

ଚିନ୍ତାମଣି

୨୩

ସଂପାଦନା
ଗୌରାଂଗ ଚରଣ ଦାଶ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଚିନ୍ତାମୟନ

ସଂପାଦନା

ଶୌରାଜୀ ଚରଣ ଦାସ

ଏସ୍‌ବି ପବ୍ଲିକେଶନ୍‌ସ

ବିନୋଦ ବିହାରୀ

ଭରଡିଆ ଟାଉର

କଟକ-୭୫୩୦୦୨

ବାଦାମବାଡ଼ି, କଟକ-୭୫୩୦୦୯

ଚିତ୍ତାୟନ

ସଂପାଦନା :

ଗୌରାଙ୍ଗ ଚରଣ ଦାସ

ପ୍ରକାଶକ

ନଳିନୀ କାନ୍ତ ନନ୍ଦ

ଏସ୍‌ବି ପବ୍ଲିକେଶନ୍ସ

- ବିନୋଦ ବିହାରୀ, କଟକ - ୭୫୩୦୦୨
- ଭରତୀୟା ଟାୱାର, ବାଦାମବାଡ଼ି, କଟକ - ୭୫୩୦୦୯

ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ : ୨୦୦୪

CHITTAYANA

Edited by

Gouranga Charan Das

Published by

Nalini Kanta Nanda

SB PUBLICATIONS

- Binod Behari, Cuttack-2
- Bharatia Tower, Badambadi,
Cuttack-9

D.T.P

Maa Sarala D.T.P., Cuttack

1st Edition : 2004

Price - Rs. 180.00
ISBN 81 7404 070 6

ଯବନକୁ ତଥାପି ସାଆନ୍ତ ହେବାପାଇଁ
ମଣ କରୁଥିବା ମନସ୍ବିନୀ
ଶ୍ରୀମତୀ ଉଷାଦାସଂକ ହାତରେ
ତିରାଇନ ।

ସଂକଳନ ସଂପର୍କରେ :

ଅନୁଭବ :

ଶ୍ରୀ ବିଶ୍ଵନାଥ ପଟ୍ଟନାୟକ	ଆଦିବାସୀପ୍ରେମୀ ଚିତ୍ରଭାର	୨୭
ଶ୍ରୀ ଗିରିକାଭୂଷଣ ପଟ୍ଟନାୟକ	ଚିତ୍ରରଞ୍ଜନ ଦାସ— ସୁଚିତ୍ର ଧାରେ	୨୯
ଶ୍ରୀ ବୈକୁଣ୍ଠନାଥ ରଥ	ମୋହ ମୁଦ୍ରାର	୩୪
ଶ୍ରୀ ଜୟନ୍ତ କୁମାର ବିଶ୍ଵାଳ	ଜଣେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ସହ ସାକ୍ଷାତ	୪୨
ଶ୍ରୀ ସତ୍ୟବ୍ରତ ବାରିକ	ଜଣେ ସ୍ଵେଚ୍ଛାସେବୀ ଓ ଚିତ୍ରଭାର	୪୭
ଡାକ୍ତର ମଦନ ମୋହନ ପ୍ରଧାନ	ମୋ ପରିଚୟ : ଚିତ୍ରଭାର	୫୮
ଶ୍ରୀ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବେହେରା	ଚିତ୍ରଭାର	୬୯
ଦେବବ୍ରତ	ଚିତ୍ରଭାରଙ୍କ ସହିତ ଗୋଟିଏ ସକାଳ	୭୩

ବିତର୍କ

ଡକ୍ଟର ପକାର ମୋହନ ସାହୁ	ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ଚିତ୍ରରଞ୍ଜନ	୭୬
ଶ୍ରୀ ଧନେଶ୍ଵର ସାହୁ	ଚିତ୍ରରଞ୍ଜନଙ୍କ ଜୀବନ-ଦର୍ଶନ	୮୦
ଶ୍ରୀ ଅନନ୍ତ କୁମାର ଗିରି	ଶିକ୍ଷା, ଜୀବନର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଓ ଚିତ୍ରରଞ୍ଜନଙ୍କ ଜୀବନଦୃଷ୍ଟି	୯୭
ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ପ୍ରସାଦ ସେଠୀ	ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଭୟର ଜୀବନ ଦର୍ଶନ	୧୦୮
ଶ୍ରୀ ରମେଶ ଚନ୍ଦ୍ର ବେହେରା	ଶିକ୍ଷକ ଚିତ୍ରରଞ୍ଜନ	୧୧୭
ଶ୍ରୀ ବାଳକୃଷ୍ଣ ବେହେରା	ଚିତ୍ରରଞ୍ଜନଙ୍କ ବିଶ୍ଵଦୃଷ୍ଟି	୧୩୪

ବିଚାର

ଶ୍ରୀ କୁମୁଦ ଚନ୍ଦ୍ର ଦାଶ	କବି ଚିତ୍ରରଞ୍ଜନ	୧୪୩
ଡକ୍ଟର ଦୀପ୍ତିରଞ୍ଜନ ପଟ୍ଟନାୟକ	ଚିତ୍ରରଞ୍ଜନ : ଜଣେ ଅନୁବାଦକର ଚିତ୍ରପଟ	୧୬୩
ଡକ୍ଟର ହେମନ୍ତ କୁମାର ସାହୁ	ଅରମ୍ୟ କଥକ ଚିତ୍ରରଞ୍ଜନ	୧୭୩
ଶ୍ରୀ ବିଭାଜ ମୋହନ ଦାସ	ଜୀବନୀକାର ଚିତ୍ରରଞ୍ଜନ	୧୮୧
ମୃଣାଳ	ସ୍ତମ୍ଭକାର ଚିତ୍ରରଞ୍ଜନ	୨୧୬
ଡକ୍ଟର ଆଦିକଂଦ ସାହୁ	ଚିତ୍ରରଞ୍ଜକ ଚିତ୍ରରଞ୍ଜନ	୨୨୦
ଶ୍ରୀ ବିଜୟ କୁମାର ନନ୍ଦ	ସମାଲୋଚକ ଚିତ୍ରରଞ୍ଜନ	୨୪୯
ଡକ୍ଟର ସାବିତ୍ରୀ ଦାଶ	ପରିବ୍ରାଜକ ଚିତ୍ରରଞ୍ଜନ	୨୮୬
ଶୈଳଜ ରବି	ଚିତ୍ର-ରଞ୍ଜନ ବନାମ ଚିତ୍ର-ବିସ୍ତାର	୨୯୮

ଡକ୍ଟର ମାୟାଧର ମାନସିଂହ	ଚରଣ ଗବେଷକ ଚିତ୍ରରଞ୍ଜନ	୩୧୫
ପ୍ରଫେସର ଦାଶରଥ ଦାସ	ମନସୀ ଚିତ୍ରରଞ୍ଜନ	୩୨୧
<u>ପରିଶିଷ୍ଟ</u>		
	ନିଜ ସମ୍ପର୍କରେ	୩୨୬
	ମୋ' ଜୀବନ, ମୋ' ସାହିତ୍ୟ	୩୪୨
	ଦୁଇଟି ସାକ୍ଷାତକାର :	୩୫୧
ଡକ୍ଟର ବିଜୟାନନ୍ଦ ସିଂହ	(୧) ସୁଜନ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ	
ବିଜୟ ମଲ୍ଲ	(୨) ସାକ୍ଷାତକାର	
	ପ୍ରକାଶିତ ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀ	୩୬୩

ସଂକଳନ ସଂପର୍କରେ

ପ୍ରାୟ ଛ'ବର୍ଷରୁ ବେଶି ହେବ । ଦିନେ ଅଭିରାମବାବୁ (ଅଭିରାମ ବିଶ୍ୱାଳ) ବେଶ୍ ମନ ଘେନା ପ୍ରସ୍ତାବଟିଏ ଦେଲେ । କହିଲେ- ଭାଇ, ଚିତ୍ତଭାଇଙ୍କ ଉପରେ ସଂକଳନଟିଏ କରାଗଲେ, ଭାରି ରଇ ହୁ'ନ୍ତା ।

ମୋ' ପାଟିରୁ ହଠାତ୍ ବାହାରି ଆସିଲା- ରଇ ତ ହେବ । କିନ୍ତୁ ?

ତାଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ପାଖରେ ମୋ'ର ଅଟକି ଯିବାର କାରଣମାନ ଥିଲା- ଚିତ୍ତଭାଇଙ୍କୁ ଲେଖିବ କିଏ ? ନିଜେ ଚିତ୍ତଭାଇ ତାଙ୍କ ସଂପର୍କିତ ଏକ ସଂକଳନକୁ ସ୍ୱାକାର କରିପାରିବେ ତ ? ମୁଁ ଜାଣେ- ସେ ପ୍ରଶ୍ନସାବିମୁଖ । ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକ ଅଲଗା କାଚର ମଣିଷ । ଏବଂ, ମୋ' ପାଇଁ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଭୟ ଥିଲା- କାମ ହାତକୁ ନେଇ ଯଦି କରି ନ ପାରିଲି, ପରାଜୟକୁ ସ୍ୱାକାର କରିପାରିବି ତ !

ଅଭିରାମ ବାବୁ ମୋତେ ପ୍ରାୟତଃ ଗ୍ରହଣ କଲେ, ସାହସ ଦେଲେ । ଏବଂ, କହିଲେ- ଉଦ୍ୟମ କରାଯାଉ, ମୁଁ ଅଛି । ମାତ୍ର ଆମେ କେହି ଚିତ୍ତଭାଇଙ୍କ କାନକୁ ଏକଥା ନେବାନି । ଅନ୍ୟବାଚ ଦେଇ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଯିବାର ଅବଶ୍ୟ ସମ୍ଭାବନା ଅଛି । ସେତେବେଳକୁ ଦେଖାଯିବ ।

ଠିକ୍ ସେଇଦିନର ଆମେ ସଂକଳନ ସଂକ୍ରାନ୍ତ ଖସଡ଼ା ତିଆରି କରି ପକେଇଲୁ । କଥା ହେଲା- ଚିତ୍ତଭାଇଙ୍କ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିଥିବା ଲୋକମାନେ ନିଜ ନିଧି ଅନୁଭବର କଥା ଲେଖିବେ, ସେମାନେ ତାଙ୍କ ଛାତ୍ର, ସହକର୍ମୀ, ରଇ ସଂପର୍କୀୟ ଏବଂ ତାଙ୍କ ବୃନ୍ଦର ପରିବାରର ସଦସ୍ୟ । ଅନ୍ୟମାନେ ତାଙ୍କ ରଚନାର ବିବିଧତା ସଂପର୍କରେ ତଥ୍ୟ ଓ ତତ୍ତ୍ୱ-ଭିତ୍ତିକ କଥାମାନ କହିବେ । ଏବଂ, ସବା ଶେଷରେ ଚିତ୍ତ ଭାଇଙ୍କୁ କହିବା- ସେ ନିଜ ବିଷୟରେ କିଛି କହିବେ ଏବଂ ଲେଖିବେ ।

ବାସ୍, ଆମେ ସେଇଦିନ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ବାନ୍ଧିଲୁ । ସେମାନଙ୍କୁ ତୁଣ୍ଡରେ କହିବାଲାଗି ଅଭିରାମବାବୁ କଥା ଦେଲେ । ମୁଁ କିନ୍ତୁ ଚିଠି ଲେଖିଲି- ଖପାଷ କାର୍ତ୍ତରେ । କେଉଁ କେଉଁମାନଙ୍କ ପାଖକୁ କେତେଥର ଚିଠି ଲେଖିଛି, ସେମାନଙ୍କର ନାମ ଧାମ ମୋ' ଖାତାରେ ରହିଛି । ଖୋଲି କହିଦିନି । ସେମାନେ ଚିତ୍ତଭାଇଙ୍କ ସହିତ କେତେ ଭାବରେ ସମ୍ବନ୍ଧିତ । ଏବଂ କଥା ପ୍ରସଂଗରେ ଚିତ୍ତଭାଇ ସେମାନଙ୍କର କେତେ ପ୍ରଶଂସା କରନ୍ତି- ମୁଁ ଦେଖିଛି, ଶୁଣିଛି । କେତେକ ମୋ' ଚିଠି ପାଇ ଭାରି ଆଗ୍ରହରେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ ଏବଂ ଲେଖା ବି ଯଥା ସମୟରେ ପଠେଇଲେ । ଆଉ ଥୋକେ ସିଧା ମନା କରିଦେଲେ । କିଏ କହିଲେ- ବେଳ ନାହିଁ, କିଏ କହିଲେ- ପାରିବିନି । କେତେ ଲୋକଙ୍କ ପାଖକୁ ଚିଠି ଲେଖି ଲେଖି, ଚିଠି

ଚିତରେ ରିପ୍ପାଏ କାଡ଼ ପଠେଇ ହାତ ଅଥା ହୋଇଗଲା । ଯେଉଁମାନେ ଭାରି ବଡ଼ ବଡ଼ ଲୋକେ, ଉଚ୍ଚ ଥାକର, ସେମାନଙ୍କର ଉତ୍ତର ମିଳିଲାନି । କେତେକଙ୍କୁ ଘରେ ଯାଇ ଭେଟିଲି, ଅନୁରୋଧ କଲି । ଅନେକଙ୍କୁ ଟାଆଁସିଆ ଟାଆଁସିଆ କଥା ବି କହିଲି । ସବା ଶେଷରେ ଚିରଭାଇଙ୍କ ସାନଭାଇ ଶ୍ରୀ ଜୟନାରାୟଣ ଦାସ (ଜୟୀଭାଇ, କ୍ଷମା କରିବେ, ଆପଣ ଏ ଅଭିମାନକୁ ସମାଳି ପାରିବେ ବୋଲି ଲେଖିଲି)ଙ୍କ ପାଖକୁ ଡାକଟିକେଟ ଓ ଠିକଣା ଲେଖା ଲପାପା ମଧ୍ୟ ପଠାଇଲି । ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ଅନୁରବର କଥା ପାଇଲିନି । “ଆମେ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିବୁ ନାହିଁ” ବୋଲି ରୋକ୍ ଠୋକ୍ ମନା କରିଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଶତକୋଟି ପ୍ରଣାମ । ମାତ୍ର ଯେଉଁମାନେ ହଁ ହଁ କହି ତଥାପି ଗୋଡ଼ ଇସ୍ତେଫାତି, ସେମାନେ କେଉଁ କାଟର, ତାହା ଲେଖିବା ପାଇଁ ମୋ’ ପାଖରେ ଶବ୍ଦ ନାହିଁ । ସବୁଠାରୁ ଆନନ୍ଦର କଥା- କେତେ ଜଣ ସହୃଦୟ, କେତେ ଆଗ୍ରହରେ ନିଜ ଆତ୍ମ ସେମାନଙ୍କ ବିଚାର ଓ ଅନୁରବର କଥା ମୋ’ ପାଖକୁ ପଠାଇଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ମୋ’ର ଆତ୍ମିକ ବଧାୟକ ।

ଶେଷକୁ ଆମ ଗୋପନ ପ୍ରେମ ଚିରଭାଇଙ୍କ ପାଖରେ ଧରାପଡ଼ିଗଲା । କେଉଁ ସୂତ୍ରକୁ ସେ ତାହା ଜାଣିଲେ, ମୁଁ ଜାଣିନି । ଦିନେ ହସି ହସି କହିଲେ- “କ’ଣ ଗୋଟାଏ କରୁଛନ୍ତି ପରା ? କାହିଁକି ଏତେ ଲୋକ ? କ’ଣ କରିବେ । ଆପଣ କଲେନି ।”

ମୁଁ ହସି ହସି ଉତ୍ତର ଦେଲି- ଚିରଭାଇ, ସେଇଠି ତ ମଜା । ବୀର ଓଡ଼ିଆଏ ଆପଣଙ୍କୁ କେମିତି ଦେଖୁଛନ୍ତି- ସେଇଥିରୁ ଅନୁରବ କରିପାରିବେ । ମୁଁ ଅବଶ୍ୟ ଲେଖିବି, ମାତ୍ର ପରେ ।

ଏବଂ, ତାଙ୍କ ଉତ୍ତର ଥିଲା- ସତରେ ? ଦେଖାଯାଉ । ହିଁ, ନିଜକୁ ଏମିତି କହନ୍ତି ।

କହିଛି- ପ୍ରଥମେ ଟିକେ ତର ଲାଗୁଥିଲା,- ଚିରଭାଇ କ’ଣ ଭାବିବେ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଉତ୍ତର ପାଇଗଲା ପରେ ସତରେ ଭୟ ପାଇଗଲା । ସେ କ’ଣ ସତରେ ସଂକଳିତ ହୋଇପାରିବେ ? ହଁ, ଧରାଯାଉ ଏହା ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ତାହା ଜଣ ଚିରଭାଇଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିବା ଓ ଚିହ୍ନାଇବାରେ ସହାୟକ ହୋଇପାରିବ ? ସେ କ’ଣ ଅତିହୀନ ମଣିଷ ଜଣେ ? ଏବଂ ଯଦି ଅତିହୀନ- ଏତେ ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ଏତେ ଶ୍ରଦ୍ଧା କରନ୍ତି କ’ଣ ପାଇଁ ? ଏ ସେହି ସଂକଳନ, ଆଜି ପ୍ରକାଶ ପାଉଛି ।

ତେଣୁ ଯେଉଁମାନେ ମୋ’ ଚିଠି ପାଇ ନିରୁତ୍ତର ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରଥମେ ସେମାନଙ୍କୁ, ଦ୍ଵିତୀୟରେ ଯେଉଁମାନେ “ହେଉ ପଠାଉଛି” କହି କଦାପି କଥା ରଖିନାହାନ୍ତି ଏବଂ ସବା ଶେଷରେ ଲେଖା ପଠାଇଥିବା ଚିର-ମନସ୍କମାନଙ୍କୁ ଅଶେଷ ଧନ୍ୟବାଦ ଜଣାଉଛି । କାରଣ ଲେଖିଥିବା ସହୃଦୟମାନେ ଚିରରଞ୍ଜନକୁ ଚିହ୍ନିବାରେ କେଉଁଠି କେମିତି କେତେବେଳେ ଭ୍ରମରେ ପଡ଼ି ଯାଇଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଭଲପାଉଥିବା ମଣିଷ ସହିତ ଆକାଂକ୍ଷା କରିନାହାନ୍ତି, ମିତ ବସିନାହାନ୍ତି । ମିତ ବସିଥିଲେ ତାଙ୍କ ଲେଖା ସହିତ ଭେଟଣା ନ ହୋଇ ତର୍କଣା

କରିଥାନ୍ତେ । ତାଙ୍କ ବଚ୍ଚବ୍ୟୟ ଅତି ବିଶୁଦ୍ଧ ଶ୍ରୋତା ନ ହୋଇ, ତାଙ୍କ ସହିତ ରାତିମତ ଝଗଡ଼ି ଥାନ୍ତେ । ମୋ' ଜାଣିବାରେ ସେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏକମାତ୍ର ମଣିଷ ଯିଏ ଅନ୍ୟ ସକଳକୁ କଥା କହିବାର ସୁଯୋଗ ଦିଅନ୍ତି । କାହା ବିଚାର, ବିବେକ ଓ ବିଶ୍ୱାସ ଉପରେ ନାହିଁ ହେଉ ହାକୁଟି ମାରନ୍ତିନି । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱସିତା ଲାଗିଲେ ମଧ୍ୟ ନିଜ ବିଚାର ଓ ଅନୁଭବକୁ ଦାଣ୍ଡରେ ପକାଇ ଦିଅନ୍ତି । ଏବଂ, ଏକଥା ମଧ୍ୟ କୁହନ୍ତି- ମୁଁ ପ୍ରାଞ୍ଜ, ସର୍ବଜ୍ଞାତା ଏବଂ ଏକମାତ୍ର ଗୁହାତବ୍ୟ ପଣ୍ଡିତ ନୁହେଁ । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ମଣିଷ । ଚାଲିବା ଯାହାର ଧର୍ମ । ତେଣୁ ଜଣେ ପ୍ରତିନିୟତ ଚାଲୁଥିବା, ଅନ୍ୟ ଭାଷାରେ କହିଲେ, ଆଡ଼ୁକୁନକୁ ଧର୍ମ ଜ୍ଞାନ କରି ସକଳ ଶକ୍ତିର ଆଧାର ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସମଗତି ଓ ସମଭାବର ଅଭିଯାତ୍ରୀ ରୋହିତକୁ ଲେଖିବା କ'ଣ ସତରେ କାଠିକର ପାଠ ନୁହେଁ ? ସେମାନେ ଅବଶ୍ୟ ଚିତ୍ତ-ପ୍ରେମୀ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି, ଚିତ୍ତ-ମନସ୍ ହୋଇପାରି ନାହାନ୍ତି । ଏବଂ, ଯେଉଁମାନେ ଚିତ୍ତଭାଇଙ୍କୁ ଗୋଟାପଣେ ମୋ'ର ମୋ'ର ବୋଲି, ତାଙ୍କ ସହିତ ରଜସ୍ୱସ ହୁଅନ୍ତି, ବେଳେ ବେଳେ କୁହାଟ ବି କରନ୍ତି, ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ସତରେ ନିଜର କରିପାରିଥିଲେ, ତାଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଲେଖିବାକୁ ଜମାରୁ ନିଜ ସହିତ ଝଗଡ଼ି ନ ଥାନ୍ତେ । ଦୈତ୍ୟ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତେ । ସ୍ୱତଃ ଖୋଲି ହୋଇଯାଇଥାନ୍ତେ । ଆପଣା ବିଚାର ଅନୁରୂପ ଜୀବନ ବଞ୍ଚୁଥିବା ମଣିଷକୁ ସେମାନେ ସତରେ ଯେ କ୍ରିଟିକାଲି ଦେଖନ୍ତି, ତାହା କିନ୍ତୁ ନରଖ କହିଥାନ୍ତେ । ମାତ୍ର ସାହସ କରିପାରିଲେନି ।

ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ବହୁ ଜାଗାରେ, ବହୁ ଲୋକଙ୍କ ଗହଣରେ, ବହୁ ଅବକାଶରେ ଦେଖିଛି । କେହି କେହି ତାଙ୍କୁ “ଚିତ୍ତବାହୁ” ଡାକିବାର ଶୁଣିଛି । ବୁବନେଶ୍ୱରର ଅଭର ଜାଗାରେ ତାଙ୍କ ପତ୍ନୀ ତିଆରି କରିଥିବା ଏଡ଼େ ବଡ଼ କୋଠାର ଛୋଟ ପାଟକ ପାଖରେ ଝୁଲୁଥିବା ନାମ ଫଳକରେ ଅବଶ୍ୟ ଲେଖାଯାଇଛି “ପ୍ରଫେସର ସି.ଆର. ଦାସ” । ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ବୃହତ୍ତର ପରିବାରର ମଣିଷମାନେ; ହରିସାରି ସଂତି ହୋଇ ଜାଣିନଥିବା ବକ୍ତେ ମଣିଷ ପିଲାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ତାଙ୍କଠାରୁ ବୟସ୍କମାନଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ନାଁ “ଚିତ୍ତବାହୁ”ରେ ସମ୍ବୋଧନ କରନ୍ତି । ମୁଁ ଶୁଣିଛି- କେବଳ ଜଣେ ତାଙ୍କୁ ଚିତ୍ତ ଡାକୁଥିଲେ । ସେ ନୁମା, ଶ୍ରୀମତୀ ମାଳତୀ ଦେବୀ ଚୌଧୁରୀ । ଏବଂ ଚିତ୍ତ ଆସିଛି, ବୁବନେଶ୍ୱରରେ ଦେଖା ହୋଇଥିଲା, ମୋ' କଥା ପଚାରୁଥିଲା ନା ?- କଥା, ଏକ ନିଃଶ୍ୱାସରେ ପଚାରି ଯାଇଥିଲା ବେଳେ ତାଙ୍କ ଛାତି ଭିତରେ ଯେମିତି କ'ଣ ନାହିଁ କ'ଣ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ସେ ସ୍ୱପ୍ନାବିଷ୍ଟ ହୋଇ ପଡୁଥିଲେ । ସତେ ଯେମିତି ତାଙ୍କ ଅତ୍ମାର ଆହ୍ୱାନ । ବୁଝିପାରେନି- ଚିତ୍ତରଂଜନ ଦାସ ନାମରେ ପରିଚିତ ମଣିଷ ଜଣକ ଭିତରେ ଏମିତି କି ବିଚାର ଅଛି- ଯାହା ସକଳଙ୍କୁ ଏଡ଼େ ନିବିଡ଼ ଭାବରେ ସୂତ୍ରାୟିତ କରି ଦେଇପାରେ । ତାଙ୍କ ପାଟି ପିଟିଗଲେ ତ କମ୍ ଟାଣ କଥା କୁହନ୍ତିନି । ଏଡ଼େ ଟାଣ କଥା ଯେ ମହାରଷି ବି କ୍ରୋଧରେ ବାଳ ଛିଣ୍ଡେଇ ପକେଇବେ । ଅଭିଶାପ ଦେବାତ ମାମୁଲି କଥା । ମାତ୍ର ମହାତ୍ମାମାନେ ବାକିରେ ହାତ ବୁଲେଇ ଆଣନ୍ତି

(ଆଧୁନିକ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ବହୁସଂଖ୍ୟକ କାନେ ବେଦାନ୍ତୀ), ତୁଣ୍ଡ ଖୋଲିପାରନ୍ତିନି । ସତେଯେମିତି ଗୋଟାପଣେ ଚାକରି । ଏହା କ'ଣ କମ୍ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ! ସମ୍ଭବତଃ ତାହାହିଁ ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ବିଚାର । ସେ ଏକ ରହସ୍ୟ । ଲାଗେ, ବୁଝି ହୋଇଗଲା । ନିଜ ଭିତରେ କୋଉଠି ଅଛନ୍ତି । ନିଜ ଅନ୍ତରର କଥାସବୁ ଖୋଲି ଚିହ୍ନିଲେ ଦେଖନ୍ତି । ମାତ୍ର ତଥାପି ବୁଝିହୁଏନା ।

ଲୋକେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଖଟୁଛି ପକେଇଛନ୍ତି । ବସିବାକୁ ତାଙ୍କିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଖଟୁଛି- ବିହାରୀ ନ ହୋଇ ଅନେକଙ୍କ ଗହଣରେ ବସିପଡ଼ିଛନ୍ତି । କହିଛନ୍ତି- ନାଁ, ସେସବୁ ମୋ'ର ଲୋଡ଼ା ନାହିଁ- ଠିକ୍ ସିନୋଟାକ ପରି- ମୁଁ ଯୋଉଠି ଅଛି ଭାରି ଗଲରେ ଅଛି । ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ବେଶରେ ବିହାର ପାଇଁ ପାଟ, ଯଥା, ମୁକୁଟ, କୁଣ୍ଡଳ ଓ ଦଣ୍ଡ ବି ହାତରେ ଧରେଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେ ସବୁକିଛିକୁ ଛି କରିଦେଇ କହିଛନ୍ତି- ଏଇ କେଇଖଣ୍ଡ ଖଦଡ଼ ଧୋତୀ, ପଞ୍ଜାବି, ପୋଛାରେ ଚଢ଼ି ଯାଉଛି । ବୁଲିବା ଲାଗି ପାଖରେ ଗାଡ଼ି ମଟର ବି ଅଛି । କହିଛନ୍ତି- ସେତିକିନର ସେଇ ସାଇକେଲ, ଯିଏ ମୋତେ ସାରା ଓଡ଼ିଶା ବୁଲେଇଛି, ଏବେ ବି ସୁସ୍ଥ ଅଛି । ମୋତେ ନେଇପାରିବ । ତୁର ଜାଗାକୁ ଯିବାର ଥିଲେ ପଚାରିବି- “ଟ୍ରେନ ଅଛି ଭାରି ବଡ଼ିଆ । ନହେଲେ ବସରେ ଯିବା । ସମସ୍ୟା ନାହିଁ ।” ସଭାସମିତିରେ କେହି ପ୍ରଥମେ କହିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କୃତ୍ବ କହିବେ- ସମସ୍ତେ ଆଗ ଆଗ କହି ସାରିଦିଅନ୍ତୁ । ସବାପକ୍ଷକୁ ମୁଁ- କହିବାକୁ କିଛି ନଥିବ । ସବୁଠାରୁ ମଜା କଥା- ତାଙ୍କୁ ଯାହା ଦେଲେ ଆନନ୍ଦରେ ଖାଇଦିଅନ୍ତି- ମୂଷା ପୋଡ଼ା, କର୍ଜିଡ଼ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଘୁଷୁରୀ, ଗୋମାଂସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ । ଅଇ ଉଠଏନି । ପେଟ କି ମନ କେହି ବୋବାତିନି । ବିଚରା ପାତ୍ର ଗୁଡ଼ିକୁ ଏମିତି ଚାଟିଚୁଟି ସାପ୍ କରିଦିଅନ୍ତି ଯେ, କୁକୁର ବି ବାଜିମାରି ତାଙ୍କୁ ହରେଇ ପାରିବନି । ଯୋଉଠି ନାହିଁ ସେଠି- ତାହା ପ୍ରାସାଦର ପଲଙ୍କ, ଛପର ନଥିବା ଇସ୍ପତ ଘରର ଛିଣ୍ଡା ସଉପ ଅଥବା ଆଦିବାସୀର ପତ୍ରକୁଡ଼ିଆରେ ଚଟକିନା ଚଟାଣ ଉପରେ ଆରାମରେ ନିଦ ଯାଇପାରନ୍ତି । ଯାହା ଦେଲେ ପିନ୍ଧିପକାନ୍ତି, ଯେଉଁ ପାଣି ଦେଲେ ପିଇ ହଜମ କରିଦିଅନ୍ତି । ଜଗତଯାକର ସବୁ ମଣିଷର ବେଶ, ପୋଷାକ, ଖାଦ୍ୟ ପାନୀୟ, ବିଦ୍ୟା, ସଂପଦ, ବିପଦ ସହିତ ସେ ଯେପରି ସ୍ବତ୍ବାୟିତ । ସମସ୍ତ ସଂସାର ଯେମିତି ତାଙ୍କ ଘର ।

ତାଙ୍କ ବୟସ୍କ ଦେହରେ ତାରୁଣ୍ୟର ଡେଜକୁ ଦେଖିଲା ବେଳେ, ନିଜକୁ ବିଶ୍ବାସ କରିହୁଏନି । କୋଉ ଗାଁରେ ‘ସୁହୃଦ୍‌ମାନଙ୍କ’ ସହିତ ପୋଖରୀ ଖୋଳା, ସ୍କୁଲ ଘର ଅଥବା ରାସ୍ତା ତିଆରି କାମରେ ପୂରା ଦମ୍ଭରେ ମାତି ଯାଇଥା'ନ୍ତି । ମାଟି ଖୋଳୁଥାନ୍ତି ଅଥବା ବୋଝ ବୋହୁଥା'ନ୍ତି । ବୋଝ ବୋହିଲା ବେଳେ ପ୍ରାୟତଃ ଧାଡ଼ିର ଶେଷ ମୁଣ୍ଡରେ ଥାନ୍ତି । କୋଉ ଗାଁର ପୋଖରୀ, ଯୋର ଅଥବା ନଈର ପାଣିରେ ହାତ ଗୋଡ଼ ବାଡ଼େଇ ପହଁରୁଥାନ୍ତି । କୋଣ କୋଣ ବାଟ ପାଦରେ ଡେରିଯାନ୍ତି । ପାହାଡ଼ ଚଢ଼ୁଥାନ୍ତି । କଜ୍ଜା ଗିଡ଼ି ଟୋକାକ ସହିତ

ବାସ୍ତୁତି କି ଭବିଷ୍ୟ ଖେଳୁଥାନ୍ତି । ବଗିଚାର ଗଛକତାମାନଙ୍କ ଦେହ ଓ ମନର କଥା ବୁଝୁଥାନ୍ତି । ଘରର ଯାବତୀୟ ପାଇତି ନିଜ ହାତରେ କରୁଥାନ୍ତି । ପଢୁଥାନ୍ତି, ଲେଖୁଥାନ୍ତି, ଅଥବା ପଢ଼ାଉଥାନ୍ତି । ଗୀତ ବୋଲୁଥାନ୍ତି, ବୋଲାଉଥାନ୍ତି । ନାଟ କରୁଥାନ୍ତି, କରାଉଥାନ୍ତି । ରଂଗ ଓ ରେଖାମାନଙ୍କ ସହ ମଧ୍ୟ କଥା ହେଉଥାନ୍ତି । ବୟସ ଓ ସମୟର କଟାକକୁ ଏତେ ସହଜରେ ଯେ ଟାଳି ଦିଆଯାଇପାରେ, ତାଙ୍କ ଅକ୍ଷୁଦ୍ର ଜୀବନଯାତ୍ରା ତାହାର ଏକ ଭବାହରଣ । ତାଙ୍କ ଯାତ୍ରାପଥର ଜଣେ ସହଯାତ୍ରୀ ହୋଇଗଲେ ବୟସ, ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଓ ପଦବୀର ଗର୍ଭ ଅଲଣା ତୋଡ଼ ଦେଖାଇପାରେନି । ସାବାଡ଼ ହୋଇଯାଏ । ତେଣୁ ସମ୍ଭବତଃ ତାଙ୍କ ସହଯାତ୍ରୀ ହୋଇଥିବା ବାଳୁତଠାରୁ ବୟସ୍କଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁ ମଣିଷ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ମିଶିଯାନ୍ତି । ଏବଂ, ସକଳଙ୍କ ପାଖରେ ସେ ହୋଇଯାନ୍ତି- ଚିତ୍ତଭାଇ ।

ଚିତ୍ତରଂଜନଙ୍କ ଜୀବନ, ଜଣେ ଶିକ୍ଷକର ଜୀବନ । ମାତ୍ର ଆମେ ଚାରିପାଖରେ ଚେତୁଥିବା ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ଠାରୁ ସେ ଗୋଟାପଣେ ନିଆରା । ତାଙ୍କ ଶିକ୍ଷକପଣ ଛାତ୍ର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଚୈତିକ ବିକାଶକୁ ଖର୍ଚ୍ଚ କରିବା ପାଇଁ ଚକ୍ରାନ୍ତ କରିନି । ଯମଦୂତ ଅଥବା ଦୈତ୍ୟଙ୍କ ପରି ସେମାନଙ୍କ ମୁକ୍ତ ହୃଦୟରେ ଆତଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି କରିନି । ସେମାନଙ୍କୁ ଅସାମ ସ୍ବାଧୀନତା ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଦେଇଛି । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରକୁ ସେ ସେଇମାନଙ୍କ ମତେ ହୃଦୟ ଦେଇ ଚେତିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ମୂର୍ଖ, ଅପଗଣ, ଅଶିଷ୍ଟ, ଅଭଦ୍ର ଆଦି ଅପଣ୍ଡରେ ଜମାକୁ ରୋଗାକ୍ରାନ୍ତ କରିନାହାନ୍ତି । ଆପଣାକୁ ସେମାନଙ୍କର ଜଣେ ସହଧ୍ୟାୟୀ ମଣିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଖେଳିଛନ୍ତି, ଗୀତ ଗାଇଛନ୍ତି, ନାଟ କରିଛନ୍ତି, କଳି କରିଛନ୍ତି । ଘୋଡ଼ା ହୋଇ ନିଜ ପିଠିରେ ସେମାନଙ୍କୁ ସରଣ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ନିଜେ ବି ସରଣ ହୋଇଛନ୍ତି । ପିଲାମାନେ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ଭିତରେ ଯେପରି ଅନୁଜୀବ କରିଛନ୍ତି ବାପା, ମା, ଭାଇ, ବଂଧୁ, ଗୁରୁଜନ ଓ ସକଳ ଆତ୍ମୀୟଙ୍କ ବର୍ତ୍ତମାନକୁ । ଏପରିକି ପାଠଶାଳାକୁ ମଧ୍ୟ ଘର ମଣିଛନ୍ତି ।

ଯିଏ ହିଁ କେବଳ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ହୋଇପାରେ, ଯିଏ ଜ୍ଞାନାଲୋକରେ ଆପଣାର ଅବଲୋକକୁ ସଂଦୀପିତ କରିବା ପାଇଁ ସଦା ଭ୍ରାମ୍ୟମାନ ଥାଏ । ଆପଣାର ଆୟତନକୁ ତଥାପି ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ମଣୁଥାଏ । ଜୀବନକୁ ଏକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ନିଜକୁ ସେହି ଆଳୟର ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ କରିଥାଏ । ଅନ୍ୟ ଶ୍ରେଣୀରେ କହିଲେ- ସେ ବିଦ୍ୟାମାନଙ୍କୁ ଚେତିବା ପାଇଁ ସାଧନା କରୁଥାଏ । ତା' ପାଇଁ ସମସ୍ତ ଜୀବନ ହୋଇଯାଏ ଏକ ପରୀକ୍ଷାକୁଳି ଏବଂ ତା ଚେତନାକୁ ସମାହିତ କରିରଖୁଥାଏ ଜିଜ୍ଞାସୁ ଭାବେ । ସେ ସତେ ନିଜକୁ ଓ ନିଜ ଚାରିପାଖର ସବୁ ବୟସ ଓ ମାନସିକତାର ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଶ୍ନମାନ ପଚାରୁଥାଏ । ଏବଂ, ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଶ୍ନମାନ ପଚାରିବା ପାଇଁ ଭଡ଼ାଟ କରୁଥାଏ । ବିଚାର୍ଯ୍ୟ ଓ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ ମାଧ୍ୟମରେ ଜ୍ଞାନଘର ଗୁରୁଗଣ୍ଡିମାନ ଆପେ ଆପେ ପିଟିଯାଇଥାଏ । ତେଣୁ ଆମେ ଆୟତ୍ତ କରିଥିବା ବିଦ୍ୟାକୁ ଆଦୌ ପର୍ବତ ମଣେ ନାହିଁ ଅଥବା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଆପାତଭେଦ, ଅଜ୍ଞାନ ଜ୍ଞାନ କରି

ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଭରି ହୋଇ ଯିବାକୁ ଭରସି ପାରେନା । ସେ ନରମିଯାଏ । ପବନ ପରି ବିଦ୍ୟାାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ହୃଦୟଘର ଭିତରକୁ ପଶିଯାଏ । ଗବାକ୍ଷମାନଙ୍କୁ ଖୋଲିଦିଏ । ଭାବରେ ବିଚାର କରେ । ଜଣେ ବିଦ୍ୟାାର୍ଥୀ ଓ ସହୃଦୟର ସହଜ ଭାବ ନେଇ ସେ ସେମାନଙ୍କୁ କବଳିତ କରି ରଖୁଥିବା କାଳ କାଳର ଭୟ, ଭ୍ରମ ଓ ସମସ୍ୟାମାନଙ୍କୁ ଆଲୋକିତ କରେ । ସେମାନଙ୍କୁ ବାଢ଼ିଧରି ତଡ଼ି ଦିଏନି । ବରଂ ସେମାନେ ଆପଣା ଛାଏଁ ସୁଦ୍ରାୟିତ ହୋଇପାରନ୍ତି । ବାଟ ପାଇଯାନ୍ତି । ଚିତ୍ତରଂଜନ ସେହିପରି ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ଯାହାଙ୍କ ପାଖରେ ନିଃସର୍ତ୍ତରେ ନିଜକୁ ଖୋଲିଦେଇ ହୁଏ । ଭିତରର ଅତି ଗୋପନୀୟ ଅବାପ୍ତା ଓ ଜିଜ୍ଞାସାମାନଙ୍କୁ କହିଦେଇ ହୁଏ । ସମସ୍ୟାର ଚକ୍ରବ୍ୟୁହରେ ଚିତ୍ତକାର କରୁଥିବା ବେଳେ ଅଧ୍ୟାୟୀ ଦେଖେ- ତା' ପାଖରେ ବୀରପରି ଠିଆ ହୋଇଛି ଜଣେ ଅକ୍ରୋଧୀ, ସହୃଦୟ ଶିକ୍ଷକ- ଚିତ୍ତରଂଜନ । ସେ ତାଙ୍କୁ 'ଚିତ୍ତଭାଇ' ଡାକିଦିଏ- ହସ, କୁହ ଓ ସ୍ବପ୍ନରେ ଛଳ ଛଳ କେତୋଟି ଶବ୍ଦ । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଛାତ୍ରଟିଏ ପରି ବସିବାକୁ ଲଜ୍ଜା ହୁଏ ଏବଂ ମନ କୁହେ- ଆମ ଦେଶର ଶିକ୍ଷକମାନେ ଠିକ୍ ତାଙ୍କପରି ଛାତ୍ରର ଜୀବନକୁ ସ୍ବାକାର କରିପାରନ୍ତେ କି ? ସତେଯେପରି ସେ ଦ୍ରୋଣାଚାର୍ଯ୍ୟ ଅଥବା ରାଧାକୃଷ୍ଣନମାନଙ୍କ ଗହଣରେ ବଂଚୁଥିବା ଅନ୍ୟଜଣେ ବ୍ୟତିକ୍ରମ- ସକ୍ରେଟିସ୍ ।

ଓଡ଼ିଶାର ପାଠକମାନେ ଚିତ୍ତରଂଜନ ଦାସଙ୍କୁ ଜଣେ ଲେଖକ ଭାବରେ ଜାଣିଛନ୍ତି । ହଁ, ସେ ଲେଖକ । ପ୍ରାୟ ପଞ୍ଚାଶଠି ବର୍ଷରୁ ଅଧିକ କାଳ ଧରି ସେ ଲେଖୁ ଆସୁଛନ୍ତି । ଏଯାବତ୍ ପ୍ରାୟ ଏକ ଶହ ଅଶୀ ଖଣ୍ଡରୁ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟକ ବହିବି ବାହାରିଛି । ବହିଗୁଡ଼ିକ ପୁଣି ବହୁ ଭଳି ଓ ବହୁ ଭାଷାର । ସେଥିରେ କବିତା ଅଛି । ଭ୍ରମଣ କାହାଣୀ, ରମ୍ୟ ରଚନା, ପ୍ରବନ୍ଧ, ସାହିତ୍ୟ-ସମାଲୋଚନା, ଅନୁବାଦ, ତାଏରୀ, ଜୀବନୀ, ଆତ୍ମ-ଜୀବନୀ, ଖବର କାରଜର ସ୍ତମ୍ଭ ଆଦି କେତେ ପ୍ରକାରର ଲେଖା ବି ରହିଛି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସରେ ତାଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଲେଖକ ଏତେ ପରିମାଣରେ, ଏତେ ପ୍ରକାରର ଭାବଗର୍ଭୀ ଲେଖା ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲେଖୁ ନାହାନ୍ତି ବୋଲି ନିର୍ଭୁଲ ଭାବରେ କୁହାଯାଇପାରେ । ତାଙ୍କ ଜୀବନ ପରି ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଅଲଗା କାଟର । କାଟର କହିଲେ- ଆମ ବହୁ ଉପାଧ୍ୟକ୍ଷିତ, ଦିଗ୍ଗଜ ଓ ସରସ୍ବତୀଙ୍କ ବରପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ପରି ସେ ଆପଣା ଲେଖାରେ ଜମାରୁ ତାମସା କରିନାହାନ୍ତି । ପାଠକମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଭେଜିକି ଦେଖାଇ ନାହାନ୍ତି । କାହା ବରାଦରେ ଅଥବା କାହାକୁ ବିଶେଷ ପ୍ରୀତି ଦେବା ମତଲବରେ ସରସ୍ବତୀଙ୍କୁ ଜମାରୁ ଦୂତା କରିନାହାନ୍ତି । ଜୀବନ ବହୁବା ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଯାହା, ଯେମିତି କରିବାକୁ ଭଲ ଲାଗେ ତାହା କରନ୍ତି, ଭାଷଣ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କୁହନ୍ତି ଓ ଶବ୍ଦମାଳରେ ସଜେଇ ଦିଅନ୍ତି । ନିଜ ଘର ଭିତରେ ନିଜ ସହିତ ଜମାରୁ ଲୁଚକାନ୍ତି ଖେଳନ୍ତି ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ବିଚାର ଓ ଦର୍ଶନର ସହମତି ହୋଇ ନପାରି କେହି କେହି ଦିଗ୍ଗଜ ତାଙ୍କୁ ସିନିକ୍ କହିବାର ମୁଁ ଶୁଣିଛି । ଯେଉଁମାନେ କେବଳ ନିଜ ଭିତରେ, ଏକାନ୍ତ ଭାବରେ ରଚିମନ୍ତୁ ଆତି,

ନିର୍ବାସିତର ଜୀବନ ବଞ୍ଚୁଥାନ୍ତି, ସେଇମାନେଇ ଅତିଦୁଃଖୀ, ସିନିକ୍ । ମଣିଷକୁ ଓ ପୃଥିବୀକୁ ଭଲପାଉଥିବା ଜଣେ ମଣିଷ ସିନିକ୍ ହୋଇ ନପାରେ । ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ଚିରରଞ୍ଜନକ ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ କଂଟି କରେ, ସେମାନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦରେ ଦୈତ୍ୟ ମାନସିକତାର ମଣିଷ କହିବା ଅଧିକ ନିରାପଦ । ସେମାନେ ଦୁଇଟି ଘରେ ବଂଚୁଥିବା ଗୁଡ଼ିଏ ଜୀବ । କୋଉ ଗୋଟିଏ ଘରର ହୋଇ ନ ପାରିବାର ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ଯାହା ଦହରନ୍ତା ହେଉଥାନ୍ତି । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଦୁଃଖ ଓ ସତ୍ୟାପକୁ ଦେଖି ମନେ ମନେ କୁରୁଳି ଉଠୁଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ସତ୍ୟାପର କାରଣ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଅଥଚ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ କେତେ ରୀତିରେ କାନ୍ଦୁଥାନ୍ତି- ରାଜାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ପ୍ରାୟାସକୁ ଆଖିର କୁହ ଓ ଛାତିର କୋହରେ ଭରପ୍ର କରୁଥିବା ବାରବଧୂମାନଙ୍କ ପରି । ହଁ, ଏକଥା ଅବଶ୍ୟ ସତ୍ୟ, ସେ ଦୈତ୍ୟ ଓ ବାରବିକାସିନୀ- ମନସ୍ତମାନଙ୍କୁ ଆପଣା ଲେଖାରେ ବ୍ୟଙ୍ଗ କରିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଅତରର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତୁଷିତ ସଂପଦଗୁଡ଼ିକୁ ଦୁଃସାହସୀ ବୀରପରି ଦାଣ୍ଡକୁ ଆଣିଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଲଙ୍ଘନା ରଖି ହଜାରହାତୀ ପାଟ ପଟନାରେ ସୁଶୋଭିତା ହୋଇ ତଥାପି ଲଙ୍ଘନା ଦୁଷ୍ଟୁଥିବା, ଅନେକଙ୍କ ଖାଦ୍ୟକୁ ଅପହରଣ କରି ଆପେ ଆତ୍ମସତୋଷରେ ଖାଇ ପାରୁନଥିବା, ଅନେକଙ୍କ ସବୁକ ସ୍ବପ୍ନକୁ କ୍ଷତାକ୍ତ କରି ଆପେ ବିକାପ କରୁଥିବା, ଅନେକଙ୍କୁ ନିରକ୍ଷର ଓ ମୂରୁଖ ରଖି ଆପେ ଅଜ୍ଞାନାର ଜୀବନ ବଂଚୁଥିବା ଏବଂ ଅନେକଙ୍କ ସ୍ବାଧୀନତାକୁ ବିପନ୍ନ କରି ଆପେ ପରାଧୀନ ରହିଥିବା ମଣିଷରୂପୀ ଦୈତ୍ୟ ଓ ନଖରୀମାନଙ୍କୁ କେବଳ ମରଣକୁ ଭୟ କରୁ ନଥିବା ମଣିଷ ଜଣେ ହିଁ ଅସଲ ଜୀବନଗାଥା ଶୁଣାଇପାରେ । ନିଜ ଭିତରେ ଅହର୍ନିଶ ବିକାପ କରୁଥିବା ମଣିଷ, ଅନ୍ୟକୁ ଭଲ ପାଇ ପାରେନି, ପେଟ ପଟା ହସ ହସିପାରେନା । ସମାଜରେ ମଣିଷ ଭିତରେ ବଂଚୁଥିବା ଏବଂ ସବୁରି ମୂଳରେ ମଣିଷର ସଂପୃକ୍ତିକୁ ସ୍ବାକାର କରୁଥିବା ଜଣେ ଅଭିଯାତ୍ରୀ ହିଁ ତାହା କରିପାରେ । ତେଣୁ ଯେଉଁମାନେ ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଆଂଗୁଳି ଦେଖାଇଛନ୍ତି, ସେ ଆପଣାର ସ୍ବଭାବସୁଲଭ ଲଙ୍ଘନେ ସେମାନଙ୍କୁ ବି ଶୁଣିଛନ୍ତି, ସ୍ବାକାର କରିଛନ୍ତି । କାହାର ଝିଂଗାସ ଶୁଣି ନିଜ ଭିତରେ ସକ ସକ ହୋଇ ବିକାପ କରିନାହାନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ଭାଷାରେ କହିଲେ- ସେ ଆପଣା ମତେ ଜୀବନ ଜାଇଁଛନ୍ତି, ସମାଜ ଭିତରେ ବଞ୍ଚୁଛନ୍ତି ଏବଂ ଯାହାକିଛି ଲେଖୁଛନ୍ତି, ସାମାଜିକ ପରି ସେଇମାନଙ୍କ କଥା ହିଁ କହିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଯେଉଁମାନେ ସାହିତ୍ୟକୁ ବିକାସ ସାମଗ୍ରୀ ଅଥବା ଶାକ୍ତିକାତୁଲ୍ୟ ମଣୁଥାନ୍ତି, ସେହି ଅତିରସିକମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ଟିଟା ଲାରିବା ଆଦୌ ବିଚିତ୍ର ନୁହେଁ ।

ଚିରରଞ୍ଜନକ ସାହିତ୍ୟରେ ସଂସାରର ଗିତିରି ବଥାମାନ ଥାଏ । ସଂସାରକୁ ଡରିମରି ବାଳପ୍ରସ୍ଥୀ ହେବାର ବୈଜଲ୍ୟ ତ ଜମ୍ମାରୁ ନଥାଏ । ତାହା ସ୍ବପ୍ନରେ ଯେପରି ଛବ ଛବ, ଜୀବନ୍ତ । ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଜଣେ ଦ୍ବିମର ଅଥବା ରୋମାଂଟିସିଷ୍ କହିଲେ ବୁଲି ହେବନାହିଁ । ସେ ସେକାଳରେ, ତରୁଣ-ଯୁବକରେ କେଲ ଭିତରେ ଥାଇ, ଘଣ୍ଟାତେଲ ଛୁଙ୍କ ଦିଆ ଡାଲି ଓ

ବଗଡ଼ା ଚାଉଳର ଭାତ ଖାଇ ଯେମିତି ଥିଲେ, ଯେଉଁଠି କବିତା ଲେଖୁଥିଲେ, ଆଜି, ଅଶ୍ରବର୍ଷ ବୟସରେ ବି ସେମିତି ଆନନ୍ଦରେ ଅଛନ୍ତି, ଏବଂ କବିତା ଲେଖୁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ କବିତାକୁ ଅବଶ୍ୟ କେହି କେହି ସମାଜବାଦୀ ବାସ୍ତବତା, ବିପ୍ଳବର କାବ୍ୟାୟନ ବୋଲି କୁହନ୍ତି । ମାତ୍ର ଜଣେ ବିପ୍ଳବୀ ଭିତରେ ମୁକୁଳିତ ହେଉଥାଏ ପରିବର୍ତ୍ତନର ସ୍ୱପ୍ନ । ସେଇ ସ୍ୱପ୍ନମାନଙ୍କୁ ସାକାର କରିବା ପାଇଁ ସେ ଜୀବନକୁ ବାଜି ଲଗାଇ ଦେଇଥାଏ । ଚିତ୍ତରଂଜନ ସେଇ ସ୍ୱପ୍ନରେ ବିଚାର । ସବୁ ମଣିଷ ଖାଇବାକୁ, ପିନ୍ଧିବାକୁ, ମୁଣ୍ଡ ଗୁଞ୍ଜିବାକୁ ରାହା ପାଇବେ । ସବୁ ମଣିଷ ପିଲା ପାଠ ପଢ଼ିବେ, ସବୁ ମଣିଷ ସ୍ୱାଧୀନ ଜୀବନ ବଂଚିବେ, ଭାଇ ଭାଇ ପରି ବଂଚିବେ; ଧର୍ମ, ଜାତି, ଗୋଷ୍ଠୀ, ଶିକ୍ଷା ନାମରେ ପୃଥ୍ବୀଯାକ ଯେତେ ବାଡ଼ ପୋତାଯାଇଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ ଉପୁଡ଼ିଯିବ, ପୃଥ୍ବୀ ପ୍ରାତି ଭାବରେ ହସିବ । ଏ କ'ଣ କମ୍ ଆକାଶୀ ସ୍ୱପ୍ନ ? ତେଣୁ ଯେଉଁମାନେ ସଂସାରରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସ୍ୱପ୍ନମାନଙ୍କୁ ସଂପଦ ମଣି ବଣିଜ କରୁଥାନ୍ତି- ସେମାନଙ୍କୁ ସେ ପଳାୟନବାଦୀ କହିଛନ୍ତି । ଜଣେ ହୃଦୟବାନ ପୃଥ୍ବୀର ଯୋଉ କୋଣକୁ ଗଲେବି ସେଇ ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ଇ ରେଟିବ, ସେଇମାନଙ୍କୁ ମିତ କରି ଜୀବନ ବଂଚିବ, ସେଇମାନଙ୍କ ସହ କଥା ହେବ, ବିଶ୍ୱର ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିପ୍ଳୟମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ପୃଥ୍ବୀରେ ଜୀବନ୍ତ କରିଦେଇ ପାରିବ, ଅତୀତ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଓ ଭବିଷ୍ୟତକୁ ଗୋଟିଏ ବିନ୍ଦୁରେ ମିଶେଇ ଦେଇପାରିବ, ଦିଗବିଦିଗତାକୁ ଆଲୋକିତ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଏବଂ ଜାକ ଆଖିରେ କଜଳ ମାରିବାରେ ସମର୍ଥ ହେବ । ଏ ସଂସାରରେ ସେ ଜମାରୁ ନିଜକୁ ଏକୃତିଆ ଅଥବା ଏକଘରିକିଆ ମଣିବ ନାହିଁ । ଚିତ୍ତରଂଜନ ସେମିତି ଜଣେ ମଣିଷ- ଜଣେ ଯବନ, ଯାହାର ନଥାଏ ଘର, ଜାତି, ଗୋଷ୍ଠୀ, ଧର୍ମ ଅଥଚ ସବୁ କିଛିଥାଏ; ସେହି ହିଁ କେବଳ ଏମିତି ସ୍ୱପ୍ନରେ ବିଚାର ହୋଇପାରେ । *ଜାତିରେ ମୁଁ ଯବନ, ବିଶ୍ୱକୁ ଗରୀଷ, କାଳକୁ କନ୍ଦଳ, ପୃଥ୍ବୀଟି ଦିଶି ଦିଶି ଏବଂ ସବୁରି ମୂଳରେ ମଣିଷ* ଆଦି ଗ୍ରନ୍ଥ ମାନଙ୍କରେ ଆମେ ଜଣେ ସ୍ୱପ୍ନପ୍ରବଣ ଓ ବିଶ୍ୱ-ମନସ୍ତ କବି ଚିତ୍ତରଂଜନଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ କରିପାରିବା- ଯିଏ ନିହାତି ଅରମ୍ୟ ଓ ଅଗମ୍ୟ କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ଭାରି ରମ୍ୟ ଓ ଗଦ୍ୟରୀତିରେ ଖୋଲି ଦେଇଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନର ବୁଦ୍ଧି ଉପରେ ଠିଆ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ହାତ ଅତୀତ ଏବଂ ଆଉ ହାତକୁ ଭବିଷ୍ୟ ଆଡ଼କୁ ଲମ୍ବେଇ ଦେଇ ଘୋଷଣା କରୁଛନ୍ତି- ମୁଁ ସବୁ କାଳର ଯବନ, -ସତେ ଯେପରି ଜଣେ ସ୍ୱପ୍ନମଗ୍ନ ବିପ୍ଳବୀ ।

ଚିତ୍ତରଂଜନ ବିଶ୍ୱର ବିପ୍ଳବତାକୁ କେବଳ ଗ୍ରନ୍ଥ ଅଧ୍ୟୟନରୁ ସାଉଁଟି ଆଣି ନାହାନ୍ତି । ଅଧ୍ୟୟନ ଅପେକ୍ଷା ଅନୁଭବ ବରଂ ତାଙ୍କ ବିଚାରକୁ କରିଛି ଅଧିକ ହୃଦ୍ୟ ଓ ମାନବଧର୍ମୀ । ନିଜ ଘରଠାରୁ କାର୍ତ୍ତ କେତେ ଦୂରରେ ଥିବା ରାଜଜମାନଙ୍କୁ ସେ କେତେବେଳେ ପାଣି ତ କେତେବେଳେ ଆକାଶରେ ଯାଇଛନ୍ତି । କେତେବେଳେ ଛାତ୍ର ତ କେତେବେଳେ ଶିକ୍ଷକ ବେଶରେ । ବିଦ୍ୟାର ବଣିଜ କରିଯାଇଛନ୍ତି ତେଜମାର୍ଜ, ନରଓଏ, ସ୍ୱିଡେନ୍, ଫିନ୍ଲ୍ୟାଣ୍ଡ, ପ୍ରାନ୍ସ, ଜର୍ମାନୀ, ସେନ୍, ଇଂଲଣ୍ଡ, ଆମେରିକା, ଚୀନ୍, ରୁଷ, ଭିଏତନାମ ଆଦି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଓ

ପ୍ରାତ୍ୟ ବୃକ୍ଷଶ୍ରମ କେତେ କୁମି ସହିତ ସେ ନିଜକୁ ଯୋଡ଼ିଛନ୍ତି । ଆପେ ଜନ୍ମିଥିବା ଏଇ ବିଚିତ୍ର ବର୍ଷ ଭାରତର ପ୍ରାୟ ସବୁ ଅଞ୍ଚଳ ସହିତ ମଧ୍ୟ ଅତରଂଗ ସଂପର୍କ ରଖିଛନ୍ତି । ବେଳେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଭାଗ୍ୟବାନ କହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ ଏଇଥିପାଇଁ ଯେ, ଏକ ଯୁଦ୍ଧ ବିଧି ଯୁରୋପର ନବଜନ୍ମ କାଳରେ ଅକ୍ସାତ ମଣିଷମାନଙ୍କ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଜାତିପ୍ରୀତିବୋଧକୁ ସେ ଅଙ୍ଗେ ନିଭେଇଛନ୍ତି । ସେ ଯେଉଁ କୁମିକୁ ଯାଇଛନ୍ତି, ସେହି କୁମି ଓ କୁମିଜମାନଙ୍କ ପାଖରେ ନିଜକୁ ଆଦୌ ବିଦେଶୀ କରି ରଖିନାହାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ କିନ୍ତୁ ଆଖିରେ ବ୍ୟବହେଦ କରିନାହାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଇତିହାସ, ସଂସ୍କୃତି, ଧର୍ମ, ଦର୍ଶନ, ସାହିତ୍ୟ, ଭାଷା ଏବଂ ଏ ସବୁକିଛିକୁ ତିଆରିଥିବା ମଣିଷମାନଙ୍କ ସହିତ ଗୋଟାପଣେ ଏକ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ଭାଷାରେ ସେମାନଙ୍କ ସହ ମଇତ୍ର ବଂଧିଛନ୍ତି । ଏବଂ, ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନ ଯାତ୍ରାର ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ଆପଣା ଭିତରେ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରଜ୍ଞାର ପରୀକ୍ଷାଗାରରେ ବିଜ୍ଞାନୀ ପରି ସେମାନଙ୍କ ସମଗ୍ରକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିଛନ୍ତି । ଅନେକ ମନନ ଓ ପରୀକ୍ଷଣ ପରେ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଲେଖିବାପାଇଁ କଳମ ଧରିଛନ୍ତି । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ସେମାନଙ୍କ ଭାଷା ଶୁଣିଛନ୍ତି, ପୋଷାକ ପିନ୍ଧିଛନ୍ତି, ଖାଦ୍ୟ ଖାଇଛନ୍ତି । ନା, ସେଇଟା ମୋ' ଜିଭକୁ ଆମୋଦ ଧରି, ମୋ' ପେଟକୁ ଯିବନି କହି ନାକ ଟେକି ନାହାନ୍ତି, କି ବିଳାପ କରିନାହାନ୍ତି । ସମାନଙ୍କ ଘରେ ପରମ ଆନନ୍ଦରେ ନିଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି- ସତେ ଯେପରି ତାଙ୍କ ନିଜ ଘର, ଏବଂ ସେମାନେ ଯେପରି, ତାଙ୍କ ଆତ୍ମିୟ ।

ତେଣୁ ସେ ଅନ୍ୟକୁମି ଓ ଆକାଶର କଥା କହିଲାବେଳେ, ନିଜ ଘରର କଥା ବି କହି ଯାଇଛନ୍ତି । ସତେଯେମିତି ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଆକାଶ ଗୋଟିଏ, କୁମି ବି ଗୋଟିଏ । ଆମେ ଚାଣିଥିବା ଗାରଗୁଡ଼ିକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମିଛ, ଅହଂକାରର ବର୍ତ୍ତରୋଚିତ ଆଚରଣ । ମାତ୍ର ମଜାର କଥା- ଗୋଟିଏ ସହିତ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ତୁଳନା କଲାବେଳେ ସେ କାହାକୁ ଛୋଟ କି କାହାକୁ ବଡ଼ କରି ଦେଖିନାହାନ୍ତି । ବେଳେ ବେଳେ କଥାଗୁଡ଼ିକ ଏତେ କବିତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଚାତୁରୀରେ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ପାଠକ ବାପୁଡ଼ା ବିଚରା ହସି ହସି ବେଦମ ହୋଇଛି, ଏବଂ, ଅନେକଙ୍କ ଦୁଃଖରେ ସମଭାଗୀ ବି ହୋଇଛି । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ପରିବ୍ରାଜକ ଜୀବନକୁ ପଢ଼ିବା ଆଉ ଶୁଣିବା ବେଳେ ଆମେ ଦେଖି ନ ଥିବା ଆଉ ପାଖର ମଣିଷମାନଙ୍କର ଭିତର ଓ ବାହାର, ବିଚରଣ କୁମିର ବ୍ୟାପ୍ତି ଭାରି ତୋପା ଦୁଃଖ । ପାଠକ ଏତେଟିକିଏ ବି କୋଉଠି ଝୁଟି ପଡ଼େନି, ଅକି ଯାଏନି । ହୁଏତ ସେ ସେତେବେଳେ ଆଉ ଆପଣା ଗୁମୁଟି ଭିତରେ ବଇଁଠା ଲଗେଇ ଲାଉତୋରା ଭାବ ପାଇବା ପାଇଁ ନାକ ସୁଁ ସୁଁ କରୁ ନ ଥାଏ । ସେ ସେମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଆପଣା ଛାଏଁ ଚାଲିଯାଏ । ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ ବସି ମିତ ପରି ଆଲାପ କରେ, ସୁଖ କୁହେ, ଦୁଃଖ ବି କହେ, ଅତୀତ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଓ ଭବିଷ୍ୟତର କଥା ବି କୁହେ । ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ନିଜକୁ ବାରମ୍ବାର ଯୋଡ଼ୁଥାଏ । ଏବଂ, ସେ ନିଜର ଉଦ୍ଧା ଓ ପୋତା ଦିଗ ସଂପର୍କରେ ଯେ ଅବଗତ ହେଉ, ଆପେ ତାଙ୍କୁ, ଆଉ

ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସହିତ ନିଜକୁ କହୁ, ଆଉ କାହାର କା' ନେଇ ଜୀବନ ନ ବଂଚୁ ଏବଂ ନିଜ ବିଚାରକୁ ନିଜେ ସମୀକ୍ଷିତ କରୁ- ପରିବ୍ରାଜକ ଚିରରଞ୍ଜନ ଭ୍ରମଣ କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକରେ ଏଇ କଥା ଇ କହିଛନ୍ତି । କହିଛନ୍ତି- ଏ ପୃଥିବୀ ଗୋଟିଏ, ଜମାରୁ ଅନେକ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ପୃଥିବୀରେ ସବୁଟି ବସ୍ତୁଥିବା ମଣିଷ ଏବଂ ସେମାନେ ତିଆରିଥିବା ସବୁ କିଛିର ଅତ୍ୟନ୍ତ ମଧ୍ୟ ସେଇ ଗୋଟିଏ । ଭିନ୍ନତା ବୋଲି ଯାହା ଦୁଃଖ ତାହା କେବଳ ଭ୍ରମମାତ୍ର ଏବଂ ଆମେ ଇ ସେହି ଭ୍ରମମାନଙ୍କର ବୁଝା । ତେନମାର୍କ ଚିଠି, ଗଞ୍ଜାମମାନରେ ସାତ ଦିନଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଆମେରିକାରୁ ଆସିଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁ ବହିରେ ଆମେ କେବଳ ଜଣେ ପରିବ୍ରାଜକର ପରିଚୟ ପାଇପାରିବା । ଏବଂ କହିପାରିବା ସେ ଏକାକର ଜଣେ ହୁଏନସା ।

ଚିରରଞ୍ଜନଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ବିଶେଷତ୍ବ- ସେ ଆପଣା ଭୂମି ବାହାରର ଯେଉଁ ମଣିଷମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଝିବା ପାଇଁ ପ୍ରଥମେ ସେମାନଙ୍କ ଭାଷା ଜାଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ସେ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି- କୌଣସି ମଣିଷର ଭାଷା କେବଳ ତା ଭାବର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ନୁହେଁ, ତା ସତ୍ୟତା, ସଂସ୍କୃତି ଓ ଜୀବନବୋଧର ପ୍ରାଣସର । ସେ ଅବଶ୍ୟ ଜଣେ ଭାଷା-ବିଜ୍ଞାନୀ ନୁହନ୍ତି । ମାତ୍ର ବିଜ୍ଞାନର ସୂତ୍ରାଶ୍ରୟୀ ହୋଇ ଭାଷା ଭାଷା ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସମ୍ବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଭେଦିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ବହୁ ଭାଷା ଶିଖିବା, ସେହି ଭାଷାମାନଙ୍କରେ ପଢ଼ିବା, ଲେଖିବା ଓ କହିବା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସହଜ ହୋଇଯାଇଛି । ଏବଂ, ଭାଷା ଶିଖିଲା ପରେ ଯାଇଁ ସଂପୃକ୍ତ ଭାଷାର ସାହିତ୍ୟ ପଢ଼ିଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ସୃଷ୍ଟିଗୁଡ଼ିକ ତାଙ୍କୁ ଭଲଲାଗିଛି ଏବଂ ମଣିଷ ବିଚାର ଚିନ୍ତାଚକ୍ଷରେ ପରିବର୍ତ୍ତନର କାରଣ ହୋଇଛି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସେ ଆପଣା ଘରକୁ ବୋହି ଆଣିଛନ୍ତି ଏବଂ ଅନୁବାଦ ମାଧ୍ୟମରେ ନିଜ ଘରର ମଣିଷମାନଙ୍କ ପାଖରେ ପରଶି ଦେଇଛନ୍ତି । ମୂଳ ସୃଷ୍ଟିର ଭାଷାତର ଜ୍ଞାନରେ ବିଦେଶର ମିତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଆଦୌ ପ୍ରଚାରଣା କରି ନାହାନ୍ତି । ସେଇଥିପାଇଁ ତାଙ୍କ ଅନୁଦିତ କୃତିଗୁଡ଼ିକ ମୌଳିକ ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରତୀକ ଭାବେ, ମନକୁ ଛୁଏ । ତେଣୁ ଅନୁବାଦକୁ ଯଦି ପ୍ରଚାରକ କୁହାଯାଏ, ଚିରରଞ୍ଜନ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନ୍ୟତମ ବ୍ୟତିକ୍ରମ କହିବା ଆଦୌ ଅପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ହେବନାହିଁ ।

ତାଙ୍କ ଅନୁବାଦର ଅନ୍ୟତମ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ-ପୃଥିବୀର ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଜୀବନ, ଦର୍ଶନ ଓ ସାହିତ୍ୟ ତାଙ୍କ ବିଚାରକୁ ଆହୋଳିତ କରିଛି, ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ପ୍ରେମରେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି ଏବଂ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ବୁଝିଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ହିଁ ସେ ଆପଣା ଭୂମିକୁ ପାଛୋଟି ଆଣିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ବାନ୍ଧିଥିବା ଗ୍ରନ୍ଥ ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରସ୍ତାମାନଙ୍କ ବିଚାରକୁ ଆଧାର କରି ଆମେ ଚିରରଞ୍ଜନଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଆକଳନ କରିପାରିବା । ତାଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗିଛନ୍ତି ପୃଥିବୀର ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିଥିବା ଗ୍ରନ୍ଥକାରୀ, ଏ.ଏସ୍ ନୀଲ ଆଲବର୍ଟ ସ୍ବାଇଜରଙ୍କ, ପ୍ରିଷ୍ଟୋଲୋଟି, ବିଶ୍ୱାସୀତ ଔପନ୍ୟାସିକ ଓ ଦାର୍ଶନିକ ଖଲିଲ ଜିବ୍ରାନ, ବୋରିସ ପାସ୍ତରନାକ, ଲିଓ ଟଲଷ୍ଟୟ, ରେମାଉଣ୍ଡ, ଏକସପେରା, ସିଲାନସା, ଫ୍ରାନସିସ୍ ମାଉନିଆ, ଜେଲେରୁପ

ଦାର୍ଶନିକ ମାର୍ଟିନ ବ୍ରୁବର, ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦ, ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧି, ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ । ପୁନଶ୍ଚ ସେ ନିଜେ ଅନୁବାଦ କରି ଚୁପ୍ ହୋଇନାହାନ୍ତି । ଜାନୁୟ କୋର୍ସାକ ଓ କୁମାରୀ ରିବୋବେର୍ଟା ମେଟୁକ ପରି ଚାବବାଦୀ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ଜୀବନ ଗାଥାକୁ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ ପାଖରେ ପରିଚିତ କରାଇବା ପାଇଁ ଶ୍ରୀ ମଦନମୋହନ ପ୍ରଧାନ ଓ ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦ ବେହେରା ପ୍ରମୁଖ ଡରୁଣମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଉଦ୍‌ଘାଟିତ କରିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଅବଶ୍ୟ ମୂଳଭାଷା ପରିବର୍ତ୍ତେ, ଇଂରାଜୀ ମାଧ୍ୟମରେ ଏହି ଦୁରୁହ କାର୍ଯ୍ୟ ସମାହିତ କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଚିତ୍ତରଂଜନଙ୍କୁ ଏଇଥିପାଇଁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ । ସେ ଧରିଥିବା ସୂତ୍ରଟିକୁ କେବଳ ଆପଣା ଅଧିକାରରେ ପରଖି ନାହାନ୍ତି- ଡରୁଣ ପିତା ହାତକୁ ତାହା ବଢ଼େଇ ଦେଇ ଚିନ୍ତାଧାର ଗଜଶର ସ୍ୱପ୍ନରେ ଯେପରି ମଗ୍ନ ରହିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଅନୁବାଦ ମାଧ୍ୟମରେ ଓଡ଼ିଶା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଶିକ୍ଷକ, ଚିନ୍ତାନାୟକ ଓ ସ୍ୱାଧୀନମାନଙ୍କୁ ପଢ଼ିବା ଓ ବୁଝିବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଛି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ସମୂହ ଓ ବିଶ୍ୱାସୀତ ହେବାର ସୁଯୋଗ ପାଇଛି । କେବଳ ପଣ୍ଡିତମାନ ଚାବ ନୁହେଁ, ଶବ୍ଦମାନେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆରେ ଘର କରିଛନ୍ତି ।

ଅନୁବାଦ ପରି ସାହିତ୍ୟ-ସମାଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ତାଙ୍କ ବିଶ୍ୱ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଅନୁଭବ କରିପାରିବା । ସେ ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସ, ସାହିତ୍ୟ, ଭାଷା, ଧର୍ମ, ରାଜନୀତି, ସମାଜ ଓ ଅର୍ଥବ୍ୟବସ୍ଥା ଆଦି ନାନା ବିଷୟରେ ଚର୍ଚ୍ଚା କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଚର୍ଚ୍ଚା କାଳରେ ସେ ଜମାରୁ ଓଡ଼ିଶା ଭିତରେ ନିଜକୁ ଅଟକ ରଖିନାହାନ୍ତି । ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀର କୋଣ ଅନୁକୋଣରେ ବଂଚୁଥିବା ମଣିଷ ଓ ସେମାନଙ୍କ ସଂସ୍କୃତି ରାଇଜରେ ନିଜ ଭୂମିର ବାସିନ୍ଦାମାନଙ୍କୁ ବୁଲେଇ ଆଣିଛନ୍ତି । ବକଟେ ଆୟତନରେ ବଞ୍ଚୁଥିବା ଅଥଚ ପୃଥିବୀରେ ଆପଣାକୁ ସର୍ବୋତ୍ତମ ଦାବି କରୁଥିବା ଅହଂପ୍ରମାଣ ମଣିଷମାନେ ବାସ୍ତବତଃ ଅବଶିଷ୍ଟମାନଙ୍କ ସହିତ କେତେ ଚାବରେ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ପାଠକ ଏକଥା ଜାଣି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୁଏ । ପୁନଶ୍ଚ ସେ ଅବଶିଷ୍ଟ ପୃଥିବୀର କୁରୋଳ, ଇତିହାସ ଓ ବର୍ତ୍ତମାନ ସହିତ ଆଉ କାହାକୁ ଯୋଡ଼ୁଥିଲା ବେଳେ କିଏ ଗଲ କିଏ ଭେଲ କିଏ ସାନ କିଏ ବଡ଼ କିଏ ବର୍ବର କିଏ ସଂସ୍କୃତି-ସଂପନ୍ନ, ଜଣେ ବିଚାରକର ଆସନରେ ବସି ସର୍ବଶେଷ ରାୟ ଶୁଣାଇ ନାହାନ୍ତି । କେବଳ ପାଠକମାନଙ୍କ ଆଗରେ ସବୁ କିଛି ଖୋଲି ଦେଇଛନ୍ତି । ଜଣେ ନିଜକୁ ଅନ୍ୟ ଅନେକଙ୍କ ସହିତ ତୁଳନା କଲେ ହିଁ ନିଜର ଗ୍ରାମଗୁଡ଼ିକୁ ଚୋଦିବା ଓ ସତ୍ୟକୁ ଅନୁଭବ କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହୁଏ । ତାକୁ ବାଟ ଦେଖାଇବାକୁ ପଡ଼େନି । ନିଜ ଆଖିରେ ବାଟ ଦେଖିବାରେ ସେ ସମର୍ଥ ହୁଏ ।

ପୃଥିବୀର ବିଦ୍ୟାମାନଙ୍କୁ ଏକ ମିତ୍ର ଆଖି ଦେଇ ବିଚାର କରିବା-ଚିତ୍ତରଂଜନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ-ସମାଲୋଚନା ଅନ୍ୟତମ ବିଶେଷତ୍ୱ । ବିଶେଷତଃ ସାହିତ୍ୟ ସଂକ୍ରାନ୍ତ ଆଲୋଚନା କାଳରେ ସେ ସକଳ ବିଦ୍ୟାର ଗଣ୍ଡାର ଗୁଡ଼ିକୁ ଯେପରି ଭୂର କରିଛନ୍ତି । ସେ ବିଶ୍ୱାସ କରିଛନ୍ତି- ସାହିତ୍ୟର ଘର ଗବାକ୍ଷମୟ । ସେହି ଘର ଭିତରକୁ ବ୍ୟକ୍ତି ଆସେ, ସମାଜ ବି ଆସେ । ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ସମାଜ ସହିତ ସେମାନଙ୍କର ମନ, ଇତିହାସ, ରାଜନୀତି, ଅର୍ଥ ବ୍ୟବସ୍ଥା,

ଦର୍ଶନ, ସଂସ୍କୃତି ଓ ବିଜ୍ଞାନ ଆଦି ସକଳ ବିଦ୍ୟା ବି ଆସନ୍ତି । ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟ ପରିସୀମାରେ ଏହି ବିଶେଷ ପଦ୍ଧତିର ଅନ୍ୟନାମ ଆତ୍ମବିଦ୍ୟା ଭିତ୍ତିକ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା । ଓଡ଼ିଶାରେ ଚିତ୍ତରଂଜନ ହିଁ ଏହି ବିଶେଷ ପଦ୍ଧତିର ପ୍ରଦର୍ଶକ । ସେ କେବଳ ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶକ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି, ବିଦ୍ୟାମାନଙ୍କର ସରଘରଗୁଡ଼ିକରୁ ସଂପଦମାନ ବୋହି ଆଣି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ବହୁ ଆୟାମଯୁକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ଏବଂ, ଏହା ତାଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ବିଶେଷ ଭାବରେ ସମ୍ଭବ ହେବାର କାରଣ- ଦର୍ଶନ, ମନବିଜ୍ଞାନ, ସମାଜବିଜ୍ଞାନ, ନୃବିଜ୍ଞାନ, ଇତିହାସ, ଅର୍ଥନୀତି ଓ ରାଜନୀତି ବିଜ୍ଞାନ ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ଗଭୀର ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି । ପୁନଶ୍ଚ ସେ କେବଳ ବିଦ୍ୟାମାନଙ୍କୁ ଭେଦି ନାହାନ୍ତି, ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଦ୍ୟାମାନଙ୍କର ବିଶେଷଜ୍ଞମାନଙ୍କ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିଛନ୍ତି ଏବଂ ଜଣେ ଚିକିତ୍ସକ ପରି ଆପଣା ଜୀବନରେ ସେ ସମସ୍ତର ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟ ବାୟବୀୟ ନୁହେଁ, ସଂସ୍କୃତିକ ଏବଂ ସଂସ୍କୃତି ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ସମାଜ ଜୀବନରେ ଠୁଳାବୃତ ମନର ପରିମଳାକରଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାର ଅଶୁଦ୍ଧତକ- ଅନୁରୂପ ବିଚାର ତାଙ୍କୁ ସାହିତ୍ୟ-କୁମିକୁ ଭେଦିବାରେ ଶ୍ରଦ୍ଧାଶୀଳ କରିଛି । ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ-ସମାଲୋଚନା ଓ ତାଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗୁଥିବା ବହିଗୁଡ଼ିକର ସମୀକ୍ଷାଗୁଡ଼ିକ ପଢ଼ିଲେ ପାଠକ ସତେ ଯେପରି ସପ୍ତଲୋଚନ ହୋଇଯାଏ । ସେ ପୃଥିବୀର ସବୁ ବିଦ୍ୟା, ସବୁ ସଂସ୍କୃତି, ସବୁ ସମାଜ, ସବୁ ମଣିଷ ଏବଂ ସର୍ବୋପରି ସବୁ ସାହିତ୍ୟ ସହିତ ସୂତ୍ରାୟିତ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ତାକୁ ବାବୁଳ କରୁଥିବା ଏକ ଘନାବନ୍ଧ ସାମଗ୍ରିକତାର ରହସ୍ୟ ଖୋଲିଯାଏ । ସେ ନିଜ କୁମିଠାରୁ ଆଦୌ ବିଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରୁହେ ନାହିଁ । ବରଂ, ଏକ ନିବିଷ କୁମିରେ ଠିଆ ହୋଇ ବିଶ୍ଵର ସକଳ ବିଦ୍ୟାକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହୁଏ । ଅବଶ୍ୟ ତାଙ୍କ ସମାଲୋଚନା-ସାହିତ୍ୟରେ ବେଳେ ବେଳେ ତଥ୍ୟଗତ ପ୍ରମାଦ ଆଖିରେ ପଡ଼େ । ତାଙ୍କ ନିଦାନ ଦୃଷ୍ଟି ପାଠକକୁ ଚଢ଼ଢ଼କାରେ ଠିଆ କରେଇଦିଏ । ବେଳେ ବେଳେ ବିଚାର ପାର୍ଶ୍ଵିକ ମନେହୁଏ । ମାତ୍ର ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସରେ ସେ ଯେ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭତ୍ତ୍ୱ, ସ୍ଵର୍ଜନାତ୍ତ୍ୱ, ଆତ୍ମବିଦ୍ୟାଭିତ୍ତିକ, ବିଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ସମାଲୋଚନାର ଜଣେ ସୁସ୍ଥ ଦୃଷ୍ଟିସଂପନ୍ନ ସହୃଦୟ- ଏହା ଯେ କୌଣସି ପାଠକ ଅବଶ୍ୟ ସ୍ଵୀକାର କରିବ ।

ଚିତ୍ତରଂଜନ ନିଜ ଜୀବନର କଥା ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗୁଥିବା ଆଉ ଦୁଇ ଜଣ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବିଚାରର ମଣିଷ ଶ୍ରୀ ନବକୃଷ୍ଣ ଚୌଧୁରୀ ଏବଂ ସ୍ଵାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ଜୀବନୀ ବି ଲେଖିଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀ ନବକୃଷ୍ଣ ଚୌଧୁରୀ ଏବଂ ଭିନ୍ନ ଜଣେ ବିବେକାନନ୍ଦ ବହି ଦୁଇଟିକୁ ସାଧାରଣ ଅର୍ଥରେ ‘ଜୀବନୀ’ କହିଲେ ଠିକ୍ ହେବ ନାହିଁ ବରଂ ସେଗୁଡ଼ିକ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ଜୀବନର ସମୀକ୍ଷା । ବଞ୍ଚିଥିଲେ- ସେମାନେ ଯେ ଏମିତି କଥାସବୁ ନିଜ ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ, ଏମିତି ଏକ ସମାଜ ଓ ପୃଥିବୀର ସ୍ଵପ୍ନରେ ସମାହିତ ଥିଲେ- ତାହା କହି ପକେଇଥାନ୍ତେ । ସେମାନେ ନାହାନ୍ତି, ଚିତ୍ତରଂଜନ ସେମାନଙ୍କୁ ଲେଖିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନର ସଂକଳ୍ପ ଓ ଆବରଣକୁ କ୍ରିତିକାଳି ଦେଖିଛନ୍ତି । ଭାରତୀୟ ସମାଜ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କ ନିୟତ ସଂଗ୍ରାମଶୀଳ ଚିତ୍ତରେ ଅଂକୁରିତ ବିକଳ ବାଜ ପ୍ରତି

ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ କିପରି ବିରୋଧର ସାମ୍ନା କରୁଛି, ସ୍ୱପ୍ନର ବେଗକୁ ଆକଟ କରୁଛି- ଭାରତର ସାଂସ୍କୃତିକ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ତାହା ବିଶ୍ଲେଷଣ କରିଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚୌଧୁରୀ ଅଥବା ସ୍ୱାମୀଜୀ କେହି ଦେବତା, ଦେବ ଅଂଶୀ, କି ଅତିମାନବ ନଥିଲେ । ସେମାନେ ମଣିଷ ଥିଲେ । ଭାରତର ସାମାଜିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ବଂଚୁଥିବା ମଣିଷ ଯେ ଦରିଦ୍ର ପରାଧୀନ ଓ ଭାଗ୍ୟବାଦୀ ହେବାକୁ ଆପାତତଃ ବାଧ୍ୟ, ଏକଥା ସେମାନେ ବୁଝିଥିଲେ । ଏବଂ, ଜଡ଼ତା ବ୍ୟାଧିରେ ସଂକ୍ରମିତ ସମୂହକୁ କ୍ରିୟାଶୀଳ କରିବା ପାଇଁ ଅଧାର୍ମିକ ଜ୍ଞାନ ଓ ରାଜନୀତିକ ବିଚାରର ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ଭାରତ ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଝିପାରିଲା ନାହିଁ । ଦେବତା, ମହାମାନବ କରିଦେଲା ଏବଂ କାଳକ୍ରମେ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଜଡ଼ତାଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଗଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀ ପୀଠ ଗଢ଼ିଲେ, ପୀଠାରୁତ ହେଲେ, ଏବଂ ପୀଠନିଷ୍ଠ ହେବାର ଯନ୍ତ୍ରଣାକୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କଲେ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚୌଧୁରୀ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଲେ, ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ଧର୍ମର ମହତ ଓ କ୍ଷମତାର ପଶ୍ଚାତ୍ତୀକ୍ଷଣକୁ ପ୍ରବଳ ତାପରେ ସତ୍ୟାପିତ ଜଗନ୍ନାଥ ବିଶ୍ୱାସୀମାନଙ୍କୁ ସମାଜ ଓ ପାରିବାରିକ ଜୀବନର ସକଳ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସ୍ୱାଧୀନ ଓ ମୁକ୍ତମନସ୍ତ ହେବାପାଇଁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଲେ । ଶେଷରେ ଆପଣା ଆୟତନର ଈଶ୍ୱର ମଧ୍ୟ ହେଲେ ଏବଂ ଈଶ୍ୱର ହେବାର କାରୁଣ୍ୟରୁ ଆପଣାକୁ ମୁକ୍ତ ରଖିନପାରି, ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିବା ବିପ୍ଳବ ବାକକୁ ଆପଣା ହାତେ ଗ୍ରହଣେଇ ଦେଲେ । ଶ୍ରୀ ଚିତ୍ତରଂଜନ କେତେ ସୂତରରେ ଭରଣ ବିପ୍ଳବୀଙ୍କ ଜୀବନର ବିପଳତାର କାରଣଗୁଡ଼ିକୁ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିର ଜୀବନ ଓ ଜୀବନୀ ବିଚାର କାଳରେ ଯୁରୋପୀୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଦୃଷ୍ଟି ଯେପରି ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓ ନିରପେକ୍ଷ ହେବାକୁ ପ୍ରତ୍ୟୋଦିତ କରିଛି । ବ୍ୟାଖ୍ୟାନର ନିରପେକ୍ଷାୟନରେ ତାଙ୍କ ଅନୁଭବ ଓ ଅଧ୍ୟୟନ ହିଁ ସକ୍ରିୟ ରହିଛି । ମାତ୍ର ଓଡ଼ିଶାର ବ୍ୟକ୍ତିପୂଜକମାନେ ତାଙ୍କ ବିଚାରକୁ ଗ୍ରହଣ କରିପାରି ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଛିଦ୍ରାନ୍ତେଷୀ, ପ୍ରତିକ୍ରିୟାଶୀଳ କହିଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀ ନବକୃଷ୍ଣ ଚୌଧୁରୀ ଏବଂ ଭିନ୍ନ ଜଣେ ବିବେକାନନ୍ଦ ବହି ଦୁଇଟି ପ୍ରକାଶିତ ହେବା ପରେ ଘରେ ଓ ବାହାରେ ତାଙ୍କୁ ଅକଥାମାନ ଶୁଣିବାକୁ ପଡ଼ିଛି । ଉପଲବ୍ଧ ତଥ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଭିତ୍ତିକରି ସମାଜର ବିଶିଷ୍ଟମାନଙ୍କ ରୋପନୀୟ ଜୀବନର ତଥାପି ନିଗୂଢ଼ ଓ ମର୍ମଦାହୀ ସତ୍ୟମାନ ଆଲୋକିତ ହେବା ଯେ ଆବଶ୍ୟକ ଏବଂ ଏହା ସେମାନଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ଯେ ନିଃସିଦ୍ଧି କରେ ନାହିଁ, ବରଂ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଅନିର୍ବାଣି ଜ୍ୟୋତିରେ ଗତିଶୀଳ କରେ, ଭ୍ରମ ବିମୋଚନରେ ସହାୟକ ହୁଏ, ଚିତ୍ତରଂଜନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସାହସର ସହିତ ଓଡ଼ିଶାରେ, ନା କେବଳ ଓଡ଼ିଶା କାହିଁକି, ସମଗ୍ର ଭାରତ ବର୍ଷରେ ଏହି କୃତ୍ୱା ପରଂପରା ତିଆରି କରିଛନ୍ତି । ସେହି ନ୍ୟାୟରେ ଏହି ଜୀବନୀ ପୁସ୍ତକ ଦୁଇଟିକୁ ମୁଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କହିବି ।

ସେ ସମ୍ଭାବପତ୍ର ଗୁଡ଼ିକରେ ମଧ୍ୟ କିଛି କମ୍ ଲେଖିନାହାନ୍ତି । ସମାଜ, ସମ୍ଭାବ, ପ୍ରଗତିବାଦୀ, ଧରିତ୍ରୀରେ ତାଙ୍କର ରାଶି ରାଶି ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ସେ କେତେ ମାସ ଧରି

ଧରିତ୍ରୀର ସଂପାଦକାୟ ମଧ୍ୟ ଲେଖିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ନାଁ ଗୋପନ ରଖିଛନ୍ତି । ଏବଂ, ସେଇ ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ବହି ହୋଇ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ଚିରଂଜନଙ୍କ ପେଶା ସମ୍ବନ୍ଧିକତା ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ସମ୍ବାଦପତ୍ରରେ ଆପଣା ବିଚାରକୁ କିପରି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯାଇପାରେ ସେ ତାହାର ଉଦାହରଣ ରଖିଯାଇଛନ୍ତି । ଜାତିର ରାଜନୀତି, ଧର୍ମ, ସାହିତ୍ୟ, ସମାଜ ବ୍ୟବସ୍ଥା, ଶିକ୍ଷା, ଶିଳ୍ପ- ଯେ କୌଣସି ସମସ୍ୟା ହେଉ, ସବୁ ସମସ୍ୟାର ଅମଳକୁ ଗିରିକରି ମୁକକୁ ଉଠାରିଛନ୍ତି । କାରଣଗୁଡ଼ିକୁ ଖୋଜିଛନ୍ତି । ମୂଳ, ଅମଳକୁ ଖୋଲି ଦେଇ ସେ ନିରବ ରହିଯାଇ ନାହାନ୍ତି । ସେ ସମସ୍ତର ସମାଧାନର ବିକଳଗୁଡ଼ିକ ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟ କରି ଦେଇଛନ୍ତି ଏବଂ ତାହାର ପ୍ରମାଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପୃଥ୍ବୀର କୋଣ ଅନୁକୋଣରେ ସଂଘଟିତ ସମାଧାନ ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକର ଉଦାହରଣ ଦେଇଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାରେ ଘଟୁଥିବା କୁନି କୁନି ଘଟଣାଗୁଡ଼ିକ, ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ ସାଂପ୍ରତିକ କହୁ, ତାହା କେତେ ମାତ୍ରାରେ ତ୍ରିକାଳିକ ଏବଂ ଏକ ଜାତିକୁ ସମୁଦ୍ଧିବାରେ ସହାୟକ ହୋଇପାରେ- ସେ ତାହାହିଁ ଆବିଷ୍କାର କରିଛନ୍ତି । କେବଳ ଚିତ୍ରଟିଏ ଆଜି ଦେଇ ନିଜ ଦାୟିତ୍ବ ଶେଷ କରିଦେଇ ନାହାନ୍ତି । ସେହି ନ୍ୟାୟରେ ଆମେ ତାଙ୍କ ସ୍ତମ୍ଭଗୁଡ଼ିକୁ ବ୍ୟକ୍ତିକ, ରାଜନୀତିକ, ସାଂସ୍କୃତିକ ଓ ସାମାଜିକ ବ୍ୟାଧି ନିରାକରଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପାଚନ ପାଣି ଗାବରେ ବିଚାର କରିପାରିବା । ବ୍ୟକ୍ତି, ସମାଜ ଓ ପରିବର୍ତ୍ତନର କାରଣଗୁଡ଼ିକୁ ଚେତିଥିବା ଜଣେ ବିକଳ ଅଦ୍ୱେଷୀ ହିଁ କେବଳ ସମ୍ବାଦପତ୍ରରେ ଏଭଳି ସ୍ପଷ୍ଟ, ନିର୍ଭୀକ, ତଥ୍ୟ ଓ ତତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ନିରପେକ୍ଷ ବିଚାର ଉପସ୍ଥାପନ କରିପାରେ ।

ସଂସାରରେ ଯଦି ଚିରଂଜନ କେଉଁଠି ପରମ ଆନନ୍ଦରେ ବଂଚିପାରନ୍ତି- ତାହା ବିଦ୍ୟାଳୟ । କୁନି କୁନି ପିଲାମାନେ ତାଙ୍କର ଦୋସର, ପ୍ରିୟତମ । ତାଙ୍କ ଗିତରେ କି ଚୁମ୍ବକାୟ ଶକ୍ତି ଅଛି କେଜାଣି, ପିଲାଟିଏ ତାଙ୍କୁ ଚାହିଁଦେଲେ, ବାପମାଆଙ୍କ ଆପଦମୁକ୍ତ କୋଳ ଛାଡି ତାଙ୍କ ହାତକୁ ଡେଇଁପଡ଼େ । ତାଙ୍କୁ ମିତ୍ର କରିନିଏ । ଘର ବି ଭୁଲିଯାଏ । ସେ ଜଣକ ପାଖରେ ସତେଯେପରି ଜଗତଯାକର ଆବଶ୍ୟକତା ପାଇଯାଏ । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଏହାର ରହସ୍ୟ ସଂପର୍କରେ ଅନେକଥର ପଚାରିଛି । ସେ ସେମିତି ରହସ୍ୟମୟ ହସରେ ଉତ୍ତର ଦେଇଛନ୍ତି । କେବଳ ତାଙ୍କୁ ନୁହେଁ, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଏହାର କାରଣ ପଚାରିଛି । ସେମାନେ କହିଛନ୍ତି- ଚିରଭାଇ କହିବେନି, ହସିଦେବେ । ତାହା ଏକାନ୍ତ ଗୋପନୀୟ । ସେମାନଙ୍କ ଉତ୍ତର ମଧ୍ୟ ରହସ୍ୟମୟ । ତେବେ ଏତିକି ଜାଣିଛି- ପିଲାଟିଏ ଯାହା ଖୋଜୁଥାଏ, ତାହା ସେ ଯେଉଁଠି ଘାଏ, ସେଇଠି ଅଟକି ଯାଏ, ଗାବ ଲାଗାଏ । ଚିରଂଜନ ଜଣେ ମନତାନ୍ତର ପରି, ଜଣକୁ ଦେଖିଦେଇ ତା' ଭିତରର ବର୍ତ୍ତମାନ ଓ ସ୍ୱପ୍ନମାନଙ୍କୁ ସମ୍ବବତଃ ଜାଣିପାରନ୍ତି ଏବଂ ଅନୁରୂପ ଗାବରେ ତାଙ୍କୁ ବେତାର କରନ୍ତି । ମଣିଷ ତାର ଖାଦ୍ୟ ଓ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇପାଏ । ଯାହାକୁ କୁହନ୍ତି ସ୍ୱାଧୀନତା, ମୁକ୍ତିବୋଧ । ତା' ହୃଦୟ ଓ ମଣ୍ଡିତର ସକଳ ଅବରୁଦ୍ଧ ଝରକା ଖୋଲିଯାଏ । ସେ ଗ୍ରହଣଶୀଳ ହୁଏ । ସବୁ ଅସାଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ସାଧ୍ୟ ସାଧ୍ୟ ଲାଗେ । ବାସ୍ତବତାକୁ ସେ ଅନୁଭବ କରେ, ସାମ୍ନା

କରେ । ତାକୁ ଆଉ କାହାର ଶିକ୍ଷା, ଉପଦେଶ, ପରାମର୍ଶ ଲୋଡ଼ା ପଡ଼େ ନାହିଁ । ନିଜେ ନିଜର ଗୁରୁ ହୋଇଯାଏ କେତେ ସହଜରେ । ପିଲାମାନେ ତାଙ୍କ ପାଖରୁ ଏଇ ଅସହଜ ଲବଧ ସଂପଦ ପାଇଯାନ୍ତି ବୋଲି, ସହଜରେ ମଣ ହୋଇଯାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପାଖରେ ପଢ଼ିବାକୁ ଆଗ୍ରହୁଅଛି । ଏବଂ, ସେ କି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରରେ ପଢ଼ନ୍ତି କେଜାଣି, ବିଦ୍ୟାର ଜଟିଳ ସ୍ୱତ୍ତ୍ୱଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ମସ୍ତିଷ୍କ ଧରି ରଖିବାରେ ସମର୍ଥ ହୁଏ । ସେ ବିଦ୍ୟାମାନେ ଆଉ କେଉଁଠି ନଥାନ୍ତି । ଆ'ତି ତାରି ଭିତରେ । ଶିକ୍ଷକ କେବଳ ସେମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ମଗଜରେ ଧରେଇ ଦିଏ । ପୁନଶ୍ଚ, ସେ କେବଳ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ପାଠର ବୋଝ ନଦି ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କୁ ଅନୁଶାସକ ଆକ୍ରୋଶରେ ବ୍ୟାଧିଗ୍ରସ୍ତ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଖେଳନ୍ତି, ଗୀତ ବୋଲନ୍ତି ଓ ବୋଲନ୍ତି, ଗପ କୁହନ୍ତି ଓ କୁହାନ୍ତି, ନାଚନ୍ତି ଓ ନଚାନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଘର, ବାହାର ଓ ଭିତରର ସମସ୍ୟା, ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ଅତି ଗୋପନୀୟ କଥାଗୁଡ଼ିକ ଆଦାୟ କରିନିଅନ୍ତି । ଯାହା ମଣିଷ ନିଜ ଭିନ୍ନ ଆଉ କାହାପାଖରେ କହିବାକୁ ସାହସ କରେ ନାହିଁ- ପିଲାମାନେ ସେଇ କଥାସବୁ ସେ ଲେଖନ୍ତି । ଏବଂ, ଚିରରଞ୍ଜନ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଲେଖନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ଓଡ଼ିଶାରେ ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଲେଖୁଥିବା ଅଥବା ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଝିନଥିବା ବୟସ୍କ-ବାଳ-ସାହିତ୍ୟିକମାନଙ୍କ ଠାରୁ ସେ ଭାରି ନିଆରା ଦୁଶନ୍ତି । ଯେମିତି ଜଣେ ବୟସ୍କ ମଣିଷ କୁହନ୍ତି, ବାଳ-ସୁଲଭ-ବୟସ୍କ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଗତିଶୀଳ ଅନ୍ୟ ଏକ ଉଦ୍ଭାନପାଦ ଅଥବା ରୋହିତ ।

ଅନେକଙ୍କ ଜୀବନ ଓ ଦର୍ଶନକୁ ଲେଖୁଥିବା, ଅନେକଙ୍କ ଅତର୍କୋକକୁ ଆପଣାର ସୂକ୍ଷ୍ମ ଅବବୋଧରେ ପଢ଼ି ପାରୁଥିବା ଓ ବୁଝି ପାରୁଥିବା, ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁପତ ଓ ପରିବ୍ରାଜକ- ମନସ୍କ ଚିରରଞ୍ଜନ ନିଜ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଲେଖୁଛନ୍ତି । ବହୁଖଣ୍ଡରେ ପ୍ରକାଶିତ ରୋହିତର ଡାଏରୀ, ମିତ୍ରସ୍ୟ ଚକ୍ଷୁସା ତାଙ୍କ ଜୀବନର ସ୍ୱାକାରମୂଳକ ଅକ୍ଷରକୃତି । ରୋହିତର ଡାଏରୀ, ପ୍ରାୟତଃ ସେ ପ୍ରତ୍ୟହ ଲେଖୁଥିବା ଜୀବନ ଓ ଜଗତ ସଂକ୍ରାନ୍ତ ଅନୁଭବର କଥା । କୋଉ ଦିନ ଦିଲ ଧାତି ଓ କୋଉଦିନ ଦିଲପୂଷା ଓ ତା ଠାରୁ ଅଧିକ । ସେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିବା ଦର୍ଶନ ଓ ବଂଚୁଥିବା ଜୀବନକୁ ଆମେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରତିସ୍ପର୍ଶୀ ଜଣେ ତରୁଣ ରୋହିତ ଭିତରେ ଅନୁଭବ କରୁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମଣିଷ ଯେ ଜଣେ ଜଣେ ରୋହିତ, ତେଣୁ ସେମାନେ ଅମୂର୍ତ୍ତ ଓ ତଳମାନ ଦର୍ଶନ ଶାସ୍ତ୍ର ଅବଗାହୀ-ଓ ଦାର୍ଶନିକ ଚିରରଞ୍ଜନ ଭାରତୀୟ ମାନସିକତାର ଏହି ସୂକ୍ଷ୍ମ ଅବବୋଧକୁ ସହସ୍ର ପୃଷ୍ଠାବ୍ୟାପୀ ଆପଣାର ବହୁ ଖଣ୍ଡିତ ଏକ-ଅନୁଭବ ଗ୍ରଂଥରେ ହିଁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି ।

ଅନ୍ୟ ଶ୍ରେଣୀରେ 'ଆନୁକଥା' ମିତ୍ରସ୍ୟ ଚକ୍ଷୁସା'ରେ ସେ ନିଜ କଥାଗୁଡ଼ିକ ଅବଶ୍ୟ କହିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ନିଜଠାରୁ ଅଧିକ କହିଛନ୍ତି ତାଙ୍କ ଜୀବନ ଯାତ୍ରାରେ ଭେଟିଥିବା ମିତ୍ରମାନଙ୍କ କଥା, ଜଣେ ମିତ୍ରର ଦୃଷ୍ଟିଦେଇ । ଗ୍ରଂଥ ଭିତରୁ ସ୍ୱାଧୀନତାପ୍ରାପ୍ତି ପୂର୍ବ ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳୀନ ଓଡ଼ିଶା ଓ ଭାରତର ଆତ୍ମା ଓ ବିଚାରକୁ ସହଜରେ ଚିହ୍ନି ହୋଇଯାଏ । ଏକ କାତିର ଆବେଗ

ଓ କଟକର ମର୍ମକୁ ଅନୁଭବ କରିହୁଏ । ଏବଂ, ତାଙ୍କ ମାଧ୍ୟମରେ ସେ ଭ୍ରମିଥିବା ପଣ୍ଡିତ ଦିଗନ୍ତକୁ ବି ଜାଣିହୁଏ । ତାଙ୍କୁ ଆତ୍ମାକୁ ପତିଲାବେଳେ ଲାଗେ-ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବୁଝି ପାରୁଥିବା ସହୃଦୟ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଖରେ ବୋଧ ହୋଇ ମଧ୍ୟ, ସତେଯେପରି ନାନା କାରଣରୁ ଅସ୍ୱାକୃତ ରହିଯାଇଛି । ସେ ସକଳଙ୍କ ଚିତ୍ତକୁ ରଂଜନ କରିବାକୁ ଚାହଁଛନ୍ତି, ନିଜକୁ ସର୍ବୋତ୍କର୍ଷରେ ସମର୍ପଣ କରିଦେବାରେ କାର୍ପଣ୍ୟ ହୋଇନାହାନ୍ତି ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି, ତଥାପି କେଉଁଠି କେଉଁ ଜାତୀୟ ଖୁଠି ରହିଯାଇଛି କେଜାଣି, ସେ ବିଦେଶୀ ବିଦେଶୀ ବୋଧ ହୋଇଛନ୍ତି । ସମ୍ଭବତଃ ତାଙ୍କ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ, ଜଟିଳ ମାନସିକ ଓ ସାମାଜିକ ବୃତ୍ତ ଗିତରେ ବଂଚୁଥିବା ମଣିଷମାନଙ୍କ ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ ପ୍ରାଣର ଅତିକ୍ରମଣରେ ସମର୍ଥ ହୋଇନାହିଁ । ଆପଣା ସ୍ୱପ୍ନରେ ସଂସାର ଗଢ଼ିବାକୁ ଚାହଁଥିବା ବ୍ୟତିକ୍ରମମାନେ ସବୁକାଳରେ ଜୀବନକ୍ଷାରେ ବଂଚିତ ବର୍ତ୍ତମାନ ହୋଇ ବଂଚୁଥାନ୍ତି- ଅନୁରୂପ ଏକ ବହୁ ପରୀକ୍ଷିତ ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଯଦି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ, ତିରଂଜନଙ୍କ ଜୀବନ ଚାହାର ଅନ୍ୟତମ ଉଦାହରଣ ବୋଲି କହିବାକୁ ହେବ ।

ସେ ବିଦେଶରେ ପାଠ ପଢ଼ିଛନ୍ତି । ବହୁତ ପାଠ । ମାତ୍ର ବିଦେଶରେ ନରହି ଦେଶକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ଦେଶ ଲୋକଙ୍କ ଦାନା ଖାଇ ବିଦେଶ ଯାଇ ଅହଂକାର ମାନକୁ ପାକଳ କରିଥିବା ଅନ୍ୟ ପଲେ ପଲେ ସିଂଗାଣିନାକିଆଙ୍କ ପରି ହାକିମ ହେବାକୁ କିମ୍ବା ସେଠି ରହିଯିବାକୁ ଜମାରୁ ହମ ହମ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ଶିକ୍ଷକ ହୋଇ ବଂଚିବା ପାଇଁ ନିଜ ମାଟିକୁ ଫେରିଛନ୍ତି । ଅନୁଗୋଳ ପାଖରେ ଚଂପରିମୁଣ୍ଡା ନାମକ ଚଂଗଲ ଭୂଇଁରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ନବକୃଷ୍ଣ ଚୌଧୁରୀ ଓ ଶ୍ରୀମତୀ ମାଳତୀ ଦେବୀ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ସହଯୋଗରେ ଏକ ଚୂଆ ପ୍ରକାରର ବିଦ୍ୟାଳୟ ଗଢ଼ିଛନ୍ତି- ଏବଂ ତାହାର ନାଁ ରଖିଛନ୍ତି- ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ । ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଚୂଆ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାର ପ୍ରୟୋଗକ୍ଷେତ୍ର ହୋଇଛି । ଦେଶ ନିର୍ମାତା ବୋଲି ନିଜ ନିଜକୁ ଦାବି କରୁଥିବା ସରକାରୀ ହାକିମ ଓ ରାଜନୀତିକ ମହତମାନେ ଜଣେ ବିଦେଶ ଫେରିବା ଯୁବକର ବିଚାରକୁ ଓଷ୍ଠତ୍ୟ ମଣିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସ୍ୱପ୍ନମାନଙ୍କୁ ପକ୍ଷହୀନ କରିବା ପାଇଁ ଚକ୍ରାନ୍ତ କରାଯାଇଛି । ସେଠି ସେ ମାତ୍ର ଚାରିବର୍ଷରୁ ଅଧିକ କାଳ ରହି ପାରିନାହାନ୍ତି । ଗାଁକୁ ଫେରିଛନ୍ତି । ଗାଁରୁ ପୁଣି ଯାଇଛନ୍ତି ଆଗ୍ରା । ସେଠାରେ ବିତପୁରୀଠାରେ ଅବସ୍ଥିତ ରୁରାଲ ଇନ୍‌ଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟ ବା ଗ୍ରାମୀଣ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷକତା କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଚଉଦବର୍ଷ ରହିବାପରେ ସେଠୁ ପୁଣି ଓଡ଼ିଶା ଫେରିବାକୁ ପଡ଼ିଛି । ଆଗ୍ରାରେ ରହଣି କାଳରେ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଦୁଇଟି ଖୁବ୍ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଘଟଣା- ପଢ଼ା ନିର୍ମାଳଙ୍କ ଆତ୍ମହତ୍ୟା ଓ ତାଙ୍କର ଉଷାକୁ ଦ୍ୱିତୀୟା ଭାବରେ ପରିଗ୍ରହଣ । ସବୁ କିଛିକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିନେଇଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାରେ ଏଥର ସେ ରହିଛନ୍ତି କଟକରେ ଏବଂ ଶିକ୍ଷକତା କରିଛନ୍ତି ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ଅବସ୍ଥିତ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷାକେନ୍ଦ୍ରରେ । କେବଳ ଶିକ୍ଷକତା ନୁହେଁ, ଓଡ଼ିଶାରେ ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦଙ୍କ ମାନସପ୍ରସୂତ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରବର୍ତ୍ତନର ଦାୟିତ୍ୱ ବି ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ସେଠି ବି ତାଙ୍କ ଆବଶ୍ୟକତା ଓ ବିଚାରକୁ ଅନ୍ୟ ଗାଦିନାସାନ ଗଳ୍ପମାନେ

ମାନି ନେଇନାହିଁ । ସଂଗଠନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଏକ ବିପଦ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ମୋହର ମାରିଦିଆଯାଇଛି । ସେ ଜୀବନରେ ହାରିଛନ୍ତି କି ଜିତିଛନ୍ତି, ବ୍ୟବସ୍ଥା ସହିତ ସହବନ୍ଧିତ ହୋଇ ନ ପାରିବା ଦୁର୍ବଳ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର କାରଣ କି ନା, କି ଏ ଭୂମି ପାଇଁ ସେ ଜଣେ ଅବାଧିତ ଚରିତ୍ର-ତାହା ମୁଁ କହିପାରିବି ନାହିଁ । ସମୟ କହିବ । ମାତ୍ର ଏହା ଅବଶ୍ୟ ସ୍ବାକାର୍ଯ୍ୟ- ସ୍ବାଧୀନତା ପ୍ରାପ୍ତି ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳୀନ ଭାରତବର୍ଷରେ ମାନସିକ ପରାଧୀନତାର ଅହଂବୋଧରେ ଘାରି ହେଉଥିବା ନେତୃତ୍ବ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ସୃଷ୍ଟ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସହିତ ସେ ସାଲିସ୍ କରିପାରୁ ନଥିବା ଜଣେ ବିପ୍ଳବୀ । ଯିଏ ବିକଳକୁ ଆକାର ଦେବା ପାଇଁ ସ୍ବପ୍ନ ଦେଖୁଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଆକାର ଦେବା ପାଇଁ ପ୍ରୟାସ କରୁଛନ୍ତି; ମାତ୍ର ସୁବିଧାବାଦିମାନଙ୍କ ତାତକାଳରେ ସେ ପୁନଶ୍ଚ ଫେରି ଆସୁଛନ୍ତି ଆପଣାର ସ୍ବପ୍ନ ପାଖକୁ । ସେହି ସ୍ବପ୍ନ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିକ୍ରମର ସ୍ବପ୍ନ, ପରିବ୍ରାଜକର ସ୍ବପ୍ନ ।

ବେଳେ ବେଳେ ମୋ' ପରି ଅନେକଙ୍କ ମନରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଆସେ, ଜୀବନରେ ଏତେ ଜୀବନ୍ତ ଓ ବାସ୍ତବ ସ୍ବପ୍ନ ଦେଖୁଥିବା ଜଣେ ମଣିଷ ନିଜ ଆଦର୍ଶ ଅନୁରୂପ ଆୟତନଟିଏ ନ ତିଆରିଲେ କ'ଣ ପାଇଁ ? ଅନେକ ଆୟତନାଧିପତିଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃତ୍ବ ପାଖରେ ସମଝୋତା କରି ନପାରି ଫେରି ଆସୁଥିବା ବାଟରେ ଅଟକି ଯାଇ ସେ ହୁଏତ ଅନୁଷ୍ଠାନ ତିଆରି କରିପାରିଥା'ତେ । ହଁ, ଏକ ଆୟତନ ତିଆରିବା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ- ମିତ୍ର, ଅର୍ଥ ଓ ଆତ୍ମଶକ୍ତି । ଚିତ୍ତରଂଜନଙ୍କ ପାଖରେ କ'ଣ ସେ ସମସ୍ତର ଅଭାବ ରହିଯାଇଛି ? କେମିତି ଜଣେ ସହଜରେ ବିଶ୍ବାସ କରିପାରିବ- ପୃଥିବୀର ସକଳକୁ ମିତ୍ର ମଣୁଥିବା ମଣିଷ ଜଣେ ମିତ୍ର ପାଇଲା ନାହିଁ ବୋଲି ? ମୁଁ ଏକଥା ଜାଣିଛି- ସେ ବହୁ ସ୍ବେଚ୍ଛାସେବୀ ଅନୁଷ୍ଠାନର ନେତୃତ୍ବ ନେଇଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ସେବା ମାନସିକତାର ପରିପୋଷଣ ଭୟେଶ୍ୟରେ, ଅର୍ଥର ମଧ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିପାରିଛନ୍ତି । ବିଦେଶୀ ଅର୍ଥରେ ଆପଣା ଦେଶକୁ ଗଢ଼ିବା ଏବଂ ବଂଚିତମାନଙ୍କୁ ଗତିଶୀଳ କରିବା ପରି ଏକ ଦରିଦ୍ର ମାନସିକତାକୁ ତାଙ୍କ ପରି ସ୍ବାଧୀନତେଜା କିପରି ସ୍ବାକାର କରିପାରିଲେ, ତାହା ଏବେ ମଧ୍ୟ ବୁଝି ପାରେନି । ସରକାରୀ ଦସ୍ତରୀମାନଙ୍କ ପରି ସେବା ବାମାଧାରୀ ସ୍ବେଚ୍ଛାସେବୀ ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକର ମହତ୍ତମାନେ ଯେ ସମଭାବରେ ଶୋଷଣ ଓ ବୀରସ୍ବ-ବିକାସର ପାର୍ତ୍ତାଧାରୀ- ଏକଥା ଯେ କୌଣସି ଚୁଷ୍ଟସ୍ଥାନ ଅସ୍ବାକାର କରିପାରିବ ନାହିଁ । ଏବଂ, ଅଧିକ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା, ଚିତ୍ତରଂଜନ ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଖବର କାଗଜ ଗୁଡ଼ିକରେ ସ୍ଥଳମାନ ଲେଖୁଛନ୍ତି । ବିଦେଶର ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ଆୟତନମାନଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ସେ ଲେଖୁଛନ୍ତି ଏବଂ ନିଜ ଆଖିରେ ଦେଖୁଛନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜନ୍ମ କାଳରେ ବଞ୍ଚିବାର ସର୍ବନିମ୍ନ ଆବଶ୍ୟକତା ପୂରଣ ପାଇଁ ନିଜ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧି ହେଉଥିବା ମଣିଷମାନଙ୍କ ଶ୍ରମ ଓ ଆତ୍ମବଳରୁ ହିଁ ଗଢି ଉଠିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ସାମନ୍ତମାନଙ୍କ କରୁଣା କାଂକ୍ଷା ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ନିଜର ହାତ ଓ ମଣ୍ଡିସ୍ଥଳ ନିଜର ଆବଶ୍ୟକତା ପରିପୂରଣରେ ଖଟଣି କରିଛନ୍ତି,

ସ୍ବାବଲମ୍ବୀ ହୋଇଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟର ଦାନକୁ ଜମାରୁ ଏକମାତ୍ର ଅବଲମ୍ବନ ମଣିନାହାନ୍ତି । ଆଜି ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକ ବିଶ୍ୱର ଅବଶିଷ୍ଟମାନଙ୍କୁ ଦାନ କରୁଛନ୍ତି । ଚିରରଞ୍ଜନ ନିଜ ମାଟିରେ ଏମିତି ଏକ ସ୍ବାବଲମ୍ବୀ ଆୟତନ ଗର୍ଭର ନେତୃତ୍ୱ ନେଇପାରିଥାନ୍ତେ । ନିଜ ଆଦର୍ଶ ଓ ବିଚାରରେ ଆନନ୍ଦକୁ ଅଭିମୁଦ୍ରିତ କରିପାରିଥାନ୍ତେ ।

କିମ୍ବା ଏକଥା ମଧ୍ୟ ଅନୁମାନ କରାଯାଇପାରେ ଯେ, ପୃଥିବୀର ବହୁ ଗଦା ଓ ଗଦାୟାନମାନଙ୍କ ଜନ୍ମ, ବିକାଶ ଓ ବିପର୍ଯ୍ୟୟର ଇତିହାସ ପଢ଼ିଥିବା ଚିରରଞ୍ଜନ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗର୍ଭଣା ମାନସିକତାକୁ ଶ୍ରେୟ ମଣିନାହାନ୍ତି । କେବଳ ବିଦେଶ ନୁହେଁ, ଭାରତବର୍ଷରେ ଅଧିକତ୍ର ଓଡ଼ିଶାରେ ଗାନ୍ଧିବାଦର ବାମାଧାରୀ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀ ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକର ଅତ୍ୟରୂପ ଦେଖିଲେ, ଆମ ଧାରଣା ମଧ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । ତେଣୁ ଏକ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀ ଅନୁଷ୍ଠାନର ଚନ୍ଦ୍ରାତପ ତଳେ ନିଜ ସ୍ୱପ୍ନମାନଙ୍କୁ ସାକାର କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିବଦ୍ଧ ତରୁଣ ଚିରରଞ୍ଜନ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଯେଉଁ ମୋହନଗର ଶିକାର ହୋଇଛନ୍ତି, ନିଜ ହାତଗଡ଼ା ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟର କାରୁଣ୍ୟକୁ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି, ସେହି ଯନ୍ତ୍ରଣାକୁ ପାସୋରି ନପାରି ଗାଦି ଗର୍ଭଣାର ସ୍ୱପ୍ନରୁ ନିବୃତ୍ତ ରହିଛନ୍ତି କି ? ଅଥବା ସେ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି- ପରିବ୍ରାଜକ, ଯାଯାବର ନୁହେଁ । ସେ ଯେଉଁ ବୁମିକୁ ଯାଏ, ସେଠି ଆଶ୍ଚିନ୍ତନ ଆୟତନଟିଏ ଆପେ ଆପେ ଅଙ୍କୁରିତ ହୋଇଯାଏ । ତେଣୁ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆୟତନ ଗଢ଼ିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ତା ପାଇଁ ନ ଥାଏ । ଚିରରଞ୍ଜନ ଆପଣାର ଆତ୍ମ-କଥନିକାରେ ଏହି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ବୃଷ୍ଟ ଖୋଲିନାହାନ୍ତି । ସେ ନିଜ ଅନୁଭବ ଓ ବିଚାର ଏବଂ ମିତ୍ରମାନଙ୍କ କଥା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଲେଖିଛନ୍ତି ଏବଂ ଅନେକଙ୍କ ଅତ୍ୟନ୍ତୋକ୍ତ ଓ ଅର୍ଥଯାତ୍ରାର କାରଣ ହୋଇଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ବିଚାରକୁ ଆନ୍ଦୋଳନର ଆକାର ଦେବା ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ପରି ଜଣେ ମିତ୍ରୋପମ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱଙ୍କ ପାଖରୁ ତରୁଣମାନେ ଏହା ହିଁ ଆଶା କରୁଥିଲେ ।

ତାଙ୍କ ଜୀବନଯାତ୍ରାକୁ ଦେଖିଲେ, କଥା ଓ ଗୀତ ଶୁଣିଲେ, ଲେଖା ପଢ଼ିଲେ ମଣିଷ ପ୍ରେମରେ ପଡ଼ିଯାଏ । ସେ ଏତେ ସରି ହେବାର କାରଣ- ତାଙ୍କ ଆକାଂକ୍ଷା ଓ ରଚନା ଭିତରେ ସେ ନିଜକୁ ଆବିଷ୍କାର କରେ । ସେ ବିଶ୍ୱାସ କରେ, ସେ ତାଙ୍କ ଲେଖାକୁ ଯାହା ପଢ଼ନ୍ତି, ବୁଝନ୍ତି ଯାହା ଶୁଣନ୍ତି- ତାହା ମିଛ ନୁହେଁ । ସେ ଠିକ୍ ତାହା ହିଁ ଭାବୁଛି, ମାତ୍ର କହିପାରୁନି, ଲେଖିପାରୁନି କି ଅନୁରୂପ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ଆପଣାକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମର୍ପଣ ମଣୁନାହିଁ । ଯେଉଁ ଦର୍ଶନ ଓ ବିଚାରକୁ ବୁଝିବା ଲାଗି ଗଦା ବହନ ଟାକା ଓ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖାଯାଇଛି, ସେ ଏତେ ବୁଦ୍ଧିରେ ବିଦ୍ୟାର ଗଣ୍ଡି ଗୁଡ଼ିକ ଏମିତି ଶବ୍ଦ ଓ ଶୈଳୀରେ ଖୋଲି ଦିଅନ୍ତି ଯେ, ଜଣେ ତାହା ବିଶ୍ୱାସ କରିପାରନ୍ତି । ଗୁଳତାକୁ ଯିଏ ଯେତିକି ଭାବରେ ଛୋତିଥାଏ, ସେ ସେତିକି ସହଜ, ସରଳ ଭାବରେ ନିଜ ଭାଷାରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିପାରେ । ଚିରରଞ୍ଜନ ତାହାର ଏକ ସାର୍ବକାଳୀନ ଉଦାହରଣ ।

ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ତାଙ୍କ ରଚନା ଶୈଳୀ ସଂପର୍କରେ ଗୋଟିଏ କଥା ଭାବ କହନ୍ତି- ଅଭିନବ । ତାହା ଏକାଧାରରେ କବିତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଯୁକ୍ତିନିଷ୍ଠ । ସେ କାଳେ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କୁ ନିଜ ପାଖରେ ମଣ କରି ରଖୁଥାନ୍ତି । ଏକଥା କହୁଥିବା ଲୋକମାନେ ସମ୍ଭବତଃ ଜାଣି ନଥାନ୍ତି ଯେ, ଶବ୍ଦମାନେ କାହାରି ଗୃହପାଳିତ ଜୀବ ନୁହଁନ୍ତି । କାହାରି ବ୍ୟକ୍ତିକ ସମ୍ପର୍କ ମଧ୍ୟ ନୁହଁନ୍ତି । ସେମାନେ ସଂସ୍କୃତିକ, ତେଣୁ ସମୂହର ବିଭା । ବ୍ରହ୍ମବତ୍ । ସେମାନେ ସେଇମାନଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି, ସେଇମାନଙ୍କ କଥା ମାନନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଆପଣା ଅନ୍ତରର ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ସାଧନା ଓ ନିରାଜନା କରୁଥାନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁମାନେ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କୁ ଅଳଂକାର ଅଥବା ଭାବର ପ୍ରକାଶକ ଜ୍ଞାନ ନ କରି ସ୍ୱୟଂ ଭାବ ବୋଲି ବିଚାର କରୁଥାନ୍ତି ; ନିଜ ବିଚାର, ଅନୁଭବ ଓ ଜୀବନ ସହିତ ଛଳନା କରୁ ନଥାନ୍ତି । ପଦ୍ମତଃ ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଅଭିନିମଗ୍ନ କାଳରେ ଶବ୍ଦ ଅଥବା ରଜମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଆତ୍ମାର ଉଚ୍ଚାରଣ ହୁଅନ୍ତି, ସ୍ୱତଃ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ମନ୍ତ୍ର ହୋଇଯାନ୍ତି, ଏବଂ, ସେମାନଙ୍କ ମାଧ୍ୟମରେ ଆପଣାକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରୁଥିବା ମଣିଷ ଜଣକ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ବସାଣର ଯାଦୁକରିତାରେ ନୁହେଁ, ବରଂ ସ୍ୱାଭାବିକ ଓ ଆତ୍ମିକ ଉଚ୍ଚାରଣରେ ଅନ୍ୟ ସଦୃଶମାନଙ୍କୁ ଆବିଷ୍ଟ କରନ୍ତି । ଚିତ୍ତରଂଜନଙ୍କ କଥା ଏତେ ମନଯୋଗୀ ହେବାର କାରଣ- ଅନୁଭବ, ବିଚାର ଓ ଅଧ୍ୟୟନ ସହିତ ତାଙ୍କ ଅନ୍ତରୁ ସଂପର୍କ । ତାଙ୍କ ଜୀବନ ଏକ ଖୋଲା ବହି । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି ଜୀବନ ଅନୁରୂପ ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ଓ ଉଷ୍ମ । ଅବଶିଷ୍ଟମାନେ ତାଙ୍କ ଗନ୍ତବ୍ୟରାତି ପୁନରାବୃତ୍ତି ଦୋଷଦୃଷ୍ଟ ଏବଂ ଶବ୍ଦ ସଂଯୋଜନ ଉଭୟ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଓ ଗର୍ଭାଶର ଅପ୍ରାପ୍ତିକର ପରିଣୟ କହିଥାନ୍ତି । ବକ୍ତବ୍ୟକୁ ନୁହେଁ କିନ୍ତୁ ପରିବର୍ତ୍ତେ ସେ ଅବଶ୍ୟ ପଲ୍ଲବିତ କରିଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ଭାବ ଅନୁରୂପ ଶବ୍ଦବିୟନ ଓ ସଂଯୋଜନ ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଯେ ବିଶେଷତ୍ୱ- ଏହା ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ୱାକାର କରିବେ । ଏବଂ, ନାଁ କୁ ଭିତ୍ତିରେ ଦେଇ ଯଦି ପଚରାଯାଏ- ଏଇ ଲେଖାଟି କାହାର, ଜଣେ ନିଃସନ୍ଦେହରେ କହିଦେଇ ପାରିବେ- ଚିତ୍ତରଂଜନ ଦାସଙ୍କର ।

ତେଣୁ ଚିତ୍ତରଂଜନ ଦାସଙ୍କୁ- ଜୀବନ ଓ ଜଗତକୁ ମିତ୍ର ଭାବରେ ଅନୁଭବ କରିଥିବା ଶୁଦ୍ଧ ଶୂନ୍ୟ ଓ ନିଃଶଙ୍କ ଜୀବନ ବୋଲି ଆମେ କହିପାରିବା- ଯାହାକି ଗାନ୍ଧୀ ଓ ପ୍ରଶଂସା ଉଭୟରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଥାଏ ନିରୁତା ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଆତ୍ମନିକଟତା । ଯିଏ ମୁକ୍ତ ହୃଦୟରେ ଆପଣାର ଉଭୟ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ସୁସ୍ଥ ପୃଥ୍ବୀର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥାଏ ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ନିୟତ ଆପଣା ଆୟତନର ଗବାକ୍ଷମାନଙ୍କୁ ଖୋଲା ରଖୁଥାଏ, ପରିବ୍ରାଜକର ଜୀବନ ବଂଚୁଥାଏ । ସେଭଳି ମଣିଷକୁ କାଳ ଚଳିତ ଅଥବା କବଳିତ କରିପାରେ ନାହିଁ । ବରଂ ସେ କାଳ ଆଖିରେ କାଳ କାଳଧରି କଜ୍ଜଳ ମରିବାରେ ପ୍ରମତ୍ତମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ହସୁଥାଏ ଏବଂ ଆପେ ତା ଆଖିରେ ସବୁ କଜ୍ଜଳ ଗାରେ ଆଜି ଦେଇ କହୁଥାଏ- ଦେଖ ଏ ଅଶୀ ବର୍ଷ ବୟସରେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ତୋ ସମୁଦ୍ରରେ ଅବସ୍ଥାନ ଓ ଆନନ୍ଦଚିତ୍ତରେ ପହଞ୍ଚି ପାରୁଛି ଏବଂ ସ୍ୱାର୍ଥପରଙ୍କ ପରି ଏକାନ୍ତରେ,

ଅନେକ ମିତ୍ରକୁ ମଧ୍ୟ ସାଥୀ କରିଛି । ତେଣୁ ସମ୍ଭବତଃ କାଳସହ ତାଙ୍କ ଅନ୍ତରର ଆକାଂକ୍ଷାକୁ ଶୁଣିପାରୁଥିବା ମଣିଷମାନେ ତାଙ୍କ ଉପରେ ରାଗି ପାରନ୍ତିନି । ମିତ୍ର ବସନ୍ତି । ଅଶୀ ବର୍ଷର ଜଣେ ମଣିଷ ଆଠ ବର୍ଷର ବାଳୁଡ଼ ପାଖରେ ହୋଇଯାନ୍ତି- ଚିତ୍ତଗାଢ଼ । ଏପରି ଜଣେ ମଣିଷକୁ ଲେଖିବା କ'ଣ ଏତେ ସହଜ ?

ପ୍ରଥମରୁ କହିଛି- ଯେଉଁମାନେ ଚିତ୍ତଗାଢ଼ଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଧାଡ଼ିଏ ଲେଖିବାକୁ ଅନୁଚିତ ମଣିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ସମ୍ଭବତଃ ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସର ଅଭାବ ରହିଛି । ଏବଂ, ଯେଉଁମାନେ ତାଙ୍କୁ ଲେଖିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଅନେକ ଭବିଷ୍ୟତ ଚିତ୍ତରଂଜନଙ୍କ ସ୍ୱପ୍ନରେ ସମାହିତ ରହିଛନ୍ତି । ମାର୍ଗମାର୍ଗନରେ ଦିଶାରୀ ହୋଇଛନ୍ତି । ସକଳକୁ ସେମାନଙ୍କ ଶ୍ରମ ଓ ସାଧୁତା ପାଇଁ ଧନ୍ୟବାଦ ଜଣାଉଛି । ମୁଁ ଏଠି ଜଣେ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ମାତ୍ର । ମଧ୍ୟସ୍ଥମାନେ କେତେ ମାତ୍ରାରେ ଅବିଶ୍ୱସ୍ତ- ତାହାର ଉଦାହରଣ ଇତିହାସରେ ପ୍ରଚୁଳ । ତେଣୁ କ୍ଷମା ମାଗିନଉଛି ।

ଏବଂ, ଶେଷରେ ଚିତ୍ତରଂଜନ ଦାସ କହିବି ନାହିଁ, ଚିତ୍ତଗାଢ଼ଙ୍କୁ ଯିଏ ସଂକଳିତ କରିବାପାଇଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧାଶୀଳ, ସେ ନଳିନୀକାନ୍ତ ନନ୍ଦ, ଓରଫ ନୀଳୁବାବୁ । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ତାଙ୍କ ଉତ୍ତୁକାଶର ଫଳ । ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଲେ, ତାଙ୍କୁ ବୋଝେ ଅଳଙ୍କାର ନାଉଁଲା ପରି ଲାଗିବ । ମୋତେ ହୁଏତ ସେ ଅତି ଲାଜୁକ କହିପାରନ୍ତି । ମାତ୍ର ଦୁଇ ଜଣଙ୍କୁ ନିଶ୍ଚୟ ମୁଁ ଅଶେଷ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେବି । ସେମାନେ ଶ୍ରୀ ଗୌରହରି ମହାନ୍ତି, ଯିଏ ପ୍ରଥମେ ଚିତ୍ତ ଗାଢ଼ଙ୍କୁ ସଂକଳିତ କରିବାପାଇଁ ମନାସିଥିଲେ ପ୍ରାୟ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ତଳେ ଏବଂ ଶ୍ରୀ ଅଗିରାମ ବିଶ୍ୱାଳ, ପାଞ୍ଚ ଛ' ବର୍ଷ ତଳେ ଏଇ ଅନୁଗୋଳରେ ମତେ ଚିମୁଟିଥିଲେ ।

ଏବଂ, ଯାହାଙ୍କ ପାଇଁ ଏତେ କଥା- ସେ ଯଥାର୍ଥତଃ ଯେ ଜଣେ ମିତ୍ର, ସହୃଦୟ, ତାହା ଲେଖିବା ଅନାବଶ୍ୟକ । ଏ ଗ୍ରନ୍ଥ ସେ ସାର୍ବଜନୀକ ମିତ୍ରଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ଶ୍ରଦ୍ଧା ସୁମନ । ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ ।

ଗୌରାଙ୍ଗ ଚରଣ ଦାସ

ଅନୁଭବ

ଆଦିବାସୀପ୍ରେମୀ ଚିନ୍ତାଭାଜନ

ଶ୍ରୀ ବିଶ୍ଵନାଥ ପଟ୍ଟନାୟକ

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚିନ୍ତାଭାଜକ ସହ ମୋର ସଂପର୍କ ପ୍ରାୟ ପଚାଶ ବର୍ଷରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ବ ହେବ । ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଆଦିବାସୀ ତଥା ଅବହେଳିତଙ୍କ ପାଇଁ ଦରଦ, ମୁଁ ସବୁବେଳେ ଅନୁଭବ କରି ଆସିଛି । ଆଦିବାସୀ ଓ ଅବହେଳିତଙ୍କ ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଅଧ୍ୟୟନ, ଚିନ୍ତା, ଭାବନା ସେ ସବୁବେଳେ ଲେଖାରେ ପ୍ରକାଶ କରି ଆସିଛନ୍ତି । କେବଳ ସାହିତ୍ୟିକ ହିସାବରେ ନୁହେଁ, ଜଣେ ସମାଜସେବୀ ହିସାବରେ ତାଙ୍କର ସରଳ ଜୀବନ, ନମ୍ରତା, ଭାଷାର ମଧୁରତା, ବ୍ୟବହାର କୌଶଳ, ପ୍ରାଣସର୍ଗୀ ଆକାଂକ୍ଷାରେ ସେ ଲୋକକୁ ନିଜର କରିନେଇଥାନ୍ତି ।

ସେ ଉଚ୍ଚ ଡିଗ୍ରୀ ହାସଲ କରିଛନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟିକ ହିସାବରେ ତାଙ୍କର ସ୍ଥାନ ଖୁବ୍ ଉଚ୍ଚରେ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କଠାରେ ଅହଂଭାବ କେବେ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ସେ ସାଁ ଗହଳିରେ ବୁଲିଲା ବେଳେ, ଅବହେଳିତ, ବିଶେଷ କରି ଆଦିବାସୀଙ୍କ ଘରେ ପହଂଚି ସେମାନଙ୍କ ଘରେ ଖାଇବା, ତାଙ୍କ ସୁଖ ଦୁଃଖ, ସୁବିଧା ଅସୁବିଧା, ଅନ୍ୟାୟ ଅତ୍ୟାଚାର, ଜୋର ଜୁଲମ ଆଦି ସଂପର୍କରେ ଆକାଂକ୍ଷା କରିବା, ସେଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରତିକାର ପାଇଁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇବା ଆଦି ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିଥାନ୍ତି । ମଣିଷ ମନକୁ ପଢ଼ିବାର ଅଦ୍ଭୁତ ଦକ୍ଷତା ରହିଛି ତାଙ୍କ ଭିତରେ । ସେଥିପାଇଁ ଜଙ୍ଗଲର ମଣିଷମାନେ ଅନ୍ୟ ଧୋବ ଧାବକିଆ ବାବୁମାନଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ, ନୁହୁଥିଲା କେଳେ, ତାଙ୍କ ପାଖରେ ନିଜକୁ ଖୋଲି ଦିଅନ୍ତି । ମଣିଷଟିଏ ଆପଣାକୁ ଖୋଲା

ନରଖରେ ଅନ୍ୟମାନେ ତା ଭିତରକୁ ଯିବେ ବା କାହିଁକି ? ଚିରକାଳ ସେମିତି ଜଣେ ଖୋଲାମଣିଷ । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଅନ୍ୟ ଖୋଲାମାନଙ୍କର ଆତ୍ମାନ, ନିକଟତା ଓ ଆତ୍ମିୟତା । କେବେ ସାଇକେଲରେ, କେବେ ଚାଲିଚାଲି ଗଙ୍ଗାମ, ପୁରୁଷାଣୀ, କୋରାପୁଟ, କଳାହାଣ୍ଡି, ମୟୂରବାଂଜ, କେଳାନାଳ, କେନ୍ଦୁଝର ମାଳ ଓ ମାଳର ମଣିଷ ମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ପରି ଆଉଜଣେ ଯେ କିଏ ଚିହ୍ନିଛି - ଏକଥା ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ହୁଏ ନାହିଁ । ସେ କେମିତି ଏତେ ବୁଦ୍ଧିପାରତି କେଜାଣି ?

ସେ କେବଳ ଲେଖିବା ଓ କହିବାର ବ୍ୟକ୍ତି ନୁହେଁ । ଶରୀର ଶ୍ରମ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ଆଗ୍ରହୀ । ସମସ୍ତ ଶ୍ରମ ମଧ୍ୟରେ ଶରୀର ଶ୍ରମକୁ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେଇ ନିଜେ ଖଟି, ବାଡ଼ି ବଢ଼ିତା କାମ କରି ପୁର ପୁଟେଇଥାନ୍ତି, ପକ ପକେଇଥାନ୍ତି । ଏବଂ, ଗାଁ ଗହଳିରେ ଯେଉଁମାନେ ଅବହେଳିତ ଓ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ଗହଣରେ କାମ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ସହ ସ୍ୱୟଂପର୍ବ ରଖି ମାର୍ଗ ଦର୍ଶନ ମଧ୍ୟ ଦେଇଥାନ୍ତି । କର୍ମୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ନିଜର ଭାବନ୍ତି ।

ଆମେ ସାଧାରଣ ମଣିଷମାନେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଜୀବନ, ଆଚରଣ ଓ ସମାଜରେ ଘଟିଯାଉଥିବା ଘଟଣା ଗୁଡ଼ିକ ଯେମିତି ଦେଖୁ, ବିଚାର କରୁ, ଚିରକାଳ ସେମିତି ଦେଖନ୍ତି । ପୂରାପୂରି ଭିତରୁ ଦେଖନ୍ତି । ଏବଂ ଭିତରର କଥା ଗୁଡ଼ାକ କହି ଦିଅନ୍ତି, ଲେଖନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ଅନେକ ମଣିଷ ତାଙ୍କୁ ଭୟ କରନ୍ତି, ନିନ୍ଦା ବି କରନ୍ତି । ମଣିଷର ମରମର କଥା, ସତ କଥା କହୁଥିବା ମଣିଷକୁ ସୁବିଧାବାଦୀମାନେ ସେମିତି କହିବେ । ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ କଥା ଶୁଣୁଥାନ୍ତି । ଏବଂ କହୁଥାନ୍ତି । ଆମ ସମାଜରେ ଏପରି କେତେଜଣ ମଣିଷ ଅଛନ୍ତି ? ତାଙ୍କ ଆଖିରେ କେହି ଦେବତା ନୁହେଁ, ସମସ୍ତେ ମଣିଷ, ଭଲ ମଣିଷ । କେତେ ଜଣ ଏମିତି କଥା କହିବେ ।

ତେଣୁ ଏପରି ଜଣେ ସମାଜସେବୀ, ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ହୃଦୟବାନ ମଣିଷ ସଂପର୍କରେ ମୁଁ ଯାହା ଅନୁଭବ କରୁଛି - ତାହା ଠିକ୍‌ଭାବେ ପ୍ରକାଶ କରିବା କଷ୍ଟ । ମୁଁ ଚିରକାଳ ପରି ଲେଖକ ନୁହେଁ । ସେଥିରେ ଦୂର୍ବଳ । କେବଳ ଏତିକି କହିବି - ସେ ଜଣେ ମଣିଷ, ଭଲ କି ଖରାପ ଜାଣିନି । ମଣିଷକୁ ଭଲ ପାଉଥିବା ମଣିଷ ।

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ- ସ୍ମୃତିରୁ ଧାରେ

ଶିଳ୍ପକାବ୍ୟ ପଦ୍ୟାୟତ

ଚିତ୍ତବାବୁଙ୍କୁ ମୁଁ ଜାଣିଛି ଅନେକ ଦିନରୁ । ଠିକ୍ କେତେ ଦିନରୁ ଆଉ ହେବୁ ହେଉନାହିଁ । ହୁଏତ ବୟସ ହେବାରୁ ଆଉ ମନେ ପଡ଼ୁନି କିମ୍ବା ଚିତ୍ତବାବୁଙ୍କ ସହିତ ଘଟଣାବଳୀର ଭିତ୍ତ ଏତେ ବେଶି ଯେ ମୂଳ ବା ଆଦ୍ୟ ପର୍ବ ବିସ୍ମୃତିର ଗର୍ଭରେ ହଜି ଗଲାଣି । ବରଗଛର ଓହଳଗୁଡ଼ାକର ସଂଖ୍ୟା ଏତେ ବେଶି ହେଲାଣି ଯେ ମୂଳଟା ଆଉ ମିଳୁନାହିଁ । ଇମିତି ହୁଏ । ଯେଉଁମାନେ ଖୁବ୍ ନିକଟର ଲୋକ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ପରିଚିତି କେବେ ଆରମ୍ଭ ହେଲା କିମିତି ମନେ ପଡ଼ିବ ?

ଚିତ୍ତବାବୁ ଜୀବନର ବହୁ ବିଭାଗ ସ୍ପର୍ଶ କରି ଆସିଛନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଭାଗରେ ରହିଛି ତାଙ୍କର ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ଆଲୋଚ୍ୟ ଏବଂ ସବୁ ବିଭାଗରୁ ସେ ସଂଗ୍ରହ କରିଛନ୍ତି ଅଭିଜ୍ଞତା । ସେ କେଉଁ ଗୋଟିଏ ଯାଗାରେ ଅଟକି ଯାଇନାହାନ୍ତି । କୌଣସି ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନ, ଗୋଟିଏ ଲାଇନ୍, ଗୋଟିଏ ବିଭାଗ, ଗୋଟିଏ ଧାରାରେ ସେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ଯାଇନାହାନ୍ତି । ଏହା ତାଙ୍କର ଇନ୍ଦ୍ରିୟକୁଆଳିଷ୍ଟ ପ୍ରକୃତିରୁ ବା ଜୀବନର ଦୃଷ୍ଟି ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ପରୀକ୍ଷାର ସଂଧ୍ୟାନୁ- ତାହା କହିବା କଠିନ । ସେ ତ ଆମ ଭିତରେ ଅଛନ୍ତି । ଦୀର୍ଘକାଳ ଧରି ଆମ ଭିତରେ ରହିବେ । ହୁଏତ ଆଉରି ଅନେକ ପରୀକ୍ଷା ବାକି ଅଛି । ତେଣୁ ଏବଂ କଳନା କରିବା କଠିନ । ସେ ଯେତେବେଳେ ଆମ ଭିତରେ ନଥିବେ, ତାଙ୍କର ବାହୁଡ଼ିବାର ଅନେକ ବର୍ଷ ପରେ ଭରସା ପାଡ଼ିମାନେ ତା’ର ସମୀକ୍ଷା କରିବେ । ସେ ସମୟ ଏଇନା ଆସିନାହିଁ । ମୁଁ ସେତେବେଳକୁ ନଥିବି । ତେଣୁ ମୋର ସେ ସୌଭାଗ୍ୟ ଆସିବ ନାହିଁ ।

ସେ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଚିତ୍ତବାବୁ ଏକ ‘ରୋଲିଂ ଷ୍ଟୋନ’ । ହି ହାଜ ନଟ୍ ଗାଦରଡ଼୍ ଏନି ମସ୍ (He has not gathered any moss) ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ । ମସ୍ ଗାଦର କରି ପାରିବା ମାନେ ହୁଏତ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରିବା ପାଇଁ ସମ୍ପମ ହେବା, ନିର୍ବାଚନ ପାଇଁ ଟିକଟ ମିଳିବାର ସୁଯୋଗ ବ୍ୟୋବସ୍ଥା କରିବା (ଯେଉଁ ଦଳ ହେଉନା କାହିଁକି), ଗୋଟାଏ ଦୁଇଟା କୋଠା, ଗୋଟାଏ ଦୁଇଟା ଗାଡ଼ି ପାଇ ପାରିବା ଇତ୍ୟାଦିକୁ ବୋଧହୁଏ ବୁଝାଏ । ସେ ଗୁଡ଼ାକ ଚିତ୍ତବାବୁଙ୍କ ଦ୍ବାରା ସମ୍ପଦ ହୋଇ ପାରି ନାହିଁ । ଚିତ୍ତବାବୁଙ୍କୁ ଜରା ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପର୍ଶ କରିନାହିଁ । ଯୌବନର ସବୁ ମାଦକତା ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଭରି ରହିଛି । “ଯିବା, ମଜା କରିବା ବହୁତ । ନଈରେ ପହଁରିବା, ଗାତ ଗାଇବା, ଗପିବା, ବୁଲିବା ପାହାଡ଼ ଜଙ୍ଗଲରେ, ଚମ ଘର ପାଖରେ ସେଇ ଝରଣା କୁଳରେ ବସିବା” ଇମିତି ଚିଠି ଲେଖିଥି ସେ ତାଙ୍କର ବହୁମାନଙ୍କୁ । ମୋର ମନେ ପଡ଼ୁଛି ଗୋଟାଏ ଦୁଇଟା କଥା ଏଇ ଉପଲକ୍ଷ୍ୟରେ । ଥରେ ବୁଲିଗେରିଆ ରାଷ୍ଟ୍ର

ଦୂତାବାସରୁ ଫେରିବା ବାଟରେ ମୁଁ ଦିଲ୍ଲୀର ରାତ ପଥରେ ଚାଲିଥାଏ । ଇମିତି ଚାଲିବାକୁ ମୋତେ ଭଲ ଲାଗେ । ଲୋକଙ୍କର ଧାର ଦେଖିବାକୁ ଖୁସି ଲାଗେ । ହଠାତ୍ ବିଜୁ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ସହିତ ବାଟରେ ଭେଟ । ମୁଁ କୁଆଡୁ ଆସିଛି ପଚାରିଲା ପରେ ହଠାତ୍ ସେ ମତବ୍ୟ ଦେଲେ ଯେ ତୁ କଣ ଗୋଟାଏ ରୋଲିଂ ଷ୍ଟୋନ ହୋଇ ଯାଇଛୁ । ଯୁ ଆର ନଟ୍ ଗାଦରିଙ୍ଗ୍ ଏନି ମସ୍ । ମୁଁ କାହିଁକି ଯାଇଥିଲି ସେ କଥା ବୁଝି ନାହାତି । ସେଇଟା ମୋର ଯେ ପେଣ୍ଡା ନୁହେଁ ସେ କଥା ମଧ୍ୟ ସେ ଜାଣିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାର କିଛି ଛାତ୍ରଙ୍କୁ ସେ ଦେଖିବାକୁ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ପଠାଇବା ତ ଏକମାତ୍ର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା । ବଡ଼ ଲୋକଙ୍କୁ ଉତ୍ତର ନାହିଁ । ମନେ ପଡ଼ିଲା ବିଜୁ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ଗୁରୁ ଜୟପ୍ରକାଶ ନାରାୟଣଙ୍କ କଥା । ସେ ସତ୍ତାରେ ମୁକ୍ତ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ ଯେ- ଜୀବନ ବ୍ୟାପୀ ମୁଁ ସତ୍ୟର ସଂଧାନ କରି ଚାଲିଛି । କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଚିନ୍ତା ବା ଦର୍ଶନ, ବାଟ ବା ପଥ ମୋତେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରି ପାରିନାହିଁ । ଏଇ ଅସର ବାଟରେ ହୁଏତ ମୁଁ କିଛି ମସ୍ ସଂଗ୍ରହ କରି ପାରିନାହିଁ । ଠିକ୍ ସେଇପାରି ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧି ତାଙ୍କର ସତ୍ୟର ପରୀକ୍ଷାରେ କହିଲେ ଯେ ଏ ପରୀକ୍ଷା ମୋର ଚିରନ୍ତନ । ବିବେକାନନ୍ଦ ତାଙ୍କର ଅନନ୍ତ ପରୀକ୍ଷାରେ ତ ଠିକ୍ ସେଇକଥା କହିଲେ । ବିବେକାନନ୍ଦ ଆମେରିକା ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ଏକଧରଣର ବିବେକାନନ୍ଦ ଥିଲେ ଏବଂ ଆମେରିକାରୁ ଫେରିବା ପରେ ସେ ଏକ ଭିନ୍ନ ଧରଣର ବିବେକାନନ୍ଦ ହୋଇଗଲେ । ଯେଉଁମାନେ କେବଳ ତାଙ୍କର ଚିନ୍ତାଗୋ ବଳ୍ବତାର ଦ୍ଵିକ୍ଷିତ ପିଟତି ସେମାନେ ଏଇ କଥାଟି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଚିତ୍ତବାସୁ ମସ୍ (Moss) ସଂଗ୍ରହ କରି ପାରି ନାହାତି । ଚିତ୍ତବାସୁଙ୍କ ଘର କଟକ ଜିଲ୍ଲା ବାଗଲପୁର । ସେ ଗାଁରେ ପାଠ ପଢୁଆ ଲୋକ ବହୁତ । ଦେଶର ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗରେ ସେମାନେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ସ୍ଵାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନରେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ଅବଦାନ ବହୁତ । ଚିତ୍ତରଂଜନ ଦାସ ପିଲାଦିନୁ ଉଭୟ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ । ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ଏବଂ ଲଢ଼ିବା ପାଇଁ । ଚିତ୍ତବାସୁ ପିଲାଦିନରୁ ବାମପନ୍ଥୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ । ସ୍କୁଲ ପାଠ ସାରି ଚିତ୍ତବାସୁ ଆସିଲେ କଲେଜକୁ । ଭାଇମାନଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ତାଙ୍କ ଉପରେ ପଡ଼ିଛି । ଭାଇମାନେ ଚିତ୍ତବାସୁଙ୍କୁ ଭଲ ପାଆନ୍ତି, ବଂଧୁ, ସହୋଦର ଭାବରେ ଏବଂ ସମ୍ମାନ ବି ଦିଅନ୍ତି ତାଙ୍କ କଥାକୁ । ଚିତ୍ତବାସୁ ସ୍ଵାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗ ଦିଅନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଭରା ପାଇଁ ଦରଖାସ୍ତ କରି ନାହାତି । ନବକୃଷ୍ଣ ଚୌଧୁରୀ ପରିବାରର ପ୍ରଭାବ ତାଙ୍କ ଉପରେ ବହୁତ ପଡ଼ିଥିଲା । ଚିତ୍ତବାସୁ ନବଭାଇଙ୍କ ଅନୁଗୋଳ ବାଜିରାଉତ ଛାତ୍ରାବାସରେ ଯୋଗ ଦିଅନ୍ତି । ତମ୍ବିମୁଣ୍ଡା ସ୍କୁଲରେ ପଢ଼ାନ୍ତି କିଛି ବର୍ଷ । କିନ୍ତୁ ସେ ଏକ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବା ବିଚିତ୍ର ଧରଣର ମଣିଷ । କେଉଁଠି କାହାକୁ ଜାବୁଡ଼ି ଧରି ରହି ପାରିବେ ନାହିଁ, ଜୀବନର ଗଣିତ ସେ କଷି ପାରିବେ ନାହିଁ । ସେ ଯାଆନ୍ତି ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ । ପରେ ଯାଆନ୍ତି ଜର୍ମାନୀ, ସୁଇଡେନ ପ୍ରଭୃତି । ଜର୍ମାନୀରେ ସେ ବାଛନ୍ତି ଏକ ପରିବାର, ଯେଉଁମାନେ ଜର୍ମାନ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି

ଜାଣି ନଥିବେ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କଠାରୁ ଠିକ୍ ଓଲଟା । ଲୋକେ ଖୋଜନ୍ତି ଏକ ପରିବାର
ଯେଉଁମାନେ ଇଂରାଜୀ ଅତତଃ ଜାଣିଥିବେ । ଚିତ୍ତବାବୁ ଓଲଟା ମଣିଷ । ଚିତ୍ତବାବୁଙ୍କର ଜର୍ମାନ
ଭାଷା ଦୋରସ୍ତ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ଅଛି ମଧ୍ୟ । ମୋର ମନେ ପଡୁଛି ଗୋଟାଏ ଘଟଣା । ଆମ
ଘରକୁ ଆସିଥାନ୍ତି ଦୁଇଜଣ ଜର୍ମାନ । ଜଣେ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଜର୍ମାନ ଶିକ୍ଷାବିଦ୍ ସ୍ୱର୍ଗତ
ମୋଜେ ଏବଂ ଆଉ ଜଣଙ୍କର ନାଁ ମନେ ପଡୁନି । କିନ୍ତୁ ସେ ଜଣେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଚିତ୍ରକର । ଜଣେ
ଭରର ଜର୍ମାନାର ଏବଂ ଆଉ ଜଣେ ଦକ୍ଷିଣ ଜର୍ମାନାର । ଜର୍ମାନୀ ସିନା ରାଜନୀତିକ
ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ପୂର୍ବ ଓ ପଶ୍ଚିମରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଥିଲା, କିନ୍ତୁ ଭାଷା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହାର ବିଭକ୍ତା-
କରଣ ଭରର-ଦକ୍ଷିଣ । ଜଣେ ସମ୍ବଳପୁର ଲୋକ ତାଙ୍କର ସ୍ଥାନୀୟ କଥିତ ଭାଷାରେ କହିଲେ
ଯେପରି କଟକମାନଙ୍କ ତାହା ବୋଧଗମ୍ୟ ହୁଏନା ଭଲ ଭାବରେ ଦୁଇ ଜର୍ମାନ ଭାଷାରେ
ସେଇ ତାରତମ୍ୟ । ଏଣେ ଆମେ ଯେଉଁମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଡାକିଥିଲୁ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ
ଅଧିକାଂଶକୁ ଜର୍ମାନ ଭାଷା ଜଣାନ୍ତାହିଁ । ମୋ ସ୍ତ୍ରୀ ଆଧ୍ୟାପିକା ଡକ୍ଟର କମଳ କୁମାରୀ
ପଟ୍ଟନାୟକ ଏକଦା ଜର୍ମାନ ଭାଷା ପଢିଥିଲେ କିଛି କିଛି । କିନ୍ତୁ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁନଥିଲା ।
ଏତିକିବେଳେ ଚିତ୍ତବାବୁ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେ ଜର୍ମାନ ଭାଷାକୁ ସାବଲୀଳ ଭାବରେ ଆମକୁ
ଅନୁବାଦ କରିଦେବା ସହିତ ଦୁଇ ଜର୍ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଇଣ୍ଟରପ୍ରିଟର ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ।

ଚିତ୍ତବାବୁ ଜର୍ମାନୀ ଓ ସୁଇଡେନରୁ ଚିଠି ଦେଉଥିଲେ ତାଙ୍କ ଭାଇଜନ ପାଖକୁ । ସେ
ଚିଠି ସବୁ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ଭାଷା ସରଳ, କଥା ପରି । ଠିକ୍ ଯେମିତି ସେ କହିଛି,
ସେଇପରି ଲେଖିଛି । କଥିତ ଭାଷା ଏବଂ ଲିଖିତ ଭାଷାର ପାର୍ଥକ୍ୟ ତାଙ୍କ ଲେଖାରେ
ନଥାଏ ।

ଚିତ୍ତବାବୁଙ୍କର ଅନେକ ମୁସ୍ତ ପାଠକ ଅଛନ୍ତି ଓଡ଼ିଶାରେ । ସେମାନେ ଏକ ଗୋଷ୍ଠୀ ।
ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗର ବ୍ୟକ୍ତି ସେଥିରେ ଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ ବହିଟିଏ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା
କ୍ଷଣି ତିନାଶ ଆସି ପହଞ୍ଚେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପାଠକ ଗୋଷ୍ଠୀରୁ । ଥରେ ‘ୟୁନିଭର୍ସ’ ଆନୁକୁଲ୍ୟରେ
ପ୍ରକାଶିତ ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ଆମେ ଦୁଇଜଣ ବହୁ ଯାଇ ପହଞ୍ଚୁ ଓଡ଼ିଶା ସରକାରଙ୍କର
ଜଣେ ଉଚ୍ଚପଦସ୍ଥ ଅଧିକାରୀ ଶ୍ରୀ ତରୁଣ କାନ୍ତି ମିଶ୍ରଙ୍କ ପାଖରେ । ସେ ସେତେବେଳକୁ ଘରୋଇ
ବିଭାଗର ଜଣେ କି ଆଡ଼ିସନାଲ ସେକ୍ରେଟାରୀ । ତାଙ୍କ ସହିତ ମୋର ପରିଚୟ ନଥିଲା । ସେ
ପ୍ରଥମେ ପଚାରିଲେ ଯେ ଚିତ୍ତବାବୁଙ୍କର କିଛି ବହି ଅଛି କି ନାହିଁ ଏବଂ ତା’ସହିତ କହିଲେ ଯେ
ସେ ଚିତ୍ତବାବୁଙ୍କର ଜଣେ ବିଦଗ୍ଧ ପାଠକ, ଠିକ୍ ସେଇପରି ଚିତ୍ତବାବୁଙ୍କର ‘ଭାରତରୁ ଟାନ’
ବହି ଯୁନିଭର୍ସ ଆନୁକୁଲ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥାଏ । କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ ପାର୍ଟିର ସ୍ୱର୍ଗତ ନେତା ଶ୍ରୀ
ଶରତ ପଟ୍ଟନାୟକ ବହିଟିକୁ ଆମୂଳତୃକ୍ତ ପଡ଼ି ତା’ପରଦିନ ଆସି ଦାବା କଲେ ଯେ ବହିଟିର
ଇଂରାଜୀ ଅନୁବାଦ ହେବା ଉଚିତ୍ । କାରଣ ବହିଟି କେବଳ ଭାରତୀୟ ନୁହେଁ
ତୀନାବାସୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ ହେବ । ଏଇପରି ଅନେକ ଦାବା ଆମ ପାଖକୁ

ଆସିବି । ନିକଟରେ ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀର ସଭାପତି ମନୋନୟନ ନେଇ ମନୋନୀତ ଉପସଭାପତି ଅଧ୍ୟାପକ ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ଭଦ୍ରାଚାରୀ ଆପଣ କଲେ । ପଣ୍ଡିତ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ବିଚାରକୁ ନିଆଯାଇ ନାହିଁ ବୋଲି ତାଙ୍କର ଅଭିଯୋଗ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତାହା ସହିତ ତାଙ୍କର ମତ ଦେଲେ ଯେ ଶ୍ରୀ ତିରୋଧନ ଦାସଙ୍କୁ ମନୋନୀତ କରିଥିଲେ ସେମାନଙ୍କର ଏ ଆପଣ ନଥାନ୍ତା । ଏଥିରୁ ମନେହେଲା ଯେ ତିରୋଧନ ସତକୁ ସତ ସବୁ ଆଞ୍ଚଳିକ ବାଦର ସରହଦକୁ ଟପି ଯାଇଛନ୍ତି । ଏ ଗୁଡ଼ିକ ମାତ୍ର କେତୋଟି ଉଦାହରଣ ।

ତିରୋଧନ ସ୍ବାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମର ମୁଖ୍ୟସ୍ରୋତରେ ରହିଲେ ନାହିଁ ବା ରହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସ୍ବାଧୀନତେତା ମନୋଭାବ ତାଙ୍କର ରହିଗଲା ସେହିପରି । ମତ ଦେବାରେ ତାଙ୍କର ସ୍ବାଧୀନତା ଜାହିର କରି ଆସିଛନ୍ତି ସେଇଦିନରୁ । ବାମପନ୍ଥୀମାନଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ମତେଭେଦ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ବୋଧହୁଏ ୧୯୪୨ ଅଗଷ୍ଟ ଆନ୍ଦୋଳନରୁ । କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟମାନେ ସେଥିରେ ଯୋଗ ଦେଲେ ନାହିଁ ଏବଂ ବିରୋଧ କଲେ ବୋଲି ବୋଧହୁଏ ମତଭେଦ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ସୋଭିଏଟ ୟୁନିଅନରେ ଷ୍ଟାଲିନଙ୍କ ଅମଳରେ ଯେଉଁ ସବୁ ପର୍ଜ (purge) ହେଲା ତାହା ବୋଧହୁଏ ତିରୋଧନଙ୍କୁ ବାମପନ୍ଥୀମାନଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକ ଦୂରେଇ ନେଲା । ତାଙ୍କ ସମକାଳୀନ ଲେଖାରେ ତାହା ପ୍ରତିଫଳିତ ହେଲା । ତାଙ୍କର ଷ୍ଟାଲିନ ଖୁବ୍ ସବଲ (subtle) ତେଣୁ ପାଠକଙ୍କୁ ବୁଝିବାକୁ ପଡ଼େ, ମଣ୍ଡିଷ ଦେଇ ହଠାତ୍ ହୃଦୟକୁ ଲାଗିଯାଏନା ।

ତାଙ୍କର ନବବାଚ୍ଛକ ବାଜିରାଉତ ଛାତ୍ରାବାସ ଓ ଚମ୍ପତିମୁଣ୍ଡା ସ୍କୁଲ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ନିବିଡ଼ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ ସେ ବେଶ୍‌ଦିନ ରହିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସର୍ବୋଦୟ ଓ ଭୂଦାନ ଆନ୍ଦୋଳନ କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଲେଖା ଓ ଜୀବନ ଭରଯନ୍ତ୍ର ବେଶ୍ ପ୍ରଭାବିତ କରେ । ସେ ଆଗ୍ରା ଯାଆନ୍ତି ଏକ ଗ୍ରାମୀଣ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟକୁ । ଆମେରିକାନମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଏହା ଗଢ଼ା ହୋଇଥାଏ । ତିରୋଧନ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ହରାତି ଏଇଠି ଏବଂ ବିପର୍ଯ୍ୟୟ କିଛି ବର୍ଷ ଧରି ଘୂର୍ଣ୍ଣି ସୃଷ୍ଟି କରେ ତାଙ୍କର ଜୀବନରେ । ସେ ଫେରନ୍ତି ଓଡ଼ିଶାକୁ । ବିବାହ କରନ୍ତି ପ୍ରସୂତି ବିଭାଗର ଅଧ୍ୟାପିକା ଉଷା ଦାସଙ୍କୁ । ଯଥା ସମୟରେ ପୁଅଟିଏ ହୁଏ । ଏକମାତ୍ର ସନ୍ତାନ । ତିରୋଧନ ବେଶ୍ ପ୍ୟାମିଲି ମ୍ୟାନ, ଏବଂ ତା ସହିତ ବେଶ୍ ତିରାବ୍ଦତ । ଘରେ କେହି ନାହାନ୍ତି ସେ ଘର ଜଗି ରହିବେ । ଦରକାର ପଡ଼ିଲେ ନିଜେ ରୋଷେଇ କରିନେବେ । କିନ୍ତୁ ଘର ଜଂଜାଳ ବୁଝି ପାରିବେ ନାହିଁ । ପୁଅ ସାଂଗରେ ଗପ କରିବେ । ତା'ର ବଂଧୁମାନେ ମଧ୍ୟ ତିରୋଧନଙ୍କୁ ବଂଧୁ ହୋଇଯିବେ । କିନ୍ତୁ ପୁଅର ଜଂଜାଳ, ବିବାହ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ସେ ବୁଝି ପାରିବେ ନାହିଁ । ସବୁଥିରେ ଅଛି କିନ୍ତୁ କୌଣସିଥିରେ ନାହିଁ ଏଇଭଳି ଏକ ମଣିଷ ସିଏ ।

ତିରୋଧନ ଅରବିନ୍ଦ ଦର୍ଶନ ପ୍ରତି କେବେ ଆକୃଷ୍ଟ ହେଲେ ମୁଁ କହିପାରିବି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଦର୍ଶନ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ଡରମା ନୁହେଁ । way of life ନୁହେଁ path of salvation ନୁହେଁ । ଏକ ବୌଦ୍ଧିକ କସରତ- ଆପଣାର ଶାନ୍ତି ପାଇଁ, ସୁକନଶାନ୍ତତା ପାଇଁ । ତିରୋଧନ ଅନୁବାଦ

କରିଗଲେ ଅରବିନ୍ଦଙ୍କର କୃତିକୁ । ଅରବିନ୍ଦଙ୍କର ଗାନ୍ଧୀ ଖୁବ୍ କଠିଣ ଏବଂ ଚିନ୍ତା ସବୁ ପ୍ରକାଶୁତ ହୋଇଉଠିଛି, ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାକ୍ୟରେ । ତଥାପି ଅନୁବାଦ ସଫଳ ହୋଇଛି ଠିକ୍ ସମୟରେ ବି ହୋଇଛି । ଇଂରାଜୀ ଜାଣିନଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ପାଇଁ ତାହା ଯେପରି ସହାୟକ ହୋଇଛି ମୋ ଭଳି ଅର୍ଦ୍ଧ-ଇଂରାଜୀ ପଢ଼ୁଆମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ତାହା ସେଇପରି ସାହାଯ୍ୟ କରେ ।

ଚିତ୍ତବାବୁ ଏବଂ ପ୍ରପରିକର ପରିଚିତ ବହୁ ଦିନରୁ । ପ୍ରପରି ଆଉ ନାହାନ୍ତି । ଦର୍ଶନ ଅଧ୍ୟାପକ କାଙ୍ଗାଳି ଚରଣ ପତି ଅରବିନ୍ଦଙ୍କର ଭକ୍ତ ହୋଇ ପ୍ରପରି ନାମରେ ପରିଚିତ ହେଲେ । ଓଡ଼ିଶାରେ integral educational institutions ର ଚେନ୍ ତିଆରି କଲେ, ପାଠଚକ୍ର ସହିତ । ଚିତ୍ତବାବୁ ତାଙ୍କର ସହଯୋଗୀ ପାଇଁ ଚିଲେ । ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ଏଇ ସ୍କୁଲରେ ଚିତ୍ତବାବୁଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଲା ଆବାସୀ ଭାବରେ । ପୁଣି ଦିନେ ତାକୁ ଛାଡ଼ି ଦେଲେ ସେ । ସ୍କୁଲ ଛାଡ଼ିଲେ ସିନା, ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ integral education ସହିତ ସେ ଜଡ଼ିତ ହୋଇଗଲେ ବିଚିତ୍ର ଭାବରେ । ମଝିରେ ଚାଲିଗଲେ ଇସରାଏଲ- ଛଅ ମାସ ପାଇଁ । ଜର୍ମାନୀ ପୁଣି ଥରେ ବାଟରେ ଦେଖା ହୋଇଗଲା । ଆସି କେଶୁଲେ ଇସରାଏଲରେ । ଆପଣାର ଅଭିଜ୍ଞତା ସତେ ଯେମିତି ସେ ଚାଲୁଛନ୍ତି ଇସରାଏଲରେ ଏଇନା, ପଡ଼ିଲେ ମନେ ହେବ ସେମିତି ।

ଯୁନିଭର୍ସର ଜନ୍ମ କାଉନ୍ସିଲ ଅଫ୍ କଲଚରାଲ ପ୍ରୋଗ୍ରାମ ଏଣ୍ଡ କଲଚରାଲ ରିଲେସନ ନାମରେ । ୧୯୬୩ ମସିହାରେ ଆମେ ଯେଉଁ କେତେ ଜଣେ ଏଇ ଅନୁଷ୍ଠାନଟି ଗଢ଼ିଥିଲୁ ସେ ଦିନ ଗଢ଼ କରୁ କରୁ ଚିତ୍ତବାବୁ ତା’ ଭିତରେ ଜଣେ । ସଂଗଠନ ଗଢ଼ିଲେ ଅନେକ ଜଟିଳ, ଡେଲିକେଟ୍ ପରିସ୍ଥିତିର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼େ । ଚିତ୍ତବାବୁ କିନ୍ତୁ ସେ ସାଂଗଠନିକ ନିୟମରେ ପଶିବା ଲୋକ ନୁହନ୍ତି । ଆପଣାର ଅକ୍ଷମତାକୁ ସେ ଶୀଘ୍ର ଅଧିକ କଠୋର ଭାବରେ କହିବାର ଆର୍ତ୍ତ ତାଙ୍କୁ ଜଣା । ଆପଣାର ଆତ୍ମଜୀବନୀ ଲେଖୁଛନ୍ତି ‘ରୋହିତର ଦ୍ୱାବରୀ’, କୋଡିଏ ଖଣ୍ଡ ହେଲାଣି । ପ୍ରକାଶ ଭାଗୀ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଭିନବ, ନୂଆ ନୂଆ ଶବ୍ଦର ସୃଷ୍ଟି ଏବଂ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କର ନୂତନ ନୂତନ ବ୍ୟବହାର ମିଳିବ ତାଙ୍କ ଲେଖାରୁ । ସେଇଥିରୁ ମଧ୍ୟ ଜାଣିହେବ ଯେ ଚିତ୍ତବାବୁ ବିଶେଷ ଜଟିଳତା ଭିତରକୁ ପଶିବା ପାଇଁ ନାରାଜ । କିନ୍ତୁ ଗୋଟାଏ ନିଶ୍ଚି ଗଢ଼ିବାକୁ ହେଲେ ତ ପୁଣି ଅନେକ ପ୍ରକାରର କାମ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ । ଚିତ୍ତବାବୁ ସବୁ ପ୍ରକାରର ‘ଅନେକ’ କାମ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ତାଙ୍କୁ ଯେଉଁ କାମତକ ଦେବ ସେ ସେଇତକ କରିଦେବେ । ଅନ୍ୟମାନେ ତାଙ୍କ ଅଂଶ କରନ୍ତୁ । କିନ୍ତୁ କେବଳ ସବୁ ଅଂଶତକ ମିଶିଗଲେ ପୂର୍ଣ୍ଣ (whole) ହୁଏନାହିଁ । ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ କରିବା ପାଇଁ ଆଉ କିଛି ଅଧିକ କରିବାକୁ ହୁଏ । ଚିତ୍ତବାବୁ ତାହା କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଚାଲ, ଚାଲ । ଏଇ ଚାଲିବାଟା ହିଁ ଜୀବନ । ରହିଯିବାଟା ଜୀବନ ନୁହେଁ । ଯାତ୍ରା (voyage) ହିଁ ସତ୍ୟ, ନିଜର ପକାଇବା ସତ୍ୟ ନୁହେଁ । ଚିତ୍ତବାବୁଙ୍କର ଜୀବନ ହେଉଛି ଯାତ୍ରା । ପୋର୍ଟ ନୁହେଁ । ଏ ଯାତ୍ରା ଦୀର୍ଘ, ଚହୁତ ଦୀର୍ଘ । ମୁଁ ତା’କୁ ଏତିକି ଜାଣେ- ସେ ବିଶ୍ୱର ଏକ ପ୍ରାଣୀ । ମାତ୍ର ଏକୃତ ଆବାସୀରାଂକ ପରି ଚାଲିନାହାନ୍ତି- ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ହାତରେ ହାତ ଛଦି ଚାଲିଛନ୍ତି, ଏବଂ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବାର କଥାଗୁଡ଼ିକ ବାବଦୁକ ପରି ନୁହେଁ, ଅନୁଭବୀ ପରି କହିଯାଉଛନ୍ତି ।

ମୋହ ମୁଦ୍ରାଗର

ଶ୍ରୀ ବୈକୁଣ୍ଠନାଥ ରଥ

ମୁଁ ତାକୁ ଚିହ୍ନିବା ବେଳକୁ ସେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଜଣେ ମୌଳିକ ଚିଠାବାଦୀ ଓ ବକ୍ଷିଷ ଗଦ୍ୟ ପ୍ରାବୀଧ୍ୟ ରୂପେ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରି ସାରିଥାନ୍ତି । ‘ଅନର୍ଗଳ ଗଦ୍ୟ ଲେଖକ’ ଭାବରେ ତାଙ୍କ ଲେଖନୀରୁ ‘ଅତ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଓ ପଞ୍ଚସଖା-ଧର୍ମ’, ‘ମହିମାଧର୍ମ’ ପ୍ରଭୃତି ଆଲୋଚନା ଗ୍ରନ୍ଥ ଜନ୍ମଲାଭ କରି ସାରିଥାଏ । ଅନୁଗୁଳ ପାଖରେ ସେ ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପରୀକ୍ଷା ଚଳେଇ ଥାଆନ୍ତି ଓ ଚଂପତିମୁଦ୍ରାର ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀଙ୍କ ଲାଗି ‘ରାଜକୁମାର’ ବହିଟି ଅନୁବାଦ ଆକାରରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥାନ୍ତି । ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ଇଂରେଜୀ ଅନୁବାଦରୁ ଏହା ଓଡ଼ିଆ ସଂସ୍କରଣ ନୁହେଁ, ମୂଳ ପରାସୀ ଭାଷାରୁ ଏହା ଅନୁଦିତ । ଡେନିସ୍, ଜର୍ମାନ୍ ଓ ପିନିସ୍ ଭାଷାରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରବେଶ ହୋଇ ସାରିଥାଏ । କବିତା ନ ଲେଖୁଥିଲେ ବି ଇଂରାଜୀ ଅନୁବାଦ ସହିତ ଇନ୍ଦୁ ଅନୁବାଦର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ଲେଖାନନ୍ଦର କବି ଖଲିଲ୍ ଜିବ୍ରାନ୍‌ଙ୍କ ‘ଡି ପ୍ରପେଟ୍’ର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ‘ମହାମାନବ’ ଲେଖି ସାରିଥାନ୍ତି । ଗଦ୍ୟ ପ୍ରବୀଧ୍ୟରେ “ଏହା ଏକ ଲଳିତ କବିତା— ‘ସ୍ୱପ୍ନ ସୃଷ୍ଟିର ଅନାବୃତ୍ତ ଶରୀରକୁ ଅଂଗୁଳିର ସ୍ପର୍ଶ ଦ୍ୱାରା ଅନୁଭବ କରିବା’ର ଉତ୍ସୁକତା, ଓଡ଼ିଆ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ବଳ ଦେଇ, ବିଶ୍ୱାସ ଦେବା ଲାଗି ଉତ୍କଳିକା ।” ତାଙ୍କର ବହୁ ଭାଷାଜ୍ଞାନ, ବହୁ ରଚନା, ବିଶେଷ କରି ଗାଂଧୀ ରଚନାବଳୀର କେତେକ ଅନୁବାଦ ମୋ ମନରେ ଏକ ବିପ୍ଳବଜ୍ୱଳିତ ଭାବ ବାଂଧୁ ସାରିଥାଏ । ମୁଁ ତାକୁ ଦେଖୁନଥାଏ; ତାଙ୍କ ଲେଖା, ଯେ କେତୋଟି ହାତ ପାହାଡ଼ିରେ ଥାଏ, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ବି ଆମୁଳାତ ପଡ଼ି ନଥାଏ । ଏବେ ବି ଅନେକ ପଡ଼ି ନାହିଁ; ତାଙ୍କ ‘ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ’ରେ ପ୍ରବେଶ କରି ନାହିଁ । ତଥାପି ବକ୍ଷିଷ ଚିଠା ଚେତନାର ବାହକ ରୂପେ, ଏକଦା ଭାରତର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ନେହେରୁଜୀଙ୍କ ତାଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ ପାଇଁ ଆମନ୍ତ୍ରଣ, ଏତେ ଜ୍ଞାନ, ଯୋଗ୍ୟତା ଥାଇ ବି କୌଣସି ବେତନ-ରୋଗୀ ହବାରେ ଅବ୍ୟଧନ ଶୁଣାକଥା ମୋ ମନ ଭିତରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଏକ ଦୂରସ୍ଥ ପାର୍ବତୀକ ତୁଂଖିମା ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ । ମୁଁ ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ପ୍ରତିଭାସ ସଂପର୍କରେ ଆନନ୍ଦ ହୋଇ ରହିଥାଏ ।

ଏଇଭଳି ଏକ ମାନକୁମିରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ପରିଚୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରୀ ପରବର୍ତ୍ତୀ କୌଣସି ସମୟର ଏକ ସୁଯୋଗ । ସେ ମଧୁପୁର ହାଇସ୍କୁଲକୁ ଗୋଟିଏ ସରାରେ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇ ଆସିଥାନ୍ତି । ଅନୁରୋଧ କ୍ରମେ ସେ ମୋ ପାଖରେ ଦୁଇଦିନ ରହିଲେ । ତାଙ୍କର ଶିକ୍ଷଣ ଦକ୍ଷତାର ଉପଯୋଗୀ ନିମନ୍ତେ ମୁଁ ଦକ୍ଷିଣ ଶ୍ରେଣୀର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ପଢ଼େଇବାକୁ ଇଂରେଜୀ, ଗଣିତ ଦୁଇଟି କ୍ଲାସ୍ ଦେଲି । ଆଗ୍ରହର ସହିତ ସେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ପଢ଼େଇଲେ । ଆମେ ସବୁ ଶିଖୁଥିବା ଟ୍ରେନିଂ ପବ୍ଲିକ୍ ସୋସାଇଟିକୁ ମୋଟେ ନ ଛୁଇଁ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଭଲ ବୁଝେଇ

ପାରିଥିଲେ ବୋଲି ମୁଁ ମୋ ପୁଅଠାରୁ (ସେତେବେଳେ ସେ ସେହି ଶ୍ରେଣୀରେ ପଢୁଥାଏ) ଶୁଣିଛି । ଅନେକ ବର୍ଷ ତଳର କଥା । ବଡ଼ଟଣା ମାଲନର ସୁଇଚ୍ କଣେ ସାହେବ ପରିବର୍ତ୍ତକ ଆସିଥାନ୍ତି । ପଂଚମ କି ଷଷ୍ଠ ଶ୍ରେଣୀରେ ଇଂରେଜୀ ପଢ଼ା ଯାଇଥାଏ । ଇଂରେଜୀ ପଢ଼େଇବା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସାହେବ ନିଜେ ପଢ଼େଇବାକୁ ଆଗ୍ରହ ଦେଖେଇଲେ । ଶିକ୍ଷକ ଜଣକ ଅପ୍ରତିର ହେଲେ । ଏତେ ବଡ଼ ସାହେବ, ସେ ପୁଣି ଛୋଟ ପିଲାଙ୍କୁ ପଢ଼େଇବେ ଓ ପିଲାଏ ବୁଝିବେ । କିନ୍ତୁ ତାହାହିଁ ହେଲା । ଜ୍ଞାନୀମାନେ, ବଡ଼ମାନେ ସଜ୍ଜନ ସାନ ପିଲାଙ୍କୁ ପଢ଼େଇ ପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଆମର ଗୋଟିଏ ଧାରଣା ଅଛି । ବଡ଼ ବଡ଼ କବିମାନେ ଶିଶୁ କବିତା ଲେଖି ପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଆମେ ଭାବିଥାଉ । ମାତ୍ର ଯୋଗ୍ୟତାର ମାପ ଯଥାର୍ଥ ଛୋଟମାନଙ୍କ ସାଲିଧରେ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଥାଏ । ସାନମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ଯିଏ ଉଚ୍ଚତାର ଶିଡ଼ିରେ ଚଢ଼ିବା ଶିଖେଇ ଦେଇପାରେ, ସେ ହିଁ ସୁଯୋଗ୍ୟ ଶିକ୍ଷକ, ସେ ହିଁ ସିଦ୍ଧସ୍ଥ ଲେଖକ, ପଂଡ଼ିତ । ଯାଶୁସ୍ତ୍ରୀଷ୍, ରାମକୃଷ୍ଣ, ଗାଁଧୂଳୀଙ୍କ ପରି ମହାପୁରୁଷମାନେ କେତେ ସରଳ ଭାଷାରେ, କଥାରେ ସାଧାରଣ ଲୋକମାନଙ୍କର ସୁବୋଧ୍ୟ, ନିଜତତ୍ତ୍ୱ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି ! ଅରବିଂଦ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କରେ ଯୋଗଦାନ, ଛାତ୍ରସଂପର୍କ ତାଙ୍କର ଏଇଭଳି, ଉଚ୍ଚ ଜ୍ଞାନଦର୍ଶୀ ହୋଇ ବି, ତଳକୁ ଗୋଟି ଯାଉଥିବା ପ୍ରୟୋଗସ୍ତରୀୟ ଦକ୍ଷତାର କଥା । କୌଣସି ସଭାରେ କହିଲା ବେଳେ ସେ ଇମିତି ସମସ୍ତଙ୍କ ଲାଗି, ବଡ଼ରୁ ସାଧାରଣ ଶ୍ରେତାଙ୍କ ବୁଝିବା ପାହାଚକୁ ଓହ୍ଲେଇ ଆସନ୍ତି, ବୁଝେଇ ଦେଲା ଭଳି କହନ୍ତି, ବଦ୍ଧତା ଦେଉଥିବାର ଠାଣି ଦେଖାନ୍ତି ନାହିଁ । ସେ ବକ୍ତା, ସେ ରଚୟିତା, କାରଣ ସେ ଚେତନା, ଓ ଲୋକଚିନ୍ତା ମଧ୍ୟରେ ସେତୁଟିଏ ହବାକୁ ଚାହାନ୍ତି । ପାଂଡ଼ିତ୍ୟର ଅହମିକା, ଜଟିଳତା ମୋଟେ ନାହିଁ । ବଚନ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପ୍ରକାଶର ଏକ ଲକ୍ଷଣ ।

ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷାତ ପରେ ମୋର ତାଙ୍କ ସହିତ ଆଉ କେତୋଟି ସଭାରେ ଭେଟ ହୋଇଛି, ଆଲୋଚନା ତ' ନୁହେଁ, କିଛି କିଛି କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇଛି । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପତ୍ରାଳାପ ମଧ୍ୟ ହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ ପ୍ରଥମ ଶୁଭିର, କିଛି ପରିଚୟର ପୁଂକି ସତ୍ତ୍ୱେ ଜ୍ଞାନ-ତତ୍ତ୍ୱଦର୍ଶୀ ଜଣେ ଲେଖକ ରୂପେ ତାଙ୍କର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ମୋ ମନରୁ ଦୂରତା କି ସଂକ୍ରମଣ ଭିତ୍ତିରେ ପାରିନି । ବହୁରେ ସେ 'ଚିତ୍ତଭାଣ୍ଡ' ରୂପେ ପରିଚିତ ହେଲେ ବି ମୋ ପାଖରେ ଏଯାବତ୍ 'ସଂମାନନୀୟ ଚିତ୍ତବାହୁ' ରୂପେ ରହି ଯାଇଛନ୍ତି । ତା' ବୋଲି ତାଙ୍କର ଆତ୍ମୀୟତାରୁ ମୁଁ ବଂଚିତ ହୋଇନାହିଁ । ସେ ଖୁବ୍ ନିକଟରେ ନବାକୁ ଚାହିଁଛନ୍ତି, ମାତ୍ର ମୋର ଏତେ ପ୍ରବେଶ ନଥିବା ହେତୁ ସେ ଏକ ଅପହଞ୍ଚିତ ଅସାଧାରଣତା ଭାବି ମୁଁ ଦୂରେଇ ରହିଛି । ୧୬-୯-୯୮ରେ ମୋ ପାଖକୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠିରେ ଲେଖିଥିଲେ— “ଏଥର ତ ଆପଣଙ୍କର ସୁଇଚ୍ ଧଂଦା ନାହିଁ । ଆପଣ ପୂରା ସମୟ ଦେଇ ନଲେଖିବେ କାହିଁକି ? ଜୀବନ ଯାକର ଯାବତୀୟ ସଂପର୍କ ଓ ଅନୁଭୂତି, ଆହ୍ୱାନ ଓ ଅଂତରଂଗତା ଏକତ୍ର ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଦାନାବାଧୁ ପରିପକ୍ୱ ହୋଇ ରହିଥିବ ।

ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କ କବାଟ ନଖୋଲିବ କାହିଁକି ? ଆପଣଙ୍କର ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ମନନାୟକ ଅନୁରାଗ ଆପଣଙ୍କ ଚିତରୁ ପ୍ରବ୍ୟ ଓ ଅନୁଚିନ୍ତା ଆକାରରେ କେତେ ତୃପ୍ତା ତୃପ୍ତା କଥା ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ବାହାରକୁ ବାହାର କରି ଆଣିବ । କବାଟ ଓ ଝରକାଗୁଡ଼ିକୁ କିଛି ରଖି ଦୂରରୁ ଅଶ୍ଳୁପାତଯୁକ୍ତ ଅବଲୋକନ କରି ଚାଲିଥିଲେ ଅସୁସ୍ଥତା ଲାଗି ରହିଥାନ୍ତା । ଏପରିକି ଆକମ୍ପିତ ଦୁର୍ଘଟଣାର ସଂଗୁଣୀତ ହେବାକୁ ପଡ଼ୁଥିବା । ନିଜକୁ ଖୋଲି ଦେଲେ, ନିଜର ଅବଶ୍ୟ କହିବା କଥାଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟକ୍ତ କରି ଦେଲେ ଆପଣ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସବୁର ସୁସ୍ଥ ହୋଇ ଉଠିବେ । ଆପଣଙ୍କର କ୍ଷିତିଠାରୁ ଅତରାସ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତେ ଶାନ୍ତ ହୋଇ ଉଠିବେ । ଆପଣଙ୍କର ଯେ ବହୁତ କିଛି ଦବାର ଅଛି, ତାହାହିଁ ଆବିଷ୍କାର କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିବେ । ନିଜେ ନିଜର ମିତ ହୋଇଯିବେ; ନିଜର ମିତ ହୋଇ ସଂସାର ଯାକର ମିତ ହୋଇଯିବେ ।”

ମୁଁ ଅସୁସ୍ଥ ଥିବାର ଖବର ପାଇ ସେ ଚିଠିଟି ଲେଖିଥିଲେ । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସୁଖ ଦୁଃଖ, ପୀଡ଼ା ପରିତାପରୁ ଉଠେଇ ଆଣି ଏକ ବୃହତ୍ତର ମନୋଭୂମିରେ ଠିଆ କରେଇବାକୁ ଚାହିଁଥିଲେ । ଗୀତାର ଚୈତ୍ୟ ପରିହାର କରିବା କଥା ଭଳି ଦେହର, ପରିବାରର ଜଡ଼ତାରୁ ଉଠି ନିଜର ଆଚରଣକୁ କିଛି ଉଚ୍ଚ ସ୍ତରୀୟ ଅନୁରାଗ ଦେଲେ, ବ୍ୟକ୍ତିର ଦୈବ କି ବହୁରୂପୀ ସତ୍ତାର ବିଲୋପ ହୋଇ ଯଥାର୍ଥ ସ୍ବରୂପରେ କିଛି ସାହିତ୍ୟର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇପାରେ ଓ ସେସବୁ ବହୁରେ ସଖ୍ୟ, ସମର୍ଥନ ଲାଭ କରେ; ଚିରର ଖେଦ, ଜଡ଼ତା, ଯାହାକୁ ଆମେ ଅସୁସ୍ଥତା କହି ଦେହ ଓ ମନରେ ବ୍ୟାଧିତ ହୋଇ ଯାଉଛୁ ବୋଲି ଭାବୁ, ତାହା ବିଦୂରୀତ ହୋଇ ସୁସ୍ଥ ସାମାଜିକତା ଲେଖାରେ ପୁଟି ପାରେ । ସେ ଏହିଭଳି ଭାବନାକୁ ମିତ୍ରତୃଷ୍ଣି ବୋଲି କୁହନ୍ତି । ସେଇ ଭାବରେ ସାହିତ୍ୟକୁ ଅବଲୋକନ ଓ ଅନୁଭବ କରି ହୁଏ । ଅବଶ୍ୟ ମୁଁ ତାଙ୍କ ଆଶାର ଭାଜନ କି ନୁହେଁ, ତାହା ଆଦୌ କଳି ପାରିନାହିଁ । ସାଧାରଣ ଲେଖକ ଜଣେ ସେଇଭଳି ଅଧାରୁ ସ୍ବରକୁ ଉଠି ପାରିବ କି ନାହିଁ, ସେହି ନିର୍ଜୀବ୍ରତାରେ ନିରାମୟ ରହି, ଲେଖାରେ ଭାବନାର ଯୋଗ୍ୟ ଅନୁଲେପନ ଦେଇ ପାରିବ କି ନାହିଁ, ତାହାର ନମୁନା ତାଙ୍କ ଛଡ଼ା ଆଉ କେତେ ଜଣକ ଠାରେ ମିଳିବ, ମତେ ଜଣା ନାହିଁ । ମୁଁ ତାଙ୍କ ଚିଠିରୁ ଅନ୍ୟଠାରେ ସକ୍ତିତାକୁ ଡେଇଁ ଦେଲା ଭଳି ଅଂଗୁଳି ସ୍ପର୍ଶ ଅନୁଭବ କରିଛି । ପ୍ରବ୍ୟ ଋଚନାକୁ ଅଧିକ ଲେଖକଙ୍କ ହାତରେ ଧରେଇ ଦେବାକୁ, ପ୍ରଶସ୍ତର କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଚରଣ କରିବା ଲାଗି ଉଦ୍‌ସାହ ଦବାର ସହୃଦୟତାକୁ ଅନୁଭବ କରିଛି । ସେ ଅଂତରର ଅମୁକ ଲେଖକ ପ୍ରବ୍ୟ ଲେଖୁଛନ୍ତି— ଏଭଳି ଉଦ୍‌ସାହିତ ବାଟ । ତାଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଶୁଣିଛି । ଏହାହିଁ ସାହିତ୍ୟର ସହୃଦୟତା । ଖୁବ୍ କମ୍ ଲେଖକ ବିଶେଷକରି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅତି ଅଳ୍ପ ସଂଖ୍ୟକ ଏଭଳି ସମର୍ଥନ ଦେଇଥାନ୍ତି, ପୂଜକ ଅନୁଭବ କରିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ପରିଚୟରେ ଆସିଥିବା ନବାଗତମାନଙ୍କ ସହିତ ସାହିତ୍ୟ ସଂପର୍କରେ ଏଇଭଳି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ।

ତାଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି-ଜୀବନ ସଂପର୍କରେ ମତେ କିଛି ଜଣାନାହିଁ । ସେଭଳି ସଂଳାପ କେବେ ହୋଇନାହିଁ । ଏଇଭଳି ଅଜାବ ପରିଚୟରୁ ସାହିତ୍ୟିକ ଉର୍ଧ୍ବ ସଂପର୍କ ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଜନ୍ମ ନିଏ । ଅତି ପରିଚୟେ ଗୌରବ ହାନୀ କଥାଟି ଏହି ଶ୍ରେଣୀର । ବ୍ୟକ୍ତିର ଘରକରଣା ସହିତ ଜଡ଼ିତ ହୋଇଗଲେ, ତାର ସୃଷ୍ଟି ସଂପର୍କ ପୃଥକ ହୋଇଯାଏ । ବ୍ୟକ୍ତିକ ମୋହରୁ ଲେଖାଗୁଡ଼ିକୁ ଆଉ ବାଛି ହୁଏ ନାହିଁ । ଲେଖା କଷଟିତ ନହୋଇ ବ୍ୟକ୍ତି ତାର ସ୍ବଳ ପାଠକଗୋଷ୍ଠୀ ତିଆରି କରିଥାଏ । କିଛି ନବୁଝୁଥିଲେ ବି, ବଡ଼ ଲେଖକ ବୋଲି ଧାରଣାରେ ବଢ଼ିଥିବା ପାଠକମାନେ ଅମପା ଅଜାଡ଼ି ଦେଉଥାନ୍ତି ଓ ସେହି ସ୍ବାକୃତିରେ ଲେଖକମାନେ ବଡ଼ ହୋଇ ବଢ଼ୁଥାନ୍ତି । ଚିତ୍ତବାଚୁ ଇମିତି ବଢ଼ି ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଲେଖାକୁ ଭଲ ହେଉଥିବ ବୋଲି ଧରିନେଇ ପାଠକଗୋଷ୍ଠୀ ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧ ଭଲ ମାଧ୍ୟମିକ ସ୍ତରରେ ପାଠ୍ୟ ରୂପେ ସ୍ଥାନିତ କରାଯାଇଥିଲା । ମାତ୍ର ତାକୁ ପଢ଼ିବାକୁ ପଢ଼େଇବାକୁ ଆଦର ରହିଲା ନାହିଁ । ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ଗାନ୍ଧିକ କହନ୍ତି, ପ୍ରବନ୍ଧ ପଢ଼ିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ସୁଖ ଲାଗେ ନାହିଁ । ଚିତ୍ତବାଚୁଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧ ଦେଖିଲା ମାତ୍ରେ ପଡ଼ନ୍ତି । ସେଥିରେ ଚିନ୍ତାର ମୌଳିକତା ସେ ଦେଖିପାରନ୍ତି । ତାହାହିଁ ତାଙ୍କର ପାଠକୀୟ ଅନୁରକ୍ତି । ନିଜର ଅନୁଭବଗୁଡ଼ିକୁ, ସେଗୁଡ଼ିକର ସାରସଂକ୍ଷେପ ଭାବେ ଥିବା ଅନୁଭବକୁ ସେ ତାଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧରେ ପରିବେଷଣ କରିଛନ୍ତି ଅତି ବ୍ୟକ୍ତିନିଷ୍ଠ ଭାବରେ, ଯାହା ଆଗେ ନଥିଲା କି ଏବେ ଅଧିକ ନାହିଁ । ସେ ଟେକ୍ନିକ୍ସଟି ଏକାନ୍ତ ଚିନ୍ତରଂଜନୀୟ । ସେ ନିଜକୁ ଚିତ୍ରଣ କରିଛନ୍ତି, ନିଜ ବିଚାରକୁ । ମନେପଡ଼ନ୍ତି- ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି ତାଙ୍କ ଲେଖା ସଂପର୍କରେ ସେମିତି କିଛି କଥା ଧରି ନେଇଥିଲେ, ତାଙ୍କର ବଳିଷ୍ଠ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ, ମାର୍ଜିତ ଶୈଳୀ ଓ ଚିନ୍ତାର ମୌଳିକତା ହେତୁ ସେ ପ୍ରବନ୍ଧ ବିଭାଗରେ ନୂତନତା ଦେଇ ପାରିଛନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା, ଐତିହାସିକ ବିଶ୍ଳେଷଣ, ଜୀବନୀମୂଳକ ଆଲୋଚନା, ଭ୍ରମଣ ବୃତାନ୍ତ, ଆଦୁସମୃତି, ସମାଜ ଚିତ୍ର ଓ ତର ବିଶ୍ଳେଷଣ, ଦର୍ଶନ, ମନସ୍ତତ୍ତ୍ବ, ଶିକ୍ଷା ସଂବନ୍ଧୀ ଆଲୋଚନାମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ସର୍ବୋତ୍ତମା ଚିନ୍ତାର ଆଲିଂଗନ । ଚିନ୍ତାର ପ୍ରସରଣ ପ୍ରବାହ ପ୍ରଧାନ କଥା । ମାତ୍ର ତାହାରୁ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ ସେହି ଚିନ୍ତାର କ୍ଷୟାକ୍ଷୟ ଲାଗି ରଚନା ମଂଚର ବିସ୍ତାର । ପ୍ରବନ୍ଧ କେତେ ଦୀର୍ଘ ହବ, ବା କ୍ଷୁଦ୍ର ହବ ଏହା ଅବଶ୍ୟ ସ୍ଥିର କରାଯାଇ ନାହିଁ, ମାତ୍ର ସେ ଯାହା ଲେଖନ୍ତି, ତାକୁ ବୁଝେଇବା ପାଇଁ ବେଶ୍ ଦୀର୍ଘ କରି ଦିଅନ୍ତି, ଉପନ୍ୟାସ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନାର ଦେଉ ଦେଉକା ରହି । ଏଇ ଯିମିତି— ‘ମଣିଷ ତାର ଇତିହାସରେ ଆଗ ନିଜେ ନିଜକୁ ଆବିଷ୍କାର କଲା, ଅଥବା, ଅଧିକ ନିର୍ଭୁଲ ଭାବରେ କହିଲେ ସେ ନିଜକୁ ନିଜେ ଆବିଷ୍କାର କରିବାକୁ ବାହାରିଲା, ଏବଂ ତାପରେ ଯାଇ ସାହିତ୍ୟରେ ଉପନ୍ୟାସ ଯୁଗର ଉଦ୍ବେଗ ହେଲା । ଆମେ କେହି କହିଥିଲେ ପ୍ରଥମ ବା ଦ୍ବିତୀୟ ବାକ୍ୟାଂଶଟି ଲେଖି ଦେଇଥାନ୍ତେ । ଅବଶ୍ୟ ଏପରି କହିବାର ଆବଶ୍ୟକତା କ’ଣ, ଜୀବନର ଘଟଣା-କାହାଣୀର ବ୍ୟାପକତା ମୁକୁନ୍ତି ମଣିଷ ଉପନ୍ୟାସ ଜଗତରେ

ପହିଁଟି, ଭାବର ଅନୁଷ୍ଠାନରେ କିପରି ଲାଗିଛି, ତାହା ଦେଖେଇବାକୁ ସେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଓ ତେଣୁ ଏଇଭଳି ସେ ସର୍ବତ୍ର କହିଛନ୍ତି । ଏହା ତାଙ୍କର ନିଜସ୍ବ ଜଂଗର ଅଭ୍ୟାସ ଦୂର୍ବଳତା, ଅଥଚ ଅନ୍ୟ କେହି ଏଭଳି ନକହି ପାରୁଥିବା ବିଶେଷତା ମଧ୍ୟ । କୌଣସି ବିଶେଷ ଦୃଷ୍ଟି ନଥାଇ ଜଣେ ସଂବାଦ ସାହିତ୍ୟ ରଚନା କରିପାରେ, ମାତ୍ର ଦୃଷ୍ଟିରେ ସ୍ବତଃତ୍ରତା ନଥିଲେ, ପ୍ରକାଶକାରୀ ସାହିତ୍ୟ ହୋଇ ପାରିବନାହିଁ । ଏହି ବିଶେଷ ଦୃଷ୍ଟି ତାଙ୍କର ପାଠକୀୟ ବ୍ୟକ୍ତି ସଂପର୍କ । ହୀନମନ୍ୟ ଭାବରେ କି ଉଗ୍ର ଭାବରେ ସେ କୋଉଠି ନିଜକୁ କି ସାହିତ୍ୟକୁ ଦେଖୁ ନାହାନ୍ତି । ଗୋଟାଏ ମୋହଶୂନ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟି । ମୁଁ ଜାଣେ ଅନେକ ତାଙ୍କୁ ସାହିତ୍ୟ ସଭାକୁ ଡାକନ୍ତି ନାହିଁ, ଅନାଦର ହେତୁ ନୁହେଁ । କିମିତି ଗୋଟାଏ ‘ଯବନ’ର ଜାତିଆଣ ସଭାରେ ମିଶି ନପାରୁଥିବାର ଜଂଗ ତାଙ୍କଠାରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇଥାଏ । ଅଜାତି କି ଅପ୍ରେହୀ ନୁହଁନ୍ତି ବୋଲି ଜଣାଥିଲେ ବି ଆମ ପୋଷା ବଚନ, ଧାରଣାସବୁ ଓ ସେଇସବୁକୁ ନେଇ ଗେଜର୍ଟସର ହଇଥିବା ଆମ କାରବାରରେ କୋଉଠି କିମିତି ବାଧା ପଡ଼ିଯିବ । ଭରରେ ତାଙ୍କୁ ଲୋଡ଼ା ହୁଏ ନାହିଁ । କିଂତୁ ବଡ଼ପଣର ନଥାଯିବା ମନ, କି ଯୋଗ ଦବା ଲାଗି ଖୁବ୍ ସ୍ବାହ୍ମ୍ୟ ଲୋଡ଼ିବା ପଣ ତାଙ୍କଠାରେ ମୋଟେ ନାହିଁ । ସିମିତି ତାଙ୍କ ଲେଖା କୌଣସି ବଡ଼ ପତ୍ରିକାରେ ଖୋଜିଲେ ସାଧାରଣତଃ ମିଳି ନଥାଏ । ପୁରୁଣା ପତ୍ରିକାରେ କୋଉଠି କୋଉଠି ଅଛି । କିଂତୁ କୋଉ ଅଂଚଳରୁ ନୂଆ ହୋଇ ବାହାରୁଥିବା ପତ୍ରିକାଟିଏ ଲୋଡ଼ିଲେ ସେ ତଦ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ଲେଖାଟିଏ ପଠେଇ ଦିଅନ୍ତି ।

ତାଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି ସଂପର୍କରେ କହିଲା ବେଳକୁ ତାଙ୍କ ଲେଖାର ଧାଡ଼ିଗୁଡ଼ିକ ମୋ ଭିତରକୁ ଧସେଇ ଆସିବାର ଆଶଂକା ଖୁବ୍ ଅଧିକ । କାରଣ ସେ ଯାହା ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି, ତାକୁ ସୁଂଦରତର ଭାବରେ କି ପୁଷ୍ପଜତର ଭାବରେ କହିବା ମୋ ଶକ୍ତିରେ ନାହିଁ । ସାଧାରଣରେ କୁହାଯାଇଥିବା, ସମାନ ବିଷୟରେ ବହୁ ପସରା ଭିତରେ ସଜେଇବା ଜଂଗଟି ତାଙ୍କର ନିଆରା । ଗଦ୍ୟର ଯୁଗୀୟତା ଦେଖେଇବାକୁ ଆଲୋଚନାଟି କିପରି ଦେଖାଯାଇ । “ସୌଦର୍ଯ୍ୟ, ସତ୍ୟ, ଶିବ ଏସବୁ ସ୍ବର୍ଗର ନିର୍ବାସିତ ସଂପଦ ନୁହେଁ । ଏଇ ଜୀବନକୁ ମଧ୍ୟ ସୁଂଦର, ସତ୍ୟମୟ ଓ ଶୁଭଦାୟକ କରିବା ସଂଭବ । ଏହି ବିଶ୍ବାସକୁ ଆମେ ଗଦ୍ୟର ପ୍ରେରଣା ରୂପି କହି ପାରିବା । ଆଧୁନିକତା ଓ ଆଧୁନିକ ବିଚାରର ଏହାହିଁ ହେଉଛି ସ୍ବତଃତ୍ର ପରିଚୟ । ମଣିଷକୁ ଛାଡ଼ି ଦେବତାର ବିଚାର ହେଉଛି ପୁରାତନ ଯୁଗର ଲକ୍ଷଣ, କାବ୍ୟଯୁଗର ଲକ୍ଷଣ । ଏହି ଜୀବନକୁ ନେଇ ମଣିଷର ଆଗ୍ରହ ବଢ଼ିବା ସହିତ ସାହିତ୍ୟରେ ଗଦ୍ୟର ଆବିର୍ଭାବ ହେଲା । ଆମର ଆଦର୍ଶ ଆମ ବସ୍ତୁ ସ୍ଥିତିଠାରୁ ଭିନ୍ନ ନୁହେଁ, ଆମର କଳ୍ପନା ଆମଠାରୁ ଭିନ୍ନ ନୁହେଁ । କବିତାକୁ ଆସନତୁଷ୍ଟ କରି ଗଦ୍ୟର ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇ ନାହିଁ । ସାହିତ୍ୟକୁ ଜୀବନର ଭିତ୍ତି ଉପରେ ଅବସ୍ଥାପିତ କରିବାକୁ ଗଦ୍ୟର ଦୁଃସାହସ । ଜୀବନର ଧୂଳିମାଟିକୁ ସମ୍ୟକ୍ ଆଲୋଚନା ଦ୍ବାରା ତାହା ଅର୍ଥମୟ, ମୂଲ୍ୟମୟ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ । ସତ୍ୟ, ଶିବ,

ସୁନ୍ଦର ବିଷୟରେ ତାର ସମସ୍ତ ସ୍ବପ୍ନକୁ ଏଇ ଜୀବନର ପ୍ରୟୋଗଶାଳାରେ ଲଗାଇ ଅଧିକ ସୁନ୍ଦର, ସାରାଗର୍ଭ କରିବାକୁ ଚାହେଁ ।” ସମଗ୍ରତାର ଏଭଳି ଗନ୍ତାପାପେକ୍ଷ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଆଗରୁ ଶୁଣା ନଥିଲା । ଆମେ ପ୍ରାଚୀନ ଗନ୍ତାପଦର୍ଶର ନମୁନା ଏଠି ସେଠି ଖୋଜୁଥିଲେ । ଇତିହାସ ଧାରାରେ ଆମ କିଏ, ପଛ କିଏ ଯୁକ୍ତି କରୁଥିଲେ । ସମାଜ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଗନ୍ତାପ ଏହା ଏକ ନୂତନ ଜାଳେଣି । ଗନ୍ତାପରେ ଜୀବନର ଯାବତାୟ ସମସ୍ୟା, ବଞ୍ଚି ରହିବା ବାଟରେ ବହୁ ଜଟିଳ, ଯାଜମାତିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା, ଗୌଡ଼ିକ, ଆଧୁନୌତିକ ନାନା ଯାତନାକୁ ଆମେ ଖୋଲାଖୋଲି ପ୍ରବଂଧ ବିଚାରରେ ପାଇଲେ । କବିତାରେ ଥିବା କବି-ସତ୍ତା ଭଳି ଗନ୍ତାପ ପ୍ରବଂଧରେ ଲେଖକାୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ବିଚିତ୍ର ବିଚାସରୁ ଦେଖି ପାରିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବଂଧ ବିଚାରରେ ଜୀବନ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଟେକି ଧରିବାରେ ଲେଖକ ନିଜେ ଏକ ଅଭିନବ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲେ ।

ତାଙ୍କ ପ୍ରବଂଧର ମୌଳିକତା ହଉଛି, ପ୍ରସ୍ଥାପିତ ବିଚାରର ରେଡ଼ିକାଲ ଧର୍ମ । ‘ନାହିଁ’ ଦିଗଟିକୁ ସେ ବଡ଼ କରି ଦେଖାନ୍ତି ବୋଲି ଅନେକ କହିଥାନ୍ତି । ସାଧାରଣ ଭାବରେ ସ୍ବାତ ହେଉଥିବା, ଉଦ୍‌ବୁଲୁ ହଉଥିବା ଧାରାରେ ସେ ଟିକେ ଅଟକେଇ ଦିଅନ୍ତି; ଦେଖିବାକୁ, ଭାବିବାକୁ କହନ୍ତି । ୧୯୬୦ ପରେ ଆମେରିକାରେ ଉଦାରତାବାଦ ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଧାରଣାଗୁଡ଼ିକ ବିରୋଧରେ ରେଡ଼ିକାଲିଜମ୍ ବା ମୌଳିକ ବିଚାରବାଦର ସ୍ବର ଖୁବ୍ ତୀବ୍ର ହେଲା । ନାଗରିକର ସାଧାରଣ ଦାବି, ସ୍ବାଧୀନ ଭାବରେ କଥା କହିବାର ଅଧିକାର, ଛାତ୍ର ଶକ୍ତିର ଜାଗରଣ, ମହିଳା ଆନ୍ଦୋଳନ, ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କୁଳୀନ ସଂସ୍ଥା ବିରୋଧରେ ସ୍ବର ଉତ୍ତୋଳନ ଇତ୍ୟାଦି ଖୁବ୍ ଶୁଣାଗଲା । ରେଡ଼ିକାଲ୍ ହବା ଅର୍ଥ ଆତ୍ମସ୍ବାର୍ଥୀ ସଂପର୍କୀ ସ୍ବତନ୍ତ୍ରତାକୁ ଅସ୍ବାକାର । କ୍ୟାଥଲିକ୍ ମତବାଦୀ ହୋଇ ବି ପୋପଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକୁ ଅସ୍ବାକାର ଜଣେ ରେଡ଼ିକାଲ୍ କରିଥାଏ, ଆରବ୍ ହୋଇ ବି ବିପକ୍ଷ ରହୁଥା ପ୍ରତି ସମର୍ଥନ ଦେଇଥାଏ । ବାହାରକୁ ଗୋଠଖଣ୍ଡିଆ ଭଳି ଦିଶିବା କଥା । ରେଡ଼ିକାଲ କିଂତୁ ଡରି ଯାଏ ନାହିଁ । ଖୁବ୍ ଟାଣ ଭୂଇଁରେ ବିଶ୍ଳେଷଣର ଅସ୍ତ୍ର ଶସ୍ତ୍ର ନେଇ ସେ ଠିଆ ହେଇଥାଏ । ଖାଇ ହୁଙ୍ଗାପିଟା ନୁହେଁ । ଗାଁଧାନୀକ ସମାଜ ସଂସ୍କାର ଆନ୍ଦୋଳନ କାଳରେ ଗୁଡ଼ିଏ ମୌଳିକ କର୍ମପଂଥରେ କାମ ଚାଲୁଥିଲା । ଆମ ସତ୍ୟବାଦୀର ସଂଥମାନେ, ଟିଂଡା ଓ ଆଚରଣରେ ବହୁ ମୌଳିକତା ଦେଖାଇଛନ୍ତି । ଚିତ୍ତବାହୁ ଗାଁଧାନୀ ସଂସ୍କାରର ଖୁବ୍ ନିକଟରେ ଆସିଥିଲେ । ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ଖୁବ୍ ପାଖାପାଖି ତାଙ୍କର ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପରୀକ୍ଷା । ତେଣୁ ରେଡ଼ିକାଲ ଟିଂଡାର ପ୍ରାଥମିକ ପ୍ରୟୋଗଶାଳା ସେଇଠି ହୋଇଥିବ, ଯାହା ପରେ ତାଙ୍କ ଭାବ-ମଂଡଳରେ ସଂକଳିତ ଭଳି ଦାନା ବାଂଧୁଥିବ । ମୁଁ ଯେ କେବଳ ମୋ ପାଇଁ ନୁହେଁ, ମୋର ଘର କେବଳ ମୋର ନୁହେଁ— ଏଭଳି ଗୋଟିଏ ସମାଜକୁମି ସେ ତାଙ୍କ ପିଲାଦିନୁ, ତାଙ୍କର ଘର ଅଗଣାକୁ, ପୋଖରୀ ତୁଠରୁ, ସାଂଗଧାନୀକ ସହ ଖେଳୁ ଭାବି ଶିଖିଛନ୍ତି । ପରିବାଜଟା କି ମାଛବନ୍ଧା

ଦେଖିବାକୁ ତାକୁ ଭଲ ଲାଗୁଥିଲା । ବିଚାରର ବ୍ୟାସାସାରେଣୀ କି ସମାଜର କିଛି ପ୍ରଥା ସଂପର୍କରେ କଥା ପଡ଼ିଲେ, ସେଇ ଅଜ୍ଞାନ ବନ୍ଧାବନ୍ଧି ଧାରଣାଟି ତାଙ୍କ ମନକୁ ବୋଧେ ଗ୍ରାସ କରିଥାଏ । ସଂସ୍କୃତି, ଜାତୀୟତା, ଧର୍ମ, ସାହିତ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରସଂଗରେ ସେ ଭିନ୍ନ ଧରଣରେ କଥାଟି କହନ୍ତି । ସେ ଅଧାର୍ମିକ ନୁହଁନ୍ତି, ମାତ୍ର ଧାର୍ମିକ ବୋଲାଇଥିବା ଅନେକ ଯେ ପ୍ରକୃତରେ ଧର୍ମସ୍ଥ, ସେଥିରେ ସଂଦେହ କରନ୍ତି । ଜାତୀୟ ସଂସ୍କୃତି, ଜାତୀୟତା ଯେ ସମାଜର ଧାରକ-ସୂତ୍ର, ସେଥିରେ ଦ୍ଵିମତ ହବାର ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ନାହିଁ ନଥିବା ଦର୍ଶେଇବାକୁ, ଛାଡ଼ି ଦୁଇଭେଦକୁ ‘ହୁଏବୁଧ’ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି । ସ୍ଵେଚ୍ଛାଚାର କି ଶାସନୀୟ ଦୁର୍ନୀତିକୁ ଆମେ ଖାଲି ନିନ୍ଦା ବା ଗୁଣା କରିବା ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ସ୍ଵେଚ୍ଛାଚାରୀମାନଙ୍କୁ ସିଂହାସନ-ହୁଏତ କରିବାକୁ ହେଲେ, ଆପଣାର ହୃଦୟ ଭିତରୁ ସେମାନଙ୍କ ଲାଗି ସଜେଇ ଥିବା ସିଂହାସନଟିକୁ ଆଗ ନଷ୍ଟ କରିବାକୁ ହବ । ବ୍ୟର୍ଥତା, ନିଃସଂଗତା, ଦୁଃଖ ଯନ୍ତ୍ରଣାର ଅନେକ କବି ଲେଖାକୁ ସେ କାଦୁରାମାନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି ବିଚାରନ୍ତି । ସେ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେଗୁଡ଼ିକ ମୋଟେ ଆଧୁନିକ ନୁହେଁ । ଅନେକ ସଂଥ ଲେଖା, ରଚିତ ସାହିତ୍ୟକୁ, ବଡ଼ କରି ଦେଖେଇବାର ମଂଜୁଳାକାରକୁ ଯେତେ ଆକୃତି କଲେ ବି ଆମ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଆମେ ଯେ ଯଥାର୍ଥ ମୈତ୍ରୀଦେବରେ ପରିଣତ କରି ପାରିନାହିଁ ଓ ଆମର ଓଡ଼ିଆ ସମ୍ରାଟମାନେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ କୁଟି, ଏପରିକି କୁଣକର ବସେଇ (କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଏହି କୁଣକର ଉଠେଇ ଦେଇଥିଲେ) ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ବଢ଼େଇବାକୁ ବାହାରିଥିଲେ, ମଂଦିର ତୋକି ନିଜ ନିଜର କାର୍ତ୍ତି ରଖିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ— ଏଇ ବାକଜୀୟ ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ସେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ‘ସେମାନେ ଯୁଦ୍ଧ କରୁଥିଲେ, ଚଷ୍ମରତା କରୁଥିଲେ, ବେଳେ ବେଳେ ପଂଡ଼ିତ ଚାଟୁ ବୃତ୍ତିକମାନଙ୍କର ପାଠନ କରୁଥିଲେ, ବିଶେଷଣ ଭିତରୁ ମହା-ବିଶେଷଣମାନ ବାହାର କରି ଆପଣାର କାର୍ତ୍ତିଗୁଡ଼ାକୁ କେତେ ଅବୟବ ମଂଜୁଳ କରି ଖୋଜାଇ ଦେଇ ଯାଇଥିଲେ । ନିଜର ବୁନିଆଦତାକୁ ଏକାବେଳେକେ ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶ ଅଥବା ଚନ୍ଦ୍ରବଂଶ ବୋଲି କହୁଥିଲେ ।’ ଇତିହାସ, ରାଜନୀତି, ସମାଜପ୍ରଥା ଭିତରେ ଇମିତି ସେ ଭିତରତାକୁ ଖୋଜି ଦେଖନ୍ତି, ନାରଖାର ଅଂଶଟିକୁ ପଦାରେ ଥୋଇ ଦିଅନ୍ତି । ଯୋଉଠି ମହିମାର ଜୀବନ ଦୃଷ୍ଟି ଅଛି, ତାକୁ ବି ଚିହ୍ନେଇ ଦିଅନ୍ତି । ଏଇ ଉତ୍ସୁରାଉତ୍ସୁରି ପଣଟି କେତେକଙ୍କୁ ସୁଖ ଲାଗେନି, କାରଣ ବୁଲେଇବାକୁ, ମିଛଗର୍ବରେ ଦୁଇଭେଦକୁ ସେମାନେ ନିଜେ ନିଜେ ସରିଗଲା ରାଜି ଅନୁଭବ କରିବା ସ୍ଵାଭାବିକ କଥା ।

ଖୁସି କରେଇବାକୁ ସେ କହନ୍ତି ନାହିଁ । ଦୃଷ୍ଟିକୁ ବଦଳେଇବା, ଚାହାଣିର ପରିବର୍ତ୍ତନ ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ସିନେଜାଙ୍କ ଭଳି କହନ୍ତି— କାଦନା, କି ହସନା; ବିଚାର କରି ଦେଖ । ବିଚାରିବା ଲାଗି ସେ ବ୍ୟାକରଣଟିଏ ବି ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି । ସେ ବ୍ୟାକରଣ ସୂତ୍ରଟି ତାଙ୍କ ଶବ୍ଦ ସଂସ୍ଥାପନର, କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ଏକାଠି ଗୁଂଥିବା ପଦ୍ଧତିର । ହରିହାଟ କରି ହରିକୁ ଘାଇ ହୁଏନି, କି ଗୀତାଯସ୍ତ କରି ଆହୁତି ଦେଲେ ଗୀତାକୁ ବୁଝି ହୁଏ ନାହିଁ । ମର୍ମକୁ ଭେଦିବାକୁ ହେବ । ଅନେକ

ପାରିବାସିକ ଓଡ଼ିଆ ଶବ୍ଦ ସେ ଗଢ଼ିଛନ୍ତି । ପ୍ରସାମନ, ଅର୍ଥ ସଂସ୍ଥାପନ, ନଗର ବିକୃତି, କ୍ରିୟାଧର୍ମୀ-ବିଶ୍ଳେଷଣ, ବାରଂବାରତା, ସଂପର୍କର ସୁସ୍ଥାପନା, ସଂପ୍ରତ୍ୟୟ- ଇମିତି କେତେ । ଅବଶ୍ୟ ଏସବୁ ଅନ୍ୟମାନେ ସେହି ସେହି ଅର୍ଥରେ ଗ୍ରହଣ କରି ନାହାନ୍ତି । ଗୃହୀତ ଓଡ଼ିଆ ଚର୍ମନୋଲକ୍ତି ଆମର ଚଳିନାହିଁ । ଇଂରେଜୀକୁ ଥୋଇ ତାର ଓଡ଼ିଆ ରୂପ କେତେ ଭଳି ଦିଆଯାଇଛି ! ଅବ୍ୟୟ ପଦର ଏକତ୍ର ପ୍ରୟୋଗ, ନିଜର ଲେଖା ଲାଗି ଭାବବାହୀ ପଦ ସଂସ୍ଥାପନର ଓଜସ୍ବ, ବାକ୍ୟଗଠନ ରୀତିରେ ଡାହାଣୀ ଛଡ଼େଇବା ଭଳି ଇଂବ ଧାରଣୀ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇ ପାରେ । ତାଙ୍କର ଏ ଡ଼ଗ୍ମଟି ପ୍ରାୟ ଅନନୁକରଣୀୟ, ଖୁବ୍ ସରଳବୋଧ୍ୟ କି ଶୁଦ୍ଧିସରଳ କୁହାଯିବ ନାହିଁ । ହିନ୍ଦି ଡ଼ିଆଁର ଘାଟିରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ଦବାର ଗୋଟିଏ ପ୍ରୟୋଗସିଦ୍ଧି ।

ସେ ଗାଂଧୀବାଦୀ କି ମାର୍କସବାଦୀ ବା କୌଣ ଆଦର୍ଶରେ କେତେ ବେଶି, କହି ହବ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଏହି ଉଭୟ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ବାଦ ପରସ୍ପରର ପରିପଂଥୀ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି ନାହିଁ । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାକୁ ସମଗ୍ର କ୍ରିୟାଶୀଳତା, ସଚେତନତା ରୂପେ ଗାଂଧୀ ଯାବତୀୟ ପ୍ରୟୋଗ ମଧ୍ୟରେ ଦେଖାଇଥିଲେ । ମାର୍କସ ସର୍ବହରାର ଅଧିନାୟକତ୍ବରେ ଶ୍ରମର ଉତ୍ପାଦନ-ସୂଚିକୁ ନିର୍ଭର କରି ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ଠାରେ ଥିବା ଅମାପ ଶକ୍ତିକୁ ଚିହ୍ନିଲେ ଦେଲେ, ଯାହା ସେତେବେଳେ ଯାଏ ରହି ଆସିଥିବା ପ୍ରତିଷ୍ଠା, ପ୍ରତିଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକୁ ବୋହଲାଇ ଦେଲା । ଉଭୟଙ୍କ ଧାରାରେ ମଣିଷକୁ ଛାଡ଼ି ରଖିଥିବା ପାଶଗୁଡ଼ିକ ଛିଢ଼ିଗଲା । ମଣିଷ ଭୟମୁକ୍ତ ହୋଇଯିବାକୁ ସାହସ ପାଇଲା । ଲୋକେ ଭାରତୀୟ ଛାଡ଼ିଲେ, ଗାଂଧୀବୀତାର, ମାର୍କସ ବିଚାର ମଧ୍ୟରେ କିଛି ପରଲ ଦେଖିବେ ନାହିଁ । ମଣିଷର ସମାଜସଂପର୍କ ଚେତନାରେ, ସଭ୍ୟତା କି ସଂସ୍କୃତିର ସୁସ୍ଥାପନାରେ ବାଦଗୁଡ଼ିକ ବିରୋଧୀ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଜ୍ଞାନୀମାନେ ଗୋଟିଏ ସବୁକୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କହିଥାନ୍ତି । କ୍ଷମତାସୀନ ବା କ୍ଷମତାପ୍ରିୟମାନେ ନିଜ ନିଜର ପ୍ରତିଷ୍ଠାକୁ ସାତପୁରୁଷୀ କରିବାକୁ ବାଦକୁ ନେଇ ଅଲଗା ଅଲଗା ଦିଶିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧନ୍ତି । ଯିଏ ଦାସତ୍ବକୁ ଛାଡ଼ି ମାନବତାକୁ ଚିହ୍ନିବ, ମଣିଷ ଭିତରେ ରହିଥିବା ଦେବତ୍ବକୁ ବୁଝିବ, ତା' ଲାଗି ଜୀବନ କି ସାହିତ୍ୟ ମୁହୂର୍ତ୍ତର ଆବେଗ କି ଉତ୍ତେଜନା ହୋଇ ରହିବ ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ସମଗ୍ର ସଭାରେ ସେ ପ୍ରତିଭାସିତ ହୋଇଯିବ । ଏହି ଭାବରେ ଦେଖିଲେ ଚିତ୍ତବାହୁ ଅନେକଙ୍କ 'ଭାଇ' ଓ ସାହିତ୍ୟ ସଂପର୍କରେ ସମଗ୍ରତାର ପ୍ରତିକ୍ତ୍ତ୍ୱ । ଇତିହାସ କ୍ଷେତ୍ରରେ କିଏ ସ୍ଥାନ ପାଇବାର ଅଧିକାରୀ, ତାହା କେବଳ ଐତିହାସିକର ଦୟାକି ଲଜ୍ଜା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ନାହିଁ । ପ୍ରସ୍ତାର କୃତି ତା' ଲାଗି ଆଦୃତିର କବାଟ ଖୋଲା ରଖିଥାଏ । ଚିତ୍ତବାହୁ ମୋ କଳିବାଠାରୁ ଅଧିକ ଆଦରରେ ତାଙ୍କ ତୁଂଗିମାରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ, ମାତ୍ର ମୋ ଅବଶୋଷ ଯେ ମୁଁ ଅନେକ ପକ୍ଷରେ ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିବାକୁ ବାହାରିଛି । 'ଯୁଗର ଯାବତୀୟ ଜ୍ୟୋତି, ଏକ ଦୁର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସଂଜ୍ଞ'କୁ ନେଇ ଏ ଯୁଗର ଅନେକ ମୋହକୁ ମୁଁ ଅଦ୍ୟାବଧି କାଟି ପାରୁନାହିଁ ।

ଜଣେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ସହ ସାକ୍ଷାତ

ଶ୍ରୀ ଜୟତ ନୁମାର ବିଶ୍ୱାଳ

ଚିତ୍ରକାରଙ୍କ ବିଷୟରେ କିଛି ଲେଖିବା ଅତି ଦୁର୍ବୃହ ପ୍ରସଂଗ । କାରଣ, ଉପରକୁ ଅତି ସାଧାସିଧା, ସରଳ, ସାଧାରଣ ଦେଖାଯାଉଥିବା ଚିତ୍ରକାରଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ବ୍ୟାପ୍ତି ଏତେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଯେ, ତାଙ୍କ ସହିତ ନିତି ନ ବସିଲେ, ଜଳନା କରିହେବ ନାହିଁ, ଜାଣିହେବ ନାହିଁ । ସଂସାର ସମୁଦ୍ରର ସବା ଚଳେ ଥାଇ ସବା ଉପରକୁ ଦେଖିପାରୁଥିବା ମଣିଷଟିଏ ସେ । ତାଙ୍କ କଥା ଅନେକଙ୍କୁ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ତ କିମ୍ବୃତ ଲାଗେ, ରାଗରେ ଜଳାଏ । ତାଙ୍କ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ଆମ ଭିତରେ ରେଳବସର ହୋଇ ବହୁଥିବା ସମସ୍ତ ସୁନ୍ଦର, ପୋଷ୍ୟ ଧାରଣାଗୁଡ଼ିକୁ ଚାରିଦିଏ ଏବଂ ଜୀବନକୁ ତୁଆ ଭାବରେ ଦେଖିବା ପାଇଁ ଆହ୍ୱାନ କରେ । ଏବଂ, ତାଙ୍କ ଅନୁଭବକୁ ଛୁଇଁ ପାରିଲେ, ଗତାନ୍ତରାଳିକ ଜୀବନର ଧାରା ବଦଳିଯାଏ । ଜୀବନର ଗୁମର ଗାଆ ଖୋଲିଯାଏ ।

ସେ ଅନେକ କିଛି । ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମୀ, ଶିକ୍ଷକ, ଲେଖକ, ଦାର୍ଶନିକ, ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ, ଜର୍ମୀ, ଗବେଷକ । ଏମିତି ଅନେକ କିଛିର ଏକ ଯୈବିକ ଯୋଡ଼ଣ । ଥରେ ପିଲାମାନଙ୍କର ଏକ ଶିବିରରେ ସେ ଜଣକୁ ରହସ୍ୟ କରି କହୁଥିଲେ- “ମୋର ଅନେକ ଛଦ୍ମବେଶ ଅଛି ।” ସତରେ ସେ ବହୁବେଶୀ । ଆଜି ଭୁବନେଶ୍ୱରର ସୂର୍ଯ୍ୟା ଭବନରେ ଭରପୂର ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କୁ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାଷଣରେ ସମ୍ମୋହିତ କରି ରଖୁଥିବେ ତ ରାୟଗଡ଼ାର କେଉଁ ଆଦିବାସୀ ଗାଁରେ କେତେଜଣ ଉପର୍ଗୀକୃତ ଯୁବକଙ୍କ ସହିତ ବୁଲୁଥିବେ । କେତେବେଳେ କେଉଁ ବିଦେଶୀ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରେକ୍ଷାଳୟରେ ଗମ୍ଭୀର ପରିବେଶରେ ବିଦ୍ୱାନମାନଙ୍କୁ ସମୋଧନ କରୁଥିବେ ତ, ଆଉ କେତେବେଳେ କୋଉ ମପସଲର ସ୍କୁଲ ବାରଣ୍ଡାରେ ଏଗାର ବାରବର୍ଷ ବୟସର ପିଲାମାନଙ୍କ ସହ ପଦ୍ୟାଠରେ ମାତି ଯାଇଥିବେ ।

ସେ ଭାରି ଧୀରେ ଧୀରେ କଥା କୁହନ୍ତି- ଯେମିତିକି କିଛି ଜାଣି ନାହାନ୍ତି । ଯାହା କହିଲେ, ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଇଁ କାନ ତେରି ଶୁଣୁଥା’ନ୍ତି । ଯେମିତି ଅନ୍ୟକଥାକୁ ପିଇଯାଇଥାନ୍ତି ଏବଂ କ’ଣ ନାହିଁ କ’ଣ ଭାବୁଥାନ୍ତି । ଯେଉଁ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସେ କହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତି ତାଙ୍କ ଭିତରେ ହୃଦୟବାନ ବିଦ୍ରୋହର ଅଗ୍ନି ଯେପରି ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହୋଇଉଠେ । ଆହୁ ଭିତରେ ଝଲସି ଉଠୁଥାଏ ଦରଦୀ ପ୍ରାଣର ଅସୀମ ଶ୍ରଦ୍ଧା, ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା । ଏହା ତାଙ୍କର ଭେଦ ନୁହେଁ, ଭିକ ବି ନୁହେଁ । ଭେକ ଓ ଭିକର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଆଉ କିଛି । ସେଇଥିପାଇଁ ସେ ଜଣେ ସୌଖୀନ ସାହିତ୍ୟିକ ହୋଇପାରିଲେ ନାହିଁ । ସାହିତ୍ୟ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଶୌଣ ହୋଇଗଲା । ଜୀବନ ଓ ସମାଜକୁ ଶବ୍ଦରେ ଲେଖିଲେ । ଜୀବନ ଓ ସମାଜର ସକଳ କ୍ଷେତ୍ର ସହ ନିବିଡ଼ ଭାବେ

ଜଡ଼ିଗଲେ । ସେଇ ଅବସରରେ କେତେ କେତେ କୁନି କୁନି ପିଲା, କେତେ କେତେ ଭାବ-ପ୍ରବଣ ଓ ତେଜୋଦୀପ୍ତ ତରୁଣ, କେତେ କେତେ ବୟସ୍କ ଓ ଅଭିଜ୍ଞକୁ ଜୀବନ ସହ ସେ ଗୁଂଥୁ ହୋଇଗଲେ । ଛ', ସାତ ବର୍ଷର ପିଲାଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଷାଠିଏ, ସତୁରୀ ବର୍ଷର ବୃଦ୍ଧ, ସମସ୍ତଙ୍କର ସେ ଚିତ୍ତ ଭାଇ ହୋଇଗଲେ । ଜଗତର ସବୁ ମଣିଷକୁ ସେ ସେମିତି ଚିହ୍ନିଛନ୍ତି, ସମସ୍ତଙ୍କର ଗାଁ, ଭାଇ, ବନ୍ଧୁ, ଦୁଃଖ ଓ ସୁଖର ଦୁଃଖ ସେ ଯେପରି ଜାଣିଛନ୍ତି । ସମସ୍ତଙ୍କ ଜୀବନ ସହ ସୋପାନି ହୋଇ ବଢ଼ିବା, ସମସ୍ତକୁ ଭଲ ପାଇବାର ବିଦ୍ୟା ତାଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ କରି ଦେଇଛି । ସଂସାର ଓ ଜୀବନ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ହୋଇଯାଇଛି ।

ସେ ଜୀବନରେ କେବେ କାହାରି ବାଧା ବାଧକତାକୁ ପସନ୍ଦ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ବାପା, ମା, ଗୁରୁଜନ, ଶିକ୍ଷକ, ଶ୍ଯାସ୍ତ୍ର, ଧର୍ମ ବା ପରଂପରା କାହାରି ଔଷ୍ଠତ୍ୟ ଓ ଅଧିକାରକୁ ସେ ସହଜରେ ମାନି ନିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଏବଂ, ଥରେ ଅନ୍ୟର ଅଧିକାର ତାଙ୍କ ନିରୋଧା ଅନୁଭବକୁ ଛୁଇଁ ଦେଲାପରେ ସେ ତାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିନିଅନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଯେତେବେଳେ ବେଦ, ଉପନିଷଦ, ଧର୍ମ, ଦର୍ଶନର ଗୁଡ଼ ତତ୍ତ୍ୱ ଅଥବା ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦ, ଗାନ୍ଧି, ସ୍ୱିନୋଜା, ମାର୍କସ ଓ ଅନ୍ୟ ମହାନମାନଙ୍କର ବିଚାରର ଆଲୋଚନା କରୁଥାନ୍ତି, ତାହା ପ୍ରବଚନ ପରି ଲାଗେ ନାହିଁ, ତାହା ଦାଉ ଦାଉ ହୋଇ ଜକୁଥିବା ସତ୍ୟ ପରି ଲାଗେ, ଛାତି ଭିତରର ସନ୍ଦେହ ପରି ଲାଗେ । ଭିତରକୁ ଭେଦିଯାଏ । ଜୀବନକୁ ଦେଖାଏ । ବାଟ ଚଳାଏ ।

ଯେଉଁମାନଙ୍କର ବ୍ୟଥା ଚିତ୍ତ ଭାଇକୁ ବିଦ୍ରୋହୀ କରିଛି- ତାହାର ମୂଳରେ ଅଛନ୍ତି ମଣିଷ । ସମାଜର ଅଳପ ମଣିଷ ସବୁ କାଳରେ ଅନେକଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଶୋଷଣ କରୁଥାନ୍ତି । ଏବଂ, ଶୋଷଣର ପ୍ରତିବାଦୀମାନଙ୍କୁ ସେମାନେ କୁହନ୍ତି ବିଦ୍ରୋହୀ । ତାଙ୍କ ବିଦ୍ରୋହୀ ଆତ୍ମା ସେଇ ବହୁତ ସୁବିଧାବାଦୀଙ୍କ କଥା ଭାବୁଛି । ସେମାନଙ୍କୁ ଜୀବନର ଅଧିକାର ସମ୍ପର୍କରେ ସନ୍ଦେହ କରିଦେଇଛି । ଥରେ ରାୟଗଡ଼ାର ବାଲିଚୋଲ ଗାଁରେ ଛୋଟ ଛୋଟ ପିଲାମାନଙ୍କର ଏକ ମୁକ୍ତ ସଂଗଠନ 'ନବ ପଲ୍ଲବୀ'ର ଶିବିର ଚାଲୁଥାଏ । ପିଲାମାନଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନାର ବିଷୟ ଥାଏ- “ଭାର୍ଯ୍ୟ ମଣିଷର ଜୀବନକୁ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ କରେ କି ?” ଆଲୋଚନା ପ୍ରସଂଗରେ ଚିତ୍ତ ଭାଇ କହୁଥା'ନ୍ତି- ଭାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ସେମିତି କିଛି ନାହିଁ । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସମାନ ସୁଯୋଗ ଯୋଗାଇ ଦେବା ହିଁ ଭାର୍ଯ୍ୟ । ସମାଜରେ ଯେଉଁଠି ଥୋକେଙ୍କୁ ସେ ସୁଯୋଗ ମିଳେ ନାହିଁ, ସେମାନେ ତାକୁ ନିଜର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଥାନ୍ତି । ମାନି ନେବାଟା ହିଁ ଭାର୍ଯ୍ୟ, ଅଟକି ଯିବାଟା ହିଁ ଭାର୍ଯ୍ୟ ।” ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମଣିଷ, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆପଣାର ପ୍ରତିରୂପ ଭାବରେ ଦେଖୁଥିବାରୁ ଚିତ୍ତଭାଇ ମଣିଷ ମଣିଷ ଭିତରେ ଥିବା ଦୂରତ୍ୱକୁ ଗ୍ରହଣ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଉପନିଷଦର ଅଦ୍ୱୈତବାଦ ଦର୍ଶନକୁ ମନେ ମନେ ଅନୁଭବ କରୁନଥିଲେ, କେହି ଜଣେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏପରି ନିଜର, ଆପଣାର ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିପାରିବ ନାହିଁ ।

ସେଥିପାଇଁ ମଣିଷର ମଣିଷ ପ୍ରତି ଥିବା ଛଳନାକୁ ସେ ସହି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଥରେ ମୋ କଲୋନୀର ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଛାତ୍ରାବାସର ବାର୍ଷିକ ଉତ୍ସବକୁ ମୁଖ୍ୟ ଅତିଥି ଭାବରେ ତାଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରାଯାଇଥିଲା । ତତ୍କାଳୀନ ମହାଶୟ ଅତିଥି ଓ ଅନ୍ୟ କର୍ମକର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କ ରାତ୍ରି ଗୋଜନ ପାଇଁ ସେହି ସହରର ଏକ ସୌଖୀନ ହୋଟେଲରେ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥିଲେ । ଉତ୍ସବ ଶେଷ ହେଲା । ପିଲାମାନେ ଛାତ୍ରାବାସରେ ସେମାନଙ୍କର ଗୋଟି ଖାଇଲେ । ଏବଂ, ଏଣେ ରାତିଟିଏ ଚିରଗାଇ ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନେଇ ହୋଟେଲ ଚାଲିଲା ।

ସେଦିନ ମୁଁ ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ଚିରଗାଇକୁ ରାଗିବାର ଦେଖିଲି । ତତ୍କାଳୀନଙ୍କୁ ସେ ବେଶ କଢ଼ା ଶବ୍ଦରେ ଅନେକ କିଛି କହିଗଲେ । କହିଲେ— ତମର ଘର ନାହିଁ ? ମତେ ଘରେ ତାକି ଟିକିଏ ଖାଇବାକୁ ଦେଇଥିଲେ ହେଲେ ନଥାନ୍ତା ? ପିଲାମାନଙ୍କର ଉତ୍ସବରେ, ସେମାନଙ୍କ ସାଥୀରେ, ଛାତ୍ରାବାସରେ ବସି ଖାଇଥିଲେ କ’ଣ ହୋଇନଥାନ୍ତା ? ପିଲାଙ୍କ ପଇସାରେ ତମେ ହୋଟେଲରେ ଖାଇବ, ଆଉ ସେମାନେ ଛାତ୍ରାବାସରେ ଖାଇବେ ? ଏମିତି କେତେ କଥା ଏବଂ ସତକୁ ସତ ସେ ହୋଟେଲରେ ପହଞ୍ଚି ତାଙ୍କିନି ରୁମ୍‌କୁ ଯିବାକୁ ପୂରା ମନା କରିଦେଲେ । କହିଲେ— “ଚିରଗାଇକୁ ତମେ ଏଣେ ଏତେ ମହାନ ବୋଲି କହୁଛ, ଏବଂ ଏଇଥା କରୁଛ । ମୁଁ ଏଠି ଖାଇବିନି, କି ପାପରେ ଭାଗୀ ହେବିନି ।”

ଏ କଥା ସେ କେବଳ କହିଲେନି, ହୋଟେଲର ରିସେପ୍ସିନିଷ୍ଟଙ୍କ ଚେରୁଲ ପାଖରେ ପଡ଼ିଥିବା ଡେୟାରରେ ବସି ପଡ଼ିଲେ । ଭିତରକୁ ଗଲେନି । ଏଣେ ହୋଟେଲରେ ଆଗରୁ ବରାଦ ଦିଆ ସରିଛି ପ୍ରାୟ ଦଶ ସଂଦର ଜଣ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ କେତେକ’ଣ ଖାଦ୍ୟ— ଟିକେନ, ପନିର, ବଟର ମସଲା ଓ ଆଉରି ସେମିତି କିଛି । କେହି ନ ଖାଇଲେ ବି ପଇସା ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଚିରଗାଇକୁ ଛାଡ଼ି, ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଅନ୍ୟମାନେ ତାଙ୍କିନି ରୁମ୍‌କୁ ଗଲେ । ସେ ସୋପା ଉପରେ ସେମିତି ବାହାରେ ବସିରହିଲେ । ଯୋଗକୁ ସେତିକିବେଳେ ସ୍ଥାନୀୟ ବାଣିଜ୍ୟମର ସୁଲର କେତେକ ପିଲା ଚିରଗାଇ ଆସିଥିବା ଖବର ପାଇ ହୋଟେଲରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଥିଲା ଚିରଗାଇଙ୍କ ପ୍ରିୟ ଖାଦ୍ୟ ଗରମ ଦୁଧ । ପିଲାମାନଙ୍କ ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ସେ ପେଟ ପୂରେଇଲେ ।

ସେ ଯେ କାହା ଉପରେ ରାଗନ୍ତି ନାହିଁ, ଏକଥା ସତ । ମାତ୍ର କଥାଗୁଡ଼ାକ ଏମିତି ରୋକ୍ ଠୋକ୍ କହନ୍ତି ଯେ, ଭାରି କାଟେ । ବଡ଼ ବଡ଼ମାନଙ୍କର ଗର୍ଭ ଗୁଡ଼ାକ ସେମିତି ଯାଏ । ତାଙ୍କ କଥାରେ ଥାଏ ଆତ୍ମ-ଆବିଷ୍କାରର ଆହ୍ୱାନ । ସେ ନିଜ ବିଷୟ କାହାକୁ କିଛି ତ କୁହନ୍ତିନି ତୁମ୍ଭତାପ ବସି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ କଥା ଶୁଣୁଥାନ୍ତି । କ’ଣ କରିବା ଉଚିତ, ଏ ସଂପର୍କରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପରାମର୍ଶ କି ପ୍ରବଚନ ଦିଅନ୍ତିନି । ସ୍ୱତଃସ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ନିଜକୁ ରଜ ଲାଗୁଥିବା କାମ ସବୁ କରିଯାଉଥା’ନ୍ତି । କାମ କରି କରି ଅନ୍ୟମାନେ ଥକି ଯାଇଥିବା ବେଳେ, ସେ ତାଙ୍କ ବାଟରେ କାମ କରିଯାଉଥା’ନ୍ତି । ମଝିରେ ମଝିରେ ମଜା ମଜା କଥା କହୁଥା’ନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ କାମ-

କରୁଥିବା ଜାଳରେ ଦେଖିଲେ ମନେହୁଏ ସେ କେମିତି ବୟସ ନୁହନ୍ତି, ତରୁଣ । ତାଙ୍କ ପତଳା ଦେହରେ ଏତେ ବଳ କେଉଁଠି ଥାଏ କେଜାଣି, ଭାବିଲେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗେ ।

ଥରେ ‘ନବ ପଲ୍ଲବ’ର ଏକ ଶ୍ରମ ଶିବିର ଚାଲିଥାଏ ‘ସପ୍ତଶଯ୍ୟା ଆଶ୍ରମ ସ୍କୁଲ’ରେ । ବିଜୟ ନାମକ ଗରିବ ସାତାଳ ପିଲାଟିଏ ମିଶିଯାଇଥାଏ ଆମ ସହିତ । କର୍ପୂର କଂଠରେ ବର୍ଣ୍ଣାବଳୀର ସ୍ୱରରେ ସାତାଳୀ ଗୀତ ଗାଇଥାଏ । ମାତ୍ର ତା ପାଖରେ ସମ୍ଭବତଃ ସଂପତ୍ତି କହିଲେ କେବଳ ଥାଏ- ଦେହରେ ଦିଲ ଖଣ୍ଡ ମଇଳା ପ୍ୟାଣ୍ଡ ଆଉ ସାର୍ତ୍ତ । ଦିନେ ସକାଳୁ ଆମେ ବିଜୟ ଦେହରେ ଆବିଷ୍କାର କଲୁ ସ୍ୱାଦର ମଠା ବଦରଟିଏ । ଏ ମଠା ବଦରର ଠିକଣା ଜାଣିବାରେ ଆମକୁ ଅସୁବିଧା ହେଲାନି । ସେଦିନ ରାତିରେ ଜାତର ପ୍ରକୋପରେ ବିଜୟ ଶୋଇପାରୁ ନଥିଲା । ଚିତ୍ତଭାଇ ବିଜୟ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ନିଜ ବଦରଟିକୁ ତା ଦେହରେ ଢାଳି ଦେଇଥିଲେ । ଏବଂ, ଶୋଇଯାଇଥିଲେ ଖାଲି ନେହେରୁରେ । ଯାହା ଆମକୁ ଦୁଃଖିନଥିଲା, ଯୋଉ ଅଭାବ ଆମେ ଅନୁଭବ କରୁନଥିଲୁ, ତାହା ତାଙ୍କୁ ଅଭିଭୂତ କରିଥିଲା । ତାହା ଅନ୍ୟର ଅଭାବ ଓ ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଅନୁଭବ କରୁଥିବା, ମଣିଷକୁ ଭଲ ପାଇଥିବା ମଣିଷର ଅନୁଭବ-ଚିତ୍ତଭାଇଙ୍କ ଅନୁଭବ ଓ ବିଚାର ।

ତାଙ୍କ ବିଚାର କେତେ ଗଭୀର ଓ ପରିଚ୍ଛନ୍ନ- ଏହା ମୁଁ ଅନୁଭବ କରିଥିଲି ନବରଂଗପୁରର ଗୌଡ଼ଗୁଡାଠାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ଏକ ଶିବିରରେ । ପିଲାମାନେ ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ- ‘ପାପ କ’ଣ’ ?

ସେ ହସି ହସି କହିଲେ- “ଆଉ କାହା ଜୀବନର ସମ୍ଭାବନାରେ ପ୍ରତିବଂଧକ ହୋଇ ଠିଆ ହେବା ହିଁ ପାପ ।” ଚିତ୍ତଭାଇ ଆଉ କାହା ଯାତ୍ରାପଥରେ କଣ ଝଟା ପକାନ୍ତି, ବାତ ପକାନ୍ତି, ବାଧା ଉଠୁଯାନ୍ତି । ବରଂ ପଡ଼ିଯାଇଥିବା ମଣିଷର ହାତଧରି ତା’ର ଯାତ୍ରାରେ ଏକ ଆହ୍ୱାନ ହୋଇଯାନ୍ତି ।

ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଯେତିକି ଦେଖୁଛି, ସେଥିରୁ ଏତିକି ଜାଣିଛି- ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଜୀବନରେ ଥିବା ସମ୍ଭାବନାଗୁଡ଼ିକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିବା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ଜୀବନର ରାହା ଧରେଇ ଦେବା ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଅଭିଧର୍ମ । ମୁଁ, ନା ମୁଁ କାହିଁକି, ଆମେ ଚିତ୍ତଭାଇଙ୍କୁ ଜୀବନ ବିଷୟରେ କେତେ କେତେ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଛୁ । ଏବଂ, ସେ କେତେ କୁଆଡୁ ସବୁ ସାଉଁଟି ଆଣି, କଥାମାନଙ୍କର ଗହନକୁ ଭେଦି ଆମପାଖରେ ରହସ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଖୋଲି ଦେଇଛନ୍ତି । ନିଜ ଅନୁଭବର କଥା କହିଛନ୍ତି । ଅନୁଭବରେ ରସାଣିତ କେତେ କେତେ ଚୂଆ ଚୂଆ ବହିର ଠିକଣା ବତେଇ ଦେଇଛନ୍ତି । କେତେ ପୁରୁଣା ପୁରୁଣା କଥାକୁ ଚୂଆ ଭାବରେ ଆମ ବିଚାରରେ ଧରେଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ଆମ ଜୀବନ ପାତ୍ରକୁ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାପାଇଁ ଯତ୍ନଶୀଳ ହୋଇଛନ୍ତି । ଆମକୁ ଆପଣାର ବକଟେ ଆୟତନ ଉପରେ ଠିଆ କରେଇ ବିଶ୍ୱ ପରିକ୍ରମଣର ସୁଯୋଗ ଦେଇଛନ୍ତି । ଆମ ଭିତରେ ପତିଆର ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି ।

ଚିତ୍ରକାରଙ୍କ ବହି ପଢ଼ିବା, ତାଙ୍କ ସହିତ ମିଶିବା, କଥା ହେବା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଆରା ଅନୁଭବ । ସେ ମଣିଷକୁ ଦେଖୁ ଦେଖୁ, ତା ସହିତ କଥା ହେଉ ହେଉ ସକ୍ରେଟିସଙ୍କ ପରି ତା ଭିତରକୁ ପଶିଯା'ନ୍ତି । ତା ମର୍ମରେ ଏମିତି ଜୀବନର ଗାତ ବୋଲନ୍ତି ଯେ, ସେ ମୁହଁ ହୋଇଯାଏ । ତା ଭିତରୁ ଅଂଧାର ଦୂରେଇଯାଏ । ଜୀବନ ହୋଇଯାଏ ଆନନ୍ଦମୟ, ପୂର୍ଣ୍ଣ ।

ସେ ମୋ ପରି ମଣିଷମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଆନନ୍ଦର ଏକ ଚିରତନ ଉପ । ଯାହାର ଆହ୍ୱାନ, ବର୍ତ୍ତମାନ । ଆମକୁ ଜାଗ୍ରତ କରେ । କହେ, ଜୀବନ ଏକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଏବଂ ଆମେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସେ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଜଣେ ଜଣେ ଅଧ୍ୟାୟୀ, ଜୀବନ-ଅନୁଭବୀ । ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଅନୁଭବକୁ ପୁଂଜି କରି ଆମକୁ ପରିବ୍ରାଜକ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ, କର୍ମୀ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଯାତ୍ରା କାଳରେ, କର୍ମ ଭିତରେ ସବୁ ମଣିଷକୁ ଆପଣେଇ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଆମ ଅକୁତୋଭୟା ଯାତ୍ରା ଦେଖି ମରଣ ବାଟ ଛାଡ଼ିଦେବ । କହିବ- ମୁଁ ମୃତ୍ୟୁ ନୁହେଁ, ଜୀବନ । ଶେଷ ନୁହେଁ, ଆରମ୍ଭ । ଜୀବନ ଏକ ଯାତ୍ରା ।

ଜଣେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀ ଓ ଚିନ୍ତାତ୍ମକ

ଶ୍ରୀ ସତ୍ୟବ୍ରତ ଦାରିକ

ମୋର ଏକଦା ନିୟୁତ୍ତିବାତା, ମୋତେ ଅଧ୍ୟାପକ ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସଙ୍କ ‘ସମାଜ’ ବହିଟି ପଢ଼ିବାକୁ ଦେଇଥିଲେ । ତାହା ଆଜକୁ ପ୍ରାୟ ଅଠରବର୍ଷ ତଳର କଥା । ସେତେବେଳେ ଚିନ୍ତାତ୍ମକ ସହିତ ମୋର ଦେଖାଟିହୁଁ ହୋଇନଥାଏ । ବହିଟି ବେଶ୍ ମୋଟା ଥିଲା । ମୁଁ ସେଥିରୁ ବହୁତ ଅଂଶ ପଢ଼ିଥିଲି, ଯଦିକି ବର୍ତ୍ତମାନ ସବୁ କଥା ଆଜି ମୋର ମନେ ନାହିଁ ।

ଦିନେ ମୋର ନିୟୁତ୍ତିବାତା ପଚାରିଲେ- ‘ବହିଟି ପଢ଼ିଲ ? କିମିତି ଲାଗୁଛି ? ସେତେବେଳେ ମୋର ମନ ଯୁବଜ୍ଞତାଦମ୍ଭରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ଉତ୍ତର ଦେଲି, “It is a plagiarised synthesis.” କାରଣ ସେହି ବହିରେ ଅନେକ ବିଶ୍ୱ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଦାର୍ଶନିକ ଓ ସମାଜ ବିଜ୍ଞାନୀଙ୍କର ଭକ୍ତି ବହୁଳଭାବେ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇଥିଲା । ମୋତେ ଲାଗୁଥିଲା ଲେଖକ ତ ସବୁବେଳେ ଯା କଥା ତା’ କଥା କହିଲେ, ତାଙ୍କର ନିଜ ମତ କାହିଁ ? ନିୟୁତ୍ତିବାତା ମୋର ଉତ୍ତରରେ କ୍ଷୁଦ୍ଧ ହେଲେ ଓ ମୃଦୁ ଉତ୍ତର କଲେ, “ଚିନ୍ତାତ୍ମକ ଗଭୀରତା ଆଗରେ ତୁମେ କେଉଁ କୋଣକୁ ସରି ନୁହେଁ ।” ଏ କଥାରେ ମୁଁ ଆତ୍ମସତେତନ ହୋଇପଡ଼ିଲି ଓ ମୋ ମତବ୍ୟ ଅଯଥାର୍ଥ ହୋଇଥିବା ଆଶଙ୍କା କରି ତୁମ୍ଭ ରହିଗଲା ।

ସେହିଦିନୁ ଏଯାବତ୍ ମୁଁ ସେହି ବହି ଦ୍ୱିତୀୟ ଥର ଦେଖିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇନାହିଁ । ତେଣୁ ଅଠରବର୍ଷ ତଳର ସେ ମତବ୍ୟକୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ପରୀକ୍ଷା କରିବାର ଅବକାଶ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଆଜି ସେ କଥା ମନେପଡ଼ିଲେ ମୁଁ ଲଜିତ ହୁଏ; ପୁଣି ମୋର ସେଇ ୧-୨୨ ବର୍ଷ ବୟସର କଥାମାନର ଉଦ୍‌ବେଳନ ଓ ପ୍ରଗଳ୍ଭତାକୁ ମନେ ପକାଇ ଆମୋଦିତ ହୁଏ । କାରଣ ବର୍ତ୍ତମାନର ଏ ମନ ଚିନ୍ତାତ୍ମକ ପ୍ରେରଣାର ଏକ ଉପ ବୋଲି ମାନିନେଇଛି ।

‘ଜଣେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ’ ଏଇ ଶୀର୍ଷକରେ ମୋର ଅନୁକୂଟି ଓ ବିଚାର ଉପସ୍ଥାପନ କରିବା ପାଇଁ ଏହି ପୁସ୍ତକର ସମ୍ପାଦକ ମୋତେ ଅନୁରୋଧ ଜଣାଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଚିଠିଟି ପାଇ ଅଳ୍ପ କେତୋଟି ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଖୁସି ହେବାପରେ ମୁଁ ସତେତନ ହୋଇ ଉଠିଲି ଯେ ମୋତେ ଚିନ୍ତାତ୍ମକ ଉପରେ ମତବ୍ୟ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏହା କଦାପି ସମ୍ଭବ କଥା ନୁହେଁ, ଅଚ୍ଚତଃ ମୋ ପକ୍ଷରେ । ଛ’ଜଣ ଅନ୍ଧ ହାତୀକୁ ଦେଖି ତାର ଯେଉଁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲେ ଆମେ ସେ କଥା ଜାଣୁ । ଆମ ଚିତ୍ତରେ ତ ଅନ୍ଧର ଅନ୍ଧତ୍ୱ ତଥା ଦ୍ରଷ୍ଟାର ଅନ୍ଧତ୍ୱ ଭରାୟ ପୁରୁ ରହିଛି । ଏ ଅନ୍ଧକାର ଗିର୍ତ୍ତରେ ମୁଁ କ’ଣ ଦେଖୁଛି ଯେ ଲେଖିବି ଓ ତାହା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସଯୋଗ୍ୟ ହେବ ? ଆଉ କେହି ‘ନିକଟ ସମ୍ପର୍କୀୟ’ ଓ ବରିଷ୍ଠ ଏ ଲେଖାଟି ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲେ ଚଳୁ ହୁଅନ୍ତା ବୋଲି ମୋ ମନ କଥା ଜଣାଇଥିଲା । କିଛି ପଦ ହେଲାନି ।

ଆମେ ଜନ୍ମହେଲା ବେଳକୁ ସ୍ବାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମର ଘଟଣାଗୁଡ଼ିକୁ ଇତିହାସ ଖାଇଯାଇଥିଲା । ଆମେ କେବଳ ଶୁଣି ଆସିଛୁ ସଂଗ୍ରାମ ଓ ସେବାର ଡାକରାରେ ସେତେବେଳର କେତେ କିଶୋର-କିଶୋରୀ, ତରୁଣ-ତରୁଣୀ, ସୁଲ, କଲେଜ ଏପରିକି ଘର ଛାଡ଼ିଥିଲେ । ସେ ସମୟର ମହାମହିମାଙ୍କ ଔଜ୍ବଲ୍ୟରେ ଉଦ୍‌ଭାସିତ ଓ ଉତ୍ତପ୍ତ ହୋଇ ଦେଶ ସେବାର ଘୃଷ୍ଣି ଭିତରକୁ ଲମ୍ବ ଦେଇଥିଲେ । ଆମେ ସେମାନଙ୍କୁ ସଚେତନ ଭାବେ ଭେଟିଲା ବେଳକୁ ସେମାନେ ଜୀବନର ଅପରାହ୍ନରେ ତଥାପି ଦମ୍ଭ ନ ହରାଇ ବିଚରଣ କରୁଥିଲେ । କେତେକ ଆମ ଆଖି ଆଗରେ ଗୌରବମୟ ଇତିହାସକୁ କାନ୍ଧରେ ବୋହି ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି । ପୂଜ୍ୟ ସେମାନେ- ଯେଉଁମାନଙ୍କର ନିଷ୍ଠା, ସାହସ ଓ ମାନବୀୟ ଗୁଣ ବଳରେ ଏହି ସଂକଳ୍ପବଳମାନେ ତିଆରି ହୋଇଥିଲେ ।

ଆମ ସମୟ କିନ୍ତୁ ଓଲଟା । ଆମ ପାଖରେ ଆଦର୍ଶ ଚରିତ୍ର ନାହାଁନ୍ତି, ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ଆମେ ମୁଗିବନ୍ ହେବା । ଆମ ଘରେ ସେପରି ଶିକ୍ଷାନାହିଁ, ଯାହା ଆମକୁ ଘର ଓ ପଢ଼ୋଣୀ ପ୍ରତି ଶୁଭେଚ୍ଛା ଓ ସହାନୁଭାବୀ ହେବାକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇବ । ଆମ ସୁଲ, କଲେଜ ମାନଙ୍କରେ ଏପରି ଶିକ୍ଷା ନାହିଁ ବା ଶିକ୍ଷାଦାତା ନାହାଁନ୍ତି- ଯେଉଁମାନେ ଆମକୁ ସମାଜର ତୁଟି ଦେଖାଇଦେବେ ଓ ସମାଜ ସେବାପାଇଁ ପ୍ରେରଣା ଦେବେ । ଆମେ, ଯେଉଁମାନେ ଆଜି ସମାଜସେବାକୁ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ର ରୂପେ ବରଣ କରି ନେଇଛୁ କଲେଜ ଛାଡ଼ିବା ପୂର୍ବରୁ ଏମିତି ଏକ ଆବଶ୍ୟକତା ଓ ସୁଯୋଗ ଅଛି ବୋଲି ଆମର ଧାରଣା ନଥିଲା । ଅଧ୍ୟୟନ ପରେ କେଉଁଠି ନା କେଉଁଠି ଅଭ୍ୟାସ ହେବାର ବୋଝଟି ଯେତେବେଳେ ଆମକୁ ଟଳମଳ କଲା, ଆମେ ଜାଣି ନଜାଣି ଯେଉଁଠି ମିଳିଲା ସେଇଠି ଆଶ୍ରୟ ନେଲୁ । ହେଉ ହେଉ ‘ସ୍ବେଚ୍ଛାସେବୀ’ ହେଲୁ, ‘ସମାଜସେବା’ ହେଲୁ । କିନ୍ତୁ ଆମେ ଉପଯୁକ୍ତ ମଣିଷତିଏ ହେଲୁ କି ନାହିଁ କିଏ କହିବ ? ଆଜିର ସମାଜ, ଏଇ ଦେଶ ମାଆ, ତା’ର ଯନ୍ତ୍ରଣା ଜର୍ଜରିତ କଣ୍ଠରେ ଯେଉଁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଉଛି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ ଶୁଣି ପାରୁଛୁ କି ନାହିଁ କିଏ କହିବ ? ଆମର ତଥାକଥୂତ ‘ଗୁରୁଜନ’ ମାନେ, ଆମ ସମାଜର ‘ମହାଜନ’ ମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଦୁଷ୍ଟ ପ୍ରକୃତି ଦ୍ୱାରା ଦୁଷ୍ଟଜନ ସୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ଆଜିର ସମାଜସେବା କ୍ଷେତ୍ର ମଧ୍ୟ ଏହି ଦୁଷ୍ଟଜନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କବଳିତ । ବିତର୍କ ହେଉଛି- କେହି କହୁଛନ୍ତି ଏହା ଯୁଗର ଦୋଷ । ଯୁଗ ମଣିଷକୁ ତିଆରି କରେ ଓ କୌଣସି ସମାଜର ଦିଗ ନିର୍ଦ୍ଦାୟକ ହୁଏ । ଭାରତୀୟ ସମାଜ ପାଇଁ ଏବେ ଏକ ଅନ୍ଧକାର ଯୁଗ ମାଡ଼ି ଚାଲିଛି । ଅନ୍ୟ ମତ ହେଉଛି- ମଣିଷ ଯୁଗ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିପାରେ । ପରିବର୍ତ୍ତନ ପ୍ରକ୍ରିୟା ପ୍ରଶସ୍ତ ଭାବେ ଚାଲିଥାଏ- ମଣିଷର ଚେତନା ସ୍ତରରେ । ସାମୂହିକ ଚେତନା ପରିପକ୍ୱ ଅବସ୍ଥାକୁ ଆସିଲେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦୃଶ୍ୟମାନ ହୁଏ ।

ଅବଚେତନ ସ୍ତରରେ ମଣିଷମାନେ କାଟ-ପତଙ୍ଗ, ସରାସ୍ୱତ ପରି ସୁଅ ମୁହଁରେ ଭାସିଯାଉଥାନ୍ତି । ବନ୍ୟାର ପ୍ରଚଣ୍ଡତା ସତ୍ତ୍ୱେ ତଥାପି ସ୍ରୋତକୁ ଧିକ୍କାର କରି ଅବଦମିତ

ନିଶ୍ଚୟ ପ୍ରସ୍ତର ଖଣ୍ଡଟିଏ ଆକାଶ ଆଡ଼କୁ ମୁଣ୍ଡଟେକି ଛିଡ଼ା ହୋଇଥାଏ । ଭାସିଯାଇଥିବା ନିର୍ଜୀବ ଓ ସଜୀବକୁ ନିରବ ଆହ୍ୱାନ ଜଣାଇଥାଏ- ଆସ, ମୋତେ କାବୁଡ଼ି ଧରି ଅଟକି ଯାଅ, ଅସହାୟତାରୁ ନିଜକୁ ମୁକ୍ତ କର । ଆସ, ସତ୍ତିଏଁ ମିଶି ଏ ବନ୍ୟାର ବିରୋଧ କରିବା । ଯେଉଁମାନେ ତା’ ଡାକରାରେ ଏକାଠି ହୁଅନ୍ତି, ସ୍ରୋତ ବିରୋଧରେ ପାହୁଣ୍ଡ ପକାନ୍ତି ସେମାନେ ହିଁ ନିଜ ଲାଗି ତଥା ସମଗ୍ର ସମାଜ ଲାଗି ଅତତଃ ଚଳାରାସ୍ତାଟିଏ ହେଲେ ତିଆରି କରିଥାନ୍ତି ।

ଏମିତି ସ୍ରୋତ ବିରୋଧରେ ଆହ୍ୱାନ ଦେଉଥିବା ମଣିଷ ଆମ ସମାଜରେ ବିରଳ । ସଜା ସମାଜସେବା ବିଗ୍ରହଣ ସମାଜକୁ ସକଶାଳବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ, ଯୁଗର ଆହ୍ୱାନ ଗୁଡ଼ିକ ସହ ଯୁଦ୍ଧ ଘୋଷଣା କରେ । କିନ୍ତୁ ଆମ ସମ୍ମୁଖରେ ଅସଂଖ୍ୟ ‘ସମାଜସେବା’ ବୋଲାଇଥିବା ମଣିଷ ସ୍ରୋତର ଅନୁଭବରେ ସତରଣ କରି ଆତ୍ମତୃପ୍ତି ଲାଭ କରୁଛନ୍ତି । ନିଷ୍ପାପର ସମାଜସେବା ମଧ୍ୟ ଏ କାଳରେ ଏକ ବିରଳ ପ୍ରାଣୀ । ବହୁଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅସାଧାରଣ ହୋଇ ଛିଡ଼ା ହୋଇଥିବା ଓ ମାନବିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧକୁ ପାଥେୟକରି ବଞ୍ଚୁଥିବା ବିରଳ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଚିରକାଳ ଜଣେ । ଯାହାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଆମେ ଖାଲି ଆମ ବାଟଟିକୁ ସଜାଡ଼ି ନାହିଁ, ବରଂ ସେ ବାଟରେ ଚାଲିବାକୁ ମଧ୍ୟ ସାହସ ପାଇଛୁ । ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଫୁଲଟିଏ ପରି ପିଲାଠାରୁ ବୁଢ଼ା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନିକଟରେ ଆଣିଥାଏ ।

ଅହଂକାର ମୂଳତଃ ଏକ ପଶୁ ଗୁଣ । ଧନ, ମାନ, ଜ୍ଞାନ ଓ ଶକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ମଣିଷଠାରେ ଏହି ଗୁଣ ଅଧିକ ଫୁଟି ଉଠିଥାଏ । ବୟସ ଯେତେ ବଢ଼େ, ଅହଂକାର ମଣିଷର ଅସଲ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ହରଣ କରିନେଇ ତାକୁ ଏକ ନିର୍ମାମ ଜନ୍ତୁରେ ପରିଣତ କରେ । ଆପଣା ଲୋକକୁ ସେ ପର କରିପକାଏ; ପାଖର ସଂଭାତ ତାକୁ ଶୁଣାଯାଏ ନାହିଁ, ପାଖରେ ଥିବା ଲୋକେ ହସୁଥିଲା ବେଳେ ସେ ଦାତରେ ଦାତକୁ କାମୁଡ଼ି ଭୟଙ୍କର ଦିଶୁଥାଏ । ଏହି ଅହଂ ରୂପକ ବାଜାଣ୍ଟିକୁ ମନରୁ କାଢ଼ି ପକାଇଲେ ମଣିଷ କଅଁଳ ହୋଇଯାଏ, ନିଷ୍ପପଟ ଶିଶୁଟିଏ ପରି ଖୁଲି ଖୁଲି ହସିପାରେ, ଅନ୍ୟକୁ ହସାଇପାରେ, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆପଣାର କରିପାରେ ଓ ସମସ୍ତେ ତାକୁ ଆପଣା ଲୋକ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ।

ଚିରକାଳ ସେହିପରି ତାଙ୍କର ଅନେକ ପରିଚିତଙ୍କ ନିକଟରେ “ଆପଣା ଲୋକ” । ପିଲାମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ସେ ଭାରି ସହଜ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ଯୁବସାଥୀଙ୍କ ନିକଟରେ ସେ ମିତ୍ରସୁଲଭ କୌତୁକ କରନ୍ତି । ସମକକ୍ଷମାନଙ୍କ ଗହଣରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଅଗାଧ ଜ୍ଞାନ ସବୁ ଯଥେଷ୍ଟ ନମ୍ର ଓ ସଂଯତ ଆଡ଼ରଣ କରନ୍ତି ।

ଭାରତୀୟ ମାନସିକତାରେ ଆମେ ମଣିଷକୁ ଦୁଇ ଶ୍ରେଣୀରେ ଭାଗ କରିଛୁ- ଗୁରୁଜନ ଓ ଲଘୁଜନ । ପିତା, ମାତା, ଅଗ୍ରଜ, ଗୁରୁ, ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଶାସକ ଇତ୍ୟାଦି ଗୁରୁଜନମାନେ ଅବଶିଷ୍ଟ ଲଘୁଜନମାନଙ୍କ ଠାରୁ ସର୍ବହୀନ ଅଧିକାର ସାବ୍ୟସ୍ତ କରନ୍ତି । ଲଘୁଜନମାନଙ୍କ

ଅପରାଧ ପାଇଁ ଦଣ୍ଡବିଧାନ କରାଯାଉଥିବା ବେଳେ ଗୁରୁଜନଙ୍କ ଅପରାଧ ଧର୍ବ୍ୟ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏହି ଶ୍ରେଣୀ ବିଭାଗ ଅନୁଯାୟୀ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କାମକୁ ମଧ୍ୟ ଭକ୍ତଙ୍କ ଓ ନିକୃଷ୍ଟ କରି ଭାଗ କରାଯାଇଛି । ଶହ ଶହ ବର୍ଷ ଧରି ତାରିନପ୍ରାପ୍ତ ଆମର ଏହି ମନ ଭିତରେ ‘ଅହ’ର ଉପଦ୍ରବକୁ ରୋକିବା କାଠିକର ପାଠ । ମଣିଷମାନଙ୍କ ସହ ଅହରହ କାରବାର କରୁଥିବା ଓ ଗଣତନ୍ତ୍ର ତଥା ମାନବିକ ଅଧିକାରର ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ ଲାଗିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଅଥବା ଗୋଷ୍ଠୀ ଏହି ସାଂଘାତିକ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ‘ଅହ’ର ନିରାକରଣ ନକଲେ ସେମାନଙ୍କର ସକଳକାର୍ଯ୍ୟ ନିରର୍ଥକ ।

ଆତ୍ମାଭିମାନକୁ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ପରାସ୍ତ କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଚିତ୍ତଭାଇକୁ ଚିହ୍ନିବା କଷ୍ଟ ହେବ ନାହିଁ । ଛଅ-ସାତ ବର୍ଷ ତଳର ଏକ ଅତି ଛୋଟ ଘଟଣାଟିଏ । ଚିତ୍ତଭାଇଙ୍କ ସହ ମୁଁ ଏକ ଗସ୍ତରେ ବାହାରିଥାଏ । ଆମ ସହ ତା’ଙ୍କ ସମବୟସ୍କ ସୁନାମଧନ୍ୟ ଭଦ୍ରବ୍ୟକ୍ତି ଜଣେ ମଧ୍ୟ ଥାଆନ୍ତି । ତାଙ୍କର ବିଶେଷ ପରିଚୟ ହେଉଛି- ସେ ପୂର୍ବତନ ଜମିଦାର ବଂଶର ଜଣେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବ୍ୟକ୍ତି । ଆମ କାର ଷ୍ଟାର୍ଟ ହେବାରେ ପ୍ରଥମେ ଟିକେ ଅସୁବିଧା ହେବାରୁ ବ୍ରାଉଜର କାହାକୁ କିଛି ନ କହି- ଗୋଟିଏ ହାତରେ ଷ୍ଟିୟରିଂ ଧରି ଅନ୍ୟ ହାତରେ ଠେଲିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଏହା ଦେଖି ମୁଁ ଦୌଡ଼ିଗଲି ତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ । ନିମିଷକେ ଚିତ୍ତଭାଇ ମଧ୍ୟ ଆସି ଆମ ସହ ଯୋଗ ଦେଲେ । ଗାଡ଼ି ଷ୍ଟାର୍ଟ ହେଲା । ତାଙ୍କ ଜୀବନ କାଳ ଭିତରେ କେବେ ବ୍ରାଉଜରକୁ ଗାଡ଼ି ଠେଲିବାରେ ଏପରି ସାହାଯ୍ୟ କରିବାର ଅନୁଭୂତି ନଥିବା ଭଦ୍ରବ୍ୟକ୍ତି ଜଣକ ତାଙ୍କର ଔଷଧ୍ୟକୁ ନେଇ ସ୍ତମ୍ଭ ପରି ଛିଡ଼ା ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ସବୁ ଠିକ୍‌ଠାକ୍ ହେବା ପରେ ସେ ଗାଡ଼ି ଭିତରକୁ ଆସିଲେ ।

‘ମୁଁ’ ଓ ‘ମୋର’ ଭିତରେ ଥିବା ପ୍ରୌଢ଼ିଟି ଦୂର ହୋଇଗଲେ ମଣିଷ ଅତି ସହଜ ହୋଇଯାଏ । କୌଣସି ସମାବେଶରେ ଚିତ୍ତଭାଇଙ୍କ ପାଖକୁ ଲାଗି ବସିବାକୁ ସମସ୍ତେ ମନ କରନ୍ତି । ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ବସିବାର ସ୍ବାଦ ଆମେ ଉପଭୋଗ କରୁଥିଲୁ । ପରେ ପରେ ଯେତେବେଳେ ଆମଠାରୁ କମ୍ ବୟସର ଯୁବକ ଓ କିଶୋର ଏଥିପାଇଁ ପ୍ରତିଯୋଗିତା କଲେ, ଆମେ ଟିକିଏ ପଛରେ ଥାଇ ସେମାନଙ୍କ ଖୁସିରେ ଖୁସି ହେଲୁ ।

ତାଙ୍କ ସରଜତା କେବଳ ଏଇ ଆପଣେଇବାରେ ନୁହେଁ । ତାଙ୍କୁ ଆପଣ ଯାହା ସାମିତ ଖାଇବାକୁ ଦିଅନ୍ତୁ- ଚୁଡ଼ାଭଜା, ମୁଷା ପୋଡ଼ା କି ମାଂସ ପଲଇ ହଉ- ସେ ସବୁକୁ ଆଦରରେ ଥାନ୍ତି ପୋଛି ଖାଆନ୍ତି । ଖାଦ୍ୟ ପାତ୍ରରେ ଗୋଟିଏ ବି ଦାନା ନଷ୍ଟ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଆପଣ ତାଙ୍କୁ ମଟର ଗାଡ଼ିରେ ନେଲେ ଯିବେ, ଚଳାଇ ଚଳାଇ ନେଲେ ମଧ୍ୟ ଯିବେ । ଏହାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ ସେ ନିଜେ କିଛି ବିଚାର କରନ୍ତି ନାହିଁ । ତାଙ୍କୁ ଯଦି ନିଷ୍ଠୁର ନେବାକୁ ଛାଡ଼ିଦେବେ, ଅସମ୍ଭବ ନଥିଲେ ପାଦରେ ତାଲି ଯିବାକୁ ହିଁ ପସନ୍ଦ କରିବେ । ସ୍ଥାନ-କାଳ ବିଶେଷରେ ସାଧାରଣ ଲୋକଟିଏ ଯାହା କରନ୍ତି, ସେ ତାହାହିଁ କରିବେ ।

ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଜଣେ ସୁପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଲେଖକ । ଏହି ଭାବରେ ସେ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀ ମହଲରେ ପରିଚିତ । ଏହା ତାଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ଓ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ସ୍ୱାକୃତି । ତାଙ୍କ ରଚିତ ଅନେକ ବହି ଭିତରୁ ମୁଁ ଅଳ୍ପ କେତୋଟି ମାତ୍ର ପଢ଼ିଛି । ତେଣୁ ସେ ବିଷୟରେ କିଛି ମତାମତ ଦେବାର ଅପତେୟା ମୁଁ କରିବି ନାହିଁ । ମୋର କହିବା କଥା ହେଉଛି- ଜ୍ଞାନ ସୂଚାଇଦିଏ, ଏ ସଂସାରର ଭଲ ଓ ମନ୍ଦ ବିଷୟରେ ଜଣେ କ'ଣ ଓ କେତେ ଜାଣିଛି । କିନ୍ତୁ ଯିଏ କିଛି ଭଲ ଗୁଣର ଅଧିକାରୀ ହୋଇଯାଇଛି ସେ ମଣିଷମାନଙ୍କ ଭିତରେ ବାରି ହୋଇଯାଏ, ତାହାକୁ ଆମେ ବିଷ୍ଣୁ କହିବା । ସଂସାରରେ ସତ୍ୟ ଓ ସୁନ୍ଦରର ସଂପ୍ରସାରଣ ନିମନ୍ତେ ଜ୍ଞାନୀ ଅପେକ୍ଷା ବିଷ୍ଣୁ ବ୍ୟକ୍ତି ଅଧିକ ଆବଶ୍ୟକ । ସେହି ମଣିଷକୁ ବିଷ୍ଣୁ କହିବା ଯିଏ ସରଳତା, କପଟହୀନତା ଓ ସାଧୁତାର ଗୁଣକୁ ନିଜ ଆଚରଣରେ ପ୍ରତିପକ୍ଷିତ କରିପାରେ । ଆମକୁ ଏଠାରେ ଚତୁରତାକୁ ସରଳତାଠାରୁ ଅଲଗା ବୁଝିବାକୁ ହେବ । କାରଣ ଚତୁର ଲୋକ ସରଳ ଲୋକକୁ ସହଜରେ ପାହରେ ପକାଇପାରେ । ସଂସାର ପ୍ରତି ଓ ମଣିଷ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଥିବା ଲୋକ ହିଁ ସରଳ ଓ ବିଷ୍ଣୁ । ଏ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଚତୁରଠାରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ । ଏହି କଥାଟିକୁ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟବାଦୀମାନେ ସୁନ୍ଦରଭାବେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି—

The wise are not learned;

The learned are not wise (Lao-tse)

ଚିତ୍ତବାଜ୍ଞ ନିଜର ସରଳତା ଯୋଗୁଁ ଚତୁରମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନେକବାର ପ୍ରତାରିତ ହେବା କଥା ଆମେ ଜାଣିଛୁ । ତା' ବୋଲି ଆମେ ଜଣେ ସରଳ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ନିର୍ବୋଧ ବୋଲି କହିପାରିବା ନାହିଁ । ଚତୁରମାନଙ୍କ ସମାଜରେ ବିଷ୍ଣୁ ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧାବାନମାନେ ନିର୍ବୋଧ ଭାବି ଦିଶିଲେ, ଏଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାର କ'ଣ ଅଛି ?

ଆମେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀ ଭାଇ-ଭଉଣୀ ମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏସବୁ ନମନୀୟ ଓ କମନୀୟ ଗୁଣ ଗୁଡ଼ିକ ଯେ ମୌଳିକ ଆବଶ୍ୟକତା, ଏଥିରେ କେହି ଦ୍ୱିମତ ହେବେ ନାହିଁ । ଆମେ ଯେଉଁମାନେ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ସମାଜ ପାଇଁ, ବିଶେଷତଃ ସମାଜର ଅଭାଗାମାନଙ୍କ (ଭାର୍ଯ୍ୟବାନ ମାନେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଭାଗା କହିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ବୁଦ୍ଧି ଯାଇଛନ୍ତି ଯେ, ଅଭାଗାମାନେ ନ ଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ଭାର୍ଯ୍ୟ ଆଦୌ ଉଦୟ ହୋଇନଥାନ୍ତା ।) ପାଇଁ ବା ସେମାନଙ୍କ ସହ ମିଶି କିଛି ତୃଆ ସ୍ୱପ୍ନ ସାକାର କରିବାକୁ ବାହାରିଛୁ, ଆମେ ଆଦୌ ବୁଦ୍ଧିଯିବା ନାହିଁ ଯେ ଆମ ନିଜ ଭିତରେ ଆଗ ସାଧୁତା, ସରଳତା, ନମ୍ରତା ଓ ଅନୁରାଗ ଆଦି ମାନବିକ ଗୁଣ ଗୁଡ଼ିକର ଉପଯୁକ୍ତ କର୍ଷଣ ଉପରେ ହିଁ ଆମ ସ୍ୱପ୍ନର ତୃଆ ପସଲ ନିର୍ଭର କରିବ ।

ପରିବର୍ତ୍ତନାରିକାଷୀ ଏକନିଷ୍ଠ ସାମାଜିକ କର୍ମୀ ବାରମ୍ବାର ବିପଦତା ଓ ହତାଶାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୁଏ । ଏ ପ୍ରତିବନ୍ଧକଗୁଡ଼ିକୁ ମୁକାବିଲା କରିବା ପାଇଁ ଧୈର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ସାଧନା ସହିତ ଏକ ଆଶାବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟି ଆବଶ୍ୟକ । ଏ ପ୍ରକାର ଲଢ଼େଇରେ ଚିତ୍ତବାଜ୍ଞଙ୍କ ସେନାପତିତ୍ୱ

ଅନୁକମାୟ । ଭଙ୍ଗାମନରେ ପ୍ରାଣସଂଚାର କରିବାରେ ତାଙ୍କର ମଂତ୍ର ଯେ କେତେ କ୍ରିୟାଶୀଳ- ଅନୁଭବୀ କେବଳ ବିଶ୍ୱାସ କରିବ ।

୧୯୮୭-୮୮ ମସିହାର କଥା । ମୁଁ ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଜିଲ୍ଲାର ଅରଣ୍ୟ-ଘେରା ଠାକୁର ମୁଣ୍ଡା ବୁକରେ ମୋର ପୂର୍ବ-ଅଭିଳାଷିତ ସୁଲଟିଏ ଅତି ଆତ୍ମରିକତାର ସହ ଆରମ୍ଭ କରିଥାଏ, ଏକ ସାତାଳ ଆଦିବାସୀ ସାହିରେ । ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦ, ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ, ଜନ୍ ହୋଲ୍ଟ, ମାକାରେଙ୍କୋ ଓ ବଟ୍ରାଣ୍ଡ ରସେଇ ଆଦିଙ୍କ ପୁସ୍ତକରୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ପାଇ ଏକ ସମନ୍ୱିତ ପ୍ରଣାଳୀ ଅବଲମ୍ବନରେ ସୁଲଟିଏ ଚଳାଇବାର ଅଗାଧତା ମୋତେ ଏକ ପ୍ରକାରର ପାଗଳ କରିଥାଏ । ପ୍ରାୟ ଛଅ ମାସ କାଳ ଖୋଜି ଖୋଜି ମୁଁ ସେଇ ଛୋଟ ସାହିତିକୁ ବାନ୍ଧିଥିଲି । ପ୍ରଥମେ ଦଶ ଜଣ ପିଲା ଆସୁଥିଲେ । ମୁଁ ଆଶା କରୁଥିଲି, କିଛି ଦିନ ପରେ ନିକଟରେ ଥିବା ଆଉ ଏକ ସାହିତ୍ୟ ପିଲା ଆସିଲେ ସଂଖ୍ୟା ବଢ଼ିବ । କିନ୍ତୁ ତାହା ହେଲା ନାହିଁ, ବରଂ କମିଲା । ଦିନେ ଦିନେ ମାତ୍ର ପାଞ୍ଚ କି ଛଅ ଜଣ ପିଲା ଆସିଲେ । କାରଣ ମୁଁ ସକାଳେ ସୁଇ କରୁଥିଲି । ତେଣୁ କିଛି ପିଲା ସେମାନଙ୍କର ଘରକାମ ଯୋଗୁଁ ଆସିପାରୁ ନଥିଲେ । ମୋର ଧୈର୍ଯ୍ୟ ସରିଯାଇଥିଲା, ମନ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଥିଲା । ଏତେ ଦିନ ଧରି ମୋ ହୃଦୟରେ ପୋଷିଥିବା ପରିକଳ୍ପନା ଓ ତା' ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତି ସବୁ ବ୍ୟର୍ଥ ହୋଇଯାଇଥିବା ଆଶଙ୍କାରେ ମୋ ମନକୁ ସତେ ଯେପରି ଭର ମାଡ଼ି ବସୁଥିଲା । ଏହିପରି ସମୟରେ ଦିନେ ଡିଭିଜନାଲକୁ ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ଯାଇ ଦେଖାକଲି ଓ ମୋର ଦୁଃଖ ଜଣାଇଲି ।

ଡିଭିଜନାଲ ଉତ୍ତର ଦେଲେ— ଏଥିରେ ଡିବା କରିବାର କ'ଣ ଅଛି ? ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁରଙ୍କର ଶାନ୍ତିନିକେତନ ମାତ୍ର ଛଅଟି ପିଲାକୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା ।

ଏତିକି ମାତ୍ର କଥା ମୋର ହଜିଯାଇଥିବା ସବୁ ବଳ ଫେରାଇ ଆଣିଲା । ମୁଁ ଖୁସି ହୋଇ ଫେରିଲି ଓ ସଂଖ୍ୟାକୁ ବେଖାତିର କରି ଆହୁରି ଉପାହର ସହିତ କାମରେ ଲାଗିଲି ।

ତୁମେ ତୁମର ଲେଖାଟିଏ ବା ହାତ ଅଙ୍କା ଚିତ୍ରଟିଏ ଆଉ ଥରେ ନିରେଖୁ ଦେଖିଲ, ତୁମକୁ ପସନ୍ଦ ହେଲା ନାହିଁ । ସେଇଟିକୁ ନେଇ ତୁମେ ଡିଭିଜନାଲଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଅ, ସେ ତା' ଭିତରେ ଏମିତି ଗୁଣାଟିଏ ଆବିଷ୍କାର କରି ତୁମକୁ ଦେଖାଇଦେବେ, ଯେଉଁଥିରେ ତୁମେ ତୁମର ମୂଲତି ପାଇଯିବ । ଫେରିଆସି ଆଉ ଖଣ୍ଡିଏ ଆଙ୍କିବାକୁ ମନ କରିବ । ସେଦିନ ସେ ମତେ ଯେମିତି ଏଇ କଥାଟି କହି ପକେଇଥିଲେ ନିରବରେ ।

ଆମେ ଏକ ମହତ୍ତ୍ୱ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ରଖି କାମଟିଏ କରୁଛୁ— ବାଧା ବିଘ୍ନ ନିଶ୍ଚୟ ଅଛି । ଯେତେବେଳେ କାମରେ ହାତ ଦେବା ବିଘ୍ନର ମାତ୍ରା ସେତେ ଅଧିକ ହୋଇପାରେ । ବିଫଳତାର ଭୟରେ ପଛେଇ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ଥରେ ଦେଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ସେ କାମରେ ଆମ ଆତ୍ମରିକତାର ସ୍ଥାପ ଅଛି କି ନାହିଁ; ସାଧାରଣ କାମଠାରୁ ତାହା ଅଲଗା ଓ ମହତ୍ତ୍ୱର କି ନୁହେଁ ।

ଖାଲି ନିଜ ଭିତରେ ନୁହେଁ, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ସୁଗୁଣଟିଏ ବା ସାମର୍ଥ୍ୟଟିଏ ଆବିଷ୍କାର କରିପାରିବାର ଶୁଭଦୃଷ୍ଟି ହାସଲ କର— ଆମ ଭିତରେ ଏ ଚେତନାଟି ଜାଗ୍ରତ କରୁଥିବା ଯୋଗୁଁ ହିଁ ଚିକିତ୍ସକ ଆମର ଏତେ ପ୍ରିୟ ଓ ନିରନ୍ତର ପ୍ରେରଣାର ଉତ୍ସ ।

ତାଙ୍କର ପ୍ରତି ଲେଖାରେ ଓ କଥାରେ ଏକ ସୁନ୍ଦର ସକାଳର ସୂଚନା ଥାଏ । ମଣିଷ ବଦଳିବ, ସମାଜର ଅପତରା ଗଳିଗୁଡ଼ିକ ସଫା ସୁଚୁରା ହେବ, ଆଲୋକିତ ହେବ, କୃତ ମାତିଥିବା ଖାଁ ଖାଁ ଶ୍ଳେଷାନରେ ପୁଲଟିଏ ପୁଟିବ, ଦାପଟିଏ ଜଳିବ । ଏ ଦେଶଟି ସବୁଦିନ କେବଳ ବଡ଼ଲୋକମାନଙ୍କ ଜାଗିରି ହୋଇ ରହିବ ନାହିଁ । ଆଜିର ଦଳିତ ଓ ନିର୍ଯ୍ୟାତିତ କାଲି ସଚେତନ ହେବେ, ସୁଖ, ସମୃଦ୍ଧି, ଅଧିକାର, ସ୍ୱାଧୀନତା ଏଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଶର ସବୁ ନାଗରିକ ସମାନତାବେ ଉପଭୋଗ କରିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇବେ ଇତ୍ୟାଦି ।

ଯୋଗୀ ଅରବିନ୍ଦ ଓ କବିଗୁରୁ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁରଙ୍କ ଦର୍ଶନରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ଚିକିତ୍ସକ ମାନବିକ ଚେତନାର ବିକାଶ ଦିଗରେ ଅସୀମ ସମ୍ଭାବନା ଅଛି ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି । ସେ ଗାଆନ୍ତି— ଓ ଏଇ ମହାମାନବ ଆସେ, ଅନ୍ତରମମ ବିକଶିତ କର ଅନ୍ତରତର ହେ, ଏ ଆଗୁନେର ପରଶମଣି ଜଳାଓ ପ୍ରାଣେ— ଏ ଜୀବନ ପୂର୍ଣ୍ଣ କର, ଏ ଜୀବନ ପୂର୍ଣ୍ଣ କର, ଦହନ ଦାନେ ।

ଏ କେବଳ ସ୍ୱପ୍ନ ବିରୋଧତା ନୁହେଁ । ‘ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ’ ଟିଏ ଗଢ଼ି ସେଥିରେ ତାଙ୍କ ଚିନ୍ତନକୁ ବାସ୍ତବ ରୂପ ଦେବା ପାଇଁ ସେ ପିଲାମାନଙ୍କ ସହ ଧୂଳି କାନୁଅରେ ଜର୍ଜର ହୋଇଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାର ଶହେ ପାଖାପାଖି ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷାକେନ୍ଦ୍ର ଗୁଡ଼ିକର ଗୁଣାତ୍ମକ ବିକାଶ ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଆନ୍ତରିକ ଉଦ୍ୟମ ଅବ୍ୟାହତ ରହିଛି । ଭଲ ମଣିଷ ଗଢ଼ିବାର ବ୍ୟାକୁଳତା ନେଇ ସୁହୃଦ୍‌ଗୋଷ୍ଠୀ ଗଠିତ ହୋଇଛି, ଯେଉଁଥିରେ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀ, ଶିକ୍ଷକ, ଶ୍ରୀମା ଓ ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁରାଗୀ ପିତା, ମାତା, ଅଭିଭାବକ ସମସ୍ତେ ସାମିଲ ହେଉଛନ୍ତି, ସଂଖ୍ୟା ଦିନକୁ ଦିନ ବଢୁଛି ।

ସବୁ କିନ୍ତୁ ସୁରୁଖୁରୁରେ ଚାଲିଛି ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଧୂପ, ଦୀପ ଓ ଭୋଗ ଦେଇ ଠାକୁରମାନଙ୍କୁ ନିଜର ବାରମାସିଆ କରିଦେଇଥିବା ଆମ ସମାଜର ତଥାକଥିତ ‘ଧର୍ମ ପରାୟଣ’ ମାନେ ଧର୍ମ ନୀତିଗୁଡ଼ିକୁ ଜୀବନରେ ପାଳନ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହଁନ୍ତି । ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦ ଯାହା ଲେଖୁଛନ୍ତି ବା କହିଛନ୍ତି ତାହା ତାହା କରିବା, ହୃଦୟର ସହ କିଛି ନୂଆ ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା— ସୁହୃଦ୍‌ର ଏ ଆହ୍ୱାନ ସେମାନଙ୍କୁ ଚିତା ଲାଗୁଛି । କେତେକ ତୁଙ୍ଗା ପାଠଟିଏ କରି ନିଜେ ପାଠାଧ୍ୟାୟ ହୋଇ ଗୌରବାନ୍ୱିତ ହେଉଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାର ଗୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷା କେନ୍ଦ୍ରମାନ ଆଖୁବୃକ୍ଷିଆ ଭାବେ ବଢୁଛି, କିନ୍ତୁ ତାହା କାଲି, ପାଚେରୀ ଓ ସମାଧିଠାରୁ ଅଧିକ ଦୂରକୁ ଯାଉନାହିଁ ।

ଥରେ ଚିରଞ୍ଜୀବ ମଧ୍ୟ ଏହାକୁ ଏକ ନିରବ ସାମାଜିକ ଆନ୍ଦୋଳନ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ, ଆଜି ସେ ବିଶ୍ୱାସ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଛି କି ନା ମୁଁ ନିଶ୍ଚୟ କରି କହିପାରୁ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମୋତେ ଲାଗୁଛି ଏ ଆନ୍ଦୋଳନ ତା'ର ମୌଳିକତା ହରାଇଛି । ଯେଉଁମାନେ ଏହି ତଥ୍ୟାବଳୀ 'ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷାକେନ୍ଦ୍ର' ଗୁଡ଼ିକର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା କରୁଛନ୍ତି ସେମାନେ ଆମ ସମାଜର ଭାବ୍ୟବାନ ଓ ଥିଲାବାଲାଙ୍କ ଭିତରେ ଗଣା ହୁଅନ୍ତି । ସେମାନେ ବସ୍ତୁବାଦୀ ଅଭିଳାଷ ନେଇ ସେମାନଙ୍କ ସତ୍ୟ ସତ୍ୟତାମାନକୁ ଏହି ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ପଠାନ୍ତି— ସାହସୀ କାଳଦା ଶିଶୁବା ପାଇଁ, ପରୀକ୍ଷାରେ ଅଧିକ ନମ୍ବର ରଖି ବଡ଼ ବଡ଼ ସରକାରୀ ପଦ ପଦବୀରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ହେବା ପାଇଁ, ବଡ଼ଲୋକ ହେବା ପାଇଁ । ପିଲା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ସାମଗ୍ରିକ ବିକାଶ ଘଟାଇ ତାକୁ ବିଶ୍ୱଚେତନାରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରିବା ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଓ ସମଗ୍ର ମଣିଷ ସମାଜ ପ୍ରତି ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ଓ ଶୁଭେଚ୍ଛୁ କରାଇବା ଆଶା ରଖି କେହି ପିତାମାତା ସେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଚିରଞ୍ଜୀବ ବୋଧହୁଏ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ଯେ— ସମାଜର ମଧ୍ୟବିର ଶ୍ରେଣୀ, ଯେଉଁମାନେ ଉଚ୍ଚତମ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଓ ସଚ୍ଚେତନ, ସେମାନେ ଯେ କୌଣସି ବ୍ୟାପକ ଆନ୍ଦୋଳନର ମଜ୍ଜୁଆଳ ହୋଇଥାନ୍ତି । ସମାଜର ବୃହତ୍ତର ସ୍ୱାର୍ଥ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଆନ୍ଦୋଳନରୁ ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଫଳଟି ମିଳିଲା ପରେ ସେହିମାନେ ହିଁ ଆଗ ତାକୁ ଗ୍ରହଣିତା ପାଇଁ ଠେକା ପେକା ହୁଅନ୍ତି । ସମାଜର ଅଧିପତିତକୁ ତାଙ୍କ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦେଇ ବୁଝ କରିବାକୁ ବ୍ୟାକୁଳ ହୁଅନ୍ତି । ଏହି ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟକୁ ସେମାନେ ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ 'ଅନୁକମ୍ପା', 'ସମ୍ବେଦନା' ଓ 'ସହାନୁଭୂତି' ନାମ ଦେଇଥାନ୍ତି । ଏହି କଥା ଆମ ଦେଶର ଇତିହାସରେ, ଏ ପୃଥିବୀର ଇତିହାସରେ ଅନେକଥର ଘଟିଛି— ଏହା ଚିରଞ୍ଜୀବ ଆମଠାରୁ ଅଧିକ ପ୍ରାଞ୍ଜଳିଭାବେ ବୁଝିଛନ୍ତି । ଏ କଥାରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଏକମତ ହେବେ ଯେ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକର ଚାବିକାଠି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଓ କ୍ଷମତାଧାରୀମାନଙ୍କ ହାତରେ ଥିବାରୁ ସେଗୁଡ଼ିକ ମାଧ୍ୟମରେ ଏକ ବ୍ୟାପକ ଓ ମୌଳିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସି ପାରିବ ନାହିଁ । ସାମାଜିକ ନ୍ୟାୟ, ସମତା ଓ ମାନବିକତାବୋଧ ସମ୍ପର୍କରେ ଅଭିଳାଷ ପୋଷଣ କରୁଥିବା ଚିରଞ୍ଜୀବ ଯେ କେଉଁ ଯଥାର୍ଥତା ନେଇ ଏଇ 'ନୀରବ ଆନ୍ଦୋଳନ' ସହ ଜଡ଼ିତ, ମୁଁ ଆଜିଯାଏଁ ଭଲଭାବେ ବୁଝି ପାରିନାହିଁ ।

ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଗୋଷାର କର୍ମ ଶିବିରକୁ ଯାଏ । ସେଠାକାର ସାମୂହିକ ରହଣି, ନିୟମବନ୍ଧା ଶ୍ରମଦାନ, ବହୁମିଳନ, ଭାଇ-ଅପାଳ ମଧ୍ୟରେ ଚିତ୍ତନ-ମନନର ବିନିମୟ ଓ ବିଶେଷଭାବେ ସାଂଧ୍ୟ ଅଧିବେଶନଗୁଡ଼ିକରେ ଆତ୍ମାନୁଭୂତି ଓ ଜୀବନଦର୍ଶନର ଆତ୍ମକଥନ ଇତ୍ୟାଦିରେ ଭାଗ ନିଏ । ବିଭିନ୍ନ ଲୋକ ବିଭିନ୍ନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନେଇ ଆସିଥାନ୍ତି । ଅନେକ ଆସିଥାନ୍ତି ଚିରଞ୍ଜୀବଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଭାଗ ଆଶାରେ । ମୁଁ ଯାଇଥାଏ କିଛିଦିନ ସୂକ୍ଷ୍ମଦାନୀକ ମେଳରେ ସମସ୍ୟାସିଦ୍ଧ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ମନକୁ ସାଉଁଟିବାକୁ; ଚିରଞ୍ଜୀବଙ୍କ ବ୍ୟାପକ ବିଶ୍ଳେଷଣରୁ ମୋ

ନିଜର କିଛି ଅସ୍ପଷ୍ଟତା ଦୂର କରିବାକୁ ଓ ସର୍ବୋପରି ଏ ଅସଂଯତ ମନକୁ ଶାନ୍ତ, ଶାନ୍ତଳ ଓ ସନ୍ତୁଳିତ କରିବାକୁ । ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବୟସର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବୃତ୍ତି ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ ଶିବିରାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ଚିତରୁ କିଏ କେଉଁପରି ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ ଲାଭବାନ ହେଉଥିବେ ତାହା ସେମାନଙ୍କୁ ଜଣା । କିନ୍ତୁ ଚିତ୍ତବାଇ ପୂରା ଶିବିରଟିରେ ସମୟାନୁବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଏକାନ୍ତ ଆପଣାର ଭାବେ ସମସ୍ତ କାମ କରିଯାଉଥାନ୍ତି । ମାଟି ବୁଢ଼ା କାମରେ ସେ ମାଟି ପଡ଼ୁଥିବା ଜାଗାରେ ଶେଷ ମୁଣ୍ଡରେ ଥାଆନ୍ତି । ଆମେ ଯୁବକମାନେ କେହି କ୍ଲାଡ଼ ଅନୁଭବ କଲେ ବାହାମା ଦେଖାଇ ବେଳେ ବେଳେ ଫେରାର ହୋଇଯାଇ ପଛକେ, ସେ ଆରମ୍ଭରୁ ଶେଷ ଝୁଡ଼ି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମାଟି ଢାଳନ୍ତି । କେଉଁ ଆଦର୍ଶବାଦର ପାଖରେ ଲଟକି ନଯାଇ ସଫଳତାର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଉଣକୌଶଳ ହାସଲର ଅପେକ୍ଷା ନରଖ କାମରେ ହୁଏତ ଲାଗିଯାଉଥାନ୍ତି ।

ପିଲାଙ୍କ ପାଠ ପଢ଼ାରେ ହେଉ ବା ଆଦିବାସୀ ବିକାଶ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ହେଉ ଜ୍ଞାନକୌଶଳ ଅପେକ୍ଷା ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଅଜ୍ଞାକାରକୁ ହିଁ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଅନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ବୋଧହୁଏ ଅତିକମରେ ସୁହୃଦ୍‌ଟିଏ ଗଢ଼ିବାକୁ ମନ କରିଛନ୍ତି । ତାତ୍‌ବାଦୀଙ୍କ ବିଚାରରେ ମଣିଷ ତା'ର ସାଧନାତେ ନିଜ ପାଇଁ ପ୍ରକୃଷ୍ଟ କାମଟିଏ ବାଛିନେଇ ଓ ସେଥିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଉ । ଚିତ୍ତବାଇଙ୍କ ଚଳାବାଟରେ ଏଇ ବିଚାର ମଧ୍ୟ ଆଇପାରେ ବୋଲି ମୁଁ ଅନୁମାନ କରୁଛି ।

ଏହାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ, ବର୍ତ୍ତମାନ ସମାଜର ଅବସ୍ଥା ଓ ଅଧୋଗତି ପ୍ରତି ଚିତ୍ତବାଇ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନୁହଁନ୍ତି । ଆମେ ଆମ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଦିବାସୀଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ଓ ସଂସ୍କାର ସହ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ । ଆମର ଭାଷା ତାଙ୍କୁ ଅସହ୍ୟ ହେଲେ ସେ ଚାରିଦି କରନ୍ତି— “ଆଉ ଆଦିବାସୀ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କୁ କୁହନ୍ତୁ ନାହିଁ । ନଡ଼େଡ଼ ଆପଣମାନଙ୍କ ଦେଇ ସେମାନେ କଦାପି ମଣିଷ ହୋଇପାରିବେ ନାହିଁ ।”

ଚିତ୍ତବାଇ ବିଭିନ୍ନ ବିଦେଶ ଗସ୍ତରେ ଯାଇ ପୃଥିବୀର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳର ଭତିହାସ, ରାଜନୀତି, ଅର୍ଥନୀତି, ଶିକ୍ଷା ଓ ସଂସ୍କୃତି ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିଛନ୍ତି । ଆମେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀ ଅନୁଷ୍ଠାନଟିଏ ଗଢ଼ି ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ପରିସରରେ କିଛି କାମ କରୁଛୁ, ଏଣେ ବ୍ୟାପକ ପରିବର୍ତ୍ତନ କଥା କହୁଛୁ । ଅନ୍ୟାୟ, ଶୋଷଣ, ଦୁର୍ନୀତି ଓ କାହିଁ କେତେ ପ୍ରକାର ପ୍ରତିକୂଳ ଶକ୍ତିର ମହାସମୁଦ୍ର ଚିତରେ ଆମ ଉଦ୍ୟମ ସମୁଦ୍ରକୁ ଶଙ୍ଖେ । ତଥାପି ଆମର ଆଗ୍ରହ ଅଛି, ଆମର ଏଇ କ୍ଷୁଦ୍ର ଉଦ୍ୟମ ଯେପରି ଏକ ବିଶ୍ୱ ଚେତନା ସହ ସଙ୍ଗତି ରକ୍ଷା କରିବ ସେଥି ପ୍ରତି ସକାର ରହିବ ।

ପ୍ରତିଦିନ ସାମନା କରୁଥିବା ଚିକିତ୍ସିତ୍ତ୍ୱ ସଂଗ୍ରାମଗୁଡ଼ିକ ଆମକୁ ଯେତେବେଳେ ଦୃଢ଼ରେ ପକାନ୍ତି, ବିଚାରସବୁ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯା'ନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଆମେ ଦୌଡ଼ିଯାଇ ଚିତ୍ତବାଇଙ୍କ ବିଶ୍ୱଦୃଷ୍ଟିରେ ଆମ ଶିତିତିକୁ ତଉଲିବାକୁ ଓ ଆବଶ୍ୟକ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରିବାକୁ ।

ଆମ ଅନୁଷ୍ଠାନ ତରଫରୁ ଆମେ ଏକ ଅନୁକୂଳ ଆବିବାଦୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ସମନ୍ୱିତ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରୟୋଗ କରୁଛୁ । ଶୋଷିତ ଓ ନିଷ୍ପେଷିତମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଗାନ୍ଧି ଓ ପାଉଲୋ ପ୍ରେୟରେଙ୍କ ଚିନ୍ତାଧାରାର ମିଶ୍ରଣ ସମ୍ଭବ ହେବ କି ନାହିଁ-ପ୍ରସଙ୍ଗକ୍ରମେ ଚିନ୍ତାଚାରୁର ବିଚାର ଥରେ ଜାଣିବାକୁ ଚାହଁଥିଲି । ଅନେକ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷିତ ଓ ପ୍ରଶାସକ ଗାନ୍ଧି ଆଜି ଅପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ହୋଇ ଗଲେଣି ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ବେଳେ, ଅଧିକାଂଶ ଗ୍ରାମରେ ଆଜି ଯାହା ଛିତି ସେଠାରେ ଗାନ୍ଧିଧାରା ହିଁ ଏକମାତ୍ର ସମାଧାନ ମନେହୁଏ, ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ଗୋଷ୍ଠୀର ସ୍ୱାବଲମ୍ବନ ଓ ଗ୍ରାମ ସ୍ୱରାଜ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଧସେଇ ପଶୁଥିବା ଆର୍ଥନୀତିକ ଉଦାରୀକରଣ ଘୋର ଅତରାୟ ସୃଷ୍ଟି କରିବ ଓ ଗ୍ରାମ ଆର୍ଥନୀତିକୁ ପଛ କରିପକାଇବ । ଏହି ଆଲୋଚନାରେ ଚିନ୍ତାଚାରୁ ଉତ୍ତର ଦେଲେ— ତାହାକୁ ହିଁ ମୁକାବିଲା କରିବା ଆମମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଆହ୍ୱାନ । ଆମେ ଯେଉଁଠିକୁ ଠିକ୍ ବୋଲି ଭାବୁଛୁ, ସେଉଁଠିକୁ ଗୋଟିଏ ଗାଁରେ ହେଲେ ମଧ୍ୟ କରିବା । ଆମେ କିଛି ଚୁଆ କରିପାରିଲେ ତାହା ହିଁ ହେବ ଆମର ପ୍ରତିବାଦ ।

ଚିନ୍ତାଚାରୁଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧ ପଢୁଥିବା ଓ ତାଙ୍କ ମତାମତକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥିବା ଅନେକଙ୍କ ଧାରଣା, ସେ କୌଣସି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପକ୍ଷ ସମର୍ଥନ କରିବା ପ୍ରାୟ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ଏମିତି ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି- ଯଦ୍ୱାରା ‘ସାପ ମରିବ ନାହିଁ କି ବାଡ଼ି ଗାଙ୍ଗିବ ନାହିଁ ।’ ମୁଁ ଯେତେ ମାତ୍ରାରେ ତାଙ୍କୁ ବୁଝିଛି- ସେ କିଛି ପ୍ରସଙ୍ଗର ବିହୀନବିଶ୍ଳେଷଣ କଲାବେଳେ ତାଙ୍କର ପକ୍ଷ ସମର୍ଥନ ଖୁବ୍ ଘଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ । ସେ ସର୍ବଦା ମାନବିକ ନ୍ୟାୟ ପକ୍ଷରେ ଓ ଅମାନବିକ ସଂସ୍କୃତି ଓ ଆଚରଣ ବିରୋଧରେ ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କ୍ଷୁଦ୍ରସ୍ତରରେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିବାଦ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କଲେ ସେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଭାଷାରେ ତା’ର ଉତ୍ତର ଦେବା ଦେଖାଯାଏ ।

ଲେଖାର ଆରମ୍ଭରେ ମୁଁ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲି- ଏକଦା ମୋର ନିୟୁକ୍ତିତାତାଙ୍କ ସହିତ କିଛି ବର୍ଷ ତଳେ ମୋର ବେଶ୍ ମତଭେଦ ଦେଖାଦେଇଥିଲା । ମତଭେଦରୁ ମନାନ୍ତର ଓ ବିଚ୍ଛେଦ । ଚିନ୍ତାଚାରୁ, ମୁଁ ଏବଂ ସେ- ଆମ ତିନି ଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ସଂପର୍କ ଥିଲା । ମୁଁ ନିୟୁକ୍ତିତାତାଙ୍କର ସାମତବାଦୀ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରିତାକୁ ଅବଜ୍ଞା କରିବାରୁ ସେ ମୋ ବିରୋଧରେ ଆଜ୍ଞାବନ ଶତ୍ରୁତା ଘୋଷଣା କଲେ ଓ ତାଙ୍କର ଅନୁଗତ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରଭାବସ୍ମୃତିକୁ ବ୍ୟବହାର କରି ମୋତେ ଶକ୍ତିହୀନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ଏହି ଲଢ଼େଇ ପ୍ରାୟ ବର୍ଷେ କାଳ ଚାଲିଥିଲା । ମୁଁ ନ୍ୟାୟ ପାଇବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲି ଓ ଏଥିରେ ଚିନ୍ତାଚାରୁ ଏକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଭୂମିକା ନେବେ ବୋଲି ମୁଁ ଆଶା କରୁଥିଲି । କିନ୍ତୁ ତାହା ହେଲା ନାହିଁ । ଲଢ଼େଇଟି କାଳକ୍ରମେ ଶୀତ ପଡ଼ିଗଲା, କିନ୍ତୁ ଶତ୍ରୁତା ଗଲାନାହିଁ, ନ୍ୟାୟ ବିଚାର ଏ ଯାଏଁ ହୋଇନାହିଁ । ବିବାଦୀୟ ପକ୍ଷଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହ୍ରାସ କରିବାରେ ସମୟ ଯେତିକି ଯାହା ଭୂମିକା ନେଇଛି, ମଣିଷ ନେଇପାରି ନାହିଁ ।

ଏହି ଘଟଣାରେ ଚିରକାଳ କିଛି ନିର୍ଦ୍ଦାୟକ ଭୂମିକା ନେଇଛନ୍ତି ବା ନେଇପାରିଲେ ନାହିଁ— ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରି ଉତ୍ତର ପାଇନି । ସେଇବେଳର କେଇପଦ କଥା ତାଙ୍କର କେବଳ ମୋର ମନେ ପଡୁଛି— “ଦୁଇ ଭାଇ ଭିନେ ହେବାକୁ ମନ ହେଲେ ଶାନ୍ତିରେ ଭିନେ ହେବା, ଏମିତି ଜୀବନସାରା ଚିମୁଟା ଚିମୁଟି ଲାଗିବା କାହିଁକି ?” ଏଇ ଲଢ଼େଇଟି ପ୍ରତି ସେ ଘୋର ଅସତ୍ୟାସ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ଓ ବୋଧହୁଏ ଏହି ସଂଘର୍ଷ ବ୍ୟାପାରର ଖୁବ୍ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ରହିବାକୁ ସେ ଚାହଁଥିଲେ ।

ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର ଅନୁରାଗ ଓ ଭକ୍ତିକୁ ଆଧାର କରି ମୁଁ ଯଦି ଟିକିଏ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ବଦଳାଇ ଦିଏ ତାହାହେଲେ ମୋ ଜୀବନରେ ଆଉରି କେତେ ନା କେତେ ଘଟଣା ଘଟିଯିବ । ମୁଁ ତାଙ୍କ ମୁକୁଳା ହୃଦୟର ଉଦାରତାକୁ ହିଁ ଅନୁଭବ କରିପାରୁଛି । କାରଣ ଏବେ ମଧ୍ୟ ସେ ମୋର ତଥା ମୋ ପୂର୍ବତନ ନିଯୁକ୍ତିଦାତାଙ୍କର ପ୍ରିୟବାଚନ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ।

ଦୁନିଆରେ ଯେତେ ଯାହା ଗଲମହ, ସୁଖକର ତଥା ଯନ୍ତ୍ରଣାଦାୟକ ଘଟଣା ଘଟୁଛି ସବୁରି ସଂହତି ହିଁ ଏହି ସୃଷ୍ଟିର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ । ହସ-କାହ, ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁ, ମିଳନ-ବିଚ୍ଛେଦ ଏ ସମସ୍ତ ବିପରୀତ ଧର୍ମୀ ଘଟଣା ମଣିଷର ଭୋଗ ପାଇଁ । ହରମାନ ହେସଂକ ସିଦ୍ଧାର୍ଥ ପୁସ୍ତକର ଶେଷରେ ସିଦ୍ଧାର୍ଥ ସଂସାରର ଏହି ସତ୍ୟରେ ହିଁ ଉପନୀତି ହୋଇଛି । ବୁଦ୍ଧ ହେବାକୁ ନୁହେଁ, ସଂସାରର ଏହି ବିରୋଧାତ୍ମାସବୁ ଆଦରି ନେବାପାଇଁ ହିଁ ମଣିଷର ଜନ୍ମ । ଚିରକାଳକ କଷ୍ଟପଥ ଏହି ବିଚାରଠାରୁ ଅତିଦୂରରେ ନଥୁବ ।

ମୋ ପରିଚୟ : ଚିତ୍ତଭାଇ

କାକର ମଦନ ମୋହନ ପ୍ରଧାନ

ହାଇସ୍କୁଲରେ ପଢୁଥିଲାବେଳେ ଆମେ କେତେଜଣ ବଂଧୁ ଗାଁରେ ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦ ପାଠକ୍ର ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲୁ । ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ବହି ଯୋଗାଡ଼ କରି କିମ୍ବା କିଣିଆଣି ପଢୁଥିଲୁ, ଆଲୋଚନା ବି କରୁଥିଲୁ । ଏଥିପାଇଁ ଉପଦେଶ ଦେବାକୁ ଆମର କେହି ଗୁରୁଜନ ନଥିଲେ । ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦଙ୍କ ଲିଖିତ ବିରାଟ ବିରାଟ ଇଂରାଜୀ ବହି ଭିତରେ ସେତେବେଳେ ମୋ ମୁଣ୍ଡ ପକ୍ଷି ପାରୁନଥିଲା । ମାତ୍ର ତା ଭିତରେ କଥାଟା ଅଛି ଜାଣିବାକୁ ମନ ଚାହୁଁଥିଲା । ଦିନେ ବଡ଼ ବଡ଼ ବହି କେତୋଟିର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ମୋ ହାତରେ ପଡ଼ିଲା । ସେଗୁଡ଼ିକ ପଢ଼ିଲି । ଭାରି ଭାରି ଲାଗିଲା । ଏଥର ଯେ ଅନେକ କିଛି ବୁଝି ପାରିବି ଏମିତି ଏକ ବିଶ୍ୱାସ ମୋ ଭିତରେ ଜନ୍ମ ନେଲା । ହଁ, ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦଙ୍କୁ ନବୁଝି, ଲେଖିବା ପାଇଁ ଅନେକ ଶବ୍ଦ ଯୋଗାଡ଼ତ କରିପାରିବି । ଏହି କେତୋଟି ବଡ଼ ବହିର ଅନୁବାଦକ ଥିଲେ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ । ନାଁଟି ପଢ଼ି ମୁଁ ଭାବିଲି ତାଙ୍କୁ ଚିକିତ୍ସା ଦେଖନ୍ତି କି, କେତେ କଥା ପଚାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ, ପରେ ଭାବିଲି, ସେ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ରହୁନଥିବେ । ଜଣେ ବଡ଼ ସାଧୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହୋଇ ପଣ୍ଡିତେରୀ ଆଶ୍ରମରେ ସାଧନା କରୁଥିବେ ।

ସେ ବର୍ଷ ମାଟ୍ରିକ ପରୀକ୍ଷା ଦେଇଥାଏ । ଭଲ ନମ୍ବର ରଖି ପାଞ୍ଚଲୁସ ପାଇବି ବୋଲି ନିଶ୍ଚିତ ଥାଏ । କିନ୍ତୁ, କେଉଁ କଲେଜରେ ପଢ଼ିବି ଠିକ୍ କରିନଥାଏ । କାରଣ ବୃତ୍ତି ନମିଳିଲେ ବାହାରେ ଯାଇ କୌଣସି ବଡ଼ କଲେଜରେ ପଢ଼ିବା, ମୋ ପାଇଁ ସହଜ ହେବନାହିଁ । ମନ ଭିତରେ ରେଭେନ୍ସା କଲେଜରେ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ଆଗ୍ରହ ଥାଏ ।

ଆମ ଗାଁରୁ ଜଣେ ଭାଇ ରେଭେନ୍ସା କଲେଜରେ ପଢୁଥିଲେ । ସେ ମୋଠାରୁ ଦୁଇବର୍ଷ ବଡ଼ । ସେ ବର୍ଷ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଋତୁରେ ସେ ଆସିଥାନ୍ତି । ଆଲୋଚନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲି, ଏସବୁ ବହି ଅନୁବାଦ କରୁଥିବା ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସଙ୍କୁ ତୁମେ ଜାଣିଛ କି ? ତୁମର ତାଙ୍କ ସହ କେବେ ସାକ୍ଷାତ ହୋଇଛି ? ସେ କହିଲେ, “ହଁ ଚିତ୍ତଭାଇ କଟକ ମାତୃଭବନରେ ଏହି ବହିଗୁଡ଼ିକୁ ପଢ଼ାଇ ବୁଝାନ୍ତି ଏବଂ ମୁଁ ତାଙ୍କ ଭାବକୁ ଯାଏ । ପ୍ରତି ରବିବାର ପାଞ୍ଚଟାରୁ ସାତଟାଯାଏ ତାଙ୍କ ଭାସ ହୁଏ ।” ମୁଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲି । ତେବେ ଭାଇଙ୍କ କଥାରେ ଅବିଶ୍ୱାସ କରିବାର କିଛି ନଥିଲା । କାରଣ ସେ ସତ କହନ୍ତି ଆଉ—ଏଭଳି କଥାରେ ଆଦୌ ଜୋର୍ କରନ୍ତି ନାହିଁ ବୋଲି ମୁଁ ଆଗରୁ ଜାଣିଥିଲି । ତେବେ ମୋର ରେଭେନ୍ସା କଲେଜରେ ନାଁ ଲେଖା ହୋଇପାରିଲେ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସଙ୍କ ସହ ସାକ୍ଷାତ ହୋଇପାରିବ ବୋଲି ହୃଦ୍‌ବୋଧ ହେଲା ।

ପରୀକ୍ଷାପତ୍ର ବାହାରିଲା । ବୃତ୍ତି ମିଳିପାରିବ ବୋଲି ଅନୁମାନ କରିନେଲି । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କଲେଜ ସମେତ ରେଭେନ୍ସାଠାରୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଗାଇଲି । ରେଭେନ୍ସା କଲେଜରୁ ଇଣ୍ଟିମେସନ ପାଇଲା ପରେ ମୁଁ ବହୁତ ଖୁସି ହୋଇଗଲି । କୌଣସି ଚିନ୍ତା ନକରି ସେଠି ନାଁ ଲେଖାଇଲି । ପ୍ରଥମେ ହଷ୍ଟେଲ ସିଟ୍ ମିଳି ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଭାଇଙ୍କ ରୁମ୍‌ରେ ଆଡ଼କ୍ଷ କରି ଚଳିଲି ଏବଂ ପ୍ରତି ରବିବାର ଦିନ ତାଙ୍କ ସାଂଗରେ ମାଡ଼ୁରବନ ଗଲି । ସେଠାରେ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ ନେଉଥିବା କ୍ଲାସ୍‌ରେ ବସିଲି । ମୁଁ ତ ଆଗରୁ ଧରି ନେଇଥିଲି ଯେ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ ଜଣେ ବଡ଼ ଦାର୍ଶନିକ ଓ ଗମ୍ଭୀର ମଣିଷ ହୋଇଥିବେ । ସାଧୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କ ଭଳି କଥା କହୁଥିବେ । ତେଣୁ ମୁଁ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ଆଦୌ ‘ପ୍ରି’ ହୋଇ ପାରୁନଥିଲି । ନିଜେ ଗମ୍ଭୀର ହୋଇ ବସୁଥିଲି ଏବଂ ନୀରବରେ ଯେତିକି ବୁଝୁଥିଲି, ସେତିକି ଚିପାଖାତାରେ ଚିପୁଥିଲି । ଏମିତି ଅନେକ ରବିବାର କଟିଗଲା ପରେ ବି ମୋ ପାଟିରୁ କଥା ବାହାରି ନଥାଏ । କ୍ରମେ ସେ ଭାଇ ଜଣକ ତାଙ୍କ ପରୀକ୍ଷା ପାଇଁ ଲାଗିପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ମୁଁ ଏକୃତିଆ କ୍ଲାସ୍‌କୁ ଯିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲି । ସେଠାରେ ଆଉ କେତେ ଜଣଙ୍କ ସାଂଗରେ ବ୍ୟୁତା ବସୁଥାଏ, ତେଣୁ ଏକୃତିଆ ଲାଗୁନଥାଏ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣି ଶୁଣି କ୍ରମେ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ ମୋ ପାଇଁ ଚିତ୍ତରାଜରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲେ । କେତୋଟି କ୍ଲାସ୍‌ ପରେ ମୋ “ସିରିଅସ୍‌ନେସ୍‌”କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ଚିତ୍ତରାଜ ମୋତେ ଉତ୍ସାହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ଅଜ୍ଞାନିଆ କଥାମାନ କହିଲେ, ଯେମିତି ମୁଁ ହାଲୁକା ହୋଇଯିବି । କିନ୍ତୁ, ସହଜରେ ମୋ ଗଣ୍ଡି ଫିଟୁନଥାଏ । ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ମୁଁ ନିଜ ଭିତରେ ହାଲୁକା ହୋଇଯିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲି । କ୍ଲାସ୍‌ରେ ପାଟି ଫିଟାଇଲି । ବୁଝି ନପାରିଲେ ପଚାରିଲି । ପାଟିରୁ କଥା ବାହାରିଲା ପରେ ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ମାସ ଭିତରେ ଚିତ୍ତରାଜଙ୍କ ସହ ଏକ ପ୍ରକାର ଅନ୍ତରଙ୍ଗତା ଆସିଗଲା ।

ସେ ମେଡ଼ିକାଲ କଲେଜ କ୍ୟାମ୍ପସ୍‌କୁ ଆଉ ମୁଁ ରେଭେନ୍ସା କଲେଜ ହଷ୍ଟେଲକୁ ଫେରୁ । ଆମେ ଛତ୍ରବଜାର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଲି ଚାଲି କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇ ଆସୁ । ମୋର ଯାହା ସଂଦେହ ଥାଏ ମୁଁ ବାଟରେ ଆସିଲା ବେଳେ ପଚାରେ । ମୋ ଢିଙ୍କାସୁ ମନକୁ ଚୁପ୍ କରିବା ପାଇଁ ତଥା ଇଂରାଜୀ ବହି ପଢ଼ି ବୁଝିବା ସକାଶେ ସେ ଦିନେ ମୋତେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଇଂରାଜୀ ବହିଟିଏ (୧୯୫୭ ମସିହାର ଶ୍ରୀମାଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର ବହିଟି) ଆଣି ଦେଲେ । ପଢ଼ା ବହି ବାହାରେ ଏତେ ବଡ଼ ଇଂରାଜୀ ବହି ମୁଁ ଆଗରୁ କେବେବି ପଢ଼ିବାକୁ ସାହସ କରିନଥିଲି । ଏ ବହିକୁ ମୁଁ ତିନି ଚାରି ଥର ପଢ଼ିଲି । ବୁଝି ନପାରୁଥିବା କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଇଂରାଜୀ ଶବ୍ଦ ମୁଁ ଚିତ୍ତରାଜଙ୍କୁ କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ପଚାରି ବୁଝିଯାଉଥିଲି । ପଢ଼ାବହି ବ୍ୟତୀତ ଏଭଳି ଅନେକ ବହି ପଢ଼ିଲେ ଯାଇ ଅନେକ କଥାକୁ ଆୟତ୍ତ କରିହେବ ବୋଲି ମୋର ହୃଦ୍‌ବୋଧ ହେଲା ଏବଂ କ୍ରମେ ମୋର ପଢ଼ିବାର ସୀମା ମଧ୍ୟ ବଢ଼ିଗଲା ।

ଚିନ୍ତାଭାବ ଏପରି ସରଳ ମଣିଷଟିଏ ହୋଇ ଅନ୍ୟଜିତରକୁ ପକ୍ଷିଆଧାରି ଯେ ସିଏ ଗୋଟାପଣେ ତାଙ୍କର ହୋଇଯାଏ । ନିଜ ପର ଭିତରେ ଭେଦଭାବ ରଖିପାରନ୍ତି ।

ଇଣ୍ଡରମିଡିଏଟ୍ ସାଇନ୍ସର ପ୍ରଥମ ବର୍ଷରେ ମୁଁ ପଦାର୍ଥ ବିଜ୍ଞାନର ଆଟମ୍, ମଲେକୁଲ ଆଦି ବିଷୟ ଯେତେବେଳେ ପଢ଼ିଲି ସେତେବେଳେ ବିରାଟ ସୃଷ୍ଟିର ମୂଳତତ୍ତ୍ୱକୁ ବୁଝିବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରୁଥିଲି ଏବଂ ଆତ୍ମବିଚାର ହୋଇପଡ଼ୁଥିଲି । The creation of the atom ଛୋଟ ଛୋଟ କବିତା ଦୁଇଟି ଇଂରାଜୀରେ ଲେଖିଲି । କବିତା ଦୁଇଟିକୁ ମୁଁ ଚିନ୍ତାଭାବକୁ ଦେଖାଇଲି । ସେ ସାମାନ୍ୟ ସଂଶୋଧନ କରି ଗୋଟେ ଫେରାଇ ଦେଲେ । ଅନ୍ୟମାନେ ବହୁତ ପ୍ରଶଂସା କରିଥିଲେ । ଚିନ୍ତାଭାବକଠାରୁ ମୁଁ ଯାହା ଆଶା କରୁଥିଲି, ପାଇ ନଥିଲି । ତା'ପରେ ସେ ତାଲି ଯାଇଥିଲେ ପଣ୍ଡିତେରୀ, ଆଗ୍ରା ଓ ଫେରିଲାବେଳେ ସେ ମୋ ପାଇଁ ଏକ ବିରାଟ ଇଂରାଜୀ କବିତା ବହି କିଣି ଆଣିଥିଲେ । ତାହା ଥିଲା, "Collected poems of Sri Aurobindo" । ସେଦିନ କବିତା ଦୁଇଟିକୁ ପଢ଼ି ସେ ମୋତେ ସିଧାସଳଖ ପ୍ରଶଂସା କରି କବିତା ବହିଟି ହାତରେ ଧରେଇ କେତେ କଥା ଯେ କହିଦେଲେ, ତାହା କେବଳ ଅନୁଭବୀ ହିଁ ଜାଣେ । ପ୍ରକାଶ୍ୟ ପ୍ରଶଂସାରେ ମୁଁ କବିତା ଦୁଇଟିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିଯାଇଥାନ୍ତି, ମାତ୍ର ନୀରବରେ ସେ ମୋ ଭିତରେ ଏଭଳି ଇନ୍ଦନ ଢାଳିଦେଲେ, ଯଦ୍ୱାରା ମୁଁ କବିତା ପଢ଼ିବାର ଓ ବୁଝିବାର ପ୍ରୟାସକୁ ଅନେକ ଦିନଧରି ଜାରି ରଖିପାରିଲି । ଏପରି ନହୋଇଥିଲେ ବୋଧହୁଏ ମୋର ଏ ଦିଗଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉପର ଠାଉରିଆ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତା ।

ଏତେ ପାଖରୁ ମିଶିଲା ପରେ ବି ଚିନ୍ତାଭାବ ଭାରି ଜ୍ଞାନୀ ଭଳି ମନେ ହେଉଥାନ୍ତି । ସେ ଅତି ସାଧାରଣ ଭାବରେ ତଳକୁ ଆସିପାରନ୍ତି କି ନାହିଁ ମୁଁ ସେ ବିଷୟରେ ଦୃଢ଼ରେ ପଡ଼ିଯାଇଥିଲି । ଗାଁରେ ଆମେ ପିଲାମାନେ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଦୁଇ ଦିନିଆ ସମ୍ମିଳନୀର ଆୟୋଜନ କରୁ । ବାହାରୁ ବନ୍ଧାକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରୁ । ମୁଁ ମନେ ମନେ ଭାବିଲି ଏ ବର୍ଷ ଯଦି ଚିନ୍ତାଭାବ ଆସନ୍ତେ, ତେବେ ଗାଁର ଅନ୍ୟ ବଂଧୁମାନେ ବହୁତ ତୃପ୍ତ କଥା ଶୁଣନ୍ତେ, ଆମର ପୁରୁଣା ରୀତି ନୀତି ଗୁଡ଼ାକ ସଂଶୋଧନ ହୋଇଯାଆନ୍ତା । ମୋ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଗାଁ ବଂଧୁମାନେ ସଂଗେ ସଂଗେ ରାଜି ହୋଇଗଲେ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ଅଣାଯିବ କିପରି ତାହା ଥିଲା ଚିନ୍ତାର ବିଷୟ । ପୁଣି, ସେ ଗାଁକୁ ଆସିବାକୁ ରାଜି ହେବେ କି ନାହିଁ ତାହାଥିଲା ଅନ୍ୟ ଏକ ସମସ୍ୟା । ମୋତେ ସେ ବାୟିତ୍ୱ ଦିଆଗଲା । ଦିନେ ମାତୃଭବନ କ୍ଲାସରୁ ଫେରିଲାବେଳେ ମୁଁ ଚିନ୍ତାଭାବକୁ ଆମ ଗାଁକୁ ଯିବାକଥା ଜଣାଇଲି । ସେ ସଂଗେ ସଂଗେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ ତୁମେ ଏବେ ପାଠ ପଢ଼ିବ ନା ସମ୍ମିଳନୀରେ ମାଡିବ । ମୁଁ ହଠାତ୍ କିଛି ଉତ୍ତର ଦେଇ ପାରିଲି ନାହିଁ । ତା'ପରେ ସେ କହିଲେ, ମୁଁ ଯିବି ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ ସର୍କରେ । ସର୍କଟି ହେଲା ଭାଷଣ ପାଠଣ ହେବ ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ବସି ଆଲୋଚନା କରିବା । ମୁଁ ବା କାହିଁକି ଏ ସର୍କରେ ରାଜି ହୋଇନଥାନ୍ତି ! କାରଣ ମୁଁ ଜାଣିଥିଲି, ଗାଁରେ ବଂଧୁମାନେ ମୁଁ ଯାହା କହିବି ସେଥିରେ ରାଜିହେବେ । କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପାଇଁ ତାରିଖ ସ୍ଥିର ହେଲା । କେଉଁ ବସ୍ ଆମ ଗାଁ ଛକକୁ ଯାଏ, ମୁଁ ଚିନ୍ତାଭାବକୁ ଜଣାଇ ଦେଲି ।

ଠିକଣାଦିନ ମୁଁ ସମ୍ମିଳନୀ ଜାଗାରେ ହାତ୍ ପ୍ୟାକଟିଏ ପିନ୍ଧି କାମରେ ଲାଗିଯାଇଥିଲି । ବସକୁ ଅପେକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ଆଉ ଜଣେ ବଡ଼ ଗାଈକୁ ବସ୍‌ଷାଣୁକୁ ପଠାଇ ଦେଲି । ମୁଁ କେବଳ ତାକୁ ଚିତ୍ତରାଜଙ୍କ ଚେହେରାଟା ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କହିଥିଲି । ପ୍ରଥମ ବସ୍ ଚାଲିଗଲା । ମାତ୍ର ସେଗଳି କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ଓହ୍ଲାଇଲେ ନାହିଁ । ତା’ପରେ ଚାକଟେର ରେକର୍ଡେସନରୁ ନାଲି ବସ୍‌ଟି ଆସି ଅଟକିଲା । ଜଣେ ଖଦଡ଼ ଧୋତି ପିନ୍ଧା ଡେଙ୍ଗା, ଗୋରା ମଣିଷ ବସ୍‌ରୁ ଓହ୍ଲାଇଲେ । ହାତରେ ଗୋଟିଏ ବନ୍ଧା ପଟୋ ଧରିଥିଲେ ଏବଂ ଆମ ଗାଁ ଆଡ଼କୁ ପଡ଼ିଥିବା ରାସ୍ତାରେ ବାହାରିଗଲେ । ଚିତ୍ତରାଜତ ନାଲି ବସ୍‌ରେ ଆସିବାର ନଥିଲା । ଭାଇ ଜଣକ ସଂଦେହରେ ପଡ଼ିଗଲେ । ଅଳ୍ପ କିଛି ସମୟ ଅପେକ୍ଷା କରି ସେ ସାଇକେଲ ଧରି ହାଜର ହୋଇଗଲେ ଖଦଡ଼ ଧୋତି ପିନ୍ଧା ସେହି ମଣିଷ ପାଖରେ । ପଚାରିଲେ, ଆପଣ ଚିତ୍ତରାଜ କି ? ସେ ହସି ହସି କହିଲେ, ହଁ । ସେମାନେ ସାଇକେଲ ଚଢ଼ି ସମ୍ମିଳନୀ ଜାଗାରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଆଗରୁ ଆମେ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ସମ୍ମିଳନୀକୁ ଡାକୁଥିଲୁ, ସେମାନଙ୍କୁ ଆଣିବାରେ ଅନେକ ସାବଧାନତା ଅବଲମ୍ବନ କରୁଥିଲୁ । କେଉଁଠି କାଳେ କଥଣ ଚୁଟି ବିଚ୍ୟୁତି ରହିଯିବ, ସେଥିପାଇଁ ଆମ ପିଲା ବୁଦ୍ଧିରେ ଯେତେ ଯତ୍ନବାନ ହେବାକଥା ଆମେ ହେଉଥିଲୁ । ଚିତ୍ତରାଜ ଏତେ ସହଜ ମଣିଷଟିଏ- ସେଇଦିନ ଜାଣିଲି ଏ କଥା ।

ସେଥର ସେ ଆମ ସହିତ କଟେଇଥିଲେ ଚିନିଦିନ । ସେ ଆମ ବଡ଼ ସାନ ସମସ୍ତଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଏପରି ମିଶିଯାଇଥିଲେ ଯେ ଅତିଥି ବୋଲି ମନେ ହେଲେ ନାହିଁ । ଦର୍ଶନ ଡକ୍ଟରୁଡ଼ିକୁ ଏପରି ସରଳ ଉଦାହରଣ ଦେଇ ଆମକୁ ବୁଝାଇ ଦେଉଥିଲେ ଯେ ଆମେ ଜଣେ ବୟସ୍କ ଜ୍ଞାନୀ ବ୍ୟକ୍ତି ବା ଜଣେ ପ୍ରଫେସରଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣୁଥିଲୁ ବୋଲି ମନେ ହେଉନଥିଲା । ସମସ୍ତେ ଦିନ ଦି’ଟାରେ ଚିତ୍ତ ରଞ୍ଜନ ଦାସକୁ “ଚିତ୍ତରାଜ” ଭଳି ଚିହ୍ନିଗଲେ ।

ସଂଧ୍ୟାବେଳେ ବୁଲିଗଲାବେଳେ ସେ ମୋତେ ପଚାରିଲେ, ତୁମେ ଜୀବନରେ କଥଣ ହେବାକୁ ମନ କରୁଛ । ମୁଁ କହିଲି, ମୋର ଡାକ୍ତରୀ ପଢ଼ିବାକୁ ରହା । ଗ୍ରୀଷ୍ମଋତୁରେ କଟକ ମାତୃଭବନରେ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷାକେନ୍ଦ୍ରର ଶିକ୍ଷକ ଭାବେ ଅପାମାନଙ୍କ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଚାଲିଥାଏ । ମୁଁ ଏହି ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ପ୍ରଥମରୁ ଯୋଗ ଦେଉଥାଏ । ଚିତ୍ତରାଜ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣର ଦାୟିତ୍ବ ନେଇଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ସକାଳୁ ରାତିଯାଏ ସେ ପୂରା ସମୟଧରି ମାତୃଭବନରେ ରହୁଥାନ୍ତି । ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମଟି ମୋତେ ଏତେ ଭଲ ଲାଗୁଥିଲା ଯେ ମୁଁ ପୂରା ସମୟ ଏଥିରେ ରହିଯାଉଥିଲି । କେତେ କେତେ ଶିକ୍ଷା ଦର୍ଶନ, ଶିକ୍ଷା ପରୀକ୍ଷଣ କଥା ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ ମୋ ଭିତରେ ବୈଦ୍ୟବାୟୁକ ଉଦ୍‌ବେଳନ ସୃଷ୍ଟି ହେଉଥାଏ । ଚିତ୍ତରାଜ ନିଜେ ପ୍ରଧାନ ବିଗଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ପର୍କ ଆଲୋଚନା କରୁଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧି, ରବୀନ୍ଦ୍ରଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ଦର୍ଶନ, ବିଦେଶରେ ହୋଇଥିବା ଅନେକ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପରୀକ୍ଷା ନିରୀକ୍ଷା, ଶିଶୁର ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ବିକ ବିଶ୍ଳେଷଣ, ଶିକ୍ଷାକ୍ଷେତ୍ରରେ ନେତୃତ୍ବ ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟରେ ଶୁଣି

ଶୁଣି ମନଟା ଆଉ ଏକ ଭାବ ରାଜ୍ୟକୁ ଉଡ଼ି ଯାଉଥିଲା । ମୋ ଭିତରେ ଶିକ୍ଷକଟିଏ ହୋଇଯିବାପାଇଁ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଜାଗି ଉଠୁଥିଲା ।

ପ୍ରଶିକ୍ଷଣର କାର୍ଯ୍ୟସୂଚୀ ଅନୁଯାୟୀ ପ୍ରତିଦିନ ସଂଧ୍ୟାରେ କୌଣସି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଷୟକୁ ନେଇ ମୁକ୍ତ ଆଲୋଚନା କରାଯାଏ । ଦିନକର ଆଲୋଚନାର ବିଷୟବସ୍ତୁ ଥିଲା “ମୁଁ କ'ଣ ହେବି” । ମୋର କହିବାର ପାଲି ପଡ଼ିଲା । ମୁଁ ସେତେବେଳେ ଜଣେ ଡାକ୍ତର ହେବି ବୋଲି ବୁଲିଯାଇ କହିଲି— “ମୁଁ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ହେବି” । ଏତେବେଳକୁ ମୋ ଆଇ.ଏସ୍‌ସି ପରୀକ୍ଷା ସରିଥାଏ । ପରୀକ୍ଷା ପଢ଼ ବାହାରି ନଥାଏ । ପରଦିନ ଦିନବେଳାର ପୁରୁସର୍ତ୍ତ ସମୟରେ ମୁଁ ଚିରବାଇକୁ କହିଲି, ଏତେ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ବିଷୟରେ ଶୁଣି ଶୁଣି ମୋର ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଅନର୍ଥ ନେଇ ପଢ଼ିବାକୁ ଆଗ୍ରହ ହେଉଛି । ମୁଁ ଆଉ ଡାକ୍ତରୀ ପଢ଼ିବି ନାହିଁ । ମୁଁ ଭାବିଥିଲି ଚିରବାଇ ଏକଥା ଶୁଣି ଖୁସି ହୋଇଯିବେ ଏବଂ ମୋତେ ଏଦିଗରେ ଆଗେଇବା ପାଇଁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବେ । ମାତ୍ର କଥା ଓଲଟା ହେଲା । ସେତେବେଳେ ସେ କହିଲେ, କି ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ପଢ଼ିବ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଯେଉଁ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ପଢ଼ାଯାଉଛି ସେସବୁ ଛଡ଼ୁ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ । ତୁମେ ଏତିକି ମନ ଚଗଲା କଲେ ଚଳିବନାହିଁ । ତୁମେ ଡାକ୍ତରୀ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ଆଗରୁ ମନ ସ୍ଥିର କରିଛ ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଅ । ପରେ ଡାକ୍ତରୀ ବିଭାଗରେ କ୍ଲିନିକାଲ ସାଇକୋଲୋଜୀ(Clinical Psychology) ବିଦେଶରେ ଯାଇ ପଢ଼ିବ । ଏତିକିରେ ଶିକ୍ଷକ ହେବାର ଜୋସ୍ ମୋର ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ମାତ୍ର ମନ ଭିତରୁ ସୁଲ ଡିଆରିର ବାସନା ଲିଭିଲା ନାହିଁ । ସ୍ଥିର କରି ଡାକ୍ତରୀ ପଢ଼ିବି ଏବଂ ମୋ ଭାବନାକୁ ନେଇ ସୁଲଟିଏ ଗଢ଼ିବି ।

ଆଇ.ଏସ୍‌ସି ପରୀକ୍ଷାପଢ଼ ବାହାରିଗଲା । ପରୀକ୍ଷାରେ ଶତକଡ଼ା ୭୫ ନମ୍ବର ରଖୁଥାଏ । ସେତେବେଳେ ରେଭେନ୍ସା କଲେଜରେ ଯେ କୌଣସି ଭଲ ବିଷୟରେ ଅନର୍ଥ ନେଇ ପଢ଼ିବାକୁ ଅସୁବିଧା ହୋଇନଥାନ୍ତା । ଅନେକ ସାଙ୍ଗ କହିଲେ ପଢ଼ିବୁ କିମ୍ବା ଜିଓଲୋଜି ଅନର୍ଥ ନେଇ ପଢ଼ । ସେଥିରେ ଭଲ ପ୍ରସ୍‌ପେକ୍ଟିଭ୍ ଅଛି । ଚିରବାଇକୁ ଯେତେବେଳେ ଏକଥା କହିଲି, ସେ ଗାଳି ଦେଇ କହିଲେ, ଡାକ୍ତରୀ ପଢ଼ାରେ ଏସବୁ ପାଠ କିପରି ସାହାଯ୍ୟ କରିବ । ଏପରି ମନ ଚଗଲା କଲେ ତୁମେ କୁଆଡ଼କୁ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ବରଂ ପ୍ରାଣୀ ବିଜ୍ଞାନ ଅନର୍ଥ ନେଇ ପଢ଼ । ସେତେବେଳେ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଅପେକ୍ଷାକୃତ କମ୍ ନମ୍ବର ରହୁଥିଲା, କିମ୍ବା ଯେଉଁମାନେ ଗଣିତ ବିଦ୍ୟାରେ ଦୁର୍ବଳ ରହୁଥିଲେ ଏବଂ ଝିଅମାନେ ଏହିପାଠଟି ପଢ଼ିବାକୁ ଆସୁଥିଲେ । ତେଣୁ ମୋତେ ଟିକିଏ ଖଟକା ଲାଗିଲା । ମାତ୍ର ମୁଁ ପ୍ରାଣୀ ବିଜ୍ଞାନ ଅନର୍ଥ ନେଇ ପଢ଼ିବାକୁ ନିଜକୁ ବୁଝାଇଲି ଏବଂ ସେହି ଅନୁସାରେ ପର୍ଯ୍ୟ ପୂରଣ କରି ପକାଇଲି । ଏପଟେ ମେଡ଼ିକାଲ ପ୍ରବେଶିକା ପରୀକ୍ଷା ପାଇଁ ବି ପର୍ଯ୍ୟ ପୂରଣ କରିଥାଏ । ମାତ୍ର ଠିକ୍ ଏହି ସମୟରେ ମୋ ଉପରେ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ମାଡ଼ି ବସିଲା । ମୁଁ ଗାଁରେ ଥାଏ । ବାପା ଓ ମାଆ ଉଭୟଙ୍କର ଦେହ ଅସୁସ୍ଥ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ମାଆଙ୍କୁ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ଭର୍ତ୍ତି କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ମୁଁ

ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ମା'କୁ ଜରି ରହୁଥିଲା । ଚାତୁଥିଲା ମାଆ ସ୍ୱପ୍ନ ହୋଇଗଲେ ବହିଃପତ୍ର ଉପରେ ଆଖି ପକାଇ ପ୍ରବେଶିକା ପରୀକ୍ଷା ପାଇଁ କିଛିମାତ୍ରାରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଯିବି । ମାତ୍ର ମା' ଆଉ ରହିବାନି, ଚାଲିଗଲା । ଆଖିରୁ କୁହ ଆଖିରେ ମାରିଲି । ବଡ଼ ପୁଅ ଭାବରେ ଘର ସମ୍ଭାଳିବା କଥା ବୋଲି ସାଇଲୋକେ ମୋ କାନରେ କୁହାକୁହି ହେଲେ । ପ୍ରବେଶିକା ପରୀକ୍ଷା ମାତ୍ର ଆଉ ତେର ଦିନ ଥାଏ । କ୍ରିୟାକର୍ମ ସାରି ମୁଁ ପରୀକ୍ଷା ଦେବାକୁ ଗଲି । ଯାହାଯେମିତି ହେଲା, କିଛି ନଜାବି ଘରକୁ ଫେରିଲି । ଏ ଗିତରେ ରେଭେନ୍ସା କଲେଜରେ ଜଣେ ଭାଇ ଯାଇ ମୋ ଆଡ଼ମ୍ବର କାମଟି ସାରିଦେଇଥିଲେ ।

ବଂଧୁବାନ୍ଧବ ଓ ସାହିତ୍ୟୋକ ମୁଁ ବାହାହୋଇ ଘର ସମ୍ଭାଳିବାକୁ ବାରମ୍ବାର ବୁଝାଉଥାନ୍ତି । ପାଠ ପଢ଼ାର ବିରାଟ ସ୍ୱପ୍ନ ଗିତରେ ଏଭଳି କଥାର କୌଣସି ତାଳମେଳ ମୁଁ ରଖିପାରୁ ନଥାଏ । ଅନେକ ଆଉପାଦେ ଆଗକୁ ଯାଇ କହୁଥିଲେ, କିଛି ନହେଲେ ବୋହୂ ଘରେ ରହିବ, ତୁ ଯାଇ ବାହାରେ ପାଠ ପଢ଼ିବୁ । ମୁଁ କ'ଣ କରିବି ବା ନକରିବି ସେଥିପାଇଁ ଟିକିଏ ନୀରବରେ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ପୁରୁସ୍କୃତ ମିଳୁନଥାଏ । ମୁଁ ମୋ ପାରିବାରିକ ମାନସିକତାକୁ ନେଇ ଚିତ୍ରଭାଇକୁ ଚିଠି ଦେଉଥାଏ । ସେତେବେଳେ ଚିତ୍ରଭାଇଙ୍କଠାରୁ ଯେଉଁ ଦୁଇଟି ଚିଠି ପାଇଥିଲି ସେଥିରେ ମୁଁ ସମସ୍ତ ସାମାଜିକ ଘେର ଗିତରୁ ଚକ୍ଷୁଶୀର୍ଷ ବାହାରି ଆସିବାର ବଳଟି ମୋ ଗିତରେ ଯୋଗାଡ଼ କରିନେଲି । ଚିତ୍ରଭାଇ ଲେଖୁଥିଲେ— “ଯେଉଁ ମାନବଦ୍ୱାରା ପୃଥିବୀର ଅନେକ କାମ ହେବ ବୋଲି ଭଗବାନ ଇଚ୍ଛା କରୁଥାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଭଗବାନ ଅଧିକ ଦୃଢ଼ କରିବାପାଇଁ ଏହିପରି ପରୀକ୍ଷାମାନ କରିଥାନ୍ତି । ତୁମକୁ ଏ ପରୀକ୍ଷାରେ ଉଦ୍ଧାର୍ଣ୍ଣ ହେବାକୁ ହେବ । ତୁମେ ଗାଁ ଛାଡ଼ି କଟକ ଚାଲିଆସ ଓ ପାଠ ପଢ଼ ।” ବାସ୍ ସେତିକିରେ କିଏ କ'ଣ ଭାବିବ, ନଜାବିବ, ସହକଥାକୁ ଗୁଲିଯାଇ ମୁଁ କଟକ ବାହାରିଗଲି । ପ୍ରାଣୀ ବିଜ୍ଞାନ ଅନର୍ସ ନେଇ ପଢ଼ିଲି । ସବୁ ପ୍ରକାରର ଦୁଃଖଦ ମାନସିକତାକୁ ସହ୍ୟ କରି ସେବର୍ଷ ମୂଳରୁ ମେଡ଼ିକାଲ ପ୍ରବେଶିକା ପରୀକ୍ଷା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାକୁ ଲାଗିପଡ଼ିଲି । ମୋର ପ୍ରସ୍ତୁତି ଏଭଳି ହୋଇଥିଲା ଯେ ମୁଁ ବହୁ ଆଗରୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ କହୁଥିଲି, ମୁଁ ଏଥର ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ମେଡ଼ିକାଲ ପାଇବି ଏବଂ କଟକର ଏସ୍.ସି.ବି ମେଡ଼ିକାଲ କଲେଜରେ ପଢ଼ିବାପାଇଁ ଯୋଗ୍ୟ ହେବି । ଏଭଳି କଥାଶୁଣି ଅନ୍ୟମାନେ ଚାତୁଥିଲେ, ବୋଧହୁଏ ମୋର ଉପର ମହଲାରେ କେଉଁଠି ହାତ ଅଛି । ମୁଁ ସେବର୍ଷ ମେଡ଼ିକାଲ ପାଇଲି ଏବଂ କଟକ ମେଡ଼ିକାଲ କଲେଜରେ ପାଠ ପଢ଼ିଲି । ଆଜି ମୁଁ ଡାକ୍ତର ।

ଡାକ୍ତରୀ ଛାତ୍ର ଥିଲାବେଳେ ମଧ୍ୟ, ମୁଁ ନିୟମିତ ମାତୃଭବନକୁ ଆସେ ଚିତ୍ରଭାଇଙ୍କ ଛାସ କରିବାକୁ । ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦଙ୍କ ଦର୍ଶନ ବ୍ୟତୀତ, ସାହିତ୍ୟ, ସମାଜ, ଶିକ୍ଷା, ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଦି ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନାର ପରିସରଟି ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଉଠେ । ଛାସ ପରେ ମୁଁ ଓ ଚିତ୍ରଭାଇ (ବେଳେ ବେଳେ ଅନ୍ୟମାନେ ବି ସାଙ୍ଗରେ ଥାନ୍ତି) ମେଡ଼ିକାଲ କ୍ୟାମ୍ପସକୁ ଫେରୁ । ବାଟରେ

ଛତ୍ରବନ୍ଧାର । ପନିପରିବା କିଣା ସାରି, ବିକିରି ବିଷୟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଚାଲୁଥାଏ । ଦିନେ ଲୁହରୁ ଏକ ଗାନ୍ଧାର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଲୋଚନା ସାରି ଆମେ ଯେତୁଥାଉ । ସେତେବେଳେ ଚିରଭାଇ କହୁ କହୁ କହିଲେ, “ମଦନ, ଓଡ଼ିଶାରେ କଥା ପଚାଶଜଣା ଯୁବକ ବାହାରତେନି, ଯେଉଁମାନେ ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦଙ୍କ ମୂଳ ବହିଗୁଡ଼ିକୁ ପଢ଼ି ଠିକ୍ ଭାବରେ ବୁଝି ବୁଝାଇ ପାରନ୍ତେ ଏବଂ ତା ସାଙ୍ଗକୁ ଯେତେ ଆନୁସାଙ୍ଗିକ ବହି ଅଛି ସେସବୁକୁ ପଢ଼ି ନିଜର ଜ୍ଞାନ ଓ ବୁଝିବାର ପରିସରକୁ ବଢ଼ାଇ ପାରନ୍ତେ ! ଏହାଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ନିଜ ନିଜ ଜାଗାରେ ପ୍ରକୃତ ନେତୃତ୍ୱ ନେଇପାରନ୍ତେ । ମୁଁ କହିଲି— ମାତ୍ର ପଚାଶଜଣ ମନିବେନି ! ନିଶ୍ଚୟ ମିଳିବେ । (ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ ଜାଣିପାରୁନି ମିଳିଲେ କି ନାହିଁ ।) ସେହି ବର୍ଷ ଦଶହରା ଛୁଟିରେ ମୁଁ ଆମ ଗାଁରେ ଏକ ଛୋଟ ଶିବିର ଆୟୋଜନ କରାଇଥିଲି । କଟକରୁ ତିନିଜଣ ଓ ଆମ ଅଞ୍ଚଳରୁ ଆଉ ପନ୍ଦରଜଣ ଏକାଠି ହୋଇ ପାଞ୍ଚ ଦିନ କାଳ ଆମେ ଏହି ଶିବିରରେ ରହିଲୁ । ଶିବିରରେ ମୁଖ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟସୂଚୀ ଦୁଇଟି ଥିଲା— ସ୍କୁଲ ଘର ତିଆରି ଏବଂ ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦଙ୍କ ଦର୍ଶନ ପଠନ ଓ ଆଲୋଚନା । ଶିବିରଟି ଆମମାନଙ୍କ ମନ ଭିତରେ ଏକ ନୂତନ କର୍ମପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଇ ପାରିଲା । ପରେ ଆସି ମୁଁ ଚିରଭାଇଙ୍କୁ ସେଇ କଥାଟି କହିଲି । ସେହି ସମୟରେ ସେ ମୋ ଆଗରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଉପସ୍ଥାପନ କଲେ । ପ୍ରସ୍ତାବଟି ହେଲା ଏହିପରି : ସେତେବେଳର ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାର, ମାର୍କୋଣା ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷାକେନ୍ଦ୍ରରେ ଗ୍ରୀଷ୍ମଋତୁରେ ଏକ ଶ୍ରମଶିବିର କରାଯିବ । ବାହାରୁ ମାତ୍ର ପନ୍ଦରଜଣ ଯିବେ ଓ ସେଠିକାର ଅନ୍ତେବାସୀ ତଥା ଶିକ୍ଷକ ଅପ୍ପା ଓ ଭାଇମାନେ ମିଶିବେ । ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦଙ୍କ ଦର୍ଶନରୁ ଗୋଟିଏ ବହି ପଢ଼ାଯାଇ ଆଲୋଚନା କରାଯିବ ଓ ପୋଖରୀ ଖୋଳାଯିବ । ଏହି ଶିବିରର ନେତୃତ୍ୱ ମୋତେ ନେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମୁଁ ରାଜି ହୋଇଗଲି । ସେହି ଅନୁସାରେ ଚିରଭାଇ ମାର୍କୋଣା ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷାକେନ୍ଦ୍ରର ଉଦ୍ୟନ୍ତାଳୟ ପାଖକୁ ଚିଠି ଲେଖିଦେଲେ । ମୁଁ ଯେଉଁ ବଂଧୁମାନେ ଯାଇପାରିବେ ନେଲି ଅନୁମାନ କଲି ସେମାନଙ୍କୁ ଜଣାଇଲି । ଜଣେ ଦି ଜଣ ଡାକ୍ତରୀ ଛାତ୍ର ବଂଧୁ ବି ରାଜିହେଲେ । ଆମ ଗାଁରୁ ଛଅ ସାତ ଜଣ, ଚିରଭାଇଙ୍କ ଲୁହରେ ଯୋଗ ଦେଉଥିବା ବଂଧୁମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଆଉ ଛଅ ସାତ ଜଣ ଶିବିର ଯିବାକୁ ମନସ୍ଥ କଲେ । ଏହିପରି ପ୍ରାୟ ବାହାରୁ ପନ୍ଦରଜଣ ଓ ସ୍ଥାନୀୟ ପନ୍ଦରଜଣ, ସମୁଦାୟ ଚିରିଶଜଣଙ୍କୁ ନେଇ ମାର୍କୋଣା ଶିବିର ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଚିରଭାଇ ନିଜେ ଶିବିରରେ ପୂରା ସମୟ ରହିଲେ । ଦଶ ଦିନିଆ କର୍ମ ଶିବିରର କାର୍ଯ୍ୟସୂଚୀ ଶିବିର ପୂର୍ବଦିନ ସଂଧ୍ୟାରେ ଆମେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲୁ ଏବଂ ସେହି ଅନୁଯାୟୀ ଶିବିର ପରିଚାଳିତ ହେଲା । ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ ଭୋର ଚାରିଟା ବେଳୁ ଉଠି ପଡୁଥିଲୁ । ଚାରିଟାପଞ୍ଚାଳିଶରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଉଥିଲା କାମ । ତା ପୂର୍ବରୁ କାମ ଭିତରୁ କେତେଜଣ ଚିରଭାଇଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ବସି ରବାସ୍ତ୍ର ସଂଗୀତ ଗାନ କରି ସମଗ୍ର ବାତାବରଣକୁ ସଂଗୀତମୟ କରିଦେଉଥିଲେ । ପୂରା ତିନିଘଣ୍ଟା କାମପରେ ଗାଧୁଆ ପାଧୁଆ ଜଳଯୋଗ, ତିନିଘଣ୍ଟା ଯାଏ ଆଲୋଚନା, ମଧ୍ୟାହ୍ନ

ଭୋଜନ, ଦୃଢ଼ହରେ ରବୀନ୍ଦ୍ର ସଂଗୀତ ଗାନ, ଉପରଓଳି ପୁଣି ବହିପଢ଼ା ଆଲୋଚନା, ତାପରେ ଘଣ୍ଟାଏ କାମ, କାମପରେ ଭଲିଖେଳ, ସଂଧ୍ୟାରେ ମୁକ୍ତ ଆଲୋଚନା, ରାତି ନଅଟା ବେଳକୁ ଖାଇବା ଓ ଦଶଟା ବେଳେ ଶୋଇବା । କାର୍ଯ୍ୟସୂଚୀ ଭିତରେ ପୂରା ଦଶଦିନ ଏପରି କଟିଯାଇ ପାରିବ ବୋଲି ଆମେ କେହି ବିଶ୍ୱାସ କରିପାରିନୁ ନାହିଁ । ଆମ ଭିତରୁ ଅନେକ ବଂଧୁ-କେବେବି ମାଟିକାମ କରିନଥିଲେ । ସେମାନେ ଯେ ଏତେ ମାଟି ହାଣି ପାରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ବୋହି ପାରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ସମସ୍ତଙ୍କ ହାତ ଲାଗି, ପୋଖରୀ ତଳୁ ପାଣି ବାହାରିବାକୁ ଲାଗିଲାଣି—ଏହାଦେଖି ସମସ୍ତଙ୍କ ମନ ପୂରା ଉଜାଟ । ଅନେକ କେବେ ବି ଗୀତ ଗାଇ ନଥିଲେ । କେହି ଅବା କେମିତି ବାଥରୁମ୍ ସିଂଗର ଥିଲେ । ସମସ୍ତେ ମିଶି ରବୀନ୍ଦ୍ର ସଂଗୀତ ଗାଇଲାବେଳେ ନିଜ ଭିତରେ ଗୀତ ଗାଇ ନପାରିବାର ଦୁର୍ବଳତାକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବୁଲି ହୋଇଯାଉଥିଲା ।

ମୋତେ ବେଶି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗିଲା, ଚିରଗାଲକୁ ଦେଖି । ମୁଁ ଭାବିଥିଲି, ଚିରଗାଲ ସେଠାରେ ଦେଖା ଦେଖି କରିବେ । ଆମେ ଯୁବ ବଂଧୁମାନେ କାମଦାମ କରିବୁ । ମାତ୍ର ସେ ଏ ବୟସରେ ମୂଳରୁ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମାଟି ଗାଣୁଆ ପକାଇବାରେ ଏତେ ପରିଶ୍ରମ କରିପାରୁଥିଲେ ଯେ ଆମମାନଙ୍କର ହାଲିଆପଣ କେଉଁଆଡ଼େ ଉଲେଇ ଯାଉଥିଲା । ଆମେ ମାଟି ଖୋଳୁ ଖୋଳୁ କୁହାକୁହି ହେଉଥିଲୁ, ଚିରଗାଲ ଗାନ୍ଧିବାଲା ଥିଲେ ତ ସେଥିପାଇଁ ଏସବୁ ପରିଶ୍ରମରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ । ବାସ୍ତବିକ ଏହି ଶିବିରଟି ଅନେକ ପାଠ ପଢୁଆ ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବ ବଂଧୁଙ୍କ ପାଇଁ ଜୀବନର ମୂଲ୍ୟବୋଧଟିକୁ ଅଧିକ ଭାବରେ ବୁଝିବାକୁ କ୍ଷମ କରିପାରିଲା । ଏହି ପ୍ରକାର ଶ୍ରମ ଶିବିର ଏବେ ବର୍ଷକୁ ଦି'ଥର ଲେଖାଏଁ ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରାନ୍ତରରେ ହେଉଛି । କେତେବେଳେ ବଣ ପାହାଡ଼ ଘେରା ଆଦିବାସୀ ବହୁଳ ଅତି ମଦସଲ ଭିତରେ ତ ଆଉ କେତେବେଳେ ସହର ଭିତରେ ଇଟା କାନ୍ଥ ତିଆରି ଶିକ୍ଷାକେନ୍ଦ୍ରରେ । ତିରିଶକଣ ଶିବିରୀଆଁରୁ ବଢ଼ି ବଢ଼ି ଏହା ଏବେ ଦୁଇଶହକୁ ଚଢ଼ିଲାଣି । ଅପାଗାଇ ସମସ୍ତେ ଆସୁଥାନ୍ତି । ଅଳ୍ପ ପାଠୁଆ, ଛାତ୍ର, ଶିକ୍ଷକ, ଅଧ୍ୟାପକ, ତାଲର, ଇଞ୍ଜିନିୟର, ଓକିଲ, ସାମ୍ବାଦିକ, ସମାଜର ସବୁବର୍ଗର ବଂଧୁମାନେ ଏହି ଶ୍ରମ ଶିବିରରେ ଯୋଗ ଦେଉଛନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ଦଶଦିନ କାଳ କାମ କରିବେ, ଦର୍ଶନମୂଳକ ଆଲୋଚନା କେନ୍ଦ୍ରରେ ଭାଗନେବେ । ପଟାଶଟକା ଶିବିରୀଆଁର ଖର୍ଚ୍ଚ ଦେଇ ଭାତ, ତଳମା, ଶାଗ, ଆଳୁଗର୍ଭା ଆଦି ଖାଇ ଏକ ସୁଜ୍ଞକିତ ସୁହୃତର ଅନୁବୃତ୍ତି ନେଇଯିବେ । ଏହିପରି ଭାବରେ ଏହି ଶିବିର ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରାୟ ତିନିଶହକଣ ବଂଧୁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାର ମନୋଭାବକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ନିଜକୁ “ସୁହୃତ ଗୋଷ୍ଠୀ”ର ଜଣେ “ସୁହୃଦ୍” ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେଇପାରୁଛନ୍ତି । ଏବେ ଚିରଗାଲ ସବୁ ଶିବିରକୁ ଯାଇ ପାରୁନାହାଁତି । ମାତ୍ର କୌଣସିଠାରେ ଶିବିର ବଂଦ ହେଉନାହିଁ । ଚିରଗାଲଙ୍କ ନିଷ୍ଠାପର ପ୍ରେରଣା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସଂଗଠିତ କରି ଗଅଁଶେଇ ରଖୁଛି ଏବଂ ଏକ ସାମୂହିକ ଶକ୍ତି ଯୋଗାଇ ଚାଲିଛି ।

ବାରମ୍ବାର ଏକ ନୂତନ ଚିନ୍ତାଧାରାର ଶିକ୍ଷା ଓ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଣାଳୀ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା କରିବା, ଶିକ୍ଷା ଓ ସମାଜ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଶୁଣିବା, ଶିବିର ମାଧ୍ୟମରେ କଷ୍ଟସ୍ୱୀକାର କରି ପରିଚାଳନା କରାଯାଇଥିବା ପରୀକ୍ଷାମୂଳକ ଶିକ୍ଷାକେନ୍ଦ୍ରମାନ ଦେଖିବା ଦ୍ୱାରା ମୋ ଭିତରେ ଶିକ୍ଷାପ୍ରତି ଅଧିକ ଅନୁରାଗ ଆସିଯାଇଥାଏ । ଥରେ ମାଡ୍ରାସରେ ଏକ ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଶିବିରରେ ଚିତ୍ତଗାଢ଼କଠାରୁ ପୋଲ୍ଲୀଶ୍ୱର ଜଣେ ଡାକ୍ତରଙ୍କର ଜୀବନ କାହାଣୀର ଝଲକଟିଏ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲି । ପରେ ତାଙ୍କ ଜୀବନ କାହାଣୀ ଲେଖାଥିବା ଇଂରାଜୀ ବହିଟି ପଢ଼ିଲି । ଜଣେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଡାକ୍ତର ସାରା ଜୀବନକୁ ପ୍ରତିକୂଳ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତରେ ଶିକ୍ଷକ ଭାବରେ ଅନାଥ ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରି ଯେପରି ନିର୍ବାକ ଭାବରେ ହିରୋରର ଇହୁଦୀ ହତ୍ୟା ଅଭିଯାନରେ ପିଲାଙ୍କ ସହ ନିଜ ଜୀବନକୁ ବଳିଦେଲେ- ତାହା ମୋ ଭିତରେ ଏକ ନୂତନ ଆହ୍ୱାନ ସୃଷ୍ଟି କରିଦେଇଥିଲା । ତା ସାଙ୍ଗକୁ ଚିତ୍ତଗାଢ଼କ ନିଜ ଲେଖା ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ, ଜଙ୍ଗଲ ଚିଠି ଆଦି ବହି ମୋ ଭିତରର ଶିକ୍ଷକ ହୃଦୟକୁ ଅଧିକ ଶାଣିତ କରି ଦେଇଥିଲା । ଆମ ଗାଁରେ ନୂତନ ଚିନ୍ତାବଳୟର ଶିକ୍ଷାକେନ୍ଦ୍ରଟିଏ ଆରମ୍ଭ କରିବା ପାଇଁ ମନ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଉଠୁଥିଲା । ବଂଧୁମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ମତାଇଦେଇ ଜମି, ଟଙ୍କା ମାଗି, ହାତରେ ମାଟି ଖୋଳି, ଲଟା ବାଲି ଗୋଡ଼ି ବୋହି କୋଠା ଘରଟିଏ ତିଆରି କରୁଥିଲାବେଳେ ଆମ ଭିତରୁ ଜଣେ ଭାଇ ଅନ୍ୟ ଶିକ୍ଷାକେନ୍ଦ୍ରରେ କିଛି ବର୍ଷ ଶିକ୍ଷକତା କରି ଅନୁଭୂତି ସଂଗ୍ରହ କରିବାପାଇଁ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ । ମୁଁ ସେତେବେଳେ ମେଡ଼ିକାଲ କଲେଜର ଚୂଡ଼ାୟ ବର୍ଷ ଛାତ୍ର । ଚିତ୍ତଗାଢ଼ ମଝିରେ ଥରେ ମୋତେ ପଚାରିଲେ, “ତୁମ ସ୍କୁଲ କେବେ ଆରମ୍ଭ ହେଉଛି ? ମୋର ମନେହେଲା, ଚିତ୍ତଗାଢ଼, ଏମିତି ପଚାରିଲେଣି ଅର୍ଥ- ଆମେ ବୋଧହୁଏ ଶିକ୍ଷାକେନ୍ଦ୍ର ଚଳାଇବା ପାଇଁ ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇଗଲୁଣି । ଶିକ୍ଷକତା ପାଇଁ ଯାଇଥିବା ଭାଇଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ମୁଁ ଜୋରସୋରରେ ଆଲୋଚନା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲି । ଗାଁକୁ ଫେରିଆସିବା ପାଇଁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇଲି । ଗାଁ ଲୋକଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ସଭା କରି ନୂତନ ଶିକ୍ଷା, ନୂଆ ରକମର ବିଦ୍ୟାଳୟ ଆଦି ବିଷୟରେ ବୁଝାଇଲି । ଆମେ ଦୁଇଜଣ ସାହାଯ୍ୟ ସହଯୋଗ ପାଇଁ ହାତ ପତାଇ ବୁଲିଲୁ । ନୂଆ ଶିକ୍ଷାକେନ୍ଦ୍ର ଆମମାନଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ଆରମ୍ଭ ହେବ - ଏଥିପାଇଁ ସାଙ୍ଗରେ ଥିବା ଅନ୍ୟ ବଂଧୁମାନେ ବି ଅଘାଡ଼ି ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ । ସେହିବର୍ଷ ଚୂଡ଼ାୟ ବାର୍ଷିକ ଡାକ୍ତରୀ ପରୀକ୍ଷାର ଥିଉରୀ ପରୀକ୍ଷା ପରେ ମୋର ପ୍ରାକ୍ତିକ ପରୀକ୍ଷାପାଇଁ ମାତ୍ର ତିନିଦିନ ବ୍ୟବଧାନ ଥାଏ । ବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ପ୍ରପରିଜାଳ ସାଙ୍ଗରେ ଚିତ୍ତଗାଢ଼ ଆସିବେ । ମୋର ପରୀକ୍ଷାରେ ଆଉ ମନ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଗାଁକୁ ଆସିଲି । ବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପର୍ବ ଶେଷ ହେଲା । ମନରେ ଏକ ବିରାଟ ଦୃଷ୍ଟି ଆସିଲା । ସେଥର ପରୀକ୍ଷାରେ ମୁଁ ଆକ୍ଷାନୁରୂପ ନମ୍ବର ରଖିପାରିଲି ନାହିଁ । ମାତ୍ର ମୋର ସେଥିସକାଶେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଅବଶୋଷ ଆସିନାହିଁ । ସେହି ବିଦ୍ୟାଳୟଟି ଅତି ଛୋଟରୁ ଆଜି ବହୁତ ବଡ଼ ଆକାରରେ ଦିଶିଲାଣି । ଭିତରେ ଅଭାବ

ଥୁଲେ ବି ଅଭାବ ଏତେ ବାଧୁନାହିଁ । ଆମେ ଦବି ଯାଉଥିଲାବେଳେ ଚିରତାରା ତଳୁ ଖେଆଟିଏମାନ ମାରି ଆମକୁ ଉଠାଇ ଦେଉଛନ୍ତି । ମୋର ମନେହେଉଛି ବିଦ୍ୟାଳୟଟି ବଢ଼ିବା ଅନୁପାତରେ ମୁଁ ବଢ଼ୁଛି । ଗୁଣାତ୍ମକମାନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମଧ୍ୟ ଏକ ପରିପୁରକ ସଂପର୍କ ରହିଥିଲା ପରି ଅନୁଭୂତ ହେଉଛି । ମୁଁ କେବେ ସିନା ଶିକ୍ଷକଟିଏ ହୋଇନାହିଁ । ମାତ୍ର, ଚିରତାରାଙ୍କ ଭଳି ଜଣେ ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷକର ସାନ୍ଦିଧ୍ୟରେ ଆସିଥିବାରୁ ଶିକ୍ଷା ଓ ଶିକ୍ଷକର ବୁନିଆଦୁ ମିଳି ନିଜକୁ ନିବୃତ୍ତ କରି ରଖି ପାରୁନି । ତାଙ୍କରି ପ୍ରେରଣା ଓଡ଼ିଶାରେ ଏମିତି କେତେ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ଜନ୍ମ ନେଇଛି, ମଣିଷ ତିଆରିରେ ଲାଗିପଡ଼ିଛି । ଆମ ସ୍କୁଲ ତାର ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ଉଦାହରଣ ।

ଜଣେ ଶିକ୍ଷକର ଦୁଃଖରେ ଜଣେ ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷକ ବଂଧୁର ହୃଦୟ ଦରଦା ହୋଇଉଠେ । ଅତି ଅଳ୍ପ ମାସିକ ହାତ ଖର୍ଚ୍ଚରେ ସଂସାରଟିଏ କରିଥିବା ଜଣେ ଭସାହା, ନିଷ୍ବାବୀନ ଶିକ୍ଷକ ଭାଇ, ଥରେ ଏକ ପ୍ରକାର ଅସୁସ୍ଥ ହୋଇପଡ଼ିଲେ ! ଡାକ୍ତରଙ୍କ ପ୍ରେସ୍‌କ୍ରିପ୍‌ସନରେ ଔଷଧ କିଣିବାର ସମ୍ଭବ ନଥିବାରୁ ପ୍ରେସ୍‌କ୍ରିପ୍‌ସନଟି ଚିରି ଫୋପାଡ଼ି ଦେଲେ । ଚିରତାରା ସେହି ଶିକ୍ଷକ ବଂଧୁକ ଠାରୁ ଚିଠି ପାଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଂବେଦନଶୀଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ବୋଧହୁଏ ଏକଥା ଶୁଣିଥିଲେ, ଆମେମାନେ ରୋଜଗାର କରି ବି ଆହା କରି ଚୁପ୍ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତୁ, କିମ୍ବା ସେହି ଜଣେ ବଂଧୁକ ପାଇଁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଦାନଶାଳତାର ପ୍ରତୀକ ସ୍ୱରୂପ କିଛି ଟଙ୍କା ପଠାଇ ଦେଇଥାନ୍ତୁ । ଚିରତାରା ତ ଚାକିରି କରିନଥିଲେ, ବା ଆମ ଭଳି ଟଙ୍କା ରୋଜଗାର କରୁନଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେ ଆହା କରି ଦୟା ଦେଖାଇବା ଭିତରେ ନିଜକୁ ବାନ୍ଧି ରଖିପାରିଲେ ନାହିଁ । ସୁହୃଦ୍ ଗୋଷ୍ଠୀ ଭାବରେ ପରିଚିତ ଆମମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଏଭଳି ଶିକ୍ଷକ ଅପାଭାବକ ଦୁଃଖରେ ସହକାରୀ ହେବାପାଇଁ ଏକ ପାଣ୍ଠି ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବଟିଏ ଦେଲେ । କଥାହେଲା, ମାସକୁ ଯିଏ ଯାହା ଦେଇପାରିବ ଦେବ । ତା ବାଦ୍ ବର୍ଷକୁ ପାଞ୍ଚଟଙ୍କା ମୂଲ୍ୟର ଗୋଟିଏ ଶିକ୍ଷା ସମକ୍ଷାୟ ବହି ବାହାରିବ । ବହି ପ୍ରକାଶନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେବ ଅଳ୍ପ ଦାମ୍‌ରେ ଆମ ଶିକ୍ଷକ ଅପାଭାବମାନେ ତଥା ଅନ୍ୟବଂଧୁମାନେ ବହି ପାଇ ପାରିବେ ଏବଂ ପୁସ୍ତକ ବିକ୍ରିରୁ ଲାଭାଂଶ ସୁହୃଦ୍ ପାଣ୍ଠିକୁ ଆସିବ । ଏସବୁ ଅର୍ଥ ଉପରୋକ୍ତ ମହତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଖର୍ଚ୍ଚ ହେବ । ସେଇଠୁ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ସୁହୃଦ୍ ଗୋଷ୍ଠୀର ପ୍ରକାଶନର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ । ଅନେକ ବହି ଚିରତାରାଙ୍କ ନିଜ ଲେଖାର ସଂକଳନ । ବହି ବିକ୍ରିର ଲାଭାଂଶ ସଂବେଦନଶୀଳ ଶିକ୍ଷକ ହୃଦୟଟିର ବାର୍ତ୍ତା ଅନୁସାରେ ଖର୍ଚ୍ଚ କରାଗଲା । ସାନସାନ ବହି ପ୍ରକାଶନର ଅନୁକୃତିରୁ ଆଉ ଏକ ସୋପାନ ଉନ୍ନୋତ୍ତିତ ହେଲା । କେତେକ ବଂଧୁକ ସାଧୁ ଉଦ୍ୟମରେ “ସୁହୃତ ପ୍ରକାଶନୀ” ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଚିରତାରାଙ୍କ ବହୁମୂଲ୍ୟ ଲେଖାଗୁଡ଼ିକୁ ସଂକଳିତ କରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶିକ୍ଷଣୀୟ ବଡ଼ ବଡ଼ ବହି ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା— ଯାହାକି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ଅଧିକ ଭାବରେ ସମୃଦ୍ଧ କରିପାରିଛି ବୋଲି ମୁଁ ଦୃଢ଼ତାର ସହ କହିପାରିବି ।

ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିପାଇଁ ଚିନ୍ତାଚାର୍ଯ୍ୟ ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ପ୍ରୟାସ ଓ ସ୍ୱାଭାବିକ ଜୀବନଧାରା ଅଚେତନ ଭାବରେ ମୋ ଉପରେ ଅନେକ ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରିଛି । ତାଙ୍କ ଲେଖା ଓ ଭାଷାର ଶୈଳୀ ମୋ କଲମ ମୁନରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ ପ୍ରକାଶ କରିବାରେ ଅନେକ ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଇଛି ଓ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛି । ମୁଁ 'ଯେତେବେଳେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାବରେ ସାକ୍ଷରତା ଆନ୍ଦୋଳନରେ ସାମିଲ ହୋଇ କିଛି ବର୍ଷ କାମ କରି ସେତେବେଳେ ଏହି ଅନୁଭୂତିକୁ ପାଥେୟ କରି ମୁଁ ଅତି ସାଧାରଣ ଲୋକଟିଏ କେଉଁ ଭାଷା ପଢ଼ିପାରିବ ଓ ବୁଝିପାରିବ ତା ଉପରେ ଅନେକ ଉଦ୍ୟମ କରିରଖିଲି । ନିଜ କଲମକୁ ସଜାଇବାରେ ଲାଗିଲି । ଏବଂ, ବିଜ୍ଞାନ ଓ ସାହିତ୍ୟକୁ ଏକାଠି କରି ଛୋଟ ଛୋଟ ଅନେକ ବହି ଲେଖିବାକୁ କ୍ଷମ ହେଲା । ଏହି ସମୟରେ ହଠାତ୍ ଏକ ନୀରବ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ମୋର ମନେ ପଡ଼ିଗଲା ପୋଲାଣ୍ଡର ସେହି ଡାକ୍ତର ତଥା ଶିକ୍ଷକଙ୍କ କଥା । ମୁଁ ଚିନ୍ତାଚାର୍ଯ୍ୟ ପାଖକୁ ଯାଇ ଡାକ୍ତରଙ୍କ ଜୀବନୀ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ମାଗି ଆଣିଲି । ଚିନ୍ତାଚାର୍ଯ୍ୟ କହିଲି, “ଏ ବହି ଓଡ଼ିଆରେ ଅନୁବାଦ ହୋଇପାରିଲେ ଅନେକ ଓଡ଼ିଆ ଯୁବକଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିପାରନ୍ତା । ମୁଁ ଅନୁବାଦ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବି ? ଚିନ୍ତାଚାର୍ଯ୍ୟ ସାହସ ଦେଇ କହିଲେ, ବହୁତ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା । ମାତ୍ର ତୁମେ ଅନୁବାଦ ନକରି ବହିଟିକୁ ପଢ଼ି ମନରୁ ଲେଖ । ମୁଁ ସାହସ ବାଞ୍ଛିଲି । ଏତେ ବଡ଼ ବହିଟି କେତେଦିନରେ ସାରିବି ବୋଲି ଭାବିଲା ବେଳକୁ ନିଜ ଆସିଯାଇଥାଏ । ମାତ୍ର ପୁଣି ଚିନ୍ତାଚାର୍ଯ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିର ସ୍ୱାଭାବିକ ଧାରାଟି ମନେପଡ଼ିଗଲା । ମୁଁ ଡାକ୍ତରଙ୍କ ଜୀବନ କାହାଣୀ ଲେଖି ବସିଲି ଏବଂ ଯେତେବେଳେ ଲେଖାଟି ଶେଷ ହେଲା ସେତେବେଳେ ଚିନ୍ତାଚାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ମୋର ନୀରବ କୃତଜ୍ଞତାର ଅର୍ପଣଟିକୁ ଅର୍ପଣ କରି ଏବଂ ଆଉ କେବେ ପଛଘୁଞ୍ଚା ଦେବି ନାହିଁ ବୋଲି ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରି ।

ଚିନ୍ତା ଚାର୍ଯ୍ୟ ସହିତ ବିଚେରଣ ଥିବା ଅତରଙ୍ଗ ସମୟର କଥା କହିଲେ - ପୋଥିଏ ହେବ । ତାଙ୍କ ସହିତ ଏମିତି ଅତରଙ୍ଗ ପରିଚିତି ରହିଥିବା ମଣିଷମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଓଡ଼ିଶାରେ ଅଳପ ନୁହେଁ । ସେ ଏମିତି ଜଣେ ମଣିଷ ଯିଏ ଆଉଜଣାକୁ ଚିହ୍ନିପାରନ୍ତି, ବୁଝିପାରନ୍ତି । ଭିତର ଶକ୍ତି ସାମର୍ଥ୍ୟକୁ ଅନୁଭବ କରିପାରନ୍ତି ଏବଂ ଜୀବନ ବିଚେରଣ ପାଇଁ ତା ଲାଗି ବାଟଟିଏ ଦେଖାଇ ଦିଅନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ପିଲାଠାରୁ ବୃଦ୍ଧା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କର ଭାଇ ହୋଇପାରିଛନ୍ତି । ପ୍ରକୃତ ବନ୍ଧୁ ହୋଇପାରିଛନ୍ତି । ପ୍ରେରଣାର ଉତ୍ସ ହୋଇପାରିଛନ୍ତି । ସମାଜର ବହୁ ତଳ ସ୍ତରରେ କୁମିଶ ହୋଇଥିବା ଅନେକ ମାନବ ଶିଶୁ କୈଶୋର ତଥା ଯୁବକ ଅବସ୍ଥାରେ ଚିନ୍ତାଚାର୍ଯ୍ୟ ସଂସର୍ଗରେ ଆସି ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନ ବହୁବାର ବାଟଟିକୁ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିପାରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସବୁ ସାହସର ସହ ପ୍ରତିକୂଳ ସ୍ରୋତ ଉପରେ ନିଜ ଛିତିକୁ ବଜାୟ ରଖି ପାରୁଛନ୍ତି । ନିଜକୁ ବିଶ୍ୱର ବୋଲି କହିପାରିଛନ୍ତି । କ'ଣ କରି ସାଧାରଣ ମଣିଷଟିଏ, ଶିକ୍ଷକଟିଏ ହେବା ପାଇଁ ଉପସ୍ୟ କରେ । ହୋଇପାରୁଛି କି ? ହେବା ଆଦୌ ଅସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ, ସହଜ । ଆମେ ଯେ ଯାହା ଚାହୁଁଛୁ ହୋଇପାରୁଛୁ- ଏକଥା ଚିନ୍ତାଚାର୍ଯ୍ୟ ଆମକୁ ଶିଖେଇଛନ୍ତି ।

ଚିତ୍ରଭାଇ

ଶ୍ରୀ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବେହେରା

ଚିତ୍ତ ରଂଜନ ଦାସ କହିଲେ ଆମ ମନ ଭିତରକୁ ପ୍ରଥମେ ଭାରତୀୟ ସ୍ବାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମର ଅନ୍ୟତମ ସୈନିକ ଆସନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ସମସ୍ତେ ଦେଶବ୍ୟଧି ଭାବରେ ହିଁ ଜାଣନ୍ତି । ମାତ୍ର ମୁଁ ଯେଉଁ ଚିତ୍ତ ରଂଜନ ଦାସଙ୍କ ସହିତ ଅଧିକ ପରିଚିତ ସେ ଆମରି ପାଖର ମଣିଷ । ପରିଚୟରେ ପିଲାଠାରୁ ବଡ଼ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅତି ଆପଣାର “ଚିତ୍ତଭାଇ” ।

କଟକର ବାଗଲପୁର ଡାକର ଗାଁ, ଏଇ ବାଗଲପୁର କଥା କହିଲାବେଳକୁ ମନେ ପଡୁଛି ଅଳ୍ପକାଳ ନଇ, ‘ଚରିତ୍ର’ ମାଳ ମାଳ ନଢ଼ିଆ ଗଛ, ଗାଁ ଓ ମନ୍ଦିର କଥା । ୧୯୬୪ ମସିହାର ଦଶହରା ପରବ ଦିନ, ରଜି ରଜି ବେଶ ପୋଷାକରେ ସଜ ହୋଇ ଗାଁ ପିଲାମାନେ କରୁଥିବା ‘କଳମ ପୂଜା’ ଆଉ ଝିଅମାନଙ୍କର ଭାରିରେ ରଂଗ ମଂଚରେ ଅଗିନୟ ଏମିତି ଗୋଟିଏ ଉତ୍ତମାନର ଗାଁରେ ଚିତ୍ତ ଭାଇଙ୍କ ଘର ।

ବିଶ୍ବ କବି ରବୀନ୍ଦ୍ର ନାଥ ଠାକୁରଙ୍କ ଆଦର୍ଶ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ଶାନ୍ତି ନିକେତନ ତାଙ୍କୁ ଟାଣି ନେଇଥିଲା ଛାତ୍ର କରି । ମନାସୀ ମାନକ ଆଦର୍ଶ, ନୀତି ଓ ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ଭାରି କରିଥିଲେ ସେଇଠି । କେତେ ବଡ଼ ବଡ଼ ସାଧକ ସଂଗ୍ରାମୀମାନଙ୍କୁ ଆପଣାର କରି ପାରିଥିଲେ ସେଇ ଛାତ୍ର ଅବସ୍ଥାରେ । ତାଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ସେଇ ଅନୁଷ୍ଠାନର ଛାତ୍ର-ଛାତ୍ରୀ ଥିଲେ ପୂଜ୍ୟ ନବକୃଷ୍ଣ ଚୌଧୁରୀ ଓ ମାଳତୀ ଦେବୀ । କାଳକ୍ରମେ ସେମାନେ ବସା ବାନ୍ଧିଥିଲେ ଏଇ ଅନୁଗୁଳରେ । ଶାନ୍ତି ନିକେତନ ଅଥବା ସାବରମତୀ ଆଶ୍ରମ ପରି ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ଗଢ଼ିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା ମାଳତୀ ଦେବୀ ଓ ନବକୃଷ୍ଣ ଚୌଧୁରୀଙ୍କର । ଏଇ ଆବାସିକ ଶିକ୍ଷାଶ୍ରମ ପାଇଁ ଅନୁଗୁଳର ଚଂପତିମୁଣ୍ଡା ଠାରେ ଜାଗା ନେଇ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଆରମ୍ଭ କରାଗଲା । ଏହାର ପ୍ରଧାନ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ରୂପେ ବଜ୍ରାଗଲା ଚିତ୍ତଭାଇଙ୍କୁ । ଶୁଣିଛି, ବିଦ୍ୟାଳୟଟି ଖାସ୍ ଚିତ୍ତଭାଇଙ୍କୁ ଆଖି ଆଗରେ ରଖି ଗଢ଼ା ଯାଇଥିଲା । ‘ଡେନ୍‌ମାର୍କ’ରୁ ଫେରି ସେ ନିଜ ବିଚାରର ପରୀକ୍ଷା ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଇଥିଲେ ସେଇଠି ବଡ଼ ଶରଧାରେ ।

ଚଂପତିମୁଣ୍ଡାରେ ଖୋଲା ଯାଇଥିବା ବିଦ୍ୟାଳୟର ନାମ ଭଉର ମୌଳିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ । (ପୋଷ୍ଟ ବେସିକ ସ୍କୁଲ) ପରେ ଏହା ବାଜିରାଞ୍ଜର ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ ନାମରେ ନାମିତ ହୋଇଥିଲା । ରାଜ୍ୟର ସିନିୟର ବେସିକ ସ୍କୁଲ (ଅଷ୍ଟମ ଶ୍ରେଣୀ)ରୁ ଯେଉଁମାନେ ପାସ କରୁଥିଲେ ସେଇମାନେ ଏଇ ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ନାମ ଲେଖାଇଥିଲେ । ନବମରୁ ଦ୍ଵାଦଶ ଶ୍ରେଣୀ ଯାଏ ପଢ଼ିବାର ବିଧି ଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନର + ୨ର ଶିକ୍ଷା ସେତେବେଳେ (୧୯୫୬ ବେଳକୁ) ସେଠାରେ ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇ ସାରିଥିଲା । ଚଂପତିମୁଣ୍ଡା ଆମ ଗାଁର ରତ୍ନକୋଷ, ତାଙ୍କେ ବାଟ ହେବ ।

ମୁଁ ପଢ଼ିବାକୁ ଗଲାବେଳକୁ ଚିରତାଳ ଆପଣାକୁ ସେଠାରୁ ଦୂରେଇ ନେଇଯାଉଥିଲେ । ତଥାପି ଚଂପତିମୁଣ୍ଡା ମାଟି ଗୋଡ଼ି ପାଣି ପବନରେ ଯେମିତି ସେ ରହି ଯାଇଥିଲେ । ଯେମିତି ସେ ରହି ଯାଇଥିଲେ ବଣ ବୁଢ଼ା ପାହାଡ଼ ଭିତରେ । ଯେମିତି ଛପି ଛପି ଆମକୁ ବାଟ ବଦଳୁଥିଲେ । କହୁଥିଲେ- ମୁଁ ଏଇଠି ଅଛି । ଆଜି ବି ଚଂପତିମୁଣ୍ଡାକୁ ଗଲେ ତାଙ୍କ ବର୍ତ୍ତମାନକୁ ଅନୁଭବ କରିହୁଏ ।

ନବକୃଷ୍ଣ ଚୌଧୁରୀ ଓ ମାଳତୀ ଦେବୀଙ୍କ କଳ୍ପିତ ପାଠଶାଳାକୁ ରୂପ ଦେବାରେ, ରୂପାନ୍ୱେଷୀ ସାଜିବାରେ ଆପଣାକୁ ହଜେଇ ଦେଇଥିଲେ ଚିରତାଳ । ସହରଠାରୁ ବହୁ ଦୂରରେ ଜଙ୍ଗଲ ଭିତରେ ମାଳ-ମାଳ ପାହାଡ଼ ଭିତରେ ପିଲାମାନଙ୍କ ସହିତ ନିଜ ହାତରେ ଇଟା ଗଢୁଥିଲେ, ବିଲରେ ଚାଷ କରୁଥିଲେ- ଏମିତି କେଉଁ କାମ ନଥିଲା ଯାହା ସେ କରୁନଥିଲେ । ପିଲାମାନଙ୍କ ସେବା କରି ବାପ-ମା ବଳି ଯାଉଥିଲେ । ପାଠ ପଢ଼ାଇ ଗୁରୁ ହୋଇ ଯାଉଥିଲେ । ସହପାଠୀ ଭଳି ବ୍ୟବହାର ଦେଖାଇ ଅତି ଆପଣାର ‘ଚିରତାଳ’ ହୋଇ ଯାଉଥିଲେ । ବାପା-ମା ସାଜି, ଭାଡ଼ତୁ ବନ୍ଧନରେ ବାନ୍ଧି ରଖିବା ଗୁଣ କେବଳ ତାଙ୍କରି ପାଖରେ ଦେଖା ଯାଇଛି । ସେଇ ପରଂପରା ଯାହା ଚଂପତି ମୁଣ୍ଡାରେ ଆମ ଯାଏ ଗଡ଼ି ଆସିଥିଲା - ସେଥିରୁ ଆମେ ମନେ ପକାଇଥିଲୁ ଚିରତାଳକୁ ।

ଚିରତାଳକୁ ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ କେବେ ଦେଖୁଥିଲି ମୋର ଠିକ ମନେ ନାହିଁ । ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଚାରି ବର୍ଷ ପଢ଼ିଲାବେଳେ ସେ କେବେ ଆସିଥିବାର ମନେ ହେଉନି । ତେବେ ପିଲାଦିନେ ଗାଁ ସ୍କୁଲରେ ପଢୁଥିବା ବେଳେ ଆମ ସ୍କୁଲ ଦେଇ ଏମିତି ଏକ ଡେଙ୍ଗା ମଣିଷ ଖବଡ଼ର ଧୋତି-ପଞ୍ଜାବୀ ପିନ୍ଧି, କାନ୍ଧରେ ଝୁଲାଇ ଝୁଲାଇ ଶାନ୍ତିନିକେତନିଆ ଠାଣିରେ ସାଇକେଲରେ ଯିବା ଆସିବା କରିବା ମୋ ଅବଚେତନରେ ଛାପି ହୋଇ ଯାଇଛି । ଏବେ ତାକୁ ସେମିତି ଦେଖୁଛି - ଯେମିତି ଦେଖୁଥିଲି ମୋ ପିଲାଦିନେ । ଯେମିତି ଲାଗୁଛି- ତାଙ୍କରି ପିଲାମାନେ, ଛାତ୍ରମାନେ, ତାଙ୍କଠୁଁ ଅଧିକ ବୟସ୍କ ହୋଇଗଲେଣି । ସେ କିନ୍ତୁ ଯେମିତି ଥିଲେ ସେମିତି ଅଛନ୍ତି । ବେଳେ ବେଳେ ଏଇ ତରୁଣପଣର ରହସ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ପଚାରି ଦବାକୁ ଲାଗୁ ହୁଏ । ପଚାରି ପାରେନି । ମନେ ମନେ ଭାବେ- ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷକମାନେ ବୋଧହୁଏ ସବୁଦିନେ ତରୁଣ ।

ଆମେ ଚଂପତିମୁଣ୍ଡାରେ ପଢ଼ିଲା ବେଳକୁ ‘ସୁର ଗୁରୁଜୀ’ (ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ଦାସ) ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ । ‘କନ୍ୟା ଭାଇ’ (ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ କନ୍ୟା ନାରାୟଣ ଦାସ) ଛାତ୍ରାବାସର ତତ୍ତ୍ୱାଧିକାରୀ । ରହିବାର ଚକଣି ଓ ପଢ଼ାପଢ଼ିର ପରଂପରା ସବୁ ଆଗପରି, ଚିରତାଳଙ୍କ ପରି । ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ଗୋଟିଏ ଗାଁର । ଏଣୁ ପିଲାମାନେ ଅନେକ ସମୟରେ ରସିକତା କରି କହୁଥିଲେ, ଏଠି ଦାସ ବଂଶର ଶାସନ ଚାଲିଛି ।

ସେ ସମୟରେ ସେଠାକାର ଅମୂଲ୍ୟ-ସଂପଦ ପାଠାଗାର । ଓଡ଼ିଆ, ହିନ୍ଦୀ, ଇଂରାଜୀ ଓ ବଙ୍ଗଳା ଭାଷାର ବହୁ ବହୁ ବହି ପାଠାଗାରର ଶ୍ରୀମଣ୍ଡଳ କରୁଥିଲା । ସରକାରୀ କଲେଜର ଅଧ୍ୟାପକମାନେ ବହିସହ ଯୋଗାଯୋଗ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ଅନେକ ସମୟରେ ଟଫତିମୁଣ୍ଡାକୁ ଆସୁଥିଲେ । ଚିତ୍ରକଳା ଉପରେ ଅନେକ ବହି ପାଠାଗାରରେ ଥିଲା, ଯାହା ଅନ୍ୟତ୍ର ଦେଖିବାକୁ ବିରଳ । ବହି ଓ ମଣିଷ ଯେମିତି ଏଠିକାର ଜୀବନ । ପଢ଼ିବା ଆଉ ଜୀବନକୁ ଅନୁଭବ କରିବା ଏଠିକାର ସବୁକିଛି ।

ଟଫତିମୁଣ୍ଡାର ପ୍ରାକୃତିକ ପରିବେଶ ଅନେକ ଚିତ୍ରକର, ଅନେକ କବି ଲେଖକଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି । ଏସବୁ ମୂଳରେ ବଂଚି ରହିଛି ଚିତ୍ରଗାଥାଙ୍କ ସଭା - ସେ ହିଁ ବିଦ୍ୟାଳୟର କାନ୍ଥରେ ଚିତ୍ର ଆଲମ୍ବନାକୁ ପୁଟାକାବରେ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଶିଳ୍ପାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଅଧ୍ୟାପନାର ସୁଯୋଗ ଦେଉଥିଲେ । ପାଠାଗାର ପାଇଁ ଶିଳ୍ପଶାସ୍ତ୍ର ଗୁଡ଼ିକ କିଣିଆଣି ସାଜତି ରଖୁଥିଲେ ।

ଗୁରୁ ଭାବରେ, ଶିକ୍ଷକ ରୂପରେ ମୁଁ କେବେ ‘ଚିତ୍ରଗାଥା’କୁ ପାଇନି । ଯେବେ ସାମନାରେ ପାଇଛି, ସେ ମୋ ଗୁରୁମାନଙ୍କୁ ଆଣି ମୋ ସାମନାରେ ଥୋଇଛନ୍ତି । ଦେଖାହେଲେ ମୋତେ କହିବେ - ‘ବିନୋଦ ଭାଇ’(ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବିନୋଦ ରାଉତରାୟ- ଯେ ପ୍ରଥମେ ଟଫତିମୁଣ୍ଡାରେ କଳାଶିକ୍ଷକ ଥିଲେ ଓ ପରେ କଳା ମହାବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ଅବସର ନେଲେ) ତମ କଥା କହୁଥିଲେ । ରବି ବାବୁ ତମ କଥା ପଚାରୁଥିଲେ । ଏସବୁ କହିବା ମୂଳରେ ଅନେକ ଉତ୍ସାହ ନିହିତ ଅଛି । ମଣିଷ ମନକୁ ଏଇ ଟିକେ ଟିକେ କଥା କେତେ ଚେଜା କରିଦିଏ ତାହା ଅନୁଭବୀଙ୍କ ଜାଣେ, ବଡ଼ମାନଙ୍କ ସହ ସାମିଲ ହେବା ପାଇଁ ଟିକେ ଚିମୁଟି ଦିଏ । ପଛ କଥା ମନେ ପକାଇ ଜୀବନ ସହ ସମ୍ପର୍କକୁ ଆହୁରି ଅତରଙ୍ଗ କରିଦିଏ । ତାଙ୍କ ଠିକଣାରେ ଚିଠି ଖଣ୍ଡେ ଦେଲେ, ଉତ୍ତରଟିଏ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ମିଳିଯାଏ । ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଅକ୍ଷର, ସିଧା ସିଧା ଧାଡ଼ିର କେତେ କଥା, କେତେ ଉପଦେଶ । ଦେଶ ବିଦେଶର ଶିଳ୍ପୀ ଓ ଶିଳ୍ପର କାହାଣୀରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ- ଜୀବନର ଉଜ୍ଜ୍ୱାସ ।

କେତେ ବଡ଼ ଜ୍ଞାନୀ, ଗୁଣୀ ଚିତ୍ରଗାଥା । ଦେଶ, ବିଦେଶ ଘୁରୁଛନ୍ତି, କେତେ କଥା ଦେଖୁଛନ୍ତି । ତଥାପି ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଦେଇଥିଲି କାଠ ଖୋଦେଇ ଚିତ୍ରଟିଏ- କଳା ଓ ଧଳାରଙ୍ଗର । ସେଇଟିକୁ ସେ ଆପଣାର ବୈଠକଘରେ ସାଜତି ରଖିବାର ମୁଁ ଦେଖୁଛି । ଗୁଣୀମାନେ ଏଇମିତି । ସେମାନେ ରୂପରେ, ରଙ୍ଗରେ, ମହକରେ, ଚମକରେ ଭାସି ଯାଆନ୍ତି ନାହିଁ ଦୁଃଖୀ-ରକ୍ତୀ, ସାନବଡ଼ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆପଣାର କରି ନିଅନ୍ତି । ନହେଲେ ମୋ ପରି ଜଣେ ସାଧାରଣ ଶିଳ୍ପୀର ଚିତ୍ର ତାଙ୍କ ବୈଠକ ଘରେ ଏତେ ଯତନରେ ଶୋଭା ପାଉନଥାନ୍ତା ।

୧୯୬୩ - ୭୪ ର କଥା । ମୁଁ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ଜନଗଣନା କାର୍ଯ୍ୟାଳୟରେ କାମ କରୁଥାଏ ଚିତ୍ରଶିଳ୍ପୀ ଭାବରେ । ସମୟ ସମୟରେ ଚିତ୍ରଗାଥାଙ୍କ ସହ ଦେଖା ହେଉଥାଏ । ସେ ସମୟରେ ଚିତ୍ରଗାଥା ରହୁଥାନ୍ତି କଟକ ମେଡ଼ିକାଲ କଲେଜ କଲୋନୀରେ ତାଙ୍କ

ଧର୍ମପତ୍ନୀ ଡକ୍ଟର ଉଷା ଦାସଙ୍କ କୋଠାରେ । ମୁଁ ରହୁଥାଏ କାଠଗଡ଼ା ସାହିର ଛୋଟ ଘରଟିଏ, ଭାଡ଼ା ନେଇ । ଦିନେ ସେ କହିଲେ- ରବିବାର ତମ ଛବି ଦେଖିଯିବି । କିନ୍ତୁ କେଉଁ ରବିବାର ଠିକ୍ ନାହିଁ । ବସାର ଠିକଣା ବୁଝିନେଲେ । କାହା ଘର - କେଉଁ ଜାଗା । ବାସ୍ ଏତିକି । ମୋତେ କେବଳ ଏତିକି ଚେତେଇ ଦେଇଥିଲେ ଯେ “ଦେଖ ଖରାବେଳେ ଶୋଇବ ନାହିଁ । ଶୋଇଥିବା ମଣିଷକୁ ଉଠାଇବାକୁ ମତେ ଭାରି ଖରାପ ଲାଗେ ।”

କଟକ ସହର ବାଉନ ବଜାର ତେପନ ଗଳି । ସେ ବି ନିଜେ କଟିକିଆ । ବାଳୁତ କାକୁ କଟକର ଗଳି କହି ସହ ପରିଚୟ । ତାକୁ କେଉଁ ବଜାର, ଛକ, ଗଳି ଅଜଣା ଯେ ? ଏମିତି ଦିନେ ରବିବାର ଖରାଦିନ ଆଖିରେ ନିଦ ଲାଗିଯାଇଛି । ନିଦରୁ ଉଠି ଝରକା ଖୋଲୁ ଖୋଲୁ ହଡ଼ବଡ଼େଇଗଲି । ଦେଖିଲି ସେଇ ଶାଢ଼ିନିକେତନିଆ ଠାଣିର ମଣିଷଟିଏ ମୋ ବସା ଆଡ଼କୁ ହସି ହସି ମାଡ଼ି ଆସୁଛନ୍ତି । କଥା ରକ୍ଷା କରି ନପାରିଥିବା ହେତୁ, ଖରାବେଳେ ଶୋଇ ପଡ଼ିଥିବା ଯୋଗୁ ମୋ ଦେହ ଝାଲେଇ ଗଲା । ତଥାପି ତାଙ୍କର ସାମନା କଲି । ଆଉ ପାଖ ଘରେ ମୋ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ଜେଜୀ ବୁଡ଼ା । ଏପାଖରେ ମୁଁ ଆଉ ଚିତ୍ତଭାଇ । ଅଳ୍ପ କଥାବାର୍ତ୍ତା ପରେ ଚିତ୍ର ଦେଖା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ଛବି ତାଙ୍କ ସାମନାରେ ମୁଁ ଥୋଇଥାଏ । ଅପଲକ ଆଖିରେ ସେ ଦେଖୁଥାନ୍ତି । ମୁଣ୍ଡ ଉଠାଇଲେ- ଆଖି ଛବି ଉପରୁ ଫେରେଇ ଆଣିଲେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ମୁଁ ସାମ୍ନାରେ ରଖୁଥାଏ । ପେଣ୍ଡିଙ୍ଗ, ଗ୍ରାପିକ, ସ୍ପେଟ, ପେନ ଏଣୁ ଇଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି ରେଖା ଭିତରେ ସେ ଯେମିତି ବୁଡ଼ି ଯାଇଥିଲେ । ନିରବ ଦ୍ରଷ୍ଟାନ୍ତିଏ ସାଜି ଉପଭୋଗ କରି ଯାଉଥିଲେ । ଚିତ୍ତଭାଇ ବସାକୁ ବାହୁଡ଼ିଲେ । ମୁଁ ତାଙ୍କ କଥା ଇ ଭାବୁଥିଲି ।

ଏ ଭିତରେ ଅନେକ ବର୍ଷ ବିତି ଗଲାଣି । କିନ୍ତୁ ସେ ଦିନର କଥା ଭୁଲି ହେଉନି । ଅନେକ ଥର ଦେଖା ହୋଇଛି । ବହୁମାନଙ୍କର ଦେଖା ହେଲେ ସେ ଆମ ଖବର ସବୁ ବୁଝି ନେଇଛନ୍ତି । ମୋ ପାଇଁ ସବୁଠାରୁ ଗର୍ବ ଓ ଗୌରବର ବିଷୟ - ଏବେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ବୈଠକ ଖାନାରେ ମୋ କାଠ ଖୋଦେଇ ଛବି ଟଙ୍ଗା ହୋଇଛି । ଏ ଛବି ଭିତରେ ମୋତେ ଦେଖୁ ଅବଶ୍ୟ ଖୁସି ହୋଇଛି । ମାତ୍ର ମୁଁ ଅନୁଭବ କରିଛି- ସେ କଳା ଧଳା ଚିତ୍ର ଭିତରେ ମୁଁ ନାହିଁ, ଚିତ୍ତଭାଇ ଅଛନ୍ତି, ଅଛି ତାଙ୍କ ମାର୍ଜିତ କଲମ ଓ କଳାବୋଧର ତମକ- ଯାହା ତାକୁ ସେଦିନ ଖରାବେଳଟାରେ ମୋ ପାଖକୁ ଟାଣି ଆଣିଥିଲା । ଏବଂ, ଯିଏ ବିଶ୍ୱର ବିଖ୍ୟାତ ଚିତ୍ରକରମାନଙ୍କ ଛବି ଭିତରେ, ଯେପରି ରଚନେଇ ଗାଁର ପ୍ରହଲ୍ଲାଦ ବେହେରା ନାମରେ ପରିଚିତ ଚିତ୍ରକର କଳାବୋଧକୁ ମଧ୍ୟ ଅନୁଭବ କରିପାରିଥିଲେ ।

ତେଣୁ ନିଜ ଅନୁଭବରେ ମୁଁ ତାକୁ ଚିତ୍ରକର ଚିତ୍ତଭାଇ ବୋଲି ହିଁ କହିବି ।

ଚିତ୍ତଭାଜକ ସହିତ ଗୋଟିଏ ସକାଳ

ଦେବବ୍ରତ

ସେ ଦିନଟି ଥିଲା ତିସେମ୍ବର ୨୫ ତାରିଖ । ସବୁଦିନ ପରି ସେଦିନ ମୁଁ ଓ ଚିତ୍ତଭାଜ ସକାଳ ବୁଢ଼ାରେ ବାହାରି ପଡ଼ିଲୁ । ଘରର କବାଟ ଖୋଲୁ ଖୋଲୁ ଭାଇ ମୋତେ ପଚାରିଲେ, ଦେବବ୍ରତ ଆଜି ଦିନଟି କ’ଣ କହିଲୁ ? ଚିକିଏ ପୁରସବ୍ ନଦେଇ ମୁଁ କହିଲି— ଆଜି ପରା ବଡ଼ଦିନ ।

ପୁଣି ଭାଇ ହସି ହସି ପଚାରିଲେ, “ରାତିରେ କ’ଣ ଏହି କଥା କ’ଣ ହେଉଥିଲା କି ?” ମୁଁ କହିଲି, “ସତ କହୁଛି ଭାଇ ଗଡ଼କାଲି ରାତିରେ ଯାଶୁଙ୍କ କଥା ଭାବି ଭାବି କେତେବେଳେ ଆଖି ଛାରିଯାଇଛି ଜାଣି ପାରିନି । ଆପଣ ପୁଣି ବଡ଼ି ସକାଳୁ ଡାକରି କଥା ପଚାରିଲେଣି ।

ସକାଳର ବାଟ ଚୁଲ୍ଲା ଭାରି ମଜା ଲାଗୁଥାଏ । ମୁଁ ପୁଣି ଦୋହରେଇଲି— “ଭାଇ ଯାଶୁଙ୍କର ପିଲାଦିନ କଥା କହୁନା— ଶୁଣିବାକୁ ଭାରି ଇଚ୍ଛା ହେଉଛି ।” ଭଉଁରକୁ ଡାକର ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଲି । ସେ କହିଲେ, ଦେବବ୍ରତ ଶୁଣ— “ଯାଶୁ ଆଠ ବରଷର ପିଲାଟିଏ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଦିନେ ଜେରୁସାଲେମ୍ ନଦୀ ନିକଟରେ ଅବସ୍ଥିତ ବେଥେଲହୋମର କେଉଁ ଏକ ସ୍ଥାନରେ ସେଣ୍ଟଜନ୍‌ଙ୍କର ବାଣୀ ଶୁଣିବା ନିମନ୍ତେ ଲୋକମାନେ ଠୁଳ ହୋଇଥାନ୍ତି । ସେଦିନ ସେଣ୍ଟଜନ୍ କହୁ କହୁ କହି ପକେଇଲେ ଆଜି ସେ ଜନ୍ମ ଦେଇ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମନ୍ତ୍ରଭକ୍ତି କିନ୍ତୁ ଆଉ କିଏ ଆସି ତାର ଉକ୍ତ ଦେଇ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମନ୍ତ୍ରରେଇ ଦେଇଯିବ । ସେଇ ସତ୍ତାରେ ଆଠ ବର୍ଷର ଯାଶୁ ଥିଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦେଖି ପାରିବାର ଆଉ ଅନେକ କିଛି ଖୋଜିବାର ଆଖି ଓ ହୃଦୟନେଇ ଆଠ ବର୍ଷର ଯାଶୁ ସେଣ୍ଟଜନ୍‌ଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ— ନିଜ ଉକ୍ତ ଦେଇ ମନ୍ତ୍ରରେଇବା ବ୍ୟକ୍ତି ଜଣକ ମୁଁ ହୋଇ ଥିବି କି ?” ଏତିକି କହି ଚିତ୍ତଭାଜ କିଛି ସମୟ ପାଇଁ ଗମ୍ଭୀର ହୋଇଗଲେ ।

ଏକଥା ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ ମୋ ଭିତରଟା ଖୁବ୍ ଭଲୁସିତ ହୋଇ ଉଠୁଥାଏ । ଆଉ ମୁଁ ସେଦିନ ଭାଇଙ୍କ ଆଗରେ କହି ପକାଇଲି— ଜଣେ ମଣିଷ ଏ ପୃଥିବୀକୁ, ଅର୍ଥାତ ଏ ସଂସାରକୁ କିଭଳି ଭାବେ ଭଲ ପାଇଲେ ଓ ତା ହୃଦୟର ଖୁଅ ସବୁକୁ ସଂସାର ସହିତ ଯୋଡ଼ିଲା ପରେ ଏକଥା କହିପାରେ । ସେଦିନ ଆଠ ବରଷର ଯାଶୁ ଏହାର ପ୍ରମାଣ ଦେଇଥିଲେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଶ୍ନ ମାଧ୍ୟମରେ । ତାଙ୍କଭଳି ମଣିଷର ଏ ପ୍ରଶ୍ନ ଶୁଣି କେଉଁ ଦେବତା ଅବା ନୀରବ ରହି ପାରନ୍ତା ? ଏହି ମହାମାନବର ପରିଚୟ ସେହି ଆଠ ବରଷର ଶିଶୁ ହିଁ ଦେଇ ଆସିଛି ।

ଏ ସବୁ ଶୁଣିବା ପରେ ଏ ସଂସାର ବଡ଼ ଅନୁତ ଲାଗେ । ମୋତେ ଅନ୍ୟମନସ୍ ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ ନାହିଁ । ଆଉ କୌଣସି ଗୁଳାରେ ଡାକିବାକୁ ମନ ହୁଏ ନାହିଁ । ନିଜେ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବାଟ ହୋଇଯିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ । ନିଜ ବାଟରେ ତାକୁ ତାକୁ ମୋତେ ଏକୃତିଆ ଲାଗେ ନାହିଁ । ବାଟ ତାକୁଥିବା ମଣିଷ ମୋତେ ଏକୃତିଆ ଅନୁଭବ କରିପାରେ ନାହିଁ । ତାକୁ ତାକୁ ବାଟ ହୁଡ଼ି ଗଲେବି ପୁଣି ତାର ବାଟ ଖୋଜିନିଏ । ସତରେ ସେ ବାଟ ହୁଡ଼ି ନଥାଏ ।

ଗୋଟିଏ ବାଟରେ ଚାଲୁ ଚାଲୁ ଅନେକ ବାଟ ଆସି ଚାଲୁ ଲାଗିଯାନ୍ତି । କେବେ କେବେ ମନେ ହୁଏ ସତେ ଯେପରି ସେହି ବାଟ ମାନେହିଁ ସେହି ବାଟୋଇର ସାଥୀ ! ଯେପରି ସଂସାର ଓ ସେ ବ୍ୟକ୍ତି ଦୁହେଁ ପରସ୍ପର ସହଯୋଗୀ, ବନ୍ଧୁ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ନିଜ ପାଖରେ ନିଜେ ମିତ୍ର ହୋଇ ନପାରିଲେ ଆଉ କାହାର ମିତ୍ର ହୋଇ ପାରିବା ? ନିଜ ପାଖରେ ନିଜେ ଧରା ନଦେଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଣିଷ ଆଉ କାହା ପାଖରେ ଧରା ଦିଏ ନାହିଁ । ନିଜ ପାଖରେ ଧରା ଦବାର ଅର୍ଥ, ନିଜକୁ ବୁଝିବାର ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରୟାସ । ସେହିପରି ଜୀବନକୁ ଏକ ପ୍ରୟୋଗଶାଳା କରି ଗଢ଼ି ତୋଳିବାର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିଲେ ଆଠ ବର୍ଷର ଯାଶୁ । ଯୌବନରେ ନିଜ ଦିହର ରକତ ବୁହାଇ ଏହି ମଣିଷ ଜଣକ ତାହା ପ୍ରମାଣ କରାଇ ଦେଇଗଲେ । ଏହାଦ୍ୱାରା ସେ ସୂଡ଼େଇ ଦେଇଗଲେ ଆଠ ବର୍ଷର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଯାହା ବ୍ରତ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲା, ଯୌବନର ଯାଶୁ ତାହା ହୃଦୟ ଦେଇ ଚିହ୍ନି ପାରିଥିଲା । ଏଣୁ ପ୍ରମାଣ ହୋଇଯାଏ ଯେ ଆଠ ବର୍ଷର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମନର ସେ ପ୍ରଶ୍ନ ଏକ ସାମୂହିକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମୋଟେ ନଥିଲା । ତାହା ଥିଲା ତାର ହୃଦୟର ପ୍ରଶ୍ନ । ଜୀବନର ଆତ୍ମ ନିବେଦନ । ଏଥିରୁ ବୁଝା ପଡ଼େ ତରୁଣ ଯାଶୁ ଚିରକାଳ ତରୁଣ ହୋଇ ବଂଚିବାର ନିବେଦନ କରି ଆସିଛନ୍ତି ନିଜ ପାଖରେ । ତରୁଣର ମୃତ୍ୟୁ ନାହିଁ, ସେ ଚିର ଅମର ଓ ନିର୍ଭୀକ । ଏହାର କ୍ଳବ୍ଧ ପ୍ରମାଣ ସ୍ୱୟଂ ଯାଶୁ ନିଜ ରକତରେ ନିଜେ ଲେଖି ଦେଇଗଲେ । ସତ କହୁଛି, ଏଇ ମଣିଷ ପାଖରେ ମୁଣ୍ଡ ଆପେ ଆପେ ନଇଁ ଯାଏ ।

କିଛି ସମୟ ନିଜ ଭିତରେ ବୁଡ଼ି ରହିଲା ପରେ ପୁଣି ତା'କୁ ପଚାରିଲି— ତା'ପରେ ଯାଶୁ ଓ ଅରବିନ୍ଦଙ୍କର ଆଖିର ଚାହାଣୀ ଓ ଓଠରେ ଫୁଟି ଉଠୁଥିବା ମୁଖର ଓଷ୍ଠଜଳ୍ୟ ମୋତେ ଏକାକୀ ଲାଗେ । ସେ କହିଲେ, ସେ ଉଭୟ ଚିର ତରୁଣ । ସଂସାରରେ ତରୁଣମାନେ ଗୋଟାଏ କ୍ଷିପ୍ରମର । କହିବାକୁ ଗଲେ— ସେମାନଙ୍କର ଧାତୁ ଗୋଟାଏ । ଯେତେବେଳେ ଭିତରଟା ଏକା ପ୍ରକାରର ହୋଇଥାଏ ବାହାର ରୂପ ଏକା ହେବା ପାଇଁ ମୋଟେ ଡେରି ଲାଗେ ନାହିଁ । ଏଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହବାର କ'ଣ ଅଛି ? ଏସବୁକୁ ଭାବିଲେ ମୋ ମନରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ ଖେଳି ଉଠେ— ଯେଉଁ ବିଜ୍ଞାନୀ ଏ ସଂସାରର ଗିଆଣ କରିଲା ସେ ବିଜ୍ଞାନୀକୁ ମୋର କୋଟି ଦଣ୍ଡବଦ୍ଧ । ସେ ବିଜ୍ଞାନୀ ମୋର ନମସ୍ୟ । ସେ ବିଜ୍ଞାନୀ ଠାରୁ ଏ ସଂସାର ଧାପେ ଦୂରରେ ନାହିଁ । ଅଛି କି ?

ଚିନ୍ତାକାର ଆହୁରି ମଧ୍ୟ କହିଲେ— ସେହିଦିନଠାରୁ ଯାଶୁ ନିଜକୁ ପରିଚୟ ଦେଇ ଆସିଛନ୍ତି ସେ ହେଉଛନ୍ତି ମଣିଷର ପୁଅ । ଯାଶୁ କିମ୍ବା ତାଙ୍କ ଭଳି ସ୍ନେହଶୀଳ ଅନ୍ତର ହିଁ ଏ ସଂସାରକୁ ଭଲ ପାଇପାରେ । ରାକ୍ଷସମାନେ ନୁହନ୍ତି । ରାକ୍ଷସର ଚୁହା ଅହଙ୍କାରଗୁଡ଼ାକ ଏ ସଂସାରର ଯାବତୀୟ ଦୁଃଖର କାରଣ ହୋଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଏହା ସତ ଯେ, ନିଆରା ପୃଥିବୀରେ ଜରାସନ୍ଧମାନେ ଡିକ୍ଷି ପାରି ନାହାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ହୁଙ୍କାର ଗୁଡ଼ାକ ମଧ୍ୟ ନିରବି ଯାଇଛି ।

କହୁ କହୁ ଭାଇ କହି ପକାଇଲେ— ଦେବବ୍ରତ, ଆମେ ସବୁ ମଣିଷର ପୁଅ ହୁଅନ୍ତେ ନାହିଁ ! ମୁଁ ନାରବ ହୋଇ ଶୁଣୁଥାଏ ତାଙ୍କ କଥା । ମୋ ପାଟି ନାରବ ଥିଲା; ମାତ୍ର ମୋ ଭିତରଟା ମୋଟେ ନାରବ ନଥିଲା ସେତେବେଳେ । ସବୁ ଶୁଣିଲା ପରେ କେଉଁ ଜଡ଼ ଅବା ନାରବ ରହି ପାରିଥାନ୍ତା ? ଭାଇଙ୍କର କହିବା ଅର୍ଥ ମୁଁ ବୁଝିପାରୁଥାଏ । ତାପରେ ମୁଁ କହିଲି—

ଭାଇ ସତରେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ କଥା ପାଇଁ ଯୋଗ୍ୟ ହେବିତ ? ସତରେ ନିଜେ କେଉଁଥି ପାଇଁ ନିଜକୁ ଯୋଗ୍ୟ କରି ପାରିବା ସେଇଟି ସଂସାରକୁ ନିଜ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ଯାହାର ଚେତନା ଯେଉଁଠି, ସେ ଜଣକ ଠିକ୍ ସେଇଠି ହିଁ ଥାଏ । ସେଠୁ ଧାପେ ଆଗକୁ କି ପଛକୁ ନୁହେଁ ।

ଭାଇ ପୁଣି ମୂଳ ପ୍ରଶ୍ନକୁ ଦୋହରାଇ କହିଲେ- ସଂସାରକୁ କେତେ କିଏମର ମଣିଷ ଆସନ୍ତି, ପୁଣି ଯାଆନ୍ତି । ଦେଖୁନା ଆଠ ବରଷର ପୁଅ ଯାଣୁ କୁହନ୍ତି, ସେ ନିଜର ରକ୍ତଦେଇ ସଂସାରବାସୀକୁ ମନ୍ତ୍ରଣକରି ପାଇଁ ଆସିଛନ୍ତି । ପୁଣି ସଂସାରର ଆଉ କେହି ପୁଅ ଏ ସଂସାର ମାୟା ବୋଲି କହି ମଠରେ ପଶେ । ଅର୍ଥାତ୍ ବିଳରେ ପଶିଯାଏ ଠିକ୍ ସାପ ଭଳି ଭୟାନକ ହୋଇ । ଏଥିରୁ ବୁଝି ପାରିବା କାହାର ଚେତନାଟି କେଉଁଠି ? ଅର୍ଥାତ୍ କିଏ କେଉଁଠି ବିକି ହୋଇଯାଇଛି ବା କିଏ ସାହସ ବାନ୍ଧିଛି ଏ ସଂସାରକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ବୁଝିବା ପାଇଁ ।

ଭାଇ ପୁଣି କହିଲେ- ଏଥିରୁ ଆମେ ବୁଝିବା, ଯିଏ ସଂସାର ପାଇଁ ନିଜକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରୁଥିବ ସିଏ ହିଁ ସଂସାରକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ବୁଝି ପାରୁଥିବ । ଆଉ ଯିଏ କେଉଁଠି ଗୁଣିଯାଇ ବସି ପଡ଼ିଥିବ ଆଉ ନିଜକୁ ଲାଲିପପ୍ ଦେଇ ସବୁଷ୍ଟ କରି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ ମନସ୍ତ କରାଇଥିବ, ସେ ସଂସାରକୁ ମାୟା କହିଦେଇ ନିଜର ଆଉ ମୋଟେ ଦାୟିତ୍ୱ ନାହିଁ ବୋଲି କହିଦେଇ କେଡ଼େ ଛଟକରି ନିଜର ଦାୟିତ୍ୱ ସରିଗଲା ବୋଲି ମନେକରି ଶେଷ ପରି ଗୁମ୍ଫାରେ ପଶି ଯାଇଥିବ । ଆଉ ହିଂଜଡ଼ାକ ପରି ବୃଥା ପ୍ରସବର ଛଳନା କରୁଥିବ । ଏହା ସତ ଯେ କାଳେ କାଳେ ହିଂଜଡ଼ାମାନେ ନିଜେ ପ୍ରସବ କରିପାରିବେ ନାହିଁ କି ଆଉ କାହାର ଗର୍ଭଧାରଣରେ ସାହାଯ୍ୟ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ଖାଲି ବାହାରକୁ ଉତ୍ତେଜିତ ପ୍ରାୟ ହୋଇ ରହିଥିବେ । ଗତିଶୀଳ ପୃଥିବୀରେ ଜଡ଼-ମନ ବେଶି କାଳ ଚିଷି ପାରିବ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଥାନରେ ଏ ଜଡ଼ତାକୁ ମଣିଷ ନସହି ନିଜକୁ ଗତିଶୀଳ କରାଇଛି ସେଠି ଜଡ଼-ମନ ଗୁରାକ ଧରାଶାୟୀ ପ୍ରାୟ ହୋଇ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ମୋଟେ ଅଣ୍ଟା ଡେରି ଠିଆ ହୋଇ ପାରି ନାହାନ୍ତି । ଆଉ ଯେଉଁଠି ଏବେ ବି ଏ ଜଡ଼ତାର ନିଦ ଭାଙ୍ଗି ନାହିଁ, ସେଠାରେ ଅନ୍ଧାର ମଣିଷକୁ ଖୁବ୍ କିମିଆଁ କରି ରଖୁଛି । ଏଇଟି ସତ ଯେ (ଏ ସଂସାରରେ) ଅନ୍ଧାର ଚିରକାଳ ରାଜ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ସଂସାର କେବଳ ଆଲୋକିତ ହେବା ପାଇଁ, ଅନ୍ଧାରରେ ସଫିବା ପାଇଁ ନୁହଁ ।

ଶେଷରେ ଚିରଜାଲ କହିଲେ- ଦେବବ୍ରତ, ଯେଉଁମାନେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ସାକ୍ଷାତ୍ ଅନ୍ଧାରରେ ରହିବାକୁ ପଣ କରିଥିଲେ, ସେମାନେ କଣ ପାରିବେ ? ସାରା ସଂସାରରେ ଯେତେବେଳେ ଆଲୁଅ ଜଳୁଛି ଏଠିବି ଜଳିବ । ଭାରତବର୍ଷ କିମ୍ବା ଏଇଭାଙ୍ଗି ଥାନ ସବୁଦିନ ଅନ୍ଧାରରେ ପଡ଼ି ରହିବ ନାହିଁ । ଆମ ଗାଁକୁ ବି ଆଲୁଅ ଆସିବ । ଆମ ଗାଁର ବତାକୁ ଆମକୁ ହିଁ ଜଳେଇବାକୁ ହେବ ।

ସବୁଶୁଣି ମୁଁ କହିଲି- ଭାଇ ସବୁ ହବ ଯେ, ହେଲେ ଆମ ଗାଁରେ ମଣିଷର ହାଟ ବସିବାର ଉଚ୍ଚର ହୋଇ ଯାଇଛି ।

ଚିରଜାଲଙ୍କ ସହିତ ସେଦିନ ସକାଳ ବୁଲାର ଘୁସଡ଼ି ମୋ ଜୀବନର ବ୍ରତ ହୋଇ ରହିଛି । ମୋତେ ଲାଗୁଛି ଆଉଜଣେ ସକ୍ରେଡ଼ିସ୍ ମୋତେ ଯେପରି ମଣିଷର ଜୀବନର ଜୀବନଗାଥା ଶୁଣାଇ ଶୁଣାଇ ଚାଲିଛନ୍ତି ।

ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନ

ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ପଟ୍ଟନାୟକ ମୋହନ ସାହୁ

ବ୍ୟକ୍ତିମଧ୍ୟରେ ବିଷୟବସ୍ତୁ ଭାବରେ ବହୁ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଭାବରଙ୍ଗୀ ଦେଖାଗଲେ ତାହା ମାନସିକ ବିକୃତିର ପରିପ୍ରକାଶ ବୋଲି ବିଚାର କରାଯାଏ । କିନ୍ତୁ ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ସମନ୍ବିତ ଭାବରେ ବହୁ ପ୍ରତିଭାର ସ୍ମରଣ ଓ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଘଟିଲେ ବହୁ ଅନନ୍ୟ ସାଧାରଣ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ପଦବ୍ୟାପ୍ୟ ହୁଏ । ଅଧ୍ୟାପକ ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଏହି ଦ୍ବିତୀୟ ପ୍ରକାର ପରିପ୍ରକାଶ । ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ମଧ୍ୟରେ କେବଳ ବହୁ ପ୍ରତିଭାର ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ସହାବସ୍ଥାନ ଘଟିନାହିଁ, ସେଗୁଡ଼ିକର ସମନ୍ବୟ ହୋଇ ଏପରି ବର୍ଣ୍ଣାବଳୀରୂପ ନେଇଛି ଯେ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ପ୍ରତିଭା ରଂଗ ଜାଣିବା ପାଇଁ ବିଶ୍ଳେଷଣ ପ୍ରିକମ୍ଭର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ।

ପ୍ରଥମତଃ ଜଣେ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ମନୁଷ୍ୟର ମନ ଓ ବ୍ୟବହାରକୁ ନିଜ ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟର କେନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦୁ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରେ । ଏହି ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନ ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଗ୍ରହଣ କରିପାରନ୍ତି । କେହି ପ୍ରାଥମିକ ରୀତିରେ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ବସିଲାବେଳେ ଅନ୍ୟ କେହି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟବହାରବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ବିଚାର କରି ବସନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରାର୍ଥକ୍ୟ ସତ୍ତ୍ବେ ଦକ୍ଷ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀମାନେ ଗଭୀର ମନନଶୀଳ ସହିତ ମନୁଷ୍ୟର ମନ ଓ ବ୍ୟବହାର ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିଥାନ୍ତି । ଅଧ୍ୟାପକ ଦାସଙ୍କ ଜୀବନ ସ୍ରୋତ ଓ ଉଚ୍ଚନା ସଂଗ୍ରହ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ଚିନ୍ତ୍ର ସ୍ପଷ୍ଟତଃ ପ୍ରତିପଳିତ । ନିଜ ଦେଶର ଶୌରୋକ୍ତିକ ସୀମା ଅତିକ୍ରମ କରି ବହୁଦୂର ସେ କେବଳ ବିଭିନ୍ନ ଦେଶ ପରିଭ୍ରମଣ କରିନାହାନ୍ତି, ବିଭିନ୍ନ ଦେଶର

ଲୋକମାନଙ୍କର ଆଚାର, ବ୍ୟବହାର ଓ ଚିନ୍ତାଧାରାର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ସଂପର୍କରେ ସେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସଚେତନ କରାଇଛନ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟ ମାନର ଜଟିଳତା ଏବଂ ବ୍ୟବହାରର ଚିନ୍ତାକୁ ସେ ଏକ ସୁଦକ୍ଷ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ତୃଥୀ କଥାଟିଏ କହିଲାବେଳେ, ନୂତନ ବୈଚିତ୍ର୍ୟଟିଏ ପ୍ରକାଶ କଲାବେଳେ ଅନ୍ୟର ଅଜ୍ଞତା, ଅନ୍ୟର ପରିସୀମାକୁ ହାତୁଡ଼ି ପିଟି ନିଜକୁ ଠିଆ କରାଇବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ତାଙ୍କର ନଥାଏ । ଅନ୍ୟକୁ ତା ସୀମିତ ବଳୟରୁ ନେଇ ଏକ ବୃହତ୍ତର ବଳୟ ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ କରିବାର ଉଦ୍ୟମ ସେ ସବୁବେଳେ କରି ଆସିଛନ୍ତି । ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକର ମନନଶୀଳତା ଓ ସମ୍ବେଦନଶୀଳତାର ଦୃଷ୍ଟିବାଜୀ ତାଙ୍କୁ ମଣିଷର ସମାଜ ଓ ସମସ୍ୟା ଆଡ଼କୁ ବେଶ୍ ଟାଣି ଆଣି ପାରିଛି ।

ଆଧୁନିକ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ କେବଳ ତତ୍ତ୍ୱନିଷ ନୁହେଁ । ମନୋବିଜ୍ଞାନର ପ୍ରୟୋଗାତ୍ମକ ଦିଗ ପ୍ରତି ସେ ଖୁବ୍ ସଚେତନ । ମନୋବିଜ୍ଞାନର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ମନୁଷ୍ୟର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ତଥା ଗୋଷ୍ଠୀଗତ ଜୀବନରେ ଯେ ଗୁଣାତ୍ମକ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଅଣାଯାଇପାରେ- ଏ ବିଶ୍ୱାସ ତାଙ୍କର ରହିଛି । ଅଧ୍ୟାପକ ଚିରରଞ୍ଜନ ଦାସ ଏହି ବିଶ୍ୱାସର ଅନ୍ୟତମ ସକ୍ଷୀ ଅନୁଗାମୀ । ବେଶି ଦୂରକୁ ନଯାଇ ଅଧ୍ୟାପକ ଦାସଙ୍କ ରଚିତ ‘ରୋହିତର ଡାଏରୀ’ର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ନିଆଯାଇପାରେ । ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ‘ରୋହିତର ଡାଏରୀ’ ଆତ୍ମଜୀବନୀମୂଳକ । କିନ୍ତୁ ଏହା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନର ଗଣି ମଧ୍ୟରେ ସୀମିତ ନୁହେଁ । ଏହା କେବଳ ସାମାଜିକ ଜୀବନକୁ ସର୍ବ କରେ ନାହିଁ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ପାଠକକୁ ଆତ୍ମସଚେତନ କରାଏ । ମୁଁ କାର ଭିତରେ ବନ୍ଦୀ ହୋଇଥିବା ମଣିଷକୁ ମୁକ୍ତିର ସ୍ୱାଦ ଦିଏ । ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିକ ଜୀବନର ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପଡ଼ିଥିବା ମଣିଷକୁ ସଙ୍କଷ୍ଟ ହେଉ ତାଲିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ । ଜୀବନ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ଜାକି ଜୁକି ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବା ଏବଂ ନିଜର ଆକାର ହରାଇଥିବା ଜଣେ ମଣିଷ ଯେପରି ନିଜକୁ ଅନୁଭବ କରେ ସେ ଯେପରି ଇସ୍ତିକରା କୁଗାଟିଏ- ପରିସାର ଓ ଆକର୍ଷଣୀୟ । ‘ରୋହିତର ଡାଏରୀ’ ପୁସ୍ତକର ଜଣେ ସିଦ୍ଧ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ପରି ଚିରରଞ୍ଜନ ଦାସ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପଥ, ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ମଣିଷ ଉପରେ ଲଦି ଦେଇ ନାହାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ରାସ୍ତା ଖୋଜୁଥିବା ଜଣେ ମଣିଷ ଯେପରି ନିଜ ପଥ ନିଜେ ଅନ୍ୱେଷଣ କରିପାରିବ, ତାହାର ସାହଚର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ଅନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ ଚିନ୍ତିତାପଥ ରୂପେ ତାଙ୍କର ଏ ପ୍ରକାର ରଚନା ଏକ ଉପଦେଶକର କୁମିଳା ନିର୍ବାହ କରିଛି ।

ସପକ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ବେଳେ ବେଳେ ତାର ଗବେଷଣା ଓ ଅନୁଶୀଳନକୁ ବ୍ୟକ୍ତିମୁଖୀ ନକରି ଗୋଷ୍ଠୀମୁଖୀ କରିଥାଏ । କାରଣ ଗୋଷ୍ଠୀମୁଖୀ ଅନୁଶୀଳନର କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା ବେଳେବେଳେ ଖୁବ୍ ସସ୍ପ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଚିରରଞ୍ଜନ ତାଙ୍କର ଅଧ୍ୟୟନକୁ କେବଳ ଅନୁଶୀଳନ ସ୍ତରରେ ନରଖି ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ସ୍ତରକୁ ନେଇ ଆସିଛନ୍ତି । ସମାଜ ବିଜ୍ଞାନର ଗବେଷଣାକୁ ସେ ସମାଜ ସେବା ସହିତ ଅତି ଘନିଷ୍ଠ ରାବେ ସଂଯୋଜିତ କରିଛନ୍ତି ।

‘କାଶୀପୁର’ ଗ୍ରାମକୁ ଏକ ମୁଖ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ସ୍ଥଳରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ସେ ଧାରାବାହିକ ଭାବରେ ସେଠାରେ ସେବା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ, ଶ୍ରମ ଶିବିର ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ନେତୃତ୍ୱ ନେଇ ଆସିଛନ୍ତି । ଏଠାରେ ସ୍ମରଣ କରାଇ ଦିଆଯାଇପାରେ ଯେ ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟବହାରବାଦୀ ମନବିଜ୍ଞାନୀ ସୁନର କେବଳ ବିଜ୍ଞାନଗାରର ସାମିତ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ବ୍ୟବହାରବାଦୀ ନୀତିର କାର୍ଯ୍ୟକାରୀତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିନଥିଲେ । ବ୍ୟବହାରବାଦର ମୌଳିକ ନୀତିଗୁଡ଼ିକ କିପରି ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି, ତାହା ସ୍ପଷ୍ଟ ରୂପେ ଦର୍ଶାଇବା ପାଇଁ କେତୋଟି ଗ୍ରାମରେ ସେଗୁଡ଼ିକର ପୂର୍ଣ୍ଣପ୍ରୟୋଗ କରୁଥିଲେ । ଗ୍ରାମ ଦୁଇଟିର ଅଧିକାଂଶ କାର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ସେଠାରେ ଥିବା ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କର ବହୁ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ବ୍ୟବହାରବାଦୀ ନୀତିଦ୍ୱାରା ବୁଝାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ଚିରଋଜନ କେତୋଟି ଗ୍ରାମକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ସେଠାରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ କିପରି ଅଣାଯାଇପାରେ, ତାହା ସେବା ଓ ସାଧନା ମାଧ୍ୟମରେ ବୁଝାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି ।

ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ମନେବିଜ୍ଞାନୀମାନେ ବହୁମାତ୍ରାରେ ବ୍ୟବହାର ଅନୁଶୀଳନରେ ନିମଗ୍ନ ରହୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟର ସୂକ୍ଷ୍ମତର ମାନସିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଏବଂ ଉଚ୍ଚତର ଚେତନଶୀଳତା ଯେ ପୂରାପୂରି ଅଧ୍ୟୟନ ପରିସରରୁ ନିର୍ବାସିତ, ତାହା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ପ୍ରଫେସର ଚିରଋଜନ ଦାସ ସାଧକ ଓ ଦାର୍ଶନିକ ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦ ବହୁ ପୁସ୍ତକ ଓଡ଼ିଆରେ ଅନୁବାଦ କରିଛନ୍ତି । ‘ଯୋଗର ସମନ୍ୱୟ’ ପୁସ୍ତକମାତ୍ରାରେ ଚେତନଶୀଳତା ସଂପର୍କରେ ଯେପରି ଭାଷାର ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଛି, ଯେପରି ଅନୁବାଦ ଶୈଳୀ ଅନୁସୂତ ହେଇଛି, ସେଥିରେ ପ୍ରଫେସର ଦାସଙ୍କର ଗଭୀରତା ସ୍ପଷ୍ଟ । ଜଟିଳ, ସୂକ୍ଷ୍ମତର ଓ ଉଚ୍ଚତର ଚେତନ ପ୍ରକ୍ରିୟା ସଂପର୍କରେ ତାର ପରିପ୍ରକାଶ ଖୁବ୍ ମନୋଜ୍ଞ ।

ପରିଶେଷରେ କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ, ଜଣେ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ହିସାବରେ ପ୍ରଫେସର ଚିରଋଜନ ଦାସଙ୍କର ଉତ୍କଳ ଓ ସଂପ୍ରସାରିତ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ପ୍ରଣିଧାନର ବିଷୟ । ସେ ତାଙ୍କର ବହୁ ଲେଖା ମାଧ୍ୟମରେ ଓଡ଼ିଶା ଓ ଓଡ଼ିଆ ସମାଜର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟକୁ ପରିସ୍ପଷ୍ଟ କରିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶା ଓ ଓଡ଼ିଆ ତାଙ୍କର ଏକ ଅନବଦ୍ୟ କୃତି । କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିକୁ ପ୍ରାଣଭରି ଭଲପାଇବା ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟକୁ ପରିସ୍ପଷ୍ଟ କରିବା ମାଧ୍ୟମରେ ସେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତାର ଶରବ୍ୟ ହୋଇନାହାନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଜାତିକୁ ବିଶ୍ୱମୋଡ଼ ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ କରାଇବାର ମହନୀୟ ଉଦ୍ୟମ ତାଙ୍କ ଲେଖାର ଛତ୍ରେ ଛତ୍ରେ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଛି ।

ବିଶ୍ୱଚେତନଶୀଳ ଜଣେ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ରୂପେ ମଣିଷମାନର ଉତ୍କଳତା ପାଇଁ ସେ ସବୁବେଳେ ସକ୍ରିୟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ନିଜର ମାତୃଭାଷା ଓ ମାତୃଭୂମିକୁ ଭଲ ପାଇବ ବୋଲି ନିଜର ଗୋଷ୍ଠୀ ଓ ନିଜର ଭାଷାକୁ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ମନେକରି ଅନ୍ୟସବୁକୁ ହେୟ ମନେ

କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ- ଏ କଥା ସେ ବାରମ୍ବାର ସୂଚେଇଛନ୍ତି । “ବିଶ୍ୱକୁ ଗ୍ରବାକ୍ଷ” ତାଙ୍କର ଏକ ମନୋଧର୍ମୀ ଗ୍ରନ୍ଥ । ମଣିଷର ମନ ବଳୟକୁ କେତେଦୂର ସଂପ୍ରସାରିତ କରାଯାଇପାରେ ତାହାର ଏକ ସୁନ୍ଦର ନକ୍ସା ଏଥିରେ ଜାବଦ୍ଧ ।

ମନୁଷ୍ୟର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ସୂକ୍ଷ୍ମଶୀଳ ରୂପ ଦେବାପାଇଁ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଚିରରଞ୍ଜନ ସୁନ୍ଦର ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି । ଆପଣାର ରଚନା ମାଧ୍ୟମରେ ମନର ବାତାୟନଗୁଡ଼ିକ ଖୋଲିଦେଇଛନ୍ତି । ବାହାର ଜଗତର ଜ୍ଞାନ ଓ ବାହାର ଜଗତର ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣକୁ ତୃତୀୟ ଗ୍ରହଣଶୀଳ ମନ ଓ ଆଖିଦେଇ ଦେଖିବା ପାଇଁ ସେ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଛନ୍ତି । ଯେଉଁସବୁ କୃତ୍ରିମ ଅବରୋଧ ଆମ ପରିସୀମାକୁ ସଂକଳିତ କରେ, ସେଗୁଡ଼ିକ ସଂପର୍କରେ ସଚେତନ ହେବାପାଇଁ ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ବିଶ୍ୱ ଜଗତର ନିତ୍ୟ ତୃତୀୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସବୁକୁ ନିରୀକ୍ଷା କରିବା ଏବଂ ଅବରୁଦ୍ଧତା ଜଡ଼ତା କାଟି ମନକୁ ସକ୍ରିୟ ଓ ଉଦ୍ବୁଦ୍ଧ କରିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ଆଗିମୁଖ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ଗାବରେ ତାଙ୍କ ରଚନାଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଇଛି ।

ବିଜ୍ଞାନୀର ସତର୍କତା, ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱବିଦ୍‌ର ଅନୁସନ୍ଧିଷ୍ଠିତ ଏବଂ ଗବେଷକର ଅକଳନୀୟ ନିଷ୍ଠାନେଇ ଅଧ୍ୟାପକ ଚିରରଞ୍ଜନ ଦାସ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଜନସେବାର ସ୍ରୋତମଧ୍ୟରେ ନିଜକୁ ସାମିଲ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ବହୁମୁଖୀ ପ୍ରତିଭା ବର୍ତ୍ତମାନର ସମାଜ ପାଇଁ ଯେତିକି ଆଦର୍ଶ ସ୍ଥାନୀୟ, ଆଗାମୀ ସମାଜ ପାଇଁ ସେତିକି ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶକ ।

ଚିରରଞ୍ଜନଙ୍କ ଜୀବନ-ଦର୍ଶନ

ଶ୍ରୀ ଧନେଶ୍ୱର ସାହୁ

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚିରରଞ୍ଜନ ଦାସ ଓଡ଼ିଶାର ଜଣେ ବିରଳ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଏବଂ ଲେଖକ, ପାଠକ ଓ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀମାନଙ୍କ ପାଖରେ ସୁପରିଚିତ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟକୁ ତାଙ୍କର ଦାନ ଅତୁଳନୀୟ । ବହୁ ଭାଷାର ଅନେକ ମହାନ୍ କୃତିକୁ ଓଡ଼ିଆରେ ଅନୁବାଦ କରିବାସହ ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦଙ୍କ ବହୁ ଜଟିଳ ପୁସ୍ତକ ମଧ୍ୟ ସେ ଅନୁବାଦ କରିଛନ୍ତି । କେତେକ ଓଡ଼ିଆ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ଓ ପତ୍ରିକାରେ ନିୟମିତ ସ୍ତମ୍ଭକାର ଭାବରେ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ସେ ପ୍ରଭାବିତ କରିଛନ୍ତି । ବହୁ ଭାଷା ଜାଣିଛନ୍ତି, ବିଶ୍ୱର ବହୁ ଦେଶ ଗ୍ରମଣ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ କେତେକ ବିଶ୍ୱାତ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଗବେଷଣା କରିଛନ୍ତି । ପରିଣତ ବୟସରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର କଲମ ଚଳଚଞ୍ଚଳ ରହିଛି । ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରୀକ୍ ଦାର୍ଶନିକ ପ୍ଲେଟୋ ଅଥବା କ୍ରିଟିଶ ଲେଖକ ବର୍ତ୍ତାଣ୍ଟ ରସେଲ ଯେପରି ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ଅଗଣିତ ପୁସ୍ତକ ରଚନା କରି ବିଶ୍ୱବିଶ୍ୱାତ ହୋଇଛନ୍ତି, ଚିରରଞ୍ଜନଙ୍କ ସାମଗ୍ରିକ ସୃଷ୍ଟିସମ୍ଭାର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ସେ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଯଥାର୍ଥତଃ ତୁଳନୀୟ । ତାଙ୍କର ଲେଖା ସମୂହ ଯଦି ଭାରତୀୟ ଭାଷାମାନଙ୍କରେ କିମ୍ବା ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ ଅନୁବାଦ ହୋଇପାରନ୍ତା, ତାହେଲେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତିଭାର ପରିଚୟ ମଧ୍ୟ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସ୍ୱୀକୃତି ଲାଭକରି ପାରନ୍ତା ।

ଚିରରଞ୍ଜନଙ୍କ ସାମଗ୍ରିକ ରଚନା ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ତାଙ୍କ ଲେଖାର ବିଭିନ୍ନ ଦିଗ ଉପରେ ଆଲୋଚନା ବା ଗବେଷଣା କରାଯାଇପାରେ । ସେ ଶିକ୍ଷା, ସାହିତ୍ୟ, ସମାଜଶାସ୍ତ୍ର, ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଇତ୍ୟାଦି ବହୁ ବୌଦ୍ଧିକ କ୍ଷେତ୍ର ଉପରେ ମଧ୍ୟ ରାଶି ରାଶି ପୁସ୍ତକ ଲେଖିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଶବ୍ଦ-ସଂଯୋଜନା, ଅଭିନବ ଶୈଳୀ, ଯୁକ୍ତିଶୀଳତା, ଶାଣିତ ବ୍ୟଙ୍ଗ୍ୟ, ସୂଚନାତ୍ମକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି, ସମାଜ ପାଇଁ ବାର୍ତ୍ତା ଆଦି ନାନା ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇପାରେ । ବିଶେଷକରି ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟକୁ ତାଙ୍କର ଅବଦାନ ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ତାଙ୍କ ବିପ୍ଳବ ଦାନର ମୂଲ୍ୟାୟନ ହୋଇପାରେ । ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ତାଙ୍କ ଜୀବନ-ଦର୍ଶନ ସମ୍ପର୍କରେ କିଛି ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ।

ଜୀବନଦର୍ଶନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ଦର୍ଶନ ସଂପର୍କରେ କିଛି ଆଲୋଚନା ସଙ୍ଗତ ମନେହୁଏ । ବିଭିନ୍ନ ଯୁଗରେ ଦର୍ଶନର ସଂଜ୍ଞା ଓ ପରିସର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ । ଯେଉଁ ଯୁଗର ଅନ୍ୱେଷାରେ ଯେଉଁ ପ୍ରକାର ଦାର୍ଶନିକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ସକଳ ଗମ୍ଭୀରତାର ସହ ଆଲୋଚିତ ହୋଇଛି, ସେହି ଯୁଗରେ ଦର୍ଶନର ସଂଜ୍ଞା ଓ ପରିସର ସେହି ପ୍ରକାର ହୋଇଛି । ଦର୍ଶନର ମୌଳିକ ବିଚାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେଉଁସବୁ ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ବିଶ୍ଳେଷଣ ଚିନ୍ତାରାଜ୍ୟରେ

ଆଲୋଚନ ଆଣିଛି, ସେହିସବୁ ସିଦ୍ଧାନ୍ତକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଲାଗେ ନେଇ ଦର୍ଶନର ଅବବୋଧ ମଧ୍ୟ ବଦଳିଛି । ସାଂପ୍ରତିକ ପରିଚାଷାରେ ଦର୍ଶନ ଏକ ବୈଷୟିକ ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଛି । ମୌଳିକ ପ୍ରତ୍ୟୟ ସଙ୍କଳର ବିଶ୍ଳେଷଣକୁ ଏହାର ଆଭିମୁଖ୍ୟ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି । ଆଧୁନିକ ବିଚାର ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ଦର୍ଶନ ଓ ବିଜ୍ଞାନର ପରିସର ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇଛି । ବିଜ୍ଞାନ ଏକ ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପଦ୍ଧତି ଅବଲମ୍ବନ କରି ବସ୍ତୁନିଷ୍ଠ ଜ୍ଞାନ ପାଇ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇଛି । ପ୍ରାକୃତିକ ବିଜ୍ଞାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହା ପ୍ରକୃତିର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ବିହୀନ ଏକରୂପ ନିୟମ ସଙ୍କଳକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଘଟଣା ବା ବସ୍ତୁ ସଙ୍କଳର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବା ଦର୍ଶନର ପରିସରରୁ ନୁହେଁ । ବରଂ ଯେ କୌଣସି ଜ୍ଞାନର ଗିରି, ପ୍ରଣାଳୀ, ସୀମା, ପୂର୍ବକଳ୍ପନା ଇତ୍ୟାଦି ମୌଳିକ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକୁ ସୂକ୍ଷ୍ମରୁ ସୂକ୍ଷ୍ମତର ଭାବରେ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ମାନଦଣ୍ଡରୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିବା ଏହାର ଆଭିମୁଖ୍ୟ । ମୌଳିକ ପ୍ରତ୍ୟୟ ସଙ୍କଳର ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ବୌଦ୍ଧିକ ସ୍ୱତ୍ତ୍ୱତା ଦେବା ଦର୍ଶନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ।

ବସ୍ତୁତଃ ମଣିଷର ଚିନ୍ତାରାଜ୍ୟକୁ କୌଣସି ମୌଳିକ ଧାରଣା ଦେଇଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ହିଁ ଦାର୍ଶନିକ । ଦାର୍ଶନିକ ବୌଦ୍ଧିକ ଜଗତର ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶକ, ଚିନ୍ତାଜଗତର ବିପ୍ଳବୀ, ସମାଜର ପ୍ରଚଳିତ ବିଶ୍ୱାସ, ବିଚାର, ଜୀବନଧାରା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେ କୌଣସି ଅସଙ୍ଗତିର ନିରାପେକ୍ଷ ବ୍ୟାଖ୍ୟାକାର, ସଙ୍କଳ କ୍ରାନ୍ତିର ସୂତ୍ରଧର ।

କିନ୍ତୁ ଜୀବନ-ଦର୍ଶନ କହିଲେ କ'ଣ ବୁଝାଏ ? ଦର୍ଶନକୁ ଉଲ୍ଲିଖିତ ବୈଷୟିକ ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହାର କରିବା ଜୀବନ-ଦର୍ଶନ ନୁହେଁ । ଦାର୍ଶନିକ ଭଳି ଜଣେ ଗଣିତଜ୍ଞ, ପଦାର୍ଥ-ବିଜ୍ଞାନୀ ବା ସମାଜ-ବିଜ୍ଞାନୀ ନିଜ ନିଜର ବୌଦ୍ଧିକ କ୍ଷେତ୍ର ମଧ୍ୟରେ ଗଭୀରକୁ ଯିବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରନ୍ତି । ଜ୍ଞାନ ପାଇଁ ମଣିଷର ଜିଜ୍ଞାସା ରହିବା ଅତି ସ୍ୱାଭାବିକ । କିନ୍ତୁ ସେହି ଜିଜ୍ଞାସା ପଶ୍ଚାତ୍ତରେ ରହିଥିବା ମହତ୍ତ୍ୱର ଦୃଷ୍ଟି ହିଁ ଜୀବନ-ଦର୍ଶନ । ଜୀବନରେ ମହତ୍ତ୍ୱର ଲକ୍ଷ୍ୟ ପୋଷଣ କରିବା ଓ ସାଧାରଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପୋଷଣ କରିବା ଭିତରେ ଗୁଣାତ୍ମକ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି । କାରଣ ଗୋଟିଏ ଲକ୍ଷ୍ୟର ଗୁଣାତ୍ମକ ମୂଲ୍ୟ ଓ ସାର୍ବଜନୀନତା ଉପରେ ଜୀବନର ମୂଲ୍ୟ ମଧ୍ୟ ନିର୍ଭରଶୀଳ । ଜଣେ ନିଜର ସାମାଜିକ ବନ୍ଧନ ଭିତରେ ଯେଉଁ ଆଦର୍ଶ ଦେଖାଏ, ଏକ ବୃହତ୍ତର ସମାଜ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ପୋଷଣ କରେ, ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରତି କେତେ ମାତ୍ରାରେ ଅଜ୍ଞାକାରବଦ୍ଧ ଥାଏ- ଏହି ସଙ୍କଳର ସୂକ୍ଷ୍ମତମ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ତାହାକର ଜୀବନଦର୍ଶନ । ଯିଏ ଜୀବନର ଯେଉଁ କ୍ଷେତ୍ର ଭିତରେ ଥାଇ ନା କାହିଁକି, ତାର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ସକାରାତ୍ମକ ଓ ନକାରାତ୍ମକ କ୍ଷେତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ମୂଲ୍ୟାୟନ ଭିତରେ ତାଙ୍କ ଜୀବନାଦର୍ଶ ନିରୂପିତ ହୋଇଥାଏ । ଜଣେ ସାଧାରଣ ସ୍ତରରେ ଜୀବନ ବଞ୍ଚୁ ମଧ୍ୟ ଅସାଧାରଣ ହୋଇପାରେ; ଅଥଚ କେହି ଜୀବନରେ ନାନା ସୁଖ, ପ୍ରାତୁର୍ଯ୍ୟ ଭିତରେ ବୁଡ଼ି ରହି ମଧ୍ୟ ଜୀବନର ସର୍ବନିମ୍ନ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ପ୍ରତି ଉଦାସୀନ ରହିପାରେ । ସୁତରାଂ ଜଣକର ଗୌତିକ ପ୍ରତିଷ୍ଠା, ପଦପଦବୀ

ଓ ଏପରିକି ବୌଦ୍ଧିକ ଖ୍ୟାତି ତାର ବାହି୍ୟିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦିଏ ସିନା, ତାର ସ୍ୱରୂପକୁ ପ୍ରକାଶ କରେ ନାହିଁ । ବରଂ, ଯିଏ ଜୀବନରେ ନାନା ଘାତ-ପ୍ରତିଘାତ ମଧ୍ୟରେ ଆଗକୁ ଯାଇ ଅନ୍ୟ ପ୍ରତି ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା ପ୍ରକାଶ କରେ, ନିଜର ସାମାଜିକ ଉତ୍ତରଦାୟିତ୍ୱ ଭିତରେ କିଛି ନୈତିକ ମୂଲ୍ୟବୃଦ୍ଧିର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦିଏ, ସଖ୍ୟ ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ବୃଦ୍ଧି ନେଇ ଦୁନିଆଁକୁ ଦେଖେ, ତା'ର ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଅଧିକ ସକାରାତ୍ମକ ବା ଜୀବନଧର୍ମୀ ହୋଇଥାଏ । କେତେକ ଜୀବନ କହିଲେ କେବଳ ନିଜର ଆୟତନକୁ ବୃଦ୍ଧି, ବୃହତ୍ତର ସମାଜ କିମ୍ବା ସମାଜାନ୍ତରକୁ କୌଣସି ମୂଲ୍ୟ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ନିଜର ପରିଧି ଭିତରେ ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥକୁ ଏକମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଭାବରେ ନେଇଥିବା ମଣିଷ ଅପେକ୍ଷା ନିଜକୁ ଏକ ସମ୍ପର୍କର ଏକକ ବୋଲି ଭାବୁଥିବା ମଣିଷ, ଏକ ବୃହତ୍ତର ପରିବେଶ ସହିତ ହୃଦୟର ବନ୍ଧନକୁ ଦୃଢ଼ କରୁଥିବା ଓ ସହଚାରୀ ହୋଇ ଜୀବନ ବଞ୍ଚୁଥିବା ମଣିଷର ଜୀବନ-ଦର୍ଶନ ଅଧିକ ଅର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣ ମନେ ହୋଇଥାଏ । ସୁତରାଂ, ଜୀବନ-ଦର୍ଶନର ଏକ ଯଥାର୍ଥ ମୂଲ୍ୟାୟନ ପାଇଁ ଏକ ସାର୍ବଜନୀନ ମାନ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ହୁଏତ ଜଟିଳ ମନେ ହୋଇପାରେ । ତଥାପି ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦଶୀଳତା ଓ ମାନବିକ ମୂଲ୍ୟବୃଦ୍ଧି ପ୍ରତି ଅଜ୍ଞାକାରବଦ୍ଧତାକୁ ସର୍ବନିମ୍ନ ଆଧାର ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରି ଜୀବନର ଗୁଣାତ୍ମକ ମୂଲ୍ୟାୟନ କରାଯାଇପାରେ ।

ଜୀବନ-ଦର୍ଶନର ଏହି ଚିତ୍ତିଭୂମି ଉପରେ ଚିନ୍ତନଜ୍ଞାନକୁ ବିଚାର କଲାବେଳେ ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀର କେତେକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆସିଥାଏ । ସେ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀଭାବରେ ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ଦର୍ଶନ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାର ଅବକାଶ ପାଇଛନ୍ତି ଓ ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ଦର୍ଶନ ପ୍ରତି ଅଜ୍ଞାକୃତ ଅନୁରାଗ ରଖିଛନ୍ତି, ଦାର୍ଶନିକ ଜିଜ୍ଞାସାରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ ଜ୍ଞାନରାଜ୍ୟର କେତେ କେତେ କ୍ଷେତ୍ର ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରିଛନ୍ତି । ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ, ଦୃତତ୍ତ୍ୱ, ସମାଜଶାସ୍ତ୍ର, ସାହିତ୍ୟ ପରି ବୌଦ୍ଧିକ କ୍ଷେତ୍ର ଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଛନ୍ତି ଓ ସେସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ କେତେ ଗହନ ଭିତରକୁ ପ୍ରବେଶ କରିଛନ୍ତି । ଜୀବନ ବ୍ୟାପୀ ବୌଦ୍ଧିକ ଅନୁସନ୍ଧିଷ୍ଠା ଭିତରେ ନିଜ ଅଧ୍ୟୟନର ଦିଗତରୁ କେତେ ବିସ୍ତାର କରିପାରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ଯେଉଁ ଗଭୀର ଅନୁଶୀଳନାତ୍ମକ ଜୀବନ ଦୃଷ୍ଟିର ଝଲକ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ, ତାହା ତାଙ୍କ ବୌଦ୍ଧିକ ଦିଗ୍ଗତର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦିଏ । ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକର ଅନୁସନ୍ଧିଷ୍ଠା ଓ ଜ୍ଞାନାନୁରାଗ ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ ।

ଚିନ୍ତନଜ୍ଞାନ ନିଜସ୍ୱ ସ୍ୱାକାରୋକ୍ତି ଅନୁଯାୟୀ ଭାରତବର୍ଷର ତିନି ଜଣ ମହାନ ଚିନ୍ତାନାୟକଙ୍କର ବିଚାରର ପ୍ରବାବ ତାଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିଛି । କେଳେକ ଜୀବନର ଆରମ୍ଭରେ ସେ ରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କର ପ୍ରେରଣାରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ ଜାତୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗ ଦେଇଛନ୍ତି । ଭାରତଛାଡ଼ି ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରି କାରାବରଣ କରିଛନ୍ତି । ସେହି ସମୟରେ, ବିଶେଷତଃ ଜେଲ ଜୀବନ କାଳରେ ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନର କେତେ କେତେ ଉପାଙ୍କୁ ଚୋଟିଛନ୍ତି । ବିଶେଷକରି ରାଜନୀତିକ କାର୍ଯ୍ୟପଦ୍ଧତି ପଶ୍ଚାତ୍ତ୍ୱରେ ଯେଉଁ

ତାତ୍ତ୍ୱିକ ବିଚାରାଦର୍ଶ ଥିଲା, ତାହା ତାଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିଛି । ବିଶେଷର ବୟସରେ ସେ ଯେତେବେଳେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗାନ୍ଧି ପୁରୋଭାଗରେ ଥିଲେ । କାଳକ୍ରମେ ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ରାଜନୀତିକ ସଂଗ୍ରାମ କ୍ଷେତ୍ରର କାର୍ଯ୍ୟସୂଚୀ ଯେ କେବଳ ରାଜନୀତିକ ଆବେଦନ ଭିତରେ ସୀମିତ ନଥିଲା, ସେହି ଅନୁଭବ ଓ ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ତାଙ୍କ ଚିତ୍ତରେ ଅନୁରଣନ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି । ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ରାଜନୀତିକ ବିପ୍ଳବ ମଧ୍ୟ ଦେଇ ସାମାଜିକ କ୍ରାନ୍ତିର ଯେଉଁ ଆବେଦନ ଥିଲା, ତାହା ତାଙ୍କୁ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଛି । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ, ସର୍ବୋଦୟ, ଅହିଂସା କ୍ରାନ୍ତି ଓ ସମାଜର ପୁନର୍ନିର୍ମାଣ ପାଇଁ ଯେଉଁ ମାନବବାଦୀ ଆହ୍ୱାନମାନ ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଆସିଛି । ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ସତ୍ୟସ୍ୱୀକୃତ ଜୀବନାଦର୍ଶର ପ୍ରଭାବ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ବହୁକାବରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିଛି । ବିଶେଷତଃ ରବୀନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟସୂଚୀ ମଧ୍ୟ ଦେଇ ଗାନ୍ଧି ସାମାଜିକ ବିପ୍ଳବର ଯେଉଁ ଆହ୍ୱାନମାନ ରଖିଥିଲେ— ତାହା ତାଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ପ୍ରେରଣା ଦେଇଛି । ଏକ ସମତାପୂର୍ଣ୍ଣ, ବିଜେନ୍ଦ୍ରାବୃତ ସାମାଜିକ ପୁନର୍ଗଠନର ସ୍ୱପ୍ନ ତାଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ଆଲୋଡ଼ିତ କରିଛି । ସମାଜରେ ଅସଲ କ୍ରାନ୍ତି ପାଇଁ ସେ ନିଜର ଲେଖା ମାଧ୍ୟମରେ ନିରନ୍ତର ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଛନ୍ତି । ସାମାଜିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ, ଶିକ୍ଷା ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଦୃଷ୍ଟ୍ୟପଥରେ ରହିଥିବା ଅନ୍ୟାୟ, ଶୋଷଣ, ସ୍ୱାର୍ଥପରତା, ସାମାଜିକତା ମନୋଭାବକୁ ସେ କେତେ ଶୈଳୀରେ ଆକ୍ରମଣ କରିଛନ୍ତି । ସମାଜରେ ଏକ ଅସଲ କ୍ରାନ୍ତି ପାଇଁ ନାନା ସ୍ୱପ୍ନକୁ କଳମ ମୁନରେ ରୂପ ଦେବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି ।

ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନଭିତରୁ ଯାଇ ସେ ଶାନ୍ତିନିକେତନର ବିଶ୍ୱଭାରତୀରେ କେତୋଟି ବର୍ଷ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ଫଳରେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ଜୀବନାଦର୍ଶ ଦ୍ୱାରା ଗଭୀର ଭାବେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ସେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କୁ ସକ୍ଷରରେ ଦେଖି ନାହାନ୍ତି, ମାତ୍ର ବୌଦ୍ଧିକ ଓ ଆତ୍ମିକ ସ୍ତରରେ ରବୀନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସହିତ ସୁଦ୍ରାଘନ ତାଙ୍କ ଜୀବନଦୃଷ୍ଟିକୁ ବହୁକାବରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିଛି । ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ଜଣେ ତପସ୍ୱୀ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ ଭାବେ ଜ୍ଞାନ ସାଗରରେ ସେ ଅବଗାହିବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି । ବହୁ ପ୍ରବୀଣ ଅଧ୍ୟାପକ, ଗବେଷକଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସଂପର୍କରେ ଆସିଛନ୍ତି ଏବଂ ବହୁ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ ଓ ଜ୍ଞାନସାଧକଙ୍କ ସହିତ ସଂଯୋଜିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ରବୀନ୍ଦ୍ର ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଙ୍ଗୀତକୁ ଜୀବନଧାରାରେ ମିଶାଇଛନ୍ତି । ପୂର୍ଣ୍ଣରୁ ପୂର୍ଣ୍ଣତର ଭରଣ ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଅତୀତ ସାଧନା ଏହିଠାରେ ହିଁ ରୂପ ନେଇଛି । କବିଗୁରୁଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଶିକ୍ଷାରେ ତୃପ୍ତ ପ୍ରୟୋଗ ଓ ଜୀବନରେ ସୁନ୍ଦରତମର ଅନୁକୃତି ଜନିତ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ତରୁଣ ଫିଲୋଜୋଫିକାଲ ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ସାହିତ୍ୟ ସାଧନା ପାଇଁ ଅଭିନିବେଶ ଯୋଗାଇଛି । ଆମ ଚତୁର୍ଥପାଶ୍ୱର୍ରେ ରହିଥିବା ବିଶାଳ ପ୍ରକୃତି ଓ ଜନଜୀବନ ସହିତ ହୃଦୟର ବନ୍ଧନକୁ ନିବିଡ଼ କରିବା, ସଂସାରର ସବୁ ମଣିଷକୁ ବହୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିବା, ବିଭିନ୍ନ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟରେ ରହିଥିବା ଉଚ୍ଚତର ଅନୁଭବ ସକଳକୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବା ଇତ୍ୟାଦି ଜୀବନଦୃଷ୍ଟି

ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ସାହିତ୍ୟକୃତି ଓ ସାଧନାପାଠରୁ ସେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଛନ୍ତି । ଶାନ୍ତିନିକେତନ ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିକୁ ବିଶ୍ୱାସୀକୃତ କରିଛି, ଚେତନାର ଗବାକ୍ଷମାନଙ୍କୁ ଖୋଜି ଦେଇଛି । ରବୀନ୍ଦ୍ର ସାହିତ୍ୟର କିଛି ଅଂଶକୁ ଓଡ଼ିଆରେ ଅନୁବାଦ କରିବା ଭିତରେ ଓ ରବୀନ୍ଦ୍ର ସଙ୍ଗୀତକୁ ଜୀବନସଙ୍ଗୀତ କରିବା ଦ୍ୱାରା ସେ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଙ୍ଗୀତ ପ୍ରତି ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ଅନୁରାଗଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟକୁ ନିଜ ସୃଜନାତ୍ମକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମାଧ୍ୟମ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଅତରର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅନୁଭବ ଓ ଅନୁରାଗ ମଧ୍ୟରେ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଭାବ ଯେ ସର୍ବୋତ୍ତମ, ଏହା ସେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱରୁ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି ।

ଜୀବନରେ ଅନେକ ବାଟ ଆସିବା ପରେ ଭାରତ ବର୍ଷର ଯେଉଁ ତପସ୍ୱୀ ସାଧକ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଅନୁଭବର ପ୍ରବକ୍ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ-ଜଗତ ଭିତରେ ଚିନ୍ତାମୟ ଅବତାରଣ କରିଛନ୍ତି- ସେ ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦ । The Life Divine ପୁସ୍ତକର ଅନୁବାଦ ଦାୟିତ୍ୱ ନେଇ ସେ ତାଙ୍କ ବିପୁଳ ଦୃଷ୍ଟି ସମ୍ଭାର ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରିଛନ୍ତି । ପରେ ପରେ ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦଙ୍କର The Synthesis of Yoga, The Human Cycle ଓ The Ideal of Human Unity ପୁସ୍ତକ ତଥା ଶ୍ରୀମାଙ୍କର ବହୁ ରଚନାକୁ ଅନୁବାଦ କରିବାକୁ ଯାଇ ଉତ୍ତମ ଡାକ୍ତର ଅଭାସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ପରିଚିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦ ଅନ୍ୟ ଏକ ଭବିଷ୍ୟର ବାର୍ତ୍ତା ଦେଇଛନ୍ତି, ଏକ ନୂଆ ଚେତନାର ବିବର୍ତ୍ତନ ବିଷୟକୁ କେତେ ଡାକ୍ତର ଓ ରହସ୍ୟାବୃତ ଶୈଳୀରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ ଚେତନାର ବିବର୍ତ୍ତନ ଓ ରୂପାନ୍ତର ଧାରାରେ ମଣିଷ ଯେଉଁ ମାନସିକ ସ୍ତରରେ ପହଞ୍ଚି, ତାହା ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସ୍ତର ନୁହେଁ । ଆହୁରି ଅନେକ ସୋପାନ ମଧ୍ୟ ଦେଇ ଏକ ଅତିମାନସିକ ଚେତନାର ସ୍ତରକୁ ମଣିଷ ଦିନେ ବିବର୍ତ୍ତନ ହେବ । ଏହା ଏକ ପ୍ରାକୃତିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ମଧ୍ୟ ଦେଇ ସମାହିତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ମାନବିକ ଅଭାସ୍ୟା ଏବଂ ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପ୍ରୟାସ ଦ୍ୱାରା ଏହି ବିବର୍ତ୍ତନ ତ୍ୱରାନ୍ୱିତ ହୋଇପାରିବ । ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦ ବିବର୍ତ୍ତନଧାରାର ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୋପାନ ବିଷୟ କଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ଧାରା ଓ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସଂପର୍କରେ ନାନା କାଳ୍ପନିକ ଓ ରହସ୍ୟାବୃତ୍ତ ପ୍ରକଳ୍ପର ଅବତାରଣା କରିଛନ୍ତି । କାବ୍ୟ, ଯୋଗ, ଦର୍ଶନ ମଧ୍ୟ ଦେଇ ସେ ଚେତନାର ସମ୍ଭାବ୍ୟ ରୂପାନ୍ତରର କଥା କହିଛନ୍ତି । ପ୍ରକୃତି ସତେଯେପରି ସୁବ୍ୟବସ୍ଥିତ ଓ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟମୂଳକ ଭାବରେ ମଣିଷକୁ ଏକ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଶିଖର ଉପରକୁ ଆରୋହଣ କରିବାପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି । ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦଙ୍କର ଏହି ବିବର୍ତ୍ତନତତ୍ତ୍ୱ ଉପରେ ଚିନ୍ତାମୟ ଆତ୍ମା ସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି । ଚିତରଞ୍ଜନଙ୍କ ସଦୂରୀ ଦକ୍ଷକ ପରର ଲେଖାରେ ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦଙ୍କ ବିଚାରର ପ୍ରଭାବ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଭାବରେ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୋଇଛି । ପଳତଃ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ରହସ୍ୟାବୃତ୍ତ କଳ୍ପନା ତାଙ୍କ ମାନସପଟକୁ ଏପରି ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି ଯେ ସେ ବିଚାରଶାଳ ବା ଚର୍ଚ୍ଚଶାଳ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣକୁ ‘ଅତି ଅଳପ’ ବୋଲି କହି ବ୍ୟଙ୍ଗ କରିଛନ୍ତି । ଭାଷା ଓ ବର୍ଣ୍ଣନା ଶୈଳୀର ଗାରିମା ଭିତରେ ସେ ବିଚାରର ସ୍ପଷ୍ଟତାକୁ ବେଳେ ବେଳେ ଏଡ଼ାଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ରହସ୍ୟାମୟ ଭାବନାର ପରିଧି ଭିତରେ ଚିନ୍ତାମୟ ବାସ୍ତବବାଦୀ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ସ୍ୱପ୍ନବିଭୋର ହୋଇଛନ୍ତି ।

ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଭାରତୀୟ ଚିନ୍ତା ମାନସର ତିନି କ୍ରାନ୍ତିକାରୀ ଚିନ୍ତାନାୟକଙ୍କ ବିଚାରରେ ଅବସ୍ଥାହୀ ହୋଇଛନ୍ତି ଚିତ୍ତରଂଜନ । ତେଣୁ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତର ନବବିଧାନ ବା ନବନିର୍ମାଣ ବିଷୟରେ କଳ୍ପନା କଲାବେଳେ ଗାନ୍ଧି, ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଓ ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦ ଦୃଷ୍ଟିପଥକୁ ଆସିବା ଅତି ସ୍ୱାଭାବିକ । ସେ ସେମାନଙ୍କ ବିଚାରାଦର୍ଶ ବା ଜୀବନାଦର୍ଶ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ଅମେଳ ପାଇନାହାନ୍ତି; ବରଂ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନକୁ ପରସ୍ପରର ପରିପୂରକ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ନିଜର ଜୀବନଶୈଳୀ, ଭାବନା ଓ ଶ୍ରେୟର ଅନୁଧ୍ୟାବନ ଭିତରେ ସେମାନେ ହିଁ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଆଦର୍ଶ ଓ ଆକର୍ଷଣୀୟ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେ କାହା ପାଖରେ ଅଟକି ଯାଇ ନାହାନ୍ତି ବା କୌଣସି ମତକୁ ସାବ୍ୟସ୍ତ କରିବାରେ ମତାନ୍ତର ଦେଖାଇ ନାହାନ୍ତି । ବରଂ, ଭାରତବର୍ଷର ସାମାଜିକ ପୁନଃନିର୍ମାଣ ବା ଏପରିକି ବିଶ୍ୱର ନବବିଧାନ ଭାବନା ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ଏହି ଭାରତୀୟ ମନୀଷୀମାନଙ୍କର ଭୂମିକାକୁ ସେ ସ୍ୱୀକାର କରି ଆସିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ସମ୍ମିଳିତ ପ୍ରଭାବ ତାଙ୍କ ଜୀବନାଦର୍ଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ବା ପରୋକ୍ଷରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଛି । ସେମାନଙ୍କର ଉପଲବ୍ଧ ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ଆକର୍ଷଣ ଭିତରେ ସେ ଜୀବନକୁ ଏକ ସକାରାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖୁଛନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ସାମାଜିକ ପୁନଃନିର୍ମାଣ, ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ସାହିତ୍ୟାନୁରାଗ ଓ ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦଙ୍କ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଉତ୍ତରଣ ତାଙ୍କ ଭିତରେ କ୍ରିୟାଶୀଳ ହୋଇଛନ୍ତି । ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଆତ୍ମିକ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧତା ନେଇ ଜୀବନରେ ବାଟ ଚାଲିବାକୁ ଶ୍ରେୟ ମଣିଛନ୍ତି ।

ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦର୍ଶନଶାସ୍ତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ କରିଛନ୍ତି । ସେଠାକାର ବହୁ ପ୍ରବାଣ, ପ୍ରାଞ୍ଚ ଅଧ୍ୟାପକ ଓ ଗବେଷକଙ୍କର ଛାତ୍ର ହେବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ଲାଭକରି ସେ ଦର୍ଶନର ଗଭୀରତା ଭିତରେ ମନୋନିବେଶ କରିଛନ୍ତି । ଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦର୍ଶନକୁ ସେ ଇଂରେଜୀ ଭାଷାରେ ସେଠାରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାବେଳେ ଜଣେ ଆତ୍ମଚାରିତ୍ରୀକ ଖାତିସଂପନ୍ନ ସଂସ୍କୃତ ଗବେଷକ ସୁଖମୟ ଗଙ୍ଗାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପାଖରୁ ସଂସ୍କୃତରେ ଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନକୁ ମଧ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ କିଛି ପାରଦର୍ଶିତା ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀ ଗଙ୍ଗାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପାଖରେ ସେ ଜଣେ ତପସ୍ୱୀ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ ଭାବରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଛନ୍ତି । ନବ୍ୟନ୍ୟାୟ ଓ ବେଦାନ୍ତ ଦର୍ଶନ ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରି ସେ ଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନ, ତନ୍ତ୍ର ଓ ଯୋଗ ଇତ୍ୟାଦି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବହୁ ଗ୍ରନ୍ଥ ପଢ଼ିଛନ୍ତି । ଗଙ୍ଗାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା କ୍ଷିଣ୍ଣାଶୈଳୀ ତାଙ୍କୁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟତାରେ ବିଚିତ୍ର ଭାରତୀୟ ଭାଷା କ୍ଷିଣ୍ଣା କରିବାରେ ସମର୍ଥ କରିଛି ।

ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦର୍ଶନକୁ ମଧ୍ୟ ସେ ସମଜାବରେ ଉଦ୍ଘାଟ ସହକାରେ ପଢ଼ିଛନ୍ତି । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦର୍ଶନ ମଧ୍ୟ ଦେଇ ସେ ଇଉରୋପୀୟ ଜ୍ଞାନ, ସଂସ୍କୃତିର ମହତ୍ତ୍ୱ ଅବଦାନଗୁଡ଼ିକର ପରିଚୟ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ଇଉରୋପ ସହ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସଂପର୍କ ସ୍ଥାପନ ପୂର୍ବରୁ ସେ ଦର୍ଶନ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଆରେ ମାନବ ଜାତିର ସାଂସ୍କୃତିକ ଉତ୍ତରଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହାର ଦାନ ଓ ଉଦାରଦୃଷ୍ଟିର

ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ଏହା ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଏକ ବିଶ୍ୱଭାବ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଆଣି ଦେଇଛି । ସୀମିତ ଆୟତନରୁ ଏକ ବୃହତ୍ତର ଜଗତ ସହିତ ଆତ୍ମାୟତାର ବନ୍ଧନ ପାଇଁ ଏହା ଅବଶ୍ୟ ଆରମ୍ଭ ମାତ୍ର । ସୁଯୋଗକ୍ରମେ ଇଉରୋପର ବହୁ ଦେଶ ଘରିଗ୍ରମଣ, ଏକାଧିକ ସଂସ୍କୃତି ସହିତ ପରିଚ୍ଛନ୍ନ, ସଂସାରର ବହୁ କ୍ରାନ୍ତିକାରୀ ଚିନ୍ତାନାୟକ ଓ ମନାଷୀଙ୍କ ସହିତ ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ତାଙ୍କ ବିଚାର ଓ ଅଧ୍ୟୟନକୁ ବିଶ୍ୱାସୀତ କରିଛି ।

ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ଛାତ୍ର ଥିବାବେଳେ ସେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦର୍ଶନ ଅଧ୍ୟୟନ ଅବସରରେ ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମହାନ ଦାର୍ଶନିକ ବେନେଡ଼ିକ୍ଟ ସିନୋଜାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗଭୀର ଭାବେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଦର୍ଶନ ଅଧ୍ୟୟନ କାଳରେ ତାଙ୍କୁ ଏକ ନିବନ୍ଧ ଲେଖିବାକୁ ପଡ଼ିଛି । ତାଙ୍କର ଅଧ୍ୟାପକଗଣ ଇମାନ୍ୟୁଏଲ କାଣ୍ଟ ବା ବର୍ଗହାଇଁ ଉପରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଲେଖିବାକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଦେଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ବିନା ସାହାଯ୍ୟରେ ସିନୋଜାଙ୍କ ଉପରେ ଏହା ଲେଖିବାକୁ ଆଗ୍ରହୀ ହୋଇଛନ୍ତି । ସିନୋଜାଙ୍କ ଦର୍ଶନ, ଜୀବନଗାଥା ଓ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ତାଙ୍କୁ ଗଭୀର ଭାବରେ ସର୍ଷ କରିଛି । ସିନୋଜା ଇଉରୋପୀୟ ପୁନର୍ଜାଗରଣ ଯୁଗର ଚର୍ଚ୍ଚବୃଦ୍ଧିବାଦୀ ପରମ୍ପରାର ସବୁଠାରୁ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ଦାର୍ଶନିକ । କିନ୍ତୁ ଜୀବନକାଳରେ ସେ ବହୁ ନିର୍ଯ୍ୟାତନାର ଶିକାର ହୋଇଛନ୍ତି । ଋଷିପୁଲ୍ଲଭ ନିଃସଙ୍ଗତା, ନିଷ୍ଠାପ ଜୀବନଧାରା ଓ ପ୍ରଜ୍ଞାଦୀପ୍ତ ଜ୍ଞାନାଦୈଷ୍ଟ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ମହାନ କରିଛି । ସିନୋଜାଙ୍କ ଦର୍ଶନ ପ୍ରତି ଚିରରଞ୍ଜନକର ଆକର୍ଷଣ ପଶ୍ଚାତ୍ରେ ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନର ପ୍ରଭାବ ସକ୍ରିୟ ରହିଥିବା ମନେହୁଏ । ସିନୋଜା ନିଜର ସତ୍ୟପ୍ରତ୍ୟୟ ଓ ଗଭୀର ଅନୁଶୀଳନ ଜନିତ ସିନ୍ଧାତମାନଙ୍କୁ ଲେଖି ସମାଜରୁ ବାସସ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । କାରଣ ତାଙ୍କ ବିଚାର ଡକ୍ଟିନାଲ ସମାଜର ଅହେତୁକ ବିଶ୍ୱାସ ଓ ବୃଦ୍ଧଶା ପ୍ରତି ଥିଲା ଏକ ପ୍ରତିବାଦ । ଧର୍ମଯାଜ୍ଞକମାନଙ୍କର ଅସହିଷ୍ଣୁତାର ଶିକାର ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସେ ମଣିଷର ମହନୀୟତା ଓ ବିଚାରଶୀଳତା ଉପରେ ଗଭୀର ଆଶ୍ୱାସପାତ୍ର କରିଥିଲେ । ସମାଜରୁ ବାସସ୍ୟ ହୋଇ ଦିନରେ ଚନ୍ଦ୍ରମା କାନ୍ଦୁ ତିଆରି କରି ଜୀବିକାନିର୍ବାହ କରୁଥିବା ମଣିଷଟି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସୁଖସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକୁ ଛାଡ଼ିଯିବ ନକରି ଆତ୍ମସତୋଷ, ସ୍ୱାଧୀନଚିନ୍ତା ଓ ବିଦ୍ୟାବାଧାନକୁ ଶ୍ରେୟ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ନିଜର ଆତ୍ମପ୍ରତ୍ୟୟ ଓ ସାଧନା ଭିତରେ ସେ ସତ୍ୟର ଯେଉଁ ଅବଧାରଣା କରିଥିଲେ, ତାହାକୁ ନେଇ ଜୀବନ ଯାତ୍ରାରେ ଅନେକ ପ୍ରତିକୂଳ ସ୍ଥିତିର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ଛୟାକ୍ଷିପ୍ତ ବର୍ଷ ବୟସରେ ତାଙ୍କର ଜୀବନଦୀପ ଛିରି ଯାଇଥିଲା ଏବଂ ସେ ବହୁ ନିର୍ଯ୍ୟାତନାର ଶରଣ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ଜୀବଦକ୍ଷାରେ ତାଙ୍କର ଦର୍ଶନଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକାଶ ପାଇବାପରେ ସେ କେତେକ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପ୍ରଫେସର ପଦବୀ ପାଇ ମଧ୍ୟ ନିଜର ସ୍ୱାଧୀନତା ଓ ସାଧନାଠାରୁ ଦୂରେଇ ନଯିବା ପାଇଁ ସବୁ କିଛି ଅର୍ପଣକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲେ । ଏକଦା ତାଙ୍କ କୃତିମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମଯାଜ୍ଞକମାନେ ଅପଶାସ୍ତ୍ର କହି ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଥିଲେ । ସେହି ମଣିଷଙ୍କର ଦାର୍ଶନିକ

ବିଚାର ଓ ଅନୁଶୀଳନ ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର ବହୁ ବର୍ଷପରେ ଇଉରୋପୀୟ ଚିନ୍ତାଧାରାର ଅଭିଭା
 ଶିକ୍ଷା ବୋଲି ସ୍ୱୀକୃତ ହୋଇଥିଲା । ଚିରରଞ୍ଜନ ସିନୋଜାକ ଉପରେ ନିବନ୍ଧ ଲେଖି ୧୯୪୮
 ଶାନ୍ତିନିକେତନର ସମାବର୍ତ୍ତନ ଉତ୍ସବରେ ପ୍ରମାଣପତ୍ର ପାଇଛନ୍ତି । ଜୀବନସାରା ଏହି ବିବିଦ୍ଧ
 ଦାର୍ଶନିକଙ୍କର ଆଦର୍ଶ ତାଙ୍କୁ ବହୁତାବରେ ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି ।

ଚିରରଞ୍ଜନ ଇଉରୋପର କେତେକ ବିଖ୍ୟାତ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରି
 ଫେରିବାପରେ କୌଣସି ସରକାରୀ ପଦପଦବୀ ପ୍ରତି ବା ଇଚ୍ଛା କର୍ମସଂସ୍ଥାନ ପ୍ରତି ଆଗ୍ରହୀ
 ନହେବା ଏବଂ ତତ୍ପରିମୁଣ୍ଡରେ ଜଙ୍ଗଲ ଜାତି କେତେକ ଛାତ୍ର ଗହଣରେ ଶିକ୍ଷାର ଏକ
 ଅଭିନବ ପ୍ରୟୋଗ ଆରମ୍ଭ କରିବା ତାଙ୍କ ଗୋଗମୁକ୍ତ ମନର ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ଦେଇଥାଏ ।
 ଜୀବନରେ ଗୌତିକ ଲାଜସାରୁ ମୁକ୍ତ ରହି ନିଜର ଆଦର୍ଶ ଭିତରେ ସାଧାରଣ ଅଥଚ ଏକ
 ସୃଜନଶୀଳ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବା ଏକ ଅସାଧାରଣ ଘଟଣା । ଯେଉଁମାନେ ଜୀବନରେ ଉଚ୍ଚତର
 ଆହ୍ୱାନ ଓ ସୃଜନାତ୍ମକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସ୍ଥାନ ଦେଇଥାନ୍ତି, ଜ୍ଞାନାର୍ଜନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ
 ଜିଜ୍ଞାସୁ ମନ ପୋଷଣ କରନ୍ତି, ଜୀବନରେ ସୋପାନ ପଞ୍ଜେ ସୋପାନ ଅତିକ୍ରମ କରିବାକୁ
 ସଂକଳ୍ପ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ଆଖିରେ ଗୌତିକ ଗୋଗବିକାସ ସେପରି ଜିହ୍ୱା ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ
 ହୁଏ । ନିଜର ସୃଜନଶୀଳ ଅବଦାନ ମଧ୍ୟ ଦେଇ ସମାଜରେ ଗୁଣାତ୍ମକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବା
 ପାଇଁ ସେଇମାନେ ଇ ଆପଣା ପାଖରେ ସଂକଳ୍ପବଦ୍ଧ ଥାନ୍ତି । ଚିରରଞ୍ଜନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ
 ଗୋଗବିକାସ ଅପେକ୍ଷା ଏକ ସାଧନାଯୁକ୍ତ ଜୀବନଧାରା ଯେ ମହତ୍ତ୍ୱର, ଏହା କହିବା ଅତ୍ୟୁକ୍ତି
 ହେବ ନାହିଁ । ସରକାରୀ କର୍ମସଂସ୍ଥାନ, ଗୋଗ ବିକାସ, ଗୌତିକ ପ୍ରଚୋରନ ଇତ୍ୟାଦିରୁ ମୁକ୍ତ
 ରହିବା ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ସର୍ଜନାତ୍ମକ ଶ୍ରଦ୍ଧାଗୁଡ଼ିକର ଯେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକାଶ ହୋଇଛି, ଏହା
 ନିଃସନ୍ଦେହରେ କୁହାଯାଇପାରେ । ଏବଂ, ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦାର୍ଶନିକ ସିନୋଜାକୁ ହିଁ ତାଙ୍କର
 ପ୍ରିୟତମ ବିଗଦର୍ଶକ ରୂପରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ ।

ଜ୍ଞାନସାଧନ ଯାତ୍ରାରେ ଚିରରଞ୍ଜନ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତର ବହୁ ଦାର୍ଶନିକ ଓ ମନାସୀକୁ
 ଭେଟିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଦର୍ଶନ ଓ ଗାବନା ସମଗ୍ର ସଂସାରର ବା ମାନବ ଜାତିର
 ସାଂସ୍କୃତିକ ଓ ନୈତିକ ଉତ୍ତରଣରେ ସହାୟକ ହୋଇଛି । ସେହି ମନାସୀମାନଙ୍କ ଭିତରୁ
 କେତେକ ତାଙ୍କୁ ଅଧିକ ପ୍ରଭାବିତ କରିଛନ୍ତି । ବିଶେଷକରି ଦର୍ଶନକୁ ଏକ ମୂଲ୍ୟବୋଧ
 ଭାବରେ ଗ୍ରହଣକରି ସମାଜର ଶ୍ରେୟସାଧନ ପାଇଁ ଯେଉଁମାନେ ଏହାକୁ ଜୀବନରେ ପ୍ରୟୋଗ
 କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି, ଚିରରଞ୍ଜନ ସେହିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅଧିକ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଛନ୍ତି ।
 ସିନୋଜାକ ପରି ଆଉ ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ମାନବବାଦୀ ଚିନ୍ତନାୟକ ଆଇବର୍ଟ ଶ୍ୱାଇଟ୍ଜରଙ୍କୁ
 ଚିରରଞ୍ଜନ ଆଦର୍ଶ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଏପରିକି ଶ୍ୱାଇଟ୍ଜରଙ୍କର ଆତ୍ମଜୀବନୀକୁ
 ସେ ଜର୍ମାନ ଭାଷାରୁ ଓଡ଼ିଆରେ ଅନୁବାଦ କରିଛନ୍ତି । ଶ୍ୱାଇଟ୍ଜର ଜର୍ମାନୀର ଗୋଟିଏ
 ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଦର୍ଶନର ଅଧ୍ୟାପକ ଥିଲେ । ତୁଳନାତ୍ମକ ଧର୍ମ ଉପରେ କେତେକ ପୁସ୍ତକ

ରଚନା କରି ଜଣେ ପ୍ରବୀଣ ପ୍ରଫେସର ଭାବରେ ନିଜକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ । ହେଲେ ଅନ୍ତରେ ସେବା ପାଇଁ ରହିଥିବା ଏକ ସହଜାତ ଆକର୍ଷଣ ଭିତରେ ସେ ଅଧ୍ୟାପନାରୁ ଅବ୍ୟାହତ ନେଇ ଡାକରାପାଠ ପଢ଼ିଲେ ଓ ବିକିସକ ଭାବରେ ଅସହାୟ ମଣିଷର ସେବା ପାଇଁ ଆଫ୍ରିକାର ଏକ ଦୁର୍ଗମ ଅଞ୍ଚଳକୁ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ର ଭାବେ ବାଛିନେଲେ । ଆଫ୍ରିକାକୁ ସେତେବେଳେ ଅନ୍ଧକାରର ଦେଶ କୁହାଯାଉଥିଲା ଓ ଏହା ଇଉରୋପୀୟ ଦେଶମାନଙ୍କର ଉପନିବେଶ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଶ୍ବାଇଜ୍ଜର ଦୁର୍ଗତ ମଣିଷର ସେବାରେ ନିଜକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବା ସହ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱରେ ଶାନ୍ତି ଓ ସଦ୍‌ଭାବ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ପ୍ରୟାସ କରିଥିଲେ । ବିଶେଷକରି ଦୃତୀୟ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଯେତେବେଳେ ପରମାଣୁ ବୋମା ଓ ଜଗତ-ଧ୍ୱଂସକାରୀ ମାରଣାସ୍ତ୍ର ନିର୍ମାଣ ପାଇଁ ଦେଶ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ତୀବ୍ର ପ୍ରତିଯୋଗିତା ଜାରି ରହିଥିଲା, ସେତେବେଳେ ସେ ବିଶ୍ୱ ଜନମତକୁ ଏହା ବିରୋଧରେ ସଫେଦନ କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରିଥିଲେ । ବିଶ୍ୱ ବିବେକର ପକ୍ଷ ନେଇ ପୃଥିବୀର ଶାନ୍ତିକାମୀ ଜନଗଣଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧି ଭାବେ ସେ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱରେ ଶାନ୍ତି ଓ ଅହିଂସାର ବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ । ମାନବିକ ମର୍ଯ୍ୟାଦାକୁ ମଧ୍ୟ ସେ ସର୍ବାଧିକ ମୂଲ୍ୟ ଦେଉଥିଲେ । ଧର୍ମ, ଭାଷା, ଜାତୀୟତାର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଯାଇ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱରେ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଓ ସର୍ବଜନହିତେଷୀ ଭାବର ସେ ଯେଉଁ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଦୁର୍ଗତ ମଣିଷର ସେବାରେ ଜୀବନକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଛନ୍ତି, ତାହା ଚିରରଞ୍ଜନକୁ ବହୁଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି ।

ଚିରରଞ୍ଜନ ମଣିଷକୁ ଭଲପାଉଥିବା ଜଣେ ମଣିଷ । ଜାତୀୟତା, ଧର୍ମର ସୀମାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ସେ ନିଜ ଭିତରେ ଏକ ବିଶ୍ୱଭାବ ପୋଷଣ କରିଛନ୍ତି । ବହୁ ଦେଶ ଗ୍ରାମଣକରି ବହୁ ସଂସ୍କୃତି ଓ ଜୀବନଧାରାକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ଅନୁଭବିଛନ୍ତି । ସଂସାରର ଯେଉଁ ଜାଗାକୁ ଯାଇଛନ୍ତି, ସେଠି ଆତ୍ମୀୟତାର ଡୋରି ଲଗାଇଛନ୍ତି । ଜୀବନକୁ କେବେ ହେଲେ ଅନିତ୍ୟ ବୋଲି ଭାବି ନାହାନ୍ତି, ବରଂ କେତେ ସମ୍ଭାବନାମୟ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ସଂସାରରେ କେତେ ସ୍ନେହ, ମମତା ରହିଛି; ନିଜର ହୃଦୟକୁ ଖୋଲିଦେଲେ କେତେ ଆଦର ଓ ସଂପ୍ରୀତି ମିଳେ, ତାହା ସେ ଅଂଗେ ନିଭେଇଛନ୍ତି । ଆମେ ବଂଚୁଥିବା ସଂସାର ଅବଶ୍ୟ ବିଚିତ୍ର । ମାତ୍ର ସବୁଠି ହୃଦୟ ରହିଛି, ଅନାବିକ ସ୍ନେହ, ମମତା ରହିଛି, ମାନବିକ ସଂପ୍ରୀତିର ବନ୍ଧନ ରହିଛି । ଯାବତୀୟ ଜୀବନବୋଧ, ସଂସ୍କୃତିବୋଧ ଓ ଭଗବତ୍ ବୋଧ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେସବୁ ମାନବିକତାର ଜୟଗାନ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ସେ ଆଶା ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ସେ ଆପେ ଜଡ଼ିଥିବା ଓ ବଞ୍ଚୁଥିବା ଆୟତନର ମଣିଷମାନଙ୍କ ହୃଦୟ ମାଧ୍ୟମ ଦେଇ ବୃହତ୍ତର ଉପକବଧ୍ୱ ଭିତରେ ପୃଥିବୀର ସକଳ ଆୟତନର ଅଧିବାସୀ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି । ନିଜର ଗବାକ୍ଷକୁ ଖୋଲିଦେଇ ସେ ବିଶ୍ୱକୁ ଏକ ପରିବାର ରୂପରେ ଦେଖୁଛନ୍ତି । ନିଜର ଅନୁରାଗ ଓ ଆତ୍ମୀୟତା ଭିତର ଦେଇ ସେ ସବୁ ଜାଗାରେ ତାର ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରତିଦାନଯୋଗ୍ୟ ବିନିମୟ

ପାଇଛନ୍ତି । ବିଶ୍ୱ ମାନବିକତା ସହ ଏକତ୍ୱ ସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଜୀବନ-ଦର୍ଶନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହି ଯେଉଁ ବିଶ୍ୱଭାବର ପରିଚୟ ମିଳେ- ଏହା ଶ୍ୱାଭାବିକତା ପରି ବହୁ ମାନବହିତେଷୀ, ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ଓ ଲେଖକଙ୍କ ସହ ସମ୍ବନ୍ଧ ଭିତରୁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ ।

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବ୍ୟାପକତା ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ସେ ଏପରି ଆହୁରି ଅନେକ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଚେତିଛନ୍ତି ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଜୀବନାଦର୍ଶ ସେହି ଦେଶମାନଙ୍କର ଇତିହାସରେ ପ୍ରମୁଖ ଘଟଣା ହୋଇଛି । ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଶିକ୍ଷା ଇତିହାସରେ ଓ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଭିତରେ ଏପରି ବହୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରତିଭାମାନଙ୍କର ସମୀପବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଆତ୍ମଜୀବନରେ ସେହି ପ୍ରତିଭାଧର ସାଧକ ଓ ମାନବଦରଦୀ ମନାଷୀଙ୍କର ସାଧନା ଓ ସଫଳତାର ଯେଉଁ କାହାଣୀମାନ ରହିଛି ତାହା ଯଥାର୍ଥରେ ପ୍ରେରଣାଦାୟକ । ଜର୍ମାନୀର ସୋନେନ୍‌ବର୍ଗଠାରେ ପୋଲାଣ୍ଡର ଯାନୁସ କୋର୍ଜାକଙ୍କ ବିଷୟରେ ଜାଣିବାକୁ ଯାଇ ସେ ଅଭିଭୂତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଯାନୁସ କୋର୍ଜାକ ଡାକ୍ତର ଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ଗରିବ ଘରର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ପଢ଼ାଇବା ପାଇଁ ସେ ଏକ ଆବାସିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନ କରି ଶିକ୍ଷକତ୍ୱ ହେଲେ । ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ତୃଆ ତୃଆ ପ୍ରଣାଳୀ ପ୍ରୟୋଗକରି ନିଜ ଅନୁଭବରୁ କେତେକ ପୁସ୍ତକ ଲେଖି ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଚଳାଇଲେ । ପିଲାମାନେ ଇହୁଦୀ ଥିଲେ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ହିଟଲରଙ୍କର ଇହୁଦୀ ମାରଣ ହିଂସାର ଶରବ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ମୃତ୍ୟୁ-ଯତ୍ନ ଭିତରକୁ ନେବା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କର ନାମ ବାହାରିଲା । ସୈନ୍ୟ ପହରା ଭିତରେ ପିଲାମାନେ ଧାଡ଼ି ବାନ୍ଧି ରାସ୍ତାକୁ ଆସିଲେ । ମୃତ୍ୟୁଗାଡ଼ି ଭିତରକୁ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ନେବାବେଳେ କୋର୍ଜାକ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ସାମ ପିଲାକୁ କୋଳକରି ଆଗରେ ଚାଲିଲେ । ତାଙ୍କ ନାମ ଡାକିକାରେ ନଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ସୈନ୍ୟମାନେ ବାରଣ କଲେ ମଧ୍ୟ କୋର୍ଜାକ ମାନିଲେ ନାହିଁ । “ମୁଁ ସାଙ୍ଗରେ ରହିଥିଲେ ମୋ ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ମୃତ୍ୟୁ ହୁଏତ କିନ୍ତୁ କମ୍ କଷ୍ଟଦାୟକ ହେବ” ବୋଲି କହି ଗାଡ଼ି ଭିତରକୁ ପଶିଗଲେ । ମୃତ୍ୟୁକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପିଲାଙ୍କ ଗହଣରେ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଗୌରବ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ଗାନ କରାଯାଉଥିବା ପ୍ରାର୍ଥନାଟିକୁ ଗାଉଥିଲେ । ଏହି ଘଟଣାରେ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକର ପିଲାମାନଙ୍କ ସହିତ ଅର୍ଜନ କରିଥିବା ଏକାମୃତା ବିଷୟରେ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ଶିକ୍ଷାଦାନ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଚରମ ଆତ୍ମଦାନ ପାଇଁ ଯେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିପାରେ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଏହି ନିଷ୍ପତ୍ତିକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ଯାନୁସ କୋର୍ଜାକ ସେଦିନ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଭାବେ ତ୍ୟାଗର ଯେଉଁ ଉତ୍କଳ ଦୁଷ୍ଟାତ ଦେଖାଇଛନ୍ତି ଓ ଅସତ୍ୟ ବିରୋଧରେ ପ୍ରତିବାଦର ସ୍ୱର ଉଠାଇଛନ୍ତି ତାହା ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଆଦର୍ଶ ହୋଇ ରହିଛି । ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଶିକ୍ଷକ ଜୀବନ ମଧ୍ୟ ସମ-ସାହସିକତାର କାହାଣୀରେ ପ୍ରାଣବତ୍ତ । ନିଜର ଆଦର୍ଶକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ପାଇଁ ସେ କମ୍ ତ୍ୟାଗ ସ୍ୱୀକାର କରିନାହାନ୍ତି । ଚମ୍ପତିମୁଣ୍ଡାସିତ ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଶିକ୍ଷକତା ଭିତରେ ତାଙ୍କ ନିଷ୍ପତ୍ତି ହୃଦୟର ପରିଚୟ ମିଳିଥାଏ । ଅମାପ ଶ୍ରଦ୍ଧା ନେଇ ସେ ବିଦ୍ୟାଳୟର ମୂଳଦୁଆ

ପକାଇଛନ୍ତି ଓ ପିଲାମାନଙ୍କ ସହିତ ହୃଦୟ ବନ୍ଧନକୁ ଦୃଢ଼ କରିଛନ୍ତି । ସମସ୍ତ ପ୍ରଲୋଭନରୁ ମୁକ୍ତ ରହି ଜଣେ ଆଦର୍ଶ ଶିକ୍ଷକ ଭାବେ ଖ୍ୟାତର ପରାକାଷ୍ଠା ଦେଖାଇଛନ୍ତି ।

ଇସ୍ରାଏଲର ବିଶିଷ୍ଟ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ଓ ମାନବବାଦୀ ଦର୍ଶନର ପ୍ରବକ୍ତା ମାର୍ଟିନ ବୁବରଙ୍କୁ ଚିରରଞ୍ଜନ ଡେନମାର୍କରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିବା ବେଳେ ଜାଣିବାକୁ ପାଇଛନ୍ତି । ପରେ ତାଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାଦ୍‌କରି ତାଙ୍କର ରକ୍ଷିପ୍ରତିମା ଚରିତ୍ର, ଶାଣିତ ପ୍ରଜ୍ଞା ଓ ବିଶ୍ୱଦୃଷ୍ଟିର ପରିଚୟ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ସଂସାରକୁ ଓ ସଂସାରର ସବୁ ମଣିଷକୁ ଏକ ସ୍ୱହୃଦ ବୋଲି ବିଚାର କରୁଥିବା ଓ ସେହି ଭାବରେ ନିଜେ ଜୀବନ ବଞ୍ଚୁଥିବା ମାର୍ଟିନ ବୁବର ଚିରରଞ୍ଜନଙ୍କ ମାନବିକ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଅଧିକ ସଂପ୍ରସାରିତ କରିବା କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରେରଣାଦାୟକ ହୋଇଛନ୍ତି ।

ସେହିପରି ଅଷ୍ଟ୍ରିଆର ରିଏନାଠାରେ ବିଖ୍ୟାତ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ ଫ୍ରାଙ୍କଲଙ୍କୁ ଚିରରଞ୍ଜନ ୧୯୬୩ରେ ସାକ୍ଷାଦ୍‌ କରିଛନ୍ତି । ଗିଜ୍ଞର ଫ୍ରାଙ୍କଲ ଥିଲେ ଅସାମ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଓ ସହନଶୀଳତାର ଏକ ମୂରିମନ୍ତ ପ୍ରତୀକ । ମନୋବିଜ୍ଞାନକୁ ଫ୍ରାଙ୍କଲ ବହୁ ଅମୂଲ୍ୟ ଆୟାସ ଦେଇଯାଇଛନ୍ତି । ଏହି ଜିଜ୍ଞାସୁ ବ୍ୟକ୍ତି ବର୍ଷ ବର୍ଷ ଧରି ନାଜିମାନଙ୍କ ଇହୁଦୀ ଦଳର ଅତ୍ୟାଚାରର ଶିକାର ହୋଇଥିଲେ । ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ମରଣ ଶିବିରରେ ରହିବା ଗିତରେ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ନିକଟ ହୋଇ ଆସୁଥିବା ବେଳେ ସହବନ୍ଦୀମାନଙ୍କର ପ୍ରତିକ୍ରିୟାକୁ ଅତି ନିକଟରୁ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରୁଥିଲେ । ସୁନିଶ୍ଚିତ ମୃତ୍ୟୁକୁ ଅପେକ୍ଷାକରି ରହିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ଜୀବନ, ସମାଜ ଓ ଗରବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ଯେଉଁ ସବୁ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଆସିଛି ତାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ମରଣ ଶିବିରରେ ଆର୍ତ୍ତନାଦ କରୁଥିବା ଓ ଦୁଃଖରେ ଅସମ୍ଭବ ହୋଇ ପଡୁଥିବା ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ଦେଖୁଥିଲେ ଏବଂ ନିଜେ ସେହି ସ୍ଥିତିରେ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ଜୀବନର ମୂଲ୍ୟାନ୍ୱେଷଣ ନେଇ ଗଭୀର ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ । ଅବଶ୍ୟ ଫ୍ରାଙ୍କଲ ବିଷାକ୍ତ ବାସ୍ତବରେ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ହିଟଲରଙ୍କର ପତନ ଯୋଗୁଁ ବଂଦୀଶାଳରୁ ଖଲାସ ହୋଇ ବାହାରର ଆଲୋକ ଦେଖିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେଲେ । ଫ୍ରାଙ୍କଲ ମନୋବିଜ୍ଞାନ ମାନବଶ୍ଚରୁ ଜୀବନର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା, ସର୍ଜନାତ୍ମକତା ଓ ସୁସ୍ଥତା ନେଇ ଯେଉଁ ବିଶ୍ଳେଷଣମାନ ଦେଇଥିଲେ, ତାହା ବେଶ୍‌ ଭାବୋଦୀପକ ଥିଲା । ଜୀବନବୋଧର ପ୍ରୟୋଗନ ଅନୁସାରେ ମଣିଷ କିପରି ଏକ ସୁସ୍ଥ ଦୃଷ୍ଟିରଙ୍ଗୀ ନେଇ ତାଲିମାରିବ, ତାହାକୁ ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ସେ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିଛନ୍ତି । ସୁଜନଶୀଳ ସୁସ୍ଥ ମଣିଷ ଓ ତାର ସୁଖ ଦୁଃଖର ଆବେଗକୁ ସେ ଯେପରି ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ମଣିଷର ଅତର୍ଜାବନର ଦିଗସୂଚିକୁ ଇନ୍ଦ୍ରେଷ୍ଟ କରିଛନ୍ତି, ତାହା ଚିରରଞ୍ଜନଙ୍କୁ ବହୁ ଭାବରେ ମନୋବିଜ୍ଞାନ ଗିତରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ପ୍ରେରଣା ଦେଇଛି । ସେହିପରି ଆବ୍ରାହମ୍ ମାସଲୋଭ ମଧ୍ୟ ସୁସ୍ଥ ମଣିଷକୁ ଭିନ୍ନ କରି ସୁସ୍ଥ ଆତ୍ମହା ଗୁଡ଼ିକର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଛନ୍ତି । ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଜଗତରେ ଏହିପରି ବହୁ ପ୍ରବୀଣ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞମାନଙ୍କ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ସଙ୍କଳ୍ପକୁ ଜାଣିବା, ସେମାନଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସଂପର୍କରେ

ଆସିବା ଦ୍ଵାରା ଚିରଋଜନଙ୍କର ବୌଦ୍ଧିକ ଅବଦୂର୍ଘ୍ତ ଅନେକ କିଛି ପ୍ରେରଣା ଲାଭ କରିପାରିଛି ।

ଚିରଋଜନ ଶିକ୍ଷା, ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ବହୁ ଉତ୍ସାହୀ ମନାଷୀଙ୍କୁ ରେଚିଛନ୍ତି । ବିଶେଷ କରି ଡେନମାର୍କରେ ପାଠ ପଢ଼ିବାବେଳେ ସେଦେଶର ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଯେଉଁ ସବୁ ନୂତନ ପ୍ରୟୋଗମାନ ଶିକ୍ଷାକୁ ଜୀବନଧର୍ମୀ କରିଛି, ତାହାର ବହୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅନୁଭୂତି ସେ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ଡେନମାର୍କ, ଫିନଲ୍ୟାଣ୍ଡ ଆଦି ଦେଶମାନଙ୍କର ଲୋକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ବିଷୟରେ ସେ ଅନେକ ଲେଖାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ସେହିସବୁ ଦେଶର ଲୋକ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକ ବୁଦ୍ଧି ଦେଖୁଛନ୍ତି, ଅନେକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପିଲାଙ୍କ ସହ ଗାବର ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ସମ୍ଭବତଃ ସେହି ସବୁ ଦେଶର ଶିକ୍ଷାର ନୂତନ ରୂପ ଦେଖିବା ପରେ ଆମ ଦେଶର ଶିକ୍ଷାରେ ରହିଥିବା ଦୁର୍ଗତିଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ଅଧିକ ସଚେତନ ହୋଇଛନ୍ତି । ଶିକ୍ଷା ଗିଡ଼ି ମନୁଷ୍ୟତାବୋଧ କିପରି ନଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଇଛି-ସେହି ବିଷୟରେ ସେ ଚିନ୍ତିତ ହୋଇଛନ୍ତି ଓ ବିଭିନ୍ନ ଲେଖାରେ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ବିଚାରକୁ ମୁକ୍ତ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ଆମ ଦେଶରେ ଶିକ୍ଷାରେ କେବଳ ମଣ୍ଡିଷର ଚାଳନା ହୁଏ, କିନ୍ତୁ ହୃଦୟ, ମାନବିକତା ବୃହତ୍ତର ସମାଜ ପ୍ରତି କର୍ତ୍ତବ୍ୟବୋଧର କୌଣସି ଉପାଦାନ ନଥାଏ ବୋଲି ସେ ବହୁ ଭାବରେ ଅଭିଯୋଗ କରିଥାନ୍ତି । ବିଭିନ୍ନ ଦେଶର ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ସଂସ୍କାରକମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ସେ ଅବଗତ ହୋଇଛନ୍ତି । ବିଶେଷକରି ଡେନମାର୍କର ଶିକ୍ଷା ଇତିହାସର ଉନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ବିଶିଷ୍ଟ ଶିକ୍ଷା-ସଂସ୍କାରକ କ୍ରିଷ୍ଟେନ କଲ୍‌ଲ ଓ ବିଜାତର ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ନାଲ୍‌କ ବିଷୟରେ “କଙ୍ଗଲଟି” ଓ “ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ”ରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । କ୍ରିଷ୍ଟେନ କଲ୍‌ଲ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ହିସାବରେ କର୍ମମୟ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ସେ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ନାନା ନୂଆ ନୂଆ ପ୍ରୟୋଗମାନ କରୁଥିଲେ ଓ ତାହାର ସୁଫଳ ମଧ୍ୟ ପାଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗର ସର୍ବାଧିକ କ୍ରିଷ୍ଟେନ କଲ୍‌ଲଙ୍କ ନୂତନ ପ୍ରୟୋଗକୁ ସ୍ଵୀକୃତି ଦେଲେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କୁ କର୍ମରୁ ନିଲସିତ କଲେ । ନାନା ପ୍ରତିକୂଳତା ଗିଡ଼ରେ ସେ ଅନୁଷ୍ଠାନରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ସ୍ଵାଜୀୟମରେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ପଢ଼ାଇବାର ନୂତନ ପ୍ରୟୋଗ ଜାରି ରଖିଲେ । ପ୍ରାୟ ଏକ ଶହ ବର୍ଷ ପରେ ସେଦେଶରେ ଯେତେବେଳେ ଶିକ୍ଷାରେ ସଂସ୍କାର ଆସିଲା, ପୁରାତନ ପଦ୍ଧତିକୁ ବଦଳାଇ ଶିକ୍ଷାକୁ ଜୀବନ ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ କରାଗଲା, ସେତେବେଳେ ଲୋକ ମୁହଁରେ ବଞ୍ଚୁଥିବା କଲ୍‌ଲଙ୍କୁ ସ୍ଵୀକୃତି ଦିଆଗଲା । ନୂତନ ପ୍ରୟୋଗ ଦ୍ଵାରା ଆପଣାର ନିଷ୍ଠା ଓ ଦକ୍ଷତାର ପ୍ରମାଣ ଦେଇଥିବା କଲ୍‌ଲଙ୍କୁ ଦେଶର ଶିକ୍ଷା ସଂସ୍କାରର ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶକ ଭାବେ ସମ୍ମାନ କରାଗଲା । ଡେନମାର୍କ, ନରୱେ, ସୁଇଡେନ୍ ଓ ଫିନଲ୍ୟାଣ୍ଡ ଏହି ଚାରୋଟି ଉତ୍ତର ଇଉରୋପୀୟ ଦେଶମାନଙ୍କୁ ଯାଇ ସେହିସବୁ ଦେଶର ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ଲୋକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ବିଷୟରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅନୁଭୂତି ଆଣିଥିବା ଚିରଋଜନ ଆପଣା ମାଟିରେ ଏହି ପ୍ରୟୋଗ ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି ।

କିନ୍ତୁ ପରିତାପର ବିଷୟ ତାହା ସରକାରୀ ଓ ପ୍ରାଶାସନିକ ବିରୋଧ ଯୋଗୁଁ ସ୍ଥାୟୀ ହୋଇପାରି ନାହିଁ । ଦେଶର ସାମାଜିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଜୀବନଧାରାକୁ ଉନ୍ନତ ଓ ବିକଶିତ କରାଇବାରେ ଶିକ୍ଷାର ଯେଉଁ ଭୂମିକା ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ, ତାହା ଆମ ଦେଶର ପାଣି ପବନରେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନାହିଁ । ଦେଶର ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ସମାଲୋଚନା କରିବାରେ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ପ୍ରଗଳ୍ଭ ହୋଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ପରିକଳ୍ପିତ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ବା ଗାନ୍ଧିଙ୍କର ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ଆମ ଦେଶରେ ଭିତ୍ତି ନେଇପାରିଲା ନାହିଁ, ତାହା ଆମ ବିପଜ୍ଜତାର ପ୍ରମାଣ । ଏକଦା ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରାପ୍ତି ପରେ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ଯେଉଁ ସବୁ ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ଆମର ରାଜନୀତିକ ସାଂସ୍କୃତିକ ପାଣି ପବନରେ ଡିସି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଦେଶର ବହୁ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ଓ ସମାଜରେ ଗୁଣାତ୍ମକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବାକୁ ଚାହୁଁଥିବା ଗାନ୍ଧିବାଦୀମାନେ ନିରାଶ ହେଲେ । ଆଜି ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ଆହୁରି ଦିଗହରା ହେବାରେ ଲାଗିଛି । ଶିକ୍ଷାରେ ବୃହତ୍ତର ସମାଜ ପ୍ରତି କୌଣସି ଅଙ୍ଗାକାରବୋଧ ବା ଜୀବନ ପ୍ରତି କୌଣସି ସକାରାତ୍ମକ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ସଂପର୍କରେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀକୁ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଏ ନାହିଁ । ଫଳତଃ ଦେଶର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଦାୟିତ୍ୱସଂପନ୍ନ ନାଗରିକ କରି ରଖିବାର ଦାୟିତ୍ୱ ନେବା ପାଇଁ ଅର୍ଥାତ୍ ଶିକ୍ଷକତା କରିବା ପାଇଁ ସମାଜର ବୁଦ୍ଧିମାନ, ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନମତି ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନେ ଆଗ୍ରହ ନିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ କିନ୍ତୁ ଯେଉଁଠି ଶିକ୍ଷକ ରହିଛନ୍ତି ସେଠି ଶିକ୍ଷାରେ ଏକ ପୁନର୍ଜୀବନ ଦେବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି, ନିର୍ଭୀକ ହୋଇଛନ୍ତି, ପିଲାମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଆତ୍ମସମ୍ମାନବୋଧ ଜାଗ୍ରତ କରାଇଛନ୍ତି ଓ ବୃହତ୍ତର ସମାଜ ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କର ଅନୁରାଗକୁ ପ୍ରସାର କରାଇଛନ୍ତି । ସମ୍ଭବତଃ ତାଙ୍କ ଭିତରର ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ଓ ଅଙ୍ଗାକାରବୋଧ ତାଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ବାଟରେ ଚୂତନତ୍ୱର ପ୍ରୟୋଗ ପାଇଁ ପ୍ରେରଣା ଦେଇଛି ।

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ନିଜସ୍ୱ ସ୍ୱାକାରୋଚ୍ଛି ଅନୁଯାୟୀ ସେ “ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ହେବାକୁ ଏହି ସଂସାରକୁ ଆସିଛନ୍ତି ।” ସମ୍ଭବତଃ ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାବେଳେ ସେଠିକାର ଅଭିନବ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରୟୋଗ ତଥା ପ୍ରବୀଣ ଜ୍ଞାନପିପାସୁ ଅଧ୍ୟାପକମାନଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସଂପର୍କରେ ଆସି ଜୀବନରେ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ହେବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଇଛନ୍ତି । ଶାନ୍ତିନିକେତନରୁ ଇଉରୋପ ଯିବା ପରେ ସେଠିକାର ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାର ମହତ୍ତର ସ୍ଥିତି ତାଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧାକୁ ଆହୁରି ପ୍ରସାରିତ କରିଦେଇଛି । ଗାନ୍ଧିଙ୍କର ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାବିଚାର ତାଙ୍କର ସ୍ୱଧର୍ମ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ସଚେତନ କରାଇଛି । ବସ୍ତୁତଃ ଶିକ୍ଷକତାକୁ ନିଜର ସ୍ୱଧର୍ମ ଭାବେ ବାଛିବା ପରେ ସେ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ଅନୁରକ୍ତି ଓ ପ୍ରଲୋଭନକୁ ଏଡ଼ାଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ଚମ୍ପତିମୁଖାର ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାକ୍ଷେତ୍ର, ବିଦ୍ୟୁତ୍ ସାଗ୍ରାମ ଗ୍ରାମୀଣ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ବ୍ରୁବନେଶ୍ୱରର ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦ ପୂର୍ଣ୍ଣଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷାକେନ୍ଦ୍ର, ବିଦେଶର ବିଭିନ୍ନ ଲୋକବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ— ସବୁଠି ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ଭାବେ ସେ ନିଜର ସ୍ୱାକ୍ଷର ରଖି ଯାଇଛନ୍ତି । ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ସହ ସଂପୃକ୍ତ ନ ରହିବାବେଳେ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକର ସାଧନା ଓ ସ୍ୱଧର୍ମ ଭିତରେ ନିଜକୁ ନିବିଷ୍ଟ କରି ରଖିଛନ୍ତି । ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ସହିତ

ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇରହିବା ଅବସରରେ ତାଙ୍କର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ସହ ସମ୍ବନ୍ଧ କେବଳ ଔପଚାରିକ ସମ୍ବନ୍ଧ ଭିତରେ ସୀମିତ ରହି ନାହିଁ । ସବୁ ଜାଗାରେ ସେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ସହ ନିବିଡ଼ ସଂପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟୟ ମଣ୍ଡଳକୁ ପ୍ରବେଶ କରିବାର ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି । ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ଭାବେ ନିଜକୁ ଓ ନିଜର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଏକ ବୃହତ୍ତର ପୃଥ୍ବୀ ପାଇଁ ଅଧିକ ଯୋଗ୍ୟକରି ଗଢ଼ିବାକୁ ସର୍ବଦା ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି । ଶିକ୍ଷାକ୍ଷେତ୍ରରେ ରହିଲେ ନିଜ ସାମର୍ଥ୍ୟକୁ ଅଧିକ ବିକଶିତ କରିହେବ ବୋଲି ସେ ଭାବିଛନ୍ତି । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ବହୁ ଭାବେ ଦେଖିବା ଓ ଶିକ୍ଷ୍ୟକୁ ଶିକ୍ଷା ଓ ଜୀବନପ୍ରତି ଅନୁରାଗୀ କରାଇବା ତାଙ୍କ ଶିକ୍ଷକ ଜୀବନର ଆଦର୍ଶ ହୋଇଛି । ଜ୍ଞାନର ଗଭୀରତା, ବ୍ୟାପକ ଅନୁଭୂତି ତାଙ୍କ ଭିତରେ କୌଣସି ଅହଙ୍କାରଭାବ ସୃଷ୍ଟି କରି ନାହିଁ, ବରଂ ଜୀବନରେ ଆହୁରି ଅନେକ ଶିକ୍ଷା କରିବାର ଅଛି, ଅନେକ ବାଟ ଚାଲିବାକୁ ଅଛି, ଅନେକ ଉପଲବ୍ଧି ଆଣିବାର ଅଛି— ଏହିପରି ଏକ ଜିଜ୍ଞାସୁବୋଧ ତାଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିଛି । ତାଙ୍କ ଭିତରର ଏହି ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଓ ଅନୁରାଗ ତାଙ୍କୁ ଯେ ଜଣେ ଆଦର୍ଶ ଶିକ୍ଷକର ସ୍ଥାନ ଦେଇପାରିଛି, ଏହା କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଆଜିର ପରିଣତ ବୟସରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଏହିପରି ଏକ ତପସ୍ବୀ ସରା ଓ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତି ଅଙ୍ଗୀକାରବନ୍ଧତା ସବୁଜ ରହିଛି ।

ଶିକ୍ଷା ଭଳି ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଜୀବନ ମଧ୍ୟ ଅନୁରାଗଯୁକ୍ତ । ଓଡ଼ିଆ, ବଙ୍ଗଳା ଓ ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ଅନୁପ୍ରବେଶ ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ହୋଇଛି । ଓଡ଼ିଆ ସହ ସାହିତ୍ୟ ଉପରେ ଗବେଷଣା କରି ଅନ୍ୟ ଭାରତୀୟ ଭାଷାର ସହ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସେ ପ୍ରବେଶ କରିଛନ୍ତି । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ସେ ବିଶ୍ବ ସାହିତ୍ୟର ବହୁ ସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କୁ ଗୈରିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇଛନ୍ତି । ଏପରିକି କେତେକ ନୋବେଲ ପୁରସ୍କାର ପ୍ରାପ୍ତ ଉପନ୍ୟାସକୁ ଓଡ଼ିଆରେ ଅନୁବାଦ କରିଛନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟ ତାଙ୍କ ସୃଜନଶୀଳତାର ଦିଗନ୍ତକୁ ବିସ୍ତାରିତ କରିଛି । ବହୁ ମହାନ ଲେଖକଙ୍କର ଗଭୀରତମ ଅନୁବାଦ, ଜୀବନର ଦୃଢ଼ ସଂଘର୍ଷ, ସମାଜ ପାଇଁ ବାର୍ତ୍ତା, ମାନବିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ତାଙ୍କୁ ନାନା ଭାବରେ ସ୍ପର୍ଶ କରିଛି । ଜୀବନ ପ୍ରତି ଏକ ସକାରାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟି ପୋଷଣ କରିବାରେ ଓ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ହେବାରେ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଭାବ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ ।

ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟକୁ ଗୁଣାତ୍ମକ ଓ ପରିମାଣାତ୍ମକ ଭରସା ମାନଦଣ୍ଡରୁ ତାଙ୍କର ଦାନ ଅତୁଳନୀୟ । ସାମାଜିକ ଜୀବନ ପ୍ରବାହରୁ ଅନ୍ୟାୟ, ଅନୀତି ଦୂର କରି ମାନବିକ ସଂପ୍ରୀତି ସୃଷ୍ଟି କରିବାର ବାର୍ତ୍ତା ତାଙ୍କ ଲେଖାର ଅନ୍ତଃସ୍ବର । ସମାଜର ନିଜ୍ଜଳ ବାସ୍ତବତା, ଜୀବନର ଦୃଢ଼, ସଂଘର୍ଷ ଇତ୍ୟାଦିକୁ ଦେଖାଇ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଏକ ସୁନ୍ଦର ସମାଜର ସ୍ବପ୍ନ ଦେଖିଛନ୍ତି । ଏକ ମହତ୍ତର ଜୀବନ ପାଇଁ ଆଶାୟୀ ହୋଇଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟକୁ ସେ

ରସୋଭାସ କରିଛନ୍ତି । ସୁନ୍ଦର ଅନୁଭବ ଦେଇଛନ୍ତି ଓ ବିଚାରର ଗର୍ଭାରତା ଦେଖାଇଛନ୍ତି । ଶାଣିତ ବ୍ୟଙ୍ଗର ଅବତାରଣା କରିଛନ୍ତି ।

ସ୍ବାଧୀନତା ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଭାରତ ଦେଖୁଥିବା ସ୍ବପ୍ନ ଓ ଆକାଂକ୍ଷାମାନ ସ୍ବାଧୀନ ଭାରତରେ ବିଦ୍ୟୁତ ହୋଇଛି । ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ବଦଳି ନାହିଁ, ସାମାଜିକ ନ୍ୟାୟ କାହାଣୀ ହୋଇଛି, ରାଜନୀତି ହୋଇଛି ନୀତିହୀନ, ସାମନ୍ତବାଦ ତୃଆ ତୃଆ ରୂପ ନେଇ ଆସିଛି, ସାଂପ୍ରଦାୟିକତାର ଗୋଳ ପ୍ରବଳ ହୋଇଛି । ପରିକଳ୍ପିତ ଆଦର୍ଶ ଜନରାଜ୍ୟର ସ୍ବପ୍ନ ତୁଟି ଯାଇଛି । ଚିରରଞ୍ଜନ ତୀକ୍ଷଣ ବ୍ୟଙ୍ଗାତ୍ମକ ଶୈଳୀରେ ସମାଜର ଏହି ସବୁ ବାସ୍ତବ ଓ ନିଜ୍ଜଳ ରୂପକୁ ସାହିତ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ଏପରିକି ବେଳେ ବେଳେ ଏକ ସଂଶୟାନ୍ବିତ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ନେଇଛନ୍ତି, ସମ୍ଭବତଃ କେତେକ ସମୟରେ ସିନିବ୍ ପାଲଟିଛନ୍ତି । ଅନ୍ତରରେ ତୁଚ୍ଚ ସୂର୍ଯ୍ୟର ଆଗମନକୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥିବା ମଣିଷର ସମ୍ମୁଖରେ ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଅନ୍ଧାର ଅଧିକ ଘନ ହେଲେ ଅନ୍ତର ଭିତରୁ ସ୍ବାଭାବିକ କ୍ରୋଧ ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ଆଦୌ ଅସ୍ବାଭାବିକ ନୁହେଁ । ଚିରରଞ୍ଜନଙ୍କ “ସିନିସିନିମ” ପତ୍ରରେ ଏକ ଆହତ ପ୍ରାଣର ବେଦନାହିଁ ବିନ୍ୟାସିତ ହୋଇଛି ।

ଚିରରଞ୍ଜନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ହେଉଛି- ତାଙ୍କ ଆତର୍ଜ୍ଜାତୀୟତାବୋଧ । ସେ ବହୁ ଦେଶ ଯାଇଛନ୍ତି, ବହୁ ମଣିଷଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ହୃଦୟର ବନ୍ଧନକୁ ନିବିଡ଼ କରାଇଛନ୍ତି । ଭାଷା, ଧର୍ମ, ଜାତୀୟତା ବା ସଂସ୍କୃତିର ଭିନ୍ନତା କେଉଁଠି ହେଲେ ତାଙ୍କ ଯାତ୍ରାପଥର ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ହୋଇ ନାହିଁ । ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀର ଉଦାରତା, ହୃଦୟବତ୍ତା, ଗ୍ରହଣଶୀଳତା, ମାନବିକତାବୋଧ ତାଙ୍କୁ ସବୁ ଜାଗାରେ ସଖ୍ୟ ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ଆତ୍ମୀୟତା ଯୋଗାଇଛି । ମିତ୍ରର ଚକ୍ଷୁ ନେଇ ତୁନିଆଁକୁ ଦେଖୁଥିବା ମଣିଷ ସବୁ ଜାଗାରେ ମିତ୍ର ହିଁ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ । ଚିରରଞ୍ଜନଙ୍କ ଆତ୍ମୀୟତା ଓ ଜୀବନାନ୍ତରାତ ପାହାଚ ପାହାଚ ହୋଇ କେତେ ଗାଁ, ପ୍ରଦେଶ ଓ ଦେଶକୁ ଭ୍ରମିଯାଇଛି । ଗ୍ରାମଣ କାହାଣୀ ବା ଆତ୍ମଜୀବନରେ ସେ ଭେଟିଥିବା ଅନେକ ମଣିଷଙ୍କ ସହ ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ଅନାବିଳ ସମ୍ବନ୍ଧ ରହିଛି, ତାହା ଏକ ନିଦୀ ତୁଲ୍ୟ ପ୍ରବାହ ପରି ପ୍ରତୀତ ହୋଇଥାଏ । ଏକ ସଂକଳୟୁକ୍ତ ପଥିକ ପରି ସେ ଆଗକୁ ଚାଲିଛନ୍ତି, ନିଜର ସଖ୍ୟ ଓ ସହୃଦୟତାର ପରିସର କାଳକ୍ରମେ ଅତି ବ୍ୟାପକ ହୋଇଯାଇଛି । ସେ ସଂସାରକୁ ସୁହୃଦ୍ ବୋଲି ଭାବିଛନ୍ତି । ସମସ୍ତ ସ୍ଥାନୀୟତାର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ବକୁ ଯାଇଛନ୍ତି ।

ଚିରରଞ୍ଜନ ଜଣେ ମାନବତାବାଦୀ ଦାର୍ଶନିକ । ସମାଜ କହିଲେ— ସମାଜର ସବୁ ମଣିଷକୁ ବୁଝିଛନ୍ତି, ଧର୍ମ କହିଲେ ଗୋଟିଏ ବିଶ୍ବାସଧାରାକୁ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିବା ସବୁ ମଣିଷକୁ ନେଇଛନ୍ତି । ମାନବତାବାଦର ବିରୋଧୀ ମଣିଷଙ୍କର ସାମାଜିକ ସମାନତା ଓ ମର୍ଯ୍ୟାଦାକୁ ଅସ୍ବାକାର କରୁଥିବା ସାମନ୍ତବାଦକୁ ସେ ସମାଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ଶାସିତ ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ତ୍ୟଜ କରି ରଖିବା ଓ ସମାଜର ବର୍ଗୀକୃତ ଅସମତାକୁ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟତାର ରୂପ ଦେବା ଭାରତୀୟ

ମାନସିକତାର ବିଶେଷତ୍ୱ । କିନ୍ତୁ ଇଉରୋପୀୟ ସଭ୍ୟତାରେ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ବିଚାର, ବ୍ୟକ୍ତିମର୍ଯ୍ୟାଦାବୋଧ ଇତ୍ୟାଦି ଜୀବନାର ବିକାଶ ଦ୍ୱାରା ବୈତାରିକ ସ୍ତରରେ ସମତାର ପ୍ରତୀତି ଆସିଛି । ଏହି ଜୀବନା ଚିରରଞ୍ଜନ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜୀବନାଦର୍ଶରୁ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଏବଂ, ଏହାକୁ ନିଜ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରେ ମିଶାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ସମାଜ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ତାଙ୍କର ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଅଧ୍ୟାପନା ଶିତର ଦେଇ ଏହି ପ୍ରତ୍ୟୟ ସୁଦୃଢ଼ ହୋଇଛି ।

ମାନବତାବାଦୀ ଜୀବନ-ଦର୍ଶନରେ ମଣିଷ ହିଁ ସକଳ ବିକାଶ ଓ ସଂସ୍କୃତିର କେନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦୁ । “ମଣିଷ ହିଁ ସବୁର ମାନବତା, ସଭ୍ୟତା ଓ ସଂସ୍କୃତିର ସକଳ କାର୍ତ୍ତିକରଣ । ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରତ୍ୟେକରେ ହିଁ ରହି ଉଠିଛି” ଏହି ଜୀବନା ମାନବବାଦୀ ଜୀବନଧାରା ସହ ଅଙ୍ଗାଙ୍ଗୀ ଭାବେ ଜଡ଼ିତ । ଏହାର ବାସ୍ତବ ପ୍ରୟୋଗ ମନୁଷ୍ୟକୁ ନୂଆ ଜୀବନ ଦେଇଛି । ସମାଜର ସବୁ ମଣିଷଙ୍କ ପାଇଁ ଅନ୍ୟସଂସ୍ଥାନ ହୋଇ ପାରିଲେ - ଅସମତାଗୁଡ଼ିକ ଯେ ଦୂରେଇଯିବ- ଏହି ଅସଲ ମାନବତାବାଦୀ ସତ୍ୟଟି ଇଉରୋପରେ ହିଁ ମଣିଷ ଜାତିକୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଛି ବୋଲି ଚିରରଞ୍ଜନ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି । ସେଠାରେ ସବୁ ପିଲା ପାଠ ପଢ଼ିବାର ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି, ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ଶକ୍ତି ଓ ସାମର୍ଥ୍ୟ ନେଇ ଜୀବନଧାରଣ ପାଇଁ ପରିବେଶ ପାଇଛି । କିନ୍ତୁ ଭାରତୀୟ ଜୀବନଧାରାରେ ଭାର୍ୟବାଦ ସମାଜକୁ ପସ୍ତୁ ଓ କ୍ରିୟା-ହୀନ କରିଛି ବୋଲି ସେ ଅନୁଭବିଛନ୍ତି । ସେ ଭାର୍ୟବାଦକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ସଂସ୍କୃତିରେ ସାମୂହିକ ଜୀବନ ଧାରାରୁ ସଂପର୍କ ଛିନି କରି ପରଜୀବନ ପାଇଁ ମୁକ୍ତି ବା ମୋକ୍ଷ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି, ତାହାକୁ ସେ ଗ୍ରହଣ କରିପାରି ନାହାନ୍ତି । ପାପମୟ ସଂସାରରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇଁ ପ୍ରାର୍ଥନା, ଜୀବନକୁ ଅନିତ୍ୟ ଭାବି ସାମାଜିକ ବାସ୍ତବତା ପ୍ରତି ଉଦାସୀନତା ଇତ୍ୟାଦି ବିଚାର ତାଙ୍କୁ ଯଥାର୍ଥ ବୋଧ ହୋଇନାହିଁ । ପରିବେଶ ପାଖରେ ନିଜର ଅସ୍ଥିତକୁ ଜାହର କରି ଏହାକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ନିଜର ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଶିତରେ ରଖିବାର ପ୍ରୟାସ ମଣିଷକୁ ଆଗକୁ ଯିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛି - ମାନବବାଦୀ ଜୀବନଧାରାର ଏହି ବିଚାର ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି । ଫଳରେ ଏକ ବୃହତ୍ତର ଜଗତ ପାଇଁ ନିଜକୁ ଯୋଗ୍ୟ କରିବାକୁ ଅଭୀପ୍ସା ତାଙ୍କ ଶିତରେ ସର୍ବଦା ଜାଗରୁକ ରହିଛି । ସବୁ ସଭ୍ୟତା ଓ ସଂସ୍କୃତିର ମହନୀୟ ଜୀବନାକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ନିଜ ଶିତରୁ ଅଙ୍ଗୀକୃତ କରି ଆଣିବା ପାଇଁ ସେ ସର୍ବଦା ନିଜର ଗବାକ୍ଷକୁ ଖୋଲି ଦେଇଛନ୍ତି । ସେ ସମାଜର ସବୁ ଶ୍ରେଣୀର ମଣିଷଙ୍କ ସହ ଖୋଲା ହୃଦୟରେ ମିଶିଛନ୍ତି, ଯେ କୌଣସି ପରିବେଶରେ ନିଜକୁ ମିଶାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । କୌଣସି ପ୍ରକାରର ଅହମିକା, ଆତ୍ମବୃଦ୍ଧିମା ତାଙ୍କୁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମ୍ବନ୍ଧ ପାଖରୁ ଦୂରେଇ ନେଇ ନାହିଁ ।

ଉପସଂହାରରେ ଏତିକି କହିବାକୁ ଉଚିତ ମନେକରୁଛି ଯେ— ଚିରରଞ୍ଜନ ଜୀବନ ଦର୍ଶନର ଅନେକ ମହତ୍ତର ଦିଗ ନିଶ୍ଚୟ ରହିଛି, ହେଲେ ତାଙ୍କ ଜୀବନ ଚର୍ଯାରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ତିତ କେତେକ ସୂତ୍ରକୁ ବୁଝି ହୁଏ ନାହିଁ । ହୁଏତ ପ୍ରତିଭାବାନ ଲୋକଙ୍କର ଜୀବନଧାରାର କେତେକ

ଦିଗ ସାଧାରଣ ଅବବୋଧ ଭିତରେ ଅସ୍ପଷ୍ଟ । ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ଜୀବନ ଯନ୍ତ୍ରଣା କ'ଣ, ତାହା ମୁଁ ଜାଣେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ବେଳେବେଳେ ତାଙ୍କର ବାସ୍ତବ ବ୍ୟବହାର କ୍ଷେତ୍ରରେ କିଛି ବ୍ୟତିକ୍ରମ ବା ବୈତିକ୍ରମ ଅନୁଭବ କରିଛି । ସେ ରହସ୍ୟମୟ ମନେ ହୋଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଚପସ୍ତା ସଭା, ଅନୁଷ୍ଠାନ, ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ଦୃଷ୍ଟି ସହିତ ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର କେତେକ ଦିଗ ସତେ ଯେପରି ଖାପ ଖାଇନାହିଁ । ସେ ବାସ୍ତବ ଜୀବନରେ କେତେକ ସମୟରେ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଓ ଏପରିକି ଦୁର୍ବୋଧ ମନେ ହୋଇଛନ୍ତି । ହୁଏତ କୌଣସି ମଣିଷ ଖାଣ୍ଡି ସୁବର୍ଣ୍ଣ ହେବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଚନ୍ଦ୍ରର ମଧ୍ୟ ଅନ୍ଧକାରର ଦିଗ ରହିଛି । ହେଲେ ସେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟକୁ ଯେଉଁ ବିପୁଳ ଦାନ ଦେଇଛନ୍ତି, ବହୁ ଛାତ୍ର ଓ ପାଠକଙ୍କ ପାଇଁ ଯେ ପ୍ରେରଣାଦାୟକ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି- ତାହା କେହି ଅସ୍ୱୀକାର କରିପାରିବେ ନାହିଁ ।

ସେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏକ ଅନନ୍ୟ ପ୍ରତିଭା, ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହରେ ତାଙ୍କ ଜୀବନ ଓ ଜୀବନ-ଗ୍ରନ୍ଥ ସହିତ ପରିଚିତ ଯେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱୀକାର କରିବ ।

ଶିକ୍ଷା, ଜୀବନର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଓ ଚିତ୍ତରଂଜନଙ୍କ ଜୀବନଦୃଷ୍ଟି

ଶ୍ରୀ ଅନନ୍ତ କୁମାର ଗିରି

ଆମର ବୈଦ୍ୟାଳୟ ହେଉଛି ଏକ ଉପଲକ୍ଷ୍ୟ । ଅସଲ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଉଛି ପରିବର୍ତ୍ତନ । ଜଣେ ଜଣେ ମଣିଷ ହିସାବରେ ଆମ ନିଜର ପରିବର୍ତ୍ତନ, ଆମକୁ ନିମିତ୍ତ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରି ଆମର ସାମୂହିକ ଜୀବନଟିର ତଥା ବୃହତ୍ତର ସମାଜର ପରିବର୍ତ୍ତନ । ଏବଂ ସର୍ବୋପରି, ଆମ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ କରି ଯେଉଁ ଅଭିଭାବକମାନେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଆମ ପାଖରେ ଛାଡ଼ୁଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ..... ଚିତ୍ତରଂଜନ ଦାସ, ତୃଆ ଶିକ୍ଷା, ତୃଆ ବିଶ୍ୱାସ (୧) ।

(୧)

ଏ ସଂସାରରେ ଆତଯାତ ହେଉଥିବା ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ଜୀବନଟିଏ ରହିଛି । ମାତ୍ର ଏହି ଜୀବନ କେଉଁ ପ୍ରକାରର ? ଏହି ଜୀବନଟି ନେଇ ଆମେ କ'ଣ କରୁଛୁ ? ଆମର ଜୀବନର ମୂଲ୍ୟ ଆମେ ବୁଝିପାରୁଛୁ କି ଓ ନ ବୁଝିପାରିଲେ ଆମ ଭିତରେ କୌଣସି ଅପୂର୍ଣ୍ଣତା ଭାବ ରହୁଛି କି ଓ ତତ୍ତ୍ୱନିତ ପ୍ରୟାସ ରହୁଛି କି ? ଜୀବନ ବୋଲିଲେ ସଂପର୍କ ଓ ସମ୍ବନ୍ଧର ନାନା ସୂତ୍ର ଓ ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ବୁଝାଏ ଏବଂ ଆମ-ଜୀବନରେ ଏହି ସୂତ୍ର ଓ ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରପ୍ରକାଶ, ଉଚ୍ଚତା ଓ ଗଭୀରତା କ'ଣ ? ଶିକ୍ଷା ଆମ ସବିନ୍ଦୁ ଜୀବନର ଏହି ପ୍ରଶ୍ନମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ସଚେତନ କରାଇଥାଏ ଓ ଏହି ସଚେତନତା ଦ୍ୱାରା ଆମ ଜୀବନର ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ଆମକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଇଥାଏ । ଶିକ୍ଷା ଓ ଜୀବନ ସଂପର୍କରେ ଆମେ ଏମିତି ଏକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ନାନା ଶିକ୍ଷା ପ୍ରୟୋଗ ସହ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ସମୀକ୍ଷକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚିତ୍ତରଂଜନ ଦାସଙ୍କର ବିଚାରରେ ପାଇଥାଉ । ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧରେ ମୁଁ ମୂଳତଃ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦାସଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ସଂପର୍କୀୟ ବିଚାରମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା ଓ କିଛିଟି ଆଲୋଚନା କରିବି ।

ଚିତ୍ତରଂଜନ ଦାସ ଗଲା ପଚାଶବର୍ଷ ହେଲା ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବେ ଜୀବନର ନାନା ବିଷୟରେ ଗବେଷଣା ଓ ସମୀକ୍ଷା କରି ଆସିଛନ୍ତି । ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦାସ ଅନେକ ଲେଖୁଛନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କର ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନେକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଦାନ କେତୋଟି ହେଉଛି : ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ, ଜଙ୍ଗଲ ଚିଠି, ଶିକ୍ଷାରୁ ସଂକ୍ରମଣ, ତୃଆ ଶିକ୍ଷାର ଆହ୍ୱାନ, ତୃଆ ଶିକ୍ଷା, ତୃଆ ବିଶ୍ୱାସ, ତୃଆ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରସ୍ତୁତି, ତୃଆ ଶିକ୍ଷାର ପବ୍ତି ଏବଂ ଶିକ୍ଷା ଓ ଚେତନା । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦାସଙ୍କର ଏହି କୃତିମାନ ତାଙ୍କର ମୂଳତଃ ଦୁଇଟି ଶିକ୍ଷା ପ୍ରୟୋଗ ସହ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟତାରୁ ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି । ତାଙ୍କ ସେହି ଦୁଇଟି ହେଉଛି ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଷଷ୍ଠ ଦଶାବ୍ଦିରେ ଅନୁଗୁଳ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ

ତମ୍ଭିମୁଣ୍ଡାରେ ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାକ୍ଷୟ ଭିତ୍ତିସ୍ଥାପନ ଓ ସପ୍ତମ ଦଶନ୍ଧିରୁ ଅଦ୍ୟାବଧି ତ୍ରିଯାଶିକ ଓଡ଼ିଶାର ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷା ଆନ୍ଦୋଳନ । ଏହି ଭବ୍ୟମର ଆଦର୍ଶ, ବାସ୍ତବତା, ଓ ଇତିହାସ ସଂପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ମୁଁ ଏହି ନିବନ୍ଧରେ ଭବ୍ୟମ କରିବି ନାହିଁ । ମୁଁ କେବଳ ଶିକ୍ଷା ଓ ଜୀବନ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସଂପର୍କରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦାସଙ୍କର ବିଚାର ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ଆଲୋଚନା କରିବି ।

(୨)

ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ବୋଲଲେ ଚିନ୍ତାଧାରା ଦାସ କେବଳ ବାହାରର ପରିବର୍ତ୍ତନ, ଯଥା- ସମାଜରେ ତୃତୀ ରାଷ୍ଟ୍ରାଢ୍ୟାଚ ନିର୍ମାଣ, ଆର୍ଥନୀତିକ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ବୁଝନ୍ତି ନାହିଁ । ବୁଦ୍ଧି ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ବୁଝନ୍ତି, ଆମର ସଂପର୍କ ଓ ଆଶ୍ୱହାର ବୁଦ୍ଧିର ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ବୁଝନ୍ତି । ବୁଦ୍ଧି ବୋଲଲେ ମାର୍କସୀୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଯାହାକୁ base ବା infrastructure କୁହାଯାଏ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦାସ କେବଳ ସେତିକି ଭିତରେ ସାମାଜିକ ବୁଝନ୍ତି, ସେ ବୁଦ୍ଧି ବୋଲଲେ ସବାଆର ଅନୁରାଗର ବୁଦ୍ଧି ଆଡ଼କୁ ଆମର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରାନ୍ତି । ଆମର ଅନୁରାଗର ବୁଦ୍ଧି ବଦଳିଲେ ଯାଇ ଆମ ଜୀବନରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସମ୍ଭବ, ସମାଜରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସମ୍ଭବ । ସେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ଯେ ଆମର ଅନୁରାଗର ବୁଦ୍ଧିକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଇବାରେ ଶିକ୍ଷାର ଏକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବୁଦ୍ଧିକା ରହିଛି । ଶିକ୍ଷା ଆମକୁ ତୃତୀ ଅନୁରାଗରେ ସିଦ୍ଧ କରାଇଥାଏ । ଆମେ ଜୀବନରେ ଯେତିକି ପାଇଛୁ ଓ ଯେତିକି ଭଲପାଇଛୁ ତାହାକୁ ଗିରିକରି ଆହୁରି ପ୍ରୀତି ଓ ଅନୁସନ୍ଧିଷ୍ଟା ପାଇଁ ଆମକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରେ, ଏବଂ, ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଆମକୁ ସାମିଲ କରାଇଥାଏ । ଆମ ଜୀବନର ପ୍ରଚଳିତ ବୁଦ୍ଧିରେ ଏକ ସମ୍ୟକ୍ ଆଲୋଚନାର ତରଙ୍ଗ ସୃଷ୍ଟିକରି ଶିକ୍ଷା ଆମ ଜୀବନରେ ନୂତନ ପିଢ଼ି ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ, ଆମକୁ ଆମର ବାସନା, ସଂସ୍କୃତି ଓ ସମାଜର ସମୀକ୍ଷା କରାଇଥାଏ । ଶିକ୍ଷା ଆମର ଆଖିରେ ଏକ ନୂତନ କଳା ବୋଲିଦିଏ ଯାହାପଛରେ ଆମେ ଜୀବନକୁ ପ୍ରଚଳିତ ତକ୍ଷମା ଦ୍ୱାରା ଦେଖୁନାହିଁ ଓ ଆମେ ଆମର ନୂତନ ଦୃଷ୍ଟି ଓ ନୂତନ ସାହସ ଦ୍ୱାରା ଶୁଦ୍ଧରୁ ସକ୍ରେତିସରେ ପରିଣତ ହେଉ (୨) ।

ଶିକ୍ଷା ଓ ଜୀବନ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସମ୍ପର୍କରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦାସଙ୍କର ବିଚାରର ସମ୍ୟକ ବର୍ଣ୍ଣନା ପୂର୍ବରୁ ଆମେ ଚିନ୍ତିତ ଯାଇଁ ତମ୍ଭିମୁଣ୍ଡାରେ ୧୯୫୪ ମସିହାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଜଙ୍ଗଲ ସ୍କୁଲ ବା ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାକ୍ଷୟ ନିକଟକୁ ଯେଉଁଥିବା । ତମ୍ଭିମୁଣ୍ଡାର ଏହି ସ୍କୁଲ ଗାନ୍ଧିବାଦର ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ମୌଳିକ ସ୍କୁଲ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଅଷ୍ଟମ ଶ୍ରେଣୀ ପାସ କରିଥିବା ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ତର ବୁଦ୍ଧିଯାତ୍ରୀ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଥିଲା । ମାତ୍ର ମୂଳରୁ ଏହି ସ୍କୁଲରେ ମୌଳିକ ସ୍କୁଲ ବ୍ୟତୀତ ସାଧାରଣ ସ୍କୁଲରୁ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ନିଆଯାଉଥିଲା ଓ ଏହି ସ୍କୁଲର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କେବଳ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଭିତରେ ସାମିତ ନଥିଲା । ଏହା ଜୀବନବର୍ତ୍ତନକାରୀ ସମସ୍ତ ଶିକ୍ଷା-

ପ୍ରୟୋଗ ଓ ଶିକ୍ଷାଚିତ୍ର ଦ୍ଵାରା ଅଭିବୃଦ୍ଧି ହେବାର ସ୍ଵପ୍ନ ଦେଖୁଥିଲା । ତମିଲିମୁଣ୍ଡାର ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ ନବମରୁ ଦ୍ଵାଦଶ ଶ୍ରେଣୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଢ଼ାଇବାର ମନ ରଖୁଥିଲା । ମାତ୍ର ଏଥିପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ମୂଳରୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଇଥିଲା ଯେ, ଏହା ରାଜ୍ୟର ଶିକ୍ଷାବୋର୍ଡ଼ ପରୀକ୍ଷାରେ ବସିବ ନାହିଁ । ଏହା ଆପଣାର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ମୂଲ୍ୟାୟନ ପାଇଁ ଏକ ଅଲଗା କମିଟି ଗଠନ କରିବ । ପ୍ରଥମେ ସରକାରଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦାସଙ୍କର ନିଷ୍ପତ୍ତିରେ ରାଜିଥିଲେ । ମାତ୍ର ତିନି ବର୍ଷ ଅତିକ୍ରାନ୍ତ ହେଲାପରେ ଚତୁର୍ଥ ବର୍ଷ ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗର ହାଜିମ ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଆପଣାର ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ମୂଲ୍ୟାୟନ ନିଷ୍ପତ୍ତିକୁ କାଟିଦେଲେ । ଏହି କାରଣରୁ ଓ ଏହିପରି ନାନା କାରଣରୁ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦାସ ଆପଣାର କୁହ ଇହୁ ଦେଇ ଗଢ଼ିଥିବା ସ୍କୁଲ ୧୯୫୭ ମସିହାରେ ଛାଡ଼ିଦେଲେ । (୩)

ଆପଣାର ପ୍ରଥମ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରୟୋଗ ସଂପର୍କରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦାସ ତାଙ୍କର ‘ଜଙ୍ଗଲ ଚିଠି’ରେ କହନ୍ତି: “ଆମର ଏହି ପାଠଶାଳା ଏକ ବିଶ୍ଵବ୍ୟାପୀ ପାଠଶାଳା” (୪) । ବିଦ୍ୟାଳୟର ନିତିଦିନିଆ ଜୀବନକୁ ଆନ୍ଦୋଳିତ କରୁଥିବା ଆଦର୍ଶ ଓ ବାସ୍ତବତା ବିଷୟରେ ସେ କହନ୍ତି : “ପଢ଼ୁପତ୍ରର ଜଳବିହୂପରି ଆମେ ସତେ ସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ରହିବା । କୌଣସି ପ୍ରକାରର ଆକର୍ଷ୍ୟର ପ୍ରଲୋଭନ ଆମର ତାରୁଣ୍ୟକୁ ହ୍ରାସ କରିଦେବ ନାହିଁ... ଭୋର ତିନିଟା ବେଳେ ଆମ ସଂସାରର ରାତି ପାହୁଡ଼ି । ତାପରେ ମନ୍ଦରଗିରି ପାହାଡ଼ ଉପରକୁ କୁଆଡ଼ାରା ଉଠିଗଲେ ଆମର ପ୍ରାର୍ଥନା ହେଉଛି । ତାପରେ ସପାଉ, ତଥାପି ରାତି ପାହୁନାହିଁ । ସେତିକିବେଳେ ଗୋଟିଏ ଅପୂର୍ବ ସ୍ଵର୍ଗରେ ଆମ ଭିତରୁ ଅନେକ ଗାଧୋଇବାକୁ ସିଧା ଝରଣାକୁ ଚାଲି ଯାଉଛନ୍ତି । ଏ ଜଙ୍ଗଲ ଭିତରେ ଆମେବି କାର୍ତ୍ତିକ ମାସ ପାଳନ କରୁଛୁ । ସଂସାରର ଭରା ନଈକୂଳରେ ବସି ଆମେ ମଧ୍ୟ ଜୀବନ ତରାଟିକୁ ଆମ ଅର୍ଜନ ଓ ସୃଜନର ସୁନାଧାରରେ ଭରାଇବାରେ ଲାଗିଛୁ” (୫) ।

ଜଙ୍ଗଲ ସ୍କୁଲରେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ସାହିତ୍ୟ, ସାମାଜିକ ବିଜ୍ଞାନ, ଶିକ୍ଷାଶାସ୍ତ୍ର, ସାଧାରଣ ବିଜ୍ଞାନ, ଓ ଗଣିତ ଆଦି ପଢ଼ାଯାଉଥିଲା । ପିଲାମାନେ ମଧ୍ୟ ଆପଣାର ଦିନିଦି ପିଲେଖୁଥିଲେ ଯାହାକୁ ସେମାନେ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ଦେଖାଉଥିଲେ । ଆପଣାର ଛାତ୍ର ଓ ଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ସାମାଜିକ ମୂଲ୍ୟାୟନ କରି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦାସ ବର୍ଷ ଶେଷରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ମୂଲ୍ୟାୟନ ମତବ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ । ଏଠାରେ ହରିହର ନାମକ ଜଣେ ଛାତ୍ର ସଂପର୍କରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦାସ ଯାହା ଲେଖୁଥିଲେ ତାହା ଆମର ପ୍ରଣିଧାନ ଯୋଗ୍ୟ : “ମୁଁ ଏହି ଜୀବନର ଭାର ବହନ ନକରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଚଳିଥାନ୍ତା, ଏହିପରି ଗୋଟାଏ ଜୀବନଦୃଷ୍ଟି ତୁମକୁ ଭିତରେ କାମୁଡ଼ି ଧରିଛି । ତୁମର ଦେହ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ଦିନ ହେଲା ଏହି ଦୃଷ୍ଟିର ଦଂଶନ ଭୋଗ କରୁଛି । ମନବି କିଛି କମ୍ ଭୋଗୁନାହିଁ” (୬) ।

ଆମେ ଯେତେବେଳେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦାସଙ୍କର “ଜଙ୍ଗଲ ଚିଠି” ପଢ଼ୁ ଏହି ବିଦ୍ୟାଳୟର ପିଲାମାନଙ୍କର ଜୀବନର ବିଭିନ୍ନ କ୍ରିୟାରେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ ଆମକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିଥାଏ । ଏମିତି ଏକ କ୍ରିୟା ହେଉଛି ୧୯୫୫ ମସିହାରେ ଦଳେଇ ବଂଧୁ ଭାଙ୍ଗିବା ସମୟରେ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ର ଓ ଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଏକସମାରେ ସର୍ବେକ୍ଷଣ ଓ ରିଭିଫ୍ କାର୍ଯ୍ୟ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦାସଙ୍କ ବିଚାରରେ ଗୋଟିଏ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଆପଣାର ଚାରିକାନ୍ଥ ମଧ୍ୟରେ କେବଳ ଆପଣାକୁ ଆବଦ୍ଧ କରି ରଖିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ, ଏହାକୁ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିବାକୁ ହେବ ।

ଜଙ୍ଗଲ ଚିଠିରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦାସଙ୍କର ସରକାରୀ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାର ସମାଲୋଚନା ପାଇଥାଉ । ତାଙ୍କ ବିଚାରରେ ଭାରତବର୍ଷର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଯେ ଏହାର ଶିକ୍ଷା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ସରକାରଙ୍କର ଆୟତ୍ତରେ ଯାହା କୌଣସି ନବୟୁଜନ ପାଇଁ କ୍ଷେତ୍ରପ୍ରସ୍ତୁତ କରିପାରିନି । ଶିକ୍ଷାକ୍ଷେତ୍ରରେ ସରକାରଙ୍କର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ବାସ୍ତବରେ ଯେକୌଣସି ନବୟୁଜନର ପ୍ରୟାସକୁ ମୂଳରୁ ଚଣ୍ଡିଚିପି ହଟାଏ କରିଛି । ଏହି ସଂପର୍କରେ ଆପଣାର ସାମୟିକ କାବ୍ୟଜ୍ଞତାର ସହ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦାସ ଲେଖିଛନ୍ତି : “ଶିକ୍ଷା ବୃକ୍ଷର ଥୁଣ୍ଡାତାଳରେ ସେହି ପୁରୁଣାମନ ଓ ପୁରୁଣା କ୍ଷମତାର ବାଜପକ୍ଷୀ ବସିଛି, -ସବୁ ବାଧା ଯୋଜନା ଯେତେବେଳେ ନାନା ଡିଷ୍ଟିମ ପିତାଙ୍କ ସମାରୋହରେ ତା’ର ଦୁଆରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଛି, ସେତେବେଳେ ସେ କଂସାରାୟଣର ପାରାପରି ଅତି ଅନାସକ୍ତ ଭାବରେ ସବୁ ଉଦରସାଢ଼ କରିଦେଉଛି” (୭) ।

ଆପଣାର ଅସତ୍ୟାସକୁ ବ୍ୟକ୍ତକରି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦାସ ପୁଣି ଆମକୁ କହନ୍ତି : “ଆମେ ଆମର ପ୍ରସାରିତ ଘରେ ମହାନ ଶିଶୁ ହୋଇ ରହିବାର ଖେଳରେ ମାତିଥିବାବେଳେ ତେଣେ ସରକାରୀ ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗର ହାକିମ ପ୍ରହରୀମାନେ ଆମକୁ ବାରବାର ସତର୍କ କରି ଦେଉଛନ୍ତି । ଆମର ଅମୁକ ଖାତା ନାହିଁ, ଅମୁକ ହାଜିରା ନାହିଁ, ଠିକ୍ ସମୟରେ ଅମୁକ ରିପୋର୍ଟ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା ନାହିଁ, - ଏହିପରି ନାନା ତାରିଖା ସିଆଡ଼ୁ ଆସୁଛି... ମୁଁ ଆଜି ସେମାନଙ୍କୁ କହିବି ଆମର ଖାତାପତ୍ର ବା କାଉଦା କଦରରୁ ଆମକୁ ପରୀକ୍ଷା କରିବାକୁ ତୁମେ ଆସନାହିଁ । ଆମର ବୈନିହିନ ଜୀବନରୁ ତୁମେ ଆମକୁ ଚିହ୍ନ, ଆମର ପ୍ରାତ୍ୟହିକ ସମ୍ବନ୍ଧରୁ ତୁମେ ଆମର କଳନା କର, ଆମର ଆନନ୍ଦରେ ତୁମେ ମଧ୍ୟ ଭାଗୀ ହୁଅ, ଆମରି ଭିତରେ ରହ ତୁମେ ଆମର ପରୀକ୍ଷା କର । ଏ ପୁରୁଣା ଜିଦ୍ ଛାଡ଼, ନୂଆର ବୈଚିତ୍ର୍ୟକୁ ନୁହେଁବାଲାଗି ଶୁଣା ଅର୍ଜନ କର” (୮) ।

ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷାର ସମାଲୋଚନା କରି ‘ଜଙ୍ଗଲ ଚିଠି’ ରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦାସ ପୁଣି ଆମକୁ କହନ୍ତି : “ଏ ଦେଶର ଶିକ୍ଷାରେ ତମକୁର ସାଧନମାନ ରହିଛି, ତମକୁର ଶିକ୍ଷଣୀୟ ବିଷୟବସ୍ତୁମାନ ରହିଛି, ଗଦାଗଦା ପାଠପଢ଼ିବାର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ରହିଛି, କିନ୍ତୁ ଏ ଶିକ୍ଷାର ହୃଦୟ ନାହିଁ । ଅତି ନିଷ୍ଠାପର ଭାବରେ ପାଠପଢ଼ି ପରୀକ୍ଷାଦେଇ ଏ ଦେଶର ପିଲା କୃତିତ୍ୱର ସହ

ପାସ କରି ଯାଉଛି; କିନ୍ତୁ ହୃଦୟର ଶିକ୍ଷାକୁ ଅତି ଅବିଦ୍ଧ ଭାବରେ ଅବହେଳା କରି ଆସୁଥିବାରୁ ତା'ର ଜୀବନ ଅତି କ୍ଷୀଣ, ଅତି ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଯାଉଛି” (୯) ।

ଶିକ୍ଷାକ୍ଷେତ୍ରରେ ହୃଦୟର ବହିଷ୍କାର ସାଙ୍ଗକୁ ଅନ୍ୟ ଏକ ସମସ୍ୟା ହେଉଛି ଶିକ୍ଷକ ମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦାସଙ୍କ ଗାନ୍ଧୀରେ : “ଦିନର ଚର୍ଚ୍ଚିତ ପଢ଼ାକୁ ଛାଡ଼ି ଗ୍ରନ୍ଥ କରି ବହିଧରି ବସିବାର ଉପଦେଶ ପିଲାଙ୍କୁ ଦିଆଯିବ, ଅଥଚ ନିଜେ ମାଷ୍ଟ୍ରେ କୌଣସି ଦିନ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବେ ନାହିଁ । ସେ ଖାଲି ପଢ଼ାଇବେ । ପିଲାଏ ନ ପଢ଼ିଲେ ବା ଚଳାଇ ହେଲେ ବେତ ମାରିବେ, କାନ ମୋଡ଼ିବେ । କିନ୍ତୁ ବର୍ଷ ବର୍ଷ ଧରି କୌଣସି ବହି ନ ପଢ଼ିଲେ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ବିବେକ ବୁଦ୍ଧି ସେମାନଙ୍କୁ ମାଡ଼ ଦେବାକୁ ଆସିବ ନାହିଁ” (୧୦) ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦାସଙ୍କ ବିଚାରରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଏକ ପରିବାର ହୋଇ ପାରିବା ଉଚିତ ଓ ଏକ ପରିବାରକୁ ଆଖି ଆଗରେ ସମସ୍ତ ସମସ୍ତ ବା ସମ୍ପର୍କକରଣର ଚର୍ଚ୍ଚା ହେବା ଉଚିତ୍ । ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାରେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବନ ବା ସମ୍ପର୍କକରଣ (correlation) ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଥାଏ । ଏହି ସଂପର୍କରେ ସେ ନିଜର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କରି କହନ୍ତି : “ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାରେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବନ ବା ସମ୍ପର୍କକରଣ (correlation) ପ୍ରକୃତି ବିଷୟରେ କେଉଁଠି କୌଣସି ଚର୍ଚ୍ଚା ଶୁଣିଲାବେଳେ ମୋର ଏହିପରି ଗୋଟିଏ ଘରର ଚିତ୍ର ଆଖି ଆଗରେ ନାତିଯାଏ... । ଘରେ ସବୁରି ଲାଗି ଘାନ ଥାଏ । ସବୁ ପ୍ରକାର ସୁବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ଯୋଜନା ଲାଗି ଘାନ ଥାଏ । ବିଚାର, ବିବେକ, ସ୍ନେହ, ପ୍ରୀତି ଲାଗି ଘାନ ଥାଏ x x ସଂସାରରେ ଅନେକ ସାମାଜିକ, ନୈତିକ ଓ ଅର୍ଥନୈତିକ ସମସ୍ୟାର ସ୍ୱାଭାବିକ ସମାଧାନ ଏହି ଘରେ ହୁଏ ... ଆପଣାର ପାଠୁଆ ବୁଦ୍ଧିରେ ପାଞ୍ଚଟା ଜିନିଷକୁ ଏକାଠି କରିଦେଲେ ତାହା ସମ୍ପର୍କକରଣ ହୋଇଯିବ ନାହିଁ । ଜୀବନର ସୃଷ୍ଟିକୁ ଏକ ରଚନାତ୍ମକ ସମନ୍ୱୟରେ ସମ୍ମିଳିତ କରିପାରିବା ହେଉଛି ଅସଲ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଏହିପରି ଏକ ଦୃଷ୍ଟି ଅର୍ଜନ କରିବାରେ ପିଲାର ମନକୁ ସହାୟତା କରିବା ହେଉଛି ସମ୍ପର୍କକରଣର ଅସଲ ଦୃଷ୍ଟି” (୧୧) ।

ସେ ଆମକୁ କୁହନ୍ତି ଯେ ଦରିଦ୍ର ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଆମର ଆତ୍ମାକୁ ଦରିଦ୍ର କରିବୁ ନାହିଁ - ଏହା ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ସମସ୍ତଙ୍କର ଏକ ଶପଥ ଥିଲା । ଏହି ଶପଥ-ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଭିଯାତ୍ରା ସିନା ବାହାରରୁ ନାନା ପ୍ରତିବଂଧ ହେତୁ ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଇଥିଲା, ମାତ୍ର ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସହିତ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ପଦଯାତ୍ରା ଓ ପ୍ରୀତିର ଅନ୍ୱେଷଣ ସମ୍ଭବତଃ ଅବ୍ୟାହତ ରହିଛି । ଉପର ବୁନିଯାତି ପ୍ରଣାଳୀକୁ ସରକାରଙ୍କର ସ୍ୱୀକୃତି ନ ମିଳିବାପରେ ଏହାର ଛାତ୍ର, ଛାତ୍ରୀମାନେ କିଣେ କୁଆଡ଼େ ବିକ୍ରିନ ହୋଇଗଲେ ସିନା, ମାତ୍ର ସେମାନେ ଭାରତୀୟ ନିଯାମିତ ଘରେ ବୁଦ୍ଧ ହୋଇ ବସି ରହିଲେ ନାହିଁ । ସେମାନେ ପୁଣି ତୁଆକରି ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ପାଠ ପଢ଼ିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ କେହି ଜୀବନରେ ଆପଣାର ଅସମର୍ଥତାର ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରିନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କରି ଗାନ୍ଧୀରେ : “ଆଜି ମଧ୍ୟ

ସେହିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ପାରସ୍ପରିକ ସଂପର୍କ ଚମ୍ପରିମୁଣ୍ଡାକୁ ବଂଚାଇ ରଖିଛି । ଜୀବନର ମତ୍ତା ଓ ଅମତ୍ତା ବାଟରେ ଏତେକଡ଼ ଓଡ଼ିଶାରେ ଛିନ୍ନଛତ୍ର ହୋଇଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ଯେପରି କେଉଁ ହୃଦୟର ସୂତ୍ର ଆମକୁ ଆଜି ମଧ୍ୟ ଏକାଠି କରି ବାନ୍ଧି ରଖିଛି ।”

ଚମ୍ପରିମୁଣ୍ଡାର ଶିକ୍ଷା ପ୍ରୟୋଗ ପରେ ପରେ ୧୯୭୦ ଡକ୍ଟର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ଚିରଂଜନ ଦାସ ଓଡ଼ିଶାର ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷା ଆନ୍ଦୋଳନ ସହ ଜଡ଼ିତ ହୋଇଥିଲେ । ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷା ଆନ୍ଦୋଳନ ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦ ଓ ମାକର ଶିକ୍ଷା- ଜୀବନ-ଦର୍ଶନ ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦାସ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ସହ ଜଡ଼ିତ ଓ ତାଙ୍କର ଏ ଶିକ୍ଷା ସଂପର୍କୀୟ ବିଚାର ଏହି କାର୍ଯ୍ୟଧାରାରୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ।

ଶ୍ରଦ୍ଧା, ତପସ୍ୟା, କରୁତ୍ୱ, ଆତ୍ମିୟତା ଓ ସମ୍ବନ୍ଧ- ଏହି ଜୀବନଦୃଷ୍ଟି ଓ ଜୀବନସୂତ୍ର ଚିରଂଜନ ଦାସଙ୍କର ଶିକ୍ଷାଦାନର ଭିତ୍ତିଭୂମି । ଶ୍ରଦ୍ଧା ହୁଏତ ଜୀବନ ପରିବର୍ତ୍ତନ ନିମିତ୍ତ ସର୍ବପ୍ରଥମ ପାବଳ । ତାଙ୍କ ବିଚାରରେ ଆମ ସଭିକ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରଦ୍ଧାଶାଳୀତାର ସାମର୍ଥ୍ୟ କୁହାଯିତ ହୋଇ ରହିଛି ଏବଂ ଶିକ୍ଷାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ଏହି କୁହାଯିତ ଶ୍ରଦ୍ଧାଶାଳୀତାକୁ ଆମ ଜୀବନରେ ଏକ ଧାରାରୂପେ ପ୍ରବାହିତ କରାଇବା ।

ଶ୍ରଦ୍ଧା ସହିତ ଶିକ୍ଷାରେ ଆମକୁ ଅତରଙ୍ଗତା ଓ ସାହସକୁ ବିକଶିତ କରାଇବାକୁ ହେବ । ଉଭୟ ଶିକ୍ଷକ ଓ ଛାତ୍ର ଅତରଙ୍ଗ ଓ ସାହସୀ ହେବା ଉଚିତ । ତାଙ୍କ ବିଚାରରେ- ଯଥାର୍ଥ ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଉଛି ଆମକୁ କାହାକୁ ଓ କେଉଁ ନାଁ କହିବାକୁ ହେବ, ତାହା ଶିଖାଇବା । ମାତ୍ର ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରଥମେ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ଉଦାହରଣ ହେବ । ସେ କ୍ଷମତା ଓ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ନାଁ କହି ପାରୁଥିବ । “ଶିକ୍ଷକ ସାହସୀ ହେବ, ସାହସ ଦେଇପାରୁଥିବ । ପୁଲଟିଏ ପୁଟି ଉଠିବା ନିମନ୍ତେ ସତାରତାର ଯେଉଁ ଅଭୟ ଓ ସାହସର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ଅସଲ ଶିକ୍ଷକ ସେହି ସାହସର ବିତରଣ କରିପାରୁଥିବ” (୧୧) “ଶିକ୍ଷକର ତପସ୍ୟା ଶ୍ରଦ୍ଧାର ତପସ୍ୟା । ରାକ୍ଷସମାନଙ୍କପରି ସେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ କ୍ଷମତା ହାସଲ କରିବ ବୋଲି ତପସ୍ୟା କରିବାକୁ ଯିବନାହିଁ” (୧୨)

“ପୃଥିବୀର ବିଦ୍ୟାନୁମାନେ ସାହସୀ ହୋଇଥିଲେ ବିଦ୍ୟା ବର୍ତ୍ତମାନର ପୃଥିବୀରେ କ୍ଷମତାଧାରୀମାନଙ୍କ ଘରେ କଦାପି ବେଠି ଖଟୁନଥାନ୍ତି । ଅନେକ ଜାତିର ମଣିଷମାନେ ଯେଉଁ ଦିନଠାରୁ ଚାରୁ ହୋଇ ବୋଲ ମାନିବାକୁ ହିଁ ନିରାପଦ ମାର୍ଗ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିନେଲେଣି । ସେହିଦିନଠାରୁ ଆମର ଏଠି ଅସୁରମାନଙ୍କ ଲାଗି ପାଳକ ପଡ଼ିଛି । ଜ୍ଞାନଗୁଡ଼ାକ ଚାରୁମାନଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଭିତରକୁ ଯାଇ ସେଇଠି ପାଣି ପିଟିଯାଉଛି । ହୃଦୟରେ ପହଞ୍ଚିବା ଯାଏ ତା’ର ଆଉ ସାମର୍ଥ୍ୟ ପାଇନାହିଁ । ତେଣୁ ଚାରିଆଡ଼େ ଜ୍ଞାନନାମରେ ବାଣ ପୁଟୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସଂସାର ବହୁ ଅଜ୍ଞାନ ଓ ଅନ୍ଧାର ମଧ୍ୟରେ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ରହିଛି” (୧୩) ।

ସାହସ ସହିତ ଅତରଙ୍ଗତା ମଧ୍ୟ ଥିବ । ଶିକ୍ଷକ ଓ ଛାତ୍ର ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଅତରଙ୍ଗ ସଂପର୍କ ହିଁ ଏକ ବିକଳ ସମ୍ବନ୍ଧ ଓ ବିକଳ ସମାଜ ସୃଷ୍ଟି କରିବ । “ଡୋର ଗୁଡ଼ିକ ଦୃଷ୍ୟମାନ ହେଲେ ସେଥିରୁ ଯେଉଁ ଆତ୍ମାୟତା ନିଷ୍ପନ୍ନ ହୁଏ, ସେହି ଆତ୍ମାୟତା ହିଁ ଶିକ୍ଷାକ୍ଷେତ୍ରରେ ବିପ୍ଳବ ଘଟାଇବ । ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରର ମାଧ୍ୟମରେ ପୃଥିବୀରେ ବିପ୍ଳବ ଘଟାଇବ । ସେହି ବିପ୍ଳବରେ ଶିକ୍ଷକ ହାତରେ ଏହି ଆତ୍ମାୟତା ହେଉଛି ଏକ ଯଥାର୍ଥ କବଚ” (୧୪) ।

ଆତ୍ମାୟତା ଉପରେ ଚିରରଞ୍ଜନ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରିଛନ୍ତି, ମାତ୍ର ଆତ୍ମାୟତା ଓ ଯୌନ ସଂପର୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଂପର୍କ କ’ଣ ସେ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିନାହାନ୍ତି । ଆତ୍ମାୟତା ନାମରେ ଯୌନ ସଂପର୍କ ଓ କାମୁକତାର ମଧ୍ୟ ପ୍ରବାହ ଶିକ୍ଷାକ୍ଷେତ୍ରରେ ଚାଲିଯାଉଛି ଓ ଏହି ଆହ୍ୱାନକୁ ସାମନା କରିବାକୁ ଯେଉଁ ଚେତନାର ଶୁଦ୍ଧୀକରଣ ବା purification of consciousness ଆବଶ୍ୟକ ସେ ବିଷୟରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦାସ ଶିକ୍ଷାକ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଶେଷ ଆଲୋଚନା କରିନାହାନ୍ତି, ଯଦି ଏହାକୁ ସୌହର୍ଦ୍ଦ୍ୟତ୍ୱ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି (୧୫) । ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷାର ବିଦ୍ୟାବିଜ୍ଞାନକୁ ଆଖିଆଗରେ ରଖି ଚିରରଞ୍ଜନ ଆମକୁ କହନ୍ତି : “ଆମର ଶିକ୍ଷା ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶିକ୍ଷା, ଆମର ସଂକଳ୍ପ ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସଂକଳ୍ପ ।” (୧୫) । “ଆମେ ପିଲାଙ୍କୁ ଆମରି ପରି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବୟସ୍କ ହୋଇ ଜୀବନରେ କ୍ରମେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଓ ଅନମନୀୟ ହୋଇଯିବାର ଚକ୍ରାନ୍ତ କବାପି କରିବା ନାହିଁ । ପିଲାଙ୍କ ପାଖରେ ପିଲାଙ୍କ ପରି ସାହସଯୁକ୍ତ, ଉଦ୍ବିଗ୍ନ ଏବଂ ସହଜ ହୋଇପାରିଲେ ଯାଇ ତାହା ସମ୍ଭବ ହେବ । ତେବେଯାଇ ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଅସଲ ମୂଳଗୁଣକୁ ଯାଇ ଛୁଇଁ ପାରିବେ । ସେହି ମୂଳଗୁଣ ହେଉଛି ପିଲାଙ୍କ ଆତ୍ମା, ଚୈତନ୍ୟସ୍ରାବୀ । ଅସଲ ଶିକ୍ଷାର ଡୋର ସେହି ଚୈତନ୍ୟସ୍ରାବୀକୁ ଛୁଇଁ ପାରୁଥିବା ଦରକାର । ସେଇ ଛୁଇଁ ପାରିବାର ପ୍ରକ୍ରିୟା ହେଉଛି ଅସଲ ପ୍ରଗତି । କେବଳ ଆମ ପିଲାମାନେ ହିଁ ଯେ ଏହି ପ୍ରଗତିଟିକୁ କରିବେ ଓ ଆମେ ସେମାନଙ୍କୁ ଏଥିରେ କେବଳ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିବା- ସେକଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ । ଶିକ୍ଷା ହିସାବରେ ଆମର ମଧ୍ୟ ଏହି ପ୍ରଗତି ଅନବରତ ଲାଗି ରହିଥିବା ଦରକାର । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଶିକ୍ଷକ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ଛାତ୍ର । ତାର ପ୍ରଗତିକୁ ସେ ନିଜେ ମାପି ପାରିବା ଉଚିତ । ତାର ଛାତ୍ରମାନେ ଯେକୌଣସି ଉପାୟରେ ହିଁ ତାକୁ ପରୀକ୍ଷା କରିବେ, ତା’ର ପ୍ରଗତି ମାପିବେ, ତା’ଠାରୁ ଚୈତନ୍ୟ ପଦ୍ମଟିକୁ ମାଗିବାକୁ ଆସିବେ” (୧୬) ।

ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷା ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ନେଇ ଚିରରଞ୍ଜନ ଦାସ ଏକ ଆତ୍ମ-ସମୀକ୍ଷକର ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଛନ୍ତି ଓ କହନ୍ତି : “ଏହି ଶିକ୍ଷା ଉଦ୍ୟମଟିକୁ ଆମେ କାହିଁକି ଏକ ଆନ୍ଦୋଳନ ବୋଲି କହୁଛୁ ? କାରଣ ଏଥିରେ ଆମର ବ୍ୟକ୍ତିକ ଏବଂ ସାମୁହିକ ସମ୍ବନ୍ଧର ପୂର୍ବସ୍ୱୀକୃତ ଭିନ୍ନ ଗୁଡ଼ିକୁ ଏକାବେଳେକେ ବଦଳାଇ ଦେବାର ଏକ କଳ୍ପନା ସବାଆଗରେ ରହିଛି । ଏହାଦ୍ୱାରା ଆମର ଅନୁରାଗର ଭୂମିଗୁଡ଼ିକ ବଦଳିଯିବ, ଆପଣାକୁ ତଥା ପରସ୍ପରକୁ ଆମେ ଏକ ଅନ୍ୟ

ପ୍ରକାରର ସମ୍ବନ୍ଧର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ଦେଖିବା, ସ୍ୱାକାର କରିବା ଏବଂ ଅନୁଭବ କରିବା” (୧୭) । “ବର୍ତ୍ତମାନର ସମାଜରେ ଚଳିତ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଯାହାକୁ ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷାକୁ ନେଇ ଆମର ପ୍ରୟୋଗଟି ସେହିପରି ଏକ ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ ନୁହେଁ । ଏହା ହେଉଛି ସମାଜକୁ ବଦଳାଇଦେବାର ଏକ କାମ । ଏକ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର ଶିକ୍ଷା ଦ୍ୱାରା ଚେତନାକୁ ବଦଳାଇଦେବାର କାମ” (୧୮) । “ସମାଜ ଓ ମନୁଷ୍ୟର ବିବର୍ତ୍ତନ କ୍ରମରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷାର ଥିବା ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ଲାଗି ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଛି । ସେହି ଶିକ୍ଷାର ଲାଗି ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇପାରିବା ସକାଶେ ଆମେ ପରସ୍ପର ସହିତ ଆହୁରି ଅଧିକ ସମ୍ପର୍କିତ ହେବା” (୧୯) ।

ତିରୁରଂଜନ ଦାସଙ୍କ ବିଚାରରେ ଶିକ୍ଷା ଆମର ଜୀବନକୁ ଏକ ପ୍ରୟୋଗଶାଳା କରିପାରିବା ଉଚିତ ଓ ଏହି ପ୍ରୟୋଗଶାଳାରୁ ହିଁ ଜୀବନର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆରମ୍ଭ ହେବ । ମାତ୍ର ଏଥିପାଇଁ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ନେତୃତ୍ୱ ପାଇଁ ଯୋଗ୍ୟ ଓ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାକୁ ହେବ । ଶିକ୍ଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଶ୍ୱାସ କରେନାହିଁ, ଏହା ନେତୃତ୍ୱରେ ବିଶ୍ୱାସ କରେ । ଏବେ ଆମ ପୃଥିବୀରେ ଗୁଣାମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ରାଜତ୍ୱ ଓ ଦୌରାନ୍ତ୍ୟ ଚାଲିଛି ସେଥିରୁ ଆମକୁ ମୁକ୍ତକରିବାକୁ ହେଲେ ଆମକୁ ନେତୃତ୍ୱ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାକୁ ହେବ ।

ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷାରେ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏବେ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯେଉଁ ସାମିତତାମାନ ମୁଣ୍ଡଚେକିଛି ତଦ୍ ସଂକ୍ରାନ୍ତିରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଆମର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଛନ୍ତି । ଯଦିଓ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷା ଆନ୍ଦୋଳନର ସଫଳତା ଓ ବିଫଳତାର ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ସମୀକ୍ଷା କରିବାକୁ ସେ ମନ କରିନାହାନ୍ତି । ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷା ଆନ୍ଦୋଳନ ଏକ ବିକଳ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା, ମାତ୍ର ଏବେ ଏହି ଶିକ୍ଷା ଆନ୍ଦୋଳନରୁ କେତେକ ସରକାରଙ୍କର କାନିଧି ରାତିରାତି ଏକ ଦିବ୍ୟ ସମାଜ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାକୁ ଆଗଭର ବୋଲି ସେ ସମୀକ୍ଷାଚରଣ କରନ୍ତି । ଆନ୍ଦୋଳନର ଅଗ୍ରଗତି ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଅଭିବୃଦ୍ଧିଜନିତ ସମସ୍ୟାମାନଙ୍କୁ ସମ୍ମୁଖ ନକରି ସାହାଯ୍ୟ ପାଇଁ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଗୋଟାଇବା ଦ୍ୱାରା ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷା ଆନ୍ଦୋଳନର ଜ୍ୟୋତି ନିଷ୍ପତ୍ତ ହେଉଛି ବୋଲି ସେ କହନ୍ତି । ତାଙ୍କରି ଶାସ୍ତ୍ରରେ : “ସତେ ଅବା ନିଜ ଉପରେ ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାପାଇଁ ଯେଉଁବାଟକୁ ଆମେ ପ୍ରୟୋଗର ପ୍ରତିନିଧି ବୋଲି ଉତ୍ତମ ରୂପେ ଜାଣୁଥିଲୁ, ସେହି ବାଟଟାକୁ ଅଧିକ ଗୁଡ଼େଇ ଦୂରେଇ ହୋଇ ଯାବୋଡ଼ି ଧରିଲୁ” (୨୦) ।

ପରିବର୍ତ୍ତନ ସଂପର୍କରେ ଆପଣାର ସାଧନା ଓ ବିଚାରର ଆଲୋଚ୍ୟ ଆମ ଆଗରେ ବାଡ଼ିବା ନିମନ୍ତେ ତିରୁରଂଜନ ଦାସ ଚେତନା, ସମ୍ବନ୍ଧ ଓ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପଣ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ତିନୋଟିର ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦଶାସ୍ତ୍ର ତ୍ରିକୋଣମିତିରେ ହିଁ ଜୀବନର ପରିବର୍ତ୍ତନର ଜାହାଜ କଳକଳ ନାଦରେ ପ୍ରବାହମାନ ହେବ । ସମାଜର ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ବିକଳ ଅନୁଷ୍ଠାନର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ଓ ଏହି ବିକଳ ଅନୁଷ୍ଠାନ ପ୍ରଥମ ଶିକ୍ଷାକ୍ଷେତ୍ରରୁ ଜନ୍ମ ହୋଇପାରୁଥିବା ଉଚିତ । ମାତ୍ର ଏହି ବିକଳ ଅନୁଷ୍ଠାନ ତିରୁରଂଜନଙ୍କ ବିଚାରରେ ବିକଳ

ସମ୍ବନ୍ଧ ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତମାନ । ଅର୍ଥାତ୍ ଆମେ ଯେବେ ପରସ୍ପର ସହିତ ଏକ ବିକଳ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଗ୍ରଥ୍ୟ ହୋଇପାରିବା, ତେବେ ଆମର ପାରସ୍ପରିକ ସଂପର୍କ ସମାଜରେ ଏକ ବିକଳ ଅନୁଷ୍ଠାନ ପାଇଁ ଦିନେ ଦିନେ ଜନନୀ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ । ସମାଜର ପରିବର୍ତ୍ତନ ତେଣୁ ସଂପର୍କର ପରିବର୍ତ୍ତନରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇପାରିବ ଓ ଏହା ଅନୁଷ୍ଠାନ ସୂଚକକୁ ଏକ ମାଧ୍ୟମ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବ । ଏମିତି ଏକ ପରିବର୍ତ୍ତନ-କାମୀ ପ୍ରୟାସ ରୂପାନ୍ତରାଶିପ୍ରୟାସୀ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି କରିବ, ଯେଉଁ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନ ଆମର ଅନୁରାଗର ରୂପ ବଦଳାଇବାକୁ ଏକ ବୃହତ୍ତର ସାମାଜିକ, ରାଜନୀତିକ, ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଚିନ୍ତାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବେ । ଜର୍ମାନୀ ସାମାଜିକ୍ ଅଧ୍ୟାପକ କ୍ଲସ ଅଫେ ଓ ରିଚାର୍ଡ ପ୍ରିୟସ (Claus Offers and Ulrich Preuss)ଙ୍କ ଭାଷାରେ କହିଲେ, ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନମାନେ ଆମ ଭିତରେ ଥିବା ବିଭିନ୍ନ ବାସନା ଭିତରେ ଫରକ ଜାଣିବାକୁ ଆମକୁ ସମର୍ଥ କରାଇବେ (୨୧) ।

ମାତ୍ର ଏବେ ଆମ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କରେ ବସିଥିବା ବାସନାମାନେ କେବଳ ବାସନା ମାନଙ୍କର ଉପତୋର ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଛନ୍ତି । ଜୀବନର ଅନୁରାଗ ବୋଲିଲେ ସେମାନେ କେବଳ ଅର୍ଥ ଓ କ୍ଷମତାର ଭାଷା ବୁଝୁଛନ୍ତି । ଏହି କାଣ୍ଡରେ ଆମର ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କର ମାଲିକମାନଙ୍କୁ ଆମେ ଜୀବନ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସ୍ରୋତରେ କେମିତି ସାମିଲ କରିପାରିବା ? ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଶିକ୍ଷକ ଓ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ ହିସାବରେ ଆମର ଏକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ରହିଛି । ଯେଉଁମାନେ ନେତା ଓ ଅମଳା ହିସାବରେ ଆମର ଭାଗ୍ୟର ଚୁକ୍ତି ଧରିଛନ୍ତି ପ୍ରଥମେ ଆମେ ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥ ହାସଲ ଓ ବାସନାର ପୂରଣ ପାଇଁ ଗୋଡ଼ଗାଢ଼ି ଛିଡ଼ା ହେବାନାହିଁ । ଆମେ ଯଦି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଅଧ୍ୟାପକ ତେବେ ଆଇ.ଏ.ଏସ୍. ଅଫିସରଙ୍କର ଝିଅମାନଙ୍କୁ ଅଧିକ ନଂବର ଦେବାନାହିଁ । ଆମର ସାହସ ଓ ଅତରଳତା ଦ୍ୱାରା ଆମେ ଆମର କ୍ଷମତାଧୀରମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ରାତିଆରେ ଏକ ସମ୍ଭାବ୍ୟ ବିକଳତର ତରଙ୍ଗ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରିବା । ଆମର ରଚନାତ୍ମକ ଜୀବନ ଦ୍ୱାରା ଆମେ କ୍ଷମତାଧୀରମାନଙ୍କୁ ନିଜ ଭିତରେ ନିଜର ଅପୂର୍ଣ୍ଣତା ସଂପର୍କରେ ସଚେତନ ହେବାକୁ ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରିବା । ଆମେ ଆମର ଅନୁଷ୍ଠାନର ମାଲିକମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଲେଖିବା ଓ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ପ୍ରୟାସୀ କରାଇପାରିବା । ଆମର ନେତା ଓ ଅମଳାମାନେ ଖାଲି ଭାଷଣ ଦେବା ଓ ହାକିମାତି କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଯେତେବେଳେ ପଢ଼ିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିବେ ଓ ଲେଖିବାକୁ ବସି ଶିଖିବେ ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନକୁ ଅନେକ ଅନ୍ତତା ଓ ଅହଂକାର ଦୂରୀଭୂତ ହୋଇଯିବ ଓ ସମାଜ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ଅନେକ ପ୍ରତିବନ୍ଧ ମଧ୍ୟ ଅପସରି ଯିବ ।

ଏମିତି ଏକ ରଚନାତ୍ମକ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ସାମିଲ ହେଲେ ସମାଜର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସ୍ୱାଭାବିକ ହୋଇପାରିବ । ଏଥିପାଇଁ ଶିକ୍ଷା ଆମ ସଭିଜ ହୃଦୟର ସମୀକ୍ଷା ଓ ସୂଚନାଶୀଳତାର ବ୍ୟାକୁଳତା ସୃଷ୍ଟି କରିପାରୁଥିବା ଉଚିତ । ଆମେ ପ୍ରଥମେ ନିଜକୁ ସମୀକ୍ଷା କରିପାରୁଥିବା

ଭବିତ । ନିଜର ବାସନା, ଅନୁରାଗ, ଓ ସଂପର୍କର ଗଭୀରତା ଓ ସ୍ୱରୂପକୁ ସମୀକ୍ଷା କରିପାରିବା ଭବିତ । ଏହି ଆତ୍ମ-ସମୀକ୍ଷା ଆରମ୍ଭ ହେଲେ ସାମାଜିକ, ରାଜନୀତିକ ଓ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ସମୀକ୍ଷାର ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ ଅଭିଯାତ୍ରୀକୁ କେହି ରୋକିପାରିବେ ନାହିଁ । ଏବେ ଆମେ ପୃଥିବୀ ଇତିହାସର ଯେଉଁ ଘଟିକାସି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ପହଂଚିଛୁ ଆମ ପାଇଁ ଆତ୍ମ-ସମୀକ୍ଷାର ଏକ ଯୁଗାୟ ଆହ୍ୱାନ ରହିଛି । ଆମେ ସମସ୍ତେ- ସାଧାରଣ ନାଗରିକ ଓ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କର ମାଲିକ, ସମସ୍ତେ- ଆତ୍ମସମୀକ୍ଷା କରିପାରୁଥିବା ଭବିତ । ଏବେ ଭଲ ଯ ମାର୍କସବାଦ ଓ ରାଷ୍ଟ୍ରବାଦର ବ୍ୟବସ୍ଥାଗତ ବିପଜ୍ଜତା ପରେ ଆତ୍ମ-ସମୀକ୍ଷାର ଚୂତନ ଆହ୍ୱାନ ଆମ ଆଗରେ ପହଞ୍ଚିଛି ଓ ଏହି ଆହ୍ୱାନକୁ ସମ୍ମୁଖ କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷା ଆମକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ଭବିତ, ଆମକୁ ଆତ୍ମ-ସମୀକ୍ଷାୟ ବା self-critical କରିପାରୁଥିବା ଭବିତ ।

ସମୀକ୍ଷା ଓ ଜୀବନର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସଂପର୍କରେ ଆମ ସସୟର ଜଣେ ନିଷ୍ଠାପର ସମୀକ୍ଷକ ଜୁର୍ଜେନ୍ ହାବରମାସ (Jurgen Habermas) ଆମକୁ ଅନେକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କଥା କହିଛନ୍ତି । ଆପଣାର ଏକ ପୁସ୍ତକରେ ହାବରମାସ ଆମକୁ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ସମୀକ୍ଷା ଆମର ଅନୁଭବ ଓ motivationର ଭିତ୍ତି ବା "affective- motivational basis" କୁ ବଦଳାଇ ପାରିବା ଭବିତ । ହାବରମାସଙ୍କ ଭାଷାରେ : "Critique terminates in a transformation or the affective-motivational basis, just as it begins with need for practical transformation. Critique would not have the power to break up babe consciousness if it were not impelled by a passion for critique" (୨୬) । ହାବରମାସଙ୍କ ବିଚାରରେ ଏମିତି ଏକ ଆତ୍ମସମୀକ୍ଷା ପାଇଁ କ୍ଷେତ୍ର ମନୋବିଶ୍ଳେଷଣ ବା psychoanalysis ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବ । ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସଙ୍କ ବିଚାରରେ ଏମିତି ସମୀକ୍ଷା ପାଇଁ କ୍ଷେତ୍ର ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବ । ମନୋବିଶ୍ଳେଷଣରେ ଜଣେ ମନୋବିଶ୍ଳେଷକ ଓ ଜୀବନର ଖୁଅ ହରାଇଥିବା ମଣିଷ ମଧ୍ୟରେ ସଂଳାପରୁ ଯେଉଁ ଆତ୍ମ-ପ୍ରତିପକ୍ଷନର ଅତତ୍ତ୍ୱଷ୍ଟି ଜାଗ୍ରତ ହୁଏ ଶିକ୍ଷାକ୍ଷେତ୍ରରେ ଛାତ୍ର ଓ ଶିକ୍ଷକ ମଧ୍ୟରେ ସଂଳାପରୁ ମଧ୍ୟ ସେହି ଆତ୍ମ-ସମୀକ୍ଷାର ଅତତ୍ତ୍ୱଷ୍ଟି ଜାଗ୍ରତ ହୋଇପାରିବ । ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସଙ୍କ ବିଚାରରେ ଅତତ୍ତ୍ୱଷ୍ଟି-ପ୍ରସବକାରୀ ସଂଳାପ କେବଳ ଶ୍ରେଣୀଗୃହ ମଧ୍ୟରେ ଆତଯାତ ହେଉଥିବା ଶିକ୍ଷକ ଓ ଛାତ୍ର ମଧ୍ୟରେ ସାମାଜିକ ନୁହେଁ ଏବଂ ଏହା ସେହି ସମସ୍ତ ଅନୁସନ୍ଧିଷ୍ଠ ଆତ୍ମା ଭିତରେ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଥାଏ, ଯେଉଁମାନେ ପ୍ଲାଟୋଙ୍କର ନିମ୍ନ ଜୀବନତତ୍ତ୍ୱରେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖୁଥାନ୍ତି "The subject of our discussion is not a trivial question: It is the question of how we ought to live."

ଗ୍ରନ୍ଥ ତିପ୍ପଣୀ

୧. ଚିରଋଜନ ଦାସ : ନୂଆ ଶିକ୍ଷା, ନୂଆ ବିଶ୍ୱାସ, ୧୯୮୭, ପୃ ୬୦
୨. ଚିରଋଜନ ଦାସ : ଶୁଦ୍ଧ ଓ ସକ୍ରେତିସ, ୧୯୯୩
୩. ଏହି ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚିରଋଜନ ଦାସଙ୍କର ପ୍ରକାଶିତ 'ମିତ୍ରସ୍ୟ ବନ୍ଧୁସା'ର ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।
୪. ଚିରଋଜନ ଦାସ : ଜଂଗଲ ଚିଠି, ପୃ ୩୧
୫. ଜଂଗଲ ଚିଠି, ପୃ. ୩୩ ପୃ ୩୭
୬. ଜଂଗଲ ଚିଠି, ପୃ. ୨୧୩
୭. ଜଂଗଲ ଚିଠି ପୃ. ୯୬
୮. ଜଂଗଲ ଚିଠି ପୃ. ୬୧
୯. ଜଂଗଲ ଚିଠି ପୃ. ୨୪
୧୦. ଜଂଗଲ ଚିଠି ପୃ. ୨୭-୨୮
୧୧. ଚିରଋଜନ ଦାସ : ଶିକ୍ଷା ଓ ଚେତନା ପୃ. ୩୫
୧୨. ଶିକ୍ଷା ଓ ଚେତନା, ପୃ ୩୫
୧୩. ଶିକ୍ଷା ଓ ଚେତନା, ପୃ ୩୫
୧୪. ଶିକ୍ଷା ଓ ଚେତନା ପୃ ୩୬
୧୫. ଏହି ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ଦେଖନ୍ତୁ, ଲାବଣ୍ୟ ନାୟକ ସଂପାଦିତ ନନ୍ଦନତରୁ ପୁସ୍ତକରେ ଚିରଋଜନ ଦାସଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧ "ନନ୍ଦନ ତରୁର ଭାରତୀୟ ବିଦ୍ୱାନ: ଅରବିନ୍ଦ" ଏବଂ ଅନନ୍ତ ଗିରି, "Conquest of self? Interacy and the overcoming of Boundaries." Economic and political weekly. July 2, 1994.
୧୫. ଚିରଋଜନ ଦାସ : ନୂଆ ଶିକ୍ଷା, ନୂଆ ବିଶ୍ୱାସ, ପୃ. ୨୬
୧୬. ନୂଆ ଶିକ୍ଷା, ନୂଆ ବିଶ୍ୱାସ, ପୃ ୨୫ ।
୧୭. ଚିରଋଜନ ଦାସ : ନୂଆ ଶିକ୍ଷାର ଆହ୍ୱାନ, ୧୯୮୯, ପୃ ୪୪-୪୫
୧୮. ଚିରଋଜନ ଦାସ: ନୂତନ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରସ୍ତୁତି, ୧୯୯୦ ପୃ ୧୮ ।
୧୯. ନୂଆ ଶିକ୍ଷା, ନୂଆ ବିଶ୍ୱାସ, ପୃ ୨୮ ।
୨୦. ନୂତନ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରସ୍ତୁତି ପୃ. ୨୦
୨୧. ଦେଖନ୍ତୁ Claus Offers Ulrich K. Preuss, "Democratic Institutions and Moral Resources," in David Hall, (ed.) Political Theory Today, Cambridge, Polity Press, 1991.
୨୨. Jirgen Habermas, Knowledge and Human Interests, Cambridge, Polity Press, 1987, ପୃ. ୨୩୪ ।

ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଜୀବନ ଦର୍ଶନ

ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ପ୍ରସାଦ ସେଠୀ

ଅଳ୍ପ ବୟସରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜ ଜୀବନ ଧାରଣରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଯୋଗ୍ୟ କରିଥାଆନ୍ତି । ତାହା ତାଙ୍କର ଜୀବନ ଚିନ୍ତାଧାରା, ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଜ୍ଞାନ ଓ ସର୍ବୋତ୍କର୍ଷରେ ବଞ୍ଚିବାର ରାହା ତଥା ସମଗ୍ର ସୃଷ୍ଟିର ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନକୁ ବୁଝାଇଥାଏ । ତାକୁ ହିଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସମ୍ଭବତଃ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଚିନ୍ତାନାୟକ ଆଲଡୋସ୍ ହକ୍ସଲେ (Aldous Huxley) ଯଥାର୍ଥରେ କହନ୍ତି "Men live in accordance with their philosophy of life, their conception of the world. This is true even of the most thoughtless. It is impossible to live without a metaphysics. The choice that is given us is not between some kind of metaphysic and no metaphysic; it is always between a good metaphysic and a bad metaphysic".

ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ଚିନ୍ତରଂଜନ ଦାସ ଯେପରି ଜଣେ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଚିନ୍ତାନାୟକ ଓ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞ ମାନବବାଦୀ ବ୍ୟକ୍ତି । ତାଙ୍କ ରଚନା, ବକ୍ତବ୍ୟ ଓ ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟା ହିଁ ଏହାର ଉଦାହରଣ— ଯାହା ସକଳଙ୍କୁ ଆପଣେଇ ନିଏ । ପିଲାଟିଦିନରୁ ଏ ଯାବତ୍ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଆସିଲେ ଜଣାଯାଏ ଯେ ତାଙ୍କ ଜୀବନ ଧାରା ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସାଧାରଣ ମଣିଷମାନଙ୍କ ଠାରୁ ବହୁ ଗାବରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଏକ ନୂତନ ବିଶ୍ୱମାନବବାଦର ସୁସଂଗଠ ବହନ କରିଥିବାର ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ । ‘ଜୀବନ-ବିଦ୍ୟାଳୟ’ ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ଆମେ ସମ-ପର୍ଯ୍ୟାୟୀ ଏକ ଜୀବନଗ୍ରନ୍ଥ ରୂପରେ ବିବେଚନା କରିପାରିବା ।

ଚିନ୍ତରଂଜନ ଦାସ ମୂଳତଃ ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକ ଏବଂ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ । ଜୀବନସାରା ଏ ଯାବତ୍ ସେ ମଣିଷ ଓ ମଣିଷ ଜୀବନକୁ ଆଖି ଆଗରେ ରଖି ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱଦୃଷ୍ଟିକୁ ସମ୍ୟକ୍ ସଂପର୍କିତଭାବେ ସହିତ ସଂପ୍ରସାରଣ କରି ଚାଲିଛନ୍ତି । ପୁରାତନ ଗ୍ରୀକ୍ ଦାର୍ଶନିକ ସକ୍ରେଟିସ୍‌ଙ୍କ ପରି ସମାଜ ଜୀବନ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ତରରେ ମାନବୀୟ ଜୀବନର ଉତ୍କର୍ଷତା ପ୍ରତିପାଦନ ଓ ପରିପୂରଣ ପାଇଁ ଜ୍ଞାନ, ସ୍ୱକାୟ ଧର୍ମ, କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ତଥା ଜୀବନରେ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଅନୁଭବର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ସମସ୍ତଙ୍କ ଚେତନା ଦ୍ୱାରର ଚୁକ୍ତି ରକ୍ଷା ଖୋଲିଦେବା ଲାଗି ସତେ ଯେପରି ସାଧନ କରିଛନ୍ତି ।

ନିଃସର୍ଗ ମାନବ ସେବା ହିଁ ମାଧବ ସେବା ତଥା ସମାଜରେ ଗାନ୍ଧି-ବିନୋବା ଚର୍ଚ୍ଚିତ ସର୍ବୋଦୟ ଜୀବନ ଯାପନର ଆବଶ୍ୟକତାରେ ମର୍ମେ ମର୍ମେ ଅନୁଭବ କରି ତହିଁରେ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରାଇବା— ଆପଣାର ପ୍ରତ୍ୟେକ କର୍ମ ଓ ନିତ୍ୟ-ନବ-ଚେତନାର ଉନ୍ନେଷକାରୀ ରଚନାମାନଙ୍କରେ ସେ ପରିପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ବଙ୍ଗୀୟ ବୈଷ୍ଣବକବି ଶ୍ରୀ ଚଣ୍ଡୀ ଦାସଙ୍କ ଜୀବନ ଦର୍ଶନ “ସବାର ଉପରେ ମାନୁଷ ସତ୍ୟ, ତା’ର ଉପର ନାହିଁ”କୁ ଆଧୁନିକ

ଯନ୍ତ୍ର-ଜୀବନ ତଥା ବସ୍ତୁ ସର୍ବସ୍ୱ-ପ୍ରାଣ-ଜର୍ଜରିତ ମଣିଷକୁ ଅତ୍ୟଧିକ କରାଏ ପାଇଁ ସେ ତାଙ୍କ ବନ୍ଧୁତା ଓ ରଚନା ମାଧ୍ୟମରେ ବହୁଧା ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ନିଜେ ମାନବବାଦର ଶୁଷ୍କ ଦର୍ଶନ ତାଙ୍କ ଲେଖାରେ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ ନାହିଁ । “ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ” ସେହି ଦାର୍ଶନିକ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ମାନବବାଦୀ ଜୀବନଦର୍ଶନର ଆଲୋଚନା । ଏଥିପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କ ରଚିତ “ଜଙ୍ଗଲ ଚିଠି” ଗ୍ରନ୍ଥ ମଧ୍ୟ ଆମକୁ ଠିକ୍ ସେଇକଥା କହିଦିଏ ଯେ- ସେ ବିଚାର ଓ ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟାରେ କେତେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ସତେ ଯେମିତି ସେ ଆଧୁନିକ କାଳର ଅନ୍ୟତମ ସକ୍ରେଟିସ୍ ।

ଆମେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅତୀତରେ ଗ୍ରୀସରେ ସକ୍ରେଟିସ୍ ନାମରେ ପରିଚିତ ଜଣେ ମଣିଷକୁ ଦେଖୁଛୁ । କୁହାଯାଏ ସେ କାଳେ ଦିନରେ ଲାଷ୍ଟନ ଧରି ରାସ୍ତାରେ ବୁଲୁଥିଲେ । ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ଜୀବନ, କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଓ ଜ୍ଞାନ ସଂପର୍କରେ ନାନା ଗହନ କଥାମାନ ଶୁଣାଉଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଅତ୍ୟନ୍ତେତନାକୁ ଜାଗ୍ରତ କରିବା ପାଇଁ ନାନା ପ୍ରଶ୍ନମାନ ପଚାରୁଥିଲେ । ମଣିଷକୁ ମୂଳ ନୁହେଁ, ବାଚାଳ କରୁଥିଲେ । ଜନତାକୁ ରାଜତନ୍ତ୍ର ବିରୋଧରେ ଉଦ୍‌ବୋଧିତ କରୁଥିବା ଅପରାଧରେ ସେ ରାଜରୋଷର ଶିକାର ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ଏହି ଅପରାଧରେ ତାଙ୍କୁ ବିଷ ପିଇ ମରିବାକୁ ପଡିଥିଲା । ଚିରରଞ୍ଜନ ସକ୍ରେଟିସ୍‌ଙ୍କ ପରି ଜୀବନଧର୍ମୀ ଶାଣିତ-ବ୍ୟଙ୍ଗ-ରଞ୍ଜିତ ବାକ୍ୟ ବିନ୍ୟାସରେ; ଶାନ୍ତ ପ୍ରବନ୍ଧ, ନିବନ୍ଧ, ରମ୍ୟରଚନା, କବିତା ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ତରରେ ଆଜିର ସତ୍ୟ ମଣିଷର ଗୋପନ ଅସତ୍ୟ-ସଂସ୍କୃତି ସଂପନ୍ନ ଚିନ୍ତା ଓ ଚେତନାରେ ମାଡି ଯାଉଥିବା ଅହେତୁକ ଅପସଂସ୍କୃତି ଓ ଅବର୍ଜିତା ଜୀବନ ପ୍ରତ୍ୟୟର ଯାଦୁ-କାନ୍ଥ-କୁଣ୍ଡିଆକୁ ରାମ୍ମି ସପା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କରି ତାକୁ ଏକ ସହଜ ସରଳ ଜୀବନର ମଣିଷଟିଏ କରି ଠିଆ କରାଇବା ପାଇଁ ସର୍ବଦା ସତତ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ଭଲ ମଣିଷଟିଏ ହୁଅ ଓ ମଣିଷର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ନେଇ ଜୀବନ ବଞ୍ଚ, ଅନ୍ୟକୁ ସମତୁଲ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବାର ରାସ୍ତା ଛାଡ଼ିଦିଅ-ଯା'ଦ୍ୱାରା ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସମଭାଗୀ ହୋଇ ଜୀବନର ସୁଫଳ ଭୋଗ କରିବାରେ କ୍ଷମ ହେବେ, ତାହାହିଁ ଜୀବନର କର୍ମ ତଥା ସାହିତ୍ୟ କୃତିର ପ୍ରଧାନ ବଳବ୍ୟ । ଏଇ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ସେ ଆମର ଅଧୁନାତନ ଜୀବନ ଜିଜ୍ଞାସା, ସାମାଜିକ ଛିତି ସ୍ଥାପକତା ଓ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ତରର ଜୀବନ ଚର୍ଯ୍ୟା ଉପରେ ଆପଣାର ତୀକ୍ଷ୍ଣ ସଂଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମକ ବିଚାରଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କରିଛନ୍ତି । ସେ ଯେଉଁଠି ଅପସଂସ୍କୃତିର ଭିତ୍ତି ଅବର୍ଜିତା ଏକଜିମା ଦେଖୁଛନ୍ତି ସେଇଠି ତାଙ୍କର ସ୍ୱସ୍ତ ଓ ସନ୍ଧ୍ୟା-ବୈତାରକ ଥେରାପି (ରୋଗ ଉପଶମ ଚିକିତ୍ସା) ବା ପ୍ରାଞ୍ଜ ସୁଶ୍ରୁଷାର ଇଲେକ୍ଟ୍ରିକ୍ ସବ୍ ଦେଇ ତହିଁର ଅପସାରଣ ଓ ମୃତୋତ୍ଥାନ କରିବାକୁ ପଛେଇ ନାହାନ୍ତି । ତାହାଦ୍ୱାରା ଯଦି ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶେଷ ବା ସମୂହ ଓ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଆତ୍ମାତପ୍ରାପ୍ତ ପୂର୍ବକ ଦୁଃଖ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି ବା ରୁଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି, ସେଥିପ୍ରତି ସେ କୋହଳ ମନୋଭାବ ପୋଷଣ କରିବାର ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ବରଂ, ଅତି ଆପଣାର ପରି ସେମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ୟତ୍ର ବୁଝାଇଛନ୍ତି । ଏପରି କରିବା ଦ୍ୱାରା ସେ ଉଦ୍‌ବିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତି ବା ଅନୁଷ୍ଠାନର ସଂସ୍କାରମୁଖୀ ମାନବ ସମାଜର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ଉନ୍ନତି ତଥା ମାନବୀୟ ଜୀବନ

ଦର୍ଶନର ବିକାଶ ଦିଗରେ ତାଙ୍କ ସମୟ ଓ ଶକ୍ତିର ସବୁପ୍ରୟୋଗ କରିପାରିଥିବାର ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କରିଥାଆନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମାନବଧର୍ମୀ ସଂବେଦନଶୀଳ ବିଚାର ଆଲୋଚନା ଓ ଶାଣ୍ତିତ ସମାଲୋଚନାରେ ବାରଣ୍ଡହ ବଢ଼େଇର ଜୀବନ ଓ ମାନ ରକ୍ଷା ସହ ପୁଅର ବି ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ପ୍ରତିପାଦନ କରିଥିବା ଦୃଷ୍ଟିରୋଡ଼ର ହୁଏ । ଜଣକ ଲାଗି ପଣକ ବା ପଣକ ଲାଗି ଜଣକୁ ମାରି କାବ୍ୟିକ ନ୍ୟାୟ ବିଚାର ଦେବା ତାଙ୍କ ବିରକ୍ତିତ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସମାଲୋଚନା ମାନଙ୍କରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ । “ଏକଲବ୍ୟର ଗୁରୁଦକ୍ଷିଣା” ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସେ ଗୁରୁ ଦ୍ରୋଣାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଯେପରି କଠୋର ସମାଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି; ତଥାକଥିତ ରୁଷିଆ ସାମ୍ୟବାଦ (ଯାହା ସମସ୍ତଙ୍କ ହିତ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ)ର ଅତି ତୀବ୍ର ସମାଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ଏପରି ରୋକଠୋକ୍ ସମାଲୋଚନା ପାଇଁ ସେ ମଧ୍ୟ ବହୁ ପଦସ୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶେଷମାନଙ୍କର ବିରକ୍ତି ଭାଙ୍ଗନ ହେଉଛନ୍ତି ।

‘ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ’ ଅନୁରୋଧ ସହରଠାରୁ ପ୍ରାୟ ୧୨ କି.ମି. ଦୂରରେ ଚମ୍ପରିମୁଣ୍ଡା ଗ୍ରାମରେ ଅବସ୍ଥିତ ଏକ ଶିକ୍ଷା ଆୟତନ । ଏହା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୁଏ ୧୯୫୪ ମସିହାରେ । ତେଜମାର୍କ ପେରଡା ଡିଭରଂଜନ ସେଠି ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକର ଦାୟିତ୍ବ ନିଅନ୍ତି । ଶିକ୍ଷା ଜୀବନ ସହିତ କେତେଭାବରେ ସମ୍ବନ୍ଧିତ- ତାହାର ଏକ ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରୟୋଗଶାଳା ହୁଏ ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ । ପୁନଶ୍ଚ ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଏକ ବହି, ଯାହା ଭିତରେ ଜୀବନକୁ ଅନୁଭବ କରି ହୁଏ । ଜୀବନ ସହ କଥା କହି ହୁଏ- ତାକୁ ସେ ସବୁଦିନେ ସେଇଠି ଲେଖୁଥିଲେ । ‘ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ’ କେବଳ ଚତୁର୍ଦ୍ଧାମାନ ସେଇ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଅତେବାସାମାନଙ୍କ ଜୀବନରେ କାହିଁକି; ଆଜିକାଲିର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀ ଓ ଅଭିଭାବକ ମାନଙ୍କ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ମାନବୀୟ ଜୀବନର ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ପ୍ରତିଧ୍ବନି ।

ଦାର୍ଶନିକ-ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ଡିଭରଂଜନ ‘ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ’କୁ କେବଳ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀ ମାନଙ୍କର ଜୀବନ ବଂଚିବାର ନୂତନ ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନ ପାଇଁ କଦାପି ପ୍ରଣୟନ କରିନାହାନ୍ତି । ତାହା ସମସ୍ତ ଶିକ୍ଷକ ସମାଜ ତଥା ପ୍ରତ୍ୟେକ ସାମାଜିକ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ହିଁ ଏକ ଗନ୍ତ୍ୟ-କାବ୍ୟଧାରାର ବିଚିତ୍ର ଛୋଟ ଛୋଟ ଅଧ୍ୟାୟରେ ବିଭକ୍ତ କରି ଲେଖିଛନ୍ତି । ସେଥିରେ ପିଲାଠାରୁ ବଡ଼ ସମସ୍ତଙ୍କ ଚେତନା- କ୍ଷୁଧା ପାଇଁ ସମୁଚିତ ଗୋଟିଏ ଭାଗ ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି ।

ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବା ଏକ ସ୍ବପ୍ନ ଦେଖିବାର ସମୟ ପ୍ରସ୍ଥ ବୋଲି ଡିଭରଂଜନ ତାଙ୍କ ବହୁ ଶାସ୍ତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଅଭିସନ୍ଧାରୁ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀ ଆଦିକ୍ଷକରଙ୍କର ଦର୍ଶନ ତାହା ହିଁ ପ୍ରତିପାଦନ କରିଥାଏ । ସ୍ବପ୍ନ ଦେଖୁଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଣିଷ ବଞ୍ଚୁଥିବା ପରି ଅନୁଭବ କରେ ଓ ଆଗରୁ ଆଗକୁ ଚାଲେ । ଯେଉଁଠି ସ୍ବପ୍ନ ମରିଯାଏ; ସେଇଠି ସେ ବୁଡ଼ା ହୋଇ ମରିଯାଏ । ସେଇଠି ସମ୍ଭବତଃ ଜୀବନ ରୂପକ ନାଟକର ଶେଷ ପରଦା ପଡ଼ିଯାଏ । ତେଣୁ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନେ ଜୀବନ ସ୍ବପ୍ନ ଦେଖିବାର ମାନସିକ ପ୍ରସ୍ତୁତି କିପରି କରିବା ଆବଶ୍ୟକ

ତାହାର ବହୁମୁଖୀ ଚର୍ଚ୍ଚା “ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାକ୍ରୟ”ର ନାନା ଅଧ୍ୟାୟରେ ଉପସ୍ଥାପନା କରାଯାଇଛି । ଚିତ୍ତରଂଜନ କୌଣସି ଅବାସ୍ତବ କଥା କହିନାହାନ୍ତି ବା ଅବାସ୍ତବ ସ୍ୱପ୍ନ ମଧ୍ୟ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଦେଖାଇନାହାନ୍ତି । ମଣିଷ ଜୀବନର ନାନା ସମ୍ଭାବ୍ୟ ଉଦ୍‌ଦର୍ଶନ ତଥା ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଲାଭ ପାଇଁ ସ୍ୱପ୍ନମାନଙ୍କୁ ସେ ନାନା ଚେତନା ଉଦ୍ୟାନରୁ ଆହରଣ କରିଥାନ୍ତି ତାଙ୍କ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ବାଢ଼ି ଦେଇଛନ୍ତି- ଅତି ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ଗାନ୍ଧୀ ଓ ଭାବ ମାଧ୍ୟମରେ ।

‘ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାକ୍ରୟ’ରେ ଦିନର ଅତିମ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭା ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ସେଇଠି ପ୍ରାର୍ଥନା ପରେ ଅତି ସ୍ୱାଭାବିକ ଢଙ୍ଗରେ ସେ ତାଙ୍କର ସେଇ ଦିନର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଚିନ୍ତନ ପାଳେ ଦେବ ପାଳେ କାଗଜରେ ଲେଖିଥାନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପଢ଼େଇ ଶୁଣେଇ ଦିଅନ୍ତି । ସେଇଥିରୁ ହିଁ ବିଚାରଶୀଳ ଛାତ୍ର ଶିକ୍ଷକ ଓ ଅଣଶିକ୍ଷକ ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜ ଜୀବନ ଚିନ୍ତାର ଅନୁଧ୍ୟାନ ପାଇଁ ବହୁ ଜନ୍ମ, ତିଳ ଓ ମଧୁର ପ୍ରେରଣା ଲାଭ କରନ୍ତି । ଏକ ସପକ ଜୀବନର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖନ୍ତି । ସେଇ ସବୁ ଲେଖାଗୁଡ଼ିକର ଗ୍ରନ୍ଥ ରୂପରେ ପ୍ରକାଶପାଇଛି । ଗ୍ରନ୍ଥର ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣରେ, ସମ୍ଭବତଃ ସେଇଥିପାଇଁ କୁମିଳା କ୍ରମରେ ଚିତ୍ତରଂଜନ କହିଛନ୍ତି “ପଢ଼ିବ ବର୍ଷ ତଳେ ଯେଉଁଠି ଛାତ୍ର ଓ ଶିକ୍ଷକ ମିଶି ଜୀବନର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିଲେ,... ସେଇଟି ଆଜି ଯୁଗର ଜରାସନ୍ଧାନଙ୍କ ଅ-ହାତରେ ପଡ଼ି ଆଇ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରେ ଦିଶିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲାଣି । ତଥାପି ସ୍ୱପ୍ନମାନେ ବଞ୍ଚିଛନ୍ତି । ଆଗକୁ ଯିବାକୁ ପ୍ରେରଣା ଦେଉଛନ୍ତି । ଆମର ସବୁକିଛି ଉଦ୍ୟମ ଓ ଅପେକ୍ଷା ଭିତରେ ବିଶ୍ୱାସ ଭରାଉ ଦେଇ ଯାଉଛନ୍ତି । ସ୍ୱପ୍ନମାନେ ସବୁଦିନ ଲାଗି ବଞ୍ଚିବେ । ଘୁଷୁରିମାନେ ପାସୋରଯିବେ । (୩)

ଉତ୍କୃତ ଏଇ କେତେପାଢ଼ିରୁ ଚମ୍ପୂଭିମୁଦ୍ରାର ବନ-ବିଦ୍ୟାକ୍ରୟରେ “ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାକ୍ରୟ”ର ଶାସନା ଓ ସ୍ୱପ୍ନ କ’ଣ ତଥା କିପରି ଚେତନାବାସ୍ତବାବେ ପ୍ରସ୍ତୁତିତ ହେବା ଉଚିତ୍ ଓ ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ଜୀବନ କ୍ଷେତ୍ର କିପରି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଉଥିଲା, ତହିଁର ମର୍ମସର୍ତ୍ତା ଧାଁସ ନିଶ୍ଚୟ ପାଠକଙ୍କୁ ଲାଗିବ । ପ୍ରକୃତରେ ଯେଉଁମାନେ ଜଗତଯାକର ସବୁଅଂଧାର ଭିତରେ ତଥାପି ଆଲୋକର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଛନ୍ତି, “ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାକ୍ରୟ” ସେମାନଙ୍କୁ ନିଶ୍ଚୟ ଭଲ ଲାଗିବ । ଏକତ୍ର କରାଇବ ଓ ଆଗକୁ ନେବ । (୪)

ଏକ ଗଠନ ମୂଳକ ବୈତାରିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଆଲୋଚନା କରି ଦେଖିଲେ “ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାକ୍ରୟ”ର ଜୀବନ-ଦର୍ଶନ ରବ୍ ବେଦର “ସଂଗ୍ରହଧ୍ୟୁମ୍ନ, ସଂବନଧ୍ୟୁମ୍ନ, ସଂକୋମନାରି ଜାନୁତମ୍ନ” ମନ୍ତ୍ରର ପ୍ରଭାରେ ଯେ ସମ୍ୟକ୍ ଅଭିମନ୍ବିତ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଜୀବନର ମୂଳତତ୍ତ୍ୱ ଯେ ଏକ ଓ ଅଭିନ, ତଥା ଅବର୍ଣ୍ଣନୀୟ ତାହା ‘ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାକ୍ରୟ’ର ଛତ୍ରେ ଛତ୍ରେ ଏହା ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇଛି- ବେଦରେ ବି ସେଇ ତତ୍ତ୍ୱ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ କୁହାଯାଇଛି- “ଏକମ୍ ସଦ୍ ବିପ୍ରାଃ ବହୁଧାବଦନ୍ତି । (୫) ଚିତ୍ତରଂଜନ ଦେବ, ଉପନିଷଦ୍ ଓ ଅନ୍ୟ ବହୁ ଧର୍ମ-ଦର୍ଶନ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ସେଇ ପ୍ରଧାନ ଦର୍ଶନ ଓ ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଆତ୍ମସ୍ଥ କରି ତହିଁର ଜୀବନାଲୋକକୁ

“ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ”ରେ ଅତି ସହଜ, ସରଳ ଓ ସ୍ୱାଭାବିକ ଗଦ୍ୟ, -କାବ୍ୟ ଧର୍ମୀ ଭାଷାରେ ବାଢ଼ି ଥୋଇ ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଡ଼ିଭରଂଜନଙ୍କ “ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ”ରେ ଜୀବନ ଦର୍ଶନ ଓ ଜୀବନ ପରି ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବାର ଦ୍ୱିଧା ବିରହିତ ରାହା ଖୋଜି ବସିଲେ, ତହିଁରେ ତାହା ଦୁଇଟି ଆଭିମୁଖ୍ୟ ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବେଶିତ ହୋଇଥିବାପରି ପ୍ରତିଭାତ ହୁଏ । ଗୋଟିଏ ଗଠନ ମୂଳକ ଓ ସଦର୍ପକ ଏବଂ ଅନ୍ୟଟି ନିଜାତ୍ମକ ଓ ସବୁକିଛି ଯାହା ଅମାନବୀୟ ତାହାକୁ ଭାଙ୍ଗି ଦେବାର ବିଚାର । ପୁନଶ୍ଚ ତାଙ୍କର ଏହି ନିଜାତ୍ମକ ବିଚାର ବୁନିରେ ସୃଷ୍ଟିର ତଥାପତ୍ତ ପ୍ରକୟ ପରେ ତୃତୀୟ ସୃଷ୍ଟିର ଉଦ୍‌ଭାସିତ ଜୀବନାଲୋକର କଷ୍ଟଦାୟକ ଓ ଲୋଭନୀୟ ଚେତନାସ୍ପର୍ଶ ମଧ୍ୟ ଆଜିର ମଣିଷ ଅବଶ୍ୟ ପାଇବ ।

ଆମ ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ ମନୁଷ୍ୟକୃତ ନାନା ବ୍ୟତିକ୍ରମ, ବ୍ୟବଧାନ; ଥିଲାବାଲା ଓ ନଥିଲାବାଲା ମଧ୍ୟରେ ଅହେତୁକ କାରୁଣ୍ୟ; ଦୈନ୍ୟ, ନାରୀ-ପୁରୁଷ ଭେଦ ଭାବ, ଛୁଆଁ ଅଛୁଆଁ ନୀତି, ନିର୍ମମ ଶାସକ ନାରିହ ଶାସିତ ଉପରେ ଚକ୍ରଭ୍ରମ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ଡ଼ିଭରଂଜନଙ୍କ ଆତ୍ମା ବିଦ୍ରୋହ କରି ଉଠିଛି । ସେ ତାହିଛନ୍ତି ଏକ ସୃଜନଶୀଳ ପରିବର୍ତ୍ତନ, ଏକ ତୃତୀୟ ସମାଜର ରୂପାୟନ । ସେଇ ଅଭିଳାଷକୁ ପୂରଣ କରିବା ପାଇଁ ସେ ତାରୁଣ୍ୟ ମନକୁ ଓ ଆତ୍ମାକୁ ନାନା ରଚନା ଓ ବହୁତା ମାଧ୍ୟମରେ ଉଲ୍ଲାସିତ କରିଛନ୍ତି । ସେଇଥିପାଇଁ ସେ ଅନୁବାଦ କରିଛନ୍ତି ‘ବିଦ୍ରୋହୀ ଆତ୍ମା’ । ଏହା ଏକ ନବ ଭାବୋଦୀପକ ପୁସ୍ତକ । ମୂଳତଃ ଏହା ତରୁଣମାନଙ୍କ ପାଇଁ । ବୃଦ୍ଧମାନେ ଅର୍ଥାତ ଶ୍ରିତାବସ୍ଥାର ଗୋଳିଆ ପାଣିରେ ବୁଡ଼ି ରହିବାକୁ ଭଲ ପାଉଥିବା ଲୋକ ହୁଏତ ‘ବିଦ୍ରୋହୀ ଆତ୍ମା’ ବହି ପଢ଼ି ଚକିଆତଳେ ରଖି ଦେଇ ପାରନ୍ତି, ମାତ୍ର ତରୁଣ ତାହା ପାଠକରି ଅବଶ୍ୟ ତରଳି ଯିବ, ଜାଗ୍ରତ ହେବ ଏବଂ ତୃତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଉତ୍ତେଜିତ ହେବ ।

ନିଜାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଯେ ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରେରଣା ନିହିତ, ତାହା ଡ଼ିଭରଂଜନଙ୍କ ପୁରୋଦୃଷ୍ଟିରେ ବେଶ୍ ପ୍ରତିଭାତ । ତେଣୁ “ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ”ରେ ସେ ବହୁଭାବରେ ଏଇ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଗଢ଼ି ତୋଳିବାରେ ନିହିତ, ସ୍ୱପ୍ନମାନଙ୍କର ଅବତାରଣା କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ- ଆଗାମୀ କାଲିର ଏ ସମାଜକୁ ଭାଙ୍ଗି ତୃଥା କରି ଗଢ଼ିବା ଓ ବିଦ୍ରୋହୀମାନଙ୍କୁ ତିଆରି କରିବା ଲାଗି ଆମର ଏ ବିଦ୍ୟାଳୟ କ୍ଷୁଦ୍ରଶିଶୁ ହୋଇ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଛି । ଶିଶୁଟି ଯେତେ କ୍ଷୁଦ୍ର ହେଉଅଛି ଏହାର କ୍ଷୁଧା ମହାନ୍ ହୋଇ ରହିଥାଉ । (୬)

ଡ଼ିଭରଂଜନଙ୍କର ଏହି ‘ମହାନ କ୍ଷୁଧାର’ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷିତ ଦାର୍ଶନିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଆମ ଲାଗି ବେଶ୍ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ । ପୁରାଣରେ ନିହିତ ଗରୁଡ଼ଙ୍କ ଜନ୍ମ ଉପାଖ୍ୟାନକୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ଡ଼ିଭରଂଜନ ମଣିଷର ସବୁ ଜିଜ୍ଞାଷା, ସବୁକିଛି ଅତୀତସୀମାକୁ ନିଜ ଆୟତ୍ତରେ ରଖିବାର ଇଚ୍ଛା କିପରି ଗଭୀର ଓ ପ୍ରଶସ୍ତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ- ତାହାହିଁ କହିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କରି ଭାଷାରେ “ଆମର

କ୍ଷୁଧା ମହାନ ହେବ, ତାହେଲେ ଯାଇଁ ଆମର ଜୀବନ ମହାନ ହୋଇପାରିବ । ଯାହାର ଗୋକକୁ ଯିଏ ଯେତିକି ଗଭୀର ଓ ବ୍ୟାପକ କରି ପାରିଛି, ଆପଣାର ଜୀବନକୁ ସେ ସେତିକି ଗଭୀରତା ଓ ବ୍ୟାପକ ଦେଇ ପାରିବ । ଜଗତ ଜୀବନର ଆନନ୍ଦକୁ ସିଏ ସେତିକି ଗଭୀର ଓ ସାର୍ଥକ କରି ଉପଭୋଗ କରିପାରିବ ।” (୭)

ଜୀବନର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଆନନ୍ଦ, ଯାହାକୁ ଇଂରାଜୀରେ Bliss କୁହାଯାଏ- ଦର୍ଶନ ଶାସ୍ତ୍ର ତହିଁର ବହୁଳ ଚର୍ଚ୍ଚା କରିଛି । ‘ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ’ର ଜୀବନ ଦର୍ଶନ ସେହି ପରମ ଆନନ୍ଦମୟ ସଭାକୁ ଜୀବନରେ ଆପଣାର କରି ତୋଳିବାର ଧାରା ବା ଚର୍ଯ୍ୟା ଉପରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇ ଆସିଛି । ବେଦ, ଉପନିଷଦର ତତ୍ତ୍ୱ ସହ ସ୍ୱର ମିଳେଇ ସେଇ ପରମ ଆନନ୍ଦ-ସଭାର ଉପଲବ୍ଧିର ଧାରାକୁ ‘ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ’ ନାନା ଭାବରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛି । ଅଥର୍ବ ବେଦ (୨/ ୧୫) ଯେପରି ଏକ ନିରବସ୍ୟ କର୍ମମୟ ଜୀବନର ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଛି, ସେହି ବିଚାରକୁ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପାଖରେ ‘ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ’ ଏକ ପାଥେୟ କରି ଦେଖେଇ ଦେଇଛି (୮) ବିଶ୍ୱରେ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବରେ ବଞ୍ଚିବାର ପରାକାଷ୍ଠା ପାଇଁ ଭାରତନ୍ତ୍ରାତ୍ମ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ମୁଖ୍ୟ ଆଦର୍ଶ ‘ତ୍ୟାଗ’ କୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ତ୍ୟାଗରେ ଯେ ଅସଲ ଗୋର ନିହିତ ତାହା ଇଣ୍ଡୋପନିଷଦର “ତେନତ୍ୟକ୍ଲେ ବ୍ରୁଢିଆଃ” ନୀତି ବାକ୍ୟରେ ଦର୍ଶାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ଜୀବନରେ ସେଇ ତ୍ୟାଗର ଦର୍ଶନକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଯିବା ପାଇଁ “ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ” ଆତ୍ମମାନଙ୍କୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଇଛି । (୯) .

କେବଳ ଓଡ଼ିଶା ଅଥବା ଭାରତ କାହିଁକି, ବିଶ୍ୱ ଜୀବନରେ ମଧ୍ୟ ଏକାନ୍ତିକ ଆନନ୍ଦ ଉପଲବ୍ଧି ପାଇଁ “ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ”ର ଜୀବନ ଦର୍ଶନ ମଧ୍ୟରେ ନିହିତ । ଏଇ ତ୍ୟାଗମୟ ଜୀବନରେ ଗୋର କରିବାର ଗବୋରରବାଦୀ ଜୀବନ ଚିନ୍ତା ହିଁ ମଣିଷକୁ ମଣିଷ ପରି ବଞ୍ଚି ରହିବାର ମୂଳମନ୍ତ୍ର ଓ ତତ୍ତ୍ୱ ପାଖକୁ ନେଇଯାଏ । ସେ ମନ୍ତ୍ର ଓ ତତ୍ତ୍ୱ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ, ପରସ୍ପରକୁ ନିଃସର୍ଗ ଶ୍ରଦ୍ଧା କରିବା ଓ ଗଲପାଇବା- ପରସ୍ପରକୁ ସାଂସାରିକ ଜୀବନରେ ସାହାଯ୍ୟ ସହଯୋଗ ଯୋଗାଇବା, ପରସ୍ପରର ଦୁଃଖ ସୁଖରେ ଭାଗି ହେବା ଏବଂ ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପରିବେଶ ତଥା ମନପ୍ରାଣ ହୃଦୟ ନେଇ ଏକ ସଂବେଦନଶୀଳ ଜୀବନଯାପନ କରିବା । ସର୍ବୋପରି ଗଲ ମଣିଷ ହେବା ।

“ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ”ର ଜୀବନ ଦର୍ଶନ ‘ସମସ୍ତେ ମିଶି ଗଲ ମଣିଷ ହେବାର ସାଧନା କରିବା’ ପାଇଁ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ତାର ସର୍ଣ୍ଣାତୁର କଠରେ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଛି । ବିଶ୍ୱରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ବସ୍ତୁ ସର୍ବସ୍ୱ ଜୀବନ ଚର୍ଯ୍ୟା ମଣିଷକୁ ନାନା ଅଦିଗକୁ ଉଡ଼ାଇ ନେଇଛି । ମଣିଷ ସ୍ୱାର୍ଥଦୈଷ୍ଟୀ ହେବାକୁ ବେଶି ପସନ୍ଦ କରୁଛି । ଏବଂ; ସେଇଥି ପାଇଁ ମାନବିକତାର ସକଳ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ଅନୁଭବ ଗୁଡ଼ିକଠାରୁ ଦୂରେଇ ଯାଇ ବ୍ୟକ୍ତି ବ୍ୟକ୍ତି, ସମାଜ ସମାଜ ତଥା ଦେଶ ଦେଶ ଭିତରେ ବ୍ୟବଧାନକୁ ବହୁ ଗୁଣରେ ବଢ଼େଇ ଦେଇଛି ।

ଫଳରେ ନାନା ଅସତ୍ୟ ଓ ଯୁଦ୍ଧ ବିଗ୍ରହର ଦୈନନ୍ଦିନ ତାଣ୍ଡବ ଲାଳା ବିଶ୍ୱକୁ ଶାନ୍ତି ଓ ଆନନ୍ଦାନୁଭବ ଠାରୁ ଦୂରେଇ ରଖୁଛି । ତେଣୁ ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ ବିଶ୍ୱରେ ଭଲ ମଣିଷ ହୋଇ ବଞ୍ଚି ରହିବା ସର୍ବଦା ଲୋଡ଼ା । ସେଇ ଆକାଂକ୍ଷିତ ଭଲ ମଣିଷ, ଭଜନାଟ ଭେଦଭାବ ବା ‘ଥିଲାବାଲା’ ନଥିଲାବାଲା’ ଭେଦଭାବଠାରୁ ବହୁ ଭର୍ଷରେ ରହିବ, ତା ଦେହରେ ଓ ପ୍ରାଣରେ ସ୍ୱଳ୍ପ ଭରବଦ୍ ବିଶ୍ୱାସ ମହତ୍ତ୍ୱ ଥିବ । ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ନିର୍ଭୟ ଓ ନିରପେକ୍ଷ ରହିବ । ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା କରିବ । ସମସ୍ତଙ୍କ କଥା ଧୈର୍ଯ୍ୟର ସହ ଶୁଣିବ ଏବଂ ସବୁରିଙ୍କ ସହ ମିଶି ବାଟ ଚାଲିପାରୁଥିବ । ତା ଭିତରେ ଅନ୍ୟକୁ-ଅନ୍ୟ ସହଯାତ୍ରୀ ମାନଙ୍କୁ ଗିଳି ପକେଇବାର ପରି ଫିକର ନଥିବ । ସେ ଅନ୍ୟକୁ ଓଗାଳି ରଖିବାର ଅପତେଷା ନକରି ବାଟ ଛାଡ଼ି ତାର ତାରିଫ କରିପାରୁଥିବ ଏବଂ ପଛୁଆ ଲୋକଙ୍କୁ ନିଜ ସମକକ୍ଷ କରି ଟାଣି ଆଣି ପାରୁଥିବ । ସେ ନମ୍ର ଓ ଚେତସ୍ୱୀ ହେବ ।

ଫିରରଂଜନଙ୍କ “ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ” ନିର୍ବାକତା, ନମ୍ରତା, ସ୍ୱସ୍ୱାଦୀତା, ସହିଷ୍ଣୁତା ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧାଭାବର ଏକ ଆୟତନ । ସେଠାରେ ତଥାକଥିତ ଗୁରୁଶିଷ୍ୟଙ୍କ ଜୀବନରେ ‘ଶତହସ୍ତେନ ବାଦିନ’ ଆଦର୍ଶ ଖୋଜିଲେ ମିଳିବନି । ସେଠାରେ ଅଧ୍ୟାୟୀ ଓ ଅଧ୍ୟାପକ ପରସ୍ପରର ସୁହୃଦ ହେବା ପାଇଁ ଲୋଡ଼ା ଏଇ ସଦ୍‌ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ଯେ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଆବଶ୍ୟକ ଫିରରଂଜନ ତାଙ୍କ ପଠନ ଓ ଅନୁଭବରୁ ହୃଦବୋଧ କରିଛନ୍ତି ଓ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ତାହାର ସ୍ୱାଦ ଚାଖିବା ପାଇଁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇଛନ୍ତି । ଚିନ୍ତିତମୁଖାର ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସେହି ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଗୁଡ଼ିକୁ ଗିରିକୁମ୍ଭରେ ରଖି ତୃତୀୟ ସମାଜ ଓ ସାମାଜିକ ଜୀବନର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିବା ପାଇଁ ଫିରରଂଜନଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶନାରେ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଏକ ପ୍ରୟୋଗାତ୍ମକ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଇଛି । ପ୍ରଚ୍ଛଦିତ ଶିକ୍ଷା ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କରେ ନିଜେ ‘ବାବୁ’ ହେବାର ସ୍ୱପ୍ନ ନେଇ ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଅଧ୍ୟାପନାର ବିବଶତା ଓ ବିମୂଢତାକୁ ସେଠାରେ ପ୍ରଶୟ ଦିଆଯାଇନାହିଁ । ଜଣେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ମର୍ଯ୍ୟାଦାବଦ୍ଧ ସ୍ୱାଧୀନଚେତ୍ ଜୀବନ ପ୍ରେମୀ, ସାମାଜିକ ପ୍ରାଣୀ ଋଡ଼ି ଚୋକିବାର ଆକାଂକ୍ଷା ରଖି ‘ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ’ ଜନ୍ମ ନେଇଛି । ତାହା ତିଗ୍ରୀ ସର୍ବସ୍ୱ ଶିକ୍ଷା ପଛଡ଼ିଠାରୁ ଏକ ଭିନ୍ନ ଶିକ୍ଷା ଦର୍ଶନରେ ଅଭିମନ୍ବିତ, ଏକ ପ୍ରୟୋଗାତ୍ମକ ଆୟତନ ହୋଇଛି । ସେଠାରେ ଫିରରଂଜନ ଅବଶ୍ୟ ଚାରୋଟି ବର୍ଷ ଅତିବାହିତ କରିଛନ୍ତି । ଅଧ୍ୟୟନ କାଳରେ ଅଧ୍ୟାୟୀମାନଙ୍କ ସକଳ ଅଭାବ, ଅସୁବିଧା ଓ ପ୍ରତିକୂଳ ଅବସ୍ଥାର କାରଣମାନଙ୍କୁ ଅନୁଭବ କରି ପାରିଛନ୍ତି । ଆଜି ଦୃଢ଼ତାର ସହ ଆମକୁ ଅବଶ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଯେ- ଆମ ଏ ଅନଗ୍ରସର ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟର ଶିକ୍ଷା ତଥା ସାମାଜିକ, ସାଂସ୍କୃତିକ ଏବଂ ଆର୍ଥନାତିକ ବିଧି ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ସାମୁହିକ ନାନା ଅସମତା ଓ ଅସତ୍ୟତାକୁ ଉପଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଅତି ଅଳ୍ପରେ କିପରି ଆକାଂକ୍ଷିତ ସୁନ୍ଦର ଶିକ୍ଷା ନେଇ ଛାତ୍ର ଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଆତ୍ମବୋଧ ଜାଗ୍ରତ ସହ ତିଗ୍ରୀ ସର୍ବସ୍ୱ ସର୍ବଗ୍ରାସୀ ମରଣ

ବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ମୁକ୍ତ ପୂର୍ବକ ସର୍ବତ୍ର “ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ”ର ସଂସ୍ଥାପନ କରାଯାଇ ପାରିବ, ସେଇ ଲକ୍ଷ୍ୟନେଇ ଚମ୍ପତିମୁଣ୍ଡା ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପରିକଳ୍ପନା କରାଯାଇଛି ।

ସେ କାଳର ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅଧ୍ୟୟନରତ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ସୀମା ରେଖାତଳର ଅଭିଭାବକମାନଙ୍କ ସତ୍ୟାନୁସନ୍ଧାନ । ସେଠାରେ ନାନା ଆଭାବ ଅସୁବିଧା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେମାନେ ପୂର୍ଣ୍ଣତଃ ସ୍ୱଳ୍ପ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ଯେ, ସେମାନଙ୍କର ଆଶା ଆକାଂକ୍ଷା ପୂରଣ କରିପାରୁଥିବା ଶିକ୍ଷା ଓ ଶିକ୍ଷାୟତନ ସେମାନଙ୍କୁ ମିଳିଯାଇଛି । ତେଣୁ ସେମାନେ ସେହି ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ତାହାର ବିଦ୍ୟାଦାତା ଗୁରୁଙ୍କ ପାଖରେ କୃତଜ୍ଞ ରୁହିବା ପୂର୍ବକ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଜଙ୍ଗଲେ ନିଜ ଜୀବନର ଫୁଲକୁ ଫୁଟାଇ ପାରିବାର ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ଲାଭ କରି ପାରିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଏ ଯୁଗର ତଥାକଥିତ ହତୋତ୍ସାହ ହାର ମାନିଛି । ଶିକ୍ଷିତ ବେକାର ହେବାର ଅର୍ଥୋକ୍ତିକ ଅସନ୍ତୋଷ ସେମାନଙ୍କ ମନରୁ ଉଠିଲେ ଯାଇଛି । ସେମାନେ ସାଧନାତେ ଜଣେ ଜଣେ ଯଥୋଚିତ ମଣିଷ ପରି ମଣିଷ ହୋଇ ସେଠାରୁ ବାହାରିବାର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଛନ୍ତି । ସମ୍ଭବତଃ ଏହି ପଦକ୍ଷେପର ସ୍ୱପ୍ନ ନେଇ ‘ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ’ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି ଏବଂ ବଞ୍ଚୁ ରହିଛି ।

ସେଠାରେ ଗଣିତ, ବିଜ୍ଞାନ, ସାହିତ୍ୟ, ଇତିହାସ, ଭୂଗୋଳ, ସମାଜ-ଶାସ୍ତ୍ର, ମନବିଜ୍ଞାନ, ଶିକ୍ଷା-ଦର୍ଶନ ଶାସ୍ତ୍ର, ଚିତ୍ରକଳା ସହ ନାନା ଔପଦ୍ୟୋଗିକ ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ଦିଆଯାଇଛି । ତାହା ଭିତରେ ଯୁଗ ଅସନ୍ତୋଷରୁ ‘ମୁକ୍ତିଲାଭ’ ପରି ଏକ ସୁନ୍ଦର ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଜୀବନ ଯାପନ କରିବାର ନାନା ଇଙ୍ଗିତ ଚିରରଂଜନଙ୍କ (ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସନ୍ନିବେଶିତ) ଲେଖାରୁ ମିଳିପାରିଛି ।

ଏହିପରି ଏକ ଶିକ୍ଷା-ଅନୁଷ୍ଠାନ ଓ ଶିକ୍ଷା ଦର୍ଶନର ମୂଳଦୁଆ ପ୍ରଥମେ ଚିରରଂଜନଙ୍କର ଚାନ୍ଦକାଳିନ “ଗ୍ରାମସେବକ” ପତ୍ରିକାରେ ଧାରାବାହିକ ଭାବେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିବା ‘ଜଙ୍ଗଲ ଚିଠି’ରେ ଛାତ୍ର ଓ ଅଭିଭାବକମାନଙ୍କ ମନରେ ପକାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ସେଇ ଚିଠିଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇ ସେଠାକୁ ଅଧିକାଂଶ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀ ନିଜେ ନିଜେ କିମ୍ବା ଅଭିଭାବକଙ୍କ ପ୍ରରୋଚନାରେ ଜଙ୍ଗଲ କୁମିକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ସମ୍ଭବତଃ ସେଇ ଯୁଗ ଅସନ୍ତୋଷ ଓ ହତୋତ୍ସାହରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବା ପାଇଁ ଚମ୍ପତିମୁଣ୍ଡା ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ମୁହାଁଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ପ୍ରଥମତଃ ସେଇମାନଙ୍କ ଲାଗି ‘ଜଙ୍ଗଲ ଚିଠି’ ସେ ଲେଖୁଛନ୍ତି । ‘ଜଙ୍ଗଲ ଚିଠି’ ଗ୍ରନ୍ଥ ଆକାରରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ଅବସରରେ ଚିରରଂଜନ ଲେଖୁଛନ୍ତି, “ଓଡ଼ିଶାର ସୁଲ କଲେଜମାନଙ୍କରେ ଶହ ଶହ ଏପରି ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀ ଆଜି ମଧ୍ୟ ରହିଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଓ ଆପଣା ଜୀବନରେ ଖାଲି ପରୀକ୍ଷା ଦେଇ ପାହାଡ଼ ପାରିହେବାଠାରୁ ଆହୁରି ଅଧିକ କିଛି ତଥାପି ଖୋଜି ବୁଝୁଛନ୍ତି । ସେଇମାନଙ୍କ ଲାଗି ମୁଁ ‘ଜଙ୍ଗଲ ଚିଠି’

ଲେଖିବି । ସେମାନଙ୍କର ଅସନ୍ତୋଷ କ୍ଷୁଧା ଓ ବିଶ୍ୱାସକୁ ମୁଁ ମହାନ୍ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରୁଛି ।” (୧୦)

“ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ”ର ଅସଲ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଓ ଦର୍ଶନ ଉଲ୍ଲିଖିତ ଏଇ କେଇ ଧାଡ଼ିକୁ ବେଶ୍ ଅନୁମେୟ । ସେହି ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଯେଉଁମାନେ ସକଳ ଅବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ଅସୁବିଧା ସତ୍ତ୍ୱେ ମଧ୍ୟ ବିଦ୍ୟା ସାଧନ ଦିଗରେ ନିମଗ୍ନ ରହୁଥିଲେ, “ସେମାନେ ଜୀବନକୁ ଭଲ ପାଆନ୍ତି, ମଣିଷକୁ ଭଲ ପାଆନ୍ତି । ମଣିଷର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଭଲ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖି ସେମାନେ ଜୀବନ ଦେବତାର ବୋଲ ମାନି ନିଅନ୍ତି ।” (୧୧)

“ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ”ର ଯାବତୀୟ ଶିକ୍ଷା ଖସଡ଼ା ଓ କର୍ମ ଖସଡ଼ା ଗିତରେ ମୂଳତଃ ମଣିଷ ହୋଇ ବାହାରିବାର - ଭଲ ମଣିଷ ହେବାର ଜୀବନ ଦର୍ଶନ ହିଁ ନିତ୍ୟ ପରିଚର୍ଯ୍ୟା ହୋଇଛି । ତେଣୁ ସେଠି ଉଭୟ ଛାତ୍ର ଓ ଶିକ୍ଷକ ମିଳିମିଶି ପ୍ରତିଦିନର ଜୀବନ ଯାତ୍ରାରେ ଜୀବନକୁ ବୁଝିବାକୁ, ଚିହ୍ନିବାକୁ ଏବଂ ସ୍ୱୟଂ ଏକ ସର୍ବମଣିଷ ପରି ବଞ୍ଚିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ସେଠି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି- ଜୀବନ ଏକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଏବଂ ଜୀବନକୁ ବୁଝିନଥିବା, ଜୀବନର ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ଗତିଶୀଳତାକୁ ପ୍ରତିମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଆହତ କରୁଥିବା ବିଦ୍ୟାଳୟ ହିଁ ମୃତ । ତେଣୁ ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଏକ ‘ବିଦ୍ୟାଳୟ’ କି ‘ବହି’ ହେଉ, ଏହାର ପ୍ରାଣ ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ଚିତ୍ତରଂଜନ ଦାସ- ଯିଏ ତାଙ୍କ ବୃହତ୍ତର ପରିବାରର (ଏଠାରେ ବିଶ୍ୱ ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ) ଚିତ୍ତଭାଣ୍ଡ ଭାବରେ ପରିଚିତ, ସେ ନିଜେ-ଏକ-ଜୀବନ୍ତ ବିଦ୍ୟାଳୟ ।

ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀ :

୧. Aldous Huxlay - Ends and Means p-252

୨. ଚିତ୍ତରଂଜନ ଦାସ - ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ - ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ - ପୃ.୯୮

୩. ଚିତ୍ତରଂଜନ ଦାସ - ତତ୍ତ୍ୱେବ : ଭୂମିକା

୪. ଚିତ୍ତରଂଜନ ଦାସ - ତତ୍ତ୍ୱେବ : ଭୂମିକା

୫. ରବ୍ ବେଦ - (୧୬୪, ୪୬)

୬. ଚିତ୍ତରଂଜନ ଦାସ - ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ - ପୃ.୮୦

୭. ଚିତ୍ତରଂଜନ ଦାସ - ତତ୍ତ୍ୱେବ - ପୃ.୧୩

୮. ଚିତ୍ତରଂଜନ ଦାସ - ତତ୍ତ୍ୱେବ - ପୃ.୩୫-୩୬

୯. ଚିତ୍ତରଂଜନ ଦାସ - ତତ୍ତ୍ୱେବ - ପୃ.୨୬

୧୦. ଚିତ୍ତରଂଜନ ଦାସ - ଜଙ୍ଗଲ ଚିଠି - ପୃ.୨୭୯

୧୧. ଚିତ୍ତରଂଜନ ଦାସ - ତତ୍ତ୍ୱେବ - ପୃ.୨୭୭

ଶିକ୍ଷକ ଚିରଞ୍ଜନ

ଶ୍ରୀ ରମେଶ ଚନ୍ଦ୍ର ବେହେରା

-ଏକ-

୧୯୫୪ ମସିହା । ଚିରଞ୍ଜନ ଦାସକୁ ସେତେବେଳକୁ ଏକତିରିଶ ବର୍ଷ ବୟସ । ସେ ସମୟରେ ତାକୁ ଜାଣିଥିବା ଅନେକ ଲୋକ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଅନେକ କିଛି ଆଶା କରିଥିଲେ । ଏତେ ପାଠ ପଢ଼ିଛି । ତେଜମାର୍କ, ଜର୍ମାନ, ସେନ, ଇଂଲଣ୍ଡ, ଫିନଲ୍ୟାଣ୍ଡ, ସ୍ୱିଡେନ୍ ପ୍ରଭୃତି ଦେଶ ବୁଲିଛି । ଏପରି ଅଭିଜ୍ଞତା ଥିବା ଲୋକଟି ନିଶ୍ଚୟ ଭାରତର ମୁଣ୍ଡରେ ବସି ସମସ୍ତଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ତେଜ ମାରିଦେବ, ନଚେତ୍ ସବୁ କରିଦେବା ବାହାନାରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ କୁଣ୍ଡେଇ ଦେବାର ଯୋଜନା କରିବ । ଅନେକ ଲୋକ କେତେ କ'ଣ ଆଶା ରଖି ତାକୁ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ଚାହିଁ ରହିଥିଲେ । ଚିରଞ୍ଜନ ସେମାନଙ୍କୁ ଯେ ପଡ଼ି ପାରୁ ନଥିଲେ ଏକଥା ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ବିଷ୍ଣୁ ଅଧ୍ୟୟନ ବିଦ୍ୟା ତାକୁ ଅଭଗା ଅଧିକ ଅଛି ଶିକ୍ଷା ଦେଇଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ଅନେକଙ୍କ ଅନେକ ଅନେକ ସମ୍ଭାବନାର ଖରୁଣିମାନଙ୍କର ମୋହ ଓ ସୁଯୋଗକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରି ନିଜର ବିବେକର ମାର୍ଗକୁ ଆଦରି ନେଇଥିଲେ । ସେ ଯାହା ଚାହିଁଥାନ୍ତେ, ହେଇ ପାରିଥାନ୍ତେ ବା ଯଦି ଲୋକଙ୍କ କଥାକୁ ଓ ଭଜା ଦେଖାଯିବାର ଇଚ୍ଛାକୁ ପ୍ରୟୋଗ କରିଥାନ୍ତେ, ନିଶ୍ଚୟ ଭାରତ ନାମକ ବର୍ଷରେ କୌଣସି ଏକ ଉଚ୍ଚସିଂହାସନକୁ ଅଧିକାର କରିନେଇଥାନ୍ତେ । ଆଜିର ଅନେକ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପରି ସେ ସେପରି କରିନଥିଲେ । ନିଜ ବିବେକ ପାଖରେ ନିଜକୁ ସମର୍ପଣ କରି ଭଜ ହେବା ପାଇଁ ଭଜ ଆଶା କରି ସେ ଅନୁଗୋଳ ମାଟିରେ ପାଦ ଦେଲେ ୧୯୫୪ ମସିହା ଅଗଷ୍ଟ ୨୬ ତାରିଖରେ । ସେଇଦିନଠାରୁ ସେ ଚାଲିଛନ୍ତି ଯେ ଚାଲିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱପ୍ନ ସାମାଜିକ । ଚାଲିବା ଏକ ପ୍ରକ୍ରିୟା -ଏକ ଚିରତନ ଯାତ୍ରା ।

ସେତେବେଳକୁ ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନ ହୋଇନଥାଏ । ୧୯୪୭ର ଭାରତଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଅହିଂସା ଆନ୍ଦୋଳନ ଲୋକମାନେ ଚାହାଣିରେ ଚମକ ଖେଳେଇ ଦେଇଥାଏ । ସ୍ୱାଧୀନ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବାର ଅଭାବୁଆ ସେମାନଙ୍କୁ ଭଜାଟିତ କରୁଥାଏ । ମାତ୍ର ଇଂରେଜମାନେ ଭାରତର ଜନଗଣର ଆଦର୍ଶ ଓ ଆନ୍ଦୋଳନର ବାଟ ଓଗାଳି ବସିଥାନ୍ତି । ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନ ହେଇଛି । ଚିରଞ୍ଜନ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମରେ ସରନିକ ହୋଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ସମକାଳୀନ ଭାରତର ଶିକ୍ଷା, ରାଜନୀତି, ସମାଜ ବ୍ୟବସ୍ଥା, ପରଂପରା ଓ ସଂସ୍କୃତିକୁ ସେ ଗିନି ଆଖିରେ ବିଚାର କରିଛନ୍ତି । ଏକ ଜାତିର ସମାଜ ଓ ସଂସ୍କୃତି ଜୀବନର ସକଳ ବିପର୍ଯ୍ୟୟର କାରଣ ଭାବରେ ସେ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ମଳକୁ ହିଁ ଆବିଷ୍କାର କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ବିଶେଷତଃ ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଓ ଯୁଗୋତ୍ତର ଯୁଗୋତ୍ତର ବିଭିନ୍ନ

ଜାତିର ପୁନର୍ଗଢଣ କାଳୀନ ତ୍ୟାଗ ଓ କର୍ମନିଷ୍ଠା ତାଙ୍କୁ ଅଭିଭୂତ କରିଛି । ପଶ୍ଚିମ ତାଙ୍କ ଆଖି ଖୋଲି ଦେଇଛି । ଭାରତକୁ ଅନୁରୂପ ଭାବରେ ଗଢିବା ପାଇଁ ଗୋଲାମୀ-ଗଜଣ, ଦାସ-ମନସ୍ସର୍ବସ୍ବ ଓ ହାକିମ ଅଧ୍ୟୁଷିତ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ମାଧ୍ୟମରେ ନୂତନ ଦେଶ ଗଢିବାର ପ୍ରବଣତା ତାଙ୍କୁ ପ୍ରାୟତଃ ବାତୁଳ କରିଛି । ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରୟୋଗଶାଳା ତାଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଛି ଚମ୍ପିଗିମୁଣ୍ଡାରେ । ଅନୁଷ୍ଠାନର ନାଁ ରଖିଛନ୍ତି ଜୀବନ-ବିଦ୍ୟାଳୟ । ସେତେବେଳକୁ ସେ ବୟସରେ ତରୁଣ । ଅନେକ ସ୍ବପ୍ନରେ ପ୍ରାଣବତ । ୧୯୫୪ ମସିହା ୨୬ ତାରିଖରେ ଜୀବନ-ବିଦ୍ୟାଳୟ ଉଦ୍‌ଘାଟିତ ହୁଏ ଅନୁଗୋଳ ସହରରେ ନୁହେଁ ସହରଠାରୁ ପ୍ରାୟ ୧୨ କିଲୋମିଟର ଦୂରରେ ପ୍ରାୟ ଏକ ଶହ ଏକର ଜମି ଉପରେ ଚମ୍ପିଗିମୁଣ୍ଡା ନାମକ ଏକ ଗ୍ରାମରେ । ବିଶିଷ୍ଟ ଗାନ୍ଧିବାଦୀ ନେତା ଧୀରେନ୍ଦ୍ର ମଜୁମଦାର, କାଳିହାଡ଼ରଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀ ଓ ମାୟାଧର ମାନସିଂହ ଉଦ୍‌ଘାଟନ ଉତ୍ସବରେ ଯୋଗ ଦିଅନ୍ତି । ଏବଂ, ଏହା ଗଡ଼଼ଜାରେ ନେତୃତ୍ବ ନିଅନ୍ତି ଓଡ଼ିଶାର ତାତ୍କାଳିକ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ନବକୃଷ୍ଣ ଚୌଧୁରୀ ଏବଂ ତାଙ୍କ ପତ୍ନୀ ମାଳତୀ ଦେବୀ ଚୌଧୁରୀ ।

ଯୁରୋପରେ ପାଠପଢ଼ା କାଳରେ ଚିନ୍ତରଂଜନଙ୍କୁ ପ୍ରଥମେ ଅଭିଭୂତ କରିଥିଲା ଫିନିଲ୍ୟାଣ୍ଡର ଲୋକବିଦ୍ୟାଳୟ । ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାର ନୂତନ-ପ୍ରାଣପ୍ରତିଷ୍ଠା କ୍ଷେତ୍ରରେ କ୍ରାନ୍ତିକାରୀ ଶିକ୍ଷକ, ବିପ୍ଳବୀ କ୍ରିଷ୍ଣେନ୍ କଲକାଳ ଦମ୍ଭ ଓ ସାହସକୁ ସେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିଛନ୍ତି । ସମାଜ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଓ ଜୀବନ ଗଡ଼଼ଜାର ଆହ୍ୱାନକୁ ସାଧାରଣ ଲୋକ ଓ ଏହାର ସରକାର କିପରି ବିରୋଧ କରନ୍ତି ତାହାର ପ୍ରମାଣ ସେ ସେହି ବିଦ୍ୟାଳୟ ଗ୍ରମଣରୁ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି । ସେ ଅଶେଷ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଇଛନ୍ତି- ସକଳ ପ୍ରତିରୋଧ ସତ୍ତ୍ୱେ ଆପଣାର ଆଦର୍ଶକୁ ପୁଂଜି କରି ଏହାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ସଂଗ୍ରାମ କରୁଥିବା ମଣିଷମାନଙ୍କର ଦମ୍ଭ ଓ ସାହସିକକୁ । ବାରମ୍ବାର ସେ ଲୋକବିଦ୍ୟାଳୟ ମାନଙ୍କୁ ଯାଇଛନ୍ତି । କ୍ରିଷ୍ଣେନ୍ କଲକାଳର ସବୁପ୍ରକାର ପ୍ରତ୍ୟେକ୍ଷା ଓ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରୟୋଗକୁ ନିଷ୍ଠାର ସହିତ ବୁଝିଛନ୍ତି । ନିଜ ଦେଶରେ ଏପରି ଏକ ଶିକ୍ଷାୟତନ ଗଢିବାର ପ୍ରେରଣା ସେ ସେଠାରୁ ହିଁ ପାଇଛନ୍ତି । ମଣିଷ କେତେ ସୃଜନଶୀଳ ଓ ସୃଜନବିଶ୍ୱାସୀ ହେଲେ ଯାଇଁ ଶିକ୍ଷକ ହୋଇପାରିବ ସେ ସେଠାରୁ ଏହା ହିଁ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି ।

ତାଙ୍କ ଜୀବନ ଯାତ୍ରା ପୁଣି ଟିକେ ଠିଆ ହୋଇଛି ଇଂଲଣ୍ଡରେ ଅବସ୍ଥାପିତ ଏ.ଏସ୍. ନିଲକର ସମରହିଲ୍ ସ୍କୁଲ ପାଖରେ । ବିଦ୍ୟାଳୟ ଭିତରକୁ ସେ ଯାଇଛନ୍ତି । ସେଠାରେ ସେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ନିଲକର ବହି ଗୁଡ଼ିକୁ ପଢ଼ିଛନ୍ତି ମୂଳ ଭାଷାରେ । ବିଦ୍ୟାଳୟର ସଂପଦ ମଣ୍ଡିତ ନୁହେଁ, ହୃଦୟ - ନିଲ୍ ହିଁ ତାଙ୍କୁ ଏହି ଗହନ କଥା ବତେଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରାଣ ସମ୍ଭବତଃ ସେଇଠି ଶିକ୍ଷକତା ସହିତ ମିତ ବସିଛି, ସମରହିଲ୍ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ବନ୍ଧୁବାର ସେ ଯାଇଛନ୍ତି । ବ୍ୟବସ୍ଥା ସହିତ ମିଶିଯାଇଛନ୍ତି । ଶିକ୍ଷାର ବାଟ ଯେ ଏତେ ସହଜ ବାଟ ନୁହେଁ, ତାହା ସେ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି । ଶିକ୍ଷାର ପଥକୁ ଆଦରି ନେଇଥିବା ମଣିଷ ମୋଟେ ନିଜ

ସମୟକୁ ଅପବ୍ୟବହାର କରିବ ନାହିଁ । ସମୟର ସବୁପଯୋଗ ସଂଗ୍ରହ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷାରୋହଣ ବା ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ନିୟତଃ ଆପଣାନ୍ତୁ ଶିଷ୍ୟଟିଏ କରି ବ୍ୟକ୍ତ କରିବା ହେଉଛି ଅସଲ ଶିକ୍ଷକର ଜୀବନାଦର୍ଶ । ସେ ବୁଝିପାରିଛନ୍ତି ଯେ ଶିକ୍ଷାରେ କେବଳ ସ୍ବାଧୀନତା ହିଁ ଅଧ୍ୟାୟୀକୁ ଜୀବନର ସୋପାନ ପରେ ସୋପାନ ଅତିକ୍ରମଣରେ ସହାୟକ ହୋଇପାରିବ । ଏବଂ, ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ଛାତ୍ରର ସୋପାନ ଅତିକ୍ରମଣର ପ୍ରକୃତ ବାଟଟି ତାକୁ ବଚେଇ ଦେଉଥିବ । ତା ହାତରେ ବାଡ଼ି ନଥିବ । ଦେଖାଇ ଦଉଟି ବୋଲି ମନରେ ମଧ୍ୟ ଅହଂକାର ନଥିବ - ଥିବ ଶ୍ରଦ୍ଧା, ଜୀବନ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସ୍ବାଧୀନତାବୋଧ ।

ଚିରଂଜନ ସମୟକ୍ରମେ ପୁଣି ଭେଟିଛନ୍ତି ଜାନୁୟ କୋର୍ସାକ୍-ପୃଥ୍ବୀର ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଆଉ ଜଣେ ବ୍ରାଡ଼ିକାରା-ଚିନ୍ତାନାୟକ । ଅନାଥ ଶିଶୁ ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ତଡ଼ାଖାଇ ଆସୁଥିଲେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଜାନୁୟ କୋର୍ସାକ୍ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଣି ପକେଇବାକୁ ପଣ କରିଛନ୍ତି । ଶିକ୍ଷକ ଜଣେ ଯେ କିପରି ପାଠ ପଢ଼ାଇଲେ ସବୁପିଲା ପାଠକୁ ନିଜର କରି ପାରିବେ । ସବୁ ଗହନ କଥା ବୁଝିପାରିବେ । ଏପରି ଶିକ୍ଷା-ଛେଉଣୁ ପିଲାଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା କିଛି କାର୍ଯ୍ୟ ତାହା କେବଳ ହୃଦୟର ଅନୁଭବର ପ୍ରସଙ୍ଗ । ଜାନୁୟ କୋର୍ସାକ୍ ନିଜର ‘ଅନାଥାଶ୍ରମ ହୋମ’ରେ ପିଲାଙ୍କୁ ରଖିଛନ୍ତି । ଏପରିକି ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବେଳେବେଳେ ଶିକ୍ଷାବୃତ୍ତିକୁ ମଧ୍ୟ ଆପଣେଇ ନେଇଛନ୍ତି । ଶିକ୍ଷାବୃତ୍ତିର ଅର୍ଥ ଭିକମାଗି ବୁଲିବା ନୁହେଁ । ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତି ଦରଦୀ ମଣିଷର ସାହାଯ୍ୟକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା । ପିଲାମାନେ ମଧ୍ୟ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ଏତେ ଭଲ ପାଇବେ ଯେ ଘରକୁ ମଧ୍ୟ ବୁଲିଯିବେ । ଜାନୁୟଙ୍କ ଜୀବନରେ ତାହାହିଁ ହୋଇଛି । ଅଭିଭାବକମାନେ ତାଙ୍କୁ ହିଂସା କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେ ନିଜ ବାଟରୁ ଓହରି ଆସିନାହାନ୍ତି । ଜାନୁୟ ବୃତ୍ତିରେ ଡ଼ାକ୍ତର ଥିଲେ । କେତାଣି କାହିଁକି ଶିକ୍ଷାର ବାଟ ତାଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡ କରିଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ଶିକ୍ଷକ ପରି ସମସ୍ତ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିଛନ୍ତି । ପିଲାଙ୍କୁ ଭଲ ପାଇ ଭଲ ମଣିଷ କରିବା ଯଦିତ କାହା ହାତର କଥା ନୁହେଁ, ତଥାପି ଭଲ ପାଇବା ଧୂରା ହିଁ ପିଲାଟିଏ ଭଲ ହୋଇପାରିବ ଏପରି ଏକ ବିଶ୍ବାସ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ରହିଛି । ଶିକ୍ଷକ ପକ୍ଷରେ ସେତିକି ବେଳେ ତାହା ସମ୍ଭବ ହେବ - ଯେତେବେଳେ ସେ ନିଜେ ହୋଇପାରିବ ଜଣେ ଅଧ୍ୟାୟୀ ଓ ସୁହୃଦ । ଶିକ୍ଷକର ଅଭିମାନ ତା ଭିତରେ ଆଦୌ ନଥିବ । ମାତ୍ର କେତେ ସୂତରରେ ସେ ଧରିଥିବ ଚିନ୍ତିତ ଗଜଣର ସ୍ମୃତିକୁ । ଚିରଂଜନ ଜାନୁୟଙ୍କ ପାଖରୁ ତାହାହିଁ ଶିଖିଛନ୍ତି ।

ରୁଷରେ ରହଣିକାଳରେ ଚିରଂଜନ ସାକ୍ଷାତ କରନ୍ତି ଆଇଜଣେ ବ୍ରାଡ଼ିକାରା ଶିକ୍ଷକ ଭାସିଲି ସୁଖୋମ୍‌ସିନ୍‌ସ୍କିଙ୍କୁ । ଶିକ୍ଷକ ଯେ ଛାତ୍ର ମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଜୀବନ ବଞ୍ଚେ, ତାଙ୍କ ଠାରୁ ସେ ତାହାହିଁ ଶିଖିଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଭାସିଲି ସୁଖୋମ୍‌ସିନ୍‌ସ୍କି ଯେପରି ଶିକ୍ଷକଟିଏ ହେବାପାଇଁ ସଂସାରରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ଶିକ୍ଷକ ବିନା ସେ ଅନ୍ୟ କିଛି ହେଲେ ହେଇପାରି ନଥାନ୍ତେ । ସେ ଶିକ୍ଷା, ଶିକ୍ଷାର ଉପାଦାନ ସଦୃଶ ଛାତ୍ର ବା ଶିଷ୍ୟ ଓ ସୁଲର ପରିକଳ୍ପନା ବ୍ୟତୀତ କିଛି

ହେଲେ କରିପାରୁ ନଥିଲେ । ନିଜକୁ ପିଲାକ ପାଇଁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରି ଜୀବନ ବଞ୍ଚୁଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ଲେଖୁଥିଲେ “ମୋ ହୃଦୟ ପିଲାକ ପାଇଁ” । ପିଲାକ ଭିତରେ ନିଜ ସ୍ୱପ୍ନଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଖୁଥିଲେ । ତେଣୁ ସମ୍ଭବତଃ ସେଇ ସ୍ୱପ୍ନାବିଷ୍ମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଇ ଜୀବନ ବଞ୍ଚୁଥିଲେ । ଜୀବନରେ ଭୟ ତାକୁ ଗ୍ରାସି ନଥିଲା- ସମାହିତ କରିଥିଲା ଶୁଦ୍ଧ ଓ ସ୍ୱପ୍ନ । ଚିରରଞ୍ଜନକୁ ମୁଁ ଏଇଠି ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ବୋଲି କହିବି - ସେ ପୃଥିବୀର ଏଇ ବିପ୍ଳବମାନଙ୍କୁ ବୁଝିବାରେ ହିଁ ସୁଯୋଗ ପାଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଅନ୍ୟତମ ଜ୍ଞାତିକାରୀ ଏଇଥିପାଇଁ କହିବି-ସେମାନଙ୍କ ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଲାଭ କରିଥିବା ପ୍ରେରଣାକୁ ଅପଣା ଜୀବନଯାତ୍ରାରେ ପ୍ରୟୋଗ କରିବାର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଛନ୍ତି - ଯାହା ଭାରତବର୍ଷରେ ଅନ୍ୟ ପରିଦର୍ଶକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ଭବ ହେଇନି । ସେମାନେ କେବଳ ପରିଦର୍ଶକ ହୋଇ ରହି ଯାଇଛନ୍ତି- ଅବଗାହୀ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି ।

ସମକାଳରେ ଅନ୍ୟଏକ ଗ୍ରନ୍ଥ “ଜଣେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ଚିଠି” ଚିରରଞ୍ଜନଙ୍କ ଶିକ୍ଷକ-ପ୍ରାଣକୁ ବେଶ୍ ଆନ୍ଦୋଳିତ କରିଛି । ବହିର ଲେଖକ ଆଠଜଣ ଅଧ୍ୟାୟୀ- ଇଟାଲିର ବାବିଆନ୍ ସ୍କୁଲର । ସେମାନଙ୍କ ମନଗହନର ଏହା ଅଛନ୍ତି ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି । ଏହା ସେଠାରେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ବିକ୍ରି ହୋଇଥିବା ପୁସ୍ତକ । ଶିକ୍ଷା, ଶିକ୍ଷକ, ଶିକ୍ଷାୟତନ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ମଧ୍ୟରେ ଚହନ ସୃଷ୍ଟିକରି ବହିଟି ପୃଥିବୀର ଶିକ୍ଷା ଇତିହାସରେ ଏକ ଟ୍ୟାଲେଣ୍ଟ ପରି ଶିକ୍ଷା-ପିପାସୁ ମଣିଷର ମତାମତକୁ ଆହ୍ୱାନ କରିଛି । ଆଠ ଜଣ ପିଲା କିପରି ସ୍କୁଲ ଶିକ୍ଷାରେ ବାତସ୍ତବ ହୋଇ ଶିକ୍ଷାକ୍ଷେତ୍ରରୁ ବାହାରି ଆସି ନିଜେ ନିଜର ଗୁରୁ ହେଇ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ଓ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଗେହ୍ଲା ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅକସ୍ତ୍ର ପ୍ରଶ୍ନ ତିଆରି କରିଛନ୍ତି- ଏବଂ ଗେହ୍ଲା ଛାତ୍ର ଓ ଗେହ୍ଲା ଗୁରୁମାନେ ତାର ସମାଧାନ ଏଯାଏଁ କରିପାରିନାହାନ୍ତି । ଏପରି ଏକ ବହିର ସହିତ ମିତ ବସି ଚିରରଞ୍ଜନ ନିଜକୁ ଧନ୍ୟ ମନେ କରିଛନ୍ତି । ଶିକ୍ଷାରେ ଛାତ୍ରର ଦୃଢ଼ ମନୋବଳକୁ ପ୍ରାଣୀତ ଜଣାଇ ଭାରତର ସବୁ ଛାତ୍ର ଏପରି ଚିଠି ଲେଖିବାକୁ ପ୍ରେରଣା ଦେଇଛନ୍ତି । ଗୁରୁଶିଷ୍ୟ ମିଶ୍ରି କରି ସବୁ ସମସ୍ୟା ସମାଧାନର ବାଟ ଖୋଜିବା ହେଉଛି ଶିକ୍ଷା- ବାଟୋଇ ଶିକ୍ଷକର ଧର୍ମ । ଶିକ୍ଷାକୁ ନେଇ ଏତେ ଗବେଷଣା କରୁଥିବା ଚିରରଞ୍ଜନ ଜାଣିଛନ୍ତି ଶିକ୍ଷାର ମୂଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପିଲାଙ୍କ ମନକୁ ବୁଝିବୋଧ ପିଲାଙ୍କ ମନକୁ ନପାଇଲା ପରି ବିଦ୍ୟା ଶିକ୍ଷା ପଦବାଚ୍ୟ ନୁହେଁ । ଅଧ୍ୟୟନରେ ଛାତ୍ରର ସ୍ୱାଧୀନତା ଓ ତା ମନକୁ ମତାଇ ପାଠ ପଢ଼ାଇବା ହେଉଛି ଶିକ୍ଷକର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଶିକ୍ଷକ ଚିରରଞ୍ଜନ ସତେଯେପରି ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ଆଦର୍ଶର ସଜା ଅବଗାହୀ ।

ଚିରରଞ୍ଜନ କୋପେନ୍‌ହେଗେନ୍‌ର ମାଓଲେସ୍‌ଗଣ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ମଧ୍ୟ ଯାଇଛନ୍ତି । ସେହି ଗଣବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଥାନ୍ତି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ନଓରପ୍ । ସେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିନ ପ୍ରାର୍ଥନା ପରେ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଘରୁ ଲେଖି ଆଣିଥିବା ଏକ ଲିଖିତାଂଶ ପଢ଼ି ଶୁଣାନ୍ତି । ଏଇ ଲେଖା ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀଙ୍କ ଦାନରେ ଅନେକ ପ୍ରକାର ପକାଏ । ଆପଣା ଜୀବନର ମୂଲ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିବାରେ ସେମାନେ ଏଥିରୁ ଅନେକ ପ୍ରେରଣା ପାଆନ୍ତି । ଆପଣା ଚିରର ସ୍ମୃତନ୍ତ୍ର ଚିତ୍ତନର

ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରିବା ଲାଗି ଏହା ଯଥେଷ୍ଟ ଖାଦ୍ୟ ଯୋଗ୍ୟ । ତେଣୁ ଅନେକ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀ ଏହାକୁ ଅଧିକ ମୂଲ୍ୟବାନ ବୋଲି ମନେ କରିଛନ୍ତି । ମାଓଭେଲ୍ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଏପରି ଶିକ୍ଷାଦାନ ଶୈଳୀକୁ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଆପଣେଇ ନେଇଛନ୍ତି ତାଙ୍କ ମନ ଓ ହୃଦୟରେ । ନିଜକୁ ସେ ସବୁପ୍ରକାର ଆଲୋଚନା ପାଇଁ ଯୋଗ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ।

ଦେହଶୁଦ୍ଧ ବର୍ଷତଳେ ବିଶ୍ୱପ ଗୁଡ଼ଭଲ୍ଲୟ ଯେତେବେଳେ ତେଜମାର୍କର ଶିକ୍ଷାବିତାର ଓ ଶିକ୍ଷା-ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବାକୁ ବାହାରିଲେ ତାଙ୍କ ଲେଖା ଓ ବକ୍ତୃତାମାନଙ୍କରେ, ସେ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କୁ “ମରଣ-ବିଦ୍ୟାଳୟ” ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ଦେଶର ସଂସ୍କୃତି, ଲୋକମାନଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତା ତଥା ସମସ୍ତ ମାନବିକ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧକୁ ଯେଉଁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଅସ୍ୱୀକାର କରେ, ତାହା ଶିକ୍ଷା ବିଧାନର ଗାନ୍ଧୀରେ “ମରଣ-ବିଦ୍ୟାଳୟ” । ଏହି “ମରଣ-ବିଦ୍ୟାଳୟ”ର ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ଗୁଡ଼ଭଲ୍ଲୟ “ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ”ର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନର ଇଚ୍ଛା କରିଛନ୍ତି । ସେଠି ଛାତ୍ର ଜାତୀୟ ସଂସ୍କୃତି ଓ ମାନବିକ ଶୁଦ୍ଧାର ଆଧାର ଭାବରେ ଆପଣାର ଜୀବନ-ପଥ ଆବିଷ୍କାର କରିପାରିବ । ବିତାର ଓ ବିଶ୍ୱାସର ସହିତ ଜୀବନର ମୂଲ୍ୟ ନିରୂପଣ କରିବାର ଶକ୍ତି ସେ ଅର୍ଜନ କରିପାରିବ । ଏବଂ, ଅନ୍ୱେଷଣ ଲବ୍ଧ ସକଳ ଜ୍ଞାନକୁ ସେ ପ୍ରଧାନତଃ ଅଧିକ ଅନ୍ୱେଷଣର ସାଧନ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରି ଶିଖିବ । ଏପରି ଗୋଟିଏ ବିଦ୍ୟାଳୟର ସ୍ୱପ୍ନ ଗୁଡ଼ଭଲ୍ଲୟ ଦେଖିଛନ୍ତି ଏବଂ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଭାରତବର୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ସେଇ ସ୍ୱପ୍ନକୁ ସାକାର କରିବାକୁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଛନ୍ତି ।

ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର ସତ୍ୟବାଦୀ ବନ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଶିକ୍ଷାଦାନ ଓ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଣାଳୀ ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷକ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି । ସତ୍ୟବାଦୀର ଆରମ୍ଭ, ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଓ ଶେଷ ଦିନ ସଂପର୍କରେ ସେ ସଂକେତନ ହୋଇଛନ୍ତି । ଆପଣା ପରିବେଶର ଘଟଣା ହେଉଥିବାରୁ ସତ୍ୟବାଦୀକୁ ସେ ଅଧିକ ହେଜିବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏବଂ, ବକ୍ତୃକବନର ଆଦର୍ଶ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଘନୀଭୂତ ହୋଇଛି ।

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କୁ ଶାନ୍ତିନିକେତନର ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ମଧ୍ୟ କମ୍ ପ୍ରଭାବିତ କରିନି । ଭାରତବର୍ଷର ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ଆଦର୍ଶ ଓ ପ୍ରୟୋଗ ଧାରାକୁ ବୁଝିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଅନ୍ୟତମ । ତେଣୁ ରବୀନ୍ଦ୍ର ତାଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରେରଣାର ଅନ୍ୟତମ ଉତ୍ସ ହୋଇଛନ୍ତି । ବିଶ୍ୱ ଭାରତୀୟ ବିଶ୍ୱପ୍ରାଣ ଗାବନା ଡାକୁ ଏବେ ମଧ୍ୟ ବିହ୍ୱଳ କରି ରଖିଛି । ଶିକ୍ଷାରେ ଏହି ବିଶ୍ୱ ଜୀବନର ଉପାସନା ହିଁ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ପାଖରୁ କରତ କରିଛନ୍ତି । ସେଠି ଆଞ୍ଚଳିକତାର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ- ଯଦିତ ଆଞ୍ଚଳିକ ଗାନ୍ଧୀର ଶିକ୍ଷା ଦ୍ୱାରା ମଣିଷ ବିଶ୍ୱଜୀବନ ସହିତ ସାମିଲ ହୋଇପାରିବ । ତେଣୁ ଆଞ୍ଚଳିକ ଗାନ୍ଧୀ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ବିଶ୍ୱମାନର ଧାରଣା ଆଣିବା ହେଉଛି ଶିକ୍ଷାର ମହତ୍ତ୍ୱ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

ବିଶ୍ୱକବି ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷାର ସମନ୍ୱୟ ଆଣି ଶିକ୍ଷାକୁ ଆନନ୍ଦ-ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ସଂଗୀତ, ନାଟକ, କଳା ପ୍ରଭୃତି ସହିତ କୁଟୀର ଶିଳ୍ପ ଓ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଉନ୍ନୟନ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଛନ୍ତି । ଏହି ମୁକ୍ତ-ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦ୍ୱାରା ଚିରରଞ୍ଜନ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଆପଣା ଜୀବନରେ ତାହା ପରୀକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି ।

ରାଷ୍ଟ୍ରଜୀବ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ଏ ଦେଶର ଅନେକ ଶିକ୍ଷିତ ଏବେ ମଧ୍ୟ ସନ୍ଦେହନ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ପାଠ ପଢ଼ି ତାକିରି କରି ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥ ଚିନ୍ତା କରିବା ଆଜିର ଯୁବ ସମାଜର ମୂଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହୋଇଛି । ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ବୁନିୟାଦକୁ ସେ ବୁଝିବ କିଆଁ ? ରାଷ୍ଟ୍ରଜୀବ ଅନୁପ୍ରେରଣାରେ ୧୯୪୮ ମସିହାରେ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି, ମାତ୍ର ତାହା ମଧ୍ୟ ଉଧେଇ ପାରିଲା ନାହିଁ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତ ବର୍ଷରେ । ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗର ଉଚ୍ଚ ପଦସ୍ଥ ଅଧିକାରୀ ଓ ସବୁଧାବାଦୀ ନେତୃତ୍ୱ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ପଣ୍ଡକରିବା ପାଇଁ ନୀତିମାନ ନିର୍ମାଣ କରିଛି । ଏବଂ, ଏଥିରେ ବିଶେଷ ଭାବରେ କ୍ଷୁଦ୍ର ଓ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହେଉଛନ୍ତି ଅଭିଭାବକମାନେ । ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ବିରୋଧରେ ସେମାନେ ବୁଦ୍ଧ ଖୋଲିଛନ୍ତି । ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହି ଦୃଢ଼ ପ୍ରୟୋଗ ମଧ୍ୟ ଧୁଳିସାତ ହୋଇଛି । କେବଳ ସରକାରୀ ଲୋକ ଯେ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି, ତାହା ନୁହେଁ, ଦେଶର ନ୍ୟସ୍ତ ସ୍ୱାର୍ଥ ଲୋକେ ଜାଣି ଜାଣି ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ହେଉଥାନ କରିଛନ୍ତି । ଆରମ୍ଭର ମାତ୍ର ୩ ବର୍ଷ ପରେ ଅର୍ଥାତ ୧୯୫୧ ମସିହାରେ ସରକାର ଏହାକୁ ବନ୍ଦ କରିଦେଇଛନ୍ତି । ତଥାପି କେତେକ ଉପାହୀ ଶିକ୍ଷକ ଓ ସମାଜବାଦୀ ଚିନ୍ତାନାୟକଙ୍କ ଉଦ୍ୟମ ଯୋଗୁଁ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବରେ ତୃତୀୟ ପଞ୍ଚବାର୍ଷିକ ଯୋଜନା ଅର୍ଥାତ ୧୯୬୭ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଏହା ଏକ ବିଶେଷ ସାଧନ ହୋଇ ରହିଛି । ଏସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ କ୍ରିୟାଶୀଳ କରିବା ଆଜିଯାଏ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିନି । ରାଷ୍ଟ୍ରବାଦକୁ ହତ୍ୟା କରାଯାଇଛି । ତଥାକଥିତ ରାଷ୍ଟ୍ରବାଦୀମାନେ ହିଁ ଏହି ହତ୍ୟା କ୍ଷତ୍ରଯନ୍ତ୍ରର ନେତୃତ୍ୱ ନେଇଛନ୍ତି । ଇଂରେଜମାନେ ପୁଣି ପେରିଛନ୍ତି ଭାରତ ବର୍ଷକୁ । ରାଜୁତି କରିଛନ୍ତି ଏକ ଭିନ୍ନ ଶୈଳୀରେ । ଚିରରଞ୍ଜନକୁ ଏହି ସୁବିଧାବାଦର ଜୟଯାତ୍ରା କିଛି କମ୍ ଆଘାତ ଦେଇନଥିବ । ତଥାପି ରାଷ୍ଟ୍ର ଶିକ୍ଷାଦର୍ଶନକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ସେ ଜୀବନର ଗଭିର ଗଢ଼ିବାରେ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ମହତ୍ତ୍ୱକୁ ବେଶ୍ ଉଚ୍ଚ ଭାବରେ ବୁଝିଛନ୍ତି । ଏବଂ, ଆଜିମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ମୌଳିକ ବୁନିୟାଦକୁ ସେ ଆଦର୍ଶ କରିବାରେ ବିମୁଖ ହୋଇନାହାନ୍ତି ।

ଭାରତ ବର୍ଷର ଶିକ୍ଷାକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନ୍ୟତମ ଚିନ୍ତାନାୟକ ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦ । ପଣ୍ଡିଚେରୀରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ତାଙ୍କ ସାଧନା କ୍ଷେତ୍ର ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷାର ଏକୃତ୍ୱଶାଳୀ । ପିଲାଙ୍କ ଚୈତକ, ମାନସିକ ଓ ଶାରୀରିକ ବିକାଶ ସାଧନ ଏହାର ପ୍ରଧାନ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ତେଣୁ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷାରେ କୌଣସି ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ବଢ଼ ବା ସାନ ପରି ହେଉଥାନ କରାଯାଏନି । ପିଲାମାନଙ୍କ ଶାରୀରିକ, ପ୍ରାଣିକ, ମାନସିକ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବିକାଶ ପାଇଁ ସକଳ ପ୍ରକାର ସାଧନମାନଙ୍କର

ବିନିଯୋଗ କରାଯାଏ । ଯୋଗ ପରି ଆଧ୍ୟାତ୍ମ ସାଧନ ଓ ଆପଣାକୁ ଉପାର୍ଜନକ୍ଷମ ଓ କାର୍ଯ୍ୟ ମନ୍ଦ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ମାନସିକ ଓ ଉଦ୍ୟୋଗିକ ଶିକ୍ଷାଶ୍ରମକୁ ତ୍ୟଜ ଆଖିରେ ଦେଖିବା ମାନସିକତାରୁ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ମୁକ୍ତ କରାଯାଏ । ସର୍ବୋପରି ଛାତ୍ରଟିଏ ଏଠି ଜୀବନ ଗଡ଼େ ଜଣେ ଭାବିହୀନ ସ୍ୱାଧୀନ ମଣିଷ ପରି ।

ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟବୃତ୍ତିର ଶିକ୍ଷା, ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ଜୀବନାଦର୍ଶ, ବିଶ୍ୱ ଗ୍ରମଣ ଜନିତ ଶିକ୍ଷା ଅନୁଭବ ଏବଂ ନିଜସ୍ୱ ବିଚାରର ଏକ ବଡ଼ ସମନ୍ୱୟ ଶିକ୍ଷକ ଚିରଂଜନ । ତାଙ୍କ ଜୀବନ ଯେମିତି ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରୟୋଗଶାଳା । ଏବଂ, ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଉପଯୁ୍ୟକ ଆଦର୍ଶ ପୁଷ୍ଟ ଏକ ଆୟତନ । ତାଙ୍କରି ଗାନ୍ଧୀରେ କହିଲେ, “ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ ମାନେ ଜୀବନର ବିଦ୍ୟାଳୟ, ଜୀବନ ପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଳୟ, ଜୀବନ ଦ୍ୱାରା ବିଦ୍ୟାଳୟ ।” ଏପରି ଏକ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପରିକଳ୍ପନା କରି ଶିକ୍ଷକ ଚିରଂଜନ ତାଙ୍କର କର୍ମକ୍ଷେତ୍ର ଓ ମଣିଷର ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ବିକାଶର ଶିକ୍ଷା ପ୍ରୟୋଗାଗାରକୁ ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ ନାମ ଦେଇଛନ୍ତି । ଯେଉଁଠି ପିଲା ଶିକ୍ଷକ ଦୁହେଁ ମିଶି ଜୀବନର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିବେ । ଦୁହେଁ ଦୁହେଁକୁ ସାହାଯ୍ୟ ଓ ସହଯୋଗ କରିବେ । କେହି କାହାରି ଉପରେ ସବାର ହେବେ ନାହିଁ । ଜୀବନର ବାଟରେ ସମସ୍ତେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସହଯୋଗ କରିବେ ଓ ବାଟ ଚାଲିବେ ।

ଜୀବନରେ ଚିରଂଜନ ଅନେକ ବାଟ ଚାଲିଛନ୍ତି । ଅନେକ ଶିକ୍ଷା ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଛନ୍ତି । ଅନେକ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନରେ ପଢ଼େଇବାର ସୁଯୋଗ ପାଇଛନ୍ତି ଓ ପଢ଼ାଇଛନ୍ତି । ଅନେକ ଆଦର୍ଶ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ଗ୍ରମଣ କରିଛନ୍ତି । ଅନେକ ଶିଖିଛନ୍ତି ଓ ଶିଖାଇଛନ୍ତି । ଜ୍ଞାନବୃତ୍ତିର ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଭାଗରେ ତାଙ୍କ ବିଚାର ଓ ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ରହିଛି । ଜଣେ ସର୍ବାଦୃତ ଶିକ୍ଷକ ହେଇପାରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସୁଖ୍ୟାତି ଆନ୍ତର୍ଜାତୀୟ ସୀମା ଟପି ଦେଶ ବିଦେଶରେ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇଛି । ଏପରି ଏକ ନିରୋଳା ମାନବପ୍ରେମୀ ଓ ଏକାନ୍ତ ବନ୍ଧୁବନ୍ଧବ ଅମାୟିକ ସରଳ ମଣିଷ ନିଜକୁ ଶିକ୍ଷକଟିଏ ପାଇଁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରି ଶିକ୍ଷାର ଅଭିନବ କ୍ଷେତ୍ର ତିଆରି କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କରି ଶବ୍ଦରେ କହିଲେ-

“ଆମର ଏହି ବିଦ୍ୟାଳୟ କୌଣସି ଆଦର୍ଶବାଦ କିମ୍ବା ଶାସ୍ତ୍ରର ଅନୁସରଣ କରିବ ନାହିଁ କିମ୍ବା କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗୁଡ଼ାରେ ଯିବ ନାହିଁ । ଆମେ ଛାତ୍ର ଓ ଶିକ୍ଷକ ସମସ୍ତେ ଏକାଠି ରହିବୁ, ଏକାଠି ଶିକ୍ଷା କରିବୁ । ନିଜ ନିଜକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ଅଧିକ ଉନ୍ନତ କରିବା ଉଚିତ । ଆମେ ଜୀବନରୁ ଶିଖୁ, ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ଶିଖୁ ଏବଂ ଏହିପରି ଭାବରେ ସହଚାରିତା ଏବଂ ସହ-ଅଭିବୃଦ୍ଧିର ନିଜସ୍ୱ ଧାରାଟିଏ ବାହାର କରିବୁ ।”

ଶିକ୍ଷକ ସଂପର୍କରେ ତାଙ୍କ ବିଚାର ମଧ୍ୟ ବେଶ୍ ସ୍ପଷ୍ଟ । “ଆପଣାର ସବୁ କିଛିକୁ ସମସ୍ତ ଭାବରେ ଦେଇ ପାରିଲେ ଯେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଜ୍ଞାନୀ; ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ଓ ସାଥୀରେ ରୂପାନ୍ତରିତ

ହୋଇଯାଏ, ସାଥୀ ନହେଲେ ଶିକ୍ଷକଟିଏ ହେବା ମୋଟେ ସମ୍ଭବ ହୁଏ ନାହିଁ । ସେହି ଶିକ୍ଷାକୁ ମୁଁ ସତେଅବା ପଦ ପଦ କରି ହଜମ କରୁଥାଏ ।”

ଶିକ୍ଷକ ଚିତ୍ତରଂଜନ “ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ” ସ୍ଥାପନ କରି ସେଠାରେ ମାତ୍ର ଚାରୋଟି ବର୍ଷ ରହିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏହି ସୀମିତ ରହିଣି ଭିତରେ ଆପଣାର ପିଲାମାନଙ୍କଠାରେ ଏପରି ପୁଟ ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ ସେମାନେ ଯେଉଁ କୁମିକୁ ଯାଇଛନ୍ତି, ସବୁଠି ଜିତିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଜୀବନ କ୍ଷେତ୍ରରେ କେଉଁଠି ହାରିବାର ନଜିର ନାହିଁ । ‘ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ’ର ବୟସ ଛାତ୍ରକୁ ଆଜି ଦେଖିଲେ ସେଇଯା ମନେହୁଏ ।

ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଆରମ୍ଭରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ନବକୃଷ୍ଣ ଚୌଧୁରୀ ଓ ଶ୍ରୀମତୀ ମାଳତୀ ଦେବୀ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ଆଗ୍ରହ ଡିରସ୍ପରଣୀୟ । ଚୌଧୁରୀ ଦମ୍ଭରି ଖୁବ୍ ନିଷ୍ଠାର ସହ ଏହି ଅଭିନବ ଶିକ୍ଷାକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଅଳ୍ପଷ୍ଟ ଦିଗରେ ସାହାଯ୍ୟ, ସୁବିଧା ଯୋଗେଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଅନ୍ୟ ବହୁ ରାଜନୀତିଆଙ୍କ ପରି ଖାଇବା, ଶୋଇବା ଓ ଠକିବାଖୋର ନଥିଲେ । କର୍ମୀ ଥିଲେ । ପଣ୍ଡିତ ବି ଥିଲେ । ତୁହେଁ ଖୁବ୍ ନିଷ୍ଠାର ସହିତ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ସହିତ ସାମିଲ ହୋଇଛନ୍ତି । ରାଜନୀତି ସେମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନଥିବାରୁ ଏହା ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିଛି । ନବବୀରୁ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଆପଣା ଘର ଦେଇଛନ୍ତି, ଅବସର ସମୟରେ ଏ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଆସିଛନ୍ତି, ରହିଛନ୍ତି ଓ ପାଠ ବି ପଢ଼େଇଛନ୍ତି । ସେ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ଥିବା କାଳରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପାଇଁ ଅନେକ କିଛି ସୁବିଧା ମଧ୍ୟ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ଶିକ୍ଷାମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଠାରୁ ଡି.ପି.ଆଇ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତେ ଅନୁଷ୍ଠାନର ପୋଷକ ହେଇଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ସାହାଯ୍ୟ ଦାତାମାନେ ଯେ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଅନୁରକ୍ତ ଥିଲେ ଏହା କୁହାଯାଇ ନପାରେ । ଚିତ୍ତରଂଜନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ରାଜନୀତି ସହିତ କୌଣସି ସଂପର୍କ ନଥିଲା । ତେଣୁ ନବବୀରୁ ରାଜନୀତି ଓ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀତ୍ବରୁ ଏକପ୍ରକାର ଅବସର ନେଲାପରେ ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ ଓଡ଼ିଶାର ନେତୃତ୍ବ ନେଇଛନ୍ତି । ସମ୍ଭବତଃ ଏ ବିଦ୍ୟାଳୟ ତାଙ୍କ ନଜରକୁ ଜମା ହୁଇଁ ନାହିଁ । ପୁଣି ନବବୀରୁଙ୍କ ସମୟର ମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ସରକାରୀ ପଦାଧିକାରୀମାନେ ପରବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଛନ୍ତି- ଶାସନକଳ ବଦଳିଛି । ଏବଂ, ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶାସନ-ରୀତିରୁ ଭାବ କରୁଥିବା ସୁବିଧାମାନଙ୍କୁ ହରେଇବା ମଧ୍ୟ ବେଶ୍ ସ୍ବାଭାବିକ ହୋଇପଡ଼ିଛି ।

ଏଇ ଅବକାଶରେ ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଅଧିକାରୀଙ୍କ ସହିତ ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ ଚିତ୍ତରଂଜନଙ୍କର ଏକ ପ୍ରକାରର କଟି ପଡ଼ିବା ପର୍ବ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି । ଖୁସିର କଥା- ମତ ପ୍ରାର୍ଥକ୍ୟ ହୋଇଥିବା ଅଧିକାରୀ ଜଣକ ହେଉଛନ୍ତି ଚିତ୍ତରଂଜନଙ୍କ ଶିକ୍ଷକ । ଭଲ ଶିକ୍ଷକ ସବୁବେଳେ ଚାହେଁ ତାର ଛାତ୍ର ଶିକ୍ଷକଟିଏ ହେଉ । ତଥାପି ତାହାରେକ୍ତର ରୂପୀ ଶିକ୍ଷକ ସରକାରୀ କଳର ନିୟମ ତନଖି କରିବାରେ ଆଦୌ

କୃପଣ ହୋଇନାହିଁ । ଜଣେ ପରାଧୀନ ଜୀବ ପରି ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଜୀବନକୁ ଆପଣାର ଆୟତ୍ତଧୀନ କରିବାକୁ ମନ କରିଛନ୍ତି । ଶିକ୍ଷାର ଏ ଚୂଚନ ଆହ୍ୱାନକୁ ଜମା ଗ୍ରହଣ କରିପାରି ନାହାନ୍ତି । ନବକୃଷ୍ଣ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରମଣ୍ଡଳ ସମୟର ସବୁ ସୁବିଧାକୁ ପାଥେୟ କରି ଏକ ଚୂଚନ ଜାଗରଣ ପଥରେ ଶିକ୍ଷାର କୁମିତିକୁ ପାସ କରୁଥିବା ଚିରଂଜନ ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଯେତେବେଳେ ସରକାରୀ ନିୟମ ନିଶ୍ଚିତ ଗ୍ରାସ କରିବାର ସଂକେତ ପାଇଛନ୍ତି, ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଛାଡ଼ି ଯିବା ପାଇଁ ଯୋଜନା କରିଛନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ଯେପରି ତାଙ୍କ ପଛରେ ଢୋକ ପରି ଲାଗିଯାଇଛନ୍ତି । ୧୯୫୮ ମସିହାରେ ଚିରଂଜନ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରୟୋଗଶାଳା ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଫେରି ଆସନ୍ତି ପୈତୃକ ଡିହକୁ । କାହାରି ପାଖରେ କିଛି ପ୍ରତିବାଦ କରିନାହାନ୍ତି । ଶିକ୍ଷାରେ କ୍ରାନ୍ତିକାରୀ ପରିବର୍ତ୍ତନର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିବା ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଛାଡ଼ିବା ଭତିମଧ୍ୟରେ ଚଉରାଳିଶ ବର୍ଷ ଚପିରଲାଣି, ମାତ୍ର ଏ କୁମିର କେହି ଜଣେ ହେଲେ ରାଜନୀତିକ, ଶିକ୍ଷାବିତ୍, ଶିକ୍ଷକ ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଖୋଜି ଯାଇ ନାହାନ୍ତି । ସୁବିଧାବାଦୀ ମାନେ ତଥାପି ଯେମିତି ପରିବର୍ତ୍ତନ ବିମୁଖ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଜୀବନ ଭାରୁ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ।

ଚିରଂଜନ ଚମ୍ପତିମୁଣ୍ଡା ଛାଡ଼ିଛନ୍ତି । ବିଦ୍ୟାଳୟ ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି । ଘରମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ବଢ଼ିଛି । ପକ୍କା ଘରମାନେ ମଧ୍ୟ ମଥା ଟେକିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଯେଉଁସବୁ ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ସଂଜ୍ଞ ମାନଙ୍କୁ ଜନନୀ ସଦୃଶ ଏକଦା ସେଠାରେ ଏଇ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିପାଳନ କରୁଥିଲା ସେମାନେ ସେଠାରେ ସତେଥବା ‘ଅଲକ୍ଷଣା’ ଅପବାଦକୁ ସାଥୀକରି ପଡ଼ି ରହିଛନ୍ତି । ଏକପ୍ରକାର ବିତାଡ଼ିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପିଲାମାନେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସଂତପଣରେ ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷାବୋର୍ଡର ମାଟ୍ରିକ୍ ପରୀକ୍ଷା ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଛନ୍ତି । ସବୁ ସ୍କୁଲପରି ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀହୀନ ସ୍ୱପ୍ନମାନେ ବିକାପ କରୁଛନ୍ତି । ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ଇଂରେଜ ଅମଳରୁ ସରକାରୀ ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗକୁ ପହରା ଦେଇ ଚଳନ୍ତୁଥିବା ପୁରୁଣା ସିପାହୀମାନେ ସତେଯେମିତି ପୁରାତନ ଓ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଏକାଠି ମିଶାଇ, ମିଶୁଥିବା ଅଂଶଗୁଡ଼ାକୁ ଦୁର୍ଦ୍ଦି ବାହାର କରିଦେଇ, ଦେଶଯାକ ଗୋବର ଗଣେଶ ରଡ଼ି ଥୋଇବାର ଅସାଧୁ ଚତୁରକର୍ମ ସଂପାଦନରେ ମଜି ରହିଛନ୍ତି । ଚମ୍ପତିମୁଣ୍ଡାସ୍ଥ ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟର ସେଇମାନଙ୍କ ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବ ସହିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଉଛି । ଯେ କୌଣସି ମତେ ବଞ୍ଚିରହିବା ଲାଗି ସରକାରୀ କାରଖାନାର ବରାଦ ମତେ ଆପଣାକୁ ଖାପ ଖୁଆଇବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିଛି ।

ସେ ସମୟରେ ଜୀବନ-ବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ରମାନେ ମାଟ୍ରିକ ପରୀକ୍ଷା ଲାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉନଥିଲେ । କୌଣସି ଯୁଗର ସୁନାପିଲା ହେବାପାଇଁ ସେମାନେ ନିଜକୁ ଯୋର୍ୟ କରୁନଥିଲେ । ସେମାନେ ଜୀବନର ନାନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଶିକ୍ଷକ ସହିତ ଏକାଠି ହୋଇ ଆପଣା

ଆପଣା ଜୀବନର ପଥ ଆବିଷ୍କାର କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରବୃତ୍ତ ଥିଲେ । ଏହି ପ୍ରବୃତ୍ତତାରେ ପ୍ରମୁଖତା ବା ଋୟ ଶୃଙ୍ଖଳାରେ ବନ୍ଧା ପଡ଼ିବାର ଅଭିପ୍ରାୟ ନଥିଲା ।

ପୁରୁଣା ଶିକ୍ଷା ବିପଣୀର ଅଧ୍ୟାପକ ଓ ପ୍ରଫେସର ମାନେ ଯାହାକୁ ପାଠ ବୋଲି କହନ୍ତି, ସେହି ପାଠରେ ମଧ୍ୟ ଜୀବନ-ବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନେ କିପରି ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ଭାବ କରିଥିଲେ, ଓଡ଼ିଶାର ଏକାଧିକ ଅଧ୍ୟାପକ, ପଣ୍ଡିତ ଓ ଗୁଣାଙ୍ଗନ ସେକଥା ଭଲକରି ଜାଣନ୍ତି । ତଥାପି ସରକାର ସବୁଷ୍ଟ ହୋଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସରକାରୀ କଲେଜର ବିଗ୍ରହ ମୁହେଁ ମୁହେଁ ଫତୁଆ ଶୁଣେଇ ଦେଲେ ଯେ, ପିଲାମାନେ କେତେ ଯୋଗ୍ୟ ହେଲେ ବୋଲି ଆମେ କେମିତି ଜାଣିବୁ ? କାରଜର ସାର୍ଟିଫିକେଟ୍ ନଲେ ଆମ ପରି ଯୋଗ୍ୟ କ'ଣ ସେମାନେ ହୋଇ ପାରିବେ ? ମାପକାଠି ବିଷୟକ ଏହି ଫତୁଆର ଆଗାତରେ ଡିଭରଂଜନ କହିଥିଲେ ଏହାଠାରୁ ସେମାନେ ଅନେକ କିଛି ପାଇଛନ୍ତି । ଆପଣ ସେମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ସାର୍ଟିଫିକେଟ୍ ଦିଅନ୍ତୁ । କିନ୍ତୁ ଏକଥାକୁ ସରକାର ଗ୍ରହଣ କରିନଥିଲେ । ନିଜ ଜିଦ୍ରେ ଅଟକ ଥିଲେ । ଆପଣାର ରୀତିରେ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସଂଗ୍ରାମ କରି ଶେଷକୁ ନିରସ୍ତ ହୋଇ ୧୯୫୮ ମସିହା ମଇ ମାସରେ ଶିକ୍ଷକ-ଡିଭରଂଜନ ଚମ୍ପରିମୁଣ୍ଡା ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ବାଧ୍ୟ ହେଇ ଛାଡ଼ି ଆସିଲେ । ଆପଣାର ଜୀବନ ଯାତ୍ରାରେ ଅନେକ ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଗଢ଼ଣ ଓ ଶିକ୍ଷାଦାନରେ ମନ ବଳେଇଲେ ।

୧୯୫୮ ମସିହା ମଇ ମାସରେ ଡିଭରଂଜନ ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଛାଡ଼ିଛନ୍ତି ବୋଲି ଯାହା ଶୁଣାଯାଏ, ତାହା ଶିକ୍ଷା-ତିଷ୍ଠାସୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ ମୋଟେ ପ୍ରକୃତ ସୁହାଉଲା ଭରର ନୁହେଁ । ଡିଭରଂଜନ ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ କେବେ ଛାଡ଼ି ନାହାନ୍ତି କି ଛାଡ଼ି ପାରିବେ ନାହିଁ । ଏହାର ଗତି ଅନନ୍ତକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସାରିତ । ତାଙ୍କ ପରେ ଅନେକ ଯୋଗୀ ଏ ବାଟରେ ବାଟୋଇ ହେବେ । ଏପରି ଏକ ଧାରଣା ନେଇ ଡିଭରଂଜନ ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପରିସରକୁ ବଢ଼ାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ଆଗ୍ରା 'ବିଦ୍‌ପୁରୀ'ର ଶିକ୍ଷାଦାନ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ମଧ୍ୟ ସେ ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟର ମାନ୍ୟତା ଆଣି ଦେଇଛନ୍ତି । ସେଠାକାର ଛାତ୍ରମାନେ ଜୀବନ ସହାନୀ ଡିଭରଂଜନଙ୍କୁ ଏକ ଅଲଗା ମଣିଷ ଓ ଅଲଗା ଶିକ୍ଷକ ବୋଲି ଅଭିହିତ କରିଛନ୍ତି । ପାଠପଢ଼ା ସହିତ ଜୀବନର ସବୁକଥା ଡିଭରଂଜନ ଯେପରି ଆପଣା ରୀତିରେ ପଢ଼େଇ ଚାଲିଛନ୍ତି ।

ପାଠ ପଢ଼ା ସହିତ ସକଳ କାମ ଡିଭରଂଜନ ଖୁସିରେ କରନ୍ତି । ଜୀବନ-ବିଦ୍ୟାଳୟର ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ପରିବା ଆଣିବା ଠାରୁ ପାହାଡ଼ ଚଢ଼ାଇବା କାମ ମଧ୍ୟ ସେ କରିଛନ୍ତି । ଶରତ୍‌ଋତୁରେ ବସି ପରିବା ଓ ମେରାମଣ୍ଡଳି ଷ୍ଟେସନରୁ ଶରତ୍‌ଋତୁରେ ବସି ପାର୍ବତୀ ସେ ଆଣିଛନ୍ତି । ଜୀବନରେ ସବୁ କାମରେ ଆଗ୍ରହ ରଖି ସଂପାଦନ କରିବାର ନିଶ୍ଚା ତାଙ୍କର ଏବେ ମଧ୍ୟ ଜୀବନ୍ତ ରହିଛି । କୌଣସି ଯୁଗପାଇଁ ପିଲାଙ୍କୁ ମଣିଷ କରି ଶିକ୍ଷକ ତାର କାମଟି ସରେଇ ନଦେବା ହେଉଛି

ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଶିକ୍ଷକ ଚିରଂଜନ ଶିକ୍ଷାବର୍ଷ । ଯାହା ଉଭୟ ଭାଙ୍ଗିବା ଓ ଗଢ଼ିବା କାର୍ଯ୍ୟରେ ସମର୍ଥ । ଶିକ୍ଷା ଅସମ୍ଭବକୁ ସମ୍ଭବ କରାଇପାରେ । ମାନବ ସମ୍ମୁଖରେ ମୁକ୍ତିର ଅନାଦିତ ମାର୍ଗ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରେ । ତେଣୁ ଯିଏ ପ୍ରକୃତରେ ତୃତନ ଜୀବନର ପ୍ରେରଣାକୁ ସତତ ଗ୍ରହଣ କରିପାରୁଥିବ; ସେ ହିଁ କେବଳ ଶିକ୍ଷକ ହେବା ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ସେ କହନ୍ତି ଯେ- ଯେଉଁମାନେ ସମାଜର ନିତିଦିନିଆ ଶ୍ରେଣୀ ଗୁଡ଼ାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ସେମାନେ ଯୁଗ, ଜାତି ବା ସମାଜକୁ କୌଣସି ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନ ଦେଇ ପାରିବାରେ ସମର୍ଥ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ ତୃତନମାର୍ଗର ପ୍ରଦର୍ଶକ, ସେମାନେ ସାଧାରଣତଃ ଅମାନିଆ ହୋଇଥାନ୍ତି । “ମାନି ନେଇଥିବା ମଣିଷ ଏ ସଂସାରକୁ ଗଢ଼ିନାହିଁ, ଅମାନିଆ ହିଁ ଗଢ଼ିଛି ।” ତେଣୁ ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଛାତ୍ର ଗଠନର ଛାଅ ଏକଲବ୍ୟ ହେବାର ଛାଅ ସଦୃଶ । କିନ୍ତୁ ଏ ଏକଲବ୍ୟ ମୋତେ ଆଜୁଠି କାଟି ଦେଇ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମାପନ କରିବ ନାହିଁ । ଯୁକ୍ତି, ବୁଦ୍ଧି ଓ ଜ୍ଞାନ ବଳରେ ସେ ଅନେକଙ୍କର ମାନସିକ ଗୁରୁରେ ଆଜୁଠି କାଟିବ । ନିଜର ବିବେକକୁ ବାଧାଦେଇ ଆଜୁଠି କାଟିବାକୁ ସେ କେବେ ମନ କରିବ ନାହିଁ ।” ଏକଲବ୍ୟ ପରି ଛାତ୍ର ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ବାହାରିଛନ୍ତି କି ନାହିଁ ତାର ଉତ୍ତର ସମାଜ ହିଁ ଦେବ ।

ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପିଲାଙ୍କୁ ପଢ଼ାଇବା ସଙ୍ଗେ ୧୯୫୫ ମସିହାର କାଠଯୋଡ଼ିର ଦଳେଇ ଘାଇ ଭାଙ୍ଗିଲା ବେଳେ ରିଲିଫ୍ ସାହାଯ୍ୟ ଯୋଗାଣରେ ସେ ଅଧ୍ୟାୟାନକୁ ନିଯୋଜନ କରିଛନ୍ତି । ପିଲାମାନଙ୍କୁ ନିଜର ଅନୁଭୂତି ଶୁଣାଇବା ପଛରେ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ନିଜର ଅନୁଭୂତି ଲେଖନ୍ତୁ ଓ ଶିକ୍ଷକ ପାଖରେ ଖୋଲା ହେଇଯାଆନ୍ତୁ ଏହା ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହୋଇଛି । ସେ କେବଳ ନିଜ ଲେଖାରେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ବିଦେଶ ବୁଲେଇ ନେଇ ନାହାନ୍ତି- ଆପଣା ମାତିର ଓ ଦର୍ଶନରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅବଗ୍ରାହା କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଛନ୍ତି ।

ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଜଙ୍ଗଲକୁ ବୁଲେଇନେବା ବାହାନାରେ ଜଙ୍ଗଲର ନିରବ ପରିବେଶରେ ସେମାନେ ଯେତେବେଳେ ବୁଲୁଥାନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଶିକ୍ଷକ ଚିରଂଜନ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏମିତି କିଛି ଖବର ରଖିଥାନ୍ତି ଯେ ସେଥିରେ ପାଠ ଥାଏ, ଶାଂ ବି ଥାଏ । ଦେଖିବା ଓ ଗ୍ରମ ଗୁଡ଼ିକୁ ଗଂଜନ କରିବା ପାଇଁ ସାହସିକ ପ୍ରେରଣା ମଧ୍ୟ ଥାଏ । ଏପରି ପ୍ରେରଣାପ୍ରଦ ଆହ୍ୱାନର ପ୍ରତୀକ “ଜଙ୍ଗଲ ଚିଠି” ପୁସ୍ତକ । ଜଙ୍ଗଲର ଗନ୍ଧ କାଟି କାଠକୁ ପ୍ରଥମେ ସେ ନିଜ କାନ୍ଧରେ ଥୋଇ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଫେରିଛନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଚାଲିଛନ୍ତି ପିଲାମାନେ । ଶରୀରର ସବୁ ଅଂଗକୁ ଆଖି ଆଗରେ ରଖି ସେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଇଛନ୍ତି । ଛାତ୍ରର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକାଶ ଯେପରି ତାଙ୍କ ଶିକ୍ଷାଦର୍ଶର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହୋଇଛି ।

ଏବେ ଶିକ୍ଷକ ଚିରଂଜନ ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଆଦର୍ଶ ପରିପ୍ରଚାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସତେ ଯେମିତି ପରାଥ ପଥକ । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଯେତେ ଅବସରରେ ଦେଖିଛି ଓ ଶୁଣିଛି, ତାଙ୍କ ଚିନ୍ତାକାଶରେ ପ୍ରସ୍ଥାର ବ୍ୟାପ୍ତିକୁ ହିଁ ଅନୁଭବ କରିଛି । ଜ୍ଞାନ ସହିତ ଜୀବନର ସହବ୍ୟନର

ଗୀତ ଶୁଣିଛି । ଏପରିକି ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଆଧାରିତ ପାଠକ୍ରମାମଳରେ ଆଲୋଚନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସେ ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟର କଥା ହିଁ କହିଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦଙ୍କ ଦର୍ଶନରୁ କଥାଟିଏ ଆଣି ଜୀବନର ସୂତ୍ରମାନଙ୍କ ସହିତ ଏମିତି ସମ୍ବନ୍ଧିତ କରିଦିଅନ୍ତି ଯେ, ତାହା ଶୁଣିଲେ ଯେ କେହି ଅଭିଭୂତ ହୋଇଯିବ । ଜୀବନ-ବିଦ୍ୟାଳୟର ଆତ୍ମା ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଯେମିତି ଜଡ଼ି ରହିଛି । ତାଙ୍କ ସହିତ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଛି ଓ ବାଟ ଚାଲୁଛି । ବିଦ୍ୟାକୁ ଘରର ଚାରି କାନ୍ଥ ଭିତରେ ବାନ୍ଧି ନରଞ୍ଜ ମୁକ୍ତ-ବିଶ୍ୱରେ ପରିଚିତ କରୁଛନ୍ତି । କେବଳ ଶ୍ରେଣୀ ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ନୁହେଁ, ଗାନ୍ଧୀଶାଳରେ ମଧ୍ୟ ଜୀବନର ବାସ୍ତବ ଓ ଅଂଗନିକା କାହାଣୀ ଝଟକି ଉଠୁଛି ।

ଆମେ କେତେଜଣ ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସନ୍ଧ୍ୟାର ଅପରାହ୍ଣ ପାଞ୍ଚଟା ବେଳେ ତାଙ୍କ ଘରେ ବସୁ । ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନା କରୁ । ସାହିତ୍ୟରୁ ଖୁଅଟିଏ ନେଇ ପ୍ରାଣୀ ବିଜ୍ଞାନ, ମନବିଜ୍ଞାନ, ଦର୍ଶନ, ନୃବିଜ୍ଞାନ ଆଦି ବିଦ୍ୟାମାନଙ୍କୁ ଗୁଂଥୁ ସେ ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ଏପରି ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରନ୍ତି ଯେ, ତାହା ଆମ ବିଚାର, ବକ୍ତବ୍ୟକୁ ସତେ ଯେମିତି ବିଶ୍ୱ ପରିକ୍ରମଣର ସୁଯୋଗ ଦିଏ । ଆମକୁ ସାହସୀ ହେବାର ପ୍ରେରଣା ଦିଏ । କେବଳ ଆମପରି ବନ୍ଦୀମାନଙ୍କୁ ନୁହେଁ, ପିଲାମାନଙ୍କୁ ପଢ଼ାଇବା ବେଳେ ସେ ଅନୁରୂପ ରୀତିରେ ଆପଣାକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରନ୍ତି । ଏହା ହିଁ ତାଙ୍କ ଶିକ୍ଷକ ଜୀବନର ବିଶେଷତ୍ୱ ।

-ଦୁଇ-

ଶିକ୍ଷା କ'ଣ, ଶିକ୍ଷା କ'ଣ ହେବା ଦରକାର, ଶିକ୍ଷା କାହା ପାଇଁ, ଶିକ୍ଷା କ'ଣ କରିପାରେ ଏପରି ପ୍ରଶ୍ନମାନ ମନକୁ ଆସିଲେ ଚିନ୍ତା ଭାଇଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚି ଯିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ । ଶିକ୍ଷାରେ ଜୀବନ ବଞ୍ଚୁଥିବା ସେ ଜଣେ ମଣିଷ । ତାଙ୍କୁ କିଛି ପଚାରିଲେ ସେ କିନ୍ତୁ ପ୍ରଶ୍ନ ଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ତର ଦିଅନ୍ତିନି । ପ୍ରଶ୍ନକର୍ତ୍ତାଙ୍କ ମୁଖରୁ ଉତ୍ତର ବାହାର କରି ଆଣନ୍ତି । କହନ୍ତି- ତମେ ଆଗେଇ ତାଳ । ମୁଁ ପଛରେ ଅଛି । ଅସଲ ଶିକ୍ଷକ ରାସ୍ତାର କଡ଼ରେ ରହି ଛାତ୍ରକୁ ବାଟ ଦେଖାଇବ । ଛାତ୍ର ନିଶ୍ଚୟ ତାଳିବ । ଶିକ୍ଷକର ଛାତ୍ର ଉପରେ ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଥିବ । କାହାରିକୁ ଘୃଣା ନକରି ଶିକ୍ଷକ ସବୁ ଛାତ୍ରକୁ ଆଗେଇ ନେଉଥିବେ । ଯେପରି ତାଙ୍କର ପାଖକୁ ରୋଗୀଟି ଆସିଲେ ତାଙ୍କର ଆଗଭର ହୋଇ ତାର ସେବା କରିଦିଏ । ରୋଗ କି ରୋଗୀକୁ ଘୃଣା ନକରିବା ହେଉଛି ତାଙ୍କର ଧର୍ମ । ସେହିପରି ଶିକ୍ଷକ ତାର ସବୁ ପ୍ରକାର ଛାତ୍ରପାଇଁ ଓଷଧ ରଖୁଥାଏ । ଜଣେ କିପରି ପଢ଼ିବ, ସେ ନିଜ ପାଇଁ ବାଟଟିଏ ବାଛି ନିଏ ।

ସେ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ । ଶିକ୍ଷାକୁ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଭଲ ପାଉଥିବା ଶିକ୍ଷକ । ତାଙ୍କ ପାଠପଢ଼ା ଓ କଥାବାର୍ତ୍ତାରୁ ଶିକ୍ଷାର ଆବେଦନ ବିଷୟରେ ସେ କେତେ ଦୃଢ଼ମନା ତାହା ବେଶ୍ ବାରି ହୋଇ ପଡ଼େ । ତେଣୁ ଆମେ ତାଙ୍କୁ ଜଣେ ଅଜଗା ପ୍ରକାରର ଶିକ୍ଷକ କହି ପାରିବା । ତାଙ୍କ ସହିତ ମୋର ପରିଚୟ ଲୁପ୍ତରୂପରୁ । ସେ କ'ଣ ପଢ଼ିଛନ୍ତି ମୁଁ କହିପାରିବି ନାହିଁ । ଦର୍ଶନଶାସ୍ତ୍ର, ସମାଜ ବିଜ୍ଞାନ, ମନୋବିଜ୍ଞାନ, ଇତିହାସ, ଶିକ୍ଷା, ରାଜନୀତି, ଅର୍ଥନୀତି, ଶରୀର ଶାସ୍ତ୍ର ଆଦି

ସବୁ ଶାସ୍ତ୍ର ସେ ଯେପରି ସାଧନ କରିଥିବା ପରି ମୁଁ ଅନୁଭବ କରିଛି । ତେଣୁ ଗୋଟିଏ ପାଠ ପଢ଼ାଇଲା ବେଳେ ସବୁ ଶାସ୍ତ୍ର ସହିତ ମାନବ ହୃଦୟକୁ ସେ ବାଣ୍ଟିଦେଇ ପାରନ୍ତି । ମାନବ ଜାତିର ସର୍ବାଙ୍ଗାନ ବିକାଶ ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ସେ ଏପରି ପରିବେଷଣ କରନ୍ତି ଯେ, ତଥାକଥିତ ଶିକ୍ଷିତ ଜଣେ, ତାଙ୍କ ଛାତ୍ରଟିଏ ହେଲେ ଅଦୁଆରେ ପଡ଼ିଯାଏ । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ପାଠ ଜୀବନ ବଞ୍ଚାଏ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ଏକ ଅଳଙ୍କାର ନୁହେଁ, ଉପାଧି ନୁହେଁ, ପ୍ରମାଣ ପତ୍ର ବି ନୁହେଁ, ଜୀବନ ।

ଆମପରି କାର୍ଯ୍ୟ ପର୍ବାର ପ୍ରମାଣଧାରୀମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ବିଚାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ କରିଦିଏ । ଶିକ୍ଷାର କୌଣସି ପ୍ରମାଣ ପତ୍ର ନଥାଇ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ବ୍ୟବସ୍ୟ ଓ ପାଠପଢ଼ାର ଶୈଳୀ ସଙ୍ଗେ ଯାହାଙ୍କର ପରିଚୟ ଥିବ ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଜାଣିଥିବେ ଏହି ବ୍ୟକ୍ତି ଜଣକ କେତେ ପ୍ରତିଭାର ଅଧିକାରୀ । ତାଙ୍କର ଜୀବନ ଓ ସାହିତ୍ୟ ଏହାର ପ୍ରମାଣ ପତ୍ର । ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଜଣେ ଶିକ୍ଷା-ବିଶେଷଜ୍ଞ କହିବି । ଶିକ୍ଷା ବିଶେଷଜ୍ଞ କହିଲେ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟକ ବିଷୟରେ ସବୁ ପ୍ରକାର ଉପାଧିଧାରୀଙ୍କୁ ବୁଝାଏ ନାହିଁ । ଶିକ୍ଷାରେ ଜୀବନ ବଞ୍ଚୁଥିବା ଏବଂ ଶିକ୍ଷକ ହେବା ପାଇଁ ନିଜକୁ ଯୋଗ୍ୟ କରି ନିଜର ଜୀବନକୁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି କରାଇଥିବା ଲୋକଟିକୁ ବୁଝାଏ । ଶିକ୍ଷା କହିଲେ- ସେ ମାନବ ସମାଜର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକାଶକୁ ବୁଝିଥାଏ । ଏପରି ଶିକ୍ଷକ ଜଣଙ୍କର ପାଠ ଘରେ ରହି ଆମେ ବିଶେଷଜ୍ଞଙ୍କର ବିଶେଷତ୍ବକୁ ଯଦ୍ବଳିଷ୍ଟ ଆଲୋଚନା କରିପାରିବା ।

ହଁ, ଏପରି ଜୀବତ ଜ୍ଞାନକୋଷ ସଦୃଶ ଅଗିନିବ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ସହିତ ମୋର ପରିଚୟ ସ୍ନାତକ ଶ୍ରେଣୀରୁ । ଓଡ଼ିଆ ସମ୍ମାନର ଛାତ୍ର ହୋଇ ଓ ତାଙ୍କର ସାରିଧି ପାଇ ମୁଁ କେବଳ ବହି ପଢ଼ିନି, ଜୀବନକୁ ପଢ଼ିଛି । ବାଟରେ ଘାଟରେ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ବୋଝ ବୋଝ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଛି ଏବଂ ସେ ମୋ ମୁହଁରୁ ହିଁ ଉତ୍ତର ଗୁଡ଼ାକ ଆଦାୟ କରି ନେଇଛନ୍ତି । ଦିନେ ମୁଁ ପଚାରିଥିଲି- ଚିରଭାଇ, ଏ ସମାଜ କ’ଣ ବଦଳିବ ? ଲୋକ ଯେପରି ଅର୍ଥସର୍ବସ୍ୱ ହୋଇ ପଡ଼ୁଛନ୍ତି ଓ ଅର୍ଥ ପାଇଁ କଳି କରୁଛନ୍ତି ସେମାନେ କ’ଣ ସତରେ ବାଟକୁ ପେରିବେ । ସେ ନମ୍ର ଭାବରେ କହିଲେ- ତୁଆ କିଛି ହେବାର ଏ ହେଉଛି ଶୁଭ ଲକ୍ଷଣ । କାହାରିକୁ ବିରୂପ ନକରି ଏପରି ନମ୍ରତାର ଉତ୍ତର ଖୁବ୍ କମ୍ ଶିକ୍ଷିତଙ୍କ ଠାରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

ଆଉଥରେ ପଚାରିଲି- ଲୋକମାନେ କାହିଁକି ବହି ପଢ଼ିବେ ? ସେ ଭାରି ସହଜରେ କହିଦେଲେ- “ଯିଏ ଏ ସମାଜର ହିତ ଚାହୁଁଥିବ ବା ଏ ସମାଜ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଉ ବୋଲି ଆସୁହା କରୁଥିବ ସେ ନିଶ୍ଚୟ ବହି ପଢ଼ିବ ଓ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅବଶ୍ୟ ହେବ ।” ଏପରି ଅନେକ କଥା । ତାଙ୍କ କଥାଗୁଡ଼ାକ ସବୁଦିନ ପାଇଁ ମୋ ମନରେ ଲେଖି ହୋଇଯାଇଛି । ସେ କୁହନ୍ତି- ଆମେ ଆମ ନିଜ ବିଷୟରେ ବହୁତ ଅଳପ ଜାଣୁଛୁ ଓ ତାକୁହିଁ ସବୁ ବୋଲି ଧରି ନେଉଛୁ । ଆମେ ନିଜ ଗିତରେ ଯାହାକୁ କୁତାଭବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାଉ ତାହାକୁ ଅନ୍ୟ ଗିତରେ ସବୁଠୁ ବଡ଼କରି ହିଂସ୍ରତାର ସହିତ ଦେଖୁ ।

ଭାରତୀୟ ମାନବ OIରେ universalism ଦେଖିବାକୁ କମ୍ ମିଳେ । universal
ରେ ଅହଂ ନଥାଏ ।

ଚରିତ୍ରକୁ ଦେଖି ମଣିଷକୁ ଚିହ୍ନି ଯାଏନି । ଚେତନାକୁ ଦେଖି ମଣିଷକୁ ଚିହ୍ନିହୁଏ ଓ ତାର
ଭିତରକୁ ପଶି ହୁଏ । ତାପରେ ସେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ ।

ମୁଁ ଯାହା ତାହା ହିଁ ହେବି । କିନ୍ତୁ ଏ ସମାଜ ତାହା ନହେବା ପାଇଁ ଆମକୁ ଦବେଇ
ରଖୁଛି । ମୁଁ ଯାହା ତାହା ମୋତେ ହେବାକୁ ହେବ, ଶିକ୍ଷା ଆମକୁ ଏପରି ଶିକ୍ଷା ଦେଇଥାଏ ।

ଯିଏ ବିଷୟ ବସ୍ତୁକୁ ଯେତେ ଭାବରେ ବୁଝିଛି, ସିଏ ତାକୁ ସେତେ ସରଳ ଓ
ସହଜରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରରେ କହିପାରିବ । ଯିଏ କଥାକୁ କମ୍ ବୁଝିଛି, ସିଏ ତାକୁ ସେତେ
କଠିନ କରି ବା ବହୁବ୍ୟାପକ କଠିନ ଶବ୍ଦର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ଶାସ୍ତ୍ର ଶାସ୍ତ୍ର କହି ପାରି ହୋଇଯିବାକୁ
ଲଜ୍ଜନ ହେଇଥାଏ । ଯେଉଁ ଲୋକ କଥା ବୁଝିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହେଁ ସିଏ ହାତ ଉଠାଇବ ଓ ରାଗି
ମଧ୍ୟ ଯିବ । କିନ୍ତୁ କଥା ବୁଝିବା ଲୋକ ମୋତେ ରାଗିବ ନାହିଁ ?

କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସେ ଥରେ କହିଲେ- “ଇଂଲଣ୍ଡ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଓଡ଼ିଆ
ବିଭାଗ” ଶୀର୍ଷକରେ ଏକ ପ୍ରବନ୍ଧ ଗଣେଶ୍ୱର ମିଶ୍ର ଲେଖିଥାନ୍ତି । ମୁଁ ତାକୁ କହିଲି- ସେଠି
ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗର ଜଣେ ଅଧ୍ୟାପକ ବୋଲଟନ ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ଉପରେ ପିଏଚ୍.ଡ଼ି
କରିଛନ୍ତି । ମୋର ଏପରି କଥାରେ ସେ କହିଲେ- ତମେ ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି ଇଂରାଜୀ ଓ
ଓଡ଼ିଆରେ ପଢ଼ି ଲେଖି ପାରୁଥିବାରୁ ଏତେ ଭାବିବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ପଡ଼ୁଛ । ତା ବୋଲଟନଙ୍କର
ନିଜ ଭୂମିରେ ଜୋର୍ ନାହିଁ । ହିଁ ଆମ ମନୋଜ ଦାସ ମଧ୍ୟ ସେଇଥିପାଇଁ ଇଂରାଜୀରେ
ଲେଖୁଛନ୍ତି- ଖାଲି ବାହାରେ ନାମ କରାଇବା ପାଇଁ । ଥରେ କ୍ଲାସରୁମ୍‌ରେ ଜଣେ ପିଲା ପାଟି
ଆଁ କରି ବସିଥାଏ । ଶିକ୍ଷକ ପଢ଼ାଉଥାନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ଜଣେ ପିଲା ତା ପାଟି ଭିତରକୁ ଛୋଟ
ଗୋଡ଼ିଟିଏ ପକେଇ ଦେଲା । ଏଥିରେ ଶିକ୍ଷକ ଖୁସି ହୋଇ ଗୋଡ଼ି ପକେଇଥିବା ପିଲାଟିକୁ
“ତୋର ଲକ୍ଷ୍ୟ କେତେ ପ୍ରଖର” ବୋଲି ପ୍ରଶଂସା କରିଥିଲେ ଏବଂ କହିଲେ ତମେ ଯେତେ
ଚେଷ୍ଟା କଲେ ମଧ୍ୟ ମତେ ରଗେଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଏବଂ, ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ଏଇ ଘଟଣା
ପରେ ପରେ ପିଲାଟିର ବାବୁଜୀମି କମି ଯାଇଥିଲା ।

ଥରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ପିଲାମାନେ ବହୁତ ପାଟିଚୁଷ୍ଟ କରୁଥାନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ପିଲା
କ’ଣ ଏମିତି ଶବ୍ଦଟିଏ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଦେଲା ଯେ ସବୁ ପିଲା ହଠାତ୍ ନିରବ ହୋଇ ଯାଇ
ଶିକ୍ଷକ ପାଖକୁ ଯାଇ କହିଲେ- ସାର୍, ଏ ପିଲାଟି ଖରାପ କଥା କହୁଛି । ଅଭିନବ ଶିକ୍ଷକ
ଜଣକ ଶ୍ରେଣୀଗୃହରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ, କହିଲେ- ସେ ଯେଉଁ କଥା କହୁଥିଲା, ତମେ
କେମିତି ଜାଣିଲ ଯେ ସେଇ କଥାଟା ଖରାପ ବୋଲି, ତା ଅର୍ଥ- ତମେ ବି ଖରାପ କଥା
ଜାଣିଛ ।

ଥରେ ହଷ୍ଟେଇରେ ଜଣକର ବହିଟିଏ ଚୋରି ହେଇଗଲା, ଜଣେ ପିଲା ଶିକ୍ଷକଙ୍କ
ପାଖରେ ଯାଇ ବାରମ୍ବାର ଅନୁରୋଧ କଲା ଯେ, ସମସ୍ତଙ୍କର ବ୍ୟାଗ୍ ଦେଖାଯିବ । ଶିକ୍ଷକ

ଜଣକ କହିଲେ ଆମ ତମ ବ୍ୟାଘ୍ର ଦେଖାଯିବ । ଏହି ଘଟଣାର କିଛି ସମୟପରେ ପିଲାଟି ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ହାତରେ ବହିଟି ଧରାଇ ଦେଲା । ସେହି ଶିକ୍ଷକ ଜଣକ ଚିରଂଜନ ।

ସେ ପିଲାଙ୍କ ଭିତରେ ରୁହନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଖାଇବା, ଖୋଇବା, ଖେଳିବା, ପଢ଼ିବା ଆଦି ସବୁକାମ କରିବାକୁ ଭଲ ପା'ନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଗୁରୁହାତୁର ଦୂରତା ନଥାଏ । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ଯେପରି ଜଣେ ସହଯାତ୍ରୀ । କେଉଁ ପିଲା ରାତିରେ ବିଛଣାରେ ମୂତିଛି ତ କିଏ ବିକିବିକେଇ ହେଉଛି, ପୁଣି କିଏ ରାତିରେ ନିଦ୍ରାଞ୍ଜନ ଅବସ୍ଥାରେ ଚାଲୁଛି । ଏପରି ଅନେକ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ସେ ଅତି ସହଜରେ କରିଦିଅନ୍ତି । ପିଲାକୁ ଚାହିଁ ତାର ସବୁ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ସେ କରିପାରନ୍ତି । ଯେଉଁଠି ସେ ଅଟକି ଯାଇଛି ସେହି ଜାଗାରୁ ତାକୁ ଉଠାଇ ନିଅନ୍ତି । ପୁଅର କାନ୍ଦୁ ହେଲେ ମାଆ ଯେପରି ତା ଦେହ ସପା କରି ମଲମ ଲଗାଇ ଦିଅନ୍ତି, ଗୁହ ପୋଛି ସପା ସୁତୁରା କରିଦିଅନ୍ତି- ସେ ସେପରି କରନ୍ତି । ଶିକ୍ଷକ କେବଳ ଶାସକ ନୁହେଁ, ଗୁରୁ ନୁହେଁ, ସାଂଗତିଏ, ଭାଇଟିଏ, ଭଉଣୀଟିଏ, ମା'ଟିଏ । ସେଇଥିପାଇଁ ତ ତାଙ୍କୁ ସମସ୍ତେ, ପିଲାତାରୁ ବୃଦ୍ଧାୟାଏ ତାଙ୍କୁ ଭାଇ ପରି ମଣନ୍ତି ଏବଂ 'ଭାଇ' ବୋଲି ଡାକନ୍ତି ।

ଚିରଂଜନ ଆମକୁ ଇଂରାଜୀ ପଢ଼ାନ୍ତି । କେବେ ସେ ଦଶଟି ଇଂରାଜୀ ବାକ୍ୟର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ କହିବାକୁ କହନ୍ତି ତ, କେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଆ ବାକ୍ୟକୁ ଇଂରାଜୀରେ ଅନୁବାଦ କରିବାକୁ କହନ୍ତି । ଏହି ଭରସା ଅନୁବାଦରେ ଆମର ଅନେକ ବୁଲୁଥାଏ । ତଥାପି ସେ କିଛି ବିରକ୍ତ ପ୍ରକାଶ ନକରି କହନ୍ତି- ଅନେକ ଭଲ ହୋଇଛି । ଆଉଁଟିକେ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ ଅଧିକ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା । ଚେଷ୍ଟାମାନେ- ଇଂରାଜୀ ଅଂଶଟି ପଢ଼ିବ, ଯାହା ଭାବିବ ତାହାହିଁ ଲେଖିବ । ଭାବିଚିନ୍ତି ଲେଖିଲେ ତାହା ଆପେ ଆପେ ବୁଲୁ ହୋଇଯିବ । ତେଣୁ ନିଜେ ଯେମିତି ଭାବୁଡ଼, ସେହିପରି ଇଂରାଜୀକୁ ସଞ୍ଜ ଭାବରେ ପଢ଼ ଓ ଲେଖ- ଦେଖିବ ଇଂରାଜୀ ଭଲ ହୋଇଯାଇଥିବ । ଏପରି ପଢ଼ାଇବା ଓ ପରୀକ୍ଷା ଦେବାର କୌଶଳ କମ୍ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପାଖରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ହାତ ଧରିନେଇ ତାଙ୍କର କରିଦେବାର ପୂରା କୌଶଳ ସତେ ଯେପରି ତାଙ୍କଠାରେ ଭରପୂର ହୋଇ ରହିଥାଏ ।

ବର୍ତ୍ତମାନର ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତି ଓ ଶିକ୍ଷିତଙ୍କ ଉପରେ ମତବ୍ୟ ଦେବାକୁ ଯାଇ ସେ କହନ୍ତି- ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରୁଥିବା ଯୁବକମାନେ ଆମ ଦେଶରେ ଆପଣାର ଶିକ୍ଷାଲାଗି ଆପଣା ଉପରେ ନିର୍ଭାର କରନ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁ କରି ଏପରି ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଭାରି ସହଜରେ ଅଟାଇ ନେଇ ହୁଏ, ତତାଇ ଦେଇ ହୁଏ ଏବଂ ମତାଇ ଦେଇ ହୁଏ । ବୁଲାଇ ବା ଶରାଇ ଦେଇ ହୁଏ । ବଡ଼ ଅଳପକରେ ମୁଗ୍ଧ କରିଦେଇ ହୁଏ ଓ ଗୋଡ଼ ଖସାଇ ଦେଇ ହୁଏ । ସେମାନଙ୍କର ଉଦ୍‌ବେଗନ-ଶକ୍ତିକୁ ବଡ଼ ସହଜରେ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ବା ଭାରଦ୍ୟୁତ କରିଦେଇ ହୁଏ ।

ଅନ୍ୟ ଏକ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସେ କହନ୍ତି ଯେ-ମଣିଷ ଭିତରେ ଯାହା ଅସଲ ବା ଆମ ପିଲାଙ୍କ ଭିତରେ ପ୍ରକୃତରେ ଯାହା ଅସଲ, ଆମେ ସେଇ ଅସଲମାନଙ୍କ ମାଧ୍ୟମ ଦେଇ ହିଁ

ସେମାନଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିବା । ଜୀବନର ଦୁଇଟି ବାଟ ରହିଛି- ଦୁଇଟି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ରହିଛି । ଗୋଟିଏ ହେଉଛି 'to have' ଅର୍ଥାତ୍ to be- ଆମର ଶିକ୍ଷା to have ର ଯାବତୀୟ ଅର୍ଗକିନ୍ତୁ ପାର ହୋଇ to be ରେ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇ ପାରିବା ଉଡ଼ିବ । ତେବେ ଯାଇ ମଣିଷର ଶକ୍ତି ବଢ଼ିବ । ସଂସ୍ଥା ବଢ଼ିବ । ଜୀବନ ପ୍ରତି ଆନୁରୋଧ୍ୟ ସେତିକିବେଳେ ସମ୍ଭବ ହେବ । ଶିକ୍ଷା ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ବିଶ୍ୱାସ କରେ । ଶିକ୍ଷା ବିବର୍ତ୍ତନରେ ବିଶ୍ୱାସ କରେ ଏବଂ ସେହି ବିବର୍ତ୍ତନକୁ ତୁରାନ୍ୱିତ କରିବା ଲାଗି ଆପଣାର ଯାବତୀୟ ପ୍ରୟାସକୁ ନିୟୋଜିତ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ମଣିଷ କରୁଥାଏ । ମନୁଷ୍ୟକୁ ଏଥିଲାଗି ସମୁଦ୍ଧିତ ଭାବରେ ସତେଜନ କରାଇବା ହେଉଛି ଯଥାର୍ଥ ଶିକ୍ଷାର ଅସଲ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଆମ ଭିତରେ ଯିଏ ଏହି କଥାକୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରୁଥିବ ପ୍ରକୃତରେ ସେହି ଯଥାର୍ଥ ବାପା ଓ ମାଆ ହୋଇ ପାରିବ । ଯଥାର୍ଥ ଶିକ୍ଷକ ମଧ୍ୟ ହୋଇପାରିବେ ।

ଆଉଥରେ ମୁଁ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷା ସଂପର୍କରେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଥିଲି । ସ୍ୱଭାବ ସୁଲଭ ରୀତିରେ ସେ ଅବଶ୍ୟ ମୋ ଠାରୁ ଉତ୍ତର ଆଦାୟ କରି ନେଇଥିଲେ ଏବଂ ମୋତେ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେବାକୁ ଯାଇ କହିଲେ- ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷା କେବଳ ଏକ ତଥାକଥିତ ଶିକ୍ଷା କି ମାର୍ଗ ନୁହେଁ, ଏହା ହେଉଛି ଏକ ତୃତୀୟ ଜୀବନ ଲାଗି ଇଚ୍ଛୁକ ଦୁଃସାହାସୀମାନଙ୍କର ସନ୍ଧାନ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଏକଜୁଟ କରାଇବାର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ । ଶିକ୍ଷାର ଇତିହାସରେ ପୃଥିବୀରେ କୌଣସି ଚାକିରିଆ ଅର୍ଥାତ୍ ବୃତ୍ତିଜୀବୀ ଶିକ୍ଷକ କୌଣସି ତୃତୀୟ ବାଟ ବାହାର କରିବାର ଶ୍ରେୟ ଅର୍ଜନ କରିନାହିଁ । ଶିକ୍ଷାକୁ ବ୍ରତକରି ଶିକ୍ଷାକ୍ଷେତ୍ରରେ ଆପଣାକୁ ସମର୍ପଣ କରି ଦେଇଥିବା ଶିକ୍ଷକହିଁ ହେଉଛି ଅସଲ ଶିକ୍ଷକ । ତା ହୃଦୟକୁ ପୁଷ୍ଟ କରିଥାଏ ସମର୍ପଣ ମାନସିକତା ଓ ବିଶ୍ୱ ବିସ୍ତାରିତ ଦୃଷ୍ଟି ।

ପ୍ରଥମେ ଶିକ୍ଷକ ବିଦ୍ୟାପାଖରେ ନିଜକୁ ସମର୍ପିତ କରିବ । ଦ୍ୱିତୀୟରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ହିଁ ସମର୍ପଣର କ୍ଷେତ୍ର । ଶ୍ରଦ୍ଧାହିଁ ବିଦ୍ୟାକୁ ଉଦ୍‌ଘନ କରେ, ବିଦ୍ୟାର ଉପଯୁକ୍ତ କ୍ଷେତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରସାରିତ କରିଦିଏ । ଆପଣାକୁ ଅଧିକ ଦେଇଦେବାରେ ଯୋଗ୍ୟ କରାଏ । ତେଣୁ ଶିକ୍ଷକର ତପସ୍ୟା ହେଉଛି ଶ୍ରଦ୍ଧାର ତପସ୍ୟା ଏବଂ ଜଣକ ଭିତରେ ସକଳକ ଶ୍ରଦ୍ଧା ପାଳନ କରିବାର ସାହସ ନଥିଲେ, ସେ ଶିକ୍ଷକ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ ।

“ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ଓ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସିଂହାସନରେ ବସିଥିବା ମଣିଷ ପିଲା ବିଷୟରେ ସେତେବେଳେ ମୁଁ ଯାହା ଭାବୁଥିଲି ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ତାହା ହିଁ ଭାବୁଛି । ଜୀବନରେ ମୋର ଅଭିଜ୍ଞତା ଯେତିକି ବଢ଼ିଛି, ଶିକ୍ଷକ ଜୀବନରେ ଉପଲବ୍ଧ ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ମୋର ହୃଦୟ ବାସନା ସେତିକି ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ଗଠିତ ହୋଇଯାଇଛି । ଅଭିଜ୍ଞତାର ନାନାବିଧ ଘଷାମକାରେ ସେହି ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ବରଂ ଅଧିକ ଝଟକି ଉଠିବା ପରି ମନେ ହେଉଛି ।

ତଥାପି ଜୀବନ ବଦଳିବ, ତଥାପି ଏହି ଦେଶ ବଦଳିବ, ତଥାପି ଏ ଦେଶରେ ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ବଦଳିବ । ମରଣ ଓ ମରଣାନ୍ତରା ସକଳ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଓ ଭୀରୁତା ସତ୍ତ୍ୱେ ତଥାପି ଜୀବନ ହିଁ

ଜିତିବ । ଜୀବନ ଧର୍ମ ମଣିଷ ହିଁ ଜିତିବ । ଶ୍ରବାର ଅନୁପ୍ରେରଣାରେ ଶିକ୍ଷାକ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିବା ଶିକ୍ଷକ ଏତିକି ବିଶ୍ୱାସ ରଖିବାକୁ ସାହସୀ ହୋଇ ପାରିବ ।” ଚିନ୍ତାଚାର ସମସ୍ତକୁ ଏଇ କଥାରେ ଯେମିତି କହୁଛନ୍ତି । ଏହା ସାଧା କଥା ନୁହେଁ, ଅନୁଭବ ଓ ଆବିର୍ଭାବ କଥା ।

ଚିନ୍ତନ ଜନ ନିଜକୁ ଶିକ୍ଷକ ଭାବରେ ଅନେକ ଜାଗାରେ ସାବ୍ୟସ୍ତ କରିସାରିଛନ୍ତି । ଶିକ୍ଷାକୁ ଜୀବନର ଧ୍ୟେୟ ଓ ପ୍ରେୟ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରି ସେ ଆପଣା ଜୀବନକୁ ଶିକ୍ଷକ ଭାବରେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରାଇଛନ୍ତି ଓ କରୁଛନ୍ତି । ପିଲାଟିକୁ ବା ପିଲାମାନଙ୍କୁ ପଢ଼ାଇବାବେଳେ ଶିକ୍ଷାର ସବୁପ୍ରକାର କୌଶଳ ପ୍ରୟୋଗ କରିଥାନ୍ତି । ଜୀବନରେ ଅସମ୍ଭବ କିଛି ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ବାରମ୍ବାର ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ପିଲାର ପାଠରେ ମନ ଲାଗିବା ପାଇଁ ସେ ତା ମନକୁ କୌଣସି ଗୋଟିକରେ ଲଗାଇ ଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ତାପରେ ଟାଣି ଆଣନ୍ତି ପାଠ ଆଡ଼କୁ । ଉଦାହରଣତଃ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେନି । ମଣିଷ ଗଛକୁ ଏମିତି ମଜଭୁତ କରି ତିଆରି କରନ୍ତି ଯେ, କୌଣସି ପରିସ୍ଥିତିର ସେ ଉପୁଡ଼ି ଯାଏନି । ଶିକ୍ଷାର ସବୁ ସାଧନକୁ ସତେ ଯେମିତି ପାଖରେ ସାଇତି ରଖିଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ଶୈଳୀ ଅନୁପମ ।

ଭାଷା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେ ପୂରା ମପସଲି ବା ଖାଣ୍ଡି ଓଡ଼ିଆ । ଜୀବନ, ସମାଜ, ଧର୍ମ, ମନବିଜ୍ଞାନ, ଦର୍ଶନର ତତ୍ତ୍ୱ ସବୁକୁ ସେ ଏପରି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ବୁଝାଇ ଦେବେ ଯେ, ଜଣେ ବୁଝିବାରେ ଏତେ ଚିକିଏ କୋଉଠି ଝୁଣି ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଓ ପାଠ ପଢ଼େଇବାର ଶୈଳୀ ଭିତରେ ଏତେଚିକିଏ ଫାଙ୍କ ଥିବା କଥା ଜଣେ ଆଦୌ ଅନୁଭବ କରି ପାରିବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସବୁ ସାର୍ବଜନ ଠାରୁ ଏ ସାର୍ବ ଜଣକ ଭାରି ନିଆରା । କଥା ପଦକରେ ପାଞ୍ଚ ପଦ ଇଂରାଜୀ ଶବ୍ଦ ଫୋପାଡ଼ନ୍ତି ନାହିଁ । ପଢ଼ାଇବା ବେଳେ ରାଗିଯିବାର କେବେ ମୁଁ ଦେଖିନି ।

କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ବହୁତ ଫେଶେଇ ଫେଶେଇ କହିବା ତାଙ୍କର ଏକ ଅଭ୍ୟାସ । ପିଲାଟି ବୁଝିବା ପାଇଁ ସରଳରୁ ସରଳତର କରି କହିବା ହେଉଛି ଫେଶେଇବାର ଏକ ଲକ୍ଷଣ । ପିଲାଟି ବୁଝିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ କହି ଚାଲିଥାନ୍ତି ଏବଂ କୁହାଇ ଚାଲିଥାନ୍ତି । କୋଉଠି କେତେବେଳେ ତା ଉପରେ ବୋଧ ହୋଇ ନଥାନ୍ତି । ମିତଟିଏ ପରି ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ କୋଉଠି ନାହିଁ କୋଉଠି, କେତେ ସୂତରରେ ଗଣ୍ଠି ପଡ଼ି ଯାଇଥାନ୍ତି ଏବଂ ଜୀବନ ଓ ଜଗତର ଗଣ୍ଠିମାନଙ୍କୁ ଖୋଲି ଦେବାରେ ତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥାଆନ୍ତି । ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଖରେ ଭାରିଟିଏ ହୋଇଯାନ୍ତି, ତାହାହିଁ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକର ଅସଲ ଧର୍ମ ଏବଂ ଚିନ୍ତାଚାର ଏମିତି ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ-ଶିକ୍ଷାପାଇଁ ନିଜକୁ ସଦା ଉତ୍ସର୍ଗ କରି ରଖୁଥିବା ଜଣେ ମଣିଷ । ଜୀବନ ଯାହାଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ।

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ବିଶ୍ୱଦୃଷ୍ଟି

ଶ୍ରୀ ବାଳକୃଷ୍ଣ ଦେହେରୀ

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ ତାଙ୍କ ପ୍ରଶସ୍ତ ବିଶ୍ୱଦୃଷ୍ଟି ପାଇଁ ଆଜି ବହୁ ଭାବରେ ପରିଚିତ ଓ ସ୍ୱୀକୃତ । ସେ ବିଶ୍ୱକୁ ସର୍ବଦା ଏକ ବୋଲି ଜ୍ଞାନ କରି ଆସିଛନ୍ତି । ଜଣେ ସ୍ୱାଧୀନଚେତା ଶିଳ୍ପୀଭାବେ ସେ ନିଜକୁ ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି । ଯେ କୌଣସି ଆଲୋଚନାରେ ମଞ୍ଜିରାଜାବେଳେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଭାବରାବନା ଭିତରେ ସେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇପଡ଼ି ନାହାନ୍ତି; ବରଂ ସବୁ ବିଷୟରେ ସେ ତାଙ୍କର ପ୍ରସାରିତ ଦୃଷ୍ଟି ନିବଦ୍ଧ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଏହି ପ୍ରସାରିତ ତଥା ଅସ୍ୱାଧୀନ ଜୀବନଦୃଷ୍ଟିକୁ ସେ ତାଙ୍କ ଆତ୍ମଜୀବନରେ “ରୋହିତର ଦୃଷ୍ଟି” ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ।

ମଣିଷ ସହସ୍ର ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ସତ୍ତ୍ୱେ ଜୀବନ ବଞ୍ଚେ । ଏହି ବଞ୍ଚିବା ହିଁ ତା ପାଇଁ ବାସ୍ତବ ସତ୍ୟ । ପୁଣି ଏହି ବଞ୍ଚିବାରେ ଶତ ଦୁଃଖ, ଶତ ପରାଜୟ, ଗ୍ଳାନି ଭିତରେ ବି ଜୀବନକୁ କଦାପି ବିଷମୟ ନ କରି ଅମୃତମୟ ମନେ କରିବା, ଆଶା ଆଲୋକର ଅପେକ୍ଷାରେ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବା, ଅନ୍ଧ କୁସଂସ୍କାର ଓ ନିରର୍ଥକ ନୀତିନିୟମର ଶୁଖିଲାକୁ ଡେଇଁଯାଇ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବା ହେଉଛି ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନର ସାର୍ଥକତା । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ‘ତାଙ୍କ ରୋହିତର ତାଏରୀ’ରୁ କିୟତଂଶ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇପାରେ— “ମୋର ଏହି ତାଏରୀ ଭିତରେ କେତେ କେତେ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଓ କାନ୍ଦଣାର କାହାଣୀ ଗୁରେଇ ତୁରେଇ ହୋଇ ରହିଲା ପରି ରହିଛି । କିନ୍ତୁ ସେଗୁଡ଼ାକୁ ଅନ୍ୟକୁ ଶୁଣାଇ ମୁଁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଗରେ ବସି ବାହୁନିବାକୁ ଚାହୁଁନାହିଁ, କି ସଂସାରରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଶାନ୍ତି ପ୍ରଚାର କରିବାକୁ ଚାହୁଁନାହିଁ । ଅଶାନ୍ତି, କ୍ଷୁଦ୍ର ଓ ବିରାଗର ସଂକ୍ରମଣ ଲାଗି ଯେଉଁପରି ଜୀବାଣୁ ଦରକାର, ମୋ ଜୀବନର ପ୍ରୟୋଗଶାଳାରେ ମୁଁ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେଗୁଡ଼ିକର କୌଣସି Culture କରିନାହିଁ । ମୋର ଦୃଷ୍ଟି ରୋହିତର ଦୃଷ୍ଟି ।”

ରୋହିତ ଶବ୍ଦ ସୂର୍ଯ୍ୟର ସମବାଚୀ । ‘ଐତରେୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ’ରେ ରୋହିତ ଉପାଖ୍ୟାନ ସଂପର୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି । ଦେବତା ପାଖରେ କରିଥିବା ଶପଥ ପାଳନ ପାଇଁ ବାପା ରୋହିତକୁ ବଳିଦେବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଅମାରିଆଁ ରୋହିତ ଘରଛାଡ଼ି ପଳାଇଯାଇଛି । ବ୍ରାହ୍ମଣ ବେଶଧାରୀ ଇନ୍ଦ୍ର ରୋହିତକୁ ‘ଚରିବେତି ମନ୍ତ୍ର’ ଦ୍ୱାରା ଆଗକୁ ଡାକିବାକୁ ଉଦ୍ବୁଦ୍ଧ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରତିଦିନ ବିଚରଣ କରି ମଧ୍ୟ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଯେପରି ଶ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ୁନାହିଁ, ତୁ ମଧ୍ୟ ସେମିତି ଅପରିଶ୍ରାନ୍ତ ଭାବରେ ଡାକିବାରେ ଲାଗିଥା’— ଏହି ଉଦ୍ବୋଧନ ମନ୍ତ୍ର ରୋହିତକୁ ଆଗେଇ ନେବାରେ ସହାୟକ ହୋଇଛି । ଏହି ଚରିବେତି ଛାତ୍ର ଜୀବନର ମାତ୍ର କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଷୟ ଅଥବା ସମୟ ଖଣ୍ଡରେ ବହୁଥିବା ମଣିଷର ଜୀବନ-ଜିଜ୍ଞାସାର ମଂତ୍ର ନୁହେଁ— ଏହା ସବୁ କାଳ, ସବୁ କୁମି, ସବୁ ମଣିଷର ଅତର୍ଳୋକର ଆହ୍ୱାନ ।

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ମଣିଷକୁ ଗଭୀର ଭାବରେ ଭଲ ପାଇଛନ୍ତି । ମଣିଷ ଆଉ ଜଣେ ମଣିଷକୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା କରୁ, ତରମ ଭାବରେ ମଣିଷର ବୌଦ୍ଧିକ ଭଲଟି ଘଟୁ, ପ୍ରାଚ୍ୟ-ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ (ଅସହିଷ୍ଣୁତାର ଶିକାର ହୋଇ କେହି ମଣିଷ ହାନିମାନ୍ୟତାର ଶିକାର ନହେଉ) କରି ବିଶ୍ଵକୁ କେହି ମଣିଷ ଅଛନ୍ତି । କରିବାର ଅସାର ଭାବନାରେ ବୁଝି ନରହୁ, ଏହା ସେ କାମନା କରିଛନ୍ତି । ପୃଥିବୀର ତଥାକଥିତ ସଭ୍ୟମାନେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଅସଭ୍ୟ ଜ୍ଞାନ କରି ନିଜକୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ଵୟଂଚାଳିତ ଭାବରେ ଅସଭ୍ୟ ନ କରନ୍ତୁ । ପୁଣି ଅସଭ୍ୟତାର ପରିଧିରେ ସଂକ୍ରାନ୍ତିତ ମନୋଭାବ ନେଇ ବଞ୍ଚୁଥିବା ମଣିଷ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ମଣିଷ ଏହି ଚେତନା ତା ଚେତନାରେ ଜାଗ୍ରତ ହେଉ । ସବୁ ଧର୍ମର ମଣିଷ ନିଜ ଭିତରେ ସମତୁଲ୍ୟ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ- ଅନୁରୂପ ଜୀବନବୋଧ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ଜୀବନର ମସ୍ତ ହୋଇଛି । କୌଣସି ଦେଶ ପୃଥିବୀର କେନ୍ଦ୍ରରେ ଅବସ୍ଥିତ କି କୌଣସି ଦେଶ ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟର ଦେଶ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେଶ ସବୁ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ନିମ୍ନମାନର ବୋଲି ସେ ବିଚାର କରିନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ ସମ ରୂପ ଓ ଭାବରେ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ମଣ୍ଡିତ । ଦିବସ, ରାତ୍ରୀ ମଧ୍ୟ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ଓ ପ୍ରାତିପଦ ।

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ମଣିଷ ଜୀବନକୁ ଆହୁରି ସୁନ୍ଦର, ଅନୁପମ ଓ ସମୃଦ୍ଧ କରି ଗଢ଼ିଚୋକିବା ପାଇଁ ଚାହିଁଛନ୍ତି । ଏଥିପାଇଁ ସେ ମଣିଷର ପାରମ୍ପରିକ ଜୀବନକୁ ଭାରି ଅପସନ୍ନ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ମେଣ୍ଟାପଲର ଜୀବନକୁ ଡେଇଁଯିବାରେ ସେ ନିଜେ ଭାରି ଆଗୁଆ ହୋଇଛନ୍ତି ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଏକ ଶୁଦ୍ଧଜୀବନ ବଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ସେହି ରେଖାକୁ ଡେଇଁଯିବାକୁ ଆଗ୍ରହ ଭାବରେ ଆହ୍ୱାନ ଜଣାଇଛନ୍ତି । ସଂସାରକୁ ତୁଟନ କରି ଗଢ଼ିବାକୁ ସେ ଆଶା କରିଛନ୍ତି । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି— “ମାନି ନେଇଥିବା ମଣିଷ ଏହି ସଂସାରକୁ ଗଢ଼ି ନାହିଁ; ଅମାନିଆ ଗଢ଼ିଛି । ଯୁଗକୁ ମାନିନେବା ଓ ତାହାରି ସହିତ ଖାପଖୁଆଇ ନେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିବା ମଣିଷ ଯୁଗର ଗ୍ରାସରେ ମରିଯାଇଛି । ଯୁଗର ସୀମାକୁ ଏକମାତ୍ର ସୀମା ବୋଲି ମାନିନେବାକୁ ଅସ୍ଵୀକାର କରୁଥିବା ମଣିଷ ହିଁ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ତୃଆ ଯୁଗର ଅବତାରଣା କରିଛି । କେବଳ ସେହି ଗ୍ରାସିତରୁ ବାଟ ବଢାଇଛି, ଅନ୍ଧାର ଭିତରେ ଆଲୁଅର ସତର୍କବାଣୀ ଶୁଣାଇଛି ।” ଅନୁରାଗୀ କେବଳ ଯାତ୍ରୀ ହୋଇପାରେ । ପ୍ରତିବିଧିର ଗାର ଲୋକ ଡେଇଁ ଯାଇପାରେ । ଆତ୍ମା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵର ସୁନ୍ଦରପଣରେ ମାତ୍ର ବିଶ୍ଵକୁ ସୁନ୍ଦରତମ କରିପାରେ । ଏହି ଜୀବନ ଅନୁରାଗ ଭାବ, ହିଁ ତାକୁ ଗତିଶୀଳ ଜୀବନ ତାଙ୍କୁ ଭାରି ଆକୃଷ୍ଟ କରିଛି । ବିଷୟ ସକଳ ବିଷୟ ଜାଣିବା ଅନୁରାଗୀ ହେଲେ ସବୁକିଛିକୁ ଭବାର ଓ ବିନୀତ ଭାବେ ଗ୍ରହଣଶୀଳ କରିବାରେ ସମର୍ଥ କରାଏ ।

ହିୟୁଧର୍ମର କୌଣସି ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଚାରିଯୁଗ ମଧ୍ୟରେ ଭଲ ଓ ମନ୍ଦ ଚରିତ୍ର ସବୁବେଳେ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ଵ କରିଆସିଛି । ଯାଶୁଶ୍ରୀଷ୍ଠକୁ ଲୁଣବିଷ କରିଥିବା ବିଷୟ ମଧ୍ୟ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ବିଷୟକ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥରେ ଭବିଷ୍ୟତ ହୋଇଛି । ମହମ୍ମଦଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ତଥାକଥିତ ସାମାଜିକ

ଅତ୍ୟାଚାର ସହିବାକୁ ପଡ଼ିଛି । ତେଣୁ ପୂର୍ବରୁ ସମସ୍ତେ ଭଲ ଥିଲେ ଓ ଆଜି କେହି ଭଲ ନାହାଁନ୍ତି- ଏସବୁ ଭାବନାରୁ ତେଜ୍ଜ ନିଜ ଜୀବନ ପ୍ରତି ଓ ସମାଜ ଜୀବନ ପ୍ରତି ତଥାପି ଆଶାବାଦୀ ହେବା ପାଇଁ ଆପଣାର ସମଗ୍ର ସୃଷ୍ଟିରେ ସେ ଯେପରି ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ଚିନ୍ତାବୃତ୍ତି ଅନୁସାରେ ଆନନ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ରୁଚି ଠାରୁ ଚନ୍ଦ୍ର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ । ଜୀବନରେ ଅନ୍ଧ ପରି ଆନନ୍ଦ ଭୋଗ ମଧ୍ୟ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । ଯେ କୌଣସି ମଣିଷ ପାଇଁ ଅନ୍ଧର ପ୍ରାଥମିକ ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ତେଣୁ ତାକୁ ସେ ବୃଥାରେ ଏଡ଼ିଦେଇ ପାଙ୍କାରେ କେବଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ଚିନ୍ତାର ନକରୁ, କେବଳ ଅନ୍ଧ ପାଇଁ ଚିତ୍ତିତ ମଣିଷ ମଧ୍ୟ ଜୀବନରେ ଆନନ୍ଦ ଉପଭୋଗ କରୁ । ଏଠାରେ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ହେତୁବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟିର ପରିଚୟ ମିଳେ; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ରଚନାରେ ଏହି ହେତୁବାଦୀ ଚିନ୍ତନ ଓ ବିଶ୍ୱଦୃଷ୍ଟି ଆପେକ୍ଷିକ ଭାବେ ଏକ ଯୌଗିକ ଅନୁଭବ ଭିତରେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଭାବ କରିଛି ।

ତା'ର ଚାଲିଚଳଣି ଅଥବା ଚିନ୍ତାଚେତନାରେ ମଣିଷ ପରାଧୀନ ନ ହେଉ- ଏହାହିଁ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ବକ୍ତବ୍ୟ । ଏକ ସୁନ୍ଦର ଜୀବନ ବଞ୍ଚୁ । ସୁନ୍ଦର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁ । ବିକଳ ହୋଇ କେବଳ ଏକ ଘଷରା ଜୀବନ ନ ବଞ୍ଚୁ । ସେ ତେଣୁ ତାଙ୍କ ‘ଜଙ୍ଗଲ ଚିଠି’ରେ ଲେଖିଛନ୍ତି- “ବହୁ ସଂଖ୍ୟାକୁ ଠିକ୍ ବୋଲି କହି ମେଣ୍ଟା ପରି ତେଜ୍ଜ ନ ପଡ଼ି ମଣିଷ ମଣିଷ ପରି ଚିନ୍ତା କରୁ । ତା'ର ବିବେକ ବୁଦ୍ଧି ଖରଚ କରୁ, ନୀତି ଅନୀତିର ସ୍ଥାୟୀ ତରାକୁରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ କଥା ବିଚାର କରି ଶିଖୁ । ସଂଖ୍ୟାତ୍ମ୍ୟ ନ ହୋଇ ରହିବାକୁ ତାକୁ ଲାଜ ନ ମାତୁ ।” ଆତ୍ମଜୀବନୀ ମୂଳକ ‘ଜଙ୍ଗଲ ଚିଠି’ ପୁସ୍ତକରେ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିବାଦୀ- ହେତୁବାଦୀ ଚିନ୍ତା କେତେ ବିଶ୍ୱଗର୍ଭିକ ତାହା ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି- “ଏ ଦେଶ ଆମର, ଏ ପୃଥିବୀ ଆମର, ଏ ପୃଥିବୀର ପଚରା ମଣି- ସଂସାରକୁ ସୁନ୍ଦର କରି ରଖି ପାରିବାର ଶକ୍ତି ଆମେ ଅର୍ଜନ କରିବୁ” । ପୁଣି ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି- “ଜୀବନର ସକଳ ଜ୍ଞାନର ଆଲୋକ ଲାଗି ଆମେ ଆପଣା ଆପଣାର ଗ୍ରହଣ ପାତ୍ରଟି ସଜାଡ଼ି ରଖୁ । ଏକ ଜିଜ୍ଞାସାର ଖୁଅରେ, ଏକ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଆଗ୍ରହର ଡୋରିରେ ଆମେ ଜୀବନର ଅନ୍ଧମୟ କୋଷଠାରୁ ଆନନ୍ଦମୟ କୋଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁଟିକୁ ସମନ୍ୱିତ କରି ବାନ୍ଧିରଖୁ । ଆମେ କୌଣସି ମତବାଦର ଅଞ୍ଚ ଅନୁସରଣ କରିବୁ ନାହିଁ । ଆମର ଶବ୍ଦ କେହି ନାହାନ୍ତି । ଆଳସ୍ୟ ଆମର ଶବ୍ଦ ।”

ଭାରତରେ ଅବଧୂତ ଚର୍ଚ୍ଚିତ ଗୁରୁଙ୍କ ଶିଷ୍ୟତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କଲାପରି ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ମଧ୍ୟ ନିଜକୁ ଜଣେ ଶିଷ୍ୟ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଗୁରୁ ଚର୍ଚ୍ଚିତ ଜଣ ନୁହନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଗୁରୁ ହେଉଛି ବିଶ୍ୱ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ, ମଣିଷର ସୁଖ, ଦୁଃଖ, ସ୍ନେହ, ଶ୍ରଦ୍ଧା, ପ୍ରୀତି ଓ ତା'ର ବୈଚିତ୍ର୍ୟମୟ ଜୀବନ । ଆପଣା ଭିତରେ ସେ ଭଗବାନଙ୍କ ସ୍ଥିତିକୁ ଅନୁଭବ କରିପାରିଛନ୍ତି । ଆପଣାର ବ୍ୟକ୍ତ ଓ ସାମାଜିକ ସମ୍ପର୍କଗୁଡ଼ିକୁ ଶୁଦ୍ଧ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାରୁ ଉନ୍ନତ କରାଇ ପାରିଛନ୍ତି । ଆପଣାର ଭଲ ମନ୍ଦକୁ ଅନୁଶୀଳନ କରି ଏକ ଭଗବାନର ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବା ପାଇଁ

ସେ ସର୍ବଦା ଉଦୁଖ । ସେ ପୁଣି ଚାହିଁଛନ୍ତି- ଯେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିବାଦୀ ଚିନ୍ତାନାୟକଙ୍କ ଅନ୍ଧ ଅନୁସରଣ ଏ ସମାଜ ନ କରୁ । ମଣିଷର ଜନ୍ମ ଓ ମୃତ୍ୟୁର କେହି ଅନ୍ୟ ଜଣେ ମଣିଷ ସାଙ୍ଗ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । କିମ୍ବା ଜଣେ ମଣିଷ ତା ଜୀବନରେ ଯେଉଁ ଅନୁଭବ ବା ସତ୍ୟର ଉପଲବ୍ଧି କରେ ଅନ୍ୟ ମଣିଷ ଅବିକଳ ସେଇ ଉପଲବ୍ଧି ପାଇ ନପାରେ, ତେବେ ବି ମଣିଷ ତା'ର ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବା କାଳରେ ସମାଜଛଡ଼ା ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟ ମଣିଷକୁ ସ୍ନେହ, ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ବାନ୍ଧି ରଖିବାକୁ ହେବ । ଜଣକର ଭଲ ପାଇବାକୁ ନେଇ ଆଉ ସବୁ ମଣିଷକୁ ଆଲୋକର ପଥ ଦେଖାଇ ପାରିବ । ବ୍ୟକ୍ତିବାଦ ଚିନ୍ତାନାୟକ ନିଜକୁ ଅହଙ୍କାରରୁ ମୁକ୍ତ ରଖି ମଣିଷ ପ୍ରତି ଉଦାର ଓ ବିନୀତ ହୋଇଯାଉ । କିନ୍ତୁ ମଣିଷ ପ୍ରକୃତରେ ସ୍ୱାଧୀନଚେତା ହେଉ । ଏ ବିଶ୍ୱକୁ ଅନୁପମ କରି ରଖି ଡୋକ୍ସ । ଏ ବାସ୍ତବ ପୃଥିବୀରେ ବାସ କରି ସବୁ ଶକ୍ତିତାକୁ ଲୋପକରି ଏକ ତୃତୀୟ ବିଶ୍ୱର ପରିଚିନ୍ତନା କରୁ, ଯେଉଁଠି କେବଳ ମଣିଷ ମଣିଷ ପ୍ରତି ଭଲ ପାଇ ପାରୁଥିବ ଓ ଶାନ୍ତି, ଶୃଙ୍ଖଳା ବିରାଜମାନ କରୁଥିବ । ଏବଂ, ପୃଥିବୀର ସକଳ ବିବର୍ତ୍ତନର ମୂଳରେ ସେଇ ଗୋଟିଏ ମଣିଷ ଯେ ଜୀବନ୍ତ ରହିଛି- ଏହି ସତ୍ୟକୁ ସେ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି ।

ସେ ଜଣେ ହିନ୍ଦୁପରି ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ଦର୍ଶନ ଗିତରେ ନିଜକୁ ଜଣେ ଅନ୍ଧ ଆଶ୍ରୟ କରି ଦେଇ ନାହାନ୍ତି । ସେ ପୁଣି ଯଦିତ ଜଣେ ଉତ୍କଳୀୟ କିମ୍ବା ଗାରତୀୟ, ତାକୁ କୌଣସି ମତେ ଉତ୍କଳୀୟତା କିମ୍ବା ଗାରତୀୟତାର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତା କବଳିତ କରିପାରିନାହିଁ । ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅପଣା ଦେଶରେ ସେ ଜଣେ ବିଦେଶୀ । ତାଙ୍କ ଚେତନାରେ ପୃଥିବୀ ତାଙ୍କ ଘର । ଏକ ବିଶ୍ୱପାରିବାରିକ ଅନୁଭବରେ ତାଙ୍କ ବିଚାର ଯେପରି ପରିସିଦ୍ଧ । ଅନୁରୂପ ଆଦର୍ଶକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ମଣିଷ ପାଇଁ ସମସ୍ୟା ଅନେକ । ମାତ୍ର ତାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଯିବା ହେଉଛି ଯଥାର୍ଥ ଶିକ୍ଷା । ଏହାଦ୍ୱାରା ଜଣେ ତା'ର ଜୀବନକୁ ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ରଖିପାରିବ । ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ମତରେ ଏହା ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇ ପାରେ- “ଅତିକ୍ରମଣ ଦ୍ୱାରା ଦୁଃଖ ଦୂର ହୁଏ । ପ୍ରସାରଣ ଦ୍ୱାରା ଆମ ମୁଣ୍ଡ ଉପରୁ ମିଛ ଭାରି ବୋଝେଇବାକୁ କାଢ଼ି ପୋପାଡ଼ି ଦେବାର ବଳ ମିଳେ । ଯଥାର୍ଥ ଶିକ୍ଷା ହେଉଛି ଏହି ଅତିକ୍ରମଣ ବା ଉତ୍କ୍ରମଣର ଶିକ୍ଷା ।”

ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଚେତନା ବହୁ ପ୍ରସାରିତ । ସାହିତ୍ୟକୁ ସେ କଦାପି ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଚିତ୍ତରୂପି ନେଇ ବିଚାର କରିନାହାନ୍ତି । ପୁଣି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଞ୍ଚାରଶୀଳତା ଯୋଗୁଁ ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ଅଧିକ ପ୍ରଭାବଦୀପ୍ତ । ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ମତବ୍ୟ କେତେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ, ପ୍ରସାରିତ ଓ ଅନୁରାଗମୟ ସେକଥା ତାଙ୍କ ଭକ୍ତିରୁ ହିଁ ଜଣାପଡ଼େ- “ସାହିତ୍ୟ ରଲ ଲାଗେ, ସାହିତ୍ୟ ଆନନ୍ଦ ଦିଏ, ସାହିତ୍ୟ ଗୌରବର ଅନୁଭୂତି ଆଣିଦିଏ, ହୃଦୟକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରେ, ହୃଦୟ ମଧୁର ଓ ହୃଦୟ ମଧୁକୁ ବାଟ ପିଟାଇ ଦିଏ; ସାହିତ୍ୟ ବାଡ଼ ଗାଢ଼ିଦିଏ, ଗାର ତିଆଁଇ ଦେଇଯାଏ, ସମ୍ମିଳିତ କରିଦିଏ, ଏଇଠି ଅମରତ୍ୱର ଆତ୍ମାଦ ଦେଇଯାଏ, ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ମୁହୂର୍ତ୍ତକୁ ବିଗତ ବର୍ତ୍ତମାନ ତଥା ଅନାଗତ ଆହୁରି କେତେକେତେ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ସହିତ ଏକାଠି କରି

ଗୁଣି ଦେଇଯାଏ । ଗୋଟାଏ ପ୍ରାଣକୁ ନେଇ ଆହୁ କେତେ ପ୍ରାଣ ସହିତ ଛୁଆଁଇ ଆଣେ, ଘଡ଼ି ଘଡ଼ିକର ଅନୁରାଗ ଭିତରେ ଏକ ସମଗ୍ର ଜୀବନାନୁରାଗ ଓ ଅନୁରାଗମୂଳ ଜୀବନ ରୀତିର ବ୍ୟଞ୍ଜନା ଆଣି ଦେଇଥାଏ; ମାତ୍ର ସେହି ସାହିତ୍ୟକୁ ତଥାପି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିହୁଏ ନାହିଁ; ବୁଝି ହୁଏ; କିନ୍ତୁ ବୁଝାଇ ହୁଏ ନାହିଁ ।” ସାହିତ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ସମାଜ ଉଭୟର ମଙ୍ଗଳ କାମନା କରେ ଓ ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶକ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ କେତେଜଣ ବ୍ୟକ୍ତି- ସ୍ୱାର୍ଥବାଦୀ ସାହିତ୍ୟକୁ ନେଇ ବାଣିଜ୍ୟ କରିବାରେ ଲିପ୍ତ ରହି ସାହିତ୍ୟର ଅସଲ ଗୁଣ ଗୌରବକୁ ନଷ୍ଟ କିର ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଜଣେ ସୃଜନଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତି ଭାବରେ ପରିଚିତ ଅନେକ ପ୍ରଞ୍ଚା ମଣିଷର ସକଳ କୁସ୍ଥିତି ଦିଗ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଅଧିକ ଶ୍ରଦ୍ଧାଶୀଳ । ମାତ୍ର ସେମାନେ ଅସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରି ସାହିତ୍ୟ ରାଜ୍ୟରେ ଅଭିଆରଦା ସୃଷ୍ଟି କରୁଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ମଣିଷକୁ ମଣିଷଠାରୁ ଦୂରେଇ ରଖନ୍ତି । ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଏପରି ଅସାହିତ୍ୟକମାନଙ୍କୁ ଭାରି ନିନ୍ଦା କରିଛନ୍ତି । ଜଣେ ସଦ୍‌ ସାହିତ୍ୟିକ ପରି ସେ ଆଦୌ ସେମାନଙ୍କ ପର ହୋଇନାହାନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟକୁ ସେ ଯୋଡ଼ଣ ମାତ୍ର ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କରି ଗାନ୍ଧୀରେ କହିଲେ- “ଅସଲ ସାହିତ୍ୟ ଆମକୁ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ଦେଖିବାର ଆଖି ଦେଇଯାଏ । ତାହା ଆମ ଭିତରେ ଏପରି ଏକ ଦ୍ୱାର ବା ଅନେକ ଦ୍ୱାରର ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରି ଦେଇଯାଏ, ଯାହାଦ୍ୱାରା କି ଆମେ ବାହ୍ୟାବରଣ ତାତ୍କାଳିକତାର ଯାବତୀୟ ଦୃଷ୍ଟତା ସତ୍ତ୍ୱେ ତଥାପି ଅଚରଣ ଆତ୍ମାଟିକୁ ଠଉରାଇ ନେଇ ପାରିବାକୁ ଓ ତାହାରି ସଂସର୍ପଣ ଭାର କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥାଉ । ଅସଲ ସାହିତ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ପାଖରେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ହିଁ ଚିହ୍ନାଇ ଦେଇଯାଏ, ଆତ୍ମା ପାଖରେ ଆତ୍ମାକୁ ହିଁ ବସାଇ ଦେଇଯାଏ ।”

ବିଶ୍ୱକବି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ‘ବିଶ୍ୱସାହିତ୍ୟ’ ପ୍ରବନ୍ଧ ଶୀର୍ଷକରେ ଆଲୋଚନା କରି ପୃଥିବୀକୁ କାହାରି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭୂମି ବା ସାହିତ୍ୟକୁ କାହାରି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମ୍ପତ୍ତି ବୋଲି ମନେ କରିନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ “ପୃଥିବୀ ଯେପରି ମୋହରି କ୍ଷେତ୍ର ବା ତୁମରି କ୍ଷେତ୍ର ଏବଂ ତାହାରି କ୍ଷେତ୍ର ନୁହେଁ ଏବଂ ପୃଥିବୀକୁ ସେପରି ଜାଣିବା ଅର୍ଥ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଭାବରେ ଜାଣିବା; ସେହିପରି ସାହିତ୍ୟ ମୋର ରଚନା, ତୁମର ରଚନା ଏବଂ ତାଙ୍କର ରଚନା ନୁହେଁ । ସାହିତ୍ୟକୁ ଏପରି ଭାବରେ ଜାଣିବା ଅର୍ଥ ଏହାକୁ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଭାବରେ ଜାଣିବା । ଆମେମାନେ ସାଧାରଣତଃ ସାହିତ୍ୟକୁ ଏହିପରି ଗ୍ରାମ୍ୟ ଭାବରେ ହିଁ ଦେଖୁଥାଉଁ । ସେହି ଗ୍ରାମ୍ୟ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତାରୁ ନିଜକୁ ମୁକ୍ତିଦେଇ ବିଶ୍ୱସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ବିଶ୍ୱମାନବକୁ ଦେଖିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଆମେ ସ୍ଥିର କରିବା, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲେଖକର ରଚନା ମଧ୍ୟରେ ଏକ ସମଗ୍ରତାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଏବଂ ସେହି ସମଗ୍ରତା ମଧ୍ୟରେ ସମଗ୍ର ମାନବ ଜାତିର ପ୍ରକାଶ ତେଷାର ସମ୍ବନ୍ଧ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବା, ଏହି ସଂକଳ୍ପ ସ୍ଥିର କରିବାର ସମୟ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଛି ।”

ବିଶ୍ୱକବିଙ୍କ ଜୀବନଦୃଷ୍ଟି ଆଜି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ ବିପୁଳ ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରଚାଳିତ । ତାଙ୍କ ସମଗ୍ର ସୃଷ୍ଟିରେ ବିଶ୍ୱକେନ୍ଦ୍ରିତ ଚେତନା, ସମସ୍ୟା ଓ

ତା'ର ସମାଧାନ, ସର୍ବୋପରି ମଣିଷର ମହତ୍ତର ଜୀବନବୋଧ ହିଁ ପ୍ରତିପଦ୍ଧିତ । ସେ ଅବଶ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି, ଓଡ଼ିଆର ଭାଷା ଓ ସଂସ୍କୃତିକୁ ଗଭୀରାଂଶି । ମାତ୍ର ଅନ୍ୟ କୁମିର ଭାଷା ଓ ମଣିଷକୁ କୁହାଯି ହେଉ ଜ୍ଞାନ କରିନାହାନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ ବିଷ୍ଣୁପ୍ରାଣ କୈନ୍ଦ୍ରିକ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ତୃଷ୍ଣିକୁ ପୂରା ବେଶାଦିର କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରୀତି ରହିଛି, ତେବେ ତାହା ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ନୁହେଁ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ-ପ୍ରୀତି ଆମର କିପରି ହେବା କଥା ସେହି ବିଷୟରେ ସେ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି- “ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଓଡ଼ିଆର ବୋଲି ଅଥବା ଆମ ଆପଣା ଭାଷାର ବୋଲି ଆମ ଭାରି ତା'ର ଅଧିକତର ମୂଲ୍ୟ ରହିବ ନାହିଁ, ତାହା ମୂଳତଃ ଏକ ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି ହିଁ ଆମ ଭାରି ତା'ର ଅଧିକ ଆକର୍ଷଣ ରହିବ ।”

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସାହିତ୍ୟ କୌଣସି ଜାତିର ନୁହେଁ, ଦେଶର ନୁହେଁ, ରାଷ୍ଟ୍ରର ନୁହେଁ, ଉତ୍କଳ, କଳିଙ୍ଗ କିମ୍ବା କୋଶଳର ବି ନୁହେଁ, ତାହା କେବଳ ଏକ ଆକାଂକ୍ଷା, ଏକ ଅଭୀପ୍ସା, ଏକ ଉପଲବ୍ଧି, ବିମୋଚନ, ଗ୍ରନ୍ଥିମୋଚନ, ଅନାବରଣ, ଏକ ଆରୋହଣ । ସେହିପରି ସେ ଓଡ଼ିଆର ସଂସ୍କୃତିକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଥମେ ଗୋଟିଏ ସଂସ୍କୃତି ବୋଲି ଭଲ ପାଇବାକୁ କହିଛନ୍ତି । ସେ ଓଡ଼ିଆତ୍ବ ଭିତରେ ବହୁ ଦେଶୀୟ ଗାବକୁ ଦେଖିବାର ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି । ସେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧାଶୀଳ; କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଭାଷାର ବିରୁଦ୍ଧାଚରଣ କରିଛନ୍ତି, ଏପରି ନୁହେଁ; ବରଂ ସବୁଭାଷାକୁ ସେ ଉଦାର ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ସବୁ ଭାଷାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଦ୍ଵାରା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ତାଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ବହୁ ଭାବରେ ସମୃଦ୍ଧ ହୋଇପାରିଛି । ଜଗତର ନାଥ ଜଗନ୍ନାଥ ବୋଲି ବାଳା ଉଡ଼ାଇ ଅନ୍ୟ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀମାନଙ୍କୁ ଘୃଣାରେ ନାକ ଟେକୁଥିବା ଗୋଟିଏ ଧର୍ମାନ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥାରୁ ସେ ଗୋଟିଏ ଜାତିକୁ ମୁକ୍ତ ହେବାକୁ ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନ ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧାଡ଼ିରେ ଜୀବନ ଓ ଜଗତକୁ ଭଲ ପାଇବାର ଭାଷା ବାରି ହୋଇପଡ଼େ । ସେ ସମାଜ-ଛଡ଼ା ସନ୍ଧ୍ୟାସୀମାନଙ୍କୁ ଯେପରି ନିନ୍ଦା କରିଛନ୍ତି ସେପରି ସମାଜ ପଙ୍କରେ ଗୋଛେ ପୋକପରି ସାକୁବାକୁ ହୋଇ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବାକୁ ମଧ୍ୟ ଖୁବ୍ ନାପସନ୍ଦ କରିଛନ୍ତି । ସେ ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ଆଉ ଜଣେ ସଜ୍ଜ ରାଜି ଜୀବନ ଗୋର କରିବାକୁ ଶ୍ରେୟ ମଣିଛନ୍ତି ।

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ଜୀବନର ଅବିକଳ ରୂପ ହିଁ ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ । ଅନ୍ୟଥା ଜୀବନ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାର ଜାଇଁ କୁମ୍ଭୀରକାନ୍ଦଣରେ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିବା ସ୍ଵପ୍ନାକୁ ସେ କିଅରକେରୋରକ ଭାଷାରେ ‘ବିଶ୍ଵାସଯାତକ’ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଜୀବନ ଧର୍ମକୁ ଅଜ୍ଞାକାର କରୁଥିବା ସ୍ଵପ୍ନ ସାହିତ୍ୟ ଜଗତର ସ୍ଵପ୍ନ ଦେଖୁଛନ୍ତି । ସେ ଅନେକ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ନିଜକୁ ପ୍ରଥମ ପୁରୁଷ, ନାୟକ, କରିଥିବା କାରଣରୁ ତାଙ୍କ ନିଜସ୍ଵ ଜୀବନରେ ଏହା ପ୍ରତିପକ୍ଷ ହୋଇଥିବା ପରି ମନେ ହୋଇଛି ।

ସାହିତ୍ୟକୁ ଜୀବନମୟ କରିବା ପାଇଁ ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନ ସର୍ବଦା ଉନ୍ମୁଖ । ତାଙ୍କର ବକ୍ତବ୍ୟ ସାର୍ବଜନୀନ ଓ ସାର୍ବକାଳିନ । ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ସମୁଦାୟ ଭାବରେ ଦାର୍ଶନିକ ଭାବରେ ଦାର୍ଶନିକ ଚେତନା ସମ୍ମତ ଓ ଅଧ୍ୟାତ୍ମବାଦୀ । ସେ ପୁରୁଣା ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ, ଅନ୍ଧ ଆଶ୍ରିକତା ତଥା ମିଥ୍ୟା-ଧାରଣାର ବନ୍ଧବନ୍ଧା ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ଯେ କୌଣସି ବିଷୟ ଆଲୋଚନାରେ ତାଙ୍କର ବହୁଦେଶୀୟ ଚେତନାର ପରିଚୟ ମିଳେ । ତାଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟରେ ପାଠକ ନିରନ୍ତର ବିଶ୍ୱଜୀବନ ପ୍ରତି ଉନ୍ମୁଖ ହେବାର ପ୍ରେରଣା ପାଇଥାଏ । ତଃ ମାୟାଧାର ମାନସିଂହ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କରି କହିଛନ୍ତି- କବିତା ପରି ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନା ମଧ୍ୟ ଯେ ଏକ ପ୍ରକାର ଅତଦୃଷ୍ଟି ଦରକାର କରେ, ଏହା ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଉତ୍କଳ ଦେଶରେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ହୃଦୟତ ହେଲାଣି ବୋଲି ମନେ ହେଉନାହିଁ । ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନ ଆଦୌ ଗନ୍ଧ, ଉପନ୍ୟାସ ପରି ସୃଜନଶୀଳ ସାହିତ୍ୟ ବିଭାଗକୁ ଲେଖୁ ନଥିଲେ ହେଁ ସତ୍ୟ, ନ୍ୟାୟ, ସାଧୁତାକୁ ତାଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧ ସୃଷ୍ଟି ଭିତରେ ଜଣେ ମରମୀ ପାଠକ ଦେଖିବାର ସୁଯୋଗ ଲାଭ କରେ ।

ଜଣେ ଶିଳ୍ପୀର ବଡ଼ ଗୁଣ ହେଉଛି ତା'ର ହେତୁବାଦୀ ଚିନ୍ତନ ଓ ବିଶ୍ୱଦୃଷ୍ଟି । ସ୍ୱାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ସଚ୍ଚି ରାଉତରାୟ, ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି, ମନୋଜ ଦାସ, ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି ପ୍ରମୁଖ ଯେଉଁ କେତେଜଣ ଉତ୍କଳମାନର ଶିଳ୍ପୀ ସେମାନଙ୍କ ଶୈଳିକ ପରିପକ୍ୱତାର ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କୁ ଜଣେ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ସେ ଏକମାତ୍ର ସ୍ତମ୍ଭ । ଯିଏ ମଣିଷର ଧର୍ମଧାରଣା, ତା'ର ଜାତୀୟତାବୋଧ ଓ ସଂସ୍କୃତି ସମ୍ପର୍କତାକୁ ଏକ ବୃହତ୍ତର ବିବର୍ତ୍ତନ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି ।

ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନ ଭାରତର ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଯେପରି ପଢ଼ିଛନ୍ତି, ସେହିପରି ପଢ଼ିଛନ୍ତି ସିନୋଜା ଓ ତେଜାର୍ଜୁନ । ସେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରିଛନ୍ତି ଓ ଯାଶୁସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ସମୁଚିତ ମାନ୍ୟତା ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ‘ଚରଙ୍ଗ ଓ ତଡ଼ିତ’, ‘ବିଶ୍ୱକୁ ଗବାକ୍ଷ’, ‘ପଶ୍ୟତି ଦିଶି ଦିଶି’ ‘ସବୁରି ମୁକ୍ତରେ ମଣିଷ’ ଓ ‘ଜାତିରେ ମୁଁ ଯବନ’ ଆଲୋଚନାମୂଳକ ପୁସ୍ତକ ତାଙ୍କ ବିଶ୍ୱଦୃଷ୍ଟିର ଅନନ୍ୟମ ନମୁନା । ସକ୍ରେଡ଼ିସ୍, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ, କିରକେଗାର୍ଡ଼, ସାର୍ତ୍ତ, ବୋରିସ ପାସ୍ତରନାକ, ଗାନ୍ଧିଜୀ, ରୋମାନ୍‌ରୋଲ୍ଲା ଆଦି ବହୁ ବିଶ୍ୱପ୍ରସିଦ୍ଧ ଏବଂ ବଜ୍ରରାମ, ଜଗନ୍ନାଥ, ଅରକ୍ଷିତ, ଭୀମଭୋଇ ସାଇବେଗ, ଗୋପବଂଧୁ, ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ପରି ଓଡ଼ିଆ ସଙ୍ଗମାନଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ଗୁଣ ଓ ଗୌରବକୁ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ଗ୍ରହଣଶୀଳତା ଓ ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସନାୟତା, ଜାତି ଧର୍ମ, ବର୍ଣ୍ଣ ନାମରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କୌଣସି ସାଂସ୍କୃତିକ ବନ୍ଧନ ଦ୍ୱାରା ସୀମିତ ହୋଇନାହିଁ । ନାନକ, ଶୁକଦେବ, ମୀରା, କବିର, ତୁଳସୀଦାସ, ଶଙ୍କର ଦେବ, ମାଧବ ଦେବ ଆଦି ସନ୍ଥ ଓ ସୁପିମାନଙ୍କ ବିଚାର ଓ ଜୀବନକୁ ବିଶ୍ୱ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଆକଳନ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ କୃତିରେ ମଧ୍ୟ ବହୁ ଗାନ୍ଧିକ ଚେତନା ପ୍ରତୀକିତ ହୋଇଛି । ତାଙ୍କର

ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରବନ୍ଧ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବିଶ୍ୱଦୃଷ୍ଟି ଚିହ୍ନିତ ଓ ଗୋଟିଏ ବିଶ୍ୱମୈତ୍ରୀଭାବ ସର୍ବଦା ତାଙ୍କ ଲେଖକାୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ପ୍ରବୋଧିତ କରିଛି । ସେ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ‘ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଲୟ’, ‘ନିଷଦର୍ପଣେନ’, ‘ଶିବାତୀର୍ଥ’, ‘ଜଙ୍ଗଲ ଚିଠି’, ‘ରୋହିତର ତାଏରୀ’ ଓଡ଼ିଆ ସହ ସାହିତ୍ୟ ଆଦି ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ଅନୁଶୀଳନ କରାଯାଇପାରେ ।

ଓଡ଼ିଶାର ଅଗଣିତ ପାଠକ ଓ ସାହିତ୍ୟର ଛାତ୍ର ଚିରଞ୍ଜନଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱଦୃଷ୍ଟି ପାଇଁ ପ୍ରଶଂସା କରନ୍ତି । ସେ ବିଶ୍ୱଭାବ-ଧାରା ସହିତ ପରିଚିତ ହେବା ପାଇଁ ପରିଚିତ କରାଇବା ପାଇଁ ସର୍ବଦା ଉନ୍ନତ ଓ ଆଗ୍ରହୀ । ୧୯୮୯ ରେ ପ୍ରକାଶିତ ତାଙ୍କର ‘ସାହିତ୍ୟ ଓ’ ପୁସ୍ତକରେ ସେ ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ପର୍କିତ ଯେଉଁ ଧାରଣା ଦେଇଛନ୍ତି ଓ ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ପର୍କିତ ଯେଉଁ ଅଭିମତ ପୋଷଣ କରିଛନ୍ତି ଅଧିକାଂଶରେ ସେ ସମସ୍ତ ବିଶ୍ୱଚେତନା ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏଠାରେ ତାଙ୍କର ଅଭିମତକୁ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇପାରେ- “ଆଗେ କେବଳ ସ୍ଥାନୀୟ ସାହିତ୍ୟ ଥିଲା । ସ୍ଥାନୀୟ ସାହିତ୍ୟ ଉନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀକୁ ଆସି ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ପରିଣତ ହେଲା । ଏବେ ବିଶ୍ୱ ସାହିତ୍ୟର କଥା କୁହାଗଲାଣି ।”

ଚିରଞ୍ଜନଙ୍କ ଗବ୍ୟଶୈଳୀର ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ତାଙ୍କର ପ୍ରସାରିତ ଚେତନା ଓ ବିଶ୍ୱଦୃଷ୍ଟି । ଯେ କୌଣସି ପ୍ରସଙ୍ଗର ବିଶ୍ଳେଷଣ ବିଶ୍ୱର ବିସ୍ତୃତ ସାଂସ୍କୃତିକ ଓ ସାମାଜିକ ପରିମଣକୁ ଉପରେ ଆଧାରିତ । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଯେପରି ବଂଗଳା ଭାଷାରେ ରଚନା କରିଥିଲେ ହେଁ ମେଦିନୀ ଦୃଷ୍ଟି ତାଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ, ଚିରଞ୍ଜନ ସେହିପରି ଓଡ଼ିଆରେ ଲେଖିଥିଲେ ହେଁ ତାଙ୍କର ଅଧିକାଂଶ ଭାବଭାବନା ବିଶ୍ୱର ଚିନ୍ତା- ବିବର୍ତ୍ତନ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧିତ । ଦର୍ଶନ କିମ୍ବା ମନନକ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ ତେଣୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପରି ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଏକ ଦେଶଦର୍ଶୀ ନୁହଁନ୍ତି ।

ସେ ଓଡ଼ିଶା, ଅଥବା ଆପଣା ଗାଁ ଓ ତାର ବାସିନ୍ଦାମାନଙ୍କ କଥା କହିଲା ବେଳେ ଜମାରୁ ସେହି ଭୂମିରେ ନଥା’ନ୍ତି । ଜଣେ ଯବନ ପରି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭୂମିକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱ ପରିକ୍ରମଣ କରି ଆସନ୍ତି । ଯବନ ଏମିତି ଜଣେ ମଣିଷ ଯାର ଜାତିନାହିଁ “ସିଏ ଯାତ୍ରୀ, ସତତ ଯାତ୍ରୀ । ସିଏ ଭଲ ପାଏ, ସିଏ ପରିଧିଗୁଡ଼ାକୁ ଡେଇଁଯାଏ, ପର୍ବତ ଇଂଘନ କରେ ।..... କା’ଥଗୁଡ଼ାକ ଭାଙ୍ଗିପଡ଼ି ଭିତରୁ ବାହାର ଯାଏ ସପା ହୋଇ ଦୁଶିଲେ, ସିଏ ମୋଟେ ଭୟ କରେ ନାହିଁ (ଜାତିରେ ମୁଁ ଯବନ : ୧୯୭୯) ସେ ଏମିତି ଏକ ବିଶ୍ୱକୁ ଅନୁଭବ କରେ, ଯେଉଁଠି ପ୍ରତ୍ୟେକ ତାକୁ ତାରି ପରି ସୁନ୍ଦର, ସହୃଦୟ ଦୁଶନ୍ତି । ତାହା ମିତ୍ର ଦୃଷ୍ଟି । ସମଗ୍ର ସଂସାରକୁ ଆପଣେଇ ଦେବା ଅନୁଭବରେ ପରିସିଦ୍ଧ ସହ ଦୃଷ୍ଟି । ସେଇଥିପାଇଁ ସେ ଆପଣା ଆତ୍ମାବଳୀର ଶୀର୍ଷକ ରଖିଛନ୍ତି-‘ମିତ୍ରସ୍ୟା ବନ୍ଧୁକ୍ଷା’ । ନିଜ ଭିତରେ ଥାଇ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱକୁ କେତେ ଅନ୍ତରଂଗ ଭାବରେ ଅନୁଭବ କରାଯାଇପାରେ, ତାହାର ଅନ୍ୟତମ ଉଦାହରଣ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦାସଙ୍କ ଅନ୍ୟତମ ଗ୍ରନ୍ଥ ‘ବିଶ୍ୱକୁ ଗବାକ୍ଷ’ (୧୯୯୪) ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ପଢ଼ିଲା

ବେଳେ ମନେହୁଏ - ସେ କେତେ ଅତରଂଗ ଭାଷାରେ ଜୀବନର ବ୍ୟଙ୍ଗକୁ ବିଶ୍ୱମୁଖୀ କରି ରଖିଛନ୍ତି । ନିଜକୁ, ନିଜ ବିଚାର ଓ ଅନୁଭବକୁ ନିଜ ଭିତରେ କିଛି ରଖିନାହାନ୍ତି । ଯେମିତି ବିଶ୍ୱର ଇତିହାସ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଓ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଆପଣାକୁ ନିୟତ ଗତିଶୀଳ କରି ରଖୁଥିବା ଅନ୍ୟତମ ରୋହିତ- ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାବୟର ସାର୍ବକାଳିକ ଛାତ୍ର । ସମାଜ ବିଜ୍ଞାନ, ରାଜନୀତି ବିଜ୍ଞାନ, ଅର୍ଥନୀତି, ମନୋବିଜ୍ଞାନ, ଗଣିତ, ଭୂଗୋଳ, ଇତିହାସ, ଧର୍ମ ଓ ଦର୍ଶନ ଆଦି ବିଷୟର ଯେ କୌଣସି ବିଭାଗର ପରିଚିତ କାଳରେ ଆମେ ତାଙ୍କ ବିଚାରର ଏହି ବିଶେଷ ବିଭବକୁ ମଧ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥାଉ । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ପ୍ରାଞ୍ଜ-ଲୋଚନ ମଧ୍ୟ ଆତର୍ବିଦ୍ୟାଭିତ୍ତିକ- ଯାହା ତାଙ୍କ ବିଷୟ ଅବଗାହନର ବ୍ୟାପକତା ସଂପର୍କରେ ଆମକୁ ସୂଚାଇଦିଏ । ମଣିଷ କେବଳ ଜାତି, ଧର୍ମ, ଭାଷା, ବର୍ଣ୍ଣ ଭେଦରେ ନୁହେଁ, ତାର ବିଦ୍ୟାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଭବ କିପରି ପରସ୍ପର ସହ ସମନ୍ୱିତ ତାଙ୍କ ରଚନା ସମୂହ ମଧ୍ୟ ଏହାର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ଉଦାହରଣ । ସେହି ନ୍ୟାୟରେ ଆମେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସଙ୍କୁ ଜଣେ ଜୀବନ ଓ ବିଶ୍ୱମନସ୍, ଗବାକ୍ଷ-ବିଶ୍ୱାସୀ ସତ୍ତ୍ୱ ଭାବରେ ବିବେଚନା କରିପାରିବା- ଯାହାକୁ ପଢ଼ିବା, ଶୁଣିବା ଓ ଦେଖିବାବେଳେ ଲାଗେ - ବିଚାର ଓ ଆଚରଣରେ ସିଏ ଯେପରି ଜଣେ ଭିନ୍ନ-ଅନ୍ୟର ମଣିଷ, ଜଣେ ବ୍ୟତିକ୍ରମ, ଅନ୍ୟତମ ଯବନ-ଅନୁତୋଭୟୀ ପରିବ୍ରାଜକ ।

କବି ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ

ଶ୍ରୀ କୁମୁଦ ଚନ୍ଦ୍ର ଦାଶ

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ ଓଡ଼ିଶାର ସର୍ବତ୍ର ପରିଚିତ ଜଣେ ଗଦ୍ୟଲେଖକ ଭାବରେ । କେବଳ ଗଦ୍ୟଲେଖକ ନୁହେଁ, ଅନର୍ଗଳ ଗଦ୍ୟଲେଖକ । ପ୍ରବନ୍ଧ, ସମାଲୋଚନା, ଗ୍ରନ୍ଥ କାହାଣୀ, ଆତ୍ମକାବ୍ୟ, ରମ୍ୟରଚନା, ନିବନ୍ଧ, ସବୁ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ଶୈଳୀ, ଅନୁପମ ବିଦ୍ରୁଷା, ଅସାଧାରଣ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ, ଜୀବନ ପ୍ରତି ଅକୃତ୍ରିମ ଅନୁରାଗ ତାଙ୍କର ରାଶି ରାଶି ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଯେପରି ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଛି, ତାହାର ପଟାତର ନାହିଁ । ତାଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଶାର ଅଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ କହିଲେ ଆଦୌ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ସେହି ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ହିଁ କବି ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ । ତାଙ୍କ ଗଦ୍ୟ ରଚନାରେ କବିତାର ଅତରଙ୍ଗ ପ୍ରବାହ ଯେ କେହି ଇକ୍ଷ୍ୟ କରିପାରିବେ । ଏପରି ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ତାଙ୍କ ନୀରବ କବିତ୍ୱର ହିଁ ପରିଣାମ । ଅନ୍ୟ କିଛି ହେବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ପ୍ରଥମେ ଥିଲେ କବି, କବିତା ଗ୍ରନ୍ଥ ‘ଦୁଇ ଅଧ୍ୟାୟ’ (୧୯୪୮) ହିଁ ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶିତ ପୁସ୍ତକ । ସବୁ ପ୍ରକାର ଲେଖକ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ କାଳରେ ପ୍ରାୟତଃ କବି ଆତ୍ମାତି ବୋଲି ସାଧାରଣତଃ ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଏ । ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାହା ଅସତ୍ୟ ନୁହେଁ । ପ୍ରାରମ୍ଭିକ କାଳରେ ଲେଖକମାନେ ଯେଉଁ କବିତା ଲେଖୁଥାନ୍ତି, ତାହା ପ୍ରାୟ ରୋମାଞ୍ଚିକ କବିତା ହୋଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ଏହି ପ୍ରାରମ୍ଭିକ କବିତାବଳୀ ଏକ ଅଲଗା ଭାବରେତନାର କବିତା । ଏହା ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ମହତ୍ତ୍ୱର ପ୍ରତିପାଦକ । ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ଜୀବନକାଣୀ ଓ ବାଣୀ ଜୀବନ, ଅନ୍ୟକଥାରେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ପାଙ୍କ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଏ

କବିତାବଳୀ ଠିକ୍ ଏହି ସତ୍ୟର ପ୍ରତିପାଦକ ରୂପେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । କେବଳ ଏଇ ଗୋଟିଏ କବିତାଗ୍ରନ୍ଥର କବିତା ନୁହେଁ ତାଙ୍କର ରହିଛି ଆହୁରି ଅଗଣିତ କବିତା । ସେସବୁ ଅପ୍ରକାଶିତ । ପ୍ରକାଶିତ ହେଲେ ପ୍ରମାଣିତ ହେବ ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିର ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନତା ଓ ମହତ୍ତ୍ୱ । ‘ଗଦ୍ୟଂ କବୀନାଂ ନିକଷଂ ବଦନ୍ତି’ - ଗଦ୍ୟରଚନା କବିଙ୍କର ନିକଷ । ସେ କବି ହୋଇଥିବା ଯୋଗୁଁ ତାଙ୍କ ଗଦ୍ୟରଚନାବଳୀ ଏଡ଼େ ସାର୍ଥକ ହୋଇ ପାରିଛି ।

ଜୀବନ ପ୍ରତି ଅଜ୍ଞାକାର ବ୍ୟତୀତ ସାହିତ୍ୟ ସାଧନାର କୌଣସି ମୂଲ୍ୟ ନାହିଁ । ସାହିତ୍ୟସାଧନା ଜୀବନ ସାଧନାର ଅନୁରାମୀ ହେବା ବିଧେୟ । ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ କବିତା ଆମକୁ ଏହି ସତ୍ୟର ସମ୍ମୁଖୀନ କରାଇଥାଏ । ତାଙ୍କର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଜୀବନର ଗାନ୍ଧିବାଦୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ସହ ସମ୍ପୃକ୍ତି ଏବଂ ତା’ର ପରିଣତିରେ କାରାବରଣ-ଏହି ଜୀବନ ସାଧନା ସହିତ ତାଙ୍କର କବିତା ସମ୍ପୃକ୍ତ । ପ୍ରକାଶିତ କବିତାଗୁଡ଼ିକ କାରାକବିତା-କାରାଗାର ଭିତରେ ହିଁ ରଚିତ । କବିତାବଳୀର ରଚନାକାଳ ୧୯୪୩ । କବିଙ୍କ ବୟସ ସେତେବେଳକୁ ମାତ୍ର କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ । ଜେଲ-ଜୀବନ ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କୁ ଦେଇଥିଲା ନବଜନ୍ମାବରଣ । ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ଅତ୍ୟୁତ ଜ୍ଞାନପିପାସା ସେଇଠାରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ସ୍ମୃତିଚାରଣ କରି ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି, “ମୋର ଜେଲ୍ ରହଣି ମୋ ପାଇଁ ଏକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କଲା । ଏକ ଜୀବନ ତମାମ୍ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଜୀବନ ଲାଗି ମୋ’ର ଉପନୟନ କରାଇଦେଲା ।ଆଠ ନମ୍ବର ଡ୍ଵାର୍ଡ୍‌ରେ ଆମେ ପ୍ରାୟ ପଚାଶ ଜଣ ରାଜକବି ରହିଥାଉ,ଜୀବନରେ ଯାହା ହେବ, କଟକ ଜେଲ୍‌ରେ ହିଁ ତାହାରି ଅନୁସାରେ ଏକ ଅଭିମାନସ୍ଥ ହେଲା, ଏକ ମୂଲ୍ୟହୀନ ତିଆରି ହେଲା, ବାସନାର ମଞ୍ଜିଟିଏ ପୋତା ହୋଇ ରହିଲା । କଟକ ଜେଲ୍ ପାଖରେ ମୁଁ ଏଥିଲାଗି ଜୀବନଯାକ କୃତଜ୍ଞ ରହିଥିବି । ସତେ ଯେପରି ଅସଲ ବିଦ୍ୟାର ଘରେ ମୋ’ର ଆଗରୁ ଖଡ଼ିସୁଆଁ ମଧ୍ୟ ହୋଇ ନଥିଲା, ଭଗବାନ ମୋତେ ଏଇ ନୂଆ ଇସ୍ତଫାତିକୁ ଆଣି ମୋ ଭିତରେ ଏକ ଅତଳ ଜଳର ଆହ୍ୱାନ ସମ୍ଭବ କରାଇଦେଲେ । ମୋର ପିପାସାଗୁଡ଼ାକୁ ଏକ ବାଟ ଯୋଗାଇଦେଲେ ।” (‘ଦୁଇ ଅଧ୍ୟାୟ’ ନୂତନ ସଂସ୍କରଣ (୨୦୦୧ର ମୁଖବନ୍ଧ ପୃ.୪)

କାରାଗାର ସହିତ ସାହିତ୍ୟର ସମ୍ପର୍କ ଆଦୌ ସାଧାରଣ ନୁହେଁ, କାରାଗାର ବହୁ ବିଶିଷ୍ଟ ଲେଖକ ଓ ମହାନ୍ ସାହିତ୍ୟକୁ ଜନ୍ମ ଦେଇଛି । ସର୍ବବିଶ୍ୱ ଓ ସର୍ବଭାରତୀୟ ସ୍ତର ପରି ଓଡ଼ିଶା ପକ୍ଷରେ ମଧ୍ୟରେ ଏହା ସତ୍ୟ । ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ଅନ୍ୟତମ ଆଦର୍ଶ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଏହାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । ପ୍ରାୟ ସାମସାମୟିକ କବି ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ରାଉତରାୟ, ଅନନ୍ତ ପଟ୍ଟନାୟକ ଓ ମନମୋହନ ମିଶ୍ର ପ୍ରମୁଖଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ କାରାବରଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କୁ ନିର୍ବିବାଦରେ ଏହି ପରମ୍ପରାରେ ସ୍ଥାନ ଦେବା କରାଯାଇପାରେ । ଏହି କବିମାନଙ୍କ ପରି ତାଙ୍କ କବିତାରେ ରହିଛି ଜାତୀୟବାଦ ଓ ପ୍ରଗତିବାଦର ପରମ୍ପରା । ଜେଲ୍ ଭିତରେ ସେ କିପରି ଭାବରେ କବିତା ଲେଖୁଥିଲେ ତାହା ସ୍ଥାନ କରି ଲେଖିଛନ୍ତି, “ଏଇ ଜେଲ୍ ଜୀବନର

ଇଗାଡ଼ାର କେତୋଟି ମାସ ମୋ'ର କବିତା ଲେଖିବାକୁ ଉଚ୍ଚା ହେଲା । ଓଡ଼ିଆ ଭିତରେ ଓ ସବୁବେଳେ ହୋ' ହୋ' ଲାଗି ରହିଥାଏ । ଗୋଟିଏ କଣକୁ କାନ୍ଦୁମୁହଁ ହୋଇ ବସିଲେ ବହି ପଢ଼ିହୁଏ, ଅନୁବାଦ କରିହୁଏ, ମାତ୍ର କଦାପି କବିତା ଲେଖା ହୋଇପାରି ନଥାନ୍ତା । ଗୋଟିଏ ମୋଟା ଖାତା ଯୋଗାଡ଼ କରି କେବଳ କବିତା ଲେଖିବା ସକାଶେ, ଯେଉଁ ନେତୃତ୍ୱାମୟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଏକାକୀ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କୋଠାରେ ଅବକବନ୍ଦାର ବିଶେଷ ବ୍ୟବହାର ପାଇଥାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣକର ସହାୟତା ଲୋଡ଼ିଲି । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାମକୃଷ୍ଣ ପତି ରାଜି ହେଲେ ।... ମୋ ଖୁସିର ସାମା ରହିଲା ନାହିଁ । ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ସେହି ସମୟଟିରେ ମୁଁ ଆଠ ନମ୍ବର ଓଡ଼ିଆ ମୋ ଖାତାଟି ଧରି ତାଙ୍କ ବସାକୁ ଚାଲିଯାଏ । ଭିତରୁ କବାଟ ଆଉଜାଇ ଦିଏ, କବିତା ଲେଖେ । ଲେଖିବା ଆରମ୍ଭ କରେ ଓ ଏକାବେଳେକେ କେତେ ପୃଷ୍ଠାପରେ ଯାଇ କଲମ ଥୟ ଧରେ । ପ୍ରତ୍ୟୟ ପ୍ରାୟ ଚାରି ପାଞ୍ଚୋଟି କବିତା ଚାରି ପାଞ୍ଚ ପୃଷ୍ଠା କାଗଜରେ ଲେଖି ହୋଇଯାଏ । କୁଆଡୁ ଏତେ ଉସାହ ଆସେ କେଜାଣି ?” (ତତ୍ତ୍ୱେବ - ପୃ. ୫)

ଚିନ୍ତନଜନକ କବିତା ରଚନାର ସମୟ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରଗତିଶୀଳ ଚେତନାର ଅବ୍ୟବହାର କାଳ । ୧୯୩୫ରେ ନବଯୁଗ ସାହିତ୍ୟ ସଂସଦର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ହେଲା ମାର୍କସବାଦ-ଭିତ୍ତିକ ସମାଜନିଷ୍ଠ, ବୈପ୍ଳବିକ ଓ ବାସ୍ତବବାଦୀ ସାହିତ୍ୟର ରୁଦ୍ର ସ୍ୱରୂପକାର । ସଚିଦାନନ୍ଦ ରାଉତରାୟ, ଅନନ୍ତ ପଟ୍ଟନାୟକ, ମନ ମୋହନ ମିଶ୍ର ଓ ରଘୁନାଥ ଦାସ ପ୍ରମୁଖ ବିପ୍ଳବୀ କବିମାନଙ୍କର ରଚ୍ଚ ଚୈତନ୍ୟ ତାମ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଯଥାର୍ଥରେ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା ଏକ ନବଯୁଗ । ରାଜନୀତିକ ଚେତନା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଚିନ୍ତନଜନକ ମାର୍କସବାଦୀ ନହେଲେ ହେଁ ଗାନ୍ଧିବାଦ ସହିତ ତାଙ୍କର ସମ୍ପର୍କ ଥିଲା ନିବିଡ଼ ଏବଂ ସେଇ ସମ୍ପର୍କ ଯୋଗୁଁ ସେ କାରାବରଣ କରିଥିଲେ । ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହି ମାର୍କସବାଦ ଓ ଗାନ୍ଧିବାଦ ମଧ୍ୟରେ ସାମାନ୍ୟତା ଅବଶ୍ୟ ସେତେବେଳେ ସ୍ପଷ୍ଟ ନଥିଲା । ‘ଦୁଇ ଅଧ୍ୟାୟ’ର କାବ୍ୟସ୍ୱରରେ ପ୍ରକଟିତ ବୈପ୍ଳବିକତା ଆଦୌ ଅନୁଗ୍ରହ ନୁହେଁ ଏବଂ ସେଇ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଚିନ୍ତନଜନକ ପ୍ରଗତିଶୀଳ ମାନସିକତାର ବିଚାର କରାଯାଇପାରେ ।

‘ଦୁଇ ଅଧ୍ୟାୟ’ରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିବା କବିତାବଳୀର ରହିଛି ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଐତିହାସିକ ପୃଷ୍ଠଭୂମି । ମୁଖ୍ୟତଃ ୧୯୪୩ର ବଙ୍ଗଳା ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ କବିଙ୍କ କାବ୍ୟପ୍ରେରଣାର ପ୍ରଧାନ ଉତ୍ସ । ଅନ୍ୟ ଏକ ଘଟଣା ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ । ସେ ଲେଖକଟି, “କବିତାର ବିଷୟବସ୍ତୁ ସାଧାରଣତଃ ଦୁଇ ପ୍ରକାରର ଥାଏ । ସେତେବେଳେ କଳିକତା ଓ ତା’ର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଥିବା ଅଞ୍ଚଳ ଗୁଡ଼ିକରେ ଦାରୁଣ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଲାଗିଥାଏ । ଇଂରାଜୀ ଖବର କାଗଜ ‘ଷ୍ଟେଟସମ୍ୟାନ’ରେ ତାର ବିବରଣୀମାନ ବାହାରୁଥାଏ । ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ପ୍ରପୀଡ଼ିତ ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନର କରାଳ ନମୁନାମାନ ମଧ୍ୟ ଛବି ଆକାରରେ ବାହାରୁଥାଏ । ପ୍ରତିଦିନ ଖବର କାଗଜ ପଢ଼ି ମୋ’ ଭିତରେ କେତେ ପ୍ରକାରର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଆସୁଥାଏ । ଅସହାୟତାର, ସହାନୁଭବର, କ୍ରୋଧର, ବିଦ୍ରୋହର-

ଏହିପରି ନାନା ପ୍ରକାରର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା । ସେହି ପ୍ରତିକ୍ରିୟାଗୁଡ଼ିକ କବିତାର ଆକାରରେ ମୋର ଚିତ୍ତ ପଟରେ ଉକୁଟି ଉଠୁଥାଏ । ଦ୍ଵିତୀୟତଃ ସେତେବେଳେ ସାମ୍ୟବାଦୀ ରୁଷିଆରେ ହିତ୍‌ଲରଙ୍କ ଆକ୍ରମଣ ଚାଲିଥାଏ । ଗୋଟା ଇଉରୋପ ବୁଝୁଥିବା ଦଶକ କରି ସାରିଥିବାର ଦମ ବିକ୍ରମରେ ଜର୍ମାନ ସେନା ରୁଷିଆକୁ ବି ଗିରି ପକାଇବେ ବୋଲି ଧାଇଁ ଥାଆନ୍ତି । ରୁଷିଆରେ ସେମାନେ ଅତ୍ୟୁତପୂର୍ବ ପ୍ରତିରୋଧର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲେ । ରୁଷ ସେନା ତଥା ରୁଷିଆର ସହରବାସୀ ସତେ ଅବା ଇଚ୍ଛେ ଇଚ୍ଛେ କୁମି ପାଇଁ ପ୍ରାଣମୂର୍ଚ୍ଛା ଲଢ଼େଇ କରୁଥାନ୍ତି । ସ୍ଥାନ ପରେ ସ୍ଥାନ ଜର୍ମାନୀର କବଳରେ ପଡ଼ୁଥାଏ ସତ, ମାତ୍ର ରୁଷିଆ ପକ୍ଷରେ ପ୍ରତିରୋଧ ଶକ୍ତି ବିଶ୍ଵବାସୀଙ୍କୁ ବିସ୍ମିତ କରି ଦେଉଥାଏ । ଶେଷରେ ଷ୍ଟାଲିନ୍‌ଙ୍କୁ ଗ୍ରାଡ଼ୁଠାରେ ବିଶ୍ଵଯୁଦ୍ଧର ମୋଡ଼ ବଦଳି ଗଲା । ଜର୍ମାନ ବାହିନୀ ପଛକୁ ଘୁଣ୍ଟିଲେ । ସେତେବେଳେ ଜେକ୍ ରିଡରେ ଥିବା ଆମେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଘଟଣାରେ କମ୍ ଅବାକ୍ ହୋଇନାହୁଁ । ରୁଷ ରଣକ୍ଷେତ୍ରରେ ସୋଭିଏଟ୍ ଲାଲ ସେନାର ସେହି ସାହସ ଓ ବୀରତ୍ଵ ବିଷୟରେ ମୁଁ ପୃଷ୍ଠା ପରେ ପୃଷ୍ଠା କବିତା ଲେଖୁଛି । କବିତାରେ ଖାତା ଭରି ହୋଇଯାଇଛି । ଜେଲରୁ ବାହାରିବା ପରେ ସେହି କବିତାଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟରୁ କେତୋଟିକୁ ବାଛି ମୁଁ କ୍ଷୁଦ୍ର ସଂକଳନଟିଏ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ଦେଇଥିଲି ଓ କେକେ ସେଇଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଛାପିଥିଲେ । ‘ଦୁଇ ଅଧ୍ୟାୟ’ ଏହାର ନାମ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ନିଜ ଲେଖା ବହିଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଏଇଟି ହେଉଛି ମୋର ସର୍ବପ୍ରଥମ ।’ (‘ଦୁଇ ଅଧ୍ୟାୟ’ ଦ୍ଵିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ (୨୦୦୧ର ମୁଦ୍ରାବଦ୍ଧ -ପୃ.୫)

‘ଦୁଇ ଅଧ୍ୟାୟ’ ଯେ ଏତିହାସିକ ସତେତନତାର ଏକ କାବ୍ୟକୃତି- ତାହା ତାହାର ଅଧ୍ୟାୟ ଦ୍ଵୟର ନାମ କରଣରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୁଏ । ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟ ଯୁଗହତ୍ୟା ଓ ଦ୍ଵିତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟ - ଯୁଗସୃଷ୍ଟି । ଏହି ଯୁଗଚେତନା ତାଙ୍କ କବିତାର ପ୍ରଗତିଶୀଳ ଚାରିତ୍ର୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରେ । ଏ ଯୁଗର ବିଶିଷ୍ଟ କବି ସଚ୍ଚି ରାଉତରାୟ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କର ପ୍ରେରଣା ବୋଲି କହିବା ସହଜ ନହେଲେ ମଧ୍ୟ ବଞ୍ଚାଇ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ, ତଞ୍ଜନିତ କ୍ଷୁଧାର ସଂକଟ ଏବଂ ଦ୍ଵିତୀୟ ବିଶ୍ଵଯୁଦ୍ଧର ସଂକେତ ସଚ୍ଚି ରାଉତରାୟଙ୍କ କବିତାରେ ବିଶେଷ ଭାବେ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ । ରାଉତରାୟଙ୍କ ‘ଅଭିଯାନ’ (୧୯୩୮) ଓ ‘ପାଣ୍ଡୁଲିପି’ (୧୯୪୭) କବିତାଗ୍ରନ୍ଥ ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଖୁବ୍ ସ୍ମରଣୀୟ ମନେ ହୁଅନ୍ତି । ‘ଅଭିଯାନ’ ର ‘ଭଗବାନ ଅଛ କାହିଁ ?’ ‘ଭାତ’ ‘ରୁଟି’ ଆଦି କବିତାରେ ଯେଉଁ ସ୍ଵର ପ୍ରକଟିତ, ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ କବିତା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ତାହା ଏକାନ୍ତ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ‘ଭାତ’ କବିତାରେ ସଚ୍ଚି ରାଉତରାୟ କହିଛନ୍ତି-

ବଡ଼ ଢୋକ ବାବୁ ! ବଡ଼ ଢୋକ ଆଜି ଖାଇବାକୁ ଦିଅ ଭାତ

ହକ୍ ପାଇଣା ଗଂଡାକ ପାଇଁ କେତେ ବା ପାତିକୁ ହାତ ?

x

x

ତାରିଆଡ଼େ ଆଜି ଶୁଭ୍ର ଶୁଭ୍ର ହେ ଗୋକିଳା ଜୀବନ କଥା
 ଧନ ଦଉଳତେ ଦୁନିଆ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳେ ଧନିକ ଦୁଇାଏ ମଥା ।
 ଗରିବ ବାପୁଡ଼ା ମରେ ଦୁଇ ଓଳି ପେଟ ପାଇଁ ଖଟି ଖଟି
 ଝାଳ ବୁଝା ତାର ମିତ୍ରତ ନେଇ ଧନିକ ମାରୁଟି ପଟି । × ×
 ମଣିଷର ଗୋଡ଼ ଚିପୁଛି ଭାଇ ହେ ମଣିଷ ପୁଅର ବେକ
 ମଣିଷ ମାଉଁସ ମଣିଷ ଖାଇଛି ନ ଦେଖିବା କଥା ଦେଖ ।

ଏବଂ ରୁଟି କବିତାରେ —

ଖାଇବାକୁ ଦିଅ ରୁଟି
 ମୁଠାରେ ତମର ରହିଛି ମାଲିକେ ପରା ହେ ଆମର ରୁଟି ।
 ଯେଉଁ ରୁଟି ନିତି କୁକୁର ତମର ଖାଇଛି ମାଉଁସ ସାଥେ
 ତାହାରି ଅଇଁଠା ଅଜାବେ ଆମର ପିଲାଏ ମରଂତି ପଥେ ।
 ମଣିଷ ହୋଇବି ହିଂସା ଆମର ହେଉଛି କୁକୁରତାକୁ
 କେଡ଼େ ଆରାମରେ ରବର ଗଦିରେ ପାଟି କରେ ପାକୁ ପାକୁ । × ×
 ଭପାସ ଦାଉରେ ଶୁଖିତ ଗଜାଣି ଭାରିଯା ଖୁନ୍ ଶୀର
 ଶିଶୁ ରେ କରୁଛି ଶୁଖିଲା ତମଡ଼ା ଶୋଷରେ ନ ପୁଟେ ଗୀର ।
 କାଂଦିବା ପାଇଁ ବନ ନାହିଁ ତାର ଶୁଏ ସେ ମଲାଂକ ପରି
 ଜନନୀର ଆଖି ସମ୍ମୁଖେ ତାର ସଂତାନ ଝୁରେ ମରି ।
 ଅନ୍ନ ବିହୀନେ ମଣିଷ ଆତ୍ମା କିପରି ହାଇ ହାଇ କରୁଛି ତାର ପରିଚୟ ମିଳେ
 ରାଉତରାୟଙ୍କ ‘ଭଗବାନ ଅଛ କାହିଁ ?’ କବିତାରେ ।

ଭଗବାନ ଅଛ କାହିଁ

ଆକାଶ ପବନ ଗର୍ଜି ମୋ କାନେ

କହିଯାଏ ନାହିଁ ନାହିଁ

ଯଦି ମୁଁ ଫେରାଏ ଆର୍ଦ୍ର ବେନି ଆଖି

ତହିଁ ଦେଖେ ଖାଲି ଦାନ ନିରିମାଖି

ଅନ୍ନ ବିହୀନେ ମଣିଷ ଆତ୍ମା

କରୁଅଛି ହାଇ ହାଇ

ଭଗବାନ ଅଛ କାହିଁ ?

ଏହି କବିତାଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଅବଶ୍ୟ ବଞ୍ଚିବା ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ; କାରଣ ଏ କବିତାବଳୀର ରଚନାକାର ତାହାରି ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ । କିନ୍ତୁ କବି ରାଉତରାୟଙ୍କ କବିତାରେ “ସୁଧା” ଯେ ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଚେତନା ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ବହୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ସେ ‘ସୁଧାର କବିତା’ ବୋଲି ଏକ କବିତା ରଚନା କରି କହିଛନ୍ତି—

“ଶାବ୍ୟ ଥାଇ ଯେଉଁଠାରେ

ତାହା ମୋର

ଯେଣୁ ମୁଁ ସୁଧୁତ ।”

ସୁଧା ଯେ ବୈପ୍ଳବିକ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ବିଷୟବସ୍ତୁ ହେବା ଉଚିତ- ତାହା ମାଓ-ସେ-ତୁଙ୍ଗ ଏହି ବକ୍ତବ୍ୟରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାଯିବ । ସେ କହିଛନ୍ତି, “Revolutionary literature and art should create a variety of characters out of real life and help the masses to proper history forward. For example, there is suffering from hunger, cold and oppression on the one hand and exploitation and oppression of man by man on the other.” (Mao-Tse-Tung on Literature and Art-Page-19- Foreign Languages Press-Peking - 1967)

ବଞ୍ଚିବା ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା କବି ରାଉତରାୟଙ୍କ କବିତାକୁ କିପରି ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି ତାହାର ପ୍ରମାଣ ସଂଗ୍ରହ କରାଯାଇପାରେ ‘ପାଣ୍ଡୁଲିପି’ର ‘ଭାବଶ୍ୟବତୀକୁ ଚନ୍ଦ୍ରବାହନ ଚିତାଇ’ ଓ ‘ପ୍ରତିମା ନାୟକ’ କବିତାରୁ । ପ୍ରଥମ କବିତାଟିରେ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି -

ଶିକ୍ଷୁକ ଭିତରେ କୋକାହଳ,

ଚେତାଇ ଦିଏ ଦେଶରେ ପଡ଼ିବି ମନ୍ଦୁତର

ମନ୍ଦୁତର । ନାହିଁ ଗାତ, ନାହିଁ ରୁଟି

୪୫,୦୦୦,୦୦୦୦

କଂଠରେ ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦ - ଦିଅ ଅଳ୍ପ

ଆଉ ଅଳ୍ପ

ଉପରେ ଟିଣର ଜହ୍ନ

ଏହା ୧୯୪୩ର ରଚନା । ସେହିପରି ୧୯୪୫ରେ ରଚିତ ‘ପ୍ରତିମା ନାୟକ’ କବିତାରେ କୁହାଯାଇଛି—

ଭଣିଶ ଶ’ ଚେୟାଜିଶ ପୁଣି

ଚାଟି ନେଲା ଯାହା କିଛି ଥିଲା ବାକୀ, ସବୁ ଦେଖୁ ଶୁଣି

ସପ୍ନାକରେ ନେଇଛି ଆଶ୍ରୟ

ଦରମାଟା ମହ ନୁହେଁ ଏଇ ତାର ଦୀର୍ଘ ପରିଚୟ ।

ଏଠାରେ ୧୯୪୩, ୧୯୪୩ ର ବଜ୍ରଜା ଦୁର୍ଗିଷ୍ଠକୁ ହିଁ ସୂଚିତ କରିଥାଏ ।

ସାମସମୟିକ ଅଗ୍ରଗାମୀ କବିଙ୍କ ଏହି ଚେତନା ଚିତ୍ରରଞ୍ଜନଙ୍କ କବିତାରେ ବ୍ୟାପକ ଓ ଗଭୀର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଭାବ କରିଛି । ଏପରି ହେବାର କାରଣ ହେଉଛି- ସେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବେ ଏହି ବିଷୟବସ୍ତୁକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର କବିତା ବେଦନା ନୁହେଁ, ଘୋର “ଯଦୁଣାର କବିତା”ରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି । କ୍ଷୁଧାର ସଂକଟ ସମ୍ପର୍କରେ ଏତେ କବିତା ଅନ୍ୟ କୌଣସି କବି ଲେଖୁଛନ୍ତି ବୋଲି ମନେ ହୁଏ ନାହିଁ ।

‘ଯୁଗହତ୍ୟା’ ବା ‘ଦୁଇ ଅଧ୍ୟାୟ’ର ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟର ପ୍ରଥମ କବିତା ସ୍ତବକ ‘ଭୋକ’ । ଏଥିରେ ରହିଛି ଦଶଟି କବିତା । ପ୍ରଥମ କବିତାଟି ଏହିପରି ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି-

ଭୋକର ବାଇଦ ବଜାଇ ଆସୁଛି

ଅଳପୁଣ୍ୟର ଉତ୍ସବ ପୂଜା

କିପରି ଗାଇବି ତୋ ଗୀତ ହରଷେ

ଭୋକ ଯେ ଏ ଦେଶେ ହୋଇଛି ରାଜା ।

ଭୋକର ଚିତ୍ର ଓ ଚେତନା କବିତାର ସରଳ ନିରାକାରଣ ରୂପ ଭିତରେ ନିଷପତ୍ତ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଭାବ କରିଛି । କବିତାର ସ୍ୱର ପାଠକ ପ୍ରାଣକୁ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ବିଶ କରେ । ଯେପରି-

କାହାର ଦୁଆରେ ବସିବୁ ତୁ ଯାଇ

ସବୁରି ଦୁଆରେ ମୂର୍ଦ୍ଧାର କୁଡ଼

ଭୋକ ନିଆଁ ପରା ଜାଳି ଦେଇଅଛି

ଏ ଦେଶରେ ପୁରୀ, ଅପୁରୀ କଡ଼ ।

କୋରଡ଼ ଭିତରେ ପଶିଲାଣି ଆଖି

ହାଡ଼ ଜାଳି ଖୁଲେ ଧୋକଡ଼ା ଚମା

ଅବଶ ଆଖିରେ ଦେଖୁଛି କିପରି

କହିବି କିପରି ତୁ ମାଆ ସମ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ କବିତାରେ ମଦ୍ୟୁ୍ୟ ସହିତ ଜୀବନର ସଂଗ୍ରାମ, ସର୍ବତ୍ର ପସଲ ପୂରି ରହି ଥିବାବେଳେ ଲୋକଙ୍କୁ ଖାଇବାକୁ ନ. ମିଳିବା, କରଜ ଶୁଦ୍ଧିବା, ରାସ୍ତା ଉପରେ କେବଳ କଳାଳ ମାନଙ୍କର ଦୃଶ୍ୟ, ସଂସାରର ସବୁ ବିଭବ ସ୍ୱପ୍ନ ପରି ମନେ ହେବା ଏବଂ ଜୀବନ ନିଆଁ

ପରି ଜନ୍ମଥୁବାର ଚିତ୍ର ପ୍ରତିପକ୍ଷିତ । ଚୂଡ଼ାୟ କବିତାରେ ଏ ଚିତ୍ର ଆହୁରି କଷ୍ଟ । ଏଥିରେ ରହିଛି କ୍ଷୁଧା ଯୋଗୁଁ ଦେଶର କଅଁଳ ଚନ୍ଦ୍ର କଳା ପଡ଼ିଯିବାର ଚିତ୍ର, ଟୋକାମାନଙ୍କର ରେଳୁନ୍ ଓ ଆସାମଯାତ୍ରା, ଚୋରି କରି କଳାପାଣି ଯିବା, ମା'ର ଦୁଧ ଶୁଖିଯିବା ଓ ମା' ଶିଶୁକୁ କଷ୍ଟାପାଣି ପିଆଇବା, ଭତ୍ୟାଦି । କ୍ଷୁଧାର ଦାଢ଼ରେ ମା'ର ନିଜ ସନ୍ତାନର ମାଂସ ଖାଇଯିବାର କରୁଣ ଚିତ୍ର ମଧ୍ୟ କବିତାରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି ।

ଏ ଦେଶର ମାଆ ପିଲା ମାଉଁସରେ ଗୋକ ଜାଜା ଶାନ୍ତି କରେ

ନିଜ ଦୁଧଖିଆ ପିଲାଟି ସିନାରେ ସେଇ ମାଆ ହାତେ ମରେ ।

ଗୋକ ଉପାସରେ ଚାଷୀ ତାର ପତ୍ର ତାଟି କିଛି ଦେଇ ଶୋଇପଡ଼େ । ଶିଶୁର ମୁହଁ, ଯୁବକର ଦେହ ସବୁଟି କ୍ଷୁଧାର ଅବତାର । ଆନନ୍ଦରେ ହସିବା, ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବା ଏ ଜାତିର କପାଳରେ ଲେଖା ନାହିଁ । ସବୁଟି ଉପାସର ଅଭିଯାନ । ସତେଯେପରି ଏ ଦେଶର ଭଗବାନ ଗୋକିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ କବିତା ଏହି ଇଶ୍ଵରଙ୍କର ଅସାମର୍ଥ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ସୂଚନା ଦେଇଥାଏ । ସମାଜର ବୈଷମ୍ୟ, ଶିଶୁ ଓ ଯୁବକଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ଏ କବିତାରେ ଚିତ୍ରିତ । ପଥର ଦେବତା ଆଗରେ ପର୍ବର ସୁଅ ଚାଲେ, କିନ୍ତୁ ଯେ ସେ ଦେବତାର ବିଧାତା ଅର୍ଥାତ୍ ଦେବତା ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଯେ ଗଢ଼ିଛି, ସେ ଖାଇବାକୁ ନପାଇ ମୃତ୍ୟୁ ବରଣ କରୁଛି, ପଞ୍ଚମ କବିତାରେ ଏହି ଇଶ୍ଵର-ବିରୋଧୀ ଭାବସୂତା ତୀବ୍ରତର ରୂପ ଧାରଣ କରିଛି । ସେ ଉପାସନାକୁ ମିଛ ଓ ଦେବାଳୟଙ୍କ ଶ୍ଵଶାନ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଚାଳରି ଗାଷ୍ଟାରେ —

ଆଖି ଆଗେ ମୋର ମରିଯାଏ ଶିଶୁ

କିପରି କହିବି ରକ୍ଷକ ବୋଲି

ଗୋକ ଉପାସ ଯେ ଦେଉଟି ଯାତନା

କିପରି ତାଙ୍କିବି ପାଳକ ବୋଲି

ମୃତ୍ୟୁ ନାଟୁଛି କିପରି କହିବି ଜୀବନ ଦାତା

ଧୂଂସ ଭିତରେ କିପରି କହିବି ଭଗବାନ ତୁମେ ସକଳ କର୍ତ୍ତା ।

ଷଷ୍ଠ କବିତାରେ ସେ କହିଛନ୍ତି —

ଭାତ ଦିଅ ସରକାର

ତତକା ପେଟରେ କେମିତି ଖଟିବୁ ମରଣ ହିଁ ସିନା ସାର ।

ମଣିଷ, ମା ଓ ଶିଶୁକୁ କିପରି ଉପେକ୍ଷିତ ଜୀବନ ଯାପନ କରିବାକୁ ହେଉଛି ତାହାର ହୃଦୟ ଚିତ୍ର ଏ କବିତାରେ ଉପସ୍ଥାପିତ । ସପ୍ତମ କବିତାରେ ଗୋଟିଏ ଜନନୀ ତାର ଶିଶୁକୁ

ବୋଧ ଦେଉଥିବାର ଚିତ୍ର ଅତ୍ୟନ୍ତ କାରୁଣ୍ୟ ବ୍ୟଞ୍ଜକ । ବାପା ଯାଇଛି ଦୁଧ ଆଣିବାକୁ ପିଲାଟି
 ଗୋଳରେ ଅଧିର ହୋଇପଡ଼ୁଛି, ମା' ତାକୁ ବୋଧ ଦେଇଛି ଆଉ ଟିକିଏ ଅପେକ୍ଷା
 କରିବାକୁ । ଶିଶୁର ଏ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଦେଖୁ ମାତୃ ହୃଦୟ ବିକପି ଉଠୁଛି-

ଭାଙ୍ଗିଯାଏ ଧଇର୍ଯ୍ୟ ପଥର

ବାଣ୍ଟଟାରେ ମୁଣ୍ଡକୋଡ଼ି ମରିଯାନ୍ତି ହୁଅନ୍ତା ସେ ଭର ।

ତୋତେ ପରା ଗରରେ ଧରିଚି-

ତୋ ହସ ଦେଖିବି ବୋଲି ଦକ୍ଷମାସ କଷଣ ସହିଚି ।

ଅକ୍ଷମ କବିତାରେ ରହିଛି କ୍ଷୁଧାର ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ ପାଇଁ ଅଇଁଠା ଖାଦ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ
 କରିବାକୁ କୁକୁର ସହିତ ଲଢ଼େଇ ଓ ବ୍ୟର୍ଥ ହେବାର ଚିତ୍ର । ବାସ୍ତବତାର ଏ ଚିତ୍ର ବାସ୍ତବରେ
 କଳ୍ପନାତୀତ । ଶିଶୁର କ୍ଷୁଧା ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ କରି ନପାରି ତାକୁ ଚଷି ଚିପି ହତ୍ୟା
 କରିବାର ମର୍ମବିଦାରକ ଇଚ୍ଛାର ଚିତ୍ର ଏ କବିତାରେ ଯେପରି ସ୍ଥାନ ପାଇଛି, ଓଡ଼ିଆ
 କବିତାରେ ପୂର୍ବରୁ ତାହା କେବେ ଥିଲା ବୋଲି ମନେହୁଏ ନାହିଁ । ନବମ କବିତା ଏକ
 ମାନସିକ ସଂକଟର କବିତା । ଗୋକ ଦାଉରେ ସ୍ବାମୀ ଓ ପିତା, ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ସନ୍ତାନଠାରୁ ଦୂରେଇ
 ଯିବାକୁ ଚାହୁଁଛି । ଏପରି ଇଚ୍ଛାର କାରଣ ହେଉଛି ସେମାନଙ୍କ ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ କରି
 ପାରିବାର ଅସାମର୍ଥ୍ୟ । ଅଇଁଠା ଖାଦ୍ୟ ପାଇଁ କୁକୁର ସହିତ ଲଢ଼େଇ କରି ସେ ବ୍ୟର୍ଥ
 ହୋଇଛି । କୁକୁର ମଣିଷକୁ ମାନ୍ୟ ନାହିଁ ।

ଗୋକ ନିଆଁ ପୋଡ଼ିଦିଏ ସମସ୍ତ ସୃଷ୍ଟିକୁ

ପଶୁ ଆଜି ମଣିଷ ମାନେନା- ନ ଡରେ ସେ ମଣିଷ ସୃଷ୍ଟିକୁ

ସେଥିପାଇଁ ନର ପଶୁ ମିଳି ପଥପାର୍ଶ୍ବ ଚାଟନ୍ତି ଅଇଁଠା

ପଶୁ ସାଥେ ମଣିଷ ମରୁଚି-ଶବ କୁଡ଼େ ସଡ଼େ ସହରଟା ।

ପିତା ଓ ସ୍ବାମୀ ହୃଦୟରେ ମନସ୍ତାତ୍ବିକ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଯେପରି ଜୀବନ୍ତ ଭାଷାରେ ଏ
 କବିତାରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି, ତାହା କରୁଣ ରସର ଏକ ଅଶାନ୍ତ ଝରଣାରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି ।
 ଦକ୍ଷମ ବା ଶେଷ କବିତାରେ ପିତା ପୁତ୍ରକୁ ତ୍ୟାଗ କରି ଚାଲିଯିବାର କରୁଣ ଚିତ୍ର ଭିନ୍ନ
 ଭାଷାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି ଏବଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀର ବଜାରରେ ମଣିଷର ଦୁରବସ୍ଥା ତଥା ସରକାର ଓ
 ଆଇନକାନୁନର ବିଷମ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ବ୍ୟଙ୍ଗ କରାଯାଇଛି ।

ସରକାର ଶାସନ କରିଲେ ଛାଡ଼ିଥାନ୍ତି ଦେଶ ପିଲା ଘର ?

ସରକାର ପ୍ରଜା ପାକୁଥିଲେ ବୁକୁଥାନ୍ତି ପଥର ପକାର ?

ହେଉଥିଲେ ମୋ ପାଇଁ ଆଇନ ମରୁଥାନ୍ତି ମୁହିଁ ରାଷ୍ଟ୍ର କଡ଼େ

ଛାଡ଼ି ମୋର ପରିବାର ପୁତ୍ର ବୁକୁଥାନ୍ତି ଏତେ ଦୂର ?

କବିଙ୍କର ଏ ବିଦ୍ରୋହର ସ୍ଵର ଯେପରି ଆତ୍ମରିକ ସେହିପରି ଅବିସ୍ମରଣୀୟ ।

‘ସୁରହତ୍ୟା’ର ଦ୍ଵିତୀୟ କବିତା ‘ଚୋର’ ଏକ ଦୀର୍ଘକବିତା । ପୁରୁଷ କ୍ଷୁଧା ସଂକଟର ସମାଧାନ କରି ନପାରି ପିତା ତାର ଶିଶୁପୁତ୍ରକୁ ହତ୍ୟା କରିଛି । ତା’ର ପରିଣତି ହୋଇଛି କାରାଦଣ୍ଡ । ସେହିପରି ମା’ଟିଏ ନିଜର କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତ ଶିଶୁ ପାଇଁ ଖାଦ୍ୟ ପାଇ ନପାରି ଦୋକାନରୁ ଖଣ୍ଡେ ରୁଟି ଚୋରି କରିଛି । ସେଥିପାଇଁ ଆଇନ୍ ତାକୁ ଚୈତ୍ୟାପରାଧରେ କାରାବାସ ଦଣ୍ଡ ଦେଇଛି । ଏହି ଦୀର୍ଘ କବିତାର ନିରାଭରଣ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଭିତରେ କବି ସେମାନଙ୍କ କାହାଣୀ ଓ ଆତ୍ମକାହାଣୀ ଶୁଣାଇଛନ୍ତି । ଜେଲଖାନାର ଭଜ ଇଟାର ପାଚେରୀ ହୋଇଛି କ୍ୟଦା-ପିତାର ସଂସାରର ସୀମା । ଆବେଗପ୍ରବଣ ପ୍ରକାଶ ଭିତରେ କବିଙ୍କ ମାନବବାଦୀ ସ୍ଵର ଅତି ମନୋହର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଲାଭ କରିଛି ।

ଏ ମଣିଷ ଅଳ୍ପଅଳ୍ପ ଜୀବ

ତା ପାଇଁ ଆଳୁଅ ଝରେ -	ଆଲୋକେ ସେ ଜୀବନ ପାଇବ
ପର୍ବତରେ ପୁଲ ପୁଟେ	ଝରଣାଟି ଝରୁଛି ସତେ
ଭସବର ଘଣ୍ଟା ବାଜେ	ମଣିଷର ଲାଗି ଶୁଭେ ଗୀତ
ରାତିର ଆକାଶ ଚିରି	ଚାଲି ଆସେ ହସେ ଏ ମଣିଷ
ସାରା ରାତି କାକର କଣାରେ	ଏ ସଂସାର ମୁକୁତାର ଦେଖ

ହସ ହସ ବଦନ ଶିଶୁର

ମଣିଷ ସୁଖଲାଗି ସବୁ ଏ ମଣିଷ ଜଗତରେ ସାର ।

କିନ୍ତୁ ନିରନ୍ତ ନିଃସହାୟ ଜୀବନ ଯାପନ କରୁଥିବା ଆଜିର କ୍ୟଦା ଏଇ ମଣିଷ ପାଇଁ ଏ ସବୁ ମିଥ୍ୟା ହୋଇଯାଇଛି । ପୁଲ ପୁଟୁନାହିଁ, ପବନ ବହୁନାହିଁ, ନାହିଁ ସ୍ଵପ୍ନ, ନାହିଁ ଆଲୋକର ଶୋଭା । ସଶ୍ରମ କାରଦଣ୍ଡ ପାଇଥିବା ଯୋଗୁଁ ସେ ଖଟି ଖଟି ମରିବ । ହାକିମ ବଡ଼ କୋଠାଘରେ ତାକୁ ରଖୁଛନ୍ତି । ସେ ଏ ଦେଶର ମଣିଷ - ଏକ ପ୍ରାଣୀ । ଜେଲରେ ତାର ଖାଦ୍ୟ-ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ଘଟିଛି । ଖାଇ ଖାଇ ସେ ବେଶ୍ ପୃଥୁକ ହୋଇଛି । ସରକାର କଲମ ମୁନରେ ଭୋକ ଶୋଷ ତୁରେଇ ଦେଇଛନ୍ତି । କାଙ୍ଗାଳକୁ କାରାଗାରରେ ପୋଷୁଛନ୍ତି । ଏପରି ଏକ ଦେଶର ସେ ନାଗରିକ । ଏ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଯେପରି ଜୁର, ସେହିପରି କରୁଣ ।

କବିତାର ଦ୍ଵିତୀୟ ଭାଗରେ ଅଛି ଏକ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ଜନନୀର ଚିତ୍ର ।

ଆଭରଣ ଛୋଟ କୁଗାଟିଏ

ଖସି ପଡ଼େ କଥା କହୁ କହୁ

ସାତତାଳି ପଡ଼ିଛି ସେଥିରେ

ଲାଜ ତାର ଛୁଟିବରେ କାହିଁ ।

ଝାଡୁ କରି ସେ ଉପାର୍ଜନ କରେ ପିଲା ପାଇଁ କିଛି ଖାଦ୍ୟ, ସ୍ବାମୀ ପାଇଁ କିଛି ଅର୍ପଣ କିଣି ଆଣେ । ଦିନେ ସେ ଫଟା ପାହୁଲାଏ ମଧ୍ୟ ପାଇଲା ନାହିଁ । ଝାଡୁ କରୁ କରୁ ପାଖ ଖାଦ୍ୟ ଦୋକାନରୁ ଖଣ୍ଡେ ରୁଟି ଝାମି ନେଲା । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପୂଅକୁ ବଞ୍ଚାଇବ । କିନ୍ତୁ ଚୋରି ଅପରାଧରେ ତାକୁ ହେଲା ସଜା । ମାର ମମତା, ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବାକୁ ଆଇନ୍ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନା ନାହିଁ । ସବୁଦିନ ଚୋରି ଚାଲିଛି । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ଲୋକମାନେ ଚୋରି କରି କେଜାକୁ ଭର୍ତ୍ତି କରି ଦେଉଛନ୍ତି, ସେମାନେ କାହିଁକି ଚୋରି କରୁଛନ୍ତି, ଏ ପ୍ରଶ୍ନ କେହି ପଚାରୁ ନାହିଁ । କାଙ୍ଗାଳର ପେଟ ପୋଡ଼ି ଯାଉଥିବା ବେଳେ ଧନୀର କୁକୁର ମାଂସାହାର କରେ । କୁକୁର ଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅର୍ତ୍ତା ମାର୍ଗସ ଛଡ଼ାଇଲେ ତାକୁ ଆଇନ୍ କହେ ଚୋରି ।

ଧନୀ-ଦରିଦ୍ର ଭିତରେ ଏହି ବିଷମ ସମାଜ ଯେଉଁ ଉତ୍ପାଦନ ବ୍ୟବଧାନ ରହିଛି କବି ତା' ଉପରେ ବିଶେଷ ଆଲୋକପାତ କରିଛନ୍ତି । କବି ପ୍ରଶ୍ନ କରିଛନ୍ତି ଚୋର କିଏ ନୁହେଁ । ହାକିମଠୁ ଜମିଦାର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତେ ଚୋର । କିନ୍ତୁ କେବଳ ଏଇ କାଙ୍ଗାଳମାନେ ଚୌର୍ଯ୍ୟାପରାଧରେ କାରା ଭୋଗନ୍ତି । ଯାହାକୁ ଖାଇବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ, ତାକୁ କେବଳ ଚୋର ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଖାଇ ଖାଇ ଅକୀର୍ଣ୍ଣ, ସେମାନେ ଚୋର ହେଲେ ସମାଜରେ ଉଦ୍ବେଗକର ପରିଚୟ ପାଇଛନ୍ତି, ଶୋଷକମାନଙ୍କ ଜୀବନର କ୍ୟୋଟି ସହସ୍ର ଶିଖାରେ ଉଜାସିତ ହୋଇଉଠୁଛି ଏହି ଶୋଷିତ ଦରିଦ୍ରମାନଙ୍କ ଜୀବନର ବିନିମୟରେ । ଚୋର କବିତାର ଏ ଭାବ ଭାବନା କବିଙ୍କୁ ଜଣେ ମହାନ ମାନବବାଦୀ ବିପ୍ଳବୀ କବି ଭାବେ ଯେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଛି, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

‘ଯୁଗହତ୍ୟା’ ର ତୃତୀୟ ଓ ଶେଷ କବିତା ପର୍ଯ୍ୟାୟ ହେଉଛି ‘ଶିଶୁ’ । ଏଥିରେ ଅଛି ତିନୋଟି କବିତା । ଏଥିରେ ମଧ୍ୟ ରହିଛି ସମ୍ପର୍କୀ ଭାବଧାରାର ଅନର୍ଗଳ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି । ଜାତିର ମୃତ୍ୟୁ, ଭବିଷ୍ୟତର ମୃତ୍ୟୁ କବିଙ୍କୁ ବ୍ୟଥିତ କରିଛି । ତଥାପି ଏହି ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ପ୍ରକୃତି ଉପରେ କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ପକାଇ ପାରୁନାହିଁ, ଆକାଶ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ୁନାହିଁ, ରାତ୍ରିର କୋଳରେ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଖେଳି ଉଠୁଛି । କିନ୍ତୁ ଶ୍ବଶାନରେ ଜୀବନର ଏ କଳାକୁ ଦେଖିବ କିଏ ? କବିଙ୍କର ଏ ଜିଜ୍ଞାସା ଏକାନ୍ତ ତାପୂର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ମନେହୁଏ । ଗଙ୍ଗାନଦୀର ଦେଶରେ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷର ମରୁଭୂମି ଯାତ୍ରା କବିଙ୍କୁ ବ୍ୟଥିତ କରିଛି । ସବୁଠି ସେ ଦେଖୁଛନ୍ତି ମୃତ୍ୟୁ ଆଉ ମୃତ୍ୟୁ । ଏ ମୃତ୍ୟୁ ଆଧୁନିକ କବିର ମୃତ୍ୟୁ ବିଳାସ ନୁହେଁ, ଏକାନ୍ତ ଭାବେ ବାସ୍ତବ ମୃତ୍ୟୁର ଚିତ୍ର ଓ ଚେତନା । ବାସ୍ତବବାଦୀ କବିର ଅନାହାର ମୃତ୍ୟୁ ଓ ଆଧୁନିକ କବିତାର ମୃତ୍ୟୁ ବିଳାସ ଭିତରେ ଆକାଶ ପାତାଳ ପ୍ରଭେଦ । କ୍ଷୁଧାର ତାଡ଼ନାରେ ମା’ କିପରି ଶିଶୁପୁତ୍ରର ମାଂସ ଖାଇଯାଏ, କିପରି ଅର୍ତ୍ତା ପାଇଁ କୁକୁର ସହିତ ସଂଗ୍ରାମ କରି ବ୍ୟର୍ଥ ହୁଏ - ଏ ଚିତ୍ର ଚିନ୍ତନଜନକ କବିତାର ବିଷୟବସ୍ତୁ । କବିଙ୍କ ରାସ୍ତାରେ-

ଲୁଚେ ସବୁ ପ୍ରକୟ ଅନ୍ଧାରେ ଖୋଲା ଆଜି ମୃତ୍ୟୁର ପାତକ
ରୁଦ୍ର ରୂପେ ମାଡ଼ି ଆସେ ମୃତ୍ୟୁ ମଣିଷକୁ ଖାଇ ଯାଏ ଭୋକ ।
ମା’ ଜାତିରୁ ଦୁଧ ଯାଏ ଶୁଖି-ମାଆ ଖାଏ ଶିଶୁକୁ ବିଦାରି
ସ୍ନେହ ପ୍ରେମ ସବୁ ମରିଛିରେ ଦେଶେ କେହି ନୁହନ୍ତି କାହାରି ।

ସୁଧା ମଣିଷ ଚିତରୁ ମମତାକୁ ମାରି ଦେଇଛି । ମାନବିକତାର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିଛି,
 ଦେଶରେ ସରକାର ଆଇନ୍ ଗଢ଼ୁଛି, କିନ୍ତୁ ଧନୀ ଓ ନିର୍ଦ୍ଦିନର ବ୍ୟବଧାନ ବଢ଼ି ବଢ଼ି ଚାଲିଛି ।
 ଧନୀକ ଗାଡ଼ି ଚଢ଼ି ଚୁଲୁଛି, କିନ୍ତୁ ଦେଶ ପରିଣତ ହୋଇଛି ମଶାଣିରେ । ସର୍ବତ୍ର
 କଳାକମାନଙ୍କର ଧାଡ଼ି । ମଣିଷ ନିଜର ପୁଅଭାଇକୁ ଚିହ୍ନି ପାରୁନାହିଁ । ପରିବାର ଛାଡ଼ି ପିତା
 ଭୋକ ଦାଉରେ କାହିଁ କୁଆଡ଼େ ପଳାଇଛି । ମା ଶିଶୁକୁ ମଝି ରାସ୍ତାରେ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯାଇଛି,
 ତାକୁ ଖାଇଛି କୁକୁର । ତଥାପି ମା'ର ଆଖୁରୁ ଲୁହ ଝରୁ ନାହିଁ । କେଉଁ ଯୁଗରେ କାଳିଦାସ
 ଦିନେ କହିଥିଲେ— ଅନ୍ତତଃ ଚମତ୍କାରୀ କାତରେ କବିତା କୁହ ? ଏ ଯୁଗର କବି କହିଛନ୍ତି
 ସୁଧାର ରାଜ୍ୟେ ପୃଥିବୀ ଗଦ୍ୟମୟ । କବିତାର ସମ୍ଭାବନା କାହିଁ ? ବସିତାରେ ଗୋଟିଏ ବି
 ପୁଲ ନ ଥିବାବେଳେ ହାର ଗୁଞ୍ଜି ବସିବା ଏକ ପାଗଳାମି । କବିତା-ବିଜାସର ସମୟ ଗତାୟୁ ।
 କବିଙ୍କ ପାଇଁ ଆସିଛି ଚୂତନ ଆହ୍ୱାନ- ତାକୁ ବିଦ୍ରୋହୀ ହେବାକୁ ହେବ । ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ-

କି ଗାଇବୁ, କି ଗାତ ଲେଖୁବୁ, କି ଭାବନା ରଖୁବୁ ସାଇତି

ପୁଲ ନାହିଁ ଉଦ୍ୟାନରେ କବି, ମିଛେ ସିନା ବସୁ ହାର ଗୁଞ୍ଜି ।

କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ପଟାଅ ଆକାଶ, ପଥରର ଭାଙ୍ଗି ଯାଇ ସୁପ୍ତି

କବି ଆଜି ବିଦ୍ରୋହୀ ସାଜରେ, ଚାଲ ଆଜି ଏ କୁହୁଡ଼ି କାଟି ।

କବିଙ୍କ ପରବର୍ତ୍ତୀ କବିତାରେ ରହିଛି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର ନିର୍ମମ ଚିତ୍ର । ଶବ୍ଦସ୍ତୂପ ଉପରେ ଚଢ଼ି
 ମା ଦୁର୍ଦ୍ଦା ବିରାଜମାନ କରୁଛନ୍ତି ଧରଣୀରେ । ଶିଶୁର ମୁଣ୍ଡ ଦେଇ ମା ଆଜି ତାକୁ ପୂଜା
 କରୁଛି । ସୁଧା ମନୁଷ୍ୟକୁ କେତେ ଭୟଙ୍କର କରି ଦେଇଛି ତାର ହୃଦୟ ଚିତ୍ର ଏ କବିତାକୁ
 କରିଛି କରୁଣ ରସସିନ୍ଧୁ । ମା' ନିଜ ଶିଶୁର ମା'ସ ଖାଇଯାଇଛି । କବିଙ୍କ ଶବ୍ଦରେ-

ସେ ପାଇଁ ମାଆ ଖାଏ ଶିଶୁର ମା'ସ ତିରେ

ଶିଶୁର ଡକ୍ଟି ଚିପି ଗର୍ବେ ସେ ଉଠେ ପୁଲି

ଦୁର୍ଦ୍ଦଶ ମୃତ୍ୟୁ ବେଳେ ଶିଶୁଟା ଫାଶେ ଅଛି

ତାକୁ ମାରିଲେ ପରା ପାଇବ ମା'ସ କିଛି ।

ନାହିଁ ବିକାର ଘୃଣା ନାହିଁରେ ମନୁଷ୍ୟତା

ଭୋକ ଜାକିଛି ସବୁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉଦାରତା ।

ସେ ପାଇଁ ନର ମା'ସ ନରର ଖାଦ୍ୟ ଆଜି

ମଣିଷ ବଞ୍ଚୁଛି ଯେ ସ୍ନେହର ହତା ସାଜି !

ମୂଲ୍ୟବୋଧର ଏ ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ପାଇଁ କବି ଦେଶର ଦୁଃଖୀସନକୁ ହିଁ ଦାୟୀ କରିଛନ୍ତି ।
 ଶାସନ ଯଦି ମଣିଷ ହାତରେ ଥାଆନ୍ତା, ତେବେ ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦିପାକ ଘଟୁ ନଥାନ୍ତା, ମଣିଷକୁ ମଣିଷ
 ପରି କହିବାର ସ୍ୱାଧୀନତା ଓ ସୁଯୋଗ ନିଶ୍ଚୟ ମିଳୁଥାନ୍ତା ।

କବିତାର ଦୃତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ରହିଛି ମହାନ ଭାରତୀୟ ଐତିହ୍ୟର ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ବର୍ତ୍ତମାନର ଚର୍ଚ୍ଚନା । ଚରିତ୍ର୍ୟତରେ ପ୍ରତୀକ ଶିଶୁ ଯିଏ ଦେଶକୁ ଗଢ଼ିଥାନ୍ତା, ଗଢ଼ିଥାନ୍ତା କୋଣାର୍କ । ସେ ଏହି ଦୁର୍ଭିକ୍ଷରେ କେତେ ଉପେକ୍ଷିତ ତାହା କବି ଇନ୍ଦ୍ରିୟ କରିଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ଜାତି ମଣିଷ ସଭ୍ୟତାକୁ ଗଢ଼ିଛି, ସଦାତାର ଶିକ୍ଷା ଦେଇଛି, ରଖିଯାଇଛି ମହାନ ଦାନର ପରମ୍ପରା, ମୃତ୍ୟୁ ଆଜି ସେ ଜାତିର ଅତିଥି ହୋଇ ଆସିଛି । କେବଳ ଦେଇ ଦେଇ ଯେ ବଡ଼ ହୋଇଛି ସେ ଜାତି ଆଜି କଳାକ ହୋଇ ବୁଲୁଛି । କିନ୍ତୁ ଭାରତବର୍ଷ ଗଢ଼ିବାର ଦେଶ, ରାଜିଯିବାର ବା ରାଜିବାର ଦେଶ ନୁହେଁ । ଏହି ଦୁଃସ୍ଥିତିରେ ମୃତ୍ୟୁକୁ ଏକ ଦାନ ବୋଲି ଭାବିବା ଯେ ଆଜି ଉଚିତ ନୁହେଁ, ତାହା କବି ଅତି ପରିଚ୍ଛନ୍ନ କଣ୍ଠରେ କହି ରଖିଛନ୍ତି । ଏ ଦୁଃସ୍ଥିତିରେ ମୃତ୍ୟୁ ଦାନ ନୁହେଁ, କେବଳ ଏକ ସଂହାର । କବିଙ୍କ ଅକୃତ୍ରିମ ଗାଥାରେ—

ତୋର ଗଡ଼ା ଇତିହାସ ଅଛି ଅଛି ତୋର କୁବନ-ଉତ୍ସବ

ତୁରୁ ଆଜି ମୃତ୍ୟୁ ହାତେ ଯିବୁ, ନୁହେଁ ଦାନ, ଖାଲି ସେ ସଂହାର ।

ଏହି ମୃତ୍ୟୁ ଭିତରୁ ଏକ ପୁନର୍ଜୀବନର ସଂକଳ୍ପ ଭିତରେ କବିତା ପରିସମାପ୍ତି ଭାବ କରିଛି । ଐତିହ୍ୟର ଉଦ୍‌ବେଳନ ସହିତ କଳାକ ସାର ହୋଇ ବୁଲୁଥିବା ଏ ଜାତିକୁ କବି ବ୍ୟାଘ୍ର ପରି ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଦେଇଛନ୍ତି ଆଶାଦ୍ୱିତ ଆହ୍ୱାନ ।

ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନ ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ୦।ଏ କହିଛନ୍ତି— କବି କହିଲେ କବିର ଆଖିକୁ ବୁଝାଏ । ଏହି ଆଖି କବିର ସଂଦର୍ଶନ, ଜୀବନ ଦୃଷ୍ଟି ତଥା ବିଶ୍ୱବୋଧର ପ୍ରକାଶକ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଗତିଯୁଗରେ ନିଜର କବି ଦୃଷ୍ଟିରଙ୍ଗକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିବା କବିମାନଙ୍କର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ଥିଲା । କବି ସଚ୍ଚି ରାଉତରାୟଙ୍କର ବହୁ କବିତାରେ ସେଇ ଦୃଷ୍ଟିର ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି କାବ୍ୟ ଇତ୍ୟାହାର । ଇତ୍ୟାହାରରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଏକ ମାନବବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟିରଙ୍ଗ ପ୍ରକଟିତ । ଏକ ତୃତୀୟ ଯୁଗସୃଷ୍ଟି ପାଇଁ କବିର ସଚେତନ ଆଗ୍ରହର ଆବେଗାଦ୍ୱିତ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ବହୁ କବିତାର ରୂପ ପରିଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ । ଅତୀତ ଅପେକ୍ଷା ଚରିତ୍ର୍ୟତ, ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ପରିବର୍ତ୍ତେ ପ୍ରଗତିର ଜୟଗାନ ସର୍ବତ୍ର ପରିଲକ୍ଷିତ । ସଚ୍ଚି ରାଉତରାୟଙ୍କ କବିତାକୁ କେତୋଟି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦିଆଯାଇପାରେ ।

ରକ୍ତ ପତାକା ତୋଳି ନରେ ତାଳ

ସମ୍ମୁଖେ ଅଭିଯାତ୍ରୀ

ଆଗାମୀ ଯୁଗର ପାଳକ ଯେ ଦୁହିଁ

ଆଗାମୀ ମନର ଧାତ୍ରୀ । -ସର୍ବହରା (ଅଭିଯାନ)

ତାରିଆତେ ତେଣୁ ଉଛୁଳି ଉଠୁଛି ସାମ୍ୟର ଜୟରବ

ଆକାଶ ଗାଉଛି ଆଗାମୀ ଯୁଗର ତୃତୀୟ ମଣିଷ ସ୍ତବ । -ସ୍ୱେଦ (ଅଭିଜାନ)

କାଳର ମୂଳିଆ କବି

ମଣିଷର ଯୁଗ କେବେ ସେ ଆସିବ ? ଉଠିବ ତୃତୀୟ ରବି । -ଗୀତ (ଅଭିଯାନ)

ଏ ଝଡ଼ ଦେଇଛି ସଖୁ

ତୁମକୁ ଯେ ମୋର ପରିଚୟ

ଚାଙ୍ଗିବାର ମନ୍ତ୍ର ସାଥେ

ଗଢ଼ିବାର ବୁନିକା ଅକ୍ଷୟ ।

ଝଡ଼ (ପାଂଡୁଲିପି)

ଧରଣୀର ରାଜପଥେ ଚାଲୁ ଚାଲୁ ପଥଚାରୀ ମୁହିଁ

ଯେ ବ୍ୟଥା ବାଜିଛି ତୁଳେ ମଣିଷର ଅପମାନ ସ୍ଥୁର୍ତ୍ତ

ତାକୁଲ ଦେଇଛି ବାଣୀ କହିଛି ସେ ସାଧାରଣ କଥା

ବାଷାର କପଟ ଜାଲେ ରତିନାଲ ମାୟାଜାଲ ତଥା

କବିତାର କବର (ପାଂଡୁଲିପି)

ମାଟିର ଗେରୁଆ ପଥ ନିଭିଯାଏ ସୂର୍ଯ୍ୟର ଊରସେ

ତୃତନ ଜୀବନ ପୁଟେ ଲହୁ, ଲୁହ, ଝାଳ ଓ ନିଃଶ୍ୱାସେ

ଜୀବ ମହାକବି

ଏ ମହାଜାତିର ଶିରେ ଶ୍ରାବଣର ହେ ରକ୍ତ କରବା

ପଦ୍ମକୁବ୍ (ପାଂଡୁଲିପି)

ମୁଁ ସଜି ରାଉତରା

(ନୁହେଁ ଟାଗୋର ବା ଶେକ୍ସପିୟାର)

ମୁଁ ଏଇ ମାଟିର ଧରା

ଆଉ ଆକାଶର କବି

କାମ ନୁହେଁ ମୋ ଖାଲି ଆଂକିବା କାଗଜର ଛବି

ପେଶାବାର ଗାୟକ ମୁଁ ନୁହଁ

ତୁମେ ମୋର ଛପାବହି ଯେତେବେଳେ ଛୁଅଁ

ଛୁଅଁ ତୃଆ ମଣିଷର ଛାତି...

ମଣିଷର ଲହୁ ଲୁହେ କବିତା ମୋ ନିଜ

ଜୀବନର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଦଳିଲ ।”

ରାଜକେମା (ପାଂଡୁଲିପି)

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ସାମସାମୟିକ ଯୁଗରେ ଏହି ତୃତନ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଓ ଯୁଗଚେତନା ଯେ
ଏକ ସଚେତନ କବିକକା ଥିଲା ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ‘ଦୁଇ ଅଧ୍ୟାୟ’ର

ଦ୍ଵିତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟ ଯାହା ‘ଯୁଗସୃଷ୍ଟି’ ନାମରେ ନାମିତ, ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଖୁବ୍ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ମନେହୁଏ । ଏଥିରେ ରହିଛି ଉଣିଶଟି କବିତା ଓ ପ୍ରତ୍ୟେକ କବିତା କବିଙ୍କର କାବ୍ୟ ଇସ୍ତାହାର । କବିର କୁମିଳା ନେଇ ଏତେ ସଂଖ୍ୟକ କବିତା ଏକତ୍ର ସ୍ଥାନ ପାଇବା ଓଡ଼ିଆ କବିତା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ଏକ ନୂତନ କଥା । ଚିରଋଜନ ଏଥିପାଇଁ ଓଡ଼ିଆ କବିତା ଇତିହାସରେ ଅବଶ୍ୟ ସ୍ଥାନୀୟ ହୋଇ ରହିବେ ।

ସଚ୍ଚି ରାଉତରାୟ ତାଙ୍କର ‘ପାଂଡୁଲିପି’ର ମୁଖବନ୍ଧରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, “କିନ୍ତୁ ମୁଣ୍ଡ ବଥାଇଲେ ମୁଣ୍ଡ କାଟି ପକାଇବା ଯେମିତି ବୁଦ୍ଧିମାନର ଲକ୍ଷଣ ନୁହେଁ, ପ୍ରତିକୂଳ ବାସ୍ତବତାର ତାପରେ ବାସ୍ତବଠାରୁ ସଂପର୍କ ତୁଟାଇବାର ଧାରଣା କରିବା ସେମିତି ମୂଢ଼ତାର ଲକ୍ଷଣ । ଆମେ ବାସ୍ତବ ଠାରୁ ଦୂରକୁ ଚାଲିଯାଇଛୁ ବୋଲି ମନେ କଲେ ମଧ୍ୟ ବାସ୍ତବ କଦାପି ଆମକୁ ଛାଡ଼ିବ ନାହିଁ, ଛାଡ଼ି ପାରେନା । ମରୁଭୂମିର ବାଲୁକା ସ୍ତୂପ ଭିତରେ ମୁଣ୍ଡ ଗୁଞ୍ଜି ବାଲି ହରିଣ କିମ୍ବା ଅସ୍ତ୍ରୀବ ପକ୍ଷୀ ଯେପରି ଝଟ ସେମାନଙ୍କୁ ସର୍ବ କରିବ ନାହିଁ ବୋଲି କଳ୍ପନା କଲେ ସୁଦ୍ଧା ଝଟ କବଳରୁ ସେ ବାଟରେ ଅବ୍ୟାହତ ପାଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ବାସ୍ତବତାଠାରୁ ପକ୍ଷାଘାତନାଦର ସ୍ଵପ୍ନ ଦେଖିବା ସେହିପରି ଏକ ବିପଳ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ । ସେଥିପାଇଁ ଗଲା ଗଲା ସବୁ ଗଲା, ବୋଲି ହୁରି ପକାଇବା କିମ୍ବା ଏଭିୟଟଙ୍କ ଭଳି ଲାଣନ ସେତୁ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଲା ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଲା ବୋଲି ଡକା ପକାଇବା ଅଭ୍ୟୁଦୟ ସାହିତ୍ୟର ଧାରଣାର ବାହାରେ । ଏହି ପ୍ରତିକ୍ରିୟାର ବ୍ୟାଧି, ଦୁର୍ବଳ ମାନସିକତାର ବିକାର । ପ୍ରଗତିର ଉତ୍ସବ ନୁହେଁ ।” ଜୀବନର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଦକ୍ଷିଣ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା, ଭାଙ୍ଗି ପଡୁଥିବା ଯୁଗର ପୁନର୍ନିର୍ମାଣ ପାଇଁ ଆଗୁସାର ହୋଇ ବାହାରି ପଡିବା ପ୍ରକୃତ କବିକର୍ମ । ରାଉତରାୟଙ୍କ ପରି ଚିରଋଜନ ମଧ୍ୟ ଆମକୁ କହିଛନ୍ତି, “ଶକ୍ତିହୀନତାର prosody ନ ଗାଇ ଆଧୁନିକ କବିତା ଶକ୍ତିମନ୍ତ୍ରର ସମ୍ପାତ ଗାଇ ଶିଖୁ । ଶକ୍ତିମନ୍ତ୍ରର ସ୍ଵପ୍ନ ଦେଖୁ ଶିଖୁ ଓ ଶକ୍ତିମନ୍ତ୍ରର ଉଦ୍‌ବେଗନ ଦେଇ ଶିଖୁ, ମୃତ୍ୟୁର ମୃତାଭିକା ନ ଲେଖୁ ଆଧୁନିକ କବି ସକଳ ମୃତ୍ୟୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ଜୀବନର ବହୁବିଧ ସମ୍ଭାବନାକୁ ନେଇ ପାଖୁଡ଼ା ପାଖୁଡ଼ା କରି ମାଳତୀଏ ଗୁଢ଼ି ରଖିବାର ପ୍ରସାସ କରୁ । ପଛକୁ ଅନାଇ ଯେଉଁ ଛାଡ଼ କେତେଜଣ ଅତି ସତର୍କ ଭାବରେ ବର୍ତ୍ତମାନର ଶିଳ୍ପକିମ୍ବଦନ୍ତ ଆପଣା ହାତ ଗୋଡରେ ଗୁଡାଇ ହୋଇ ବସିଛନ୍ତି, ସେହି ମାନଙ୍କ ଲାଗି ଆଧୁନିକ କବି ଆପଣାର ବୟସକୁ ସାରି ନ ଦେଇ । ଯଦି ଯୁଗଟା କେଉଁଠି ପ୍ରକୃତରେ ଭାଙ୍ଗି ପଡୁଛି, ତେବେ ଆପଣାର ମେରୁଦଣ୍ଡ ସିଧା କରି ସେ ସେଠି ଆଗାମୀ ଯୁଗ ଲାଗି ଗୋଟାଏ ଖୁଣ୍ଟ ହୋଇ ଶିଖୁ ।” (ଆଧୁନିକ କବିତାର ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନ ସଂକଳନ) ଚିରଋଜନଙ୍କ ପାଇଁ ଆଧୁନିକତା ଏକ ମାନବବାଦୀ ବ୍ୟାପାର । ମଣିଷକୁ ଛାଡ଼ି କବିତାର କଳ୍ପନା ହିଁ ହାସ୍ୟାସଦ । କବିର କୁମିଳା ହେଉଛି ଏକ ନିର୍ମାତାର କୁମିଳା ।

କବି ରାଉତରାୟ ନିଜକୁ ମୂଲିଆର ବା ଶ୍ରମିକର କବି କହିବାପରି ଚିରଋଜନ ନିଜକୁ ଗରିବର ପ୍ରତିନିଧି ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ।

କବି ଆଜି ଚିହ୍ନାର କରୁଛି

ଗରିବର ପ୍ରତିନିଧି ରୂପେ ଜଗତେ ମୁଁ ଲେଖନୀ ଧରୁଛି ।

ଯେ ସଂସାରେ ମରୁଚି ମଣିଷ ଦିନରାତି ମଣା ପୋକ ପର

ସେ ସଂସାର ଭାଙ୍ଗିବି ମୁଁ ହାତେ କବି ମୁହଁ ଆସିବି ବାହାରି ।

ଜଗତରେ ସର୍ବତ୍ର ସ୍ୱାର୍ଥପରତା ଓ ପ୍ରେମହୀନତାର ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି କବି ବ୍ୟଥିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ନୂତନ ଯୁଗର ନିଆଁହୁଳା ଧରି ସେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି, ପୁରାତନକୁ ଧ୍ୱଂସ କରିବା ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଯେଉଁ ଉପାସର ନିଆଁ ଜଳୁଛି, ସେଠାରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅପ୍ରାସଙ୍ଗିକ । ବଞ୍ଚିବାର ଦାବି ହାସଲ କରି ନ ପାରୁଥିବା ମଣିଷ କେବେ କବୀର ମାଧୁରୀକୁ ବୁଝେ ନାହିଁ । ସେହି ଗରିବ ମଣିଷର ଜୀବନରେ ସରସତାର ପୁଲ ପୁଟାଇବା କବିଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ନୂତନ ଯୁଗ ହେବ ସେଇମାନଙ୍କର । ଗଢ଼ିବାର କବି ସେଇଥିପାଇଁ ଧରିଛନ୍ତି ଭାଙ୍ଗିବାର ଭୂଷା ।

ସେଥିପାଇଁ ଗଢ଼ିବାର କବି ପିନ୍ଧିଛି ମୁଁ ଭାଙ୍ଗିବାର ଭୂଷା

ଭାଙ୍ଗି ଦେବି ଜୀର୍ଣ୍ଣ ପୁରାତନ ଆଣିବାକୁ ନୂତନର ଭୂଷା ।

ଯେଉଁଦିନ ମଣିଷ ଏହି ଯନ୍ତ୍ରଣାରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବ କେବଳ ସେଇଦିନ ଆସିବ କବିତାର ଲଗ୍ନ, କେବଳ ସେଇଦିନ କବିତା ହେବ ସାର୍ଥକ ।

ଆଜିର ଏ ସମାଜ କବିର ନୁହେଁ । ଏଠାରେ କେବଳ ପୁରୁ ରହିଛି ହିଂସା । ମଣିଷର ମାଂସ ମଣିଷ ଖାଇଯାଇଛି । ପୃଥିବୀ ହୋଇଛି ଏକ ମଣ୍ଡାଣି । ଏହାହିଁ ପୁରାତନର ଘୃଣ୍ୟ ଦୃଶ୍ୟ । ଏ ଦୃଶ୍ୟ ବଦଳିବା ଦରକାର । ତେଣୁ ଦରକାର ନୂତନର ପୂଜା । ସେହି ନୂତନ ଯୁଗର କବି ରାଜା ହୋଇ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିବ । ବିପ୍ଳବ ହିଁ ଏକମାତ୍ର ପଥ, ଯାହା ଏହି ନୂତନ ଯୁଗକୁ ସମ୍ଭବ କରାଇବ । କବିତାର ସ୍ୱପ୍ନକୁ ସାକାର କରିବ, ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଏହି ପୃଥିବୀକୁ ଟାଣି ଆଣି ପାରିବ । ସେହି ବିପ୍ଳବର ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଛି । ମୃତ୍ୟୁ ବିରୋଧରେ ଆଜି ସଂଗ୍ରାମ କରିବାକୁ ହେବ । ସେ ପଥରେ ଯେ ଅନ୍ତରାୟ ହୋଇ ଛିଡ଼ା ହେବ, ତାକୁ ଦଳିଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । କବିର ଭୂମିକା ଅସାମାନ୍ୟ । କବି ବ୍ୟତୀତ ସମାଜ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ମଧ୍ୟ ତିଷ୍ଠି ପାରିବ ନାହିଁ ।

କବି ତୁ ନୋହୁରେ କ୍ଷୁଦ୍ର ତୋ ଅନ୍ତରେ ରୁଦ୍ରର ପିପାସା

ନିଜର ସଂଗୀତ ଗାଇ ନୂତନର କରିବୁ ମୀନାଂସା ।

ସତ୍ୟତା ଗଢ଼ିବୁ ତୁର ଦୁନିଆଁକୁ ଦେଇବୁ ମତର

ଦୁନିଆ ଯାଇଛି ଭାଙ୍ଗି କବି ଯେବେ ହୋଇବୁ ଅନ୍ତର ।

କବି ବ୍ୟତୀତ ତୃତୀୟ ଯୁଗର ସୃଷ୍ଟି କେବେ ସମ୍ଭବ ହେବ ନାହିଁ- ଏ ବିଶ୍ୱାସ କବିଙ୍କ କବିତାରେ ବାରମ୍ବାର ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଛି । କବି ଏକ ଅପରାଜେୟ ସତ୍ତା । ସୃଜନର ପଥରେ କୌଣସି ବାଧା ଅପମାନକୁ ସହ୍ୟ କରିବା ତା' ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଦେଶ ଦରିଦ୍ର ବୋଲି କବି କେବେ ତା'ର କବିତା ଦୁର୍ବଳ କରିବ ନାହିଁ । ସେ ଆଦର୍ଶ ଓ ଜ୍ଞାନର ପ୍ରସ୍ତୁତ । ନିଜର କବିତା ସହିତ ଜଗତକୁ ଚଳାଇନେବ । ଯେଉଁ ଅଭାବପାତିତ ମୂଳ ମୌଳ ଆତ୍ମା ନାରବରେ ବିଦ୍ରୋହ କରୁଛି, କବିତାର ମୁଖପାତ୍ର ହୋଇ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିବ । ନିରନ୍ତର ଅଭିଶାପ ବର୍ଷଣ କରୁଥିବା ସେହି ମଣିଷ ହେବ କବିର ଧ୍ୟେୟ । ଏହି କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତ ମଣିଷର ଉଦାରାଗ୍ନିରେ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ବିପ୍ଳବ ସଂଘଟିତ ହୋଇଛି । ଶାସନ ବଦଳିଛି । ଯୁଗ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଛି । ଅନିଚ୍ଛା ବିଶ୍ୱର ନିର୍ମାଣ ପାଇଁ ଆଜି ସେହି ଦରିଦ୍ରମାନଙ୍କୁ ହିଁ ବରଣମାତ୍ରା ପିନ୍ଧାଇବାକୁ ହେବ । ଦରିଦ୍ରକୁ ଯେ ନିପାତିତ ଓ ଶୋଷିତ କରାଇଛି, ଦରିଦ୍ରର ବିଦ୍ରୋହାଗ୍ନିରେ ତାର ହୋଧ ନିଶ୍ଚୟ ଲୁଣ୍ଠିତ ପଡିବ । ସେଇ ଦରିଦ୍ରମାନେ ହିଁ କବିର, କବିତାର ପରମ ଉପାସ୍ୟ । ପ୍ରେମର କବିତା ଲୁଚି କବି ଆଜି ସେଇମାନଙ୍କ କବିତା ଲେଖୁଛି ।

ଅନାହାରେ ଅର୍ଦ୍ଧାହାରେ ମଣିଷ ମଉଳେ

କବି ଲେଖେ ଲୋକର କବିତା

ପ୍ରାଣ ନାହିଁ ଦେବପ୍ରାଣ ଏ କବି ଧାଇଁତି

ଜବନ୍ନରେ ଲଗାଇବ ମଥା ।

ରାଗ ନାହିଁ, ଛକ ନାହିଁ, ସନ୍ଦନ ବିହୀନ

ଗତିପଥ ବିଚ୍ୟୁତ ଧରଣୀ

ସର୍ବସ୍ୱାତ ପଥଚ୍ୟୁତ ଲାଗି କବି ଗାଏ

ଗାନେ ତାର ଦେଖାଏ ସରଣୀ ।

ଯୁଗସୃଷ୍ଟି କବିତାବଳୀର ଏହି ସପ୍ତମ କବିତାରେ କବିଙ୍କର ସ୍ୱର ଖୁବ୍ ସ୍ପଷ୍ଟ, ସାବକାଳ ଓ ଆତ୍ମବିକ ହୋଇଉଠିଛି ।

ତୃତୀୟ ଯୁଗସୃଷ୍ଟି କବିପ୍ରାଣ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କବିତାରେ ପ୍ରକାଶ କରିଛି ନିଜର ଅନୁତୋଷୟ ଅକୃପଣ ଆଦର୍ଶବାଣୀ । ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କବିତାରୁ କେତେକ ଛତ୍ର ଉପଛାପିତ କରାଯାଇପାରେ ।

(୧) ତୃତୀୟ ସାଥେ ବନ୍ଧୁକ ଯିଏ

ତୃତୀୟ ସବୁ ନେବ

ପୁରୁଣା ଆଉ ଦଦରା ଯେତେ

ତୁରକୁ ପିଙ୍ଗି ଦେବ

କାମ କରିବ ଦେଶେ ହୋଇବ ରାଜା

ନିଃସ୍ୱ ନିର୍ଦ୍ଦିନ ନଥିଲେ କେହି

ନଥିବେ ରାଜା ପ୍ରଜା ।

(୨) ମୃତ୍ୟୁ ଅତିଥି ବରି ମୁଁ ଯିବି ଜୀବନ ସୃଷ୍ଟି ପାଇଁ

ଅଗାଧା ବିଶ୍ୱେ ହେବି ମୁଁ ବଡ଼ ମରଣ ମାରି ନେଇ ।

ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନ ଯାତ୍ରାରେ ଯଦି ଯାଏ ମୁଁ ଦିନେ ହଜି

କହିବ ବିଶ୍ୱ ମରିବି ମୁହିଁ ସେପାଖ ଯାତ୍ରୀ ସାଜି ।

(୩) ଆଜି ଯେ ଯୁଗ ଛବି ତୋ ପ୍ରାଣେ ଭେଦେ ଜାରି

ଯେ କୁଳେ ତୋ ନାଆଟି ଯାଉଛି

ମୂଳ ମନ୍ତ୍ର ନିଜେ କେତେ ସେ କୁଳେ ନିଅ କବି

ଯେ କୁଳେ ତିର ମୁକ୍ତି ଗାଉଛି ।

(୪) ଯେ ଦିନ ଧରଣୀ ଶସ୍ୟ ଶ୍ୟାମଳା ଶାନ୍ତ ସଜିବା ହୋଇବରେ

ଯେ ଦିନ ବିଶ୍ୱ ମୁକ୍ତ ପବନ ମନ ଗହନ ଭରିବରେ

ଯେ ଦିନ ନଦୀ ଧାଇଁବ ପାଗଳ ପରି

ବିଶ୍ୱ ଦୁଆରେ ଶେଷର ଗୀତ ଗାଇ ମୁଁ ଯିବି ମରି ।

(୫) ଗରିବ ପାଇଁ କବିତା ରଚେ ଶିକାରି ଦେଖୁ କୁଳେ

ଭପାସୀ ପିଲା ଦେଖୁଲେ ଖେଦ ଚିହ୍ନର କେତେ କରେ

ଦରିଦ୍ର ଆଉ ଧନୀ ସମାଜ ମିଶାଇ ପାରେ ନାହିଁ

ଗୋଟାଏ ହାତେ ଶାସନ କଳ ଆନର ଆଶ୍ରା ନାହିଁ ।

(୬) ସଂହାରର ଯୁଗେ ମୁଁ ଭିତରେ ମହାବାଣୀ ପ୍ରତିସଂହାରର

ହିଂସା ଯେବେ ଗର୍ଜନ କରୁଛି ପ୍ରତିହିଂସା ଗରଜେ ମୋହର ।

(୭) ଶ୍ରାବଣର ବାରିଧାରା ସମ ଆଶ କରି ପ୍ରଳୟ ଅସରା

ଧୋଇ ଯାଇ ଆବର୍ଜନା ଯେତେ ହଜାହଜ ବିଷର ପସରା

ତାପଣ ଏ ମେଘ ମାଳା ପରି କର କବି ପ୍ରଳୟ ଗର୍ଜନ

ତୁଳନର ଅଭିଷେକ ପାଇଁ ଭାଙ୍ଗିପଡ଼ୁ ମୁମୂର୍ଷୁ ପ୍ରାଚୀନ ।

ଏହିପରି ଅନେକ କାବ୍ୟପଦ୍ଧତି ଭବାର କରାଯାଇପାରେ- ଯେଉଁଠି କବିଙ୍କ ଜୀବନ-ପ୍ରତିବନ୍ଧତା, ବିପ୍ଳବର ସଂକଳ୍ପ, ସାମାଜିକ ଅଂଗୀକାରବନ୍ଧତା ଅତି ପ୍ରାଣପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଭାବେ କରିଛି । ଚତୁର୍ଦ୍ଧାମାନ କାବ୍ୟଚେତନା କରିପ୍ରୋକ୍ତରେ ଏହି ସମସ୍ତ କବିତାର ବରଣୀୟତା ଓ ସ୍ମରଣୀୟତା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟରେ ଗ୍ରହଣଯୋଗ୍ୟ ମନେହୁଏ ।

ଶ୍ରେଣୀ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କରି ବସିଲେ କବି ଚିନ୍ତନଜନକୁ ଗୋଟିଏ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ହିଁ ଭ୍ରାତା ଦେଇ ହେବ । ଜୀବନ ଓ ସମାଜପ୍ରତି ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧ ବହୁ ସ୍ରଷ୍ଟା ଓ ସୃଷ୍ଟି ଆମର

ସ୍ଵାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ ଯୁଗର ଅନେକାନେକ ଆଲୋଚକ ପ୍ରକୃତରେ ଉତ୍ତର ଦେଉଛନ୍ତି ଓ ଦେଉଛନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟ ପାଇଁ ଯେଉଁମାନେ କେବଳ ମଧ୍ୟ ଯାଇଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ସୁଦ୍ଧା ଏଇ ଆଲୋଚକମାନେ ସାମାନ୍ୟ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଦେଖାଇପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ଏହା ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ଉପକର ସଂକଟର କଥା । ସଚ୍ଚି ରାଉତରାୟଙ୍କ କବିତା ବିରୋଧରେ 'Poetry of Exclusion' ପୁଣି 'Propaganda Literature' ଆଦିର ଅଭିଯୋଗ କରାଯାଇଛି । ଚିରଋଜନ ଯେଉଁ ବାସ୍ତବବାଦୀ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି ତା ବିରୋଧରେ ହୁଏତ ଏହିପରି ଅଭିଯୋଗ କରାଯାଇପାରିବ ।

କବି ଚିରଋଜନ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ପ୍ରବାଣ, ବହୁଚର୍ଚ୍ଚିତ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଓ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚକ ଭାବେ ପରିଚିତ । ତାଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧ 'ଶୈଳୀଗତ ସାହିତ୍ୟିକ ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଶୂନ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ'ରେ ସେ ଆମକୁ ଏହି ସଂକଟର ଅତୀତ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଓ ଭବିଷ୍ୟତ ସମ୍ପର୍କରେ ଅବଗତ କରାଇ ଦେଉଛନ୍ତି । କେବଳ ସାହିତ୍ୟ ନୁହେଁ, ସାହିତ୍ୟ ପରି ରାଜନୀତି, ଧର୍ମନୀତି, ବିଜ୍ଞାନ, ମନସ୍ତତ୍ତ୍ଵ, ସମାଜବିଜ୍ଞାନ ଓ ଦର୍ଶନ ଆଦି ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେ ଆଜି ଶୈଳୀ ବା ଟେକ୍ନିକର ଖେଳ ଚାଲିଛି ଏବଂ ସବୁକିଛି ଜୀବନ-ବିଜ୍ଞାନ ଶୂନ୍ୟତାର ଏକ ଏକ କ୍ଷେତ୍ର ହୋଇଉଠିଛି, ତାହା ସେ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଅତି ସୁନ୍ଦର ଭାବେ ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି । ସେ ଆମ ରୀତିବାଦୀ ସାହିତ୍ୟଯୁଗ କଥା କହିଛନ୍ତି ଏବଂ ସାମ୍ପ୍ରତିକ କାଳରେ ଏକ ନୂତନ ରୀତିବାଦର ଅଭ୍ୟୁଦୟର ସଂକଟ କଥା ମଧ୍ୟ କହି ରଖୁଛନ୍ତି । ଚିରଋଜନ ରୀତିବାଦୀ ନୁହଁନ୍ତି, ରସବାଦୀ । ସେ ଶୈଳୀଗତ ସାହିତ୍ୟିକ ନୁହଁନ୍ତି, ତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ସାହିତ୍ୟ । ସେ କହିଛନ୍ତି, “ଶୈଳୀଗତ ସାହିତ୍ୟିକ ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଶୂନ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ହୁଏତ ଏକ କାର୍ଯ୍ୟ-କାରଣଗତ ସମ୍ପର୍କ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଶୈଳୀଗତ ହେବାର ପାଇଁରେ ପଡ଼ିଗଲେ ସାହିତ୍ୟିକ ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟ ତିଆରି କରେ, ସାହିତ୍ୟିକର ସକଳ ନିଷ୍ଠା, ସକଳ ଉପାଦ ଓ ଉଦ୍‌ବେଗ ସବୁ ସେହି ସାହିତ୍ୟ ଅଧିକାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟଶୂନ୍ୟ ହିଁ ହୋଇଥାଏ ।” (କେତେ ଦିଗତ- ପୃ-୬୪-୬୫) ଆଧୁନିକ କବିମାନେ କବିତାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟକୁ ବୁଲି ଯାଇ ଚିତ୍ରକଳାର ଗୁଡ଼ି ଉତ୍ତରବାରେ ଲାଗିଗଲେ ବୋଲି ଚିରଋଜନ ଅନ୍ୟତ୍ର ଠାଏ ଅଭିଯୋଗ କରିଛନ୍ତି । ସେ ଆମକୁ କହି ରଖୁଛନ୍ତି, “ସେହିପରି ଆମର ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନରେ ଆମେ ବିଶ୍ଵ ଆମ ସ୍ଵକାୟ ଶୈଳୀର ବିକାଶ କରିବା, ଆମର ଶୈଳୀ ଆମ କ୍ରମବିକାଶମାନ ସାହିତ୍ୟ-ପିପାସା ଅର୍ଥାତ୍ ଜୀବନର ସାନ୍ଦିଧ୍ୟ ଲାଭ କରିବାର ପିପାସାକୁ ଅଧିକ ଜୀବନ୍ତ ଭାବରେ ବ୍ୟକ୍ତ ଓ ପ୍ରକାଶିତ କରିବାରେ ଲାଗିଥୁବ । ମାତ୍ର ଆମେ କୌଣସି ଏକ ଖାସ୍ ଶୈଳୀର (ତାହା ଯେ କୌଣସି ଗୁରୁ ବା ଯେ କୌଣସି ଗଙ୍ଗାକୂଳରୁ ଆହୂତ ହୋଇ ଆସିଥାଇ ପଛକେ) ଭିତରେ ପଡ଼ିଯିବ ନାହିଁ, ଆମ ସାହିତ୍ୟ-ବାସନା ସହିତ ଆମ ଶୈଳୀର ସମାକରଣ କରି ଦେଖାଇବାକୁ ଆମେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଚେଷ୍ଟା କରିବା ନାହିଁ । ସାହିତ୍ୟିକ ଶ୍ରଦ୍ଧାକୁ କଦାପି ଶୈଳୀର ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ସମତୁଲ କରି ଦିଆଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ସାହିତ୍ୟର ଜିଜ୍ଞାସା ଅର୍ଥାତ୍ ଆତ୍ମଜିଜ୍ଞାସାକୁ କଦାପି ଶୈଳୀ

ଖଜିବାର ଲାଜସାଗରୁରୀ ଦ୍ଵାରା ଶୀତଳ କରି ଦିଆଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।” (ତତ୍ତ୍ଵେ-ପୃ ୬୪) ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କର ଏହି ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ରଚନାବଳୀ ଯଥେଷ୍ଟ ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କର ଏହି ବିଶ୍ଵାସ ଓ ଦିଗ୍‌ବର୍ଣ୍ଣନର ସାମ୍ପକ ପରିଚୟ ବହନ କରୁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର କବିତା କେବଳ ଜୀବନ ଓ ଜୀବନର ହିଁ ଅନ୍ୱେଷା କରିଚାଲିଛି । ଏହି ଜୀବନ ଅନ୍ୱେଷଣ ପଥରେ ସେ ଆମ ଆଗରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଛନ୍ତି ଯଥାର୍ଥ ବାସ୍ତବବାଦୀ ସାହିତ୍ୟର ସ୍ଵରୂପ । ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ, “ଜୀବନକୁ ଅଧିକ ଗଭୀର ଓ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବେ ଭଲପାଇବା ଦ୍ଵାରା ହିଁ ଯେ ଆମେ ସକଳ ପ୍ରକାର ମୋହ ଓ ଅର୍ବସତ୍ୟ ଉପରେ ଚୟଲାଭ କରିପାରିବା, ସାହିତ୍ୟିକ ଏହା ହିଁ ଘୋଷଣା କରିବ,- ସେ ଏଇଥିଲାଗି ସାହିତ୍ୟ ଲେଖିବ । ଏହା ହିଁ ଅନୁଭବ କରିବା ଓ ଏହି ଅନୁକୃତି ଅନୁସାରେ ଆପଣାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବାକୁ ହିଁ ମୁଁ ଯଥାର୍ଥରେ ଏକ ବାସ୍ତବବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ବୋଲି କହିବି । ଏହିପରି ଅର୍ଥରେ ବାସ୍ତବବାଦୀ ହେବ । ସକାଶେ ଯେତିକି ପରିମାଣରେ ନିର୍ଭୟ ହୋଇପାରିବା ଉଚିତ, ଆଧୁନିକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟବାଦୀ ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କୁ ସେତିକି ନିର୍ଭୟ ହେବାକୁ ପଡିବ । ଜୀବନ ଉପରେ ଦୂର୍ଦ୍ଦମ ବିଶ୍ଵାସ ରଖି ପାରିଲେ ଯାଇ ଏହି ନିର୍ଭୟତା ସମ୍ଭବ ହେବ ।” (ତତ୍ତ୍ଵେ-ପୃ. ୬୮) ଏପରି ଜୀବନାନ୍ୱେଷଣ ପଥରେ ବା ବାସ୍ତବବାଦୀ ହେବାକୁ ଯିବା ବାଟରେ ସାହିତ୍ୟ ଯେ ରାଜନୀତି ସହିତ ସମ୍ପୃକ୍ତ ହୋଇପଡିବା ଆଦୌ ଅସମ୍ଭବ ନୁହେଁ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

କବି ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କୁ ଆମ ପ୍ରଗତିଶୀଳ କବିମାନଙ୍କ ସହିତ ବିଚାର କରିବାର ବହୁ ଯାଥାର୍ଥ୍ୟ ରହିଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ମାର୍କସବାଦୀ ସାହିତ୍ୟର ଅସୁବିଧା ସମ୍ପର୍କରେ ମଧ୍ୟ ସଚେତନତା ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟ ଆଦୌ କୌଣସି ରାଜନୀତିକ ଦଳ କିମ୍ବା ସରକାରର ପରିଚାରକ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ, କିମ୍ବା ଗାଡ଼ି ପରି ଏକ ବ୍ୟବହୃତ ବସ୍ତୁ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ, ଏକ ଯନ୍ତ୍ରରେ ପରିଣତ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ବୋଲି ସେ ରୋକ୍ ଠୋକ୍ ଭାଷାରେ ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଥମ ଓ ଶେଷକଥା ନିରୋକ୍ତ ମଣିଷ । ସେ କହିଛନ୍ତି, “କୌଣସି ପ୍ରକାର ଶାସନ ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତି ଦେଖାଇବା ଓ ତାହାରି ଆଡ଼କୁ ଆଉଟି ପଡିବା ସାହିତ୍ୟର କର୍ତ୍ତବ୍ୟବୋଧ ଭିତରେ ଆଦୌ ଗଣା ହେବ ନାହିଁ । ସକଳ ପ୍ରକାର ଶାସନ ଉପରେ ଯେ ମଣିଷ ତଥାପି ବଡ଼, ଅସଲ ସାହିତ୍ୟ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ତାହା ହିଁ ଘୋଷଣା କରିବ । ମଣିଷ ଲାଗି ଶାସନ, ଶାସନ ଲାଗି ମଣିଷ ନୁହେଁ, ଏହି ସତ୍ୟଟିର ସୁରକ୍ଷା ଲାଗି ସାହିତ୍ୟ ଆପଣାର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆଗ୍ରହଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଇ ପାରୁଥିବ ।” (ତତ୍ତ୍ଵେ- ପୃ ୬୬-୬୭) ଏହି ସଚେତନତା ଯୋଗୁଁ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ କବିତା ପ୍ରଗତି ସାହିତ୍ୟର ଶାସ୍ତ୍ରୀୟତାଠାରୁ ମଧ୍ୟ ମୁକ୍ତ ରହିପାରିଛି ଏବଂ ଶୁଦ୍ଧ ଜୀବନବାଦୀ ସାହିତ୍ୟରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି । ପ୍ରାରମ୍ଭିକ କାବ୍ୟକୃତି ହୋଇଥିବା ଯୋଗୁଁ ତାଙ୍କର କାବ୍ୟଶୈଳୀ ଅପରିପକ୍ୱତା ରହିଛି ନିଶ୍ଚୟ, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଅକୃତ୍ରିମ ଜୀବନାନ୍ୱିତି ନିକଟରେ ତାହା ମଜିନ ହୋଇଯାଏ । ତାଙ୍କର ସହଜ, ସରଳ, ସ୍ଵାଭାବିକ ଶୈଳୀ ପାଠକାୟ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଅର୍ଜନ କରେ ।

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ : ଜଣେ ଅନୁବାଦକର ଚିତ୍ରପଟ

ଡକ୍ଟର ଦୀପ୍ତିରଞ୍ଜନ ପଟ୍ଟନାୟକ

ସାହିତ୍ୟକୃତି ଭିତର ଦେଇ ସାହିତ୍ୟିକକୁ ଚିହ୍ନି ହେଲାପରି ଅନୁଦିତ କୃତି ମାଧ୍ୟମରେ ଅନୁବାଦକର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବକୁ ମଧ୍ୟ ଆକଳନ କରିହୁଏ । କଥା, କବିତା, ପ୍ରବନ୍ଧ, ରମ୍ୟରଚନା, ନାଟକ ଆଦି ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ବର୍ଗ ଭଳି, ଅନୁବାଦ ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ବିଶେଷ ବର୍ଗ-ସାହିତ୍ୟିକର ସର୍ବନିଶ୍ଚିତତାର ଏକ ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଲେଖ୍ୟ । ଆପଣା ଜୀବନର ପ୍ରାୟ ଦୀର୍ଘ ଷାଠିଏ ବର୍ଷରୁ ଅଧିକ କାଳ ଧରି ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଆୟତନକୁ ପ୍ରଜ୍ଞା ଓ ଅନୁରବରେ ପରିପୁଷ୍ଟ କରିଛନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ରମ୍ୟରଚନା, ପ୍ରବନ୍ଧ, ସାହିତ୍ୟ-ସମାଲୋଚନା ଓ ଜୀବନୀ ରଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାଙ୍କ ବିଚାର ଅଧିକସଂଖ୍ୟକ ମଣିଷଙ୍କ ଜୀବନକୁ ଗତିଶୀଳ କରିଛି । ମାତ୍ର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ-ସାହିତ୍ୟର ପରଂପରାକୁ ସେ ଯେଉଁ ଦିଗଦର୍ଶନ ଦେଇଛନ୍ତି, ତାହାର ଆଲୋଚନା ବିନା, ତାଙ୍କ ସାମଗ୍ରିକ କୃତିର ମୂଲ୍ୟାୟନ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ରହିଯିବ । ତାଙ୍କ ଅନୁବାଦ-ସାହିତ୍ୟର ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା ଅନ୍ୟ ଏକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ । ପ୍ରବନ୍ଧ, ରମ୍ୟରଚନା ଓ ସାହିତ୍ୟ-ସମାଲୋଚନାଗୁଡ଼ିକରେ ଯେଉଁ କୁହାଯାଉଛି ସେ ପୋଷଣ କରି ଆସିଛନ୍ତି, ତାହାର ପ୍ରତିପକ୍ଷ ତାଙ୍କ ଅନୁଦିତ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକରେ ମଧ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇଥାଏ । ପ୍ରସିଦ୍ଧ ମାର୍କିନ ସମାଲୋଚକ ପଲ୍ ମାନ କୁହନ୍ତି- ଜଣେ ସାହିତ୍ୟିକ ବାଛି ନେଇଥିବା ଓ ସେଥିରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଗ କରିଥିବା ସାହିତ୍ୟ-ବର୍ଗ ବାହାରେ ସେ ଯାହା ଲେଖେ, ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ତା' ସାମଗ୍ରିକ ସାହିତ୍ୟକୃତିର ମୂଲ୍ୟାୟନ ନିମିତ୍ତ ଏକ ଉପାଦେୟ ଚାବିକାଠି । ସେହି ଭିନ୍ନ ବର୍ଗର ବିକ୍ଷିପ୍ତ ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ମାଧ୍ୟମରେ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଖୋଲା ଭାବରେ ଆପଣାକୁ ପ୍ରକାଶିତ କରିଥାଏ । ଏବଂ, ବିକ୍ଷିପ୍ତ ସୃଷ୍ଟି ଭିତରୁ ତା'କୁ ଚିହ୍ନିବା ଅଧିକ ସହଜ ହୋଇଥାଏ । ଅବଶ୍ୟ ଉଭୟ ଗୁଣାତ୍ମକ ଓ ପରିମାଣାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ଅନୁବାଦ ସାହିତ୍ୟ ଏତେ ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ ଯେ, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ରଚନା କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ବରଂ ଅନୁବାଦ ସାହିତ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ସେ ଆପଣାର ସାହିତ୍ୟିକ ଭାବାବର୍ଣ୍ଣକୁ ଅତି ସହଜ ଓ ସ୍ବାଭାବିକ ରୀତିରେ ପ୍ରକଟ କରିପାରିଛନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧରେ, ତେଣୁ, ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ଅନୁବାଦ-କୃତି ସମୂହକୁ ଦୁଇଗୋଟି ଦିଗରୁ ବିଚାର କରାଯାଇଛି । ପ୍ରଥମତଃ, ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ-ସାହିତ୍ୟ ପରଂପରାରେ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ଭୂମିକା ଏବଂ ଦ୍ବିତୀୟତଃ, ତାଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥସମୟରେ ବ୍ୟକ୍ତିକ ସାହିତ୍ୟିକ ଭାବାବର୍ଣ୍ଣର ପ୍ରତିପକ୍ଷନ ।

ପୃଥ୍ବୀର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଭଳି, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ମଧ୍ୟ ଅନୁବାଦ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ରହିଛି । ଆଲକ୍ଷେଆର ଅପାରଜ୍ଞାର ଅନୁବାଦ

ସଂପର୍କରେ ଥରେ କହିଥିଲେ “ମୋଷ୍ଟ ଅରିଜିନାଲ ମେନି ଅଫ୍ ଦି ଥ୍ରାଉଜିଂ ଆର ବେସ୍‌ଟ ଅନ ଦି କ୍ରିଏଟିଭ ଇଣ୍ଡର ପ୍ରିଟେସନ ଅଫ ପ୍ରିଡିସେସରସ୍ ଇନ ଏ ଜାଆଁ ।” ଆମେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରତିନିଧି ଶ୍ରେଣୀୟ ଗଦ୍ୟ ରଚନାବଳୀକୁ ଅନୁଧ୍ୟାନ କଲେ ପାଉଛନ୍ତି ଉକ୍ତିର ଯଥାର୍ଥତା ଅନୁଭବ କରିପାରିବା । ଆଦିକବି ସାରଳା ଦାସଙ୍କ ମହାଭାରତ, ବାଲ୍ମୀକି ରାମାୟଣ ଓ ଚଣ୍ଡୀପୁରାଣ ଆଦି ରଚନା ବୃହତ୍ତର ଅର୍ଥରେ ମୂଳ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟର ଅନୁବାଦ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ମାନଙ୍କ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଉଦାହରଣ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଉଥିବା ସାହିତ୍ୟ କୃତି, ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାରତବର୍ଷ ସଂପର୍କରେ ମୁଁ ମୋର ଅନ୍ୟ ଏକ ଆଲୋଚନା ‘ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ସାହିତ୍ୟ: ଅନୁଭବର ଅୟନ’ (ଅବବୋଧ: ୧୨- ସରକାରୀ କଲେଜ, ଅନୁଗୋଳ)ରେ ଯୁକ୍ତି କରିଛନ୍ତି ଯେ, ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ଆତ୍ମ-ପରିଚୟ ପ୍ରଶ୍ନ ସହ, ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଅଂଗାମୀ ଭାବେ ଜଡ଼ିତ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ବୃହତ୍ତର ଓଡ଼ିଆ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ବିକାଶର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ସାରଳା ଦାସଙ୍କ ଅନୁବାଦ ବା ଅନୁସୂଚନର କାର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ପୁନଶ୍ଚ ଇତି ଆନ୍ଧୋଜନ ଅବଧୂରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଓ ତାଙ୍କ ସମକାଳୀନ ସମଆଦର୍ଶାୟିତ ପ୍ରସାମାନଙ୍କ ଅନୁସୂଚନମାନ ଧର୍ମୀୟ ବିଶ୍ୱାସକାରୁ ସୃଷ୍ଟ ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକର ଉଚିତ ମୁକାବିଲା କରିପାରିନି । ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନ ଓ ସୃଷ୍ଟିଗୁଡ଼ିକର ଉଦାହରଣ ମାଧ୍ୟମରେ ଏକଥା ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ, କାଳେ କାଳେ ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜକୁ ଗତିଶୀଳ କରିବାର ଭୂମିକା ନେଇଛି ଏବଂ ଉଭୟ କ୍ଷମତାତତ୍ତ୍ୱ ଓ ଧର୍ମ- ବିଶ୍ୱାସର ସରଣୀରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗୋଷ୍ଠୀ- ଏକଜୁଟବାଦର ବିରୋଧ କରିଛି । ଅବଶ୍ୟ ସାରଳା ସାହିତ୍ୟର ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ କେତେ ମାତ୍ରାରେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦୀ ତତ୍ତ୍ୱର ଅନୁକୂଳ ଅଥବା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟବାଦର ଭାବାଦର୍ଶରୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ମୁକ୍ତ ଥିବା କି ନା, ସେଗୁଡ଼ିକ ବିବାଦୀୟ ପ୍ରଶ୍ନ । କିନ୍ତୁ ଏହା ସତ୍ତ୍ୱ ଯେ, ସେ କାଳରେ ଏଣ୍ଡୋଟ୍ରୋପିକ (ଅନ୍ୟ ଭାଷାରୁ ଓଡ଼ିଆ ରୂପାନ୍ତର) ଏକ ପ୍ରକାର୍ଯ୍ୟର ଭୂମିକା ଦେଇଛି । ସେହି ପ୍ରକାର୍ଯ୍ୟକୁ ଆମେ ବିଚାରର ଗଣତାନ୍ତ୍ରୀକରଣ କହିପାରିବା । ସାରଳା, ଜଗନ୍ନାଥ, ବଳରାମ, ଅନ୍ୟତ ଆଦିଙ୍କ ଅନୁସୂଚନ ଭାବ, ଆଦର୍ଶ ଓ ବିଶ୍ୱାସ ସାମାଜିକ ଆଚାର ସଂହିତାମାନଙ୍କୁ ଏକ ବୃହତ୍ତର ଜନଗୋଷ୍ଠୀ ମଧ୍ୟରେ ପରିଚିତ କରାଇପାରିଛି । ଏକ ଗର୍ବାଣ ଗୋଷ୍ଠୀର ନିଗତରୁ ଆପଣା ଭାଷାକୁ ମୁକ୍ତ କରିବା ଯୋଗୁଁ ସାମାଜିକ ଆଦର୍ଶ ଓ ବିଶ୍ୱାସ କେବଳ ସମ୍ପ୍ରାଚ୍ଛ ଗୋଷ୍ଠୀର ଅଧିକାରକୁ ହୋଇରହିନାହିଁ । ଏନଡୋଟ୍ରୋପିକ୍ ଅନୁବାଦ ଏକ ଜାତିର ବିଚାରକୁ କିପରି ଗତିଶୀଳ କରିପାରେ ଆମେ ଓଡ଼ିଆ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରବେଶ ଗଠନ କାଳୀନ ଆନ୍ଧୋଜନ କାଳୀନ ଅନୁବାଦ ସାହିତ୍ୟକୁ ତାହାର ଉଦାହରଣ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିପାରିବା ।

ସମଧର୍ମୀ ଅନୁବାଦ ପ୍ରକ୍ରିୟାର ସ୍ରୋତ ପୁନଃ ଗତିଶୀଳ ହୋଇଛି ଉନ୍ନତିଶୀଳ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ଓ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଅୟମାରମ୍ଭ ବେଳକୁ । ପରାଧୀନ ଭାରତବର୍ଷରେ ଓଡ଼ିଆଭାଷା

ଭାଷା ଅଂକର ମଣିଷମାନେ ଆପଣାପାଇଁ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରାଜ୍ୟ ଗଠନର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି । ପତୋଶୀ ବଂଶୀୟମାନଙ୍କ କବୃତ୍ୱ ବିଶ୍ୱାସୀ ମାନସିକତାର ଏହା ହୃତ ପ୍ରତିବାଦ । ଏଥିପାଇଁ ସେମାନେ କେବଳ ଆପଣା ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରାଚୀନତା ପ୍ରତିପାଦନ ପ୍ରୟାସୀ ହୋଇନାହାନ୍ତି, ବିଶ୍ୱ ସାହିତ୍ୟର ଅନୁବାଦ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ମଗ୍ନ ରହିଛନ୍ତି । ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତି, ଗୋପବନ୍ଧୁ ପ୍ରହରାଜ, କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ଚୌଧୁରୀ, ନନ୍ଦ କିଶୋର ବଳ ପ୍ରମୁଖ କବିପଣ୍ୟ ସୁଃସାହସୀ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଭାଷାକୁ ସଂସ୍କୃତ-କବଳରୁ ମୁକ୍ତ କରି କଥିତ ଭାଷାର ନିଜତ୍ୱ କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏବଂ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଉତ୍କଳ ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ଆନ୍ଦୋଳନ ସହ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଓ ପରୋକ୍ଷ ଭାବରେ ସଂପୃକ୍ତ ନଥିବା ଅନ୍ୟ ଅନେକ ମଧ୍ୟ ଅନୁବାଦ ମାଧ୍ୟମରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସଶକ୍ତୀକରଣ ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ରାଧାନାଥ, ମଧୁସୂଦନ, ଗୋଦାବରୀଶ, ନୀଳକଂଠ, ମୃତ୍ୟୁଂଜୟ ପ୍ରମୁଖଙ୍କ ନାମ ସ୍ମରଣୀୟ । ମାତ୍ର ଏଠାରେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରସଙ୍ଗ ହେଉଛି ସର୍ବନିଶ୍ଚିତ ପ୍ରତିଭାମାନେ କେବଳ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟ-ଅନୁବାଦୀ ନ ହେଲେ ପଣ୍ଡିତ ଆତ୍ମକୁ ଅନିଷ୍ଠା କରିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଉପନିବେଶୀୟାନ ପର୍ବ ସମ୍ଭବତଃ ଏହି କାଳରୁହିଁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି । କେ. କୋରୁର ଘୋର ତି ଆଇଲା ଆପଣାର ‘ଲାଗୁଏବ, ପଲିଟିକ୍ସ ଏଣ୍ଡ ଟ୍ରାନସ୍‌ଲେସନ: କଲୋନିଆଲ ଡିସ୍କୋଭି ଏଣ୍ଡ ଡିସ୍କୋଭି ନାହୁଆଟଲ’ ଶୀର୍ଷକ ପ୍ରବନ୍ଧରେ “ଦି ପଲିଟିକ୍ସ ଅଫ ଏ ଟ୍ରାନସ୍‌ଲେସନ (ଅର ଇଣ୍ଟରପ୍ରିଟେସନ୍) ଆର ମୋର ଲାଇଭ୍‌ଲି ଟୁ ବି କନସିଗର୍ଡ ବାଏ ଦି ଅନସୋକନ ଏଣ୍ଡ ଇଉଟୁଆଲି ଅନିଫର୍ସିବଲ ଆସଂପସନସ୍ ମେକିଂ ଅଫ ଦି ରେନିଂ ଆଇଡିଆଲ ଏଣ୍ଡ ଏକସିଜେଟିକାଲ ରୁଲସ୍ ଦ୍ୟାଟ ଗାଇଡ ଦି ଟ୍ରାନସ୍‌ଲେଟର ।” ଅର୍ଥାତ୍ ସହଜରେ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହେଉ ନଥିଲେ ବି ଗୋଟିଏ ସମୟର ପ୍ରଧାନ ଚିନ୍ତାଧାରାଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଅନୁବାଦ ରାଜନୀତି ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହେଉଥାଏ । ଚିରରଞ୍ଜନଙ୍କ ଅନୁବାଦ ଉପର୍ୟୁକ୍ତ ଭାବାବର୍ଣ୍ଣର ମନମୟ ପ୍ରତିଫଳନ ।

ଉପନିବେଶୀ ଶାସନ କବଳରୁ ସତ୍ୟମୁକ୍ତ ଭାରତବର୍ଷ ଚିରରଞ୍ଜନଙ୍କ ସାଧନାର ପୀଠ । ସେ କାଳର ଅନ୍ୟ ବହୁ ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କପରି ଗାନ୍ଧି ଦର୍ଶନ ଓ ପ୍ରେରଣା ଦ୍ୱାରା ପରିପୁଷ୍ଟ ହୋଇଛି ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟିକ ଭାବାବର୍ଣ୍ଣ । ରାଜନୀତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ଭାରତୀୟ ଜନମାନସରୁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବହୁ ଗ୍ରନ୍ଥ ମୋଚନ କରିପାରିଛି, ତୁଆ ପ୍ରେରଣାମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ ଭାରତୀୟ ଜନମାନସ ମୁକ୍ତ ରହିଛି । ଉପନିବେଶୀ ସଂସ୍କୃତ ସମ୍ଭୂତ ମଳରେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ବିଚାର ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟୁଷିତ ହୋଇଛି । ମାତ୍ର ଏକ ବିପୁଳ ପୃଥିବୀ ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କ ଚିତ୍ତନ ଗବାକ୍ଷ ଯେ ଉନ୍ମୁଳ୍ଲ ନ ହୋଇଛି, ଏକଥା ଆମେ ଅସ୍ୱୀକାର କରିପାରିବା ନାହିଁ । ଜୀବନ ଧାରଣରେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବନଶୀଳତା, ପ୍ରଶାସନରେ ସ୍ୱଚ୍ଛତା ଓ ସଂଯମତା ଏବଂ ଆଚରଣରେ ମୈତ୍ରୀ ଭାବ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଛନ୍ତି । ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ବିସ୍ମୃତ ନ ହୋଇ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱର ଶୂନ୍ୟକର ପ୍ରେରଣାମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ କରିବା

ପାଇଁ ଚେତନାର ବାତାୟନମାନକୁ ମୁକ୍ତ ରଖିବାକୁ ସେ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏହି ସ୍ୱଧର୍ମ ରକ୍ଷାର ଏକ ବିଶେଷ ମାଧ୍ୟମ ହୋଇଛି ଆପଣା ମାତୃଭାଷା ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତି ଓ ଭକ୍ତି । ମାତୃଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ ଗାନ୍ଧିଜୀ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାବ୍ୟବସ୍ଥାର ଆଦର୍ଶ ହୋଇଛି । ଦେଶର ସବୁ ମଣିଷ ଇଂରାଜୀ ପଢ଼ିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ନୁହଁନ୍ତି ବୋଲି ସେ ଯୁକ୍ତି ବାଢ଼ିଛନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ଉଚ୍ଚତର ଗବେଷଣା କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଆଗ୍ରହୀ, ସେମାନେ ଆବଶ୍ୟକତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ନୁହେଁ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାଭିଜ୍ଞ ହୋଇପାରନ୍ତି, ମାତ୍ର ସମସ୍ତଙ୍କ ଉପରେ ଏହି ବିଦେଶୀ ଭାଷାକୁ ଲଦି ଦେବାକୁ ସେ ଅନୁଚିତ ବୋଧକରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ବିଶ୍ୱର ଶୁଭ ପ୍ରେରଣାମାନକୁ ବରଣ କରାଯିବ, ଅଥଚ ଇଂରାଜୀ ଭାଷା ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ହେବନାହିଁ, ଅନୁରୂପ ମତ ପୋଷଣ କରି ସେ ଅନୁବାଦ ପାଇଁ ଉର୍ବର ସମ୍ଭାବନାର ଦ୍ୱାର ଖୋଲି ଦେଇଛନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଚାହଁନ୍ତି- ଯେଉଁମାନେ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ ପ୍ରକାଶ ସେମାନେ ମାତୃଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ବିଶ୍ୱର ଶୁଭ ପ୍ରେରଣାମାନଙ୍କର ନବଜନ୍ମ ପାଇଁ ଧାତ୍ରୀର କୃମିକା ନେବା ଉଚିତ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ପ୍ରେରଣାରେ ତିରୁରଂଜନ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମରେ ଝାସ ଦେଇ ଜେଲ ଯାଇଛନ୍ତି । ଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଲାପରେ ଦେହରେ ସଂଗ୍ରାମୀର ମୋହର ମାରି ଅନ୍ୟ ଅନେକଙ୍କ ପରି କ୍ଷମତା-ମଦ-ପାନ-ପ୍ରତ୍ୟାସୀ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ବାପୁଙ୍କ ଆଦର୍ଶକୁ ଜୀବନ-ତର୍ଯ୍ୟାସ ମଂତ୍ର କରିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ବିଶ୍ୱର ଶୁଭ-ପ୍ରେରଣାମାନକୁ ପ୍ରକାଶିତ କରିବା ପାଇଁ ଧାତ୍ରୀର କୃମିକା ନେଇଛନ୍ତି । ପୁଣି ଅନ୍ୟ ଅନେକ ଭାରତୀୟଙ୍କ ଭଳି ଅମଳାତଂତ୍ର ଏବଂ କ୍ଷମତା ପାରାବରରେ ଅବଗାହନ ଅନୁକୂଳ ହେବ ବୋଲି କେବଳ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ ପାରଦର୍ଶିତା ଲାଭ କରିନାହାନ୍ତି, ଆପଣା ମାତୃଭାଷା ପରି ଅନ୍ୟ ଅନେକ ଭାରତୀୟ ଭାଷା ଶିଖୁଛନ୍ତି । ଆମେ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷିତ ଭାରତୀୟମାନେ କେବଳ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାର ଆଖି ନେଇ ଯେଉଁ ବିଶ୍ୱକୁ ଦେଖୁ ତାହା ବାସ୍ତବତଃ ଯେ ଏକ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟି ତିରୁରଂଜନ ସତେ ଯେପରି ଏହା ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ବିବେଚନାରେ ଭାଷା ମିତ୍ରବୋଧର ସର୍ବୋତ୍ତମ ମାଧ୍ୟମ । ତେଣୁ ଜଣେ କୁଶଳୀ ଅନୁବାଦକ ପକ୍ଷରେ ବହୁଭାଷାବିଦ୍ ଓ ଭାଷାତତ୍ତ୍ୱବିଦ୍ ହେବାର ଯେଉଁ ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି, ତିରୁରଂଜନ ତାହା ହିଁ ବିଶ୍ୱାସ କରିଛନ୍ତି । ସେ ଯେଉଁ ଦେଶକୁ ଯାଇଛନ୍ତି- ଯେଉଁ ଦେଶକୁ ଆପଣା ଘର ମଣିଛନ୍ତି । ଏବଂ ଆପଣା ଘରର ଭାଷାକୁ ହିଁ ପ୍ରଥମେ ନିଜର କରିଛନ୍ତି । ତେନ୍ନିୟ (ତେନମାର୍କ), ପିନ୍ନିୟ (ପିନିଲାଣ୍ଡ), ସାନିୟ (ସେନ), ଜର୍ମାନ ଓ ପରାସୀ ଆଦି ବହୁ ବିଦେଶୀ ଭାଷାରେ ସେ ପାରଦର୍ଶିତା ଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଅନ୍ୟ ବହୁ ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦକଙ୍କ ପରି ସେ କେବଳ ଇଂରାଜୀ, ବଂଗଳା ଅଥବା ହିନ୍ଦୀ ମୁହଁ ହୋଇ ରହିଯାଇ ନାହାନ୍ତି । ବିଶ୍ୱସାହିତ୍ୟ କହିଲେ ବଂଗଳା ବୁଝି ନାହାନ୍ତି, ବଂଗଳା ସାହିତ୍ୟକୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ପରସି ନାହାନ୍ତି ଏବଂ ଅନ୍ୟକୁ ସହଜରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିବା ଓଡ଼ିଆ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ପ୍ରମାଦରେ ପକାଇ ନାହାନ୍ତି । ସେ ଏକ ଅସୁସ୍ଥ ପରଂପରାର ମହାନ୍

ବ୍ୟତିକ୍ରମ । ଏପରିକି ସେ ଇଂରାଜୀ ଭାଷା ସିହୁକରୁ ବିଶ୍ୱ ବିଚାରକୁ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆଣି ନାହାନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରସଂଗରେ ତାଙ୍କ ମୋ ଜୀବନ ଓ ସାଧନା, ଦାସୀ ସିଲିଆ, ଯାତ୍ରୀ କାମନାତି, ରାଜକୁମାର, ସୌଧ ସନ୍ଦେଶ, ମହାମାନବ ଆଦି ଗ୍ରନ୍ଥର ଉଦାହରଣ ଦିଆଯାଇପାରିବ । ବିଶ୍ୱର ସାର୍ବକାଳୀନ ସାହିତ୍ୟର ଅତ୍ୟୁତ୍ତମକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ସେ ଯଥାର୍ଥରେ କଥିତ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର କ୍ଷମତାକୁ ସକ୍ରିୟ ଓ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ କରିଛନ୍ତି ।

ଇଂରାଜୀ ଭାଷା ବ୍ୟତୀତ ପୃଥିବୀର ଅନ୍ୟ ଭାଷାମାନଙ୍କରୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ବିଶେଷ ଅନୁବାଦ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଜାଣି ସେ ଉପଯୁକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥ ଗୁଡ଼ିକର ଅନୁବାଦ ହାତକୁ ନେଇଛନ୍ତି କି ? ଅନୁରୂପ ଅନୁମାନର ଆକଳନ ପାଇଁ ଆମକୁ ତିରୁରଂଜନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ସାହିତ୍ୟ କୃତି ଆଡ଼କୁ ଅନାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏବଂ, ଏକଥା କେହି ଅସ୍ୱୀକାର କରିବେ ନାହିଁ ଯେ, ତାଙ୍କ ସାଧନା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଅଭାବମାନଙ୍କୁ ପୂରଣ କରିବାପାଇଁ ହିଁ ପ୍ରେରିତ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ ଓ ପରଂପରାକୁ ସେ ଗଭୀର ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହି ପଢ଼ିଛନ୍ତି, ଲେଖିଛନ୍ତି । ଆମ ସମୟର ସମ୍ଭାଷିତ ସାହିତ୍ୟରଥୀମାନେ କ୍ୟାରିଅର ଗଢ଼ିବା ଓ ସିଦ୍ଧିର ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ ଅଭିପ୍ରାୟରେ କବିତା ସ୍ୱଂଦରୀକୁ ରକ୍ଷିତା କରି ରଖିବାରେ ଆପଣା ଆପଣାର ବୃଷଭ ଇବ ପୁରୁଷାର୍ଥକୁ ଖଟଣି କରୁଥିବା ବେଳେ ତିରୁରଂଜନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅବଦେହିତ ବିଭାଗଗୁଡ଼ିକର ପରିଚର୍ଯ୍ୟାରେ ସକଳ ଶକ୍ତି ବିନିଯୋଗ କରିଛନ୍ତି । ଯେ କୌଣସି ଭାଷା ବା ସାହିତ୍ୟର ପରିପକ୍ୱତା ଏକ ଜାତି ଓ ବ୍ୟକ୍ତିର ଅମୂର୍ତ୍ତିତା ପରିପ୍ରକାଶର ସାମର୍ଥ୍ୟ କଳି ହୁଏ । ଅବଶ୍ୟ ପଦ୍ମଦଶ/ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସାହିତ୍ୟକାର ସାରଳା, ବଳରାମ, ଜଗନ୍ନାଥ, ଅକ୍ରୁତ, ଯଶୋବନ୍ତ ଓ ଅନନ୍ତ ଆଦିଙ୍କ କବିତାରେ ଅମୂର୍ତ୍ତିଚିତ୍ରର ପ୍ରଚୁର ଉପାଦାନ ରହିଛି । ମାତ୍ର କବିତାରେ ସ୍ୱଭାବତଃ ଅଳ୍ପକଥନ ଓ ଏକମୁଦ୍ରା ବା ଲୋପାଳଂକାର ଆଦି ବ୍ୟବହାର ହେଉଥିବାରୁ ଭାଷାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ବିଶେଷ ପରୀକ୍ଷିତ ହେବାର ସୁଯୋଗ ନଥାଏ । ଓଡ଼ିଆ ଗଦ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ଅମୂର୍ତ୍ତିଚିତ୍ର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିର ଯେଉଁ ବିଶେଷ ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁକୂଳ ହୋଇଛି, ତିରୁରଂଜନ ବାର ପରି ସେହି ଚରମ ଆହ୍ୱାନକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । କଥିତ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଦର୍ଶନ ଓ ମୋଟାପଟିକିୟର ଚର୍ଚ୍ଚିତ ଚକ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ, କବି ବଳରାମ, ଅକ୍ରୁତ, ଜଗନ୍ନାଥ, ଅରକ୍ଷିତ ଦାସ ଓ ଭୀମଭୋଇଙ୍କ ପରି ପ୍ରବଂଧ ଓ ଅନୁବାଦରେ ପ୍ରକଟ କରିଛନ୍ତି । ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ଶବ୍ଦରେ କହିଲେ- ତାଙ୍କ ଅନୁବାଦଗୁଡ଼ିକ ସାମ୍ନା କରିଥିବା ଆହ୍ୱାନ ପୂର୍ବକ ସଜ୍ଜମାନଙ୍କ ତାରଣ ରୂପି ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ବ୍ୟାପକ ହୋଇପାରିଛି । କାରଣ ସେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦୀମାନଙ୍କ ଅପଣାସନ ମୁକ୍ତ ଏକ ସ୍ୱାଧୀନ ସମାଜର ମୁକ୍ତ ମଣିଷ ।

ତିରୁରଂଜନଙ୍କ ବିଚାର ଏକ ଉପନିବେଶୋତ୍ତର ସମାଜର ସଂସ୍କରମାନଙ୍କ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିଛି । ଅଧିକ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ହେବାର ସୁଯୋଗ ପାଇଛି । କେବଳ ସେ ଏକା ନୁହନ୍ତି, ତାଙ୍କ ପରି ଅନେକ ଅନୁବାଦକ ଅବଶ୍ୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରାପ୍ତି ପରିବର୍ତ୍ତକାଳୀନ ଅନୁରୂପ ଏକ ପ୍ରଶସ୍ତ

ଚାରଣ କୁମିରୁ ପ୍ରେରଣା ପାଇଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଚିରରଞ୍ଜନଙ୍କ ଉଦ୍ୟମର ମୌଳିକତା- ଅନ୍ୟ ସମକାଳୀନମାନଙ୍କ ପରି ଗପ, ନାଟକ, କବିତା ପରବର୍ତ୍ତେ ଜଟିଳ ଦାର୍ଶନିକ ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ସେ ମିତ୍ର କରିଛନ୍ତି । ମଙ୍ଗର କଥା, ଭେଜା-ବିରଜା ବିଦ୍ୟାମାନେ ତାଙ୍କ କଳମର ଯାଦୁରେ ଗାରି ସହଜବୋଧ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି । ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଜମାରୁ ଭାରାନ୍ତାତ କରିନାହାନ୍ତି । ବିଶ୍ୱର ସକଳ ଜଟିଳ ଦାର୍ଶନିକ ଛିଞ୍ଚାସାକୁ ଓଡ଼ିଶାର ମାଟି, ପାଣି, ପବନ ଯେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ- ଏହା ସେ ପ୍ରମାଣ କରିଛନ୍ତି । ଏବଂ, ଏଥିପାଇଁ ଓଡ଼ିଆ ଗାଷ୍ପାତ ମଧ୍ୟ ଭାଜନ କରିପାରିଛନ୍ତି । ଏହା କେବଳ ତାଙ୍କ ଗାଷ୍ପା-ସଂପୃକ୍ତି ନୁହେଁ, ଗ୍ରନ୍ଥାୟିତ ଦର୍ଶନଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ତାଙ୍କ ଭାବ ଓ ବିଚାରଗତ ପରିଣୟ ଯୋଗୁଁ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିଛି । ଜଟିଳ ଦାର୍ଶନିକ ଛିଞ୍ଚାସାମାନଙ୍କ ସହିତ ଚିରରଞ୍ଜନ ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷାତ ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ବ୍ୟତୀତ ସେ ବିଶ୍ୱ ଭାରତୀରେ ରବୀନ୍ଦ୍ର ବିଚାର ସହିତ ସୂତ୍ରାୟିତ ହୋଇଛନ୍ତି ଏବଂ କବିତାରୁହିଁ ହୋଇଛନ୍ତି ବିଚାର-ବିଶ୍ୱାସନର ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶକ । କିଛି ବର୍ଷ ପରେ ସେ ପୁନଶ୍ଚ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ହୋଇଛନ୍ତି ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦଙ୍କ ସହିତ । ରବୀନ୍ଦ୍ର ଓ ଅରବିନ୍ଦ ଏପରି ଏକ ଭାରତବର୍ଷର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଛନ୍ତି- ଯେଉଁଠି ମଣିଷ ରାଜନୀତିକ ଦାସତ୍ୱ ଶୃଙ୍ଖଳ-ମୁକ୍ତିକୁ ଚରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିବ ନାହିଁ, ସେ ସତତ ସଂଗ୍ରାମଶୀଳ ମଣିଷର ଆହ୍ୱାନ ମୁକ୍ତି, ଉପଲବଧି ଓ ଆନନ୍ଦର ନିତ୍ୟ ଚୂଚନ ସମ୍ଭାବନା ପ୍ରତି ଆପଣାକୁ ସଦା ଉନ୍ମୁଖ କରି ରଖୁଥିବ, ବିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇ ଚାଲିଥିବ । ଏବଂ, ଏମିତି ଏକ ଭାରତ ହିଁ ନେତୃତ୍ୱ ନେଇପାରିବ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀର । ମଣିଷ ଭିତରେ ଥିବା ଏହି ବିପ୍ଳବ ସମ୍ଭାବନା ଉପରେ ଆତ୍ମାପୋଷଣ କରୁଥିବା ପୃଥିବୀର ଅନ୍ୟ ଚିନ୍ତାନାୟକମାନଙ୍କ ସହ ଆତ୍ମିକ ଓ ବୌଦ୍ଧିକ ସଂପର୍କ ସଂସ୍ଥାପନ ପାଇଁ ଚିରରଞ୍ଜନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏବଂ, ସେହି ଶାନ୍ତିନିକେତନ ହିଁ ସ୍ଥିନୋକାଙ୍କ ସହିତ ପରିଣାତ ହେବା ନିମିତ୍ତ ତାଙ୍କୁ ସୁଯୋଗ ଦେଇଛି ।

ସ୍ଥିନୋକା ପୃଥିବୀର ଦାର୍ଶନିକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏମିତି ଜଣେ ବ୍ୟତିକ୍ରମ, ଯିଏ ଇହୁଦୀ ଜାତିର ଦୀର୍ଘ ଦୁଇ ସହସ୍ରାବ୍ଦର କଷଣର ଇତିହାସକୁ ଭଲ ଭାବରେ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିଛନ୍ତି- । ଗ୍ରୀକ୍ ଦର୍ଶନର ବିଭିନ୍ନ ମତବାଦ ଭିତରେ ଷୋଇକ୍ ବିଚାର ତାଙ୍କୁ ବିଶେଷ ଆକର୍ଷିତ କରିଛି । “ସମଗ୍ର ସଂସାର ଏକ ଯନ୍ତ୍ର ଅନୁରୂପ- ଏହି ଯନ୍ତ୍ର ବାହାରେ ଈଶ୍ୱର ରହିଛନ୍ତି ଏବଂ ଦେହ ଭିତରେ ରହିଛି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଆତ୍ମା ।” ଦେକାର୍ଭଙ୍କ ଏହି ମତବାଦକୁ ସ୍ଥିନୋକା ଆପାତତଃ ସମର୍ଥନ କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା, ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଛାଡ଼ି ହୋଇଯାଇନାହାନ୍ତି । ଈଶ୍ୱର, ସଂସାର ଓ ପ୍ରକୃତି ଏକ ଓ ଅଭିନ୍ନ ବୋଲି ସେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ ଓ ଧର୍ମାଧିକାରୀମାନଙ୍କ ରୋଷନେତ୍ରର ଶିକାର ହୋଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଇହୁଦୀ ଜାତିରୁ ବହିଷ୍କାର କରାଯାଇଛି । ମାତ୍ର ସେ କାହାରି ପାଖରେ ମଥାନତ କରିନାହାନ୍ତି । ନିଜ ସ୍ୱାଧୀନ ଚିନ୍ତାକୁ ଅକ୍ରାନ୍ତ ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ଏବଂ, ବିଚାର ଅନୁରୂପ ଜୀବନ ବଂଚିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସଂକଳିତ

ଧର୍ମାନ୍ଧ ଓ ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଆହ୍ୱାନ ହୋଇଛି । ଯେଉଁ କାତିର ଦୁଃଖଦ ଇତିହାସ ତାଙ୍କୁ ବ୍ୟଥିତ କରିଛି, ସେହି କାତିରୁ ବହିଷ୍କୃତ ହୋଇ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଃସଂଗ ଜୀବନ ବିତେଇଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏଥିପାଇଁ ବିକାପ କରିନାହାନ୍ତି । ଦର୍ଶନ ଶାସ୍ତ୍ର ଓ ଦାର୍ଶନିକ ଜିଜ୍ଞାସାର ସ୍ୱାଭିମାନ ରକ୍ଷା କରି ସେ ଏହି ନିଃସଂଗତାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ସରଳ ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟା ଭିତରେ ଏକ ମହତ୍ତର ବିଚାରକୁ ଯେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯାଇପାରେ ଏବଂ ବିଚାର ଅନୁରୂପ ଜୀବନ ବଂଚି ହୁଏ- ଏହା ସେ ପ୍ରମାଣ କରିଛନ୍ତି । ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଚମତ୍କାର କାହାଣୀମାନ ଯେ ଆକ୍ଷରିକ ସତ୍ୟ ନୁହେଁ-ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଧାରଣାକୁ ବନ୍ଧମୂଳ କରିଥିବା ଯୁରୋପୀୟ ବିଶ୍ୱାସକୁ ସେ ସତେଜନ କରିଦେଇଛନ୍ତି । ଇଶ୍ୱର ଓ ସତ୍ୟ ସଂପର୍କିତ ଅବବୋଧ ପାଇଁ ମଣିଷ ଉପରେ ସେ ଆଶ୍ୱା ସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରକୃତ ସତ୍ୟର ଅନୁସଂଧାନ ପାଇଁ ଯୁକ୍ତି, ବିଚାର ଓ ବିବେକର ଭୂମି ଉପରେ ଗୁରୁ ଦେଇଛନ୍ତି । ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ଜୁଟ୍‌କାୟିତ ସତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ବ୍ୟବଧାନ ପ୍ରତି ଅଂଗୁଳି ନିବେଶ କରି ସେ ଅନୁବାଦର ଗୁରୁତ୍ୱ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ପରୋଷ ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି । ଏବଂ, ସତ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧି କ୍ଷେତ୍ରରେ ସଫଳ ଅନୁବାଦର ଭୂମିକା ଯେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଡକ୍‌ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ଅଧିକ ଚର୍ଚ୍ଚା ପାଇଁ ସେ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳୀନ ଅନୁବାଦ-ଡକ୍‌କାରମାନଙ୍କୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇଛନ୍ତି ।

ଅନେକ ସମୟରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠେ-ସିନୋଜାଂକ ସଂପର୍କରେ ଗବେଷଣା କାଳରେ ଚିରଂଜନ ସେଇଥିପାଇଁ ଅନୁବାଦ ମନସ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ କି ? ସିନୋଜାଂକ ଜୀବନ ଚର୍ଯ୍ୟା ଓ ବୌଦ୍ଧିକ ବିଚାର ସହ ଚିରଂଜନ ଜୀବନ ଓ ସାହିତ୍ୟ ସାଧନାର ଏତେ ଆଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଜନକ ମେଳ ରହିଛି ଯେ, ତାଙ୍କ ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ଏପରି ଅନୁମାନ ଅପ୍ରାସଂଗିକ ବୋଧହୁଏ ନାହିଁ ।

ସେ ରାନ୍ଧି, ରବାନ୍ତନାଥ, ବିବେକାନନ୍ଦ, ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦ ହୁଅନ୍ତୁ ଅଥବା ହୁଅନ୍ତୁ ସିନୋଜା, ରସେଇ, ଆଇବର୍ଟ ସ୍ୱାଇଟଜର-ସକଳକ ଦର୍ଶନରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ମଣିଷର ସମ୍ଭାବନା ଓ ମଣିଷ ପ୍ରତି ଗଭୀର ଆଶ୍ୱା ଓ ବିଶ୍ୱାସକୁ ଚିରଂଜନ ଆପଣା ସାହିତ୍ୟର ମୂଳ ମଂତ୍ର ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଅନୁଦିତ ଗ୍ରନ୍ଥ ଚୟନରୁ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଉଠେ । ଜଣେ ସତେଜନ ଓ ଅଂଗୀକାରବଦ୍ଧ ଅନୁବାଦକ ଅନୁବାଦ ପାଇଁ ଯେଉଁ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକ ଚୟନ କରେ, ତାହାକୁ ଯଦି ତାଙ୍କ ମାନସିକତାର ଭୂମି ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ, ଚିରଂଜନ ନିର୍ବାଚନ କରିଥିବା ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକରୁ ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ଅନୁଭବ କରାଯାଇପାରେ । ଆମ ସମୟରେ କେବଳ ଚାଂଚଲ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିକାରୀ ଅଥବା ଯୌନ-ଉଦାପକ ବିଶ୍ୱ ସାହିତ୍ୟ ଅନୁଦିତ ହେବାର ବହୁ ନଜିର ରହିଛି । ସ୍ୱାଭାବିକ ଲଜ୍ୟାବୋଧ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ଯାହା ଆପଣା ଭାଷାରେ ସହଜରେ କହିପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ବିଦେଶୀ ଅଥବା ଅନ୍ୟ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟରୁ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସାଢ଼ିଆ ଆଣି ଆପଣା ଭାଷାରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ପ୍ରକାଶକମାନେ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟାବସାୟିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ କିଛି କମ୍ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଦେଇନଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଭାଷ୍ୟକୁ ଚିରଂଜନଙ୍କ

ଅନୁବାଦ ଗ୍ରନ୍ଥ ସମୂହର ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରକାଶକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଚନ୍ଦ୍ର ଦାସ- ଜଣେ ସଜା ସାହିତ୍ୟପ୍ରେମୀ । ଓଡ଼ିଶାର ମାଟି, ପାଣି ଓ ପବନରେ ବେଶ୍ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ପଲ୍ଲବିତ ହୋଇପାରିବା ଭଳି ବିଶ୍ୱ ସାହିତ୍ୟର ଅମୂଲ୍ୟ ପଦ୍ମଲମାନଙ୍କର ବାକାୟନରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦାସ ହିଁ ତାଙ୍କୁ ସହଯୋଗ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ବାବୁ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ନୋବେଲ ପୁରସ୍କାର ସମ୍ମାନିତ ଅନେକଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ କୃତିକୁ ଅନୁବାଦ ମାଧ୍ୟମରେ ଓଡ଼ିଆ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଭେଟି ଦେଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କରି ଅନୁଷ୍ଠ ପୁଷ୍ପପୋଷକତାରେ ଚିତ୍ତରଂଜନଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥ ଚୟନ ଏକ ଅଭିଜାତ ରୁଚିର ନିଦର୍ଶନ ହୋଇପାରିଛି ।

ଚିତ୍ତରଂଜନଙ୍କ ଅନୁବାଦକାୟ ରୁଚି ତାଙ୍କ ସାମସମୟିକ ଅନ୍ୟ ଅନେକ ଅନୁବାଦକଙ୍କ ଠାରୁ ବହୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ନିଆରା । ବିଭିନ୍ନ କାରଣରୁ, ଏହି ସମୟ ଖଣ୍ଡରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଲେଖୁଥିବା କେତେକ ବିଶିଷ୍ଟ ସାହିତ୍ୟିକ ନିଜ ଲେଖାଗୁଡ଼ିକୁ ନିଜେ ଇଂରାଜୀରେ ଅନୁବାଦ କରିବା ପରି ଅତି ବିକୃତ ପରଂପରା ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ବିକଳ ମାନସିକତା ସଂପର୍କରେ ଚିତ୍ତରଂଜନ ମଧ୍ୟ ଆପଣାର କେତେକ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ବିଖ୍ୟାତ ସମାକ୍ଷକ ଭଉ-ଜେନେ ତେ ଇଓୟଂର ଏହି ସମସ୍ୟା ସଂପର୍କରେ ମତବ୍ୟ ଦିଅନ୍ତି ଯେ- ଗୋଟିଏ ସଂସ୍କୃତିର ଉତ୍ଥାନ ଓ ପତନ ସହ ତାହାର ଏକସେଣ୍ଟ୍ରାଲିକ ଓ ଏନ୍‌ଡୋଜେଣ୍ଟିକ ଅନୁବାଦ ପ୍ରକ୍ରିୟା ସମ୍ବନ୍ଧିତ । ଏକସେଣ୍ଟ୍ରାଲିକ, ସତ୍ୟତା ଗୁଡ଼ିକର ସମୟସୀମା ସ୍ୱଳ୍ପ । ଯଦିତ ସେମାନେ ବେଳେ ବେଳେ ଏକ ସାଂସ୍କୃତିକ ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦର ଶିଖରରେ ଥିବାପରି ମନେହୁଅନ୍ତି, ତଥାପି ଅନ୍ତର୍ଗତନାରେ ସେମାନଙ୍କର ଅବକ୍ଷୟ ପର୍ବ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଇଥାଏ । ଅପର ପକ୍ଷରେ ଏନ୍‌ଡୋଜେଣ୍ଟିକ୍ ସତ୍ୟତାଗୁଡ଼ିକ ସେମାନଙ୍କ କ୍ରମବର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଣୁ ସ୍ତରରେ ଥା'ନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନକାଳ ଦୀର୍ଘସାୟୀ ।

କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ସାହିତ୍ୟର ସମକାଳୀନ ବିଶେଷତ୍ୱ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ, କୌଣସି ନିଦିଷ୍ଟ ଯୌକ୍ତିକ ଉପସଂହାରରେ ପହଂଚି ହୁଏ ନାହିଁ । ବିଶ୍ୱସାହିତ୍ୟ ସହିତ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସାମର୍ଥ୍ୟକୁ ତୁଳନା କଲେ, ଏହା ଏକ ସାଂସ୍କୃତିକ ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦର ସ୍ତରରେ ପହଂଚି ନାହିଁ ବୋଲି ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାପଡ଼ିଯାଏ । ଅବଶ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର କେତେକ ଉପର ଇଂରାଜୀ ଅନୁବାଦ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ମାତ୍ର ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ଗୁଡ଼ିକ ନିହାତି ନିମ୍ନମାନର । ଫଳତଃ ବିଶ୍ୱ ବଜାରରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଅଜିଆଗୁଡ଼ିକ ରୁଚିପୂର୍ଣ୍ଣ ସଂପଦ ଭାବରେ ବିଜ୍ଞପିତ ହୋଇଛି । ହଁ, ଇଂରାଜୀ ପରି ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ଭାଷାରେ ମୌଳିକ ଓଡ଼ିଆ ରଚନାଗୁଡ଼ିକର ଅନୁବାଦର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ସତ, ମାତ୍ର ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଆବଶ୍ୟକତା ହେଉଛି ବିଶ୍ୱ ସାହିତ୍ୟର ବ୍ରାଜିକାରୀ ସୃଷ୍ଟିଗୁଡ଼ିକର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଭର । ଏବଂ, ତାହା କେବଳ କଥା, କବିତା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଅନୁର୍ଭବିତା ସମ୍ବଳିତ ଗଦ୍ୟ ଓ ସାଂପ୍ରତିକ ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନ, ତଥ୍ୟ ସମ୍ବଳିତ ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟକ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ଆମ ସମୟ ଏକ ତଥ୍ୟପୁଷ୍ଟ ବା ଇନ୍‌ଫରମେସନ ସୋସାଇଟି ବା ସମାଜ । ଜ୍ଞାନ ବିଜ୍ଞାନର ଅଧିକାଂଶ ତଥ୍ୟ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିବାରୁ ସେହି ଭାଷା ଉପରେ

ଆବଶ୍ୟକ ଦକ୍ଷତା ନଥିବା ବର୍ଗ ସମାଜରେ ବହୁ ଅସ୍ଥର ଶିକାର ହୋଇଉଠିଛନ୍ତି । ସେହି ଅବହେଳିତ ଗୋଷ୍ଠୀର ସଶକ୍ତକରଣ ପାଇଁ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକର ଅନୁବାଦ ବୈପ୍ଳବିକ ଭୂମିକା ନେଇପାରନ୍ତା । ଚିତ୍ତରଂଜନ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କର ଏହି ଦାରିଦ୍ର୍ୟକୁ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟିକ ବା ଅନୁବାଦକ ଭାବରେ ନିଜର କ୍ୟାରିଅର ଓ ନିଜ ଅଭାବବୋଧ ସଂପର୍କିତ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଆତ୍ମ-ମୋହରେ ନ ପଡ଼ି ଓଡ଼ିଆ ଗାଷ୍ଟାଗାଷ୍ଟୀ ଜନଗୋଷ୍ଠୀ ସମୁଦାୟର ଅଭାବକୁ ସହୃଦୟତାର ସହିତ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିଥିବାରୁ ସମସ୍ୟାକୁ ସେ ଅନୁଭବ କରିପାରିଛନ୍ତି । ଏହାର ଫଳଶ୍ରୁତି ସ୍ୱରୂପ ଆମେ ଅନ୍ୟ ଅନେକ ଅନୁବାଦ ସହ ବିଶେଷ ଭାବରେ ତାଙ୍କ ସମାଜ ଗବେଷଣାର ପଦ୍ଧତି ଶୀର୍ଷକ ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ଗ୍ରହଣ କରିପାରିବା । ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ସାହିତ୍ୟର ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକ ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ସେ ଆତ୍ମସନ୍ଦେହନ ବୋଲି ଅନୁବାଦ-କଳା ଶୀର୍ଷକ ତାଙ୍କର କେତେଗୋଟି ଆଲୋଚନାରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ସୂଚନା ମିଳିଥାଏ ।

ଆଲୋଚନାର ଆରମ୍ଭରୁ କହିଛି- ବ୍ୟକ୍ତି ଗିତରେ ଥିବା ବିପୁଳ ସମ୍ଭାବନା ପ୍ରତି ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ- ଚିତ୍ତରଂଜନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଅନୁବାଦର ମୂଳମନ୍ତ୍ର । ମଣିଷ-ବିଶ୍ୱାସୀ ମଣିଷ ଗାନ୍ଧୀବାଦୀ ହୁଏନାହିଁ । ଉତ୍ତମ ବିଚାର, କର୍ମ ଓ ଶିକ୍ଷା ମାଧ୍ୟମରେ ସଂସାରର ଜଡ଼ତାମାନଙ୍କ ବିରୋଧରେ ସଂଗ୍ରାମ କରିବାକୁ ସେ ଆଗରର ହୁଏ । ନିଜ ସୃଷ୍ଟି ସମୂହରେ ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକ ଅତିକ୍ରମଣର ମହାମନ୍ତ୍ର ଶୁଣାଇଥାଏ । ଚିତ୍ତରଂଜନ ତାହାହିଁ କରିଛନ୍ତି । ବିଚାରର ବିଶ୍ଳେଷଣ ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷାକୁ ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅସ୍ତ୍ର ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଏହି କାରଣରୁ ଶିକ୍ଷା ସରଳିତ ବହୁ ପୁସ୍ତକ ସେ ରଚନା କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ପୃଥିବୀର ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଇତିହାସରେ ନୂତନ ଆଦର୍ଶ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିବା ମଣିଷମାନଙ୍କ ବିଚାର ଓ ଜୀବନ ବିଷୟକ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ଓଡ଼ିଆରେ ଅନୁବାଦ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମହାନ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପରି ପିଲାଦିନକୁ ଅସଲ ଶିକ୍ଷାର ସମୟ ହିସାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଅନୁଦିତ ଯତ୍ନାନ୍ତା ପୋକାମାମା, ମୋ ହୃଦୟ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ, ଜଣେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଚିଠି, ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ମଣ୍ଡିତ ନୁହେଁ, ହୃଦୟ । ପିଲାଙ୍କ ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦ ଆଦି ପୁସ୍ତକ ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ଆଦର୍ଶର ପ୍ରତିରୂପ ।

ପୁନଶ୍ଚ ସେ କେବଳ ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏବଂ ଶିକ୍ଷକ ଓ ଅଭିଭାବକମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷାଦାନ ପଦ୍ଧତି ସଂପର୍କରେ ଅବଗତ କରାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କେତୋଟି ପୁସ୍ତକ ଓଡ଼ିଆ ଗାଷ୍ଟାରେ ଅନୁବାଦ କରିଦେଇ ଆପଣାର ଉଦ୍ୟମ ଶେଷ ହୋଇଗଲା ବୋଲି ଭାବି ନାହାନ୍ତି । ଲିଓ ଟଲଷ୍ଟୟ, ଯସନାୟା ପୋକାମାମାର ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପ୍ରୟୋଗ କରିଥିବା ଜୀବନ ଗଡ଼ଣର ମାର୍ଗଗୁଡ଼ିକର ଅନୁଗାମୀ ହୋଇଛନ୍ତି । ଅନୁଗୋଳ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଚମ୍ପରିମୁଣ୍ଡା ଗ୍ରାମରେ ‘ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ’ ନାମକ ଏକ ଶିକ୍ଷା ଆୟତନରେ ଦୀର୍ଘ ଚାରିବର୍ଷକାଳ ଅଧ୍ୟାପନା କରିଛନ୍ତି । ଏବଂ, ଏହି ବିଦ୍ୟାଳୟ ହୋଇଛି ସେ ଆହୁର କରିଥିବା ଶିକ୍ଷାଦର୍ଶନଗୁଡ଼ିକର ପରୀକ୍ଷା ଭୂମି । ଜୀବନର ମଧ୍ୟାହ୍ନରେ ସେ ପୁନଶ୍ଚ ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦଙ୍କ ଦର୍ଶନ ପ୍ରତି ଗଗାର ଶ୍ରଦ୍ଧାଶୀଳ ହୋଇଛନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀମା ଓ ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦଙ୍କ ରଚନାବଳୀକୁ ଓଡ଼ିଆରେ ଅନୁବାଦ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ମାର୍ଗଗୁଡ଼ିକୁ ‘ମାତୃମନ୍ଦିର’ ଗୁଡ଼ିକରେ ଅନୁସୂଚି କରାଇବାର ନେତୃତ୍ୱ ନେଇଛନ୍ତି । ଜଣେ ଅନୁବାଦକ ଭାବରେ ତିରୁରଂଜନଙ୍କର ଏହା ଅନ୍ୟ ଏକ ବିଶେଷତ୍ୱ । ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱର ଅନୁବାଦ-ସାହିତ୍ୟ ଭତିହାସରେ ଏକ ବିରଳ ଚମତ୍କାରିତା । ସେ ଅନୁବାଦ କରିଥିବା ବହିଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଏତେ ଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଛନ୍ତି ଯେ, ପ୍ରଥମେ ତତ୍‌ଅନୁରୂପ ଜୀବନ ବଂଚିବା ପାଇଁ ସତେଯେପରି ଆପଣା ପାଖରେ ରାଶ ଖାଇଛନ୍ତି । ପଟ୍ଟଟୀ ସର୍ଜନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଅନୁବାଦ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଜମାରୁ ଦୁଇଟି ଭିନ୍ନ ଓ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କର୍ମ ହୋଇ ରହିନାହିଁ । ଯେଉଁ ମୂଲ୍ୟବୋଧର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ସେ ସାହିତ୍ୟରେ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଛନ୍ତି, ପ୍ରଥମେ ଅନୁରୂପ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିଛନ୍ତି । ଅନୁବାଦ ମାଧ୍ୟମରେ ଓଡ଼ିଆ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇଛନ୍ତି, ତାହାର ଅତର୍ନିହିତ ପ୍ରତ୍ନୋଦନାଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଥମେ ନିଜ ଜୀବନକୁ ଋତିଶୀଳ କରିଛନ୍ତି । କୁହାଯାଏ- ଗ୍ରୀକ୍‌ସଲେସନ ଭଜ ଦି ହାଇଏଷ୍ଟ ପର୍ମ ଅଫ କ୍ରିଟିସିଜିମ । ତିରୁରଂଜନଙ୍କ ଅଂଗୀକାରବଦ୍ଧତା ଗଭୀରତାକୁ ମାନକ କରି ଉଚ୍ଚକୁ ବଦଳାଇ ଏକଥା ଆମେ କହିପାରିବା- ଗ୍ରୀକ୍‌ସଲେସନ ଭଜ ଦି ହାଇଏଷ୍ଟ ପର୍ମ ଅଫ ଏମପାଥ୍ ।

ଗାନ୍ଧି ଦର୍ଶନ ପ୍ରତି ତିରୁରଂଜନଙ୍କ ଅନୁରାଗ ଓ ଅନୁରୂପ ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟାରୁ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଛି ‘ଶିକ୍ଷା’ ଓ ଗାନ୍ଧି ମାନସ, ଛାତ୍ରଙ୍କ ପ୍ରତି ଗାନ୍ଧିଜୀ, ନାରୀ ସମାଜ ପ୍ରତି ଗାନ୍ଧିଜୀ, ସ୍ୱରୂପର ଛବି ଗାନ୍ଧିଜୀ, ରାମନାମ- ଗାନ୍ଧିଜୀ, ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଗାନ୍ଧିଜୀ, ସ୍ୱାଧୀନତା ଓ ତାପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏବଂ ରବୀନ୍ଦ୍ର ପ୍ରୀତିବୋଧରୁ ‘ରବୀନ୍ଦ୍ର ଗଚ୍ଚତୟନ’, ଋଷିଆ ଚିଠି, ବିନୋଦିନୀ । ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦଙ୍କ ଦର୍ଶନ ପ୍ରତି ଆକର୍ଷଣରୁ ଜନ୍ମ ନେଇଛି ଦିବ୍ୟ ଜୀବନ, ଯୋଗ ସମନ୍ବୟ, ମାନବ ଯୁଗତନ୍ତ୍ର ଓ ମାତୃ ରଚନାବଳୀ । ଆଇବର୍ଟ ସ୍ୱାଇତଜରଙ୍କ ଆତ୍ମଜୀବନୀ ‘ମୋ ଜୀବନ ଓ ସାଧନା’, ଖାଲିଲ ଜିବ୍ରାନଙ୍କ ମହାମାନବ ଓ ବିଦୋହୀ ଆତ୍ମା, ସମମାନସିକତାର ଅନ୍ୟ କେତୋଟି ଉଦାହରଣ । ତାଙ୍କ ଅନୁବାଦ ସମୂହ ସତେ ଯେପରି ସେମାନଙ୍କ ସହ ହାର୍ଦ୍ଦିକ ସଖ୍ୟ ସଂସ୍ଥାପନ ଓ ରଣ ସ୍ୱାକାର ।

ମଣିଷ ପ୍ରତି ଆତ୍ମା ଓ ବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ ଶିକ୍ଷା ମାଧ୍ୟମରେ ତାହାର ଅର୍ତ୍ତଭ୍ରମାଜନ ବ୍ୟତୀତ ତିରୁରଂଜନ ଆପଣା ସାହିତ୍ୟରେ ଆଉ ଯେଉଁ ଦୁଇଗୋଟି ପ୍ରସଂଗ ବାରମ୍ବାର ଉଜ୍ଜାରଣ କରିଛନ୍ତି ତାହା- ଆପଣାକୁ ସହସ୍ରହସ୍ତ ଓ ବିଶ୍ୱକୁ ମିତ୍ରବତ୍ ଜ୍ଞାନ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା । ଅନୁବାଦଗୁଡ଼ିକ ଯେ ଆମ ପାଇଁ ବିଶ୍ୱ ପ୍ରତି ସତରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଗବାକ୍ଷ ହୋଇ ରହିଥିବେ; ଏଭଳି ଗବାକ୍ଷ ଯାହା ବିଶ୍ୱର ଚିନ୍ତାଭାବର ଖୁବ୍ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଥଚ ସାଧାରଣରେ ଅଗମ୍ୟ ଦିଗତ ଆଡ଼କୁ ମୁଣ୍ଡ ହୋଇ ରହିଥିବ । ବିଶ୍ୱର ଚିନ୍ତା ଓ ଚେତନା ରାଜ୍ୟରେ ଦୁର୍ଗମତମ ହୋଇ ରହିଥିବା ଅଞ୍ଚଳମାନଙ୍କରୁ ତିରୁରଂଜନ ଦୁଃସାହସୀ ବୀର ପରି ମୁଣ୍ଡବାହୁ ହୋଇ ସଂପଦମାନ ବୋହିଆଣି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପରସ୍ପରି ଦେଇଛନ୍ତି- ଅନୁବାଦ ମାଧ୍ୟମରେ । ସେ କପଟୀ ସୌଦାଗରଂନୁହତି- ସଜ୍ଜମନସ୍ ବିଶ୍ୱପରିବ୍ରାଜକ ।

ଅରମ୍ୟ କଥକ ଚିରରଂଜନ

ଜକଟର ହେମନ୍ତ କୁମାର ସାହୁ

ଜଣେ ସମର୍ଥ ରମ୍ୟରଚନାକାର ତା'ର ସମୁଦ୍ଧ ମେଦନୀ ଦୃଷ୍ଟି, ତା' ବିଷୟପିଣ୍ଡର ବ୍ୟାପ୍ତି ତଥା ପ୍ରସାରଶାଳୀତାକୁ ଚିହ୍ନିତ କରିଥାଏ । ଚିରରଂଜନ ଦାସ ମଣିଷ ଜାତି ପ୍ରତି ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ହୋଇ ଲେଖନୀ ତାଳନା କରୁଥିବାରୁ, ରମ୍ୟରଚନା ଭଳି ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିବାଦୀ ସାହିତ୍ୟ ବିଭାଗକୁ ଗ୍ରହଣ କରିନେଇଛନ୍ତି ।

ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସାଠିଏ ଦଶକ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଗଞ୍ଜ, ନାଟକ, କବିତା ଆଧୁନିକତାର ସ୍ପର୍ଶରେ ପ୍ରୟୋଗଧର୍ମିତାକୁ ବରଣ କରିନେବା ଦ୍ଵାରା ଦୁର୍ବୋଧ ହୋଇଛି । ଏବଂ, ଠିକ୍ ଏତିକିବେଳେ ହିଁ ବଚନରଂଗାର ସରସତା, ସାବଜାଳତାକୁ ଗର୍ଭ-ଗୃହକରି ରମ୍ୟରଚନା ସୁଦୂର ପ୍ରସାରି ହୋଇପାରିଛି । ରମ୍ୟରଚନାରେ କବିତାର ଗୀତିଧର୍ମିତା, ଗଞ୍ଜର ସଂକ୍ଷିପ୍ତତା, ନାଟକର ନାଟକୀୟତା, ଉପନ୍ୟାସର ବର୍ଣ୍ଣନା ଓ ପ୍ରବଂଧର ଯୁକ୍ତି-ଧର୍ମିତାର ସାମଗ୍ରିକ ରୂପ । ଆଇସ୍ଟ୍ରେଟ୍ କଜିନ୍ ରମ୍ୟରଚନାର ବଚନ-ବିନ୍ୟାସକୁ ମୁକ୍ତିବିଭାଗ କହିବା ପରେ, ଏଂତିହାସିକ ବିଭାଗରେ ଭାବର ସଂଚରଣ-ଶାଳତାକୁ ଯେ ଅନୁଭବ କରିହୁଏ ଏକଥା ପାଠକମାନେ ଉପଲବ୍ଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚିରରଂଜନ ଦାସ ଜୀବନର ଗାନ୍ଧ୍ୟକାର ହୋଇଥିବାରୁ ଗାନ୍ଧୀର ଗୀତିଧର୍ମିତାରେ ଭାବର ପ୍ରାଂଜଳତାକୁ ହିଁ ପ୍ରକଟିତ କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଛନ୍ତି । ବ୍ୟକ୍ତିର ଦର୍ଶନ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଚେତନା ହିଁ ବାକ୍ୟଗଠନ ଓ ପଦଯୋଜନାକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରେ । (୧) ଏପରି ଏକ ବିଚାରକୁ ସ୍ଵୀକାର କରାଗଲେ, ଚିରରଂଜନକୁ ସମଧାରାରେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ପ୍ରତୀକ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିବା ସମୀଚୀନ ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦାସ ନିଜ ଭାବ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବାକୁ କୃତ୍ରିମ ଆତ୍ମକାରିକ ଗାନ୍ଧୀ ପରିବର୍ତ୍ତେ କଥୁତ ଗାନ୍ଧୀକୁ ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି । ମଣିଷର ଘରୋଇ ଗାନ୍ଧୀରେ ଯେଉଁ ଆତ୍ମୀୟତା ତଥା କୋମଳତା ରହିଛି, ତାହା ଦୀର୍ଘ ସମୟବ୍ୟବସ୍ଥା ସଂସ୍କୃତଗାନ୍ଧୀରେ ମିଳେନାହିଁ । ସେ ବିଭିନ୍ନ କ୍ରମ-କମାଳି, ପ୍ରବଚନ, ରକ୍ତି ତଥା ନିଜସ୍ଵ ମୌଳିକ ଶବ୍ଦ ସମ୍ଭାର ଭିତରେ ହିଁ ଭାବ ପ୍ରକଟନ କରୁଥିବାରୁ ହୃଦ୍ୟ ହୋଇଥାଏ । ବିଶେଷତଃ ଅତରଙ୍ଗ ଭାବଟିଏ ସୁପ୍ରଭାବରେ ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିବାରୁ, ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକୁ ତର୍କନା କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ରଚନା ଗୀତିଧର୍ମିତା ଭିତରେ ନିଃସରିଯାଏ । ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ପରି ଚିରରଂଜନ ଦାସଙ୍କର ରଚନାଶୈଳୀରେ ରହିଛି କବିତ୍ଵ ଓ ଭାବ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ । ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦାସଙ୍କର ରଚନାଶୈଳୀ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଅନନ୍ୟ ଓ ଅଦ୍ଵିତୀୟ ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦାସ ଜନାଥଙ୍କ ସୁଇଫଟ୍, ଯୋସେଫ ଏଡିସନ୍, ରିଚାର୍ଡ ପିଟ୍‌ଲକ ଗଳ୍ପ ମଣିଷର ବ୍ୟଥା ଓ ବେଦନାରେ ମର୍ମାହତ ହୋଇ, ସେଇ ମଣିଷ ପାଇଁ ହିଁ ବାର୍ତ୍ତାବହ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେ ଆଜିର ଜୀବନ-ଯଜ୍ଞରେ ବିଶ୍ୱାସ ତଥା ମାନବିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ସଂପର୍କରେ ସତ୍ୟଶାଳ ଦୃଷ୍ଟିନିକ୍ଷେପ କରିଛନ୍ତି । ଅନେକସ୍ଥଳରେ ହାସ୍ୟରସ, ବ୍ୟଙ୍ଗ୍ୟ ବିହୃତ ଶୈଳୀରେ ଭାବ ପରିବେଷଣ କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ମଣିଷ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଦରଦରାବ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଛି । ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଯେଗାଳି ‘ବସୁଧେବ କୁଟୁମ୍ବକମ୍’ ହୋଇଉଠିଛି, ସେଗାଳି ତାଙ୍କ ଲେଖାସମୂହ ମଧ୍ୟ ହୋଇଉଠିଛି ବିଶ୍ୱପ୍ରାଣେକ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ରଚନା ମଧ୍ୟରେ ସେ ପ୍ରଥମ ପୁରୁଷଭାବରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛନ୍ତି । ନିଜ ଅନୁଭବକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ରଚନା ସମୂହରେ ପାଠକ କାଳ୍ପନିକ ଚରିତ୍ର ପରିବର୍ତ୍ତେ ସ୍ୱୟଂ ଲେଖକଙ୍କୁ ଭେଟିଛି । ସହଜ, ସରଳ, ଆତ୍ମନିରାହୀନ ଆତ୍ମାବିବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟମରେ ଭାବ ଆପେ ଆପେ ଓ ଅତରଂଗ ହୋଇଉଠିଛି ।

ଚିନ୍ତାମୟଙ୍କ ରଚନାଶୈଳୀ ସ୍ୱୟଂସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ମୌଳିକ ସଭାରେ ଦୀପ୍ତିମାନ । ତାଙ୍କ ରଚନାଶୈଳୀର ଗତିକୁ ଅନୁଭବ କରିପାରିଲେ, ସେଥିରେ ବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଥିବା ଭାବକୁ ପାଠକ ଠଉରାଇ ନିଏ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆମେ ତାଙ୍କୁ ଫକୀର ମୋହନ କିମ୍ବା ଗୋପାଳ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ବିଚାରର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ବୋଲି କହିପାରିବା । ଗାନ୍ଧୀୟମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ତଥ୍ୟକୁ ଅତି ସହଜ, ଅକୃତ୍ରିମ, ଅନାଚରଣ ମାଧ୍ୟମରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରୁଥିବାରୁ ତାହା ମଧ୍ୟ ସୁବୋଧ୍ୟ ହୋଇଥାଏ । ଡବ୍ଲୁ.ବି. ଶ୍ଟେବକ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ବକ୍ତବ୍ୟ, 'Literature is always personal, always one man's vision of the world, one man's experience.' ସହିତ ଚିନ୍ତାମୟଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ହିଁ ତୁଳନୀୟ ।

ଚିନ୍ତାମୟ ଦାସ ସିନୋଜା, ଗାନ୍ଧି, ଅରବିନ୍ଦ, ଖଲିଲ୍ ଜିହାନ୍, ବିବେକାନନ୍ଦ, ମାଟିନ ବୁବର, ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ରସେଇ, ବୋରିସ ପାସ୍ତରନାକ୍, ଓର୍ଟେଗା ଗାସେଟ୍, ହାଇଟ-ହେଡଲ୍ ପରି ବିଶ୍ୱ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଦାର୍ଶନିକମାନଙ୍କର ଦର୍ଶନ ଦ୍ୱାରା ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ । ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଜୀବନର-ବେଦକୁ ସେ ହୃଦୟଂଗମ କରିପାରିଛନ୍ତି । ଜଣେ ପ୍ରଜ୍ଞାବାନ୍ ପୁରୁଷଭାବରେ ସେ ମଣିଷର ଚଳାପଥକୁ ସୁରକ୍ଷିତ କରିବାକୁ କେବଳ ସାହିତ୍ୟର ପରିସରକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସିଛନ୍ତି । ହାରାଇଡ୍ ଲାସ୍କିଙ୍କ ଭାଷାରେ, 'The greatness of all great literature is that, it either speaks of protest or of despair.' ଚିନ୍ତାମୟଙ୍କ ଲେଖାସମୂହରେ ସମାଜର ପାରଂପରିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧର ଦୋଷତ୍ରୁଟିକୁ ଦୃଢ଼ଭାବରେ ସମାଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ତାଙ୍କରି ଭାଷାରେ, “ଆମ ଘର କହିଲେ ଆମେ ଏଇ ବାଡ଼ ଗୁଡ଼ାକୁ ବୁଝିବା ନା ସମଗ୍ର ସଂସାରତାକୁ ବୁଝିବା, ଆମର ନିୟତି କହିଲେ ଆମେ

ଜମା କରି ରଖୁଥିବା ଓ ଆହୁରି ଜମା କରିବାକୁ ଯାଉଥିବା ପଣ୍ୟ ଓ ପୋଷାକ ଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଝିବା, ନା ଏକ ଚୂତନ ସାହସ, ଚୂତନ ଜିଜ୍ଞାସା ଏବଂ ଚୂତନ ଅନୁରାଗକୁ ବୁଝିବା ।”

ଶ୍ରୀ ଚିରଂଜନ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ବିଭିନ୍ନ ଦେଶକୁ ଗ୍ରମଣରେ ଯାଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେତିକିବେଳେ ସେ ଜଣେ ଜିଜ୍ଞାସୁ ପୁରୁଷଭାବରେ ଗ୍ରମଣ କରି ସେହି ଦେଶମାନଙ୍କର ମହାନ ଗୌରବ, ପରଂପରା, ଆଦର୍ଶ, ସମାଜନୀତିକୁ ବେଶ୍ ପରଖି ଦେଖିଛନ୍ତି । ଯାହା ତାଙ୍କ ହୃଦୟକୁ ଆଲୋଡିତ କରିଛି, ତାକୁ ପୁଣି ଏ ଦେଶର ମଣିଷ ପାଇଁ ଆରୋପିତ କରିବାକୁ ସେ ବ୍ୟଗ୍ରତା ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ଦେଶର ଭରତ ପାଇଁ ଯେଉଁ ସତ୍ୟ ସାର୍ବଜନୀନ, ତାକୁ ବେଶ୍ ମନୋଜ୍ଞଭାବରେ ସେ ଲେଖାରେ ରୂପାୟିତ କରିଥାନ୍ତି । ଆମ ଦେଶର ଶିକ୍ଷାନୀତିରେ ମର୍ମାହତ ହୋଇ ଲେଖିଛନ୍ତି, “ଗୋଟିଏ ଦେଶଭାଗି ଖାଲି ମଣ୍ଡିଷ ଲୋଡ଼ା ହୁଏ ନାହିଁ, ହୃଦୟ ବି ଲୋଡ଼ା ହୁଏ । ହୁଏତ ମଣ୍ଡିଷ ଅପେକ୍ଷା ହୃଦୟ ହିଁ ଅଧିକ ଲୋଡ଼ା ହୁଏ । ହୃଦୟହୀନ ମଣ୍ଡିଷଗୁଡ଼ାକ ଅନେକ ସମୟରେ ଦେଶର ଡିହଟା ଭପରେ ଅଧିକ ଗେହ୍ଲା ବଳଦ ପରି ବନ୍ଧା ହୋଇ ରହିବାକୁ ଚାହୁଁଥାନ୍ତି ।” (୩)

ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିସତ୍ତା ଚିତ୍ତରେ ସଂସ୍କୃତିର ଉଚ୍ଚାଟ ଲାଗି ରହିଥିଲା, ଅଧ୍ୟୟନର ବ୍ୟାପକତା ଥିଲା, ପ୍ରସାରିତ ପ୍ରାଞ୍ଚ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ରହିଥିଲା । ପ୍ରାଚୀନ ଓ ନବୀନର ଅପୂର୍ବ ମିଶ୍ରଣରେ ଯେ ଏକ ସାଂସ୍କୃତିକ ଜୀବନର ପ୍ରଶସ୍ତ ପୃଷ୍ଠବେଦୀ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇପାରେ, ଏ ପ୍ରସଂଗ ଉଦ୍‌ଘାଟିତ କରିଥିଲେ ଶ୍ରୀ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସ । ସେହି ଅନୁଚିନ୍ତାରେ ଅନୁରାଗୀ ହୋଇ ଉଠିଛନ୍ତି ଚିରଂଜନ । ମଣିଷ ଜାତିର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ଭରତ ପାଇଁ ଆତ୍ମସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଚିତ୍ତରେ ହିଁ ପ୍ରେମିକ ପୁରୁଷ ପାଲଟି ଯାଇଛନ୍ତି । ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ହିଁ ତାଙ୍କର ସଂସାର । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମଣିଷ ହିଁ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଦିବ୍ୟମୟ ଶିଶୁ । ତଥାପି ପ୍ରସାରିତ ହୃଦୟରେ ସେ ଜାଣିଥିଲେ- ମଣିଷ ଅଭିଶପ୍ତ ଗନ୍ଧର୍ବ । ସେ ବୁଲୁ କରେ, ଏବଂ, ପୁଣି ନିଜର ବୁଲୁକୁ ସଂଶୋଧନ କରିପାରେ । ତେଣୁ ସେଇ ବୁଲୁ ମଣିଷକୁ ଜୀବନଯୁଦ୍ଧର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ସେ ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ ହୋଇଛନ୍ତି । ସତେଅବା ସେ ରକ୍ତବେଦର ‘ମଧୁବାତା ରତାୟତେ ମଧୁକ୍ଷରତି ସିନ୍ଧବଃ ସ୍ଵାଧୀନଂ ସତୋଷଧୁଃ’-ବାଣୀରେ ନିଜକୁ ହଜେଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ସକଳକୁ ନିଜର ମଣିଛନ୍ତି । ସକଳକୁ ସବୁଠି ଦେଖୁଛନ୍ତି । କାହାକୁ ପର କହିପାରି ନାହାନ୍ତି । ଏ ପୃଥିବୀ ଯେମିତି ଗୋଟିଏ ଘର । ସେଇ ଅନନ୍ତମୟୀ ମଣିଷକୁ ଖୁବ୍ ନିକଟରୁ ଅତ୍ୟନ୍ତଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କରିବାର ଭିପସା ପୋଷଣ କରି ସେ କହିଛନ୍ତି, “ମୋ’ ନିଜର ଅନ୍ତଃମଣିଷଟି ସହିତ ମୋର ଯେଉଁସବୁ ସ୍ମୃତ ଲାଗି ରହିଥିବା ଉଚ୍ଚିତ୍, ମୋ’ ଚିତ୍ତରେ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ମୋର ମୁଖାଟାକୁ ପିନ୍ଧିକରି ବସିଥିବା ବିଟପୀ ଅନ୍ୟ ପୁରୁଷର ପ୍ରୀତିରେ ପଡ଼ି, ସେହି ସ୍ମୃତଗୁଡ଼ିକୁ ମୁଁ ସ୍ଵୀକାର କରିବାକୁ ହିଁ ସାହସ କରିପାରେ ନାହିଁ ।” (୪)

ଗୋପାଳାଥ ମହାତି, ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାତି ସେଇ ମଣିଷକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିବାର ଶିକ୍ଷାୟନରୁ ଏତେଗୁଡ଼ାଏ ଉପନ୍ୟାସ, ଗଳ୍ପର ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇପାରିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏ ଶିକ୍ଷକଙ୍କାରେ ବାସ୍ତବତାର ବର୍ଣ୍ଣାତ୍ମ୍ୟ ରୂପ ପ୍ରକାଶିତ ନହୋଇ, କଳ୍ପଲୋକର ମୁଖାଭିତରେ ହିଁ ଜୀବନ ଓ ଜଗତର ଆଲୋଚନାକୁ ଚିତ୍ରଣ କରାଯାଇଥାଏ । ଚିନ୍ତା-ଜନ ଦାସ ମଣିଷକୁ ବାସ୍ତବ ଜଗତର ପରିସର ଭିତରେ ଚର୍ଚ୍ଚନା କରିବା ପାଇଁ, ରମ୍ୟରଚନା ଭଳି ଅର୍ବାଚୀନ ସାହିତ୍ୟ ବିଭାବକୁ ହିଁ ମାଧ୍ୟମ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ସେ ସମାଜ ସଂସ୍କାରକର ମନ ଓ ହୃଦୟନେଇ ଆଗେଇ ଆସିଛନ୍ତି । କୌଣସି ପଦ-ପଦବୀ, କ୍ଷମତା, ସ୍ୱାର୍ଥର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଜଣେ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଚିନ୍ତା ଚେତନାର ସାଧକ, କେବଳ ନିଜସ୍ୱ ଅଭିକ୍ଷତା, ବୁଦ୍ଧୋଦର୍ଶନ, ଭଦାର ଓ ଭଲତ ମାନବିକତାର ଆଲୋକରେ ସେ ମଣିଷର ସମସ୍ୟା ସମୁଦ୍ଧର ବେଢ଼ା ପରିକ୍ରମା କରିଛନ୍ତି । ପୁଣି ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ ପାଇଁ ସ୍ୱରୂପ ମଧ୍ୟ ଖୋଜିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଲେଖା ସମୁଦ୍ଧରେ ବୌଦ୍ଧିକତା, ଆବେଗମୟ ହୃଦୟ ତଥା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଚେତନାର ସମନ୍ୱୟ ରହିଥିବାରୁ ରଚନାଶୈଳୀ ହୃଦୟଗ୍ରାହୀ, ରସୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇଉଠିଛି । ସେ ଭାବ-ବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ଗଦ୍‌ଗଦ୍ ଚିନ୍ତରେ ସବୁକିଛି ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଯାଇଛନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲେଖାରେ ଗୀତିର ଝଙ୍କାର ଉଚ୍ଚୋକ୍ତିତ ହୋଇଛି । ସେଥିପାଇଁ କୁହାଯାଇଛି, 'A good stylist should not only be able to convey his meaning, exactly and precisely, he should also be able to move his readers. This is a difficult art and it can be acquired only through constant study and practice.' (୫)

ଦିନଲିପି ବା ତାଏରୀ ଭଳି ତାଙ୍କ 'ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ' (ପ୍ରଥମ ଭାଗ, ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗ) ଆଉ ଏକ ଗ୍ରନ୍ଥ । ଚଂପଲିମୁଣ୍ଡାଠାରେ ଗଢ଼ି ଉଠିଥିବା ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ତାଙ୍କ ତରୁଣ ପ୍ରାଣରେ ଯେଉଁ ଅନୁକୂଳିତ ସଂଚରଣ ଘଟିଛି, ତାକୁ ହିଁ ସେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଛନ୍ତି ଏ ଗ୍ରନ୍ଥରେ । ସୁଇସ୍ ଲେଖକ ଆମିଏଲ (Henri Frederic Amiel- 1821-1881) କର ତାଏରୀ ଦ୍ୱାରା ସେ ବିଶ୍ଳେଷଣାବରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ନିଜର ଅତରଂଗତମ ଭାବ ଓ ଅନୁକୂଳିତ ଆବେଗପ୍ରବଣ କରି ଉପସ୍ଥାପନା କରିବା ଶୈଳୀ ହେଉଛି 'ଦିନଲିପି' ବା 'ତାଏରୀ' । ତେଣୁ ଚଂପଲିମୁଣ୍ଡାରେ ଉତ୍ତର ମୌଳିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅତିବାହିତ କରିଥିବା ସମୟର ଅନୁକୂଳିତ ହିଁ ସେ "ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ" ଗ୍ରନ୍ଥରେ ପ୍ରକଟିତ କରିଛନ୍ତି । ସେ କହିଛନ୍ତି, "ମରଣ ଓ ମୃତ୍ୟୁଗ୍ରାହୀ ସକଳ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଓ ଭାରୁତା ସତ୍ତ୍ୱେ ତଥାପି ଜୀବନ ହିଁ ଜିତିବ, ଜୀବନଧର୍ମୀ ମଣିଷ ହିଁ ଜିତିବ । ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏହି ମଣିଷ ହିଁ ଜୀବନକୁ ବଦଳାଇବ ।" (୬) ଆଜିର ଅନ୍ଧସାରଶୂନ୍ୟ ମଣିଷ କେବଳ ପ୍ରଚାର, ବିଜ୍ଞାପନ ଭିତରେ ଅଣନିଶ୍ୱାସୀ ହେଉଛି । କିନ୍ତୁ ନିଜର କର୍ମ ଓ ଧର୍ମର ଧାର ମାତୁନାହିଁ । ସେ ଏଥିପାଇଁ ହିଁ ସେଇ ମଣିଷ ପଣିଆର ସତ୍ୟମୟ ଦିଗ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଚିରଂଜନ ମନ୍ତ୍ରଯତା ଓ ଆତ୍ମନିଷ୍ଠତାକୁ ହିଁ ନିଜ ପ୍ରକାଶରଂଗାର ମାଧ୍ୟମଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିନେଇଛନ୍ତି । ସନ୍ଧ୍ୟାତା, ସଂସ୍କୃତି, ଶିକ୍ଷା, ରାଜନୀତି, ସମାଜନୀତି, ଅର୍ଥନୀତି ସଂପର୍କରେ କହୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ବିଷୟରୁ ବିଷୟାନ୍ତରକୁ ଗତି କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ପାଠକ ମଧ୍ୟରେ ଭାବ ପ୍ରବୋଧକ ପାଇଁ ପ୍ରସାରିତ ଶବ୍ଦ ସମ୍ଭାର ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଯୁଗରେ ମଣିଷର ଶାଶ୍ଵତ ଦିଗତକୁ ଚିହ୍ନିତ କରାଯାଇଛି । ସେ ମଧ୍ୟ ସମ ପରଂପରାରେ ମଣିଷର ସ୍ଵରୂପ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରି କହିଛନ୍ତି, “ସାହସୀ ମଣିଷ ଦର୍ପଣକୁ ଲୋଡ଼େ । ସେହି ଦର୍ପଣ ଉପରେ ଘଟଣାଗୁଡ଼ିକ, ବୃତ୍ତିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକରେ । ଆପଣାକୁ ବି ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକରେ ।” (୭)

‘ରୋହିତର ତାଏରୀ’ ଏକୋଇଶ ଖଣ୍ଡ ପୁସ୍ତକ ଆକାରରେ ପ୍ରକାଶିତ । ପ୍ରଥମଭାଗ (ପ୍ରଥମାର୍ଗ)ର ମୁଖବନ୍ଧର ସେ ଏହି ସୁଦୀର୍ଘ ଜୀବନୀର ପ୍ରକାଶ ସଂପର୍କରେ, କୈପସିୟତ ପ୍ରଦାନ କରି ଲେଖିଛନ୍ତି “ମୋର ଦୃଷ୍ଟି ରୋହିତର ଦୃଷ୍ଟି ।” ରୋହିତ ଶବ୍ଦଟି ସୂର୍ଯ୍ୟର ସମବାଚୀ । ‘ଐତରେୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ’ରେ ରୋହିତର ଉପାଖ୍ୟାନ ଅଛି । ଦେବତାପାଖରେ କରିଥିବା ଏକ ଶପଥ ଅନୁସାରେ ରୋହିତର ବାପା ରୋହିତକୁ ବଳି ଦେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଉଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଅମାନିଆ ରୋହିତ ଘରଛାଡ଼ି ପଳାଇଲା । ସ୍ଵୟଂ ଇନ୍ଦ୍ର ବ୍ରାହ୍ମଣର ବେଶଧରି ତାକୁ ‘ଚରେବେତି’ ମନ୍ତ୍ରଦ୍ଵାରା ବର୍ଷ ବର୍ଷ ଧରି କେବଳ ଚାଲିବାକୁ ହିଁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରିରଖୁଥିଲେ । ପ୍ରତିଦିନ ବିଚରଣ କରି ମଧ୍ୟ ଏହି ସୂର୍ଯ୍ୟ ଯେପରି ପରିଶ୍ରାନ୍ତ ହୋଇପଡ଼ୁନାହିଁ, ତୁ ମଧ୍ୟ ସେମିତି ଅପରିଶ୍ରାନ୍ତ ଭାବରେ ଚାଲିବାରେ ଲାଗିଥା- ଏହି ଉଦ୍‌ବୋଧନ ମନ୍ତ୍ର ରୋହିତକୁ ସତତ ଆଗେଇ ନେଇଯାଉଥିଲା । (୮)

ଚିରଂଜନ ନିଜ ବ୍ୟକ୍ତିକ ଜୀବନରେ ସଦାସର୍ବଦା ତୃତନ ମୂଲ୍ୟବୋଧ, ତୃତନ ତଥ୍ୟ, ତତ୍ତ୍ଵ ଓ ତୃତନ ଦର୍ଶନର ଅନୁସନ୍ଧିତ ହୋଇ ମଣିଷ ଜାତିକୁ ଆଶ୍ଵା, ସମ୍ଭାବନାର ବଳୟ ଭିତରକୁ ଘେନିଯିବାକୁ ଅତ୍ୟାପସା ପୋଷଣ କରିଛନ୍ତି । ସେ ଜ୍ଞାନ, ଶକ୍ତି, ପ୍ରେମର ଅନୁଲେପନ କରିଯାଇଛନ୍ତି ତାଏରୀର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପୃଷ୍ଠାରେ । ସତେଅବା ଜୀବନର ସମଗ୍ରତାକୁ ମୁକୁଳାକରି ଦେଖାଇବାକୁ ସାଧନା କରୁଥିବା ତପସ୍ଵୀ, ଏକ ମୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵ ।

‘ରୋହିତର ତାଏରୀ’ର ଦ୍ଵିତୀୟ ପର୍ବର ଭୂମିକାରେ ସେ ଜୀବନକୁ ଅତରଂଗ ଭାବରେ ଚଳା ପାଉଥିବା କଥାଟିକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହ ସ୍ଵୀକାର କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କରି ଭାଷାରେ, ‘ଏଠି ମିଛ କହି ଆପଣାକୁ ସତ ବୋଲି ଦେଖାଇ, ସେଠି ସତ କହି ଆପଣାର ମିଛ ଗୁଡ଼ାକୁ ଧୋଇ ନିର୍ମଳ କରି ରଖିବାର ଧୃଷ୍ଟତା ମୁଁ କେବେହେଲେ ଆପଣା ପାଖରେ ଦେଖାଇନାହିଁ । ମୁଁ ମୋର ସଂସାର ଭିତରେ ହିଁ ଆପଣାକୁ ଦେଖିଛି, ଆପଣାଭିତରେ ମୋର ସଂସାରଟିକୁ ଉକୁଟାଇବା ଲାଗି ଚେଷ୍ଟା କରିଛି ଓ ବୁଝିଯିବାକର ଦର୍ପଣ ଧରି ହିଁ ମୁଁ ତାଏରୀ ଲେଖିବାକୁ ଯାଇଛି ।” (୯)

ଜୀବନଯାତ୍ରା ପଥରେ ବର୍ହିଦୃଷ୍ଟି, ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟିର ଯବକାଚରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିନର ତାଏରା ମାର୍ମିକ ହୋଇଉଠିଛି । ଜ୍ଞାନ ବିଜ୍ଞାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ରହିଥିବା ମଣିଷ ସାଂସାରିକ ଜଞ୍ଜାଳରେ ନିମଗ୍ନ ହୋଇଥିବା ମଣିଷ, ପଥହରା ହେଉଥିବା ମଣିଷ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ପାଇଁ ତାଏରାରେ ଅସୁମାରୀ ଚିନ୍ତା ଓ ଚେତନାର ସମାବେଶ । ପଂକଜ ଯେମିତି ପଢ଼ୁ ପ୍ରସ୍ତୁତିତ ହୁଏ, ସେମିତି କଳାକରୀ ସଂସାରର ମଣିଷକୁ ହାତଧରି ଅମୃତମୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟକୁ ଘେନିଯିବାର ସଂକଳ୍ପ ନେଇଛନ୍ତି ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନ । ନିଜର ଭାଇ-ବନ୍ଧୁ-କୁଟୁମ୍ବ- ସହୋଦର ଭାବରେ ସେ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀର ଅନ୍ତେଷବାସୀଙ୍କୁ ହିଁ ବୁଝିଛନ୍ତି । ପୃଥିବୀର ସବୁ ଭାଷା, ସବୁ ସାହିତ୍ୟ, ସବୁ ସଭ୍ୟତା, ସବୁ ସଂସ୍କୃତି ତାଙ୍କର ଅନ୍ତରଂଗ । ମାର୍ଟିନ ବୁବରଙ୍କର ପରି ଜୀବନକୁ dialogue ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । କୌଣସି କ୍ଷେତ୍ରରେ କୌଣସି କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱକୁ ସେ ସ୍ୱୀକାର କରିନାହାନ୍ତି । ସବୁକାଳରେ ସବୁ ସ୍ଥାନରେ ସେ ସ୍ୱାଧୀନତାର ଜୟଗାନ କରିଛନ୍ତି ।

‘ଅରମ୍ୟ ରଚନା’ ଗ୍ରନ୍ଥର ବିଶ୍ୱଯବସ୍ଥୁ ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ପ୍ରସାରିତ ହୃଦୟବନ୍ଧାର ପରିଚୟ ପତ୍ର । ନିଜେ ଜୀବନର ରମ୍ୟ ଓ ଅରମ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ସମୂହକୁ ବ୍ୟାପକ ଭାବରେ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି, ମଣିଷକୁ ରମ୍ୟପଥର ପଥକ ହେବାକୁ ପରୋକ୍ଷ ଭାବରେ ଆହ୍ୱାନ କରାଇଛନ୍ତି । ସମାଜନୀତି, ଅର୍ଥନୀତି ତଥା ବିଜ୍ଞାନର ସର୍ବାଂଗସ୍ପନ୍ଦର ପରିବେଷନା ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଆଜି ମଣିଷ ଇକ୍ଷ୍ୟ ଗ୍ରସ୍ତ ହୁଏ- ଏ ଦିଗ ତାଙ୍କୁ ବେଦନାସିଦ୍ଧ କରିଛି । ମଣିଷ ଆପଣାଛାଏଁ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ନିଜକୁ ନିଜେ ଚିହ୍ନିପାରେନା । ତେଣୁ ମଣିଷଜାତିକୁ ଜୀବନର ମୋହିନୀ ଓ ମହନୀୟ ଦିଗର ରହସ୍ୟ ଉନ୍ମୋଚିତ କରିବାକୁ ବ୍ୟାକୁଳତା ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କରି ଭାଷାରେ, ‘ଆଉ ଭଲ ପାଇବା ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଆପଣାକୁ ଦେବା, ଆପଣାକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଦେବା, ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣଭାବରେ ଦେଇପାରିବା ।’ (୧୦) ବ୍ୟକ୍ତିକ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟତା ତଥା ନୂତନ ଶବ୍ଦ ସଂଯୋଜନା ହେତୁ ତାଙ୍କର ଲେଖାଗୁଡ଼ିକରେ ଗାତିଧର୍ମିତାର ନିକ୍ଷେପ ଶୁଣିବାକୁ ମିଳିଛି ।

ଓଡ଼ିଶା ଜନଜୀବନର ଜଣେ ନିର୍ଭୀକ, ସ୍ୱସ୍ୱବାଦୀ, ସ୍ୱାଧୀନଚେତା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଅଧିକାରୀ ହେଉଛନ୍ତି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦାସ । ‘ଓଡ଼ିଶା ଓ ଓଡ଼ିଆ’ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଭାବଗାନ୍ଧାର୍ଯ୍ୟ ପରିସର ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଆ ଜନମାନସର ବିସ୍ତାରିତ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ, କୁସଂସ୍କାର ସମୂହକୁ ସମାଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ଆମରି ରାଜା ମହାରାଜା, ଜନନାୟକ, ଧର୍ମଯାଜକ, ଶିକ୍ଷାବିତ୍, ସାହିତ୍ୟିକ ରାଜନୀତିକ ପୁରୁଷଗଣ କିଭଳି ଦୃଢ଼ ଓ ସଂଶୟ ଭିତରେ ମଣିଷ ଜାତିକୁ ବାନ୍ଧି ରଖିଛନ୍ତି, ସ୍ୱସ୍ତ ଭାବରେ ସେ ସମସ୍ତର ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ- ପ୍ରାଚୀନ ଓ ନୂତନର ସମନ୍ୱୟ କରି ଜୀବନଯାତ୍ରା ଅବ୍ୟାହତ ରଖିଲେ, ଦେଶର ଉଚ୍ଚାରୋଚ୍ଚର ଉନ୍ନତି ବିଧାନ ହେବ । ପରଂପରା ରୂପା ପାଉଁଶ ଗୁଡାକ ଭିତରୁ ଆମେ ଅସଲ ଅଗ୍ନିହୁଳିଂଗ ଗୁଡ଼ିକୁ

ଅଭିଭାବକ ଚିହ୍ନିବା ଭାରି ଯେତେ ଶୀଘ୍ର ମନ କରିବା, ଆମର ଏହି ଦୁର୍ଗତ ପରଂପରା ହୁଏତ ସେତେ ଶୀଘ୍ର ବଦଳିବ । (୧୧)

‘ନେତା ଓ ନାରାୟଣ’ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦାସ ଓଡ଼ିଶାର ସର୍ବସାଧାରଣର ବିଭିନ୍ନ ସମସ୍ୟା ପ୍ରତି ସୂକ୍ଷ୍ମଦୃଷ୍ଟିରଙ୍ଗୀ ରହିଛି । ଏ ଗ୍ରନ୍ଥର ପ୍ରଚ୍ଛଦ ପଟରେ ନୃସିଂହ ଅବତାରର ଚିତ୍ର ଘାତ ପାଇଛି । ଏଥିରୁ ପ୍ରତୀକିତ ହୁଏ ଯେ, ସତେ ଅବା ଆମରି ତୁଟି- ବିଦ୍ୟୁତିପାଇଁ ତାଙ୍କର ଚିନ୍ତା ଓ ଚେତନା ହିଁ ନୃସିଂହ ଅବତାର ଭାବରେ ଦେଖାଯମାନ । ତାଙ୍କର ଜଥନ- ଚ୍ୟାଗୀରେ କର୍ଣ୍ଣଶତା ନାହିଁ, କଠୋରତା ନାହିଁ- ଅଛି ସହୃଦୟତାର ଆଶ୍ରେଷ । ଆଜି ଏ ମାଟିର ଦିରଘର୍ଷକ ଗଣ ନିଜ ସ୍ଵାର୍ଥ ପାଇଁ ସର୍ବଦା ବ୍ୟଗ୍ର । ନିଜ ସ୍ଵାର୍ଥ ପାଇଁ ସେମାନେ ଅଗଣା ମଇଁଷି ହୋଇପାରନ୍ତି, ଗୁଞ୍ଜର ବେଶୀ ହୋଇପାରନ୍ତି, ଶ୍ୟଂକରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ କାଳିଆ ଶସ୍ତ୍ର ବି ହୋଇପାରନ୍ତି । ସଂସାରରେ ଯେତେ ପ୍ରକାରର ନାଟ ଅଛି- ସେ ସକଳର ସୂତ୍ରଧର ହୋଇପାରନ୍ତି । ତେଣୁ ଚିରଂଜନ ଗ୍ରନ୍ଥର ଭୂମିକାରେ କହିଛନ୍ତି- “କୋଉଠି କିଛି ମାତୁ ନାହିଁ, ତଥାପି ଏ ରାଜ୍ୟର ନାରାୟଣମାନେ ଏହି ସବୁକିଛିକୁ ଆପଣାର ପ୍ରାଣ୍ୟର୍ଥେ କେତେ ତମଦକାର ଭାବରେ ମନାଇ କରି ରଖୁଛନ୍ତି ! ମଣିଷ ଭିତରେ ଯାହା ଅସୁନ୍ଦର ଗୁଡ଼ାକୁ କଦାପି ମାନି ନିଅନ୍ତା ନାହିଁ, ତାକୁ ଆମେ ସମସ୍ତେ କାହିଁକି କବାଟ କିଛି ରଖୁଛୁ କାହିଁକି ? (୧୨)

ଚିରଂଜନ କେବଳ ଜଣେ ସାହିତ୍ୟିକ ନୁହଁନ୍ତି, ଜୀବନର ଭାବ ଅବଗାହୀ ଦାର୍ଶନିକ । ମଣିଷକୁ ଭଲ ପାଉଥିବା ଜଣେ ମଣିଷ । ତେଣୁ ତା’ଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି କଳ୍ପ ଲୋକଠାରୁ ଅଧିକ ଭାବରେ ଅଛି ଭୂମି ଉପରେ, ଭୂମିର ବାସିନ୍ଦାମାନଙ୍କ ଭିତରେ । ସେଥିପାଇଁ ସେ କେବଳ ଗପ, କବିତା, ନାଟକ କି ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିବାରେ ସମୟ ଖର୍ଚ୍ଚ କରିନାହାନ୍ତି । ସେ ଏମିତି ଏକ ପ୍ରକାଶ ରୀତିକୁ ଆପଣେଇ ଦେଇଛନ୍ତି, ଯାହା ଗପ ନୁହେଁ, ଅନେକ ଗପ ତା ଭିତରେ ଥାଏ; ଯାହା କବିତା ନୁହେଁ, କବିତ୍ଵ ଥାଏ; ଯାହା ନାଟକ ନୁହେଁ, ନାଟକିୟତା ଥାଏ; ପ୍ରବନ୍ଧ ନୁହେଁ, ପ୍ରଜ୍ଞା ଓ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ତେଜ ଥାଏ । ଏସବୁ କିଛିର କୈବିକ ସମୀକରଣର ଯେଉଁ ଉଦ୍ୟ ରୀତି ସମ୍ଭବ ହୁଏ, ଆମେ ତାକୁ ସାହିତ୍ୟର ପରିଗାଣାରେ କହୁ ରମ୍ୟରଚନା । ଠିକ୍ ସାରକା ଦାସଂଙ୍କ ଏକ ତମଦକାର ସୃଷ୍ଟି ନବଗୁଞ୍ଜର ପରି । ମାତ୍ର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା- ତାଙ୍କ ରଚନାକୁ କେତେକ ରମ୍ୟରଚନା ନକହି ଅରମ୍ୟ କୁହନ୍ତି, ରସପୂର୍ଣ୍ଣ ନ କହି ଅରସିକମୟ କୁହନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏପରି ଅଂଗୁଳି ଦେବାଳୀମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଅଳ୍ପ । ସେ ନିଂଦୁକମାନଙ୍କୁ ଆମେ ଗେଧମନସ୍, ଏବଂ ହୁଂକାରଖୋର ବୋଲି କହିପାରିବା । ଯେଉଁମାନେ ଆପଣା ମନସ୍ମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ସଂସାରର ଅବଶିଷ୍ଟ ଅନେକଙ୍କୁ ଆପଣାର ରକ୍ଷିତା ବଦ୍ଧ ମଣୁଥାନ୍ତି । ହୁଂକାର ନାଦକରି ତାଳଗୁଡ଼ାକୁ ଡେଉଁଥାନ୍ତି, ଆପଣା ଆପଣାର ଦର୍ପ ପ୍ରକାଶିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପରି ଆଉ ଜଣେ କାଳେ କିଏ ଦୁଷ୍ଟିଯିବ, ଏଇ ଭୟରେ ନିଜ ଭିତରେ କୁଁ କୁଁ ହୋଇ କାନ୍ଦୁଥାନ୍ତି, ଏପରି ଆପଣା ପଛରେ ତାଙ୍କରି ଜାତିର ଆଉ ଗୋଟିଏ ଅଣ୍ଟିରା କୋଉ ରକ୍ଷିତାର ପେଟରୁ ପଇତା ହେବା

ମାତ୍ରକେ, ତା କଅଁଳ ବେକଟାକୁ ମଧ୍ୟ ମୋତିଦିଅନ୍ତି । ଏବଂ, ଯିଏ ପ୍ରତିବାଦ କରେ ତାକୁ ସାବାତ କରିଦିଅନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ବିଚାରରେ ସାହିତ୍ୟ ବିନୋଦନ, ଅଳପକ ଉପଭୋଗ୍ୟର ସାମଗ୍ରୀ- ସେମାନଙ୍କ ରକ୍ଷିତାମାନଙ୍କ ପରି ।

ମାତ୍ର ଚିରଂଜନ ନାମକ ତେଂଗା ପତଳା ମଣିଷ ଜଣକ ସାହିତ୍ୟ କହିଲେ, ଅଲଗା କଥା ବୁଝନ୍ତି । ତାଙ୍କ ବିଚାରରେ “ସାହିତ୍ୟ ଆଶା ଦିଏ, ଦମ୍ଭ ଦିଏ, ସାହସ ଦିଏ, ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖାଏ ଏବଂ ସେହି ସ୍ୱପ୍ନକୁ ସତ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବା ଲାଗି ବାଟ ଦେଖାଇବାପରି ମନେହୁଏ । (୧୩) ଏବଂ ତା ମୂଳରେ ଥାଏ ମଣିଷ (୧୪) ସେ ରସ ପିତା କଷ୍ଟା ଲାଗେ ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ମନର ଅନାବଶ୍ୟକ ଅମୃତକ ସଫା କରିଦିଏ । ଆନନ୍ଦରେ ବିଚାର କରେ । ଅଳ୍ପ ରୂପାଚରିତ ହୋଇଯାଏ ଆନନ୍ଦରେ । ତେଣୁ ଯେଉଁମାନେ ଅନ୍ୟର ଆନନ୍ଦ ଦେଖି ନାହାନ୍ତି, ଆପଣା ଭିନ୍ନ ସଂସାର ଅବଶିଷ୍ଟମାନଙ୍କୁ ଦାସ କରି ରଖିବା ପାଇଁ ଚକ୍ରାନ୍ତ କରୁଥାନ୍ତି ସେଇ ଅଳ୍ପ ସଂଖ୍ୟକ ଦୁଃଖୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଚିରଂଜନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ଅରମ୍ୟ, ପୂତି ଗନ୍ଧମୟ, ଜଠରମଳ ଭାଣ୍ଡର ବହିଷ୍କରଣ ।

ତେଣୁ ଚିରଂଜନଙ୍କ ରଚନା ସମୂହକୁ ଆମେ ଜୀବନ ଓ ସମାଜର ସଂଗୀତ ବୋଲି କହିପାରିବା । ସେ ସଂଗୀତ ମଣିଷକୁ ସତ୍ୟପା କରେନି । ଆପଣାକୁ, ସମଗ୍ର ସଂସାରକୁ ମିତ୍ର ଭାବରେ ବାନ୍ଧି ରଖେ । ଏବଂ, ବାଟ ଚଳାଏ । ଆପଣାକୁ ସର୍ବୋତ୍ତମ ଭାବେ ସକଳଙ୍କ ଗିତରେ ଏବଂ ସକଳକୁ ଆପଣା ଗିତରେ ଅନୁକୂଳ କରିପାରିବା ମଣିଷଟିଏ କେବଳ ଏମିତି ହୋଇପାରେ ।

ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀ

୧. Prose Style - Huntington Brown, University of Minnesota, 1966, p-4
୨. ଜାତିରେ ମୁଁ ଯବନ - ପୁସ୍ତକ ଭଣ୍ଡାର - ୧୯୭୯, ପୃ-୨୧୬
୩. ଏକଲବ୍ୟ କଥା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧ - ସାଥ୍ ମହଲ- ୧୯୭୭, ପୃ-୧୦୦
୪. ପଶ୍ୟତି ଦିକ୍ଷି ଦିକ୍ଷି-ପୁସ୍ତକ ଭଣ୍ଡାର - ୧୯୮୨
୫. Literaty Forms, Trends and Movements- Dr. Raghukul Tilak.
୬. ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ - ଗ୍ରନ୍ଥ ମନ୍ଦିର - ୧୯୬୫ - ପୃ-୯୩
୭. ନିଖଦର୍ପଣେନ - ଗ୍ରନ୍ଥ ମନ୍ଦିର - ୧୯୮୨- ଭୂମିକା
୮. ରୋହିତର ଡାଏରୀ- ପ୍ରଥମ ଭାଗ - ପ୍ରଥମାର୍ଦ୍ଧ- ବିଦ୍ୟାପୁରୀ-୧୯୮୪-ମୁଖ୍ୟବ୍ୟ
୯. ରୋହିତର ଡାଏରୀ- ୨ୟଭାଗ - ଏସ୍ପି ପବ୍ଲିକେଶନ୍ସ- ୧୯୮୪-ଭୂମିକା 'ଘ'
୧୦. ଅରମ୍ୟ ରଚନା - ଜନଶକ୍ତି ପୁସ୍ତକାଳୟ - ୧୯୮୬
୧୧. ଓଡ଼ିଶା ଓ ଓଡ଼ିଆ - ଇଷ୍ଟର୍ଣ୍ଣ ମିଡ଼ିଆ - ୧୯୮୮, ପୃ-୧୯୮
୧୨. ନର ଓ ନାରାୟଣ - ଜନଶକ୍ତି ପୁସ୍ତକାଳୟ - ୧୯୨୦- ଭୂମିକା
୧୩. ସାହିତ୍ୟ ଓ.... - ପୁସ୍ତକ ଭଣ୍ଡାର - ୧୯୮୯- ପୃ-୧୦୦
୧୪. ସବାମୂଳରେ ମଣିଷ - କାହାଣୀ ପ୍ରକାଶନ

ଜୀବନୀକାର ଚିତ୍ରରଞ୍ଜନ

ଶ୍ରୀ ବିରାଜ ମୋହନ ଦାସ

ଯେଉଁ କେତେଜଣ ହାତ ଗଣତା ପ୍ରାବନ୍ଧିକଙ୍କ କୃତିକୁ ସମ୍ମାନ କରି ଏ ଯାବତ୍ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନାର ଧାରା ଚିଣ୍ଟି ରହିଛି ବୋଲି ଦାବି କରାଯାଇଥାଏ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଚିତ୍ରରଞ୍ଜନ ଦାସ ଅନ୍ୟତମ । ସମାଜତତ୍ତ୍ୱ, ନୃତ୍ୟ, ଦର୍ଶନ ତଥା ଧର୍ମାତ୍ମ ତେତନା ଆଧାରିତ ମନନଶୀଳ ପ୍ରବନ୍ଧ ଏବଂ ଆମେ ବଞ୍ଚୁଥିବା ଜୀବନକୁ ସରସ, ସୁନ୍ଦର ଓ ମହିମାମଣ୍ଡିତ କରିବା ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଲିଖିତ ରମ୍ୟ ରଚନାରେ ତାଙ୍କ ସ୍ୱଳ୍ପ ପ୍ରତିଭାର ସିଦ୍ଧି ପ୍ରତିପାଦିତ । ଏହି କୃତିଗୁଡ଼ିକରେ କରାଯାଇଥିବା ଅନୁଶୀଳନ ଓ ବିଶ୍ଳେଷଣରେ ତାଙ୍କର ବୁଦ୍ଧିଦୀପ୍ତ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ପ୍ରତିଫଳିତ । ସେ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ଜୀବନୀକାର । ନିଜର ଆତ୍ମଜୀବନୀ ବ୍ୟତୀତ ସେ ଆଉ ଦୁଇଟି ଜୀବନୀ ପୁସ୍ତକ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ସେହି ଦୁଇଟି ଜୀବନୀ ପୁସ୍ତକ; ‘ଭିନ୍ନ ଜଣେ ବିବେକାନନ୍ଦ’ ଓ ‘ଶ୍ରୀ ନବକୃଷ୍ଣ ଚୌଧୁରୀ : ଏକ ଜୀବନୀ’ ଏହି ଆଲୋଚନାର ପରିସରଭୁକ୍ତ ।

ଏକ

ଭିନ୍ନ ଜଣେ ବିବେକାନନ୍ଦ

ପାଠକ ବହିଟିକୁ ପଢ଼ିବା ପୂର୍ବରୁ ‘ଭିନ୍ନ ଜଣେ ବିବେକାନନ୍ଦ’ ନାଁଟି ତାକୁ ଦୃଢ଼ରେ ପକାଇଥାଏ । ସେହି ଦୃଢ଼ତା ହେଉଛି; ଏହା କ’ଣ ଇନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ଦଶକ ଓ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ଦଶକରେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ପ୍ରଚାର ତଥା ପ୍ରସାରରେ ପ୍ରମୁଖ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରି ତାର ସାଧବଭାକୁ ବିଶ୍ୱମୁଖୀ କରାଇ ପାରିଛନ୍ତି ବୋଲି କୁହାଯାଇଥିବା ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ସମ ଆଉ ଜଣେ ଯୁଗ ପୁରୁଷଙ୍କ ସମ୍ପର୍କିତ କି ? କିନ୍ତୁ ନା, ଏହାର ବିଷୟବସ୍ତୁ ସେଇ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ଜୀବନାଦର୍ଶ ଆଧାରିତ । ତେବେ ଭିନ୍ନତା ଆଲୋଚନାର ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀରେ ପ୍ରତିଫଳିତ । ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟା ଓ କାର୍ଯ୍ୟଧାରାକୁ ମୁଖ୍ୟତଃ ଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନର ଗଭୀର ଅବଗାହୀ ଜଣେ ବିଦ୍ୱାନ୍ଙ୍କ ଧର୍ମାତ୍ମାର ରୂପେ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ କରାଯାଇଥାଏ । ପୁଣି ସବୁଧର୍ମର ସଂସ୍ଥାପକ, ପ୍ରଚାରକ, ପୟଗମର ଆଦିକ ସମ୍ପର୍କିତ ଘଟଣାବଳୀ ଓ ତଥ୍ୟାବଳୀ ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ ହୋଇଥାଏ କେତେ କେତେ ଅଲୌକିକ ଏବଂ ଦେବସୁଲଭ କଥାମାନ । ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଚାରିତ ବାଣୀ ତଥା ଅଲୌକିକ ଘଟଣାଗୁଡ଼ା ଜୀବନୀ ଆଦି ଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଭିନ୍ନ ରୂପେ ପ୍ରତିପାଦିତ ହୋଇ ଯୁଗ ପୁରୁଷ ଅଥବା ଅବତାରୀ ପୁରୁଷ ଭାବରେ ସାବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ଏଇ ପୃଥିବୀରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ଠାରେ ସ୍ୱର୍ଗଲୋକ ଅଧିକାରୀ; ଦେବଗଣ

ସୁଲଭ ସଭାର ପରିପ୍ରକାଶ ହୋଇଥିବାର ବର୍ଷନା ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ମାତ୍ର ପୁସ୍ତକର ଲେଖକ ଚିରଋଜନ ଦାସ ଏଥିରେ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଯେଉଁ ଦିଗଗୁଡ଼ିକ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି- ତାହା ମାନବୀୟ । ଯଥାର୍ଥ ଜ୍ଞାନଦୀପ୍ତ ମଣିଷସୁଲଭ ଆଚାରଯୁକ୍ତ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ସଂସ୍କାର ତେଜନା ତାଙ୍କ ସମୟଠାରୁ ଆରମ୍ଭକରି ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କିପରି ତାର ସାମର୍ଥ୍ୟକୁ ବ୍ୟବହାର ରଖି ତାଙ୍କର ବିଶେଷତ୍ବକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିପାରିଛି ତାହା ପ୍ରସଙ୍ଗ ରୂପେ ଗୃହୀତ । ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ବିଚାରଧାରାର ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ହୋଇଛି ପରୀକ୍ଷିତ । ଅସାଧାରଣ ଦୈବାଗୁଣ ସମ୍ପନ୍ନ ଅବା ଅଲୌକିକ କ୍ଷମତାର ଅଧିକାରୀ ଭାବରେ ନୁହେଁ, ବରଂ ସାଧାରଣ ମାନବୀୟ ଶୁଣର ଅଧିକାରୀ ଭାବରେ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କୁ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବା ହେଉଛି ଏହି ଗିନିତାର ଆଧାର ।

କଳିକତା ଉଚ୍ଚନ୍ୟାୟାଳୟରେ ଆର୍ତ୍ତ ଚାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ ବିଶ୍ବନାଥ ଦତ୍ତଙ୍କ ସୁପୁତ୍ର ଥିଲେ ନରେନ୍ଦ୍ର ଦତ୍ତ, ଯିଏ ପରେ ‘ସ୍ବାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ’ ନାମରେ ପରିଚିତ । ତାଙ୍କ ବାଲ୍ୟକାଳ ରୂପର ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଥିଲା ଗୋଟିଏ ପୁତ୍ର ସତ୍ତାନର ଜନକ ହେବା ପରେ ପତିଷ୍ଠ ବର୍ଷ ବୟସରେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହୋଇ ଯାଇଥିବା ଢେଙ୍କେବାପା ଦୁର୍ଗା ପ୍ରସାଦଙ୍କ ସହ । ବାଳକ ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ତେଉଁଥିଲେ, ଦୌଡୁଥିଲେ, କୁସ୍ତି କରୁଥିଲେ, ଗୁଲି ଓ କ୍ରିକେଟ ଖେଳୁଥିଲେ । ରାଜ ଦରବାର ଖେଳରେ ସମ୍ରାଟ୍ ହୋଇ ଅଧୀନସ୍ଥ ରାଜାଗଣ, ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଏବଂ ମୁଖ୍ୟ ସେନାପତି କୁମିକାରେ ଅଭିନୟ କରୁଥିବା ଘନିଷ୍ଠ ସଙ୍ଗୀମାନଙ୍କୁ ଆଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ । ରାମାୟଣ ପାରାୟଣରୁ ବାନର ଦେବତା ହନୁମାନ କଦଳୀ ବଣରେ ଅବସ୍ଥାନ କରନ୍ତି ଶୁଣି ତାଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଲାଭ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ରାତିସାରା କଦଳୀ ବଣ ପାଖରେ ଟହଇ ମାରୁଥିଲେ । ପାକିଥିଲେ ଗୋଟିଏ ମାଙ୍କଡ଼, ଗୋଟିଏ ଢେଙ୍କି, ମୟୂର, ପଲେ ପାରା ଓ ଦୁଇ ଚିନିଟା ବିକାତି ମୂଷା । ଗଜ ପାଇଥିଲେ ଘରେ ଥିବା ଗାଈମାନଙ୍କୁ । ସାତାରାମଙ୍କ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ରାମାୟଣ ପାରାୟଣରୁ ଶୁଣି ଗଜାର ଭାବେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲେ । ପକ୍ଷୀଗୁଡ଼ି ସ୍ବରୂପ ସୀତା ଓ ରାମଙ୍କ ମାଟିର ମୂର୍ତ୍ତି ତିଆରି କରି ଛାଡ଼ ଉପରେ ଥୋଇଥିଲେ ଓ ସେହି ମୂର୍ତ୍ତି ସମ୍ମୁଖରେ ଧ୍ୟାନ କରୁଥିଲେ । ତେବେ ଏହି ଧ୍ୟାନ ବାଲ୍ୟ ଚପଳତାର ଔଷ୍ଣ୍ୟକାମନ ତେଜ୍ଜି ଗଜାର ନିମଜ୍ଜନରେ ପରିଣତ ହେଉଥିଲା ।

ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା ସେ ଲାଭ କରିଥିଲେ ମେଟ୍ରୋ ପୋଲିଟିଆନ ସ୍କୁଲରେ । ଏହି ବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ହେଉଛନ୍ତି ଚକ୍ରାଳୀନ ବଙ୍ଗ ‘ପ୍ରଦେଶର ଯେଉଁ ନବଜାଗରଣର ଅନ୍ତ୍ୟଦୟ ହୋଇଥିଲା ତାର ଅନ୍ୟତମ ପୁରୋଧା ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଯଶା ପୁରୁଷ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଟ୍ରଷ୍ଟ ବିଦ୍ୟାସାଗର । ସେହି ଅବସରରେ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଟ୍ରଷ୍ଟ ବିଦ୍ୟାସାଗରଙ୍କ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିଥିଲେ । କଲେଜ ଶିକ୍ଷାଲାଭ ସମୟରେ ତାଙ୍କ ଜ୍ଞାନର ପରିସାମା ବିସ୍ତାରିତ ଓ ଗଜାରତର ହୋଇଥିଲା । ସ୍ବତିଶ୍ଚ କଲେଜରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିବା ବେଳେ ଚକ୍ରାଳୀନ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ହେଷ୍ଟି ସାହେବ ଥରେ ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ବର କାଳୀ ମନ୍ଦିରର ପୂଜକ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସଙ୍କ

ସମ୍ପର୍କରେ ସୂଚନା ଦେଇଥିଲେ । ତାହା ପୁଣି ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟର ରୋମାଞ୍ଚିକ କବି ଡ୍ଵାର୍ଡସ୍-
ଫ୍ରେଙ୍କ 'ଡାପୋଡିଲ' କବିତା ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ । ପ୍ରକୃତିର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ ଅର୍ଥାତ୍
ସାନ୍ଧ୍ୟାନୁଭବ ମଣିଷର ଚେତନାରେ କିପରି ବ୍ରହ୍ମ ସାନ୍ଧ୍ୟର ସ୍ପର୍ଶ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରେ ସେହିକଥା
ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବାକୁ ଯାଇ ସେ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପିଲାଦିନର ଘଟଣାଟିଏକୁ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇଥିଲେ ।
ସେଇ କଥାଟି ହେଉଛି; 'ବାଳକ ରାମକୃଷ୍ଣ ଗାଁର ବିଲବାଟ ଦେଇ ଯାଉଥିବା ବେଳେ ତିନେ
କଳାମେଘ ଘୋଟି ଆସିଥିଲା । ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ଵର ଘୋର ଅନ୍ଧାର ଭିତରେ କଣ ଗୋଟାଏ ଉଜ୍ଜ୍ଵଳ
ଉଠୁଥିଲା । ଏହି ସମୟରେ ଦଳେ ଧଳାବର ସେହି କୃଷ୍ଣାଙ୍ଗଳ ଆକାଶରେ ଉଡିଗଲେ ।
ଏତାଦୃଶ ଅପୂର୍ବଦୃଶ୍ୟ ବାଳକ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଆଲୋଚନ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା ଓ ସେ
ସଂସ୍ଥାହୀନ ହୋଇ ତଳେ ପଡିଯାଇଥିଲେ ।' ତାଙ୍କର ଏହି ଚର୍କାନ୍ ଅବସ୍ଥା ଡ୍ଵାର୍ଡସ୍‌ଫ୍ରେଙ୍କ
କବିତାର ମର୍ମ ସହ ତୁଳନାୟ ବୋଲି ହେଷି ସାହେବଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ସାବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ଏହା
ଥିଲା ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ପ୍ରଥମ ପରିଚୟ ପର୍ବ । ତେବେ ପ୍ରଥମେ ସେ
ଦୁହିଁଙ୍କର ସିଧା ସଙ୍ଗେ ଭେଟ ହୋଇଥିଲା ଗୋଟିଏ ବ୍ରାହ୍ମ ସମାଜର ବୈଠକରେ । ସେହିଠାରେ
ଗାତବ୍ୟ ବୋଲୁଥିବା ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣ ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ଵରକୁ ଆସିବା ପାଇଁ କହିଥିଲେ ।

ତେବେ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ ପରେ ସେ ସମୟର ଚଳଣି ଅନୁଯାୟୀ ତାଙ୍କର ବିବାହ ବୟସ
ଉପନୀତ ହୋଇ ଯାଇଥିବାରୁ ପରିବାରର ଲୋକମାନେ ତାଙ୍କ ବିବାହ ସମ୍ପନ୍ନ କରାଇବା
ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ନରେନ୍ଦ୍ର କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ରାଜି ନଥିଲେ । ଗୋଟିଏ
ପ୍ରସ୍ତାବ ଏକଦମ୍ ଠିକ୍‌ଠାକୁ ହୋଇଯିବାକୁ ବସିଥିବା ବେଳେ ବାପାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ଏଥିରେ ବାଧକ
ହେଲା । ବାପା ସାହାଯ୍ୟର୍ଥୀ ଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ଘରର ଆର୍ଥିକାବସ୍ଥା ଶୋଚନୀୟ
ହୋଇପଡିଲା । ତାଙ୍କୁ ଜାଣିଥିବା କେତେଜଣଙ୍କ ସୁପାରିଶ କ୍ରମେ ବିଦ୍ୟାସାଗର, ତାଙ୍କ ଦ୍ଵାର୍ଦ୍ଧ
ଚକ୍ରାବଧାନରେ ପରିଚାଳିତ ବହୁବିକାର ହାଇସ୍କୁଲର ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ ପଦରେ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ
ନିଯୁକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କଲେ । ମାତ୍ର ମାସକ ପରେ ନିଜର ସ୍ଵାଗିମାଳୀ ଆତାର ଯୋଗୁଁ ତାଙ୍କୁ
ଚାକିରିଟିକୁ ହରାଇବାକୁ ପଡିଥିଲା ।

ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଠାରୁ ବୟସରେ ଅଳ୍ପ ବଡ଼, କୁଟୁମ୍ବର ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦତ୍ତ, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଭଳି
ତାଙ୍କୁ ବିବାହ ବନ୍ଧନରେ ବାନ୍ଧିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରି ବିଫଳ ହେବା ପରେ ଜାଣିବାକୁ ପାଇଥିଲେ
ଯେ; 'ନରେନ୍ଦ୍ର ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଆଲୋକ ସନ୍ଧାନର ମାର୍ଗରେ ଯିବା ପାଇଁ ଆଗ୍ରହୀ ।' ସେ ହିଁ
ପରମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ ଈଶ୍ଵର ଉପଲବ୍ଧି ଆକାଂକ୍ଷା ପୂରଣ ପାଇଁ 'ବ୍ରାହ୍ମ ସମାଜ'କୁ ନିଯାଇ
ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ଵରର ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସକ ପାଖକୁ ଯିବାକୁ । ପୂର୍ବରୁ ବ୍ରାହ୍ମ ସମାଜର ବିଭିନ୍ନ
ବୈଠକରେ ନିଜ ଭାରତୀୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ଦ୍ଵୟ ମନର ସଂଶୟକୁ ଦୂର କରିବାରେ
ଅସଫଳ ହୋଇଥିବା ନୟେନ୍ଦ୍ର ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ଵର ଯାଇ ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଭେଟିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସହ

ପ୍ରଥମ ଭାବର ଆଦାନ ପ୍ରଦାନରେ ସେ ଚୁପ୍ ହୋଇଛନ୍ତି । ଜିଜ୍ଞାସା ପୂରଣ ଦିଗରେ ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣ ହିଁ ତାଙ୍କୁ ଉପଯୁକ୍ତ ମାର୍ଗ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିପାରିବେ ବୋଲି ତାଙ୍କର ଧାରଣା ଦୃଢ଼ୀଭୂତ ହୋଇଛି । ନିଜ ବେଶ କୃଷ୍ଣା ଅବା ଆଚାର ବ୍ୟବହାରରେ କେବଳ ନୁହେଁ, ବିଚାରଧାରାର ପରିପ୍ରକାଶରେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣ ଅକୃତ୍ରିମ ଥିଲେ । ‘ସେ ସତରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦେଖିଛନ୍ତି କି ?’ ବୋଲି ନରେନ୍ଦ୍ର ଯେଉଁ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଥିଲେ ତାର ଅକୃତ୍ରିମ ଭରସା ତାଙ୍କୁ ଗଭୀର ଭାବରେ ସ୍ପର୍ଶ କରିଛି । ଦୁହେଁ ପରସ୍ପର ସହିତ ଛନ୍ଦି ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି ।

ସେତେବେଳେ ବଙ୍ଗଳାର ନବଶିକ୍ଷିତ ଅଭିଜାତମାନେ ବ୍ରାହ୍ମ ସମାଜ ମାଧ୍ୟମରେ ସେମାନଙ୍କର ଗାରିମା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ । ପୂର୍ବରୁ ବ୍ରାହ୍ମ ସମାଜର ସହିତ ସମ୍ପର୍କିତ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଠାରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଆଭିଜାତ୍ୟର ଛିଟା ରହିଥିଲା । ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିବା ପରେ ସେ ମଧ୍ୟ କୃତ୍ରିମତା ଛାଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ । ଆଭିଜାତ୍ୟର ତୁଳା ଆତୋପ ଖସିପଡ଼ିଥିଲା । ଲେଖକ ଯଥାର୍ଥରେ କହିଛନ୍ତି; “ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଶରୀରରେ, ଚେକରେ, ହାବଭାବରେ ଓ କଥାରେ ଆଭିଜାତ୍ୟର ଲେଖ ମାତ୍ର ନଥିଲା । ସଂସ୍କାର ବନ୍ଧନ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଭିତରେ ସେହି ଧୂଳିରୁ ଯାହା କିଛି ଥିଲା, ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସ୍ପର୍ଶ ବାଜି ତାହା କୁଆଡ଼େ ତଳକୁ ଖସି ପଡ଼ିଲା ।” (ପୃ ୨୦)

ପିତୃକା ପୂଜାରେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖୁନଥିବା ନରେନ୍ଦ୍ର ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱରରେ ଗୁରୁ ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆରାଧ୍ୟାଦେବୀ; ମାତା କାଳୀଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରୁନଥିଲେ । ଏଥିପାଇଁ ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅଭିମାନର ଭରସାରେ ସେ ଦୃଢ଼ୋକ୍ତି କରିଛନ୍ତି ଯେ ସେ କେବଳ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସୁଛନ୍ତି ଏବଂ ଅଲବଚ ଆସିବେ । ପରିବାର ପ୍ରତିଷ୍ଠାପାତ୍ର ମାର୍ଗ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ହୋଇ ପାରୁନଥିବାରୁ ଗୁରୁଭାଇମାନଙ୍କ କଥାରେ ମା’ଙ୍କ ସମ୍ମୁଖକୁ ଯାଇଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ମା’ଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ଲମ୍ବ ହୋଇ ପ୍ରଣାମ କରିବା ଅବସରରେ ସେ ଯେଉଁଥିପାଇଁ ଯାଇଥିଲେ ତାହା ମାଗି ନପାରି ମାଗିଛନ୍ତି; “ମାଆ ମୋତେ ବିବେକ ଦିଅ, ତ୍ୟାଗ ଶକ୍ତି ଦିଅ, ମୋତେ ଜ୍ଞାନ ଦିଅ, ମୋତେ ଗତି ଦିଅ, ମୁଁ ତୁମକୁ ଯେପରି ଅବ୍ୟାହତ ଭାବରେ ଦେଖିପାରୁଥିବି ମୋତେ ତୁମେ ସେହି ସାମର୍ଥ୍ୟ ଦିଅ ।” ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ପୁଣି ଥରେ ଗଲେ । ସେଥର ମଧ୍ୟ ସେ ପୂର୍ବଥର ପରି ବୁଲିଗଲେ । ଶେଷରେ ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣ ମା କାଳୀଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଘର ଚଳିଯିବା ଭଳି ଅର୍ଥର ଯୋଗାଡ଼ ହୋଇଯିବା ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କରିବେ ବୋଲି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଲେ । ଏହାପରେ ନରେନ୍ଦ୍ର ନିଶ୍ଚିତ ହୋଇ ପୂରାପୂରି ଗୁରୁଙ୍କ ଆଶ୍ରିତ ହୋଇଯାଇଥିଲେ ।

ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱରଠାରେ ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ରରେ ରଖି ବାରଜଣ ଯୁବକ ଯେଉଁ ଟୁଟନ ଅଭିପ୍ରାୟ ନେଇ ଏକଜୁଟ ହୋଇଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ସବା ଆଗରେ ଥିଲେ ନରେନ୍ଦ୍ର । ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଅନୁଯାୟୀ ସେ ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ସିଧାସଳଖ ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇ ପାରୁନଥିଲେ । ନିଜର ଯଥାର୍ଥ ଉପଲବ୍ଧି ନହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ତାଙ୍କ ସହ ଯୁକ୍ତି

କରୁଥିଲେ । ଏପରିକି ସନ୍ଦେହ ମଧ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ତଥାପି ବେଳେ ବେଳେ ରାମକୃଷ୍ଣ ଗଙ୍ଗାକୂଳକୁ ପଳେଇ ଆସୁଥିଲେ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପ୍ରତୀକ୍ଷାର ତାବତା ଯୋଗୁଁ । ପୁଣି କହୁଥିଲେ; “ମାଛମାନଙ୍କ ଭିତରେ ନରେନ୍ଦ୍ର ହେଉଛି ରୋହିମାଛ । ଆଉ ସମସ୍ତେ ସାନ ଜାତିର; ପୋହଳା ବା ସେହିପରି କିଛି । ବନସୀରେ ବଡ଼ମାଛ ଧରିଲେ ଲୋକମାନେ କ’ଣ କରନ୍ତି ? ସେମାନେ ସୂତା ଛାଡ଼ି ଦିଅନ୍ତି ଓ ମାଛ ଖେଳୁଥାଏ । ଖେଳି ଖେଳି ଅବଶ ହୋଇଯାଏ, ତାର ସବୁ ଶକ୍ତି ସରିଯାଏ । ସେତେବେଳେ ଯାଇ ସୂତାକୁ ଟାଣି ମାଛଟିଏକୁ ଧରିହୁଏ ।” କେବଳ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ପାକ କରାଯାଇଥିବା ଖାଦ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିବା ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିରେ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତୁତ ରନ୍ଧା ଖାଦ୍ୟ ଖାଇବାକୁ ଆଗରର ହୋଇ କହିଥିଲେ; “ନରେନ୍ଦ୍ର ପରି ଗୋଟିଏ ଶୁଣ ଆତ୍ମାର ରନ୍ଧା ଖାଦ୍ୟ ଖାଇଲେ ତାହା କଦାପି ଅନିୟମ ହେବନାହିଁ ।”

ଗୁରୁ-ଶିଷ୍ୟ ପରମ୍ପରାରେ ସେ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ସମ୍ପର୍କର ରୂପରେଖ ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ଯାଇ ଲେଖକ କହିଛନ୍ତି, “ଅସଲ ଗୁରୁ ଆପଣାର ସବୁ ଶିଷ୍ୟଙ୍କୁ ସମାନ ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ଝଟକେ ସତ, ମାତ୍ର ସେଭଳି କୌଣସି ଗଣିତ ଦ୍ଵାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ପରିଚାଳନା କରେନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷାର ମୂଳ ବାସନାଟିକୁ ସେ ଅଲଗା ଅଲଗା କରି ଚିହ୍ନେ ଓ ସେହି ଅନୁସାରେ ତାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଏ । ସେହି ଅନୁସାରେ ହୁଏତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଷ୍ୟ ସହିତ ତାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ସମ୍ପର୍କଟି ମଧ୍ୟ ଅଲଗା ହୋଇଥାଏ ।” (ପୃ. ୨୫) ପୁଣି ଶିଷ୍ୟର ଅନୁଭବ, “ହୁଏତ ହସ୍ତକ୍ଷେପ ମୋଟେ ନଥାଏ । କେବଳ ବିଶ୍ଵାସ ହିଁ ରହିଥାଏ । ତଥାପି ଶିଷ୍ୟ ନିଜ ଭିତରୁ ଯାହା ହୋଇ ହୋଇ ଆସୁଥାଏ ଓ ନିଜ ଆଖିରେ ଯାହା ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଆସୁଥାଏ ସେହି ସବୁକିଛି ଗୁରୁଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ସମ୍ଭବ ହେଉଛି ବୋଲି ସେ ଅନବରତ ଅନୁଭବ କରିବାରେ ଲାଗିଥାଏ । ଏହି ସମ୍ବନ୍ଧ, ପରମ୍ପରାର ଇତିହାସରେ ଖାଲି ଭାରତବର୍ଷରେ ନୁହେଁ, ସମୁଦାୟ ପୃଥିବୀରେ ହିଁ ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣ ଓ ନରେନ୍ଦ୍ର ଏକ ଅନନ୍ୟ ନିତ୍ୟ ନମସ୍ୟ ଯାଉଛି ହୋଇ ରହିଥିବେ ।” (ପୃ. ୨୬-୭)

ନିର୍ବିକଳ୍ପ ସମାଧି ମାଧ୍ୟମରେ ସେ ପରମ ସତ୍ତାଷ୍ଟ ଲାଭ କରିବେ ବୋଲି ନରେନ୍ଦ୍ର ଦିନେ ଗୁରୁଙ୍କ ଆଗରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଶିଷ୍ୟର ଲକ୍ଷ୍ୟ ବିଷୟରେ ଅବଗତ ହେବା ପରେ ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କୁ କହିଥିଲେ; “ତୁ ଏତେ ବଡ଼ ଆଧାରଟିଏ, ତୋ ମୁହଁରେ ପୁଣି ଏଇକଥା ? ମୁଁ ଭାବିଥିଲି ତୁ ଗୋଟାଏ ବିଶାଳ ବରଗଛ ପରି ହେବୁ । ତୋ ଛାୟାରେ ହଜାର ହଜାର ମନୁଷ୍ୟ ଆଶ୍ରୟ ପାଇବେ । ତା’ ନହୋଇ ତୁ କେବଳ ନିଜର ମୁକ୍ତି ଲାଭା କରୁଛୁ ! ନିଜର ମୁକ୍ତି ଲାଭା କରିବା ହେଉଛି ଅତି ତୁଳୁ ଆଉ ହାନି କଥା ।” ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ସତେ ଯେମିତି ଏହିତଳ କଥା ହିଁ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଜୀବନଧାରା ଓ କାର୍ଯ୍ୟଧାରକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରିଛି । ତାଙ୍କର ଚରମ ଓ ପରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ବଦଳି ଯାଇଛି । ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ମାଧ୍ୟମ କରି ଗୋଟିଏ

ଉପଯୋଗୀ ଭିତ୍ତିକୁମ୍ଭ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାରେ ଗୁରୁ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଯେପରି ଅବଦାନ ରହିଛି ନିଜକୁ ଭିତ୍ତିକୁମ୍ଭରେ ପରିଣତ କରି ଗୁରୁଙ୍କ ସମ୍ପଦର୍ଶୀ ସଂସ୍କାର ଚେତନାକୁ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱରେ ସପକ୍ଷତାର ସହ ପ୍ରଚାର ତଥା ପ୍ରସାର କରିବାରେ ଶିଷ୍ୟ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଅନୁରୂପ ଦକ୍ଷତା ମଧ୍ୟ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଛି । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସାଧନାକୁ ମୂଳାଧାର ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ନରେନ୍ଦ୍ର କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧର୍ମର ଗଣିତରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହି ନାହାନ୍ତି ବରଂ ସବୁଧର୍ମର ହେତୁ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଚେତନାକୁ ଜାଗରିତ କରିବାର ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ପୁଣି ନିଜର ମୁକ୍ତି କାମନାକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଦୁଃଖମୋଚନ ଏବଂ ହିତସାଧନରେ ବ୍ରତୀ ହୋଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଜୀବନ-ଚର୍ଯ୍ୟାସ ଏତାଦୃଶ ବୈଚିତ୍ର୍ୟକୁ ଆଧାର କରି ଲେଖକ ତାଙ୍କୁ ଜଣେ ସମ୍ପଦର୍ଶୀ ସଂସ୍କାରକ ରୂପେ ସାବ୍ୟସ୍ତ କରିବାର ଉଦ୍ୟମ କରିଛନ୍ତି- ଯାହା ବିବେଚାନୟକ ଗତାନୁଗତିକ ଚରିତ୍ରାୟନ ଠାରୁ ଭିନ୍ନ ।

ନିଜର ସାଂସାରିକ ନାମ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଆଉ ଗୋଟିଏ ଗୁରୁଦତ୍ତ ନାମ ଗ୍ରହଣ କରିବା ହେଉଛି ଭାରତୀୟ ସନ୍ନ୍ୟାସ ପରମ୍ପରାର ଏକ ଚଳଣି । ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସମେତ ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସଙ୍କ ଅନୁଗାମୀମାନେ ନିଜର ଦ୍ୱିତୀୟ ନାମ ଗ୍ରହଣ କଲା ବେଳକୁ ଗୁରୁ ଜୀବିତ ନଥିଲେ । ନରେନ୍ଦ୍ର ‘ରାମକୃଷ୍ଣାନନ୍ଦ’ ନାମରେ ପରିଚିତ ହେବାକୁ ଚାହିଁଥିଲେ । ମାତ୍ର, ଆଉଜଣେ ଗୁରୁଭାଇ ଶିଷ୍ୟଙ୍କର ଗୁରୁଙ୍କ ପ୍ରତି ଥିବା ଆନୁଗତ୍ୟକୁ ଉପଲବ୍ଧ କରି ସେ ନିଜେ ତାଙ୍କୁ ଏହି ନାମ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ନିଜ ପାଇଁ ‘ବିବିଦାଷାନନ୍ଦ’ ନାମ ବାଛିଥିଲେ । ପରେ ‘ବିବେକାନନ୍ଦ’ ଓ ‘ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ’ ନାମରେ ମଧ୍ୟ ପରିଚିତ ହୋଇଥିଲେ । ତେବେ ଚିକାଗୋ ଧର୍ମ ମହାସଭାରେ ଯୋଗ ଦେବା ପାଇଁ ଯାତ୍ରା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଥିବା ବେଳେ ସେ ପୁଣି ବିବେକାନନ୍ଦ ନାମକୁ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଆଉ ସେହି ନାଁରେ ସେ ବିଶ୍ୱବିଜୟୀ ଓ ବିଶ୍ୱବିଖ୍ୟାତ ହେଲେ ।

ପୋଥିର ଜ୍ଞାନ ଓ ବିଦ୍ୟାକୁ କାର୍ଯ୍ୟଧାରାରେ ପରିଣତ କରିବା ପାଇଁ ଅନୁରୂପିତ ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ସେଇ ବାରଜଣାଯାକ ଚତୁର୍ଥ ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ । ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରେରଣାକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ଏକାନ୍ତ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବିବେଚନା କରାଯାଇଥିଲା । ଅନୁରୂପି ଆହରଣ ନିମିତ୍ତ ପରିବ୍ରଜ ହେଉଛି ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ମାଧ୍ୟମ । ତେଣୁ ବିବେକାନନ୍ଦ ଜଣେ ପରିବ୍ରାଜକ ଭାବରେ ପ୍ରଥମେ ସମଗ୍ର ଭାରତ ଭ୍ରମଣରେ ବାହାରିଥିଲେ । କୁହାଯାଇଛି; “ପରିବ୍ରାଜକର ସମ୍ମୁଖରେ ସତେ ଅବା କ’ଣଟିଏ, କେଉଁ ଆକର୍ଷଣଟିଏ ଅଥବା ଆହ୍ୱାନଟିଏ ଗୋଟିଏ ତାରା ପରି ଜଳୁଥାଏ । ସେଇ ତାରା ମଣିଷକୁ ଟାଣେ । ନିଜ ଭିତରେ ଜଳୁଥିବା ତାରାଟି ସହିତ ସେହି ତାରାଟିର କେତେ ନା କେତେ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରହିଥାଏ । ତେଣୁ ଭାରି ସହଜରେ ତାକୁ ଚିହ୍ନି ହୁଏ । ଚିହ୍ନିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମଣିଷ ପରିବ୍ରାଜକ ହୋଇ ବାହାରିଯାଏ । ଆଉ କଦାପି ଲାଖୁ ରହିଯାଏ ନାହିଁ ।” (ପୃ. ୨୯)

ଆହୁରି କୁହାଯାଇଛି; “ଏକ ସତ୍ୟର ସ୍ବର୍ଣ୍ଣ ପାଇ ସାରିବା ପରେ ମଣିଷ ପରିବ୍ରାଜକ ହୋଇ ଜଗତ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରି ବାହାରେ, ଯେପରିକି ସେହି ଜଗତରୁପୀ ଶିଳାଟି ଉପରେ ଲବ୍ଧ ସତ୍ୟଟିକୁ ପିଟି ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖୁ ହେବ, ନିଜକୁ ସତତ ପରୀକ୍ଷା କରି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ଆଣି ହେବ ଏବଂ ଅନୁରୂପ ଏକ ନୂତନ ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ନିଜଜାରି ସେହି ଜଗତ ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ବାଟିଟିଏ ବାହାରି କରି ଚାଲି ହେବ ।” ସତେ ଯେମିତି ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣ ଯେଉଁ ଆଶା ପୋଷଣ କରିଥିଲେ ଯେ ନରେନ୍ଦ୍ର ଭବିଷ୍ୟତରେ ବରଗଛଟିଏ ହେବ ଏବଂ ତା’ ଛାଇରେ ହଜାର ହଜାର ମଣିଷ ଆଶ୍ରୟ ପାଇବେ, ସେହି ଲକ୍ଷ୍ୟ ପୂରଣ କରିବା ପାଇଁ ବାହାରି ପଡ଼ିଥିଲେ ସ୍ବାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଜଣେ ପରିବ୍ରାଜକର ରୂପ ଧାରଣ କରି ।

ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷେ ଜଣେ ପରିବ୍ରାଜକର ଜୀବନ ତାଙ୍କ ମନର ଅନେକ ସଂଶୟକୁ ଦୂର କରି ପାରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାକୁ ସାଧାରଣ ଜନଜୀବନ ସହିତ ଅତରଙ୍ଗ କରି ପାରିଥିଲା । ଏହି ଅବସରରେ କେତେବେଳେ ଦିନ ଦିନ ଧରି ଖାଦ୍ୟ ବିନା ଉପବାସରେ କଟିଛିତ, ଆଉ କେତେବେଳେ ଭୋକରେ ସଂସ୍ଥାହୀନ ହୋଇ ତଳେ ପଡ଼ିଥିବା ବେଳେ ଅସରାଏ ବର୍ଷାର ସ୍ବର୍ଣ୍ଣରେ ପୁଣି ଚେତା ଫେରି ପାଇଛନ୍ତି । କପର୍ଦ୍ଦକ ଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ଚାଲିଚାଲି ଆଗ୍ରାକୁ ବୃନ୍ଦାବନ ଯାଇଥିବା ବେଳେ ବୃନ୍ଦାବନ ଠାରୁ ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ମାଇଲ ପୂର୍ବରୁ ଜଣେ ଧୂମପାନ କରୁଥିବା ଦେଖି ତାଙ୍କ ମନରେ ଧୂମପାନ କରିବାର ଇଚ୍ଛା ଜାଗିଛି । ସକାଳ ପହରୁ କିଛି ଖାଦ୍ୟ ପେଟରେ ପଡ଼ି ନଥିବାରୁ ଭୋକ ପ୍ରବଳ ଥିବା ବେଳେ ଧୂଆଁ କଳେ ପେଟରେ ପଡ଼ିଲେ କିଛି ଚାକାପଣ ସଞ୍ଚରିଯିବ ଏଇ ଆଶାରେ ସେ ସେଇ ଧୂମପାନକାରୀକୁ ଧୂଆଁ କଳେ ମାଗିଛନ୍ତି । ଧୂମପାନକାରୀ ଜଣକ ଜାତିରେ ହାଡ଼ୀ ବୋଲି ଜଣାଇଛି ଓ ସେଇଥିପାଇଁ ତା’ ଚିଲମରୁ ଧୂଆଁ ଦେବାକୁ କୁଣ୍ଠା ପ୍ରକାଶ କରିଛି । ପାରମ୍ପରିକ ସଂସ୍କାର କବଳିତ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ମନ ବୁଝି ଯାଇଛି । ଜଣେ ନୀଚ ଜାତିଲୋକର ଚିଲମରୁ ଧୂମପାନ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ବିଚାରି ସେ ଆଗକୁ ଚାଲିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ପ୍ରାୟ ଅଧମାଇଲିଏ ବାଟ ଆଗକୁ ଗଲାପରେ ପରମ୍ପରାଗତ ସଂସ୍କାର ବିରୋଧରେ ସନ୍ଧ୍ୟାସର ଆଚାର ମନ ଭିତରେ ଦୃଢ଼ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି । ପରିବାର ଓ ସମାଜର ସକଳ ଧାରଣାକୁ ବର୍ଜନ କରି ସାରିଥିବା ସନ୍ଧ୍ୟାସୀ ଜାତି ପ୍ରଥାକୁ କାହିଁକି ମାନିବ ଓ ସେ କାହିଁକି ଧୂମପାନକାରୀର ଚିଲମରୁ ଧୂମପାନ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ, ଏକଥା ତାଙ୍କ ହୃଦୟକୁ ଆହୋଜିତ କରିଛି । ସେ ଅସ୍ଥିର ହୋଇଛନ୍ତି । ପୁଣି ଅଧମାଇଲିଏ ବାଟ ପଛକୁ ଫେରିଛନ୍ତି । ସେ ଲୋକଟିର ନାନା ଆପରିକ୍ତ ଗ୍ରହଣ ନକରି ତାର ଅଇଁଠା ଚିଲମରୁ ଧୂମପାନ କରିଛନ୍ତି । ସନ୍ଧ୍ୟାସବ୍ରତର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ସ୍ବାକୃତି ପାଇଛି ।

ରାଜପୁତାନାର କରତ ରାଜ୍ୟ ଖେତ୍ରୀର ରାଜା ଅଜିତ ସିଂହଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ ହୋଇଥିଲା ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର । ସେ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କୁ ବହୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆର୍ଥିକ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଯେପରିକି; ଆମେରିକା ଯାତ୍ରାର ଅଧିକରାଗ ଖର୍ଚ୍ଚ, ସ୍ବାମୀଜୀଙ୍କ ନିତ୍ୟ

ନୈମିତ୍ତିକ ଖର୍ଚ୍ଚ, ତାଙ୍କ ପରିବାର ପ୍ରତିଯୋଷଣ ପାଇଁ ମାସିକ ଏକଶତ ଓ ତାଙ୍କ ମା'ଙ୍କ ଘରଟିଆରି ପାଇଁ ଦକ୍ଷହତାର ଟଙ୍କାର ବ୍ୟୟ ଭାର ସେ ବହନ କରିଛନ୍ତି । ଗୁଜୁରାଟର ଲିମ୍ବଡ଼ିର ରାଜା ଯଶୋବନ୍ଦ ସିଂହ ଥିଲେ ସନାତନ ଧର୍ମର ବିଶ୍ୱାସୀ । ଆଧୁନିକ ଚିନ୍ତାଧାରାଗୁଡ଼ିକୁ ଠିକ୍ ଭାବରେ ବୁଝି ପାରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଥିଲା । ସେ ମଧ୍ୟ ଇଂଲଣ୍ଡ ଓ ଆମେରିକା ଗ୍ରାମଣ କରିଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ଠାରୁ ଭାରତୀୟ ଧର୍ମ ଦୃଷ୍ଟି ସମ୍ପର୍କିତ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ପ୍ରବଚନ ଶୁଣିବା ପରେ ସେ ମୁରଖ ଏବଂ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ବିଦେଶରେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବେଦାନ୍ତର ପ୍ରଚାର ଓ ପ୍ରସାର କରାଗଲେ ତାହା ବିଶ୍ୱରେ ଭାରତର ପ୍ରତିଷ୍ଠାକୁ ବଢ଼ାଇବାରେ ସହାୟକ ହେବ ବୋଲି ତାଙ୍କ ମନରେ ଦୃଢ଼ ଧାରଣା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ସେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ଆଗରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରସାବ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି । କେତେକ ରାଜାମାନଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ସୁସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ଗୁରୁଭାଇ ଏବଂ ଅନୁଗାମୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସନ୍ଦେହର ଶିକାର ହୋଇଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ସନ୍ଦେହ ମୋଚନ କରିବାକୁ ଯାଇ ସେ କହିଛନ୍ତି ଯେ ‘ରାଜାମାନେ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଓ ସାଧନର ଅଧିକାରୀ । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଇ ପାରିଲେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଅଶେଷ କଲ୍ୟାଣ ସାଧନ ହୋଇ ପାରିବ ?’ ଇଇରରେ ଗୁରୁଭାଇ ଏବଂ ଅନୁଗାମୀମାନଙ୍କର ସନ୍ଦେହ ମୋଚନ ହୋଇଯାଇଛି ଓ ସେମାନେ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ଯୁକ୍ତିର ଯଥାର୍ଥତାକୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିଛନ୍ତି ।

ଗୁଜୁରାଟ ପରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଯାଇ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି । କନ୍ୟାକୁମାରୀ ଠାରେ ସମୁଦ୍ରବେଳାର ଅନତି ଦୂରରେ ଥିବା ପ୍ରସର ଖଣ୍ଡ ନିକଟକୁ ପହଞ୍ଚି ପହଞ୍ଚି ଯାଇ ସେଠାରେ ତ୍ରିନିଦିନ ଉପାସନାରତ ରହିଛନ୍ତି । ସେତିକିବେଳେ ଯେଉଁ ସଂକଳ୍ପକୁ ସେ ନିଜ ଜୀବନର ମୁଖ୍ୟ ଧ୍ୟେୟ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ତାହା ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉପଦେଶ ଆଧାରିତ । ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣ ବହୁବାର କହିଥିଲେ; “ପେଟ ଖାଲିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଣିଷ କଦାପି କୌଣସି ଧର୍ମଚାରଣ ନିମନ୍ତେ ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।” ଏହି କଥାର ମର୍ମକୁ ଯଥାଯଥ ଭାବରେ ବୁଝିବାରେ ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନୁସୂତ ପରିବ୍ରାଜକର ଜୀବନ ସହାୟକ ହୋଇଛି । ପରିବ୍ରାଜ ବେଳେ ସେ ନିଜେ ଗୋଜଇପାସର କଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭାରତବର୍ଷର ଅଗଣିତ ବୁଦ୍ଧିଷ୍ଠ ଜନଗଣଙ୍କର ଦୁଃଖ ତଥା ସମସ୍ୟାକୁ ଅଙ୍ଗୀକୃତ କରିଛନ୍ତି । ସେଇମାନଙ୍କ ଉତ୍ଥାନ ନିମିତ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ସେ ସଂକଳ୍ପ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ।

ଆମେରିକା ଯାତ୍ରା ନିମିତ୍ତ ଜାହାଜକୁ ଚଢ଼ିବାର ଅବ୍ୟବହୃତ ପୂର୍ବରୁ ସେ ନିଜର ମନୋଭାବ ଜଣେ ଗୁରୁଭାଇଙ୍କ ନିକଟରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଯାଇ କହିଛନ୍ତି; “ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ସମଗ୍ର ଭାରତ ବର୍ଷ ବୁଲି ଦେଖି ସାରିଲିଣି । x x x ମାତ୍ର ନିଜ ଆଖିରେ ଏହି ଦେଶର ସାଧାରଣ ଜନଗଣଙ୍କର ଉଚ୍ଚତ ତାରିତ୍ର୍ୟ ଓ ଭୟଙ୍କର ବହୁବିଧ ଦୁଃଖକୁ ଦେଖି ନିଜ ଭିତରେ ମୁଁ ପ୍ରକୃତରେ କେତେ ବ୍ୟଥା ନ ପାଇଲି । ଏହିସବୁ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ମୁଁ ଅଶ୍ରୁ ସମ୍ବରଣ କରି

ପାରିଲି ନାହିଁ । ଏସବୁ ଦେଖିବା ପରେ ମୋର ମନରେ ଏହି ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ହୋଇ ଯାଇଛି ଯେ, ସେହି ଜନସମୂହର ଦାରିଦ୍ର୍ୟକୁ ଦୂରକରି ସେମାନଙ୍କର ଯାବତୀୟ କଷଣକୁ ନ ମେଣ୍ଟାଇବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଯାଇ ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ପ୍ରଚାର କରିବା ଏକ ନିଷ୍ଫଳ ପ୍ରୟାସ ହିଁ ହେବ । ଏହି କାରଣରୁ ଦରିଦ୍ର ଜନଗଣଙ୍କର ଦାରିଦ୍ର୍ୟରୁ ମୁକ୍ତିଲାଭ ନିମନ୍ତେ ଅଧିକ ଉପାୟ ଏବଂ ସମ୍ଭବ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିବାକୁ ହିଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ଆମେରିକା ଯାତ୍ରା କରୁଛି ।” ସେ ଚିତ୍ତା କରିଛନ୍ତି; “ଯଦି କେତେକଣ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥପର ସନ୍ଧ୍ୟାସୀ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ ଲାଗି ହିଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବେ ବୋଲି ନିଜ ପାଖରେ ସଂକଳ୍ପବଦ୍ଧ ହୋଇ ଭାରତ ବର୍ଷରେ ଗାଆଁକୁ ଗାଆଁ ବୁଲିବେ, ଶିକ୍ଷାର ସଂପ୍ରସାରଣ ଘଟାଇବେ ଏବଂ ମୁହଁର କଥା ତଥା ମାନଚିତ୍ର, କ୍ୟାମେରା, ବୁମ୍‌ଷ୍ଟକ ପ୍ରଭୃତି ସହାୟକ ଶିକ୍ଷଣ-ସାମଗ୍ରୀ ନେଇ ତତ୍ତ୍ୱାତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କର ସ୍ଥିତିରେ ଉନ୍ନତି ବିଧାନ କରିବାର ଚେଷ୍ଟା କରିବେ, ତତ୍କାଳୀନ ସମୟକ୍ରମେ ଉତ୍ପାଦନ ସମ୍ଭବ ହେବ ନାହିଁକି ?” ସମସ୍ୟା ଓ ତାର ସମାଧାନ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହେବା ପରେ ତାହା ରୂପାୟନ ପାଇଁ ଯେଉଁ ସାଧନର ଆବଶ୍ୟକ ତାହାକୁ ପୂରଣ କରିବା ପାଇଁ ସ୍ୱାମୀଜୀ ଆମେରିକା ଅଭିମୁଖେ ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । କାରଣ ମୂଳ ସାଧନ ହେଉଛି ଅର୍ଥ । ଦେଶ ଭିତରୁ ଏତେ ଅର୍ଥ ମିଳିବାର ସମ୍ଭାବନା ଆଦୌ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସ୍ୱାମୀଜୀ ସ୍ଥିର କଲେ ଯେ ସେଠାରେ ସେ ଲୋକମାନଙ୍କ ଆଗରେ ନିଜର ବକ୍ତବ୍ୟ ରଖିବେ ଏବଂ ପ୍ରତିବଦ୍ଧରେ ଯେଉଁ ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜିତ ହେବ ତାହା ଏହି କାମରେ ନିଯୋଜିତ ହେବ ।

ସ୍ୱାମୀଜୀ ସାତ୍ତ୍ୱେ ତିନିବର୍ଷକାଳ ଆମେରିକା ଓ ଯୁରୋପରେ ପରିବ୍ରଜ କରିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କ ବିଦେଶ ଯାତ୍ରାର ସମସ୍ତ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିଥିବା ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଅନୁରାଗୀମାନଙ୍କର ଆଶା ଓ ଆକାଂକ୍ଷାକୁ କିପରି ପୂରଣ କରିଥିଲେ ତାହାକୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କରିବା ଲୋଡ଼ା । ଆମେରିକାର ଚିକାଗୋ ସହରରେ ପହଞ୍ଚି ସେ ଜାଣିବାକୁ ପାଇଥିଲେ ଯେ ଧର୍ମ ମହାସଭା ବସିବାକୁ ଆହୁରି ଦୁଇମାସ ବାକୀ । ଚିକାଗୋର ରହଣି ଖର୍ଚ୍ଚ ଅଧିକ ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ବୋଷନ ଯାଇଛନ୍ତି । ବାଟରେ ଜଣେ ବୃଦ୍ଧା ସହଯାତ୍ରିଣୀଙ୍କ ସହିତ ଟ୍ରେନ୍‌ରେ ପରିଚୟ ହୋଇଛି; ଯିଏ ତାଙ୍କୁ ଆଶ୍ଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କରି ମାଧ୍ୟମରେ ହାର୍ଡ଼ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଗ୍ରୀବ୍ ଭାଷାର ପ୍ରଫେସର ଜନ ହେନେରୀ ରାଇଟ୍‌ଙ୍କ ସହ ପରିଚୟ ହୋଇଛି । ସେ ଧର୍ମ-ମହାସଭାରେ ଯୋଗଦେବା ନିମିତ୍ତ ଅନୁମତି ମିଳିବାର ଆବଶ୍ୟକୀୟ କାଗଜପତ୍ର ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ପାଇଁ ଯୋଗାଡ଼ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ହଜାଇ ଦେଇ କପର୍‌କ ଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ଚିକାଗୋର ରାସ୍ତାରେ ଘୁରି ବୁଲିଛନ୍ତି ଏବଂ ପିନ୍ଧୁଥିବା ବିଚିତ୍ର ପୋଷାକ ଲାଗି କେତେ ଲୋକଙ୍କ ଠାରୁ ତାଙ୍କୁ ନାନା ନିର୍ଯ୍ୟାତନାର ଶିକାର ହେବାକୁ ପଡ଼ିଛି ।

ସେ ଯାହାହେଉ, ଅବଶେଷରେ ଧର୍ମ ମହାସମ୍ମେଳନରେ ସେ ଯୋଗ ଦେଇଛନ୍ତି ଏବଂ ସେଠାରେ ନିଜର ବକ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିବାର ସୁଯୋଗ ଯେତେବେଳେ ଆସିଲା

ସେତେବେଳେ ସେ ମହଲତ ନେଲେ । ଲେଖକଙ୍କ ଭାଷାରେ; “ସେପରି ଆଉ କେହି କରି ନଥିଲେ । ସ୍ବାମୀଜୀ କହିବା ଲାଗି ମୋତେ ହକ ହକ ହେଉନଥିଲେ । ସିଏ ଆପଣାର ଇପଲବ୍ଧ, ଯେତିକି ବଡ଼ ସତ୍ୟର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ବ କରୁଥିଲେ, ତାହାହିଁ ଉପଯୁକ୍ତ ହେବା ଲାଗି ନିଜ ଭିତରୁ ଅନୁରୂପ ଏକ ବକର ସାହଚର୍ଯ୍ୟ ଖୋଜୁଥିଲେ ଓ ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରକୃତ ବେଳଟି ଆସିବା ଯାଏଁ ଅପେକ୍ଷା କରୁଥିଲେ ।” (ପୃ. ୪୪) ସେଦିନ ଅପରାହ୍ନ ଅଧିବେଶନର ଶେଷଆଡ଼କୁ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ସମୟଟି ଆସିଲା, ସେତେବେଳେ ସ୍ବାମୀଜୀ ନିଜର ବକ୍ତବ୍ୟ ରଖିଲେ ଓ ତାହା ଶ୍ରୋତୃ ମଣ୍ଡଳୀର ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ହୃଦୟକୁ ସ୍ପର୍ଶ କଲା । ଘନ ଘନ କରତାହି ଦ୍ଵାରା ତାଙ୍କର ବକ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରତି ଅଭିନୟିତ ହୋଇଥିଲା । ସେଠାରେ କେବଳ ସେଇଦିନ ନୁହେଁ, ଅନ୍ୟଦିନମାନଙ୍କରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଯେଉଁ ବକ୍ତୃତାମାନ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ସେଗୁଡ଼ିକରେ ସେ କେବଳ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର କଥା ନକହି ସବୁଧର୍ମର ସାରବତୀ ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମରେ ରହିଥିବା ଧର୍ମାନ୍ଧତା ସମ୍ପର୍କରେ ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର କଥାଗୁଡ଼ିକ ସେହି ଧର୍ମ ମହାସଭାର ଶ୍ରୋତ ମଣ୍ଡଳୀକୁ କେବଳ ଅତରଙ୍ଗତାରେ ବାନ୍ଧି ପକାଇ ନଥିଲା, ତାହା ସେହି ଧର୍ମ ମହାସଭାର ପରିବେଶ ତେଜ୍ଜି ଚିକାରୋ ସହର ସାରା ଏବଂ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ଵରେ ଏକ ନୂତନ ସନ୍ଦାନ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି । ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ସେହି ସନ୍ଦାନର ପ୍ରତିଧ୍ଵନି ଯେଉଁମାନେ ସ୍ବାମୀଜୀଙ୍କ ପୃଷ୍ଠପୋଷକ ସାଜି ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ବ କରିବା ଲାଗି ତାଙ୍କୁ ସେଠାକୁ ପଠାଇଥିଲେ ତାଙ୍କ ଜାନରେ ଅନୁରଣିତ ହୋଇଥିବ ଓ ସେମାନେ ବେଶ୍ ଆତ୍ମସତୋଷ ଲାଭ କରିଥିବେ ।

ତେବେ ସ୍ବାମୀଜୀ ଭାରତ ଛାଡ଼ିବାର ଅବ୍ୟବହିତ ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟଧାରା ସମ୍ପର୍କରେ ଯେଉଁ ସୂଚନା ଦେଇଥିଲେ ତାହାକୁ ସେଠାରେ ନିର୍ବାହ କଲେ କି ? ଏକଥା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟରେ କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ ଭାରତର ଦରିଦ୍ର ନାରାୟଣଙ୍କ ଉତ୍ଥାନ କ୍ଷଣ ମୋତନ ପାଇଁ ସେଠାରେ ତାଙ୍କର ଉଦ୍ୟମ ଜାରି ରହିଛି । ସେହିଠାରେ ସେ କେଡ଼େ ନିଃସଙ୍କୋଚରେ ଆହ୍ଵାନ ଦେଇଥିଲେ; “ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଜଗତର ଆପଣମାନେ କି ଉଦ୍‌ସାହରେ ଅଣଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍‌ମାନଙ୍କର ଆତ୍ମାର ମୁକ୍ତି ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କ ଦେଶକୁ ଧର୍ମ ପ୍ରଚାରକ ପଠାଇଛନ୍ତି । ଆପଣମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଶରୀରକୁ ଉପବାସର କବଳରୁ ରକ୍ଷା କରିବା ସକାଶେ କୌଣସି ଚେଷ୍ଟା କରୁ ନାହାନ୍ତି କାହିଁକି ? ଆପଣମାନେ ଭାରତସାରା ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ଗୀର୍ଜା ତିଆରି କରୁଛନ୍ତି; ମାତ୍ର ଧର୍ମ ପ୍ରକୃତରେ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଜଗତର ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ କ୍ଷୟ ସାଧନକାରୀ ଅନର୍ଥ ଆଦୌ ନୁହେଁ । ଭାରତବର୍ଷରେ ଧର୍ମ ଯଥେଷ୍ଟ ମହଜୁଦ ରହିଛି । ମାତ୍ର ଭାରତବର୍ଷରେ ଦୁଃଖ ଦ୍ଵାରା ନିପାଡ଼ିତ କୋଟି କୋଟି ମନୁଷ୍ୟ ଅଳ୍ପ ଲାଗି ହିଁ ଚିନ୍ତାର କରୁଛନ୍ତି । ଉପବାସରେ ଜୀବନ ଅତିବାହିତ କରୁଥିବା ଏକ ଜନସମୂହ ପାଖକୁ ଧର୍ମର ବିତରଣ କରିଯିବାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ତାହାର ଅପମାନ କରିବା- ଜଣେ ଅନାହାର କ୍ରିଷ୍ଣ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଧର୍ମତତ୍ତ୍ଵ ଶିଖାଇ ଯିବା ହେଉଛି ତାହାର ଅପମାନ କରିବା ।”

ଧର୍ମ ସମ୍ମେଳନ ପରେ ସ୍ବାମୀଜୀ ଆମେରିକାରେ ଆଉ କେତେମାସ ରହିଛନ୍ତି । ସେଠାକାର ଲୋକମାନଙ୍କର ଗୌତିକ ସମ୍ପର୍କତା ଓ ସତ୍ୟତା ହାସଲ ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରି ସେସବୁ ଦ୍ବାରା ଆମ ଦେଶର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ, ଅଭାବ ଓ ଅସହାୟତା ଦୂର କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହେବେ ଏହି ଆଶା ପୋଷଣ କରି ସେ ସେଠାରେ ବୁଲିଛନ୍ତି । ପୁଣି ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଧର୍ମ ପ୍ରଚାରକାରୀ ମିଶନାରୀ ସଂସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକ ମାଧ୍ୟମରେ ଭାରତକୁ ଚିହ୍ନିଥିବା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କୁ ଭାରତବର୍ଷର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା, ପ୍ରାଚୀନ ପ୍ରଜ୍ଞା ଓ ସଂସ୍କୃତିସହ ପରିଚିତ କରାଇବା ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ପ୍ରବଚନମାନ ଦେବା ଏବଂ ପ୍ରତିବଦ୍ଧରେ ଯେଉଁ ଅର୍ଥ ସଂଗୃହୀତ ହେବ ତାହାକୁ ଦରିଦ୍ର ନାରାୟଣଙ୍କ ଉନ୍ନତି କ୍ଷେତ୍ର ବ୍ୟବହାର କରିବା ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟତମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା । ଆମେରିକାରୁ ଯାଇ ସେ ଇଂଲଣ୍ଡରେ ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି । ମାତୃଭୂମି ଭାରତର ଶାସନ ଚୋରି ଧରିଥିବା ଇଂରେଜମାନଙ୍କୁ ସେ ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୋଟିଏ ଅତ୍ୟାଚାରୀ, ପ୍ରବଞ୍ଚକ ଜାତି ରୂପରେ ବିଚାର କରୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ ଜାତି ହିସାବରେ ସେମାନଙ୍କ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସି ଚିହ୍ନିବା ପରେ ତାଙ୍କର ଧାରଣା ବଦଳି ଯାଇଛି । ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରଶଂସାରେ ସେ ଶତମୁଖ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଗ୍ରମଣ ପରେ ସ୍ବଦେଶ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ ବେଳକୁ ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ଲକ୍ଷଣାୟ ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ କୁହାଯାଇଛି; “ଜଣେ ଚକ୍ଷୁଷ୍ଟାଦ ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନରେ ପ୍ରାୟ ଧର୍ମତଃ ଠିକ୍ ଏହିପରି ଦ୍ବିଜ ହେବାର ପ୍ରକ୍ରିୟାଟିଏ ସତତ ଲାଗି ରହିଥାଏ । ସେ ଯେତିକି ଦେଖୁଥାଏ, ସେତିକି ସେତିକି ନୂଆ ହେବାରେ ଲାଗିଥାଏ । ଜଣେ ଇଶ୍ବର ସମର୍ପିତ ବ୍ୟକ୍ତିର ଜୀବନରେ ବୋଧହୁଏ ଅଧିକ ସୁନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଏପରି ହୋଇଥାଏ ।” (ପୃ. ୫୯)

ସେଇ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଗ୍ରମଣ ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଧୂମପାନ କରିଛନ୍ତି । ଦେଶରୁ ନାନାଜାତିର ମସଲା ମଗାଇ ନେଇ ସେଠାରେ ନିଜେ ସ୍ବାଦକର ଖାଦ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରୁଥିଲେ । ସେହି ଖାଦ୍ୟ ନିଜେ ଖାଇବା ସହିତ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଖୁଆଉଥିଲେ । ଥରେ ଗୋଟାଏ ସଂସ୍ଥା ଦ୍ବାରା ନିମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇ ସ୍ବାମୀଜୀ ଯେଉଁଠାକୁ ରାତ୍ରିବୋଜନ ପାଇଁ ଯାଇଥିଲେ ସେଠାରେ ଧୂମପାନ ନିଷିଦ୍ଧ ଥିଲା ଏବଂ ଉପସ୍ଥିତ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତେ ଧୂମପାନ ତ୍ୟାଗୀ ଥିଲେ । ଲୋକନ ପରେ ସେ ଚିଲମରେ ତମାଖୁ ଭରି ଧୂମପାନ କଲେ । ଏଥିରେ ସମସ୍ତେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ବିତ ହୋଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେଠାରେ ଅନୁପସ୍ଥିତ ଥିବା ଲୋକିର ନିମନ୍ତ୍ରଣକାରିଣୀ ବାହାରୁ ଫେରି ସ୍ବାମୀଜୀଙ୍କୁ ଧୂମପାନ କରୁଥିବାର ଦେଖି ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ସ୍ବାମୀଜୀଙ୍କୁ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଥିଲେ; “ମଣିଷମାନେ ଧୂମପାନ କରନ୍ତୁ ବୋଲି ଭଗବାନ କେବେ ଇଚ୍ଛା କରିଥିବେ କି ? ଯଦି ସେପରି ହୋଇଥାନ୍ତା ତାହେଲେ ସେ ମଣିଷ ମୁଣ୍ଡରୁ ଧୂଆଁ ବାହାରିଯିବା ନିମିତ୍ତ ତିନିନିଟିଏ ତିଆରି କରି ରଖୁଥାନ୍ତେ ?” ପୁଣି କହିଛନ୍ତି, “ଯିଏ ଚିଲମରେ ଠିକ୍ ଭାବରେ ତମାଖୁ ଭରି ଜାଣେ, ତାକୁ ଧାନ କରିବା ମଧ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ଜଣାଥିବ । ଏବଂ, ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଭଲ

ରାନ୍ଧି ଜାଣେ ନାହିଁ, ସିଏ କଦାପି ଜଣେ ଖାଣ୍ଡି ସନ୍ଧ୍ୟାସୀ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଶୁଦ୍ଧମାନ ଓ ଏକାଗ୍ରତା ସହିତ ଭୋଜନ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ନ ଜାଣିଲେ ସେହି ଭୋଜନ ମଧ୍ୟ କେବେହେଲେ ସୁସ୍ୱାଦୁ ଲାଗିବ ନାହିଁ ।” ସନ୍ଧ୍ୟାସକ୍ରମେ ଶୁଦ୍ଧମାନ ଓ ଏକାଗ୍ରତାର ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା ଯେ କେବଳ ଧ୍ୟାନ କରିବା ପାଇଁ ଲୋଡ଼ା ତାହା ନୁହେଁ, ବରଂ ଜଣେ ସନ୍ଧ୍ୟାସୀ ଯେକୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ ସେଥିପାଇଁ ଏହାର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ବୋଲି ସ୍ୱାମୀଜୀ କହିବାକୁ ଚାହିଁଛନ୍ତି । ତେବେ ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦତ୍ତ ଯୁକ୍ତି; ତପଜତା ଭରା ଓ ନିଜ ପ୍ରବୃତ୍ତି (ଦୁର୍ବଳତା)ପାଇଁ ଆତ୍ମପକ୍ଷ ସମର୍ଥନକାରୀ ପ୍ରତିଯୁକ୍ତିଟିଏ ରୂପେ ବିବେଚିତ ହୋଇପାରେ ।

ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟଧାରା ସବୁବେଳେ ମାନବବାଦ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । କଳିକତାରେ ଅସମର୍ଥ ଗୋରୁମାନଙ୍କୁ ଆଣି ସେମାନଙ୍କର ଯତ୍ନ ନେଉଥିବା ଗୋରକ୍ଷଣୀ ସମିତିର ଜଣେ ପ୍ରବକ୍ତା ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟପ୍ରାର୍ଥୀ ହୋଇ ଯେଉଁ ଉତ୍ତର ଶୁଣିଥିଲେ ତାହା ତାଙ୍କ ଏତାଦୃଶ କାର୍ଯ୍ୟଧାରା ସମ୍ପର୍କରେ ସୂଚନା ଦେଉଥାଏ । ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ-ବାରତରେ ଭୟଙ୍କର ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେଥିରେ ନଅଲକ୍ଷ ଲୋକ ସେତେବେଳକୁ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରି ସାରିଥିଲେ । ‘ଭୋକରେ ତହଳ ବିକଳ ହେଉଥିବା ଦୁର୍ଭିକ୍ଷଗ୍ରସ୍ତ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ସେହି ସଂସ୍ଥା କୌଣସି ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରୁନାହିଁ ଓ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ କବଳିତ ଲୋକମାନେ ସେମାନଙ୍କ କର୍ମପଦ ଯୋଗୁଁ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷାଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଛନ୍ତି ବୋଲି ପ୍ରବକ୍ତା ଜଣକ ମତ ଦେବା ପରେ ସ୍ୱାମୀଜୀ କହିଛନ୍ତି; “ଯେଉଁ ସବୁ ସମିତି ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କୌଣସି ସହାନୁଭୂତି ରଖନ୍ତି ନାହିଁ ଏବଂ ନିଜର ସହୋଦରମାନଙ୍କୁ ଉପବାସ ହେତୁ ମୃତ୍ୟୁ ମୁଖରେ ପଡ଼ୁଥିବାର ଦେଖୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ସେମାନଙ୍କୁ ମୁଠାଏ ଚାଉଳ ବି ଦେଇ ଆସନ୍ତି ନାହିଁ, ଅଥଚ ଏଣେ ତଡ଼େଇ ଓ ପଶୁମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବାରେ ଗତା ଗତା ଖାଦ୍ୟ ବିତରଣ କରିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋ ହୃଦୟରେ ଆଦୌ ଏତେ ଚିକିଏ ହେଲେ ବି ସହାନୁଭୂତି ନାହିଁ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମାଜର କୌଣସି ଉପକାର ହୁଏ ବୋଲି ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ ମଧ୍ୟ କରେ ନାହିଁ । ଆପଣ ପୁଣି ସେହି ଲୋକମାନଙ୍କର କର୍ମର ଦ୍ୱାନ୍ଦ୍ୱିତ ଦେଉଛନ୍ତି, ମନୁଷ୍ୟମାନେ ସେମାନଙ୍କର କର୍ମ ଦୋଷରୁ ମରନ୍ତି ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି; ତେବେ ଅତି ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ଏକଥାଟି ମଧ୍ୟ କୁହାଯିବ ଯେ ଏହି ପୃଥିବୀରେ ଆଦୌ କୌଣସି କଥା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରୟାସ କିମ୍ବା ସଂଗ୍ରାମ କରିବାର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ପଶୁମାନଙ୍କ ରକ୍ଷା ପାଇଁ ଆପଣମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟଟି ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହି କଥା କୁହାଯାଇ ପାରିବ ।” ପ୍ରବକ୍ତା ଜଣକ ସେଠାରୁ ଚାଲିଯିବା ପରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ କହିଥିଲେ; “ମଣିଷ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ଯେଉଁମାନଙ୍କ ହୃଦୟ ଭିତରେ ମନୁଷ୍ୟ ଲାଗି କୌଣସି ସହାନୁଭୂତି ନାହିଁ, ସେହି ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଆମେ ଆଦୌ ମନୁଷ୍ୟ ବୋଲି କହି ପାରିବା କି ?” ତାଙ୍କର ଏତାଦୃଶ ମାନବ ପ୍ରେମର ବହୁ ଉଦାହରଣ ରହିଛି । ଏପରିକି ପ୍ରଚଳିତ ପୂଜା ଆରାଧନାର ପଦ୍ଧତିକୁ ସେ ତାତ୍ତ୍ୱ

ସମାଲୋଚନା କରିବା ସହିତ ସେହି ଉପଲକ୍ଷେ ବିନିଯୋଗ ହେଉଥିବା ଶ୍ରମ ଓ ସାଧନକୁ ପାଢ଼ିତ ମଣିଷର ଭନତି କଳେ ବିନିଯୋଗ କରିବା ପାଇଁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଛନ୍ତି । ମଣିଷ ଯେ ପୂଜା, ଆରାଧନାର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆଧାର ତାହା ପ୍ରତିପାଦନ କରିବା ହୋଇଛି ତାଙ୍କ ଜୀବନ ତଥା ଅଧ୍ୟାତ୍ମିକତାର ମୂଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ସେଇଥିପାଇଁ ସେ କହିଥିଲେ; “ମୁଁ ମାନବ ଜାତିକୁ ତାର ଦିବ୍ୟତା ବିଷୟରେ ସଚେତନ ହେବାକୁ କହିବି ଏବଂ ଜୀବନର ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଓ ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟରେ କିପରି ତାହାର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଘଟାଇବାକୁ ହେବ, ତାହାରି ପ୍ରଚାର କରିବି ।”

ପ୍ରାୟତଃ ଜଣେ ପ୍ରବକ୍ତା ଭାବରେ ପରିଚିତ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଧାରା କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧର୍ମର ବାହି୍ୟକ ଉପଚାରର ଗୁଣ୍ଡିରେ ସୀମିତ ନୁହେଁ । ଏହା ଧର୍ମ ମାଧ୍ୟମରେ ଏକ ଧର୍ମୋତ୍ତର ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ମାର୍ଗ ସହିତ ଜନମାନସକୁ ପରିଚିତ କରାଇଥାଏ । ତାଙ୍କ ମତରେ, ପୃଥିବୀରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟଗଣ ସେ ଜନ୍ମ ନେଇଥିବା ଧର୍ମାୟ ପରମ୍ପରାନୁଯାୟୀ ପ୍ରଥମେ ଧର୍ମାତ୍ମାର ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିବା ଉଚିତ । ମାତ୍ର ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ତାର ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଚେତନାର ବିକାଶ ଓ ଉତ୍ତରଣ ହେବା ବିଧେୟ; ଯାହା ସେହି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧର୍ମଧାରାର ଗୁଣ୍ଡି ଭିତରୁ ତାକୁ ମୁକୁତାଇ ପାରିବ । ମନ୍ଦିର, ଗୀର୍ଜା, ମସଜିଦ୍, ଗୁରୁଦ୍ୱାର ଆଦି ଏହି ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଚେତନାର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ସ୍ତରକୁ ଲାଳନ ପାଳନ କରିବାରେ ସହାୟକ ହୋଇଥାଏ । ଜଣେ ଶିଶୁ ବୟସ୍କ ହେବାପରେ ନିଜେ ନିଜ ଗୋଡ଼ରେ ଠିଆ ହୋଇପାରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ଋଣୁଥିବା ଭଳି ବୟସ ଓ ଜ୍ଞାନର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମଣିଷ ସେହିସବୁ ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନର ପରିସୀମାକୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ଏକ ବୃହତ୍ତର ଅଧ୍ୟାତ୍ମଚେତନା ସହିତ ସମ୍ପର୍କିତ ହେବା ଉଚିତ । ଏ ସଂକ୍ରାନ୍ତିରେ ଗୁରୁ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦତ୍ତ ଉପମାକୁ ମଧ୍ୟ ସେ ଶୁଣାଇଥାନ୍ତି । ତାହା ହେଉଛି; ତାରା ଗଛଟିଏକୁ ଲଗାଇ ତାକୁ ବାଡ଼ଦେଇ ଘେରି ଦିଆଯାଏ ବାହାରୁ ଗୋରୁଗାଇଙ୍କ ଆକ୍ରମଣରୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ । ମାତ୍ର ଗଛଟି ବଡ଼ ହୋଇଯିବା ପରେ ବାଡ଼ର ଆଉ ଆବଶ୍ୟକତା ନଥିବାରୁ ତାକୁ ଉଠାଇ ଦିଆଯାଏ । ଠିକ୍ ସେମିତି ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଅବସ୍ଥାରେ ମଣିଷ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ଉପଚାର ଓ ଅଭ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ନରହି ଏକ ବୃହତ୍ତର ଧାରା ସହିତ ସମ୍ପର୍କିତ ହେବା ଦରକାର । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ପରିସୀମା ତେଜି ବିଶ୍ୱଗ୍ରାହକତ୍ୱକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ବିଧେୟ । ଏଥି ନିମିତ୍ତ ‘ସତ୍ୟ’କୁ ସେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେ କହିଛନ୍ତି; “ସତ୍ୟ ହିଁ ଭଗବାନଙ୍କର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଏବଂ ସର୍ବୋତ୍ତମ ନାମ । ସେହି ପରମ ସତ୍ୟକୁ ଉପଲବ୍ଧ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଲାଭ କରାଯାଇ ପାରିବ । ତେଣୁ ନିଜର ଆତ୍ମା ଭିତରେ ସେହି ସତ୍ୟର ସନ୍ଧାନ କର । ଯାବତୀୟ ଶାସ୍ତ୍ର ଓ ଯାବତୀୟ ପ୍ରତିମାକୁ ପରିହାର କର ଏବଂ ନିଜର ଆତ୍ମାରେ ହିଁ ସେହି ପରମ ଆତ୍ମ ସତ୍ତାଙ୍କର ଦର୍ଶନ ଲାଭ କର ।”

ଧର୍ମର ବିଚ୍ଛିନ୍ନତା, ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଚେତନାର ପ୍ରକୃତ ବିକାଶରେ ଅତରାୟ ହେଉଛି କି ?-
 ବୋଲି ମନରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠେ । ଏ ବିଷୟରେ ସ୍ବାମୀଜୀଙ୍କ ମତ ହେଉଛି ଯେ- ‘ଯେଉଁଠାରେ
 କ୍ରିୟାଶୀଳତା ଥିବ ସେଠାରେ ମଣିଷ ମଣିଷ ଭିତରେ ବିଚ୍ଛିନ୍ନତା ଅବଶ୍ୟ ରହିବ । ଜୀବନର
 ଅସଲ ସ୍ବାଦ ଏହି ବିଚ୍ଛିନ୍ନତାରେ ଥାଏ । ବିଚ୍ଛିନ୍ନତା ହେଉଛି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ କଳାତ୍ମକତା । ତାହା
 ମଧ୍ୟ ଯାବତୀୟ ଜୀବନର ଉପ ତଥା ଜୀବନର ସଙ୍କେତ । ବିଚ୍ଛିନ୍ନତା ଯୋଗୁଁ ସବୁ ଏଠାରେ
 ସୁନ୍ଦର ହୋଇ ରହିଛି ।’ ଏହି ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ସାଧନା ପାଇଁ ସେ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଗୁରୁତ୍ବ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି
 ଏବଂ ନିଜ ଉପରେ ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ବାସ ଘାପନ କରିବାକୁ କହିଛନ୍ତି । ନିଜ ସତ୍ତା ସମେତ ଜଗତ
 ସାରା ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ସତ୍ତା ଭିତରେ ଉତ୍ସରକୁ ଉପଲବ୍ଧ୍ୟ କରିପାରିବାର ଚେତନାଟିକୁ
 ‘ପ୍ରେମ’ ନାମରେ ଅଭିହିତ କରଯାଇଛି । ଏହି ଉପାଦାନଟିକୁ ନିଜର ସର୍ବସ୍ବ ବିନିମୟରେ
 ଅର୍ଜନ କରିବା ବିଧେୟ । ଏହି ପ୍ରେମ ହେଉଛି ବିପୁଳ ଏବଂ ଅନନ୍ତ । ଆକାଶ ସଦୃଶ ବ୍ୟାପ୍ତ ଓ
 ମହାସମୁଦ୍ର ପରି ଗଭୀର । ଜୀବନର ଏକମାତ୍ର ବୃହତ୍ ଧନ । ତେବେ ଏହି ସଂସାର ମଧ୍ୟରେ
 ରହି ଜନସମାଜର ସମସ୍ୟା ସହିତ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷାତ୍ମକ ହୋଇ ସମସ୍ୟା ସମାଧାନର ସୂତ୍ର ନିର୍ଣ୍ଣୟ
 କରିବା ଏବଂ ସେଥି ନିମିତ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ସହିତ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ସାଧନା କରିବା ହେଉଛି ଜଣେ
 ପ୍ରକୃତ ସନ୍ନ୍ୟାସୀର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ସ୍ବାମୀଜୀ କହିଛନ୍ତି । ସେ କହିଛନ୍ତି; “ତୁମେ ଜୀବନ ରୂପୀ
 ଯୁଦ୍ଧ କ୍ଷେତ୍ର ଭିତରେ ହିଁ ବାସ କରୁଥିବ । କୌଣସି ଗୁମ୍ଫାରେ ବାସ କରୁଥିବା ସମୟରେ କିମ୍ବା
 ଶୋଇଥିବା ବେଳେ ଯେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ଶାନ୍ତ ଓ ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହି ପାରିବ । ତୁମକୁ
 କର୍ମମୟତାର ଘୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ବିକ୍ଷୁବ୍ଧତାର ମଝିରେ ଯାଇ ଛିଡ଼ା ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ ତଥାପି
 ତୁମେ କେନ୍ଦ୍ରଟିକୁ ଛୁଇଁ ପାରୁଥିବ ଏବଂ ଯଦି ତୁମେ ପ୍ରକୃତରେ କେନ୍ଦ୍ରଟିକୁ ଛୁଇଁ ପାରୁଛ,
 ତେବେ ତୁମକୁ କଦାପି କେହି ଟକାଇ ପାରିବେ ନାହିଁ ।” ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ମାନବତାକୁ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ
 ଏବଂ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଥିବାରୁ ସେ ତାହାର ଭୂୟସୀ ପ୍ରଶଂସା କରିବା ସହିତ ତାର ଉଚ୍ଚ-
 ନୀତ ଚେଦଭାବ ଓ ଜାତିଭେଦ ପ୍ରଥାକୁ ତୀବ୍ର ସମାଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି ।

ଯିଏ ସଂସାରର ଯାବତୀୟ ଜଞ୍ଜାଳରୁ ନିଜକୁ ମୁକ୍ତ କରି ହରି ନାମ ସ୍ମରଣରେ ନିଜକୁ
 ନିଯୋଜିତ କରିଛି ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ହେଉଥିବା ଅନ୍ୟାୟ ଓ ଅତ୍ୟାଚାର ପ୍ରତି ନିର୍ଭୀକ୍ଷ
 ରହିଛି ତାହାକୁ ସବୁଗୁଣର ଅଧିକାରୀ ରୂପେ ବିବେଚନା କରିବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ, ବରଂ ସେ
 ତମୋଗୁଣାଚ୍ଛନ୍ନ ବୋଲି ସ୍ବାମୀଜୀ କହିଛନ୍ତି । ସବୁବେଳେ ସେ କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତକୁ ଅନ୍ଧ ଯୋଗାଇବା
 କାର୍ଯ୍ୟକୁ ପ୍ରଧାନ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ଦୃଢ଼ ସ୍ଵରରେ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଛନ୍ତି; “ତେଣୁ ମୁଁ କହୁଛି
 ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଏପରି କୌଣସି ବାଟ ଏବଂ ଉପାୟ ବାହାର କର ଯାହାଦ୍ୱାରା କି ଲୋକେ
 ଯଥେଷ୍ଟ ଖାଇବାକୁ ପାଇବେ, ଏହି ଜୀବନକୁ କିଛି ଉପଭୋଗ କରିବା ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ
 ପରିମାଣରେ ବିଜ୍ଞାସର କେତେକ ସାମଗ୍ରୀ ସେମାନଙ୍କ ଲାଗି ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇ ପାରିବ
 ଏବଂ ତାପରେ ଯାଇ ଧୀରେ ଧୀରେ ପ୍ରକୃତ ବୈରାଗ୍ୟ ସମ୍ଭବ ହେବ ଓ ସେମାନେ ନିଜ

ଜୀବନରେ ଧର୍ମର ଉପଲବ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ଯୋଗ୍ୟ ଓ ପ୍ରସ୍ତୁତି ମଧ୍ୟ ହୋଇପାରିବେ ।” ଘରର କବାଟ ଝରକା ବନ୍ଦକରି ଆଖି ବୁଜି ଧ୍ୟାନରେ ବସି ମଧ୍ୟ ଶାନ୍ତି ପାଇ ପାରୁ ନଥିବା ଜଣେ ଯୁବକକୁ ସେ ନିଜ ଘରର କବାଟ ଖୋଲି ଚାରିଆଡ଼କୁ ଚାହିଁବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି । ଆଖପାଖରେ ଥିବା ଦରିଦ୍ର ଏବଂ ଅସହାୟ ମାନଙ୍କର ସେବା, ଅସୁସ୍ଥର ଶୁଶ୍ରୁଷା, କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତର ଅନ୍ନ ବ୍ୟବସ୍ଥା, ଅଶିକ୍ଷିତକୁ ଶିକ୍ଷାଦାନ ଆଦିରେ ନିଜର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶକ୍ତି ବିନିଯୋଗ ଦ୍ଵାରା ହିଁ ଶାନ୍ତି ମିଳିପାରିବ ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଧାରା ଉଭୟ ସାମାଜିକ ତଥା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ମୁକ୍ତି ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ଵ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ । ପୁଣି ଏଥିରେ ପ୍ରଭାବ ଆଦର୍ଶବାଦ ସହିତ ଏକ ପ୍ରଶସ୍ତ ବାସ୍ତବବୃତ୍ତିର ସମନ୍ୱୟ ସଂଘଟିତ । ମଠର ଗୁରୁଗାନ୍ଧୀମାନଙ୍କୁ ଏହି କ୍ରିୟାତ୍ମକତା ଉପଯୋଗୀ କରିବା ପାଇଁ କୁହାଯାଇଛି; “ତୁମେମାନେ ଏହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଗଣର ଧ୍ୟାନରେ ନିମଗ୍ନ ହୋଇ ରହିପାରିବ ଏବଂ ପରମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଆମର ଏହି ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ କୃଷିକାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଯିବା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଯାଇ ପାରିବ । ଏହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତୁମେମାନେ ଶାସ୍ତ୍ରର ଜଟିଳ କଥାଗୁଡ଼ିକର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିପାରୁଥିବ ଏବଂ ପରମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଏହିସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉଥିବା ବ୍ରହ୍ମକୁ ହାଟରେ ଯାଇ ବିକିବାକୁ ମଧ୍ୟ ବାହାରି ପାରିବ । ମଣିଷ ତିଆରି କରିବା ହେଉଛି ଏହି ମଠର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ଵୟଂ ଶକ୍ତି ପରି ଶକ୍ତିମାନ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଯୁଗ୍ମପଦ୍ ଭାବରେ ହୃଦୟର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଜଣେ ନାରୀ ପରି କେବଳ ହୋଇ ପାରୁଥିବ, ସେଇ ହେଉଛି ଯଥାର୍ଥ ମନୁଷ୍ୟ ।”

ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ନିର୍ବାଣ ତତ୍ତ୍ଵକୁ ସମର୍ଥନ କରୁନଥିବା ସ୍ଵାମୀଜୀ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ମନରେ ଥିବା ସମ୍ବେଦନଶୀଳତାକୁ ତାଙ୍କର ଅସଲ ମହତ୍ତ୍ଵ ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ହୃଦୟ ଏବଂ ଶରୀରଙ୍କ ମୋଧାର ସମ୍ମିଳନକୁ ମନୁଷ୍ୟ ସମୂହର ଜୀବନରେ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସମ୍ଭାବନା ବୋଲି ସେ ବିଚାର କରୁଥିଲେ । ଆଉ ଏହି ସମ୍ମିଳନ ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସଙ୍କ ଠାରେ ସଂଘଟିତ ହୋଇଥିବାର ସେ ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ, ଯାହାକି ସର୍ବଦା ତାଙ୍କୁ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରୁଥିଲା । ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା, ବୌଦ୍ଧମାନଙ୍କର କରୁଣା, ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନମାନଙ୍କର କର୍ମତତ୍ତ୍ଵରତା ଏବଂ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କର ଭ୍ରାତୃତ୍ଵ ଭିତ୍ତିରେ ବିବେକାନନ୍ଦ ଯେଉଁ ଅଧ୍ୟାତ୍ମତତ୍ତ୍ଵର ମାର୍ଗ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଯାଇଛନ୍ତି ତାହା ମାନବିକତା ଦ୍ଵାରା ପରିପୁଷ୍ଟ ହେବା ସହିତ ଉଭୟ ସାମାଜିକ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ମୁକ୍ତି ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ତାର ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ସେ କହିଯିବାର ଶହେ ବର୍ଷ ପରେ ମଧ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧି କରାଯାଇପାରରେ । ବିଚିତ୍ରଲାଣି ସେ କହିଯିବାର ଶହେ ବର୍ଷ/ପୁଣି ଦେଶ ସ୍ଵାଧୀନ ହେବାର ପଚାଶ ବର୍ଷରୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ଵ । କିନ୍ତୁ ସମାହିତ ହୋଇ ପାରିଲାଣିକି ଆମ ଦେଶର ଦରିଦ୍ରମାନଙ୍କର ସମସ୍ୟା ? ଯଥାର୍ଥରେ ଲେଖକ କହିଛନ୍ତି— “ଯୁଗପୁରୁଷମାନେ ସବୁକାଳରେ ସେହି କଥା ହିଁ କରିଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରେରଣା କେବେହେଲେ ପୁରୁଣା ହୁଏ ନାହିଁ । ଆମେ ଆମର କାଳ ଭିତରେ ସତକୁ ସତ ଜାଗରୁକ ହୋଇଉଠିଲେ ସେମାନେ ଆମରି

ଭିତରେ ପୁନରବଚରଣ କରନ୍ତି ଓ ଆମକୁ ନିମିତ୍ତ କରି କେତେ କଣ କରିପାରନ୍ତି । ତଣ୍ଡେ ସମ୍ମତ ଓ ସାହସୀ ମଣିଷ ନିମିତ୍ତ ହେବାର ତା'ର ଏହି ଯୋଗ୍ୟତାଟିକୁ କଦାପି ହରାଏ ନାହିଁ ।” (ପୃ. ୨୨୫) ଗୁରୁ ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କୁ ନିଜର ମୁକ୍ତି ପାଇଁ କୁହେଁ; ସମସ୍ତ ମାନବ ସମାଜର ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ମୁକ୍ତି ପାଇଁ ଯେଉଁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରି ଯାଇଥିଲେ ସେଥିପାଇଁ ସେ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଶେଷଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସଫଳ ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି । ସମାଜିକ ମୁକ୍ତି ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ମୁକ୍ତିକୁ ପରସ୍ପରର ପରିପୂରକ ରୂପେ ସାବ୍ୟସ୍ତ କରି ନିଜେ ମୁଖ୍ୟତଃ ତଣ୍ଡେ ସଂସ୍କାରକର କୁମ୍ଭିକା ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଜ୍ଞାନଯୋଗ, ଭକ୍ତିଯୋଗ ଓ କର୍ମଯୋଗର ସମନ୍ୱୟରେ ବିବେକାନନ୍ଦ ବ୍ୟାବହାରିକ ଅଧ୍ୟାତ୍ମବାଦର ଯେଉଁ ବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରଚାର କରିଗଲେ ତାହା ମୂଳତଃ ସଂସ୍କାରଧର୍ମୀ । ଏପରିକି ତାଙ୍କ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ଭକ୍ତି ତଥା ଉପାସନାର ମାର୍ଗ ମଧ୍ୟ କ୍ରିୟାତ୍ମକତାକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲା । ତାଙ୍କ ସମୟଠାରୁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜନଜୀବନରେ ଭର୍ତ୍ତି ରହିଥିବା କ୍ଲାବତ୍ ଓ ଶକ୍ତିଜ୍ଞାନତାକୁ ଦୂର କରିବା ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ସେ ବଂଶୀଧାରୀ କୃଷ୍ଣ କୁହେଁ, ସିଂହର ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଗୀତାର ବାଣୀ ଶୁଣାଇଥିବା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ତୀର ଓ କୋଦଣ୍ଡ ଧରିଥିବା ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର, ମହାବୀର ହନୁମାନ ଓ ମାଆକାଳୀ; ଯେଉଁମାନେ କି କର୍ମର ପ୍ରତୀକ ସେଇମାନଙ୍କୁ ଉପାସନା କରିବା ପାଇଁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଯାଇଛନ୍ତି ।

ମାତୃଭୂମି ଭାରତର ଉତ୍ଥାନ-ଅନୁଚିନ୍ତା ତାଙ୍କୁ ଅହରହ ଘାରି ରଖୁଥିଲା । ସେଇଥିପାଇଁ ସେ କେତେ ସଞ୍ଜ ଭାବରେ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିପାରିଛନ୍ତି; “ମୋ ଦେଶବାସୀ ମାନଙ୍କୁ ସେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ବୁଡ଼ି ରହିଥିବା ତମସା ଭିତରୁ ବାହାର କରି ଆଣିବା ନିମନ୍ତେ ମୁଁ ହସି ହସି ହଜାର ଥର ନରକକୁ ଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି, ଯେପରିକି ସେମାନେ ନିଜ ଗୋଡ଼ରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ପାରିବେ, ମଣିଷ ହେବେ ଏବଂ କର୍ମଯୋଗର ଭାବନା ଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହେବେ ।” ଲେଖକଙ୍କ ଭାଷାରେ; “ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଯାହା କିଛି କହିଥିଲେ, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଏହି ଭାରତଭୂମିରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ କହିଥିଲେ । ଭାରତଭୂମି ମାନବ ଖଣ୍ଡଟିକୁ ସର୍ବମତେ ସମର୍ଥ ଏବଂ ସମୃଦ୍ଧିମତ୍ତ କରିବାକୁ ହିଁ ସେ ପୃଥିବୀ ଯାକରୁ ସାଉଁଟି ନେଇ ଆସିଥିବା ସମ୍ପଦଗୁଡ଼ିକୁ ଭାରତ ବର୍ଷକୁ ବୋହି ଆଣିଥିଲେ । ନିଜ ଆତ୍ମହାର ଅସଲ ଅଙ୍ଗାଙ୍ଗିକାଗୁଡ଼ିକୁ ସେ ଏହି ଭାରତବର୍ଷରେ ହିଁ ଗଢ଼ିବାକୁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିଲେ ଓ ସେଥିପାଇଁ ଭାରତବର୍ଷରେ ତାଙ୍କର ସମୟଟାକୁ ସେ ଏପରି ଗତିଶୀଳ ଓ ଉଦ୍‌ବୃଦ୍ଧ କରି ଆଣିବାକୁ ଲଜ୍ଜା କରୁଥିଲେ ।” (ପୃ. ୨୩୭)

ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ବାଣୀ ଓ ଜୀବନୀକୁ ଆଧାର କରି ରଚିତ ଏହି ଜୀବନ ଚରିତରେ ଲେଖକ ସ୍ୱାମୀଜୀଙ୍କ ବିଚାର ଓ କାର୍ଯ୍ୟଧାରା ମଧ୍ୟରେ ଥିବା କେତେଗୁଡ଼ିଏ ବିରୋଧାଭାସକୁ ଦର୍ଶାଇବା ସହିତ କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ତାହାର ତୀବ୍ର ସମାଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ଯେମିତିକି ଦିନେ ଗରିବ ଶ୍ରମଜୀବୀ ସାତାଳମାନଙ୍କୁ ଭୁରିଭୋଜନରେ ଆପ୍ୟାୟିତ କରି ସ୍ୱାମୀଜୀ ଲାଭ

କରିଥିବା ଆମ୍ଭତ୍ଵକୁ ଇକ୍ଷ୍ୟ କରି ଲେଖକଙ୍କ ମନରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠିଛି; “କିନ୍ତୁ ସ୍ଵାମୀଜୀ ସେତିକିଯାଏ ଯାଇ ଅଟକିଗଲେ କାହିଁକି ? ଘଟଣାଟିକୁ ଆହୁରି ପାହାଚେ ଉତ୍ତୋକିତ କରିନେଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ସେଦିନ ମଠ କେଉଁଠି କାହିଁକି ମାରା ହୋଇ ଯାଇଥାନ୍ତା, ଯଦି ସେହି ଅବସରରେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କ ସମେତ ସ୍ଵୟଂ ଶ୍ରୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ସେହି ବିଶେଷ ଅତିଥିମାନଙ୍କ ସହିତ ଏକା ଧାଡ଼ିରେ ପଡ଼ର ପକାଇ ବସିଥାନ୍ତେ ଏବଂ ଏକତ୍ର ଗୋଜନ କରିଥାନ୍ତେ ? ମଠରେ ରକ୍ଷା ହୋଇଥିବା ସାମଗ୍ରୀମାନ ଆସି ସାତାଳମାନଙ୍କ ଭାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିବା ଗୋଜନ ସହିତ ମିଶିଥାନ୍ତା ଓ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନେଇ ପଂକ୍ତି ଗୋଜନର ଅଘଟଣକୁ ଘଟିବା ନିମନ୍ତେ ବାଟ ଛାଡ଼ି ଦେଇଥାନ୍ତା । ମାତ୍ର ତାହା ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ, ହୁଏତ ତାହା ଆଜି ମଧ୍ୟ ହୋଇ ପାରିନାହିଁ ।” (ପୃ. ୨୧୬) ଠିକ୍ ସେମିତି; ସ୍ଵାମୀଜୀ ଥିଲେ ପିତୃଜା ପୂଜାର ଘୋର ବିରୋଧୀ । କିନ୍ତୁ ବେଲୁଡ଼ ମଠ ସ୍ଥାପନ ହେବାପରେ ସେଠାରେ ବଙ୍ଗ ସମାଜରେ ପ୍ରଚଳିତ ମୂର୍ଖ ପୂଜାର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନକୁ ସେ ଅଟକାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ବରଂ ତାଙ୍କ ସହମତିରେ ମଠରେ ତୁର୍ଗାପୂଜା, ଲକ୍ଷ୍ମୀପୂଜା, ଜଗନ୍ନାଥୀ ପୂଜା ଏବଂ କାଳୀପୂଜା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଲେଖକଙ୍କ ମତରେ; “ପୁରୁଣା ଭାରତ ବର୍ଷକୁ ସ୍ଵାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ମଧ୍ୟ ପାରିଲେ ନାହିଁ ବୋଲି ଖଟ ବିବେକଟା ତଥାପି କହି ପକାଇବ ବୋଲି ଇଚ୍ଛା କରୁଛି ।” (ପୃ. ୧୦୫)

ସ୍ଵାମୀଜୀ ଥିଲେ ବ୍ୟକ୍ତି ପୂଜାର ପରିପକ୍ଷୀ । ସେଥିପାଇଁ ରାମକୃଷ୍ଣ ମିଶନର କାର୍ଯ୍ୟଧାରାରେ ସେ ଗୁଣିମାର୍ଗକୁ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ନଦେଇ ଯେତେବେଳେ ଦରିଦ୍ରମାନଙ୍କ ସେବାଆଦିକୁ ଗୁରୁତ୍ଵ ଦେଲେ ସେତେବେଳେ ସେ ଗୁରୁଙ୍କ ଆଦର୍ଶରୁ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି ବୋଲି ଗୁରୁଭାଇମାନଙ୍କ ଆକ୍ଷେପର ଶିକାର ହେଲେ । ତାହାର ଉତ୍ତରରେ ସେ କହିଥିଲେ, “ତୁମେ ଭାବୁଛ ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ତୁମେ ମୋଠାରୁ ଅଧିକ ଭଲ ଭାବରେ ବୁଝିଛ ? x x x ତୁମେ ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବିଷୟରେ କେତେ ଟିକିଏ ବୁଝିଛ, ଏବଂ ତୁମେ ତାଙ୍କୁ ସେତିକି ବୋଲି ପ୍ରଚାର କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛ- କି ? ମୁଁ ଭାବୁଛି, ହଟ୍ ସମସ୍ତେ, ବାଟ ଛାଡ଼ିଦିଅ ! ତୁମ ରାମକୃଷ୍ଣ ପାଇଁ କେହି ଅନାଇ ବସିନାହିଁ । ତୁମର ଗୁଣି ଏବଂ ମୁକ୍ତିଲାଭ ମଧ୍ୟ ଆଦୌ କେହି ଅନାଇ ବସିବ ନାହିଁ । ଗୁରୁ ସବୁରେ କଣ ଲେଖା ହୋଇଛି, ସେଥିପାଇଁ କିଏ କାହିଁକି ଅପେକ୍ଷା କରିବ ? x x x ମୁଁ ରାମକୃଷ୍ଣ କିମ୍ବା ଆଉ କାହାରି ମାର୍ଗର ଅନୁଗାମୀ ନୁହେଁ, ଯିଏ ମୋର ଯୋଜନାଗୁଡ଼ିକୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ, ମୁଁ କେବଳ ତାହାରି ଅନୁଗାମୀ ।” କେତେ ଦୃଢ଼କଣ୍ଠରେ ଏହି କଥା କହିଥିବା ସ୍ଵାମୀଜୀ ପ୍ରକୃତରେ କଣ କହିବାକୁ ଚାହିଁଥିଲେ ? ପ୍ରକୃତରେ ସେ କଣ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅନୁଗାମୀ ନଥିଲେ ? ଏହାର ଉତ୍ତର; ହଁ । ସେ ରାମକୃଷ୍ଣ ଅନୁଗାମୀ ଥିଲେ, ମାତ୍ର ଗୁରୁଙ୍କ ବାଣୀର, ଆଦର୍ଶର ବ୍ୟାବହାରିକ ଦିଗ ଉପରେ ସେ ଜୋର ଦେଉଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ସିଏ ବି ବ୍ୟକ୍ତିପୂଜାର ଆଧାର ବନି ଯାଇଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣ

ଜୀବିତାବସ୍ଥାରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିବା ତାଙ୍କର ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନାକୁ ନିଜେ ସେ ବନ୍ଦ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଦେହାବସାନ ପରେ ପୁଣି ସେହି ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା, ସ୍ଵାମୀଜୀଙ୍କ ସମ୍ମତିକ୍ରମେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । ବିବେକାନନ୍ଦ ନିଜେ ତାଙ୍କ ଗୁରୁଙ୍କ ପାଇଁ ଯାହା କରିଗଲେ, ତାଙ୍କ ଅନ୍ତେ ତାଙ୍କ ଶିଷ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହି ପଦ୍ଧତି ଅନୁସରଣ କଲେ । ‘ବିଚାର ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟ କର, ବ୍ୟକ୍ତି ପାଇଁ ନୁହେଁ- ସନ୍ଦେଶର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ମୂଲ୍ୟହୀନ ହୋଇଗଲା । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିପୂଜାକୁ ସ୍ଵାମୀଜୀ ପସନ୍ଦ କରୁ ନଥିଲେ ପରିଣତିରେ ସେ ସେହି ଧାରାର ଅନୁସରଣକାରୀ ରୂପେ ସାବ୍ୟସ୍ତ ହେଲେ । ଆଉ ଯେଉଁ ଆଶ୍ରମକୁ ସେ କର୍ମକେନ୍ଦ୍ରରେ ପରିଣତ କରିବାକୁ ଚାହିଁଥିଲେ, ତାହା ପ୍ରାୟତଃ ବ୍ୟକ୍ତିପୂଜାର କେନ୍ଦ୍ର ହୋଇଗଲା । ଲେଖକଙ୍କ ଗାଷ୍ଟରେ, “ସ୍ଵାମୀଜୀଙ୍କର ସନ୍ଦେଶଗୁଡ଼ିକ କିଛିଟୁ ସ୍ମୃତି ରୂପେ ଆଶ୍ରମମାନଙ୍କରେ କିଛି କିଛି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ରହିଲା ସତ, ମାତ୍ର ଆଶ୍ରମଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରାୟ ଯାବତୀୟ ଅର୍ଥରେ ଏକ କର୍ମକେନ୍ଦ୍ର ପରି ନୁହେଁ ସତେ ଅବା ଏକ Retreat ଭଳି ଦେଖାଗଲା । ସଂସାର କ୍ଷେତ୍ରରୁ କ୍ଲାନ୍ତ ହୋଇ ଏବଂ ସଂସାର କଦାପି ବଦଳିବ ନାହିଁ ବୋଲି ସତେଅବା ଏକ ଦୁରାଗ୍ରହୀ ପରାଜୟ ବୋଧକୁ ବହନକରି ସେଠାରେ ସଂପୃକ୍ତ ସମସ୍ତେ ଆପଣାଜାଗି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଶାନ୍ତିଧାମ ଖୋଜି ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେଠାକାର ଯାବତୀୟ ଜୀବନ ନିଧି ସତେଅବା ଏକ ଶକ୍ତିହୀନ ପରି ହିଁ ବୋଧହେଲା ।” (ପୃ ୨୫୦) ଏହିପରି ଭାବରେ ସାଧାରଣ ଲୋକମାନଙ୍କ ସଦୃଶ ସ୍ଵାମୀଜୀଙ୍କ ଠାରେ ଯେଉଁ ବିରୋଧାବାସ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଛି, ତାହାକୁ ମଧ୍ୟ ଲେଖକ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି ।

ତେବେ ଅଳ୍ପ କେତୋଟି ସ୍ଥାନରେ ସ୍ଵାମୀଜୀଙ୍କ ସମ୍ପର୍କିତ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ତଥ୍ୟ ଏହି ସମତଳାସାନ କରିବା ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରୁଛି ନିଶ୍ଚୟ । ଯେମିତି ପିଲାବେଳେ ସ୍ଵାମୀଜୀ ଧ୍ୟାନ କରୁଥିବା ବେଳେ ଥରେ ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ସଦୃଶ ଜଣେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତି ଅନୁଭବ କରିବା (ପୃ ୫), ସ୍ଵାମୀଜୀଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦରେ ଖେତ୍ରୀର ରାଜା ଅଜିତ୍ ସିଂହଙ୍କର ପୁତ୍ର ସତ୍ୟାନ ହେବା (ପୃ ୩୭) ଓ ଆମେରିକାରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିବା ବେଳେ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସୁଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କର ଆଖି ଭିତରକୁ ଅନାଇ ମୁହଁରୁ ମଧ୍ୟରେ ଆଗରୁକମାନଙ୍କର ମନ ଭିତରର ଭାବନାଗୁଡ଼ିକ ଜାଣି ପାରିବା (ପୃ ୫୨) ଆଦି । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କେତୋଟି ସ୍ଥାନରେ ତଥ୍ୟ ଏବଂ ସନ୍ଦେଶର ପୁନରାଲୋଚନା ପାଠକୀୟ ସ୍ଵହାକୁ ବ୍ୟାହତ କରିଛି । ଏତାଦୃଶ ସାମାନ୍ୟ ବିଲକ୍ଷଣ ସତ୍ତ୍ୱେ ଜଣେ ସଂସ୍କୃତି ପ୍ରବନ୍ଧାରୂପେ ପରିଚିତ ଏବଂ ପରିଗଣିତ ସ୍ଵାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ଏହି ଜୀବନ ଚରିତ ଲିଖନରେ ତାଙ୍କୁ ଜଣେ ସାଧାରଣ ମଣିଷ ଭାବେ ସମତଳାସାନ କରି ତାଙ୍କ ଜୀବନଧାରାର ଉତ୍କର୍ଷତାକୁ ବିଚାର କରିବାର ଯେଉଁ ଉଦ୍ୟମ ଲେଖକ କରିଛନ୍ତି ତାହା ସଫଳ ହୋଇଛି । ପୁସ୍ତକଟିରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଜଣେ ସଂସ୍କାରକ ରୂପେ ପ୍ରତିପାଦିତ ସ୍ଵାମୀଜୀଙ୍କ ସନ୍ଦେଶଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ତଥା ବ୍ୟାବହାରିକତା ସେତେବେଳେ ଥିଲା ଏବଂ ଏବେ ମଧ୍ୟ ରହିଛି ବୋଲି ଲେଖକ ଯଥାର୍ଥରେ ସାବ୍ୟସ୍ତ କରିପାରିଛନ୍ତି ।

ଦୁଇ

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ନବକୃଷ୍ଣ ଚୌଧୁରୀ : ଏକ ଜୀବନୀ

ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଓଡ଼ିଶାର ନେତୃତ୍ୱ ଦେଇଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ନବକୃଷ୍ଣ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ଜୀବନ ବହୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ଆମମାନଙ୍କ ପାଇଁ ତାଙ୍କ ଜୀବନ ଚର୍ଚ୍ଚାର ଆବଶ୍ୟକତା ଥିଲା ଏବଂ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ତାହା ପୂରଣ କରିଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ କଥା କହିଲା ବେଳେ ସମକାଳୀନ ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ, ନୀଳମଣି ରାଉତରାୟ, ପବିତ୍ରମୋହନ ପ୍ରଧାନ, ରମାଦେବୀ ପ୍ରମୁଖ ସୁପରିଚିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସ୍ୱତଃ ପ୍ରସଂଗାଧିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏହି ବହିରେ ତଥ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି । ମାତ୍ର ଏହାକୁ ପଢ଼ିଲା ବେଳେ କେତେକ ପାଠକ ଭାରି ଅସ୍ପଷ୍ଟିବୋଧ କରିବା କଥା ମୁଁ ଶୁଣିଛି । ସମ୍ଭବତଃ ବହି ଭିତରୁ ସେମାନେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚୌଧୁରୀଙ୍କୁ ଯେଉଁ ରୂପରେ ଦେଖିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ, ପାଇନାହାନ୍ତି । ସେମାନେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚୌଧୁରୀଙ୍କୁ ଜଣେ ଦେବି ବିଗ୍ରହ, ଅଥବା ଅଲଗା ଆଦର୍ଶର ଐରାବତକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିନାହାନ୍ତି ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ କ୍ଷୋଭ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଅନ୍ୟମାନେ ଦେଖୁଛନ୍ତି ଜଣେ ମଣିଷ- ଶ୍ରୀ ନବକୃଷ୍ଣ ଚୌଧୁରୀଙ୍କୁ । ଠିକ୍ ସେମାନଙ୍କ ପରି- ସତେଯେପରି ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ନିଜ ଭିତରେ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ମିତ କରିଯାଇଛନ୍ତି । ବହି ଖଣ୍ଡକ ଏତେ ଅତରଂଗ ଓ ଜୀବନ୍ତ ହେବାର କାରଣ- ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ସହିତ ଶ୍ରୀ ଦାସଙ୍କ ଆତ୍ମୀକ ସଂପର୍କ । ତେଣୁ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ତଥ୍ୟ ଓ ଅନୁଭବପୃଷ୍ଠ ଏକ ସତ୍ୟାଶ୍ରୟୀ ଓ ଅକପଟ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ବୋଲି କହିପାରିବା ଏବଂ ଏକଥା ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାକାର କରିପାରିବା ଯେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦାସଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କେହି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚୌଧୁରୀଙ୍କୁ ଏତେ ନିର୍ମୋହ ଓ ଅତରଙ୍ଗ ଭାବରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିପାରି ନଥାନ୍ତେ । କାରଣ ଲେଖକ ଓ ଲେଖା ହେଉଥିବା ମଣିଷ ପ୍ରାୟତଃ ଗୋଟିଏ ମାନସିକତା ଓ ଭାବର ଚରିତ୍ର । ଏଭଳି ସଂଯୋଗ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର, ତେଣୁ ବିରଳ କୁହାଯାଇପାରେ ।

ଏହି ପୁସ୍ତକଟିରେ ନବକୃଷ୍ଣ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ଜୀବନକୁ ସାତୋଟି ଶିରୋନାମାରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା; ‘ପୂର୍ବରୂପି’, ‘ପ୍ରସାବନା’, ‘ଜୀବନୀ’, ‘ରାଜନୀତି, ସଂଗ୍ରାମର ଓ ଶାସନର’, ‘ସର୍ବୋଦୟ’, ‘ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ’ ଓ ‘ପାରିବାରିକ ସଂସାର’ । ଏଥି ସହିତ ‘ପରିଶିଷ୍ଟ’ରେ ସଂଯୁକ୍ତ ହେଉଛି ‘କୁସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନ’, ‘ଶୋକ ସାଗରର ବାହାରୁ’ ଓ ‘ଏକ ରାଜନୀତିକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ସମୀକ୍ଷା’ ଶୀର୍ଷକ ତିନୋଟି ଆଲୋଚନା- ଯାହା ପୂର୍ବରୁ ଅନ୍ୟ ପତ୍ର ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ।

‘ପ୍ରସାବନା’ରେ ନିଜର ଆଭିମୁଖ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିବାକୁ ଯାଇ ଲେଖକ କହିଛନ୍ତି; “ଭାରତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମରେ ଶ୍ରୀ ନବକୃଷ୍ଣ ଚୌଧୁରୀ ତାହାର ଆଧୁନିକ ପ୍ରାବ୍ଧକାରୁ ଆସି ସାମିଲ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କରି ପୌତ୍ତ୍ୱର ପ୍ରାବ୍ଧକାରରେ ପରାଧୀନ ଭାରତବର୍ଷ

ସ୍ବାଧୀନତା ଲାଭକଲା । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚୌଧୁରୀ ସେତେବେଳେ ମୂଳରୁ ହିଁ ସଂଗ୍ରାମ ବେଳର ସ୍ବପ୍ନଗୁଡ଼ିକୁ ସାକାର କରିବାକୁ ସିଂହାସନରେ ଆସି ବସିଥିବା ଶାସନ କ୍ଷମତାର ତୁଙ୍ଗ ସୋପାନମାନଙ୍କରେ ରହିଥିଲେ ଓ ଜଣେ ନିଜ ଆଖିରେ ବାଟ ବାନ୍ଧୁଥିବା ଏବଂ ବାଟ ଚାଲୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ହିସାବରେ ବିଭିନ୍ନ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ନବକୃଷ୍ଣ ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ଯେ କୌଣସି ଜୀବନୀ ପୁସ୍ତକ ସେହି ଭୂମିକା ଗୁଡ଼ିକର ଆଲୋଚନା ଓ ସମୀକ୍ଷା କରିବ; ଅର୍ଥାତ୍ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ସମ୍ୟକ୍ ଓ ସମଗ୍ର ଭାବରେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଖିବ । ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏବଂ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତିର ସମ୍ମୁଖରେ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିବା ସାର୍ବଜନୀନ ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେ ଯଥାର୍ଥ ଏବଂ ଯଥେଷ୍ଟ ଭାବରେ ସେହି ଭୂମିକା ଗୁଡ଼ିକରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ପାରିଥିଲେ କି ନାହିଁ, ଜୀବନୀ ପୁସ୍ତକ ତାହାର ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିବ, ମୂଲ୍ୟାଙ୍କନ ମଧ୍ୟ କରିବ ।” (ପୃ. ୭) ନବକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଜୀବନଧାରାରେ ପରିଚାଳିତ ନାନା ବୈସାଦୃଶ୍ୟକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସେ କହିଛନ୍ତି; “ଏସବୁ ଆକର୍ଷକତା ନୁହେଁ, ଏସବୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଭୂମିକା । କେବଳ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭୂମିକା ନୁହେଁ, ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟିଗତ ଭୂମିକା । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ଜୀବନକୁ ଆଲୋଚନା କରୁଥିବା ଯେ କୌଣସି ପୁସ୍ତକ ନ୍ୟାୟତଃ ସେହି ଭୂମିକାଗୁଡ଼ିକର ଆଲୋଚନା କରିବ । ଯଥାସମ୍ଭବ ଭାବପ୍ରବଣତାରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ସେଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରିବ । ଏହିସବୁ ବିବିଧ ଭୂମିକା ପଛରେ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଅଥବା ପରିସ୍ଥିତିଗତ କେଉଁସବୁ କାରଣ ରହିଥିଲା, ନିଜ ଗିତରେ ସେ ବଞ୍ଚୁଥିବା ଜୀବନଟି ସହିତ ତାକୁ ନାୟକ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରି ବ୍ୟକ୍ତ ହେଉଥିବା ଭୂମିକାଗୁଡ଼ିକର ଆଦୌ କୌଣସି ନାତ ଲାଗିଥିଲା କି ଏବଂ ଯାବତୀୟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ ଓ ଭୂମିକା ପରିହାର ସତ୍ତ୍ୱେ ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବରେ ଏପରି କୌଣସି ମୂଳବୃତ୍ତ ସୂତ୍ର ରହିଥିଲା । ଯାହାକି ତାକୁ ଗୋଟିଏ ବ୍ୟକ୍ତି ହିସାବରେ ବିଭିନ୍ନ ଭୂମିକାରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ କରାଇଥିଲା । ପ୍ରଧାନତଃ ଏକ ବିଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମକ ପଦ୍ଧତିର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ଆମେ ସେଗୁଡ଼ିକର ବିଚାର କରିବା ଓ ସମ୍ଭବ ହେଲେ କିଛି ନିଷ୍ପତ୍ତି ମଧ୍ୟ ପାଇ ପାରିବା ।” (ପୃ. ୮) ଉପଯୁକ୍ତ ଧାତିଗୁଡ଼ିକରେ ଜୀବନୀକାରକ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ବେଶ୍ ସ୍ପଷ୍ଟ ।

ରାୟ ବାହାଦୁର ଗୋକୁଳାନନ୍ଦ ଚୌଧୁରୀ ବେଞ୍ଚକାରର ଜମିଦାର ସଦାନନ୍ଦ ମହାନ୍ତିଙ୍କ କନ୍ୟା ପଦ୍ମାବତୀ ଦେବୀଙ୍କ ପାଣିଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଏହି ଦମ୍ପତିଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି ରହିଥିବା ସନ୍ତାନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବଡ଼ପୁଅ ଥିଲେ ଓଡ଼ିଶାର ବିଶିଷ୍ଟ ସମାଜସେବୀ ତଥା ସ୍ବାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମୀ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଚୌଧୁରୀ ଏବଂ ସାନପୁଅ ଥିଲେ ନବକୃଷ୍ଣ । ନବକୃଷ୍ଣ ୧୯୦୧ ମସିହା ନଭେମ୍ବର ୨୩ ତାରିଖ ଦିନ ଜଗତସିଂହପୁର ନିକଟସ୍ଥ ଖେରସ ଗ୍ରାମରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଗୋକୁଳାନନ୍ଦ ସେ କାଳରେ କଟକର ରେଭେନ୍ସାସ୍କୁ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିବାପରେ କଲିକତା ଯାଇ ସେଠାରୁ ବି.ଏ. ଏବଂ ଓକିଲାତି ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । କେବଳ ପେଣ୍ଡାରେ ନୁହେଁ ମଧୁବାବୁଙ୍କ ସହ ସାମିଲ ହୋଇ ସେ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ସାଂଗଠନିକ

କାମରେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଉତ୍କଳ ପ୍ରଦେଶ ଗଠନରେ ପ୍ରମୁଖ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

ଗୋକୁଳାନନ୍ଦଙ୍କ ପୁତ୍ର ନବକୃଷ୍ଣ ରେଭେନ୍ସା କଲେଜରୁ ଏଫ୍.ଏ.ପାଶ୍ କରି ସେହିଠାରେ ବି.ଏ. ପଢ଼ୁଥିଲେ । ଅନ୍ୟ ଅନେକଙ୍କ ଭଳି ସେ ଜଣେ ସାଧାରଣ ପାଠ-ପଢ଼ାର ଛାତ୍ର ନଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଛାତ୍ରର ସଂଜ୍ଞା ବ୍ୟାପକ ଥିଲା ! ରାଜ୍ୟ, ଦେଶ ତଥା ସମାଜର ଉତ୍ଥାନ ଚିନ୍ତା ମଧ୍ୟ ଥିଲା ତାଙ୍କ ଛାତ୍ର ଜୀବନର ଅଂଶ ବିଶେଷ । ସେଇଥିପାଇଁ ସେ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ପାଠାଗାର ସ୍ଥାପନ, ନିଜକୁ ସ୍ୱାଧୀନ ଚିନ୍ତାର ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ ଭାବେ ବିବେଚନ, ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ଡାକରାରେ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟର ପାଠପଢ଼ା ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ ଓ ଆନ୍ଦୋଳନ ମାଧ୍ୟମରେ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କୁ ମୁକାବିଲା କରାଯିବାକୁ ସ୍ଥିର ହୋଇଥିବାବେଳେ ମଧୁବାବୁ ବିହାର-ଓଡ଼ିଶାର ମନ୍ତ୍ରାପଦ ଗ୍ରହଣ କରିବାରୁ ତାଙ୍କ ବିରୋଧ ପ୍ରତିବାଦ ସଭାର ସଦସ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆଦି କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୋଜିତ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଏତାଦୃଶ କାର୍ଯ୍ୟଧାରା ସଂପର୍କରେ ଲେଖକ କହିଛନ୍ତି, “ମାତ୍ର ଏହି କଲେଜ ଜୀବନ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଗବାକ୍ଷକୁ ଆହୁରି କେତେ କଣ ଆଡ଼କୁ ଖୋଲି ଦେଇଥିଲା । ଜମିଦାର ଘରର ପୁଅ ତା’ପରେ ଆଉ ସେଇ ଗୋଟିଏ ଘରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଲା ନାହିଁ । ନିଜ ଆଖିରେ ସତେ ଅବା ଏକ ଅନ୍ୟ ସଂସାରକୁ ବାନ୍ଧିଲା ଓ କାଳକ୍ରମେ ସେହି ସଂସାରର ହୋଇଗଲା ।” (ପୃ. ୧୨) କେବଳ କଲେଜ ଜୀବନ ନୁହେଁ ପାରିବାରିକ ପରିବେଶ ଯେ ଏଥିନିମିତ୍ତ ଅନୁକୂଳ ପ୍ରେରଣା ଦେଇଥିଲା ତାହା ଅବଶ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ ।

ନବକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପିତା ଗୋକୁଳାନନ୍ଦଙ୍କ ସ୍ୱାଧୀନଚେତା ମନୋବୃତ୍ତିର ପରିଚୟ ଦେବାକୁ ଯାଇ କୁହାଯାଇଛି ଯେ ଜଣେ ସୁଦକ୍ଷ ଏବଂ ପ୍ରବୀଣ ବ୍ୟକ୍ତି ହିସାବରେ ସେ ‘ରାୟ ବାହାଦୁର’ ପଦ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ସହାୟତାରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓଡ଼ିଶା ଗଠନ ପାଇଁ ମଧୁବାବୁଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀ ମାଧ୍ୟମରେ ଯେଉଁ ଉଦ୍ୟମ ଜାରି ରହିଥିଲା ସେଥିରେ ସେ ପ୍ରମୁଖ ସହକର୍ମୀର ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତେବେ ଯେତେବେଳେ ଇଂରେଜମାନେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ବଙ୍ଗ ପ୍ରଦେଶରୁ କାଟି ବିହାର ସହିତ ଯୋଡ଼ିଲେ ସେତେବେଳେ ଗୋକୁଳାନନ୍ଦ ଏହାର ବିରୋଧ କରିଥିଲେ ଓ ଓଡ଼ିଶା ପୂର୍ବପରି ବଙ୍ଗର ସହିତ ରହୁ ବୋଲି ଦାବି କରିଥିଲେ । ଏହି ଦାବି ହାସଲ ପାଇଁ ‘ଓଡ଼ିଶା ପିପୁଲସ ଆସୋସିଏଟ’ ନାମରେ ସଂସ୍ଥାଟିଏ ଗଠନକରି ସେ ମଧୁବାବୁଙ୍କ ଠାରୁ ଦୂରେଇ ଆସିଥିଲେ । ‘ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀ’ ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ ଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସ୍ୱରାଜ ଆନ୍ଦୋଳନ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ଗୋକୁଳାନନ୍ଦଙ୍କର ଦୃଢ଼ ସମର୍ଥନ ରହିଥିଲା । ସେଇଥିପାଇଁ ନବକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସରକାରୀ ବିଦ୍ୟାଳୟ; କଲେଜିଏଟ ହାଇସ୍କୁଲରେ ନାମ ଲେଖାଇବାର ସୁବିଧା ମିଳିନଥିଲା । ସେ ବେସରକାରୀ ହାଇସ୍କୁଲ; ପ୍ୟାରାମୋନ୍ଟନ ଏକାଡେମୀର ଛାତ୍ର ରୂପେ ହାଇସ୍କୁଲ-ଶିକ୍ଷା ସମାପନ କରିଥିଲେ । ବାପାଙ୍କର ଏହି ପ୍ରକାରର ଜାତୀୟତାବାଦୀ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ନବକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଗଠନରେ ସହାୟକ ହୋଇଛି ।

ଗୋକୁଳାନନ୍ଦଙ୍କ ଚଳଣି ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟଧାରା କେତେ ପରିମାଣରେ ପ୍ରଗତିଶୀଳ ତଥା ଆଧୁନିକ ଥିଲା ତାହା ତାଙ୍କର ବଡ଼ବୋହୂ; ବିଶିଷ୍ଟ ସମାଜ ସେବିକା ରମା ଦେବୀଙ୍କ ଆତ୍ମଜୀବନୀ ‘ଜୀବନପଥେ’ରୁ ମଧ୍ୟ ଜଣାପଡ଼େ । ରମାଦେବୀ ହେଉଛନ୍ତି ଉତ୍କଳ ଗୌରବ ମଧୁସୂଦନ ଦାସଙ୍କ ସାନଭାଇ ଗୋପାଳବଲ୍ଲଭ ଦାସଙ୍କ ଝିଅ । ତାଙ୍କ ବିଚାର ଯୁଗ୍ମାବ ପଡ଼ିଥିବା ବେଳର କଥା କହିବାକୁ ଯାଇ ସେ କହିଛନ୍ତି; “ତେଣେ ଶାଶୁଘରେ ଭାଳେଣି ପଡ଼ିଥାଏ ଯେ କିରସ୍ତାନ ଘରର ଝିଅ ଆସି କେମିତି ଚଳିବ ? ଶ୍ଵଶୁର ଯେତେବେଳେ ଶାଶୁକୁ ମୋତେ ବୋହୂ କରିବାର କଥା କହିଲେ, ଶାଶୁ ଦୁଇଟି କଥାରେ ଆପଣି କଲେ । ଗୋଟିଏ ହେଉଛି ଯେ ମୋ ମାଉ ପୁଅନାହିଁ- କାଲେ ମା ଓଳି ଆଣି ମୋର ପୁଅ ନ ହେବ । ଅନ୍ୟଟି ମୁଁ କିରସ୍ତାନ ଘରେ ଚଳିଛି- ଜୋତା ମୋଜା ମାତେ- ମଧୁ ବାରିଷ୍ଟର ଘରେ ରହେ । ମୁଁ ଶାଶୁଙ୍କ ରୁଚି ଅନୁସାରେ ଚଳି ପାରିବି କି ନାହିଁ । ତାହା ଉପରକୁ ଭାଇ-ବିରାଦର ଘରେ ରହେ । ମୁଁ ଶାଶୁଙ୍କ ରୁଚି ଅନୁସାରେ ଚଳି ପାରିବି କି ନାହିଁ । ତାହା ଉପରକୁ ଭାଇ-ବିରାଦର ଓ ବନ୍ଧୁ ବାନ୍ଧବ କହିବେ ଯେ ପ୍ରଥମ ବୋହୂଟି ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ଘରୁ କଲୁ । ଶ୍ଵଶୁର ବୁଝେଇ ବାଝେଇ ସେ ଆଶଙ୍କା ମନରୁ ଦୂର କଲେ ।” (ଜୀବନ ପଥେ; ପୃ. ୨୫) ପୁଣି କହିଛନ୍ତି; “ମୁଁ ମାଛମୁଣ୍ଡ ଭଲପାଏ ବୋଲି ଶ୍ଵଶୁର ଆମଘରୁ ବୁଝି ଯାଇଥିଲେ । ଶ୍ଵଶୁରଙ୍କ ବରାଦରେ ମୋତେ ପ୍ରତିଦିନ ମାଛମୁଣ୍ଡ ଦିଆଯାଏ । ଗୁରୁବାର ପଡ଼ିଲା । ଶାଶୁ କହିଲେ; ‘ଘରର ବୋହୂ ଗୁରୁବାର ଦିନ ମାଛ ଖାଇବ ନାହିଁ ।’ ଶ୍ଵଶୁରଙ୍କର ଯୁକ୍ତି ଯେ, ଶାଶୁ ଆଉଁ ଆଉଁ ବୋହୂ କାହିଁକି ଏଗୁଡ଼ାକ କରିବ ? ଦୁହଁଙ୍କର ଯୁକ୍ତିତର୍କ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । x x x ଶେଷରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି ହେଲା- ସୁଦଶାବ୍ରତ ପଡ଼ିଲେ ଆଉ ଗୁରୁବାର ଦିନ ବୋହୂ ଆମିଷ ଖାଇବ ନାହିଁ । ଶ୍ଵଶୁର ବଞ୍ଚିଥିବା ବେଳେ ସୁଦଶାବ୍ରତ ପଡ଼ି ନଥିଲା, ତେଣୁ ଗୁରୁବାର ଦିନ ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ମୁଁ ମାଛ ଖାଇଥିଲି ।” (ଜୀବନ ପଥେ, ପୃ. ୨୮) ପୁଣି ନବକୃଷ୍ଣ ସେଇ କଲେଜରେ ପଢ଼ୁଥିବା ବେଳେ ପରିବାରର ଏକମାତ୍ର ଉପାର୍ଜନକ୍ଷମ ସଦସ୍ୟ ବଡ଼ଭାଇ ଗୋପବନ୍ଧୁ ପରିବାରର ଆର୍ଥିକ ଦୁଃସ୍ଥିତିକୁ ଖାତିର ନକରି ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ଵାରା କରାଯାଉଥିବା ବନ୍ୟାଞ୍ଚଳର ରିଭିଫ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅସଫଳ ପ୍ରକାଶ କରି ତେପୁଟି ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ ପଦ ତ୍ୟାଗ କରି ସ୍ଵାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ତେଣୁ କଲେଜ ଶିକ୍ଷା ସହିତ ପାରିବାରିକ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟ ନବକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପ୍ରଗତିଶୀଳ ଚିନ୍ତନ ପାଇଁ ଅନୁକୂଳତା ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲା ।

ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନର ଆହ୍ୱାନରେ କଲେଜ ପଢ଼ା ଛାଡ଼ି ଆନ୍ଦୋଳନରେ ସକ୍ରିୟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କଲେ ନବକୃଷ୍ଣ । ଅଧାରୁ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବାରୁ ତାଙ୍କର ମାନସିକ ସ୍ଥିତିକୁ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କରିବାକୁ ଯାଇ କୁହାଯାଇଛି, “ସେତେବେଳେ ସାରା ଭାରତବର୍ଷ ଦେଶବନ୍ଧୁ ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନ ଏବଂ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ ନେଇ ଗଢ଼ି ଉଠିଥିବା ଦୁଇ ରାଜନୀତିକ ଶିବିର ମଧ୍ୟରେ ଯେପରି ଆନ୍ଦୋଳିତ ହେଉଥିଲା ତାହାରି ଦ୍ଵିଧାରେ ପଡ଼ି ଶ୍ରୀନବକୃଷ୍ଣ ଚୌଧୁରୀ ମଧ୍ୟ ନିଜ ଭିତରେ କେତେ ଆନ୍ଦୋଳିତ ହୋଇଥିବେ । ପୁଣି ସେହି

ପୁରୁଣା କଲେଜ ପାଠକୁ ଫେରିଯିବାର ପ୍ରଶ୍ନ ହିଁ ନଥିଲା । ତେଣୁ ତାହା ପ୍ରଧାନତଃ ଏକ ଆତ୍ମ-ବିଶ୍ଳେଷଣର ସୁଯୋଗ ପ୍ରଦାନ କରିଥିବ । ସେଥିରୁ କେତେକ ଅତଃତୃଷ୍ଣି ମଧ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇଥିବ । ଅତଃତୃଷ୍ଣି ଆଗକୁ ବାଟ ବି ଦେଖାଇଥିବ । ସଂଗ୍ରାମ ଲାଗି ପୋଖର, ଅଧିକ ପୋଖର ହେବାଲାଗି ଏକ ଆହ୍ୱାନ ହୁଏତ ଭିତରୁ ଆସିଥିବ । ସଂଗ୍ରାମ ଯେ ଆହୁରି ବହୁଦିନ ଚାଲିବ, ସେହି ବାସ୍ତବତାକୁ ସେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିଥିବେ ।” (ପୃ. ୧୭) ପ୍ରକୃତପକ୍ଷେ ନବକୃଷ୍ଣକ ଜୀବନଧାରାକୁ ଅନୁଧ୍ୟାନ କଲେ ସେ ଯେ ଆଜୀବନ ଜଣେ ସଂଗ୍ରାମୀ ଥିଲେ ସେହି ସତ୍ୟରେ ଉପନୀତ ହେବାକୁ ହୋଇଥାଏ ।

ସେତେବେଳେ ସିଏ ଆଉ କଲେଜ ପଢ଼ାକୁ ନପଢ଼ି, ଯାଇଛନ୍ତି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସାବରମତୀ ଆଶ୍ରମକୁ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହାଶ୍ରମ ନାମରେ ପରିଚିତ ସେହି ଆଶ୍ରମରୁ ସେ ଚୁକାରିଣୀ, ଭୁଗା, ଦରୀ ଓ ସତରଞ୍ଜି ବୃଣା ଆଦି ବିଷୟରେ ତାଲିମ ନେଇଛନ୍ତି । ପରେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ବିଶ୍ୱଭାରତୀକୁ ଆସି ନିଜ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ ପିପାସା ମେଣ୍ଟାଇଛନ୍ତି । “ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ଆକର୍ଷଣରେ ପୃଥିବୀର ବହୁ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ପଣ୍ଡିତ ଓ ଅଧ୍ୟାପକ ସେତେବେଳେ ସେଠାକୁ ଆସି ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ପିପାସା ମେଣ୍ଟାଇଥିଲେ । ଶ୍ରୀ ଚୌଧୁରୀ ସେହିଭଳି ଏକ ପରିବେଶ ଦ୍ୱାରା କମ୍ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇନଥିବେ । ଆପଣା ଜୀବନର ମୂଲ୍ୟଗତ ପ୍ରସ୍ତୁତିକୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ପ୍ରସାରିତ କରିଦେବା ଲାଗି ବିଶ୍ୱଭାରତୀ ତାଙ୍କୁ କମ୍ ଅନୁକୂଳତା ଯୋଗାଇ ନଥିବ ।” (ପୃ. ୧୮)

ତାଙ୍କ ଭଳି ଅନେକ ତ ସେତେବେଳେ ସାଧାରଣ ଜୀବନଧାରାକୁ ବରଣ କରି ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମରେ ସକ୍ରିୟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ, ଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବା ପରେ ମନ୍ତ୍ରୀପଦରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ରାଜନୀତିକ ଜୀବନ ବିତାଇଥିଲେ । ତେବେ ନବକୃଷ୍ଣକ ଜୀବନଧାରାର କିଛି ଭିନ୍ନତା ରହିଛି କି ? ଏହାର ସିଧାସଳଖ ଉତ୍ତର ହେଉଛି ‘ହଁ’ । ପ୍ରକୃତପକ୍ଷେ ଆମ ରାଜନୀତିକ ଧାରାରେ ଗୁହୀତ ‘ନେତା’ ସେ ନଥିଲେ । ସେ ଥିଲେ ଜଣେ ସ୍ୱାଧୀନଚେତା କର୍ମୀ । ଜଣେ କର୍ମୀ ପାଇଁ ଯେମିତି ସବୁବେଳେ କିଛି ନା କିଛି କାମ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥାଏ, ଠିକ୍ ସେମିତିକା ଜୀବନ ସେ ବିତାଇଥିଲେ । ସମାଜକଲ୍ୟାଣ ତଥା ଦୁର୍ଗତ ମାନବର ମୁକ୍ତି ପାଇଁ ସେ ଆଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମରତ ଥିଲେ । ଅନେକବାର ନେତୃତ୍ୱର ପଦ ସେ ବରଣ କରିଛନ୍ତି ମାତ୍ର ନେତୃତ୍ୱର ମୋହ ତାଙ୍କୁ ଗ୍ରାସ କରିଯାଇ ନାହିଁ । କ୍ଷମତାର ମୋହ ପାଇଁ ସେ ଗାଦିନାସାନ ହେଉ ନଥିଲେ, ବରଂ କ୍ଷମତାର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସୋପାନରେ ରହିବା ଦ୍ୱାରା ନିଜର ଅଜ୍ଞାକାରଗୁଡ଼ିକର ସଫଳ ରୂପାୟନ ସହଜ ସାଧ୍ୟ ହେବ ବୋଲି ବିବେଚନା କରି ସେ ନେତୃତ୍ୱର ଗୁରୁଭାର ବହନ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଚାରିତ୍ରିକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଓ ଭିନ୍ନତାକୁ ଲେଖକ ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି ।

କଲେଜ ଶିକ୍ଷା, ବିଭିନ୍ନ ପୁସ୍ତକ (କାର୍ଲ ମାର୍କସ) ଆଦି ପଠନ, ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସାବରମତୀ ଆଶ୍ରମରେ ହାସଲ କରିଥିବା ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ଏବଂ ଶାନ୍ତିନିକେତନ

ଶିକ୍ଷାୟତନରେ ସଂପ୍ରସାରିତ ହୋଇଥିବା ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ତାଙ୍କୁ ତଥାକଥିତ ଅନ୍ୟ ସମାଧିପାନୀୟ ଠାରୁ ଅଲଗା କରିବାରେ ସହାୟକ ହୋଇଥିଲା କହିଲେ ଭୁଲ୍ ହେବନାହିଁ । ସେ ଦେଶକୁ ପରାଧୀନତାରୁ ମୁକ୍ତ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏକ ସମୁନ୍ନତ ସମାଜଗଠନ ପାଇଁ ସମାଜବାଦକୁ ଆଦର୍ଶ ରୂପେ କେବଳ ଗ୍ରହଣ କରିନେଇ ନଥିଲେ, ତାହାକୁ ପ୍ରୟୋଗ କରିବାର ଚେଷ୍ଟା ଅବିରତ କରି ଆସିଥିଲେ । ସେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଥିଲେ ଭିନ୍ନ, ଏକ ବ୍ୟତିକ୍ରମ । ଅଧ୍ୟାୟ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବାରୁ ନିଜକୁ ଆନ୍ଦୋଳନ ତଥା ସାମାଜିକ ବିପ୍ଳବ ନିମିତ୍ତ ଅଧିକ ସମର୍ଥ କରିବା ପାଇଁ ସେ ସାବରମତୀ ଓ ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ବ୍ୟାବହାରିକ, ନୈତିକ ତଥା ବୌଦ୍ଧିକ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣରେ ସମୟ ବିନିଯୋଗ କରିଛନ୍ତି । ରାଷ୍ଟ୍ରବାଦ ଆହ୍ୱାନକ୍ରମେ ଦେଶବ୍ୟାପୀ ଯେତେବେଳେ ଲବଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚାଲିଥିଲା, ସେତେବେଳେ ତାହାର ପ୍ରଭାବରେ ଓଡ଼ିଶାର କେତେକ ଉପକୂଳାଞ୍ଚଳରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ଚାଲୁ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ସଂଗ୍ରାମୀମାନେ କାରାବରଣ କରିଥିଲେ । ସେତିକିବେଳେ ନବକୃଷ୍ଣ ଯଦିଓ ଗିରଫ ହୋଇଥିଲେ, ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାର ସମୁଦ୍ର କୁଳବର୍ତ୍ତୀ ଗାଁ ଶ୍ରୀକଟକରୁ ତାଙ୍କ କାରାବାସର କାରଣ ଜିନିଷ ଥିଲା । ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବ୍ୟାୟାୟିତ୍ୱା ଚୌକିଦାର ଟିକସ ନଦେବା ପାଇଁ ବାର-ତେର ଖଣ୍ଡ ଗ୍ରାମର ଲୋକମାନଙ୍କୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇଥିବା ହେତୁ ତାଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଯାଇଥିଲା । ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟଧାରାର ଏହି ଭିନ୍ନତା ସମ୍ପର୍କରେ କୁହାଯାଇଛି, “ତଥାପି ରାଜନୀତିକ କ୍ରିୟାଶୀଳତାର ସେହି ପ୍ରଥମକାଳରୁ ହିଁ ସମ୍ଭବତଃ ଏଥିରେ ସକ୍ରିୟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଏବଂ ଆଡ଼ରଣରେ ସତେ ଅବା ଦୁଇଟି ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ଆଭିମୁଖ୍ୟ କ୍ରମଶଃ ଉକୃତି ଆସୁଥିଲା । କଂଗ୍ରେସ ଭିତରେ ଯେଉଁମାନେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ ତରୁଣ ଥିଲେ, ସେମାନେ ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ଏକ ଅନ୍ୟଭଳି ସମାଜର ପ୍ରତିଷ୍ଠାକୁ ସମ୍ଭବ କରିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରଖି ସ୍ୱାଧୀନତାର ସଂଗ୍ରାମ ଚାଲିଥିବା ସମୟରେ ମଧ୍ୟ କୃଷକ ତଥା ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଶ୍ରେଣୀ ଚେତନା ଜାଗ୍ରତ କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରୁଥିଲେ । ଅନ୍ୟ ଚରପଟି ସ୍ୱାଧୀନତା ପୂର୍ବରୁ ଦେଶର କୌଣସି ଶ୍ରେଣୀଗତ ଭାବର ସୃଷ୍ଟି ନକରି ଧନୀ, ଜମିଦାର, ପ୍ରଜା, ପୁଞ୍ଜିପତି ସଂପୃକ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କର ସତିକ୍ତା ଓ ସହଯୋଗରେ ଆମେ ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ହାସଲ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲା ।” (ପୃ. ୩୧)

ଯେତେବେଳେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନ ଧିମେଇ ଯାଇଥିଲା ସେତେବେଳେ ଏକ ସାମାଜିକ ବିପ୍ଳବର ରୂପାୟନ ନିମିତ୍ତ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଆରମ୍ଭ କରିଦେଇଥିଲେ ନବକୃଷ୍ଣ । ଚରିତ୍ରକୁହଠାରେ କୃଷି ପାର୍ଗ ସ୍ଥାପନ କରି ସେଠାରେ ବିଭିନ୍ନ କିସମର ତୃଆ ପନି ପରିବା ଭଳତ ପ୍ରଣାଳୀରେ ଚାଷ କରିଛନ୍ତି । ପୁଣି ସେହି ଚାଷ ପଦ୍ଧତି ସମ୍ପର୍କରେ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ତଥ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି ଆଖପାଖର ଚାଷୀକୁଳକୁ । ଭାରତବର୍ଷର ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ଲବଣ-ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ବା ଟିକସ-ବନ୍ଦ ଆନ୍ଦୋଳନ ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ । କାରଣ ଏଥିରେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର

ସମ୍ପୃକ୍ତି ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ବିଧିବଦ୍ଧ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଲାଗି ଗୋଟିଏ ସଂକଳ୍ପବଦ୍ଧ ସଚେତନ ସଂଘଟିଏ ଗଢ଼ିବାର ଉଦ୍ୟମ ଆରମ୍ଭ କଲେ ସେ । ସମ୍ପର୍କୀମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଗଠନ କଲେ “କଂଗ୍ରେସ ସାମ୍ୟବାଦୀ ଦଳ” । ସେମାନେ ନିଜକୁ ସାମ୍ୟବାଦୀ ବୋଲି ଘୋଷଣା କଲେ । ଧର୍ମ ଓ ଭଗବାନଙ୍କଠାରୁ ବିଶ୍ୱାସ ତୁଟାଇ ଦେଲେ । ଜାତି ଓ ଅସ୍ୱଶ୍ୟତାର ଭେଦ ମାନିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଶପଥ ନେଲେ । କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟବାଦର ମୂଳ ସିଦ୍ଧାନ୍ତକୁ ମାନି କେବଳ ନିଜର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁସାରେ ଯାହା କିଛି ଅର୍ଥ ଓ ସାମଗ୍ରୀ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ଏବଂ ନିଜର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ସମାଜ ଲାଗି ଦାନ କରିବେ । କାହାରି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମ୍ପତ୍ତି ବୋଲି କିଛି ରହିବ ନାହିଁ । କାହାରି ଦୟା ବା ଦାନ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିବେ ନାହିଁ । ଏହି କର୍ମୀ ସଂଘର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଓ ପଦ୍ଧତ୍ତୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଲେଖକ କହିଛନ୍ତି; “ଏହି ସଂଘର ପ୍ରେରଣାଯତନ ରିତରେ ଗାନ୍ଧି ଅବଶ୍ୟ ଥିଲେ, ତଥାପି ଅଳପ ହେଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା କାର୍ଲ ମାର୍କସ ଅଧିକ ଥିଲେ” (ପୃ. ୩୩) ପରେ ଅଖିଳ ଭାରତୀୟ ସ୍ତରରେ କଂଗ୍ରେସ ଭିତରେ ଏକ ସମାଜବାଦୀ ଉପପୋଷ୍ଠା ‘କଂଗ୍ରେସ ସୋସିଆଲିଷ୍ଟ ପାର୍ଟି’ ନାମରେ ଗଠିତ ହେଲା ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାର ସୋସିଆଲିଷ୍ଟ କର୍ମୀସଂଘ ଏଥିରେ ସାମିଲ ହୋଇଗଲା ।

କୌଣସି ଶିକ୍ଷାଦାୟକ ନଥିବା ଓଡ଼ିଶାରେ ସେତେବେଳେ ଶୋଷିତଶ୍ରେଣୀ କହିଲେ ଗାଁ ଗଣ୍ଡାର କୃଷକମାନଙ୍କୁ ହିଁ ବୁଝାଉଥିଲା । ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ସମର୍ଥନ ଲାଭ କରୁଥିବା ବା ଜମିଦାର-ଗୋଷ୍ଠୀ କୃଷକ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ନାନା ଭାବରେ ଶୋଷଣ କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ନବକୃଷକ କର୍ମୀ ସଂଘ ଆନୁକୂଲ୍ୟରେ ଗଠିତ କୃଷକ ସଂଗଠନ କାର୍ଯ୍ୟାରମ୍ଭ କରିଥିଲା । “କୃଷକ ମାନଙ୍କ ମନରୁ ଭୟ ଦୂର କରିବା, ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ହେଉଥିବା ଅନ୍ୟାୟଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ସେମାନଙ୍କୁ ସଚେତନ କରାଇବା ଏବଂ ସର୍ବୋପରି ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ହିସାବରେ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣରେ ଏକ ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଆଣିଦେବା ସଂଗଠନର ସର୍ବପ୍ରଥମ କାର୍ଯ୍ୟ ହେଲା ।” (ପୃ. ୩୫) ‘ଲଙ୍ଗଳ ଯାହାର ଚୁନି ତାହାର’, ‘ମଠ ଧନ କୋଠ ହେଉ’, ‘ଜମିଦାରୀ ପ୍ରଥାର ଲୋପ ହଉ’ ‘ବେଠି ବନ୍ଦ ହେଉ’, ‘ଜମିଦାରଙ୍କ କଚେରୀକୁ ସମସ୍ତେ ବର୍ଜନ କରନ୍ତୁ’, ‘ତାସ୍ତାକୁ ତାର ସ୍ୱତ୍ୱ ମିଳୁ’ ଆଦି ଧ୍ୱନି ମାଧ୍ୟମରେ ଚାଷୀମାନଙ୍କୁ ସଚେତନ କରିବାର ପ୍ରୟାସ ଜାରି ରହିଲା । କେତେକ ଜାଗାରେ ଏହା ସଫଳ ହେବାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ମଧ୍ୟ ମିଳିଥିଲା । ୧୯୪୩ ମସିହାରେ ହୋଇଥିବା ଭାରତର ସାଧାରଣ ନିର୍ବାଚନରେ ଓଡ଼ିଶାରେ କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳ ଗଢ଼ିଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଜଣେ ବିଧାୟକ ଥିବା ନବକୃଷକ ନିଜର ଅନ୍ୟ ସୋସିଆଲିଷ୍ଟ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ସହାୟତାରେ ଚାପ ପ୍ରୟୋଗ କରି ନେତୃତ୍ୱ ପୁରୋଚ୍ଚାରରେ ଥିବା ଜମିଦାର-ଶ୍ରେଣୀୟ ସଭ୍ୟମାନଙ୍କ ବିରୋଧ ସତ୍ତ୍ୱେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଆଇନ ପାଶ୍ କରାଇନେବାର ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ । ଯେମିତିକି ଜମି ଉପରେ ଥିବା ଗଛ, ମାଛରେ ପ୍ରଜାର ଅଧିକାର ସାବ୍ୟସ୍ତ ହେବା, ପ୍ରଜା ମହାଜନ ବା ସାହୁକାର ଠାରୁ ଟଙ୍କା କରତ କଲେ ସୁଧର ପରିମାଣ କଦାପି ମୂଳର ଆଠଗାଗର ଗାଗେଠାରୁ ଅଧିକ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ

ଏବଂ କୌଣସି କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଜାକୁ ସିଏ କରଜ କରିଥିବା ମୂଢ଼ ପରିମାଣରୁ ମୋଟ ସୁଧ ଅଧିକ ଦେବାକୁ ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ନିୟମ ହେବା । କୃଷକ-ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ମିଳିଥିବା ଅଧିକାର ଦ୍ଵାରା ଏହା ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଛି ଯେ ସାମାଜିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିପ୍ଳବାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ରାଜନୀତିକ ସଂଗ୍ରାମର ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ବଳୟୁକ୍ତ ଏବଂ ତ୍ୱରାନ୍ୱିତ କରିଥାଏ । ଏହି ସଫଳତାର ସମସ୍ତ ଶ୍ରେୟ ଲେଖକ ଓଡ଼ିଶାର ତତ୍କାଳୀନ ସୋସିଆଲିଷ୍ଟମାନଙ୍କୁ ହିଁ ଦେଇଛନ୍ତି ।

କୃଷକ-ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ପରେ ଗଡ଼ଜାତର ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ସମସ୍ୟା ନବକୃଷକ ଆନ୍ଦୋଳିତ କରିଛି । ବିଧାୟକ ଥିବାବେଳେ ସେ ଗଡ଼ଜାତ ରାଜାମାନଙ୍କ ପ୍ରଜା ଶୋଷଣ ଆଦର୍ଶର ପ୍ରତିବିଧାନ କରିବାକୁ ବାହାରିଛନ୍ତି । ସେତେବେଳକୁ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସ ଗଡ଼ଜାତଗୁଡ଼ିକୁ ଆପଣାର କାର୍ଯ୍ୟ ପରିସରଭୁକ୍ତ କରିନଥିଲା । ଅଧିକତ୍ର କଂଗ୍ରେସ ନାମରେ ଗଡ଼ଜାତର ପ୍ରଜାମାନେ କୌଣସି ସଙ୍ଗଠନାଦି ନକରିବା ପାଇଁ ହରିପୁରା କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ବିଧିବଦ୍ଧ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗୃହୀତ ହୋଇଥିଲା । ଏଥି ନିମ୍ନର ତାଙ୍କୁ ସହଯୋଗ ମିଳିଥିଲା କଂଗ୍ରେସ ସୋସିଆଲିଷ୍ଟ ଦଳର ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କଠାରୁ । ସାରଙ୍ଗ ଧର ଦ୍ଵାସ ଓ ମାଳତୀ ଦେବୀ ଥିଲେ ତାଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ସହଯୋଗୀମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଅନ୍ୟତମ । ଡ଼େକାନାଲ ରାଜା କେତେକ ଲୋକଙ୍କୁ ହାତକରି କଟକରେ ଗୋଟିଏ ସଭାର ଆୟୋଜନ କରିଥିଲେ । ଏହି ସଭା ମାଧ୍ୟମରେ ସେ ସାବ୍ୟସ୍ତ କରିଥାନ୍ତେ ଯେ ତାଙ୍କ ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଜାମାନେ ଭଲରେ ଅଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ନବକୃଷକ ନେତୃତ୍ଵରେ ସଭାକୁ ଗଣ୍ଡୁର କରି ଦିଆଯାଇଥିଲା । ଡ଼େକାନାଲ ଆନ୍ଦୋଳନର ଡ଼ିଠା ସେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୋଗଲବନ୍ଦୀରୁ ଡ଼େକାନାଲ ଯାଇଥିବା ପ୍ରଥମ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଦଳର ନେତୃତ୍ଵ ମଧ୍ୟ ନେଇଥିଲେ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟଧାରାର ସଫଳତା ସମ୍ପର୍କରେ କୁହାଯାଇଛି; “ଓଡ଼ିଶାରେ ରାଜାର ଭୟ ଓ ଜମିଦାରର ଭୟକୁ ଗାଙ୍ଗିଦେବୀରେ ସୋସିଆଲିଷ୍ଟ ଗୋଷ୍ଠୀର କର୍ମୀମାନେ ସେତେବେଳେ ଯେପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ ତାହା ଭାରତବର୍ଷରେ ସ୍ଵାଧୀନତା ଲାଭର ଦୀର୍ଘ ଏତେ ଦଶକ ପରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ପ୍ରେରଣାଦାୟକ ନଜିର ହୋଇରହିଛି ।” (ପୃ. ୪୧) ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଅଧ୍ୟାପକ ରଞ୍ଜା ଜାତୀୟ ସ୍ତରରେ ଏକ କିଷାନ ସଂଗଠନ ଗଢ଼ିବା ଦିଗରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ତତ୍ପୂର୍ବରୁ ଗଠିତ ହୋଇ ସାରିଥିବା “କୃଷକ ସଂଘ” ଓ ବିଶେଷ କରି ନବକୃଷକ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ଠାରୁ ନୈତିକ ସମର୍ଥନ ଓ ପ୍ରେରଣା ଲାଭ କରିଥିବା ଉଲ୍ଲେଖ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ।

ଅଗଷ୍ଟ ବିପ୍ଳବ ବେଳେ ସାରା ଭାରତରେ ଯେଉଁ ଆନ୍ଦୋଳନ ସଫଳ ହୋଇଥିଲା ସେଥିରେ ନେତୃତ୍ଵ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ସୋସିଆଲିଷ୍ଟ ଦଳର ସଦସ୍ୟମାନେ । ମାତ୍ର ସେତେବେଳକୁ ନବକୃଷ ଆଉ ସୋସିଆଲିଷ୍ଟମାନଙ୍କ ସହିତ ନଥିଲେ । ସୋସିଆଲିଷ୍ଟ ଦଳର ଗୋଟିଏ ବିଭାଜନ ମଧ୍ୟ ସେତେବେଳକୁ ହୋଇ ସାରିଥିଲା- କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ ଓ ସୋସିଆଲିଷ୍ଟ ରୂପରେ । ଅଗଷ୍ଟ ବିପ୍ଳବର ଅବ୍ୟବହିତ ପୂର୍ବରୁ ସେ ଓଡ଼ିଶା ପୋଲିସ୍ ଦ୍ଵାରା ଅଟକବନ୍ଦୀ ରୂପେ ତିନିବର୍ଷ ଜେଲଖାନାରେ ବିତାଇଥିଲେ । “ସେତେବେଳକୁ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ନବକୃଷ୍ଣ

ଚୌଧୁରୀ ସୋସିଆଲିଷ୍ଟ ମାନଙ୍କ ସହିତ ନଥିଲେ । କେବଳ ଭିତରେ ଥିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରେ ଏବଂ ପରିସ୍ଥିତିଗୁଡ଼ିକର ମୂଲ୍ୟାୟନ ଯମେତ ଆତ୍ମମୂଲ୍ୟାୟନରେ କେଉଁଠି କେଉଁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଥିଲା କେଜାଣି, ସେ କେଜାଣୁ ବାହାରକୁ ଆସି ଯେପରି ବାଆଁରେଇ ହେଲାପରି ବାହାରେ ରହିଲେ ଓ କ୍ରମେ ବାହାରକୁ ଚାଲିଗଲେ ।” (ପୃ.୪୭-୪୮) ତେବେ ସୋସିଆଲିଷ୍ଟମାନଙ୍କ ଗହଣରୁ ଯାଇ କଂଗ୍ରେସରେ ରହିଲେ । ୧୯୪୬ ମସିହାର ନିର୍ବାଚନରେ ବିଧାୟକ ହେଲେ ଏବଂ ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବଙ୍କ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀତ୍ଵରେ ଗଠିତ ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳରେ ରାଜସ୍ଵ ଓ ଯୋଗାଣ ବିଭାଗର ଦାୟିତ୍ଵ ନେଲେ । ମହତାବଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ଆଦର୍ଶଗତ ମତଭେଦ ଥିବା ସତ୍ତ୍ଵେ ସେ ତାଙ୍କୁ ସର୍ବାଙ୍ଗକରଣରେ ନେତା ରୂପେ ସ୍ଵୀକାର କରିଥିଲେ । ପୂର୍ବରୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ପାଳନ କରି ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଭଲଟି କଷ୍ଟେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଏହାର ମୁଖ୍ୟ କାରଣ ହୋଇପାରେ । ଆଉ ସେତିକିବେଳେ ସେ ଜମିଦାରୀ ପ୍ରଥାର ବିଲୋପ, ଶାସନର ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ ନିମିତ୍ତ ଅଞ୍ଚଳ ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ପ୍ରଚଳନ ଏବଂ ଗାନ୍ଧିବାଦୀମାନଙ୍କ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦୂର ନିମିତ୍ତ ଆଇନ ପ୍ରଣୟନ ଆଦି ଲୋକାଭିମୁଖୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ପ୍ରାୟ ବର୍ଷକ ପରେ ୧୯୪୮ ମସିହାରେ ସେ ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେଇଥିଲେ ଓ ଅନୁଗୁଳଠାରେ ସ୍ଥାପନ କରିଥିବା ‘ବାକ୍ସି ରାଉତ ଛାତ୍ରାବାସ’ରେ ଯାଇ ରହିଲେ । ମନ୍ତ୍ରୀପଦ ଛାଡ଼ିବାର କାରଣ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ । ରାଜନୀତିକ ସହକର୍ମୀମାନେ ଭିନ୍ନମତ ପୋଷଣ କରୁଥିବା ସତ୍ତ୍ଵେ ଏକମାତ୍ର ପୁତ୍ର ବିନାୟକର ଆତ୍ମହତ୍ୟା ଜନିତ ଦୁଃଖକୁ ଏହାର ହେତୁ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଅସମୀଚୀନ ହେବ ନାହିଁ ।

ଅନୁଗୁଳ ଠାରେ ରହି ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ସଙ୍ଗଠକ ଦାୟିତ୍ଵ ନିର୍ବାହ କରୁଥିବା ବେଳେ ସେ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ସରକାରୀ ସଙ୍ଗଠକ ପଦବାର ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ପୁଣି ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ଜଣେ କର୍ମଚାରୀରୁ ସେ ହୋଇଥିଲେ ଓଡ଼ିଶାର ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ । ୧୨-୫-୧୯୫୦ ରୁ ୧୯-୧୦-୧୯୫୬ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଓଡ଼ିଶାର ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ଦାୟିତ୍ଵରେ ରହିଥିଲେ । ତାଙ୍କରି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ତତ୍ତ୍ଵାବଧାନରେ ‘ଜମିଦାରୀ ପ୍ରଥା ଉଚ୍ଛେଦ ଆଇନ,’ ‘ଗାନ୍ଧିବାଦୀ ଆଇନ,’ (ଯେଉଁଥିରେ ଗାନ୍ଧିବାଦୀ, ପଦ୍ମବୀର ଦୁଇ ତୃତୀୟାଂଶ ପାଇବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିଥିଲା) ‘ଓଡ଼ିଶା ଅଞ୍ଚଳ ଶାସନ ଆଇନ,’ ଓଡ଼ିଆକୁ ସରକାରୀ ଭାଷାରୂପେ ଗ୍ରହଣକରି ସ୍ଵୀକୃତି ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଥିବା ‘ଓଡ଼ିଶା ଅଧିସିଆଲ ଲାଙ୍ଗୁଏଜେସ୍ ଆକ୍ଟ’ ଏବଂ ରାଉରକେଲା ଠାରେ ଷିଲ ପ୍ଲାଣ୍ଟ ସ୍ଥାପନର ନିଷ୍ପତ୍ତି ଆଦି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ରୂପାୟିତ ହୋଇଥିଲା । ସେ ମଧ୍ୟ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ପଦରେ ଥିବାବେଳେ ଜଣେ ସାଧାରଣ ମଣିଷର ଜୀବନକୁ ଆଦରି ନେଇଥିଲେ ଓ ସରକାରୀ ଆଚାର ସଂହିତାକୁ ଆଡେଇ ଦେଇ ସବୁଶ୍ରେଣୀର ଲୋକମାନଙ୍କ ସହ ମିଶିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେମାନଙ୍କ ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକର ସମାଧାନ ଲାଗି ସଫଳ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ଏସବୁ ସତ୍ତ୍ଵେ ସେ ଅନୁଗତ କରିଥିଲେ ଯେ ଶାସନ କଳର ନେତୃତ୍ଵ ଏବଂ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରହିଯାଉଛି ଯୋଜନା ଯୋଜନର ଦୂରତା । ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ସମସ୍ୟାର

ଦୂରାକରଣରେ ଶାସନକଳରେ ପରିଚାଳିତ ଆନ୍ତରିକତାର ଅଭାବ ତାଙ୍କୁ ପୁଣି ଥରେ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ପଦ ଛାଡ଼ିବାକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତଦୈର୍ଘ୍ୟ ଦେଇଥିଲା । ସୀମା ସମସ୍ୟା ଆଧାରିତ ଜନ ଅସନ୍ତୋଷକୁ ଆଧାର କରି କିଛି ରାଜନୀତିକ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ ମଧ୍ୟ କ୍ଷମତା ହାସଲ ପାଇ ଗୋଟି ଚଳାଇ ଏଥି ନିମିତ୍ତ ପରୋକ୍ଷ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ ।

ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ଥିବାବେଳେ ସେ ବିନୋବାଜୀଙ୍କ କୁଦାନ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ରୁଚି ରଖୁଥିଲେ । ତେଣୁ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ପଦରୁ ଓହରି ସେ ସେହି ‘ସର୍ବୋଦୟ’ କର୍ମରେ ହିଁ ସକ୍ରିୟ ରହିଲେ । ତେବେ ବର୍ଷକ ଭିତରେ ସେ ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ସର୍ବଭାରତୀୟ ନେତା ପଦରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେ ହୋଇଛନ୍ତି ନିଖୁଳ ଭାରତ ସର୍ବସେବାସଂଘର ସଭାପତି । କୁଦାନ, ଗ୍ରାମଦାନ ପ୍ରଭୃତି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ନିଯୋଜିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ବିନୋବାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ୍ରମେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି ନାରାଜାଣର ସଶସ୍ତ୍ର ବିଦ୍ରୋହୀମାନଙ୍କ ପାଖରେ । ପରେ ସେ ଉପଲବ୍ଧ କରିଛନ୍ତି ଯେ ଯେଉଁମାନେ କୁସମ୍ପତ୍ତି ଦାନ କରୁଛନ୍ତି ସେମାନେ ଧନୀକ ବର୍ଗର । ଏଇ ଦାନ ଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ଦୟା, ଅନୁକମ୍ପା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଆହ୍ୱାନିତ । ପ୍ରକୃତପକ୍ଷେ ହୃଦୟର ଆହ୍ୱାନରେ ବା କୌଣସି କ୍ରାନ୍ତି ହାସଲର ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ସେମାନେ ଏହି ଦାନ ଦେଉନାହାନ୍ତି । ଏତାଦୃଶ ଉପଲବ୍ଧି ବୋଧହୁଏ ପରେ ତାଙ୍କୁ ସେହି ସଂଗଠନ ଠାରୁ ଦୂରେଇ ଆଣିଲା ।

ଷାଠିଏ ଦଶକରେ ପଶ୍ଚିମ ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଓଡ଼ିଶାର ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ସମସ୍ୟା ପ୍ରତି ସହାନୁକୃତିଶୀଳ ସଶସ୍ତ୍ର ବିପ୍ଳବୀ ନବସଲପନ୍ଥାମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟଧାରା ପ୍ରତି ନବକୃଷ୍ଣ ନିଜର ସମର୍ଥନ ଜ୍ଞାପନ କରିଛନ୍ତି । ଦରିଦ୍ର ଓ ଶୋଷିତ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ସମସ୍ୟାର ନିରାକରଣ ପାଇଁ ନବସଲପନ୍ଥାମାନଙ୍କର ଆନ୍ତରିକତା, ଯାହାର ପଟ୍ଟଶୁଭି ଆତ୍ମତ୍ୟାଗ, ଆତ୍ମବଳି- ତାହା ତାଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିଛି । ତାଙ୍କରି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ପ୍ରଶିକ୍ଷିତମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଗଠିତ ‘ଉତ୍କଳ ନବଜୀବନ ମଣ୍ଡଳ’ର ସଦସ୍ୟମାନେ କୋରାପୁଟ ଜିଲ୍ଲାର ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ଭିତରେ କାମ କରୁଥିଲେ । ସେତିକିବେଳେ ନବସଲବାଦୀମାନେ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ଶୋଷଣର ଅବସାନ ଘଟାଇବାକୁ ଜୀବନପଣ କରି ସେଠାରେ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚଳାଇଥିଲେ । ନବସଲବାଦୀମାନଙ୍କୁ ଦମନ କରିବା ଆଜ୍ଞାରେ ସରକାରଙ୍କ ତରଫରୁ ପୋଲିସ ସେଠାରେ ନିରାହ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର କରୁଥିଲା ଏବଂ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କୁ ଶୋଷଣ କରୁଥିବା କର୍ମଚାରୀ ଓ ବ୍ୟବସାୟୀମାନଙ୍କର ରକ୍ଷାକବଚ ସାଜିଥିଲା । ନବସଲବାଦୀମାନଙ୍କ ହୃଦୟବତ୍ତା ଏବଂ ପୋଲିସର ଅତ୍ୟାଚାର ସମ୍ପର୍କିତ ପ୍ରକୃତ ତଥ୍ୟ ନବଜୀବନ ମଣ୍ଡଳର ସଦସ୍ୟଙ୍କ ମାଧ୍ୟମରେ ପାଇଯାଉଥିଲେ ନବକୃଷ୍ଣ । ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଥିବା ବିପ୍ଳବୀ ଚେତନା ଜାଗି ଉଠୁଥିଲା । ସେ ନବସଲବାଦୀମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟଧାରାକୁ ଖୋଲା ଖୋଲି ଉଚ୍ଚପ୍ରଶଂସା କଲେ । ଗରଣ୍ଡା ଗ୍ରାମରେ ପୋଲିସ ଜୁଲମର ଶିକାର ହୋଇଥିବା ନବଜୀବନ ମଣ୍ଡଳର କର୍ମୀ ବୈକୁଣ୍ଠ ପାତ୍ର ଓ ସେଠାକାର ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ମନୋବଳ ଦୃଢ଼ କରିବା ପାଇଁ ସେ

ସେଠାରେ ପଢ଼ା ମାଳତୀ ଦେବୀଙ୍କ ସହିତ ଶିବିର ସ୍ଥାପନ କରି ତିନିମାସ କାଳ ରହିଥିଲେ । ନବସରପଞ୍ଜା ନେତା ନାଗ ଭୂଷଣ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କୁ ପାଖାଦଣ୍ଡରୁ ମୁକ୍ତକାରବା ପାଇଁ ଚକ୍ରବାକୀନ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ପାଖା ଦଣ୍ଡରୁ ମୁକ୍ତ କରିବାରେ ସେ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ । ରାୟଗଡ଼ା ବାଲିଖମାର ଗ୍ରାମରେ କେତେକଣ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଜମିକୁ ଜଣେ ସାହୁକାର ଅନ୍ୟାୟ ଭାବରେ ଦଖଲ କରିନେଇ ସେମାନଙ୍କ ରୋଷକୁ ଶିକାର ହୋଇଥିଲେ । ପକ୍ଷରେ ସେମାନଙ୍କ ହାତରେ ପ୍ରାଣ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା ସାହୁକାର ଜଣକୁ । ବିଚାରାଳୟ ଦ୍ଵାରା ଆଜ୍ଞାବନ କାରାଦଣ୍ଡରେ ଦଣ୍ଡିତ ଏହି ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଦେଶର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସହ ପତ୍ରାଳାପ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡ-ମୁକ୍ତ କରିବାରେ ସମ୍ମାନ ହୋଇଥିଲେ ନବକୃଷ୍ଣ ।

ନବସରବାଦୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ନବକୃଷ୍ଣଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟଧାରାକୁ ବିଶ୍ଵେଷଣ କରିବାକୁ ଯାଇ କୁହାଯାଇଛି; “ସିଏ ଯେ ନିଜେ ନବସରପଞ୍ଜା ଭଳି କୌଣସି ସହିଂସ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଭାଗ ନେଇଥିଲେ ଅଥବା ସେଭଳି କୌଣସି ସଙ୍ଗଠନରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ସଂପୃକ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲେ, ସେ କଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ । ମାତ୍ର ନବସରପଞ୍ଜାମାନଙ୍କର ଶୌର୍ଯ୍ୟ, ସାହସ ଏବଂ ତ୍ୟାଗ ଭାବନା ତାଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ଆକୃଷ୍ଟ କରୁଥିଲା । ଦେଶଟା ଯାକର ରାଜନୀତି ଭିତରେ ସେତେବେଳେ ଉପରୁ ଚଳଯାଏ ସତେଅବା ଏକ ମଜ୍ଜାଗତ ଭାରୁତା ଏବଂ ଚଳନିତ ଏକ ଅତି ନିମ୍ନସ୍ତରୀୟ ସ୍ଵାର୍ଥବାଦୀ ସୁବିଧାବାଦିତା ଗ୍ରାସ କରି ରହିଥିବା ସମୟରେ କେତେକ ଚରୁଣ ଚରୁଣୀ ମୁଖ୍ୟତଃ ତାରୁଣ୍ୟ ଦ୍ଵାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଯାହାସବୁ କରୁଛନ୍ତି, ତାହା ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରଶଂସନୀୟ ବୋଲି ଶ୍ରୀ ଚୌଧୁରୀ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିଥିଲେ । ଜଣେ ଭାରୁ ଅହିଂସାକୁ ଏକ ରକ୍ଷାକାଳ ବୋଲି ବ୍ୟବହାର କରିପାରେ, ଜଣେ ସାହସୀ ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟ ଆଦୌ କିଛି ନଜରି କାଳର ଆହ୍ଵାନକୁ ପାଇଁ ଦେବାକୁ ଏକ ଚାରିତ୍ରିକ ମଜ୍ଜିନତା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ଅହିଂସା ଭାବରେ ମଧ୍ୟ କିଛି କରିବାକୁ ବାହାରି ପଡ଼ିପାରେ । ଗାନ୍ଧି ବିବେକର ସେଇ ମୂଳବୃତ୍ତ ଆବେଦନକୁ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚୌଧୁରୀ ଖୁବ୍ ଭଲଭାବରେ ବୁଝିଥିଲେ । କୌଣସି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପଞ୍ଜାରେ ହିଁ ଯେ ବିପ୍ଳବ ଏବଂ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସିଦ୍ଧ ହେବ, ଏପରି କୌଣସି ମତରେ ସେ ଆଦୌ ବିଶ୍ଵାସ କରୁନଥିଲେ । ମାତ୍ର ଜଣେ ସାହସୀ, ନିଷ୍ଠାବାନ ଓ ସାଧୁ ଆତ୍ମତ୍ୟାଗୀ ଯେ କୌଣସି ପଞ୍ଜାରେ ଗଲେ ସିଏ ଅତତଃ ଆପଣାକୁ କାମରେ ଲଗାଇ ଯଥାର୍ଥତଃ ବହୁତ କିଛି ସମ୍ଭବ କରିପାରିବ, ଏକଥା ବୁଝିବା ଭଳି ଉଦାରତା ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ନିରନ୍ତର ରହିଥିଲା ।” (ପୃ. ୧୧) ଏହି ଭାବାବର୍ଣ୍ଣର ପ୍ରଭାବ ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟଧାରାରେ ଆଉ କେତେଟି ଘଟଣା କ୍ରମରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିଫଳିତ । ସେ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ଥିବାବେଳେ ଜମିଦାରମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଉତ୍ପାଡ଼ିତ ପ୍ରଜାଗଣ ଆପରି କଲାବେଳେ, ଭାଗବାଣୀ ଆଇନକୁ ଅମାନ୍ୟ କରି ଜମି ମାଲିକମାନେ ଅଧିକ ପସକ ଜବରଦସ୍ତ ନେଇଯାଉଥିବାରୁ ଚାଷୀମାନେ ଗୁହାରି ଜଣାଇଲା ବେଳେ ସେ ପ୍ରଜା ଏବଂ ଚାଷୀମାନଙ୍କୁ ସମ୍ମିଳିତ ଭାବରେ ଠେଙ୍ଗା ଧରି ପ୍ରତିପକ୍ଷର ମୁକାବିଲା କରିବାକୁ

ଆହୁନ ଦେଇଥିଲେ । ପରେ ରାଉରକେଲାଠାରେ ସଂଖ୍ୟାଲଘୁମାନଙ୍କ ଉପରେ ହୋଇଥିବା ଆକ୍ରମଣର ଗଣାବନ୍ଧତା ଓ ବର୍ବରତାକୁ ନିଜେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କଲାପରେ ସେ କହିଥିଲେ; “ଯଦି ସରକାର ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ ସଂପ୍ରଦାୟର ଧନଜୀବନ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ; ତେବେ ସେମାନଙ୍କୁ ବନ୍ଧୁକ ରଖିବା ଅଧିକାର ଦିଆଯିବା ଉଚିତ ।”

୧୯୭୪ ମସିହାରେ ଲୋକନାୟକ ଜୟପ୍ରକାଶ ନାରାୟଣଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଭାରତସାରା କଂଗ୍ରେସ ବିରୋଧୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ମୁଣ୍ଡ ଟେକିଥିଲା । ଇନ୍ଦିରା ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ କଂଗ୍ରେସ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରୀ ଶାସନ ଚଳାଇଛି ବୋଲି ସମସ୍ତେ ହୃଦବୋଧ କରିଥିବାରୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ସଫଳ ହୋଇଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାରେ କଂଗ୍ରେସ ବିରୋଧୀ ମେଣ୍ଟର ନେତୃତ୍ୱ ନେଇଥିଲେ ନବକୃଷ୍ଣ । ପଞ୍ଚତଃ ଦେଶରେ ଜରୁରୀକାଳୀନ ପରିସ୍ଥିତି ଜାରି ହୋଇଥିବା ବେଳେ ତାଙ୍କୁ ୧୬ ମାସ କାଳ ଅଟକବନ୍ଦୀର ଜୀବନ କଟାଇବାକୁ ପଡ଼ିଛି ଜେଲରେ । ଉତ୍ତର ବୟସରେ ଅଟକବନ୍ଦୀ ଜୀବନର ଯନ୍ତ୍ରଣା ତାଙ୍କୁ ବହୁ କଷ୍ଟ ଦେଇଛି । ସେତେବେଳକୁ ବିନୋବାଙ୍କ ଉପରୁ ତାଙ୍କର ଆତ୍ମା ଚୁଟି ଯାଇଥିଲା । ବିନୋବାଙ୍କ ଶିବିରର ସଦସ୍ୟମାନେ ଜେଲଦଣ୍ଡ ଚୋରୁ ନଥିବାରୁ ଇନ୍ଦିରାଙ୍କ ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରକାଶ୍ୟ-ସମର୍ଥନ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ । ନିଜେ ବିନୋବା ଜରୁରୀକାଳୀନ ପରିସ୍ଥିତି ଜାରିକୁ ‘ଅନୁଶାସନର ପର୍ବ’ ବୋଲି କହିଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ବିନୋବାଙ୍କ ସମେତ ସେହି ଶିବିରର ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନବକୃଷ୍ଣ ତାହୁ ସମାଲୋଚନା କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଛାଇ ରକ୍ତ ସମ୍ପର୍କୀୟ ହୋଇ ନଥିବାରୁ ଜେଲରେ ଦେଖା କରିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇନଥିଲେ । ଏହାର ପ୍ରତିବାଦ କରିବା ପାଇଁ ସେ ମନ ସ୍ଥିର କରିଥିବା ବେଳେ ଓଡ଼ିଶାର କେତେକ ଅଞ୍ଚଳରେ ଦେଖା ଦେଇଥିବା ଗଣଙ୍କର ବଢ଼ି ତାଙ୍କୁ ସେଥିରୁ ନିବୃତ୍ତ କରାଇଥିଲା । ବଢ଼ିଜନିତ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର ଶିକାର ହୋଇଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କର ସକଟ ମୋଚନରେ ସରକାରୀ କଲ ନିୟୋଜିତ ଥିବାବେଳେ ସେ ନିଜର ଆପଣି ଜଣାଇବାକୁ ଉଚିତ ମନେ କରିନାହାନ୍ତି । (ପୃ. ୮୬) ଏହି କାର୍ଯ୍ୟଧାରା ଓ ଅନୁଚିନ୍ତା ହିଁ ଦର୍ଶାଇଥାଏ ନବକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ । ଅସୁସ୍ଥାବସ୍ଥାରେ ପେରୋଲରେ ଜେଲରୁ ବାହାରକୁ ଆସିଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଜରୁରୀକାଳୀନ ପରିସ୍ଥିତି ଉଠିଯିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ଆଉ ଫେରିବାକୁ ହୋଇନାହିଁ ଜେଲ ଭିତରକୁ । ତାଙ୍କର ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ସେ ଜେଲଖାନାରେ ଅଟକବନ୍ଦୀର ଜୀବନ କଟାଇଥିଲେ- ରାଜନୀତିକ ଆକ୍ରୋଶମୂଳକ ପ୍ରତିଶୋଧ ପ୍ରବଣତାରୁ । ଓଡ଼ିଶାର ଶାସନ-ରାଜନୀତିରେ ଏହାର ବହୁ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ନବକୃଷ୍ଣ ଥିଲେ ଏକ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ।

ତାଙ୍କ ପାରିବାରିକ ଜୀବନର ଚିରି- ଯାହା ଏକ ତ୍ୟାଗପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଦର୍ଶ ସମ୍ବଳିତ ଥିଲା, ଯାହାର ମୂର୍ତ୍ତିମତ ପ୍ରକାଶ ଥିଲେ ବଡ଼ଭାଇ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଚୌଧୁରୀ, ଭାଉଜ ରମା ଦେବୀ । ସର୍ବୋପରି ବାପା ଗୋକୁଳାନନ୍ଦ ସେ ବିଷୟରେ ସମ୍ୟକ୍ ସୂଚନା ପୁସ୍ତକର ‘ଜୀବନୀ’ ଏବଂ ‘ରାଜନୀତି, ସଂଗ୍ରାମର ଓ ଶାସନ’ର ଅଧ୍ୟାୟରେ ପ୍ରଦତ୍ତ । ‘ପାରିବାରିକ ସଂସାର’ ଶୀର୍ଷକ

ଅଧ୍ୟାୟ ମୁଖ୍ୟତଃ ନବକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହଯମିଣୀ; ମାଳତୀ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟଧାରା ଓ ଆଦର୍ଶ ସମ୍ବନ୍ଧିତ । ଦୁହେଁଯାକ ପରସ୍ପରର ସଂସର୍ଗରେ ଆସିଛନ୍ତି, ନବକୃଷ୍ଣ ବିଶ୍ୱଭାରତୀ ଯାଇଥିବା ବେଳେ । ପରିଚୟ ଘନିଷ୍ଠ ପର୍ଯ୍ୟାୟକୁ ଯିବାପରେ ବିବାହ ବନ୍ଧନରେ ଆବଦ୍ଧ ହେବାର ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଇଛନ୍ତି । ଏଥି ନିମିତ୍ତ ପ୍ରଥମେ ସେତେବେଳେ ପରିବାରର ମୁଖ୍ୟଥିବା ମା ଅସମ୍ଭବି ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ସେ ନବକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବିବାହ ପାଇଁ ଭାରି ବ୍ୟସ୍ତ ଥିଲେ ଆଉ କହୁଥିଲେ, ‘ପାଣ ପାଣ ଝିଅ ଆସୁ ପଛେ ତୁଆଁ ହାତକୁ ଦି ହାତ ହେଉ ।’ କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ନବକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରୁ ଚିଠି ଆସିଲା ଯେ ସେ ମାଳତୀ ଦେବୀଙ୍କୁ ବିବାହ କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କରିଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ମନ ଭିତରେ ଥିବା ରକ୍ଷଣଶୀଳ ମନୋଭାବର ପରିପ୍ରକାଶ ଘଟିଛି । ଖବରଟି ପାଇବା ମାତ୍ରେ ସେ କାନ୍ଦି ଉଠିଛନ୍ତି, କହିଛନ୍ତି- “ତୁଆଁ କଣ କଲା ? ମୋ ମରିବା ଯାଏ ରହିଲା ନାହିଁ ! ମୁଁ ମରି ଯାଇଥିଲେ ଯାହା ଇଚ୍ଛା କରିଥାନ୍ତା । ମୁଁ ଏବେ କରିବି କଣ ?” (ଜୀବନ ପଥେ ପୃ. ୭୮) ମା’ଙ୍କ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାର ଏତାଦୃଶ ରୂପ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି ସେହି ଘରର ବଡ଼ବୋହୂ ରମା ଦେବୀ । ପରିଶେଷରେ ତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଶାଶୁଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଛୁଇଁ ଶୁପଥ କରିବାକୁ ପଡିଛି ଯେ ସେ ମାଳତୀଙ୍କ ହାତରୁ ଖାଇବେ ନାହିଁ । ବିବାହର ପରେ ପରେ ଉଭୟ ସାମାଜିକ ନ୍ୟାୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ଏବଂ ରାଜନୀତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ହାସଲ ପାଇଁ ମିଳିତ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ବାହାରି ପଡିଛନ୍ତି । ରମା ଦେବୀଙ୍କ ପୁଅ ସମାଜସେବୀ ମନମୋହନ ଚୌଧୁରୀ, ଖୁଡା ମାଳତୀ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋକପାତ କରିବାକୁ ଯାଇ ଯେଉଁ କାବ୍ୟିକ ଅନୁକୃତିର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ତାହା ହେଉଛି- “ମୁଁ ରବାୟନାଥଙ୍କର ଅନୁକୃତି ପୂର୍ଣ୍ଣ କବିତା ଓ ଗୀତସବୁ ମୁଖସ୍ଥ କରିଥାଏ । ସେସବୁ ମନେ ମନେ ଆବୃତ୍ତି କରି ତା’ର ଗଭୀର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଓ ଅନୁକୃତିର ସ୍ୱାଦ ପାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ । x x x ଏଇ ସମୟର ଦିନକର ଘଟଣା । ଭାଦ୍ର ସକାଳର ସୁନେଲି ଖରା ପଡିଥାଏ । ଆମ ଘର ବାରମ୍ବାରେ ବସି ଖୁଡା ଗାଇଲେ;- ‘ଶରତ ତୋମାର ଅରୁଣ ଆଲୋର ଅଞ୍ଜଳି ।’ ମନେହେଲା ଯେପରି ଏ ଗୀତର କୁହୁଳ ସର୍ବରେ ଆମ ଘରର ସାମନା ହତାର ଘସରା, ଜାଦୁରା ଘାସଗୁଡାକ ବି ଏକ ତୁଆ ରୂପରେ ଝଲମଲ କରି ଉଠିଲା । ସକାଳର ସେ ସୁନେଲି ଖରା, ଜଳା ସୁନା ପରି ଆହୁରି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହେଇଉଠିଲା । ଆକାଶର ନୀଳ ହେଲା ଆହୁରି ଅତଳ ଗଭୀର । ସେ ଏକ ଅନିର୍ବଚନୀୟ ଅନୁକୃତି ।” (କସ୍ତୁରୀ ମୂର ସମ, ପୃ. ୧୩୧) ପୁଣି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ହରିଜନ ଗସ୍ତ ବେଳେ ପୁନାର ଏକ ସଭାରେ ସନାତନମାନେ ତାଙ୍କ ଉପରକୁ ବୋମା ଫିଙ୍ଗିଥିଲେ । ଏହି ଖବର ଦେଖିପ୍ରମା ତଥା ଗାନ୍ଧିପ୍ରେମୀ ଚୌଧୁରୀ ପରିବାରର ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବିଚଳିତ କରିଥିଲା । ମାଳତୀ ଦେବୀଙ୍କ କଷ୍ଟ ନିଃସୂତ, “ତୋମାର ଆସନ ଶୂନ୍ୟ ଆଜି ହେ ବୀର ପୂର୍ଣ୍ଣ କରୋ,..... ଦୁର୍ଗମ ପଥ ସରୋରବେ ତୋମାର ଚରଣ ଚିହ୍ନ ଲବେ.....ତିରେ ଅଭୟ କର୍ମ ତୋମାର ବକ୍ଷେ ତାହାର ଧରୋ” ସଙ୍ଗୀତର ଝଙ୍କାର

ସେତେବେଳେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ବିଷୟରେ ସେମାନଙ୍କ ଭାବନାକୁ ମୁଲିମତ କରି ଚୋକିଥିଲା ।
(ଚକ୍ରେତ୍)

ସଙ୍ଗାତର ଝଙ୍କାରରେ ଅନ୍ୟର ଚେତନାକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି ପାରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ରଖୁଥିବା ମାଳତୀ ଦେବୀ ଲବଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଭାଗନେଇ କାରାବରଣ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଚରିତ୍ରକୁ ପାର୍ମାଠାରେ ସ୍ବାମୀଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ଏକ ତୃତୀୟ ରାଜନୀତିକ ଚେତନା ସୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ସହାୟକ ହୋଇଥିଲେ । ଆହୁରି ମଧ୍ୟ କୃଷକ ଆନ୍ଦୋଳନ, ‘ଗଡ଼ଜାତ ଆନ୍ଦୋଳନ, ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆନ୍ଦୋଳନ ଓ ଭାରତ ଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନ ପ୍ରଭୃତିରେ ନିଜର ରାଜନୀତିକ ଦକ୍ଷତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । ତୃଥାଲିଭିର ସାମ୍ରଦାୟିକ ଦଙ୍ଗାଗ୍ରସ୍ତ ଲୋକମାନଙ୍କର ମନୋବଳ ଫେରାଇ ଆଣିବା ନିମିତ୍ତ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧିଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ୍ରମେ ଅମୃତଲାଲ ଭାଇ ଠକ୍କରଙ୍କ ନେତୃତ୍ବରେ ଯାଇଥିବା ସ୍ବେଚ୍ଛାସେବୀ ଦଳରେ ଯାଇଥିଲେ ମାଳତୀ ଦେବୀ । ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟଦକ୍ଷତା ଠକ୍କର ବାପାଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କଲା । ଦେଶର ସ୍ବାଧୀନତା ଲାଭ ସତ୍ତ୍ବେ ହରିଜନ ଓ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ଭଳି ପଛୁଆ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକଙ୍କୁ ପ୍ରକୃତ ସ୍ବାଧୀନତା ମିଳି ନଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ କାମ କରିବାକୁ ଠକ୍କର ବାପା ମାଳତୀ ଦେବୀଙ୍କୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଲେ । ସେହି ପରାମର୍ଶକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ମାଳତୀ ଦେବୀ ଭାରତର ସମିଧାନର ରୂପରେଖ ସ୍ଥିର କରିବା ଲାଗି ଯେଉଁ ଶାସନ ବିଧାୟକ ସଭା ଗଠିତ ହୋଇଥିଲା ତାର ସଦସ୍ୟପଦକୁ ଛାଡ଼ିଲେ । କଂଗ୍ରେସରୁ ବି ଇସ୍ତଫା ଦେଲେ । ନବକୃଷ୍ଣ ମନ୍ତ୍ରୀପଦ, ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ପଦ ଆଦିର ଦାୟିତ୍ବରେ ଥିବାବେଳେ ସେ ଅନୁଗୁହର ଆବାସିକ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ‘ବାଳିରାଉତ ଛାତ୍ରାବାସ’ରେ ଆଦିବାସୀ ଗାଁମାନଙ୍କରେ ସେବିକା କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଇଉଣୀମାନଙ୍କୁ ଚାଲିମ ଦେବା କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୋଜିତ ଥିଲେ । ‘ଇଲୁଲ ନବଜୀବନ ମଣ୍ଡଳ’ର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ପ୍ରସାରିତ କଲେ । ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ପଦରୁ ନବକୃଷ୍ଣ ଅବ୍ୟାହତି ନେବା ପରେ ଯେଉଁ ସର୍ବୋଦୟ ଓ ରୂପାନ୍ତ କର୍ମକୁ ଆଦରି ନେଇଥିଲେ । ସେଥିରେ ସକ୍ରିୟ ସହଯୋଗ କରିଥିଲେ ମାଳତୀ ଦେବୀ । ଓଡ଼ିଶାର ସାଧାରଣ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ‘ବାଳିରାଉତ ଛାତ୍ରାବାସ’ ଆନୁକୂଲ୍ୟରେ ପରିଚାଳିତ ‘ଇଲୁଲ ନବଜୀବନ ମଣ୍ଡଳ’ ଏବଂ ‘ମହିଳା ଶିବିର’ର ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବଦାନ ସର୍ବଦା ସ୍ମାୱିତ । ଏହି ଛାତ୍ରାବାସ ଗଠନ ଓ ପରିଚାଳନାରେ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଚୌଧୁରୀ, ରମାଦେବୀ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ସହଯୋଗ ରହିଛି ସତ, ମାତ୍ର ଏହାକୁ ରୂପାୟନ କରିବାରେ ମାଳତୀ ଦେବୀହିଁ ମୁଖ୍ୟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଏଠାକୁ ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରୁ ଦୂରତ ଝିଅମାନେ ଆସିଛନ୍ତି ବା ମାଳତୀ ଦେବୀଙ୍କ ଦ୍ବାରା ଅଣାଯାଇଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମାନସିକତା ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖକ କହିଛନ୍ତି; “ଯେତେବେଳେ ମଣିଷ ଆଗରେ ତଥାକଥିତ ସବୁ ଭରସା ଗୋଟାଏ ସୁଦ୍ଧା ଭୁଷୁଡ଼ି ପଡ଼େ ସମ୍ଭବତଃ ସେତିକିବେଳେ ସେ ନିଜ ଭିତରୁ ଏକ ସୁରିଜ୍ଜାର ପରିଚୟ ପାଏ ଏବଂ ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଯାବତୀୟ ଦୁଃଖ କାହାଣୀକୁ ଭୁଲି ସଂସାରରେ ସତକୁ ସତ କିଛି କରିବ ବୋଲି ବାହାରି ଆସେ ।” (ପୃ. ୧୩୪) ପ୍ରଧାନତଃ ସେହିଭଳି ଏକ ପୃଷ୍ଠିକୁ ନେଇ ଆସୁଥିବା

ଝିଅମାନେ ଏଠାରୁ ଚାଲିମୁହାଁ ହୋଇ ଓଡ଼ିଶାର ମାଳ ଅଞ୍ଚଳର ବିଭିନ୍ନ ଗ୍ରାମ ଗୁଡ଼ିକରେ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ସେବାରେ ନିଜକୁ ନିୟୋଜିତ କରନ୍ତି । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟର ଶ୍ରେୟଟି ମାଳତୀ ଦେବୀଙ୍କର ପ୍ରାପ୍ୟ ।

‘ସର୍ବୋଦୟ’ ପରିଚ୍ଛେଦରେ ନବକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସର୍ବୋଦୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ ଏବଂ ପରେ ତାହା ଦ୍ଵାରା ବିଶେଷ କିଛି ମୂଳଭୂତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେବାର ଉପଲବ୍ଧି ଯୋଗୁଁ ସେଥିରୁ ଓହରି ଆସିବାର ମାନସିକତା ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ‘ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵ’ ପରିଚ୍ଛେଦରେ ତାଙ୍କ ଅମାୟିକ ଆଚାର, ସରଳ ଜୀବନ ଯାପନ ଶୈଳୀ ଆଦି ହୋଇଛି ଆଲୋଚିତ । ରାଜ୍ୟ ଶାସନକଳର ମୁଖ୍ୟପଦରେ ଆଉ ମଧ୍ୟ ସେ କେମିତି ନିରାଡ଼ମ୍ବର ଜୀବନ ଯାପନ କରୁଥିଲେ, ସବୁ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକମାନଙ୍କର ସହ ମିଶିବା ସହିତ ସେମାନଙ୍କ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ଦିଗରେ ଉଦ୍ୟମ କରୁଥିଲେ ଓ ସେହି ପଦରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଯେଉଁ ଆଚାର ସଂହିତା ନିୟମର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହେବାର ସାଧାରଣତଃ ଦେଖାଯାଇଥାଏ ସେ କିପରି ସେଇକି ଅନୁସଂହିତାରେ ବନ୍ଧା ନଥିଲେ ତାହାର ବିସ୍ମୃତ ବିବରଣୀ ଦିଆଯାଇଛି ।

୧୯୮୪ ମସିହା ଜୁନ ୨୪ ତାରିଖ ଦିନ ଇହଲୀଳା ସମ୍ବରଣ କରିଥିବା ବିପ୍ଳବୀ କର୍ମବୀର ନବକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଜୀବନୀ ରଚନା ଅବସରରେ ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟଧାରାରେ ମାର୍ଗ ତୟନ ତଥା ଅବଲମ୍ବନରେ ଯେଉଁ ବିବିଧତା ଓ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଧାରା ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଛି ଲେଖକ ସେଥିରେ କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ପ୍ରଶ୍ନାବତୀ ଲଗାଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଚାରିତ୍ରିକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଓ ଭିନ୍ନତାର ଅନୁଶୀଳନ ଓ ବିଶ୍ଳେଷଣ କାଳରେ ସେହି ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ତର ନିଜେ ଲେଖକ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଏହି ଆଲୋଚକ ମତ ପୋଷଣ କରେ । ଫଳତଃ ସେହିସବୁ ପ୍ରଶ୍ନ ଅହେତୁକ ଏବଂ ସ୍ଵବିରୋଧାରୀ । ସେ ନିଜେ କହିଛନ୍ତି, “ଅନ୍ୟ ଅନେକଙ୍କ ମେଳରେ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ରାଜନୀତିକ ଦୃଷ୍ଟିଗତ ବିଶେଷ ଭାବମୂର୍ତ୍ତିଟି ଆହୁରି ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଉଥିଲା । ସିଏ ସତକୁ ସତ ଏକ ପରିବର୍ତ୍ତନ କାମନା କରୁଥିଲେ । ପ୍ରଧାନତଃ ସେହି ଆକାଂକ୍ଷାରେ ଦଳକୁ ଦଳ ହେଲେ, ଚୁଠକୁ ଚୁଠ ଚୁଲିଲେ ଏବଂ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଆୟତନ ମଧ୍ୟରେ ଆଦର୍ଶଗତ ଅଥବା ସ୍ଵାର୍ଥଗତ ବିବିଧ କାରଣରୁ ମଣ୍ଡଳ ହୋଇ ରହିଥିବା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ସେ ମୋଟେ ଖାପ ଖାଇ ପାରୁ ନଥିଲେ ଏବଂ ଅତି ସହଜରେ ବାରି ହୋଇ ପଡୁଥିଲେ । ସେ ନିଜେ ଚୁଠୁ ଚୁଠ ହେବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି ଓ ଆକାଂକ୍ଷାର ଅନୁରୂପ ହେଲାଭଳି ମୂର୍ତ୍ତି ଭାବରେ ବିଶେଷ କିଛି କରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି ବୋଲି ଏକ ଅସତୋଷ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ନିଆଁ ହୋଇ କରୁଥିଲା । ସେହି କାରଣରୁ ଅନ୍ୟତ୍ର ତାହା ଯେଉଁଠାରେ ହେଉ ପଛକେ, କେଉଁଠି ତଥାପି ଯଥାର୍ଥ ଅଗ୍ନିକଣାଟିଏ ସଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହିଥିବାର ଓ ଆପଣାକୁ ଯେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରୟାସ କରୁଥିବାର ସକେତ ପାଇବା ମାତ୍ରକେ ସେ ସତେଅବା ଜଳି ଉଠିଲା ପରି ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ଓ ଯାହା ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ, ତାହାହିଁ ବ୍ୟକ୍ତ କରୁଥିଲେ । ସିଆଣିଆ ଅନ୍ୟମାନେ ତାଙ୍କୁ ହୁଏତ ଭାରି ନିର୍ବୋଧ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ; ମାତ୍ର ସେଆଡ଼କୁ ତାଙ୍କର ଭ୍ରାନ୍ତ

ନଥିଲା ।” (ପୃ. ୮୫) ପୁଣି କହିଛନ୍ତି; “ଆଦୌ କୌଣସି ସ୍ୱପ୍ନ କିମ୍ବା ଆକାଂକ୍ଷା ନଥିଲେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି କଦାପି ରାଜନୀତି ଭିତରକୁ ଆସେ ନାହିଁ । ଏହି ସ୍ୱପ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ହୋଇପାରେ, ସାମୂହିକ ବା ଆଦର୍ଶଗତ ବି ହୋଇପାରେ । ଏହି ଦୁଇଟି ପ୍ରକାରର ସ୍ୱପ୍ନ ଭିତରେ ଏକ ବିରୋଧ ରହିଥିଲେ ମହତ୍ତ୍ୱାକାଂକ୍ଷୀ ମନୁଷ୍ୟ ପଥଦୁତ ହୁଏ, ଉଗ୍ର ହୁଏ ବା ହତାଶ ହୁଏ । ପ୍ରକୃତ ସୁସ୍ଥ ଅଥବା ସମର୍ପିତ ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନରେ ଏହି ଦୁଇ କ୍ଷେତ୍ର ମଧ୍ୟରେ ନ୍ୟାୟତଃ କୌଣସି ବିରୋଧ ନଥାଏ । ଶ୍ରୀନବକୃଷ୍ଣ ଚୌଧୁରୀ ଯେ କ୍ଷମତାକୁ ଗନ୍ଧ କରୁଥିଲେ କିମ୍ବା କ୍ଷମତା ଭିତରକୁ ଆସିବାଟାକୁ ମନୁଷ୍ୟର ନୈତିକ ଅଥବା ଅନ୍ୟ ଯାବତୀୟ ପତନର ହେତୁ ବୋଲି ବିଚାର କରୁଥିଲେ, ସେକଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ । ବସ୍ତୁତଃ ତାଙ୍କ ରାଜନୀତିକ ଜୀବନର ତାରୁଣ୍ୟ କାଳରେ ମାର୍ଚ୍ଚସବାଦୀ ଦର୍ଶନ ଓ ଜୀବନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ତାଙ୍କର ତାଲିମ ତାଙ୍କୁ ଏସବୁ ଦୁର୍ବଳ ଭାବନାରୁ ଅବଶ୍ୟ ମୁକ୍ତ ରଖୁଥିବ ।” (ପୃ. ୭୨) ନବକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଜୀବନାଦର୍ଶର ବିବିଧତାର କାରଣ ଲେଖକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ ଏହିସବୁ ଅନୁଶୀଳନ ଧର୍ମା-ପଦ୍ଧତି ଗୁଡ଼ିକରେ ଯେ ନିହିତ ଏହା ଯେ କୌଣସି ପାଠକ ଉପଲବଧ୍ୟ କରିପାରିବ ।

ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ନବକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଜୀବନାଦର୍ଶ ଓ କାର୍ଯ୍ୟଧାରାର ଏକ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରାଯାଇଛି ରବୀନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ପଣ୍ଡାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା । ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ ଲେଖକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉତ୍ପାଦିତ ପ୍ରଶ୍ନବାଚୀ ଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ତର ଉଚ୍ଚାରିତ ହୋଇଛି ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନୁସରିତ ବିଭିନ୍ନ ରାଜନୀତିକ ଆଦର୍ଶର ତତ୍ତ୍ୱ ଅନୁଶୀଳନ ଦ୍ୱାରା । ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଶେଷଭାଗରେ ସେ ଦେଇଥିବା ମତବ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକୁ ଅନୁଶୀଳନ କରି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପଣ୍ଡା କହିଛନ୍ତି; “ଏଇ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ଉଚ୍ଚିଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଯୋଗକରି ଦେଖିବାକୁ ହେବ ତାଙ୍କ ରାଜନୀତିକ ଚେତନାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ବିବର୍ତ୍ତନ ଏବଂ ସିଦ୍ଧି । କାହିଁକିନା ମଧୁବାବୁଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଆଜିଯାଏ ଯେଉଁମାନେ ଓଡ଼ିଶାର କ୍ଷମତା ରାଜନୀତିକୁ ଆସିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ଭିତରେ ନବକୃଷ୍ଣ ଚୌଧୁରୀ ହିଁ ଏକମାତ୍ର ପୁରୁଷ ଯିଏ ଏକାଧାରରେ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀ ଏବଂ ସାମ୍ୟବାଦୀ । ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀ ଏଇ ଅର୍ଥରେ ଯେ ଜନ୍ମ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ବା ସମାଜ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ଭୂମିକାକୁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ଅତିକ୍ରମ କରି ସେ ହିଁ କେବଳ ବଞ୍ଚିତ ମଣିଷଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ଯାପନର ସ୍ତରକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସିଥିଲେ ସସ୍ତାକ ଏବଂ ସେଇ ସାନନ୍ଦ କୁଳ ସାଧନା ତାପରେ ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ ସଂଗ୍ରାମର ଚେତନା । ଅର୍ଥାତ୍ ଆନ୍ଦୋଳନବ୍ୟୟ ପ୍ରେରଣାରୁ ଶ୍ରେଣୀ ଚେତନାର ସହଜ ରୂପାନ୍ତର ଏବଂ ସେଇ ରୂପାନ୍ତର ଚେତନା ପ୍ରତି, ଆମରଣ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ନିଷ୍ଠା ।” (ବାଟ ହୁଡ଼ି ବାଟ ଖୋଜି, ପୃ. ୫୦୫) ପୁଣି କହିଛନ୍ତି; “ଜୟ ପ୍ରକାଶ ଆତ୍ମଶୁଦ୍ଧି ପାଇଁ ଅନଶ୍ଚଳ କରନ୍ତି । ନବକୃଷ୍ଣ ଖାଦ୍ୟାଚାର ବା ଉଦାରପାତା କାରଣରୁ ଉପାସ ରହିଲେ ରହିଥିବେ, ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଆତ୍ମଶୁଦ୍ଧିର ଏକମାତ୍ର ବାଟ ଅବିରତ ସଂଗ୍ରାମ । ଲକ୍ଷ୍ୟ ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଙ୍ଗଳର ସଂଧାନ, ଅଭିଯାତ୍ରାର ବିଶ୍ରାମ ଅନୈତିକ । ଏଇ ଆତ୍ମଶୁଦ୍ଧି ପଥରେ ସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରଭାବତୀକ ଗାନ୍ଧୀରେ, ଜୟ ପ୍ରକାଶଙ୍କର ‘ପୁନର୍ଜନ୍ମ’ ଘଟେ, ଅର୍ଥାତ୍ ମାର୍କ୍ସବାଦରୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ

ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ଭାବବାଦକୁ ଆଶ୍ରୟ କରନ୍ତି । ନବକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପୁନର୍ଜନ୍ମ ଦରକାର ହୁଏନା; ସେ ଜନ୍ମ ମୁହୂର୍ତ୍ତରୁ ହିଁ । ତା'ର ଲୋକଚିନ୍ତାକୁ ବସ୍ତୁବାଦ ମନ୍ତରେ ତାଙ୍କର ଉପନୟନ । ଭରତ ଜୀବନରେ ଆପୋଷର ଆବଶ୍ୟକ ପଡ଼ିନାହିଁ, କାହିଁକିନା ନୈତିକତା, ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ଉପାୟର ଅଭିନତା, ମାର୍ଜସ୍ବ ତତ୍ତ୍ବର ପରିପକ୍ଷୀ ନୁହେଁ । ମାର୍ଜସ୍ବ ଯେହେତୁ କ୍ଷମତା ପାଇଁ କ୍ଷମତା ଦଖଲ କଥା କହି ନାହାନ୍ତି, କହିଛନ୍ତି ଶ୍ରମଜୀବୀ ମଣିଷର କର୍ତ୍ତୃତ୍ବ ପ୍ରତିଷ୍ଠାପାଇଁ କ୍ଷମତା ଅର୍ଜନ । ତେଣୁ ନୈତିକତାର ପରୀକ୍ଷାରେ ଯେଇ ହେବାର ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁନାହିଁ ।” (ବାଟ ହୁଡ଼ି ବାଟ ଖୋଜି, ପୃ. ୫୭୨)

ଆଲୋଚ୍ୟ ଦୁଇଟିଯାକ ଜୀବନ ଚରିତରେ ଯେଉଁ ଲକ୍ଷଣୀୟ ଧାରାଟି ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ତାହା ହେଉଛି- ଏ ଯାବତ୍ ସର୍ବସମକ୍ଷରେ ଆଲୌକିକ ଗୁଣସମ୍ପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି ରୂପେ ପରିଗଣିତ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷଙ୍କୁ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ସମତଳାସୀନ କରି ବିଚାର କରିବା । ସେମାନଙ୍କର ସାଧାରଣ ଜନସୁଲଭ ଆଚାର ଥିବା ସତ୍ତ୍ବେ ସ୍ବପ୍ନଶ୍ରୀ ଓ ମାନବୀୟ ବିଶେଷତା ମାଧ୍ୟମରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଭିନ୍ନ, ଅସାଧାରଣ ରୂପେ ସାବ୍ୟସ୍ତ କରିବା । ଏହି ସମତଳାସୀନ କରିବା ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ସେ ସେମାନଙ୍କ ବିଚାରଧାରା ଓ କାର୍ଯ୍ୟଧାରା ମଧ୍ୟରେ ଥିବା କେତେଗୁଡ଼ିଏ ବିରୋଧାଭାସକୁ ଦର୍ଶାଇବା ସହିତ କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ତାହାର ତୀବ୍ର ସମାଲୋଚନା ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି- ଜଣେ ଜୀବନୀକାର ରୂପରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସଙ୍କର ତାହାହିଁ ବିଶେଷତ୍ବ । ସେ ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ।

ସହାୟକ ପୁସ୍ତକ ସୂଚୀ :

୧. ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ : ଭିନ୍ନ ଜଣେ ବିବେକାନନ୍ଦ, ଦି ଯୁନିଭର୍ସ, କଟକ; ୧୯୫୫ ।
୨. ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ : ଶ୍ରୀ ନବକୃଷ୍ଣ ଚୌଧୁରୀ, ଏକ ଜୀବନୀ, ଦି ଯୁନିଭର୍ସ, କଟକ; ୧୯୯୨ ।
୩. ରମାଦେବୀ ଚୌଧୁରୀ : ଜୀବନ ପଥେ, ଗ୍ରନ୍ଥ ମନ୍ଦିର, କଟକ, ୧୯୮୪ ।
୪. ମନମୋହନ ଚୌଧୁରୀ : କସ୍ତୁରୀ ମୃଗସମ, କାହାଣୀ ପ୍ରକାଶନୀ, କଟକ, ୧୯୯୫ ।
୫. ରବୀନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ପଣ୍ଡା : ବାଟ ହୁଡ଼ି ବାଟ ଖୋଜି, ଭାରତ ଭାରତୀ, କଟକ, ୧୯୯୭ ।

ସ୍ତମ୍ଭକାର ଚିତ୍ରରଞ୍ଜନ

— ମୂଣ୍ଡାଳ —

ସ୍ତମ୍ଭକାର ଭାବେ ଚିତ୍ରରଞ୍ଜନ ଦାସଙ୍କ ସହ ମୋର ପରିଚୟ ୮୦ ଦଶକର ଆରମ୍ଭରେ, ପ୍ରଗତିବାଦୀ ପୃଷ୍ଠାରେ । ସେତେବେଳେ ମୁଁ ରେଭେନ୍‌ସା କଲେଜରେ ଏମ.ଏ. ପଢୁଥାଏ । ପ୍ରଗତିବାଦୀରେ ‘ଚାର୍ଯ୍ୟକ ଦୃଷ୍ଟି’ ନାଁରେ ଏକ ସ୍ତମ୍ଭ ଲେଖୁଥାଏ । ମୋ ଜୀବନର ପ୍ରଥମ ସ୍ତମ୍ଭ । ନିହତ ଗମାତିଆ ଲେଖା । ସେଥିରେ ସିରିଅଲ୍ କଥା କିଛି ନଥିଲା । ପିଲାକିଆ ଗୁଲିଗପ । ଅଳ୍ପ ବୟସର କଥା ଲେଖା । ପ୍ରଗତିବାଦୀର ସମ୍ପାଦକ ପ୍ରତ୍ୟୁମ୍ନ ବକ ମୋତେ ସ୍ୱେଦ କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ବୋଧହୁଏ ତାକୁ ଛାପୁଥିଲେ ।

ସେତେବେଳେ ଚିତ୍ରରଞ୍ଜନ ଦାସ ଲେଖୁଥିଲେ ‘ନିଷଦର୍ପଣେନ’ । ସମ୍ପାଦକୀୟ ପୃଷ୍ଠାରେ ପ୍ରଥମ ନିବନ୍ଧ ତଳେ ବାହାରୁଥିଲା । ତିନିଶ ସାଙ୍ଗେ ତିନିଶହ ଶବ୍ଦର ଛୋଟ ଲେଖା । ପଢୁଥିଲି ଆଉ ମୁଷ୍ଟ ହେଉଥିଲି । ଭାବୁଥିଲି- ମୁଁ କେବେ ଏମିତି ଲେଖିପାରିବି !

ପରେ ପରେ ମୁଁ କିଛିମାସ ପ୍ରଗତିବାଦୀରେ ସହସମ୍ପାଦକ ଭାବେ କାମ କରି । ସେତିକିବେଳେ ପ୍ରଥମ କରି ଚିତ୍ରରଞ୍ଜନ ବାବୁଙ୍କ ହାତଲେଖା ଦେଖିଲି । ସେତେବେଳେ ପ୍ରଗତିବାଦୀର ସମ୍ପାଦକୀୟ ପୃଷ୍ଠାର ସଙ୍କଳନ ଦାୟିତ୍ୱ ଥିଲା ମୋ ଉପରେ ଅର୍ଥାତ୍, ଲେଖା ଠିକଠାକ ଆସିଲା କି ନାହିଁ, କମ୍ପୋଜ୍ ପାଇଁ ଦିଆ ଗଲା କି ନାହିଁ, ଏସବୁ ବୁଝିବା ଥିଲା ମୋର ଦାମ । ସେତେବେଳେ ପ୍ରଗତିବାଦୀରେ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ନିୟମିତ ସ୍ତମ୍ଭ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିଲା । ଏସବୁ ଲେଖକମାନଙ୍କଠାରୁ ନିୟମିତ, ଠିକ୍ ସମୟରେ ଲେଖା ମିଳିବା ଥିଲା ଗୋଟିଏ ଚିତ୍ତର ବିଶ୍ୱାସ । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦିନରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଲୋକଙ୍କ ସ୍ତମ୍ଭଟି ଯେମିତି ଯିବ- ସେ ଦିନରେ ସମ୍ପାଦକ ପ୍ରତ୍ୟୁମ୍ନ ବାବୁ ବଡ଼ ପର୍ଟକୁଲାର ଥିଲେ । ଅତଏବ, ମୁଁ ପ୍ରାୟ ପ୍ରତିଦିନ ଲେଖା ପାଇଁ ଟେକ୍‌ସ୍‌ଟ୍‌ସ୍‌ ଲୋଗୁଥିଲି । ତେବେ ଚିତ୍ର ବାବୁଙ୍କ ଲେଖା ପାଇଁ ଟିକା କରିବାକୁ ପଡୁନଥିଲା । ତାଙ୍କ ସ୍ତମ୍ଭଟି ସେତେବେଳେ ବୋଧହୁଏ ପ୍ରତି ଶନିବାର ଯାଉଥିଲା । ଏକାସାଂଗରେ ତାଙ୍କର ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଲେଖା ଆସୁଥିଲା । ସରିବା ପୂର୍ବରୁ ପୁଣି ଆସିଯାଉଥିଲା । ଗାରପକା ଏକ୍ସପ୍ରେସ୍‌ର ଖାତା ପୃଷ୍ଠାରେ ଲେଖା । ଅକ୍ଷରଗୁଡ଼ିକ ଛୋଟ ଛୋଟ । ସୁସ୍ପଷ୍ଟ । ଟିକେ ବାଁକୁ ବୁଲେଇ, ଯେମିତି ସାଧାରଣତଃ ଝିଅମାନଙ୍କ ଅକ୍ଷର ହୁଏ । ସ୍ତମ୍ଭର ନିୟମିତତା ରକ୍ଷାରେ ଚିତ୍ରବାବୁ ଥିଲେ ଆଦର୍ଶ । ଜଣେ ଭଲ ସ୍ତମ୍ଭକାର ହେବା ପାଇଁ ଏହା ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଗୁଣ ।

ଚିତ୍ରରଞ୍ଜନ ଦାସଙ୍କ ଲେଖାର ମାନ ସମ୍ପର୍କରେ ମତବ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଉପଯୁକ୍ତ ଲୋକ ନୁହେଁ । ମୋର ସେ ଯୋଗ୍ୟତା ନାହିଁ । ତେବେ ଏବେ ସାମ୍ବାଦିକତାର ଅଧ୍ୟାପକ ଭାବେ ସ୍ତମ୍ଭଲିଖନ ସମ୍ପର୍କରେ କହିପାରେ ଏବଂ ଜଣେ ସ୍ତମ୍ଭକାର ଭାବରେ ଚିତ୍ରରଞ୍ଜନ ଦାସ କିପରି ଏ ଧାରାକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରିପାରିଛନ୍ତି ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ନିଜସ୍ୱ ଅଭିମତ ଦେଇପାରେ ।

ସ୍ତମ୍ଭର ବର୍ଣ୍ଣମାନ ସ୍ୱରୂପ ଯାହା, ସେଥିରେ ସ୍ତମ୍ଭ କେଉଁ ବିଷୟରେ ଲେଖାଯିବ ସେମିତି ଧାରାବଦ୍ଧା ବିଷୟ କିଛି ନାହିଁ । ଆଶବିକ ବିଷୟରଣାଠୁଁ ବାଞ୍ଛଣ କରନ୍ତି ଆଚାର ତିଆରି ପଦ୍ଧତି, ବାକପେୟାଳ ଆଶୁଠୁଁ ସୋନିଆଳ ହିନ୍ଦୀ- ଯେକୌଣସି ବିଷୟ ଉପରେ ସ୍ତମ୍ଭ ଲେଖାଯାଇପାରେ । ମୂଳ କଥା ହେଲା; ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟରେ ସ୍ତମ୍ଭକାରର ବଦଳ୍ୟ । ସ୍ତମ୍ଭକାର କୌଣସି ବିଷୟ ସମ୍ପର୍କରେ ନିଜ ଆଜିବରେ ସୂଚନା ଦେଇପାରନ୍ତି, ମତ କିମ୍ବା ମତବ୍ୟ ଦେଇପାରନ୍ତି । ପାଠକକୁ କିଛି ପରାମର୍ଶ ଦେଇପାରନ୍ତି । ସ୍ତମ୍ଭ ଲିଖନ ପାଇଁ ଧାରାବଦ୍ଧା ଶୈଳୀବି କିଛି ନାହିଁ । ଧୂପଦୀଠୁଁ କଥା- ଯେକୌଣସି ଶୈଳୀରେ ଜଣେ ସ୍ତମ୍ଭ ଲେଖିପାରନ୍ତି । ତେବେ ଯେହେତୁ ସ୍ତମ୍ଭ ସାଧାରଣତଃ ଆକାରରେ ନିବନ୍ଧଠୁଁ ଛୋଟ, ଏହାର ଶୈଳୀ ଅତରଙ୍ଗ ହେଲେ ପାଠକକୁ ପଢ଼ିବାକୁ ଭଲ ଲାଗେ । ଆଉ ଖବରକାଗଜରେ ଅତରଙ୍ଗ ଶୈଳୀହିଁ ଭଲ । କାରଣ ବିଭିନ୍ନ ବୌଦ୍ଧିକ ସ୍ତର ଓ ମାନର ଲୋକ ଏହାକୁ ପଢ଼ନ୍ତି । ସ୍ତମ୍ଭ ଲେଖିଲାବେଳେ ଧାରାବାହିକ ଭାବେ ଭଲ ଲେଖିବା ଜରୁରୀ । ଏହା ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ତମ୍ଭକାର ପୁଷ୍ପରେ ଏକ ସମସ୍ୟା ଏବଂ ଚାଲେଞ୍ଜ । ସମସ୍ୟା ଏହିପାଇଁ ଯେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟ ବି୍ୟବଧାନରେ ନିୟମିତ ଲେଖା ଦେବା ଏବଂ ଧାରାବାହିକ ଭାବେ ଭଲ ଲେଖିବା- ଦୁଇଟା ଯାକ ବଡ଼ କଷ୍ଟକର ବ୍ୟାପାର । କଷ୍ଟକର ସେଇଥିପାଇଁ, ଏହା ଏକ ଚାଲେଞ୍ଜ ।

ଚିତ୍ରରଚନା ଦାସ କେମିତି ବେକାଶି ଏ କଷ୍ଟକର କାମଟିକୁ ବଡ଼ ସଫଳରେ କରିପାରୁଥିଲେ । ସତ୍ତ୍ୱେ ତେହୁଲକରର ବ୍ୟାତିଂ ଦେଖିଲେ ଯେମିତି ଲାଗେ- ବ୍ୟାତିଂ କରିବାଠୁଁ ସହଜ କାମ ଆଉ କିଛି ନାହିଁ- ସେମିତି ଚିତ୍ରରଚନା ଦାସଙ୍କ ସ୍ତମ୍ଭ ପଢ଼ିଲେ ଲାଗେ- ସ୍ତମ୍ଭ ଲେଖିବାଠୁଁ ସହଜ କାମ ଆଉ କିଛି ନାହିଁ । ଏମିତି ସହଜ ଭାବେ ମୁଁ ବି ଲେଖିପାରିବି । ମୁଁବି ଏମିତି ଭାବୁଥିଲି । କିନ୍ତୁ ଲେଖି ବସିଲାବେଳେ ମାଲୁମ ପଡ଼େ କାମଟି କେତେ କଷ୍ଟ । ସରଳ ଭାଷାରେ ଲେଖିବା ଭାରି କଷ୍ଟ କାମ । ଆଉ ସରଳ ଭାଷାରେ ଜଟିଳ କଥା ଲେଖିବା ଆହୁରି କଷ୍ଟ । ଏହି କଷ୍ଟ କାମଟି ଚିତ୍ରରଚନା ଦାସ ଅନାୟାସରେ କରିପାରନ୍ତି । ଅଳ୍ପ ଶବ୍ଦରେ ବହୁତ ଗଭୀର ଓ ଗହନ କଥା କହିବାର ଇଶ୍ୱରଦତ୍ତ ଶକ୍ତି ଅଛି ତାଙ୍କର । ଅବଶ୍ୟ ଏହା ସେତେବେଳେ ହିଁ ସମ୍ଭବ, ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁ ବିଷୟରେ ଜଣେ ଲେଖୁଛନ୍ତି- ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ଅଧ୍ୟୟନ, ଜ୍ଞାନ ଏବଂ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଥିବ । ନିଜେ ବିଷୟଟିକୁ ଭଲ ଭାବରେ ବୁଝିଥିଲେ, ଏବଂ କଣ କହିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି ସେ ବିଷୟରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଧାରଣା ଥିଲେହିଁ ଜଣେ ସରଳ ଶବ୍ଦରେ ଜଟିଳ କଥା କହିପାରିବ । ଜଟିଳ ତତ୍ତ୍ୱକୁ ସରଳ ଭାବେ ବୁଝାଇପାରିବ । ଯିଏ ବିଷୟଟି ନିଜେ ଭଲ ଭାବରେ ବୁଝିଥାଏ, ସେ ଶବ୍ଦକୁ ଚର୍ଚ୍ଚା କରି ବ୍ୟବହାର କରି ପାଠକକୁ ବିଷୟର ମଞ୍ଜ ଯାଏଁ ପହଞ୍ଚାଏ, ପାଠକ ତାଙ୍କ ଶବ୍ଦର ଆଲୋକ ବୃଦ୍ଧ ଅନୁସରଣ କରି ବିଷୟର ମୂଳକୁ ପହଞ୍ଚିଯାଏ । ଯିଏ ନିଜେ ବିଷୟଟିକୁ ଭଲ ଭାବରେ ବୁଝି ନଥାଏ, ସେ ଶବ୍ଦକୁ ଧୁଆଁ ଭାବରେ ବ୍ୟବହାର କରେ । ସେଥିରେ ନିଜର ନିପାରିତାପଣ ଲୁଚିଯାଏ ସିନା,

ପାଠକ କିନ୍ତୁ କିଛି ବୁଝିପାରେନି । ଚିନ୍ତାବାରୁ ସର୍ବଦା ଶବ୍ଦକୁ ଟେକି ଭାବେ ହିଁ ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି ।

ତାଙ୍କ ଗାଥା ସରଳ, ଗାବ ସରଳ ନୁହେଁ । ସରଳ ଗାଥାରେ ଜଟିଳ ଭାବକୁ ପରିପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି ସେ ।

ତାଙ୍କ ସରଳ ଗାଥା ଗିତରେ ହାସ୍ୟ, ବ୍ୟଙ୍ଗ ଓ ଶ୍ଳେଷ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଭାବରେ ଥାଏ । ଅନେକ ସମୟରେ ଏହା ଶବ୍ଦର ଅପାରମ୍ପରିକ ବ୍ୟବହାରରେ, କିମ୍ବା ଅପାରମ୍ପରିକ ଉପମା ବା ରୂପକରେ ଥାଏ । ଏକଥୁପାଇଁ ତାଙ୍କ ସ୍ତମ୍ଭ ପଢ଼ିବାକୁ ବେଶି ଆମୋଦ ଲାଗେ । ଆମୋଦ ଅର୍ଥ କୁତୁହଳ ନୁହେଁ । କାରଣ ଯେଉଁ ବିଷୟରେ ସେ ଲେଖନ୍ତି, ତାହା କୁତୁହଳିଆ ବିଷୟ ନୁହେଁ । ଗଭୀର ଏବଂ ଗମ୍ଭୀର ବିଷୟ । ସମାଜର ବୁଲ ଗ୍ରୀତି, କପଟତା, ହିପୋକ୍ରାସି ଉପରେ କଠୋର ଭାବେ ପ୍ରହାର କରନ୍ତି ସେ । ସ୍ବସ୍ ଚାବେ, ନିର୍ଭୀକ ଭାବେ । ତାଙ୍କ ସରଳ କଥା ଗିତରେ ଜଟିଳ ଏବଂ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ସ୍ତରରେ ମାନେ ଥାଏ । ବୁଝିଲା ଲୋକ ଭାବକୁ ବୁଝିବ, ରସ ଗ୍ରହଣ କରିବ । ନ ବୁଝିଲା ଲୋକ ଲେଖା ପଢ଼ି, ହୁଏତ ମଉଜିଆ ଗଦ୍ୟର ମଜା ନେବ । ଉଭୟ କିସମର ପାଠକ ପାଇଁ ଖୋରାକ ଅଛି ।

ଚିନ୍ତାବାରୁ ତାଙ୍କ ସ୍ତମ୍ଭ ଖବରକାଗଜର ସ୍ଥାନ ପୂରଣ ପାଇଁ, କିମ୍ବା ପାଠକମାନଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ମନୋରଞ୍ଜନ ପାଇଁ ଅତ୍ୟଧିକ ଶୃଙ୍ଖଳା ଗଦ୍ୟ ନୁହେଁ । ଥରେ ପଢ଼ି, ମୁରୁକି ହସି ଫୋପାଡ଼ି ଦେଲାଭଳି ଲେଖା ତାଙ୍କର ନୁହେଁ । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଏହା ପାରମ୍ପରିକ ଶୈଳୀର ଗମ୍ଭୀର ଏବଂ କୋଟେସନ୍-କଣ୍ଠିତ ଲେଖା ନୁହେଁ । ନୀତିଶିକ୍ଷାମୂଳକ ଲେଖାବି ନୁହେଁ । ମଞ୍ଚ ଉପରୁ ଚଳେ ବସିଥିବା ଆମ୍ଭ ଜନତାକୁ ଗାଥା ଦେବା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହା କରିବା ଉଚିତ, ତାହା କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ କହିବା, କିମ୍ବା ଅମଳ କରନ୍ତୁ ସମଳ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ- ଏପରି କହିବା ବି ତାଙ୍କ ଶୈଳୀ ନୁହେଁ ।

ଏ ଦୁଇ ପ୍ରକାରର ଶୈଳୀରୁ ଅଲଗା ତାଙ୍କ ସ୍ତମ୍ଭ । ନିଦା କଥା ନିଦା ଶୈଳୀରେ କହନ୍ତି ସେ । ତାଙ୍କ ଲେଖାରେ ସମାଜ ପ୍ରତି ଏମ୍‌ପ୍ୟାଥି ବା ସମଜାତ ବଡ଼ ସ୍ବସ୍ ଚାବେ ପୁଟିଉଠେ । ଏମ୍‌ପ୍ୟାଥି ବା ସମଜାତ ସିମ୍‌ପ୍ୟାଥି ବା ସମବେଦନାଠୁଁ ଭିନ୍ନ । ସମବେଦନାରେ ଟିକେ ଦୂରତ୍ବ ଅଛି । ନିକେ ଟିକେ ଦୂରରେ ରହି ଦୁଃଖୀ ଲୋକକୁ ଆହା, ସେ ଦୁଃଖରେ ଅଛି, ତୁଟୁ କହିବା ସମବେଦନା । ସମଜାତ ହେଲା ଦୁଃଖୀର ଦୁଃଖକୁ ନିଜ ଭିତରେ ଅନୁଭବ କରିବା, ତାହାରେ ନିଜକୁ ରଖି ତାକୁ ବୁଝିବା । ଚିନ୍ତାବାରୁ ତାଙ୍କ ସ୍ତମ୍ଭରେ ସମାଜର ବସ୍ତିତ ଶ୍ରେଣୀ ପ୍ରତି ସମଜାତ ପୁଟି ଦିଶେ ।

ତାଙ୍କ ସ୍ତମ୍ଭ ବିଷୟରେ ଆଉ ଏକ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ବିଷୟ ହେଲା; ସେ ଯେଉଁ ବିଷୟରେ ଲେଖୁଛନ୍ତି ତାର ପ୍ରେକ୍ଷାପଟ ଏବଂ ପୃଷ୍ଠକୂଳିକୁ ପ୍ରଥମେ ସ୍ବସ୍ କରିଦିଅନ୍ତି । ଗୋଟେ

ନିବନ୍ଧରେ ସେ କେଶୁଧର, ଖବର ବୁଝିବା ଲାଗି ତାର ପୁଷ୍ପକୁମ୍ଭୀ ଜାଣିବା ଦରକାର । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ଘଟଣାମାନ ଘଟୁଛି ତାର ଏକ ପୁଷ୍ପକୁମ୍ଭୀଗତ ବୃହତ୍ ପରିଧି ଅଛି । ଓଡ଼ିଶାରେ ସମ୍ଭାବପ୍ରମୁଖାମାନେ ଏଇ ପୁଷ୍ପକୁମ୍ଭୀ ଯୋଗାଇ ଦେବା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଭାରି ଦରିଦ୍ର୍ୟ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । (ସାମ୍ବାଦିକତା ଓ ସମ୍ଭାବ, ଅନୁପମ ଭାରତ ସ୍ମରଣତ୍ର ବିଶେଷାଙ୍କ, ୨୦୦୦) ତାଙ୍କ ସ୍ତମ୍ଭରେ ସେ ଏ ଦିଗରେ ଭାରି ସଚେତନ ।

ତାଙ୍କ ସ୍ତମ୍ଭରେ ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସମାଜବ୍ୟବସ୍ଥାର ଦୋଷତ୍ରୁଟି, ଏହାର ହିପୋକ୍ରାସି, ବଡ଼ପଣିଆ ତାହୁ ଏବଂ କଠୋର ସମାଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ଏପରି ଅନେକ କଥା କହିଛନ୍ତି, ଯାହା ଅନ୍ୟ ଅନେକ କହିବାର ସାହସ କେବେ ସଂଗ୍ରହ କରିପାରିନାହାନ୍ତି । ହେଲେ କେଉଁଠି ହେଲେ ସେ ସାଧାରଣ ଗ୍ରନ୍ଥଚା ଓ ଶାଳୀନତାର ସୀମା ଲଂଘନ କରିନାହାନ୍ତି ।

ତାଙ୍କ ସ୍ତମ୍ଭରେ ସେ ସମାଜର ଦୋଷତ୍ରୁଟିକୁ ଦେଖାନ୍ତି, ବଡ଼ କଠୋର ଭାବରେ ଦେଖାନ୍ତି, ଏବଂ ସେଥିରୁ ଉଧ୍ୱରିବାର ବାଟ ମଧ୍ୟ ଦେଖାନ୍ତି । ହେଲେ ତାହା ମଞ୍ଚ ଉପରୁ ଠିଆ ହୋଇ ଗାନ୍ଧୀ ଯେବା ଠାଣିରେ ନୁହେଁ । ପରମ ବନ୍ଧୁ ଭାବରେ, ହିତାକାଂକ୍ଷୀ ଭାବରେ ଏମିତି ବାଗରେ ବଜାନ୍ତି, ଯେମିତି ପାଠକକୁ ଲାଗେ ଏତା ତା ନିଜ ମନର କଥା । ତା ଅଭ୍ୟନ୍ତରରେ ଗାନ୍ଧୀ । ତା ବିବେକର ଉଦ୍‌ଘୋଷଣା । ଏଇଠି ହିଁ ସ୍ତମ୍ଭକାର ଚିରରଞ୍ଜନଙ୍କ ସଫଳତା । ଚିରବାଚୁକ ସ୍ତମ୍ଭର ଶୀର୍ଷକ ଗୁଡ଼ିକ କାବ୍ୟିକ ଓ ତିର୍ଯ୍ୟକ । ପାଠକ ଶୀର୍ଷକରୁ ହିଁ ଭେଟେ ତାଙ୍କ ଜୀବନ ଦୃଷ୍ଟି ଓ ପ୍ରସଂଗର ଗୁରୁତ୍ୱକୁ । ସେ ଏତେ ସୂଚକରେ ଭାରି ସାଧାରଣବୋଧ ହେଉଥିବା ବିଷୟ ଅଥବା ଘଟଣାମାନଙ୍କର ସୂକ୍ଷ୍ମତାକୁ ଖୋଲି ଦିଅନ୍ତି ଯେ, ପାଠକ ତୋବା ହୋଇଯାଏ । ଅସଲ ରହସ୍ୟକୁ ସମଝିବାରେ ସମର୍ଥ ହୁଏ । ପ୍ରସଂଗର ପାରମାଣବିକତାକୁ ଭେଦେ । ତାଙ୍କ ରଚନାକାରୀ ଅରମ୍ୟ କଥାଗୁଡ଼ିକ ଶୁଣି ଓ ପଢ଼ି ଚେତନା ଲୋକରେ ସତେ ଯେମିତି ସେ ଚଳମାନ ହୁଏ । ଚିରକୁ ସଂକ୍ରମିତ କରିବାଲାଗି ଯାବତୀୟ ମଳ ପରିମଳ ହୋଇଯାଏ । ସେ ଅକ୍ରୋଧୀ ହୁଏ । ସ୍ତମ୍ଭର ଏହି ବିଶେଷ ବିଭବ କେବଳ ଚିରରଞ୍ଜନଙ୍କ କଳାମୟ ଯେ କରଗତ ଏହା ନିର୍ବିବାଦରେ କୁହାଯାଇପାରେ । ନଦର୍ପଣେନ, କାଳକୁ କଳ୍ପକ, ପଶ୍ୟତି ଦିଶି ଦିଶି, ବିଶ୍ୱକୁ ଗବାକ୍ଷ ଆଦି ଶୀର୍ଷକ ତାଙ୍କ ସର୍ଜନଶୀଳ ସ୍ତମ୍ଭକାରିତାର କେତୋଟି ବହୁ ଚର୍ଚ୍ଚିତ ଶୀର୍ଷକ- ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଗତିବାଦୀ, ଧରିତ୍ରୀ, ସମାଜ ଆଦି ସମ୍ଭାବପ୍ରତି ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ପୁଷ୍ପକ ଆକାରରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି ।

ପରିଶେଷରେ ମୁଁ ଏତିକି କହିବି- ଏହି ଶୀର୍ଷକ ଗୁଡ଼ିକ ଚିରରଞ୍ଜନଙ୍କ ନିର୍ବାକ ଓ ମୁକ୍ତ ଅନ୍ତର୍ଭୋକର ଅକପଟ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି । ତାଙ୍କ ପ୍ରଜ୍ଞା, ବିଚାର, ଜୀବନବୋଧର ମହାକାବ୍ୟ, ଚିର ପ୍ରତୋଦକ ଓ ରଞ୍ଜନୀୟ- ଉଭୟ ବିଭବରେ ଜୀବନ୍ତ ।

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜକ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ

ବହୁର ଆଦିକାବ୍ୟ ସାହସ

ଶିଳ୍ପାଟିଏ ତା' ଆତ୍ମା ଓ ଅନ୍ତରରେ ପୁଲକିତ ନହେଲେ, ଜୀବନରେ ବିଭୋର ନହେଲେ ନିଜ ପାଇଁ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ଶୈଳାଟିଏ ଖୋଜି ପାଇବନି । ଜୀବନ ପାଇଁ ନିରନ୍ତର ସ୍ବପ୍ନ ଦେଖୁଥିବା ମଣିଷଟି କେବଳ ସୃଜନବିଭୋର ହୋଇପାରେ । ଶୈଳୀ ହେଉ ବା ଅନୁପମ ସୃଜନଶାଳିନୀ ହେଉ, ସେ ସମସ୍ତ ମୂଳରେ ରହିଛି ଶିଳ୍ପୀର ଏହି 'ତନ୍ମୟତା' । ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ଗଦ୍ୟ ଶୈଳୀରେ ବହୁତଃ ତାଙ୍କ ବିଭୋରପଣ ହିଁ ପ୍ରକାଶିତ । ଜଗତ ଓ ଜୀବନ ସଂପର୍କିତ ଗଭୀର ଉପଲବ୍ଧି ତାଙ୍କ ରଚନାର ବିଷୟପିଣ୍ଡକୁ ନାନାଭାବରେ କରିଛି ପଲ୍ଲବିତ ।

ଓଡ଼ିଆ ଗଦ୍ୟରଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ପଟ୍ଟାଭିମୋହନ, ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ କିମ୍ବା ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତିଙ୍କର ଯେପରି ଏକ ଏକ ଶୈଳୀ ରହିଛି ଏବଂ ତାହା ଯେପରି ସେମାନଙ୍କ ଚେତନାକୁ ପ୍ରକଟିତ କରିପାରିଛି, ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ରଚନାକୁ ତାଙ୍କ ସମବୃଷ୍ଟି ଓ ଆଦର୍ଶର ଭରାସ ବୋରି କୁହାଯାଇପାରେ । ଭଲ୍ଲିଖିତ ଗଦ୍ୟକାରଙ୍କ ଯେ କୌଣସି ରଚନାର ଯେ କୌଣସି ଅଂଶକୁ ପଢ଼ିଲେ ଯେପରି ତାହା ତାଙ୍କ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଲେଖକଙ୍କର ହୋଇ ନପାରେ ବୋଲି ପାଠକ ମନରେ ଏକ ସ୍ବୟଃ ଧାରଣା ଜନ୍ମେ । ଓଡ଼ିଆ ଗଦ୍ୟରଚନା ସହିତ ପରିଚିତ ଯେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ଅନାୟାସରେ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ଶୈଳୀକୁ ସେହିପରି ଅନେକଙ୍କ ଭିତରୁ ବାରିଦେଇ ପାରେ । କାରଣ ଜଣେ ଲେଖକର ଶୈଳୀ ସାମଗ୍ରିକ ଭାବେ ତା'ର ସଂବେଗ, ତା'ର ଜୀବନଦୃଷ୍ଟି ତଥା ଚତୁଃକଳିତ ତା'ର ନିମଜ୍ଜମାନତାରୁ ହିଁ ଇଭୋଜିତ ହୋଇ ଆସିଥାଏ ।

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ଗଦ୍ୟଶୈଳୀକୁ ତାଙ୍କ ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା ତଥା ବିଶ୍ବଦୃଷ୍ଟି ଠାରୁ ପୃଥକ୍ କରି ବିଚାର କରି ହେବ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ବିପୁଳ ଗଦ୍ୟରଚନାରେ ମେଦିନୀ ଦୃଷ୍ଟି, ମଣିଷ ପ୍ରତି ନିଷ୍ପପତ୍ତ ସଦିଚ୍ଛା, ବହୁଦେଶୀୟ-ଭାବଚେତନା ନାନା ଭାବରେ ପ୍ରତୀକ୍ଷିତ । ସବୁ ଉଚ୍ଚମାନର ରଚନାରେ ଭାବ ପରିଚ୍ଛନ୍ନତା ଯଦି ସର୍ବୋତ୍ତମ ଏକ ମୌଳିକ ଗୁଣ ହୁଏ, ତା'ହେଲେ ସେହି ଗୁଣ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ତାଙ୍କ ଲେଖାରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

ତାଙ୍କ ଲେଖାରେ ଆପଣାର ଅନୁଭବ, ସଦିଚ୍ଛା, ସତ୍ୟଶୀଳତା, ନିବିଡ଼ ଭାବରେ ଥାଏ । ତା' ସହିତ ଆସି ଏଇ ବିଶ୍ବାଳ ଜଗତ ଓ ଚର୍ଚ୍ଚିତ ବିହ୍ନୀ ଅତିହ୍ନା ମଣିଷ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ସୁଖ ଦୁଃଖ, ସ୍ବପ୍ନ ଓ ସଦିଚ୍ଛା, ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଥିବା ସୃଜନଶାଳିତା ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଦୃଷ୍ଟି- ସବୁକିଛି ।

ଜଣକର ବିଶ୍ୱାସ ତଥା ତା' ନିଜ ଜୀବନ ଜିଇଁବା ମଧ୍ୟରେ କିଛି ବ୍ୟବଧାନ ହିଁ ନ ରହିବା ଉଚିତ । ନହେଲେ, ନିଜ ସୁଖଦୁଃଖ ଭିତରେ ଜିଇଁଥିବା ମୋହନତି ମଣିଷ ପାଇଁ ତାହା ରାଜନୀତିକ କୁମ୍ଭୀର କାନ୍ଦଣା ପରି ହେବ । ଉପକ୍ରମ୍ଭ ଗୋଟେ ପ୍ରକାର ତ, ତା'ର ପରିଚୟା ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରେ ହେବ । ତେଣୁ ବୋଧହୁଏ ତିରୁବତ୍ତମ ନିଜ ଜୀବନ ଓ ଦର୍ଶନ ଭିତରେ ବଂଚୁଥିବା ସିନୋବା, ବର୍ଦ୍ଧେ ଓ କିରକେଗୋରାଙ୍କ ଅନୁଭବ ପ୍ରଧାନ ଦର୍ଶନକୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି ।

ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଯାଇ ନିଜର ସଂକଳ୍ପ ଓ ନିଜର ଚେତନାପିଣ୍ଡକୁ ତିଆରି କରିବା ପଛରେ ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟତା ପ୍ରେରଣା ରହିଛି । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି- ‘ମୁଁ କେବେରୁ ବାହାରି ଶାନ୍ତି-ନିକେତନ ଯାଇଥିଲି ଏବଂ ଚାରିଥିଲି ଯେ ଏଇଟା ସଂଗ୍ରହଟି ଲାଭତରଫର ସର୍ବପ୍ରଧାନ ଆହ୍ୱାନ, “ଆଉ ମଷ୍ଟ ବି, ହ୍ୱାଟ ଆଉ ବିଲିଭ୍ ଇନ୍”- ଜୀବନରେ କିଛି ପ୍ରତ୍ୟୟ ରହିଥିବା ଦରକାର ଏବଂ ସେହି ପ୍ରତ୍ୟୟ ଯେ ମୋ ଭିତରେ ରହିଛି, ତା'ର ପ୍ରମାଣ ହେଉଛି, ତା'କୁ ମୁଁ ନିଜ ଜୀବନରେ ବଞ୍ଚିବି ।’ (ମୋ ଜୀବନ, ମୋ ସାହିତ୍ୟ)

ସେ ନିଜେ ସତେ ଯେପରି ତାଙ୍କ ଶୈଳୀ ଓ ତାଙ୍କ ଲେଖା । ସେ ତାଙ୍କ ଲେଖାରେ ମଜ୍ଜି ଯାଆନ୍ତି, ହଜି ଯାଆନ୍ତି ଏବଂ କୌଣସି ଆଲଙ୍କାରିକ ଆଟୋପ, ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ, କୃତ୍ରିମ ସରମନ ଶୁଣାଇବାର ପିଛରଚାନିକୁ ପ୍ରବଣତା ନଥାଇ ସେ ଲେଖନ୍ତି । ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକ, ଜଣେ ଅଭିଜ୍ଞ ମଣିଷଙ୍କ ପରି ସେ ଅତି ସହଜ ଓ ସରଳ ଭାବରେ ଲେଖନ୍ତି । ଲେଖାର ବାହ୍ୟ ଶଯାତମ୍ଭରତା ଓ କୃତ୍ରିମ ଗଜ୍ଜା ବିଷୟରେ ସେ ଆଦୌ ସଚେତନ ହିଁ ନଥାନ୍ତି । ଅଥଚ ତାଙ୍କ ଲେଖାରେ ଏକ ସୁନ୍ଦର କବିତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଛାନ୍ଦିତ୍ୟ ସହଜରେ ବାରି ହୋଇ ପଡ଼େ । କବିତା ଯଦି ‘ଏ ପ୍ଲେ ଅଫ ଦି ସୋଲ’, ତା’ ହେଲେ ତାଙ୍କ ଗଦ୍ୟ ରଚନାକୁ ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଉତ୍ତମ କରିବା ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ; ଯେଉଁଥିରେ ପାଠକ ତାଙ୍କ ଆତ୍ମାର ପୂଜକ, ଅନ୍ତରର ସନ୍ଦାନ ଓ ଚତୁର୍ଜନିତ ଏକ ଗାବବିଷ୍ଣୁର ବା ଅନର୍ଗଳତାକୁ ଅନାୟାସରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିପାରେ ।

ତାଙ୍କ ଲେଖା ଉଭୟ ଚକ୍ଷୁ ଓ ଗାବ ବା ଚେତନା-ପ୍ରଧାନ । ତାଙ୍କ ଚେତନା ବହୁଦେଶୀୟ ବା କସମୋପଲିତାନ୍, ମାତ୍ର ଅନୁଭବ କିନ୍ତୁ ଗାରି ନିବିଡ଼ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିକ । ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କିରକେଗୋରାୟ କରିବା ସଂପର୍କିତ ଧାରଣା ମନକୁ ଆସେ । ଜଣେ ଗଦ୍ୟକାର ରୂପରେ ତାଙ୍କର ବିଶେଷ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଥିଲେ ହେଁ ସେ ନିଜକୁ ସାରା ଜୀବନ କରି ବୋଲି ଦାବି କରି ଆସିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ କେହି ଦାର୍ଶନିକ ବୋଲି କହିଲେ ସେ ଦୁଃଖ କରିଛନ୍ତି । ଗଭୀର ଜୀବନବୋଧ ବସ୍ତୁତଃ ତିରୁବତ୍ତମଙ୍କୁ ଏତେ ବିଚାରପଣ ବା ଚନ୍ଦ୍ରଯତା ଆଣିଦେଇଛି । ନିଜେ ଗାବରେ ନିମଜ୍ଜିତ ହୋଇଗଲେ ଲେଖାରେ ସେହି ମୁଦ୍ରା ଅବଶ୍ୟ ପୁଟି ଉଠିବ । ତାଙ୍କ ଲେଖାସବୁ ସେ ପାଇଁ ଏତେ ମାର୍ମିକ ଓ ଅନ୍ତରଂଗ ହୋଇଛି । ନିଜେ ପରି ତାଙ୍କ ଲେଖାରେ

ସେ ନିଜ ଆତ୍ମା ଓ ଅନ୍ତରକୁ ଅଜାଡ଼ି ଦେଇଥିବାରୁ, ପ୍ରଭାବ ବା ଆବେଦନରେ ତାଙ୍କ ଗଦ୍ୟରଚନା ସବୁ କେତେକାଂଶରେ କବିତାକୁ ଭଳାତ ହୋଇଯାଇଛି ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ଏକ ପ୍ରକାର ଅନାକର୍ଷଣୀୟ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ରଚନାଶୈଳୀ ରହିଛି ଯାହାକୁ ଅନେକ ଅଧ୍ୟାପକ ଅଧିକ ମୂଲ୍ୟ ଦେଇଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ବିଚାରରେ ଆତ୍ମନିଷ୍ଠ ରଚନାଶୈଳୀର ସେପରି ବିଶେଷ ମହତ୍ତ୍ୱ ନ ଥାଏ । ଯେ କୌଣସି ଭରମ ରଚନା ପାଠକର ଅନ୍ତରକୁ ଭାବରେ ସଞ୍ଚାଳିତ କରେ । ଏହି ସଞ୍ଚାରଣଶୀଳତା ଯେ କୌଣସି ସୃଜନଶୀଳ ଲେଖାର ଏକ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଗୁଣ । ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ଗଦ୍ୟରଚନା ଗୁଡ଼ିକ ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅଧିକ ସୃଜନଶୀଳ । ଶିଳ୍ପୀଙ୍କ ସଂବେଦ ସଂପ୍ରେରିତ ଭାବରେ ଆକର୍ଷଣୀୟ ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସାଂସ୍କୃତିକ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ନିରୂପଣରେ ସେ ଯେଉଁ ସାଂସ୍କୃତିକ ପ୍ରସଂଗନିଷ୍ଠତା ବିଷୟକୁ କେବଳ ଠାରି ଦେଇଛନ୍ତି, ତାହା ତାଙ୍କର ଆତ୍ମବିବ୍ୟାମୂଳକ ଅଧ୍ୟୟନର କେବଳ ନୁହେଁ ତାଙ୍କ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟିର ସୂଚନା ଦିଏ । ତତ୍ତ୍ୱ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ ଭିତରେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ଭାବ ଚିହ୍ନିତ ହୋଇପାରେନି, ସେଥିପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ପ୍ରସାରିତ ଏକ ସାମଗ୍ରିକ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ- ଯାହା ତାଙ୍କ ରଚନାକୁ ଏତେ ଭାବପ୍ରଧାନ କରିପାରିଛି ।

ନିଜ ଉପଲବଧି, ନିଜ ଧ୍ୟାନଧାରଣାକୁ ନିଃସର୍ବଭାବରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ଏକାନ୍ତ ଆତ୍ମରିକତାପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରବଣତା ହିଁ ତାଙ୍କ ରଚନାଶୈଳୀକୁ ଏତେ ପ୍ରଭାବଦୀପ୍ତ କରିଛି । ବହୁ ପ୍ରସାରିତ ପରିଧିରୁ ସେ ପୃଥିବୀର ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନ, ଭୂଗୋଳ, ଇତିହାସର ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ନିଜର ଧାରଣା ସବୁକୁ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବାରେ ସେ ନିଜେ କେତେ ନିମଜ୍ଜିତ ହୋଇଯାନ୍ତି ‘ମା ନିଷାଦ’ ଗ୍ରନ୍ଥର କେତେଯାଡ଼ି ତା’ର ନମୁନା-

“ସାହିତ୍ୟ ଭଲ ଲାଗେ, ଆନନ୍ଦ ଦିଏ, ସାହିତ୍ୟ ଗୌରବର ଅନୁଭୂତି ଆଣିଦିଏ, ହୃଦୟକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରେ, ହୃଦୟ ମଧ୍ୟରୁ ଓ ହୃଦୟ ମଧ୍ୟକୁ ବାଟ ପିଟାଇ ଦିଏ; ସାହିତ୍ୟ ବାଡ଼ ଗାଙ୍ଗିଦିଏ, ଗାର ତିଆଁଲ ନେଇଯାଏ, ସମ୍ମଳିତ କରିଦିଏ, ଏଇଠି ଅମରତ୍ୱର ଆସ୍ବାଦ ଦେଇଯାଏ, ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ମୁହୂର୍ତ୍ତକୁ ବିଗତ, ବର୍ତ୍ତମାନ ତଥା ଅନାଗତ ଆହୁରି କେତେ କେତେ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ସହିତ ଏକାଠି କରି ଗୁଛି ଦେଇଯାଏ, ଗୋଟାଏ ପ୍ରାଣକୁ ନେଇ ଆହୁରି କେତେ କେତେ ପ୍ରାଣ ସହିତ କୁଆଁ ଆଣେ, ଘଡ଼ି ଘଡ଼ିକର ଅନୁରାଗ ଭିତରେ ଏକ ସମଗ୍ର ଜୀବାନୁରାଗ ଓ ଅନୁରାଗମୟ ଜୀବନ ରୀତିର ବ୍ୟଞ୍ଜନା ଆଣି ଦେଇଯାଏ । ମାତ୍ର ସେହି ସାହିତ୍ୟକୁ କଦାପି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିହୁଏ ନାହିଁ । ବୁଝିହୁଏ; କିନ୍ତୁ ବୁଝାଇ ହୁଏ ନାହିଁ ।” (ମା ନିଷାଦ)

ଯେ କୌଣସି ତତ୍ତ୍ୱ ବା ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ସବୁକୁ ବୁଝାଇ ଲେଖୁଥିଲା ବେଳେ ସେ ତା’ ସହିତ ନିଜ ଅନୁଭୂତିକୁ ମିଶାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କ ଗଦ୍ୟରଚନା କେବଳ ସୃଜନଶୀଳ

ହୋଇନି, ବାସ୍ତବ ଓ ଜୀବନନିଷ୍ଠ ହୋଇଛି ମଧ୍ୟ । ସେ ପୃଥିବୀର ଅଣବିଚାର ସବୁକୁ ମଣିଷର ଆଦର୍ଶ ଓ ଜୀବନବୃତ୍ତ ଭିତରକୁ ନେଇ ଆସିଛନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ସେ ଜଣେ ବୁଦ୍ଧିବାଦୀ ଦାର୍ଶନିକ । ଅଥଚ ସେ ଜୀବନ ଜିଇଁବାର ପରିଧି ଭିତରକୁ ତର୍କକୁ ଆଣିନାହାନ୍ତି । ସେ ଜଗତକୁ ଯେପରି ‘ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି ଆପଣାର ବିଶ୍ୱାସ ଓ ଆବେଗ ବଳରେ । ସାମାଜିକସାହାଯ୍ୟ ମଣିଷ ଜୀବନକୁ ସେ ଆପଣା ଅନ୍ତରକୁ ହିଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ।

ସବୁ କଥାକୁ ନିବିଷ୍ଟ ଚିତ୍ତରେ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିବାର ପ୍ରବଣତା ତାଙ୍କ ଲେଖାମାନଙ୍କରେ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ । ମାତ୍ର ମଣିଷର ଖାଇ ଖୋଇ ସାଧାରଣ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବା ପ୍ରତି ସେ ବଡ଼ ଅଶ୍ରବ । ତାଙ୍କ ବିଚାରରେ ସେମିତି ଜୀବନର କିଛି ମହତ୍ତ୍ୱ ହିଁ ନାହିଁ । ଜୀବନରେ “ବିରଜ କିଛିକୁ” ସେ ଅନୁଭବ କରିପାରେ ନାହିଁ । ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବାର ପ୍ରକୃତ ସାର୍ଥକତା ଏ ସଂସାରରେ ସୁନ୍ଦରତର ବିଷୟକୁ ଉପଭବ୍ୟ କରିବାରେ । ସେ ଯେତେ ଭକ୍ଷ ଓ ଆକର୍ଷଣୀୟ ହେଉ ପଛେ ସବୁକଥାକୁ ଜଣେ ହେତୁବାଦୀ ଦାର୍ଶନିକଙ୍କ ପରି ସେ ପରୀକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି । ତା’ର ସବୁଦିଗର ସମ୍ଭାବନାକୁ ନାନାମତେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସଗୁଡ଼ିକ ତେଣୁ ଯେପରି ସାର୍ବଜନୀନ, ସେହିପରି ସର୍ବକାଳୀନ । ଦେଖ, କାଳ, ପାତ୍ରର ବିଚାର ତାଙ୍କୁ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ବା ତାତ୍କାଳିକ କରିଦେଇ ପାରିନାହିଁ ।

ପ୍ରାଦେଶିକତାର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତା, ଆଞ୍ଚଳିକ ମନୋଭାବ, ଏକଦେଶଦର୍ଶିତା, ଧର୍ମ ସଂପର୍କୀୟ କୌଣସି ତରମାଟିସିଦ୍ଧମ୍ଭରେ ସେ ଆଦୌ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତିନି । ଶାସ୍ତ୍ରଦର୍ଶିତା ହିଁ ତାଙ୍କ ବିଚାରଧାରାକୁ ଏପରି ସାର୍ବଜନୀନ କରିଛି । ଜାତି, ଧର୍ମ, ବର୍ଣ୍ଣ ନାମରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କୌଣସି ବିଶ୍ୱାସ ବା ସ୍ୱୋଗାନ ନାହିଁ । ସତେ ଯେପରି ସେ ‘ସବୁ ଜାତିର, ସବୁ ଧର୍ମର ମଣିଷ । ବିଶ୍ୱଭାରତୀୟ ଆଦର୍ଶ ଓ ଶୁଦ୍ଧତା ତାଙ୍କ ଅନୁଚିନ୍ତାକୁ ହୁଏତ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ ଉଦାର ଓ ଆତର୍ଜାତିକ କରିପାରିଛି । ତେଣୁ ଶଙ୍କରଙ୍କ ବିଷୟରେ ଲେଖିବାବେଳେ ସେ ଯେଉଁ ଶ୍ରଦ୍ଧା ବା ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି, ଯାଶୁ ବା ମହମ୍ମଦଙ୍କୁ ଲେଖିବାବେଳେ ମଧ୍ୟ ଅନୁରୂପ ଆଗ୍ରହ ଓ ସମଦର୍ଶିତାକୁ ଜମାରୁ ଉପେକ୍ଷା କରିନାହାନ୍ତି ।

ପୃଥିବୀର ଜାତି, ଧର୍ମ, ବର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ବିଶେଷରେ ସେ ମଣିଷର ଚିରଜନ ବିକାଶଧାରାକୁ ସବୁମତେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ଆତର୍ବିଦ୍ୟାମୂଳକ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ମଣିଷର ଜୀବନ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରିବାରେ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରିନାହିଁ, କିମ୍ବା ବହୁ ତତ୍ତ୍ୱ, ବହୁ ସିଦ୍ଧାନ୍ତର ନଜର ଦେଇ ମଣିଷ-ବିଷୟକ ମୁରବୀ ଭାବନାକୁ ସେ ନିହାତି ବୁଦ୍ଧିବାଦୀ ଓ ଅସହଜ କରିଦେଇ ନାହାନ୍ତି; ଯାହା ତାଙ୍କ ବିଚାର ଓ ଉପଭବ୍ୟର ଅନ୍ୟ ଏକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ । ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନ, ସାହିତ୍ୟ, ଇତିହାସ, ଦର୍ଶନ ସବୁକୁ ମଣିଷ ଜାତିର ସାମଗ୍ରିକ ବିକାଶ ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ସେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ସେ ତେଣୁ ଲେଖିଛନ୍ତି- ‘ତରଙ୍ଗ ବିକ୍ଷୋଭର ବାହାରେ ରହି ସେ ସମଗ୍ର ଭାବରେ

ବିଚାର କରି ପାରୁଥିବ । ଚକ୍ରାକାଶ ପ୍ରୟୋଜନ ଓ ପଦଦାୟକତାର ଅଶୁଭକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ସେ ସମସ୍ତ ଭାବରେ ସବୁ ଆଡ଼କୁ ଦେଖୁ ପାରୁଥିବ ।’ (ମା ନିଷାଦ) ଏକ ବିଷ୍ଣୁଚ ପୃଷ୍ଟକୃମିରେ ମଣିଷ ଜୀବନର ବିକାଶକ୍ରମକୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କରିବା ବାସ୍ତବିକ ଚିନ୍ତନର ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀର ଏକ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଦିଗ । ପୃଥିବୀର ସମ୍ବନ୍ଧିତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମଦର୍ଶନ ପ୍ରତି ଏକାନ୍ତ ଅନୁରାଗମୟ ସମ୍ମାନବୋଧ ତାଙ୍କ ଚେତନାକୁ ଆହୁରି ପ୍ରଶସ୍ତ କରିଛି ।

ଜଣେ ଅସାଧାରଣ ଲେଖକର ଯେଉଁ ଚେତନାଗତ ତୃପ୍ତିମା ଥାଏ, ଓଡ଼ିଆ ଲେଖକମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଚିନ୍ତାଚକ୍ରର ସମ ବିଚାରର ଜଣେ ପ୍ରତୀକ । ତାଙ୍କ ରଚନା ପ୍ରାଥମିକ ଶ୍ରେଣୀର ପାଠକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବିଶେଷ ଜିଜ୍ଞାସା ବା ବିବରଣୀ ଦେବାରେ ସାମର୍ଥ୍ୟ ହୋଇନାହିଁ । ତାଙ୍କ ନିବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ଦିବ୍ୟ ଅଦିବ୍ୟ କୌଣସି ବିଷୟର ଏକ ଏକ ଜ୍ୟାମିତିକ ଅନୁଶୀଳନ, ବିବରଣୀମୂଳକ କି ପରିଚୟାତ୍ମକ ନୁହେଁ । ତାଙ୍କ ନୁହେଁ କି ନିଆଡ଼ି ବ୍ୟକ୍ତିକ ନୁହେଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗତିଶୀଳ ସ୍ୱପ୍ନର ପଶ୍ଚାତରେ ଯେଉଁ କୃମି ସଂଲଗ୍ନ ପୃଷ୍ଠଚେତନା ଥାଏ, କିମ୍ବା ତା’ର ଉଚ୍ଚିତ୍ରାସ ଥାଏ, ଚିନ୍ତାଚକ୍ରର ସମଯୋଗଶୀଳ ଅସଲ ଅନୁରାଗୀ ।

ଚିନ୍ତାଚକ୍ରର ରଚନାଦର୍ଶର ସମଧର୍ମାଭାବରେ ଗୋପାଳନାଥ ମହାନ୍ତି, ମନୋଜ ଦାସ, ଶରତ କୁମାର ମହାନ୍ତି ଓ କେତେକାଂଶରେ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ରଥ ପ୍ରମୁଖଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରାଯାଇପାରେ । ମନୋଜ ଦାସ, ଗୋପାଳନାଥ ମହାନ୍ତି ଗହ୍ମ, ଉପନ୍ୟାସ ପରି ଦୃଷ୍ଟିଧର୍ମା ଗଦ୍ୟ ଲେଖିଥିଲେ ହେଁ ସେମାନଙ୍କ ଚେତନାଗତ ସାମ୍ୟ ଚିନ୍ତାଚକ୍ରର ସହିତ ପ୍ରାୟତଃ ସମାନ । ଶରତ କୁମାର ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଶାସ୍ତ୍ର-ଦର୍ଶନ ରହିଛି; ମାତ୍ର ସେ ସବୁର ପୁନଃ ସଂସ୍ଥାପନ ଚିନ୍ତାଚକ୍ରର ରଚନା ପରି ସେତେ ବେଶି ସରସ ଓ ସର୍ଜନାତ୍ମକ ନୁହେଁ । ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି ସାହୁ, ଭୁବନେଶ୍ୱର ବେହେରା ପ୍ରମୁଖ ଗଦ୍ୟକାରଙ୍କ ସୃଜନ ଅନୁଭବ ଏକ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ସାମାଜିକ ଜ୍ଞାନ ଦ୍ୱାରା ଅଧିକ ବିକଶିତ; ଯାହାର ଅଧିକ ନିବିଡ଼ ଓ ସୌଷ୍ଟବାନ୍ୱିତ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଚିନ୍ତାଚକ୍ରର ରଚନାରେ ହିଁ ଘଟିଛି ।

ଚିନ୍ତାଚକ୍ରର ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଓ ତାଙ୍କର ସମୁଦାୟ ଦାର୍ଶନିକ ଚେତନା ସର୍ବଦା ବୈଜ୍ଞାନିକ ଓ ହେତୁବାଦୀ । ଅବୈଜ୍ଞାନିକ କଳ୍ପନା, ପାରମ୍ପରିକ ଲୋକବିଶ୍ୱାସ, ଅନ୍ଧଆଶିକତା, ମିଥ୍ୟା ଭାବିକତାରେ ତାଙ୍କର ଟିକିଏ ହେଲେ ବିଶ୍ୱାସ ନଥାଏ । ମୟୂରୀ ଅଣ୍ଟା (ଯାହା ବକ୍ଷିଷଙ୍କ ରେତ ସ୍ନାନର ପରିଣତି)ରୁ ଋଷ ବଂଶର ଜନ୍ମ ପରି ଅନେକ ଗାଳ୍ପ ତାଙ୍କୁ କେବେ ସ୍ପୃହ ପାରିନି । ଆମ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ଖଟୁଛି ବିକସିତ, ତତ୍ତ୍ୱନିଷ ପ୍ରାଣ ଗବେଷକମାନଙ୍କ ବିଚିତ୍ର ଗାଳ୍ପଆମି ତାଙ୍କ ଅବବୋଧକୁ ଆଦୌ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରିନି ।

ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅଧିକ ବାସ୍ତବ ଓ ବୈଜ୍ଞାନିକ । ଅବଶ୍ୟ ସମାଜର ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ଓ ଭାବିକ ମିଥ୍ୟା ସବୁକୁ ଏଡ଼େଇ ଯିବାରେ ସେ କାହାପ୍ରତି କେଉଁଠି ନିହାତି

ଅସହିଷ୍ଣୁ ହୋଇ ପଡ଼ି ନାହାନ୍ତି; ସହିତ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ପରି ଅତି ରୋଷୀ ହୋଇନାହାନ୍ତି । ସ୍ବଭାବ ରସିକତା ତଥା ହେତୁବାଦୀ ବିଚାରଧାରା ତାଙ୍କ ରଚନାକୁ ଅଧିକ ଆକର୍ଷଣୀୟ କରିଛି ।

ସାହିତ୍ୟ ହେଉ, ଧର୍ମ, ସଂସ୍କୃତି ବା ଦର୍ଶନ ହେଉ, ଯାହାକି ଶାଶ୍ବତ ଓ ସୁନ୍ଦର ସେସବୁକୁ ଗ୍ରହଣ କରିନେବାରେ ଆଗ୍ରହ ତାଙ୍କ ବହୁଦେଶୀୟ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗାର ପରିଚୟ ଦିଏ । ସେବା ସମବାୟ, ମୌତ୍ରୀ ଓ ଗାଡ଼ବୁ ଭାବରେ ସେ ଅଧିକ ବିଶ୍ବାସୀ । ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ବାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଭାରି ସଚେତନ । ଯାହା ବ୍ୟକ୍ତିର ସ୍ବାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଓ ସ୍ବାଧୀନତାକୁ ସବୁଜିବ ଜଳେ, ସେ ସବୁକୁ ସେ ଆଦୌ ଗ୍ରହଣ କରିପାରି ନାହିଁ । ଧର୍ମ, ଦର୍ଶନ, ସମାଜ, ରାଜନୀତି ଯାହା ହେଉନା କାହିଁକି, ସେ ସବୁକୁ ସେ ସାଧ୍ୟ ମତେ ଚିହ୍ନିତ କରିଛନ୍ତି । ନିଗ୍ରୋ ଜାତିର ସାମାଜିକ ସମସ୍ୟା ସହିତ ପଶ୍ଚିମ-ପୃଥିବୀର ରାଜନୀତି ବିପରୀତ ଭାବରେ ସେ ସବୁକୁ ଆପେକ୍ଷିକ ଭାବେ ଚିହ୍ନିତ କରିବାରେ ତାଙ୍କର ସମାଜବିଜ୍ଞାନୀ ମନୋଭାବ ଏକାତ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । 'ସୁନ୍ଦରଗଡ଼ ଖଣି ଅଞ୍ଚଳର ସମାଜ ବିଦେଶୀ ସମସ୍ୟା, ଶୋଷଣ କୁଳମର ଚିତ୍ର ଆକୃତ୍ଯର ବେଳେ ସେ ଆଫ୍ରିକା ବା ଶିବଚଳାମ୍ବର ସାମାଜିକ ସମସ୍ୟାକୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ମରଣକୁ ଆଣିଛି । ଚିରରଂଜନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟାଦର୍ଶ ତାଙ୍କ ଅଧ୍ୟୟନରେ ଅଭିନିବିଷୟତା ଓ ସଚେତନତାର ବିଷୟ । ମୋଟ ଉପରେ ସମାଜ ଓ ସଂସ୍କୃତିକୁ ବାଦ ଦେଇ ସେ କୌଣସି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଚେତନାକୁ ପ୍ରଶଂସା ବା ପ୍ରାମାଣିକ ବୋଲି ମନେ କରିପାରି ନାହାନ୍ତି ।

ସାମାଜିକ ବିବର୍ତ୍ତନ ଜନିତ ମଣିଷର ବିରାଟ ଇତିହାସକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାରେ ତାଙ୍କର ବିଶେଷ ପ୍ରବଣତା । ଇତିହାସରୁ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ ପୂର୍ବକ ବର୍ତ୍ତମାନ ଓ ଭବିଷ୍ୟତର ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ହେବା ଅଧିକ ନିରାପଦ ବୋଲି ସତେ ଯେପରି ସେ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି । ମଣିଷର ସଂଗ୍ରାମଶୀଳତାକୁ ସବୁକାଳର ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଭିତରେ ସେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ମଣିଷର ସାଧୁ ଓ ଗତିଶୀଳ ଜୀବନ ଚିରରଂଜନଙ୍କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରିଛି । କିରକେଗୋର ମଣିଷ ଜୀବନର-ସାଥୀକତାକୁ ତା'ର ସାଧୁତା, ନିଷ୍ପତ୍ତ ଭାବେ ଜୀବନ ଜାଣିବାରେ ହିଁ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ସମ୍ପର୍କତା ଏବଂ ମଣିଷ ଜାତିର ଇତିହାସରେ ଯୁଗମାନବ ସବୁବେଳେ ଗତିଶୀଳ ହୋଇଥାଏ ବୋଲି ବିଶ୍ବାସ କରୁଥିଲାପରି, ଚିରରଂଜନ ଆପଣାର 'ତରଙ୍ଗ ଓ ତଡ଼ିବ' ପୁସ୍ତକରେ ଏହି ଚେତନାକୁ ଚମତ୍କାର ଭାବେ ପ୍ରକଟନ କରି ପାରିଛନ୍ତି ।

ଜଣେ ବଡ଼ ଲେଖକ ମଣିଷ ଜୀବନକୁ ହିଁ ତା ଲେଖାରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେଇଥାଏ । ଏ ଜଗତର ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ ସବୁକଥାକୁ ମଣିଷ ହିଁ ଚିଞ୍ଚାରି କରିଛି । ଚେତିଷ କୋଟି ଦେବତାର ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିଛି ମଣିଷର ମନ । ନିତ୍ୟ ବୈକୁଣ୍ଠ, କ୍ଷୀର ସମୁଦ୍ର, କୁବେରପୁର, ନନ୍ଦନ ବନ, ଭର୍ବଣୀ, ମେନକା, ପାରିଜାତ ଆଦିର ସୃଷ୍ଟି ସେଇ ମଣିଷ ମନରୁ । ଶିବଙ୍କ ଗରଜପାନ, ବିଶ୍ବାମିତ୍ରଙ୍କ ଅନାସକ୍ତିକୁ ମଣିଷ ମନ ହିଁ କଳ୍ପନା କରିଛି ।

କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ମଣିଷର ଜୀବନ ବାହାରେ କୌଣସି ଅସ୍ତିତ୍ୱ ନାହିଁ, କି ସତ୍ୟ ନାହିଁ; କୌଣସି ଆବେଶ ନାହିଁ, କି ଅନୁରାଗ ନାହିଁ । ଚିନ୍ତରଂଜନଙ୍କ ‘ରୋହିତର ତାଏରୀ’, ‘ଜାତିରେ ମୁଁ ଯବନ’, ‘ଜଙ୍ଗଲ ଚିଠି’, ‘ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାକ୍ରନ୍ଦ’ ଆଦି ତାଏରୀ ସାହିତ୍ୟର ପୃଷ୍ଠା ଗୁଡ଼ିକ ଜୀବନ ଭିତରର ସେହି ଗନ୍ତନ କଥା ହିଁ ଲେଖିଛି । ଭିତରର ଜୀବନ ଦିଶି ଗଲେ, ଏ ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡକୁ ଦେଖିବାର ସମ୍ଭାବନା ଆପେ ଭଜୁକ ହୋଇଉଠିବ ବୋଲି ସେ ବିଶ୍ୱାସ କରିଛନ୍ତି । କାରଣ ମଣିଷ ଜୀବନ ତା ନିଜ ଜାଇଁବା, ଆଉ ତା ସମଗ୍ର ଜୀବନର କରଣିଠାରୁ ଆଉ ଅଧିକ କିଛି ନୁହେଁ । ‘Man is thus nothing other than the whole of his acts, nothing other than his life.’ ତାକୁ ଯଦି ସେ ଅନୁରାଗ ନକରେ, ତା ହେଲେ ନାନା ସଂଶୟ ଭିତରେ ହିଁ ସେ ପଡ଼ି ଯିବାକୁ ଆପତତଃ ବାଧ୍ୟ ।

ଜୀବନକୁ ଆହୁରି ସମୁନ୍ନତ, ଆହୁରି ସୁନ୍ଦର କରି ଦେଖିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା । ଏ ଜଗତର ବକତିଆ ଜୀବନ ତାକୁ ଆଦୌ ପସନ୍ଦ ଲାଗେନି । ତେଣୁ ପ୍ରବଚନ ଦେଉଥିବା ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ, ଟାଙ୍କା ଚିନ୍ତଣୀ ଦେଇ ଅଧ୍ୟାପନା କରୁଥିବା କୁଂଆ ଅଧ୍ୟାପକମାନଙ୍କୁ ସେ ଆପଣା ଶବ୍ଦରେ ସମାର୍ଜନ କରିଛନ୍ତି । ଜଣେ ଭଲ ଶିଳ୍ପୀ ସତରେ ପ୍ରଚଳିତ ପୃଥ୍ବୀକୁ ସୁଧାରିବା ପାଇଁ ଏକ ଦୋଷରହିତ କଳ୍ପିତ ପୃଥ୍ବୀର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖେ । ପୃଥ୍ବୀର କୌଣସି ବ୍ୟବସ୍ଥା ତା’କୁ ଦୂର୍ବହ ଅର୍ଥକ୍ଷି ପରି ଲାଗେ । ଚିନ୍ତରଂଜନ ଦାସଙ୍କ ବହି ସବୁ ପଢ଼ିଲେ ଜଣେ ଏମିତି ମନେକରେ ଯେ ତା’କୁ ଏ ଦୁନିଆରେ ଅନେକ କଥା ଭଲ ଲାଗୁନି । ମାତ୍ର ତାକୁ ନିହାତି ନିହିରିଷ୍ଟ କୁହାଯାଇ ନପାରେ । ଏ ଜଗତର ଅନେକ କଥାରେ ‘ହଁ’ ଅପେକ୍ଷା ‘ନାଁ’ ତାଙ୍କର ବେଶି-ନିଚେକ ନେତିବାଦୀ ବିଚାର ପରି । ସ୍ୱାମୀର ଅସଜଡ଼ା ସଂସାରରେ ସୁଖୀ ହୋଇପାରୁ ନଥିବା ଏବଂ ସବୁକଥାରେ ନାଁ କହି ମନ ମାରି ଦେଉଥିବା ‘Nagginglady’ ପରି ହୁଏତ ସେ ନୁହନ୍ତି । ଜଗତର ଭଲ ପାଇଁ, ଜୀବନକୁ ଆହୁରି ଅନୁପମ କରିବା ପାଇଁ ସେ ମଧ୍ୟ ଗୁଡ଼ାକୁ ହିଁ ବାଞ୍ଛିଛନ୍ତି । ଗୁଣ ପାଇଁ ଝୁରି ହେଉଥିବା ମଣିଷଟି କେବଳ ଦୋଷ ବାଞ୍ଛେ । ତାଙ୍କ ଦୋଷ ବାଞ୍ଛିବା ପ୍ରକୃତରେ ବେଶ୍ ଗଠନମୂଳକ ଓ ସର୍ଜନଶୀଳ ।

ପୂର୍ବରୁ କୁହାଯାଇଛି ଯେ, ଚିନ୍ତରଂଜନଙ୍କ ବିସ୍ମୃତ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗାର ମୂଳକାରଣ ହେଉଛି ସମାଜବିଜ୍ଞାନ ଭିତ୍ତିରେ ସବୁକଥାକୁ ଚିତା କରିବାର ପ୍ରବଣତା । ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କ ଚିନ୍ତନ ପ୍ରକ୍ରିୟା ସଂଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମକ ଓ ଅଧିକାଂଶରେ ବୈଜ୍ଞାନିକ । ସବୁକଥାରେ ସେ ସ୍ୱାଭିମାନୀ ଓ ଭାରି ସମ୍ବେଦନଶୀଳ । ମାତ୍ର ଭାବପ୍ରବଣତାକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ସେ ପରିହାର କରିଛନ୍ତି । ସେ ଶାସ୍ତ୍ର, ସାହିତ୍ୟ, ଧର୍ମ, ଦର୍ଶନର ମୂଳଭୂମି ରୂପେ ସମାଜକୁ ହିଁ ନେଇଛନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ କଥାର ସାମାଜିକ ସଂପର୍କକୁ ସେ ଖୋଜିଛନ୍ତି; ପୁଣି ସେ ସଂପର୍କ କେତେ ନୃତ୍ୟାତ୍ମକ ଭାବାବେଶ ଦ୍ୱାରା ପୁଷ୍ଟ- ତାହାକୁ ମଧ୍ୟ ସେ ନିଠେଇ ଦେଖିଛନ୍ତି ।

ମଣିଷର ଚିକି ଚିକି ସ୍ୱପ୍ନ, କିଛି ଉଷ୍ଣ ଗାବପ୍ରବଣତା, ବାଳକ ସୁଲକ ସ୍ୱାର୍ଥପରତା, ହିଂସା କପଟତାକୁ ସେ ଉଦାରଗାବେ ଗ୍ରହଣକରିଛନ୍ତି । ବିକାର ଗୁଡ଼ ପିତ୍ତରିତାମାନଙ୍କ ପରି ସେ ମଣିଷର ଆପେକ୍ଷିକ ପାପ ପ୍ରତି କ୍ଷୁଦ୍ର ଓ ଅସହିଷ୍ଣୁ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । କାନ୍ତି ଧର୍ମ ନିର୍ବିଶେଷର ସବୁ ମଣିଷକୁ ଗ୍ରହଣ କରିନେବା ପଛରେ ମଣିଷ ପ୍ରତି ତାଙ୍କ ହୃଦୟର ନିସର୍ଗ ପ୍ରେମ ଗାବ ହିଁ ପ୍ରକଟିତ । ଏବଂ, ତାହା ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି ସବୁ ଧର୍ମ ପ୍ରତି ‘ସହନଶୀଳତା’ ଦୃଷ୍ଟିରାଜୀ ଯୋଗୁଁ । ଆମ ସମାଜରେ ଧର୍ମ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ହେଉ ବା ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ହେଉ ନିରାମିଷ ଗୋଚର କରୁଥିବା ଗୋକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଯେ କୌଣସି ଆମିଷ ଗୋଟି ମଣିଷ ପ୍ରତି ବଡ଼ ଅସହିଷ୍ଣୁ । ଧର୍ମାର୍ଥୀ ସୁଧୀବୃନ୍ଦମାନେ ଆହୁରି ଅତୁଦାର ଓ ଅସହିଷ୍ଣୁ । ଏହି ସମାଜପତି, ପୁରାଣ ପଞ୍ଚାମାନଙ୍କୁ ନିର୍ଧୁମ ଲଙ୍ଘନ କରି ସେମାନଙ୍କ ମିଥ୍ୟାତାର ସବୁକୁ ଦେଖାଇ ଦେବା ପାଇଁ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ଉପାହ ଓ ଆତ୍ମରିକତା ଅଧିକ ।

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ପୁଣି ଗଜ ଉପନ୍ୟାସ ପରି ସୃଜନଶୀଳ ସାହିତ୍ୟ ବିଭାବକୁ ଲେଖି ନ ଥିଲେ ହେଁ ପାଠକ ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟରୁ କାହାଣୀ ସୁଲଭ ଆବେଗ ଓ ଉଦାମତା ମଧ୍ୟ ଅନୁଭବ କରେ । ପ୍ରବଂଧରେ ଭଲ ଆଉ ମନ୍ଦର ଗୋଟେ ରାତିମତ ଚିତ୍ର ସେ ଆଙ୍କିଥାନ୍ତି ଯେପରି । ଜଣେ ଗାବବାଦୀ ପାଠକ ନାଟକ ଦେଖିଲା ପରି ‘ଗୁଡ଼ ପୋର୍ସ’ ପକ୍ଷରେ ନିଜ ଆତ୍ମାର ସମର୍ପଣ ଦେଇଥାଏ । ତାଙ୍କ ରଚନାଶୈଳୀ ତେଣୁ ସୃଜନଶୀଳ ମଣିଷର ସଂବେଗକୁ ପ୍ରକଟିତ କରିବା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପ୍ରଭାବ ଓ ଆବେଦନରେ ଗଜ ଓ କବିତାର ଅତ୍ୟନ୍ତ ସମ୍ମିଳନ ।

ଅସଲ ବକ୍ତବ୍ୟରେ ବିମୋହିତ ଜଣେ ସ୍ରଷ୍ଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେତେ ବିଚାରକୁ ନିଏନି । ସେ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି ହୁଅନ୍ତୁ, କି ମନୋଜ ଦାସ ହୁଅନ୍ତୁ, ସେ ମନୋରଞ୍ଜନ ଦାସ ହୁଅନ୍ତୁ କି ଶରତ ମହାନ୍ତି, ହୁଅନ୍ତୁ, ସମସ୍ତେ ପାଠକକୁ ଛୁଆଁତି ବଳଶାଳୀ ନୃତ୍ୟାବିଳ ଗାବାବେଗରେ । ମଣିଷ କେଉଁଠି କେଉଁ କୋଟିକୁ ଉନ୍ନୀତ ହୋଇ ପାରିଛି, କେତେ ସାଧୁତା ଓ ଉପର୍ଗୀକୃତ ଜୀବନ ବୋଧର ପରିଚୟ ଦେଇପାରିଛି- ସେକଥା ପ୍ରକୃତ ଶିଳ୍ପୀ ହିସାବ କରେ । ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ହିସାବ ହେଉଛି ତାହା, ମଣିଷ ସମୟଖଣ୍ଡରେ କେଉଁ ସାମାଜିକ, ରାଜନୀତିକ ଦୁଃସ୍ଥିତି ସବୁକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଯାଇଛି; ନିଜକୁ ଅନ୍ୟ ସହିତ ସଂଯୋଗିତ କରିବା ପାଇଁ କେତେ ସାଧୁତାର ପରିଚୟ ଦେଇଛି, ସେଥିପାଇଁ ପୁଣି କେତେ ଅଜ୍ଞାନାରବ୍ୟ- ତାହା ତାଙ୍କ ବିଚାରର ପ୍ରଧାନ ପ୍ରସଂଗ ହୋଇଛି । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ଅଧିକାଂଶ ନିବନ୍ଧରେ ବସ୍ତୁତଃ ମଣିଷ ଗିତରେ ଥିବା ଏହି ସମ୍ଭାବନାର କଥା ସବୁ ହିଁ ପ୍ରତୀକିତ ହୋଇଛି ।

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ଚିନ୍ତା ଓ ଚେତନା ଯୁରୋପୀୟ ନବଜାଗରଣ ପରବର୍ତ୍ତୀ ମାନବତାବାଦ ଦ୍ୱାରା ଅଧିକ ପୁଷ୍ଟ ଓ ପ୍ରସାରିତ । ଶିକ୍ଷା, ସଂସ୍କୃତି, ଧର୍ମ, କାତାୟତା, ଶାସ୍ତ୍ର, ସାହିତ୍ୟ ସବୁକିଛି ଆଲୋଚନା କଲାବେଳେ ସେ ମଣିଷପାଖରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି ଏବଂ ମଣିଷକୁ ହିଁ ତାଙ୍କ ବିଚାରର କେନ୍ଦ୍ର କରିଛନ୍ତି । କୌଣସି ମୂଲ୍ୟବୋଧର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା

କଳାକାରର ସେତେ ବଡ଼ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ; ଯଦିତ ନାୟନିକ ଦାୟିତ୍ୱ ବ୍ୟତୀତ ତା'ର ସାମାଜିକ ଦାୟିତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ରହିଅଛି । ମଣିଷର ସ୍ୱାଭିମାନ ତା'ର ମୁକ୍ତି ପିପାସାକୁ ହିଁ ପ୍ରମାଣିତ କରେ । ଜଣକର ବୌଦ୍ଧିକ ଜୀବନ ହିଁ ତା'ର ବ୍ୟକ୍ତିକ ଜୀବନ । ଜୀବନର ବୌଦ୍ଧିକତାରେ କେହି ଭାଗ ବସନ୍ତିନି । ଜଣକର ସେହି ମାନସିକ ସ୍ତରକୁ ମଧ୍ୟ ତା'ର ଜ୍ଞାତି ବ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନ କେହି ଯାଇ ପାରନ୍ତିନି । ମଣିଷର ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବା ଏକ ନିଃସର୍ବ ବିଷୟ । ସେହି ବଞ୍ଚିବାର ଦୁର୍ନିଆଦି ପ୍ରତି ଜର୍ଜର ଅନୁରକ୍ତ ନହେଲେ ଜୀବନ ପ୍ରତି ତା'ର ସମ୍ମାନ ଓ ସ୍ୱାକୃତି ରହିବନି । ଓଡ଼ିଶାର ଗୋପାଳାସ ମହାନ୍ତି, ମନୋଜ ଦାସ ପ୍ରମୁଖ ଶିଳ୍ପୀମାନେ ନିଜା ମଣିଷର ଯେଉଁ ଆଲୋଚ୍ୟ ସବୁ ଅଙ୍କନ କରିଛନ୍ତି ତା'ର ଆହୁରି ବୌଦ୍ଧିକ ବିଶ୍ଳେଷଣ ଆମେ ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ନିବନ୍ଧମାନଙ୍କରେ ଦେଖୁ । ତାଙ୍କ ଚିନ୍ତାବୃତ୍ତିରେ କିଛି ଆନନ୍ଦ ରହିଛି, ତା ସହିତ ମଧ୍ୟ ରହିଛି କିଛି କ୍ରୋଧ । ଜଣେ 'ରିବେଲ'ର ସବୁ ସାହସ । ପ୍ରଚଳିତ ମଣିଷ ବିରୋଧୀ ଡରମାଟିକ୍ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ତଥା ମଣିଷର ସାମାଜିକ ସାଂସ୍କୃତିକ ଚେତନା ସବୁକୁ ସେ ଆରମ୍ଭରେ ପରୀକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି-ଜନପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପରି । ମଣିଷର ଚିନ୍ତା ଜଗତରେ ଏହି ପ୍ରତିମା ନିରନ୍ତର ଚାଲିଛି । ଯୁରୋପର ବୁଦ୍ଧିବାଦୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ତଥା ନବଜାଗରଣ ପରି ଚିନ୍ତା ବିପ୍ଳବ ତା'ର ନିଦର୍ଶନ ।

ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ଲେଖାର ଥିମ୍ ଓ ଶୈଳୀ ଅନ୍ତରାଳରେ ତାଙ୍କର ବୁଦ୍ଧିବାଦୀ ଚେତନାକୁ ବିଶେଷ ଭାବେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇପାରେ । ଗଳ୍ପ, ଉପନ୍ୟାସ, ନାଟକ କବିତା ଆଦି ଲେଖିଥିବା ଜଣେ ବଡ଼ ସୃଜନଶୀଳ ଶିଳ୍ପୀ ମଣିଷ ଜୀବନକୁ ଯେପରି ଭାବରେ ଦେଖିଛି ଓ ମଣିଷ ଋତ୍ୱା ସମାଜ, ସଂସ୍କୃତି, ଧର୍ମଦର୍ଶନ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ଦୃଷ୍ଟିରଙ୍ଗ ପୋଷଣ କରିଛି- ତାହା ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ଲେଖାରେ କୌଣସି ଦୃଷ୍ଟିରୁ କମ୍ ନାହିଁ ; ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ଲେଖାସବୁ କଳ୍ପ କଥାକୁ ଲେଖିନାହିଁ ଓ ତାହା ଆଦୌ ଅଧିକାଂଶ ସୃଷ୍ଟିଧର୍ମୀ ଲେଖାପରି ରୂପକାତ୍ମକ ମଧ୍ୟ ହୋଇନାହିଁ । କିରକେଗୋର, ହାଇଡେଗୋର, ସୋପେନ ଆଦ୍ୱାର, ମାର୍ଟିନ ବୁବର, ସାର୍ତ୍ତ ଆଦି ଦାର୍ଶନିକମାନେ ଯେଉଁସବୁ ବିଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମକ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖିଛନ୍ତି ଏପରିକି କାମ୍ୟୁ ଓ କାପକା ଯେଉଁ କୁଆ ପ୍ରକାରର 'ନାରେଟିବ୍ ଟେବ୍ଲିକ୍' ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି, ସେହି ରଚନା ଶୈଳୀର ଡ଼ାଂଡାକୁ ଆମେ ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥ ସମୂହରେ ଦେଖିଥାଉଁ; ଯଦିତ ଜାନ୍‌ପାଠିକ ସମସ୍ୟାବଳୀରେ ତାଙ୍କ ବହୁ ରଚନା ପ୍ରାଣବଂତ ।

ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନ ପ୍ରଥମ ପୁରୁଷ ଭାବେ ସବୁ ଦିଗ୍‌ବଳୟକୁ ଦେଖିଛନ୍ତି । ନିଜ ଉପଲବ୍ଧକୁ ପ୍ରକଟନ କରିଛନ୍ତି 'ଅଥର ହିରୋ' ପରି । ଭାବ ଜଗତରେ କୌଣସି ବିଷୟ ତରମ ନୁହେଁ । ପୁଣି ଜଣେ ସମସ୍ତଦିଗ ଶିଳ୍ପୀ କେବେ କୌଣସି ଅଜ୍ଞାକାରବଦ୍ଧତା ବିଷୟରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠାଇବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କୁ ଯେଉଁମାନେ ବ୍ୟକ୍ତିକ ଭାବେ ଜାଣନ୍ତି, ସେମାନେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିବେ ସେ ଜଣେ ମାର୍କ୍ସିଷ୍ଟିକ ପରି ବାହ୍ୟ ଔପଚାରିକତା ବିହୀନ ମଣିଷ । ସକାଳେ ସ୍ନାନ ପୂର୍ବରୁ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉପାସନା କରିବା- ଏପରି ଗୋଟି ରିଟୁଆଲସ ପ୍ରତି ସେ ଆଦୌ ଅନୁରକ୍ତ

ହୁଅନ୍ତି । ସେ ପ୍ରତ୍ୟହ ଗୀତା ପଢ଼ନ୍ତିନି, କି ଖଟୁଛି ପାଖରେ ଧୂପକାଠି କଳାନ୍ତିନି । ଶିବ ମନ୍ଦିରକୁ ଯାଆନ୍ତିନି, କି ତିଥିବାର ମାନନ୍ତିନି । ଶୁଚିତା ନାମରେ କିଛି ବିକାର ବା ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କିଛି ଔପଚାରିକତା ତାଙ୍କ ରୁଚି ଓ ଆଦର୍ଶକୁ କବଳିତ କରିନାହିଁ; ଏମିତି ଗୁଡ଼ାଏ ରିଦୁଆଇସବୁ ସେ ଆଦୌ ଭଲ ପାଆନ୍ତିନି ବୋଲି ତାଙ୍କ ମନ ଓ ଚେତନା ଅନେକ ପୁରୁଣା ମରହଟ୍ଟା କଥାରୁ ମୁକ୍ତ ରହିଛି ଏବଂ ସେ ଧର୍ମ, ଭାଷା ଓ ଜାତୀୟତା ଭର୍ତ୍ସରେ ସ୍ବାଧୀନ ଭାବରେ ଚିନ୍ତା କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏହାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ, ସେ ଗୀତା ପଢ଼ିନାହାନ୍ତି, ବୁଝିନାହାନ୍ତି କି ଶିବଙ୍କରୁ ଅନୁଭବ କରିନାହାନ୍ତି ।

ଯାହା ସେ ଚିନ୍ତାକରି ଲେଖନ୍ତି, ସେଥିପ୍ରତି ତାଙ୍କ ଆତ୍ମାର ସମର୍ପଣ ଥାଏ । ଆପଣାର ବିଶ୍ବାସ ବା ଉପଲବ୍ଧି ସେ ଲେଖନ୍ତି । ସେ ଯାହା ବିଶ୍ବାସ କରନ୍ତି, ତାହା ହେବାପାଇଁ ଚାହାଁନ୍ତି, ଠିକ୍ ଦାର୍ଶନିକ ସିନୋଜାଙ୍କ ପରି । ବିଶ୍ବବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରଫେସର ପଦକୁ ବୁଝି ମନେକରି ତନ୍ମୟ କାତ ଘଣ୍ଟି ଘଣ୍ଟି ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ କରୁଥିବା ସ୍ବାମିମାମା ସିନୋଜା ତିରୁବତ୍ତମଙ୍କୁ ଭାରି ପ୍ରଭାବିତ କରିଛନ୍ତି । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି- “ଯେ ସିନୋଜା ଏପରି ଏକ ଦାର୍ଶନିକ ଥିଲେ ଯେ କି ନିଜର ଦର୍ଶନ, କଳ୍ପନିକସନ, ଦାର୍ଶନିକ ସଂପ୍ରଦାୟ ଅନୁସାରେ ତାଙ୍କ ଜୀବନକୁ ବଞ୍ଚୁଥିଲେ । ସେ ବୟସରେ, ୨୦/୨୧ ବର୍ଷ ସତେ କାହିଁକି ଭାରି ଭଲ ଲାଗିଲା । ନୂଆ କରି ବାହାରିଥାଏ ଜେଲରୁ । ରେଭେନ୍ସା କଲେଜକୁ ଫେରିବାର ଲଜ୍ଜା ହେଇ ନଥାଏ । କାରଣ ତା’କୁ ଛାଡ଼ି ଆମେ ଯାଇଥିଲୁ । ତେଣୁ ଶ୍ରୀତିନିକେତନରେ ସେ ସ୍ବପ୍ନ ଥାଏ । ସ୍ବାଧୀନତା ଆସିଥାଏ ମୋଟେ ତ ବର୍ଷ ଦି ବର୍ଷ ହେଲା । ଏବେ ଯେଉଁମାନେ ବାହୁନୁଛନ୍ତି ଏ ଦେଶ କ’ଣ ହେଲା ବୋଲି ସେମାନେ ସବୁ ସେତେବେଳେ ଘୋଡ଼ାରେ ଚଢ଼ି ସ୍ବାଧୀନତା ନାମକ କାହ୍ନୁଜେମାକୁ ଜୟକରି ଜଗନ୍ନାଥକୁ ସ୍ଥୁତି କରୁଥାନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ମୁଁ ଭାବିଲି- ଏଭଳି ବୋଧହୁଏ ଭାରତବର୍ଷର ସର୍ବପ୍ରଧାନ ଆହ୍ୱାନ । ସ୍ବାଧୀନତା ପାଇଲା ପରେ ଯେ ‘ଆଇ ମଷ ବି ହ୍ୱାଟ ଆଇ ବିଲିଭ ଇନ’ ଜୀବନରେ କିଛି ପ୍ରତ୍ୟୟ ଥିବା ଦରକାର ଏବଂ ସେ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଅଛି ବୋଲି ତା’ର ପ୍ରମାଣ ହେଉଛି- ମୁଁ ନିଜ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବି ।” (ମୋ ଜୀବନ : ମୋ ସାହିତ୍ୟ)

ତିରୁବତ୍ତମଙ୍କ ସରସ ଶୈଳୀର ଅନ୍ୟ ଏକ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ଦିଗ ହେଉଛି ତାଙ୍କର ସାତାୟାର । ଭାରି ତାନ୍ତ୍ରିକ, ଭାରି କଢ଼ା । ଅସଲ ସତ୍ୟ ଖୋଜୁଥିବା ମଣିଷ ପକ୍ଷେ ମିଥ୍ୟାତାର ବଡ଼ ଅସହ୍ୟ ହୁଏ । ତାଙ୍କର ଅଧିକାଂଶ ଲେଖା ମଣିଷର ସକଳ ଅହମିକା, ବୃଥା ଆଗୋପ, ଯାବତୀୟ କପଟ ବଚନ, ନୀତି ବ୍ୟୟାନ କରୁଥିବା ପାପାଚାରୀମାନଙ୍କ ଅଭିନୟକୁ ବ୍ୟଙ୍ଗ କରିବାରେ ହିଁ ଅଧିକ ପଲ୍ଲବିତ ହୋଇଛି । ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତି ଜଗତରେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟତ କାରଣରୁ ସକଳ ଦୁଃସ୍ଥିତିକୁ ସେ ନିନ୍ଦା କରିଛନ୍ତି ।

ଗାଈ ସେବା କରୁ ନଥିବା ଲୋକ ଗୋ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ସପ୍ତାହ ପାଳନର ସନ୍ଦେଶ ଦେଇଥାନ୍ତି । ପୁଲଗଛରେ ରକ୍ତ ନିଗାଡ଼ି ପୁଲଗୁଡ଼ିକୁ ଆହୁରି ଭୟଙ୍କ ଓ ବର୍ଷାଦ୍ୱ୍ୟ କରୁଥିବା ମାଳା କେବେ ପୁରସ୍କୃତ ହୁଏ ନାହିଁ; ହୁଏ ସେ ପୁଲଗରିତାର ମାଲିକ । ତିରୁର-ଜନକ ରାଷ୍ଟ୍ରରେ- ‘ଏ ଗୁଡ଼ାକ ସତ୍ୟତା ନୁହେଁ, ଅସତ୍ୟତା; ରସିକତା ନୁହେଁ ବେରସିକତା; ପୁରୁଷ ପୁରୁଷ ଧରି ଆମ ଦେଶରେ ଅସତ୍ୟତାର ହିଁ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ହୋଇ ଆସୁଛି ।’ (ନେତା ଓ ନାରୀଯଶ)

ଆମ ଶିକ୍ଷାୟତନର ପଞ୍ଜିକ ଜୀବନ ତାକୁ ସର୍ବଦା ବ୍ୟଥିତ କରିଛି । ଶିକ୍ଷକର ବିଦ୍ୟାବୃତ୍ତର ନାହିଁ; ଅଥଚ ଶିକ୍ଷାଦାନକୁ ସେ ବୃଦ୍ଧି କରିଛି କେବଳ । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି- ‘ମଣିଷ ତା କାମରୁ କେବଳ ପଇସା ଚାହେଁ ନାହିଁ, ତୃପ୍ତି ଚାହେଁ, ଆପଣାର କର୍ମ ଦେଇ ସେ ଆପଣାର ଜୀବନକୁ ମଧ୍ୟ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ କରିପାରିବାର ଜାଳସୀ ହୋଇ ରହିଥାଏ ।’ (ଜଙ୍ଗଲ ଚିଠି) ଯେ କୌଣସି ଅନୁଷ୍ଠାନର ସ୍ଥୁରତା ତଥା ନେତାବଳୀକ ପରି ସମାଜପତିମାନଙ୍କ ଭିତରତା ତାକୁ ସବୁଠାରୁ ବେଶି ଆହୋଜିତ କରିଛି । ତାଙ୍କ ଲେଖାସବୁ ସେଥିପାଇଁ ଅଧିକ ସାଚାରୀୟ ଧର୍ମୀ ହୋଇଛି । ଯଦିତ ସେଗୁଡ଼ିକ ମଣିଷର ତିରତନ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ଅଭିଲେପନ । ତେଣୁ ଅଧିକାଂଶରେ ଲୁପ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ।

ଦିଅର ଭାଇଜର ଉଷ ପ୍ରଣୟ ସଂପର୍କ ଅବା କେଉଁ ଗ୍ରାମ୍ୟ କିଶୋରୀ କଳାବତୀର ପ୍ରେମ କାହାଣୀକୁ ଲେଖିଦେଲେ ହୁଏତ କିଛି ଅଧିକ ପାଠକ ସେସବୁକୁ ମନଦେଇ ପଢ଼ିପାରନ୍ତି; ମାତ୍ର ସେଥିରେ ଗୁଡ଼ ଇଂଗ୍ରିଡ଼ ବୋଲି କିଛି ନଥାଏ ଏବଂ ତାହା ଏକ ବିରଳ ସମ୍ବନ୍ଧ ଅନୁଭବ ଆଡ଼କୁ ପାଠକକୁ ନେଇପାରେ ନାହିଁ । ଜଣେ ଏମିତି ପୁଅଝିଅଙ୍କ ମିଳନ କାହାଣୀ ପରି ଶତାଧିକ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିଲେ ବି, ପ୍ରକୃତରେ ସାହିତ୍ୟପ୍ରାଣ ହୋଇ ପାରି ନଥାଏ । କାରଣ ସେଥିରେ ନଥାଏ ତିରତନ ମଣିଷର ଜୀବନଯାତ୍ରାର କାହାଣୀ । ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି, ଶାନ୍ତନୁ କୁମାର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ କିମ୍ବା ତାରାଶଙ୍କର ବହୋପାଧ୍ୟାୟଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ଅନେକ ସମର୍ଥ ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ଯେଉଁ ଭଜନ ପୋଷଣ କରିଥାନ୍ତି- ତା’ର କାରଣ ତାହା ସମାଜ ବିବର୍ତ୍ତନ ସଂପର୍କିତ ବହୁମୌଳିକ ବିଚାରରେ ରସାଶିତ । କାରଣ ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ହେଉଛି ସବୁକାଳରେ ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଶିଳ୍ପ ପ୍ରସଙ୍ଗ । ତେଣୁ ତିରୁର-ଜନ କୌଣସି ଗ୍ରାମ୍ୟ ଯୁବତୀର ପାରତି କି କୌଣସି ଗୌରାଜୀ ଯମୁନାକୁ ଜଳ ଆଣି ଯିବାର ଛବିର କାହାଣୀ ଲେଖି ନାହାନ୍ତି । ଅଥଚ ସେ ଏମିତି କଥାକୁ ଏକ ବ୍ୟାପକ ପରିସର ଭିତରେ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି ଯାହା ମଣିଷ ଜୀବନର ପ୍ରେମ, ସ୍ୱପ୍ନ, ସଦୃଶ ଓ ବୁଦ୍ଧିକୁ ସ୍ଥୁରତାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇପାରିଛି । ସେ ବହୁକାଳରେ ଭାବବାଦୀ; ମାତ୍ର ଗାନ୍ଧିଜୀ ମିଥ୍ୟା, ଅତିକଳ୍ପନା, ଲୋକବିଶ୍ୱାସର ନଜିର ଦେଇ ସେ ମୋଟାପିଟିକସ୍ ସବୁକୁ ଅବୌଳିକ

କାହାଣୀ ମାଧ୍ୟମରେ କହିନାହାନ୍ତି । ଆପଣାର ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗ୍ରାହ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧକୁ ଉପଜୀବ୍ୟ କରି ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନର କଥାହିଁରେ ଲେଖିଛନ୍ତି ।

ବ୍ୟକ୍ତିକ ଆବେଶ ଓ ପ୍ରବଣତା ସତ୍ତ୍ୱେ ତିରୁରଂଜନ ଜଗତ ଓ ଜୀବନର ବହୁ ବିଷୟକୁ ନିରପେକ୍ଷ ତଥା ବସ୍ତୁନିଷ୍ଠ ଭାବରେ ଦେଖିଛନ୍ତି । ଶିଳ୍ପୀ ଜୀବନରେ ଏହା ତାଙ୍କର ଏକ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣରତ ସାଧୁତା । ଆଞ୍ଚଳିକତା, ଏକଦେଶଦର୍ଶିତା, ଜାତି, ଧର୍ମ, ଭାଷା ତଥା ପ୍ରାଦେଶିକତା ନାମରେ ଯାବତୀୟ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତା ବାସ୍ତବିକ ରୁଗ୍ଧ ଆତ୍ମସଂକୋଚନର ବିଷୟ । ଯଥାସଂଭବ ଜଣେ ସଦୃଶିଳୀ ଏ ପ୍ରକାର ଅସୁସ୍ଥ ବିଷୟଠାରୁ ଦୂରରେ ରହିବା ଉଚିତ । କେତେଜଣ ଭାବପ୍ରବଣ ଓଡ଼ିଆ ଲେଖକ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ନେଇ ଯେଉଁ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ବିଚାରକୁ ବାଢ଼ିଥାନ୍ତି, ଯେଉଁ ଗାନ୍ଧିକ ଉଦ୍ଭାସ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥାନ୍ତି- ତାହା ଅନେକ ସଂଶୟ ସୃଷ୍ଟି କରେ । ତତ୍ତ୍ୱର ବାସ୍ତବବାଦୀ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ହିଁ କିଛି ନଥାଏ । ତିରୁରଂଜନଙ୍କ ‘ଜାନିରେ ମୁଁ ଯବନ’ର ଭାବଚେତନା ଏତେ ବାସ୍ତବବାଦୀ ଓ ବିଶ୍ୱମୁଖୀ ଯେ ସେଥିରୁ ହିଁ ଆମେ ତାଙ୍କର ଉପଲବ୍ଧ ତଥା ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀରତ ତୁଙ୍ଗିମାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିପାରିବା ।

ଜଣେ ପ୍ରସ୍ତା ଯଥାର୍ଥତଃ ଜଣେ ପରିବ୍ରାଜକ, ବହୁପଥ ଅତିକ୍ରମଣ; ବହୁ ଦେଶ ପରିଭ୍ରମଣର ସାମର୍ଥ୍ୟତା ତା ଭିତରେ । ‘ହେ ଦେଶ ଯାଇ ସେ ପଳ ଖାଇ’ ନ୍ୟାୟରେ ପରିବ୍ରାଜକ ହିଁ କେବଳ ଜଗତର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଜାଣିବାରେ ସମର୍ଥ ହୁଏ । ଆମେ ଯେଉଁ ବିଷୟ ଜାଣି, ଯେପରି ଭାବେ ଜାଣି ତା’ର ଏକାନ୍ତ ବିପରୀତ ବିଷୟ ହୁଏତ ଅନ୍ୟତ୍ର ରହିଛି । ସେହି ସତ୍ୟପ୍ରତି ଆଖିବୁଜି ଦେବା ହିଁ ସଂସାରକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବା । ତିରୁରଂଜନ ସମଆଦର୍ଶ ଅବଗ୍ରାହୀ । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି- ‘ଯବନର ଜାତି ନାହିଁ, ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ମଣିଷ, ସିଏ ଯାତ୍ରୀ, ସିଏ ସତତ ଯାତ୍ରୀ । ସିଏ ଗଲଯାଏ, ସିଏ ପରିଧୁଗୁଡ଼ାକ ଡେଇଁଯାଏ, ପର୍ବତ ଇଂଘନ କରେ, ତା’ର ସାହିତ୍ୟ ଜଳାଶୟଗୁଡ଼ାକୁ ଗାଞ୍ଜିଦିଏ, କାନ୍ଥଗୁଡ଼ାକ ଗାଞ୍ଜିପଡ଼ି ଭିତରୁ ବାହାରିଯାଏ । ସପାହୋଇ ଦିଶିଲେ ସେ ମୋଟେ ଗୟ କରେନି ।’ (ଜାତିରେ ମୁଁ ଯବନ) ତେଣୁ ନିମ୍ନମାନର ଓ ବେକେବେକେ ଅବୋଧ ବାଳକର ପ୍ରଗଳ୍ଭତା ପରି ମନେ ହେଉଥିବା (ଓଡ଼ିଶାର ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ସିଦ୍ଧାନ୍ତଧର୍ମା ଗବେଷଣା ପ୍ରତି) ତିରୁରଂଜନ ଖୁବ୍ ଅସତୋଷ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ଜ୍ଞାନ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଓ ଆଞ୍ଚଳିକ ମନୋଭାବକୁ ସେ ଭାରି ଅପସନ୍ଦ କରିଛନ୍ତି ।

ତିରୁରଂଜନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ସଂପର୍କିତ ଅନୁଭବ ବହୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସ୍ୱତଂତ୍ର । କବି, ଲେଖକଙ୍କ ଉପରେ ସେ ବହୁଳ ଭାବେ କିଛି ଲେଖି ନଥିଲେ ହେଁ, ସେ ଏ ସମୟରେ ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ସାହିତ୍ୟ-ସମୀକ୍ଷକ । ଆମ ଅନେକଙ୍କ ଭିତରେ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଜଣେ, ଯାହାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ସଂପର୍କିତ ଧାରଣା ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଭାବେ ସାର୍ବଜନୀନ ଓ ସାର୍ବକାଳିକ । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି- ‘ସାହିତ୍ୟ ଜାତିର ନୁହେଁ କି ଦେଶର ନୁହେଁ; ସାହିତ୍ୟ ରାସ୍ତର ନୁହେଁ, ଇଚ୍ଚକର ନୁହେଁ,

କଳିଙ୍ଗର ନୁହେଁ କିମ୍ବା କୋଣାର୍କର ନୁହେଁ । ସାହିତ୍ୟ ହେଉଛି ଏକ ଆକାଂକ୍ଷା, ଅଭୀପ୍ସା, ଏକ ଉପଲବ୍ଧି । ସାହିତ୍ୟ ଏକ ବିମୋଚନ, ଏକ ସ୍ଥାପନୋତ୍ଥାନ, ଏକ ଅନାବରଣ, ଏକ ଆରୋହଣ ।’ (ମା ନିଷାଦ)

ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା ନିହାତି “ନନ୍ଦନତାତ୍ତ୍ୱିକ ସାହିତ୍ୟ-ସମାଲୋଚନା-” ନୁହେଁ । ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନା କାଳରେ ସେ ସମାଜ ଓ ସଂସ୍କୃତି ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ଖୋଜିଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ଶବ୍ଦ ବା ଚର୍ଚ୍ଚଣା ପଛରେ ବି ଗୋଟିଏ ସମୟଖଣ୍ଡର ବିଶେଷ ସାମାଜିକ ଅଭିଜ୍ଞତା ତଥା ସାଂସ୍କୃତିକ ଅଭିରୁଚି ଯେ ରହିଛି- ସେ ବିଷୟରେ ସଚେତନତା ନଥିଲେ ଜଣେ ସାହିତ୍ୟର ସଫଳ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିପାରିବନି । ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ନିଜେ ଲେଖିଛନ୍ତି- ‘ଯେ କୌଣସି ଚିତ୍ରକଳା (ଶବ୍ଦ ବି) ପଛରେ ଏକ ଇତିହାସ ଅର୍ଥାତ୍ ସମ୍ଭବ କାହାଣୀ ରହିଛି । ଭାବଧର୍ମୀ ଏକ ଇତିହାସ ରହିଛି । ଏକ ବ୍ୟଞ୍ଜନା ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ତେଣୁ ଯେ କୌଣସି ଚିତ୍ରକଳାକୁ ସୁଚାରୁରୂପେ ସୁଦକ୍ଷ ଭାବରେ ବ୍ୟବହାର କରି ତାହାକୁ ଆପଣାର ଭୂମି ଉପରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ପାରିବାକୁ ହେଲେ ଆମକୁ ତାହାର ସାଂସ୍କୃତିକ ଓ ପରିବେଶର ସମସ୍ତ ଆଧାରଗୁଡ଼ିରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିବା ଆବଶ୍ୟକ ହେବ ।’ (ପଶ୍ୟତି ଦିଶି ଦିଶି)

ସେ ତାହାତି ଶିକ୍ଷା ବଦଳୁ, ଶିକ୍ଷାୟତନ ବଦଳୁ, ଶିକ୍ଷକମାନେ ବଦଳନ୍ତୁ । ଏସବୁ ପ୍ରଭାବରେ ମଣିଷର ଚେତନା ବଦଳୁ । ଏସବୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିବା ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ପ୍ରକୃତରେ ମଣିଷ ଜୀବନରେ ଅଧିକ ଆନନ୍ଦ ହିଁ ତାହାତି । ତାଙ୍କରି ଶବ୍ଦରେ କହିଲେ- ‘ତଥାପି ଜୀବନ ବଦଳିବ, ତଥାପି ଏ ଦେଶର ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ବଦଳିବ । ମରଣ ଓ ମୃତ୍ୟୁଗ୍ରାହୀ ସକଳ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଓ ଭାରତୀୟ ସବୁ ତଥାପି ଜୀବନ ହିଁ ଜିତିବ, ଜୀବନଧର୍ମୀ ମଣିଷ ହିଁ ଜିତିବ । ସଂଖ୍ୟା ଲଘୁ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏହି ମଣିଷ ହିଁ ଜୀବନକୁ ବଦଳାଇ ପାରିବ । ତମ୍ଭରିମୁଣ୍ଡାରୁ ବିଦ୍ୟା ନେଇ ଆସିବାର ସାତ ଆଠ ବର୍ଷ ପରେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଆଜି ଆପଣା ବିଶ୍ୱାସରେ ବୋଇମାନି କେବଳ ଏତିକି ହିଁ କହିଛି ।’ (ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଲୟ- ୨ୟ ଭାଗ) ସେହି ନ୍ୟାୟରେ ଆମେ ତାକୁ ଜଣେ କର୍ମୋପେକ୍ଷିତା କହିପାରିବା । ତାଙ୍କ ବିଚାରରେ ଦେଶ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ଆଞ୍ଚଳିକ ସାମାଜିକ ଯୁଦ୍ଧଶୈଳୀ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଆଦର୍ଶ । ବିଶ୍ୱର କୋଟି କୋଟି ମଣିଷଙ୍କ ମିଳନପଥରେ ଏ ସାମାଜିକ ସବୁ କୌଣସି ସାହାଯ୍ୟ କରେନି । ଆଜି ମଣିଷର ଜ୍ଞାନ ଜଗତ, ଭାବ ଓ ଚେତନା ଜଗତ ମଧ୍ୟ ଏକ । ନିମ୍ନ ପାବଳର ଛିଡ଼ା ହୋଇଥିବା ମଣିଷମାନେ ମଣିଷର ଭାବଜଗତକୁ ଏକ ବୋର୍ଡ଼ ମନେକରି ପାରନ୍ତିନି ।

ମଣିଷର ଆତ୍ମା ଓ ଅନ୍ତରକୁ ସବୁମତେ ସ୍ୱୀକାର କରୁଥିବା ଲେଖକ ସବୁକଥାରେ ସାମ୍ୟ ଦେଖେ । ମଣିଷ ମଣିଷ ମଧ୍ୟରେ ବୈଷମ୍ୟ ଦେଖୁଥିବା ଲୋକ ଭିତର ଓ ଅସମର୍ଥ । ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ପୃଥିବୀର ଅନେକ ଦେଶ ପର୍ଯ୍ୟଟନ କରିଛନ୍ତି । ମଣିଷର ଚିନ୍ତାବିପ୍ଳବକୁ ସେ ସମାଜତତ୍ତ୍ୱ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାରିଛନ୍ତି । ସିନୋଜା, କାଶ୍, ହିରେଇ, ସୋପେନ ହାଡ଼୍ଡାର,

କିର୍କେଗୋର, ସାତ, ଦସ୍ତୋଭାସି, ବୋରିସ ପାସ୍ତରନାକ, ଖଲିଲ ଚିବାନ ଆଦି ବହୁ ଚିନ୍ତାମାୟକଙ୍କୁ ପଢ଼ିଛନ୍ତି । ଏସବୁ ଦର୍ଶନ ତାଙ୍କୁ ମଣିଷ ବିଷୟରେ ଜାଣିବା ପାଇଁ ଖୋରାକ ଯୋଗାଇଛି । ମଣିଷର ଭାବଜଗତ ଏକ ବୋଲି ସେ ଉପଲବ୍ଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ଜଣେ ତା ନିଜ ଚିନ୍ତା ଓ ଉପଲବ୍ଧ୍ୟରେ ସମୁନ୍ନତ ସ୍ତରକୁ ଉନ୍ନୀତ ନହେଲେ ଏମିତି ପ୍ରଶସ୍ତ ଧାରଣା ପୋଷଣ କରି ପାରିବନି । ତେଣୁ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି- ‘ମାତ୍ର କିଏ କେଉଁ ଦେଶରେ ଜନ୍ମ ହେଲା ଏକ ଅତି ଆକର୍ଷକ କଥା, ଦର୍ଶନ ହେଉଛି ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱର- ଯେ କୌଣସି ଦେଶର ପାତ୍ରରେ ପରଷା ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହାର କୌଣସି ଦେଶୀୟ ମାର୍କା ନାହିଁ ।’

କୌଣସି ଦୁର୍ଘଟଣାରେ ବା ଆକର୍ଷକ ଘଟଣାରେ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହେବା ଅପେକ୍ଷା ମହାକାବର ଆବର୍ତ୍ତରେ ସେସବୁକୁ ସ୍ୱାଭାବିକ ବୋଲି ମନେ କରିବା ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀର ପ୍ରଧାନ ବିଷୟ । ସାହିତ୍ୟକୁ ସେ ମଣିଷ ଜାତିର ଜୀବନନିଷ୍ଠ ବାସ୍ତବ ଇତିହାସ ଠାରୁ ଭିନ୍ନ କରି ଦେଖି ନାହାନ୍ତି । ‘ଆଧୁନିକ ଜର୍ମାନ ସାହିତ୍ୟ’ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ସାମଗ୍ରିକ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଏହି ଭାବରେ ପ୍ରକଟ । ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଶ୍ୱାସ ଭିତରେ ବନ୍ଦୀ ହୋଇଯିବା ଯେପରି ଅଜ୍ଞାତ୍ୟ, ବହୁ ଚଳମାନ ଭାବାଦର୍ଶକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ବୋଲି ମନେକରିବା ସେହିପରି ଅଦରକାରୀ । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି- ‘ରୀତିଯୁଗର କବିମାନେ ଆପଣାର ଯୁଗକୁ ସମ୍ବେଦ୍ୟ ଏକମାତ୍ର ଯୁଗ ବୋଲି ମାନି ନେଉଥିଲେ । ସେଥିଭାଗି ସେମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସରାଗ ଓ ନୈପୁଣ୍ୟ ସହିତ କାବ୍ୟର ଷୋଡ଼ଶ ଉପତାରରେ ନାୟକ ଓ ନାୟିକା ସଜାଇବାରେ ମାତିରିହୁଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ଭାଗି ଷୋଳ ସହସ୍ର ସହଚରୀ ଦେଉଥିଲେ; ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ର, ଯମୁନା ନଈ, ଜଙ୍ଗଲ ବନ, ମେଘ ଆଉ ମୟୂରଙ୍କୁ ଆଣି ସେହିମାନଙ୍କ ଭୋଗଦାୟର ଖୁଣ୍ଟରେ ବାନ୍ଧି ରଖୁଥିଲେ । ସେଥିଭାଗି ରୀତିକାବ୍ୟରେ କେତେ ପ୍ରକାର ବନ୍ଧ ରହିଛି, କେତେ ପ୍ରକାର ରସ ରହିଛି, କିନ୍ତୁ ଅସତୋଷ ନାହିଁ । ପରସ୍ପାତ ଭୋଗସାମାକୁ ତେଇଁ ସେ ପାଖକୁ ଯିବାଭାଗି କୌଣସି ମହତକାତକ୍ଷା ନାହିଁ । ମହରର ଜୀବନ ଭାଗି ସେଥିରେ କୌଣସି ଉଦ୍‌ବେଗ ନାହିଁ । ଏ ଯୁଗର କବି ବା ସାହିତ୍ୟିକ ଯଦି ଏ ଯୁଗକୁ ମାନିନେବ ଏବଂ ଏହି ମାନିନେବାକୁ ଯଦି ସେ ବାସ୍ତବବାଦ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ବସିବ, ତେବେ ସେ କବିତା, ଉପନ୍ୟାସ ବା ପ୍ରବନ୍ଧ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଚରଣ କରୁଥାଉ ପଛକେ ରୀତିଯୁଗର ସୁନାପୁଅମାନଙ୍କ ସହିତ ହିଁ ସେ ସମକକ୍ଷ ହୋଇ ରହିଯିବ ।’ (ତରଙ୍ଗ ଓ ତଡ଼ିତ)

ପୂର୍ବରୁ ସୂଚିତ ହୋଇଛି ଯେ, ଏକାନ୍ତ ଆତ୍ମନିଷ୍ଠ ବିଚାର ବିଚେଚନା ଭିତରେ ତିରୁରଂଜନ ଇତିହାସର ବସ୍ତୁନିଷ୍ଠ ସତ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିଥାନ୍ତି । ଇତିହାସ ସତ୍ୟ ଅଦ୍ୱେଷଣରେ ତାଙ୍କର ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ତଥ୍ୟ ନିର୍ଭର ହୋଇଥିଲେ ହେଁ ଜଣେ ନିହାତି ଆସକ୍ତ ମଣିଷର ଭାଷାରେ ସେ ଇତିହାସକୁ ଦେଖିଛନ୍ତି- ‘ମାନି ନେଇଥିବା ମଣିଷ ଏହି ସଂସାରକୁ ଗଢ଼ିନାହିଁ; ଅମାନିଆ ଗଢ଼ିଛି । ଯୁଗକୁ ମାନିନେବା ଓ ତାହାରି ସହିତ ଖାପ ଖୁଆଇ ନେବାକୁ ତେଣୁ

କରୁଥିବା ମଣିଷ ଯୁଗର ଗ୍ରାସରେ ମରିଯାଇଛି । ଯୁଗର ସାମାଜିକ ଏକମାତ୍ର ସାମାଜିକ ବୋଲି ମାନିନେବାକୁ ଅସ୍ୱାକାର କରୁଥିବା ମଣିଷ ହିଁ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ତୃଥୀ ଯୁଗର ଅବତାରଣା କରିଛି । କେବଳ ସେହି ଗ୍ରାମ ଭିତରୁ ବାଟ ବଢାଇଛି, ଅନ୍ଧାର ଭିତରେ ଆଲୁଅର ସତର୍କ ବାଣୀ ଶୁଭାଭାବି । ମାନିନେଉଥିବା ମଣିଷ ଗୋର କରିଛି, ବଡ଼ଲୋକ ହୋଇଛି, କିନ୍ତୁ ସୁଖର ଅଠା ଭିତରେ ସେ ଅଟକି ରହିଯାଇଛି । ଆପଣା ସହିତ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ପଛକୁ ଟାଣି ନେଇଛି ।’ (ତରଙ୍ଗ ଓ ତଡ଼ିତ)

ତିରୁରଂଜନଙ୍କ ଆଲୋଚନାମୂଳକ ନିବନ୍ଧ ସବୁର ଶୈଳୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସରସ । ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ଭାବ ସଂଦାହୀ । ମାପତୁପା । ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ବ୍ୟାଖ୍ୟାରେ ତିରୁରଂଜନଙ୍କ ଦୃଢ଼ ବାରିହୋଇ ପଡ଼େ । ପରିଚ୍ଛେଦଟିଏ ଲେଖିବା ଦରକାର ନାହିଁ, ପୂରା ଗୋଟେ ବାକ୍ୟ ଲେଖିବା ବି ଦରକାର ନାହିଁ । ଗୋଟେ ଦି’ଟା ଶବ୍ଦରେ ସେ ନିଆଁ ଜାଳି ଦିଅନ୍ତି । ପୁଲ ପୁଟାଇ ଦିଅନ୍ତି । ଭାରି ଗୋଟେ ସର୍ତ୍ତକୁ ନରମ କରି ଦିଅନ୍ତି । ସତରେ ଭାରି ବିଚକ୍ଷଣ ଡାକର ଏ ପାରିବାପଣ । ତାଙ୍କ ଶୈଳୀରେ ଭାରି ସ୍ରୋତ, ଭାରି ଗୋଟେ ପ୍ରବହମାନତା । ପୁଣି କେଉଁଠି ଭାରି ଶାନ୍ତ ସମାହିତ ଗହନ ବନର ପ୍ରସ୍ରୋଧ ନିଶ୍ଚଳତା ପରି । ଭାବିବାକୁ ପଡ଼େ । ସବୁକଥା ଗଭୀର ଭାବେ ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ପଡ଼େ । ଭାବନା ସୁଅରେ ଭାସିଯିବାର ନାହିଁ । ଖୁବ୍ ବଡ଼ ଗୋଟେ ଭୂମି ପାଖରୁ ଏମିତି ଗୋଟେ ଛୋଟ ଭୂଗୋଳ ପାଖକୁ ସେ ପାଠକକୁ ଫେରାଇ ଆଣନ୍ତି । ହୁଏତ ପାଠକ କେଉଁଠି ମନେକରେ ତା’ର ପରିଚିତ ଛୋଟ ଦାଣ୍ଡ ଅଗଣାକୁ ସେ ଅନୁଭବ କରୁଛି; ଆଉ ଥରେ ଅନୁଭବ କରୁଛି ତା’ର ଛୋଟ ଗାଁକୁ, ତା’ର ପାଣି ଗୋହିରୀ, ମେଳଣ ପଡ଼ିଆ । ଭାରି ପରିଚିତ, ଭାରି ଆପଣାର ଆତ୍ମୀୟ ପୃଥିବୀ ସେ ।

ପାଠକ ପ୍ରବନ୍ଧ ପରି ପଢ଼େନାହିଁ ତିରୁରଂଜନଙ୍କ ଲେଖାସବୁକୁ । ପଢ଼ିବାରେ ଲାଗି ନଥାଏ । କଠିନ ଲାଗେନି । ଦୁର୍ବଳ ତବ୍ଦ କି ବିବରଣୀ ପଞ୍ଜିକା ନଥାଏ । ପାଠକ ନିଜର ଚେତନା ଦେଇ ବୁଝେ, ଅନୁଭବ ନେଇ ବୁଝେ । ତାର ହେତୁବାଦୀ ମନ ବେଶ ଉଦ୍‌ବୋଧିତ ହୋଇ ଉଠେ ।

ଜଣେ ସ୍ୱଳ୍ପ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖୁଥିବା ବା ଜଣେ କବିତା ଲେଖୁଥିବା ଶିଳ୍ପୀର ଶିଳ୍ପୀତ୍ୱ ସହିତ ଜଣେ କେବଳ ଯୁକ୍ତିଗୁଡ଼ାଏ ସଜାଇ ଲେଖୁଥିବା ନିବନ୍ଧକାରକ ନିବନ୍ଧକୁ ଉଚ୍ଚତର ବକ୍ତବ୍ୟ ବା ମଂଜିକଥା କହିବା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତୁଳନା କରାଯାଇପାରେ । ସମସ୍ତେ ଉଣା ଅଧିକ ସେହି ମାଟିକଥା, ମଣିଷ କଥା, ମହାକାଳ କଥା ହିଁ କହିଥାନ୍ତି । ଜୀବନର ଅନ୍ଧ ଓ ଆନନ୍ଦର କଥା ହିଁ କହିଥାନ୍ତି । କହିବା ବାଗ ହୁଏତ ଅଲଗା ଅଲଗା ହୋଇପାରେ । ତିରୁରଂଜନଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନା କେତେ ସୁନ୍ଦର ଲାଗେ । ଗାନ୍ଧୀ ଶୈଳୀ ଭାରି ଆତ୍ମୀୟ ଲାଗେ । ଆଚରିକତାର ସହିତ ସେ କହନ୍ତି । କେତେ ସୁନ୍ଦର ଭାବେ କହିଛନ୍ତି ଆମ ଜୀବନ ସହିତ ସମାଜର ସଂପର୍କ କଥା । ‘ଗୋଟିଏ ପାଖରେ ଅନ୍ଧ, ଆଉ ଗୋଟିଏ ପାଖରେ ଆନନ୍ଦ, ଏବଂ ଦୁହେଁକୁ ଏକାଠି ଆବୋରି

ଧରି ଏଠି ଜୀବନକୁ ନେଇ ଯେତେ ଯେଉଁଠି ଯେତେ ପ୍ରକାର ସମ୍ଭବ ଖୁଅ ଲଗାଇ ଦିଆ ହୋଇଥାଏ, ତାହାକୁ ଆମେ ଆମର ସମାଜ ବୋଲି କହିବା । ଆମର ସମାଜ ତା' ଭିତରେ ବାସ କରୁଥିବା ଆମ ପ୍ରତ୍ୟେକକର ଆବଶ୍ୟକତା ଓ ଆକାଂକ୍ଷା ସହିତ ହିଁ ଆତୟାତ ହେଉଥାଏ । ଆମକୁ ପରସ୍ପର ସହିତ କେତେ ମତେ ଗଠାଇ ଦେଇଥାଏ, କେତେ ଭଳି ଆସନ ଓ ସଂହିତା ଭିତରେ ବାନ୍ଧି ରଖିଥାଏ ।' (ସାହିତ୍ୟ ବୁଦ୍ଧି)

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ତାଙ୍କ ସାଧାରଣ ନିବନ୍ଧ ତଥା ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନାରେ ଯେଉଁ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀର ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି ତାହା ବରଂ ତାଙ୍କ ସମାଜ ସଚେତନତାକୁ ଚିହ୍ନିତ କରେ । ସାହିତ୍ୟ କହିଲେ କେବଳ ଛନ୍ଦ, ସଂଗୀତ, କଳ୍ପନା, ଚିତ୍ରକଳାର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ବିଷୟ ନୁହେଁ ବୋଲି ସେ ମନେ କରନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନାରେ ତେଣୁ ସେ ଏସବୁ ବିଷୟକୁ ଗୁରୁତ୍ବ ନଦେଇ ଆତ୍ମିକ ଭାବପିଣ୍ଡର କଥା ହିଁ ଅଧିକ ଲେଖିଛନ୍ତି, ଯେଉଁ ଭାବଚେତନା ପୁଣି ବହୁଭାବରେ ସାମାଜିକ ଚେତନା ସମ୍ବନ୍ଧିତ ବିଷୟ । ତାଙ୍କର ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାବୟର ଶୈଳୀ ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅତି ଚମତ୍କାର ।

ତମ୍ବିମୁଣ୍ଡାର ରାତ ପାହିଲେ ମନକୁ ଯେଉଁ ଚିନ୍ତା ଆସେ ତାହା ଖାଲି ସେହି ସ୍ଥାନ ସେହି ସମୟର ନୁହେଁ; ତାହା ବିଶ୍ୱଗର୍ଭିକ ସମସ୍ୟା । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ସମସ୍ୟା ତଥା ଅନୁଚିନ୍ତା ତମ୍ବିମୁଣ୍ଡା ଆଶ୍ରମ ସ୍ଥଳ ଅତେବାସୀ ଭାବେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ମନକୁ ଆସିଛି । ଗୋଟିଏ ଗୌଗୋଳିକ ସୀମା ଭିତରେ ସେ ନିଜ ଚିନ୍ତା ଚେତନାକୁ ସୀମିତ କରିଦେଇ ନାହାନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରାଣ ବା ଭାରତୀୟ ପ୍ରାଣ ହେବା ନାଁରେ ସେ ଅନାବଶ୍ୟକ ଭାବପ୍ରବଣତା ପ୍ରକାଶ କରି ନାହାନ୍ତି । ଇତିହାସର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟଖଣ୍ଡ ପୁଣି ତାଙ୍କ ଭାବନାକୁ ବାନ୍ଧି ରଖିପାରି ନାହିଁ । ମୁକ୍ତି ଆନ୍ଦୋଳନ କରୁଥିବା, ଅତ୍ୟାଚାରିତ ସାଧାରଣ ଜନତାର ଜୟ ହୋଇଛି, ଇତିହାସରେ କେତେ ସମ୍ରାଟ କେତେ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ହାରି ଯାଇଛନ୍ତି- ଏ ସତ୍ୟକୁ ଦେଖାଇ ଦେବା ପାଇଁ ସେ ବାକିରାଉତର ମୁକ୍ତି ସଂଗ୍ରାମ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ହୁଏତ ପ୍ରାନ୍ତସ ରାଷ୍ଟ୍ର ବିପ୍ଳବର ଘଟଣାପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ।

‘ଏ ବାବୁମାନେ’ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ବାବୁ ସମାଜର ଯେଉଁ ସଂଜ୍ଞା ଦେଇଛନ୍ତି ତାହା ସାଧାରଣ, ଗତାନୁଗତିକ ସଂଜ୍ଞା ନୁହେଁ; ବରଂ ଅଧିକ ଦାର୍ଶନିକ । ‘ବାବୁ ସବୁଠାରୁ ଅଛନ୍ତି । ଏମାନେ ଜୀବନତାକୁ ଭାରି ସହଜ ମଣାନ୍ତି । ବୁଦ୍ଧି ଥିଲେ ସଂସାରରେ ସବୁକିଛି କରାଯାଇ ପାରିବ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି । ମହୁମୁଖୀ ଜୀବନକୁ ଏମାନେ କେବଳ ଗୋଟିଏ ଜଳକବାଟି ଭିତରେ ଏକ ପ୍ରସ୍ଥସୂତ୍ର କରି ଦେଖିଥାଆନ୍ତି । ଜୀବନରେ ସବୁକିଛିକୁ କେବଳ ଏକ ପ୍ରସ୍ଥସୂତ୍ର ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ।’ (ଏ ବାବୁମାନେ) ବାବୁ କହିଲେ ନାନା ରଂଗରେ, ନାନା ଭାବରେ ସବୁକଥାକୁ ଦେଖାଇ ପାରୁଥିବ । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି- ‘ସେଗୁଡ଼ାକ ବିଷୟରେ ଆପଣ ଚଉକସ ଓ ଚଉଦୋଳ କରି କହି ପାରୁଥିବେ, ଅନ୍ଧମାନଙ୍କୁ ଅବାଜ କରି ପାରୁଥିବେ । ଅନ୍ଧାର

ଭିତରେ ଦିବାସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖାଇଥିବେ ଏବଂ ବାବୁ ହୋଇ ରହିଥିବେ ।’ ବାବୁଙ୍କ ବିଷୟରେ ଭାରି ନିଦା ବିଷୟ ଏଥିରେ କୁହାଯାଇଛି । ‘ଜାତୁକୁ ଆଜ୍ଞା, ମଣିଷ ଧୂସ ଧୂସ ଆସେ ଆଇ ଧୂସ ଧୂସ ଯାଏ, କେଉଁଟା କାହାଠି ଲାଖି ରହେ ଯେ ଆପଣ ଚାଟୁଛନ୍ତି, ଧାଡ଼ିଟି ଭାରି ଚମତ୍କାର-କବିତାର ଧାଡ଼ିପରି ଲାଗୁଛି ଏଇଥିପାଇଁ ଯେ ସତ କବିତା ଜୀବନ ବିଷୟରେ ଭାରି ନିଦା କଥାକୁ ନିବିଡ଼ ଭାବେ କହେ । ବୌଦ୍ଧିକ ଜୀବନ ପ୍ରତି ଅନୁରାଗ ନଥିବା ପଦପଦବୀ, ବାହ୍ୟ ବୁନିଆଦି, ପ୍ରତିପତ୍ତି, କ୍ଷମତା ତଥା ଡିଗ୍ରୀ ସର୍ବସ୍ୱ କୁହା ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା ନଥାଏ କି ଖାତିର ନଥାଏ ।’ ନିଦରଦି ମଣିଷର ମଣିଷତା, ତାହା ଅଭ୍ୟନ୍ତରରେ ଥିବା ସହଜ ସୁକନଶାଳତା, ତା’ର ଜାଇଁବା ପ୍ରତି ପ୍ରକୋଚନକୁ ସେ ତାଙ୍କ ଆତ୍ମାର ସମର୍ପଣ ଦେଇ ଚାରିପ କରନ୍ତି । ଏହା ହେଉଛି ଜଣେ ବଡ଼ ଲେଖକର ବୁନିଆଦି ।

ମଣିଷର ମଣିଷପଣ ହେଉଛି ଏ ସଂସାରର ସାର, ସୁନ୍ଦର ତଥା ସୁକନଶୀଳ ବିଷୟ । ଏ ପୃଥିବୀର ଅନେକ ଅସାର ବିଷୟ ମଣିଷର ମଣିଷପଣକୁ ଧୂସ କରିଦେବାକୁ ବସିଥାଏ । ମଣିଷର ଯୁଦ୍ଧ କରିବାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ଏମିତି ଏକ ବିଷୟ । ଯୁଦ୍ଧ ଦର୍ଶନ ବିଷୟରେ ଜଣେ ଗମ୍ଭୀର ସମାଜ ବିଜ୍ଞାନୀ ପରି ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଚମତ୍କାର ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିଛନ୍ତି- ସବୁକଥାକୁ ସେ ଚୂଢ଼ର ପ୍ରେକ୍ଷାପତ୍ର ପରିଶୀଳନ କରିଛନ୍ତି । ବସ୍ତ୍ରର ଘଟୁଥିବା ଘଟଣାର ସାଦୃଶ୍ୟ ବିଶ୍ୱର ଯେ କୌଣସି ପରିଧିରେ ଯେ ରହିପାରେ- ଏହା ସେ ବିଶ୍ୱାସ କରିଛନ୍ତି । ସେ ଠାଏ ଲେଖିଛନ୍ତି- ‘ଗତ ଶତାବ୍ଦୀର ଯୁଯୋପାୟ ତିରାଧାରାକୁ ଗଭୀର ଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିବା ଚାର୍ଲସ ଡାରଉଇନଙ୍କର ବିବର୍ତ୍ତନ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ମର୍ମତଃ ଯାହା ହୋଇଥାଉନା କାହିଁକି ଡାରଉଇନଙ୍କୁ ବାମା କରି ବିଚାରର ଶିବିର ଗଢ଼ିଥିବା ଡାରଉଇନବାଦୀମାନେ ଆଧୁନିକ ଜଗତକୁ ଯୁଦ୍ଧର ନିଶା ଖୁଆଇବାରେ କମ୍ ସାହାଯ୍ୟ କରି ନାହାନ୍ତି । ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମକୁ ଡାରଉଇନ ଜୀବ ସଂସାରର ସର୍ବପ୍ରଧାନ ନିର୍ଣ୍ଣାୟକ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।’

ମଣିଷ ଜାତିର ଇତିହାସରେ ଆଦର୍ଶ-ପିଣ୍ଡିତ ସତ୍ୟ ପ୍ରତି ସେ ଅନୁରକ୍ତ ନୁହନ୍ତି । ଯେଉଁ ସତ୍ୟ ଜୀବନ ବଂଚିବା ପରି ଉଷ୍ମ ଓ ପ୍ରାଣବାନ, କ୍ଷୁଧା ପରି ନରୁ ଓ ବାସ୍ତବ ଜଣେ ମାନବବାଦୀ ଲେଖକ ଭାବରେ ସେ ସେହି ସତ୍ୟର ଅନୁଶୀଳନ କରିଛନ୍ତି । ଜୀବନର ବହୁ କ୍ରିମି ଆବରଣ ଭେଦ କରି ମଣିଷର ଅସଲ ରୂପ ଦେଖିବାକୁ ଅନୁରାଗୀ ହୋଇ ଇଠିଛନ୍ତି । ମଣିଷର ଜୀବନ ବଂଚିବା ହିଁ ଇକ୍ଷ ଇକ୍ଷ ବର୍ଷର ବିବର୍ତ୍ତନରେ ସବୁଠାରୁ ମହିମ୍ନ ବିଷୟ- ତାହା ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସୁନ୍ଦରତର ବସ୍ତୁ ଭାବେ ନାନା ଭାବରେ ପ୍ରତୀକିତ ହୋଇଛି । ମଣିଷର ବଞ୍ଚିବା କୁହାଯି ପଶୁପରି କେବଳ ପ୍ରାଣଧାରଣ କରିବା ନୁହେଁ । ମହତ୍ତର ଉପକବଧି ପାଇଁ ଜୀବନ ଉନ୍ନତ ନହେଲେ ମହାକାଳ ଆବର୍ତ୍ତରେ ସେ ମାତ୍ର ଭାସମାନ ହୋଇଯିବ । ଇତିହାସର ଖତଗଦାରେ ପଶୁପରି ବଞ୍ଚିଥିବା ମଣିଷ ଅପରିଚିତ ଭାବେ କେବଳ ପତିସୃଜି ଯିବ । ଏହା ହିଁ ତାଙ୍କ ରଚନାବଳୀର ସାମଗ୍ରିକ ମେସେଜ ।

ଜୀବନର ସହସ୍ର ଦୁଃସ୍ଥିତି ସବେ ଜୀବନ ପ୍ରତି କେହି ଅଶ୍ରୁ ଓ ଅବିଶ୍ୱସ୍ତ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଜୀବନକୁ ଭଲ ପାଇବା ହିଁ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଉପାସନା । ଜୀବନ ଯିଏ ପୂଜା କରି ପାରେନା, ସେ ଇଶ୍ୱରଙ୍କୁ ପୂଜା କରିବା ପାଇଁ ଅସମର୍ଥ । ଜୀବନ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା, ସୁନ୍ଦର ଦୃଷ୍ଟି ତିରୁରଂଜନଙ୍କ ଏକାକାର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ କଥା । ମଣିଷର, ସମାଜର ବିକୃତି ସବୁକୁ କିନ୍ତୁ ସେ ଆଗ ଦେଖାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । କାରଣ ସୁନ୍ଦରତର ଜୀବନ ହିଁ ସବୁମତେ ତାଙ୍କ ଲେଖାର ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ । ସେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି- ମଣିଷ ସର୍ବଦା ତା ମନ ଓ ଆତ୍ମାରେ ବଞ୍ଚେ । ରୁଚି ଅପେକ୍ଷା ମାନସିକ ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ସେ ଅଧିକ ମୂଲ୍ୟ ଦେଇ ବୁଝେ । ଅବଶ୍ୟ ପାଣି-ପବନର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ତାକୁ ଦୂରକୁ ଡାକେ । ତା' ବିକାଶ ପଥରେ ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଉଥିବା ନାନା ସମସ୍ୟାକୁ କଳନା କରେ ।

ନିଜ ବାଗରେ, ନିଜ ଭାବରେ କହିବାର ସହଜ ଅଭ୍ୟାସ ତିରୁରଂଜନଙ୍କ ଶୈଳୀକୁ ପ୍ରକୃତରେ ମାର୍ମିକ କରିଛି । ଏହା ନାନାପ୍ରସଙ୍ଗରେ ପୂର୍ବରୁ ସୂଚିତ ହୋଇଛି । ତାଙ୍କ ଉପଲବ୍ଧତର ଚେତନାପିଣ୍ଡ ହିଁ ତାଙ୍କ ରଚନାଶୈଳୀର ଏକ ବଡ଼ ଅଂଶ । ତାଙ୍କଠାରୁ, ତାଙ୍କ ବୋଧ ବା ଚେତନାଠାରୁ ତାଙ୍କ ଶୈଳୀକୁ ଅଲଗା କରି ହେବନି । ତାଙ୍କ ସ୍ୱଭାବ, ରସିକତା ସବୁକିଛି ତାଙ୍କ ଲେଖାରୁ ଜାଣିହୁଏ । ଦି ଧାଡ଼ି ପଢ଼ିଲେ ଜାଣି ହେବ- ଏହା ତାଙ୍କ ଲେଖା ବୋଲି । ଏମିତି ଆଉ କେହି ଲେଖିବେନି । ସେ ଗଳ୍ପ, ଉପନ୍ୟାସ ପରି ସୃଷ୍ଟିଧର୍ମୀ ସାହିତ୍ୟ ବିଭାଗକୁ ଲେଖି ନଥିଲେ ହେଁ, ତାଙ୍କ ରଚନାବଳୀ ଯେପରି ସରସ ଓ ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ ହୋଇଛି ତାହା ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ପାଠକ ପାଠିକାଙ୍କ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସ୍ୱୀକୃତିରୁ ଜଣାପଡ଼େ । ତା'ର ଏକ ନମୁନା ଏଠାରେ ଦିଆଯାଇପାରେ । ‘ଶବ ଗୁଡ଼ାକ ଦେହରେ ବହିରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଜ୍ଞାନମାନ ଆଣି ଖଞ୍ଜିଦେଲେ ସେଇଥିରୁ ହିଁ ରସାତ୍ମକ କାବ୍ୟ ଅଲବ୍ଧ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେବ ବୋଲି ଏକଦା ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମତବାଦର ସାହିତ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରୀମାନେ ନିଷ୍ପାପର ଭାବରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ଅନେକ ସମୟରେ ସେଥିପାଇଁ ବିପୁଳ ଉତ୍ସାହରେ ବ୍ୟାକରଣକୁ ଗାଞ୍ଜି, ରଗଡ଼ି ଓ ଚିପୁଡ଼ି ମନକାଣି ଅଜ୍ଞାନମାନ ତିଆରି କରାଯାଉଥିଲା । ସତ୍ତାରେ ଆକଳାରିକ ଜ୍ଞାନର ପ୍ରତିଯୋଗିତା ହେଉଥିଲା ଏବଂ ସର୍ବୋତ୍ତମ ଯନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ପୁରସ୍କାର ଦେଇ ବୁଦ୍ଧି ଓ ଉତ୍ସାହିତ କରାଯାଉଥିଲା । ରସିକମାନଙ୍କ ଭିତରେ ସ୍ୱୟଂ ରାଜା ରସିକରାଜ ହୋଇ ବସୁଥିଲେ । ତାଙ୍କରି ଅନୁଗ୍ରହରୁ ଯେତେବେଳେ ଶବ୍ଦସୁଡ଼ାକର ଶୁଣିଲା ପଥର ଭିତରୁ ରସ ନିଷ୍କାସିତ କରାଯାଇ ପାରୁଛି ଓ ସାହିତ୍ୟର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ପ୍ରକାଶ ହୋଇଛି, ତେବେ ସେଇ ମଣିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟମଣି ରୂପେ ଶଂସିତ ଓ ପ୍ରଶଂସିତ ହେବେନାହିଁ ତ ବିଚାରୀ ସାହିତ୍ୟର ନାବଟି ପୁଣି କିପରି ଚଳିବ ।’ (ସାହିତ୍ୟ ଓ....)

ପ୍ରାକ୍ତନ ଆକଳାରିକ ବିଚାର, ରସବୋଧକୁ ସେ ଯେପରି ବ୍ୟଙ୍ଗ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ତାହା ଆଲୋଚକାଣ୍ଡାର ପୋପକ ପଞ୍ଜିଙ୍ଗ ସାତାୟାର ଠାରୁ ଆହୁରି ତୀବ୍ର । ଅଥଚ କେତେ ନିଦା ଓ

ବାସ୍ତବ ତାଙ୍କର ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ । ବାସ୍ତବ ଓ ପ୍ରମାଣସିଦ୍ଧ ବିଷୟକୁ ନିଜ ଶୈଳୀରେ ପ୍ରକାଶ କରିବା ହିଁ ସର୍ବୋତ୍ତମ ବିଷୟ । ଚିନ୍ତରଂଜନଙ୍କ ରଚନା ଶୈଳୀର ତମକ୍ଷାରିତା ଏଇଠି । ତାହା ବୁଦ୍ଧି ଓ ଚେତନା ସହିତ ପାଠକର ମନକୁ ରଂଜିତ କରିଦିଏ । ଓଡ଼ିଆ ଗଦ୍ୟରଚନା ଶୈଳୀକୁ ସେ ଅଧିକ ପ୍ରସାରଣଶୀଳ, ସୃଜନଧର୍ମୀ ତଥା ବହୁଭାବରେ ଚିତ୍ରପ୍ରବୋଧକ କରିପାରିଛନ୍ତି । ପଂକାର ମୋହନୋତ୍ତର ଓଡ଼ିଆ ଗଦ୍ୟରଚନା ଉତ୍ତରଶରେ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ଓ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତିଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ, ନିବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟକୁ ଚିନ୍ତରଂଜନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କେହି ଏତେ ଚିନ୍ତରଂଜକ କରିପାରିନାହାନ୍ତି । ଏହାହିଁ ପ୍ରକୃତରେ ତାଙ୍କର ବଡ଼ ସଫଳତା ।

ଚିନ୍ତରଂଜନଙ୍କ ରଚନାର ରୂପ ବା ଆକୃତି ଯେପରି ଅଭିନବ- ତା'ର ଆତ୍ମିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ରସ ନିବିଡ଼ତା ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଆକର୍ଷଣୀୟ । ବକ୍ତବ୍ୟର ପରିଚ୍ଛନ୍ନତା ସହିତ ଆତ୍ମିକ ଭାବର ଚାଟୀ ପ୍ରଧାନତା ତାଙ୍କ ଗଦ୍ୟର ବିଭବ । ଅଥଚ ନିବିଡ଼ ଉଲ୍ଲାସରେ ସେ ଲେଖିଯାଇଛନ୍ତି, ଅବିକଳ ସେ ଅଙ୍ଗେ ଲିଭାଇଲା କଥା ଲେଖିଲା ପରି । ଉପସ୍ଥାପନାରେ ଗାନ୍ଧୀ, ଶୈଳୀ ତଥା ଅଭିଜ୍ଞତାର ପରିପକ୍ୱତା ସତେ ଯେପରି କାବ୍ୟାୟିତ ହୋଇଛି ।

ଜ୍ଞାନ ବିଜ୍ଞାନର ବିଷୟକୁ ଶୁଦ୍ଧ ଜୀବନସମ୍ମତ ଭାବ ଉଲ୍ଲାସ ଶିତରେ ଲେଖିବାରେ ଯେଉଁ କେତେଜଣ ଓଡ଼ିଆ ଲେଖକ ସଫଳତା ଅର୍ଜନ କରିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଚିନ୍ତରଂଜନଙ୍କ ସିଦ୍ଧି ସବୁଠାରୁ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ସେ ବସୁନିଷ ପ୍ରବନ୍ଧର ଗଦ୍ୟଶୈଳୀରେ ଯେଉଁ ସର୍ଜନାତ୍ମକ ଗୁଣ ଆଣି ଦେଇଛନ୍ତି, ତାହାହିଁ ତାଙ୍କ ଶୈଳୀକୁ ଏତେ ସ୍ୱାଦ୍ୟ କରିଛି । ଆପଣା ଶୈଳୀରେ ସେ ମଣ୍ଡିଷ ସହିତ ହୃଦୟକୁ, ବୁଦ୍ଧି ସହିତ ଆପଣାର ବିଶ୍ୱାସକୁ, ତତ୍ତ୍ୱ ସହିତ ସଂବେଗକୁ ପାରଦର୍ଶିତାର ସହିତ ମିଶାଇ ଦେଇ ପାରିଛନ୍ତି । ନିଜର ବିରୋଧପଣ, ବୌଦ୍ଧିକ ଜୀବନବୋଧ ତଥା ମାନବ ସଂପ୍ରୀତିକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବାର ଆତ୍ମରିକତା ଓ ନିଷ୍ଠା ତାଙ୍କ ଶୈଳୀରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଛି । ବକ୍ତବ୍ୟରେ ସେ ନିହାତ ବକ୍ତ୍ର କି କୃତ୍ରିମ ମଧ୍ୟ ନୁହନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାରେ ତଥାକଥିତ ପ୍ରବୀଣ ଅଧ୍ୟାପକମାନେ ପୂର୍ବପ୍ରକାଶିତ ତଥ୍ୟ ଓ ବିବରଣୀ ଗୁଡ଼ିକୁ କେବଳ ଯେପରି ଆଉଥରେ ଅଭିନବ ଉପାୟରେ ସଜାସଜି କରି ପର୍ବତ ପ୍ରମାଣେ ଗ୍ରହଣକର୍ତ୍ତା ଲେଖିଛନ୍ତି ଓ ଯେଉଁସବୁ ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ଅନେକ ଭାବବାଦୀ ସମର୍ଥ ସାହିତ୍ୟଛାତ୍ର ପଢ଼ିବା ଦୂରେ ଆଉ, ଘରେ ରଖିବା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମିତି ରଚନା ଚିନ୍ତରଂଜନ ଆଦୌ କରିନାହାନ୍ତି । ବହୁ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରିଥିଲେ ହେଁ ଖଣ୍ଡେ ମାତ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥ ବି ସେମିତି ଆଦୌ ଅଧ୍ୟାପକୀୟ ହୋଇନାହିଁ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଆଲୋଚନା ମୂଳକ ଗଦ୍ୟଗ୍ରନ୍ଥ ବାହାରେ, ସେ ସବୁକୁ ଅନୁରାଗୀ କୌଣସି ପାଠକ କେବେ ଜ୍ଞାନଭାର ପାଇଁ କି ଚିନ୍ତାବିନୋଦନ ପାଇଁ ବି ପଢ଼ନ୍ତିନି । ସେମିତି ଗଦ୍ୟରେ ଲେଖା ହୋଇଥିବା ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନାମୂଳକ ବହିକୁ ଯଥାସଂଭବ କଫି କରି ପାଶ କରିଯିବାକୁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିବା ପରୀକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ଯୋଗାଇ ଦେବାରେ ପ୍ରକାଶକମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଏହା ଏକ ଅଳ୍ପ ପରିଶ୍ରମ

ସାପେକ୍ଷ ବାଣିଜ୍ୟ । ଏଥିରେ ପ୍ରକୃତ କାହାର ଲାଭ ହୋଇନି । ନା ସାହିତ୍ୟର, ନା ଜାତିର । ନା ସଂପୃକ୍ତ ଲେଖକ, କି ପାଠକ ମାନଙ୍କର । ଚିତ୍ତରଂଜନ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକ ମୁତାବକ ଯେଉଁ କେତେକ ପୁସ୍ତକ ଲେଖିଛନ୍ତି ସେଗୁଡ଼ିକ ଯେ ବହୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର, ଏହା ଯେ କୌଣସି ସଚେତନ ପାଠକ ସ୍ୱୀକାର କରିବ । ଚିତ୍ତରଂଜନଙ୍କ ରଚ୍ୟରଚନା ସଂପର୍କରେ ମାୟାଧର ମାନସିଂହ ଯେଉଁ ଉଚ୍ଚମତ ପୋଷଣ କରିଛନ୍ତି ତାହା ଯଥାର୍ଥ । ତରୁଣ ଚିତ୍ତରଂଜନ କେବଳ ତାଙ୍କ ରଚନା ଦ୍ୱାରା ସେଦିନ ମାନସିଂହଙ୍କୁ ପ୍ରଭୁବଧ କରି ପାରିଥିଲେ । ଉଲ୍ଲିଖିତ ଅଧ୍ୟାପକମାନଙ୍କ ବଳଦିଆ ଶୈଳୀକୁ ସେ ସେଦିନ ବଡ଼ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଥିଲେ ।

ଯେ କୌଣସି ଭରତ ଲେଖାର ବିଶେଷତ୍ୱ ଆଲୋଚ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ ପ୍ରତି ଲେଖକାୟ ଆତ୍ମରିକତା । ଲେଖାକୁ ଜୀବନ୍ତ କରେ ଲେଖକର ଶ୍ରଦ୍ଧା । ଚିତ୍ତରଂଜନ ଯାହା ଲେଖି କେହି କହିଲେ ଲେଖି ନାହିଁ, ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ଲେଖି । ସେ ସବୁବେଳେ ଅଧ୍ୟାପକମାନଙ୍କ ପରି ଚକ୍ର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ସବୁକୁ ଭାଙ୍ଗି ବାନ୍ଧି ଦେବାର ପ୍ରଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସ୍ୱୟଃ ଜ୍ଞାନର ନିଷର୍ଗକୁ ହିଁ ଲେଖି । ବସୁନିଷ୍ଠ ଜ୍ଞାନ କାହାକୁ ହୁଏ ନାହିଁ, କି କାହାକୁ ଉଦ୍‌ବୋଧିତ କରିପାରେ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ତେଜନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଚିତ୍ତରଂଜନ ଅଧିକ ସ୍ଥିତିବାଦୀ । ତାଙ୍କ ତେଜନା ବଳୟରେ ସମର୍ଥ ପାଠକ ସିନୋଜା ଓ କିରକେରୋରଙ୍କ ଭାବଧାରାକୁ ବେଳେ ବେଳେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରେ ।

ମାର୍ଟିନ ହାଇଡଗାର କହିଛି- ଯୁଗ ଭେଦରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଓ ସଂବେଦନଶୀଳ ତେଜନାକୁ ତୃତୀୟ ପ୍ରକାର ଶବ୍ଦଯୁଗ୍ମ ହିଁ ବହନ କରି ନେଇଥାଏ । ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ଅଧିକାଂଶରେ ପୁରୁଣା; ମାତ୍ର ତୃତୀୟ ଶବ୍ଦଯୁଗ୍ମ ନିର୍ମାଣରେ ଲେଖକ ଶବ୍ଦକୁ ଅଧିକ ସଂଚରଣଶୀଳ କରିପାରିଥାଏ । ଶୈଳୀଦୃଷ୍ଟିରୁ ଜଣେ ଚିତ୍ତରଂଜନଙ୍କ ରଚନାରେ ଅଜସ୍ର ଶବ୍ଦଯୁଗ୍ମର ଚମତ୍କାରିତାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିପାରେ । ତାଙ୍କର ଜୀବନପ୍ରିୟତା ତଥା ସମାଜ ମଙ୍ଗଳକର ଭାବନାର ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ଜଣେ ତାଙ୍କ ଶବ୍ଦଚୟନରୁ ହିଁ ବୁଝିବାରେ ସମର୍ଥ ହୁଏ ।

ତୃତୀୟ ଓ ଅପରିଚିତ ବିଷୟକୁ ଆପଣାର ପରିଚିତ ପରିଧି ଭିତରେ ଯଥାସମ୍ଭବ ସରଳ ଓ ବୋଧ କରି ଲେଖିବାରେ ତାଙ୍କର ପାରଦର୍ଶିତା ରହିଛି । ଜଣେ ସମାଜବିଜ୍ଞାନୀ ପରି ସେ ଜ୍ଞାନ ବିଜ୍ଞାନ, କଳା ଓ କବିତାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଷୟକୁ ସମାଜକୁମ୍ଭୀରୁ ହିଁ ଦେଖିଛନ୍ତି । ଜଣକର ଜ୍ଞାନର ପରିବ୍ୟାପ୍ତି ନଥିଲେ ସାମାଜିକ ଜୀବନକୁ ପୃଷ୍ଠଭୂମି କରି କଳା ପରି ସୂକ୍ଷ୍ମତର ସୌଧ ଓ ତା'ର ଲାବଣ୍ୟ ସବୁକୁ ଆଦୌ ଚିହ୍ନାଇ ଦେବା ଆଦୌ ଏକ ସହଜ ପ୍ରସଂଗ ନୁହେଁ । ଚିତ୍ତରଂଜନ ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନର ସକଳ ବିଭବର ଭୂତ ଚରିତ୍ୟକୁ ଦେଖିଛନ୍ତି । ତା'ର ବିବର୍ତ୍ତନ ଧାରାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଲେଖାର ଆବେଦନ ଅଧିକ ଯୁକ୍ତିନିଷ୍ଠ, ବୈଜ୍ଞାନିକ ହେବା ପଛରେ ଉଲ୍ଲିଖିତ କାରଣ ହିଁ ରହିଛି । ଜଣକର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଦୃଷ୍ଟି ତା' ପରିବାର ଓ ତା'

ସମାଜର ଅର୍ଥନୀତି ସମ୍ବନ୍ଧିତ ବିଷୟ । ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଚିନ୍ତାମାନଙ୍କ ଲେଖା ସବୁ ଅଧିକାଂଶରେ ସମାଜ ବିଜ୍ଞାନର ସତ୍ୟ ଉପରେ ଆଧାରିତ ।

ମଣିଷ ଜାତିର ଧର୍ମ ଧାରଣା ତା'ର କଳା ଓ କଳ୍ପନାକୁ ସେ ସମାଜ ବିବର୍ତ୍ତନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ହିଁ ମୁଖ୍ୟତଃ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ନିହାତି ବସ୍ତୁନିଷ ବିଷୟକୁ କ୍ରମଶଃ ବ୍ୟକ୍ତିକ ଭାବତେଜନା ଆଡ଼କୁ ନେଇ ଆସିବାରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ସଫଳତା ରହିଛି ଏବଂ ଏହା ହିଁ ତାଙ୍କ ବିଚାରର ବିଶେଷତ୍ତ୍ୱ । ଇଂରାଜୀ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖକ ଚାର୍ଲସ୍ ଲ୍ୟାମ୍ ବା ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ପରି ସେ ନିବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକୁ ତଥ୍ୟନିଷ ନକରି ମୁଖ୍ୟତଃ ଭାବନିଷ କରିଛନ୍ତି । 'ଜୀବନ-ବିଦ୍ୟାକୟ' ବା 'ଜଙ୍ଗଲ ଚିଠି'ର ବିଷୟ ପରିଧି ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସାରଣଶୀଳ । ଆପଣା ମାତିର ସମସ୍ୟା କଥା ଲେଖୁ ଲେଖୁ ସେ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱର ଶିକ୍ଷାଦାୟୀ କଥାକୁ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଜଣେ ଉତ୍ତମ ଲେଖକ ସର୍ବଦା ତା ନିଜତତ୍ତ୍ୱ ଲୋକାକର୍ଷଣ କଥା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ହେଁ ସେ ସମଗ୍ର ଜଗତକୁ ଦେଖେ, ଲେଖେ । ବରଂ ଏହା ତା'ର ସମୁଦ୍ର ମେଦିନୀ ଦୃଷ୍ଟି । ଜଣେ ବଡ଼ ଲେଖକ ପାଇଁ ଏହି ବିଶ୍ୱଦୃଷ୍ଟି କେତେ ଆବଶ୍ୟକ ତାହା ବୁଝାଇ ଲେଖିବା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ ।

ଚିନ୍ତାମାନ ସର୍ବଦା ସବୁ କଥାରେ ମହାଦିଗତକୁ ହିଁ ଦେଖିଛନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ଶିକ୍ଷା, ସଭ୍ୟତା, ଶାସ୍ତ୍ର, ସାହିତ୍ୟ, ଧର୍ମ, ଦର୍ଶନ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଷୟ ଉପରେ ସେ ନିଜର ଚିନ୍ତା ପ୍ରକଟନ କରିଛନ୍ତି । ମାନବମାନୁର ଜଳ୍ୟାଣ ବିଧାୟକ ବିଚାର ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଚାବିକାଠି । ସେଇଥିପାଇଁ ଅନ୍ତଃସାର ଶୂନ୍ୟ ନିଜ୍ଞତା ରିପୁଆଇ ବା ତଥାକଥିତ ଆଚୋପ ସବୁକୁ ସେ ଭାରି ଅପସନ୍ଦ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଏହି ବିଚାରଧାରା କେତେବେଳେ ଏକଦେଶଦର୍ଶୀ ହୋଇନି । ମଣିଷ ତା'ର ସବୁ ରୁଗଣ ଅବସ୍ଥା, ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ସବୁକୁ ବର୍ଜନ କରୁ, ମାନବମାନୁର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକାଶ ପାଇଁ ସେ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବରେ ଚିନ୍ତା କରୁ, ସେ ଉଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶରେ ବିଶ୍ୱାସ କରିଛନ୍ତି ।

ନିଜ ଦେଶ, ନିଜ ଜାତି, ନିଜର ଇତିହାସସବୁକୁ ବଡ଼ କରି, ଶୌରବାହିତ କରି କହିବାର ପ୍ରବଣତା ସାନବଡ଼ ଅନେକ ଲେଖକଙ୍କର ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି । ଆମ ଅନେକ ଓଡ଼ିଆ ଲେଖକ ଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ ଓ ତତ୍ତ୍ୱକୁ ସେମିତି ଆକାଶ ଛୁଆଁ କରିଛନ୍ତି । ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଚିନ୍ତାମାନ ତାଙ୍କ ତେଜନାରେ ବଡ଼ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଓ ହେତୁବାଦୀ । ସେ ସମାଜ ବିଜ୍ଞାନର ଅନୁବନ୍ଧନକୁ କଳା କବିତା, ଧର୍ମ ଦର୍ଶନ ଆଲୋଚନାରେ ଅବଲମ୍ବନ କରୁଥିବାରୁ- ତାଙ୍କ ବିଚାରଧାରା ଏତେ ବାସ୍ତବ ଓ ଯୁଗୋପଯୋଗୀ ହୋଇପାରିଛି । ବିଦ୍ୟାୟତନ ସଂପର୍କିତ ଧାରଣା ତାଙ୍କ ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ସଦିଚ୍ଛାକୁ ଚିହ୍ନିତ କରିଛି । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି- 'ନଚେତ ମୋଟା କାନ୍ଥ ଭିତରେ ଉଚ୍ଚ ତରଳି ଗୁଡ଼ାକ ଉପରେ ବର୍ଷରତାଗୁଡ଼ାକ ହିଁ ସଭ୍ୟତାର ମର୍ଯ୍ୟାଦାରେ ପୂଜା ପାଇବାରେ ଲାଗିଥିବେ । ଆମ ପିଲାମାନେ ବଡ଼ ହୋଇ କେବଳ ଆମରି ଭକ୍ତି ଧୂର୍ତ୍ତ ହେବାକୁ ହିଁ ଅସଲ ବିଦ୍ୟା ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରିବାରେ ଲାଗିଥିବେ । ନିର୍ମାମତାଗୁଡ଼ାକୁ ବୀରର ଭୂଷଣ ବୋଲି

କୁହାଯାଉଥିବ । ହାତୀ ଦାତର ଦୁର୍ଗ ଓ ମହଲମାନ ଠିଆ କରି ରଖିଥିବା ଦୂରତା ଗୁଡ଼ାକୁ ଏକ୍ଷପ୍ୟ ବୋଲି କହି କିଏ କେତେ ପ୍ରକାର ପୁଲେଇ ହେବାରେ ଲାଗିଥିବେ । ଆମେ ପରସ୍ପରକୁ ଈର୍ଷା କରିବାରେ ଲାଗିଥିବା, ପରସ୍ପରକୁ ଭୟ କରିବାରେ ଲାଗିଥିବା । ଅପଣା ଆପଣାର ଅହଙ୍କାରଗୁଡ଼ାକ ମଧ୍ୟରେ କ୍ଷୁଦ୍ର ହୋଇ ବସି ରହିଥିବା । ସେତେବେଳେ ଯାଏ ଏତେ ମଣ୍ଡଣ ଦେଇ ତିଆରି ହୋଇ ରହିଥିବା ଓ ତାହାରି ଭିତରେ ଆମକୁ ସୁବେଶ କରି ରଖିଥିବା ଆମର ଏଇ ତଥାକଥିତ ବିଦ୍ୟାବିହାରଗୁଡ଼ାକ କେବଳ ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ପମ୍ପା ସର ହୋଇ ରହିଥିବେ, ଆମକୁ ଏକ ଆକସ୍ୟ ବିଜାୟ ମଧ୍ୟରେ ନାନାପ୍ରକାରେ ଅନୁତାର ଏବଂ କୁଣ୍ଠିତ କରି ରଖିଥିବେ । (ଶିକ୍ଷାରୁ ସଂକ୍ରମଣ)

କୌଣସି ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନ, ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଏକ ଜାତି, ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଚାର ନିକଟରେ ଅଟକି ଯିବାରେ ମନୁଷ୍ୟତା ନାହିଁ । ମନରେ, ଚେତନାରେ ଜଣେ ଯାଯାବରୀ ନହେଲେ ଶୁଦ୍ଧ ପରିତ୍ରାଜକଟିଏ ହୋଇ ପାରିବନି । ସବୁ ଦିଗତରୁ ପ୍ରଦକ୍ଷିଣ କରିବାର ପ୍ରବଣତା ନଥିଲେ, ସେ କି ପ୍ରବଚନ ଦେବ ? ସେ ପ୍ରବକ୍ତା ହେଉ କି ଲେଖକ ହେଉ- ସେହି ଯାଯାବରୀ ବୋହେମେନିଆନ ପ୍ରତି ଚିତ୍ତରଂଜନଙ୍କ ଆତ୍ମାର ସମର୍ଥନ ରହିଛି । ତାଙ୍କ ଶିଳ୍ପୀ ଜୀବନ ଧର୍ମ, ଜାତି, ବୃତ୍ତୋକ୍ତ ନାମରେ କେଉଁଠି ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଇନି । ଏହି କେତେ ଧାଡ଼ି ତା'ର ପ୍ରମାଣ । 'ଯବନର ଜାତିନାହିଁ । ଅର୍ଥାତ୍ ସିଏ ମଣିଷ, ସିଏ ଯାତ୍ରୀ, ସିଏ ସତତ ଯାତ୍ରୀ । ସିଏ ଗଲପାଏ, ସିଏ ପରିଧିଗୁଡ଼ାକୁ ଡେଇଁଯାଏ, ପର୍ବତ ଇଂଘନ କରେ । ତା'ର ସାହିତ୍ୟ ଜଗାଶୟଗୁଡ଼ିକୁ ଗାଙ୍ଗିଦିଏ । କାନ୍ଥଗୁଡ଼ାକ ଗାଙ୍ଗିପଡ଼ି ଭିତରୁ ବାହାରି ଯାଏ । ସପ୍ତା ହୋଇ ଦିଶିଲେ ସିଏ ମୋଟେ ଭୟ କରେ ନାହିଁ ।' (ଜାତିରେ ମୁଁ ଯବନ)

ଚିତ୍ତରଂଜନଙ୍କ 'ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାକ୍ରୟ' ଗ୍ରନ୍ଥ ପାଠକର ଆବେଗ ଓ ମନନଶୀଳତାର ଏକ କଳାତ୍ମକ ଇସ୍ତାହାର । ସାଧାରଣ ତଥ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ତଥ୍ୟର ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଇଂସିତ ଏଥିରେ ପ୍ରଚୁର ରହିଛି । ସନ, ବାର, ତାରିଖ ସର୍ବସ୍ୱ ତଥ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟାକ୍ଷରେ ଜଣେ ଲେଖକ ପାଠକର ମନ ଓ ଚେତନାକୁ ଆଦୌ ଛୁଇଁ ପାରେନାହିଁ । ତଥ୍ୟର ସେଇ ଭାବ; ଇଙ୍ଗିତ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇ ନ ପାରିଲେ କୌଣସି ରଚନା ପାଠକକୁ ପ୍ରତାପିତ କରିପାରେନା । ତାଙ୍କ ସର୍ବସ୍ୱ ଅଧ୍ୟାପକ ଶୈଳୀ ତେଣୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ରୈଖିକ । ତେଣୁ ଆବେଦନହୀନ । ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ତାଙ୍କ 'ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାକ୍ରୟ'ର ଛିଛି ଅଂଶ ଏକ ସୁନ୍ଦର ତଥା ସଂତରଣଶୀଳ ଶୈଳୀର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ରୂପେ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇ ପାରେ । 'ଗାନ୍ଧିକୁ ଆମେ ମାନିବୁ, କିନ୍ତୁ ଆପଣାର କରିପାରିନାହିଁ । ଆମେ ଗାନ୍ଧିକୁ ଆମ ଚତୁର ମନର ଦ୍ରାଣକର୍ତ୍ତା (ମେସିହା) ରୂପରେ ଗ୍ରହଣ କରିଛୁ । ଦାନଦରିଦ୍ରର ଦ୍ରାଣକର୍ତ୍ତା ହିସାବରେ ବୁରଣ ଦେଶର ତାଙ୍କର ହିସାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିଛୁ । କିନ୍ତୁ ରୋଗ ଛାଡ଼ିବା ପରେ ରୋଗୀ ତାଙ୍କରକୁ ବୁଲିଗଲା ପରି ଆମେ ଆଜି ଗାନ୍ଧିକୁ ବୁଲି ସାରିଛୁଣି । ରୋଗୀ ବାରବାର ତାଙ୍କର ପ୍ରଶଂସା ପାଇଲା ପରି ଆମେ ବି ଗାନ୍ଧିକୁ ନେଇ ଏ ଦେଶର

ଭଳି ଭଳି ପୂଜା କରି ବସିକୁଣି । ତା'କୁ ଆମେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ, ସହର ମଝିରେ, ଦ୍ଵାର ଦେଶରେ ବା ଦେଉଳରେ ସବୁଠି ରଖିବାରେ ଭାରି ବ୍ୟସ୍ତ; କାରଣ ଆମ ଜୀବନ ଭିତରୁ ତାହାର ସମସ୍ତ ଅବଶେଷ କାଢ଼ିନେବା ଆମର ଅସଲ ମତଲବ । ଆମର ବିଚାର ଓ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଯେପରି ଗାନ୍ଧିଜୀଆର କ୍ଷୀଣତମ ଅପଲେପ ମଧ୍ୟ ନରହେ, ଆମେ ସେଥିଭାରି ଭାରି ସତର୍କ ହୋଇ ପଡ଼ିକୁଣି ।' ଏହା ସଜା ଜଣେ ଗାନ୍ଧିବାଦୀ ଭାରତୀୟର ଅନୁଭବ । ଏହି ମତବ୍ୟରେ ସାମାନ୍ୟତମ ବକ୍ତୃତା କି ଆଟୋପ ନାହିଁ । ଏକ ଦର୍ଶନକୁ ଅନ୍ତର ଦେଇ ଭଲ ପାଉଥିବା ଲୋକ କେବଳ ଏମିତି ଅନୁଭବ କରିପାରେ ।

ସବୁକଥା କହିବାରେ ଚିରରଂଜନଙ୍କ ଆବେଗ ଅଛି, ବିଚାରପଣ ଅଛି; ଭଲ କଥା ପ୍ରତି ସମର୍ଥନ ବି ଅଛି । ସେ ଭାରି ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ଭାବେ ଆପଣାର କଥା କହନ୍ତି । ଦୃଢ଼ତାର ସହିତ କହନ୍ତି । କହିବା କିନ୍ତୁ କେଉଁଠି ଆଦୌ ସ୍ଵାଗାନ୍ଧ୍ୟମୀ ନୁହେଁ କିମ୍ବା ବାବଦୁକ ବା ଅତି ବାଦଦୁକବନ୍ଧାମାନେ ଯେପରି ଟିକିଏ କଥାକୁ ରବାତମ୍ଭର କରି କହନ୍ତି ଚିରରଂଜନ ଆଦୌ ସେପରି ଲେଖନ୍ତି ନାହିଁ, କି କହନ୍ତି ନାହିଁ । ସେ ଯେ ଖାଲି ବୁଦ୍ଧିର କଥା କହନ୍ତି, ଆଦୌ ଭାବପ୍ରବଣ ନୁହନ୍ତି, ଏପରି ନୁହେଁ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ପ୍ରବଣତାର ଏକ ଆବେଗିକ ପରିପକ୍ୱତା ରହିଛି । ଶ୍ଵାତମ୍ଭର ପଦବିନ୍ୟାସର ଲୋଭ ବା ବିକାସ ତାଙ୍କ ଶୈଳୀର ଆଦୌ ଏକ ଅଂଶ ନୁହେଁ । ଭାଷାକୁ ଇଙ୍ଗା ପ୍ରଧାନତା ବା ସେପରି ବଚନ ବୈଶଦ୍ୟ ନାଁରେ ସେ କେଉଁଠି ନିହାତି ପାଣ୍ଡିତ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ବା କୃତ୍ରିମ କରି ପକାଇ ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଶୈଳୀରେ ଏକ ଲେଖକୀୟ ଆଚରିକତା ରହିଛି, ଯାହା ବହୁବ୍ୟକ୍ତି ଅଧିକ ପ୍ରଭାବଦୀପ୍ତ କରି ପାଠକ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚାଇ ପାରୁଛି । ତାଙ୍କ ବିଶ୍ଳେଷଣ ରୀତି ମଧ୍ୟ ବେଶ ଉଚ୍ଚମାନର । 'ତରଙ୍ଗ ଓ ଚଢ଼ିତ' ରେ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି- 'ଆମେରିକାରେ ଇଉରୋପୀୟ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ନୂଆ ଘର ତୋଳା ହେବା ଲାଗି ଟାଣୁଆ ମୂଲିଆ ଦରକାର- ଏହି ମୂଲିଆ ଯୋଗାଇବାର ଇତିହାସ ହେଉଛି ଆପ୍ତିକାରୁ ନିଗ୍ରୋ ଧରି ଆମେରିକାରେ ବିକିବାର ଇତିହାସ । ଏକ ବିଚାରକୁ କେତେ ସ୍ପଷ୍ଟ ରୀତିରେ କୁହାଯାଇପାରେ- ଉପଯୁକ୍ତ ବାକ୍ୟ ତାହାର ତମଦ୍ଵାର ଉଦାହରଣ ।

ଭାବ ଭାଷାକୁ ରବାତମ୍ଭର କରି କହିବା ପାଇଁ ସେ କେଉଁଠି ଦୁର୍ବଳୀତି ଶବ୍ଦ ଡାକନାମତ ଶୈଳୀର ପକ୍ଷପାତୀ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ସେ ଅବଶ୍ୟ ସବୁ କଥାକୁ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ପଲ୍ଲବିତ କରି କହିଛନ୍ତି । ସେହି ଭାବ ପଲ୍ଲବନତା ତାଙ୍କ ଶୈଳୀର ବିଶେଷତ୍ଵ । ଏହି ପଲ୍ଲବନତା ପ୍ରତି ପ୍ରତ୍ୟେକିତ ହୋଇ ଚିରରଂଜନ ଗୋଟିଏ କଥାର ପୁନରାବୃତ୍ତି କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି କେତେକ ପାଠକ ଯାହା କହିଥାନ୍ତି, ତାହା ନିହାତି ଅସତ୍ୟ ନୁହେଁ । ମାତ୍ର ଜଣେ ବଡ଼ଲେଖକ ନିଜ ଉପଲବଧିକୁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ପ୍ରକଟନ କରିବାକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ ହୋଇଥାଏ ।

ପୃଥ୍ବୀର ଚିତା ଆନ୍ଦୋଳନ ଓ ରଚନାତ୍ମକ ବିଶ୍ୱଭିତ୍ତିର ସରଳା କ୍ରମିକତାକୁ ସେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ଜଣେ ପୋଷ୍ଟର ସମାଜବିଜ୍ଞାନୀଙ୍କ ପରି । ବୈଜ୍ଞାନିକ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ତାଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣକୁ ଆହୁରି ନିର୍ଭୁଲ କରିଛି । ଚିରରଂଜନ ଶାସ୍ତ୍ର, ସାହିତ୍ୟ, ଧର୍ମ, ଜାତୀୟତା ସଂପର୍କରେ ଯେଉଁ ବିଶ୍ଳେଷଣ ସବୁ ବାଢ଼ିଛନ୍ତି- ତାହା ଅଧିକ ବାସ୍ତବ ମନେହୋଇଛି । କାରଣ ସେଥିରେ ରହିଛି ଜଣେ ସମାଜ ବିଜ୍ଞାନୀର ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ । ସାମାଜିକ ବିବର୍ତ୍ତନର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିଗକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ସେ ମଣିଷର ସହଜାତ ସୃଜନଧର୍ମ ତଥା ତା'ର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଚେତନା ବିଷୟରେ ଲେଖିଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ଜଣେ ସମାଜବିଜ୍ଞାନୀ, ନୂତନବିଦ୍ ବା ମନୋବିଜ୍ଞାନୀର ସମ୍ମାନ ଦିଆଯାଇପାରେ । ସେ ଯେପରି ମଣିଷ ଜାତିର ସାମାଜିକ ଭିତ୍ତିର ସ୍ୱରୂପକୁ ଅଧ୍ୟୟନ ରୁଡ଼ିକୁ ଲେଖିଛନ୍ତି ଏବଂ ନିଜସ୍ୱ ବିଚାରକୁ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି କରିଛନ୍ତି । ସେହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ତାଙ୍କୁ ଜଣେ ସମାଜବିଜ୍ଞାନୀ ତଥା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରୀର ମାନ୍ୟତା ଦିଆଯାଇପାରେ । ତାଙ୍କ ରଚନାଶୈଳୀ ଯେପରି ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ମୂଳକ, ସେହିପରି ଚିତାନ୍ତର । ମାତ୍ର ଏ ସକଳରେ ସେ ନିଜର ଆତ୍ମା ଓ ଅନ୍ତରକୁ ମିଶାଇଛନ୍ତି । ଫଳତଃ ତାଙ୍କର ରଚନାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଂଶଟି ହେଉଛି ମାନବୀୟ ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା ।

ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି- ‘ଯେତେବେଳେ ଲେଖକ ଆପଣାର ମାନସ ସରାରେ ପାଠକମାନଙ୍କ ସହିତ ଯାଇ ମୁହାଁମୁହିଁ ହୋଇ ବସିପାରେ ସେତିକିବେଳେ ସେ ଆପଣାର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅନୁଭୂତିଗୁଡ଼ିକୁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ସାର୍ଥକ ଭାବରେ ବାଢ଼ି ଦେବାକୁ ସମର୍ଥ ହୁଏ ବୋଲି ମୁଁ ଗାହୁଛି ।’ (କେତେ ଦିଗତ) ପାଠକର ଆତ୍ମା ଓ ଅନ୍ତରର ସନ୍ନିବିତ ହେବା ତାଙ୍କ ଲେଖାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ପାଠକର ଜୀବନବୃତ୍ତକୁ ନାନା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖି ଲେଖିବା ପାଇଁ ସେ ଯେପରି ଅଜ୍ଞାନୀରବନ୍ଧ ।

ସେ ଆପଣା ଜୀବନର ଅଜସ୍ର ଅଭିଜ୍ଞତା ଓ ଅନୁଭୂତି ଧରି ପାଠକମାନଙ୍କ ସାମ୍ନାକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ଲେଖାରେ ପ୍ରଚୁର ଅନୁଭୂତି ଥିଲେ ରଚନାଶୈଳୀର ଏକପ୍ରକାର ତାବୁତା ପାଠକକୁ ବେଶ୍ ପ୍ରଭାବିତ କରିପାରେ । ପାଠକକୁ ବିମୋହିତ କରିଦିଏ ଲେଖକଙ୍କ ରଚନାର ଭାବପୂର୍ଣ୍ଣତା । ସେଠି ପାଠକ କେତେବେଳେ ଆଭିଧାନିକ ପରି ଧାଡ଼ି ଗୁଡ଼ିକର ଅର୍ଥ ସ୍ପଷ୍ଟ କରେ ନାହିଁ । ସେ ବ୍ୟଞ୍ଜନାକୁ ବୁଝେ । ଲେଖକର ବିଚାର ଓ ଅନୁଭୂତିକୁ ତା ନିଜର ପରିଚିତ ଅନୁଭୂତି ବୋଲି ମନେକରେ । ପାଠକ ନିଜ ଅନୁଭବ, ନିଜ ଆବେଗ ଓ ନିଜର ପ୍ରବଣତାକୁ ଚିରରଂଜନଙ୍କ ଲେଖାରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣଭାବେ ଦେଖେ ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଷୟର ଯେଉଁ ସାଂସ୍କୃତିକ ପ୍ରସଙ୍ଗନିଷ୍ଠତା, ସାମାଜିକ ବିବର୍ତ୍ତନ ଓ ସମୟର ପ୍ରଭାବ ରହିଛି ସେସବୁକୁ ଚିରରଂଜନ ସୁନ୍ଦର ସରସ ଶୈଳୀରେ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିଛନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟର ଶିଳ୍ପାୟନ ବହୁପ୍ରସଙ୍ଗୁକ । ଏହାର ଏକ ସାଂସ୍କୃତିକ ପ୍ରସଙ୍ଗନିଷ୍ଠତା ଏବଂ ଏକ ଦୃଢ଼ମୂଳ ସମାଜ ସଂପର୍କ ରହିଛି ବୋଲି ସେ ବିଶ୍ୱାସ କରିଛନ୍ତି । ସେଇଥିପାଇଁ ସାହିତ୍ୟ

ବିଷୟକ ତାଙ୍କର ବିଚାର ସବୁ ନିହାତି ନାୟନିକ ବା ନିହକ ଆବକାରିକ ହୋଇନାହିଁ । ସେ ତେଣୁ ସାହିତ୍ୟ କହିଲେ ଆବକାରିକ ଆଚୋପକୁ କେବଳ ବୁଝି ନାହିଁ । ସେ ଖଲିଲ କିତ୍ରାନ, ବୋରିସ ପାସ୍ତରନାକ, ସିନୋଜା, କିରକେଗାର୍ଡ, ସାର୍ତ, ଦସ୍ତୋଭସ୍କି, ଭୀମ ବୋଇ, ଗଙ୍ଗାଧର, ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଆଦି ସାହିତ୍ୟିକ ବା ଦାର୍ଶନିକଙ୍କ କଳ୍ପ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉପରେ ଯେଉଁଠି କିଛି ମଙ୍ଗଳ ଦେଇଛନ୍ତି, ତାହା ମଣିଷ ଜୀବନର ଅଭ୍ୟୁତ୍ତରର ପ୍ରୀତି ପୁଲକକୁ ଯେପରି ଉଦ୍‌ଘାଟିତ ହୋଇ ଆସିଥିବାପରି ଅନୁକୂଳ ହୁଏ । ସେ ଲେଖକମାନଙ୍କୁ ଆପଣା ଚିତର ଦେଇ ହିଁ ଅନୁରବ କରନ୍ତି । ତେଣୁ ସ୍ମରାବତଃ ତାଙ୍କ ଲେଖକ ସଂପର୍କିତ ବିଚାର ତାଙ୍କ ଲେଖକ-ପ୍ରୀତି ଓ ବୁଦ୍ଧିର ସମବାୟରେ ଅଲଗାପ୍ରକାରର ହୋଇଯାଏ । ଅନ୍ୟ ଆଲୋଚକମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିଠାରୁ ତାଙ୍କ ବିଚାର ବାରି ହୋଇପଡେ ।

ପ୍ରକୃତରେ ଜଣେ ଋତ୍ୟୁ କି ପତ୍ୟା, ମର୍ତ୍ତ୍ୟ କି ଅମରାବତୀ, ଜାତୀୟ ଜୀବନର ବୃହତ୍ତର ପୃଷ୍ଠଭୂମିକୁ ଲେଖୁ, କି ଏକାନ୍ତ ଅପାସୋରା ଚରିତ୍ରସବୁ ଚିତ୍ରଣ କରୁ, ସେ ସବୁକିଛି ବୈଷମ୍ୟର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ବରେ ଏକ ବର୍ଣ୍ଣାତ୍ମ୍ୟ ମାନବାତ୍ତ୍ବର କଥା ହିଁ ଶେଷିଥାଏ; ଯାହାକୁ ପଢ଼ିଲେ ପାଠକ ତା'ପରି ଅନେକଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରେମ ଓ ପୁଲକରେ ସଂଯୋଗିତ ହେବା ପାଇଁ ଉଦ୍‌ବୋଧିତ ହୁଏ । ଚିତ୍ତରଂଜନଙ୍କ ସବୁ ଲେଖାର ଜଣେ ସମର୍ଥ ପାଠକ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ବା ପରୋକ୍ଷରେ ଏହି ଉଦ୍‌ବୋଧନକୁ ହିଁ ଉପଲବ୍ଧ କରିଥାଏ । ବିଶ୍ୱଜୀବନ ପ୍ରତି ତା' ପ୍ରାଣର ଉନ୍ମୁଖତା ବଢ଼େ । ସେ ତା'ର ସ୍ମୃତି ଉତ୍ତର ଜୀବନ ଭିତରୁ କ୍ରମଶଃ ଏକ ସମ୍ବଳିତ ଜୀବନବୋଧ ଆଡ଼େ ମୁହାଁଏ । ସବୁ ସତ୍ତ୍ୱ ଶାସ୍ତ୍ର ଓ ସାହିତ୍ୟରେ ବସ୍ତୁତଃ ଏଇ କଥା ହିଁ ଲେଖାଯାଇଥାଏ । ଚିତ୍ତରଂଜନଙ୍କ ଏହି କେତୋଟି ବାକ୍ୟ ସେ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅତି ଚମତ୍କାର- 'ଯଥାର୍ଥରେ ସୃଜନାତ୍ମକ ହୋଇଥିଲେ ସାହିତ୍ୟ ଆଉ ତା'କୁ ଲେଖୁଥିବା ସାହିତ୍ୟିକର ଚେତନାକୁ ବଦଳାଇ ଦିଏ, ତା'କୁ ନୂତନ ନାନା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଆଣି ଦେଇଯାଏ । ସେହି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଅଣ୍ଟାକୁ ସିଧା କରିଦିଏ, ସୃଜନାତ୍ମକ ଭାବରେ ବାଟ ଚାଲିବା ଲାଗି ଆମର ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଏକ ମେରୁଦଣ୍ଡ ଆଣି ଦେଇଯାଏ ଏବଂ ମେରୁଦଣ୍ଡ ଥିବା ମଣିଷମାନେ ହିଁ ନିଜକୁ ବଦଳାନ୍ତି, ସମସ୍ତଙ୍କର ସଖ୍ୟା ନିମନ୍ତେ ସାହସ କରିପାରନ୍ତି- ସଚେତନ ମଣିଷ ହିଁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସଚେତନ ହେବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ । ସେତେବେଳେ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ସୋପାନ ଉଠିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ, ଗନ୍ୟସ୍ତ ହେବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ ।' (ସାହିତ୍ୟ ଓ ...)

ଏକ ବୃହତ୍ତର ଜାତୀୟ ଜୀବନ ହେଉଛି ପ୍ରକୃତରେ ସାହିତ୍ୟରେ ଆତ୍ମା । ଏହାକୁ ବାଦଦେଇ କୌଣସି କଳାକବିତାକୁ ଠିକ ଭାବେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇ ନପାରେ । ତାଙ୍କ ରଚନାର ବଡ଼ସ୍ମୃତି- ଏକ ବିଷ୍ଣୁତ ଆତ୍ମିକ ଭାବକୁ ନିରୂପଣର ଆତ୍ମରିକ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା । କାର୍ଲାଇଲ, ରବିନ୍, ଇମର୍ସନ, ହକସଲେ, ବୁକା ପ୍ରମୁଖ ଋତ୍ୟୁ ଲେଖକମାନଙ୍କର

ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ଯେପରି ସବୁ ସମୟ ଓ ସବୁ ମଣିଷକୁ ଚିତ୍ରଣ କରିଥାଏ- ଚିତ୍ତରଂଜନଙ୍କ ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ସେହିପରି ସାର୍ବଜନୀନ ଏବଂ ତାହା ବହୁ ଭାବରେ ମଣିଷର କ୍ରମବିକଶିତ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ପରଂପରା ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବେଶିତ ।

ଚିତ୍ତରଂଜନଙ୍କ ରଚନାରେ ଲଳିତ ନିବନ୍ଧର ଲାଳିତ୍ୟ, ଛଳ ଛଳ କବିତ୍ୱ ଓ ସରସ ତଥା ସ୍ଥିର ଶୈଳିକତାର କଳାତ୍ମକ ସମବାୟ- ଯାହା ପାଠକର ମନ ଓ ଚେତନାକୁ ବିଶେଷ ଭାବେ ସର୍ଜି କରେ । ‘ଶିବାଚାର୍ଯ୍ୟ’, ‘ଜଙ୍ଗଲ ଚିଠି’ ପରି ଗ୍ରନ୍ଥ ସମୂହ ସରଳ ତଥା ଆପାତତଃ ଆତ୍ମନିଷ୍ଠ ମନେହେଲେ ହେଁ ପ୍ରକୃତରେ ସେହି ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକରେ ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନର ଗୁଡ଼ଭସ୍ମିତ ରହିଛି । ଏ ସମସ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଆମେ ଉଭୟ ଶାସ୍ତ୍ର ଓ ସାହିତ୍ୟର, ପ୍ରଜ୍ଞା ଓ ଆବେଗର ସମନ୍ୱୟ ଦେଖୁଁ । ଲେଖକଙ୍କ ସ୍ୱନିଷ୍ଠ ଅନୁରବ ତଥା ବ୍ୟକ୍ତିକ ଦୃଷ୍ଟିରଙ୍ଗୀ ଉଲ୍ଲିଖିତ ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କରେ ଅନେକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସହିତ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଛି । କେବଳ ବିବରଣୀ ପ୍ରଦାନ, କି ତତ୍ତ୍ୱ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ ନୁହେଁ, ମଣିଷର ସକଳ ସଦ୍‌ଗୁଣ ଓ ସର୍ଜନାତ୍ମକ ଚମତ୍କାରିତା ସବୁକୁ ସ୍ପୃତି କରିବା ହେଉଛି ତାଙ୍କ ଲେଖାର ମୂଳ ଆବେଶ । ସାହିତ୍ୟରେ ମଣିଷଜୀବନ କେତେ ଚମତ୍କାର ଭାବେ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇପାରେ, ତା’ର ସକଳ ଜୀବନୀଶକ୍ତି କେତେ ସୁନ୍ଦର ଭାବେ ଉଭାସିତ ହୋଇପାରେ- ଚିତ୍ତରଂଜନ ଆପଣା ବିଶ୍ଳେଷଣ ମାଧ୍ୟମରେ ସେଗୁଡ଼ିକର କଳନା କରିଛନ୍ତି ।

ସମାଜ ବ୍ୟବସ୍ଥା, ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଓ ସଂସ୍କାର ଚେତନାରେ ଯାହାକିଛି କଳାଶ୍ୟାଙ୍କର, ଯେଉଁଥିରେ ଜନମଙ୍ଗଳକର ଭାବନା ନିହିତ, ସେସବୁକୁ ନିଜର ଶିଳ୍ପୀ ଜୀବନ ଭିତରେ ଚିତ୍ତରଂଜନ ବାରମ୍ବାର ଦୋହରାଉଛନ୍ତି । ପୁଣି ସେ ଭାରି କ୍ରୋଧର ସହିତ ନିନ୍ଦା କରିଛନ୍ତି ବିବେକହୀନ ମଣିଷମାନଙ୍କୁ- ସେମାନେ ଯେତେ ବଡ଼, ସାମଗ୍ର ହୁଅନ୍ତୁ ପଛେ, ସେ ସଂଘ, ସମାଜ, ଅନୁଷ୍ଠାନର ଘୋର ବିରୋଧ କରିଛନ୍ତି । ମାନବୀୟାକୁ ସଜ୍ଜିତ କରୁଥିବା ଉତ୍ସାହମାନଙ୍କୁ ବ୍ୟଙ୍ଗ କରିଛନ୍ତି । ଚିତ୍ତରଂଜନ ସେଇଠି ଅଧିକ ଟିକିଏ କର୍କଶଭାଷୀ ଓ ନିଷ୍ଠୁର- ଯେଉଁଠି ଧର୍ମ ପାଗଳ ହାତୀ ପରି ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ଦଳି ପକାଉଛି । ମଣିଷମାନେ ଯେଉଁଠି ପିଂପୁଡ଼ି ପରି, ସେଠି ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ସଂଜ୍ଜ ନରଞ୍ଜିତ ହେବ କିପରି ? ସେ ତେଣୁ ଅନେକ କଥାରେ ଭାରି ରୋକଠୋକ ଓ ଭାରି କଢ଼ା କଥାରେ ଉର୍ଦ୍ଧନା କରିଛନ୍ତି ବ୍ୟକ୍ତି- ବିରୋଧୀ ସେହି ସଂଘଗୁଡ଼ିକୁ । ଜଣେ ଶିଳ୍ପୀ ନିଜର ଆତ୍ମାକୁ ପ୍ରକଟିତ କରିବାକୁ ଅଙ୍ଗାକାରବଦ୍ଧ ହେଲେ ସେ ଆଦୌ ସାଲିସ କରେ ନାହିଁ, କି ଅଧସ୍ଥମାନେ ଉପରିସ୍ଥମାନଙ୍କୁ ବକ୍ରବଚନ କହି ତୁଷ୍ଟ କଲା ଭଳି ମୁହଁ ମୁଲାଇ କରେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ତାହା ଧର୍ମ ହେଉ କି ଜାତୀୟତା ହେଉ, ମଣିଷ ବିରୋଧୀ ବାଜେ ସଂଘ ବା ସମସ୍ତିଗତ ଅନୁଷ୍ଠାନ ପ୍ରତି ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନୁଦାରତା ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ।

ପାଠକଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ରଚନାବଳୀ ଭଲ ଲାଗିବାର ଅନ୍ୟ ଏକ କାରଣ- ତାଙ୍କର ନିଜସ୍ୱ ବିଚାରଧାରା ଓ ସେଥିପ୍ରତି ଗଭୀର ଆତ୍ମନିକଟତା । ଏ ସଂସାରର ସମାଜପତିମାନେ ଯେଉଁ

ମତ ମତବ୍ୟ ସବୁ ବାଢ଼ିଛନ୍ତି, ଅନେକ ଯେଉଁ ବିଚାରଧାରାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି- ସେହି ସଂଖ୍ୟା ଗରିଷ୍ଠ ବିଚାରକୁ ମାନି ନେଇଥିବା 'Philistine' ସେ ନୁହନ୍ତି । ସେ ବରଂ ସବୁକଥାରେ ଜଣେ ଶୁଦ୍ଧ ବ୍ୟକ୍ତିବାଦୀ- ଯାହାଙ୍କ ଅସଲ କାମ ସବୁ ବିଚାରକୁ ନେଇ ନିଜର ଏକ ବିଚାର ଉପସ୍ଥାପନ କରିବା । ଏମିତି ଲେଖକ ଜଣେ କେବେ ଅସାର କଥା କହେନି କି, କାହାର ଅଶ୍ରୁଣ୍ଡ ଅପ୍ରେମକୁ ସରମନ ସ୍ଥାନ କରେନି । କାରଣ ଜଣେ ବଡ଼ ଶିଳ୍ପୀ ବା ସାହିତ୍ୟିକ ନିଜର ନିଜା ଉପଲବ୍ଧି ବିଷୟରେ ଅନଳକୃତ ବକୃତା କରନ୍ତୁ, କି ଚର୍ଚ୍ଚିତ ରୂପକାମ୍ବକତା ଭିତରେ ତାହା ବ୍ୟକ୍ତ କରନ୍ତୁ, ସେଥିରେ ସେମିତି ମହାକାବ ଗର୍ଭରେ ତଥାପି ବଞ୍ଚିଥିବା ଓ ଉଧାରବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିବା ପ୍ରକଣ୍ଡତା ସବୁ ପ୍ରତୀକିତ ହୋଇଥାଏ ।

ଓଡ଼ିଶାର ଦୀର୍ଘ ଚିରିଶ ଚାଳିଶ ବର୍ଷ ଧରି ନିୟମିତ ଲେଖୁଥିବା ଅନେକ କବି ଓ ଲେଖକ ଅଛନ୍ତି- ଯେଉଁମାନଙ୍କର ନିଜସ୍ୱ ଭାବତେଜନା ବୋଲି କିଛି ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ କୃତିରେ ଖାସ ପାଠକର ଅନ୍ତରକୁ ଗଭୀର ଭାବେ ଛୁଇଁଲା ଭଳି କଥାର ଅଭାବ ରହିଛି । ଖାଲି ଥୋଡ଼ ବଡ଼ି ଖଡ଼ା, ଖଡ଼ା ବଡ଼ି ଥୋଡ଼ । ଏମିତି ଦଳେ କବି ଓ ସମାକ୍ଷକ ଅଛନ୍ତି ଯେଉଁମାନେ ଖାଲି ଲେଖୁଛନ୍ତି ଓ ଲେଖୁଛନ୍ତି; ଅଥଚ ମଣିଷର ଆତ୍ମା-ଅନ୍ତର ବିଷୟରେ ମୂଲ୍ୟବାନ କଥା ପଦ୍ୟ କେଉଁଠି ଉଦ୍ଧାରଣ କରିନାହାଁନ୍ତି । ଚିରରଞ୍ଜନ ଦାସ କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ବିଷୟରେ ଲେଖନ୍ତୁ ନା କାହିଁକି ତାଙ୍କ ଚେତନାର ଭାବମଣ୍ଡଳ ବିଶାଳ ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ମହାକାବ ଗର୍ଭରେ ମଣିଷ ଜାତିର ସୁଦୀର୍ଘ ବିବର୍ତ୍ତନ ବିଷୟରେ କିଛି ଖାସ କଥା କହିଛନ୍ତି । ତାହା ମଣିଷର ଧର୍ମ କି ସାହିତ୍ୟ, ଦୟା ଓ କରୁଣା, ବର୍ବରତା ବିଷୟରେ ହେଉ ସେ କାହାରି ପ୍ରତି ଅନାଗ୍ରହତା ପ୍ରକାଶ କରିନାହାନ୍ତି । ପୁନଶ୍ଚ ସେ ମଣିଷ ଗଢ଼ା ସବୁ ବିଷୟରେ ମଣିଷକୁ ହିଁ ମୁଖ୍ୟତଃ ଲେଖିଛନ୍ତି । ମଣିଷର ଉଷ୍ମ ସଂବେଗକୁ, ତା'ର ଧର୍ମ, ସାହିତ୍ୟ, କଳା, କବିତା, ଶିକ୍ଷାରେ ସେ ଠାବ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ଏକ ନିଜା ମଣିଷ ତାଙ୍କ ବିଚାରର କେନ୍ଦ୍ର ହୋଇଛି । ଏହା ଅଧିକାଂଶରେ ଅସ୍ଥିତ୍ୱବାଦୀ । ପାଠକର ମୂଳଚେତନା ସରସ ହେବାର କାରଣ ହେଉଛି ଚିରରଞ୍ଜନଙ୍କ ମଣିଷର ଉଷ୍ମ ସଂବେଗ ବିଷୟକ ବିଶ୍ଳେଷଣ । ଜାତି, ସମାଜ, ଧର୍ମ ଓ ଜାତୀୟତା ନାଁରେ ଯେଉଁ ଆଦିମ ଅବୈଜ୍ଞାନିକ ବିଶ୍ୱାସ ସବୁ ମଣିଷ ଭିତରେ ପ୍ରଚଳିତ ତାହା ଜୀବନ ପାଇଁ ଯେ କେତେ ବାଧକ, ଜଣେ ସମର୍ଥ ଲେଖକ ହିସାବରେ ବିଶ୍ୱର ବିଶାଳ ଇତିହାସରୁ ବହୁ ନଜିର ଦେଇ ସେ ତାହା ଦେଖାଇଛନ୍ତି । କିରକେଗୋର, ସାର୍, ନିତ୍ସେ ପ୍ରମୁଖ ଅସ୍ଥିତ୍ୱବାଦୀ ମାନଙ୍କ ପରି (ମଣିଷକୁ ଧର୍ମ ଓ ସମାଜର ଅତ୍ୟାଚାର କବଳରୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ଅଜ୍ଞାକାରବଦ୍ଧ) ସୃଷ୍ଟି ମାଧ୍ୟମରେ ଆପଣାକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି ।

ଚିରରଞ୍ଜନଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି ସମୂହ ତେଣୁ ମାନବ କଲ୍ୟାଣକର ସେହି ସୃଜନଶୀଳ ସଦ୍‌ବିଚାର ଅବିଭିନ୍ନ । ଘଟଣା ବହୁଳ ମଣିଷର ସୁଦୀର୍ଘ ଇତିହାସ ସେଥିରେ ପ୍ରତୀକିତ । କେତେ ଚିତ୍ର

ଚରିତ୍ର ସଂସ୍ଥାପିତ । ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ସମସ୍ତରୁ ପୃଥ୍ବୀର ତିରୁ ଭବବେଦନକାରୀ କୌଣସି କଥା ଯେପରି ବାଦ ଯାଇନି । ସରସ ସୁନ୍ଦର ଉପସ୍ଥାପନା ତିରା ବିପ୍ଳବର ଯେପରି ଏକ ଏକ ସୁରମ୍ୟ ଚିତ୍ରପଟ । ସବୁ ଚିତ୍ର ଚରିତ୍ର ଆପେକ୍ଷିକ ଭାବେ ଯେମିତି ମନୋଜ୍ଞ ଅନୁଜ୍ଞା ଆଡ଼କୁ ଉତ୍ତରଣଶୀଳ । ତାଙ୍କ ନିବନ୍ଧ ସବୁ ତେଣୁ ବହୁବିଧ ଉଚ୍ଚିତର ଏକ ଏକ ବୃହତ ପରିମାଣକ, ଅଥଚ ବ୍ୟାପ୍ତି ସବୁ ଉତ୍ତରଣ ତାଙ୍କ ବକ୍ତବ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକର ଏକ କେନ୍ଦ୍ରାଭିମୁଖୀନତା ରହିଛି ଓ ବକ୍ତବ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଅଧିକାଂଶରେ ପ୍ରତିପାଦନମୁଖୀ ଓ ଘନବଦ୍ଧ ହୋଇପାରିଛି ।

ତିରୁରଂଜନ ପାଠକର ସୃଜନଶୀଳ ମନକୁ କେବଳ ନୁହେଁ, ତା' ଅଭ୍ୟନ୍ତରର ଅଭିଳାଷକୁ ଯଥାର୍ଥରେ ରଂଜି ଦେଇଛନ୍ତି । ଏ ରଂଜନ ତାଙ୍କ ରଚନା କର୍ମର ଶବ୍ଦ ଯୋଡ଼ଣରେ, ଚେତନା ସଂସ୍ଥାପନ ବା ଭାବସୁଂପନରେ ନିହିତ ନୁହେଁ । ସେ ମଣିଷର ମନ, ସ୍ୱପ୍ନ, କଳ୍ପନାର ବହୁ ଅଭ୍ୟନ୍ତରକୁ ଭେଦିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ନିଜସ୍ୱ ଉପଲବ୍ଧ ଓ ଦର୍ଶନ ପ୍ରତି ଅଙ୍ଗାକାରବଦ୍ଧତା ରହିଛି ଏବଂ ସେହି ଅଙ୍ଗାକାରବଦ୍ଧତା ହିଁ ଭାବ ପରିଚ୍ଛନ୍ନତାର କାରଣ ହୋଇଛି । ହୁଏତ ତାଙ୍କର ଏହି ବ୍ୟବହୃତଦାମ୍ଭକ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗା ଗିତରେ ସେ କବି ପରି ପ୍ରସଙ୍ଗକ ହୋଇଛନ୍ତି । ସମାଲୋଚକ ନର୍ଥପ ପ୍ରେ 'Criticism can talk and all the arts are dumb' ବୋଲି ଯେଉଁ ଅଭିମତ ଦେଇଛନ୍ତି- ତାହା ବହୁଦୃଷ୍ଟିରୁ ଯଥାର୍ଥ ।

ନିଜର ବିବରଣୀ ପ୍ରଦାନକୁ ପୁଂଜି କରି କିମ୍ବା କୌଣସି ବିଷୟକୁ କେବଳ ବର୍ଣ୍ଣନା ଗିତରେ ପ୍ରକଟନ କରିବାର ନିଷ୍ପତ୍ତି କରି ସେ ତାଙ୍କ କୌଣସି ଲେଖାର ପରିକଳ୍ପନା କରି ନାହାନ୍ତି; ବରଂ ଆପଣା ପ୍ରାଣର ବିଳାସ ଓ ଚଞ୍ଚଳିତ ଏକାନ୍ତ ସୃଜନଶୀଳ ଉଲ୍ଲାସକୁ ଆପଣା ଆତ୍ମା ଓ ଅନ୍ତରର ବିଚାରପଣା ଗିତରେ ଲେଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ସେଥିରେ ପ୍ରାଣର ଉଲ୍ଲାସ ସମିଶ୍ରିତ ହୋଇଥିବା କାରଣରୁ ତାଙ୍କ ଶୈଳୀ ଯଥାର୍ଥରେ ଏତେ ତିରୁରଂଜକ ହୋଇପାରିଛି । ଗୋଟିଏ ଜନପଦ, ଜନପଦର ବର୍ଣ୍ଣାତ୍ମ୍ୟ ଚୈତ୍ର ଉପବନ, ତାର ମଣିଷ, ସେମାନଙ୍କ ଦୁଃଖ, ଦୁଃସ୍ଥିତି, ସେମାନଙ୍କ ଭାଗ୍ୟ ଭଗବାନ, ଅତୀତ ବର୍ତ୍ତମାନ, ସେମାନେ ଜାଣିଥିବା ସମୟଖଣ୍ଡ ସବୁକୁ ସେ ଜଣେ ବିଚାର ଦାର୍ଶନିକ ଭାବେ ଦେଖିଛନ୍ତି ଏବଂ ଋଦ୍ୟ ହେଉ ପଛେ, କବି ଭାବରେ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଯେ କୌଣସି ଜନପଦର ସଂଗ୍ରାମଶୀଳ ମଣିଷକୁ ଦେଖିଲାବେଳେ ମଣିଷ ଜାତିର ଇତିହାସର ବହୁ ଭାବତରଙ୍ଗ ଚତିତ୍ ରତିରେ ତାଙ୍କ ତିରୁମିନିକୁ ଉଦ୍‌ବେଳିତ କରିଛି । ସେହି ଉଦ୍‌ବେଳନା ହିଁ ତାଙ୍କର ଅସଲ ବିଚାରପଣା, ଯାହା ତାଙ୍କ ଶୈଳୀକୁ ଅଧିକ ପ୍ରାଣବାନ ଓ ଆପଣାର କରିଛି । ମଣିଷର ଦିବ୍ୟଜୀବନ ପ୍ରତି ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣର ଉନ୍ମୁଖତା ଏବଂ ନୀତି ଓ ଆଦର୍ଶ ପ୍ରତି ତାଙ୍କ ଆତ୍ମାର ସମର୍ପଣ ଅଛି । ଏସବୁ ସବୁ ବିଚିନ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ପୂର୍ବରୁ ସୂଚିତ ହୋଇଛି ଯେ, ସେ ସାଧାରଣ ଜୀବନ ଜାଣିଥିବା ମଣିଷକୁ ଅସଭ୍ୟ ବା ଇତର ବୋଲି ଜ୍ଞାନ କରିନାହାନ୍ତି ଅଥବା ସେମାନଙ୍କୁ ନୀତିର ଚାନ୍ଦୁକ

ମାରିନାହାତି । ସ୍ବାଧୀନତା ଅପେକ୍ଷା ରୁଚି ଖଣ୍ଡିଏ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଥିବା କ୍ଷୁଧାର୍ଥ ମଣିଷମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଦରଦ ଅଧିକ ରହିଛି । ସେଇଥିପାଇଁ ମରମୀ ପାଠକଟିଏ ତାଙ୍କ ଅସଂଖ୍ୟ ଗଦ୍ୟଧାଡ଼ି ଭିତରେ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜକ କବିପଣକୁ ହିଁ ଉପଲବ୍ଧ କରିଛି ।

ତରୁଣ ଓ ପ୍ରବୀଣ ନିର୍ବିଶେଷରେ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କ ରଚନାପ୍ରତି ଅଧିକ ଆକୃଷ୍ଟ ହେବା ପଶ୍ଚାତରେ ରହିଛି ଏହି ଏକାନ୍ତ ରସାୟୁତ ଜୀବନଦୃଷ୍ଟି । ଆପଣା ଲେଖା ଭିତରେ ମଣିଷ ସହିତ ସଂପର୍କିତ ହେବାକୁ ସେ ଅଭିଜାଣ ପୋଷଣ କରିଛନ୍ତି । ଏ ଆର୍ତ୍ତ ଅଶ୍ରୁର ବସୁନ୍ଧରା ପରିଶେଷରେ ତାଙ୍କୁ ସେହି ସଂପର୍କିତ ଇନ୍ଦ୍ରା ଭିତରେ ପୁଷ୍ପସବକିତ ଅମରାବତୀ ପରି ଲାଗିଛି ।

ଇତିହାସରେ ମଣିଷର ନାନା ଚୁଟି ବିଚ୍ୟୁତି, ନାନା ଅକଲ୍ୟାଣକର ଦୁଃସ୍ଥିତି ସବୁ ଏ ବସୁନ୍ଧରା ସୁନ୍ଦର ଓ ତା'କୁ ସମସ୍ତେ ପ୍ରିୟଜ୍ଞାନ କରିବା ଉଚିତ୍ । ସେହି ସୁନ୍ଦର ସଂସାରରେ ମଣିଷ ଜୀବନ ଆହୁରି ଅନୁପମ । ‘ମ୍ୟାନ ଇଜ ଦି ହାଇଏଷ୍ଟ ସବଜେକଟ’ ଏହିପରି ଏକ ନିଦା ଓ ଏକାନ୍ତ ସ୍ବଜନଶୀଳ ଉପଲବ୍ଧି ତାଙ୍କ ରଚନାରେ ଗାଢ଼ରୁ ଗାଢ଼ତର ହୋଇଛି । ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଅନେକଦ୍ରୁ ଅନେକ ବିପଜ୍ଜତା ଓ ବିରଜ୍ଜ ଜୀବନ ସବୁକୁ ଦେଖାଇବାକୁ ଅଧିକ ପ୍ରଣୋଦିତ ହେଲାପରି ମନେ ହୋଇଥିଲେ ହେଁ ସେ ମଣିଷର ଉତ୍ତର କୈନ୍ଦ୍ର ଯାତ୍ରା ପ୍ରତି ହୋଇଛନ୍ତି ଉତ୍କୁଖ, ଉତ୍ତାନପାଦ । ତାଙ୍କ ଜୀବନ ଓ ଦର୍ଶନ ହୋଇଛି ଆନନ୍ଦ ଅନ୍ୱେଷଣର ଚରଚର ଆବେଗ ଓ ଆହ୍ୱାନ । ଜଣେ କବିର ଜୀବନ-ସଂଗୀତ । ତାହା ଗଦ୍ୟ ନୁହେଁ, କି କବିତା ନୁହେଁ- ଉଭୟ । ଅନ୍ୟ ଶବ୍ଦର କହିଲେ-ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନୀୟ ।

ସମାଲୋଚକ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ

ଶ୍ରୀ ବିଜୟ କୁମାର ନନ୍ଦ

-ଏକ-

ନିଜ ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନର ମୂଳମନ୍ତ୍ରକୁ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଶିକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି ବେନିତିକୃତି ସିନୋଜାକ ପାଖରୁ । ସେ ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦତ୍ତ “ମୋ’ଜୀବନ ମୋ’ ସାହିତ୍ୟ” ଶୀର୍ଷକ ଅଭିରାଷଣରେ କହିଛନ୍ତି, “ନିଜର ଏକ ଡିଓରେ ସିନୋଜା ଲେଖୁଥିବା ଗୋଟିଏ ବାକ୍ୟ ସତେ ଅବା ମୋ’ ଜୀବନରେ ଏକ ମନ୍ତ୍ର ହୋଇ ରହିଗଲା । ସେହି ବାକ୍ୟଟି ହେଉଛି : Do not weep, do not wax indignant, understand,- ମୂଳ ଲାଟିନ୍ ଭାଷାରେ ଏହି ବାକ୍ୟଟିକୁ ସେ ଏହିପରି ଲେଖୁଥିଲେ : Non ridere, non Lugere, neque detestari, sed intelligere,- କାନ୍ଦ ନାହିଁ, ନ୍ୟାୟ କରିବାର ପାନ୍ଥରେ ପଡ଼ନାହିଁ କୁହ ହୋଇ ରହିନା କରନାହିଁ, ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକର । ଏହି ବାକ୍ୟଟି ମୋ’ର ଜୀବନକୁ ବଦଳାଇ ଦେଲା” (ଦାଣ୍ଡ, ଗୌରାଙ୍ଗଚରଣ ସଂପାଦିତ : ୧୯୯୧, ୧୧) ।

ଦାର୍ଶନିକ ସିନୋଜାକ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ମତରେ କେବଳ ଜାଣିବା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରାୟ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ସଂଘଟିତ ହୁଏନାହିଁ । ବୁଝିଲେ ମଣିଷ ନିଜେ ବଦଳିଯାଏ ଏବଂ ସଂସାରକୁ ବଦଳାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକରେ । ତେଣୁ ସାହିତ୍ୟିକ ପ୍ରଥମେ ଜୀବନ, ମଣିଷ, ସମାଜ ଓ ପରିବେଶକୁ ବୁଝିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସାହିତ୍ୟ ହେଉଛି ପରିବର୍ତ୍ତନର ଏକ ମାଧ୍ୟମ । ଏହା ଭିତରେ ବଦଳାଏ, ବାହାରେ ବି ବଦଳାଇବାର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣା ରଖିଥାଏ । ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନକୁ ଯେତିକି ସମାସ୍ତାତ୍ମକ ଭାବରେ ଦେଖିଛି, ସିଏ ସେତିକି ପରିବର୍ତ୍ତନ-ସମର୍ଥ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖିପାରିବ । ଚଲୁଚେଆର୍, ରସୋ ଏବଂ ସେକ୍ସିଆର ଇତ୍ୟାଦି ଗୁଣଗୁଣରେ ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟର ଜନ୍ମ ହେଉଛି ଜୀବନ । ଜୀବନଠାରୁ ପନ୍ଥାୟନ କରବା ପାଇଁ ସେମାନେ ସାହିତ୍ୟ ରଚନା କରିନାହାନ୍ତି, ଜୀବନର କଥା କହିବାପାଇଁ ସେମାନେ ଶ୍ରଦ୍ଧାଶୀଳ ହୋଇଛନ୍ତି । ସମୁଦ୍ରକୁ ମଧ୍ୟ ଆପଣା ସହିତ ନେଇଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ସାଧନା ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଇତ୍ୟାଦିର ସମାଜ ଜୀବନରେ ପରିବର୍ତ୍ତନର କାରଣ ହୋଇଛି । ଜୀବନ ଉପରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେବା, ଏହାକୁ ବୁଝିବା, ଜୀବନକୁ ସତ୍ୟରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବା, ସମୁଦ୍ରକୁ ଏଡ଼ାଇ ନିଆଇ ସମାଜର ସାଧାରଣ ଜୀବନକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରିବା ପ୍ରକୃତ ସାହିତ୍ୟର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଏହି ଲକ୍ଷ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ରୂପିକରି ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା ଗତିଶୀଳ ।

-ଦୁଇ-

ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା ସାଧାରଣ ଭାବରେ ସାହିତ୍ୟର ସଂଜ୍ଞା, ଶ୍ରେଣୀବିଭାଗ, ବିଶ୍ଳେଷଣ, ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଏବଂ ମୂଲ୍ୟାୟନ ସହିତ ସଂପର୍କିତ । ଏହାର ଦୁଇଟି ବିଭାଗ ହେଉଛି- ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଏବଂ ପ୍ରାୟୋଗିକ ସମାଲୋଚନା । ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କର ସମାଲୋଚନାର ଆଲୋଚନା ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ଏହି ଉଭୟ ସମାଲୋଚନା ବିଷୟରେ କିଛି ଲେଖିବା ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ହେବ । ତାତ୍ତ୍ୱିକ ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟର ସାଧାରଣ ନୀତିନିୟମ ଓ ପଦ୍ଧତି ସଂପର୍କରେ ସାହିତ୍ୟର ଚକ୍ରକୁ ଉପସ୍ଥାପିତ କରେ । ଏହା ସାହିତ୍ୟକୃତିକୁ ଚିହ୍ନିବା ଓ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିବା ପାଇଁ କେତେକ ପରିଭାଷା, ପ୍ରଭେଦ ଓ ବର୍ଗର ପ୍ରୟୋଗ କରେ ଏବଂ ମୂଲ୍ୟାୟନ ପାଇଁ ମାନନିରୂପଣ କରେ । ତାତ୍ତ୍ୱିକ ସମାଲୋଚନା ଉପରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ କୁଖଣ୍ଡରେ ରଚିତ ସର୍ବପ୍ରଥମ କୃତି ହେଉଛି ଆରିଷ୍ଟୋଟଲଙ୍କର ପୋଏଟିକ୍ସ । ଭାରତ ଉପମହାଦେଶରେ ରଚିତ ଏହିଭଳି ପ୍ରାଚୀନ କୃତି ଭରତମୁନିଙ୍କର ନାଟ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର । ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମାର୍ଦ୍ଧରେ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ସମାଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଶେଷ ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରିଛନ୍ତି ଆଇ: ଏ: ରିଚାର୍ଡ୍ସ (*Principles of Literary Criticism* : 1924), କେନ୍ନେଥ୍ ବର୍କ୍ (*The Philosophy of Literary Form* : 1941), ଏରିକ୍ ଅରବାକ୍ (*Mimesis* : 1946), ଆର୍ : ଏସ୍ : କ୍ରେନ୍ (*Critics and Criticism*) ଏବଂ ନରଥ୍ ପ୍ରାଏ (*Anatomy of Criticism* : 1957)

ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସପ୍ତମ ଦଶକରୁ ଇଂରେଜୀ, ଆମେରିକୀୟ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଇଉରୋପୀୟ ଦେଶମାନଙ୍କରେ ବିଭିନ୍ନ ଚୂଚନ, ବୈପ୍ଳବିକ ଏବଂ ଉନ୍ନତ ସମାଲୋଚନା ଚକ୍ରମାନଙ୍କ ଉତ୍ତର ହୋଇଛି । ଏହିଭଳି କେତେକ ଚକ୍ର ହେଉଛି ସ୍ତବ୍ଧଚରାଲିଜମ୍, ପୋଷ୍ଟ ସ୍ତବ୍ଧଚରାଲିଜମ୍, ଡିକନ୍ସ୍ଟ୍ରକ୍ସନ୍, ରିଡର ରେସ୍ପନ୍ସ୍ କ୍ରିଟିସିଜମ୍, ଫର୍ମାଲିଜମ୍, ଫେମିନିଜମ୍, ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ସମାଲୋଚନା, ମାର୍କସିଷ୍ଟ କ୍ରିଟିସିଜମ୍, ଶୈକ୍ସ ସମାଲୋଚନା, ଭାଷାତାତ୍ତ୍ୱିକ ସମାଲୋଚନା, ନିଉ ହିଷ୍ଟୋରିସିଜମ୍ ଏବଂ ପରିବେଶ ସମାଲୋଚନା । ଏହି ସବୁ ସମାଲୋଚନା ଚକ୍ର ଆଧାରିତ ବହୁ ପୁସ୍ତକ ମଧ୍ୟ ରଚିତ ହୋଇଛି ।

ପ୍ରାୟୋଗିକ ସମାଲୋଚନା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କୃତି, ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସାହିତ୍ୟ ଏବଂ ଏହାର ଲେଖକ ମାନଙ୍କର ଆଲୋଚନା ସହିତ ସଂପର୍କିତ । ଏଥିରେ ବିଶ୍ଳେଷଣ, ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ ଏବଂ ମୂଲ୍ୟାୟନକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରୁଥିବା ତାତ୍ତ୍ୱିକ ନୀତିନିୟମଗୁଡ଼ିକ ଉତ୍ତରାବଳରେ ରହିଥାଏ ଅଥବା ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁସାରେ ଉପସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥାଏ । ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ପ୍ରାୟୋଗିକ ସମାଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଇ: ଏ: ରିଚାର୍ଡ୍ସଙ୍କର *Practical Criticism* (1930), ଟି: ଏସ୍: ଏଲିଅଟ୍ଙ୍କର *Selected Essays* (1932), ଇଉଜିନିଆ ଗର୍ଭ୍, ଏଫ୍: ଆର୍: ଲିଭିଏ ଏବଂ ଲାଓନେଲ୍ ଟ୍ରିଲିଙ୍କର

ସମାଲୋଚନା ମୂଳକ ପ୍ରବନ୍ଧ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ କୃତି । ସ୍ଥି ଆନ୍ଧ୍ର ବୃଦ୍ଧଙ୍କର *The Wellwrought Urn* (1947) ପୁସ୍ତକ ହେଉଛି ଏକ କୃତି ଗୁଡ଼ିକର ଅଭିନିବିଷ ପଠନ ।

ପ୍ରାୟୋଗିକ ସମାଲୋଚନା ଦୂରଗାଗରେ ବିରଳ, ଯଥା:- ଧାରଣାମୂଳକ ଏବଂ ବିଚାରମୂଳକ । ଏକ କୃତିକୁ ଅଧ୍ୟୟନ କଲେ କୃତିର ଯେଉଁ ଗୁଣଗୁଡ଼ିକୁ ସିଧାସଳଖ ଅନୁଭବ କରିହୁଏ, ସେଇଗୁଡ଼ିକୁ ଭାଷାରେ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିବା ସମାଲୋଚନା ହେଉଛି ଧାରଣାମୂଳକ ସମାଲୋଚନା । ବିଚାରମୂଳକ ସମାଲୋଚନା କେବଳ ଏହି ଅନୁଭବକୁ ପ୍ରକାଶ ନକରି କୃତିର ବିଷୟବସ୍ତୁ, ସଂଗଠନ, କଳା କୌଶଳ, ଶୈଳୀ ଏବଂ ଏହାର ପ୍ରଭାବକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ ଓ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ ଏବଂ ସମାଲୋଚକର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସିଦ୍ଧାନ୍ତକୁ ସାହିତ୍ୟିକ ଇଚ୍ଛାର ସାଧାରଣ ମାନ ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବେଶିତ କରିଥାଏ ।

ପାରମ୍ପରିକ ସମାଲୋଚନା ତଥା ପ୍ରାୟୋଗିକ ସମାଲୋଚନାରେ ସାହିତ୍ୟକୃତିକୁ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଏବଂ ମୂଲ୍ୟାୟନ କରାଯିବା ସମୟରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ମଣିଷ ଜୀବନ, ପାଠକ, ଲେଖକ କିମ୍ବା କୃତିକୁ ଏକ ସ୍ୱାଧୀନ ଏକକ ବା ସତ୍ତା ଭାବରେ ବିଚାର କରାଯାଏ । କେଉଁ ସ୍ୱାଧୀନ ସତ୍ତା ଉପରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦିଆଯାଇଛି ତାହା ବିଚାରକୁ ନେଇ ସମାଲୋଚନାର ଏକ ଉପଯୋଗୀ ଶ୍ରେଣୀବିଭାଗ କରାଯାଇପାରେ ।

(୧) ଅନୁକରଣାତ୍ମକ ସମାଲୋଚନା : ଏହି ସମାଲୋଚନା ଏକ ସାହିତ୍ୟିକ କୃତିକୁ ବାହାର ଦୁନିଆ କିମ୍ବା ମଣିଷ ଜୀବନର ଏକ ଅନୁକରଣ, ପ୍ରତିଫଳନ ବା ପ୍ରତିରୂପ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରେ । ଏହାର ମୌଳିକ ମାନଦଣ୍ଡ ହେଉଛି- ସତ୍ୟନିଷ୍ଠତା । କୃତିରେ ଦୁନିଆ ବା ଜୀବନ ସଂପର୍କିତ ସତ୍ୟ କେତେ ମାତ୍ରାରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଛି କିମ୍ବା ହେବା ଉଚିତ, ଏହି ସମାଲୋଚନା ତାର ବିଚାର କରେ । ଇଉରୋପରେ ଏହି ବିଚାରର ଉଦ୍‌ଗାତା ପ୍ଲେଟୋ କିନ୍ତୁ ଆରିଷ୍ଟୋଟଲଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ତାହା ବିକଶିତ ହୋଇଛି । ଆଧୁନିକ ସମାଲୋଚନା ଚକ୍ରଗୁଡ଼ିକ ସେମାନଙ୍କ ବିଚାର ଦ୍ୱାରା ପରିପୁଷ୍ଟ ହୋଇଛି ।

(୨) ବ୍ୟାବହାରିକ ସମାଲୋଚନା : ଏକ ସାହିତ୍ୟ କୃତିର ସୃଷ୍ଟି ପାଠକ ଉପରେ ପ୍ରଭାବ ପକାଇବା ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବୋଲି ବ୍ୟାବହାରିକ ସମାଲୋଚନା ବିଶ୍ୱାସ କରେ । ଏହା ପାଠକ ହୃଦୟର ରସାଗାରକୁ ଉଦ୍‌ଗାଦିତ କରେ ଏବଂ ତାର ଜୀବନକୁ କରେ ଆନନ୍ଦ ବିଚାର ଓ ଗତିଶୀଳ । ସାହିତ୍ୟର ଚାହାଁ ଅଭିଧର୍ମ । ପ୍ରଥମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ହୋରେସ *Art of Poetry* ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ଆଲୋଚିତ କରିଛନ୍ତି । ଏବଂ ଏହି ଧାରା ଇଉରୋପରେ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଧିପତ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରିଛି । ଭାରତରେ ମଧ୍ୟ ଖ୍ରୀ:ପୂ: ତୃତୀୟ ଶତାବ୍ଦୀରେ ରଚିତ ଭରତମୁନିଙ୍କର ନାଟ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରଠାରୁ

ଆରମ୍ଭ କରି ଚତୁର୍ଥ ଶତାବ୍ଦୀର ବିଶ୍ୱନାଥ କବିରାଜଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ଦର୍ପଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ଧାରାକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିଛୁ । ଏହିଭଳି ସମାଲୋଚନା ପୁନର୍ଜାଗରଣ ହୋଇଛି ନିକଟ ଅତୀତରେ ଆଲଙ୍କାରିକ ସମାଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ । ଆଲଙ୍କାରିକ ସମାଲୋଚନା ଲେଖକଙ୍କ ଅଳଙ୍କାର ଓ କଳାଚାତୁରୀ ପ୍ରୟୋଗ ଉପରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦିଏ ଏବଂ ଆଲୋଚନା କରେ- ଲେଖକ କିପରି କଳାଚାତୁରୀ ପ୍ରୟୋଗ ଦ୍ୱାରା କୃତିରେ ପ୍ରକାଶିତ ବିଷୟବସ୍ତୁ ପ୍ରତି ପାଠକୀୟ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାକୁ କାର୍ଯ୍ୟରତ କରାଏ ଏବଂ ପାଠକକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରେ । ଏହି ସମାଲୋଚନା ଧାରାକୁ ଉତ୍ତର ଆଧୁନିକ-ସଂରଚନାବାଦ କେତେକ ପରିମାଣରେ ଗ୍ରହଣ କରିଛି । ସଂରଚନାବାଦୀ ମାନଙ୍କ ମତରେ ଏକ ସାହିତ୍ୟକୃତି କେତେକ ସଂକେତାବଳୀର ଏକ ରୀତିସଂଗତ ଖେଳ ଏବଂ ଏହି ଖେଳ ପାଠକର ବ୍ୟାଖ୍ୟାତ୍ମକ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାକୁ ଜାଗ୍ରତ କରିଥାଏ ।

(୩) ପ୍ରକାଶ୍ୟାତ୍ମକ ବା ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ମୂଳକ ସମାଲୋଚନା : ଏହି ସମାଲୋଚନା ଏକ କୃତିକୁ ଏହାର ପ୍ରସ୍ତାବ ଜୀବନ ସହିତ ସଂପର୍କିତ କରି ମୂଲ୍ୟାୟନ କରେ । ଏହି ସମାଲୋଚନା କବିତାର ସଂଜ୍ଞାଦେବାକୁ ଯାଇ କହିଛି ଯେ- କବିତା ହେଉଛି କବିର ଅନୁକୃତିର ପ୍ଲାବନ ବା ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିର ଉଚ୍ଚାରଣ ଅଥବା ତାର ଚିନ୍ତା, ଅନୁକୃତି ଏବଂ ଉପଲବ୍ଧି ସହିତ କାର୍ଯ୍ୟରତ କଳ୍ପନାର ପରିଣାମ । ଏହା କୃତିର ମୂଲ୍ୟାୟନ କରେ ଉପଯୁକ୍ତ ପଦାର୍ଥଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରକାଶଜନିତ ସାଧୁତା ଅଥବା କବିର ମାନସିକ ଅବସ୍ଥା ବା ବ୍ୟକ୍ତିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣର ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତତାକୁ ନେଇ । ଏହା ବହୁ ସମୟରେ କୃତିରେ ପ୍ରସାର ମନୋବୃତ୍ତି ଓ ଅନୁକୃତିର ପ୍ରମାଣ ଖୋଜେ । କାରଣ ଏହା ବିଶ୍ୱାସ କରେ ଯେ, ଲେଖକ ଜ୍ଞାତ ବା ଅଜ୍ଞାତ ଭାବରେ କୃତି ଭିତରେ ନିଜକୁ ହିଁ ପ୍ରକାଶ କରିଥାଏ । ଉନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ସମାଲୋଚକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏହି ସମାଲୋଚନାର ବିକାଶ ଘଟିଥିଲା । ଆଜି ମଧ୍ୟ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ମନୋବିଶ୍ଳେଷକ ସମାଲୋଚକ ଏବଂ ଚେତନା-ସମାଲୋଚକ ମାନେ ଏହି ପଦ୍ଧତି ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରୁଛନ୍ତି ।

(୪) ପାଦାର୍ଥକ ବା ବସ୍ତୁକେନ୍ଦ୍ରିକ ସମାଲୋଚନା : ଏହି ସମାଲୋଚନା ଲେଖକ, ପାଠକ କିମ୍ବା ସାମାଜିକ ପରିବେଶ ବିଷୟରେ ଅନାବଶ୍ୟକ ସୂଚନା ଦିଏନାହିଁ । ଏହା ସାହିତ୍ୟକୃତିକୁ ଏକ ସ୍ୱୟଂସଂପୂର୍ଣ୍ଣ, ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ଏବଂ ସ୍ୱୟଂଶାସିତ ବସ୍ତୁଭାବରେ ଆଲୋଚନା କରେ । କୃତିର ଏକ ସ୍ୱାଧୀନ, ସ୍ୱୟଂଶାସିତ କ୍ଷୁଦ୍ର ଜଗତ ରହିଛି ଯାହାକୁ ସମାଲୋଚକ କୃତିର ଜଟିଳତା, ସଂହିତ, ଭାରସାମ୍ୟ, ସାଧୁତା ଏବଂ ଏହାର ଉପାଦାନ ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଆନ୍ତଃସଂପର୍କ ଭଳି ସ୍ୱଳାୟ ମାନବଶ୍ରେଣୀଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ମୂଲ୍ୟାୟନ କରିବ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ୧୭୯୦ ମସିହାରେ କ୍ୟାଣ୍ଟଙ୍କର *Critique of Aesthetic Judgment* ରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଉନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷଭାଗରେ “କଳା ପାଇଁ କଳା” ଚତ୍ତ୍ୱରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଏବଂ ପରେ କେତେ ପ୍ରାୟୋଗିକ ସମାଲୋଚକ ଏବଂ ତୃତୀୟ ସମାଲୋଚକ ଏହି ବିଚାରକୁ

ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରାୟ ୧୯୨୦ରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ୧୯୫୦ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନୂତନ ସମାଲୋଚକ, ସିକାରୋସ୍ତୁଲ ସମାଲୋଚକ ଏବଂ ଇଉରୋପୀୟ ରୂପବାଦୀ ସମାଲୋଚକଙ୍କୁ ଆପଣା ବିଚାରରେ ଏହି ତତ୍ତ୍ୱକୁ ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି ।

(୫) ମୂଳପାଠ ସମାଲୋଚନା : ଏହି ସମାଲୋଚନା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ଲେଖକ ଯାହା ପ୍ରକୃତରେ ଲେଖିଛନ୍ତି ତାକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ନିର୍ଭୁଲ ରୂପେ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା । ମୂଳପାଠ ସମାଲୋଚକମାନେ ଏକ କୃତିର ମୁଦ୍ରିତରୂପକୁ ଏହାର ପାଣ୍ଠିଭିତ୍ତି ସହିତ ଚୁକନା କରିଥାଆନ୍ତି । ମୁଦ୍ରିତ ରୂପରେ ହୋଇଥିବା ପରିବର୍ତ୍ତନଗୁଡ଼ିକୁ ଦର୍ଶାଇବା, କୃତିଟିର ସୃଷ୍ଟି ବିଭିନ୍ନ ଅବସ୍ଥାରେ ଲେଖକ କରିଥିବା ପରିବର୍ତ୍ତନଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଖିବା ଏବଂ ସେଥିରେ ଥିବା ପ୍ରମାଦ ଗୁଡ଼ିକର ନିର୍ଭୁଲ ଉତ୍ସବୁଠାବ କରିବାପାଇଁ । ଏହି ସମାଲୋଚକମାନେ ବହୁ ବ୍ୟକ୍ତିକର ଟୀକା ସମନ୍ୱିତ ସଂସ୍କରଣକୁ ଲେଖକଙ୍କର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସଂସ୍କରଣ ସହିତ ପୁନଃମୁଦ୍ରିତ କରିଥାଆନ୍ତି କୃତିର ପରିବର୍ତ୍ତିତ ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ରୂପଗୁଡ଼ିକୁ ଦର୍ଶାଇବାପାଇଁ ।

ଉପରଲିଖିତ ସମାଲୋଚନାଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟତୀତ ବହୁବିଧ ଆତ୍ମସମୀକ୍ଷା ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା ରହିଛି । ଏହି ସବୁ ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନାର ପରିସର ଭିତରକୁ ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟର ଜ୍ଞାନ ଓ ତତ୍ତ୍ୱକୁ ସଂଚାଳିତ କରିଥାଆନ୍ତି । ଜ୍ଞାନ ଓ ତତ୍ତ୍ୱ କେଉଁ ପରିମାଣରେ ସାହିତ୍ୟକୃତିକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଛନ୍ତି ବା ନକରିଛନ୍ତି ଏହି ସମାଲୋଚନାରୁ ତାହା ଜଣାପଡ଼ିଯାଏ । ଐତିହାସିକ ସମାଲୋଚନା, ଜୀବନୀମୂଳକ ସମାଲୋଚନା, ସମାଜଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସମାଲୋଚନା, ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ସମାଲୋଚନା, ମନୋବିଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମକ ସମାଲୋଚନା, ମୂଳରୂପ ସମାଲୋଚନା ଏବଂ ପୁରାଣକଥା ସମାଲୋଚନା ଆତ୍ମସମୀକ୍ଷା ସମାଲୋଚନାର ଉଦାହରଣ ଏବଂ ଏଗୁଡ଼ିକ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ସମାଲୋଚନାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ।

ଏଠାରେ ବହୁବିଧ ସମାଲୋଚନା-ବିଚାରର ଅବତାରଣା କରିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ଚିରଞ୍ଜନଙ୍କର ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟର ଆଲୋଚନା ପାଇଁ ପ୍ରସଙ୍ଗ ବା ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି କରିବା । ଚିରଞ୍ଜନ ଆଇ: ଏ: ରିଡାର୍ଡ୍‌ସ୍, ଏରିକ୍ ଅର୍ବାକ୍, ନରୁପ୍ରସ୍ ପ୍ରାଇ ଏବଂ ଡେରିଡାଙ୍କ ଗଢ଼ି ସମାଲୋଚନା ତତ୍ତ୍ୱ ଉପରେ ପୁସ୍ତକ ରଚନା କରିନାହାନ୍ତି କିମ୍ବା ଛିଆଛ ବୁକ୍‌ସ୍ ଏବଂ ଟି: ଏସ୍: ଏଲିଅଟଙ୍କ ଗଢ଼ି ପ୍ରାୟୋଗିକ ସମାଲୋଚନା ଧାରା ଉପରେ ଗ୍ରହ ପ୍ରଣୟନ କରିନାହାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେ ଗଢ଼ଜିନିଆ ଉଲ୍‌ସ୍, ଏସ୍: ଆର୍: ଲିରିସ୍, ଲାଓନେଲ୍ ଟ୍ରିଲିଙ୍ଗ ଗଢ଼ି ବହୁତ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ସମାଲୋଚନାମୂଳକ ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରାୟୋଗିକ ସମାଲୋଚନାଧାରା ପ୍ରୟୋଗ କରି ପୁସ୍ତକ ଲେଖିଛନ୍ତି । “ସାହିତ୍ୟ ଓ....” (୧୯୮୯), “ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସଂସ୍କୃତିକ ବିକାଶଧାରା” (୧୯୮୧), “ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ” (୧୯୯୩), “ଅତ୍ୟୁତାଜନ ଓ ପଞ୍ଚସଖା-ଧର୍ମ” (୧୯୫୧), “ଓଡ଼ିଶାର ମହିମାଧର୍ମ” (୧୯୫୨) “ଗ୍ରହ ମଂଥନ” (୧୯୯୬), “ସଞ୍ଜ (ଗଢ଼ି) ସାହିତ୍ୟ” (୧୯୮୨), “ଦେଖୁ ଦେଖୁ କେବା ସହୁ”

(୨୦୦୨) ଆଦି ପୁସ୍ତକ ଚିତ୍ରରଞ୍ଜନଙ୍କ ସମାଲୋଚନାୟ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧ୍ୟର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଉତ୍କଳ ଉଦାହରଣ ।

-ଚିନ୍ତି-

‘ଓଡ଼ିଶାର ମହିମାଧର୍ମ’ ପୁସ୍ତକର ପ୍ରଥମ ପରିଚ୍ଛେଦରେ ଚିତ୍ରରଞ୍ଜନ ପ୍ରଚଳିତ ସମାଲୋଚନା ପଦ୍ଧତି ବିଷୟରେ କିଛି ମତାମତ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେଥିରୁ ତାଙ୍କର ନିଜର ସମାଲୋଚନା ପଦ୍ଧତି ବିଷୟରେ ଆମେ କିଛି ଆଭାସ ପାଉ । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି :

ସମୀଚ, ସାହିତ୍ୟ, ମନୋବିଜ୍ଞାନ ଓ ଧର୍ମ ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନ୍ତ ଜୀବନକ୍ଷେତ୍ର ସହିତ ଓତଃପ୍ରୋତ ଭାବେ ଜଡ଼ିତ । ସତ୍ତ୍ୱ ଓ ସ୍ୱାଧୀନ ମନଃକ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହି ସବୁର ବିଚିତ୍ର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ହୁଏ । ତେଣୁ ବସ୍ତୁ ଜଗତର ବନ୍ଧା ନିୟମ ଦେଇ ଆମେ ସେସବୁକୁ ସଠିକ୍ ବୁଝିପାରିବା ନାହିଁ । କେବଳ ଜ୍ଞାନ, କେବଳ ସମୀକ୍ଷା, ପରୀକ୍ଷା ଓ ଅନୁମାନ (Observation, Experiment and Inference) ବ୍ୟତୀତ ମାନବ-ପ୍ରତିଭାର ଆହୁରି ଅନେକ ସାଧନ ରହିଛି ଯାହାଦ୍ୱାରା ସେ ନାନା ବିଚିତ୍ର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆପଣାକୁ ପ୍ରକାଶିତ କରେ । ସେହି ଜ୍ଞାନର ନିୟମ-ତାଳନା ଫଳ ଦେଇପାରେ ନାହିଁ । ପଦାର୍ଥ-ବିଦ୍ୟା ଓ ରସାୟନ-ବିଦ୍ୟା ପ୍ରଭୃତି ବିଶୁଦ୍ଧ ବସ୍ତୁବିଜ୍ଞାନର ଲବ୍ଧ ନିୟମଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଇ ଜୀବନ୍ତ ପ୍ରକାଶର ପ୍ରତୀକ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଧର୍ମର ବିଚାର କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଏସବୁକୁ ବୁଝିବାକୁ ହେଲେ ତାହାର ଆପଣା ପ୍ରକୃତି ଓ ଲକ୍ଷଣମାନ ପ୍ରଥମରୁ ସ୍ୱୀକାର କରିନେବାକୁ ପଡ଼ିବ (ଦାସ ଚିତ୍ରରଞ୍ଜନ ୧୯୯୧, ୪-୫) ।

ଉପରଲିଖିତ ମତାମତରୁ ଜଣାପଡ଼େ ଯେ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଧର୍ମ ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନ୍ତ ସହିତ ସଂପର୍କିତ । ସେଗୁଡ଼ିକ ଜୀବନ୍ତ ପ୍ରକାଶର ପ୍ରତୀକ । ବିଜ୍ଞାନର ନୀତି ନିୟମକୁ ପ୍ରୟୋଗ କରି ଆମେ ତାକୁ ବୁଝିପାରିବା ନାହିଁ ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକର ସ୍ୱକାୟ ପ୍ରକୃତି ଓ ଲକ୍ଷଣକୁ ଆମେ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ସ୍ୱୀକାର କରିବା । ଏହା ହେଉଛି ଇଉରୋପୀୟ ନୂତନ ସମାଲୋଚନାର ମୂଳତତ୍ତ୍ୱ । ସେ ପ୍ରଚଳିତ ମାର୍କସୀୟ ଓ ନୂତାତ୍ମିକ ସମାଲୋଚନାକୁ ନାପସନ୍ଦ କରି ଲେଖିଛନ୍ତି :

ବିଜ୍ଞାନର ପ୍ରବଳ ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବ ଫଳରେ ସାହିତ୍ୟକୁ କେବଳ ଅର୍ଥନୀତିର ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ପ୍ରକାଶ-କୁମି ବୋଲି କହିବା ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି ; ସ୍ୱେଦ, ପ୍ରେମ ଓ ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରଭୃତି ଜୀବନର ସୂକ୍ଷ୍ମ ତ୍ୟାଗମୟୀ ପ୍ରବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ଅବଚେତନ ସ୍ୱାର୍ଥ-ପ୍ରବୃତ୍ତିର କୌଣସି ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି, ନୂତନବିଦ୍ୟା (Anthropology) ନାମରେ ସଂସାରର ସହସ୍ର ସହସ୍ର ଜୀବନ୍ତ ଆଦିମ ମଣିଷକୁ ଆପଣାର ଚିତ୍ତ-ପ୍ରବୃତ୍ତି ଚରିତାର୍ଥ କରୁଥିବା ଯନ୍ତ୍ର ହିସାବରେ ବିଚାର କରାଯାଇଛି । ଧର୍ମର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ସ୍ୱଭାବକୁ ଅସ୍ଥାୟୀ ଅପ୍ରତିହତ ଭୟର ପ୍ରତିଚ୍ଛବିତ ରୂପ ବୋଲି ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରାଯାଇଛି । ମଣ୍ଡିଷରୋଗର ନାନା ପ୍ରକାର ଲକ୍ଷଣ

ଦେଇ ଯାଶୁଶ୍ରୀଙ୍କ ପ୍ରକୃତି ଧର୍ମଦ୍ରଷ୍ଟାମାନଙ୍କର ବିଚାର କରିବାର ଆହ୍ୱାନ ମଧ୍ୟ ଅନେକ କରିଛନ୍ତି । (ତତ୍ତ୍ୱେବ ୫)

ସାହିତ୍ୟ ଓ ଧର୍ମ ସମାଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଜ୍ଞାନର କାର୍ଯ୍ୟ-କାରଣବାଦ ଏବଂ ଶ୍ରେଣୀ ବିଭାଗକୁ ପ୍ରୟୋଗ ନକରିବା ପାଇଁ ସେ ଚାହଁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ ଶ୍ରେଣୀ ବିଭାଗ କେତୋଟି ମନଗଢ଼ା ଛାଞ୍ଚ, କେତେକ ସମାଲୋଚକ ଏହି ଛାଞ୍ଚ ସାହାଯ୍ୟରେ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଧର୍ମରୁ ସେମାନେ ଚାହୁଁଥିବା ପଦାର୍ଥ ହିଁ ଖୋଜିଥାଆନ୍ତି । କାର୍ଯ୍ୟ-କାରଣବାଦର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଜଗତର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଚିନ୍ତା, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମଧାରା ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସୃଷ୍ଟି କୌଣସି ନା କୌଣସି କାରଣରୁ ସମ୍ଭୂତ । ପୂର୍ବତନ ପରିବେଶର ସ୍ଥିତିରେ କେତେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ(Condition) ବା କାରଣ (Cause) ସଂଘଟିତ ହେଲେ କାର୍ଯ୍ୟ (Effect) ସମ୍ଭବ ହୁଏ । ଚିରଞ୍ଜନଙ୍କ ମତରେ ଏହି ଯୁକ୍ତି ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ସବୁଠାରେ ସମାଲୋଚକମାନେ ବୁଲ କରିଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଯୁଗର ଚିନ୍ତାବିପ୍ଳବକୁ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଉଦ୍ଭିଦ ସହିତ ତୁଳନା କରି ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି :

ଯେ କୌଣସି ଯୁଗର ଚିନ୍ତା-ବିପ୍ଳବ ବିଦ୍ୟମାନ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକତାକୁ ଠିକ୍ ମାଟି ପରି ବ୍ୟବହାର କରେ, ଆଗରୁ ଘଟିଯାଇଥିବା ସକଳ ବିପ୍ଳବରୁ ରସ-ସଂଗ୍ରହ କରି ଆପଣା ବାଜର ଅଳ୍ପରୋଦ୍ଗମ କରାଏ । କିନ୍ତୁ ଏହି ନବୋଦ୍ଗତ ଉଦ୍ଭିଦକୁ କେବଳ ମାଟିରୁ ପ୍ରସୂତ ବୋଲି କହିଲେ ନିଶ୍ଚୟ ବୁଲ ହେବ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଉଦ୍ଭିଦର ସ୍ୱଭାବ ଅନ୍ୟରୂପ, ତାହାର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଅନ୍ୟଦିଗକୁ । ତାହାର ଆପଣା ପ୍ରକୃତିତିକୁ ନିର୍ମଳ ଭାବରେ ଚିହ୍ନିନେଇ ନ ପାରିଲେ ଆମେ ତାହା ସମ୍ଭବରେ ସକଳ କଥା ଜାଣିପାରିବା ନାହିଁ । ଅନେକରୁ ସାର ଓ ଲକ୍ଷଣ ଗ୍ରହଣ କରି ଯୁଗବିଶେଷରେ ଯେଉଁ ‘ଏକ’ର ଆବିର୍ଭାବ ହୁଏ, ତାହାର ଏକକ ପ୍ରକାଶଟିକୁ ଠଉରାଇ ନେଇ ପାରିଲେ ଯାଇ ଆମର ଅଧ୍ୟୟନ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇପାରିବ । (ତତ୍ତ୍ୱେବ ୭)

ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ସମାଲୋଚକ ସାମାଜିକ ପରିବେଶ ଉପରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କୌଣସି ଛାଞ୍ଚ ବା କାର୍ଯ୍ୟ-କାରଣ ବେଷ୍ଟନାର ମୋହରେ ନପଡ଼ିବା ପାଇଁ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଚିନ୍ତା-ବିପ୍ଳବ ହେଉ ବା ଏକ ସାହିତ୍ୟ କୃତି ହେଉ, ତାହାର ଅନନ୍ୟ ଗୁଣ ଓ ପ୍ରକୃତିକୁ ଆମକୁ ଚିହ୍ନିବାକୁ ପଡ଼ିବ । କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ସମାଲୋଚନା ଷ୍ଟୁର ନାମ ନନେଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଯେ ସମାଜତାତ୍ତ୍ୱିକ ଏବଂ ପାଦାର୍ଥୀକ ସମାଲୋଚନାର ପର୍ଯ୍ୟାୟକୁ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । ‘ଅଭ୍ୟୁତ୍ଥାନ ଓ ପଞ୍ଚସଖା-ଧର୍ମ’ ପୁସ୍ତକ ଉପଯୁକ୍ତ ଆଦର୍ଶର ପ୍ରଥମ ଉଦାହରଣ ।

ସେହି ପୁସ୍ତକର “ଦ୍ୱିତୀୟ ପୀଠ”ରେ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି : “ଧର୍ମ ହେଉ, ଦର୍ଶନ ହେଉ ବା ସାହିତ୍ୟ ହେଉ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶାସ୍ତ୍ରର ଏହି ଦିଗରେ ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ଏବଂ ପ୍ରଧାନ ଦାୟିତ୍ୱ

ରହିଛି । ମଣିଷର ମନରେ ହିଁ ଯୁଗର ପ୍ରଥମ ଜନନାଭାସ ହୁଏ । ତେଣୁ ମନର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଧର୍ମ, ଦର୍ଶନ ବା ସାହିତ୍ୟ ଯେ ସମାଜର ରୂପ, ରସ ଓ ପ୍ରାଣର ଅଭିନବ କଳ୍ପନା କରିବାର ଭାର ଗ୍ରହଣ କରିବ, ଏଥିରେ ନିଶ୍ଚୟ ଦୃଢ଼ତା ହେବନାହିଁ” (ଦାସ ଚିରଞ୍ଜନ ୧୯୯୭, ୧୧୪) । ଦର୍ଶନ ବା ସାହିତ୍ୟ ସହିତ ସମାଜ ଓ ସଭ୍ୟତାର ଯେଉଁ ନିବିଡ଼ ସମ୍ପର୍କ ରହିଛି, ଆଧୁନିକ ସମାଜୋଚ୍ଚଳା ତାହା ବୁଝିଯାଇଛି ବୋଲି ସେ ସୁହୃଦଃ ପ୍ରସଙ୍ଗକ୍ରମେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ।

ସମାଜ-ତାତ୍ତ୍ୱିକ ସମାଜୋଚ୍ଚଳା ସାହିତ୍ୟକୃତି ଏବଂ ସାହିତ୍ୟିକ ବଞ୍ଚିଥିବା ସମୟର ସାମାଜିକ ଓ ସଂସ୍କୃତିକ ଛିତି ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସଂପର୍କକୁ ବିଚାରକୁ ନିଏ । କାରଣ ଏହା ବିଶ୍ୱାସ କରେ ଯେ ସାହିତ୍ୟର ବିଷୟବସ୍ତୁ ଚୟନ, ଏହା ପ୍ରକାଶ କରୁଥିବା ଚିନ୍ତାଧାରା, ଏହା ଚିତ୍ରିତ କରୁଥିବା ଜୀବନ ଏବଂ ଏପରିକି ଏହାର ଗଠନ ଇତ୍ୟାଦି ସେହି ଯୁଗର ସାମାଜିକ, ସଂସ୍କୃତିକ, ରାଜନୀତିକ ଏବଂ ଆର୍ଥନୀତିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ । ସାହିତ୍ୟ ଏ ସବୁଠାରୁ ଦୂରରେ ଥିବା ଚିରତନ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଥିବା କଳାତ୍ମକ ଏବଂ ନାନ୍ଦନିକ ଦୁନିଆଁର ଅଧିବାସୀ ନୁହେଁ । ଏକ ସାହିତ୍ୟିକ-କୃତିର ସ୍ୱାଧୀନ ଓ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସରା ନଥାଏ । ଏହା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଓ ଅପରିବର୍ତ୍ତନୀୟ ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶ କରେନାହିଁ । ଏଥିରେ ସମସ୍ତ ଦୃଶ୍ୟର କଳାତ୍ମକ ମାମାଂସା ହୁଏନାହିଁ । ବରଂ ଏଥିରେ ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ବିରୋଧାତ୍ମକ ସ୍ୱର ରହିଥାଏ । ଏହା ସୃଷ୍ଟିକାର କେବଳ ରକ୍ଷଣାତ୍ମକ ଶକ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରକାଶ ନକରି ଏହି ଶକ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ଦୁର୍ବଳ କରୁଥିବା ଅଥବା ଧ୍ୱଂସକରିବାରେ ପ୍ରୟାସୀ ଥିବା ଶକ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରେ ।

ଷିପେନ୍ ଗ୍ରୀନ୍‌ସ୍ପର ନିଜର ସମାଜତାତ୍ତ୍ୱିକ ସମାଜୋଚ୍ଚଳାକୁ ସଂସ୍କୃତିକ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ (Cultural Poetics) ନାମରେ ନାମିତ କରିଛନ୍ତି । (Abrams M.H.1993,252) ଏହି ନାମଦ୍ୱାରା ସେ ସୂଚାଇ ଦେବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ଯେ ସାହିତ୍ୟ ଏବଂ କଳା ସାମାଜିକ-ସଂସ୍କୃତିକ କ୍ରିୟାର ଅଂଶ ବିଶେଷ ଏବଂ ଏଗୁଡ଼ିକ ସାମାଜିକ-ସଂସ୍କୃତିକ ଚିନ୍ତାଧାରା ସହିତ ସଂପର୍କିତ । ତାଙ୍କର ସମାଜୋଚ୍ଚଳାର ଧାରା ହେଉଛି ଏକ କୃତିର ଗଭୀର ଅଧ୍ୟୟନ କରି ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କର ଆଜ୍ଞାକାରିକ ଚାତୁର୍ଯ୍ୟ ପଛରେ ଥିବା ଆଦର୍ଶ, ବିଶ୍ୱାସ ଓ କ୍ଷମତାର ଅଭିଯୋଗ ଗୁଡ଼ିକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିବା । ଚିରଞ୍ଜନଙ୍କ ମତରେ ସମାଜୋଚ୍ଚଳା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେଉଛି “ଇତିହାସ ବା ଘଟଣା-ବର୍ଣ୍ଣନାର ଅଧିକ ଗଭୀରକୁ ଯାଇ ତାକୁ ବିଭିନ୍ନ ସାହିତ୍ୟରେ ନିହିତ ମନଃପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବାକୁ ହେବ । ଅସଲ ସମାଜୋଚ୍ଚଳା କେବଳ ଇତିହାସ ନୁହେଁ, ଏହା ଅନ୍ତଃପ୍ରବେଶ । ଏହି ଅନ୍ତଃପ୍ରବେଶ ଭାଗି ସଂଖ୍ୟାଧିକ ଘଟଣା ଯେତେ ଦରକାର ନାହିଁ, ତା’ଠାରୁ ବେଶି ଦରକାର ଯାବତୀୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେହି ଯୁଗର ବିଶେଷ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ” । (ତତ୍ତ୍ୱେବ ୧୧୭)

ଚିରଞ୍ଜନ ପ୍ରାୟୋଗିକ ସମାଜୋଚ୍ଚଳା ଲେଖିଛନ୍ତି କେବଳ ଓଡ଼ିଶାର ପଞ୍ଚସଖା-ଧର୍ମ ଓଡ଼ିଶାର ମହିମାଧର୍ମ, ସନ୍ଥ ସାହିତ୍ୟ ଏବଂ ମହିମାଧର୍ମର କବି ଭୀମଭୋଇଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ।

ଏସବୁଥିରେ ସେ ସମାଜତାତ୍ତ୍ୱିକ ସମାଲୋଚନାର ନୀତିନିୟମ ଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି । “ଅତ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଓ ପଞ୍ଚସଖା-ଧର୍ମ” ପୁସ୍ତକରେ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି, “ଯେଉଁ ଯୁଗରେ ଅତ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କର ଜନ୍ମ, କେବଳ ସେହି ଯୁଗର ବୁଦ୍ଧିମାତା ଉପରେ ସେମାନଙ୍କର (ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର) ମାହାତ୍ମ୍ୟ ପରିକଳ୍ପିତାକୁ ଅଡ଼ିବ । ସେହି ଯୁଗର ଧର୍ମ, ସାହିତ୍ୟ ଓ ସାମାଜିକ ଚିନ୍ତାକୁ ସେମାନେ କିପରି ଚୂତନ ବାଳରେ ଆଗେଇ ନେଇ ଯାଇଥିଲେ, କେବଳ ସେତିକି କଥାର ମର୍ମ ପାଇ ପାରିଲେ ହିଁ ସମାଲୋଚନାର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଫଳ ହେବ (ତତ୍ତ୍ୱେବ ୧୨୦) । ତେବେ ସମାଜତାତ୍ତ୍ୱିକ ସମାଲୋଚନା ସହିତ ସେ ପ୍ରକାଶାତ୍ମକ ସମାଲୋଚନା ଧାରାକୁ ମଧ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ସେଇଥିପାଇଁ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି, “ତାଙ୍କର ସବୁଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଓ ପ୍ରାମାଣିକ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବା ଜୀବନର ସବୁଠାରୁ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ମୁହୂର୍ତ୍ତମାନଙ୍କରେ ଅତ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ମାହା ସବୁ ଲେଖିଯାଇଛନ୍ତି, ସେହି ହେଉଛି ତାଙ୍କୁ ବୁଝିବାର ଓ ତାଙ୍କର ଚିନ୍ତାଧାରାକୁ ଆପଣାର ବୋଲି ଚିହ୍ନିବାର ସିଧାରାସ୍ଥା” (ତତ୍ତ୍ୱେବ ୧୨୦) ।

‘ଅତ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଓ ପଞ୍ଚସଖା-ଧର୍ମ’ ନାମରେ ନାମିତ ସମାଲୋଚନା ପୁସ୍ତକର ଆରମ୍ଭରେ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି-ମଧ୍ୟଯୁଗ ଓ ତା ପୂର୍ବର ସମାଜର ସାହିତ୍ୟ, ସଂସ୍କୃତି ଓ ଲୋକାଚାର କେବଳ ଧର୍ମର ମାଧ୍ୟମରେ ହିଁ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ସାହିତ୍ୟ ପାଇଁ ସାହିତ୍ୟ ବା କଳା ପାଇଁ କଳା, ଏପରି ଭାବନା ସେତେବେଳେ ମଣିଷର କଳ୍ପନା ବାହାରେ ଥିଲା । ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ଧର୍ମ-ସାହିତ୍ୟର ଆଲୋଚନା ପାଇଁ ସେ ଏକ ନୀତିର କଥା କହିଛନ୍ତି: “କିନ୍ତୁ ଆଗକାଳର ଧର୍ମସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ହିଁ ଜାତିର ବହୁମୁଖୀ ଚେତନା-ସ୍ରୋତର ସନ୍ଧାନ କରାଯାଇ ପାରିବ, ଏହି ମୌଳିକ ନୀତିର ରୂପି ଉପରେ ଆଲୋଚନା ଆରମ୍ଭ କଲେ ଆମେ ଉଚିତ ମୂଲ୍ୟଦେଇ ପଞ୍ଚସଖାକୁ ବୁଝିବାଲାଗି କ୍ଷମ ହୋଇପାରିବା” (ତତ୍ତ୍ୱେବ ୨) ।

ପଞ୍ଚସଖା-ଧର୍ମର ଗିରିଭୂମିର ଆଲୋଚନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସେ ସନାତନ ଧର୍ମର ମର୍ମ ଆବିଷ୍କରଣ ପ୍ରୟାସୀ ହୋଇଛନ୍ତି । ବୈଦିକ, ଶୈବ, ବୈଷ୍ଣବ, ବୌଦ୍ଧ ଓ ତାନ୍ତ୍ରିକ ମତବାଦର ଉର୍ବରକ ଦ୍ୱାରା ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ-ପଞ୍ଚଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଓଡ଼ିଶାର ମାଟି ପାଗ ହୋଇଛି ବୋଲି ସେ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି । ସେତେବେଳକୁ ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମପ୍ରତୀକ ହେଉଛନ୍ତି ଜଗନ୍ନାଥ । ଓଡ଼ିଶାରେ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମର ନାନା ଘାତ ପ୍ରତିଘାତ ଦ୍ୱାରା ଆକୃତ ଓ ପୁନରାକୃତ ହୋଇ ଓଡ଼ିଆ ମନୋଧାରାର ବଡ଼ଠାକୁର ରୂପେ ସେ ପୂଜା ପାଉଛନ୍ତି । ଧର୍ମର ଏହି ମିଳନ-ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ । ସମସ୍ତ ପଞ୍ଚସଖା ପୁରୀକୁ ଆସିଥିଲେ ଏବଂ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଆପଣାର ପ୍ରଭୁବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ପୁରୀତୀର୍ଥରେ ଯାବତୀୟ ଧର୍ମଶାଖାର ଆଲୋଚନା ହେଉଥିଲା । ତେଣୁ ଆପଣାର ନିଜସ୍ୱ ଧର୍ମର ବିତରଣ ପୂର୍ବରୁ ସେମାନେ ସବୁଧର୍ମର ପରିଚୟରେ ଆସିଥିଲେ ଏବଂ ନାନାଧର୍ମର ନାନା ଆଚାରକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିନେଇଥିଲେ । ସମାଲୋଚକଙ୍କ ମତରେ, “ନାନା ଶାଖାର ସୁଖସଙ୍ଗମରେ ସେମାନଙ୍କର ଆପଣା ଧର୍ମ ଆହୁରି

ରୂପବନ୍ତ ହୋଇ ଉଠିଲା ।” (ତନ୍ତ୍ରିକ ୪୯) ପଞ୍ଚସଖା-ଧର୍ମର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଯାଇ ଚିରରଞ୍ଜନ ସେହି ସମୟରେ ପ୍ରଚଳିତ ଅଦୈତବାଦ, ଶୂନ୍ୟ ନିରଞ୍ଜନ କଳ୍ପନା ଏବଂ ଯନ୍ତ୍ର, ମନ୍ତ୍ର ଓ ଯୋଗର ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଗନ୍ଧ ପଞ୍ଚସଖା-ଧର୍ମ ଗିତରେ ଆବିଷ୍କାର କରିଛନ୍ତି । ସେ ମତପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ଯେ, “ଧର୍ମର କୌଣସି ମାର୍କାଦିଆ ବାପାମାଆ ନାହାନ୍ତି । ସବୁ ପୁରୁଷ ଗନ୍ଧ ବନ୍ଧନ କରି ଆଶୁଥିବା ପବନ ପରି ଏହା ସମସ୍ତ ଜାତିର ପ୍ରାଣରୂପଟି ପ୍ରକାଶ କରିଦିଏ । ନାନା ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ମିଳାଇ ସେ ତଥାପି ଆପଣାର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ବଢ଼ାଇ ରଖେ ।” (ତନ୍ତ୍ରିକ ୫୧) ।

ସେ ଉପଯ୍ୟୁକ୍ତ ବିଚାରର ସୂତ୍ର ଧରି ପଞ୍ଚସଖା-ଧର୍ମର ସ୍ୱଭାବ ଚିହ୍ନିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ସୃଷ୍ଟିତତ୍ତ୍ୱ, ନାମବିଚାର, ସଗୁଣ ଓ ନିର୍ଗୁଣ ଭେଦ ଏବଂ ମନ୍ତ୍ର, ଯନ୍ତ୍ର ଓ ଯୋଗ ସାଧନା ପ୍ରଭୃତି, ବିଭିନ୍ନ ଦିଗର ସମୀକ୍ଷଣ କରି ସେମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧିକୁ ଖୋଜିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ ପଞ୍ଚସଖା କୌଣସି ନୂତନ ସୃଷ୍ଟିତତ୍ତ୍ୱ ସୃଷ୍ଟି କରିନାହାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ପୁରୁଣା ସୂତ୍ରକୁ ଆପଣାର ନୂଆ ଗାବ୍ୟାଞ୍ଜନାରେ ପୁଷ୍ଟ କରି ସେମାନେ ନିଜସ୍ୱ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରି ଦେଖାଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ କଳ୍ପନା ଓ ମତବାଦକୁ ଇତିହାସ ଓ ଐତିହ୍ୟର ପଟ ଉପରେ ପରୀକ୍ଷା କରି ତା’ର ମିଳନ ଓ ଭ୍ରାତୃତ୍ୱ ଉଭୟ ସୂତ୍ର ଖୋଜି ବାହାର କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି ।

ପଞ୍ଚସଖା-ଧର୍ମର ଆଲୋଚନା ବେଳେ ସେ ସେମାନଙ୍କର କୃତିରୁ ପଦ୍ୟାଂଶ ଉଦ୍ଧାର କରି ଯୁକ୍ତି ଓ ପ୍ରମାଣ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଛନ୍ତି । ସୃଷ୍ଟି ତତ୍ତ୍ୱ ବିଷୟରେ ସେମାନଙ୍କର ମତାମତ ହେଉଛି- ସୃଷ୍ଟି ବାରମ୍ବାର ପାପଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ଅପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବାରୁ ଏବଂ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ କରୁଣାହେତୁ ଜଗତର ସୃଷ୍ଟିହୁଏ । ଅତ୍ୟୁତାନନ୍ଦ କିପରି ଏହି ପାପ ବା ଅପୂର୍ଣ୍ଣତାକୁ ସୃଷ୍ଟିବିକାଶ ବା ନିତ୍ୟଚୂଚନତ୍ୱର ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ କାରଣ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ତାର ପ୍ରମାଣ ଦେବାକୁ ଯାଇ ସେ କୈବର୍ତ୍ତଶାତାରୁ ପଂକ୍ତି ଉଦ୍ଧାର କରିଛନ୍ତି ।

ନଷ୍ଟ ଗ୍ରନ୍ଥ କର୍ମ ଯେବେ ସଂସାରେ ନୁହନ୍ତି

କାହା ଘେନି ବ୍ରହ୍ମା ଆଉ ସୃଷ୍ଟି ସରକତା (୯) ।

ଭରବଦ୍‌କରୁଣା କିପରି ବ୍ରହ୍ମକୁ ସୃଷ୍ଟି ଆଡ଼କୁ ସଞ୍ଚାଳିତ କରିଥିଲା, ସେ ବିଷୟରେ ଲେଖିବାକୁ ଯାଇ ଚିରରଞ୍ଜନ ଉଭୟ ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ‘ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଭୁଗୋଳ’ ଏବଂ ଅତ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କ ‘ଛୟାକିଶ ପଟକରୁ’ ଉଦ୍ଧୃତିମାନ ଆଣିଛନ୍ତି ।

ଏମତେ କୋଟିକଳ୍ପ ଅତେ । ଦୟା ଉପୁଜିଲା ମୋ ଚିତ୍ତେ ।

ସୃଷ୍ଟି କରଣେ ବାଞ୍ଛା ହେଲା । ମୋ ଅଳ୍ପ ବିହୁ ଉନ୍ନୁକିଲା ।

(ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଭୁଗୋଳ : ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟ)

ସେ କାଳେ ସର୍ବ ଶୂନ୍ୟମୟ ଥିଲା । ସେ ଶୂନ୍ୟବ୍ରହ୍ମେ ସମସ୍ତ ଲୁଚିଲା ।

ସୃଷ୍ଟି ସର୍ଜନାରେ କଳ୍ପିଲେ ଯହଁ । କାରୁଣ୍ୟ ଚଳ ଉପୁଜିଲା ତହଁ ।

ମନରୁ କଲ୍ୟାଣ ଭବନ ହୋଇ । ଶବ୍ଦ ସ୍ୱରୂପେ ସେ ଜଳେ ପଡ଼ଇ ।

(ଛଦାବିଶ ପଟଳ : ଚତୁର୍ଥ ପଟଳ)

ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ପିଣ୍ଡ ଓ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସଂପର୍କ, ମନ୍ତ୍ର, ଯନ୍ତ୍ର ଓ ଯୋଗ ବିଷୟକ ମତାମତ ବିଶ୍ଳେଷଣ କାଳରେ ଚିରରଞ୍ଜନ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱକାୟ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀକୁ ଗଭୀର ଭାବରେ ଅନୁଶୀଳନ କରିଛନ୍ତି । ଏଠାରେ ଆମେ ଇଉରୋପୀୟ କୃତନ ସାମାଲୋଚନା (New Criticism)ର ଗୋଟିଏ ଧାରାର ପ୍ରୟୋଗ ଦେଖୁ । ଏହା ହେଉଛି ଏକ କୃତିରେ ଥିବା ଜଟିଳତା, ଅସ୍ପଷ୍ଟତା ଏବଂ ଅନେକାର୍ଥତାର ସୂକ୍ଷ୍ମ ଏବଂ ସର୍ବଶେଷ ବିଶ୍ଳେଷଣ । ପଞ୍ଚସଖାମାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ କୃତିର ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ସେମାନଙ୍କର ବିଶେଷତ୍ୱକୁ ସେ ଆବିଷ୍କାର କରିଛନ୍ତି :

ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ବିଶେଷତ୍ୱ ଏଇଠି ପ୍ରଚଳିତ ସବୁପ୍ରକାର ସାଧନାକୁ ସେମାନେ ନିର୍ବିକାର ଭାବରେ ସ୍ୱୀକାର କରି ନେଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଆପଣା ସାଧବସ୍ତୁର ଧାରା ଉପରେ ସମସ୍ତ ସାଧନାକୁ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ କରି ସେମାନେ ସାଧନାର ଆୟତନକୁ ଅତିକ୍ରମି ଯାଇଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ସାଧନା ତତ୍ତ୍ୱମୂଳ, ସେମାନଙ୍କର ରୂପୋପାସନା ପରମ ଭାବର ବିଗ୍ରହ ଉପାସନା । ସେମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ବୋଧୁ-ଦୃଷ୍ଟି । ସେମାନଙ୍କର ଯୋଗ କେବଳ ନବୀରାମ୍ଭୁଜ ଚିରବୃଦ୍ଧି-ନିରୋଧ ନୁହେଁ, ଏହା ଯଥାର୍ଥରେ ପରବ୍ରହ୍ମରେ ଯୁକ୍ତ ହେବାର ମହାସୁଖ-ସ୍ଥିତି (ଚତୁର୍ଥେ ୯୩) ।

‘ଅତ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଓ ପଞ୍ଚସଖା-ଧର୍ମ’ ପୁସ୍ତକରେ ଅତ୍ୟୁତାନନ୍ଦ କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ ସଖାମାନଙ୍କର କୃତିର ଶୈଳୀ ସଂପର୍କରେ ସେ ଅବଶ୍ୟ ସର୍ବଶେଷ ଆଲୋଚନା କରିନାହାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଭାଷା ସଂପର୍କରେ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି । ଏ ସଂପର୍କରେ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି :

ଭାଷା ହେଉଛି ଜାତିମନର ବାହନ । ପ୍ରକାଶ-ମାଧ୍ୟମର ଉପଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଭାଷା ଉପରେ ଜାତିର କୃଷ୍ଣଗତ ଜୀବନ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ନିର୍ଭର କରେ । ବିଭିନ୍ନ ଜାତିକୁ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରାଣମୂଳ କେନ୍ଦ୍ର ଅନୁସାରେ ତା’ର ଭାଷାକୁ ରୂପ ଦେବାକୁ ହିଁ ପଡ଼ିବ । ଇଂଲଣ୍ଡର ଇଲିଅଟା... ଶାବିକ କୋଷରୁ ଶବ୍ଦ ଉଦ୍ଧାର କରି ଆଣି ଓଡ଼ିଶାର ପଲ୍ଲୀବଧୂକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ବସିଲେ ହୁଏତ ଜାତି କବିକୁ କ୍ଷମା କରିପାରେ, କିନ୍ତୁ ତାହାଦ୍ୱାରା ସାହିତ୍ୟ ବିଶେଷତଃ ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟର କୌଣସି ସମୃଦ୍ଧି ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ (ଚତୁର୍ଥେ ୧୦୭) ।

ଚିରରଞ୍ଜନ ଶୈଳୀବିଜ୍ଞାନୀଙ୍କ ପରି କୌଣସି ସାହିତ୍ୟକୃତିର ଭାଷା-ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଭାଷା କୈନ୍ଦ୍ରିକ-ବିଚାର ପ୍ରଧାନତଃ ସମାଜ-ତାତ୍ତ୍ୱିକ । ପଞ୍ଚସଖା-ଧର୍ମ ତାଙ୍କର ଆଲୋଚ୍ୟ ବିଷୟ ହୋଇଥିବାରୁ ସମ୍ଭବତଃ ସେମାନଙ୍କ ଲେଖାର ଭାଷାପ୍ରତି ସେ ଏହି ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ସମାଜ ବିଜ୍ଞାନୀର ଆଖି ନେଇ ସେ ଲେଖୁଛନ୍ତି- ବୈଦିକ ଯୁଗର ଗୌତମବୁଦ୍ଧ, ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର ରାମାନନ୍ଦ ଓ ସକ୍ତ ସାଧକ ମାନଙ୍କର ବିଦ୍ରୋହୀ ଆନ୍ଦୋଳନ

ପରି ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ଗାନ୍ଧାର୍ବିକ ଓଡ଼ିଶାର ଜୀବନରଠାରୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ବିଦ୍ରୋହ ହିସାବରେ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ, କାରଣ ସେମାନେ ସଂସ୍କୃତକୁ ଛାଡ଼ି ସୁଗମ୍ୟ ଓ ସରଳ ଗାନ୍ଧାର୍ବିକ ଧର୍ମର ସୁନିଶ୍ଚିତ ଚକ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରଚାର କରି ଧର୍ମକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବାର ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ ।

ପଞ୍ଚସଖା-ଧର୍ମରେ ଜାତିଭେଦର ସ୍ଥାନ ନଥିଲା । ଜାତି ବିରାଗ ସଂସାରର ସୃଷ୍ଟି । କିନ୍ତୁ ମୂଳତଃ ସମସ୍ତେ ପରମପୁରୁଷଙ୍କର କଳାସେନି ଜନ୍ମକାର କରିଆସାନ୍ତି । ସେହି କଥାର ପ୍ରମାଣ ଦେବାକୁ ଯାଇ ସମାଲୋଚକ ଅତ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କ କବିତାରୁ ପଂକ୍ତି ଉଦ୍ଧାର କରିଛନ୍ତି ।

ସମସ୍ତେ ଯେ ଏକ ଜାତି ଜ୍ଞାନବଦେ ହେଜ,

ସଂସାର ଚକିତାପାଇଁ କରିଛି ବାଣିଜ୍ୟ । (କୈବର୍ତ୍ତ ଗୀତା)

ସମାଲୋଚକଙ୍କ ମତରେ ସମାଜର ଛୋଟ ଜାତିମାନଙ୍କୁ ବଢ଼ାଇ ଦେଖାଇବା ଏବଂ ଆପଣା ଗ୍ରହମାନଙ୍କରେ ସେହିମାନଙ୍କର ଜୀବନ ବର୍ଦ୍ଧନ କରିବା ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ଜାତି ସାମ୍ୟ-ଭାବର ଏକ ଚମତ୍କାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟଧର୍ମର ରୀତି ଓ ଉପଚାର ବିରୋଧରେ ଉଚ୍ଛିସାଧନାର ଯେଉଁ ଗଣଜାଗରଣ ଦେଖି ଆସିଥିଲା, ତାହାର ପଲରେ ନୀତି ଜାତିମାନେ ମଧ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମଣପରି ଆପଣାକୁ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଓ ପବିତ୍ର ଜ୍ଞାନ କରିଥିଲେ । ଏହି ପବିତ୍ରତାବୋଧରୁ ଅତ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କର ‘ଗୋପାଳକ ଓଗାଟ’ ଓ ‘କୈବର୍ତ୍ତ ଗୀତା’ର ସୃଷ୍ଟି । କୈବର୍ତ୍ତ ଜାତିର ପୂଜା, ପାର୍ବଣ ଓ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଗରବଦ୍-ବ୍ୟଞ୍ଜନା ଦେଇ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆତ୍ମବୋଧ ଜାଗ୍ରତ କରିବା ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ନାନା ପୁରାଣ ଓ ରୂପ କଥାର ଆଶ୍ରୟ ଦେଇ ସମାଜର ଛୋଟ ଜାତିଙ୍କୁ ବଢ଼ାଇ ସମାନ ସଂପର୍କ ଓ ଆସନକୁ ଆଣିବା ହେଉଛି କୈବର୍ତ୍ତ ଗୀତା ପ୍ରକୃତି ଗ୍ରହଣେଶ୍ୱର ମୂଳ କଥା ।

ସମାଲୋଚକଙ୍କର ‘ଓଡ଼ିଶାରେ ମହିମାଧର୍ମ’ ପୁସ୍ତକ ତାଙ୍କର ଗବେଷଣାକାବ୍ୟ ସମାଲୋଚନା । ଏହି ପୁସ୍ତକର ପରିଚ୍ଛେଦ ଗୁଡ଼ିକ ଏକ ଗବେଷଣା ନିବନ୍ଧର ଅଧ୍ୟାୟ-ବିଭାଜନ ଭଳି ଯଥା : “୧-ମହିମାଧର୍ମର ଇତିହାସ”, “୨-ମହିମାଧର୍ମର ସମୀକ୍ଷା”, “୩-ମହିମାଧର୍ମର ସ୍ୱକୀୟ ପ୍ରକୃତି” “୪-ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମ ଧାରାରେ ମହିମାଧର୍ମ,” “୫-ଉପସଂହାର ।” ଲେଖକ ସାମାଜିକ କୁନିଭାବରେ ଏହି ଧର୍ମର ବିଚାର କରିଛନ୍ତି । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି; “ଆମ ଦେଶରେ ଧର୍ମ ବା ଜ୍ଞାନର ଏକ ସାମାଜିକ ଦାୟିତ୍ୱ ସବୁ କାଳରେ ଥିଲା । ଜଗତୀୟ ବିଦ୍ୟାର ଆଖିରେ ଆମେ ସମସ୍ତେ ପ୍ରାପ୍ତି-ପଥରେ ପଥକ । ସମାଜକୁ ଏ ଦେଶର ମନାକ୍ଷିମାନେ ଚିରଦିନ ଗୋଟିଏ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସମ୍ବେଦନା ତନ୍ତ୍ର (Spiritual Commonwealth) ରୂପରେ ଦେଖି ଆସିଛନ୍ତି । ମୋକ୍ଷ ବା ଉପକାବ୍ୟ ହିଁ ସବୁଶାସ୍ତ୍ରର ଚରମ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ସେହି ମୋକ୍ଷମାର୍ଗରେ ପହଞ୍ଚି ଯାଏ ଆଲୋକ ଦେଖାଇଦେବା ହେଉଛି ଜ୍ଞାନଚର୍ଚ୍ଚାର ପ୍ରଧାନ ଧ୍ୟାୟ (ଦୀପ୍ତି ଚିନ୍ତନଜ୍ଞାନ ୧୯୯୧, ୨୦) ।

ପୁନଶ୍ଚ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି-ବୈଦିକ ଶାସ୍ତ୍ରର ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଆରଣ୍ୟକ ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କ ଉପରେ ଆଖି ପକାଇଲେ ଉପରଲିଖିତ କଥା ପରିଷ୍କାର ହୋଇଯାଏ । ନାନା କାରଣରୁ ଆମର ଶାସ୍ତ୍ରଚର୍ଚ୍ଚା ବା ଅଧ୍ୟୟନ ତା’ର ସାମାଜିକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟରୁ ବିଚ୍ୟୁତ ହୋଇଛି । ସମାଜର ଉପରିଭାଗରେ ରହି ଜ୍ଞାନ ହୁଏତ ଆପଣାକୁ ଅବଗୁଣିତା ପ୍ରାସାଦ ବଧୂ କରି ରଖିବାକୁ ଅଧିକ ପସନ୍ଦ କରୁଛି । ଧର୍ମର ସାମାଜିକ ବା ସାଧନାମୂଳକ ଦାୟିତ୍ୱ ବୁଝିବାକୁ ତାର ବେଳନାହିଁ ।

ଆମ ଦେଶରେ ନିଗୂଢ଼ ଧର୍ମକଥା ବୁଝିବାର ନିଜସ୍ୱ ପଦ୍ଧତି ଥିଲା । ବେଦର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବା ଲାଗି ସଂହିତାରେ ଯେଉଁ ପଦ୍ଧତିର ଅବତାରଣା କରାଯାଇଛି, ତାହାର ନାମ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପଦ୍ଧତି । ଏହି କଥା କହିବାକୁ ଯାଇ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି, “ଧର୍ମର ବାଚ୍ୟାର୍ଥଠାରୁ ତାହାର ତତ୍ତ୍ୱାର୍ଥ ହେଉ ନହୁଏ । ତେଣୁ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରକୁ ବୁଝିବାବେଳେ ଏହି ତତ୍ତ୍ୱାର୍ଥ ବା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଅର୍ଥକୁ ଆପଣା ଧ୍ୟାନରେ ରଖିବାକୁ ହେବ” (୨୧) । ଏହା ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପଦ୍ଧତି । ଏହି ପଦ୍ଧତିକୁ ପ୍ରୟୋଗ କରିବା ପାଇଁ ସେ ଉପଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି : “ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମ, ଏପରିକି ପ୍ରତ୍ୟେକ ବୋଧ ବା ଜ୍ଞାନ ବିଷୟକ ସାମଗ୍ରୀର ଆଲୋଚନା କଲାବେଳେ ଆମକୁ ଏହି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପଦ୍ଧତି ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ” (୨୨) । ପୁଣି ସେ କହିଛନ୍ତି, ଯେଉଁ ବିଦ୍ୟା ଯେତିକି ଦୂର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବୋଧଯୋଗ୍ୟତା ଆବଶ୍ୟକ କରେ ଆମେ ଆପଣାର ବୋଧଶକ୍ତିକୁ ସେତିକି ଦୂର ପ୍ରସାରିତ ନକଲେ ବିଦ୍ୟାର୍ଥବର ଉତ୍ତମୟ ତଳକୁ ସ୍ଥଗି କରିପାରିବା ନାହିଁ (୨୨) ।

ଚିରଋଜନ ସେହି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପଦ୍ଧତି ହିଁ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି- ମହିମାଧର୍ମକୁ ବୁଝିବା ଓ ବୁଝେଇବା ପାଇଁ । ରାମ ରୋଇ ‘ବ୍ରହ୍ମ ନିରୂପଣ ଗୀତା’ରେ ଦେଉଥିବା ମହାନିତ୍ୟ ବୁଦ୍ଧିର ବର୍ଣ୍ଣନା, କବି-ଦୃଷ୍ଟିର ବର୍ଣ୍ଣନା ବୋଲି କହି ସେଥିରୁ ସେ ତତ୍ତ୍ୱାର୍ଥକୁ ବୁଝିବାପାଇଁ କହିଛନ୍ତି । ରାମରୋଇଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ମହାନିତ୍ୟ ବୁଦ୍ଧିରେ ଷୋଳଲକ୍ଷ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ଲାଗି ଘର ତିଆରି ହୋଇଛି । ଷୋଳଲକ୍ଷ ଜୀବ ସେମାନଙ୍କର ସେବାରେ ନିଯୁକ୍ତ ରହିଛନ୍ତି । ପଣ୍ଡିତ ଦୁଆରେ ଏକୋଇଶ ଲକ୍ଷ ଅନନ୍ତ ଘର କରି ରହିଛନ୍ତି । ପଣ୍ଡିତ ଦୁଆରେ ଜଗନ୍ନାଥ ରହିଛନ୍ତି । ପୂର୍ବ ଦ୍ୱାରରେ ଚର୍ଚ୍ଚିତ ଲକ୍ଷ ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଅଛନ୍ତି । ସମାଲୋଚକଙ୍କ ମତରେ ଏସବୁ ଲେଖିବା ପଛରେ ଏକ ତତ୍ତ୍ୱ ରହିଛି । ମହିମାଧର୍ମ ପରମପରା ବା ଅଲେଖ ପ୍ରଭୁଙ୍କର କଳ୍ପନାରେ ପୂର୍ବକଳ୍ପିତ ସମସ୍ତ ଅବତାର ବିଜ୍ଞାନ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି । ଅଲେଖ ବା ନିରଞ୍ଜନଙ୍କୁ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସିଂହାସନରେ ବସାଇ କବି ରାମହୋଇ ଅନ୍ୟ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଯେ ତାଙ୍କର ଚରଣତଳେ ଖଟାଇଛନ୍ତି, ତତ୍ତ୍ୱତଃ ତାହା ଏହାହିଁ ପ୍ରମାଣିତ କରେ, ସେଠାରେ ଦ୍ୱୈତବାଦର କୌଣସି ସ୍ଥାନ ବା ଅବକାଶ ନାହିଁ (୧୩୧) ।

ମହିମାଧର୍ମର ସମାଜତାତ୍ତ୍ୱିକ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ମୋରୁ କରି ଓଡ଼ିଶାର ଯାବତୀୟ ଧର୍ମ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ଆସିଛି । ଯୋଗ, ତନ୍ତ୍ର, ବୈଷ୍ଣବ, ବୌଦ୍ଧ

ସବୁ ଶାଖାର ସାଧକ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଇଷ୍ଟଦେବତା ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ପଞ୍ଚସଖା ଚାକରି ଆସ୍ଥାରେ ଆପଣାର ତୁଚ୍ଛ ଧର୍ମ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିଛନ୍ତି । ଅଥଚ ମହିମାଧର୍ମ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି ଜଗନ୍ନାଥ-ଧର୍ମର ମୂଳୋପାସନ କରି । ସକଳ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ, ସକଳ ଧର୍ମର ପୁଣ୍ୟପୀଠ ଜଗନ୍ନାଥ-ଧାମର କୌଣସି ମହତ୍ତ୍ୱ ମହିମା-ଧର୍ମରେ ନାହିଁ । ଏହାର ସାମାଜିକ କାରଣ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବାକୁ ଯାଇ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ ଓଡ଼ିଶାର ଦୁର୍ବଳ ଶାସନ, ପ୍ରଦେଶର ସକଳ ପ୍ରକାର ଧର୍ମ ଓ ଧର୍ମସାଧନକୁ ଅଭୟ ଦେଇପାରିଲେ ନାହିଁ । ତେଣୁ କାଳକ୍ରମେ ଜଗନ୍ନାଥ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଓଡ଼ିଶାର ସାଧକ-ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଆସ୍ଥା ହରାଇ ବସିଲା । ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ପରେ ବିଭିନ୍ନ ମାର୍ଗର ସହମାନେ ପୁରୀଠାରୁ ବହୁଦୂରରେ ଅରଣ୍ୟ ପର୍ବତରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ । ସେହି ନିରୋଳା ସ୍ଥାନରୁ ସେମାନେ ଜଗନ୍ନାଥ କ୍ଷେତ୍ରରେ ହେଉଥିବା ଅଧର୍ମମାନ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାରେ ଲାଗିଲେ । କାଳକାଳର ସ୍ୱାକୃତ ଦେବତା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କଠାରୁ ସେମାନଙ୍କର ଅନୁରକ୍ତି କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଦୂରଗଲା । ସେମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଜଗନ୍ନାଥ-କ୍ଷେତ୍ର କେବଳ ଗ୍ରନ୍ଥଧର୍ମ ଓ ବାହ୍ୟାଚାରର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । ରାଜା ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସହିତ ଜଗନ୍ନାଥ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାର ସହସାଧନାର ଶତ୍ରୁ ହୋଇଗଲେ । ବିଶେଷତଃ ଯେତେବେଳେ ସହଧର୍ମର ଚାହିଁକି ଦୃଷ୍ଟି କ୍ରମେ ପ୍ରଧାନ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା, ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ କେବଳ ଠୁଳ କଳ୍ପନା ବୋଲି ଅଗ୍ରାହ୍ୟ କରିନେଲେ ।

ପ୍ରତ୍ୟକ୍ତି ଧର୍ମରେ ଯେତେପ୍ରକାର ଆଚାର ରହିଥିଲା, ମହିମାଧର୍ମମାନେ ସେ ସକଳର ବିରୋଧରେ ପ୍ରତିବାଦ କଲେ । ସେମାନେ ଯୋଗ, ତନ୍ତ୍ର, ମନ୍ତ୍ର, ଓ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କଲେ । ସ୍ୱକାୟ ଧର୍ମକଳ୍ପନାରୁ ସମସ୍ତ ଦେବଦେବୀଙ୍କୁ ବାଦ୍ ଦେଲେ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନ ପ୍ରଚାର କଲେ । ଏହା ଜାତିଭେଦ ସ୍ୱୀକାର କଲାନାହିଁ । ସଂସାରର ସବୁ ମନୁଷ୍ୟ ପରଂବ୍ରହ୍ମରୁ ଜାତ, ସମସ୍ତେ ଚାକରି ସତ୍ତାମ ବୋଲି ପ୍ରଚାର କଲା । ସମସ୍ତେ ଆପଣା ମାର୍ଗରେ ଥାଆନ୍ତୁ, ଅଥଚ ଚରମତତ୍ତ୍ୱ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ଉପରେ ଆପଣାର ଦୃଷ୍ଟି ନିବନ୍ଧ କରିରଖନ୍ତୁ, ଏହି କଥା ବାରମ୍ବାର ଉପଦେଶ ଦେଲା, ପଞ୍ଚରେ ସମାଜରେ ଏହି ଧର୍ମର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ହେଲା ଏବଂ ସମାଜର ଅଧ୍ୟୁଦୟ ମଧ୍ୟ ହେଲା ।

ମହିମାଧର୍ମର ସାମାଜିକ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ବିଷୟରେ ସମାଲୋଚକ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ ‘ମହିମାଧର୍ମର ମାର୍ଗ ମୁଖ୍ୟତଃ ସମାଜମୁଖୀ’ (୨୯୫) । ମନୁଷ୍ୟର ବାସ୍ତବିକ ସାମାଜିକ ଜୀବନ-କ୍ଷେତ୍ରକୁ ପରମାର୍ଥ ସତ୍ୟାଲୋକ ଦ୍ୱାରା ପରିଶୁଦ୍ଧ ଓ ପରିମାର୍ଜିତ କରିବା ଏହାର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଇହଜଗତର ସକଳ ବିଷମ୍ୟ-ପୁରଣ ଏହାର ଧର୍ମ-ସାଧନାର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ଜଗତର ମଙ୍ଗଳ ଏହାର ଚରମ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଜଗତର ଦୁର୍ଦ୍ଦିନରେ ଏହାକୁ ରକ୍ଷା କରିବାପାଇଁ ରାମଚୋର ଗଗବାନଙ୍କୁ ଜଣାଇଛନ୍ତି :

ଧରଣୀ ଧରି ସମାଜ ସୁସ୍ଥ କର ନୋହିଲେ ଭାବିଲା ନିଶ୍ଚେ ॥

ହୁବିଲା ସଂସାର ଜଣାଇଲା ନାହିଁ ନ ବୋଲିବ ମୋତେ ପଛେ ॥

(ପ୍ରତି ଚିନ୍ତାମଣି : ୪୩୪ ବୋଲି)

ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସମର୍ପିତ ଅବିଚଳିତ ଅନୁରାଗ ଧରଣୀ ପ୍ରତି ମଙ୍ଗଳ-ଦୃଷ୍ଟି ଆପଣାକୁ ଚରିତାର୍ଥ କରିଛି । ସେହି ଅନୁରାଗ ଭୀମଭୋଇଙ୍କୁ ସମାଜ ସହିତ ଏକତ୍ୱ-ସୂତ୍ରରେ ଆବଦ୍ଧ କରି ରଖିଛି ।

ଜଗତର ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ ମହିମାଧର୍ମରେ ସନ୍ନ୍ୟାସ ପଛାର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଛି । ଆପଣାର ସମସ୍ତ କାମନା-ବାସନାର ଉପକ୍ଷେପ କରି ସଂସାର କଲ୍ୟାଣଲାଗି ସନ୍ନ୍ୟାସ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ହୁଏ, ସଂସାରଲାଗି ପର୍ଯ୍ୟଟନ କରିବାକୁ ହୁଏ, ସଂସାରଲାଗି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପାଖରେ ଆବେଦନ କରିବାକୁ ହୁଏ । ‘ଜଗତର ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ଅନ୍ନପ୍ରାପ୍ତ ହେଉ, ଜଗତରେ ଅନ୍ନର ଭଣ୍ଡାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥାଉ’ (ଶ୍ରୀମଦ୍ବିଦ୍ଧି ଗ୍ରନ୍ଥୋକ୍ତି)- ଭିକ୍ଷାକ୍ଷେଷରେ ମହିମାଧର୍ମ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କର ଏହିପରି ମଙ୍ଗଳ ବାଞ୍ଛା କରିବାର ବିଧି ରହିଛି । ଅଗ୍ନିରେ ଘୃତାହୃତି ଦେବାର ଯେଉଁ ବିଧି ମହିମାଧର୍ମରେ ରହିଛି, ତାହା ମଧ୍ୟ କେବଳ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ନିମିତ୍ତ । ଏହି ସବୁ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇ ସମାଲୋଚକ ପ୍ରମାଣ କରିଛନ୍ତି ଯେ ମହିମାଧର୍ମ ମୁଖ୍ୟତଃ ସମାଜମୁଖୀ । ମହିମାଧର୍ମ, ମହିମା ଗୋସାଇଁ ଓ ଭୀମଭୋଇଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କାଳରେ ସେ ଅବଶ୍ୟ ସମସ୍ତ ବିଶ୍ୱର ସମାଜ ପରିବର୍ତ୍ତନର ମୂଳରେ ସକ୍ରିୟ ଧର୍ମୀୟ ବିଚାରର ଚର୍ଚ୍ଚା କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର କେଉଁ ବିଶେଷ କାରଣଗୁଡ଼ିକ ଯୋଗୁଁ ସମାଜଜ୍ଞାନ ଓଡ଼ିଶାର ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତମାନେ ମହିମାବିମୁଖ ଅଥବା ଅସ୍ଥ ହୋଇଛନ୍ତି ତଦ୍ ସଂପର୍କରେ ସେ ବିଶେଷ ଚର୍ଚ୍ଚା କରିନାହାନ୍ତି । ଆଲୋଚନାରେ ତଥ୍ୟଗତ ସମାନ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଏବଂ ଏହାର କାରଣ- ମହିମା ଗୋସାଇଁ ଅନ୍ୟତମ ସଂସ୍କୃତୀୟତା ମହତ୍ତ୍ୱ ଶ୍ରୀ ବିଶ୍ୱନାଥ ବାବାଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ତଥ୍ୟ ଉପରେ ଅଧିକ ନିର୍ଭରଶୀଳତା । ମାତ୍ର ମହିମାଧର୍ମ କୈନ୍ଦ୍ରିକ ଅନ୍ୟ ଏକ ପୁସ୍ତକ ‘ଦେଖୁ ଦେଖୁ କେବା ସହ’ (୨୦୦୨)ରେ ସେ ଅବଶ୍ୟ ଗାଦି ଗଦିନ୍ୟାସ ଓ ସେ ସେମାନଙ୍କ ଅନୁଚରବର୍ଗ ଧନ ବୃକ୍ଷର ଅକାଳ ସରଣରେ କିପରି କାରଣ ହୁଅନ୍ତି- ତାହାର ଐତିହାସିକ ଓ ସମାଜତାତ୍ତ୍ୱିକ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଛନ୍ତି । ଇତି ମଧ୍ୟରେ ମହିମାଧର୍ମ ଗ୍ରନ୍ଥର ଦ୍ୱିତୀୟ ମୁଦ୍ରଣ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି, ମାତ୍ର ପୂର୍ବ ସମାର୍ଚିତ ହୋଇନାହିଁ । ପଦ୍ମତଃ ପ୍ରଥମ ମୁଦ୍ରଣରେ ଶ୍ଯାନ୍ତିତ ତଥ୍ୟଗତ ପ୍ରମାଦ ସୁରକ୍ଷିତ ରହିଛି ।

‘ସହ (ରହ) ସାହିତ୍ୟ’ରେ ସଙ୍କଳନକର କାବ୍ୟାଦର୍ଶ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଯାଇ ଚିରରଞ୍ଜନ ଲେଖିଛନ୍ତି :

ସଙ୍କଳନକର କାବ୍ୟାଦର୍ଶ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନର ଆଦର୍ଶଠାରୁ ଆଦୌ ଭିନ୍ନ ନଥୁଲା । ଯାବତୀୟ କାବ୍ୟକାବନାକୁ ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନର ଶ୍ରେୟଃବାସନା ଅର୍ପାଦ୍

ଭଗବଦ୍‌ବାସନାର ଅଙ୍ଗରୂପେ ରଙ୍ଗାଇ ନେଇଥିଲେ ଓ ଦେଖିମୁଖୀ କରି ରଖିଥିଲେ । ଆପଣାର କାବ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ସେମାନେ ଆପଣା ଅତ୍ୟନ୍ତାତ୍ମାର ବିବରଣୀ ବଖାଣୁଥିଲେ, ଯେଉଁମାନେ ବାହ୍ୟାତ୍ମାରୁ ଅତି ପ୍ରଧାନ କରି ନିଜ ଜୀବନର ଯାବତୀୟ ଅତ୍ୟନ୍ତାତ୍ମାକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମୋହଯୁକ୍ତ ଏବଂ ବ୍ୟାହତ କରି ରଖୁଥିଲେ, ସନ୍ଧ୍ୟାମାନେ ସେମାନଙ୍କ ସେହି ପ୍ରବୃତ୍ତିର ସମାଲୋଚନା କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନୁକୃତି ପରି ସେମାନଙ୍କର ଭାଷା ମଧ୍ୟ ସହଜ ଓ ସରଳ ଥିଲା । ସେମାନଙ୍କର ଶୈଳୀ ସହଜ ଏବଂ ସରଳ ଥିଲା, ଜାଣିଶୁଣି କୌଣସି ପ୍ରକାର ଆଳଙ୍କାରିତାର ଗହଳଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ସ୍ୱାନୁକୃତ ବକ୍ତବ୍ୟଟିକୁ ଅତରଳ କରି ରଖିବାର ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ବା ଶ୍ରମ କରୁନଥିଲେ, x x x କାବ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ରହ୍ମସ୍ପରଶରେ ତଥା ବ୍ରହ୍ମାନୁଭବରେ ସହାୟତା କରିପାରିବ, ସନ୍ଧ୍ୟାମାନେ ସେତିକି ଦୂର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହେଁ କାବ୍ୟର ମହତ୍ତ୍ୱକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି (ଦାସ ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନ ୧୯୮୨, ୧୩୬) ।

ପୁଣି ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି- ସନ୍ଧ୍ୟା ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖେ, ତାହା ସଂସାର ପାଇଁ ଲେଖେ । ସନ୍ଧ୍ୟାମାନେ ସମଗ୍ର ସଂସାରର ଉଦୟ ଇଚ୍ଛା କରୁଥାନ୍ତି ବୋଲି ସଂସାର ଆଗରେ ଆପଣାର ଉଦୟ କାହାଣୀକୁ କହିବାଲାଗି ଅନୁରାଗ ରଖିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ “ପୃଥିବୀସାରା ସତରାତର ସନ୍ଧ୍ୟା ସାହିତ୍ୟ ହେଉଛି ମୂଳତଃ ଏହି ଉଦୟ କାହାଣୀର ସାହିତ୍ୟ । ସନ୍ଧ୍ୟାମାନେ ଯାହା ଲେଖନ୍ତି, ସଂସାରକୁ ଶୁଦ୍ଧା କରୁଥାନ୍ତି ବୋଲି ଲେଖନ୍ତି, ସଂସାରର ଯାବତୀୟ ବର୍ତ୍ତମାନ ଭିତରେ ‘ତା’ ଭବିଷ୍ୟତର ମହତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ଭାବନାକୁ ଦେଖିବାର ସମର୍ଥ ହୋଇଥାନ୍ତି ବୋଲି ସନ୍ଧ୍ୟାମାନେ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖନ୍ତି” (୩୫୫) ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ଭୂମିକା ନିରୂପଣ କରିବାକୁ ଯାଇ ସେ ସେହି ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ ପରିବର୍ତ୍ତେ ସେଥିରେ ଥିବା ସଂସ୍କୃତିର ସୂତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ଖୋଜିଛନ୍ତି । ସମକାଳରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଅନ୍ୟକୌଣସି ଏକତା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଏକତା ରହିଥିଲା । ଭାରତବର୍ଷର ସନ୍ଧ୍ୟାମାନେ ସେହି ଏକତାକୁ ଜୀବନ୍ତ ଓ ସଚଳ ଭାବରେ ଅନୁକୃତ କରାଇବାରେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ପଣ୍ଡିତମାନେ କୁକ୍ଷିତ କରି ରଖିଥିବା ଶାସ୍ତ୍ରଧନଗୁଡ଼ିକୁ ସେହିମାନେ ହିଁ ଲୋକଙ୍କର ଭାଷାରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଲୋକଙ୍କ ସମ୍ମୁଖକୁ ଆଣିବାରେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ଭାରତବର୍ଷର ଧର୍ମ ସଂସ୍କୃତିକୁ ଲୋକଜୀବନର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ କରାଇ ରଖିଛନ୍ତି ।

ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ମତରେ- ସାନ ଓ ବଡ଼ ନାନା ପୋଥିର ଆକାରରେ ପଞ୍ଚସଖା ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖି ଯାଇଛନ୍ତି ତାହା ବୃହତ୍ତର ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଭାବର ପରମ୍ପରାକୁ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ଓଡ଼ିଶାର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅବଦାନ । ସେଥିରେ ତଥାକଥିତ ରୀତି ଓ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ନଥାଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ସେହି ସାହିତ୍ୟରେ “ମଣିଷ ହିସାବରେ ମଣିଷର କଥାଗୁଡ଼ିକ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଏବଂ ଅଧିକ ଅକୃତ୍ରିମ ତଥା ନିରଭିମାନ ଭାବରେ କୁହାଯାଇ ପାରିଥିଲା” (୪୬୪) । ‘ଭାଷାର

ଲାଜିତ୍ୟ, ମଧୁରତ୍ୱ ଓ ସହଜତ୍ୱ ଏବଂ ସର୍ବୋପରି ଗାବାଧିଗାମିତ୍ୱ’ ସେ ଦେଖିଛନ୍ତି ଅତ୍ୟୁତାନନ୍ଦକର ‘ବରଣଚରିତ ଗୀତା’ ରେ । ତାହାର ପ୍ରମାଣ ଦେବାକୁ ଯାଇ ସେଥିରୁ କେତୋଟି ଧାଡ଼ି ସେ ଭଣ୍ଡାର କରିଛନ୍ତି :

ନିତକ ପଥର ପ୍ରାଏ ହୋଇଥିବ ଥିର,

ନୀନ ଖିନ ହୋଇଥିବ ଭଗତି ଗାବର ।

ପୂରିଲା କୁମ୍ଭର ପ୍ରାଏ ମନ କରି ଥିର,

ବୁଡ଼ି ରହିଥିବ ତୁମ୍ଭେ ଏ ଭବସାଗର ।

କଳିକାକୁ କଳ୍ପଷ ନଳାଗେ ଯେହ୍ନେ ଅଙ୍ଗ,

କାରଣ ଯେସନ କୁମିରାଗରୁ ବିଲଗ ।

କଣକରୁ କେତକୀ ବା ବିଲଗେଣ ରହି,

ହରି ଆଶ୍ରେ କଲା ଜନ ତେମତଟି କହି ।

ଏହି ଧାଡ଼ିଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ସେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ମତ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି :

“ଗାବକୁ ଏକ ନିଜସ୍ୱ ଆତ୍ମୀୟତାରେ ପରିଣତ କରିପାରିଲେ ଗାଷ୍ଟାକୁ ଅଧିଗାମି ପାରିବାର ଯେଉଁ ସହଜ ଶକ୍ତି ହୃଦୟକୁ ସାମର୍ଥ୍ୟଯୁକ୍ତ କରେ, ଏହି ଧାଡ଼ିଗୁଡ଼ିକ ଆମକୁ ସେହି ଶକ୍ତିର ପରିଚୟ ଦେଇ ଯିବାପରି ମନେହୁଏ” (୪୭୪) । ସମାଲୋଚକ ଏଠାରେ କୃତ୍ରିମ ଶୈଳୀର କିମ୍ବା ଶିକ୍ଷାପ୍ରଦାନ ଦିବ କଥା କହିନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସମାଲୋଚନା ପାଦାର୍ଥକ କିମ୍ବା ବ୍ୟାବହାରିକ ପରିବର୍ତ୍ତେ ପ୍ରକାଶାତ୍ମକ ହୋଇଛି ।

ଜଣେ ସମାଜତାତ୍ତ୍ୱିକ ସମାଲୋଚକ ଗାବରେ ସେ ପଞ୍ଚସଖା ସାହିତ୍ୟରେ ସାମାଜିକ ବିପ୍ଳବର ସ୍ୱର ଶୁଣିଛନ୍ତି । ସଖାମାନେ ମଣିଷଗିତରେ ଛୋଟବଡ଼, ଭଜ, ନୀତ, ଭେଦଭାବ ମାନିନାହାନ୍ତି । ସେମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରିଛନ୍ତି ଯେ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପରମସତ୍ୟ । ସବୁରି ପିଣ୍ଡରେ ସେ ସମାବଳା ରୂପେ ପ୍ରଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇ ରହିଥିବାରୁ ଜଗତର ସମସ୍ତେ ସମାନ । ଏହାର ପ୍ରମାଣ ସେ ଦେଇଛନ୍ତି ବଳରାମ ଦାସଙ୍କର ଗୁପ୍ତଗୀତାର ୬ଷ୍ଠ ଅଧ୍ୟାୟରେ :

ବୈଶ୍ୟ ତୋ ନୟନ ଅଟଇ, କ୍ଷତ୍ରିୟ ଶ୍ରବଣକୁ କହି ।

ବ୍ରାହ୍ମଣ ନାସାର ପବନ, ଶୁଦ୍ର ଯେ ମୁଖରେ ପ୍ରମାଣ ।

ଏମତେ ତାରିଜାତି କହି, ଜ୍ୟୋତି ମଧ୍ୟରୁ ଜନ୍ମ ହୋଇ ।

ସେ ‘ଗୀତାବକାଶ’ର ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି- କିପରି ବଳରାମ ଦାସ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜା ଏବଂ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଆଗରେ ଯୁକ୍ତି କରିଛନ୍ତି- ଜାତି ନିର୍ବିଶେଷରେ ବ୍ରହ୍ମକୁ ଚିହ୍ନିଥିବା ଯେକୌଣସି ମଣିଷ ବ୍ରହ୍ମବିଦ୍ୟାର ଅଧିକାରୀ ହୋଇପାରିବ । ଅତ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ‘ଶୂନ୍ୟସଂହିତା’ରେ ମଧ୍ୟ ତାହାହିଁ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି :

ହେଲେ ଜାତିହୀନ ନାହିଁ ତହିଁ ମାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବାସନା ପାଏ,

କଳିକତରା ଯେ ପକରେ ବୁଡ଼ିଲେ ପକ ନିରାଶର ଦେହେ ।

ମହିମାଧର୍ମରୁ କବି ଭାମବୋଇକ ଉପରେ ଆଚୋତନା କରି ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି :

“ଭାମବୋଇ ବ୍ରହ୍ମାନୁଭବର କବି । ତେଣୁ ସେହି ବ୍ରହ୍ମ ଦ୍ଵାରା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିବା ଏହି ସଂସାରର ବି କବି । ସଂସାରର ମଣିଷସମାଜ ପ୍ରତି ଅତର୍କତ ଶ୍ରଦ୍ଧା ରଖି ସେହିମାନଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ସନ୍ନିକଟ ହୋଇ ରହିଥିବା କବି । ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଞ୍ଜକଥା ଯେ ଏକ ଅତର୍କତ ଓ ଭାବଗତ ସଂବେଦନଶୀଳତା ଦ୍ଵାରା ସିଏ ଆପଣାର ବ୍ରହ୍ମାନୁଭବ ସହିତ ଏହି ମଣିଷର ସଂସାର ଆଡ଼କୁ ହିଁ ଆକର୍ଷିତ ହୋଇ ଆସିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏହି ସଂବେଦନଶୀଳତାର ପତାଚର ନାହିଁ । ସମ୍ଭବତଃ ବିଶ୍ଵ ସାହିତ୍ୟରେ ତାହା ବିରଳ ହୋଇ ରହିଛି” (୫୭୯-୮୦) ।

ତେଣୁ ବଳରାମ ଦାସ ଅଥବା ଭାମବୋଇ ସଂପର୍କରେ ଲେଖିଲା ବେଳେ ମନେହୁଏ ସେ ସତେ ଯେମିତି ନିଜେ ବଳରାମ ଅଥବା ଭାମଙ୍କ କବିସତ୍ତା । ଭାମବୋଇକ କବିତାରେ ସେ ଦେଖିଛନ୍ତି ଏକ ବିରଳ ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା ଜଗତ ପାଇଁ, ଜଗତର ମଣିଷମାନଙ୍କ ପାଇଁ । ଏହାର ଉଦାହରଣ ସେ ଦେଇଛନ୍ତି :

କାହିଁ ମୁଁ କୁଟିବି କେମତେ ବଞ୍ଚିବି ପଲାଇବି କେଉଁ ପଥେ,

ଜଗତ କଷଣ କେତେ ମୁଁ ସହିବି ବିପତ୍ତି ପଡ଼ିବ ଯେତେ ।

x

x

x

ଏ ଜନ ଜଗତ ହତ ହୋଇଗଲେ କାହିଁ ପଡ଼ାରିବି ମୁହିଁ,

ଏଣୁ କରି ସିନା ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଛାମୁକୁ ନିତି ଜଣାଣ କରଇ ।

ତାଙ୍କ ବିଚାରରେ ଭାମବୋଇ ପିଣ୍ଡ ଓ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଯଥାର୍ଥ ପରିଚୟ ପାଇଥିଲେ । ସେ ଜାଣିଥିଲେ ଏହି ପିଣ୍ଡରେ ଯିଏ, ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରେ ମଧ୍ୟ ସିଏ । ସେହି କାରଣରୁ ସେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡକୁ ଲୋଡ଼ୁଥିଲେ, ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ପାଇଁ ଉତ୍ସାହ ହେଉଥିଲେ ଏବଂ ତାକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ନିଜର ସୁଖ ଓ ମୋକ୍ଷ କଥା ନିଜାବି ଜଗତର ଉଦ୍ଧାର ପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଥିଲେ । ଏସବୁର ପ୍ରମାଣ ସେ ପାଇଛନ୍ତି ନିମ୍ନଲିଖିତ ପଂକ୍ତି ଗୁଡ଼ିକରୁ :

ଖତମ ହେଉଛି ଏକୋଇଶ ପୁର ଧାଇଁ ଆସ ଗୁରୁଦେବ,

ଖଣା ବସାତଳେ ପଡ଼ୁଅଛି ପୃଥ୍ଵୀ ଉଦ୍ଧରି ଲଗାଅ ଧର୍ମନାବ ।

x

x

x

ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଆରତ ଦୁଃଖ ଅପ୍ରମିତ ଦେଖୁ ଦେଖୁ କେବା ସହୁ,

ମୋ ଜୀବନ ପଛେ ନକେଁ ପଡ଼ିଥାଉ ଜଗତ ଉଦ୍ଧାର ହେଉ ॥

ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ଭଳି ଭାମବୋଇ ଜାତିଭେଦ ମାନି ନାହାନ୍ତି । ସମାଜର ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷୁଦ୍ରାୟତନକୁ ଭାଙ୍ଗି ଏକ ବୃହତ୍ତର ଧର୍ମଭୂମିରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆଣି ସମ୍ମିଳିତ କରିବାପାଇଁ

ମହିମାଧର୍ମରୁ ସେ ଯେଉଁ ପ୍ରେରଣା ପାଇଥିଲେ ତାକୁ ସେ ‘ସ୍ମୃତି ଚିତ୍ରାମଣି’ରେ ୭୦ତମ ବୋଲିରେ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି :

ଛତିଶ କୁଳ ଯେ ବାଉନ ପାଟକ ଜାତି ବୋଲା ନାହିଁ ଯାଏ,
ପାଣି ଅତର ପାଟକ ସିନା ଏହୁ ସୁପକ୍ଷିତ କର ନ୍ୟାଏ ।
ଚିନି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରେ ଲୋଡ଼ିଆସ ତୁଣ୍ଡେ ଏକ ଜଣ ଏକ ଜାତି,
ସେହି ସବୁକୁ ଶତଜାତି କରିଛି ତାହାର ରଞ୍ଜିତା ପୃଥ୍ବୀ ।

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ରୀମଗୋଲକ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ଧ୍ୟାସକାରୀ ଶକ୍ତିର ସମ୍ମାନ ପାଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ ରୀମଗୋଲକ କବିତାରେ ଆମେ ଦେଖୁ ଯେ ସେ ଜାତି ମାନି ନାହାନ୍ତି, ସମାଜକୁ ମାନି ନାହାନ୍ତି, ସଂପ୍ରଦାୟ ଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଦେବଦେବୀକୁ ମଧ୍ୟ ମାନି ନାହାନ୍ତି । ତତ୍କାଳୀନ ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମାୟତନ ଓ ଧର୍ମସୀମାଗୁଡ଼ିକରେ ଇଷଦେବତା ରୂପେ ସ୍ୱୀକୃତି ପାଇଥିବା ଜଗନ୍ନାଥକୁ ମଧ୍ୟ ଅତିକ୍ରମ କରି ଆଗକୁ ଯାଇଛନ୍ତି । ମହିମାଧର୍ମାବଲମ୍ବୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଚଳିତ ଏକ କାହାଣୀକୁ ଆଧାର କରି ରୀମଗୋଲକ ସଂପର୍କରେ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି, ‘ମହିମା ଗୋସ୍ୱାମୀ ତାଙ୍କ ଚୂଡ଼ନ ଧର୍ମର ପ୍ରଚାର କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତେ ନାଟାଚଳକ୍ଷେତ୍ରରୁ ସ୍ୱୟଂ ଜଗନ୍ନାଥ ଆସି କପିଳାସଠାରେ ମହିମା ଗୋସାଇଁଙ୍କୁ ରେଡ଼ିଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କଠାରୁ ବ୍ରହ୍ମସ୍ଥାନ ଗତିଯୋଗର ଦୀକ୍ଷାଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ମହିମା ଗୋସାଇଁଙ୍କ ସହିତ ରେଡ଼ ହେବା ପରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କଠାରୁ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ ଅପରାଧ କରିଯାଇଥିଲା । ସେହି ଉପାଖ୍ୟାନକୁ ରୀମଗୋଲକ ‘ନିର୍ବେଦସାଧନ’ ଗ୍ରନ୍ଥର ଭାଷାରେ :

ବୋଲନ୍ତି ଅନାଦି ପୁରୁଷ, ଏପରା ଜଗନ୍ନାଥ ଦୟ ।
ବଡ଼ ଦେଉଳେ ବାସ ଛାଡ଼ି, ଏ ଯେ ମାନବ ବିଷ୍ଣୁମୂର୍ତ୍ତି ।
ମୁଁ ଯହୁଁ ହେଲି ଅବତାର, ତେଜିଲା ଶ୍ରୀ ନାଟକନ୍ଦର ।

x x x

ତୋ’ ଯେଉଁ ଦକ୍ଷ ଅବତାର, ଗୁରୁ ଦର୍ଶନେ ଗଲା ପାର ।
ମାନବି ବିଷ୍ଣୁ ଭଗବାନ, ଏତାରି ଯୁଗେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ।
ସେ ପାପମାନ ଏବେ ତୋର, ପୋଡ଼ିଲା ବ୍ରହ୍ମ ଯେ ଅନଳ ।

x x x

ଘଟରେ ବ୍ରହ୍ମକୁ ନଚିହ୍ନି, ବାହ୍ୟରେ ଭ୍ରମଥାନ୍ତି ପୁଣି ।....

ଏ ଘଟେ ଜଗନ୍ନାଥ ଅଛି, ପ୍ରତିମା ମିଛରେ ପୂଜୁଛି ।

ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରତିମା ଶୁଷ୍କ କାଠ, ସେ ପୁଣି ନେବେ କି ବୈକୁଣ୍ଠ ।

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଏହି ପଂକ୍ତିଗୁଡ଼ିକର ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ଦେଖାଇଛନ୍ତି ରୀମଗୋଲକ କିପରି ଜଗନ୍ନାଥ ଚେତନାକୁ ପ୍ରତିମାଠାରୁ ଅଲଗା କରିଛନ୍ତି ଏବଂ କିପରି ଅବତାରର ବିହିତ ସୀମାଗୁଡ଼ିକୁ

ଜୟନ କରି ପିତୃକାମାନେ ପୌରଜିକତାର ଅତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଶେଷକୁ ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରସ୍ତ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଧର୍ମ ଓ ଉପକବଧର ଅସଲ ବାଟଗୁଡ଼ିକୁ ଆହୁରି ଅଧିକ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ କରି ରଖିଛନ୍ତି ।

ଜଣେ ସମାଜଚର୍ଚ୍ଚବିତ୍‌ର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ନେଇ ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନ ଭୀମଭୋଇଙ୍କୁ ଦେଖିଛନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟର ଆକଳନ କରିଛନ୍ତି । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି :

...ଭୀମଭୋଇ ସେହି ଆଦିବାସୀ ମୂଳଦୁଆ ଭିତରୁ ହିଁ ଜୀବନର ଏକ ଅନ୍ୟ ପତାକା ଓ ଅନ୍ୟ ଘୋଷଣାକୁ ହାତରେ ଧରି ଓଡ଼ିଶାର ଦାଣ୍ଡକୁ ବାହାରିଥିଲେ, ଓଡ଼ିଶାରେ ସାହିତ୍ୟର ଦାଣ୍ଡକୁ ବାହାରିଥିଲେ, ସମାଜର ଦାଣ୍ଡକୁ ବି ବାହାରିଥିଲେ । ସିଏ ମଣିଷକୁ ଭଗବାନଙ୍କର ପୁତ୍ର ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ; ରାଜା, ମହାଜନ, ଓ ତତ୍ତ୍ୱତତ୍ତ୍ୱ ପରାକ୍ରମୀ ଯାବତୀୟ ବିଶିଷ୍ଟ ବର୍ଗଙ୍କଠାରୁ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆହୁରି ଅଧିକ ବଡ଼ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ ଓ ସେତେବେଳର ନାନା ଭୟ ଭିତରେ ମଣିଷଜାତି କେତେ ଅଭୟ ବହନ କରି ଆଣିଥିଲେ (୫୮୯) ।

ଭୀମଭୋଇ ଲେଖିଥିଲେ :

ରାଜାର ପରଜା ନୋହୁଁ ସିନା ଆମ୍ଭେ ନୋହୁଁ ସାହୁର ଖାତକ,

ଯହିଁ ଗୁରୁ ନେବେ ତହିଁ ଯାଇ ଆମ୍ଭେ କେ ଅବା କରୁ ଅଟକ ।

ସମାଲୋଚକଙ୍କ ମତରେ “ଭଗବତ୍ ଶକ୍ତି ଯେଉଁ ଶିଖରସ୍ତରକୁ ଉଠିଲେ ତାହା ଏହିପରି ଏକ ସହଜ ଅଥଚ ଉନ୍ନତମ୍ଭାଷାରେ ଆପଣାକୁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୁଏ, ଭୀମଭୋଇ ସେହିପରି ଏକ ଶିଖର ସ୍ତରରେ ରହି ଏହା ଲେଖିଛନ୍ତି । ତଥାପି, ଯେତେ ଉଚ୍ଚରେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସିଏ ସତେ ଅବା ମଣିଷ ଭିତରେ, ଆମର ଏହି ସମାଜ ଭିତରେ ଠିଆ ହୋଇ ଏହିସବୁ କଥା କହିଛନ୍ତି (୫୮୯) ।

ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନ ଭୀମଭୋଇଙ୍କ କବିତାରେ ବ୍ୟବହୃତ ଭାଷାର ଯଥାଯଥ, ସବିଶେଷ ଆଲୋଚନା ନକରି ଏହା ବିଷୟରେ ଏକ ସାଧାରଣ ମୂଲ୍ୟବାନ ମତ ଦେଉଛନ୍ତି : “ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାରର ଭାଷା ମଣିଷକୁ ଭଲଭାରେ, ଆମ ବୁଦ୍ଧିକୁ ଭଲ ଭାରେ, ଗୋଟିଏ ଭାଷା ଅଛି ଯାହା ଆମ ହୃଦୟକୁ ଭଲ ଭାରେ, ଆମର ସକଳ ବୁଦ୍ଧିକୁ ଏକ ଅପୂର୍ବ ଅନୁଭାବରେ ଅନୁପ୍ରେରିତ କରି ହୃଦୟ ଆଡ଼କୁ ମୁହାଁଇ ନିଏ । ସେହି ଭାଷା ହୃଦୟ ଜାଗି ମଧ୍ୟ କାମ ଦିଏ । ଭୀମଭୋଇ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ସେହି ଦିଗକୁ ମନ କରିଥିଲେ, ଭାଷାକୁ ସହଜ ହେବାରେ, ଭାବମୟ ହେବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ, ଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଅନେକ ଉନ୍ମୋଚନ ଜାଗି ସେ ବାଟ କାଢ଼ିଥିଲେ (୫୯୦) । ଭାଷା ଉପରେ ସେ ଦେଇଥିବା ଏହି ସାଧାରଣ ମତବ୍ୟ ଜଣେ ସମାଲୋଚକର ନୁହେଁ, ଏହା ଜଣେ ଐତିହାସିକର ।

ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ ମଧ୍ୟ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ‘ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସାଂସ୍କୃତିକ ବିକାଶଧାରା’ ଏବଂ ଅନ୍ୟଟି ‘ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ: ସାମାଜିକ-ସାଂସ୍କୃତିକ

ଭିତ୍ତିଭୂମି’ । ଦ୍ଵିତୀୟ ପୁସ୍ତକଟି ପ୍ରଥମର ଏକ ସାମାନ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ରୂପ । ଏ ପୁସ୍ତକ ଦୂରଦୃଷ୍ଟି ପରିକଳ୍ପନା ପ୍ରୟାସ ଅଭିନବ । କାରଣ ସେ ପ୍ରଥମ କରି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଇତିହାସର ସମାଜତାତ୍ତ୍ଵିକ ଅନୁଶୀଳନ କରିଛନ୍ତି । ଏହିଭଳି ଅନୁଶୀଳନ ପୃଥିବୀ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରଥମେ କରାଯାଇଥିଲା ହିପୋଲାଇଟ୍ ଟେନକ ଦ୍ଵାରା ୧୮୭୧ରେ । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି *History of English Literature*, ଏହା ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଥମ ଆଧୁନିକ ସମାଜତାତ୍ତ୍ଵିକ ଆଲୋଚନା । ସେ ସାହିତ୍ୟସୃଷ୍ଟି ମୂଳରେ ଥିବା ଜାତି, ସାମାଜିକ ପରିବେଶ, ସମୟକୁ ସାହିତ୍ୟ ଇତିହାସ ଆଲୋଚନାର ପରିସରକୁ ଆଣିଛନ୍ତି । ସେ କହିଛନ୍ତି "A work of Art is determined by an aggregate which is the general state of mind and surrounding circumstances. (Taine 1886, 30) ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ ରଚନା କାଳରେ ଚିରରଞ୍ଜନ ଅନୁରୂପ ମତ ଦେଇଛନ୍ତି: ସାହିତ୍ୟ “ଆମରି ଦ୍ଵାରା ଏହି ପୃଥିବୀରେ ତିଆରି । ପୃଥିବୀକୁ ଅନୁକୂଳ କରି ଓ ପୃଥିବୀକୁ ବଞ୍ଚୁ ଆମ ଭିତରେ ସେଗୁଡ଼ିକର ଯେଉଁ ସ୍ଵଳ୍ପନାତ୍ମକ ଅନୁସନ୍ଧାନମାନ ହୋଇଛି ଏବଂ ଆମ ଭିତରୁ କେତେ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେହି ଅନୁସନ୍ଧାନଗୁଡ଼ିକୁ ଯେତେବେଳେ ଭାଷାରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବାକୁ ନିଜ ଭିତରୁ ଏକ ପ୍ରୟୋଜନ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି ସେତିକିବେଳେ ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି” (ଦାସ ଚିରରଞ୍ଜନ ୧୯୯୩, ୩)

ଜାତି-ସାମାଜିକ ପରିବେଶ-ସମୟ ଭଳି ଚିରରଞ୍ଜନ ଆଉ କେତୋଟି ମାନଦଣ୍ଡର ସହାୟତା ନେଇଛନ୍ତି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ କଳନା କରିବାପାଇଁ । ଉତ୍ତର ଆଧୁନିକ ନବ-ଇତିହାସବାଦର ଜଣେ ପ୍ରବକ୍ତା ମାଇକେଲ୍ ପ୍ରୁକୋ କହିଥିଲେ ଯେ କ୍ଷମତା ଗୋଟିଏ ସୁଗନ୍ଧ ଚିତ୍ରାଧାରକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ରୂପ ଦିଏ । ଏହା ସ୍ଥିର କରେ କେଉଁଟିକୁ ସତ୍ୟ ଏବଂ କାହାକୁ ଜ୍ଞାନ ବୋଲି ବିଚାର କରାଯିବ, ମାନବିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ କେଉଁଟି ସ୍ଵାଭାବିକ ବୋଲି କୁହାଯିବ । ସମାଲୋଚକ ଜାକସ୍ ଡେରିଡ଼ା ତାଙ୍କର ବିସ୍ମରଣ ସମାଲୋଚନାରେ କହିଛନ୍ତି- ପ୍ରତ୍ୟେକ କୃତିରେ ଅନେକ ପରସ୍ପର ବିରାଧା ଅର୍ଥ ଓ ଭାବମାନ ରହିଥାଏ । କୁଳିଆ କ୍ରିଷ୍ଣେରା ତାଙ୍କର ସଂଳାପବାଦରେ ବିଭିନ୍ନ କୃତିରେ ଥିବା ଅନେକ ସ୍ଵାଧୀନ ଓ ଦୃନ୍ଦାତ୍ମକ ସ୍ଵର ଥିବା କଥା ମଧ୍ୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ।

ଚିରରଞ୍ଜନଙ୍କର ସମାଲୋଚନା ଧାରାରେ ଏ ସମସ୍ତ ଧାରାର ମିଶ୍ରଣ ଘଟିଛି । ସେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ ସାମାଜିକ-ସାଂସ୍କୃତିକ ଭିତ୍ତିଭୂମି ରେ ଲେଖିଛନ୍ତି :

“ସମ୍ଭବତଃ ଏକଥା ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ, ଗୋଟିଏ ସୁଗନ୍ଧ ଅଧିକାଂଶ ସାହିତ୍ୟିକ ଏବଂ ଲେଖକ ପ୍ରୟୋଜନ ଅନୁସାରେ ସୁଗନ୍ଧ ବୋଇକୁ, ରାଜ୍ୟର ବୋଇକୁ ଅର୍ଥାତ୍ କ୍ଷମତାଧାରୀ ବୋଇକୁ ମାନି ଯାଇଛନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ଅନୁସାରେ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖିଛନ୍ତି । ତଥାପି ସୁଗନ୍ଧ ବଦଳାଇବାରେ ବା ସମାଜକୁ ବଦଳାଇବାରେ ମଧ୍ୟ ପୃଥିବୀର ସାହିତ୍ୟ ସୁଗନ୍ଧ ସୁଗନ୍ଧ କମ୍ ଶକ୍ତିମୟ ପରିଚୟ ଦେଇନାହିଁ । ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମଣିଷ ଭିତରେ ଯେପରି ସବୁକଥାକୁ

ମାନି ଯାଉଥିବା ଓ ବୋଲ ଅନୁସାରେ ବାଟ ଚାଲୁଥିବା ବାଧ୍ୟତା ବା ସୁନା ପିଲାଟିଏ ରହିଛି ଏବଂ ତଥାପି ସମାଜର ଭାବରେ ସ୍ୱୀକୃତ ସତ୍ୟ ହିଁ ଚଳଣିଗୁଡ଼ିକର ଓପିଡିଏକୁ ପ୍ରଶ୍ନ କରିପାରୁଥିବା ଓ ସେଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ସଂଶୟ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିବା ସାହସୀଟିଏ ମଧ୍ୟ ରହିଛି, ଠିକ୍ ସେହିପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ସାହିତ୍ୟିକ ମଧ୍ୟରେ ମାନି ଯାଉଥିବା ଓ ତଥାପି ଆହୁରି ସେ ପାଖକୁ ଦେଖୁଥିବା ଭରସା ଉପାଦାନ ପରସ୍ପରର ସମାଜର ହୋଇ ରହିଛି” (୧୪-୧୫) ।

ସମାଲୋଚନାର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମାନବସ୍ଥ ସାହିତ୍ୟ ସହିତ ସାଧାରଣ ମଣିଷର ସଂପର୍କ । ତାଙ୍କ ମତରେ ଆମ ଦେଶର ଅଧିକାଂଶ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରଧାନତଃ ଶ୍ରେଣୀ ସାହିତ୍ୟ, ଅଧିକାଂଶ ମଣିଷକର ଅସଲ ପ୍ରଶ୍ନ ଓ ଅସଲ ବ୍ୟବସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ଖୁବ୍ କମ୍ ସାହିତ୍ୟ ରଚିତ ହେଉଛି । ଏ ସଂପର୍କରେ ତାଙ୍କର ସ୍ପଷ୍ଟମତ :

“ଆମ ସାହିତ୍ୟରେ ଆବେଦନଗୁଡ଼ିକ ଅନେକ ସମୟରେ ଏକ ଶ୍ରେଣୀ ଭିତରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଯାଉଛି । କେବଳ କେତେକଙ୍କର ହୃଦୟ ବିନୋଦନ ଲାଗି ପ୍ରାୟ ଏକ ଜଗାମୁକ ପଣ୍ୟ ହୋଇ ରହିଯାଉଛି । ଭାରତବର୍ଷର ରାଜନୀତି, ରାଷ୍ଟ୍ରଶାସନ, ଜଣେ ନାଗରିକ ନିମନ୍ତେ ଉପଲବ୍ଧ ହେଉଥିବା ସୁଯୋଗ ଓ ସୁବିଧାମାନ ଯେପରି ଅଧିକାଂଶ ମଣିଷଙ୍କ ଯାଏ ମୋଟେ ପହଞ୍ଚି ପାରୁନାହିଁ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଭାରତବର୍ଷର ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଅନେକଙ୍କ ସକାଶେ ଆକାଶମଣ୍ଡଳର କଇଁଆ ଗଛ ପରି ହୋଇଛି । ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନର ଚିତ୍ରଣ କରି ବାହାରେ ଥିବା ଭରମମାନେ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖୁଛନ୍ତି ଓ ତାହାକୁ ପରିବେଷଣ କରି ଆପ୍ୟାୟିତ ହୋଇପାରୁଛନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର ଯେଉଁମାନେ ସେହି ସାହିତ୍ୟର ପାତ୍ର ରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହେଉଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ବ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକ ସେହି ପରିଧିକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରୁ ନାହିଁ” (ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ: ୧୮) ।

ସାହିତ୍ୟ ସହିତ ସଂସ୍କୃତିର ସଂପର୍କକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ଚିରରଂଜନ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବିଚାର ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଅବବୋଧରେ କୌଣସି ସମାଜର ସାହିତ୍ୟ ସେହି ସମାଜର ସଂସ୍କୃତିକାରି ଏକତର୍ପଣ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ, ପୁଣି ଏହା ବିଶ୍ୱସଂସ୍କୃତିର ଯୋଗ୍ୟ ହେବା ଉଚିତ । ଯେଉଁ ବିଶ୍ୱସଂସ୍କୃତି ପୃଥିବୀସାରା ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନ ତଥା ସମ୍ବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ଲାଗି ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଛି, ତାହାକୁ ସୁସ୍ଥ ଭାବରେ ଆମନ୍ତ୍ରିତ କରି ଆଣିବା ନିମନ୍ତେ ବିଭିନ୍ନ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଦାୟିତ୍ୱ ରହିଛି । “ସାହିତ୍ୟିକ ନିଜ ଗାନ୍ଧାରୀ ହିଁ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖିବ, ନିଜ ରୂମିତି ଉପରେ ରହି ହିଁ ସିଏ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିବ, ମାତ୍ର ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱର ସେହି ଅପେକ୍ଷାମାଣ ନିୟତିକୁ ଚକ୍ଷୁ ସମକ୍ଷରେ ଦର୍ପଣ ପରି ଧରିରିଖି ହିଁ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖିବ” (୨୬) ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦାସଙ୍କ ବିଚାରର ଶେଷ ମାନବସ୍ଥ ହେଉଛି- ସାହିତ୍ୟର ଅସଲ ଅଭିପ୍ରାୟ ସଂପର୍କିତ । ତାଙ୍କ ମତରେ ସାହିତ୍ୟର ଅସଲ ଅଭିପ୍ରାୟ- ମନୁଷ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ମୁକ୍ତିଦେବ ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟ ସମାଜକୁ ମୁକ୍ତିଦେବ, ଚିର ବିନୋଦନ ଏହାର ପ୍ରକୃତ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନୁହେଁ । “ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ଜିତରେ ଏପରି ଏକ ଉପାଦାନ ଅର୍ଥାତ୍ ଅମୂଲ୍ୟ ସମ୍ଭାବନା ରହିଛି, ଯାହାକି କୌଣସି

କାଳର ଅଧୀନ ନୁହେଁ, କୌଣସି ସମାଜର ଅଧୀନ ନୁହେଁ, କୌଣସି ସ୍ଥାନୀୟ ଚଳଣି ଅଥବା ସ୍ଥାନୀୟ ସଂସ୍କାରର ମଧ୍ୟ ଅଧୀନ ନୁହେଁ । x x x ସାହିତ୍ୟ ସେହି ସ୍ବାଧୀନତା ଲାଗି ବାଟ ଫିଟାଇବ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ଯେଉଁ ସୁନ୍ଦରକାରୀ ଶକ୍ତି ଅଂଶଟି ରହିଛି ଏବଂ ଆପଣାର ଯଥାର୍ଥ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଲାଗି ଅପେକ୍ଷା କରିଛି, ବାଟ ଖୋଜୁଛି, ଅସଲ ସାହିତ୍ୟ ତାହାରି ପତାକାକୁ ଉଲ୍ଲୋକିତ କରି ଧରିବ, ତାହାରି ଆଗମନକୁ ଘୋଷଣା କରିବ । ଯେଉଁ ସମାଜ ବା ସାମୁହିକ ଜୀବନର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେଲେ ପୃଥିବୀରେ ମଣିଷ ମାତ୍ରକେ ସମସ୍ତେ ଆପଣାର ସେହି ସମ୍ଭାବନାମୟ ଦେବତ୍ବକୁ ଆପଣା ଭିତରେ ସୁନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଅନୁଭବ କରିପାରିବେ, ତାହାରି ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକାଶକୁ ହିଁ ଆପଣାର ଧର୍ମ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିବେ ଓ ସେହି ଦିଗରେ ସତକୁ ସତ କ୍ରିୟାଶୀଳ ହୋଇ ରହିପାରିବେ, ସାହିତ୍ୟ ସେହି ସମାଜର ଯାତନା କରିବ, ସେହିପରି ଏକ ସାମୁହିକ ଜୀବନର ସ୍ବପ୍ନ ଦେଖିବ, ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରେରଣା ଦେବ” (୩୨) ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ବିକଶିତ ହୋଇ ଆସିଥିବା ସମାଜ ଓ ସଂସ୍କୃତିକୁ ଭିତ୍ତି କରି ସେ ତାର ଅଧ୍ୟୟନ କରିଛନ୍ତି । ଭାରତୀୟ ସତ୍ୟତାର ଉନ୍ନେଷ, ଓଡ଼ିଶାର ଜନଜାତି, ଓଡ଼ିଶା ଉପରେ ପଡ଼ୋଶୀମାନଙ୍କର ଆକ୍ରମଣ, ବିଭିନ୍ନ ମତବାଦର ସଂକ୍ରମଣ, ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର କ୍ରମବିକାଶ ଆଦି ବହୁ ଦିଗରୁ ତାଙ୍କ ବିଚାର ସ୍ପର୍ଶ କରିଛି । ଓଡ଼ିଶା ନାମକରଣର ସମୟ, ଓଡ଼ିଆ ସମାଜ, ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କର ଆର୍ଥିକ ଅବସ୍ଥା, ଧର୍ମ, ବିଭିନ୍ନ ସଂପ୍ରଦାୟର ଯେବଦେବୀ, ଜଗନ୍ନାଥ, ଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ ଓ ଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ମଧ୍ୟରେ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ସବାଶେଷରେ ସେ ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ କଲମ ଧରିଛନ୍ତି । ଫଳତଃ ତାଙ୍କର ଆଲୋଚନା ଉଷାହ ପ୍ରଧାନ ନହୋଇ ସମୀକ୍ଷାପ୍ରଧାନ ହୋଇଛି । ତାଙ୍କ ମତରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ପାଞ୍ଚ ବା ଛଅଶହ ବର୍ଷର ଏକ ସାହିତ୍ୟ । ସେହି ସାହିତ୍ୟକୁ କାଳାନୁକ୍ରମେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ସାମାଜିକ ଏବଂ ସାଂସ୍କୃତିକ କୁମିଉପରେ ରଖି ଉଷାହ ଏବଂ ଅନୁରାଗର ସହ ମୋହମୁକ୍ତ ହୋଇ ଆଲୋଚନା କରିବା ହିଁ ହେବ ତାହାର ପ୍ରକୃତ ମୂଲ୍ୟାୟନ ।

ପୁସ୍ତକ ଦୁଇଟିର ଅଧ୍ୟାୟୀକରଣରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଗବେଷକଙ୍କ ଅତଦୃଷ୍ଟି ଅନୁଭବ କରିପାରିବା । ‘ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ : ସାମାଜିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକକୁ ସେ ଲିଖିତ ସାହିତ୍ୟର ଆରମ୍ଭକାଳ, ଆଦି ସାହିତ୍ୟ ଓ ଆଦିକବି ସାରଳା ଦାସ, ଓଡ଼ିଶାର ପଞ୍ଚସଖା, ସାହିତ୍ୟରେ ରୀତିଯୁଗ ଏବଂ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଥମ ଶହେ ବର୍ଷ (୧୮୫୦-୧୯୫୨) ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସାଂସ୍କୃତିକ ବିକାଶଧାରାକୁ ଅପ୍ରକେତ ସଜ୍ଜାକର ଯୁଗ, ଉନ୍ନେଷ କାଳର ଅନ୍ତେଷଣରେ, ଆବିଷ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟର ଆଦି ପର୍ଯ୍ୟାୟ, ଅନ୍ତରାନୁସଂଧାନ ଓ ଅନ୍ତର । ବିଷାକର ଏକ ପର୍ଯ୍ୟାୟ- ଓଡ଼ିଶାର ପଂଚସଖା, ରୀତି ଓ ପ୍ରୀତିର ଦୃଢ଼-ଅତିକୃତ ବ୍ୟବହାରୀୟ ସ୍ବଚ୍ଛତା- ସଂକ୍ରମଣ ସଂଭାବନାର ଶହେଟି ବର୍ଷ (୧୯୧୦-୧୯୫୦) ଏବଂ ସ୍ବାଧୀନତା ପରେ ପ୍ରଚାରଣା, ପକାୟନ ଓ ପ୍ରତିଶ୍ଳୁତି ‘ଶୀର୍ଷକରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ କରିଛନ୍ତି । ଲିଖିତ ସାହିତ୍ୟର

ଆରମ୍ଭକାଳରେ ନାରାୟଣାନନ୍ଦ ଅବଧୂତ ସ୍ବାମୀଙ୍କର ‘ରୁଦ୍ରାସୁଧାନିଧି’ ରେ ଠାକୁରମାନଙ୍କୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇ ଥିବାରୁ ତାହାକୁ କେତେକ ସମାଲୋଚକ ଧର୍ମ ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କହିଥାନ୍ତି । ଆଲୋଚକ ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ମତରେ ଏହା ଉପନ୍ୟାସରେ ପୁରାତନ ନିମ୍ନମାନ ଅଥବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ମୁକ୍ତ ଭାବରେ ଲେଖା ହୋଇଥିବା ଗଦ୍ୟକଳେବରଧାରୀ ରୀତି ସାହିତ୍ୟ । ନିଜ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଯୁକ୍ତି ଉପସ୍ଥାପିତ କରି ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ ପ୍ରାଚୀନ ତଥା ମଧ୍ୟ ଯୁଗରେ ସାଧାରଣ ମଣିଷର ସାଂସାରିକ ଜୀବନରେ ପ୍ରେମ, ବିରହ ଓ ଶୃଙ୍ଗାରକୁ ସେତେବେଳର ନୈତିକତାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିମ୍ନସ୍ତରରେ ଥିବା କଥା ବିଚାର କରାଯୁଇଥିଲା ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରକୁ ଆଣି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ସେତେବେଳର ସଂସ୍କାରରେ ଆଦୌ ସମ୍ଭବ ହେଉନଥିଲା । ମାତ୍ର ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ପାତ୍ର ଓ ପାତ୍ରୀ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କଲେ ଆଉ ତାହାକୁ କେହି ଗର୍ହିତ ବୋଲି ବିଚାର କରୁନଥିଲେ । ସେଇଥିପାଇଁ ସେ ମତବ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି, ‘ଲୌକିକକୁ ଅଲୌକିକ ମଧ୍ୟକୁ ଉଦ୍ଧୋଳିତ କରି ନେଇ ଏବଂ ଅଲୌକିକକୁ ଲୌକିକ ସ୍ତରକୁ ଟାଣି ଆଣି ‘ରୁଦ୍ରାସୁଧାନିଧି’ର ଲେଖକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିପୁଣତାର ସହିତ ଧର୍ମୀୟ କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ଉପନ୍ୟାସର ମୋହକତା ଦ୍ବାରା ମଧୁର କରି ପାରିଛନ୍ତି (୯୮) ।

ସମକାଳରେ ରଚିତ ଓଷାବ୍ରତ କଥାଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ ସେଗୁଡ଼ିକରୁ ଆମ ସମାଜ ବିଷୟରେ ଏକ ଗୁଣାତ୍ମକ ଚିତ୍ର ମିଳିଯାଏ । ସମାଜର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଜୀବ ହିସାବରେ ଆମମାନଙ୍କୁ ଯେ ମୂଳତଃ ନାନା ଭୟ ଜବର କାମୁଡ଼ି ଧରିଛି ଏବଂ ସେହି ଭୟରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ସକାଶେ ଯେ ଆମେ ଓଷା ଓ ବ୍ରତ ପାଳନର ମାଧ୍ୟମରେ ଆମ ଠାକୁରମାନଙ୍କୁ ପରିପୁଷ୍ଟ କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛୁ, ଆମ ଓଷାବ୍ରତ କଥାଗୁଡ଼ିକ ତାହାରି ଦ୍ୟୋତକ ହୋଇ ରହିଛି । ପରମ ସତ୍ୟ ଓ ପରମେଶ୍ବର ଯେ ଆମ ଭିତରେ ରହିଛନ୍ତି, ସେହିଠାରେ ସାକ୍ଷାତ କରିପାରିଲେ ସେ ପରମଶକ୍ତି ରୂପେ ଆମର ସାଥେ ସାଥେ ରହିଥିବେ, ଆମକୁ ସାହସ ଦେଉଥିବେ; ଜ୍ଞାନ, ଭକ୍ତି ଏବଂ କର୍ମରେ ଆମକୁ ସେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ବଳଯୁକ୍ତ କରି ନେଉଥିବେ, ଭାରତବର୍ଷର ମଣିଷଠାରୁ ସେହି ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ସତ୍ୟଟିକୁ ଆମର ଓଷା, ବ୍ରତ ଏବଂ ଉପାସନା ଅପହରଣ କରିନେବାରେ ସହାୟତା କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ସେ କହିଛନ୍ତି । ଏଗୁଡ଼ିକ ଆମ ଆଖିରେ ଆମ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିମ୍ନ ସ୍ତରକୁ ଓହ୍ଲାଇ ନେଇ ଆସିଛନ୍ତି ।

ସାରଳା ସାହିତ୍ୟକୁ ସେ ଏକ ପ୍ରତିବାଦ ସାହିତ୍ୟରୂପରେ ଦେଖିଛନ୍ତି । ଏହା ପଣ୍ଡିତ ସାମ୍ରଦାୟିକ ଭସାହ ଓ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟର କୃପଣ ପରମ୍ପରା ବିରୋଧରେ ପ୍ରତିପାଦ । ସାରଳାଦାସଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ତାଙ୍କର ମତ ହେଉଛି :

ସିଏ ବୃହତ୍ତର ସମାଜକୁ କାବ୍ୟ ଭିତରକୁ ପ୍ରବିଷ୍ଟ କରାଇ ଆଣିଥିଲେ । ପାତ୍ର ଓ ପାତ୍ରୀ ମାନଙ୍କର ନାମଗୁଡ଼ିକୁ ଓ ସଂସ୍କୃତ ଗ୍ରନ୍ଥର ପୃଷ୍ଠଭୂମିଟିକୁ ସେ ନିଜର ମୂଳ ପୁଣି ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ଓ ତାହାକୁ ତତ୍କାଳୀନ ଲୋକଜୀବନର କେତେ କେତେ କ୍ଷେତ୍ର

ଏବଂ ଉପକ୍ଷେପ ମଧ୍ୟକୁ ଲଗାଇ ନେଇଛନ୍ତି । ସେ ଠାକୁରମାନଙ୍କୁ ଜୀବନ୍ୟାସ ଦେଇ ମଣିଷ କଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜ କାଳର ଅଧିକ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ କରାଇ ଆଣିଲେ । x x x ସିଏ ଯେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଦାର ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉନ୍ନତଭାବରେ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଜୀବନର ଜଣେ ପରମ ଭକ୍ତ ଓ ପରମ ଅନୁରାଗୀ ଥିଲେ, ତାଙ୍କର ରଚନାଗୁଡ଼ିକକୁ ଆମକୁ ତାହାର ଭୁରି ଭୁରି ପ୍ରମାଣ ଅବଶ୍ୟ ମିଳିଯିବ । ଜୀବନର ଜଣେ ଭକ୍ତ ହିସାବରେ ସେ ସ୍ୱୀକୃତ କେତେକେତେ ବାଡ଼କୁ ତେଇଁଯାଇ ପାରିଥିଲେ (୧୧୧) ।

ପଞ୍ଚସଖାମାନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟର ଅନୁଶୀଳନ କାଳରେ, ସଖାମାନେ କିପରି ପ୍ରଥମଥର ପାଇଁ ମଣିଷରୁ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରକୁ ଆଣିଛନ୍ତି, ମଣିଷ ଭିତରେ ଥିବା ଦିବ୍ୟତାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ବିଶେଷ ସ୍ୱୀକୃତିର ସାହିତ୍ୟକୁ ଏକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ବାହନ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି, ତାହା ସେ ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି । ଆପଣା ଆପଣା ବିଚାର ଓ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିରେ ପଞ୍ଚସଖାମାନେ ଚିନ୍ତନ ମାତ୍ରାରେ ସମାଜ ଅନୁରକ୍ତ ଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିର ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସେ ମତବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି ଯେ— ସାରକାଦାସ ଏବଂ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ସମୟରେ ଲୋକମୁହୂର୍ତ୍ତର ଚଳଣି ଗାନ୍ଧୀ ସାହିତ୍ୟର ପରିସର ଭିତରକୁ ଆସିବାକୁ କଥିତ ଭାଷା ଏବଂ ଶାସ୍ତ୍ରର ଭାଷା ମଧ୍ୟରେ ରହି ଆସିଥିବା ବ୍ୟବଧାନ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ହ୍ରାସ ହୋଇ ଆସୁଥିଲା । ରାତିଯୁଗର କବିମାନେ ପୁନର୍ବାର ସାହିତ୍ୟକୁ ନେଇ ସଂସ୍କୃତ ଶାସ୍ତ୍ର-ଭାଷାର ଗହନରେ ପୂରାଇଦେଇ ବ୍ୟବଧାନଗୁଡ଼ିକୁ ପୁନଃ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କଲେ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ରାତିର କବିମାନେ ଯେତିକି ସଂସ୍କୃତ ଶବ୍ଦ ଏବଂ ତତ୍ତ୍ୱ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକ ସବୁଯାକ ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଆସିବା ଚଳୁ ନଥିଲା ।

ରାତିଯୁଗର କାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ କାବ୍ୟିକ ପ୍ରେରଣା ଯେତିକି ନଥିଲା, ସଂସ୍କୃତ କାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଅନୁସରଣ କରିବାର ଉତ୍ସାହ ତା’ ଠାରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଥିଲା, ରାତିଯୁଗର କବିତା ଶୃଙ୍ଗାର ପ୍ରଧାନ । ‘ଲୀଳାସବିତା’ କାବ୍ୟରେ ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ ସଂସାର ପାଇଁ ଅନୁସୂଚିତ ହୋଇଥିବା ଯାବତୀୟ ସୁଖ ମଧ୍ୟରୁ ଶୃଙ୍ଗାର ଏବଂ କାମସମୋଗକୁ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସୁଖ ବୋଲି ମାନିଛନ୍ତି । ସମାଲୋଚକଙ୍କ ମତରେ “ରାତି ହେଉଛି ସାହିତ୍ୟର ବାହ୍ୟ ଅଙ୍ଗ; ସେହିପରି କାମୁକତା ମଧ୍ୟ ପ୍ରୀତିର ସମଗ୍ର ଭୁବନଟି ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଂଶମାତ୍ର । ଅଥବା ଯେଉଁଠି ଅସଲ ପ୍ରୀତି ସମ୍ଭବ ନହୁଏ, ସେଠାରେ ଅସମର୍ଥ ମଣିଷମାନେ କେବଳ ଏକ ଆତୁରତା ବା କାମୁକତାରେ ହିଁ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି, ସେହିପରି, ଅସଲ ସାହିତ୍ୟ ବିଷୟରେ ଏକ ଅସମର୍ଥତା ରହିଥିଲେ ଜଣେ ସାହିତ୍ୟକାରର ସମ୍ଭବତଃ ରାତି ଆଡ଼କୁ ଅତିରିକ୍ତ ଭାବରେ ଆସଇ ହୋଇପଡ଼େ (୧୫୧) ।

ପୂର୍ବରୁ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟକୁ ଗୋଷାଗତ କରି ରଖିଥିଲା । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ରାତିଯୁଗ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ପ୍ରଧାନତଃ ଏକ ଗୋଷାର ଭାଷା

ଏବଂ ସାହିତ୍ୟ କରି ରଖିବାର ଚକ୍ରାନ୍ତ ଲାଗି ଭୂମି ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲା । ରାତି ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରାୟ ଏକ ନିୟମ ସବୁକ୍ଷ ଛାନ୍ଦ ଏବଂ ସଙ୍ଗୀତକୁ ପୂରାଇ ଦିଆଯାଇଥିଲା ଏବଂ ତାହାରି ବକ୍ତରେ ତାହା ଜନପ୍ରିୟ ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଜନସାଧାରଣ ରାତି ସାହିତ୍ୟର କେବଳ ସଙ୍ଗୀତ ପକ୍ଷକୁ ହିଁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସାରଳାଦାସ ଏବଂ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ସଭାକୁ ଛାଡ଼ି ଜନଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିପାରିଥିଲା । ରାତିଯୁଗର ଅନ୍ୟ ପ୍ରଭାବ ଫଳରେ ତାହା ପୁନରାୟ ଜନଜୀବନକୁ ଛାଡ଼ି ସଭାକୁ ଫେରି ଆସିଥିଲା । ଏହା ଜନମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ସୁଜନ ଅର୍ଥାତ୍ ଶାସ୍ତ୍ର ପଢ଼ିଥିବା ଜନମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଲେ । ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ପରିଧି ଭିତରେ ଆପଣାର ଅହଂ ପ୍ରତିଷ୍ଠାପାଇଁ ଅନ୍ଧକାରାୟିତ ହୋଇଥିଲା ।

ଭାରତ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପୃଥ୍ବୀ ସଂପର୍କରେ ଆସିବା ପରେ ସାହିତ୍ୟରେ ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି । ଓଡ଼ିଶା କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ସେଇଆ ହିଁ ହୋଇଛି । ଏହି ପ୍ରଭାବ ଫଳରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ଗଦ୍ୟ, ନାଟକ, ଗଳ୍ପ, ଉପନ୍ୟାସ, ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ସମାଲୋଚନା ଆସିଛି, ସ୍ବାକୃତ ଏବଂ ଆକୃତ ହୋଇଛି । ସାହିତ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ଆଗରୁ ବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇ ପାରୁ ନଥିବା ଜୀବନର କେତେ କେତେ କ୍ଷେତ୍ର ସାହିତ୍ୟ ଭିତରକୁ ଆସିଛି । ଓଡ଼ିଆ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟର ସେହି ପ୍ରଥମ ଉଦ୍ୟମ କାଳରେ (୧୮୫୦-୧୯୫୦) ସମାଲୋଚକ ପ୍ରଥମେ କବିବର ରାଧାନାଥ, ଗଜକବି ମଧୁସୂଦନ ଏବଂ ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତିଙ୍କୁ ରେଟିଛନ୍ତି ।

ଯଦିଓ କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟ ତାଙ୍କ କାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ କାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକର କଥାବସ୍ତୁକୁ ଆଣି ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି, ତଥାପି ସମାଲୋଚକଙ୍କ ମତରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ କାବ୍ୟ ଏବଂ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଚରଚର ଜୀବନବାଦୀ ଆବେଦନମାନ ରାଧାନାଥଙ୍କୁ ସତେଅବା ଆଦୌ ସ୍ପର୍ଶ କରି ନାହିଁ । ଇଉରୋପୀୟ ଚେତନା, ଇଉରୋପୀୟ ସମାଜ ଏବଂ ଇଉରୋପର ମନୁଷ୍ୟ ସେହି ସମୟକୁ ଭାବ ତଥା ସ୍ବପ୍ନର ସ୍ତରରେ ଯେଉଁଠାରେ ପହଞ୍ଚି ସାରିଥିଲେ, ରାଧାନାଥ ସମ୍ଭବତଃ ତାହାର କୌଣସି ପରା ମଧ୍ୟ ପାଇ ନାହାନ୍ତି । ତେବେ ସେ ରାଧାନାଥଙ୍କର କେବଳ 'ଦରବାର' କାବ୍ୟକୁ ଏକ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଭାବରେ ନେଇଛନ୍ତି । କାରଣ ଏଥିରେ ହିଁ କେବଳ ଡ଼କାଜାନ ସମାଜର ସମୀକ୍ଷା ରହିଛି ।

ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ବିଷୟରେ ସମାଲୋଚକଙ୍କର ମତ ହେଉଛି : ମଧୁସୂଦନଙ୍କର କବିତାବଳୀରେ ପଦ୍ମ ଅଛି, ଆକାଶ ଅଛି, ବର୍ଷର ଛଅଟିଯାକ ଋତୁ ଅଛି ଏବଂ ଜୀବନ ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା ମଧ୍ୟ ରହିଛି, ମାତ୍ର ମଣିଷମାନେ କେଉଁଠି ହେଲେ ନାହାନ୍ତି । ସେତେବେଳର ନବଜାଗରଣ କହିଲେ ପ୍ରକୃତିରେ ସବାଆର ଯେଉଁସବୁ ଉଦ୍‌ବେଗନକୁ ବୁଝାଇଥିଲା, ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ସାହିତ୍ୟରେ ତାହାର ସଙ୍କେତ ମଧ୍ୟ ସତେଅବା ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇ ରହିଥିଲା (୧୮୫) ।

ଅବଶ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମର ବିଶ୍ୱମୟ ତୁଙ୍ଗ କଳ୍ପନା କରି ସେ ଏକ ବିଶ୍ୱମୟ ମାନବିକତାର କଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି । କ୍ଷୁଦ୍ରକୁ ଛାଡ଼ି ବୃହତକୁ ଆଶ୍ରା କରିବା ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଆମର ଯାବତୀୟ ଦୁଃଖ ଦୂର ହୋଇପାରିବ ବୋଲି ସେ ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଛନ୍ତି । ଜାତୀୟତାର ଉନ୍ନେଷଣାର ଯୁଗରେ ଅଧିକାଂଶ ଭାବନା ବେଳେବେଳେ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ନିଜର ତଥାକଥିତ କୁମିତି ଆଡ଼କୁ ନିବେଶିତ ରହିଥିବା ବେଳେ ମଧୁସୂଦନ ଆମର ଚେତନାକୁ ବୃହତର ବିଶ୍ୱ ଆଡ଼କୁ ଉଦ୍‌ଧାବିତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ କାଳର ସେହି ପ୍ରଥମ ଯୁଗରେ ତାହା ତାଙ୍କର ବିଶିଷ୍ଟ ଅବଦାନ । ସମାଲୋଚକଙ୍କ ମତ ହେଉଛି ଯେ ମାନବକୀର୍ତି ଯେ ଜାତୀୟ ମାନବମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଗଠିତ, ସେହି ଭାବନାଟି ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଲେଖାରେ ଆମେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଆଦୌ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା ନାହିଁ (୧୮) ।

ଫକୀରମୋହନ ସଂସ୍କାରଧର୍ମୀ ଥିଲେ । ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ନାମରେ ଯେଉଁସବୁ ଜଡ଼ତା ଏବଂ ଗ୍ରହଣ କାତରତା ହିନ୍ଦୁଧର୍ମକୁ ପ୍ରାୟ ପାରମ୍ପରିକ ଭାବରେ ଅନ୍ଧାର ଜର୍ଜର କରି ରଖୁଥିଲା, ଫକୀରମୋହନ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ବର୍ଜନ କରିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନେଇ ଅନେକ କ୍ଷୁଦ୍ରଗତ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷା, ଆଧୁନିକ ସଂସ୍କାର ଏଗୁଡ଼ିକ ଲାଗି ସମାଜରେ ବାଟ ଛାଡ଼ି ଦିଆଯାଇ ବୋଲି ସେ ତାଙ୍କର ଉପନ୍ୟାସ ଓ କବିତାଗୁଡ଼ିକରେ ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ସମାଲୋଚକଙ୍କ ମତରେ “ଧର୍ମ ଓ ଆଚାର ନାମରେ ସମାଜରେ ମୁନଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ କେତେ ଅସହାୟ ଭାବରେ ଗଧ କରି ରଖା ଯାଇଥିଲା, ଫକୀରମୋହନ ସେହି ବିଷୟରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଚେତନ ଥିଲେ ଏବଂ ଆପଣାର ଶାଶିତ ଅଥଚ ବିନୋଦପୂର୍ଣ୍ଣ ଶୈଳୀରେ ତଥା ତଦନୁରୂପ ଏକ ଭାଷାରେ ଆପଣାର କଥାଗୁଡ଼ିକୁ କହିବାକୁ ସେ ଆଦୌ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ଲାଜ ନଥିଲେ । ମନୁଷ୍ୟ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ଚେତନାରେ ଯେଉଁ ଚିତ୍ରଟି ସବୁବେଳେ ରହିଥିଲା, ତାହାହିଁ ତାଙ୍କର ଗଦ୍ୟ ଏବଂ ପଦ୍ୟକୁ ଅନୁରୂପ ଭାବରେ ପରିଚାଳିତ କରି ନେଇଥିଲା” (୧୯) ।

ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର ସାହିତ୍ୟର ସେ ଜଣେ ମୂଲ୍ୟ ପ୍ରଶଂସକ । କାରଣ ସେଥିରେ ଜୀବନର ସମଗ୍ର କୁମିତି ସାହିତ୍ୟର ବିଚରଣ କୁମି ହୋଇଛି । ସେଥିରେ ମନୁଷ୍ୟର “ସର୍ବମୂଳ ମହିମାଟି ବିଷୟରେ ହିଁ ସମାଜରେ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଭାବଗୁଡ଼ିକର ଉଚ୍ଚାରଣ କରାଯାଇଛି । ସାହିତ୍ୟର ସବାଆଗ ଯେ ଏକ ଅଜ୍ଞାକାରବଶତା ରହିଛି, ଗୋପବନ୍ଧୁ ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଆପଣାର ସମକାଳୀନମାନଙ୍କୁ ସେହି ବିଷୟରେ ସଚେତନ ଓ ଉଦ୍‌ବୃତ୍ତ କରାଇ ପାରିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସବୁଜ ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କର ସମାଜ ପ୍ରତି ପ୍ରକୃତ ପ୍ରତିବନ୍ଧତା ନଥିଲା । ସେମାନେ ଘଡ଼ିଏ ବିପ୍ଳବର କଥା କହୁଥିଲେ ଓ ଆରଘଡ଼ିକୁ ଆଉ କଥାକେତେ ପକେଇଯିବାକୁ ମନ କରୁଥିଲେ । ସବୁଜଗୋଷ୍ଠୀର କବିମାନେ ପୁରୁଣା ସମାଜକୁ ମାନିବେ ନାହିଁ ଓ ଲୋକମତକୁ ପାଦରେ ଦଳିଦେବେ ବୋଲି ପଣ କରିଥିଲେ । ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ଅମରାବତୀ ଗଢ଼ିବାକୁ ଓ ଜଡ଼ ଦେହରେ

ଜୀବନର ସମୟ ଆଣି ଦେବାକୁ ଜିଦ୍‌କରି ବସିଥିଲେ । ଏହି ସବୁ କିଛି ସେହି କବିତା ଭିତରେ ରହିଗଲା ଏବଂ ସବୁଜମାନେ ଅକାଳରେ ହଜିଦିଆ ହୋଇଗଲେ (୨୧୦) ।

ସ୍ବାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଏକ ସମୂହ ଏବଂ ସମଗ୍ର ସାମାଜିକ ଏବଂ ଆର୍ଥିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସିଥାନ୍ତା । ଭାରତର ନେତୃତ୍ୱ ଏଥିଭାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ ନଥିଲା । ସେତିକି ବେଳେ ଭୋଗବାଦ ଆସିଲା, ଜୀରୁତା ବଢ଼ିଲା ଏବଂ କ୍ଷମତା ହିଁ ଅସଲ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ରୂପେ ଉପସ୍ଥାପିତ ହେଲା । ଭୋଗୀମାନେ ସାହିତ୍ୟ କଲେ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟରୁ ଶବ୍ଦ ଓ ସଂଜ୍ଞା ଆଣି ସେହି ସାହିତ୍ୟକୁ ଆଧୁନିକ କହିଲେ । ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ହାତରେ ପଡ଼ି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣତଃ ଏକ ରୀତିରେ ପରିଣତ ହେଲା । ଏକ ତାତ୍ତ୍ୱରୀ ଏବଂ ଚତୁରତାରେ ହିଁ ପରିଣତ ହୋଇ ରହିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲା ।

ଚିନ୍ତାମନ୍ତ୍ରନଙ୍କ ମତରେ ଏହି ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ସାହିତ୍ୟ ଏକ ବିକାସରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି । “ଶହେ ବର୍ଷ ତଳେ ଅଖିକ୍ଷିତ କରି କେତେ ବଡ଼ ହୃଦୟ ଓ କେତେ ବଡ଼ ଆଖିରେ “ମୋ ଜୀବନ ପଛେ ନବେ ପଡ଼ିଥାଉ ଜଗତ ଭବାର ହେଉ” ବୋଲି କହିଥିଲେ । ଶିକ୍ଷିତ ସାହିତ୍ୟିକ ମାନଙ୍କର ତଥାକଥିତ ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ସେହି ଆଖି କୁଆଡ଼େ ବୁଜି ହୋଇଗଲା (“ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସଂସ୍କୃତିକ ବିକାଶଧାରା”, ୨୭୦) । ସ୍ବାଧୀନତା ପୂର୍ବରୁ କେତେକ କବିଙ୍କର ନିର୍ବିଷ ଜୀବନ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା ଓ ଅନ୍ତର ଭିତରେ ଏକ ଆନ୍ତରିକ ସଂକଳ୍ପ ଥିଲା, କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ସ୍ବାଧୀନତା ଆସିବାପରେ “ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ନିପୁଣ ଭାବରେ ଶୈଳୀ ସମୁଦ୍ରରେ” ଝାସ ଦେଇଛନ୍ତି ।

ସେ କାଳର କବିତାରେ ମାନବ ସଚେତନତା ବଦଳରେ ଇଉରୋପରୁ ଆମଦାନୀ ହୋଇଥିବା ମୃତ୍ୟୁ-ସଚେତନତା ଏବଂ ବେଦନା-ସଚେତନତା ଖୁବ୍ ବହୁଳ ଭାବରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । କବିମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ସମାଲୋଚକଙ୍କ ମତ ହେଉଛି “ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ଭଇଁଅଟା କବିତାୟୁଗ ଅତିକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥିବା ସମୟରେ ସେମାନେ ପ୍ରାୟ ଏକ ଅନୁତପୂର୍ବ ସରାଗରେ ଭଇଁଅଟା ବେହରଣ ପକାଇ ହାତକୁ ବାହାରିଲେ” (୨୭୮) । “କବିମାନେ ତୃପ୍ତା କବିତାର ବଣଭୋଜୀ କରିବାଭାଗି ଆପଣାର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କୁବ୍‌ସରମାନଙ୍କୁ ଚାଲିଗଲେ । ରୀତି ସହିତ ରଚି କଲେ, ନାନା ଆମଦାନୀ ଦ୍ରବ୍ୟ ଓ ଦୃଶ୍ୟରେ ରୀତିକୁ ସଜାଇବାରେ ମନ ଦେଲେ । ମଣିଷ ପଛରେ ପଡ଼ି ରହିଲା, ଜୀବନ ଉପେକ୍ଷିତ ହୋଇ ରହିଗଲା” (୨୭୯) ।

ଓଡ଼ିଆ ଗଳ୍ପ ଓ ଉପନ୍ୟାସ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରି ସେ କହିଛନ୍ତି ଏଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ “ଜୀବନ ବେଦନର ଆହୁରି କେତେକେତେ ସାମାଜିକ ମୋଟେ ମନ ବଜାଇନାହିଁ, ବା ମନ ବଜାଇବାକୁ ଆଦୌ କୌଣସି ସାହସ କରିନାହିଁ । x x x ଓଡ଼ିଆ ଗଳ୍ପ ଏବଂ ଉପନ୍ୟାସ-ସାହିତ୍ୟ ଆମର ମନୋରଞ୍ଜନ ଓ ବିସ୍ମରଣ ଭାଗି ହିଁ ଆପଣାକୁ ଭୟିଷ କରି ରଖିଛି । ଜୀବନର

ସମ୍ବୁଦ୍ଧାନ ହେବାକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଜୀବନର ସମାବ୍ୟ ସୋପାନ ଗୁଡ଼ିକ ଭାରି ଆମକୁ ଏକ ସମୂହ ହିସାବରେ ଯଥାର୍ଥରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାକୁ ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଇଦେବା ଅପେକ୍ଷା ତାହା ଆମକୁ ଗୁଡ଼ାଏ ମିଛ ସମସ୍ୟାର ଅରଣ୍ୟ ଭିତରେ ଆଣି କୁଆଁ ବୁଲାଇଛି ଏବଂ ଆମକୁ ଭାରି ଅଭିଅଳ ଓ ଶ୍ରେଣୀଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ବୁଲାଇ ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛି” (୨୮୩) ।

ସମାଲୋଚକଙ୍କର ସ୍ବାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନାରେ ଶୈଶବି ସାହିତ୍ୟିକ କିମ୍ବା ସେମାନଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କୃତିର ଆଲୋଚନା କରିନାହାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେ ଯେଉଁ ସାଧାରଣ ମତାମତ ଦେଇଛନ୍ତି, ତାହା ସେହି ସମୟର ଅଧିକାଂଶ ସାହିତ୍ୟକୃତି ପ୍ରତି ପ୍ରୟୋଜ୍ୟ । ତେବେ ସ୍ବାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ବିଶେଷତଃ ଗଳ୍ପ ଓ ଉପନ୍ୟାସ କ୍ଷେତ୍ରରେ କିଛି ଭଲ ସାହିତ୍ୟ ରଚିତ ହୋଇଛି । ସେଥିରେ ମଣିଷର କଥା ରହିଛି, ମଣିଷର ସଂସ୍କୃତି କଥା ରହିଛି, ଏବଂ ମଣିଷ ପାଇଁ ଅନୁପ୍ରେରଣା ରହିଛି, ସମାଲୋଚକ ତାକୁ ବାହିର୍ ବିଷୟରେ କରିଛନ୍ତି ତାହା ଜଣାପଡ଼ୁ ନାହିଁ ।

ଚିନ୍ତନ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ସାହିତ୍ୟର ଗୁଣ, ଦୋଷ, ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ଅସଲ ସମ୍ବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଛନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକ ପଢ଼ିଲେ ସାହିତ୍ୟପ୍ରତି ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀର ଜଳନା କରିହୁଏ । ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ଖୋଜନ୍ତି ସଂକଳିତ ହୋଇଛି “ସାହିତ୍ୟ ଓ...” ଶୀର୍ଷକ ପୁସ୍ତକରେ । ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ‘ସାହିତ୍ୟ ଓ ସାନଓଡ଼ିଶା’, ‘ସାହିତ୍ୟ ଓ ଅସାହିତ୍ୟକତା’, ‘ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତି’, ‘ସାହିତ୍ୟ ଓ ଶୁଭାଭିସାର’, ‘ସାହିତ୍ୟ ଓ ସାଧୁତା’, ‘ସାହିତ୍ୟ ଓ ଶ୍ଳାକ୍ଷମ’, ‘ସାହିତ୍ୟ ଓ ଅଜ୍ଞାନାଚରଣକତା’ କେତେଗୋଟି ଲେଖନୀୟ ଆଲୋଚନା । “ସାହିତ୍ୟ ଓ...” ପୁସ୍ତକର ବୁମିକାରେ ସମାଲୋଚକ ଲେଖିଛନ୍ତି : “ସାହିତ୍ୟ ସହିତ ଓ ଅଲଗା ରହିବ । ଏହି ଓ ଗୁଡ଼ିକ ବିସ୍ତୃତ ହୋଇ ଯାଇଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଜଣେ ଲେଖକର ସାହିତ୍ୟ ଆଖିରେ ମଧ୍ୟ ବିସ୍ତାର ସମ୍ଭବ ହେଉଥିବ । ଏହି ବିସ୍ତାର ହୃଦବିସ୍ତାର ଭାବନ କରାଇବ ।

‘ସାହିତ୍ୟ ଓ ସାନଓଡ଼ିଶା’ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ସେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତା, ତଥାକଥିତ ନିଃସଙ୍ଗତାବୋଧ, ହୀନମନସତା, ନବ୍ୟସାମଗ୍ରବାଦ, ଅଣସମ୍ବେଦନଶୀଳତା, ଅଣଆଜ୍ଞାକାରବନ୍ଧତା, ଓଡ଼ିଶା, ଓଡ଼ିଆଭାଷା ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ହତାଦର ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ସମାଲୋଚକ ଦୁଃଖ କରିଛନ୍ତି ଯେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଓଡ଼ିଶା ସମ୍ଭବତଃ ସର୍ବପ୍ରଥମ ରାଜ୍ୟ, ଯେଉଁଠାରେ ବି “ଉଚ୍ଚପଦ୍ମ ଉଚ୍ଚଗାଦିଆମାନେ” ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ ଭାରି ସାନ ଭାଷାଟିଏ ବୋଲି ଦେଖନ୍ତି । ସେହି ସାଆନ୍ତମାନଙ୍କ “ଭାଷାହାଣ୍ଡିରେ ଆଉ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାର ଖର ପୁରୁଛି” । “ସେମାନଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ମୋଟେ ଅସୁନାହିଁ । ଆମ ଆବାଶଗୁଡ଼ାକ ସେମାନଙ୍କୁ ଭାରି ସାନ ଦେଖାଯାଇଛି । ଆମ ବେଦନାର ଗନ୍ଧଗୁଡ଼ାକ ସେମାନଙ୍କୁ ସତେଅବା

ହୁଏ। କୌଣସି ଶୁଖିଲା ନଈପରି ଦିଶୁଛି” (“ସାହିତ୍ୟ ଓ”.....୧୦) । ଯେଉଁମାନେ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ରହିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ‘ଅତ୍ୟନ୍ତ ନ୍ୟାୟସଙ୍ଗତ ଭାବରେ’ ଓଡ଼ିଶା ଭାରି ସାନ ହୋଇ ଦେଖାଯାଇଛି କାରଣ ଏହା ଏକ ଛୋଟ ରାଜ୍ୟ, ଏଠାରେ ଅଧିକାଂଶ ଅଶିକ୍ଷିତ ଏବଂ ଏଠାରେ ସବୁକିଛି ପୁରୁଣା ବଙ୍ଗରେ ଚାଲିଛି । ଏହି ଆଧୁନିକ ନବ୍ୟସାମଗ୍ରବାଦୀମାନେ ସମାଜରେ ସାହିତ୍ୟକୁ ଏକ ନବ୍ୟରୀତିବାଦ ଦ୍ଵାରା କଣ୍ଠା ଫୋଡ଼ିରଖିଛନ୍ତି ଏବଂ ମୂଳତଃ ଆପଣାକୁ କାମନା କରୁଛନ୍ତି । ଏହି ବୁଦ୍ଧିରେ ସେମାନଙ୍କୁ କେବେ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ମଣିଷ ସତକୁ ସତ ବୁଝିବେ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କ ବିଶ୍ଵାସ ନାହିଁ ।

ପରାସୀ ପଣ୍ଡିତ ଜ୍ଞାନୀ ମେରୀ ଗୁୟାର ତାଙ୍କର ପୁସ୍ତକ *Art from the Point of View of Sociology* (1887) ରେ ଲେଖୁଥିଲେ ଯେ ମହାନ କଳା ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଭାବରେ ସମାଜୀୟ ଏବଂ ଯେଉଁ କଳାକାର ସମାଜଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆନନ୍ଦ ପାଇଁ ସୃଷ୍ଟି କରେ ସେ ହେଉଛି କଣେ କ୍ଷୟପ୍ରାପ୍ତ କଳାକାର । ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧରେ ପ୍ରାୟ ସେହିଭଳି ମତପୋଷଣ କରିଛନ୍ତି ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନ : “ସ୍ଥାନୀୟ ଭୂମିତି ଉପରେ ଯେଉଁଠାରେ ରୁଚି ଏବଂ ଦୃଷ୍ଟି ଭଜଣେ ଆତର୍ଜାତିକ ଅର୍ଥାତ୍ ସର୍ବମାନବିକ ହୋଇପାରିଛନ୍ତି, ସାହିତ୍ୟରେ ସେହିଠାରେ ହିଁ ଯଥାର୍ଥ ଉଜ୍ଜ୍ଵଳତା ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିଛି” (୧୩) । କିନ୍ତୁ ଆତ୍ମକାମୀ ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ‘ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିକଳ ଭାବରେ ଖଣ୍ଡିତ ହୋଇ ରହିଥାଆନ୍ତି’ (୨୦) ।

କେବଳ ଶବ୍ଦ ଓ ଶୈଳୀ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରେନାହିଁ ବୋଲି ସେ ‘ସାହିତ୍ୟ ଓ ଅସାହିତ୍ୟିକତା’ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ମତ ଦେଇଛନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟ ସଂପର୍କିତ ରସାନୁକୃତିର ଏକ ଗଭୀରତା ରହିଛି । ସେଥିରେ ଆତ୍ମବିକଳତା ମଧ୍ୟ ଏକ ପ୍ରସ୍ଥ ରହିଛି । ଯଥାର୍ଥ ଅନୁକୃତି ଆମକୁ କୁତାଇ ରଖେନାହିଁ, ପ୍ରକାଶିତ କରାଏ । “ଯଥାର୍ଥ ଅନୁକୃତି ଭିତରେ ଏକ ସଂକ୍ରମଣ-ସାମର୍ଥ୍ୟ ମଧ୍ୟ ରହିଥାଏ, ଯାହାକି ବାହାରତାକୁ ଆମର ଏକାନ୍ତ ଭିତରକୁ ସଂକ୍ରମିତ କରିଥାଏ ଏବଂ ଭିତରତାକୁ ମଧ୍ୟ ବାହାର ଭିତରକୁ ସଂକ୍ରମିତ କରିଥାଏ” (୨୪) । ଲେଖକର ସାହିତ୍ୟ ତା’ର ଜୀବନକୁ ସ୍ପର୍ଶ ନକଲେ, ତା’ ଜୀବନର ସବୁଯାକ ଶ୍ରଦ୍ଧା ସାହିତ୍ୟକୁ ନ ଲୋଡ଼ିଲେ ତାହା ସାହିତ୍ୟ ନୁହେଁ, ସାହିତ୍ୟ ଅନୁଭବ ନବଢ଼ାଇଲେ, ଅନୁକୃତି ଆଣି ନଦେଲେ, ଭିତରକୁ ତଥା ବାହାରକୁ ପ୍ରବେଶ କରାଇବା ନଶ୍ଵିଖାଇଲେ, ତାହା ଅସାହିତ୍ୟ । ‘ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ରହି ମଧ୍ୟ ସଂସାରର କାମରେ ଲାଗି ନପାରିବା, ଭଗବାନଙ୍କ କାମରେ ଲାଗି ନପାରିବା, ଏହାକୁ ଅସାହିତ୍ୟିକତା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କ’ଣ କୁହାଯାଇପାରିବ ?” (୩୦) ଯେଉଁମାନେ ଯଶଃ ପାଇଁ ସାହିତ୍ୟର କାମନା କରନ୍ତି, ସେମାନେ ଅସାହିତ୍ୟିକ ।

‘ସାହିତ୍ୟ ଓ ଅସାହିତ୍ୟିକତା’ରେ ସମାଲୋଚକ କହିଛନ୍ତି- ସାହିତ୍ୟ ପାଇଁ ଜୀବନ ନୁହେଁ, ଜୀବନ ପାଇଁ ହିଁ ସାହିତ୍ୟ । ସାହିତ୍ୟ ଜୀବନରେ ଉଦ୍‌ଘାପନା ଆଣିଦିଏ, ଉନ୍ନୋତନ ଆଣିଦିଏ, ନିଜ ଭିତରକୁ ପୂର୍ବରୁ ଅନାବିଷ୍କୃତ ହୋଇ ରହିଥିବା ନାନାବାଚ ପିଟାଇ ଦେଇଯାଏ ।

ଆମେ ସାହିତ୍ୟକୁ ଧର୍ମତଃ ଜୀବନୋଦୟ ଏବଂ ଜୀବନ-ଉଦ୍ଧୋଳନର ଏକ ସାଧନ ବୋଲି ହିଁ ମାନିବା । ଜୀବନର ବୃହତ୍ତର ବିଭାବକୁ ଆତ୍ମଆଳରେ ରଖି କିମ୍ବା ଉପେକ୍ଷା କରି କଦାପି ଆମର ସାହିତ୍ୟକୁ ଅତି ପ୍ରାତିଗୁଡ଼ାକ ଦ୍ଵାରା ତାକୁ ହାଲି ପକାଇବା ନାହିଁ । “ସାହିତ୍ୟ ମୋର ଜୀବନ, ମୋ କବିତା ହେଉଛି ମୋର ସବୁକିଛି, ନାନା ପ୍ରୟୋଜନରେ ପଡ଼ି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭାବ କାମୁଜ ଭାବରେ ଏକଥା କହୁଥିବା କବି ଅଥବା ସାହିତ୍ୟିକର ଏହି ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ଆମେ କେବଳ ଏକ ଅତିସାହିତ୍ୟିକତା ବୋଲି ହିଁ କହି ପାରିବା । (୪୬) ସାହିତ୍ୟକୁ ଛାଡ଼ି ଅତିସାହିତ୍ୟିକତା ଭିତରେ ପଶିଥିବା ସାହିତ୍ୟ-ବେଶ୍ୟା-କବି ଓ ଲେଖକମାନେ ଆପଣା ଲାଗି ଜୀବନ ବାହାରେ ଏକ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଦରବାରରେ ଶୈଳୀଗୁଡ଼ାକୁ ନେଇ ଖେଳିଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ସତ୍ୟ, ମୂଲ୍ୟବୋଧ, ପ୍ରୀତି କିମ୍ବା ବିଶ୍ଵାସ କ’ଣ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । କୌଣସି ବ୍ୟାକୁଳତା ବା ଅଜ୍ଞାକାରବନ୍ଧତା ନଥାଇ ମଧ୍ୟ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ାକୁ ନେଇ ଖେଳୁଖେଳୁ କବିତା ଲେଖନ୍ତି ଓ ସାହିତ୍ୟ କରନ୍ତି । ଆଧୁନିକ ଜୀବନରୁ ତାହାର ସ୍ଵବାବପ୍ରେରିତ ଗ୍ରହଣଶୀଳତା ବା ସମ୍ବେଦନକୁ ହରଣ କରିନେବାରେ ଓ ସାହିତ୍ୟକୁ ଏକ ଉପେକ୍ଷାମୟ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ମୂଲ୍ୟରେ ପରିଣତ କରି କରିବାରେ ଅତିସାହିତ୍ୟିକର ଅପରିମିତ ଅବଦାନ ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି (୫୦) ।

‘ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତି’ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତି ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ସମ୍ବନ୍ଧକୁ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । “ଲେଖିଲେ, ସାହିତ୍ୟ ହୁଏ, ମାତ୍ର ଖାଲି ଲେଖିଦେଲେ ହିଁ କଦାପି ସଂସ୍କୃତି ହୁଏ ନାହିଁ” (୨୭) । “ଆମ ଅଭାବଗୁଡ଼ିକର ଗାତବିତରେ ମାତ୍ର କେତେକ୍ଷଣ ନିମନ୍ତେ କାଳିସା ଲାଗିଥିବା ସମୟରେ ଆମେ ଗୁଢ଼ି ଗଛାଇ କିଛି ଲେଖିକରି ଥୋଇଦେଲେ ତନ୍ମୁରା ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟ ଉତ୍ତନା ହୁଏ, ତାହା ଆମ ଜୀବନ ଏବଂ ସଂସ୍କୃତିର ଅସଲ ଅନିନ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ମୋଟେ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରେ ନାହିଁ” (୮୨) । ତାଙ୍କ ବିଚାରରେ ସଂସ୍କୃତି ଆମ ଭିତରେ ଥିବା କୌଣସି ଯଥାର୍ଥ ବିମୋଚନର କାରଣ । ଆମ ସମ୍ବନ୍ଧର ଜଗତଟି ଯଦି ପ୍ରକୃତରେ ଯଥାର୍ଥ ସଂସ୍କୃତିର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଭାବପ୍ରେରଣା ଦ୍ଵାରା ପରିଚାଳିତ ହେଉଥାନ୍ତା, ତେବେ ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା ହିଁ ଆମ ପାରସ୍ପରିକ ଜୀବନର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ସତ୍ତ୍ଵ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତା । ସେତେବେଳେ ମଣିଷ ସାହିତ୍ୟବୋଲି ଯାହା କିଛି ଲେଖନ୍ତା ତାହା ଅନ୍ୟପ୍ରକାର ହୋଇଥାଆନ୍ତା, ସେଥିରେ ନଥାନ୍ତା କପଟତା, ଅସ୍ଵୀକୃତି ଏବଂ ପଲାଇନର ପହି ।

ଚିରରଞ୍ଜନ ବିଶ୍ଵାସ କରନ୍ତି ଯେ ସାହିତ୍ୟିକ ମନକଲେ ସମସ୍ତ ପ୍ରତିକୂଳତା ସତ୍ତ୍ଵେ ସଂସ୍କୃତିକୁ ମନକରି ପାରନ୍ତା । ମାତ୍ର ସେଥିପାଇଁ ତାକୁ ସୃଜନଶୀଳତାର ସଂଜ୍ଞାକୁ ବଦଳାଇବାକୁ ପଡ଼ନ୍ତା । “ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ବିନ୍ଦୁକ ମୁହୂର୍ତ୍ତର ପଲାଇନ ପଡ଼ୁତାର ଯାବତୀୟ ପରିପାଟୀ ସହିତ କିଛି ଲେଖି ପକାଇବାକୁ ହିଁ ସୃଜନଶୀଳତା ବୋଲି କହିବାକୁ ମୋତେ ମନ କରନ୍ତା ନାହିଁ । ସିଏ ସୃଜନାତ୍ମକ ଜୀବନଟିଏ ବଞ୍ଚିବାକୁ ଓ ତାର ସାନବଡ଼ ସକଳ ସମ୍ବନ୍ଧକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ସୃଜନାତ୍ମକ କରି ରଖିବାକୁ ହିଁ ଜୀବନର ସର୍ବପ୍ରଥମ ଧର୍ମ ବୋଲି ଆପଣା ଭିତରୁ ହିଁ

ମାନି ନିଅନ୍ତା” (୮୫) । ସମାଲୋଚକ ଚାହାନ୍ତି “ସାହିତ୍ୟ ଆମ ବର୍ତ୍ତମାନ ପୃଥିବୀର ଯାବତୀୟ ସତ୍ୟକାତରତାକୁ ଦୂର କରିବାରେ ଆୟୁଧ ହେଉ, ପକ୍ଷାଘାତକୁ ପକ୍ଷାଘାତ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରୁ । ଉପେକ୍ଷା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଏକ ସ୍ପଷ୍ଟ ସ୍ଵର ଉତ୍ତୋଳନ କରୁ । ତେବେ ଯାଇ ତାହା ସଂସ୍କୃତିର ପରିକରରୂପେ ନିଜର ଯଥାର୍ଥ କର୍ତ୍ତବ୍ୟତାକୁ କରିପାରିବ । କେବଳ ସେହିଭଳି ସାହିତ୍ୟ ବଢ଼ିଲେ ଯାଇ ମଣିଷର ସଂସ୍କୃତି ମଧ୍ୟ ବଢ଼ିବ ।”

‘ସାହିତ୍ୟ ଓ ସାଧୁତା’ ରେ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସାଧୁତାର ଆବଶ୍ୟକତା ଉପରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦିଆଯାଇଛି । ସାହିତ୍ୟ ଜୀବନକୁ ଦେଖେ, ଜୀବନକୁ ଏକ ବିଶେଷତାବରେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରିବାକୁ ସାହିତ୍ୟ କୁହାଯାଏ । “ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରିବା ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣାକୁ ଅନାବୃତ୍ତ କରିଦେବା; ନିଜକୁ ଅନାବୃତ୍ତ କରି, ଅଜପତ କରି ଆଲୋକ ସମକ୍ଷରେ ଉଲ୍ଲୋଚିତ କରି ଧରିବା, ତାହାହିଁ ସମ୍ଭବତଃ ସାହିତ୍ୟର ଯଥାର୍ଥ ସତତ, ସାହିତ୍ୟର ଯଥାର୍ଥ ଲକ୍ଷ । ସାହିତ୍ୟକୁ ମନକରିବାକୁ ହେଲେ ସବାଆଉ ସେହି ଲାଜଟିକୁ ରଖିବାକୁ ହୁଏ” (୧୦୪) । ସାହିତ୍ୟ ସାଧୁହେଲେ ତାହା ଜୀବନକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଜୀବନସମ୍ବନ୍ଧୀୟତାକୁ ଭାରି ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରି ରଖିଥିବା ନିଃସଙ୍ଗତାଗୁଡ଼ିକୁ ଆହ୍ୱାନ ଦିଏ । ସାହିତ୍ୟ ସାଧୁହେଲେ ସଙ୍ଗ ଲୋଡ଼େ, ନିଃସଙ୍ଗତାକୁ ନେଇ କାବ୍ୟିକତା ବାହାର କରେ ନାହିଁ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଶବ୍ଦରେ ସେ କହିଛନ୍ତି- ଲେଖକ ସାଧୁ ହେଉ । ସେ ଆମର ହୋଇ ରହୁ । ଜୀବନ ସପକ୍ଷରେ, ଶ୍ରଦ୍ଧା ପକ୍ଷରେ ରହୁ । ଯେଉଁ ସତ୍ୟ ମୁହୂର୍ତ୍ତଗୁଡ଼ିକ ଆସୁଛି ସିଏ ସେହି ସତ୍ୟର ପଟରେ ରହିବ ବୋଲି ନିଃଶଙ୍କଭାବରେ ଘୋଷଣା କରୁ । ସିଏ ଆପଣା ଭିତରେ ଆପଣାକୁ ଯୋଡ଼ୁ, ଆପଣାର ବାହାରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ଆପଣାକୁ ଯୋଡ଼ି ବାହାରୁ । ସେହି ଅନୁସାରେ ସେ ନିଜର ଶବ୍ଦ ଓ ଶୈଳୀକୁ ବାଛିନେଇ ।

‘ସାହିତ୍ୟ ଓ ଶ୍ଲାକତା’ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଲେଖକ ଶ୍ଲାକତା ଓ ଅଶ୍ଲାକତାର ଏକ ଗିନ କିନ୍ତୁ ଉପଯୁକ୍ତ ସଂଜ୍ଞା ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ସମାଜରେ ସବୁକାଳେ ଯୌନ ସମ୍ବୋଧନକୁ ହିଁ ସାଧାରଣତଃ ବଡ଼ ଅଶ୍ଲାକତା ବୋଲି ଘୋଷଣା କରାଯାଇଛି । ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ ସମାଜର ଅଧିକାଂଶ ଚର୍ଚ୍ଚସମ୍ପର୍କ ମଣିଷ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ କରିଛନ୍ତି ବା କରୁଛନ୍ତି, ତାହାକୁ ହିଁ ଶ୍ଲାକତାର ଶାସ୍ତ୍ରରେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଅଶ୍ଲାକ କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ସ୍ୱାଭାବିକ ଯୌନବାସନା ପକ୍ଷରେ ସର୍ବଦା ଏକ ପ୍ରୀତିବାସନା ରହିଥାଏ । ପ୍ରୀତିବାସନାକୁ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀମାନେ ମନୁଷ୍ୟଭିତରେ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ ରହିଥିବା ସମସ୍ତ ଜୀବନର ବାସନାର ପରିପ୍ରକାଶ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଭଲ ପାଇବାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଆପଣାକୁ ଦେବା, ଆଉ କାହାର ହୋଇଯିବା, ଆପଣ ବୃତ୍ତତିର ବାହାରକୁ ଯାଇ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ କୌଣସି ଏକ ବୃତ୍ତର ବସ୍ତୁ ଲାଗି ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବା । ଏହି ଶ୍ରଦ୍ଧା, ସଂପ୍ରସାରଣ ଓ କାହାପାଖରେ ଆପଣାକୁ ଦେଇ ଦେବାର କୋମଳ ବାସନାଟି ପ୍ରାୟ ସେହି ଗୋଟିଏ ପ୍ରକ୍ରିୟାଦ୍ୱାରା ହିଁ ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଦେହର ସ୍ତରକୁ ମଧ୍ୟ ଆନାତ ହୋଇଥାଏ । ସେତିକିବେଳେ ‘ଲଭ’ ଭିତରେ ‘ସେକ୍ସ’ ପ୍ରବେଶ କରେ । ସେଥିରେ ଅଧିକାଂଶ ସ୍ତରରେ

ଆଦୌ କୌଣସି ଅପବିତ୍ରତା ନଥାଏ, କୌଣସି ଅନ୍ଧତା ମଧ୍ୟ ନଥାଏ । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଓ ସାମୂହିକ ନାନାକାରର ଓ ଅକରଣ ହେତୁ ଯେଉଁ ଜୀବନବାସନାକୁ ବହୁ ସଂକୋଚନକାରୀ ଆକର୍ଷିତରେ ରଖା ଯାଇଥାଏ, ସେହିଠାରେ ହିଁ ମଣିଷ ପାପିଷ୍ଠ ହେବାର ମୋହରେ ପଡ଼ି ଅସୁସ୍ଥ ହୁଏ, ଉପଦ୍ରବ କରିବାକୁ ଅସଲ ଉପଭୋଗ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରେ । ସେ ଉଗ୍ର ହୁଏ ଏବଂ ତାର ଯୌନବାସନା ମୂଳ ପ୍ରାତିବାସନାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ କେବଳ ଏକ ଅସୁସ୍ଥ ଜାତବତା ବା ଜଡ଼-ସ୍ୱଭାବ ଭିତରକୁ ଅଧୋଗତ ହୁଏ । ପୁଣି ଆପଣା ଜୀବନବାସନାର କୋମଳତମ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଘାତ ପାଇଲେ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜ ଭିତରେ ପ୍ରୟୋଜନରେ ପଡ଼ି ନିଜ ଭିତରେ ଥିବା ଅସଲ ମଣିଷଟି ବିରୁଦ୍ଧରେ ବିଦ୍ରୋହ କରେ ଏବଂ ନାନାବାବେ ହିଂସ୍ର ଓ କୁରଗ୍ରସ୍ତ ଭାବରେ କାମାତୁର ହୁଏ । ଆତୁରଣର ପାଶରେ ପଡ଼ି କେତେକ ଲୋକ ଜୀବନ ଭିତରୁ ପକାୟନ କରି ପଇସା, କ୍ଷମତା ଏବଂ ଯଶ ପଛରେ ଗୋଡ଼ାଇଥାନ୍ତି । ସେମାନେ କାହାରି ହୋଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ଅଶ୍ଳୀଳ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ।

ସ୍ୱାଭାବିକ ଯୌନଲାଳସା ଅଶ୍ଳୀଳ ନୁହେଁ । ପ୍ରବଳ ଅର୍ଥ, କ୍ଷମତା ବା ଯଶ ଲାଳସା ହେଉଛି ପ୍ରକୃତ ଅଶ୍ଳୀଳତା । ଲେଖକଙ୍କ ମତରେ ଯୌନଗତ ତଥାକଥିତ ଅଶ୍ଳୀଳତା ବିଷୟରେ ଯେତେ ଅଧିକ ଲେଖା ଯାଇଛି ବା ଯାଉଛି, ଅର୍ଥାତୁରତା ଏବଂ କ୍ଷମତାତୁରତାର ଦର୍ବରତାଗୁଡ଼ାକ ଅଶ୍ଳୀଳ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରି ସେତେ ଲେଖା ହୋଇପାରି ନାହିଁ । ସଂସାରରେ ଅଧିକ ମଣିଷ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଭିତରେ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ଓ ସମ୍ମାନହୀନ ହୋଇ ରହିଥିବାବେଳେ ଯେଉଁମାନେ ଅଧିକତ୍ରୁ ଅଧିକ କମାଲ ରଖିବାର ଔଷଧ୍ୟକୁ ହିଁ ଜୀବନର ପରମ ପୁରୁଷାର୍ଥ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଅଶ୍ଳୀଳ ।

“ବର୍ତ୍ତମାନର ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ରହି ଯିଏ ତଥାପି ଆଗକୁ ଅନାଇ ବହୁତୁରଯାଏ ଦେଖିପାରୁଥିବ, ସଂସାରରେ ମଣିଷର ଜୀବନ କହିଲେ ଯିଏ ବହୁସୂତ୍ରୀ ପାରସ୍ପରିକତାକୁ ବୁଝୁଥିବ, ଯିଏ ନିଜ ବାହ୍ୟରେ ଏବଂ ନିଜ ଭିତରେ କପଟଗୁଡ଼ାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିବାକୁ ହିଁ ସୁସ୍ଥ ଭାବରେ ବାଟ ଖଲିବାର ଅସଲ ଉପାୟ ଅନୁଭବ କରୁଥିବ, ସେହି ସତକୁ ସତ ମନେ କଲେ ଅଶ୍ଳୀଳତାକୁ ଏକ ଅନ୍ୟପ୍ରସ୍ଥ ଦେଇ କଳନା କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇ ପାରିବ” (୧୨୫-୨୬) ।

ସାହିତ୍ୟ- ସମାଲୋଚନା ପରି ସାହିତ୍ୟ-ଗ୍ରନ୍ଥ ସମୀକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ ତୁଚ୍ଛ ରୀତିର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ । ଓଡ଼ିଆ ଓ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ ଲିଖିତ ସେ ଶତାଧିକ ଗ୍ରନ୍ଥର ସମୀକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି । ସମୀକ୍ଷାଗୁଡ଼ିକ ‘ଗ୍ରନ୍ଥ-ମଞ୍ଜରୀ’ ନାମକ ଏକ ସଂକଳନରେ ପଡ଼ୁଥିବା ହୋଇଛି । ତାଙ୍କ ମଞ୍ଜରୀ ଦୃଷ୍ଟି-ବସ୍ତୁନିଷ୍ଠ, ଆତର୍ବିଦ୍ୟାଗିରିକ ଓ ବିଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମକ । ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କୁ ସେ ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ପଢ଼ନ୍ତି । ଜଣେ ସହୃଦୟ ପରି ସେମାନଙ୍କ ଭିତରକୁ ଲେଦନ୍ତି । ଗ୍ରନ୍ଥ କର୍ତ୍ତାଙ୍କୁ ଆଡ଼ ଆଖିରେ ବି ଅନିଷା କରନ୍ତିନି । ମାତ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥ ବିଷୟରେ କହିଲାବେଳେ ଜଣେ ଅସଲ ସହୃଦୟ ପରି ଆପଣାର ଅନୁଭବ, ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ବିଚାରକୁ ଆଧାର କରି ଗ୍ରନ୍ଥର ବିରୁଦ୍ଧ ଏତେ ମୋହମୁଗ୍ଧ ଭାବରେ

ବାପଣିଆ କରିଦିଅନ୍ତି ଯେ, ଗ୍ରାହକମାନେ ସେହି ଗ୍ରନ୍ଥ ଓ ତାହାର କର୍ତ୍ତା ଭରଯକ ବର୍ତ୍ତମାନକୁ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ଆପଣା ବିଚାରର ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରକାଶନରେ ସେ ସାମାନ୍ୟ ଉପ୍ରୋଧ ରଖନ୍ତି ନାହିଁ । ସମଗ୍ରକୁ ଆଲୋକିତ କରନ୍ତି । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ମଞ୍ଜନ-ସମ୍ବୃତ ନିର୍ଯ୍ୟାସକୁ ପଢ଼ିବା ବେଳେ ମନେ ହୁଏ- ତାହା ମୂଳ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ବିଭବର ସତେ ଯେପରି ଅନ୍ୟଏକ ଅନୁପମ ଅନୁସୂଚନ । ମଞ୍ଜନକାରୀ ଜଣେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଅଥବା ତା' ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରଶଂସକ କି ନିନ୍ଦକ ନୁହେଁ, ଭରଯକ ଆତ୍ମାକୁ ଭେଦିଥିବା ଜଣେ ମହାନୁଭବ ଗ୍ରାହକ, ସହୃଦୟ ମଧ୍ୟସ୍ଥ- ଚିରଂଜନ ତାହାହିଁ ଯେପରି ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି । ବିଦ୍ୟା-ରାଘ ମଞ୍ଜନ ପରି ଏକ ବିପଦଜନକ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସନ୍ଧ୍ୟାସାର ସବକର୍ମ ଭାବରେ ବିବେଚନା କରିଛନ୍ତି । ମିତ୍ର ଦୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି ତାଙ୍କ ମାନସ ମଞ୍ଜନର ମାନସ । ଏଥି ଯୋଗୁଁ ସେ ଅବଶ୍ୟ ଆପଣା ପାଇଁ ବହୁ ଅମିତ୍ର ଅମାନ କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ନିଜ ଅନୁଭବ ଓ ବିଚାରର ସ୍ପଷ୍ଟ ଉଚ୍ଚାରଣରେ ସାମାନ୍ୟତମ ଦୈତ୍ୟ ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରିନାହାନ୍ତି । ଏବଂ, ବିଦ୍ୟାର ଆୟତନ ଓ ବିଦ୍ୟାବଚର ବିଚାର ତଥାପି ଯେ ଅମଥୁତ-ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୁଦ୍ଧାର ସହିତ ଏହା ସେ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି ।

ଚିରଂଜନ ଓଡ଼ିଆ ବ୍ୟତୀତ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ ମଧ୍ୟ ବହୁ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । *Studies on Medieval Religion and Literature of Orissa* (1951), *Glimpses of Oriya Literature* (1986) ଇଂରାଜୀରେ ଲିଖିତ ଦୁଇଟି ଭିନ୍ନ ସ୍ୱାଦର ଗ୍ରନ୍ଥ । ଏଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ “ଓଡ଼ିଆ ସହ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ : ସାମାଜିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ”ର ଇରାଜୀ ଭାବାବଳି, ଅନୁବାଦ ନୁହେଁ ବୋଲି କହିପାରିବା । *Balaram Das* ଓ *Bhakta Charan Das* ପୁସ୍ତକ ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ କବିମାନଙ୍କ ଜୀବନ ଓ ସାହିତ୍ୟର ମୂଲ୍ୟାୟନ- ମନୋଗ୍ରାଫ । ଉଭୟ ବକରାମ ଓ ଉଚ୍ଚ ଚରଣ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସାମାନ୍ୟତା ସ୍ରୋତରେ ଯେ କେତେ ଭାବରେ ବ୍ୟତିକ୍ରମ- ଚିରଞ୍ଜନ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନାୟନ କାଳରେ ଏହାହିଁ ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି ।

ଚିରଞ୍ଜନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ସମାଲୋଚନାଠାରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଭିନ୍ନ । ଆଧୁନିକ ଯୁଗ ବିଶେଷଜ୍ଞମାନଙ୍କର ଯୁଗ ଏବଂ ଏଯୁଗର ସମାଲୋଚକମାନେ ମଧ୍ୟ ବିଶେଷଜ୍ଞ, ସମାଲୋଚନା ବିଶେଷଜ୍ଞ । ନିଜ ନିଜର ସମାଲୋଚନା ପଦ୍ଧତିରେ ବିଶେଷ ଦକ୍ଷତା ଅର୍ଜନ କରିଥିବା ଏହି ସମାଲୋଚକମାନଙ୍କର ସାମଗ୍ରିକ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ନଥାଏ । ସେମାନେ ସାହିତ୍ୟିକ ଏବଂ ପାଠକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ ନକରି ଭରଯକଠାରୁ ବହୁଦୂରରେ ନିଜ ନିଜକୁ ଅବସ୍ଥାପିତ କରିଥାନ୍ତି । ବିଭିନ୍ନ ଅମର କୃତିରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ମାନବୀୟ ଆଦର୍ଶକୁ ପାଠକ ସମ୍ମୁଖକୁ ଆଣି ସେମାନଙ୍କ ରୁଚିକୁ ମାର୍ଜିତ କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ନିଜର ସମାଲୋଚକୀୟ ଆଦର୍ଶକୁ ବରଂ ଇତି ଦିଅନ୍ତି । ଶୁଦ୍ଧାୟୁକ୍ତ ଓ ସଂବେଦନଶୀଳ ହୋଇ ସେମାନେ କୌଣସି କୃତିକୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ ଖୋଜନ୍ତି କୃତିର ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତା । ସୃଷ୍ଟି

ଭିତରୁ ବୁଦ୍ଧକାୟିତ ଅର୍ଥ ଖୋଜନ୍ତି ଯାହାକୁ ସ୍ୱସ୍ୟାମଧ୍ୟ ଜାଣିନାହିଁ, ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ସ୍ୱସ୍ୟାର ଶ୍ଳିତିକୁ ନିଜ ଶ୍ଳିତିର ନିମ୍ନରେ ରଖିବା । ସେଇଥିପାଇଁ ଆଜିର ସମାଲୋଚକମାନେ ଅଦ୍ଭୁତଭାବରେ ଆତ୍ମବୈଦ୍ରିକ ହୋଇ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ନିଜ ଉପରେ ଯେତେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଛନ୍ତି, ନିଜ ଅଧ୍ୟୟନ ପରିସର ଭିତରୁ ଆଶୁଥିବା କଳାକୃତି ଉପରେ ସେତେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉନାହାନ୍ତି । ନିଜର ନୀତି ନିୟମ ଓ ଆଦର୍ଶକୁ କଳାକୃତି ଉପରେ ଲଦି ଦେଉଛନ୍ତି । ସମାଲୋଚନାର ଏହି ମାନଦଣ୍ଡ ଓ ପରିଭାଷାକୁ ସମସ୍ତେ ବୁଝିପାରୁ ନଥିବାରୁ ଆଜିର ସମାଲୋଚକ ସମାଧର୍ମୀ ସମାଲୋଚକମାନଙ୍କୁ ସମୋଧନ କରି ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଶଂସାପ୍ରାର୍ଥୀ ହେଉଛନ୍ତି । ସମାଲୋଚନା ପରିଭାଷାରେ ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଏକାଦେମିକ କ୍ରିଟିକ୍ସ ।

ଚିରରଞ୍ଜନଙ୍କ ସମାଲୋଚନା ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟିକ ଭାବାଦର୍ଶର ପ୍ରୟୋଗଶାଳା । ଏହା ମାନବବୈଦ୍ରିକ ଏବଂ ସାମାଜିକ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷତାର ହିଁ ପ୍ରତିଫଳନ । କେଉଁ କୃତି କେଉଁ ଭାବରେ ଏବଂ କେତେ ପରିମାଣରେ ସାଧାରଣ ମଣିଷ ସହିତ ସଂପର୍କିତ- ତାହା ଦେଖାଇଦେବା ତାଙ୍କ ସମାଲୋଚନାର ଆଦର୍ଶ । ତାଙ୍କତ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ ରୀତି ମଧ୍ୟ ସହଜ, ବୋଧଗମ୍ୟ ଓ ସ୍ୱାଭାବିକ । ଅନୁଶୀଳନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ ନିର୍ବାଚନ କରିଥିବା ଗ୍ରନ୍ଥ ଓ ପ୍ରସଙ୍ଗ ମଧ୍ୟ ଭାବାଦର୍ଶ ଅନୁରୂପ । ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟ, ପଞ୍ଚସଖା ଧର୍ମ, ମହିମା ଧର୍ମ ଉପଯୁକ୍ତ ଆଦର୍ଶର ଉଦାହରଣ । ପୁନଶ୍ଚ ତାଙ୍କ ସମାଲୋଚନା ଶୈଳୀ ସୂଚନାଧର୍ମୀ ଅଥବା ସମ୍ବାଦଧର୍ମୀ ନୁହେଁ । କୌଣସି କୃତିକୁ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଛାନ୍ଦରେ ପକାଇ ତାହାର ବିବିଧ ଗୁଣ ଓ ବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରତି ଉଦାସୀନ ରହିବା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ବିଚାରର ଆଦର୍ଶ ହୋଇ ନାହିଁ । କୃତି ଅଥବା ପ୍ରସଙ୍ଗର ବିଶେଷତାକୁ ପ୍ରଥମେ ନିଜେ ବୁଝି ପରେ ପାଠକଙ୍କୁ ବୁଝାଇବାକୁ ସାଧନା କରିଛନ୍ତି । ଆପଣା ଅବବୋଧ ମାଧ୍ୟମ ଦେଇ ସେ ସାରଳା, ବଳରାମ, ଅଦୃତ, ଜଗନ୍ନାଥ, ଅରକ୍ଷିତ, ରାମଚୋର ଏବଂ ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ରଚନାରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ଦର୍ଶନ ଓ ମେଟାଫିଜିକ୍ସର ଜଟିଳ ତତ୍ତ୍ୱକୁ ବୁଝିଛନ୍ତି ଏବଂ ଅନୁରୂପ ଶବ୍ଦରେ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଛନ୍ତି । ଏବଂ, ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ କାଳରେ ମନବିଜ୍ଞାନ, ସମାଜ ବିଜ୍ଞାନ, ଧର୍ମ, ଦର୍ଶନ, ସଂସ୍କୃତି ଆଦି ବିଦ୍ୟାମାନଙ୍କୁ ସୂଚାୟିତ କରିଛନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟ ଯେ ସକଳ ବିଦ୍ୟାମାନଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧିତ, ସାହିତ୍ୟର ଘର ଯେ ଦକ୍ଷିଣଦୁଆରୀ- ଚିରରଞ୍ଜନ ଆପଣାର ସମାଲୋଚନାରେ ତାହାହିଁ ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି ।

ତେବେ ଚିରରଞ୍ଜନଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଶୈଳୀ ଅନେକ ସମୟରେ ପୁନରାବୃତ୍ତିରେ ଭାରାନ୍ତାତ । ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରଙ୍ଗରେ ବିଚାରଗତ ଅଗ୍ରଗତି, ବିବର୍ତ୍ତନ ଓ କ୍ରମବିକାଶ ପ୍ରାୟତଃ ଅନୁଗୃହ୍ୟ ନାହିଁ । ସାଧାରଣତଃ ବୟସ ବଢ଼ିବା ସଂଗେ ସଂଗେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ମଧ୍ୟ ବଦଳିଯାଏ । ସେ ଏକଦା ଯାହାକୁ ନିଶ୍ଚିତ ବୋଲି ଭାରୁଥାଏ, ତାକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ, ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅଥବା ପରିମାର୍ଜନ ପ୍ରତ୍ୟାସୀ ହୋଇଥାଏ । ଚିରରଞ୍ଜନ ଅନୁରୂପ ଆଦର୍ଶର ଜଣେ ବ୍ୟତିକ୍ରମ । ତାଙ୍କ ସମାଲୋଚକୀୟ ବିଚାର ଆରମ୍ଭରୁ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମାନବବୈଦ୍ରିକ, ସମାଜତାତ୍ତ୍ୱିକ ଏବଂ

ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ବିକ (ଅବଶ୍ୟ ସେ ନିଜକୁ ଜ୍ଞାତସାରରେ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଶ୍ରେଣୀର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରିବା ପାଇଁ କୌଣସି କାଳରେ ଚାହିଁ ନାହାନ୍ତି) । ସାହିତ୍ୟ ସାଧାରଣ ମଣିଷର କଥା କହିବ, ସାଧାରଣ ମଣିଷ ପାଇଁ ଲେଖାଯିବ, ସମାଜ ପରିବର୍ତ୍ତନର ବିକାଶ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଅଶୁଦ୍ଧତା ହେବ- ଏହା ହୋଇଛି ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ- ସମାଲୋଚନାର ଭାବାବର୍ଣ୍ଣ ।

ସାହିତ୍ୟର ନାୟନିକ ଅବବୋଧକୁ ସେ ପ୍ରାୟତଃ ସମାଲୋଚନାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରିନାହାନ୍ତି: ଯଦିତ ତାଙ୍କ ସମାଲୋଚନା ବେଳେ ବେଳେ କାବ୍ୟିକ ଉଦ୍‌କର୍ଷଣରେ ପାଠକକୁ ଆନନ୍ଦ ବିଚାର କରେ । ସାହିତ୍ୟକୃତିଗୁଡ଼ିକର ଫର୍ମ ଓ ପ୍ରସାଧନ (ଯାହା ଭାବ ସହିତ ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇ ପାଠକକୁ ଆନନ୍ଦ ଦିଏ) କୁ ସେ ବୁଲି ଯାଇଛନ୍ତି ।

ସାହିତ୍ୟ ସମାଜର ହିତପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏହା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ ସହିତ ସଂପର୍କିତ । ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ ଏକ ଚିରତନ ଅନୁଭବ । ଏହି ଅନୁଭବକୁ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଯାଇ ମଣିଷ କଳାକୃତିମାନ ସୃଷ୍ଟିକରିଥାଏ । ଏହା ରସାତ୍ମକ ଆନନ୍ଦ ପରିବେଷଣ କରେ । ତେତନାକୁ ଉଚ୍ଚିତ କରେ ଏବଂ ଏହାର ଅନୁଭବ ତୀବ୍ରତାର କାରଣ ହୁଏ । ଏହା ଯେଉଁ ଆନନ୍ଦ ଦିଏ, ତାହା ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ପର୍ଯ୍ୟବେଶିତ ନୁହେଁ, ଲୋକୋଚ୍ଚର କଳାର ଆଦର୍ଶ ମଣିଷକୁ ଆନନ୍ଦ ଓ ଶିକ୍ଷାଦେବା ଏବଂ ତେତନାକୁ ଉନ୍ନୀଳିତ କରିବା । ବେଦ ଭଳି ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରନ୍ଥ, ରାମାୟଣ ଓ ମହାଭାରତ ଭଳି କାଳଜୟୀ କାବ୍ୟ ଏବଂ ହୋମର, କାଳିଦାସ, ସେକ୍ସପିଅର, ମିଲ୍ଟନ୍, ଗେଟେଙ୍କ ଭଳି ସାହିତ୍ୟିକମାନଙ୍କର କୃତିରେ ଏହା ବିଶେଷ ପରିଲକ୍ଷଣୀୟ । ସେମାନେ ସାଧାରଣ ମଣିଷର ପାର୍ଥବ ସୁଖଦୁଃଖ କଥା ମାର୍ଜିତ ଆଦର୍ଶରେ କହିନଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ମଣିଷର ଚିରତନ ଆବେଶ ଓ ଅନୁଭବକୁ କଳାତ୍ମରୀତିରେ କହିଛନ୍ତି । ଚିରରଞ୍ଜନ ଆପଣାର ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନାରେ ସାହିତ୍ୟର ଏହି ନାୟନିକ ଅବବୋଧକୁ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେଇନାହାନ୍ତି ।

ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ଚିରରଞ୍ଜନଙ୍କ ସମୀକ୍ଷାଦୃଷ୍ଟି ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନନ୍ୟ । ତାଙ୍କ ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ତିତ ମାନବ ପ୍ରୀତି, ସାମାଜିକ ପ୍ରତିବନ୍ଧକତା, ସାହିତ୍ୟିକ ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା, ବୋଧୁ, ଜିଜ୍ଞାସା ପାଠକକୁ ବିଦ୍ମୁତ କରେ । ଏହା ସବୁଶ୍ରେଣୀର ପାଠକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ଏହା ସମାଲୋଚକୀୟ ଗୋଟିବାଜୀ ଓ ବୌଦ୍ଧିକ ବିକାସରେ ବିକୃତାୟିତ ନୁହେଁ । ତାଙ୍କ ଭାଷା ଲୋକ ଓ ଶିଷ୍ୟଙ୍କ କଥୁତ ଶବ୍ଦର କଳାତ୍ମକ ସମବାୟ । ତାଙ୍କ ବିଚାର ଯୁକ୍ତିନିଷ୍ଠ, ମିତ୍ରଭାବାଶ୍ରୟୀ ତେଣୁ ହୃଦୟଗ୍ରାହୀ । ତାଙ୍କ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧୃଷ୍ଟି ଆମ ସମୟର ସମାଲୋଚନା- ଅରଣ୍ୟ ଏବଂ ଓଡ଼ିଶା ଭୂମିର ସମାଲୋଚନା ମରୁଭୂମିର ବାହାରେ ଥିବା ଏକ ସୁରମ୍ୟ-ସମାଲୋଚନା-ମୂଲକର ଧାରଣା ଦିଏ ।

ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀ

ବାଣ ଶୌରାଙ୍ଗ ଚରଣ ସଂପାଦିତ (୧୯୯୧) ଆତ୍ମବିକାଶ, ନରସିଂହପୁର, କଟକ: ହଂସ ପ୍ରକାଶନୀ

ବାଣ ଚିରଞ୍ଜନ (୧୯୯୧) ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ (୧୯୫୨), ଓଡ଼ିଶାର ମହିଳାଧର୍ମ, କଟକ: ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ଷୋର

୧୯୯୭, (ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ ୧୯୫୧) ଅଭ୍ୟୁତ୍ଥାନ ଓ ପଞ୍ଚସଖା-ଧର୍ମ, କଟକ ଏସ୍‌ସି ପବ୍ଲିକେଶନସ୍

୧୯୮୨, ସଞ୍ଜ (ରକ୍ତି) ସାହିତ୍ୟ, କୁବନେଶ୍ୱର : ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ

୧୯୮୧, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସଂସ୍କୃତିକ ବିକାଶଧାରା, କୁବନେଶ୍ୱର : ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନ ଓ ପ୍ରକାଶନ ସମ୍ମା

୧୯୯୩, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ : ସାମାଜିକ ସଂସ୍କୃତିକ ଭିତ୍ତିଭୂମି, କଟକ : ଶ୍ରଦ୍ଧାଲୋକ

୧୯୮୯, ସାହିତ୍ୟ ଓ....., ବ୍ରହ୍ମପୁର, କଟକ : ପୁସ୍ତକ ଭଣ୍ଡାର

Abrams, M.H. 1993, A Glossary of Literary Terms, Sixth Edition, Bangalore : Prism Books Pvt Ltd.

Hbrecht Miltoric. James H.Barnett and Mason Grift : eds 1982 (Fist Published in 1970)

The Sociology of Art and Literature : A Reader

London : Gerald Duck Worth & Company Limited

Taine, H. 1886. History of English Literature. In Albercht, milton (ed.)

Sociology of Art and Literature : A Reader:

ପରିବ୍ରାଜକ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ

ବକ୍ସର ସାବିତ୍ରୀ ଦାସ

- ୧ -

ତାଙ୍କ ସହିତ ମୋ ପରିଚୟ ୧୯୭୫ ମସିହାରେ । ପରିଚୟର ମାଧ୍ୟମ ଖଣ୍ଡିଏ ବହି । ବହି ଆମ ସଂପର୍କକୁ ଏତେ ଅତରଙ୍ଗ କରିଦେଲା ଯେ, ଜୀବନର ରାସ୍ତାଟିଏ ଖୋଜିଲାବେଳେ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ମୋ ଆଗରେ ଚାଲୁଥିବାର ଅନୁଭବ କରିଛି ଏବଂ ସେ ଆଜି ବି ସେମିତି ଚାଲୁଛନ୍ତି— ସେମିତି ଅକ୍ଲାତ, ସହୃଦୟ ଓ ସ୍ଥିତ ହାସ୍ୟ । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ ଏବଂ ବହି ଖଣ୍ଡିକ “ସାଗର ଯାତ୍ରା” ।

“ସାଗର ଯାତ୍ରା” ବହି ଲେଖିଲାବେଳକୁ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଜଣେ ତରୁଣ । ଶାନ୍ତିନିକେତନରୁ ସେ ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ କରିଥାନ୍ତି ତେନମାର୍କକୁ । ତେନମାର୍କର ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକ ସିନୋଜା ସେତେବେଳେ ଆଆନ୍ତି ତାଙ୍କର ମିତ୍ର ଏବଂ ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ । ସେତେବେଳେ ଭାରତ କହିଲେ ବ୍ରିଟିଶ ଉପନିବେଶବାଦ କବଳରୁ ମୁକ୍ତ ଏବଂ ଚାରିପଟେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ବିଭୋର ଏକ ରାଜନୀତିକ ଆନ୍ଦୋଳନ ଏବଂ ଇଉରୋପ କହିଲେ ଦୁଇ ଦୁଇଟି ମହାସମରର ଧ୍ୱଂସସ୍ୱପ୍ନ ଭିରରୁ ଆପଣା ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଅଧିକ ଆଲୋକିତ କରିବାର ସ୍ୱପ୍ନରେ ବିଭୋର ମଣିଷମାନଙ୍କର ଅକ୍ଲାତ ସାଧନାର ବୁଝଣ । ପ୍ରାଚ୍ୟ କୁମିର ଓଡ଼ିଶା, ଦିନରେ ଶୋଇଥିବା ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଗଠିତ ଗୋଟିଏ ଜାତିର ପ୍ରତିନିଧି ଜଣେ ତରୁଣ, ଧାଇଁଥିବା ଇଉରୋପ ବୁଝଣର ଜାଗ୍ରତ ମଣିଷମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଠିଆହେଇ ଯେଉଁ ବିଚାରବୋଧରେ ସମାହିତ ଥିଲେ, ତାହା ନାଁ ଥିଲା ପୂର୍ବ କି ନାଁ ଥିଲା ପଶ୍ଚିମ । ସମୁଦ୍ରରେ ଗୋଟିଏ କୁଜରୁ ଆର କୁଜ ଆଡ଼କୁ ପହଞ୍ଚି ଯାଉଥିବା ଏକ ଯାନର ଡେକ୍ ଉପରେ ଠିଆ ହେଇ ଯେତେବେଳେ ସେ ଆପଣା ପରିପାଶ୍ୱରେ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ସମୟ ଓ ବିଶ୍ୱାସ ବିଶ୍ୱର ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ— ସେଠି ତାଙ୍କୁ ଦିଶୁଥିଲେ କେବଳ ଗୁଡ଼ିଏ ମଣିଷ— ଯେଉଁମାନେ ଜାତି, ଧର୍ମ, ବର୍ଣ୍ଣ, ଭାଷା, ଗୋଷ୍ଠୀ, ସରକାରୀ, ସଂସ୍କୃତିକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ପରସ୍ପର ସହିତ ଯୁଗପତ୍ ଝଗଡ଼ି ଆସୁଥିଲେ ବି ନିଜ ନିଜର ଅସଲ ପରିଚିତିରେ ସେମାନେ ଜଣେ ଜଣେ ମଣିଷ । ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ଅବଶ୍ୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପରିଚୟ ରହିଛି । ମାତ୍ର ସମୁଦ୍ର ମଝିରେ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ନାଜରାସ୍ତା ଓ ସୀମାହୀନ ପରିପାଶ୍ୱରେ ଗତିଶୀଳ ଏକ ଯନ୍ତ୍ରଚାଳିତ ଯାନରେ ବସି ଆଉ ଏକ କୁଜ ଖୋଜୁଥିବା ବହୁଜାତୀୟମାନଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ପରିଚୟ ଖୋଜିଲାବେଳେ ସେମାନଙ୍କୁ କେବଳ ମଣିଷ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କ’ଣ ବା କୁହାଯାଇପାରେ ? ସତ କହୁଛି, ୧୯୫୦ ମସିହାବେଳକୁ ମାତ୍ର ୨୬/୨୭ ବର୍ଷର ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ ନାମକ ତରୁଣ ଭିତରେ ପଲ୍ଲବିତ ଏଇ ମାନବପ୍ରୀତି କୈନ୍ଦ୍ରିକ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ମୋତେ ବିସ୍ମିତ କରିଦେଇଥିଲା । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଖୋଜିଲି । ତାଙ୍କୁ ଜାଣିବା ଏବଂ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ମୋ ଭିତରେ ଏକ ପ୍ରବଣତା ସତତ ପଲ୍ଲବିତ ହେଇ ଯାଉଥିଲା ।

ତେନମାର୍କରେ ତାଙ୍କର ଚାରିବର୍ଷ ରହଣିର ଅନୁକରଣ ସେ ଡିଠି ଆକାରରେ ତାଙ୍କ ଭାଇଜବାଉ ଓ ଅନ୍ୟ ପରିବାରମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖୁଥିଲେ । ତାହା ତେନମାର୍କ ଡିଠି ନାଁରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା ୧୯୫୬ ମସିହାରେ । ଇଉରୋପ, ଏସିଆ, ଇଣ୍ଡିଆ ଆମେରିକାର କେତେ ଦେଶ ସେ ବୁଲିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଭ୍ରମଣଶୀଳତାରୁ ଜନ୍ମ ନେଇଛି ସାଗର ଯାତ୍ରୀ, ନେପାଳ ପଥେ, ଭାରତରୁ ଟ୍ରାନ୍ସ, ଏରେଡକ୍ ଇସ୍ରାୟଲ୍, ଆମେରିକାରୁ ଆସିଲି, ଆଦି କୃତି ଗୁଡ଼ିକ । ତାଙ୍କ ବିଚାରର ଆଉ ଦୁଇଟି କଳାତ୍ମକ ସୃଷ୍ଟି ‘ଗଂଜାମ ମାଲର ସାତଦିନ’ ଓ ‘ଶିଳାତୀର୍ଥ’ । ପ୍ରଥମଟି ଗଂଜାମମାଲର ମଣିଷ ମାନଙ୍କ ସହିତ ଏବଂ ଦ୍ଵିତୀୟଟି ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିରେ ନିରାଧିକାର ଓ ଦେବତାମ୍ନା ଭାବରେ ପରିଚିତ ହିମାଳୟର ବିଶାଳତା ଓ ବୈଦିତ୍ୟ ଭିତରେ ତଥାପି ବଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ସଂଗ୍ରାମ କରୁଥିବା ସ୍ଵପ୍ନ ପ୍ରବଣ ମଣିଷମାନଙ୍କର କଥାହିଁ କହିଛନ୍ତି । ମତେ ଭାଗେ, ନା ଭାଗେ ନୁହେଁ, ମୁଁ ଦୃଢ଼ତାର ସହିତ କହିବି ପ୍ରଥମେ ତିନିଖଣ୍ଡରେ ପ୍ରକାଶିତ ଏବଂ ପରେ ଗୋଟିଏ ଖଣ୍ଡରେ ପ୍ରକାଶିତ ତାଙ୍କ ଆତ୍ମଜୀବନୀ ‘ନିଦ୍ରାସ୍ୟ ଚକ୍ଷୁସୀ’ ଜଣେ ପରିବ୍ରାଜକର ଅନୁକରଣ ଇତ୍ୟାଦି । ପୃଥିବୀରେ ମଣିଷର ଚିନ୍ତା ରାଜ୍ୟରେ ଚମକ ସୃଷ୍ଟିକାରୀ ଆତ୍ମଜୀବନୀ ଗୁରୁଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରାୟତଃ ପ୍ରତ୍ୟାମାନଙ୍କର ପରିବ୍ରାଜକ ମାନସିକତାର ଅବିବ୍ୟକ୍ତି । ସେହି ନ୍ୟାୟରେ ଡିରରଂଜନ ଦାସଙ୍କ ପରିବ୍ରାଜକ ମାନସିକତାର କଥା କହିବାବେଳେ ମୁଁ ‘ସାଗର ଯାତ୍ରୀ’ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭକରି ‘ନିଦ୍ରାସ୍ୟ ଚକ୍ଷୁସୀ’ ପାଖରେ ହିଁ ଶେଷ କରିବି ।

- ୨ -

ଡିରରଂଜନ ଯଥାର୍ଥତଃ ଜଣେ ପରିବ୍ରାଜକ, ଭବଗୁରା । ସେହିମାନଙ୍କୁ ଆମେ ପରିବ୍ରାଜକ ବା ଭବଗୁରା କହୁଁ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଅବଶ୍ୟ ଘରଟିଏ ଥାଏ । ସେମାନେ ଭବର କେଉଁଠି ନାଁ କେଉଁଠି ଜନ୍ମ ହେଉଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଭାଇ, ବନ୍ଧୁ, ସ୍ଵାମିପରିଜନ, ଭାଷା, ସାହିତ୍ୟ, ସଂସ୍କୃତି, ସମାଜ ଓ ମୁଁପଣ ବି ଥାଏ । ମାତ୍ର ସେମାନେ ନିଜ ଚାରିପଟରେ ବାଡ଼ପକେଇ ନିଜକୁ ସସାଗରା ଧରାରେ ସର୍ବୋତ୍ତମ ବୋଲି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାକୁ ଆଦୌ ହମହମ ହେଉନଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ସଂସାରର ଏ ପଳମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଭାରି ନିଆରା ଦିଶୁଥାନ୍ତି । ସତେ ଯେମିତି ଜଣେ ଜଣେ ଯବନ ବା ଆଉଟସାଇଡ଼ର ।

ପରିବ୍ରାଜକମାନଙ୍କର ଜାତି ନଥାଏ । ସେମାନେ ମଣିଷମାନଙ୍କ ଘର ଭିତରେ ଆପଣାକୁ ଅନ୍ୟତମ ବୋଲି ବିବେଚନା କରୁଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପୃଥିବୀରେ ସବୁଭାଷା, ସବୁଧର୍ମ, ସବୁ ସଂସ୍କୃତି- ସମ ବିଚାର ଓ ସ୍ଵଭାବପୁଷ୍ଟ । ସବୁ ଆୟତନ ସ୍ଵାଧୀନ । ସବୁ ମଣିଷର ସ୍ଵପ୍ନ, ସତ୍ୟତା, କ୍ଷୁଧା ଓ ଯନ୍ତ୍ରଣାର ଅନୁକରଣ ଏକ ପ୍ରକାରର । ଡିରରଂଜନ ଉପଯୁକ୍ତ ଆଦର୍ଶର ଯେ ଏକ ଚକ୍ରମାନ ପ୍ରତୀକ ତାଙ୍କ ଭ୍ରମଣ କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକ ପଢିବା ବେଳେ ପାଠକ ତାହାହିଁ ଅନୁଭବ କରେ ।

ମୁଁ ପ୍ରଥମରୁ କହିଛି- ସେ ବହୁଦେଶ ଯାଇଛନ୍ତି, କେତେବେଳେ ଛାତ୍ର ତ କେତେବେଳେ ଶିକ୍ଷକ ଏବଂ ଆଉ କେତେବେଳେ ଗ୍ରାମଶୁଦ୍ଧି ମଣିଷ ରୂପରେ । ଗ୍ରାମଶୁଦ୍ଧି କହିବାର ଅର୍ଥ ଏକଥା ନୁହେଁ ଯେ, ଖାଲି ବୁଲିବା ଏବଂ ଦେଶ, କାଳ, ପାତ୍ରମାନଙ୍କ ସହି ପରିଚିତ ହେବା ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ମାନସିକ ବିକାସ କିମ୍ବା ଲୁଚିତର ଜୀବନଯାତ୍ରାରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ବ୍ୟକ୍ତିକ ଆନନ୍ଦ ଭାରି ଜନିତ ବୈକଲ୍ୟ । ଏ ଗ୍ରାମଶାନ୍ତତା ସତେ ଯେମିତି ବିଶ୍ୱର ସକଳ ବୈଦିତ୍ୟକୁ ଆପଣାର ଅନୁଭୂତି ଭିତରେ ସଂପାଦି ରଖିବା ପାଇଁ ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ସେ ଗ୍ରାମିଣ୍ଡ୍ରା ବୁଦ୍ଧିଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରବାସ ନୁହେଁ, ଦେଶ । ସେ ଜେଲ ହେଉ ଅଥବା ବିଦ୍ୟାଳୟ, ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ କିମ୍ବା ଚମ୍ପତିମୁଣ୍ଡାର ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ ହେଉ, ଗଂଜାମ ମାଳ କିମ୍ବା କୁନି କୁନି ପିଲାମାନଙ୍କର ଗଛ ଛାଇ ତଳର ବିଦ୍ୟାଳୟ ହେଉ, ହିମାଳୟର ସୁବିଷ୍ଣୁ ଉପତ୍ୟକା ଅଥବା ତେନମାର୍କ, ଜର୍ମାନ, ପିନ୍‌ଲ୍ୟାଣ୍ଡ, ସୁଇଡେନ, ନରୱେ, ଫ୍ରାନ୍ସ, ସେନ୍, ଇଂଲଣ୍ଡ, ପାଲେଷ୍ଟାଇନ୍, ଇସ୍ରାଏଲ, ଚୀନ, ଆମେରିକା ଆଦି ପ୍ରାନ୍ତ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଭୂମିର ଯେ କୌଣସି ଦେଶର ଯେ କୌଣସି ସ୍ଥାନ ହେଉ, ସେଠି ଯେତିକି ସମୟ ସେ ରହିଛନ୍ତି, ନିଜକୁ ସେହି ଭୂମିର ଜଣେ ବାସିନ୍ଦା ଭାବରେ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି । ସେହି ମଣିଷମାନଙ୍କର ଭାଷା, ସଂସ୍କୃତି, ସାହିତ୍ୟ, ବେଶ, ପୋଷାକ, ଧର୍ମ, ବିଚାର, ଇତିହାସ ଓ ଭବିଷ୍ୟତ ସହିତ ଆପଣାର ଆତ୍ମାକୁ ଏକ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଗୋ-ଘୁଷୁରି-ଛେକି-ମୁଷା-କଇଁ-କଇଁ-ବେଙ୍ଗ-କୋଡ଼ିଆ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଝିଟିପିଟି, ଅସରପା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁ ଜୀବମାନଙ୍କର ଦେହ; ପକ୍ଷରସଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଜାତି ଜାତି ସୋମରସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସକଳ ପ୍ରକାରର ପାନୀୟ; କୋର୍ଟ, ସୁଟ, ବୁଟଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଦିଶୁ ନାହିଁ ଆଗାମୁତା, ଉଡ଼ାଜାହାଜଠାରୁ ଶଗଡ଼; ସଂସ୍କୃତ, ଜର୍ମାନୀ, ପରାସୀ, ଡେନିସ, ସାନ୍‌ସି, ପିନ୍‌ସି, ଇଂଲିସ୍‌ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି କେଉଁ ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ ଆଚରଣର ଭାଷା; ସବୁ ତାଙ୍କ ଅନୁଭବରେ ସମାନ ଭାବ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ଯେଉଁ ଭୂମିକୁ ଯାଇଛନ୍ତି ସେହି ଭୂମିମାନଙ୍କର ସମଗ୍ରତା ସହିତ ସୂତ୍ରାୟିତ ହେଇଯାଇଛନ୍ତି । ଭୂମି ଭୂମି ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସାଦୃଶ୍ୟ ଓ ବୈସାଦୃଶ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ସେ ଅବଶ୍ୟ ଚିତ୍ରଣ କରିଛନ୍ତି, ମାତ୍ର କେଉଁଠି ଜଣେ ପ୍ରଶଂସକ ଅଥବା ନିନ୍ଦକର ଭୂମିକା ନିଭାଇ ନାହାନ୍ତି । ଜଣେ ସହୃଦୟ ପରି ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜ ଭିତରେ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ଜନ୍ମ ହେଇଥିବା ଗୋଟିଏ ଭୂମିକୁ ମାତୃଭୂମି ସ୍ଥାନକରି ଆପଣା ଭିତରେ ଥିବା ଭୋଗ ଓ ଆତ୍ମପ୍ରତିଷ୍ଠା ଭାବର ବିଶେଷ ଉତ୍ସାହମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଶମିତ କରିବାକୁ ଅନ୍ୟ ଆୟତନକୁ ଯାଇଛନ୍ତି ଅଥଚ ସେହି ଆୟତନ ଓ ଆୟତନମାନଙ୍କୁ ନିଜର କରି ନାହାନ୍ତି, ସେଠି ନିଜ ଗାଁ, ଭାଷା, ପ୍ରଦେଶ ଓ ଦେଶର ମଣିଷ ମାନଙ୍କୁ ଏକାଠି କରି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଗୋଠ ଗଢ଼ିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେଇ ଗୋଠମାନଙ୍କ ନାଁରେ ନିଜ ନିଜର ପରଚିତିମାନଙ୍କୁ ଘେଷଣା କରିଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ଡିଭର୍‌ଜନ ଜମାକୁ ମଣିଷ ମଣି କରିନାହାନ୍ତି । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅନ୍ୟ ଗ୍ରାମଶାନ୍ତତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଭାରି ଅଲଗା ଦିଶନ୍ତି ।

ପୃଥ୍ବୀର ଜଣେ ମଣିଷ ଯେଉଁ ଜାତିର ମଣିଷମାନଙ୍କ ଚିତରେ ବଞ୍ଚୁଥାଏ, ଯେଉଁ ଭୂମିର ସଂପଦ ମାନଙ୍କରେ ନିଜ ଦୈନିକ ଓ ମାନସିକ ଭୋକ ଓ ଶୋଷକୁ ଚ୍ୟୁତ କରୁଥାଏ, ସେହି ଆୟତନ ଓ ତାର ବାସିନ୍ଦାମାନଙ୍କୁ ପର ଓ ନିଜକୁ ବିଦେଶୀ କହିବା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ସମାଜ, ଜୀବନ ଓ ସଂସ୍କୃତିକୁ ମସୃରୀ ଆଖିରେ ଦେଖିବା ମାନସିକତାକୁ ଚିରରଞ୍ଜନ ଆଦୌ ଗ୍ରହଣ କରିପାରି ନାହାନ୍ତି । ମୁହୂର୍ତ୍ତଟିଏ ପାଇଁ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ଯେଉଁ ମାଟି ଓ ମଣିଷମାନଙ୍କ ଚିତରେ ବଞ୍ଚେ— ସେଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତକୁ ଯଦି ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଉପଭୋଗ କରି ନପାରେ, ମଣିଷମାନଙ୍କ ଗହଣରେ ନିଜକୁ ବିଦେଶୀ ଜ୍ଞାନ କରେ, ତାକୁ କେବଳ ଜୀବନ ଭାରୁ କୁହାଯାଇପାରେ । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ଗ୍ରମଣ କାହାଣୀ ପଢ଼ିଲା ବେଳେ ପାଠକ ଜଣେ ମାନବବାଦୀର ମିତ୍ର ଦୃଷ୍ଟିକୁ ନିଜ ଚିତରେ ଅନୁଭବ କରେ । ସେ ନିଜ ମାଧ୍ୟମ ଦେଇ ସମଗ୍ର ପୃଥ୍ବୀକୁ ଦୈଖେ । ଜୀବନର ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଦେଖ ଏବଂ ବିଦେଶ, ଆପଣା ଏବଂ ପର ଦୁଇ ପରସ୍ପର ବିରୋଧୀ ଆଦର୍ଶ ସହିତ ଧକ୍କା ଖାଉଥିବା ମଣିଷ ଆପଣାକୁ ଏକ ଭିନ୍ନ ଭୂମିରେ ଆବିଷ୍କାର କରେ । ସାଧାରଣ ଆଖିରେ ବହୁ ଖଣ୍ଡିତ ପରି ବୋଧ ହେଉଥିବା ପୃଥ୍ବୀ ତାକୁ ଭାବେ ଏକ ବିରାଟ ଏକକ ପରି । ବୈବିଦ୍ର୍ୟ ସଂସାରର ଚିତ୍ରମୟତା ଓ ସକଳ ବିରୋଧାତ୍ମକତା ଆବବୋଧରେ ଏକ ସତ୍ୟାଭାସର ପ୍ରତ୍ୟୟ ଆଣିଦିଏ । ସେ ଆପଣାକୁ ଏକ ସମଗ୍ରର, ଏକ ବିଶାଳ ଏକକର ଏବଂ ଆପଣା ଚିତରେ ସମଗ୍ରକୁ ମଧ୍ୟ ଅନୁଭବ କରେ । ଏହା ଏକ ପରିବ୍ରାଜକୀୟ ଅତଦୃଷ୍ଟି, ଯାହା ଓଡ଼ିଆ ଗ୍ରମଣ ସାହିତ୍ୟ ଇତିହାସରେ କେବଳ ଚିରରଞ୍ଜନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ସମୂହରେ ଅନୁଭବର ପ୍ରସଂଗ ।

-୩-

ଚିରରଞ୍ଜନଙ୍କ ପରିବ୍ରାଜକୀୟ ବିଚାରର ଅନ୍ୟତମ ବିଶେଷତ୍ୱ— ତାଙ୍କ ପ୍ରଜ୍ଞା ଦୃଷ୍ଟି । ସେ ଏକ ଭିନ୍ନ ଭୂମିକୁ ଯିବା ଆଗରୁ ତାହାର ଭୂଗୋଳ ଏବଂ ସେଠି ବଞ୍ଚୁଥିବା ମଣିଷମାନଙ୍କ ସମାଜ, ସଂସ୍କୃତି, ରାଜନୀତି, ଭାଷା, ସାହିତ୍ୟ ଓ ଇତିହାସକୁ ପଢ଼ିଛନ୍ତି । ଇତିହାସର ବିଭବ ମାଧ୍ୟମରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଆକଳନ କରିଛନ୍ତି । ଫଳତଃ ଅଧ୍ୟୟନର ଆଖି ତାଙ୍କ ଜୀବନମାନଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ହେବାଲାଗି ସତପକ୍ଷ କରିଛି । ନିଜ ଅନୁଭବରେ ଅଧ୍ୟୟନଗତ ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ପରଖିବା ପାଇଁ ଚେତନାର ଝରକାମାନଙ୍କୁ ଖୋଲା ରଖିଛନ୍ତି । ଫଳତଃ ତାଙ୍କ ପରିବ୍ରାଜକୀୟ ଅନୁଭବର କଥା ତୀର୍ଥଯାତ୍ରାର ଉତ୍ସାହପ୍ରଦ ବିବରଣୀ ହୋଇନାହିଁ । ତାହା ଏକ ଦୃଶ୍ୟମାନ ଚିତ୍ରର ଅତର୍ଜ୍ଜୋକରେ କ୍ରିୟାଶୀଳ ସକଳ ଗୋପନୀୟ ସତ୍ୟକୁ ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରିବାରେ ସାମର୍ଥ୍ୟ ହେଇଛି । ଏବଂ, ତାଙ୍କ ଅବଲୋକନ କେବଳ ଇତିହାସ ଅନୁରାଗୀ ନହୋଇ ଇତିହାସର ବିଭବମାନଙ୍କୁ ଆଧାର କରି ବର୍ତ୍ତମାନର ଜୀବନ୍ତ ଚିତ୍ର ଆଙ୍କିବାରେ ପ୍ରୟାସୀ ହୋଇଛି । ସେ ସତେଯେପରି କହିବାକୁ ଚାହିଁଛନ୍ତି— ଇତିହାସଠାରୁ ଅଧିକ ସତ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନ । ଯାହା ଏକ ପରିମଳାକୃତ ଭବିଷ୍ୟତ ଆଡ଼କୁ ପରିବର୍ତ୍ତନାକାତକ୍ଷୀ ମଣିଷମାନଙ୍କ ଚେତନାକୁ ଉଦ୍‌ଘାଟିତ କରି ନେଉଥାଏ । ଇତିହାସର ମଳ, ତାଙ୍କୁ ସଂକ୍ରମିତ କରି ରଖିବାପାଇଁ ସତ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ହାରି ଯାଉଥାଏ ନିଜ ଚିତରେ ।

ତେଜମାର୍କ ଓ ତୈନ୍ୟ ମାନଙ୍କ କଥା କହିଲାବେଳେ, ସୁଭଦ୍ରା ଓ ସୁଭଦ୍ରାମାନଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଲେଖିଲାବେଳେ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀର ଚିନ୍ତା ରାଜ୍ୟରେ ଆହୁତ ସୃଷ୍ଟିକାରୀ ଏହି ଶାନ୍ତିନେତ୍ରୀଙ୍କ ଦେଶ ସମୁଦ୍ର ଚିନ୍ତାମାନଙ୍କର ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମ କଥାହିଁ ସେ କହିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଆଲୋଚନା ପରିସରକୁ ଦାର୍ଶନିକ ସିନୋଜା ଓ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ର ଗୁଥ୍ରି ଆସିଛନ୍ତି ଓ କଲନ୍ ବି ଆସିଛନ୍ତି । ସିନୋଜାଙ୍କ କଥା କହିଲାବେଳେ ଆପଣାର ପରିଚିତମାନଙ୍କୁ ସେ ସଚେତନ କରିବାକୁ ଚାହଁଛନ୍ତି ଯେ, ଆପଣାର ବକ୍ତବ୍ୟ ଓ ଆଚରଣରେ ଜୀବନ ବଂଚୁଥିବା ଏବଂ ଜୀବନଦର୍ଶନର ପରୀକ୍ଷା କରୁଥିବା ମଣିଷ ଜଣକ ଯଥାର୍ଥତା ଜଣେ କ୍ରାନ୍ତିକାରୀ, ବିପ୍ଳବୀ । ଗୁଥ୍ରି ଓ କଲନ୍ ବିଷୟରେ ଲେଖିଲାବେଳେ ସେ ସତେଯେପରି ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱର ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟା ଯେ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ଜାତିର ସକଳ ଚୈତିକ ବିକାଶ ଓ ମାନବୀୟ ପରିବର୍ତ୍ତନର ମୂଳସୂତ୍ର-ଏକଥା ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେବା ଲାଗି ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରିଣ୍ଟୋଲୋଜି, ନିଜ, ଜାନୁୟ କୋର୍ସାକ୍ ଆଦି ନିର୍ବାକ, ସ୍ୱାଧୀନଚେତା ଶିକ୍ଷାବିତ୍ତମାନଙ୍କ ଜୀବନ କୋମଳମତି ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କର ଜୀବନ ଗଡ଼ଣରେ କେବଳ ନୁହେଁ, ଏକ ଜାତିର ସାଂସ୍କୃତିକ ଓ ସାମାଜିକ ଜୀବନର ପୁନର୍ଗଠନରେ ଯେ ଅସଲ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଛି, ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ ଶିକ୍ଷା ଆୟତନ ଅଧ୍ୟାୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ କାରାଗାର ନୁହେଁ କିମ୍ବା ଶିକ୍ଷକ ଅତ୍ୟୁତ୍ସାହକ ନୁହେଁ, ବିଦ୍ୟା ଘୋର ବିରକ୍ତିକର କିମ୍ବା ବୌଦ୍ଧିକ ବ୍ୟାୟାମ ନୁହେଁ । ମୋର ମନେହୁଏ, ଆଜି ମଧ୍ୟ ଭାରତ, ଅଧିକତ୍ର ଓଡ଼ିଶାରେ ଜୀବତ ଦାନବବଦ୍ ଶିକ୍ଷକ, ଯମାଳୟବଦ୍ ଶିକ୍ଷା ଆୟତନ ଏବଂ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ଶରୀର, ମନ, ପ୍ରାଣକୁ ଯାବତୀୟ ଅଶିକ୍ଷାର ଭୂତାଣୁରେ ସଂକ୍ରମିତ କରି ରଖିବାକୁ ମସୂଦା କରୁଥିବା ସମାଜ ଓ ରାଜନୀତିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ବହୁପତିମାନଙ୍କୁ ଆପଣା ଭ୍ରମଣଜନିତ ଅନୁଭବ ମାଧ୍ୟମରେ ସେ ସଚେତନ କରି ଦେବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି ।

ତୀନର କଥା କହିଲାବେଳେ ସେ ରାଜତନ୍ତ୍ର ଓ ଉପନିବେଶବାଦର ଦୌରାତ୍ମ୍ୟରେ ପ୍ରପାତ୍ତିତ କୋଟି ସଂଖ୍ୟକ ମଣିଷଙ୍କୁ ମୁକ୍ତିକାମୀ ମାନସିକତାର ବାର୍ତ୍ତା ହିଁ ଦେଇଛନ୍ତି । ବହୁଭାଷୀ, ବହୁ ସଂସ୍କୃତି, ବହୁ ଆଚାର ବିଚାରରେ ଗୋଷ୍ଠୀବନ୍ଧ ମଣିଷମାନଙ୍କ ବିଚରଣଭୂମି-ମାନଙ୍କରେ ଗଠିତ ତୀନପରି ଏକ ବିଶାଳ ଆଧୁନିକ ରାଜନୀତିକ ଆୟତନର କାରଣ ଖୋଜିଲାବେଳେ ସେ କେବଳ ଦୁଇ/ ଅଦେଇ ହଜାର ବର୍ଷର ଅତୀତର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ନାହାନ୍ତି ବରଂ ମାଓ-ସେ-ତୁଙ୍ଗ ନାମକ ଜଣେ ସାଧାରଣ ମଣିଷ ଆପଣାର ସାଧନା ବଳରେ ଅସମ୍ଭବ ପରି ବୋଧ ହେଉଥିବା ଏକ ବିଚାରକୁ କିପରି ସତ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିଦେଇପାରନ୍ତି ତାହା ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି । ଆଧୁନିକ ପୃଥିବୀର ମାନଚିତ୍ରରେ ଏକ ସାମ୍ୟବାଦୀ ରାଷ୍ଟ୍ର ଭାବରେ ପରିଚିତ ତୀନ ମାର୍କ୍ସ ସାମ୍ୟବାଦୀ ବିଚାରଠାରୁ କେଉଁ ସୂତ୍ରରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଏବଂ ଭୂମିହୀନମାନଙ୍କୁ ସଂଗଠିତ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଭୂମିର ଅଧିକାର ଦେଇ ସବୁଜ ବିପ୍ଳବ ମାଧ୍ୟମରେ ଯେ ସାମ୍ୟବାଦର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯାଇପାରେ, ମାଓ-ସେ-ତୁଙ୍ଗଙ୍କ ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ବିଚାରର ସେ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଏଥି

ସହିତ ମାଓ ଏବଂ ତାଙ୍କ ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳୀନ ଡାନାମାନଙ୍କ ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦୀ ଭୂତାଣୁ ସଂକ୍ରମିତ ମାନସିକତାର ଗ୍ରନ୍ଥମୋଚନରେ ଆଦୌ ହେବା କରି ନାହାନ୍ତି । ଡାନର କଥା କହିଲାବେଳେ ସେ ଭାରତ, କୋରିଆ, ଡିସ୍କଟ ଆଡ଼କୁ ଅନିଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ଡାନ ଜାତିର ସାହିତ୍ୟ, ଚିତ୍ର, ସଂଗୀତ, ନୃତ୍ୟ, ଭାଷ୍ୟ, ଧର୍ମାୟ ବିଶ୍ୱାସ, ଖାଦ୍ୟପେୟ, ସମାଜ ଜୀବନ ଓ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ ହେତୁ ନିରୂପଣ କାଳରେ ଗୋଟିଏ ଜାତିର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ଅସଲ ଉପାଦାନ ଯେ ସେହି ଜାତିର ଛାତ୍ର ଓ ସୁବସମାଜର ସ୍ୱାଭିମାନ ଓ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦୃଷ୍ଟି-ନିର୍ଭର ଏହି ଭିତର କଥା ଭାରତୀୟ ମାନଙ୍କୁ ଜଣେଇବାରେ ଶ୍ରଦ୍ଧାଶୀଳ ହେଇଛନ୍ତି ।

ଡିରରଂଜନ ଜଣେ ଦୁଃସାହସୀ ଯାତ୍ରୀ । ଯେ କୌଣସି ଭୂମି, ଯେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି, ଯେ କୌଣସି ଜାତି ଓ ତାହାର ଜନ ସମୁଦାୟର ସାମାଜିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଜୀବନ ସହିତ କେବଳ ସେ ଯେ ମିଶିଯାଇ ପାରନ୍ତି ତାହା ନୁହେଁ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନାସକ୍ତ ଓ ଜାତିହୀନ ଭାବରେ ସେମାନଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଆପଣାର ଅଧ୍ୟୟନଜନିତ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଓ ଅନୁଭବର କଥା କହିଦେଇ ପାରନ୍ତି । ଆମେ ଏକଥା ଜାଣୁ ଯେ, କୌଣସି ଜୀବନ୍ତ ଜନସମୁଦାୟ ସହିତ ଗତିଶୀଳ ଥାଏ ତାହାର ଆତ୍ମପ୍ରତିଷ୍ଠା କୈନ୍ଦ୍ରିକ ସଂଗ୍ରାମ, ସ୍ୱାଭିମାନବୋଧ, ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ଓ ବିକାଶ ଏବଂ ବିଶ୍ୱମନସ୍ ବିଚାର । ଯେଉଁ ଜାତି ଆପଣା ଇତିହାସ ସହିତ ଯେତିକି ଆକାଂକ୍ଷା କରିଛି, ଅସ୍ଥିତାକୁ ଅନୁଭବ କରିବାପାଇଁ ମୋହମୁକ୍ତ ସାଧନା କରିଛି, ଇତିହାସକୁ ନିଧି କରି ବିକାସ, ଲଜ୍ୟା କି ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରିନାହିଁ, ବରଂ ସମୟର ସ୍ୱରକୁ ସମ୍ମାନ ଜଣାଇ ବର୍ତ୍ତମାନକୁ ଭବ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ କର୍ମତତ୍ପର ହୋଇଛି ସେହି ଜାତି ବିଶ୍ୱରେ ନିଜର ନିଜର ବିଶେଷତା ପ୍ରତିଷ୍ଠାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଛି । ଜନ ସମୁଦାୟ ସଂକ୍ରାନ୍ତ ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ବିଚାରକୁ ଡିରରଂଜନଙ୍କ ଦୁଇଗୋଟି ଗ୍ରନ୍ଥ ‘ଏରେଡ଼୍ ଇସ୍ରାୟଲ’ ଓ ‘ଆମେରିକାରୁ ଆସିଲି’ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଆମେ ଅନୁଭବ କରିପାରିବା ।

ଡିରରଂଜନ ଇସ୍ରାୟଲ ଯାଇଛନ୍ତି ୧୯୯୦ ମସିହାରେ ‘ସନେବୋଲେର’ ଠାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଯାକବ ବ୍ଲୁମସାଇନ୍ ମରୁଅଞ୍ଚଳ ଗବେଷଣା ପ୍ରତିଷ୍ଠାନରେ ଅଧ୍ୟାପନା କରିବା ପାଇଁ । ସମୟ ସାମା ଥିଲା ମାତ୍ର ତିନିମାସ । ହେଲେ ରହୁ ରହୁ ବର୍ଷାଧିକ କାଳ ସେ ଅଟକିଯାଇଛନ୍ତି । ତାହା ପୁଣି ଏମିତି ଏକ ସମୟ, ଯେତେବେଳେ ଇସ୍ରାୟଲ୍ ଜନସମୁଦାୟ ଇହୁଦୀମାନେ ଆତ୍ମପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ସଂଗ୍ରାମ କରୁଛନ୍ତି । ଆରବମାନଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧୁଛନ୍ତି । ଦେବତା ନୁହେଁ, ମଣିଷ ଭୟରେ ମଣିଷ ଆତଙ୍କିତ ହେଉଛି । ସେ ଏହା ପୂର୍ବରୁ ୧୯୫୩ ମସିହାରେ ଇସ୍ରାୟଲ୍ ଯାଇଛନ୍ତି । ବିଖ୍ୟାତ ଦାର୍ଶନିକ ମାଟିନ୍‌ଜୁବରଙ୍କ ଘରେ ଅତିଥି ହୋଇଛନ୍ତି । ଜେରୁଜେମ୍ ଯାଇ ଯାଶୁକ ନିଜ ଗାଁ ନାଜାମେଥରେ ଦୁଇତିନି ଦିନ କଟେଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ପ୍ରାୟ ଚାଳିଶବର୍ଷ ଅବଧିରେ ସେ ଏକ ସଂଗ୍ରାମୀ ଜନସମୁଦାୟର ପରିବର୍ତ୍ତିତ ଜୀବନଧାରାକୁ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଛନ୍ତି । ପ୍ରାୟ ଅଢେଇ ହଜାର ବର୍ଷରୁ ଅଧିକ କାଳଧରି ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ସମୟରେ ନାନା କାରଣରୁ ଆପଣା ଭୂମିରୁ ବିଚାଡ଼ିତ ଏବଂ ପୁନଶ୍ଚ ସେଇ ଭୂମିରେ ଆପଣାର ଅଧିକାର

ଜାହିର ପାଇଁ ବିଶ୍ୱର ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଜନସମୁଦାୟମାନଙ୍କ ସହିତ ସଂଗ୍ରାମରତ ମଣିଷମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତରଂଜନ ବହୁ ରହସ୍ୟ ଖୋଲି ଦେଇଛନ୍ତି ।

ମଧ୍ୟପ୍ରାଚ୍ୟର ଏକ ପ୍ରାଚୀନ ଜନ ସମୁଦାୟ ଇହୁଦୀ । ଖ୍ରୀ. ପୂ. ପ୍ରାୟ ଦଶମ/ ଏକାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀଠାରୁ ସେମାନେ ଅନ୍ୟ ଗୋଷ୍ଠୀମାନଙ୍କ ରୋଷର ଶୀକାର ହୋଇଛନ୍ତି । ବାଇବେଲ ବର୍ଣ୍ଣିତ ସଲେମନ କାଳେ ସେ ଦେଶର ପ୍ରଥମ ରାଜା । ସେମାନେ ପୃଥିବୀର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଚାଲିଯାଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଯେଉଁଠି ଗଲେବି ସେମାନଙ୍କ “ ଏକେଶ୍ୱରବାଦ ” ଧର୍ମବିଚାରକୁ ଛାଡ଼ି ପାରିନାହାନ୍ତି, ବାରି ହେଲ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ଯାଶୁଙ୍କର ହତ୍ୟାକାରୀ ଓ ଶଲତାନ ପୁତ୍ର ଭାବରେ ଚିତ୍ରଣ କରାଯାଇଛି । ମାତ୍ର ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍‌ମାନେ ଭୁଲିଯାଇଛନ୍ତି ଯେ, ଯାଶୁଙ୍କ ଦେହରେ ଯେଉଁ କର୍ମଚାରୀ ଜଣକ ବୁଝା କଷ୍ଟର ଦାଗ ଦେଇଥିଲା, ସେ ରୋମ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଜଣେ ସାଧାରଣ କର୍ମଚାରୀ । ସେମାନେ କେବଳ ଯାଶୁ ବିଶ୍ୱାସୀ ନୁହନ୍ତି ମୁସଲମାନମାନଙ୍କର ଶତ୍ରୁ ହୋଇଛନ୍ତି । ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ମାର୍ଟିନ ଲୁଥରଙ୍କ ପରି ପ୍ରୋଟେଷ୍ଟାଣ୍ଟ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଜର୍ମାନର ରକ୍ଷପିପାସୁ ହିଟ୍ଲରଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଇହୁଦୀମାନଙ୍କର ନେତୃତ୍ୱ ନେଇଛନ୍ତି । ପୃଥିବୀକୁ ଇହୁଦୀଶୂନ୍ୟ କରିବାପାଇଁ ହିଟ୍ଲରଙ୍କ ଯୋଜନା ରୂପାୟନ ଯେ କେଡ଼େମାତ୍ରାରେ ଦାନବୀୟ- ତାହା ପୃଥିବୀର ପ୍ରତ୍ୟେକ ମଣିଷକୁ ଆଜି ଚକିତ କରେ । ଚିନ୍ତରଂଜନ ଅତି ମାର୍ମିକ ଶୈଳୀରେ ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଯୋଜନାବଦ୍ଧ ନିର୍ମୂଳାକରଣ ଯଞ୍ଚରୁ ତଥାପି ବଞ୍ଚିଯାଇଥିବା ଏକ ଜନସମୁଦାୟ ଆପଣା ପାଇଁ ଭୂମିଟିଏ ଖୋଜି ଖୋଜି ପାଲେଷ୍ଟାଇନ୍ ପାଖରେ ତେରା ପକାଇ, ଏସ୍‌ରାଇଲ ନାମକ ଏକ ରାଷ୍ଟ୍ରଗଠନ ପାଇଁ ଯେଉଁ ସଂଗ୍ରାମ କରି ଆସୁଛି— ତାହାର ରାଜନୀତିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଚର୍ଚ୍ଚା ପ୍ରତି ସେ ଅଧିକ ଯତ୍ନଶୀଳ ହୋଇଛନ୍ତି । ବ୍ରିଟିଶ ଉପନିବେଶବାଦ ମୁସଲମାନ ଓ ଇହୁଦୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପୁଣି କଳହର ମଂଜି ପୋତିଛି । ଫଳତଃ ମଧ୍ୟପ୍ରାଚ୍ୟ ପୁନଶ୍ଚ ଅବିଶ୍ୱାସ ଓ ସଂଗ୍ରାମ, ଅମାନୁଷିକ ଆଚରଣର ଆୟତନ ହୋଇଛି ।

ମାତ୍ର ଇସ୍ରାଇଲ ଜନ୍ମ ନେଇଛି । ତାକୁ ଜନ୍ମ ଦେଇଛନ୍ତି ଇହୁଦିମାନେ । ସାରା ପୃଥିବୀରେ ଥିବା ଏହି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଶ୍ୱାସପୁଷ୍ଟ ମଣିଷମାନେ ନିଜ ଭୂମିକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ଭୂମି ଓ ଶ୍ରମ ଦେଇଛନ୍ତି, ଅର୍ଥ ଓ ଉତ୍ପାଦ ବି ଦେଇଛନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ହାତ ଧରାଧରି ହୋଇ ଚାଲିଛନ୍ତି । ମରୁଭୂମି ଓ ମାଳଭୂମିକୁ ଶସ୍ୟ ଶ୍ୟାମଳା କରିଛନ୍ତି । ମରୁ ଓ ମାଳଭୂମିର ଖଜୁରୀ, ଯଅ, ବାଜରା, ଗହମ, କଦଳୀ ଓ ଜାତି ଜାତି ଫଳ ଓ ପନିପରିବାକୁ ଦେଖିଲେ ମଣିଷ ଯେ ଯେକୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ସକଳ ପ୍ରାକୃତିକ ପ୍ରତିକୂଳ ଅବସ୍ଥାରେ ସବୁକିଛି କରିବାପାଇଁ ସମର୍ଥ ଇହୁଦୀମାନେ ତାହା ପ୍ରମାଣ କରି ଦେଖାଇଛନ୍ତି । କୃଷି ସହିତ ଶିଳ୍ପ ବି ଅସିଛି । ସେମାନଙ୍କ ସାମାଜିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଜୀବନ ବି ବଦଳିଛି । ସେମାନେ ସମୃଦ୍ଧ । ଗୋଷ୍ଠୀ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବା ଉପରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ନୂଆ ନୂଆ ଜନବସତି ଗଢି ଉଠିଛି । ଏବଂ, ବସତିର ମଣିଷମାନଙ୍କର ସକଳ ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଖଟଣା କରିବାପାଇଁ ଶିକ୍ଷା, ଶିଳ୍ପ, କୃଷି ଓ ଗୋପାଳନ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ କୋଠ ମାନସିକତା ହିଁ

ଆଦର୍ଶ ହୋଇଛି । ପିଲାମାନେ ବାପାମା'ଙ୍କର ନୁହନ୍ତି । ସେମାନେ ବି କୋଠର । ସେମାନେ ଦେଶର, ରବିଷ୍ୟତର । ତେଣୁ ସମାଜ-ବିଜ୍ଞାନୀ ଓ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ଚିରରଞ୍ଜନ ଆଖି ଉପ୍ରାଉଇଲର ଏହି ସାମୁହିକ ଜୀବନ ପାଖରେ ଅଟକି ଯାଇଛି । ଦେଶର “କିରୁଦ୍‌ର” ଆନ୍ଦୋଳନ ଯାହାକୁ ଆମେ ଭାରତରେ ସମବାୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସହିତ ଚଳନା କରିପାରିବା, ତତ୍ ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ଅଧିକ ଚର୍ଚ୍ଚା କରିଛନ୍ତି ।

ପରଂପରାକୁ ଭୁଲିକରି ମଣିଷ ତାର ବିଚାର ଓ ଆଚରଣରେ କେତେ ପ୍ରଗତିଶୀଳ ଓ ଆଧୁନିକ ହୋଇପାରେ, ଚିରରଞ୍ଜନ ଇସ୍ତାଇଲକୁ ଏହାର ଏକ ଉଦାହରଣ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଇହୁଦୀମାନେ କଳା ଓ ଶାସ୍ତିପ୍ରିୟ ଜାତି । ଏବଂ, ସେମାନେ ଏତେ ମାନ୍ୟରେ ଗ୍ରହଣଶୀଳ ଯେ, ସବୁ ଧର୍ମ ଓ ସଂପ୍ରଦାୟର ପିଲାମାନେ ମଧ୍ୟ ଆପଣାର ଆୟତନ ଭିତରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଭାବରେ ବଞ୍ଚି ପାରନ୍ତି, ଦେଶ ଗଠନରେ ସମୁଦ୍ର ଶ୍ରମ ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଦେଇପାରନ୍ତି । ମାତ୍ର ଇସ୍ତାଇଲ ଗଜଣ କାଳରେ ‘କିରୁଦ୍‌ର’ ଯେଉଁ ଭୂମିକା ନିଭାଇ ଥିଲା, ସଂପ୍ରତି ତାହା ଜାତୀୟତାବାଦୀ ନେତୃତ୍ବାନାୟ ମାନଙ୍କ ହାତରେ ଯେ ଆଦର୍ଶରୂପ ହୋଇଛି— ଚିରରଞ୍ଜନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଚେତନ ଭାବରେ ତାହା ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଛନ୍ତି । କିରୁଦ୍‌ର ଆପଣାର ଆଦର୍ଶ ରକ୍ଷା ପାଇଁ ସଂଗ୍ରାମ କରିଛି । ଇସ୍ତାଇଲର ପ୍ରଭୁ ହେଇଛି ପୂଜିବାଦ । ପୃଥିବୀରେ ଧନ ଓ ଅସ୍ତ୍ରର ଦାସମାନଙ୍କର ଦାସ ହୋଇଛି । ଆରବମାନେ ଶ୍ରମିକ ହେଉଛନ୍ତି, ଅବଶେଷକା ଓ ଯାତନାର ଶିକାର ହେଉଛନ୍ତି । ଜାତୀୟତା, ଧର୍ମ ଓ କ୍ଷମତାକୁ ଆଳ କରି ମଣିଷ ମଣିଷ ଭିତରେ ମତାନ୍ତର ସୃଷ୍ଟି ହେଇଛି । ପୃଥିବୀ ଇତିହାସରେ ହଜାର ହଜାର ବର୍ଷର ନିପାତନ ସତ୍ତ୍ୱେ, ନିଜ ପାଇଁ ଏକ ସ୍ୱାଧୀନ ରାଷ୍ଟ୍ର ତିଆରି କରିଥିବା ଇହୁଦୀମାନେ ମଧ୍ୟ ‘ଜାତୀୟତାବାଦ’ ମହାବ୍ୟାଧିରେ ସଂକ୍ରମିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ପୃଥିବୀର ଜ୍ଞାନ ରାଜ୍ୟରେ ନିଜକୁ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୋଲି ପ୍ରମାଣ କରୁଛନ୍ତି । ଆରବ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧଛନ୍ତି । କଳହ ଖୋର ନେତୃତ୍ୱକୁ ସେମାନଙ୍କ ସଂସ୍କୃତି ଓ ଇତିହାସ ସଂପର୍କରେ ସଚେତନ କରିଦେବାକୁ ଯାଇଁ ଚିରରଞ୍ଜନ ଲେଖିଛନ୍ତି— “ଗରବାନ ପୃଥିବୀର ସବୁ ମଣିଷଙ୍କର ଭଗବାନ- କେବଳ ବର୍ବର ମାନେ ହିଁ ତାକୁ କେବଳ ରକ୍ଷାକର୍ତ୍ତା ବୋଲି ଭାବନ୍ତି । ଏବଂ, ଏହି ସବୁ ନୂତନ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ଓ ଆବେଦନକୁ ଇସ୍ତାଇଲର କିରୁଦ୍‌ରମାନଙ୍କୁ ହିଁ ସବା ଆଗ ଆପଣାର ମୂଳ ବିଶ୍ୱାସ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ନେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତେବେ ଯାଇଁ ଆରବମାନଙ୍କ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ତାହା ସତକୁ ସତ ଏକ ପ୍ରେରଣା ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ପାରିବ । ଏକ ବିକଳ ସାମୁହିକ ଜୀବନର ଛାଅ ରୂପେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରିପାରିବ ।” ଇସ୍ତାଇଲ କଥା କହୁକହୁ ସେ ଭାରତଭୂମିରେ ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି । ଭାରତ ଭିତରେ ଇସ୍ତାଇଲର ଛବି ଦେଖୁଛନ୍ତି । ଏବଂ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାଚ୍ୟରେ ଆତଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିକାରୀ ରାଷ୍ଟ୍ର ରୂପରେ ବିବେଚିତ ନହୋଇ, କିପରି ଶାନ୍ତି ଓ ସଂହତିର ବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରଚାର କରିପାରିବ- ତାହା ହିଁ କହିଛନ୍ତି ।

ଆମେରିକାରୁ ଆସିଲି- ଏରେବ୍‌ର ଇସ୍ତାଇଲ ଅନୁରୂପ ଏକ ବହି । ଚିରରଞ୍ଜନଙ୍କ ଆମେରିକା ଚର୍ଚ୍ଚା ଦୃଷ୍ଟି ଏତେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଯେ, ମୁଁ ଆମେରିକା ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ପଢ଼ିଥିବା ବହିଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ

ଏହାକୁ ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ବୋଲି କହିବି । ଆଜି ସମସ୍ତ ପୃଥିବୀରେ ପ୍ରାୟ ସାତେ ଡିନିକୋଟି ବର୍ଗମାଇଲ ଆୟତନ ଓ ସତେଇଶ କୋଟିରୁ ଅଧିକ ଜନସଂଖ୍ୟା ବିଶିଷ୍ଟ ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ଶତକଡ଼ା ଅଣାଚାର ଲୋକ ଗୋରା, ବାରତାର କଳା, ଚିନିତାର ଲୋହିତ ଭାରତୀୟ, ଏସୀୟ ଓ ପ୍ରଶାନ୍ତ ମହାସାଗରୀୟ ଓ ପ୍ରାୟ ଚାରିତାର ପୃଥିବୀର ଅବଶିଷ୍ଟ ଅଞ୍ଚଳର ଲୋକ । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ଏଠି ରହୁଥିବା ମଣିଷମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶହେରୁ ସତାନବେ ଜଣ ସାକ୍ଷର ଏବଂ ଜଣେ ମଣିଷର ମୁଣ୍ଡ ପିଛା ଆୟ ହାରାହାରି ବାର୍ଷିକ ଅଠେଇଶ ହଜାର ଡଲାର । ଶିକ୍ଷା, ସାହିତ୍ୟ, ବିଜ୍ଞାନ ଓ ପ୍ରଯୁକ୍ତିବିଦ୍ୟା, ବ୍ୟବସାୟ, ବାଣିଜ୍ୟ ଆଦି ସକଳକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅବଶିଷ୍ଟ ପୃଥିବୀର ଦେଶମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ବତନ୍ତ୍ର । ସମସ୍ତ ପୃଥିବୀର ସବୁ ସଂପଦର କୋଠାର ଏବଂ ଅଧିକସଂଖ୍ୟକ ଐଶ୍ବର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଘର୍ମାଳ ରଚିତାବଳୀରେ ପ୍ରାଣବତ । ସେଠି ପୃଥିବୀର ସବୁଅଞ୍ଚଳର ମଣିଷମାନେ ଅଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଗୋଠ ଗଢ଼ିଛନ୍ତି । ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ଗୋଠ ଅଛି, ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଗୋଠ ଅଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୋଠର ମଣିଷ କିନ୍ତୁ ରାଷ୍ଟ୍ର- ନିରୂପିତ ବିଧି ମୁତାବକ ଜୀବନ ବଞ୍ଚନ୍ତି । ସଂପଦ, ଅସ୍ତ୍ର, କ୍ଷମତା, ବିଦ୍ୟା ଓ ବୁଦ୍ଧିରେ କବଳିତ କରି ରଖୁଥିବା ଏହି ପ୍ରଥମ ରାଷ୍ଟ୍ରର ବର୍ଗମାନର କଥା କହୁ କହୁ ଚିତ୍କରଞ୍ଜନ ତାର ପରଦିନକୁ ଯେଉଁଠି ଯାଇଛନ୍ତି । ଆମେରିକାସଂକ୍ରାନ୍ତ ଅଜଣା ତଥ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ସର ଘର ଖୋଲି ଦେଇଛନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ଘର ଭିତରେ ମଣିଷ ଆତ୍ମା ଯେ ତଥାପି ଉପେକ୍ଷିତ ଓ ମୁକ୍ତି ପ୍ରାପ୍ତ-ତାହା କହିବା ପାଇଁ ସତେ ଯମିତି ଉଚ୍ଚତ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେ କହିବାକୁ ଚାହିଁଛନ୍ତି ଆମେ ଆଜି ଏହି ସର୍ବାଧୁନିକ ଆୟତନରେ ଆଡ଼କାତ ଯେଉଁ ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ଦେଖୁଛୁ ତାହାର ମାଟିତଳେ ଅୟୁତ ମଣିଷଙ୍କ ଜୀବନର ସ୍ବପ୍ନ ଓ ସଂଗ୍ରାମ ଯେପରି ବଞ୍ଚନାର କଥା କହୁଛନ୍ତି । ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ/ ପଞ୍ଚଦଶ/ ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀଗୁଡ଼ିକରେ ସୁନା ଓ ସମଜାତୀୟ ସଂପଦ ଖୋଜି ଆଜି ଇଉରୋପର ଦୁଃସାହସୀ ମଣିଷମାନେ ସମୁଦ୍ର ଅତିକ୍ରମଣର ପ୍ରୟାସ କରୁଥିବା କାଳରେ ଭାରତ ଖୋଜି ଖୋଜି ଯେଉଁ ମାଟିରେ ପାଦ ଦେଇଛନ୍ତି, ସେଠି ଚେତିଥିବା ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ଲୋହିତ ଭାରତୀୟ କହିଛନ୍ତି । ତାହା ଭାରତ ନୁହେଁ ବୋଲି ଜାଣିପାରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ବୁଝାଗର ନାମକରଣ କରାଯାଇଛି ଆମେରିକା । କେଉଁ ନାମଧାରୀ ଓ ବୁଦ୍ଧିର ମଣିଷ ଏହି ଭୂମିରେ ପ୍ରଥମେ ପାଦ ଦେଇଛନ୍ତି, ଖ୍ରୀଷ୍ଟୋପର୍ବ କଳାସ୍ବ (୧୪୯୨) ନା ଆଚାର ବେପାରୀ ଆମେରିଗୋ ଚେସପୁଡ଼ି ତାହା ଏବେ ମଧ୍ୟ ଗବେଷକମାନଙ୍କ ବିତର୍କର ପ୍ରସଙ୍ଗ ହେଉ ରହିଛି । ସମୟକ୍ରମେ ସ୍ବେନ୍ ଓ ପର୍ତ୍ତୁଗାଲ୍ ଓ ପରେ ପରେ ଇଂଲଣ୍ଡ, ଫ୍ରାନ୍ସ, ଇଟାଲି, ହଲାଣ୍ଡର ଦୁଃସାହସୀ ବଣିକମାନେ ବି ସେଠାକୁ ଯାଇଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏକଥା ସତ୍ୟ କଳାସ୍ବ ଏବଂ ତାଙ୍କ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଆମେରିକାଯାତ୍ରୀ ଇଉରୋପୀୟମାନେ ସେଠାକାର ଆଦିମ ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କୁ ଜମାରୁ ମଣିଷ ଭାବରେ ବିବେଚନା କରିନାହାନ୍ତି । ଲୋହିତମାନଙ୍କୁ ଆପଣାର ଦାସ କରିଛନ୍ତି । ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପଥରରେ ଘଷିମାଜିବା ପରେ, ଅସ୍ତ୍ରର ଧାର ପରଖିବା ପାଇଁ ସ୍ଥାନୀୟ ମଣିଷମାନଙ୍କ ଦେହକୁ ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି । ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ହାତପାଦ ବାନ୍ଧି ନିର୍ଜୀବ ସାମଗ୍ରୀ ପରି ଘର କୋଣକୁ ପିଛି ଦେଇଛନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଏବଂ କନ୍ୟାମାନଙ୍କୁ ପଶୁବଦ୍

ଉପଭୋଗ କରିଛନ୍ତି । ଉପଭୋଗ ଓ କ୍ଷମତାବିଶ୍ୱାସୀ ମାନସିକତାର ଉପସର୍ଗମାନଙ୍କ ସହିତ ରୋଗମାନଙ୍କର ଜୀବାଣୁ ମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଲୋହିତମାନଙ୍କୁ ଉପହାର ଦେଇଛନ୍ତି । ଏବଂ, ଆପଣା ସହିତ ନେଇଛନ୍ତି ଧର୍ମ ହତ୍ୟାକାରୀ ପଣ୍ଡା, ପତିହାରୀମାନଙ୍କୁ ।

ଆମେ ଜାଣୁ ମଣିଷ ଜାତିର ଇତିହାସରେ ଯଦି କେଉଁମାନେ ମଣିଷର ସୃଷ୍ଟି ଅଧୀନ ଅନୁଭବର ନିର୍ମୂଳାକରଣର ନେତୃତ୍ୱ ନେଇଛନ୍ତି ସେମାନେ ଧର୍ମ ଓ ଶାସନରେ ସିଂହାସନକୁ ଯାବତ୍ ଚନ୍ଦ୍ରାର୍କ ନିଜର କରି ରଖିବା ପାଇଁ ନିଜ ସହିତ ଝଗଡୁଥିବା ଭାରୀ ଆମେରିକା ନାମକ ଏହି କୃତନ ଆୟତନର ଇତିହାସରେ ଠିକ୍ ତାହାହିଁ ହୋଇଛି । ନିଜ ଭିତରର ଚିରରଞ୍ଜନ କ୍ଷୁଧା ମେଣ୍ଟଣ ପାଇଁ ସ୍ଥାନୀୟ ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ଗୋଟାପଣେ ଗିଳିପକେଇବାରେ ବିଦେଶୀମାନେ ପ୍ରମତ ହେଇଛନ୍ତି । ଦେଶୀ ଜୀବନକୁ ଆଡ଼ ଆଖିରେ ବି ଅନିଷ୍ଟା କରିନାହାନ୍ତି । ଲୋହିତ ମାନେ ଶେଷ ହୋଇଯିବାର ଅପେକ୍ଷା ରଖିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଅବଶ୍ୟ ଗୋରାମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଫେରାଦି ହୋଇଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ପ୍ରାର୍ଥନା ଅମଳ ଦେଇନି । ସେମାନଙ୍କ ଶାରୀରିକ ଓ ମାନସିକ କ୍ଷୁଧାର ପ୍ରସମନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ତମସାଜ୍ଜନ ମହାଦେଶ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିବା ଆଫ୍ରିକାର କଳାମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ କ୍ରୀତଦାସ କରି ଅଣାଯାଇଛି । କ୍ରୀତଦାସ କାରବାର ଏକ ଲାଭଜନକ ବେପାର ଭାବରେ ଗଣାହୋଇଛି । ଏଥିପାଇଁ କଂପାନୀମାନ ବି ଗଢାଯାଇଛି । ମଣିଷମାନେ ପଶୁଧନ ପରି ବଜାରରେ ଖରିଦ୍ ବିକିରୀ ହୋଇଛନ୍ତି । ହାରିଏଟ୍ ଷୋ ନାମକ ଧର୍ମା ମହିଳାଙ୍କ ବିଖ୍ୟାତ ବହି, Uncle Tom's Cabin ଯାହାକୁ ଓଡ଼ିଆରେ “ଟମ୍‌କକାଙ୍କ କୁଟୀର” ନାଁରେ ଅନୁବାଦ କରାଯାଇଛି , ତାହା କଳାମାନଙ୍କ ଯନ୍ତ୍ରଣା ସଂକ୍ରାନ୍ତ ଏକ ଉପନ୍ୟାସ ନୁହେଁ, ବରଂ ସତ୍ୟର ଚାଷ୍ଟସ ରୂପାନ୍ତର । ୧୮୫୦ ମସିହାବେଳକୁ ପ୍ରକାଶିତ ଏହି ବହି ଆମେରିକାର ଗୁମରକୁ ପଦାରେ ପକେଇଛି । ମଣିଷ ମୁକ୍ତିର କଥା କହୁଥିବା ଧର୍ମ ଓ ଶାସକବାରମାନେ ସତରେ ଯେ କେତେ ଭାରୀ, ଷୋ ତାହାର ଭିତର କଥା ଗୁଡ଼ିକ ଖୋଲି ଦେଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଚିରରଞ୍ଜନ ଅଧିକ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଷୋଙ୍କ ବିଚାରକୁ ସପ୍ରମାଣ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ପଳାତକ କ୍ରୀତଦାସମାନଙ୍କୁ ଧରାଇ ଦେବାରେ ଯେ ତାଲିମପ୍ରାପ୍ତ କୁକୁରମାନଙ୍କୁ ଲଗାଯାଇଥିଲା ଶ୍ରୀ ଦାସ ସପ୍ରମାଣ ଏହା ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଏଥିପାଇଁ ସେ ଅତି ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଅର୍ଥ ଶତାଧିକ ପୂଷା ବ୍ୟୟ କରିଛନ୍ତି ।

ମାତ୍ର ସେକାକର ଉପନିବେଶବାଦୀ ଆମେରିକୀୟମାନଙ୍କର ଅମାନବୀୟ ଆଚରଣର କଥା ଲେଖିବା କାଳରେ ଚିରରଞ୍ଜନ, ଶିକ୍ଷା, ବିଜ୍ଞାନ ଓ ପ୍ରଯୁକ୍ତିବିଦ୍ୟା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନେକ କୃତନତାକୁ ଜନ୍ମ ଦେଇଥିବା ଆମେରିକାମାନଙ୍କର ବିଶେଷତା ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ କହିଛନ୍ତି “ଆମେରିକା ହେଉଛି ଧର୍ମତ୍ୟ ସବୁକିଛି ପାଇଁ ଦୁଆର ଗୁଡ଼ିକୁ ଖୋଲା ରଖୁଥିବା ଗୋଟିଏ ଦେଶ । ଆପଣ ଏଠି ନିଜର ଆଖି ପାଇଁ ମନଇଚ୍ଛା ସଉଦା କରିପାରିବେ, ମରହଟ୍ଟା ଖୋଜିବେ ପାଇବେ, ଆଧୁନିକ ଖୋଜିବେ ଅବଶ୍ୟ ପାଇବେ x x ସାରା ପୃଥିବୀ ଲାଗି ହିଁ ଆମେରିକା ନିଜକୁ ଏକ

ନିମିତ୍ତ କରି ହୁଏତ ପ୍ରୟୋଗଟିଏ କରୁଛି ବୋଲି ଅନୁଭବ ହୁଏ । ଭଲ ଲାଗେ” । ଆମେରିକାରୁ ଆସିଲା ପରେ ସେଠାରେ ଥିବା କାନର ଅନୁଭବ ଲେଖୁଥିବା ଶ୍ରୀ ଦାସ- ସେ ଯେ ସବୁ କୁମିରେ, ସବୁ ମଣିଷଙ୍କ ଭିତରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ମଣିଷପଣକୁ ଖୋଜି ଆସୁଛନ୍ତି, ଏବଂ “ପଣ” ର ସଂହାରକର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଆଖୁକି ଦେଖାଇଛନ୍ତି ଏକଥା ବାରି ହୋଇପଡ଼େ । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ଚିତ୍ତରଂଜନଙ୍କ ପ୍ରଥମ ଲିଖିତ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲାହଣୀ “ ନେପାଳ ପଥେ ” ରେ ପ୍ରତିପଦ୍ଧିତ “କଳା” ବା ଆଦର୍ଶର ଚରମ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ରୂପରେ ଆମେ ଗ୍ରହଣ କରିପାରିବା । ମାତ୍ର ମତେ ଲାଗେ- ଆମେରିକାରୁ ଆସିଲା ଏକ ଗ୍ରନ୍ଥାଟି ଅନୁଭବ ଗ୍ରନ୍ଥ ନୁହେଁ ବରଂ ଏକ ଗବେଷଣାତ୍ମକ ସନ୍ଦର୍ଭ ।

-୪-

ମୁଁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚିତ୍ତରଂଜନ ଦାସଙ୍କ ବିଦେଶ ପର୍ଯ୍ୟଟନର କଥା କହି ଆସିଛି । ଏବଂ କହିଛି ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଦେଶ ଓ ବିଦେଶ ଶବ୍ଦ ଦୁଇଟି ଭାବଗତ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସମଅର୍ଥବୋଧକ ଶବ୍ଦ । “ଗଂଜାମ ମାଳରେ ସାତଦିନ”ରେ ସେ ଓଡ଼ିଶାର ଏକ ଆଦିବାସୀ ଅଧ୍ୟୁଷିତ ଭୂଭାଗ ଓ ଶିଳାତୀର୍ଥରେ ହିମାଳୟ ଉପତ୍ୟକାରେ ଆପଣା ଗ୍ରାମଜନିତ ଅନୁଭବର କଥା କହିଛନ୍ତି । ଗଂଜାମର ମାଳ ଅଞ୍ଚଳରେ ମାତ୍ର ସେ ସାତଦିନ ଦିନ ବିତେଇଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏଇ ସାତଦିନର ଅନୁଭବର ଲିଖନ କାଳରେ ମଣିଷ ଜାତି ଓ ସଂସ୍କୃତିର ଇତିହାସ ଚର୍ଚ୍ଚା କରିଛନ୍ତି । ଅଟବାରେ ବଞ୍ଚୁଥିବା କଳା ଓ ଗୋରା, ସତ୍ୟ ଓ ଅସତ୍ୟ, ଉପକୂଳୀ ଓ ପାହାଡ଼ୀ, ସଂସ୍କୃତ ଓ ଗ୍ରାମ୍ୟ, ଲଙ୍ଗଳା ଓ ସୁବେଶିତ ଆଦି ଦୁଇ ମାନସିକତାରେ ବିଭକ୍ତାୟିତ ମଣିଷମାନଙ୍କର ସାଦୃଶ୍ୟର ସୂତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ଖୋଲି ଦେଇଛନ୍ତି । ଆମ ସତ୍ୟ ଆଖିକୁ ଦୁଶୁଥିବା ଅସତ୍ୟ ଓ ବର୍ବରମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଆଡ଼ରଣ ଓ ବିଚାରରେ ଆମେ ଯେ ବର୍ବରତମ- ଚିତ୍ତରଂଜନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିର୍ମୋହ ଭାବରେ ତାହା ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ପୃଥିବୀର ଯେଉଁମାନେ ତମସାର ଆଲୋକନ, ଅଧର୍ମର ଧର୍ମାୟନ, ଅଶିକ୍ଷାର ଶିକ୍ଷାୟନର ନେତୃତ୍ୱ ନେଇଛନ୍ତି, ଅନ୍ୟ ପ୍ରତି ଦୟା ପ୍ରକଟନ କରିଛନ୍ତି, ଅନ୍ତର୍ଲୋକରେ ସେମାନେ ଯେ ସୁବିଧାବାଦ ସଂକ୍ରମିତ ଓ ବଣିକ ମନସ୍ତ- ଏହା ପ୍ରମାଣ କରିବା ପାଇଁ ଗଂଜାମ ମାଳ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଏକ ନମୁନା ରୂପରେ ସେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସମାଜ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ଆତ୍ମଶକ୍ତି ମାଧ୍ୟମରେ ଜନଶକ୍ତିର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପୁନର୍ଜାଗରଣ ଯେ ଆବଶ୍ୟକ- ଏକଥା ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆକାଂକ୍ଷା ମାନେ ଅନୁଭବ ନ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ- ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକ ଯେ ବାୟବୀୟ ହୋଇ ରହିବ- ତତ୍ ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ଆପଣାକୁ ଆଲୋକିତ ଜ୍ଞାନ କରୁଥିବା ଅଭିମାନୀମାନଙ୍କୁ ସୂଚେଇ ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଶିଳାତୀର୍ଥ ଚିତ୍ତରଂଜନଙ୍କ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଅନୁଭବର ଅନ୍ୟତମ ମହାଗାଥା । କେଉଁ କାଳରୁ କବି ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚିତ୍ରିତ ନଗାଧିରାଜ ଓ ଦେବତାମ୍ଭା ହିମାଳୟ କେବଳ ଏକ ନାମ ବିଶେଷ, ଆଦ୍ୟା ପାର୍ବତୀଙ୍କ ପିତା ଅଥବା ଅହଂକାରର ପ୍ରତୀକମାତ୍ର ନୁହେଁ, ତାହାଠାରୁ ଅନେକ ଅଧିକ । ସେ ହିମାଳୟ ଅଧିତ୍ୟକାର ନୈନ୍ଦିତାଲ୍, ପ୍ରୟାଗ, ତ୍ରିୟୁଗୀ ନାରାୟଣ, କେଦାରନାଥ, ବନ୍ଦ୍ରାନାଥ, ଯୋଗୀମଠ, ପଖୀମଠ, ରକ୍ଷିକେଶ ଓ ଅଳକାନଦୀକୁ ଜଣେ ସାଧରଣ ତୀର୍ଥକାରୀ

ବେଶରେ ଯାଇନାହାନ୍ତି । ପାପ କ୍ଷମନ ତାଙ୍କର ଆଦର୍ଶ ହୋଇନାହିଁ । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ହିମାଳୟ ପର୍ବତ ନୁହେଁ, ଜୀବନତୀର୍ଥ । ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ଜନ୍ମଭୂମି ନାମରେ ଚିତ୍ରିତ ଏହି ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ଆୟତନରେ, ସେ ମଣିଷ ଜାତିର ଅଗ୍ନିତାକୁ ଖୋଜିଛନ୍ତି । ନିଜକୁ ଆଦୌ ହଜେଇ ଦେଇ ନାହାନ୍ତି । ମାଂସାହାରୀ, ଶାକାହାରୀ ଓ ପବନାହାରୀ- ସବୁ ଜାତୀୟ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ସହିତ ମିଶିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଅତିଥି ହୋଇଛନ୍ତି । କାହା ସହିତ ଧାପେ ଦୂରତା ରଖିନାହାନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟା ମାଧ୍ୟମ ଦେଇ ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ପରିଚର୍ଚ୍ଚା କରିଛନ୍ତି । ବହୁ ଭାରତୀୟ ବିଦ୍ବାନଙ୍କ ପରି ଆପଣା ବଡ଼ପଣର ପ୍ରତିଷ୍ଠାକାଂକ୍ଷା ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ହିମାଳୟ ଶିତରେ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ବର ଆତ୍ମାକୁ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି । ନଗାଧିରାଜ ଜଣେ ସହୃଦୟ ପରି ତାଙ୍କ ପାଖରେ ମଣିଷ ଜାତିର ସାଂସ୍କୃତିକ, ସାମାଜିକ ଓ ରାଜନୀତିକ ଇତିହାସର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ବିଶ୍ବାବଦାନ ହିଁ ତାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିତା ଏବଂ ସୃଷ୍ଟିତା ହିଁ ବିଶ୍ବାବଦାନ । ପୃଥିବୀର ଦାର୍ଶନିକ ଜିଜ୍ଞାସା ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଅବବୋଧକୁ କେତେ ସହଜ ଓ ସରଳ ରୀତିରେ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରାଯାଇପାରେ- ମୋ ବିଚାରରେ ଶିକ୍ଷାତୀର୍ଥ ତାହାର ଏକ କଳାତ୍ମକ ନମୁନା । ଶ୍ରୀ ଦାସଙ୍କ ପରିବ୍ରାଜକୀୟ ଅନୁଭବକୁ ଭଲଭା ଆକାର ଓ ଗୁଣାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ଏହା ମୁଁ ଅନୁଭବ କରିଛି ।

-୫-

ଆଲୋଚନା ଆରମ୍ଭରୁ ମୁଁ କହିଛି- ଚିରରଞ୍ଜନ ଆଧୁନିକ ବାତମୟ ପୃଥିବୀରେ ଜୀବନ ବଞ୍ଚୁଥିବା ଜଣେ ଯବନ-ମନସ୍କ ପରିବ୍ରାଜକ । ଶେଷର କହିବି- ସମ୍ଭବତଃ ସେଇଥିପାଇଁ ସେ ରହୁଥିବା ଘରର ନାଁ ବିଶ୍ବନାଡ଼, ଲେଖୁଥିବା “ଜୀବନ କଥା” ନାଁ ମିତ୍ରସ୍ୟ ଚକ୍ଷୁସା ଏବଂ ଦିନ ଭିତ୍ତିର ନାଁ ରୋହିତର ତାଇରୀ । ତାଙ୍କ ଘର, ବହି ଓ ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟାକୁ ଏକ ଘଟାଶ୍ରୟୀ କରି ମୁଁ ସଂକ୍ଷେପରେ କେବଳ ଏତିକି କହିପାରିବି- ତାଙ୍କ ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ସାଧନାର ନିଷ୍ପତ୍ତି କୃତିସମୂହ ଜଣେ ପ୍ରଜ୍ଞାଦାତ୍ର ଓ ଅନୁଭବୀ ପରିବ୍ରାଜକଙ୍କର କାବ୍ୟାୟନ, ଯାହା ସୁସ୍ବସ୍ତ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କୁ ବିଶ୍ବ ପରିକ୍ରମଣଜନିତ ବିରଳ ସୁଯୋଗର ଅଧିକାରୀ କରିପାରିଛି ।

ଚିତ୍ତ-ରଞ୍ଜନ ବନାମ ଚିତ୍ତ-ବିସ୍ତାର :

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନୀୟ ନୟନତତ୍ତ୍ୱ

ଶୈଳଜ ରବି

ସେପଟେ ଗାଁ ଦାଣ୍ଡରେ ନାଟ ଚାଲିଛି । ଏପଟେ ତାଙ୍କର ଗର୍ଭଧାରିଣୀ ମା'ଙ୍କର ଅସହ୍ୟ ପ୍ରସବ ବେଦନା । ନିଶ୍ୱାସରେ ସେ କୁମିଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି । ନବଜାତକର ଆବିର୍ଭାବ ଖବର ପାଇ ପିତୃତ୍ୟ ଅତି ଆନନ୍ଦରେ ଘୋଷଣା କରନ୍ତି, “ବର୍ତ୍ତମାନ ସମସ୍ତଙ୍କର ଚିତ୍ତ ରଞ୍ଜିତ ହୋଇ ରହିଛି । ସମସ୍ତେ ମନ ଖୁସିରେ ନାଟ ଦେଖୁଛନ୍ତି । ପୁଅର ନାମ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ରହୁ । ତାହାହିଁ ରହିଲା ।” (୧) ନିଜର ଆତ୍ମଜୀବନୀ ‘ମିତ୍ରସ୍ୟ ଚକ୍ଷୁସା’ ରେ ନିଜ ନାମକରଣ ସଂପର୍କରେ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦେଇଥିବା ଏହି ତଥ୍ୟକୁ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନୀୟ ନୟନତତ୍ତ୍ୱ ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ବୁଝିବସିଲେ ତାକୁ ଏକ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ସୂତ୍ର ଭାବରେ ରଖିହେବ : ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ବନାମ ଚିତ୍ତ-ରଞ୍ଜକ । ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ମତରେ ଚିତ୍ତକୁ ରଞ୍ଜିତ କରିବା ପ୍ରକୃତ କଳାର ଧ୍ୟେୟ ହୋଇନପାରେ । ପ୍ରକୃତ କଳା ଚିତ୍ତ-ବିସ୍ତାର କରିଥାଏ । ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ବା ଚିତ୍ତ ବିନୋଦନ ପାଇଁ କଳା-ସାହିତ୍ୟର ବ୍ୟବହାର ଅବୌଦ୍ଧିକ, ‘ଅଜ୍ଞାତଶୀ’, ‘ନିଜ ଭିତରେ ଦୁଇପାକ ହୋଇ ରହିଥିବା ମଣିଷର ଏକ ରକ୍ତ ମାନସିକତା’, ‘deficit motive’ର ଉପସର୍ଗ ବୋଲି ସେ ବାରମ୍ବାର ସମାଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । କଳା-ସାହିତ୍ୟର ଏଭଳି ଚିତ୍ତବିନୋଦିଆ ଗନ୍ତକୁ ସେ ‘ବୀଟପୀ ଗନ୍ତ’ ଉପାଧି ଦେଇଛନ୍ତି । (୨)

ତାଙ୍କର ‘ଚିତ୍ତବିସ୍ତାର’ ସଂପ୍ରତ୍ୟୟକୁ ବୁଝାଇବାପାଇଁ ଯାଇ ସେ କହନ୍ତି, “ବିସ୍ତାରିତ ହେବାହିଁ ଚିତ୍ତର ସର୍ବମୂଳ ଧର୍ମ । ଚିତ୍ତବିସ୍ତାର ଓ ରାଜ୍ୟବିସ୍ତାର କଦାପି ସମଧର୍ମୀ ନୁହନ୍ତି । ଚିତ୍ତବିସ୍ତାର ଆନ୍ତୋ ଗିଳି ପକାଇବାକୁ କିମ୍ବା ଗ୍ରାସ କରିବାକୁ ଯାଏନାହିଁ । ତେତନାର ବନ୍ଧ ଭାଙ୍ଗିଲେ ଜୀବନରେ ଯେଉଁ ‘ଅତରୁ ଜଳେଇ ଆହୁନ୍’ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ ତାହାହିଁ ଚିତ୍ତବିସ୍ତାର ।” ଅନ୍ଧରୁ ଆନନ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ପିଣ୍ଡରୁ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ଅତୀତରୁ ଗବିଷ୍ୟତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମନୁଷ୍ୟର ସମଗ୍ରତାକୁ ଅନୁଭବ କରିବା ଓ ପ୍ରକାଶ କରିବାରେ ହିଁ କୁମାନୟ । ତାଙ୍କ ମତରେ ଏହି କୁମାନନ୍ଦର ପରିପ୍ରକାଶ ଓ ଆସ୍ବାଦନ ହିଁ କଳାର ଅତିମ ଧ୍ୟେୟ । ଏହି କୁମାନୁକୃତି ମନୁଷ୍ୟକୁ ସୃଷ୍ଟିର “ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନତା ଅର୍ଥାତ୍ ଚିତ୍ତସଂଲଗ୍ନତା”ର ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇଯାଇଥାଏ । କୁମାନନ୍ଦ

(୧) ମିତ୍ରସ୍ୟ ଚକ୍ଷୁସା, ଏସବି ପବ୍ଲିକେସନ୍ସ, କଟକ, ୧୯୯୩, ପୃ. ୧୦

(୨) ତାଙ୍କର ଏକାଧିକ ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ସେ ଏହିମତ ପୋଷଣ କରିଥାଆନ୍ତି । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ୨ଟି ପ୍ରବନ୍ଧ ନିଆଯାଇପାରେ : ‘ଭାବ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର -ବିନୋଦନ’- “ମା ନିଷାଦ”, ପୁଷ୍ପକ ଇନ୍ଦ୍ର, କଟକ, ୧୯୮୩ ଅଥବା ‘ଏଥର ଉଡ଼ିବ ନେତ’- “ଏକା”, ବୁକ୍ସ ଏଣ୍ଡ ବୁକ୍ସ, କଟକ, ୧୯୮୯

ସହିତ ନିଜର ଡୋରି ଓ ଗୋଛାର ଡୋରି ଲଗାଇପାରିବା ହିଁ ପ୍ରକୃତ କଳାକାରିତା । କଳାକୁ ଏହିଭଳି ଏକ ବ୍ୟାପକ ଅର୍ଥରେ ବୁଝିବା ଓ ବୁଝାଇବା ନୟନତତ୍ତ୍ୱର ପ୍ରକୃତ କାର୍ଯ୍ୟ ହେବା ଉଚିତ ବୋଲି ସେ ମନେ କରନ୍ତି । ଏଣୁ କଳା-ସାହିତ୍ୟର ଜଗତକୁ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର, ସାର୍ବଭୌମ ଜଗତ ବୋଲି ମନେ କରୁଥିବା ଏବଂ କଳା-ସାହିତ୍ୟର ବିଚାର କେବଳ କଳା-ସାହିତ୍ୟର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବ୍ୟାକରଣ ଦେଇ କରାଯିବା ଉଚିତ - ଏହିଭଳି ଦାବି କରୁଥିବା ନାୟନିକତାବାଦ(aestheticism)କୁ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏଭଳି ନୟନତତ୍ତ୍ୱକୁ ସମାଲୋଚନା କରି ସେ କହିଛନ୍ତି, “ଯେଉଁମାନେ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ତତ୍ତ୍ୱ ହିସାବରେ ନୟନତତ୍ତ୍ୱର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରନ୍ତି, ସେମାନେ.... ଆମ ହାତରେ ସେହି ଡୋରଟିକୁ ଧରାଇ ଦେଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ ବୁଝେଇ ଚିତ୍ତରେ ହିଁ ରହିଯାଆନ୍ତି, ଶ୍ରେଣୀ ବିଭାଗ କରନ୍ତି, ଐତିହ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ଚିରାବୁ ଶିରା କାଟିବାରେ ଲାଗିଥାଆନ୍ତି- ଅଥଚ ଅସଲ ଆଡ଼କୁ ଦ୍ୱାରଟିକୁ ଖୋଲିଦେଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ”.... (୩) ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ପାଇଁ ‘ଅସଲ ଆଡ଼’ ହେଲା ବୁଝାମଣା, ସେହି ‘ଅସଲ ଆଡ଼କୁ ଦ୍ୱାରଟିକୁ ଖୋଲି ଦେବା’ ଅର୍ଥ ଚିତ୍ତବିସ୍ତାରରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା । କଳାରେ ଏହି ଚିତ୍ତବିସ୍ତାରର ଅଧ୍ୟୟନ ହିଁ ତାଙ୍କ ମତରେ ପ୍ରକୃତ ନୟନତାତ୍ତ୍ୱିକ ଅଧ୍ୟୟନ ।

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଘୋଷଣା କରନ୍ତି ଯେ “କବିତା ମୂଳତଃ ଏକ କୃତି ନୁହେଁ, ତାହା ଏକ ଦୃଷ୍ଟି । ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସୃଷ୍ଟି । ସୃଷ୍ଟିରୁ କୃତି ।” (୪) ଅନ୍ୟଗାନ୍ଧୀରେ କହିଲେ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ (poetics) ପଛରେ ଥାଏ ତା’ର ନୟନତତ୍ତ୍ୱ ବା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମୀମାଂସା ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମୀମାଂସା ପଛରେ ଥାଏ ଜ୍ଞାନ ମୀମାଂସା (epistemology) । ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନା ନିଜ ଜଗତରେ କଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟତଃ ଏକ ପ୍ରକାର ଜ୍ଞାନ ମୀମାଂସାରୁ ହିଁ ଆରମ୍ଭ କରିଥାଆନ୍ତି । ଏଣୁ ‘ଚିତ୍ତବିସ୍ତାର’ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ନିଜ୍ଜଳ ଏକ କାବ୍ୟତାତ୍ତ୍ୱିକ ଅଥବା ନୟନତାତ୍ତ୍ୱିକ ସଂପ୍ରତ୍ୟୟ ନୁହେଁ । ଏହା ତାଙ୍କ ପାଇଁ ମୂଳତଃ ଏକ ‘ଦୃଷ୍ଟି’ । ସମସ୍ତ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନୀୟ ମେଦିନୀ ଦୃଷ୍ଟି ‘ଚିତ୍ତବିସ୍ତାର’ର ଏହି ଆହ୍ୱାନ ଦ୍ୱାରା ଆହ୍ୱାଦିତ । ତାଙ୍କ ପାଇଁ କେବଳ କଳା ନୁହେଁ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଜୀବିଷଣାର ସାମ୍ପର୍କତା ପାଇଁ ଏକମାତ୍ର ପରିମାପକ - ଏକକାର ଚିତ୍ତବିସ୍ତାର କ୍ଷମତା ।

“ଚିତ୍ତ” ଏକ ବିଭ୍ରାନ୍ତିକର ଶବ୍ଦ । ଅମରକୋଷ ଅନୁଯାୟୀ ଚିତ୍ତ, ବୁଦ୍ଧି, ମନ - ଏ ସମସ୍ତେ ସମପର୍ଯ୍ୟାୟବାଚୀ ଶବ୍ଦ । (୫) ବାହ୍ୟ ଚେତନାକୁ ଚିତ୍ତ ବୁଝାଯାଇ ପାରେ । ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନୀୟ ଚିତ୍ତ ଅଧିକ ଅତର୍ମୁଖୀ । ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଏହି ‘ଚିତ୍ତବିସ୍ତାର’ ସଂପ୍ରତ୍ୟୟ ବିଶ୍ୱନାଥ କବିରାଜଙ୍କ ଠାରୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ସ୍ୱୀକାର କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ‘ଚିତ୍ତବିସ୍ତାର’ ସଂପର୍କୀୟ ଅବଧାରଣା ବିଶ୍ୱନାଥଙ୍କ ‘ଚିତ୍ତବିସ୍ତାର’ ତୁଳନାରେ ଅଧିକ ବ୍ୟାପକ, ଏବଂ ଅଧିକ

(୩) ଏବଂ, ପୃ. ୭-୮

(୪) ଏକନ, ପୃ. ୨

(୫) ଅମର କୋଷ, ୧୪୩୩୧, ୧୫୩୧.

ବ୍ୟକ୍ତିନାଥମୀ । କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦିଗ ପରି ‘ଚିନ୍ତାବିସ୍ତାର’ ର ଏକ ‘ବ୍ରହ୍ମବାଚା ବିଶ୍ଳେଷଣ’ ବିଶ୍ୱନାଥ କରିଥିବା ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ବାସ୍ତବରେ ବିଶ୍ୱନାଥ ଯେଉଁ ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ‘ଚିନ୍ତାବିସ୍ତାର’ ନାମକରଣ କରିଛନ୍ତି ତାହା ଗୋଟିଏ ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଅନୁଭୂତି । ବରଂ ‘ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନ’ ହିଁ ଏହି ସଂପ୍ରତ୍ୟୟର ଏକ ବ୍ରହ୍ମବାଚା ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଏହା ମଧ୍ୟରେ “ଏକ ସମଗ୍ର ଅଥଚ ଅନୁରୋଧାତ୍ମକ ପ୍ରକ୍ରିୟା”କୁ ଆବିଷ୍କାର କରିଛନ୍ତି । (୬)

ରସାସ୍ୱାଦନର ସ୍ୱରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ ବିଶ୍ୱନାଥ କହନ୍ତି :

ସତ୍ତ୍ୱୋଦ୍ରେକାଦଞ୍ଜୟସ୍ୱପ୍ରକାଶାନନ୍ଦ ଚିନ୍ତୟଃ ।

ବେଦ୍ୟାତରସଶ୍ଚକ୍ଷୁର୍ନେୟା ବ୍ରହ୍ମାସ୍ୱାଦସହୋଦରଃ ॥

(ସାହିତ୍ୟ ଦର୍ପଣ, ୩/୨)

ଅର୍ଥାତ୍, ରସାସ୍ୱାଦନ ସତ୍ତ୍ୱଭାବ ଉଦ୍ରେକକାରୀ ଏକ ଅଞ୍ଜୟ ଅନୁଭୂତି । ଏହା ଅନ୍ୟତ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶ୍ୟ ନୁହେଁ ବରଂ ସ୍ୱପ୍ରକାଶ । ଏହା ଆନନ୍ଦ ସ୍ୱରୂପ । ଏହା ମଧ୍ୟ ଚିନ୍ତୟ ବା ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ । ଏହା ମନୁଷ୍ୟକୁ ଅନ୍ୟ ବାହ୍ୟସ୍ଥିତି ସଂପର୍କରେ ଜ୍ଞାନ ଶୂନ୍ୟ କରିଦିଏ । ଏହା ବ୍ରହ୍ମ- ଆସ୍ୱାଦର ସମକକ୍ଷ ।

କାବ୍ୟ ଆସ୍ୱାଦନର ଏହି ଯେଉଁ ବର୍ଣ୍ଣନା ବିଶ୍ୱନାଥ ଦେଇଛନ୍ତି ତାହା ଆପାତତଃ ‘ବ୍ରହ୍ମବାଚା’ । ମାତ୍ର ଏହାକୁ ଏହାର ପୂର୍ବାପର ସଂଗତି ଦେଇ ବୁଝିଲେ ଏହି ‘ବ୍ରହ୍ମାସ୍ୱାଦ’ର କାରଣ ବିଶ୍ୱନାଥ ଏବଂ ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଭିନ୍ନ ଏବଂ ବିଶ୍ୱନାଥଙ୍କ ତଥାକଥିତ ‘ବ୍ରହ୍ମାସ୍ୱାଦ’ ର ମୂଳ ଉତ୍ସ ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମାନବୀୟ ପ୍ରକ୍ରିୟା । କାବ୍ୟରସ ଆସ୍ୱାଦନ କାହିଁକି ବ୍ରହ୍ମାସ୍ୱାଦ ପ୍ରାୟେ ଅନୁଭୂତ ହୁଏ ତା’ର କାରଣ ଦର୍ଶାଇବାକୁ ଯାଇ ବିଶ୍ୱନାଥ କହୁଛନ୍ତି :

ଲୋକୋତ୍ତରତମାଦୃକାରପ୍ରାଣଃ କୈଶ୍ଚିଦ୍‌ପ୍ରମାତୃଭିଃ ।

ସ୍ୱାକାରବଦ୍‌ଭିନ୍ନତ୍ୱେନାୟମାସ୍ୱାଦ୍ୟତେ ରସଃ ॥

(ସାହିତ୍ୟ ଦର୍ପଣ, ୩/୩)

ରସର ପ୍ରାଣ ହେଉଛି ଅଲୌକିକ ‘ତମାଦୃକାର’ । କେବଳ ଭାଗ୍ୟବାନ ରସିକ ଯେ କି ରସ ସହିତ ତତ୍ତ୍ୱମୟ ହୋଇ ଯାଇପାରେ ସେ ହିଁ ଏହାକୁ ଆସ୍ୱାଦନ କରିପାରେ । ସ୍ୱୟଂ ବିଶ୍ୱନାଥ ଏହି କାରିକାର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବାକୁ ଯାଇ ‘ତମାଦୃକାର’ର ସଂଜ୍ଞା ଦେଇଛନ୍ତି, “‘ତମାଦୃକାରଃ ଚିନ୍ତାବିସ୍ତାରରୂପଃ ବିପ୍ଳୟାପରପର୍ଯ୍ୟାୟ ।’” (ବିପ୍ଳୟ ନାମକ ଚିନ୍ତର ବିସ୍ତାରକୁ ତମାଦୃକାର କୁହାଯାଏ) । ତା ପରେ ବିଶ୍ୱନାଥ ନିଜର ପ୍ରତିତାମହ ନାରାୟଣଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଥିବା ଧର୍ମଦତ୍ତଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରୁଛନ୍ତି । ଧର୍ମଦତ୍ତ କହନ୍ତି ‘ନାରାୟଣଙ୍କ ମତରେ ଏହି ‘ତମାଦୃକାର’

ଅନୁତ ରସର ସ୍ଥାୟିତ୍ବା । ସର୍ବତ୍ର କେବଳ ଅନୁତ ରସ ଥିବା ଭଳି ପ୍ରତୀତ ହୁଏ । ଅତଃ ନାରାୟଣ ଅନୁତ ରସକୁ ଏକମାତ୍ର ରସ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି । (୭) ଏଣୁ ବିଶ୍ୱନାଥଙ୍କ ମତରେ ସାହିତ୍ୟ ଗୋଷ୍ଠା ଭିତରେ ବିପ୍ଳୟ ସୃଷ୍ଟି କରେ ଏବଂ ତାହାହିଁ ତା'ର ଚିତ୍ତବିସ୍ତାର କରିଥାଏ । ଏଣୁ ବିଶ୍ୱନାଥଙ୍କ ପାଇଁ ନାୟନିକ ବିପ୍ଳୟ ହିଁ ଚିତ୍ତବିସ୍ତାରର କାରଣ ହୋଇଥିବାବେଳେ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ‘ସମଗ୍ର’ ଦୃଷ୍ଟି ବା ଭୂମି ଦୃଷ୍ଟି ହିଁ ଚିତ୍ତବିସ୍ତାରର କାରଣ ହୋଇଥାଏ । ଏଣୁ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ପାଇଁ ସାହିତ୍ୟ ଆତ୍ମାଦନ ବ୍ରହ୍ମାତ୍ମାଦ । ଏହା ଚିତ୍ତବିସ୍ତାର କରାଇଥାଏ । ମାତ୍ର ବିଶ୍ୱନାଥଙ୍କ ପାଇଁ ସାହିତ୍ୟ ଆତ୍ମାଦନ ବ୍ରହ୍ମାତ୍ମାଦର ‘ସହୋଦର’ ଭଳି ଦିଶୁଥିବା ଏକ ନାୟନିକ ଆତ୍ମାଦ । ଏଣୁ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ‘ଚିତ୍ତବିସ୍ତାର’ ବିଶ୍ୱନାଥଙ୍କ ‘ଚିତ୍ତବିସ୍ତାର’ ଠାରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକ ବିସ୍ତାରିତ, ବିଶ୍ୱନାଥଙ୍କ ଚିତ୍ତବିସ୍ତାର କେବଳ ଏକ ମନଃସ୍ତରୀୟ ଚିତ୍ତବିସ୍ତାର, ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ଚିତ୍ତବିସ୍ତାର ପିଣ୍ଡରୁ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଯାଏ ପ୍ରଜାୟିତ । ଏହା ବରଂ ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦଙ୍କ ‘ଚୈତ୍ୟ ପୁରୁଷ’ ସଂପ୍ରତ୍ୟୟ ସହ ତୁଳନୀୟ । (୮) ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନୀୟ ବିସ୍ତାର ପ୍ରକ୍ରିୟା ଏକ କ୍ରମବଦ୍ଧ ବିସ୍ତାରର ମଧ୍ୟ ଚିତ୍ର ଦିଏ । ଏ ବିସ୍ତାର ଉଭୟ ଅନୁକ୍ରମ ବିସ୍ତାର ଏବଂ ଅନୁପ୍ରସ୍ଥ ବିସ୍ତାର । ଡେଭିରୀୟ ଉପନିଷଦକୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ସେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତି ଚିତ୍ତର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱମୁଖୀ ଅନୁକ୍ରମ ସୋପାନ : “....ଏହି କ୍ରମରେ ପାଞ୍ଚୋଟି ସୋପାନ- ଅନ୍ତ, ପ୍ରାଣ, ମନ, ବିଜ୍ଞାନ ଏବଂ ଆନନ୍ଦ । ଏଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସେହି ଏକ ବ୍ରହ୍ମବନ୍ଧିତର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସୋପାନ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସୋପାନ ସେହି ସମଗ୍ର ସତ୍ୟକୁ ଧରି ରଖିଛନ୍ତି । ତଥାପି, ଏଥି ମଧ୍ୟରୁ କେବଳ ଗୋଟିଏ ସୋପାନକୁ ଜାଣିଲେ ଆମେ ସମଗ୍ର ସତ୍ୟ ବା ସମଗ୍ର ବ୍ରହ୍ମକୁ କଦାପି ଜାଣିପାରିବା ନାହିଁ । କାରଣ ଏଗୁଡ଼ିକ

- (୭) A. V. Subramanian ତାଙ୍କର *The Aesthetics of Wonder* (Motilal Banarasidass, Delhi, 1998) ପୁସ୍ତକରେ କହନ୍ତି ଯେ କାଣ୍ଟୀୟ ଥିଲା ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ ଆନ୍ଦୋଳନର ମୁଖ୍ୟ ପୀଠ ପ୍ରାୟ ୨୦୦ ବର୍ଷ ପାଇଁ । ମାତ୍ର ତା'ପରେ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆସିଗଲା ଏକ ଅଥର୍ବ ଅବସ୍ଥା । ଏହି ସ୍ଥାଣୁ ଅବସ୍ଥାକୁ ବଦଳାଇ ଯଦି କେହି ପ୍ରଥମଥର ପାଇଁ ଏକ ନୂତନ ମୌଳିକ ସଂପ୍ରତ୍ୟୟ ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱକୁ ପ୍ରଦାନ କରିଛି, ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଉତ୍କଳୀୟ ଆଦ୍ୟାତ୍ମିକ ବିଶ୍ୱନାଥ କବିରାଜଙ୍କ ପ୍ରସିଦ୍ଧାମୟ ନାରାୟଣ । ମାତ୍ର ଦୁଃଖର ବିଷୟ, ସାହିତ୍ୟ ଦର୍ପଣର ଦୃତୀୟ ପରିଚ୍ଛେଦରେ ଥିବା ଧର୍ମବରକର ଉକ୍ତ ଉଦ୍ଧୃତି ବ୍ୟତିରେକ ଆଉ କୌଣସି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ତାଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ବା ତାଙ୍କ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ ସଂପର୍କରେ ଆଉ କୌଣସି ତଥ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧ ନୁହେଁ । ନାରାୟଣଙ୍କ ପରେ ‘ରସ ଗଙ୍ଗାଧର’ର ପ୍ରଣେତା ଡେଭିଜ୍ ଆଦ୍ୟାତ୍ମିକ ଜଗନ୍ନାଥ ହେଉଛନ୍ତି ଦ୍ୱିତୀୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେ କି ‘ଚମତ୍କାର’ କୁ ହିଁ ନାରାୟଣଙ୍କ ପରି ରସର ଆତ୍ମା ବୋଲି ମନେକରନ୍ତି ।

- (୮) ପଣ୍ଡିତେରୀ ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦ ଆଶ୍ରମଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦଙ୍କର ଦୁଇଟି ସଂକଳନ ‘*The Psychic Being*’ ଏବଂ ‘*The Hierarchies of Mind*’ ରେ ତାଙ୍କର ‘ଚୈତ୍ୟ ପୁରୁଷ’ ତତ୍ତ୍ୱ ବିଶଦଭାବେ ଆଲୋଚିତ ।

ଗୋଟିଏ କେନ୍ଦ୍ରକୁ ସୂଚିତ କରାଇ ଦେଉଥିବା ଏକାଧିକ ପରିଧିପରି ପରସ୍ପର ଅନୁପୂରକ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ।... ସେହି ସମଗ୍ରକୁ ଏକାବେଳକେ ଦେଖିବାକୁ ଓ ଏକାବେଳକେ ଜାଣିବାକୁ ହିଁ ସତ୍ୟଦର୍ଶନ ଅଥବା ବ୍ରହ୍ମଦର୍ଶନ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି ।” (୯) ‘ଚେତନା ଆଉ କି’ବସ୍ତୁ ଆଉ’- ଯଥାକ୍ରମେ ଆଦର୍ଶବାଦୀ ଓ ବସ୍ତୁବାଦୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏ ବିଷୟକୁ ନେଇ ଯୁଗଯୁଗ ଧରି ଚାଲିଛି ସଂଘର୍ଷ । ମାତ୍ର ସମନ୍ୱୟବାଦୀ ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନ କହନ୍ତି, “....ଆମ ଅବବୋଧର ନୟନଟି ମଧ୍ୟ ସମ୍ବୃତ୍ତିତ ସୋପାନକ୍ରମକୁ ଅନୁସରଣ କରିପାରିଲେ ବସ୍ତୁ ଏବଂ ଚେତନାକୁ ଦୁଇଟି ଭିନ୍ନ ବିଶ୍ୱରୂପେ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ ସମଗ୍ରରୁ ହିଁ ଦୁଇଟି ପରସ୍ପର ଦ୍ୟୋତକ ରୂପିରୂପେ ଅବଶ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧ କରିପାରିବା ।” (୧୦) “ବ୍ୟକ୍ତି ଚେତନାରୁ ବିଶ୍ୱ ଚେତନା ଏବଂ ବିଶ୍ୱ ଚେତନାରୁ ବିଶ୍ୱାତୀତ ଚେତନା”- ଏହିପରି ଚିତ୍ତବିସ୍ତାରର ଏକ ଅନୁପ୍ରସ୍ଥ ବିସ୍ତାର ଉପରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ।

ଆମ ଶାସ୍ତ୍ରରେ କୁହାଯାଇଛି, “ବ୍ରହ୍ମବେତ୍ତା ବ୍ରହ୍ମେବ ଭବତି” । ବ୍ରହ୍ମକୁ ଜାଣିବା ଅର୍ଥ ବ୍ରହ୍ମ ସହିତ ଏକରସ ହୋଇଯିବା, ବ୍ରହ୍ମମୟ ହୋଇଯିବା । ନିଜର କ୍ରମବିସ୍ତାର ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ କବି ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସତ୍ତାକୁ ପୁନଃ ପୌନିକତାବେ ଏକ ବୃହତ୍ତର ସତ୍ତାରେ ବିଲୋପ କରି ଚାଲିଥାଏ । ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସେ କହନ୍ତି,— “ଏହିପରି ଭାବରେ ଆପଣାର ବିସ୍ତାର—ବିସ୍ତାର ଦ୍ୱାରା ବିଲୋପ—ଘଟାଇ ପାରିଲେ ଯାଇ ଗୁଢ଼ିଗୁଢ଼ିକର ସମ୍ମୋଚନ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ । ସେହି ବିସ୍ତାରର ପ୍ରକ୍ରିୟା ମଧ୍ୟ ଦେଇ ମଣିଷର ପ୍ରପଞ୍ଚ ସୀମାଗୁଡ଼ିକୁ ଟପି କବିର ଜନ୍ମ ହୁଏ । (୧୧) ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନୀୟ ଅତିକ୍ରମଣବାଦ (transcendentalism) ଅନୁଯାୟୀ ଚେତନାର ଏହି କ୍ରମ ଉତ୍ତରଣ ତଥା କ୍ରମ ପ୍ରସାରଣ ଏକ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଅଖଣ୍ଡ ପ୍ରକ୍ରିୟା । ଚେତନାର ବିଭିନ୍ନ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଆପାତତଃ ପରସ୍ପର ବିରୋଧୀ ତତ୍ତ୍ୱଭାବି ଲାଗନ୍ତି (ଯଥା : ବସ୍ତୁ ବନାମ ଚେତନା, ବିସ୍ତାର ବନାମ ବିଲୋପ) । ମାତ୍ର ବାସ୍ତବରେ ସେମାନେ ପରସ୍ପରର ପରିପୂରକ ତତ୍ତ୍ୱ । “ଏହି ସମଗ୍ରର ଦର୍ଶନ ସେଇଠାରେ ମିଳେ ଯେଉଁଠି ସବୁ ବିରୋଧର ଅବସାନ ହୁଏ, ଯେଉଁଠି ଅତର୍ଗତ ସ୍ୱୀକାରର ରୂପି ଉପରେ ଆଖିର ସକଳ ବିରୋଧାତ୍ମାସ ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇଯାଏ Coincidentia Oppositorum ।” (୧୨) ଏହିଭାବି ଏକ ସମାହିତ ସମଗ୍ର ଦୃଷ୍ଟି—ଯାହାକୁ ଉପନାସଦୀୟ ଗାଥାରେ ‘ଏକାୟନ’ ଅଥବା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦର୍ଶନ ଗାଥାରେ hermetic ଅଥବା ସମାଜବିଜ୍ଞାନ ଗାଥାରେ holistic କହିପାରିବା— ଜନ୍ମଦିଏ ମଣିଷ ଚିତ୍ତରର କବିକୁ ।

(୯) ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ, ଗ୍ରନ୍ଥ ମଞ୍ଜନ, ସୁହୃଦ୍ ପ୍ରକାଶନୀ, ୧୯୯୬, ପୃ ୨୪୫

(୧୦) ଏକନ, ପୃ ୨୪୫

(୧୧) ଏବଂ, ପୃ ୧୬

(୧୨) ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ, ଶିବାତୀର୍ଥ, ଏସ୍‌ବି ପବ୍ଲିକେଶନ୍‌ସ୍ (୨ୟ ସଂସ୍କରଣ) ୧୯୧, ପୃ ୨୫୬

ଏଣୁ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନୀୟ ‘କବି’ କେବଳ ପଦକୁ ପଦ ଯୋଡ଼ି ଅକ୍ଷର ବସାଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ କାରିଗର ନୁହେଁ । ସେ ସ୍ୱୟଂ ଆତ୍ମା, ସେ ରକ୍ଷି, ସେ ବ୍ରାତଦର୍ଶୀ ।

ସମଗ୍ର ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନୀୟ ବାତମୟର ବୀଜମନ୍ତ୍ର ବା ବର୍ଗସାଂକ ଭାଷାରେ କହିଲେ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନକର “Personal idea” : ମିତ୍ରତା/ ଶ୍ରଦ୍ଧା/ ଅନୁରାଗ । ତାଙ୍କ ଆତ୍ମଜୀବନୀର ପ୍ରଥମରୁ ସେଇଥିପାଇଁ ଅଗ୍ରଭୃତ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇଛି ଯଦୁବେଦରୁ ଏକ ମନ୍ତ୍ର : ‘ମିତ୍ରସ୍ୟ ଚକ୍ଷୁଷା ସମାକ୍ଷାମହେ’ ଏବଂ ପୁସ୍ତକର ଶୀର୍ଷକ ହୋଇଛି ‘ମିତ୍ରସ୍ୟ ଚକ୍ଷୁଷା’ । ‘ମିତ୍ର’ ଚକ୍ଷୁରେ ସଂସାରକୁ ଦେଖୁଥିବା ଏହି ମଣିଷ ପାଇଁ ମିତ୍ରତାହିଁ ଚିତ୍ତବିସ୍ତାରର ସର୍ବୋତ୍ତମ ପ୍ରତୀକ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ମିତ୍ରତା ଏକ ଭାବ ଯାହା କେବଳ ପ୍ରସାରିତ ହେଉଥିଲେ ହିଁ ସାଫଳତା ଲାଭ କରେ । ବ୍ୟକ୍ତିରୁ ବ୍ୟକ୍ତି, ବ୍ୟକ୍ତିରୁ ସମଗ୍ର ଦୃଶ୍ୟମାନ ବିଶ୍ୱ ଏବଂ ଶେଷରେ ବିଶ୍ୱାତୀତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇ ଚାଲିଥାଏ ଏହି ମିତ୍ରତା । ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ମନୁଷ୍ୟ ଅବଶେଷରେ ନିଜ ସହ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ମିତ୍ରତା ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରେ । ସେ ବୁଝେ, “ଜୀବନରେ ମିତ୍ରତାଏ ହୋଇପାରିଲେ ଆପଣା ଭିତରେ ରହିଥିବା ମିତ୍ରର ଦର୍ଶନ ସମ୍ଭବ ହୁଏ ।” (୧୩) ଏଇଥିପାଇଁ, ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ-ବାତମୟର ଯେ କୌଣସି ଇଚ୍ଛାକାରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ଲାଗେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ସତେକି ସବୁ ବିଦ୍ୟାର ଏକାୟନ ଘଟେ, ଉପନିଷଦ କହିଲା ପରି, ହୃଦୟରେ — ସର୍ବାସାଂ ବିଦ୍ୟାମ୍ନାଂ ହୃଦୟଂ ଏକାୟନମ୍ । “କୁମାର ଆପଣାକୁ ଦେଇ ହାଣ୍ଡି ଗଢୁଥିବା ସମୟରେ ହୁଏତ ହାଣ୍ଡିକୁ ଯେତେ ନଖୋଜେ, ହାଣ୍ଡି ଭିତରେ ଆପଣାର ସେହି ମିତ୍ରକୁ ହିଁ ଖୋଜୁଥାଏ । କବି କବିତା ଲେଖୁଥିବା ସମୟରେ ବି ସେମିତି କବିତାକୁ ଯେତେ ଖୋଜୁ ନଥାଏ, କବିତା ଭିତରେ ସେହି ମିତ୍ରକୁ ହିଁ ଖୋଜୁଥାଏ । ଆପଣାର ଦେଶ, ଆପଣାର ଜାତି, ଆପଣାର ଭାଷା ଓ ଆପଣାର ସାହିତ୍ୟ—ମଣିଷ ଏଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରଧାନତଃ ସେହି ମିତ୍ରତାଏ ଖୋଜିବାର ଅଭିକ୍ରମରେ ହିଁ ଆବିଷ୍କାର କରିପାରିଛି ।” (୧୪) ସର୍ଜନ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଭିତରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ସେହି ମିତ୍ରତାର ଉଷା ଅନୁଭବ କରିପାରିଲେ ହିଁତା’ର ସୃଷ୍ଟି ତା ପାଇଁ (ଓ ତା’ର ଗୋଲା ପାଇଁ) ଆଣିଦିଏ ବିଶ୍ୱନାଥ କବିରାଜଙ୍କ ‘ଚୈତନ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ରୟରା ।’ କବିସରା ଏକ ଅଖଣ୍ଡ ବୃହତ୍ତର ସଭାର ଅଂଶ ବିଶେଷ— ଏହିଭଳି ପ୍ରତ୍ୟୟ ଓ ତଦ୍‌ଜନିତ ଅଜ୍ଞାକାର ଏବଂ ଅନୁଭୂତି ବ୍ରହ୍ମାସ୍ୱାଦର ସହୋଦର ଏକ ଶିଖର ଅନୁଭୂତି, ମାୟୋଙ୍କର Peak Experience.

ଉପଯୁକ୍ତ ଭବ୍ତଚିତ୍ତରୁ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନୀୟ ଜ୍ଞାନ ମାମାଂସାର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଏବଂ ନୂତନତା ପ୍ରତିପାଦିତ । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଜୀବନର ସବୁ ଇଚ୍ଛାକାରେ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ ପାଇଁ ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରଚୋଦକ, ମୁଖ୍ୟ ଅବଲମ୍ବନ ହେଉଛି ମିତ୍ରତା । ଏହି ମିତ୍ରତାର ଭାବ ହିଁ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଜୀବନର ଚାକିକାଶ୍ରମି । ଏବଂ ଏହି ମିତ୍ରତୁଷ୍ଟି ହିଁ ସୃଷ୍ଟି ତଥା କୃତିକୁ କରିଥାଏ ଚିତ୍ତବିସ୍ତାରକ୍ଷମ । ଏଣୁ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନୀୟ

(୧୩) ମିତ୍ରସ୍ୟ ଚକ୍ଷୁଷା, ପୃ ୧

(୧୪) ଏକନ, ପୃ ୨

ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମାନାଂସା ତଥା କାବ୍ୟତ୍ବ ତାଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ମାନାଂସାଠାରୁ ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ । ଅନ୍ୟ ସ୍ରଷ୍ଟା ଏବଂ ସମାଲୋଚକଙ୍କ ପରି ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନ ମଧ୍ୟ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ଯେ ‘ରସ୍ୟତେ ଇତି ରସଃ’ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ରସ ଅନୁଷ୍ଠାନ କେବଳ ବିଭାବ, ଅନୁଭାବ, ସଞ୍ଚାରୀ ଭାବ ଖୋଜିବାରେ ସୀମିତ ନୁହେଁ । ଏହା ‘ରସୋବେସଃ’ର ଅନୁଷ୍ଠାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାପ୍ତି ।

ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ କାବ୍ୟତ୍ବ ବିଶ୍ଳେଷଣ ଏହିପରି ଭାବେ ଏକ ବ୍ରହ୍ମବାନା ବିଶ୍ଳେଷଣ । ମାତ୍ର ଏହା ପ୍ଲାଟୋଙ୍କ *divine madness* ଅଥବା ଗୋପାବାନୁଙ୍କ ‘ବାଳେସା ଲାଗିବା’ ପରି ଏକ କ୍ଷଣିକ ଅତିହିୟ ଅନୁଭୂତି ନୁହେଁ । ସେଇଥିପାଇଁ ସଚ୍ଚି ରାଉତରା ଯେପରି କବିର ମୂଳ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଏବଂ ‘ଚିନ୍ତରସରେ ରସାଶିତ’ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବକୁ ଦୁଇଟି ପୃଥକ୍ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି ସେ ତାକୁ ଘୋର ସମାଲୋଚନା କରନ୍ତି । (୧୫) ତାଙ୍କ ମତରେ କାବ୍ୟ ଚେତନା ଏକ କ୍ରମବିସ୍ତାରକ୍ଷମ ଅଖଣ୍ଡଚେତନାର ବଳୟରେ ଏକ ବିନ୍ଦୁ ବିଶେଷ ମାତ୍ର ।

ସେଇଥିପାଇଁ କବିତା-ବିଜ୍ଞାନକୁ ଏକ ‘ଅଜବ ବିଜ୍ଞାନ’ ଏବଂ ‘ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ପାନ୍ଦ’ ବୋଲି ସେ ଥିକା କରନ୍ତି । ସେଇଥିପାଇଁ କେବଳ ସାହିତ୍ୟ ନୁହେଁ, ସମାଜ, ସଂସ୍କୃତି, ରାଜନୀତି—ତାଙ୍କର ସବୁରି ଆଲୋଚନା ଗିତରେ ଥାଏ ଗୋଟିଏ ବ୍ୟାକୁଳତା- ଚିନ୍ତବିସ୍ତାର- ପ୍ରତୋଦକ ଶକ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ଠାବ କରିବାର ସୂତ୍ର ଆବିଷ୍କାର ପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳତା । ସେଇଥିପାଇଁ ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନୀୟ ସମାଜତ୍ବ ଆଲୋଚନା ଗିତରକୁ କଳା-ସାହିତ୍ୟର ଆଲୋଚନା ଧସେଇ ପକ୍ଷେ, ରାଜନୀତିର ଆଲୋଚନା ଗିତରକୁ ସଂସ୍କୃତି, ସମାଜର ଆଲୋଚନା ଏବଂ ସାହିତ୍ୟ, ମନସ୍ତତ୍ତ୍ବର ଆଲୋଚନା ଗିତରକୁ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଅଥବା ଜଡ଼ବିଜ୍ଞାନର ଆଲୋଚନା ଅନୁପ୍ରବେଶ କରିଥାଏ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନୀୟ ନନ୍ଦନତ୍ବ ତଥା କାବ୍ୟତ୍ବର ଆଧାରବାକ୍ୟ *Cognitive aesthetics* ର ଆଧାରବାକ୍ୟ ସହିତ ସମଗୋଷ୍ଠୀୟ । (୧୬)

ପୁନଶ୍ଚ ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ କାବ୍ୟତ୍ବ ଗନ୍ଧ୍ୟ ଓ ପଦ୍ୟ ଗିତରେ ଥିବା ପାରମ୍ପରିକ ହିତ୍ବାଦକୁ ସ୍ୱୀକାର କରେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ମତରେ, “ମୂଳତଃ କବିତା ଗନ୍ଧ୍ୟରେ ଥିଲା, ପଦ୍ୟରେ ଥିଲା । କବିତା ନଥିଲେ ଗନ୍ଧ୍ୟ ବା ପଦ୍ୟ କେହି ହେଲେ ସାହିତ୍ୟର ପଦବାକ୍ୟ ଯେ ହୋଇପାରିବେ ନାହିଁ, ଏହି ମୂଳ କଥାକୁ ଗ୍ରୋଣ କରିଦେଇ ସାହିତ୍ୟୋପାସକମାନଙ୍କର ଅଭିଧାନରେ ଗନ୍ଧ୍ୟ ଓ ପଦ୍ୟକୁ କବିତା ବୋଲି ଚିହ୍ନିଲା ଦିଆଗଲା ।” ଏଠି ‘କବିତା’ କହିଲେ ସେ ଠିକ୍ କ’ଣ ବୁଝନ୍ତି ତାହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଆଲୋଚନା କରି ନାହାନ୍ତି; ମାତ୍ର ଚିପିକାଲ୍ ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନୀୟ ଶୈଳୀରେ (‘କୃତି’ର ମୂଳ ‘ଦୃଷ୍ଟି’)

(୧୫) ଗୁରୁମଙ୍ଗଳ, ପୃ ୪୧

(୧୬) *Cognitive aesthetics* ର ବିଶଦ୍ ଆଲୋଚନା ପାଇଁ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ R.H. Brown କୃତ *A Poetic for Sociology*, Cambridge University Press, London, 1977. ବିଶେଷ କରି ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ଦର୍ଶାଇଥାଆନ୍ତି ଯେ “ଆମର ଯେଉଁ କୃତିମାନ ଆମକୁ ଏକ ଦୃଷ୍ଟିର ବାହକରୂପେ ପ୍ରତିପାଦିତ କରେ, ଆମ ଚିତ୍ତର ଲବିତ ଅନୁରାଗଗୁଡ଼ିକୁ ସମ୍ମିଳନକ୍ଷମ ଓ ସଂକ୍ରମଣକ୍ଷମ କରି ପ୍ରକଟ କରାଇ ଆମେ ସେହିଗୁଡ଼ିକ ହିଁ କାବ୍ୟ କବିତାର କୋଟିକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିଥାଏ । (୧୬) ଅବଶ୍ୟ ସେ ଏହାର କୌଣସି ଉଦାହରଣ ଦେଇ ନାହାନ୍ତି । ମାତ୍ର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏଭଳି କାବ୍ୟ କବିତାର କୋଟିକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିଥିବା ଋଷ୍ୟ ଖୋଜିବାପାଇଁ ବେଶ୍ ଦୂର ଯିବା ଦରକାର ପଡ଼େ ନାହିଁ । ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧ ସମ୍ଭାର ହିଁ ଏହାର ଉଦ୍ଦଳତମ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ।

କଳାରେ କଳାପକ୍ଷ ଅପେକ୍ଷା ଗାବପକ୍ଷ ଉପରେ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଯେ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ବ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ତାହା ତାଙ୍କର ଏ ଯାବତ କରାଯାଇଥିବା ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନାରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । ତାଙ୍କର ଏହି ‘ଗାବ’ ‘ଜ୍ଞାନ’ର ବିରୋଧାତମ୍ଭ ନୁହେଁ । “ଗାବ ଆପଣଙ୍କୁ ଏକ ପବ୍ବତାର ସ୍ତରକୁ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣକରି ଆଣି ପାରିଲେ ତାହା ଜ୍ଞାନର ମଧ୍ୟ ଅଧିକାରୀ ହୋଇଥାଏ ।” (୧୮) ସେହିପରି ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନାୟ ‘କଳ୍ପନା’ ମଧ୍ୟ ‘ବୁଦ୍ଧି’କୁ ଅସ୍ଥାବିକ କରେ ନାହିଁ । “ତାହା ବୁଦ୍ଧିକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଆହୁରି ଅଧିକ ମୂଳଯୁକ୍ତ ତଥା ଆହୁରି ଅଧିକ ପ୍ରସାରଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥାଏ ।” (୧୯) ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେ ‘ଅବବୌଦ୍ଧିକ’ ତଥା ‘ବ୍ୟାଧିଗ୍ରସ୍ତ’ କଳ୍ପନାକୁ ସର୍ବଜନଶାଳ ‘ଆତ୍ମାୟତାପୂର୍ଣ୍ଣ’ କଳ୍ପନାଠାରୁ ପୃଥକ୍ କରି ଦେଖନ୍ତି । ଦ୍ଵିତୀୟ ମହାଯୁଦ୍ଧ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଇଉରୋପୀୟ ସାହିତ୍ୟ, ବିଶେଷକରି ଫରାସୀ ସାହିତ୍ୟରେ ଏବଂ ତଥାକଥିତ ‘ଯୁଗଯନ୍ତ୍ରଣା’ ସାହିତ୍ୟର ଉପ ଏହି ବ୍ୟାଧିଗ୍ରସ୍ତ କଳ୍ପନା ବୋଲି ସେ ଅଭିଯୋଗ କରନ୍ତି ।

ଆତ୍ମ-ସୃଜନର ପ୍ରେରଣା ତାଙ୍କ ପାଇଁ ସର୍ବସାହିତ୍ୟର ପ୍ରକୃତ ଉତ୍ସ ଭୂମି । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଆତ୍ମସୃଜନ “ଆତ୍ମସଂପ୍ରସାରଣ, ଆତ୍ମବିସ୍ତାର ଏବଂ ଆତ୍ମଅଭିବ୍ୟକ୍ତି”କୁ ବୁଝାଏ । ଏ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ “ସୂତ୍ୟସ୍ତୂର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିର ରୀତି” ଯାହାକୁ ସେ ଆକାଙ୍କ୍ଷିକ କୃତକକୁ ଅନୁସରଣ କରି ‘ସୁକୁମାର ରୀତି’ ବୋଲି ଆଖ୍ୟାୟିତ କରନ୍ତି । ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରି ସେ କାବ୍ୟାନୁରାଗ ‘ମନ୍ତ୍ର’ ସ୍ତରକୁ ଉନ୍ନତ ହେବା ଆଶା କରନ୍ତି । ଆମ ଚିତ୍ତର “ମୂଳବୃତ୍ତ ଶ୍ରବୀତିକୁ କ୍ରମ ମୁକୁଳିତ କରିନେବାର ମାର୍ଗଟିଏ ଉନ୍ମୁକ୍ତ କରିଦେଲେ ଜୀବନରେ ମନ୍ତ୍ରଟିଏ ମିଳିଯାଏ ।.... କାବ୍ୟର ବିକାସସ୍ତର ଠାରୁ ଏହି ସ୍ତରଟି ଏକାବେଳେ ଭିନ୍ନ ।” (୨୦) ଗିବ୍ବର ଝୁମ୍ବୋକୁ ଅନୁସରଣ କରି ସେ କହନ୍ତି “ଯାହା ଗିବ୍ବରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଆମକୁ ଏକ ବିପ୍ଳବୀ ଓ ବୃହତ୍ତରତାର ଗାବ ଉପଲବ୍ଧିର ଅବସର ଆଣି ଦେଇଥାଏ, ତାହାହିଁ ପ୍ରକୃତ କବିତା ।” (୨୧)

ଉପଯୁକ୍ତ ଆଲୋଚନାର ସାରମର୍ମ ସଂକ୍ଷେପରେ ପ୍ରକାଶ କଲେ କହିପାରିବା ଯେ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନାୟ ନନ୍ଦନତତ୍ତ୍ଵର ମୂଳଭିତ୍ତି- ଆତ୍ମଅଭିବ୍ୟକ୍ତିକ୍ଷମ ଏବଂ ଚିତ୍ତବିସ୍ତାରକ୍ଷମ ମିତ୍ରତା ବା

(୧୬) ଏବଂ, ପୃ ୩, ୪ (୧୮) ଏକନ, ପୃ ୩୦ (୧୯) ଏକନ, ପୃ ୧୨

(୨୦) ଏକନ, ପୃ ୨୫ (୨୧) ଏକନ, ପୃ ୨୬

ଶୁଦ୍ଧ । ଏହି ନୟନତତ୍ତ୍ୱ କଳାପକ୍ଷ ପରିବର୍ତ୍ତେ ରାବପକ୍ଷ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରେ । କଳାବସ୍ତୁ ନୁହେଁ କଳା ଅନୁକୃତି ଉପରେ ହିଁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରେ । (ଏଣୁକରି) କଳାର ଆଙ୍ଗିକ ନୁହେଁ କଳାକାରର ଅଙ୍ଗୀକାର ଉପରେ ହିଁ ତାଙ୍କର ଆଲୋଚନା ବାରମ୍ବାର କେନ୍ଦ୍ରୀକୃତ ହୋଇଯାଏ । ତାଙ୍କ ମତରେ ସତ୍ତ୍ୱାଦ୍ୱିତ୍ୟ ଉଭୟ ପ୍ରକ୍ଷା ତଥା ଗୋଚାର ଚିତ୍ତରେ ବିପୁଳତା ତଥା ବୃହତ୍ତରତାର ରାବ ଉଦ୍ରେକ କରି ତାର କ୍ରମ ଉଦ୍‌କ୍ରାନ୍ତି ବା ବିସ୍ତାରରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ । ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନୀୟ ନୟନତତ୍ତ୍ୱ ଏକ ସଂଶ୍ଳେଷଶାମ୍ଭବ ଦୃଷ୍ଟିନେଇ ସତ୍ୟ- ଶିବ- ସୁନ୍ଦର ମଧ୍ୟରେ, ରାବ ଏବଂ ଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟରେ, କଳ୍ପନା ଓ ବୁଦ୍ଧି ଗିତରେ, ଚିତ୍ତା ଓ କର୍ମ ଗିତରେ, ଆତ୍ମିକ ଏବଂ ଆଙ୍ଗିକ ମଧ୍ୟରେ, ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଏବଂ ଲୋକିକ ଗିତରେ ତଥା ବିଭିନ୍ନ ବିଦ୍ୟା- ଶୃଙ୍ଖଳା ଗିତରେ ଏକ ବୃହତ୍ ସମନ୍ୱୟ ବା ‘ଏକାୟନ’ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର କଳ୍ପନା କରିଥାଏ ।

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନୀୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଏକଶା ତଥା କାବ୍ୟେକଶା ସ୍ୱତଃ ମନରେ କେତେକ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠାଏ । (୧) ଚିତ୍ତବିସ୍ତାରର ନାୟନିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା କ’ଣ ଏହାର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଅଥବା ସାମାଜିକ ପ୍ରକ୍ରିୟାଠାରୁ ଆଦୌ କୌଣସି ଅର୍ଥରେ ଭିନ୍ନ ନୁହେଁ ? ଅନ୍ୟ ଗାନ୍ଧୀରେ ପଚାରିଲେ, ନାୟନିକ ଉପାସ୍ଥାପନର କିଛି ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଚିହ୍ନଟ କରି ହେବ କି ? (୨) ହିପୁକ ଓ ବୃହତକୁ ରୂପ ଦେଇ ନଥିବା ଅର୍ଥାତ୍ ‘ମନ୍ତ୍ର’ ସ୍ତରକୁ ଭଲତ ହେବାକୁ ଅକ୍ଷମ ସାହିତ୍ୟ କ’ଣ ସପକ୍ଷ ସାହିତ୍ୟ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ ? ଅନ୍ୟ ଗାନ୍ଧୀରେ ପଚାରିଲେ, କ’ଣ ଭଲ ସାହିତ୍ୟ ସବୁବେଳେ ସତ୍ତ୍ୱାଦ୍ୱିତ୍ୟ ଅଥବା ମହାନ ସାହିତ୍ୟ ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ?

ପ୍ରକୃତିର ନିୟମାନୁଯାୟୀ ଦୃଶ୍ୟମାନ ଜଗତର ପ୍ରତ୍ୟେକବସ୍ତୁ ଅବଶିଷ୍ଟ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ବସ୍ତୁ ସହ କେତେକ ସାଧାରଣ ଗୁଣରେ ଅଂଶୀଦାର । ମାତ୍ର ତା ପ୍ରତ୍ୟେକର ପୁନଶ୍ଚ କିଛି ନିଜସ୍ୱ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ରହିଛି । ଅନ୍ନ ଓ ଆନନ୍ଦ ଗିତରେ ଯେପରି ସୋତରତା ରହିଛି ସେହିପରି ଭେଦ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ସେହିପରି ସାହିତ୍ୟ ଜୀବନର ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ପ୍ରାତ ସହିତ ବିଭିନ୍ନ ସୂତ୍ରରେ ଯୁକ୍ତ । ପୁନଶ୍ଚ ସେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରାତଠାରୁ ତା ବିଚରଣକୁମିର ପାର୍ଥକ୍ୟ, ଏପରିକି ବିରୋଧ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସାହିତ୍ୟ- ଅସାହିତ୍ୟ ଗିତରେ ବିଜାତୀୟ ଭେଦ, ଗନ୍ଧ- କବିତା- ପ୍ରବନ୍ଧ ଗିତରେ ସ୍ୱଜାତୀୟ ଭେଦ ତଥା ବିଭିନ୍ନ ଶ୍ରେଣୀର କବିତା ଗିତରେ ସ୍ୱଗତ ଭେଦ ଦର୍ଶାଇଯାଇପାରେ । ଏହି ଭେଦ ହିଁ ଦର୍ଶାଇଦିଏ ସାହିତ୍ୟର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ- ଯାହାକୁ Robert Escarpit କ ଗାନ୍ଧୀରେ କୁହାଯାଇପାରେ Specificity of literary facts । ଏହା ହୁଏତ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ଆଲୋଚନାରେ ରାବପକ୍ଷ ଉପରେ ମାତ୍ରାଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଏବଂ କଳାପକ୍ଷର ଆଲୋଚନା ପ୍ରତି ଚରମ ଉଦାସୀନତା ଯେ କେହି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିପାରିବ ।

ଏହି ‘ଚିତ୍ତବିସ୍ତାର’ ସଂପ୍ରତ୍ୟୟକୁ ନିଆଯାଇ ଏବଂ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ ବିଶ୍ୱନାଥ କବିରାଜଙ୍କ ନିକଟରେ ରଣ ସ୍ୱୀକାର କରିଥିବାରୁ ଓ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କରିଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ଆଲୋଚନା ପଢ଼ି ସହିତ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ଆଲୋଚନାକୁ ତୁଳନା କରାଯାଇ ।

ବିଶ୍ୱନାଥଙ୍କ ଆଲୋଚନା ପଦ୍ଧତି ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଦେଖାଯିବ ଯେ ସେ କାବ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ଆଲୋଚନାର ପାରମ୍ପରିକ ରୀତିହିଁ ଅନୁସରଣ କରିଛନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟର କୌଣସି ବ୍ରହ୍ମବାତା ବିଶ୍ଳେଷଣ ଦେବା ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ । ଏଣୁ କାବ୍ୟ ଆସ୍ବାଦନକୁ ‘ବ୍ରହ୍ମାସ୍ବାଦ ସହୋଦର’ ରୂପେ ଚିତ୍ରିତ କରିବା ପୂର୍ବରୁ କାବ୍ୟ ଆସ୍ବାଦନରୁ ଚତୁର୍ବର୍ଣ୍ଣ ଫଳପ୍ରାପ୍ତିର ଲୋଭ ଦେଖାଇଛନ୍ତି ଏବଂ କାଳେ କେହି କାବ୍ୟର ବିମୂର୍ତ୍ତ ବ୍ରହ୍ମବାତା ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିଦେବ ତେଣୁ ପ୍ରଥମ ପରିଚ୍ଛେଦ ବ୍ୟାଖ୍ୟାରେ ହିଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକୀୟ ଢଙ୍ଗରେ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦିଆଯାଇଛି ଯେ ‘ବାକ୍ୟ’ ରସାତ୍ମକ କାବ୍ୟ’ । ତାପରେ ‘ବାକ୍ୟ’ କ’ଣ, ‘ରସ’ କ’ଣ ଇତ୍ୟାଦି କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱର ବିଚିନ୍ନ ସମସ୍ୟା ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ନାନ୍ଦନିକ ଆସ୍ବାଦ ଯେ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ବାଦଠାରୁ ପୃଥକ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ପାଠକକୁ ସଚେତନ କରିଦେବାପାଇଁ ବିଶ୍ୱନାଥ ନାନ୍ଦନିକ ଆସ୍ବାଦକୁ (ବ୍ରହ୍ମା ସ୍ବାଦରୂପେ ନୁହେଁ) ‘ବ୍ରହ୍ମାସ୍ବାଦ ସହୋଦର’ ରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ନାନ୍ଦନିକ ଆସ୍ବାଦର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ନଥିଲେ ତାଙ୍କର ‘ସାହିତ୍ୟ ଦର୍ପଣ’ ଏକ ‘ଅଧ୍ୟାତ୍ମଦର୍ପଣ’ ରେ ପର୍ଯ୍ୟବେଶିତ ହୋଇଥାଆନ୍ତା । ତେଣୁ କରି ସେ ଯେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଅର୍ଥରେ ‘ଚିତ୍ତବିସ୍ତାର’ କଥା ଆଲୋଚନା କରୁନାହାନ୍ତି ଏହା ବୁଝାଇବା ପାଇଁ ନିଜ ପ୍ରପିତାମହଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ପ୍ରତିପାଦନ କରୁଛନ୍ତି ଯେ କାବ୍ୟାସ୍ବାଦ ସମୟରେ ହେଉଥିବା ଚିତ୍ତବିସ୍ତାରର ଉପ ନାନ୍ଦନିକ ବିମ୍ବ ।

ମହାର ବିଷୟ ହେଲା, ଏହି ମହାନ୍ ଆକଙ୍କାରିକ ବିଶ୍ୱନାଥଙ୍କ ପ୍ରପିତାମହ ନାରାୟଣଙ୍କ ପରି ଆଧୁନିକ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଆଲୋଚନା ପଦ୍ଧତିମାନଙ୍କର ପିତାମହ ରକ୍ଷିୟ ଆର୍ତ୍ତିକବାଦର ଅନ୍ୟତମ ପ୍ରବକ୍ତା, ଭିକ୍ଟର ସକ୍ଲୋସ୍କି (Victor Shklovsky) ଏବଂ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସମାକ୍ଷୀ ଶୈଳୀର ଅନ୍ୟତମ ପିତା ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟ ଏକା ଅର୍ଥରେ ଅଦ୍ଭୁତ ରସକୁ ହିଁ ସଫଳ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରାଣ ବୋଲି ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି । ସକ୍ଲୋସ୍କିଙ୍କ ମତରେ ସାହିତ୍ୟର ବିଶେଷତ୍ୱ ହେଲା ଏହା ସାଧାରଣକୁ ଅସାଧାରଣ ବା ଆମର ପାରମ୍ପରିକ ଆକଙ୍କାରିକ ଭାଷାରେ କହିଲେ ଲୌକିକକୁ ଅଲୌକିକ ବା ଲୋକୋତ୍ତର ରୂପ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ । ଏଥିପାଇଁ ସ୍ତ୍ରଷ୍ଟା ଯେଉଁ କଳା କୌଶଳ (device) ବ୍ୟବହାର କରିଥାଏ ତାକୁ ସେ 'Ostranenie' ନାମକରଣ କରିଥିଲେ ଯାହା ଇଂରାଜୀରେ 'making strange' ଓ 'defamiliarisation' ରୂପେ ଅନୁଦିତ ହେଉଛି । ‘ଲୌକିକ’ର ଏହି ଅଲୌକିକୀକରଣ ଗୋଟାକୁ ଚମତ୍କୃତ କରିଥାଏ ।

ଗୋପୀନାଥ ମଧ୍ୟ ଅନୁରୂପ ମତ ପୋଷଣ କରିଥାଆନ୍ତି । ସେ କହନ୍ତି, “ଆତମିତ ଗୁଣ କଳାର ପ୍ରଧାନ ଉପାଦାନ । ତହିଁରେ ସବୁ ଦିଶେ ନୂଆ ନୂଆ, ପୁରୁଣା ଗିତରେ ହଠାତ୍ ଅଦେଖା ଅଶୁଣା ନୂଆ ରୂପ ଦେଖୁ ଦୁଇଟି ଭାବ ଆସେ, ଆନନ୍ଦ ଆଉ ଗନ୍ଧ ।” (କଳାଶକ୍ତି, ପୃ. ୨)

ପ୍ରାଚୀନ ଅଥବା ସୋପେନହରକ ପରେ ଅନେକ ଦାର୍ଶନିକଙ୍କର ବକ୍ତବ୍ୟ ହେଲା ଯେ ଦର୍ଶନର ଆରମ୍ଭ ମଧ୍ୟ ବିସ୍ମୟଭାବ (a sense of wonder) ରୁ । ସାଧାରଣ ବିସ୍ମୟ, ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଜଗତର ବିସ୍ମୟ ଏବଂ କଳାର ନାନ୍ଦନିକ ବିସ୍ମୟ ଭିତରେ ଗୁଣାତ୍ମକ ପାର୍ଥକ୍ୟ ରହିଛି ଯାହା ଭରଣ ପ୍ରାଚୀନ ତଥା ଆଧୁନିକ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱରେ ଆଲୋଚିତ ହୋଇଛି । ବିଶ୍ୱନାଥଙ୍କ ଠାରୁ ଏପରିକି ରକ୍ଷାୟ ଆଜ୍ଞାକବାଦୀମାନଙ୍କଠାରୁ ମଧ୍ୟ ସମକାଳୀନ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ ବହୁ ଯୋଜନ ଆଗେଇ ଗଲାଣି । ମାତ୍ର କଳାରେ କଳାତ୍ମକତା,— ଯାହାକୁ ସକ୍ଳାତୋଷ୍ଣ artfulness କହୁଥିଲେ— ନଥିଲେ କେବଳ ଭାବର ଅକ୍ଷର ବଳିଷ୍ଠତା ଯେ କୃତିଟିଏ କଳାସ୍ତରକୁ ଉନ୍ନାତ ହେବାର ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିବ ନାହିଁ ଏହା ସାଧାରଣ ଜ୍ଞାନ ।

ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ଅନେକ କୃତି ସାହିତ୍ୟ ପଦବାଚ୍ୟ ନୁହେଁ ବୋଲି ଯେଉଁମାନେ ମତ ଦିଅନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନ ଘୋର ସମାଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । (୨୨) ମାତ୍ର ଏ ଆଲୋଚକ ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମାଲୋଚିତ ଆଲୋଚକମାନଙ୍କ ସହ ଏକମତ । ସକ୍ଳ ସାହିତ୍ୟର ଅନେକ କୃତି ଅତିବେଶିରେ ଯୋଗସାଧନା କରୁଥିବା ସାଧକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ପଥ-ନିର୍ଦ୍ଦେଶିକା ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକର କାମ ଦେଇପାରେ । ତାହା ସାହିତ୍ୟ ପଦବାଚ୍ୟ ନୁହେଁ । ଏ ସବୁ କୃତିରେ ସ୍ୱର ବା ନାତି ସାଧନା ଭଳି କିଛି ସାଧନା ସଂପର୍କୀୟ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ତଥ୍ୟ, ମନେ ରଖିବାକୁ ସହଜ ହେବ ବୋଲି ଅଥବା ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ପଦ୍ୟରେ ଲେଖିବାର ପ୍ରାଚୀନ ପରମ୍ପରାକୁ ରକ୍ଷା କରି ପଦ୍ୟରେ ଲେଖାଯାଇଛି । ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ଯେ ସକ୍ଳକବିମାନେ ମୂଳତଃ ସକ୍ଳ ଓ ପରେ କବି । ‘ଆତ୍ମ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି’ ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କର ଆକୁଟି ଥିଲେ ମଧ୍ୟ କବି ହିସାବରେ ଆତ୍ମ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ଅଥବା ପ୍ରସ୍ତୁତି ନଥିଲା । ଭାବାବେଗର ପ୍ରାବଲ୍ୟ ହେତୁ ସେମାନଙ୍କର କିଛି ବକ୍ତବ୍ୟ ସ୍ୱତଃସ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ଦିବ୍ୟ କବିତାସ୍ତରକୁ ଉଠିଯାଇଛି । ଭାବାବେଗ ବେଳେବେଳେ ସାଧାରଣ ମଣିଷ ଭିତରେ ବି ଏହିଭଳି ଏକ ସମାଧି ଅବସ୍ଥା ନେଇଥାଏ ଓ ତା’ର ସାଧାରଣ ବକ୍ତବ୍ୟ ମଧ୍ୟ କବିତ୍ୱ ସ୍ତରକୁ ଉନ୍ନାତ ହୁଏ । ସେ ସଂପର୍କରେ ଏ ଆଲୋଚକ ତା’ର ‘କବିତ୍ୱର ବ୍ରହ୍ମପିଣ୍ଡ’ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ସବିଶେଷ ଆଲୋଚନା କରିଛି । (୨୩) ସକ୍ଳ ସାହିତ୍ୟରେ ସାମିଲ ହେଉଥିବା ଅନେକ ସକ୍ଳକୃତି ସାହିତ୍ୟ ସ୍ତରକୁ ଉଠି ନ ପାରିବା ପ୍ରମାଣ କରେ ଯେ କେବଳ ଭୁମାର ସ୍ୱପ୍ନ ବା ସାଧନା କୌଣସି ଭାବକୁ କବିତ୍ୱ ସ୍ତରକୁ ଉନ୍ନାତ କରିବା ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ଚରାଚର ଜଗତ ପାଇଁ ମିତ୍ର ଦୃଷ୍ଟିନେଇ ଜୀବନ ବଞ୍ଚୁଥିବା ଆଚରଣସିଦ୍ଧ କ୍ରାନ୍ତଦର୍ଶୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ଆଶେ ସମସ୍ତେ ହୁଏତ ଗୋଟିଥିବୁ ଯେ କି ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ହାତଦେଇ ଅତି ହାସ୍ୟାସ୍ତବ ଭାବେ ଅସଫଳ ହୋଇଛନ୍ତି । ‘ଆଜ୍ଞିକ ସର୍ବସ୍ୱତା’ ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ଭାଷାରେ ‘କଳାତ୍ମକ କାମାତୁରତା’ । ମାତ୍ର କାମାତୁରତା ପରି କାମବାସନା ପ୍ରତି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ (୨୨) ସକ୍ଳ (ଭକ୍ତି) ସାହିତ୍ୟ, ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ, ବୁବନେଶ୍ୱର, ୧୯୮୨, ପୃଷ୍ଠା ୩ (୨୩) ଶୈଳଜ ରବି, ‘କବିତ୍ୱର ବ୍ରହ୍ମପିଣ୍ଡ’, ଝଙ୍କାର, ବିଷୁବ ବିଶେଷାଳ, ଏପ୍ରିଲ ୨୦୦୦

ବିମୁଖତା ମଧ୍ୟ ଏକ ଅସ୍ୱାଭାବିକ ଅବସ୍ଥା ନୁହେଁ କି ? ଏଭଳି ଅସ୍ୱାଭାବିକ ଆନ୍ତ୍ରିକ- ବିମୁଖ କୃତି ଯେତେ ଭାବଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ଅଥବା ଭାବକାଳ୍ପିତ୍ୟ ବହନ କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ହିସାବରେ ହୁଏତ ସଫଳତା ଭାର କରି ନପାରେ ।

ସନ୍ଧ୍ୟା ସତ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମା । ସିଧା ସତ୍ୟ ଦେଇ ସେ ଆନନ୍ଦ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚେ । ମାତ୍ର ଆନନ୍ଦ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚାଇବା ପାଇଁ କବିର ଆଧାର ସତ୍ୟ ନୁହେଁ । ସେ ସତ୍ୟକୁ ଅନୁସରଣ କରେ ନାହିଁ । ଅନୁକରଣ କରେ । ଏଣୁ ସତ୍ୟ ନୁହେଁ, ସତ୍ୟାଭାସ ହିଁ ତାର ଆଧାର । ଏଇଥିପାଇଁ କାବ୍ୟରେ ରସାସ୍ୱାଦନଜନିତ ‘ଆନନ୍ଦ’ ମଧ୍ୟ ଲୌକିକ ଆନନ୍ଦ ଅଥବା ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ଠାରୁ ଭିନ୍ନ । ଏହା ଏକ ମିଥ୍ୟାଆନନ୍ଦ । ନାଟକରେ ପ୍ରେମ, ବିରହ, ମିଳନ, ମୃତ୍ୟୁ ସବୁକିଛିର ଅତିମ ଫଳଶ୍ରୁତି କାବ୍ୟିକ ଆନନ୍ଦ । ସତ୍ୟାଭାସର ମାୟାଜଗତକୁ ବୁଝାଇବା ପାଇଁ କବି ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବା ଭାଷା ମଧ୍ୟ ଏକ ମିଥ୍ୟାଭାଷା । ସତ୍ୟନିଷ୍ଠ ସନ୍ଧ୍ୟା ତା’ର ଭାବ ସଂଚାର ପାଇଁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଶବ୍ଦର ଅଭିଧା ଶକ୍ତିକୁ ପ୍ରୟୋଗ କରେ । ମାତ୍ର କବିର ଭାଷାରେ ଥାଏ ବ୍ୟଞ୍ଜନା । ତା’ର ରୂପକ ଧର୍ମୀ ଭାଷା କହେ ଗୋଟାଏ କଥା ବୁଝାଏ ଆଉ ଗୋଟାଏ । କଲାର ଏହି ଅନୁକରଣ ପ୍ରବଣ (mimetic) ଏବଂ ରୂପକଧର୍ମୀ (metaphoric) ଚରିତ୍ରକୁ ସ୍ପୁରୁତ୍ୱ ନଦେଲେ ଦର୍ଶନ, ବିଜ୍ଞାନ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ସାହିତ୍ୟ ଅଥବା କୋର୍ଟ କଟେରୀର ଦକ୍ଷାବିଜ୍ଞାନକୁ କଳାକୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କରି ଦେଖାଇବା ସମ୍ଭବ ହେବ ନାହିଁ ।

ସମକାଳୀନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଏବଂ ସଂସ୍କୃତିର ଅନ୍ୟତମ ବିଶ୍ୱକର୍ମୀଙ୍କୁ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱର ଏହି ପ୍ରାଥମିକ ଆଧାର ବାକ୍ୟ ବୁଝାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଧୂଷତା । ମାତ୍ର କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ଉଦାସୀନତା ଏ ଆଲୋଚକ ପରି ତାଙ୍କର ଅନେକ ସ୍ତାବକକୁ ମଧ୍ୟ ହତବାଦ୍ କରିଦିଏ । ସେହି ସନ୍ଧ୍ୟା ସାହିତ୍ୟକୁ ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ନିଆଯାଇ । ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କର ‘ସନ୍ଧ୍ୟା (ଚିତ୍ତ) ସାହିତ୍ୟ’ କେବଳ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ କାହିଁକି, ଅନୁଦିତ ହେଲେ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱ ସାହିତ୍ୟରେ ସମଗୋଦ୍ରାୟ ଆଲୋଚନା ଗିତରେ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିବ । ପ୍ରଚଳିତ ଧର୍ମୀୟ ଭାବନା ଏବଂ ଧର୍ମସାହିତ୍ୟର ଆଲୋଚନାକୁ ସେ ଯେପରି କଳାପାହାଡ଼ର ନିର୍ମମତା ନେଇ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ପ୍ରହାର କରିଛନ୍ତି ସେହିପରି ଏକ ଧର୍ମପଦର ନିଷ୍ଠା, ଶ୍ରଦ୍ଧା ଏବଂ ସମର୍ପଣ ଭାବ ନେଇ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନାର କୋଣାର୍କଟିଏ ଗଢ଼ିଛନ୍ତି । ‘ସନ୍ଧ୍ୟା ଦୃଷ୍ଟି’କୁ ବୁଝିବା ପାଇଁ ଏଭଳି କୃତି ହୁଏତ ବିଶ୍ୱସାହିତ୍ୟରେ ବିରଳ । ମାତ୍ର ସେଥିରେ ସନ୍ଧ୍ୟା ‘ସାହିତ୍ୟ’ର ଆଲୋଚନା କାହିଁ ? କେବଳ ସନ୍ଧ୍ୟାସ୍ତର Canons କୁ ନେଇ ସନ୍ଧ୍ୟା ସାହିତ୍ୟର ବିଚାର କରାଯାଇ ନପାରେ । ସାହିତ୍ୟିକ Canons ର ପରିମାପକରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ସାହିତ୍ୟର ମୂଲ୍ୟାୟନ ପାଠକ ଆଶା କରିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ଛଅଶହ ପୃଷ୍ଠାର ସେହି କୃତିରେ ସାହିତ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସନ୍ଧ୍ୟା ସାହିତ୍ୟର ଆଲୋଚନା କାହିଁ ?

‘କାମାତୁରତା’ ପ୍ରତି ଥିବା ଭୟ ଓ ଘୃଣା ହେତୁ ସାଧୁସନ୍ଥ ଯେପରି ନିମ ଦାତକୀଠି ଅଥବା ଅହୋରାତ୍ର ନାମ ସଂକୀର୍ତ୍ତନର ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥାଆନ୍ତି ସେହିପରି ହନୁକରଣପ୍ରିୟ ବୃତ୍ତି ପୋଡ଼ି କବି-ସମାଲୋଚକଙ୍କର ‘କଳାତ୍ମକ କାମାତୁରତା’ ଓ ‘ଚେତନିବ ପ୍ରବଣତା’ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନକୁ ଏପରି ମୁହ୍ୟମାନ କରିଦେଇଛି ଯେ ସେ କଳା-ସାହିତ୍ୟର ଆଲୋଚନା ବେଳେ ସର୍ବଦା ଭାବପକ୍ଷର ଆଲୋଚନା ଭିତରେ ମଜବୁତ ରହନ୍ତି ଏବଂ ନିଜର ସମ୍ମୋହନକାରୀ ଭାଷା ଓ ଶୈଳୀ ଦେଇ ପାଠକକୁ ଏକପ୍ରକାର ଭାବ ସମାଧି ଭିତରେ ନିମଗ୍ନ କରିଦିଅନ୍ତି । ପାଠକ ଆଉ ସେହି ଆଲୋଚନାର ସପ୍ତମ ସ୍ୱର୍ଗ ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇ ପାରେ ନାହିଁ ।

ସନ୍ଥ ସାହିତ୍ୟ ଏବଂ ଗଳ୍ପ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ଥିବା ଏକ ସାଧାରଣ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଯାହା ସାଧାରଣ ପାଠକଟିଏ ମଧ୍ୟ ଧରିନେଇ ପାରେ ତାହା ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କର ଶ୍ରେଣୀ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଧରା ପଡ଼ିନାହିଁ । କାରଣ : ଆଜ୍ଞିକ ଆଲୋଚନା ପ୍ରତି ଏହି ପ୍ରଚଣ୍ଡ ବିଦୃଷ୍ଟା । ଏହି ସାଧାରଣ ପାର୍ଥକ୍ୟ ପ୍ରତି ସେ କିପରି ସତର୍କ ରହିନାହାନ୍ତି ତାହା କେବଳ ତାଙ୍କର ଆଲୋଚନାରେ ନୁହେଁ, ପୁସ୍ତକର ଶୀର୍ଷକରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିଫଳିତ । ଲେଖକ ସ୍ୱୟଂ ଉକ୍ତ ପୁସ୍ତକରେ ସ୍ୱୀକାର କରୁଛନ୍ତି ଯେ, “ପୃଥିବୀର ସବୁ ସନ୍ଥକୁ ଗଳ୍ପଶ୍ରେଣୀରେ ଗଣ୍ୟ କରାଯାଇପାରିବ ସତ; ମାତ୍ର ସବୁ ଗଳ୍ପକୁ କତାପି ସନ୍ଥ ବୋଲି କୁହାଯିବ ନାହିଁ ।” (୨୪) ଏପରି ସ୍ଥଳେ ପୁସ୍ତକର ନାମକରଣ ‘ସନ୍ଥ (ଗଳ୍ପ) ସାହିତ୍ୟ’ ହେବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ‘ସନ୍ଥ ଓ ଗଳ୍ପ ସାହିତ୍ୟ’ ହେବା ଉଚିତ ଥିଲା । ମାତ୍ର ଶୀର୍ଷକଠାରୁ ସଂଜ୍ଞା ନିରୂପଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସର୍ବତ୍ର ‘ସନ୍ଥ’ ଓ ‘ଗଳ୍ପ’ ଏକ ଓ ଅଭିନ୍ନ ବୋଲି ଦେଖାଇ ଦିଆଯାଇଛି ।

ସାଧାରଣ ପାଠକର ଆଖିରେ ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଅଥବା ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସାହିତ୍ୟଠାରୁ ଜାମଲୋଇ ଅଥବା ଅତ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ବାରି ହୋଇପଡ଼େ । ଗଭର ସାଧନା ସଗୁଣ ସାଧନା, ସନ୍ଥର ସାଧନା ନିର୍ଗୁଣ ସାଧନା । ସଗୁଣ ସାଧନା ଅଧିକ ଭାବାଭିମୁଖୀ । ନିର୍ଗୁଣ ସାଧନା ଅଧିକ ଜ୍ଞାନାଭିମୁଖୀ । ଏଣୁ ଶ୍ଵେତ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଉଦ୍ଧୃତ ତୁଳସୀଦାସଙ୍କ ମତାନ୍ତରାୟୀ ଗଳ୍ପ ଉତ୍ସରଙ୍କର ‘ବାଳ ତନୟ’ ଓ ସନ୍ଥ ‘ପ୍ରୌଢ଼ ତନୟ’ । ଏଣୁ ଗଳ୍ପ ସାହିତ୍ୟ ଭାବ ଭଦ୍ରେକଙ୍କାରୀ ଅଥଚ ସନ୍ଥ ସାହିତ୍ୟ ଜ୍ଞାନରମ୍ଭାର । ଏପରି ସ୍ଥଳେ ସନ୍ଥ ସାହିତ୍ୟ ଏବଂ ଗଳ୍ପ ସାହିତ୍ୟ କିପରି ସମପର୍ଯ୍ୟାୟ ହେବେ ? ସନ୍ଥ ଓ ଗଳ୍ପ ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଦେଖାଇ ଦେଉଥିବା ଏଭଳି ଆଲୋଚକ ଦେହରେ କାହିଁକି ‘କାଠି ଧରି କାଟି ମାପୁଥିବା ଲୋକ’ ବୋଲି ଛାପ ମାରିଦିଆଯିବ ?

ସତ୍ୟର ଉପାସକ ସନ୍ଥ ସାହିତ୍ୟର ସତ୍ୟାଭାସକୁ ଆଦରି ନେଲେ କି ପ୍ରକାର ବାଧାବିଘ୍ନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୁଏ ଓ ତାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିବାପାଇଁ ସଫଳ ସନ୍ଥ ସାହିତ୍ୟିକ ଆତ୍ମିକ ଓ

ଆଜିକ ଉଭୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ କି ପନ୍ଥା ଗ୍ରହଣ କରେ ତାହା ସବୁ ‘ସାହିତ୍ୟ’ ରେ ଆଲୋଚିତ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ କି ? ସପକ ସବୁ ସାହିତ୍ୟର ଆଜିକକୁ ବିଚାର କରାଯାଉ । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ରହସ୍ୟବାଦୀ ସବୁ ସାହିତ୍ୟର ଆପାତଅସମ୍ଭବ ବର୍ଣ୍ଣନା ଏବଂ ଆପାତଅର୍ଥହୀନ self-referential ସନ୍ଧ୍ୟା ଭାଷା କଥା ନିଆଯାଉ । ଗୋଟାକୁ ସ୍ଥାନକାଳର ସମୀପତା ସଂପର୍କରେ ସତେଜନ କରିଦେବା ପାଇଁ ଏବଂ ପରାଜଗତକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ଦିଗରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଭାଷାର ଅକ୍ଷମତାକୁ ସୂଚାଇ ଦେବାପାଇଁ ଆଜିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ କି ସର୍ବନିମ୍ନ device ର ସାହାଯ୍ୟ ନିଏ ରହସ୍ୟବାଦୀ କବି ! ‘ମନ ହୋ ବସି ହୁଏକୁ ଖେଳା’ ଭଜନରେ “ଶୁଖିଲା ପୋଖରୀ ମାରେ ଲହଡ଼ି/ତିମ୍ବ ଅଛି କୁଆ ଗଲାଣି ଉଡ଼ି” ଭଳି ଆପାତଅସମ୍ଭବ ଆପାତଅର୍ଥହୀନ ବିଷୟକୁ ଏହି ବିଚିତ୍ର ଆଜିକର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ କେତେ ସହଜରେ ଆତ୍ମିକ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚାଇ ଦିଏ । ଭଜନର ଗୁଡ଼ାର୍ଥ ବୁଝି ପାରୁ ନଥିବା ପାଠକ ସୁଦ୍ଧା ଏହା ବୋଲିଲା ବେଳେ ଏକ ରହସ୍ୟମୟ ନିର୍ଭାଷାର ଜଗତକୁ ଗାୟିଗଲା ଭଳି ଅନୁଭବ କରେ । ବିଷୟବସ୍ତୁ, ଆଜିକ ତଥା ଆତ୍ମିକ ଭିତରେ କି ଅପୂର୍ବ ଭାରସାମ୍ୟ, କି ଅପୂର୍ବ ବୁଝାମଣା !

ବୌଦ୍ଧ, ଜୈନ ଅଥବା ବୈଷ୍ଣବ ଆଳଙ୍କାରିକମାନେ କେବେବି ଅକ୍ଷରସଂବନ୍ଧୀ କୀର୍ତ୍ତି ପତ୍ରରେ ଗୋଡ଼ାଉଥିବା ଆଜିର ପଲ୍ଲବଗ୍ରାହୀ ଆଲୋଚକ ଭଳି ନଥିଲେ । ଏହି ସବୁ ଆଲୋଚକ-ରଣ କେବେବି କଳାତ୍ମକ କାମାତୁରତାର ଶିକାର ହୋଇ ନଥିବେ । କିନ୍ତୁ ସବୁ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଗଳ୍ପ ସାହିତ୍ୟର କେବଳ ଦାର୍ଶନିକ ଆଲୋଚନାରେ ସେମାନେ ସଦୃଶ ରହିନାହାନ୍ତି । ସେ ସାହିତ୍ୟର ସେମାନେ ଆଜିକ ମଧ୍ୟ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ସହ- ଗଳ୍ପ ସାହିତ୍ୟର ରସନିଷ୍ଠି କରିବା ପାଇଁ ସେମାନେ ଅଣ୍ଟା ଭିଡ଼ିଛନ୍ତି । ପାରମ୍ପରିକ ଅଳଙ୍କାର ଶାସ୍ତ୍ରର ନିୟମକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ମାନିଛନ୍ତି ଏବଂ ଯଥାସମ୍ଭବ ଗଞ୍ଜିଛନ୍ତି । ଏହାହିଁ ତ ସମାଲୋଚକୀୟ ସର୍ବନିମ୍ନତା । ଗରତମୁନିକ ସମୟରୁ ତଳି ଆସୁଥିବା ଆଠଗୋଟି ରସରେ ବୌଦ୍ଧ, ଜୈନ ଆଳଙ୍କାରିକମାନେ ଆଉ ଏକ ରସ ଯୋଗ କରିଛନ୍ତି— ‘ଶାନ୍ତରସ’— ଯାହାର ଆଲୋଚନା ଅଭିନବଗୁପ୍ତଙ୍କ ସମୟରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଲାଭ କରିଛି । ସେହିପରି ବୋପଦେବ ‘ଭକ୍ତିରସ’ ନାମରେ ଏକ ନୂତନ ରସ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି ଯାହାକି ରୂପଗୋସ୍ୱାମୀ, କବି କର୍ଣ୍ଣପୁର ଇତ୍ୟାଦି ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ଆଳଙ୍କାରିକଙ୍କ ହାତରେ ପରିପକ୍ୱତା (ଅଥବା ଏକ ମୌଳିକବାଦୀ ରୂପ) ଲାଭ କରିଛି । ସବୁ ସାହିତ୍ୟ ଶାନ୍ତରସ ଉପରେ ଏବଂ ଗଳ୍ପ ସାହିତ୍ୟ ଭକ୍ତିରସ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥାଏ । ଏଣୁ ଆଜିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମଧ୍ୟ ସବୁ ସାହିତ୍ୟ ଗଳ୍ପ ସାହିତ୍ୟଠାରୁ କିଛି ଭିନ୍ନତାର ଅପେକ୍ଷା ରଖେ । ଏହି ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଏହା ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା କରିଛି । ତେବେ ଏଠାରେ ଏହା ଆଲୋଚନା କରିବାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ହେଲା, ତାହା ଗଳ୍ପ ସାହିତ୍ୟ, ବୈପ୍ଳବିକ ସାହିତ୍ୟ କି ରୋମାଞ୍ଚିକ ସାହିତ୍ୟ ହେଉ ଆଲୋଚକ ତାକୁ ‘ସାହିତ୍ୟ’ ରୂପେ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ତାହୁଁ ଥିଲେ ସେହି ଭାବାବର୍ଣ୍ଣର ଭାବପଦ ଯରି ତା’ର ସାହିତ୍ୟ ପକ୍ଷକୁ ମଧ୍ୟ ସମାନ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇ ଆଲୋଚନା କରିବା ଉଚିତ । ନନ୍ଦନଚନ୍ଦ୍ର

ଅଥବା କାବ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱର ଏ ସଂପର୍କୀୟ ପ୍ରଚଳିତ ବ୍ୟାକରଣକୁ କେତେ ମାତ୍ରାରେ ସ୍ୱୀକାର କରାଯିବ ବା କେତେ ମାତ୍ରାରେ ଲଂଘନ କରାଯିବ ତାହା ଆଲୋଚକର ନିଜସ୍ୱ ମେଦିନୀ ଦୃଷ୍ଟି, ସର୍ଜନଶୀଳତା, ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ତଥା ସାହସ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ମାତ୍ର ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନାରେ ଆଜିକର ଆଲୋଚନାକୁ ହେୟଜ୍ଞାନ କରିବା, କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱର ପାରମ୍ପରିକ ଅଥବା ସାମସମୟିକ ବ୍ୟାକରଣକୁ ଆଦୌ ବିଚାରକୁ ନନେବା ‘ସମଗ୍ର’ ଦୃଷ୍ଟି ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରୁଥିବା ଆଲୋଚକଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସ୍ୱହଣୀୟ କି ?

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ କବିତ୍ୱ ମନ୍ତ୍ରସ୍ତରକୁ ଉନ୍ନୀତ ହେବା ଚାହିଁଛନ୍ତି । ସେ ‘ବିପ୍ଳବ ଓ ବୃହତ୍’କୁ ରୂପ ଦେଉଥିବା କବିତାଠାରୁ ଆଶା କରିଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟଭାଷାରେ କହିଲେ ସେ କବିତାରୁ epiphany ଓ sublime ର ପ୍ରସାଦ ଗ୍ରହଣ, ଓ ଶାନ୍ତରସ ଆଶା କରନ୍ତି । ଏଠି ତିନୋଟି ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠେ । ‘ବିପ୍ଳବ ଓ ବୃହତ୍’କୁ ରୂପ ଦେଇ ପାରିନଥିବା ବା ମନ୍ତ୍ର ସ୍ତରକୁ ଉଠି ପାରି ନଥିବା କବିତାଟିଏ କ’ଣ ସଫଳ କବିତା ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ ? ଦ୍ୱିତୀୟତଃ, କେବଳ ଭାବର ବନିଷ୍ଟତା ଇ’ଣ ଏକ କାବ୍ୟକୃତିକୁ ଛାଏଁ ଛାଏଁ ମନ୍ତ୍ରସ୍ତରକୁ ନେଇଯାଇ ପାରିବ ? ‘ବିପ୍ଳବ ଓ ବୃହତ୍’ର ସଫଳ ସ୍ୱର ସେଥିରେ ଭରି ଦେଇପାରିବ ? ଯଦି ଏ ଦିଗରେ ଆଜିକର ସାହାଯ୍ୟ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ତେବେ ସେହି ଆଜିକର ସ୍ୱରୂପ ଓ ବିଭାବ କି ପ୍ରକାର ? ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କର କୌଣସି ଆଲୋଚନାରେ ଆମେ ଏ ସବୁର ସୂତ୍ର ପାଇ ପାରିବା କି ?

ଚିତ୍ତକୁ କେବଳ ରଞ୍ଜିତ କରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ କବିତାଟିଏ ଯଦି ସଫଳତାବେ ସେ କାର୍ଯ୍ୟ ତୁଲାଇ ପାରିଲା, ତାହା କାହିଁକି କବିତା ପଦବାଚ୍ୟ ନ ହେବ ? ‘ନିଛକ ନିର୍ମଳ ବିନୋଦନ’ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ କବିତାଟିଏ କାହିଁକି ‘ରୁଗ୍ମ ମାନସିକତା’ର ପରିଚାୟକ ହେବ, ‘deficit motive’ର ନିଦାନପତ୍ର ବହନ କରିବ । କାହିଁକି ସେହିପ୍ରକାର ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରସ୍ତା ବା ଗୋଟାକୁ ‘ବିତପ୍ତା ଭକ୍ତ’ ଆଖ୍ୟା ଦିଆଯିବ ? ଏ ସଂପର୍କରେ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନାରେ କେବଳ କେତେକ ବିହ୍ୱଳ ଭାବୋଦ୍ଭାସ ବ୍ୟତୀତ କୌଣସି ତର୍କସମ୍ମତ ବିଶ୍ଳେଷଣ ଏ ଆଲୋଚକର ଆଖିରେ ପଡ଼ିନାହିଁ । ଅକ୍ଷୟ ମହାନ୍ତିଙ୍କୁ ଅଶ୍ୱୀନ ଗୀତ ଲେଖିବାରେ ଓ ବୋଲିବାରେ ଯେଉଁମାନେ ଅନୁକରଣ କରି ବିଫଳ ହେଲେ ସେମାନେ ପ୍ରମାଣ କରିଦେଲେ ଯେ ସଫଳ ଅଶ୍ୱୀନ ଗୀତଟିଏ ଲେଖିବା ଅଥବା ଗାଇବା ମଧ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରତିଭାର ଅପେକ୍ଷା ରଖେ । ଚିତ୍ତକୁ ରଞ୍ଜିତ କରିବା, ଅର୍ଥାତ୍, ‘ବିନୋଦନ’ କଳାର ସର୍ବଦା ପ୍ରାଥମିକ ପ୍ରକାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ରହିବ । ଚିତ୍ତକୁ ରଞ୍ଜିତ କରି ପାରୁନଥିବା କଳା କେବେ (କଳା ହିସାବରେ) ଚିତ୍ତ ବିସ୍ତାରରେ ସାହାଯ୍ୟ କରି ପାରିବ ନାହିଁ ।

ଯୋଗଶାସ୍ତ୍ରରେ ପାଞ୍ଚଟି ‘ଚିତ୍ତଭୂମି’ର କଳ୍ପନା କରାଯାଇଛି, ଯଥା :- କ୍ଷିପ୍ର, ମୃଦୁ, ବିକ୍ଷିପ୍ର, ଏକାଗ୍ର ଏବଂ ନିରୁଦ୍ଧ । କ୍ଷିପ୍ର-ଅସ୍ଥିର ଚିତ୍ତ । ମୃଦୁ-ମୋହଗୁପ୍ତ । ବିକ୍ଷିପ୍ର ବେଳେବେଳେ ସ୍ଥିର, ବେଳେବେଳେ ଅସ୍ଥିର । ଏକାଗ୍ର ଚିତ୍ତର ଅଗ୍ର ବା ଅବଲମ୍ବନ ସର୍ବଦା ଅବିଚଳ । ନିରୁଦ୍ଧ ଭୂମିରେ ଚିତ୍ତର ଚିହ୍ନପ୍ତି ଘଟେ । ଏହା କୈବଲ୍ୟ ଅବସ୍ଥା । ସବୁ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ସମାଧି ସମ୍ଭବ

ଏବଂ କେବଳ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟାୟକୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ସବୁ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ସମାଧିକୃତିତ ଚିତ୍ତବିସ୍ତାର ସମ୍ଭବ । ବିଭିନ୍ନ ସ୍ତରର ଚିତ୍ତବୃତ୍ତିରେ ସମାଧି ଓ ଚିତ୍ତବିସ୍ତାରର ସ୍ୱରୂପ ବିଭିନ୍ନ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । କହିବାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ହେଲା କ୍ଷିପ୍ର, ମୃଦୁ ଅଥବା ବିକ୍ଷିପ୍ତ ଚିତ୍ତବୃତ୍ତିରେ ରହିଥିବା ପ୍ରକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ଚିତ୍ତବିସ୍ତାର ଆଣିବାକୁ କ୍ଷମ । ମାତ୍ର ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ‘କବି’ର ଚିତ୍ର ହଠାତ୍ ଏଇ ଧାରଣା ସୃଷ୍ଟି କରେ ଯେ ସତେକି କେବଳ ଏକାଗ୍ର ଅଥବା ନିରୁଦ୍ଧବୃତ୍ତିର ଉଚ୍ଚତାରୁ ହିଁ କାବ୍ୟକବିତା ସୃଷ୍ଟି ହେବା ଉଚିତ ।

ନିତ୍ୟସେବକ ଏକ ସୁପରିଚିତ ମତବ୍ୟ ଯାହାର ଇଂରାଜୀ ଅନୁବାଦ ଏହିଭଳି କରାଯାଇଥାଏ— We possess art lest we perish of the truth. (୨୫) ଅନେକ ସମୟରେ ନିଷ୍ଠୁର ସତ୍ୟର ନିରାଚରଣ ଭୟପ୍ରଦ ରୂପେ ପଳାୟନ କରିବାକୁ ଯାଇ ମଣିଷ କଳାର ଆଶ୍ରୟ ନିଏ । ସତ୍ୟର ମୁଖକୁ କଳାର ଆବରଣଟିଏ ପିନ୍ଧାଏ । ବେଳେବେଳେ ଶ୍ରମ ଅପନୋଦନ ପାଇଁ ସେ ସଫଳ ହାଲୁକା ‘ନଭେଇ’ଟିର ଆଶ୍ରୟ ନିଏ । ଏ ପ୍ରକାର କଳା-ସାହିତ୍ୟ ମହାନ ନ ହୋଇପାରେ; ତଥାପି ସଫଳ ସାହିତ୍ୟ । କଳାତ୍ମକତାର ଦୃ୍ୟନତମ ପରଖ ହେଲା ତାହା ଚିତ୍ତକୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପାଇଁ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ବୋହାଇର ଦେଇ ପାରୁଛି କି, ତାକୁ ଚମକ୍ ଦେଇ ପାରୁଛି କି, ଚମକ୍ତକୃତ କରିପାରୁଛି କି ? ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପାଇଁ ଯଦି ଗୋଟାକୁ ତାର ଘଷରା ଅନୁଭୂତି ‘ସବୁ-ତୁଆ ତୁଆ ଦିଶେ’, ତା’ର ଚିତ୍ତ ବିସ୍ତାରିତ ହୁଏ । ଏଣୁ ଚିତ୍ତବିନୋଦନ ପାଇଁ କଳାର ପ୍ରୟୋଗ ଏକ ସାଆନ୍ତିଆ, ଦରବାରୀ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ବୋଲି ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଯେ ଅଭିଯୋଗ କରନ୍ତି ତାହା ଅର୍ଦ୍ଧସତ୍ୟ ବୋଲି ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନର ଅନୁଭୂତି ପ୍ରମାଣ କରେ । ଉଦାର ମୌଳିକ ଭାବନା ପ୍ରକାଶ କରୁଥିବା ଅନେକ ଦରସିଙ୍ଗା କବିତା ପଢ଼ିବା ପରେ କହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ, କୁକବେଶ କବିତୋରସୁ ବରଂ ଯହ ସୁଜନାନ୍ ସ୍ୱୟା— ମହ କବିଠାରୁ ଚୋରିକରି କବିତା ଲେଖୁଥିବା କବିଟିଏ ବରଂ ଅଧିକ ବରଣୀୟ । ଏଣୁ ଏଲିୟଟଙ୍କର “Poetry is a superior amusement” ବକ୍ତବ୍ୟକୁ ଅନୁସରଣ କରୁଥିବା କାବ୍ୟକବିତା, ଏପରିକି ‘ଗାଇମ୍ ପାଖି’ କରିବା ପରି ମଧ୍ୟ ଜୀବନରେ ସ୍ଥାନ ଅଛି ।

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଆଜିକର ଗୁରୁତ୍ୱକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଆଜିକ ପ୍ରୟୋଗ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅସଦ୍ ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ସେ ଯେତିକି ଆଗ୍ରହନେଇ ସମାଲୋଚନା କରନ୍ତି ଆଦର୍ଶ ବିକଳ ବର୍ଣ୍ଣାଭବା ଦିଗରେ ସେତିକି ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ତାଙ୍କର ନିମ୍ନୋକ୍ତ ବକ୍ତବ୍ୟକୁ ନିଆଯାଇ— ତାଙ୍କର “ଆଧୁନିକ କବି ; ଆଧୁନିକ କବିତା” ପ୍ରବନ୍ଧରେ ସେ କହୁଛନ୍ତି, “ଆମର ଶାସ୍ତ୍ର, ଆମ ପ୍ରତୀକ ପରମ୍ପରା ଓ ଚିତ୍ରକଳ୍ପ ସୃଜିବାରେ ଆମର ନିଜସ୍ୱ ରୀତିଚିତ୍ର ଅଧିଗମି ପାରିଥିଲେ ଆମ ପକ୍ଷରେ ବାହାରୁ ଚିତ୍ରକଳ୍ପ ସାଉଁଟିବାଟା ଅଧିକ ସାଞ୍ଚିକ ଓ କାର୍ଯ୍ୟସାଧକ ହୋଇପାରନ୍ତା ।” (୨୬) ଆମେ ଲେଖକଙ୍କ ସହିତ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକମତ । ମାତ୍ର ଆମର ସେହି ‘ନିଜସ୍ୱ ରୀତି’ ସଂପର୍କରେ

(୨୫) ଉଷ୍ଟ, Genius : The History of an Idea, Black well, UK, 1989, P:140

(୨୬) ପଣ୍ଡିତ ବିଶ୍ୱବିଶି, ପୁସ୍ତକ ଭଣ୍ଡାର, କଟକ, ୧୯୯୫, ପୃ ୫୯

ଜାଣିବା ପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳ ପାଠକ ୨୮ ପୃଷ୍ଠାର ସେହି ଦୀର୍ଘ ପ୍ରବନ୍ଧ ଅଥବା ତାହାକୁ ସ୍ଥାନିତ କରିଥିବା ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧ ସଂକଳନରେ କୌଣସି ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନ ପାଏ ନାହିଁ । ଏ ଆଲୋଚକ ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନାୟ ବିପୁଳ ସାହିତ୍ୟସମ୍ଭାରରୁ ଯେଉଁ କ୍ଷୁଦ୍ରାଂଶ ଅବଗ୍ରାହନ କରିଛି ସେଥିରୁ ସେ କୌଣସି ‘ବିକଳ ରୀତି’ର ସନ୍ଧାନ ପାଇନାହିଁ । କେବଳ ‘ଦୃଷ୍ଟି’, ‘ଶ୍ରଦ୍ଧା’, ‘ଆତ୍ମ-ଅବିବ୍ୟକ୍ତି-ଆକାଂକ୍ଷା’ ବଢ଼ାଇବା ପାଇଁ ଯାହା କିଛି ଉଦ୍‌ବୋଧନ ପାଇଛି । ସେଇଥିପାଇଁ ଉକ୍ତ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ସେ ଯେତେବେଳେ କହୁଛନ୍ତି, “ଆଧୁନିକତା କହିଲେ କେବଳ ଆଧୁନିକ ଶବ୍ଦକଳ୍ପର କ୍ଷୟରତକୁ ନ ବୁଝି ସେ (ଆଧୁନିକ କବି) ଏକ ଆଧୁନିକ ଚେତନାକୁ ବୁଝୁ, ଆଧୁନିକ ସ୍ୱପ୍ନକୁ ବୁଝୁ, ଏକ ଆଧୁନିକ ବାସନା ଲାଗି ସାହସ କରୁ” (୨୭) ସେତେବେଳେ (ବିକଳ ‘ନିଜସ୍ୱ ରୀତି’ ସଂପର୍କରେ କୌଣସି ଆଲୋଚନା ନ ଥିବାରୁ) ପାଠକକୁ ବୋଧ ହେବ ଯେ ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ମତରେ କେବଳ ଆଧୁନିକ ଚେତନା, ଆଧୁନିକ ସ୍ୱପ୍ନ ଏବଂ ଆଧୁନିକ ବାସନା ଲାଗି ସାହସ ଅର୍ଜନ କରିପାରିଲେ ଜଣେ ଛାଏଁ ଛାଏଁ ସପକ ଆଧୁନିକ କବିତ୍ବ ହୋଇଯାଇ ପାରିବ ।

ବହୁପାଠୀ, ବହୁଦର୍ଶୀ ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କର ଯେ ବିକଳତ୍ବିଏ ପାଠକ ନିକଟରେ ଥୋଇ ପାରିବାର ଯୋଗ୍ୟତା ନାହିଁ- ଏହା ତାଙ୍କର ଶତ୍ରୁ ମଧ୍ୟ ବିଶ୍ୱାସ କରିବ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଯାହା ପୂର୍ବରୁ କହିଛୁ ତାଙ୍କର କିଛି ପୂର୍ବସୂଚୀ ତଥା ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠ ସମକାଳୀନ ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କର ସାଂସ୍କୃତିକ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟି, ପଲ୍ଲବଗ୍ରାହୀତା ଓ ସାହିତ୍ୟିକ ଅସାଧୁତା ତାଙ୍କୁ ବ୍ୟଥିତ କରିଛି । ତଦ୍‌ବଳିତ କ୍ଷୋଭ ଓ ସାଞ୍ଜିବ କ୍ରୋଧର ବିଦ୍ୟୋରଣ ଆମେ ଶୁଣିପାରୁ ତାଙ୍କ ଆଲୋଚନାର ଛତ୍ରେ ଛତ୍ରେ । ସତେକି ଆଜିକ-ସର୍ବସ୍ୱତାର ବିରୋଧ ଶେଷରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି ତାଙ୍କର ଆଜିକ-ଆଲୋଚନା-ଆଲୋଚିତରେ !

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ବିଧିବଦ୍ଧ ସାଂସ୍କୃତିକ ଇତିହାସ ସେ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ନୟନତତ୍ତ୍ୱ ଏବଂ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ ସଂପର୍କରେ ସେହିପରି ଏକ ବିଧିବଦ୍ଧ ପ୍ରକ୍ରିୟାନିଷ୍ଠ ସଂଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନ କେବଳ ସେ ହିଁ କରିପାରନ୍ତି- ଏହା ଆଜିର ବସ୍ତୁସ୍ଥିତି ଏବଂ ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସହ ପରିଚିତ ଯେ କେହି ଆଲୋଚକ ନିଃସଙ୍କୋଚରେ ସ୍ୱୀକାର କରିବ । ଏ ରାଜ୍ୟର ସାଂସ୍କୃତିକ-ବିବେକ-ରକ୍ଷା ରୂପେ ପରିଚିତ ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନ ଅଣିତବର୍ଷ ବୟସରେ ମଧ୍ୟ ଏ ରାଜ୍ୟର ସାଂସ୍କୃତିକ ଚିରବିସ୍ତାର ଦିଗରେ ବ୍ରତଧାରୀର ନିଷ୍ଠା ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧା ନେଇ ତାଲିଚିତି । ସେହି ଚିରବିସ୍ତାରର ସଂଗୁପ୍ତ ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ବିଧିବଦ୍ଧ ଭାବେ ଉନ୍ମୋଚନ କରିବାର ‘ନିଜସ୍ୱ ରୀତି’ଟି ତିହ୍ନାଇ ଦେବା, ଆମ ପରି ତାଙ୍କର ମୁଗ୍ଧ ଅନୁଗାମୀମାନଙ୍କୁ ତଥା ଆଗାମୀ ପିଢ଼ିକୁ ‘ସୂଚିତ ଧରାଇ ଦେବା’ ପ୍ରଜ୍ଞା-ପ୍ରୌଢ଼ ଅଥଚ ଏବେକି ଯୁବକ, ଚିରହରିତ୍ ଚିନ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କର ହିଁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ତରୁଣ ଗବେଷକ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ

ଡକ୍ଟର ମାୟାଧର ମାନସିଂହ

ତରୁଣ ଶ୍ରୀମାନ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେତେ ପରିଚିତ ନୁହନ୍ତି — ବିଶେଷତଃ ଆଲୋଚନାର ବୃନ୍ଦାରେ । ସେ ଏବେ ଡେନମାର୍କର ଲୋକ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କର ଅଭିଜ୍ଞତା ନେଇ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଫେରି ନୀରବରେ ଅନୁଗୁଳରେ ଏକ ବେସିକ୍ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଅଧ୍ୟକ୍ଷତା ଓ ସେଇ ସ୍ତରରେ ଶୈକ୍ଷିକ ପରୀକ୍ଷା ନେଇ ବ୍ୟସ୍ତ । କିନ୍ତୁ ସେ ମତେ ତାଙ୍କର ଦୁଇଖଣ୍ଡି ବିରାଟ ଆଲୋଚନାତ୍ମକ ଓଡ଼ିଆ ବହି ଯାହା ଉପହାର ଦେଇଛନ୍ତି ତାକୁ ପଢ଼ି ସାରିଲା ପରେ, ମୁଁ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କୁ ବେସିକ୍ ସ୍କୁଲର ଶିକ୍ଷକ ଭାବରେ ଯଥୋଚିତ ହେବାପାଇଁ ଆଶୀର୍ବାଦ କରି ପାରୁନାହିଁ । ମୁଁ ତାହେଁ ଏଇ ବୁଦ୍ଧିମାନ ଓ ଜ୍ଞାନବାନ ତରୁଣ ସାହିତ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଫେରି ଆସନ୍ତୁ । ତାଙ୍କର ପ୍ରକୃତ କ୍ଷେତ୍ର ସେଇଠି । ପ୍ରକୃତି ତାଙ୍କୁ ଗଢ଼ିଛି ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀ କରି । ଏଇ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ବୁଦ୍ଧି ତରୁଣ କେବଳ ଗଛକଟା, ଘର ଭିତରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିଲେ ଦେଖିବା ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କର କାହାରି ହେଲେ ପ୍ରକୃତ ଶୁଭ ହେବ ବୋଲି ମୁଁ ମନେ କରୁନାହିଁ ।

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଯେଉଁ ଦୁଇଖଣ୍ଡି ପୁସ୍ତକ ମତେ ପଢ଼ିବାକୁ ଦେଇଥିଲେ ତାହା ହେଉଛି, ‘ଓଡ଼ିଶାରେ ମହିଳାଧର୍ମ’ ଓ ‘ଅବ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଓ ପଞ୍ଚସଖା-ଧର୍ମ’ । ରାଧାନାଥ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ସାଇକଲରେ ଏ ଦୁଇଟି ମୋଟରେ ଛଅଶତ ପୃଷ୍ଠା । ଗୁଣର କଥା ପରେ କହିବା । ଏପରି ବିରାଟକାୟ ଆଲୋଚନାଗ୍ରନ୍ଥ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ନଥିଲା କହିଲେ ଚଳେ । ଆଲୋଚନାର ବିଶିଷ୍ଟ ରୀତି ଯୋଗୁ ଏ ବିରାଟ ଗ୍ରନ୍ଥ-ଯୁଗ୍ମ ସୁଖପାଠ୍ୟ ମଧ୍ୟ ହୋଇ ପାରିବ । ତଥାପି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶୁଭାକାଂକ୍ଷୀ ଏ ବହି ଦୁଇଟି ଉପରେ ଆଖି ବୁଲାଇ ନେବା ଉଚିତ୍ ।

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଯେଉଁଥିରେ ହାତଦେଲେ, ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ତାହା ଏକ ଉର୍ବର ଆଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ର । ଆଗରୁ କେହି ସାମଗ୍ରିକ ଭାବରେ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରି ନଥିଲେ । ତରୁଣ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ, ତାରୁଣ୍ୟର ଉସାହ ଓ ସାହସ ଘେନି ଓ ଶାନ୍ତିନିକେତନର ଜ୍ଞାନପୋଷକ ବାତାବରଣ ଯୋଗୁ ସେହି ଅଗମ୍ୟ ଓ ଦୁର୍ଗମ ଜଙ୍ଗଲ ପରିକ୍ରମା କରି ତାଲି ଆସିଛନ୍ତି ।

କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ପରିକ୍ରମାର ସେ ଯେଉଁ ବିବରଣ ଏ ଗ୍ରନ୍ଥ-ଯୁଗ୍ମରେ ଦେଇଛନ୍ତି ତାହା ତାଙ୍କର ବହୁ ପାଠିତ୍ୱର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେବା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ, ଛାପ ମଧ୍ୟ ରଖିଯାଇଛି ତାଙ୍କର ଅପକୃଷ୍ଟତାର, ଭାରୁ କାତାୟତାର ତରୁଣଜନୋଚିତ ପ୍ରଗଲ୍ଭତାର । ଶ୍ରୀମାନ ଆଉ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ପରେ ଏଇ ବହି ଲେଖିଥିଲେ, ଏଇ ଦୁଇଗ୍ରନ୍ଥ ତାଙ୍କର ସାଂପ୍ରତିକ ସାଇକଲର ଏକ ଦୃଢ଼ାୟାଂଶରେ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇ ପାରିଥାନ୍ତା । ମୁଁ ମନେ କରୁଛି ଯେ, ଶ୍ରୀମାନ୍ ନିଜେ ଏହା ବୋଧ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିବେଣି ।

ତେଣୁ ଶ୍ରୀମାନ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କୁ ମୁଁ ଯେ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଜଣାଇଛି ତାହା ତାଙ୍କର ଏଇ ଗ୍ରନ୍ଥ-ନିବିଷ ସିଦ୍ଧି ପାଇଁ ନୁହେଁ, ତାହା ହେଉଛି ଯେଉଁ ସମ୍ଭାବନା ମୁଁ ଦେଖିପାରୁଛି ତାଙ୍କ ଲେଖନୀରେ, ସେଥିପାଇଁ । ତାଙ୍କର ରଚନାଶୈଳୀ ତାଙ୍କର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଜସ୍ବ—ସାବଜ୍ଞାନ, ସହଜ ପ୍ରକାଶ, ବୁଦ୍ଧିରଞ୍ଜିତ, ପ୍ରବାହମାନ, ସୁନ୍ଦର ଗନ୍ଧ୍ୟ । ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ଧର୍ମନୀତି, ସମାଜସଂସ୍କାର ବା ମହିମା ଗୋସାଇଁଙ୍କ ଜୀବନ ଚରିତ ଇତ୍ୟାଦି ଯାହା ଏଇ ଗ୍ରନ୍ଥ ଦୁଇଟିରେ ସେ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି ତାହା ମୁଁ ସେତେ ଉପଭୋଗ କରିନି ଯେତେ କରିଛି ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ଲିଖନ-ପାଟବ । ଏହି ଗନ୍ଧ୍ୟ ଶୈଳୀହିଁ ତାଙ୍କର ଭବିଷ୍ୟତର ସୂଚକ । ତାଙ୍କର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ସବୁ ଠିକ୍ ବା ଭ୍ରାତ ହୋଇପାରେ । ମୁଁ ତ ବୋଧ କରୁଛି ଯେ, ଅଧିକାଂଶ ଭ୍ରାତ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଚର୍ଚ୍ଚପ୍ରବଣତା ଓ ଲିଖନ-ଉଦ୍ଗାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ତ କୌଣସି ଭ୍ରାତ୍ରର ଅବକାଶ ନାହିଁ । ମୁଁ ସେଇଗୁଡ଼ିକ ହିଁ ବେଶ୍ ଉପଭୋଗ କରିଛି ।

ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ଗିତରୁ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ କେବଳ ଅତ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଦାସଙ୍କର ହିଁ ବିସ୍ମୃତ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ମହିମାଧର୍ମ ସମୟରେ ତାଙ୍କର ଗ୍ରନ୍ଥଟି ଏ ବିଷୟରେ ବିସ୍ମୃତତମ ଆଲୋଚନା କହିଲେ ତଳେ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ପଞ୍ଚସଖାମାନଙ୍କ ସମୟରେ ଓ ମହିମାଧର୍ମ ସମ୍ପର୍କରେ ଯାହା ସିଦ୍ଧାନ୍ତ, ତାରି ଉପରେ ମୋର ନିଜର ଯାହା ମତ ତାହାହିଁ କହି ରଖେ ।

ମୋଟ ଉପରେ ସେ ପ୍ରମାଣ କରିବାକୁ ଯାଇଛନ୍ତି ଯେ ମହିମାଧର୍ମ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ନୁହେଁ (ଯାହା ପ୍ରାଚ୍ୟ ବିଦ୍ୟାର୍ଣ୍ଣବ ନଗେନ୍ଦ୍ରନାଥ ବସୁ ତାଙ୍କର ଇଂରାଜୀ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ପ୍ରମାଣ କରିବାକୁ ଯାଇଛନ୍ତି, ପଞ୍ଚସଖା-ଧର୍ମ ସହିତ)

ଦ୍ଵିତୀୟରେ ପଞ୍ଚସଖା ଓଡ଼ିଶାରେ ଧର୍ମ ଜଗତରେ ବିରାଟ ସଂସ୍କାରକ ଗୋଷ୍ଠୀ, କାରଣ ସେମାନେ ତାତ୍କାଳିକ ସରୁମତର ଏକ ସମାଧାନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି ।

ମୁଁ ଦୁଇଟି ଯାକରୁ କୌଣସିଟିରେ ଏକମତ ନୁହେଁ । ପ୍ରଥମେ ମହିମାଧର୍ମର କଥା ଦେଖାଯାଉ ।

ମହିମାଧର୍ମର ତଥାକଥିତ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ଶ୍ରୀ ମହିମା ଗୋସାଇଁଙ୍କ ଜୀବନୀ ରହସ୍ୟାମୟ । ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ସେ ରହସ୍ୟଭେଦ କରିବାକୁ ଆଦୌ ଚେଷ୍ଟା କରିନାହାନ୍ତି । ସବୁକଥା ମାନି ନେଇଛନ୍ତି । ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଜଣେ ଓଡ଼ିଆ ଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ତାକୁ ବର୍ଣ୍ଣିତ କରାଯାଉଛି ଯେ, ସେ ସ୍ବୟଂ ଇଣ୍ଡିଆ ଏବଂ ପ୍ରଥମେ ହିମାଳୟ ଓ କୈଳାଶରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ୧୮୨୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଆସି ପ୍ରଥମେ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପୁରୀରେ ଦର୍ଶନ ଦେଲେ । ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ, ସେତେବେଳକୁ ଇଂରେଜମାନେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ୧୨ ବର୍ଷ ଶାସନ କରିସାରିଲେଣି ଏବଂ ପ୍ରତିବେଶୀ ବଙ୍ଗ ଦେଶରେ ରାଜା ରାମମୋହନ ରାୟଙ୍କ ଅପୌରୁଷିକ ଧର୍ମ ସଂସ୍କାର ସୁପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇ ସାରିଲାଣି । ସମଗ୍ର ଭାରତରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନ ମିସନାରୀ ଦଳ ଦଳ ହୋଇ ଭାରତବାସୀଙ୍କୁ ଅନ୍ଧାରରୁ ଆଲୋକକୁ ନେବାକୁ ବୁଲୁଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ତଥାପି ଧର୍ମର କି ସମୂହ ଗ୍ଲାନି ଘଟିଲା ଯେ ଗଗନୀନ ମହିମା ଗୋସାଇଁ

ରୂପରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ, ପୁଣି ପୁରୀରେ । ପୁଣି ସେ ନିଜକୁ ବୁଦ୍ଧ ବା ପ୍ରବୁଦ୍ଧସ୍ୱାମୀ ରୂପରେ ପ୍ରଚାର ବା କଲେ କାହିଁକି, ପୁଣି ରାତିରେ ନ ଖାଇବା, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଜାତିକୁ ଘୃଣା କରିବା ପ୍ରଭୃତିରେ କି ସତ୍ୟଧର୍ମ ବା ସଂସ୍ଥାପିତ ହେଲା ? ଏ ସବୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର ଲକ୍ଷଣ । ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଓ ଓଡ଼ିଶାର ଗଡ଼ଜାତ ଅଞ୍ଚଳରେ ଏବେ ବି ବଞ୍ଚୁ ରହିଛି । ଖୁବ ସମ୍ଭବତଃ ତଥାକଥିତ ମହିମା ଗୋସାଇଁ ବୌଦ୍ଧ-ନିସେବିତ କୌଣସି ଗଡ଼ଜାତରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ପୌରଜିକତା ଓ ପୌରହିତ୍ୟର ଅନ୍ୟାୟ ଅନାଚାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ସେ ଯେଉଁ ସଂସ୍କାରମୂଳକ ପ୍ରଚାର ଆରମ୍ଭ କଲେ, ସେଥିରେ ବୌଦ୍ଧ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ଧର୍ମର ଏକ ବିଚାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ମିଶ୍ରଣ ସେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ତାହାହିଁ ହେଉଛି ଅଲେଖ ଧର୍ମ ବା ମହିମା ଧର୍ମ । ଏହି ଧର୍ମକୁ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ବୌଦ୍ଧ ପରି ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ବେଦାନ୍ତ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ଏ ଦେଶର ପରଂପରାରୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ, ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଧର୍ମ ବୋଲି ଏହାକୁ ମନେ କରିବାର କୌଣସି କାରଣ ମୁଁ ଦେଖୁନି, ଯଦିଓ ଏହି ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀମାନଙ୍କର କଠୋର ନୈତିକତା, ସରଳ ନିରାହ ଜୀବନ, ନିରାଡ଼ମ୍ବର ନିଷ୍ଠା ଏବଂ ଅପୌରଜିକତା ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣ-ବିରୋଧକୁ ଅନ୍ତରର ସହିତ ମୁଁ ସମ୍ମାନ କରେ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ପୁରୋହିତ ପରିଚାଳିତ ସାଧାରଣ କୁସଂସ୍କାରମୟ ପୌରଜିକ ତଥାକଥିତ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଠାରୁ ଏହି ମହିମାଧର୍ମ ଭେଦ ଭଜରେ । କିନ୍ତୁ ତାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ ଏ ଧର୍ମ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଆଲୋଚନାର ବାହାରେ । ପଣ୍ଡିତମାନେ ଯାଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଓ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଅସ୍ତିତ୍ୱକୁ ସନ୍ଦେହ କରିବା ସ୍ଥଳେ ବହୁପାଠୀ, ବୁଦ୍ଧିମାନ ଚିରରଞ୍ଜନ ମହିମାଧର୍ମ ଉପରେ ବିଶ୍ୱନାଥବାବା ଯାହା କହିଛନ୍ତି ତାକୁ କେବଳ କିପରି ମାନି ନାହାନ୍ତି, ପରିପୋଷଣ ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି, ମୁଁ ଦେଖି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲି ।

ଏ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ସତ୍ୟସନ୍ଧାନାର ଉପଯୁକ୍ତ ନୁହେଁ । ଚିରରଞ୍ଜନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେବା ଉଚିତ ଅନଳଂକୃତ, ନିଷ୍ଠୁର ନିରାଭରଣ ସତ୍ୟ ।

ପଞ୍ଚସଖାମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ‘ଓଡ଼ିଶାରେ ମହିମାଧର୍ମ’ ପୁସ୍ତକର ଶେଷାଂଶରେ ଯାହା କହିଛନ୍ତି ତାହା ସମଗ୍ର ଭାବରେ ଉଦ୍ଧାର କରିବାର ପ୍ରଚ୍ଛୋଦନ ମୁଁ ଏଡ଼ି ପାରୁନି । କୌଣସି ଲେଖକ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ କୃତିତ୍ୱକୁ ଏପରି ସଂକ୍ଷିପ୍ତ-ଜିଟୋଳ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିବାର ମୋ ଆଖିରେ ଏଯାବତ୍ ପଡ଼ିନି । ସେ କହିଛନ୍ତି —

“ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କୁ କେବଳ ଶୂନ୍ୟବାଦୀ ବା କେବଳ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ଲାଳସୀ ମର ଭକ୍ତ ବୋଲି କହିଲେ ଆମେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଗୁରୁତର ଅନ୍ୟାୟ କରିବା । ତତ୍କାଳୀନ କେବଳ ଆମର ଦାନ ମନର ପରିଚୟ ନିଜିବ । ପଞ୍ଚସଖା-ଧର୍ମ ସେ ଯୁଗର ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆପଣାର ଆହ୍ୱାନକୁ ଅନୁକୂଳ କରାଇଛି, ଲୋକଜୀବନର ଗଣ୍ଡିକୁ ଚେରସମେତ ନୂତନ ରସରେ ସମୃଦ୍ଧ କରାଇ ଆକାଶ ଅଭିମୁଖରେ ଶାଖା ପ୍ରସାରି ଦେବାର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଛି । ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କୁ ପ୍ରଥମତଃ ସାମାଜିକ ବିପ୍ଳବୀ ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ସବୁ ଜାତି ସମାନ ବୋଲି କହି ସେମାନେ ଆପଣାକୁ ଗଗବାନଙ୍କର ଶ୍ରେଷ୍ଠସେବକ ଶୂଦ୍ର ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ସମାଜର

ଅଧଃସ୍ତରରେ ପଡ଼ିଥିବା ଜାତିମାନଙ୍କୁ ଜାଗୃତ କରାଇବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖି ସେମାନେ ଏକାଧିକ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖି ଯାଇଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାର ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟକୁ ସଚଳ ଓ ସୁବୋଧ୍ୟ କରିବା ଦିଗରେ ସେମାନେ ଅମର କାର୍ଯ୍ୟ ରଖି ଯାଇଛନ୍ତି । ଆଗରୁ ଧର୍ମର ନିଗୂଢ଼ ଚକ୍ରମାନ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାର ଅପ୍ରଶସ୍ତ ପେଟିକାରେ ମୁଦା ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସମାଜର ମନକୁ ଧର୍ମଗତ କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କଲାଭଳି ଗ୍ରନ୍ଥମାନ ଲୋକବୋଧର ପରିଧିଠାରୁ ଦୂରଦୂରତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା । ଧର୍ମ ଜୀବନରେ ଯାହା କିଛି ଜାଣିବାକୁ ପଡ଼ିଲେ ପୁରୀର ମୁକ୍ତି ମଣ୍ଡପକୁ ଯିବା ଛଡ଼ା ଗତ୍ୟନ୍ତର ନଥିଲା । ସତ୍ୟଧର୍ମ ଏହିପରି ଆୟତନସିଦ୍ଧ ଆଚରଣ ଦ୍ଵାରା ଆପଣାର ଶାନ୍ତାନତା ହରାଇ ବସିଥିଲା । ବ୍ୟାପ୍ତି ହେଉଛି ସାରବତ୍ସାର ପ୍ରଥମ ଗୁଣ । ତେଣୁ ଧର୍ମକୁ ସାରବୀନ କରାଇବାକୁ ହେଲେ ଏହାକୁ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ଓ ସର୍ବଜନବୋଧ୍ୟ କରିବାକୁ ହେବ । ସମସ୍ତେ ଧର୍ମରତକ୍ ବୁଝିବେ, ଆପଣା ବିବେକର ପରଖ ଦେଇ ସମସ୍ତେ ଧର୍ମକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବେ, ଏପରି ଏକ ସୁଯୋଗର କ୍ଷେତ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାରେ ବ୍ରତୀ ହୋଇ ପଞ୍ଚସଖା ସେମାନଙ୍କର ଧର୍ମଜୀବନ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଧର୍ମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଥିବା ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ହେଲା । ସାରବତୀୟା ମହାଭାରତକୁ ଓଡ଼ିଆରେ ଲେଖି ଆଗରୁ ବାଟ କଢ଼ାଇ ଯାଇଥିଲେ । ପଞ୍ଚସଖା ସେହି କାର୍ଯ୍ୟକୁ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଆପଣାର ପ୍ରଥମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ବଜ୍ରାମ ଦାସ ଗୀତା ଓ ରାମାୟଣ ଲେଖିଲେ, ଅତ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ହରିବଂଶର ଅନୁବାଦ କଲେ, ଜଗନ୍ନାଥ ଦାଶ ଗାଗବତ, ଗୀତା ଓ ମହାଭାରତକୁ ଓଡ଼ିଆ କଲେ । ଏଥିଲାଗି ସେମାନଙ୍କୁ ରାଜା ଓ ପଣ୍ଡିତଙ୍କର ସର୍ବଶ୍ରେୟ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର ଚିକ୍ତ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । କେତେଥର ପୁରୀଦାଣ୍ଡରେ ସେମାନେ ଟେକାମାଡ଼ ସହିଛନ୍ତି, କେତେଥର ରାଜାର ଆଦେଶରେ କାରଗାରରେ ବନ୍ଦୀ ହୋଇଛନ୍ତି, ତଥାପି ଶାସ୍ତ୍ରକୁ ସରଳ ଓ ଗାନ୍ଧୀନୁରୂପ କରି ସେଥିରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅଧିକାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଇବାର ଶପଥରୁ ସେମାନେ କଦାପି ନିର୍ବର୍ତ୍ତ ନାହାନ୍ତି ।” (ପୃ ୨୬୨-୬୩)

ଲେଖକ ଯାହା କହିଛନ୍ତି ତାହା ଅସତ୍ୟ ନୁହେଁ । ସମସାମୟିକ ଭାରତରେ ପ୍ରାୟ ପ୍ରତି ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷାରେ ସଂସ୍କୃତକୁ ନ ଅନାଇ ନିଜର ଭାଷା ନିଜେ ତିଆରି କରିବାର ଯେ ଏକ ପ୍ରୟତ୍ନ ଘଟିଥିଲା, ତାହା ମଧ୍ୟ ଲେଖକ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ କୃତିତ୍ଵ କିଛି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସାଧାରଣ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ଧର୍ମ ଓ ସାହିତ୍ୟର ସେମାନେ ଯେଉଁ ଆଦର୍ଶ ଥୋଇ ଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି ତାହାର ପାଳନୀୟତା ଓ ସମ୍ମାନୀୟତାରେ ମୁଁ ଘୋର ସନ୍ଦିହାନ । ଯେଉଁମାନେ ନିଜକୁ ପୂର୍ବଜନ୍ମରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସୁଦାମା, ସୁବଳ, ମଧୁ ପ୍ରଭୃତି ସଖା ବୋଲି ପ୍ରତାର କରି ଯାଇଛନ୍ତି, ପୁଣି ଏଣେ ନାଜତିପା ଓ ଷଡ଼ତକ୍ତ ଭେଦ ସହ ନାମୋଚ୍ଚାରଣର ମହାତ୍ମ୍ୟ ଗାନ କରି ଧର୍ମଜୀବନର ଏକ ଆବୁରୁଜାବୁର ବାଦି ଥୋଇଛନ୍ତି, ଜାତି ଆଗରେ କି ମହାନ ଆଦର୍ଶ ସେମାନେ ଥୋଇଗଲେ ମୁଁ ବୁଝି ପାରୁନି । ପ୍ରାଚୀନଦୀ କୂଳରେ ପଞ୍ଚସଖା ଥରେ ଏକତ୍ର ହୋଇ ଧର୍ମର ଏକ ସର୍ବସମ୍ମତ ମାର୍ଗ ଆବିଷ୍କାର କରିବାର ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ ବୋଲି ପୋଥିରେ ନାନା ସ୍ଥାନରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ଅତ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କ ଭାଷାରେ ।

ଆଜ୍ଞାପାଇ ଆମେ ପାଞ୍ଚଜଣ ଯେ ଅଛନ୍ତି
ମନଯାନ ଚଳିଲା ବହନ ପ୍ରବେଶକୁ ।
ରକ୍ଷା, ତପା, ସନ୍ଧ୍ୟାସା, ନାମକ ବୀରସିଂହ
ଲୋହିଦାସ ବାଉଳି, କପିଳ ଯେତେ ସଙ୍ଗ ।
ସଭା ମଣ୍ଡାଲଣ ଯେ ବସିଲେ ସର୍ବେ ତପା
ପଚାରିଲେ ପ୍ରଭୁକୁ କି ଆଜ୍ଞାଛତି ଥାପି ।
କହିଲେ ମୁଁ ଶୂନ୍ୟମନ୍ତ୍ର ଯନ୍ତ୍ର କରି ନ୍ୟାସ
ତପାମାନେ ଜୟ ଜୟ କଲେ ଯେ ପ୍ରକାଶ ।

ଚିରରଞ୍ଜନ କ'ଣ ସତରେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ଯେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ, ବଳରାମ ଦାସ,
ଯଶୋବନ୍ତ, ଅନନ୍ତ, ଅତ୍ୟୁତ ଏ ପାଞ୍ଚଜଣ ଯାକ ପୁରୀରୁ ପ୍ରାଚୀକୂଳକୁ ମନଯାନରେ ଯାଇ
'ବହନ' ପହଞ୍ଚିଲେ ? ଉପରୋକ୍ତ କେତୋଟି ପଂକ୍ତିରେ କି ବିରାଟ ତୁଚ୍ଛ ଦର୍ଶନ ବା ଚକ୍ରର
ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରାଯାଇଛି ଯେ ତପା ରକ୍ଷିମାନେ ଜୟ ଜୟ ଗାଇ ପକାଇଲେ ?

କେତେବର୍ଷ ତଳେ କେବଳ ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ଧର୍ମୀୟ କୌତୁହଳ ମେଣ୍ଟାଇବା ପାଇଁ ମୁଁ
ବି ଏଇ ପଞ୍ଚସଖା ସାହିତ୍ୟ କିଛି କିଛି ପଢ଼ିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲି । ଦେଖିଲି, ପଞ୍ଚସଖା ଦର୍ଶନ
ବା ଚକ୍ର ବା ଧର୍ମ ନାମରେ ଯେଉଁ ରଡ଼ି ଶୁଣିବାକୁ ମିଳେ ତାହା କେବଳ ଏକ ବିପୁଳ ପାଁକା
ଆବାଜ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ । ଗୋପା ଓ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ରାସଲୀଳା, ଟେଟନ୍ୟାଙ୍କ କାର୍ତ୍ତବୀର୍ୟ ଆଉ
ହୁଁ, ଭୁଁ, ଶୁଁ, ମିଶି ଏ ଏକ ଦୁର୍ଗାହ୍ୟ, ଅସ୍ୱାଦ୍ୟ, ଓ ଦୁଷ୍ପାତ୍ୟ ଯାଇ, ଯାହାକୁ ଖାଇ ଓଡ଼ିଆ
ଛଅଶ ବର୍ଷ ହେଲା ମାନସିକ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଡ଼ିସପେପସିଆ ଭୋଗୁଛି । ଏପରି ଖେତୁଡ଼ି ନକରି
ଏମାନେ ଯଦି କେବଳ ଗୀତାର ଆଦର୍ଶକୁ ଜାତି ଆଗରେ ଧରି ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାନ୍ତେ
ତେବେ ମୁଁ ମନେକରେ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ପରେ ପରେ ଓଡ଼ିଆମାନେ ଯେ ସବୁକ୍ଷେତ୍ରରେ ଚିତ୍ତପଟାଙ୍ଗ
ଦେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ, ତା' ହୋଇନଥାନ୍ତା । ସମବାକାନ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ସରକାରୀ ତାହାହିଁ
କରି ମରହଟ୍ଟାର ପ୍ରାଣରେ ଧର୍ମ-ଯୁଦ୍ଧର ଅଗ୍ନି ଅନିର୍ବାଣ ରଖି ପାରିଲେ । ତାହାଦ୍ୱାରା ସମଗ୍ର
ଭାରତବର୍ଷ ଉପକୂଳ ହେଲା । ଶିବାଜୀ ଓ ପେଶ୍ୱାମାନେ ଯେ ବିରାଟ ମୋଗଲ ସାମ୍ରାଜ୍ୟକୁ
କେତୋଟି ବର୍ଷ ଭିତରେ ନାମାବଶେଷ ମାତ୍ର କରିଦେଲେ, ସେ ପ୍ରେରଣାର ଉସ୍ତ କେଉଁଠି ?
ଆଉ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କର ଠିକ୍ ସେଇ ଯୁଗରେ ଏପରି ଅଧଃପତନ ହେଲା କାହିଁକି ?

ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟିକ ଦୃଷ୍ଟିର ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଯାଇ ଚିରରଞ୍ଜନ ରଞ୍ଜୟ ;
ରାଧାନାଥୀୟ ଓ ଆଧୁନିକ — ଏ ସବୁ ଯୁଗର ସାହିତ୍ୟକୁ ନିନ୍ଦା କରିବାକୁ ଛାଡ଼ି ନାହାନ୍ତି ।
ଏବେ ସମାଲୋଚନା କହିଲେଇ କାହାକୁ ନ କାହାକୁ ଗାଳି ଦେବା ହେଉଛି ରୀତି । କିନ୍ତୁ
ଶ୍ରୀମାନ ଚିରରଞ୍ଜନଙ୍କ ପରି ବହୁ ପାଠୀ ତରୁଣ ବି ସେଇ ପ୍ରଲୋଭନ ଏଡ଼ି ପାରିଲେନି ଦେଖି
ମୁଁ ଦୁଃଖିତ ହେଉଛି । ଏହାଦ୍ୱାରା ସେ ନିଜର ସମାଲୋଚକର ଗୌରବାନ୍ୱିତ ଆସନକୁ ଶସ୍ତା
ଜୟକାରର ଭାବପ୍ରବଣତାରେ ତ୍ୟଜ କରି ଦେଇଛନ୍ତି ।

ପ୍ରଥମ ପ୍ରଶ୍ନ ଏଇ ଯେ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ରଚନାସ୍ଥିତିର କେତେଅଂଶ ପ୍ରକୃତରେ ସାହିତ୍ୟ ପଦବାଚ୍ୟ ? କଅଣ, ଯାହା କିଛି ପଦ୍ୟରେ ଲେଖା ହେଇଛି ଓ ଯାର ବୟସ ଅତତଃ ପଚାଶ ବର୍ଷରୁ ଅଧିକ ହୋଇଗଲା, ସେ ସବୁ ବିନା ବିଚାରରେ ସାହିତ୍ୟିକ ଗୌରବ ପାଇଯିବେ ? ଏଯା କଣ ବୋଧହୁଏ ସାହିତ୍ୟିକ ମାନଦଣ୍ଡ ? ନଚେତ୍ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ତାଙ୍କର ସାରା ବହିଟିରେ ପଞ୍ଚସଖା ସାହିତ୍ୟ ବିଶେଷତଃ ଅତ୍ୟୁତାନନ୍ଦକ ବହିମାନଙ୍କରୁ ଯେଉଁ ସବୁ ରାଣି ରାଣି ଉଦାହରଣ ଥୋଇଛନ୍ତି, ଉପର ନିକଷରେ ଅଳଙ୍କାରର ପରିମାପରେ ସେଥିରୁ ଗୋଟିଏ ହେଲେ ସାହିତ୍ୟର ଗୌରବ ପାଇବାର ଯୋଗ୍ୟ ହେବେ କି ? କୌଣସି ଲେଖକ ଯଦି କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ବା ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ବଡ଼ କରିବାପାଇଁ ସର୍ବସମ୍ମତ ମାନଦଣ୍ଡମାନଙ୍କର ପ୍ରଥମେ ମୁଣ୍ଡକାଟ କରେ, ତେବେ ଅବଶ୍ୟ ଆମର କିଛି କହିବାର ନାହିଁ । ତେବେ ମନେ ରଖିଲେ ଭଲ ହେବ ଯେ, ତାହାଦ୍ୱାରା କ୍ଷତି ହୁଏ ସମଗ୍ର ସାହିତ୍ୟର ଓ ଜାତିର ।

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ କହିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ଯେ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ହିଁ ଓଡ଼ିଆ ମାଟିର ପ୍ରକୃତ ସାହିତ୍ୟ । ବାକୀ ସବୁ ଅର୍ଥାତ୍ ରଞ୍ଜୟ, ରାଧାନାଥୀୟ, ଆଧୁନିକ ସମସ୍ତେ ପରଦେଶୀ । ଏହା ଏତେ ଅସତ୍ୟ, ଅଯୌକିକ ଓ ଅବାସ୍ତବ ଯେ, ଯାର ଆଲୋଚନା ବା କ'ଣ କରିବି ? ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ‘ବକୁନାଡ଼’ ଓ ହୁଁ, କୁଁ, ଖୁଁ ହେଲା ଓଡ଼ିଆ ମାଟିର ପ୍ରାଣ ଆଉ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଗୀତ, ରାଧାନାଥଙ୍କ ଉଷା ଓ ଚିଲିକା, ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ନାନା ବାୟାଗୀତ, ବୈଷ୍ଣବ ପାଣିକ ଯାତ୍ରା—ଏ ସବୁରେ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ପ୍ରାଣର ସ୍ପର୍ଶ ନାହିଁ ? ଏପରି କହିବାର ଯୁକ୍ତି କ'ଣ ମୁଁ ବୁଝି ପାରୁନି । ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ମୁଁ ଅଧିକ ବାଦାନ୍ତବାଦ କରିବାକୁ ଚାହେନା । ଏହିପରି ମୁଁ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ଅଧିକାଂଶ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ସଙ୍ଗେ ଏକମତ ହୋଇ ପାରୁନି । ମୁଁ ମନେ କରୁଛି ଯେ ସେ ସବୁ ଅପରିପକ୍ୱ ଚାରୁଣ୍ୟର ପତ୍ର । କିନ୍ତୁ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ପଛେ ଭ୍ରାତ ହେଉ, ତାଙ୍କ ସାଧନାର ବଳିଷ୍ଠତା ଓ ସମ୍ଭାବନାରେ ମୁଁ ମୁଗ୍ଧ । ମୁଁ ଆଶା କରୁଛି ଯେ, ସେ ବ୍ରତୀ ହେଲେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ କିଛି ମୂଲ୍ୟବାନ ଦ୍ରବ୍ୟ ଦେଇ ଯାଇ ପାରିବେ । କେବଳ ସେଇ ଆଶାରେ ହିଁ ମୁଁ ଶ୍ରୀମାନଙ୍କର ବହି ଦୁଇଟିର ଦୋଷ ଦେଖାଇବାରେ ଏତେ ଚେଷ୍ଟା କରିଛି । ଏହା ଶ୍ରଦ୍ଧା-ପ୍ରସୂତ । ଭୁଲ ଦେଖାଇ ମଧ୍ୟ ତରୁଣ ପଣ୍ଡିତଙ୍କୁ ମୁଁ ଉତ୍କଳର ସାରସ୍ୱତ ମନ୍ଦିର ପ୍ରାଙ୍ଗଣକୁ ସାଦର ଆହ୍ୱାନ ଜଣାଉଛି । କାରଣ ସାଧନା କରୁ କରୁ ଭୁଲ ଗୁଡ଼ିକ ଆପେ ଆପେ ଖସିଯିବ ଏବଂ ରହିଯିବ କିଛି ଖାଣ୍ଡି ରତ୍ନ ଯାହାପାଇଁ ହିଁ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ହୁଏତ ବୁଦ୍ଧିବାଦୀ ଭାବରେ ଜଡ଼ ହୋଇଛନ୍ତି ।

(ଏହି ଆଲୋଚନା ଝଙ୍କାର ୭ମ ବର୍ଷ/୩ୟ ସଂଖ୍ୟା/୧୩୨୨ ସାକ୍ଷର ପ୍ରକାଶିତ । ଶ୍ରୀ ମାୟାଧର ମାନସିଂହଙ୍କର ଏହି ଆଲୋଚନାକୁ ଚିତ୍ତରଂଜନଙ୍କ ଶିକ୍ଷକ-ସାହିତ୍ୟିକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ପ୍ରଥମ ନିରପେକ୍ଷ ଆକଳନ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ ।)

ମନସ୍କା ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ

ବିଶିଷ୍ଟ ଚିନ୍ତାମାୟକ ପ୍ରଫେସର ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସଙ୍କ ପଞ୍ଚସ୍ରରାତନ କବୁଦିବସ, ୨୯
ଅକ୍ଟୋବର, ଅବକାଶରେ ତାଙ୍କର ଜୀବନ ଓ ସାଧନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଏକ ଅତରଙ୍ଗ
ଆଲୋଚ୍ୟ ଉପସ୍ଥାପନା କରନ୍ତି ପ୍ରଫେସର ଦାଶରଥ ଦାସ

ଏପ୍ରିଲ ପହିଲା । ଉତ୍କଳ ଦିବସ । ବୋଧହୁଏ ୧୯୮୬ର କଥା । ରେଭେନ୍ସା
କଲେଜର ପଦାର୍ଥ ବିଜ୍ଞାନ ଲେକ୍ଚରର ଥିଏଟରରେ ଆୟାଜିତ ହୋଇଥାଏ ସଭା । ବକ୍ତା ଭାବରେ
ଉପସ୍ଥିତ ଆତି ତଃ ସଦାଶିବ ମିଶ୍ର, ଶ୍ରୀ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ ଓ ଶ୍ରୀ ସୌମ୍ୟରଞ୍ଜନ ପଟ୍ଟନାୟକ ।
ସଭା କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା କରୁଥାନ୍ତି ତଦାନାତନ ଉପାଧ୍ୟକ୍ଷ ତଃ ଦେବକାନ୍ତ ମିଶ୍ର । ସଭାକକ୍ଷ
ଶ୍ରେତା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ପ୍ରଥମେ ଭାଷଣ ଦେଲେ ତଃ ସଦାଶିବ ମିଶ୍ର । ସାର୍ ଚାରିଗଲେଣି, ଏବେ
ବି କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ହାସ୍ୟୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ମୁଖ, ପରିମିତ ଅଥଚ ବିଦଗ୍ଧ ବାକ୍‌ବିଳାସ ଓ ପରିଶ୍ରାନ୍ତିତ
କୌତୁକବୋଧ ବା Wit ଆମ ସ୍ମୃତିରେ ସେମିତି ଜୀବନ୍ତ ଅଛି । ସ୍ମୃତନ୍ତ ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶ ଗଠନର
ସ୍ମୃତି ଓ ଇତିହାସ ଯେ ଏତେ ତମଜାର ଭାବରେ କୁହାଯାଇପାରେ, ସେଦିନ ସାର୍‌ଙ୍କ ଭାଷଣ
ଶୁଣି ନଥିଲେ ବୁଝି ହୋଇନଥାନ୍ତା । ତାଙ୍କ ପରେ କହିବେ ଶ୍ରୀ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ । ତଃ ଦେବକାନ୍ତ
ମିଶ୍ର ତାଙ୍କ ସ୍ୱଭାବସୁଲଭ ମୃଦୁ ମଧୁର ହାସ୍ୟୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ଭଂଗୀରେ ପରିଚିତ କରାଇଦେଲେ,
“ଜ୍ଞାନର ସବୁ ବିଭାଗର ତାଙ୍କର ସହଜ ସଞ୍ଚରଣ, ଏପରି କୌଣସି ବିଷୟ ନାହିଁ ଯେଉଁ
ବିଷୟରେ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ କହି ନ ପାରିବେ ।” ଏପରି ଭକ୍ତି ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ ତଃ ସଦାଶିବ ମିଶ୍ର ଅସହିଷ୍ଣୁ
ହୋଇଉଠିଲେ, ତାଙ୍କ ଆଖିରେ ସ୍ୱଭାବ ସୁଲଭ ରଙ୍ଗୀରେ ତାଙ୍କୁ ସକୌତୁକ ବ୍ୟଙ୍ଗ ପୁଟିଉଠିଲା ।
ସେ ଯେପରି ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନମତି ସଂପନ୍ନ ଠିକ୍ ସେମିତି ବି ଉପସ୍ଥିତ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର ଦାନ ସୁକୁଶଳ ।
ଅଯଥା ଉଠି ମତବ୍ୟ କରିଦେଲେ “ଯେ ସବୁ ବିଷୟରେ କହି ପାରନ୍ତି ସେ କୌଣସି ବିଷୟର
କିଛି ଜାଣି ନଥାନ୍ତି ।” ଶ୍ରେତାଗଣ ସ୍ତମ୍ଭାବୃତ । କିପରି ଗ୍ରହଣ କରିବେ ଏପରି ବିରୂପ ମତବ୍ୟକୁ
ଚିତ୍ତବାନ୍ତୁ ? ପରିସ୍ଥିତି କ’ଣ ଘଟିବ ? ଚିତ୍ତବାନ୍ତୁ ବି କିଛି କମ୍ ବିରୂପ ପରାୟଣ ନୁହଁନ୍ତି । ବି
ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ପ୍ରକାଶ କରିବେ ସେ ? ସେ କିନ୍ତୁ ଧୀର ସ୍ଥିର ଭାବରେ ତାଙ୍କର ଭାଷଣ ଆରମ୍ଭ
କଲେ, ଯେପରି ମତବ୍ୟଟିକୁ ଶୁଣି ନାହାନ୍ତି । ଆଖି ଓ ମୁଖରେ କିନ୍ତୁ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ପୁଟି ଉଠୁଥାଏ,
ଭାଷାରେ ବି । ତଃ ସଦାଶିବ ମିଶ୍ର ଯେଉଁ ବିଷୟରେ କହିଛନ୍ତି ସେ ସେହି ବିଷୟରେ କହିବେ ।
କହିଲେ ବି । ସ୍ମୃତନ୍ତ ଉତ୍କଳ ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପୁଣି ଏତେ କଥା ଅକୁହା ଥିଲା ?
ତଃ ସଦାଶିବ ମିଶ୍ର ଶ୍ରେତାଙ୍କୁ ଇତିହାସର ଗାସମାନ ସ୍ତରଟି ସହିତ ପରିଚିତ କରାଇଥିଲେ,
ଶ୍ରୀ ଦାସ କାହିଁ କେତେ ଗଭୀରକୁ ଘେନିଗଲେ । ଇତିହାସ ଜୀବନ୍ତ ହୋଇଉଠିଲା । ଭାଷଣଟି
ସେଦିନ ତଃ ମିଶ୍ରଙ୍କ ଭଗ୍ନ ମତବ୍ୟର ଯଥୋଚିତ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର ଥିଲା । ତଃ ମିଶ୍ର କିଛି କମ୍ ଅପସ୍ମୃତ
ହୋଇ ନଥିଲେ । ଅବଶ୍ୟ ସଭାଟି ସେଦିନ ସବୁ ଦିଗରୁ ସାଫଲ୍ୟ ମଣ୍ଡିତ ହୋଇଥିଲା,

ସୌମ୍ୟବାବୁ ଓ ଦେବକାନ୍ତ ବାବୁ ଚମତ୍କାର ଭାବରେ ନିଜ ନିଜର ବକ୍ତବ୍ୟ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ପ୍ରକୃତରେ ଭାଷଣଗୁଡ଼ିକ ଥିଲା ପରସ୍ପରର ଉଦ୍‌ଘାଟକ ଓ ପରିପୂରକ ।

ଏଠାରେ ପ୍ରସଙ୍ଗଟିକୁ ଅବତାରଣା କରିବାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି, ସଭାରେ ବକ୍ତାଙ୍କୁ ପରିଚିତ କରାଇବାବେଳେ ପ୍ରାୟ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି କରାଯାଇଥାଏ । ପ୍ରଫେସର ମିଶ୍ର କଥାଟାକୁ ଆକ୍ଷରିକ ଅର୍ଥରେ ଗ୍ରହଣ କରି ନଥିଲେ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା । ତେବେ ଚିନ୍ତାମୟଙ୍କ ଦାସକ କ୍ଷେତ୍ରରେ କଥାଟିରେ ବିଶେଷ ଅତିରଂଜନ ନଥିଲା । ଦେବକାନ୍ତ ମିଶ୍ର ଚିନ୍ତାମୟଙ୍କୁ ଭଲ ଭାବରେ ଜାଣନ୍ତି । ସେ ପ୍ରାୟ ସତ କଥାଟି କହିଥିଲେ । ପ୍ରକୃତରେ ଜ୍ଞାନ ଜଗତର ବିଭିନ୍ନ ଓ ବିଚିତ୍ର ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତାବାବୁ ଆଗ୍ରହୀ; ଶିକ୍ଷା, ଧର୍ମ, ଇତିହାସ, ରାଜନୀତି, ସଂସ୍କୃତି, ଦର୍ଶନ, ନୃତ୍ୟ, ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ, ସମାଜବିଜ୍ଞାନ ଓ ସାହିତ୍ୟ- ଏସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାଙ୍କର ଗୁରୁ ଦାର୍ଶନିକଙ୍କୁ ଭଲ ଏନସାଇକ୍ଲୋପେଡ଼ିକ୍ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଅବିସମ୍ଭାବିତ । ପ୍ରକୃତରେ ଓଡ଼ିଶାରେ କାହିଁକି ଭାରତରେ ତାଙ୍କପରି ବିଦ୍ୱାନ ଓ ମୁକ୍ତମାନର ବିବେକବାନ ମଣିଷ କୃଚିତ ଥିବେ । ଖଦଡ଼ ଧୋତି ପଞ୍ଜାବୀ ପରିହିତ ଅନୁକୃତ ସରଳ ଲୋକଟିକୁ ଦେଖିଲେ ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ କୃତିତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ହୁଏତ ଅବଧାରଣା କରିହେବ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଭାଷଣ ଶୁଣିଲେ କି ଲେଖା ପଢ଼ିଲେ ମନସ୍ତା ଲୋକଟିକୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସମ୍ମାନ ନ ଜଣାଇବାରେ ଗତ୍ୟନ୍ତର କାହିଁ ? ଲେଖନୀ ତାଙ୍କର ଧାରାସ୍ରାବୀ । ବିଶେଷତଃ ପ୍ରବଂଧ ରଚନାରେ କୃତିତ୍ୱ ଅସାମାନ୍ୟ- ଯାହାଙ୍କର ଉଭୟ ପୂର୍ବପୁରୀ ଓ ଉତ୍ତରପୁରୀ ଅନୁପସ୍ଥିତ । ପ୍ରକୃତରେ ଚିନ୍ତାମୟ ତୁଳନାର୍ହତ ।

x

x

x

ଚିନ୍ତାବାବୁ ବହୁ ବିଚିତ୍ର ଅଭିଜ୍ଞତାସଂପନ୍ନ । ଅଧିକତଃ ସେ ଦେଶବିଦେଶର ବହୁ ସ୍ଥାନ ବୁଲିଛନ୍ତି ଓ ବହୁ ଭାଷା ଶିଖିଛନ୍ତି, ଲୋଖାଲୋଖ ଓ ପଢ଼ାପଢ଼ିରେ ସବୁଦିନେ ଉସାହୀ ଓ ମନୋଯୋଗୀ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ସଂସାର ଓ ପରିବାର ରହିଯାଇଛନ୍ତି ନେପଥ୍ୟରେ, ଯଦିଓ ଗାହ୍ୟସ୍ଥାଧର୍ମ ପାଳନରେ କି ସାମାଜିକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟରେ ଅବହେଳା କରିବାର ଅପବାଦ ନାହିଁ । ସେ ପଢ଼ିଛନ୍ତି ଆମ ସମୟର ଯାହାସବୁ ପାଠ୍ୟ । ତାଙ୍କ ପଠନର ପରିଧି ବିରାଟ । ବୋଧର କ୍ଷିପ୍ରତା ବି ଅସାମାନ୍ୟ । ବିଶେଷତଃ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ, ସମାଜବିଜ୍ଞାନ, ନୃତ୍ୟ, ଦର୍ଶନ ଓ ସାହିତ୍ୟ ସଂଲଗ୍ନ ଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକରେ ଉତ୍କଳତ ଭାବରେ ବିଦ୍ୱାନ ସେ । ତଥ୍ୟ ଓ ତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ବି । Wisdom, Knowledge ଓ Information ତାଙ୍କଠାରେ ନିର୍ବିରୋଧ ସମନ୍ୱୟରେ ଉପନୀତ । ଅଧିକତଃ ସେ ବହୁ ଭାଷାବିତ୍, ପଣ୍ଡିତ ଓ ମନସ୍ତା ବି । ଆହୁରି ଆନନ୍ଦର କଥା ଯେ, ସେ କେବଳ ବିଶ୍ୱରେ ଯାହା କିଛି ଭଲ କଥା ଲେଖାଯାଇଛି ବା ଜାତ ହେଉଛି ତାହା ଜାଣି କ୍ଷୀତ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି, ସେହି ସବୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଚିନ୍ତା ଓ ବିଚାରକୁ ଆମକୁ ଜଣାଇବାକୁ ଚାହଁଛନ୍ତି — ଉଭୟ ମୌଳିକ ରଚନା ଓ ଅନୁବାଦରେ । ଅନୁବାଦ ଓ ମୌଳିକ ରଚନାର ସଂଖ୍ୟା ଉଭୟ ଗୁଣାତ୍ମକ ଓ ପରିମାଣାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏତେ ବିରାଟ ଯେ, ତାହା ଅନ୍ୟ କାହାର ୭୪ ବର୍ଷର

ଜୀବନକାଳ ମଧ୍ୟରେ ଭାବି ହେବ ନାହିଁ । ଶ୍ରମ ଓ ଅଧ୍ୟବସାୟ ବିଶାଳ । ଅନୁବାଦରେ କ'ଣ ନ କରିଛନ୍ତି ଚିରବାଚୁ ? ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧିଙ୍କର ଅଧିକାଂଶ ରଚନାକୁ ସେ ଅନୁବାଦ ମାଧ୍ୟମରେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆଣିଛନ୍ତି, ଅନୁବାଦ ବି କରିଛନ୍ତି ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦଙ୍କ ବିଦ୍ୟାଜୀବନ ଯୋଗସମନ୍ୱୟ ଓ Human cycle ବା ମାନବଯୁଗଚକ୍ରକୁ । ଶ୍ରୀମାଳ ମାତୃ ରଚନାବଳୀର ୪ର୍ଥ, ୫ମ ଓ ୮ମ ଖଣ୍ଡର ଅନୁବାଦ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଅନୁବାଦ କୃତିତ୍ୱର ଅଟୁଛି । ଅଧିକତ୍ର ଓଡ଼ିଆଏ ତାଙ୍କରି ଅନୁବାଦ ପ୍ରସାଦରୁ ଆହୁରି ଅନେକ ଭଲ ବହି ପଢ଼ିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇଛନ୍ତି ଯଥା: ମୋ ଜୀବନ ସାଧନା: ଆଲବର୍ଟ ଶ୍ଟାଇନବେର୍ଗ (୧୯୬୦) ଡକ୍ଟର ଜିଭାରୋ, ଦାସିସିଲିଆ, ସନ୍ତୋହନ, ଚାଷୀ, ରାଜକୁମାର, ପ୍ରଥମ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି, ରବୀନ୍ଦ୍ର ଗଜପତି, ରୁଷିଆ ଚିଠି, ବିନୋଦିନୀ, ଦୁଇ ଭଉଣୀ ଓ ବିଦ୍ରୋହୀ ଆତ୍ମା ଇତ୍ୟାଦି । ସିଧା ସେ ଫିନିସ୍, ଜର୍ମାନ୍ ଓ ପରାସୀ ଭାଷାରୁ ଅନୁବାଦ କରି ପାରନ୍ତି । ଅନୁବାଦରେ ତାଙ୍କର ନିର୍ବାଚନ ଅଛି, ଅଛି ବି ଦାୟିତ୍ୱଶୀଳତା । ଅନୁବାଦକୁ ସେ ଯଥାସାଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ଏକାଧାରରେ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଓ ସୁନ୍ଦର ।

ମୌଳିକ ରଚନାର ସଂଖ୍ୟା ବି କିଛି କମ୍ ନୁହେଁ । ‘ଶିଳାତୀର୍ଥ’ ଓ ‘ଏଡେଲ୍‌ଜ ଇସ୍ତାଏଲ୍’ ଭଳି ଗ୍ରନ୍ଥଗଣାଗଣା ଯେପରି ଦକ୍ଷତାର ସହ ଲେଖିପାରନ୍ତି ସେପରି ଉତ୍ସାହରେ ବି ଲେଖିପାରନ୍ତି ‘ରୋହିତର ଡାଏରୀ’ (ବହୁଖଣ୍ଡରେ ବିଭକ୍ତ) । ପ୍ରବନ୍ଧ ସଙ୍କଳନ ଓ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନାରେ ସଂଖ୍ୟା ଅନେକ । କେତେଗୁଡ଼ିକର ନାମୋଲ୍ଲେଖ ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରୟୋଜନ । ଯଥା-ସଂସ୍କୃତି ଓ ଓଡ଼ିଶା, ଓଡ଼ିଆ ସଲ୍ଲସାହିତ୍ୟ, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସାଂସ୍କୃତିକ ବିକାଶଧାରା, ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ, ଶିକ୍ଷାରୁ ସଂକ୍ରମଣ, ସମାଜ ଗାନ୍ଧି ଓ ଗୋପବନ୍ଧୁ, ଜାତିରେ ମୁଁ ଯବନ, ମା ନିଷାଦ, ପଣ୍ଡାଦି ଦିଶିଦିଶି, ତରଙ୍ଗ ଓ ତଡ଼ିତ, ଶିଳା ଓ ଶାଳଗ୍ରାମ, ଏକଲବ୍ୟ କାହାଣୀ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧ, କେତେ ଦିଗନ୍ତ, ନଈ ଦର୍ପଣେନ, ଅରମ୍ୟରଚନା, ଓଡ଼ିଆ ଓ ଓଡ଼ିଶା ଏବଂ ବିଶ୍ୱକୁ ଗବାକ୍ଷ ଇତ୍ୟାଦି । ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ ବି ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି କେତେକ ବହି ଓ ପ୍ରବନ୍ଧ । ତତ୍ତ୍ୱଧ୍ୟାତୁ Studies in Medieval Religions of Orissa ଓ Glimpses into Oriya Literature ର ନାମ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ତେବେ ସେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଇତିହାସରେ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଭାବରେ ଉତ୍କଳ ସିଦ୍ଧିର ଅଧିକାର ଭାବରେ ସ୍ୱୀକୃତ ।

ଚିରବାଚୁ ପ୍ରାଚୀନ୍ଧକ । ଜଗତ, ଜୀବନ ଓ ସମାଜ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତାଙ୍କର ଜିଜ୍ଞାସା ଓ କୌତୁହଳର ସୀମା ନାହିଁ । ତେବେ ତାଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧର ଖୋଟିଏ କକ୍ଷପଥ ଅଛି । ସେ ଜୀବନସାରା ଅଳ୍ପ କେତୋଟି କଥା ଚାହାନ୍ତି; Wisdom (ପ୍ରଜ୍ଞା), ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରପ୍ରୀତି, ପ୍ରତିବାଦର ସୁହା ଓ ମଣିଷର ମୁକ୍ତି । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ବକ୍ତବ୍ୟ ଅଛି, ଯେଉଁ ବକ୍ତବ୍ୟ ଧର୍ମ, ଦର୍ଶନ, ସଂସ୍କୃତି, ସମାଜ, ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ତଥା ରାଜନୀତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ମୁକ୍ତିବୁଦ୍ଧିର ପ୍ରବଳ ପ୍ରବାହରେ ସ୍ନାତକାୟ, ଜଡ଼ାବୃତ୍ତ, ସମୟବିରୁଦ୍ଧ ଅଭ୍ୟାସାଶ୍ରୟୀ, କାଏମୀ ପ୍ରାଚୀନ ତଥା ପ୍ରଚଳିତ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ବିଲୋପନ ଓ ନିମଜ୍ଜନ କକ୍ଷପଥରେ ସଦା ଘୁରୁଥାଏ । ଯେଉଁ ଦେଶରେ ଗ୍ରହଣହୀନ ବର୍ଜନ ଓ ଆନନ୍ଦହୀନ ଧର୍ମ ସାହିତ୍ୟ

ସାଧନା ଚାଲିଛି, ଯେଉଁଠି ପରଂପରାଗ୍ରସ୍ତ ବାର୍ତ୍ତାଙ୍କର ଉପାସନା ଚାଲିଛି, ସେଠାରେ ସେ ତାରୁଣ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ସ୍ବାଧୀନତାର ବାୟୁ ପ୍ରବାହିତ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ଲେଖାରେ ପ୍ରଜ୍ଞା, ପ୍ରତିବାଦର ସୂକ୍ଷ୍ମ, ସ୍ବକୃମିରର ନବୀକରଣ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଓ ମଣିଷର ମୁକ୍ତି ଆକାଂକ୍ଷାର ସମୀକରଣ ଘଟିଛି । ବିଶ୍ବକୁ ଗବାକ୍ଷ ଲୋଡ଼ା । ‘ବିଶ୍ବକୁ ଗବାକ୍ଷ’ର ଶେଷ ଅଧ୍ୟାୟରେ ସେ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠାଇଛନ୍ତି, “ମଣିଷର ସେହି ଅସଲ ବକ୍ତବି କ’ଣ ? ତାର ଦୁଃଖ ଅପନୋଦର ଅସଲ ଉପାୟଟି କ’ଣ ?” ଆଉ ଉତ୍ତର ବି ଦେଇଛନ୍ତି । ସେହି ଉତ୍ତରରେ ତାଙ୍କ ‘World View’ ପ୍ରତିପକ୍ଷିତ, ମେଦିନୀ-ଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ । ସେ କହନ୍ତି, “ଆପେ ଆପଣାକୁ ହିଁ ସବା ଆଗେ ନ ଦେଖୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ମେଳରେ ଆପଣାକୁ ଦେଖୁପାରିଲେ ଏବଂ ଯେଉଁଭଳି ଏକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦ୍ବାରା ପୃଥିବୀର ଅଧିକାଂଶ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଆମ ଆପଣାକୁ ନ ଦେଖୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ମେଳରେ ହିଁ ଆପଣାକୁ ଏକତ୍ର ମିଳାଇ ଦେଖୁପାରିବେ ଓ ପରସ୍ପର ସହିତ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିପାରିବେ ପୃଥିବୀରେ ସେହିଭଳି ଏକ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ସତକୁ ସତ ସମ୍ମତ କରି ଆଣିବା ଲାଗି ଆପଣାର ଜୀବନକୁ ଅନୁରୂପ ଭାବରେ ବଂଚିବା ଓ ସଜାଡ଼ି ଆଣିବା- ତାହାହିଁ ସାମ୍ବେଦନଶୀଳତା, ତାହାହିଁ ଯଥାର୍ଥ ଆତ୍ମୀୟତା । ତାହାକୁ ଆମେ ମନେକଲେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହିପାରିବା । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା କହିଲେ କେବଳ ଏକ ବିଚାରକୁ ବୁଝାଏ ନାହିଁ, ଜୀବନର ସତକୁ ସତ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥିବା ଏକ ନିଷ୍ପତ୍ତିକୁ ବୁଝାଏ । ମୁଁ ଆପଣାକୁ ମୋ ଦୁଃଖରେ ମୋର ଔଜ୍ଜ୍ବଲ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ ଆପଣାକୁ ମୋତେ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ବୋଲି ଭାବିବି ନାହିଁ । ମୋର ଏହି ସଂସାରଟିକୁ ମୁଁ ମୋତେ ଗୋଟାୟା ଏକୃତିଆ ଭୋଗ କରିବାକୁ ମନ କରିବି ନାହିଁ । ମୁଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଭାଗ ଦେବି-ମୋ ଅନୁଭୂତିରେ ଭାଗ ଦେବି । ମୋର ଯାବତୀୟ ଆକାଂକ୍ଷାରେ ଭାଗ ଦେବି, ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବାଂଞ୍ଛ ଏକତ୍ର ରଖୁଥିବା ସୁତ୍ରଟିକୁ ହିଁ ସବା ମୂଳ ସତ୍ୟ ରୂପେ ସ୍ବାକାର କରିବି ଓ ଏଠାରେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସମସ୍ତଙ୍କର ସୁହୃଦ୍ ରୂପେ ସୋପାନରୁ ସୋପାନ ବାଟ ଚାଲୁଥିବି ତାହାହିଁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା । ଜୀବନ ବଂଚିବାରେ ଏହି ସ୍ବାଭାବିକ ସଂଲଗ୍ନତା ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ବାଭାବିକ ପ୍ରୀତିର ଆୟାମଟି ଯୋଡ଼ା ହୋଇ ପାରିଲେ ଜୀବନ ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜୀବନରେ ପରିଣତ ହୁଏ, ସେହି ସୋପାନରେ ମୋର ବୋଲି କହିଲେ ଏକାବେଳକେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବୁଝାଏ (ପୃ-୩୦୯) । ତାଙ୍କର ଧ୍ୟାୟ ଓଡ଼ିଶା କି ଭାରତ ନୁହେଁ; ଧ୍ୟାୟ ବିଶ୍ବ । ତାଙ୍କର ସମସ୍ୟା ଓଡ଼ିଆ କି ଭାରତୀୟଙ୍କ ସମସ୍ୟା ନୁହେଁ, ତାଙ୍କର ସମସ୍ୟା ମଣିଷର ସମସ୍ୟା । ଓଡ଼ିଆକୁ ସେ ମଣିଷ ହେବାକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାନ୍ତି, ଅନ୍ତରେ ସୁଖ ନ ଖୋଜି କୁମାର ଅଦୈଷ୍ଟ୍ୟରେ ପଠାନ୍ତି । ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗା ବଡ଼ ରାଘାଡ଼ିକାର । ସବୁଠାରେ - ଧର୍ମ, ସାହିତ୍ୟ, ସଂସ୍କୃତି, ଦେଶାତ୍ମବୋଧ ତଥା ରାଜନୀତି ଓ ସମାଜନୀତିରେ ବୃଦ୍ଧ ପିତାମହ ବ୍ୟବସ୍ଥାର କାଏମୀ ସ୍ବାର୍ଥସର୍ବସ୍ବ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ବୁଦ୍ଧିକୁ ପରିହାର କରି ପରିବର୍ତ୍ତେ ଆଣିବାକୁ ହେବ ସ୍ବାଧୀନତାର ଆସୁହା, ସମାଜ ବିଜ୍ଞାନୀର ସାମ୍ୟଆଦର୍ଶ ଓ କୌତୂହଳ ତଥା ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟା । ଚିରବାଚୁ ସଂସ୍କାରମୁକ୍ତ ମନର ଅଧିକାରୀ ନିଶ୍ଚୟ, କିନ୍ତୁ କେବଳ ଗୋଟିଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ କେଜାଣି କାହିଁକି ମନଟିକୁ ଆଦୌ ଖୋଲା ରଖୁପାରନ୍ତି ନାହିଁ- ସେହି କ୍ଷେତ୍ରଟି

ହେଉଛି ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ । ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ବିମୁଖ ହେବାର କାରଣ ଅବଶ୍ୟ ଅଛି, କିନ୍ତୁ ଏତେ କୁଗୁପ୍ତା ଶୋଭନୀୟ ନୁହେଁ । ତାଙ୍କରି ଭାଷାରେ ତାଙ୍କ ଘୃଣାର ରୂପ ଦେଖନ୍ତୁ । ସେ ଠାଏ ଲେଖିଛନ୍ତି, “ଆମ ସିନେମା ଭିତରକୁ ଯେପରି ବନ୍ଧେ ମାଡ଼ି ଆସିଲାଣି, ଆମ ସଂସାର ଭିତରକୁ ଯେପରି ହିନ୍ଦୀ ଛୋକାରିଆ ଭାବଯମକଗୁଡ଼ାକ ପଶି ଆସୁଛନ୍ତି, ଆମ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ସେହିପରି ହାତରେ ଇଂରେଜୀ ନଳୀ ଧରିଥିବା ଅବର୍ଜିତା ଶିକାରୀମାନେ କେତେ କେତେ ଗର୍ଭ ଜମାଇବାକୁ ଆସିଲେଣି... ଏବଂ ଏହି ନବ୍ୟବାଦୁ ବିଜାୟଗୁଡ଼ାକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସରା ଭାବରେ ସାହିତ୍ୟରେ ବୃତ୍ତନ ସ୍ୱାଦ ବୋଲି କୁହାଯାଉଛି । ଆମର ବଢ଼ିଆ ବଢ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ତେଣୁ ଲାଜସାଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ଯାତୁପାତୁ ଯାହା ଉଦରସ୍ଥ କରୁଛନ୍ତି, ତାହାକୁ ହଜମ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଆମ ପିଣ୍ଡାଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ହରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତିତାରକୁ ସାହିତ୍ୟରେ ଅଭିନବତା ବୋଲି କୁହାଯାଉଛି । (ବିଶ୍ୱକୁ ଗବାକ୍ଷ ପୃଷ୍ଠା, ୧୯୫୫) । ତିରବାଦୁ ଯାହାସବୁ ପଢ଼ିଛନ୍ତି ସବୁ ହଜମ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି କିଏ କହିବ ? ତାଙ୍କଠାରୁ ବଳି କେହି ବଡ଼ ପଣ୍ଡିତ କାହିଁ ଜନ୍ମ ହେଲେ ହୁଏତ କହି ପାରିବ, ଆମ କ୍ଷୁଦ୍ରବୃଦ୍ଧି ସେଠିକୁ ପାଇନାହିଁ ଏବେ । ଆମେ କେବଳ ଏତିକି କହିପାରିବା ଯେ, ଯିଏ ନିଷେଧନୀତିର ବିରୁଦ୍ଧରେ ନିତ୍ୟ ପ୍ରବହମାନ ମୁକ୍ତିର ଆହ୍ୱାନ ଦିଅନ୍ତି ସେ ସାହିତ୍ୟର ପରିବର୍ତ୍ତନ ପ୍ରତି ଏତେ ଅସହିଷ୍ଣୁ ନହେଲେ ଶୋଭା ପାଆନ୍ତା ।

ଏ ମଧ୍ୟରେ ପାଠକେ ତିରବାଦୁଙ୍କ ଗଦ୍ୟରୀତି ସହିତ ପରିଚିତ ହୋଇ ସାରିଛନ୍ତି ନିଶ୍ଚୟ । ତାଙ୍କ ଗଦ୍ୟରୀତି ତାଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ନିଜସ୍ୱ । ଦିନକୁ ଦିନ ତାହାର ସ୍ପଷ୍ଟତା ଓ ବହମାନତା ବଢ଼ୁଛି ସିନା, କେବେ କମୁନାହିଁ । ବାହାରୁ ଦେଖିଲେ ମନେ ହେବ ତାଙ୍କ ରୀତିର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ବାକ୍ୟ ବିନ୍ୟାସ ନିହିତ;- ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟଙ୍ଗାତ୍ମକ, ନିର୍ମୋଦ ଓ ବୁଦ୍ଧିମାମୀ । ସ୍ପଷ୍ଟ ଓ ଶକ୍ତିଶାଳୀ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଗଦ୍ୟରୀତି ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ବିଶେଷ ଧରଣର ମନର ରଚନା- ଯେଉଁ ଧରଣର ମନ କେବଳ ଏହି ରୀତିରେ ହିଁ ଆପଣାକୁ ଉନ୍ମୋଚିତ କରିପାରେ । ପ୍ରକୃତରେ ସେପରି ମନର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ନଥିଲେ ଏହି ରୀତି ଅବ୍ୟବହାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଉଠିବ । ତେଣୁ ଯାହାର ମନ ତିରବାଦୁଙ୍କ ମନ ପରି ବିଦଗ୍ଧ, ସୁବେଦୀ, ସୁରସିକ, ବିଶ୍ଳେଷଣ ନିପୁଣ, ବିବେକୀ, ସହୃଦୟ, ସଂସ୍କାର, ମୁକ୍ତିବିଚାରବୃଦ୍ଧି ସଂପନ୍ନ, ସାହସୀ ଓ ସରଳ, କ୍ଷିପ୍ର ତଥା ଆତ୍ମପ୍ରତ୍ୟୟଶୀଳ ହୋଇ ନଥିବ-ସେ ଏପରି ଗଦ୍ୟକୁ ଆୟତ୍ତ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ତିରବାଦୁଙ୍କ ଗଦ୍ୟରୀତି ଅନନୁକରଣୀୟ ହୋଇ ରହିବ ଅନେକକାଳ ।

ଯେଉଁ ଓଡ଼ିଶାରେ ତାରୁଣ୍ୟ ସବୁଦିନେ ଜରାଗ୍ରସ୍ତ ସେହି ଓଡ଼ିଶାରେ ବୟସରେ ବୃଦ୍ଧ ଓ ମନରେ ତରୁଣ ତିରରଂଜନ ଦାସଙ୍କୁ ଆସନ୍ତୁ ସମସ୍ତେ ଏହି ପଞ୍ଚସପ୍ତତିତମ ବର୍ଷ ବୟସ ଉପଲକ୍ଷେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସମ୍ମାନ ଜ୍ଞାପନ କରିବା ଓ ତାଙ୍କର ଦୀର୍ଘ ନିରାମୟ ଜୀବନ କାମନା କରିବା ।

ପ୍ରତିଭାପୂଜା ପରିଷଦ, କଟକ ପକ୍ଷରୁ ପ୍ରକାଶିତ ଓ ପ୍ରସାରିତ

ପରିଶିଷ୍ଟ

ନିଜ ସଂପର୍କରେ

ଜନ୍ମ : ୧୯୨୩ ଅକ୍ଟୋବର ୩ ତାରିଖ ।

ଗ୍ରାମ : ବାଗଲପୁର, ଜି : କଟକ

ପିତା : ଶ୍ରୀ ଖୁସାଲି ଚରଣ ଦାସ । ୧୯୭୦ ମସିହାରେ ୮୧ ବର୍ଷ ବୟସରେ ତାଙ୍କର କାଳ ହେଲା । ସିଏ ବେଶି କିଛି ପାଠ ପଢ଼ି ନଥିଲେ । ଘରେ ଚାଷ କରୁଥିଲେ । ଆଖ ପାଖ ଅଞ୍ଚଳରେ ଜଣେ ବଡ଼ ଚାଷୀ ଓ ସଫଳ ଗୃହସ୍ଥରୂପେ ପରିଚିତ ଥିଲେ । ବିଭିନ୍ନ ଗାଆଁରୁ ଗ୍ରାମ କଲହମାନ ନିଷ୍କରି କରିବା ଲାଗି ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଡାକରା ଆସୁଥିଲା । ତାଙ୍କୁ ମୋ'ର ଅନ୍ୟ ଭାଇଭଉଣୀ ଭାରି ଭୟ କରୁଥିଲେ । ମୁଁ କେବେ ଭୟ କରୁଥିଲି ବୋଲି ମୋ'ର ମନେନାହିଁ । ବାପା ମୋ' ପ୍ରତି କେବେ କଠୋର ହୋଇଛନ୍ତି ବା ରାଗିଛନ୍ତି ବୋଲି ବି ମନେ ପଡ଼ୁନାହିଁ ।

ବୋଉ : ଶ୍ରୀମତୀ ହାରାମଣି ଦେବୀ । ୧୯୭୯ ମସିହାରେ ୮୨ ବର୍ଷରେ ବୋଉର କାଳ ହେଲା । ଆମେ ପାଞ୍ଚ ଭାଇ ଓ ତିନି ଭଉଣୀ । ଭାଇମାନଙ୍କ ଭିତରେ ମୁଁ ତୃତୀୟ । ମୋ' ଉପରେ ଗୋଟିଏ ଭଉଣୀ ଓ ତଳେ ଗୋଟିଏ ଭଉଣୀ ମରିଥିବାରୁ ମୁଁ ପିଲାଦିନେ ଅପରିଆଣିଆ ହୋଇଥିଲି, କାନରେ ପାସିଆ ପିନ୍ଧିଥିଲି । ଚାରି ଭାଇ ହେବା ପରେ ଘରେ ଝିଅଟିଏ ନଥିବାରୁ ବୋଉ ସବୁବେଳେ ଭାରି ଦୁଃଖ କରୁଥିଲା । ଏକଦା ଝିଅଟିଏ କାହାଠାରୁ ପାଲି ଆଣିବ ବୋଲି ଲଜ୍ଜା ବି କରିଥିଲା । ତାପରେ ତିନି ଝିଅର ମାଆ ହେଲା ।

ବୋଉର ପିଲାଦିନରୁ ପଢ଼ିବାରେ ମନ । ଘରେ ସାନବୋହୂ ହୋଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଧାନତଃ ଘର ଭିତରେ ରହିବାକୁ ପଡୁଥିଲା, ଏବଂ ବୃହତ୍ ଏକାନ୍ତବର୍ତ୍ତୀ ପରିବାରରେ ରାନ୍ଧିବାଢ଼ି ଦେବାକୁ ପଡୁଥିଲା । ତଥାପି ସମୟ ପାଇଲେ ପାଖରେ ଥିବା ବହିମାନ ପଢୁଥିଲା । ଝିଅ ଦିନରୁ ସିଏ ଓଡ଼ିଆ ଓ ବଙ୍ଗଳା ପଢ଼ି ପାରୁଥିଲା । ଝିଅ ଦିନରୁ ଗୀତ ଲେଖି ଢାଣିଥିଲା । ଜୀବନର ଶେଷ ଅବସ୍ଥା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଜେ ଲେଖୁଥିବା ଓ ଅନ୍ୟ ବହିରୁ ଗୀତମାନ ମନେ ପକାଇ ଗୁଣ୍ଡଗୁଣ୍ଡ ହୋଇ ଗାଉଥିଲା । ମୋ'ପାଖକୁ ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ ଗୀତରେ ଚିଠି ଲେଖୁଥିଲା । ଆଉ କୌଣସି ଭାଇଭଉଣୀଙ୍କ ବେଳକୁ ସେପରି କରୁଥିଲା ବୋଲି ମୁଁ କେବେ ତା'ଠାରୁ ବା ଆଉ କାହାଠାରୁ ଶୁଣିନାହିଁ । ବୋଉକୁ ଅନେକ ହାତକାମ ଜଣାଥିଲା । ଘରେ ବାପା ନିତି ଭାଗବତ ଘରେ ଭାଗବତ ପଢୁଥିଲେ । ବୋଉ ଓ ସାହାର ଅନ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ପିଣ୍ଡାରେ ବସି ତାହା ଶୁଣୁଥିଲେ ।

ପିଲାଦିନ : ପାଠ ଭାରି ଭଲ ପଡୁଥିଲା, ମାତ୍ର ସ୍କୁଲକୁ ଯିବା ବେଳକୁ ଭାରି ଅନିଚ୍ଛା ଦେଖାଉଥିଲା । ଅନେକ ସମୟରେ ମୋତେ ଘରକଣ୍ଠରୁ କିମ୍ବା ବାରିଆତୁ ଆବିଷାର କରି ଜବରଦସ୍ତି ସ୍କୁଲକୁ ନେବାକୁ ପଡୁଥିଲା । ମାତ୍ର ସେଥିଲାଗି କେବେ ମାଡ଼ ଖାଇଥିବାର ମନେନାହିଁ ।

ନିମ୍ନ ପ୍ରାଥମିକ ବୃତ୍ତି ପାଇ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପଢ଼ିବାକୁ ପୁନଃ ଯାଇଥିଲି । ସେଠାରେ ବଡ଼ଭାଇଙ୍କ ଶ୍ରେଣୀରଘରେ ଦୁଇବର୍ଷ ରହି ପଡ଼ିଲି । ବୃତ୍ତି ପାଇ ଆମ ଗାଆଁ ମାଲନର ସ୍କୁଲରେ ଷଷ୍ଠ ଶ୍ରେଣୀ ପଢ଼ିଲି ଓ ସପ୍ତମ ଶ୍ରେଣୀ କଟକ ରାଣୀହାଟ ମାଲନର ସ୍କୁଲରେ ପଢ଼ି ବୃତ୍ତି ପାଇଲି । ବିଖ୍ୟାତ ଶିକ୍ଷକ ଶ୍ରୀ ବାଞ୍ଚାନିଧି ଶତପଥୀ ଆମର ପ୍ରଧାନଶିକ୍ଷକ ଥିଲେ । ଆମେ ତିନିଜଣ ପିଲା ବୃତ୍ତି ପାଇବାର ସମ୍ଭାବନା ଥିବାରୁ ସେ ବିଶେଷ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନ ସହିତ ଆମକୁ ପଢ଼ାଉଥିଲେ । ଆମେ ଛାତ୍ରାବାସରେ ଥିଲୁ । ସେ ରାତିରେ ଆମକୁ ପଢ଼ାଇବାକୁ ଆସୁଥିଲେ । ଛାତ୍ରର ସବୁ ଅଭାବକୁ କ୍ଷମା ଦେଇ, ଛାତ୍ରର ଆବଶ୍ୟକ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଭରତାକୁ ପ୍ରଦାନ କରି ଶିକ୍ଷକ କିପରି ଛାତ୍ରକୁ ଆଗକୁ ବାଟ ଦେଖାଇ ନେଇ ଯାଇପାରେ, ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶତପଥୀ ତାହାର ନିଦର୍ଶନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର କାଳ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କ ସହିତ ମୋର ଘନିଷ୍ଠତା ଥିଲା ଓ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ଭାରି ଖୁସୀ ଲାଗୁଥିଲା ।

ମାଟ୍ରିକ୍ ତାରିଖୁଆଁ ରେଭେନ୍ସା କଲେଜିଏଟ୍ ସ୍କୁଲରେ ପାଠ ପଢ଼ିଲି । ୧୯୪୧ ମସିହାରେ ବୃତ୍ତି ପାଇ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲି । ପୁନଃରେ ପାଠ ପଢ଼ିଲାବେଳେ ପ୍ରଥମେ ଚିଠିରେ କବିତା ଲେଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲି । ଘରକୁ ଓ ଗାଆଁକୁ ଭାଇଜବୋଉ, ବୋଉ ଓ ସାହାର ସାଙ୍ଗମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଗୀତରେ ଚିଠି ଦେଉଥିଲି । ପୁନଃରେ ମଉସା ଦୈନିକ ‘ସମାଜ’ ମଗାଉଥିଲେ । ଖବରକାଗଜ ପଢ଼ିବାର ଅଭ୍ୟାସ ତାଙ୍କରିଠାରୁ ଶିଖିଲି । ରାଣୀହାଟରେ ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ଡର୍କାଲୋଚନା ହେଉଥିଲା । ମୁଁ ପ୍ରାୟ ସବୁଥର ସର୍ବପ୍ରଥମ ହେଉଥିଲି । ଶିକ୍ଷକମାନେ ମୋତେ ଭାରି ଆଦର କରୁଥିଲେ । ଲୁହରେ କେବେ ମାଡ଼ ଖାଇଥିବାର ମନେନାହିଁ ।

ଅଷ୍ଟମ ଶ୍ରେଣୀରେ ରେଭେନ୍ସା କଲେଜିଏଟ୍ ସ୍କୁଲର ପତ୍ରିକା ‘ଛାତ୍ରବନ୍ଧୁ’ରେ ‘ମହାତ୍ମା ସକ୍ରେଟିସ୍’ ବୋଲି ଗଦ୍ୟ ଲେଖାଟିଏ ଲେଖିଥିଲି, ୧୯୩୭ ମସିହାରେ । ତାହା ଜୀବନର ପ୍ରଥମ ଲେଖା । ତା’ପରେ ପତ୍ରିକାଟିର ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଂଖ୍ୟାରେ ମୋ’ର ଲେଖା ବାହାରୁଥିଲା । ଗଦ୍ୟ ଓ ପଦ୍ୟ, ଓଡ଼ିଆ ଓ ଇଂରାଜୀ ସବୁପ୍ରକାର ଲେଖା ବାହାରୁଥିଲା । ଥରେ ବିଶେଷ ପ୍ରବନ୍ଧଲେଖାରେ ପ୍ରଥମ ହୋଇ ପୁରସ୍କାର ପାଇଥିଲି ।

କଲେଜିଏଟ୍ ସ୍କୁଲର ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷକ ଶ୍ରୀ ଅଧିରାଜ ମୋହନ ସେନାପତି, ଇତିହାସ ଶିକ୍ଷକ ଶ୍ରୀ ମୋହିତ ମୋହନ ଦାସ, ଗଣିତ ଶିକ୍ଷକ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀନାଥ ରାୟ ଏବଂ ବୃନ୍ଦୋଳ ଶିକ୍ଷକ ଶ୍ରୀ ଅବଦୁଲ ହମିଦ୍ ଖାଁଙ୍କ କଥା ବିଶେଷ ଭାବରେ ମନେ ଅଛି । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋପାଳ କାନୁନଗୋ ଆମର ଦ୍ରୁତ ଶିକ୍ଷକ ଥିଲେ ଏବଂ ଶନିବାର ସ୍କୁଲ ସମୟ ପରେ ନିଜ

ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଉଦ୍ୟମରେ ପିଲାଙ୍କ ଜାତି ତର୍କାଲୋଚନା-ସଭା କରାଉଥିଲେ । ତାଙ୍କରିଠାରୁ ଉତ୍ସାହ ପାଇ ମୁଁ ଇଂରାଜୀ ତର୍କାଲୋଚନାରେ ବି ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରି ଜାଣିଲି । ସିଏ କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ ଦଳ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ଥିଲେ । ତାଙ୍କରି ମାଧ୍ୟମରେ କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟବାଦ ବିଷୟରେ କିଛି ଝାପ୍ପା ଧାରଣା ହୋଇଥିଲା, କିଛି ପ୍ରେରଣା ବି ମିଳିଥିଲା । ଥରେ, ୧୯୩୯ରେ, ଶ୍ରୀ ସୁଭାଷ ଚନ୍ଦ୍ର ବୋଷ ବିଜ୍ଞେ ପ୍ରାଚୀନ ଛାତ୍ର ହିସାବରେ ଆମ ସ୍କୁଲକୁ ଆସିଥିଲେ ଓ ଓଡ଼ିଆରେ ଭାଷଣ ଦେଇଥିଲେ । ସେହି ଉତ୍ସାହର ଦିନଟି ଏବେ ବି ମନେ ଅଛି । ଆମେ ଛାତ୍ରମାନେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଏକାଠି ପଟୋ ନେଇଥିଲୁ ।

ହାଇସ୍କୁଲ ସମୟଟା ମୁଁ ପ୍ରଧାନଚର୍ଯ୍ୟ ବଡ଼ଭାଇଙ୍କ ପାଖରେ ଥିଲି । ମଝିରେ ଦେବବର୍ଷ କଟକ ରାମକୃଷ୍ଣ କୁଟୀରରେ ରହିଥିଲି । ସେଠାରେ ରବିବାର ସକାଳେ ଚାଉଳ ମୁଷ୍ଟଶିଖା କରିବାକୁ ହେଉଥିଲା ଓ ରାତିରେ ପୂଜାକାର୍ଯ୍ୟନାହିଁ ହେଉଥିଲା । ପାରମ୍ପରିକ ଭାବରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପିଲାଙ୍କୁ ହିଁ ଠାକୁର ସଜାଇବା ଓ ପୂଜାରୀତି ଆଦି କରିବାର କାର୍ଯ୍ୟ ଦିଆ ଯାଉଥିଲା । ମୁଁ ଆପରି କରି ପରମ୍ପରାକୁ ଭାଙ୍ଗିଲି ଓ କେତେଥର ପୂଜାରୀତି କରିବାର କାର୍ଯ୍ୟଟି ମୋତେ ଦିଆ ବି ଯାଇଥିଲା ।

ଦଶମ ଶ୍ରେଣୀରେ ପାଠ ପଢୁଥିବା ସମୟରେ କଟକର ମେଡିକାଲ ସ୍କୁଲରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିବା ସାଧାରଣ ଛାତ୍ର ଧର୍ମଶ୍ରବଣେ ଡ଼ାମ୍ବର ଦିନର ଧାରଣା ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଭାଗ ନେଇ ଢେଙ୍କୁ ଯାଇଥିଲି । ଶ୍ରୀ ମନମୋହନ ମିଶ୍ର ଆମ ଦଳର ନାୟକ ଥିଲେ । କଟକ ଢେଙ୍କୁରେ ପ୍ରାୟ ଦେଢ଼ମାସ ରହିଥିଲି ।

ରାମକୃଷ୍ଣ କୁଟୀରରେ ଥିବାବେଳେ ମୋ'ର ଉପର ଶ୍ରେଣୀରେ ପାଠ ପଢୁଥିବା ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗଙ୍ଗାଧର ରଥଙ୍କ ସହିତ ତତ୍ତ୍ୱବଧାରକଙ୍କର ଅଜଣାରେ ଏକ ଗୁପ୍ତ ସ୍ଥାନକୁ ଯାଇ କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ ନେତା ଶ୍ରୀ ବିଜୟଚନ୍ଦ୍ର ଦାସଙ୍କଠାରୁ ମାର୍କସବାଦ ବିଷୟରେ ବିଚିନି ଆଲୋଚନା ଶୁଣୁଥିଲି । ଶ୍ରୀ ରଥଙ୍କର ଘର ଆମ ଗାଆଁରେ । କୁଟୀରରେ ତାଙ୍କରିଠାରୁ ମାର୍କସବାଦର ଆଲୋଚନା କରା ଯାଉଥିବା ଦକ୍ଷାୟ କେତେ ପୁସ୍ତିକା ତଥା ପତ୍ରିକା ମଧ୍ୟ ପଢ଼ିବାକୁ ନେଇଥିଲି ।

ଅଷ୍ଟମ ଶ୍ରେଣୀ ସମୟରେ ଭାଇଙ୍କ ସହିତ ଧ୍ରୁ ଶରତ ଚନ୍ଦ୍ର ମହାରଣା ଏକତ୍ର ରହୁଥିଲେ । ସିଏ ମଧ୍ୟ ଭାଇଙ୍କ ପରି ସ୍କୁଲ ବିଭାଗର ସବ୍‌ଇନ୍‌ସ୍ପେକ୍ଟର ଥିଲେ । ସିଏ ମୋ' କିଶୋର ଜୀବନର ଅନେକ ଜିଜ୍ଞାସୁ ଝରକାକୁ ଖୋଲିବାରେ ଭାରି ସାହାଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ମୋତେ କେତେ ବହି ଆଣି ଦେଇଛନ୍ତି । ମୋତେ ନେଇ ମନୋବୈଜ୍ଞାନିକ ପରୀକ୍ଷଣ କରାଇଛନ୍ତି । ସମ୍ଭବତଃ ତାଙ୍କରି ସହାୟତାରେ ମୁଁ ମାଟ୍ରିକ୍ ପଢ଼ିବାର ବର୍ଷେ ଦୁଇବର୍ଷରେ ହିଁ ସେତେବେଳେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିବା ପ୍ରାୟ ସବୁଯାକ ଗଜ୍ଜ, ଉପନ୍ୟାସ ଓ କବିତା ବହି ପଢ଼ି ପାରିଥିଲି । ତାଙ୍କ ସହିତ ଏକ ଆଚରିକ ସମ୍ପର୍କ ଏବେ ମଧ୍ୟ ରହିଛି ।

ଆମ ଗାଆଁର ଗୌରାଭାଇ ବା ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୌରାଙ୍ଗ ଚରଣ ଦାସ ମୋ' ଜୀବନର ଅନେକ ଶୁଥତା ଭାଙ୍ଗିଛନ୍ତି, ନିଜ ଜୀବନ ନାମକ ଏକ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଗର୍ଭରେ ପଶିବାର ପ୍ରମାଦକୁ

ମୋତେ ରକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି । ଜାତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମରେ ଗୌରାଙ୍ଗ ଚରଣଙ୍କର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ଥାନ ରହିଛି । ସିଏ ଗାଆଁକୁ ଆସିଲେ ତାଙ୍କରି ପାଖରୁ ସବୁ ଶୁଣିବା ଓ ତାଙ୍କରି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଅନୁସାରେ ଗାଆଁରେ କାମ କରିବା ବ୍ୟତୀତ ମୋର ହୁଏତ ଆଉ କିଛି କରିବାକୁ ମନ ହେଉନଥିଲା । ଆପଣାର ଅସଲ ଅନୁରାଗ ଗୁଡ଼ିକୁ ମଣିଷଲାଗି ଉଦ୍ୟତ କରି ରଖିବାର କଳାଟିକୁ ମୁଁ ତାଙ୍କରିଠାରୁ ଶିକ୍ଷା କରିଛି ।

କଲେଜ ଓ ତା'ପରେ : ରେଭେନ୍ସା କଲେଜ ପଶ୍ଚିମ ଛାତ୍ରାବାସରେ ରହି ମୁଁ ଏଠି ଚଉଦଟି ମାସ କଲେଜରେ ପଢ଼ିଛି । ଅଗଷ୍ଟ, ୧୯୪୨ରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ବାର୍ଷିକ କଳାରେ ପଢୁଥିବା ସମୟରେ ଭାରତଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗ ଦେଇ ମୁଁ କଲେଜ ଛାଡ଼ି, ଗାଆଁକୁ ଆସିଲି । ଗୌରୀଚାଲ ଓ ଶ୍ରୀ ସୁରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଦ୍ୱିବେଦୀଙ୍କର ନେତୃତ୍ୱରେ ଆତ୍ମଗୋପନ କରି ପ୍ରାୟ ଅଢ଼େଇମାସ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲି । ପ୍ରଚାରପତ୍ର ଓ ସଂଗ୍ରାମ ସମାଚାରକୁ ଗାଆଁ ମାଲନର ସୁଇର ସାଇଲେଣ୍ଟାଇଭ ମେସିନ୍‌ରେ ରାତିରେ ଛାପିବା ମୋ'ର କାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା । ସକାଳରୁ ସେହିସବୁ ଲାଗଜ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କେତେ କୁଆଡ଼କୁ ଚାଲି ଯାଇଥିଲା । ଏହିପରି ଦୁଇମାସ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାପରେ ଗୌରୀଚାଲ ଏବଂ ଶ୍ରୀ ଦ୍ୱିବେଦୀ ଗିରଫ ହେବା ପରେ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଗିରଫ ହେଲି । ମୋତେ ବିଚାରରେ ଦେଢ଼ବର୍ଷ ଜେଲଦଣ୍ଡ ମିଳିଲା । ୧୯୪୪ ଜାନୁଆରୀରେ କଟକ ଜେଲରୁ ବାହାରି ଅଗଷ୍ଟ ମାସରେ ବାଙ୍ଗାଲୋରଠାରେ ପୁଣି ଗିରଫ ହେଲି । ସେଠାରୁ ବାହାରି ୧୯୪୫ ଜାନୁଆରୀରେ ତୃତୀୟଥର ପାଇଁ ଗିରଫ ହେଲି, ମାତ୍ର ପନ୍ଦରଦିନ ପରେ ମୋତେ ଖଲାସ କରି ଦିଆ ଯାଇଥିଲା ।

ମୋ'ର ଜେଲଜୀବନ ମୋ'ର ପୁନର୍ଜୀବନର ଏକ ପର୍ଯ୍ୟାୟ । ସେଠାରେ ମୋ'ର ଅନେକ ଅହଙ୍କାର ଭାଙ୍ଗିଛି, ବାହାରେ ଆଦୌ କୌଣସି କୋକାହଳ ନକରି ହିଁ ଭାଙ୍ଗିଛି । ଏବଂ, ସମ୍ଭବତଃ ସେଇଥିଲାଗି, ମୁଁ ନିଜେ ଗୀତ ଗାଇପାରେ ବୋଲି ସେଇଠି ଆବିଷ୍କାର କରିଛି । କେତେ ଗୀତ ଲେଖିଛି, ତାହାକୁ ସୁର ଦେଇ ପାରିଛି । ସେଇଠି ବିଭିନ୍ନ ସହବନ୍ଧୀମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଯେତେ ବହି ଥିଲା, ତାହାକୁ ପଢ଼ି ଶେଷ କରି ଦେଇଛି । ସୁଇ କଲେଜରେ ପାଠ ପଢୁଥିବା ବେଳେ ମୁଁ ଅଧିକାଂଶ ପରୀକ୍ଷାରେ ପ୍ରଥମ ହେଉଥିଲି । ମୋ'ର ଆଉ ବେଶି କିଛି କରିବାକୁ ନାହିଁ ବୋଲି ମୋ'ର ଏକ ଅହଙ୍କାର ମଧ୍ୟ ରହିଥିଲା । ଜେଲ ଭିତରେ ମୋ'ର ସେହି ଅହଙ୍କାର ଭାଙ୍ଗିଲା । ମୁଁ ନମ୍ର ହେଲି, ଭିତରେ ଅଧିକ ଗ୍ରହଣଶୀଳ ହେଲି । ଯେତେ ବହି ପାଇଲି, ପଢ଼ିଲି । ଏବଂ କବିତା ଲେଖିଲି । ହୁଏତ ତିନିଶହ ସରିକି କବିତା ମୁଁ କଟକ ଜେଲରେ ଲେଖୁଥିବି । ବିଭିନ୍ନ ଗାଥା ବି ଏହି ଜେଲରୁ ଶିଖିଲି । ହାଇସ୍କୁଲରେ ଜଣେ ସାଙ୍ଗ ଘରୁ ବଙ୍ଗଳା ବହି ପଢ଼ି ବଙ୍ଗଳା ବେଶ୍ ଭଲ ଭାବରେ ଆସି ଯାଇଥିଲା । ଆତ୍ମଗୋପନ କରି ରହିଥିବା ସମୟରେ ମୋ' ସାନଭାଇ ସହିତ ଏକାଠି ପଢୁଥିବା ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମୌଲା ବକସ୍ ଖାଁଙ୍କ ଠାରୁ ଇର୍ଦ୍ଦୁ ଶିଖୁଥିଲି । ଜେଲରେ ହିନ୍ଦୀ ଶିଖିଲି । ବାଙ୍ଗାଲୋର ଜେଲରେ କନ୍ନଡ଼ ।

କଟକ ଜେଲରେ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳରୁ ଆସିଥିବା ଅନେକ ରାଜନୀତିକ ବନ୍ଦୀ ମଧ୍ୟ ରହିଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ରାଜନୀତିକ ଶିକ୍ଷା ଲାଗି ଆମେ କେତେଜଣ ସେମାନଙ୍କର କ୍ଲାସ୍ ନେଉଥିଲୁ । ଇଂରାଜୀ ବହିରୁ ଗାନ୍ଧି, ନେହରୁ ଓ ଜେମିନ୍ସନଙ୍କ କେତେକ ବହିକୁ ଓଡ଼ିଆ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଉଥିଲୁ । ସେତିକିବେଳେ ପ୍ରାୟ ସପ୍ତାହକ ଭିତରେ ମୁଁ ସେହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବହିଟିଏ ବି ଲେଖୁଥିଲି । ତାହା ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ‘ଏଇ ମୋର ଦେଶ’ ନାମରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ।

ଜେଲରେ ଗୋଟିଏ କୋଠରୀରେ ମୋ’ ସହିତ ରହୁଥିଲେ ମୋ’ର ଶିକ୍ଷକ ଶ୍ରୀ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ମିଶ୍ର । ସିଏ ମୋତେ ତାଙ୍କର କେତେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଭାଗୀ କରିଛନ୍ତି । ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ଲେଖାର ଅନୁବାଦ ମୁଁ ତାଙ୍କରି ପ୍ରେରଣାରେ ତାଙ୍କରି ସହିତ ଆରମ୍ଭ କରିଛି । ତାଙ୍କରି କେବଳ ଶ୍ରୀ ପ୍ରାଣନାଥ ମିଶ୍ର ମଧ୍ୟ ସେତେବେଳେ ସେହି ଜେଲରେ ଥିଲେ । ଆମର ଗାନ୍ଧି ଅନୁବାଦ ଗୁଡ଼ିକୁ ପରେ ସେ ହିଁ ପ୍ରକାଶକ ରୂପେ ଛପାଇଛନ୍ତି । ମୋ’ର ପ୍ରଥମକାଳୀନ ସବୁଯାକ ବହି ସେଇ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ।

୧୯୪୧ରୁ ୧୯୪୫ ମଧ୍ୟରେ ମୁଁ ରାମପ୍ରସାଦ ସିଂହଙ୍କର ‘ଯୁଗାନ୍ତର’ ଓ କାଳିନ୍ଦୀ ଚରଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କର ‘ମାଟିର ମଣିଷ’କୁ ନାଟକରୂପ ଦେଇଛି । ତାରାଶଙ୍କର ବନ୍ଦୋପାଧ୍ୟାୟଙ୍କର ‘ଦୁଇପୁରୁଷ’ ନାଟକଟିକୁ ଅନୁବାଦ ମଧ୍ୟ କରିଛି । ଆମେ ଏଗୁଡ଼ିକୁ ଆମ ଗାଆଁରେ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରାଇଲୁ । କଟକ ଜେଲରେ ‘ମୁକ୍ତିସ୍ଥାନ’ ବୋଲି ଗୋଟିଏ ଏକାକିକା ବି ଲେଖୁଥିଲି । ତାହା ସେଇଠି ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥିଲା । ଜେଲରେ ଲେଖା କେତୋଟି କବିତା ପରେ ‘ଦୁଇ ଅଧ୍ୟାୟ’ ବୋଲି ଏକ ସଂକଳନରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ପରେ ଲେଖୁଥିବା କେତୋଟି ଗୀତ ଓ କବିତା ବ୍ୟତୀତ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ କବିତା ବା ନାଟକରେ ମୁଁ ଆଉ ମନ ଦେଇନାହିଁ ।

ଶାନ୍ତି ନିକେତନ : ବିଶ୍ୱଭାରତୀ ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ମୋ’ର ୧୯୪୫ ଜୁଲାଇରୁ ୧୯୫୦ ଅକ୍ଟୋବର ଏହିପରି ପାଞ୍ଚଟି ବର୍ଷ କଟିଛି । ସେଥିରୁ ତିନି ବର୍ଷ ନିୟମିତ ଛାତ୍ର ହିସାବରେ ଓ ଦୁଇଟି ବର୍ଷ ଗବେଷକ ହିସାବରେ । ଶାନ୍ତିନିକେତନ ହେଉଛି ମୋ’ ଜୀବନର କୁସୁମପର୍ବ । ଜୀବନରେ ସେହି ପର୍ବଟି ଏବେ ମଧ୍ୟ ଅବ୍ୟାହତ ରହିଛି ଓ ତେଣୁ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଶାନ୍ତିନିକେତନରୁ ବାହାରି ମୁଁ କେତେଆଡ଼େ ବୁଲିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଶାନ୍ତିନିକେତନ ମୋ’ ସାଙ୍ଗରେ ରହିଛି । ମୋତେ କେବେହେଲେ ଆପଣାଠାରୁ ଚେରନ୍ତିଶା କରି ଦେଇନାହିଁ । ସାଂସ୍କୃତିକ ଓ ଜୀବନଦୃଷ୍ଟିଗତ ଅର୍ଥରେ ଭାରତୀୟତା କହିଲେ ଯେଉଁସବୁ ଐତିହ୍ୟ ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟକୁ ବୁଝାଏ, ମୁଁ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଶାନ୍ତିନିକେତନରୁ ପାଇଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ ମୋ’ର ଅତର୍ଗତ ଗଭୀରତାଗୁଡ଼ିକରେ ସଞ୍ଚୟ କରି ରଖୁଛି । ବୃହତ୍ତର ପୃଥିବୀରେ ତାହା ମୋତେ ଯୋଗ୍ୟ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣଶୀଳ କରାଇ ପାରିଛି । ମାତ୍ର ତଥାପି ମୋ’ର ନିଜ ମାଟି ଓ ନିଜ ଚେରଗୁଡ଼ିକୁ ସାର୍ଥକ ଭାବରେ ଭାରତୀୟ କରି ରଖୁଛି ।

ଶାନ୍ତିନିକେତନର ପ୍ରଥମ ତିନିବର୍ଷ ମୁଁ ଶିକ୍ଷାଭବନରେ ପଢ଼ିଛି । ସେତେବେଳେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସାଧାରଣ ବିଷୟ ବ୍ୟତୀତ ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଦର୍ଶନ ମୋ'ର ପ୍ରଧାନ ବିଷୟ ଥିଲା । ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା ପ୍ରତି ଏକ ବିଶେଷ ଶ୍ରଦ୍ଧା ମୋ'ର ଏଇଠି ଜନ୍ମିଲା । ପଣ୍ଡିତ ସୁଖମୟ ଶାସ୍ତ୍ରୀ ସପ୍ତାହାର୍ଥକଠାରୁ ମୁଁ ମୂଳ ସଂସ୍କୃତରେ ବୋଧାତ, ନ୍ୟାୟ, ଯୋଗ ଏବଂ ଚନ୍ଦ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲି । ଶାନ୍ତିନିକେତନର ଛାତ୍ରଜୀବନରୁ ସବୁଠାରୁ ଆଗ ମନେ ପଡ଼ିଥିବା ସୁନାବଦା, ଅଧ୍ୟାପକ ଶ୍ରୀ ସୁନୀଲ ସରକାର । ସିଏ ଆମର ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟର ଅଧ୍ୟାପକ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ମୋ'ଭାରି ମୋ'ର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନର ଅଧ୍ୟାପକ ଥିଲେ । ମୋତେ ସେ ବଙ୍ଗଳା ଅକ୍ଷର ଲେଖି ଶିଖାଇଛନ୍ତି, ବଙ୍ଗଳାରେ ଲେଖି ଶିଖାଇଛନ୍ତି; ମାତ୍ର ଆପଣାକୁ କେବେହେଲେ ମୋ' ଉପରେ ଆଣି ଇତିହାସ ନାହାତି । ଆଉଜଣେ ହେଉଛନ୍ତି, ଦର୍ଶନ ଅଧ୍ୟାପକ ଶ୍ରୀ ପ୍ରବାସ ଜୀବନ ଚୌଧୁରୀ । ସିଏ ଏକାବେଳେକେ ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟ, ଦର୍ଶନ ଓ ପଦାର୍ଥବିଜ୍ଞାନ, ଏହି ତିନୋଟି ବିଷୟରେ ସ୍ନାତକୋତ୍ତର ଉପାଧି ଲାଭ କରିଥିଲେ । ମୁଁ ଚାକରିଠାରୁ ନିଜର ଅଧ୍ୟୟନରେ ଓ ଜ୍ଞାନଗ୍ରହଣରେ inter-disciplinary ହୋଇ ଶିଖିଲି । ସାଧାରଣ ପାଠକ୍ରମ ବାହାରେ ସିଏ ମୋତେ Bergsonଙ୍କ ଦର୍ଶନ ବିଷୟରେ କେତେ ମାସଧରି ବିଶେଷ ଭାବରେ ଅବଗାହିତ କରାଇଥିଲେ । ମୋ'ର ସାହିତ୍ୟଦୃଷ୍ଟିରେ ତତ୍ପରା ମୋତେ ଅନେକ ଦିବ୍-ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା ମିଳି ଯାଇଥିଲା । ମୋ'ର ତୃତୀୟ ଅଧ୍ୟାପକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ S.K.George- ଘର କେରଳରେ । ପ୍ରଥମେ କଲିକତା ଶ୍ରୀରାମପୁର ମିଶନାରୀ କଲେଜରେ ଅଧ୍ୟାପକ ଥିଲେ ଏବଂ Gandhi's Challenge to Christianity ବୋଲି ଖଣ୍ଡିଏ ବହି ଲେଖି ସେଠାରୁ ବହିଷ୍କୃତ ହୋଇଥିଲେ । ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ସେ ଜୀବନକୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ନାମରେ ଖୋଲା ଯାଇଥିବା ବିଶେଷ chairର ଅଧ୍ୟାପକ ଥିଲେ । ତୁଳନାତ୍ମକ ଧର୍ମଦୃଷ୍ଟି ଯେଉଁଠି ଏକ ଜୀବନବାଚୀ ସକ୍ରିୟ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରେ, ସେ ଆପଣାର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସଂସ୍ପର୍ଶ ତଥା ଅଧ୍ୟୟନଗତ ମାର୍ଗଦର୍ଶନ ଦ୍ଵାରା ସେହି ବିହୃତିର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ କରାଇବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଉପଲବ୍ଧ ଜ୍ଞାନକୁ ଅତରଙ୍ଗ ଭାବରେ ଅନୁଭବ କରି ଶିଖାଇଥିଲେ ।

ଶାନ୍ତିନିକେତନର କଲେଜସ୍ତରୀୟ ତିନିବର୍ଷ ମୁଁ ଛାତ୍ରାବାସରେ ଯୋଉଁମାନଙ୍କୁ ସହାବାସୀ ରୂପେ ପାଇଥିଲି, ସମସ୍ତଙ୍କର ଭାଷାକୁ ଶିକ୍ଷା କରିଥିଲି । ଏହିପରି ଭାବରେ ଆସାମୀ, ଗୁଜରାଟୀ ଓ ତେଲଗୁ ଭାଷା ସହିତ ମୋ'ର ପରିଚୟ ହୋଇଥିଲା । ଜଣେ ନେପାଳୀ ସତ୍ୟାର୍ଥ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ସହିତ ନେପାଳ ଯାଇଥିଲି । ସେଇଥିରୁ 'ନେପାଳପଥେ'ର ସୃଷ୍ଟି । ବର୍ଷେ ଆମେ ଦକ୍ଷିଣ ଆସାମ ବି ଯାଇଥିଲୁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବର୍ଷ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଋତୁରେ ମୁଁ ମାସଟିଏ କୌଣସି ଏକ ସ୍ଥାନକୁ ବୁଲିବାକୁ ଯାଏ ଓ ଆଉଗୋଟିଏ ମାସ ନିଜ ଗାଆଁରେ କଟାଏ । ଏହିପରି ଭାବରେ ୧୯୪୮ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଋତୁର ଅନୁଭୂତିରୁ 'ଗଜାମ ମାଳରେ ସାତଦିନ' ଲେଖା ହୋଇଥିଲା । ସେଇଠି ଛାତ୍ରାବସ୍ଥାରେ ମୁଁ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର କେତୋଟି ଗଳ୍ପ, 'ରକ୍ଷିଆ ଚିଠି' ଓ 'ଦି'ଗଇଶୀ' ଅନୁବାଦ

କରିଥିଲି । ଖଲିଲ୍ ଜିବ୍ରାଁଙ୍କର ‘ବିଦ୍ରୋହୀ ଆତ୍ମା’ ମଧ୍ୟ ଏହି ସମୟର ଅନୁବାଦ । ‘ପ୍ରକାତସ୍ତ’ର ମାନାବଚାରରେ ସେତେବେଳେ କେତେ ଗଜ୍ଜ ଓ କବିତା ଲେଖିଛି । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମାୟାଧର ମାନସିଂହଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ସମ୍ପାଦିତ ‘ଶଙ୍ଖ’ ପତ୍ରିକାରେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୋ’ର ଗୋଟିଏ ଲେଖା ସେତିକିବେଳେ ଲେଖା ହୋଇଥିଲା ।

ଶାନ୍ତିନିକେତନର ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ସେଠାରେ ମୋ’ର ସବୁଠାରୁ ପ୍ରିୟ ସ୍ଥାନ ଥିଲା । ଏକା ଜାଗାରେ ଏତେଗୁଡ଼ାଏ ବହି ମୁଁ ଆଗରୁ କେବେ ଦେଖିନଥିଲି, ଏତେ ବିଭିନ୍ନ ଭାଷାର ବହି ମଧ୍ୟ ଦେଖିନଥିଲି । ତେଣୁ ପରମ ଲୋଚାସକ୍ତ ଭାବରେ ମୁଁ ସେହି ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲି ଓ ବହିଗୁଡ଼ାଙ୍କର ମମତା ଭିତରେ ପଡ଼ି ଯାଇଥିଲି । ଏବେ ମଧ୍ୟ ସେହି ମମତା ଭିତରୁ ବାହାରି ପାରିନାହିଁ । ତତ୍କାଳୀନ ଗ୍ରନ୍ଥାଗାରୀ ଶ୍ରୀ ପ୍ରଭାତ କୁମାର ମୁଖୋପାଧ୍ୟାୟ ସେଠି ମୋ’ର ସମସ୍ତଙ୍କ ଠାରୁ ଅଧିକ ପ୍ରିୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲେ । ବହିଗୁଡ଼ାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ହେବାର ସିଏ ମୋତେ କେତେ ରାତି ଓ କେତେ ବାଟ ଶିଖାଇଛନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ଶିଳ୍ପାଚାର୍ଯ୍ୟ ନନ୍ଦଲାଲ ବୋଷ ଥିଲେ, ଅଧ୍ୟାପକ ଗୁରୁଦୟାଲ ଓ ହଜାରୀପ୍ରସାଦ ତ୍ରିବେଦୀ ବି ଥିଲେ ; ସେମାନଙ୍କୁ ଅବଲୋକନ କରି ମୁଁ କେତେ ପ୍ରେରଣା ପାଇଛି, ଅତୀତକାଳରେ କେତେ ରଚି ପାଇଛି ସତ, ମାତ୍ର ଯାହାକୁ ଦେଖି ମୋତେ ସେଠି ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଖୁସୀ ଲାଗୁଥିଲା, ସିଏ ହେଉଛନ୍ତି ଶ୍ରୀ ପ୍ରଭାତ କୁମାର ମୁଖୋପାଧ୍ୟାୟ । କେବଳ ସେଇ ମୋତେ ସେହି ସମ୍ପଦସ୍ଥାନରେ ଅସଲ ଭଣ୍ଡାରମାଲିକ ବୋଲି ମନେ ହେଉଥିଲେ ।

ବିଶ୍ଵଭାରତୀ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଶେଷର ମୋତେ ଏକ ନିବନ୍ଧ ଲେଖିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ଅଧ୍ୟାପକ ବିନୟ ଗୋପାଳ ରାୟ କହିଲେ ମୁଁ Kantଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଉପରେ ନିବନ୍ଧ ଲେଖେ, ଅଧ୍ୟାପକ ପ୍ରବାସ ଜୀବନ ଚୌଧୁରୀ କହିଲେ ମୁଁ Bergsonଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଉପରେ ଲେଖେ । ମୁଁ ଜିଦ୍ ଧରି ବସିଲି, Spinozaଙ୍କ ଉପରେ ଲେଖିବି । ମୋ’ର ଜିଦ୍ ରହିଲା । ଅଧ୍ୟାପକମାନେ କହିଲେ, ସେମାନେ ମୋ’ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବିଶେଷ କିଛି ସାହାଯ୍ୟ କରି ପାରିବେନାହିଁ । କାରଣ ସେମାନେ Spinozaଙ୍କ ବିଷୟରେ ବିଶେଷ ଅଧ୍ୟୟନ କରିନାହାନ୍ତି । ମୁଁ ତଥାପି ଲେଖିଲି । ଗ୍ରନ୍ଥାଗାରୀ ମୋ’ର ବରାଦମତେ ମୋତେ ଗ୍ରନ୍ଥାଗାରର ଖର୍ଚ୍ଚରେ ପୃଥିବୀର ବିଭିନ୍ନ ଗ୍ରନ୍ଥାଗାରରୁ ବହି ଆଣି ଯୋଗାଇଦେଲେ । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଥରେ ଲେଖିଥିଲେ ଯେ କେବଳ Spinozaଙ୍କ ଜୀବନରେ ଆମେ ଜୀବନ ଓ ଦର୍ଶନକୁ ଅତେବେଳେ ଭାବରେ ରହିଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ପାଉ । ସମ୍ଭବତଃ ସେହି କଥାଟି ମୋତେ ଜିଦ୍‌ଖୋର ହେବାରେ ସବୁଠାରୁ ବେଶି ସାହାଯ୍ୟ କଲା । ନିଜ ଜୀବନରେ ମୁଁ ସେହିପରି ଗୋଟାଏ କିଛି କାମନା କରୁଥିଲି ।

ନିବନ୍ଧ ଲେଖା ସରିଲା । ଅଧ୍ୟାପକମାନେ ଦେଖିଲେ, ଖୁସୀ ହେଲେ; ମୋତେ ଆଶୀର୍ବାଦ କଲେ । ବିଶ୍ଵଭାରତୀରେ ଆଗରୁ ଯେତେ ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟର ନିବନ୍ଧ ଲେଖା ହୋଇଥିଲା, ତାହାର ମୂଲ୍ୟାଙ୍କନ ବିଶ୍ଵଭାରତୀରେ ହେଉଥିଲା । ମୋ’ର ନିବନ୍ଧକୁ ସେମାନେ

ବାହାର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଦୁଇଜଣ ଦର୍ଶନ-ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଇବାକୁ ମନସ୍ଥ କଲେ । ଅଧ୍ୟାପକଦ୍ୱୟ ମୌଖିକ ପରୀକ୍ଷା ନେବାକୁ ବି ଆସିଥିଲେ । ସେମାନେ ଯେଉଁ ମୂଲ୍ୟାଙ୍କନପତ୍ର ଦେଲେ, ତାହା ବିଶ୍ୱଭାରତୀ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟରେ ଅବଶ୍ୟ ଥିବ । ତାହାରି ବକ୍ତରେ ମୁଁ ବିଶ୍ୱଭାରତୀ ଗବେଷଣା ବିଭାଗରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଲି । ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ବିଭାଗ ଖୋଲା ହୋଇଥାଏ । ଅଧ୍ୟାପକ ପ୍ରହଳାଦ ପ୍ରଧାନ ତାହାର ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାପକ । ତାଙ୍କ ସହିତ କାର୍ଯ୍ୟକରି ମୁଁ ଗବେଷଣାର ଅନ୍ତଃସୂତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରଧାନତଃ ତାଙ୍କଠାରୁ ପାଇଥିଲି । ଗବେଷଣା-ବିଭାଗର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପ୍ରବୋଧଚନ୍ଦ୍ର ବାର୍ତ୍ତା ମୋ'ର ଚକ୍ଷୁ ପରି ହୋଇ ମୋତେ ଆଗକୁ ଆଗକୁ ବାଟ କଢ଼ାଇନେଲେ । ତାଙ୍କ ନିଜ ସଂଗ୍ରହରୁ ମଧ୍ୟ ମତେ ଅନେକ ମୂଲ୍ୟବାନ ଗ୍ରନ୍ଥ ପଢ଼ିବାକୁ ଦେଇଥିଲେ । ମୁଁ ପ୍ରଥମେ ବଜରାମ ଦାସଙ୍କର ଗୀତାନ୍ୁବାଦର ସମୀକ୍ଷା କରିଥିଲି । ତା'ପରେ ଦୁଇବର୍ଷରେ ଦୁଇଟି ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲି । କେତୋଟି ଇଂରାଜୀ ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ଏକାଠି ମିଶାଇ ଆଉ ଗୋଟିଏ ସଂକଳନ ବି ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲି । ଶ୍ରୀ ବାର୍ତ୍ତା ଏଥିରେ ମୁଖବନ୍ଧ ଲେଖିଥିଲେ । ଚାରୋଟିଯାକ ପୁସ୍ତକ ବିଶ୍ୱଭାରତୀ ଗବେଷଣା-ବିଭାଗ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି ।

ବିଦେଶୀୟତା : ବିଦେଶରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାର ଏକ ସୁଯୋଗ ପାଇବାକୁ ମୁଁ ଯେ ତେନ୍‌ମାର୍କକୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଯିବାର ଦେଖିଲୁଁ ତେନ୍‌ମାର୍କରେ ବାସ କଲି, ସେହି ଦେଶର People's College Movement ଓ ସମବାୟଭିତ୍ତିକ ସମାଜ ବ୍ୟବସ୍ଥା ତାହାର ଦୁଇଟି ମୁଖ୍ୟ କାରଣ । ୧୯୫୦ ମସିହା ବଡ଼ଦିନ ପର୍ବଦିନ ମୁଁ ଲଣ୍ଡନ ହୋଇ ତେନ୍‌ମାର୍କ ଦେଶର ରାଜଧାନୀ କୋପେନ୍‌ହେଗେନ୍‌ରେ ପହଞ୍ଚିଲି ଓ ୧୯୫୧ ଜାନୁଆରୀ ସେମେଷ୍ଟରଠାରୁ ମନୋବିଜ୍ଞାନ ବିଭାଗରେ ଭର୍ତ୍ତି ହେଲି । ଆଗ ତେନିଶ୍ ଗାନ୍ଧୀ ଶିଖିବାକୁ ପଢ଼ିଲା । ପ୍ରଧାନତଃ Personality Psychology ଓ Cultural Anthropology ମୋ' ଅଧ୍ୟୟନର ବିଶେଷ ବିଷୟ ଥିଲା । କୋପେନ୍‌ହେଗେନ୍‌ର କୃହ୍‌ସ୍‌ Royal Library ମଧ୍ୟ ମୋ'ର ଏକ ପ୍ରିୟ ତାରଣାକୁମି ଥିଲା । ଅବସର ସମୟରେ ଜର୍ମାନୀର କେତୋଟି ପରିବାରରେ କିଛି କିଛି ଦିନ ରହି ମୁଁ ଜର୍ମାନୀ ଗାନ୍ଧୀ ଶିଖିଲି । ତେନିଶ୍ ପରେ ସୁଇଡିଶ୍ ଓ ନରୱେଜିଆନ୍ ଗାନ୍ଧୀ ମଧ୍ୟ ସହଜରେ ଆୟତ୍ତ ହୋଇଗଲା । ଥରେ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଋତୁରେ ଭରର ପିନ୍‌ଲାଣ୍ଡରେ ଏକ ଆତର୍ଜାତିକ କର୍ମଶିବିରରେ ଯୋଗ ଦେଇ ଆମେ କାମ କରୁଥିବା ଶରଣାର୍ଥୀ ପରିବାରମାନଙ୍କ ଠାରୁ ପିନିଶ୍ ଗାନ୍ଧୀ ମଧ୍ୟ ଶିଖିଲି ।

୧୯୫୩ ଶେଷ ଭାଗକୁ ପ୍ରାୟ ସ୍ଥଳବାସରେ ଯାତ୍ରା କରି ଭାରତବର୍ଷ ଫେରିବାକୁ ମନସ୍ଥ କଲି । ଜର୍ମାନୀ ଓ ଅଷ୍ଟ୍ରିଆ ଦେଇ ସୁଇଜରଲ୍ୟାଣ୍ଡ ଆସିଥିଲି । ସେଠାରେ ବୁରିବ୍ (Zurich) ନିକଟସ୍ଥ Trogen ଠାରେ ଥିବା Pestalozzi Children's Oillageରେ କିଛି ଦିନ ଶିକ୍ଷକତା କରିଥିଲି । ଆଗରୁ ତେନ୍‌ମାର୍କରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିବା ସମୟରେ ପାରିସ୍ ଯାଇଥିଲି ଓ ହଲାଣ୍ଡରେ ଲାଇଡେନ୍, ହେର୍ ଓ ଆମ୍‌ଷ୍ଟରଡାମ୍ ସମେତ ସିନୋଜାଙ୍କର ଜୀବନ

ସହିତ ସମ୍ପର୍କିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ସାନବଡ଼ ସବୁ ସ୍ଥାନ ଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଲି ଦେଖୁଥିଲି । ସୁଇଚରଭାଷା ପରେ ଭଟ୍ଟାଚାରୀ ପୁରେନ୍‌ସ୍, ସିଏନା, ରୋମ୍ ଓ ନେପଲ୍‌ସ । ସକ୍ଷ ପ୍ରାଦ୍ଫିସ୍‌କର ଆସିସିଠାରେ ମୁଁ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଲାଭ କରୁଥିବା ସନ୍ଧ୍ୟାସାମାଜିକ ସହିତ ମଧ୍ୟ କେତେଦିନ ରହିଥିଲି । ତା'ପରେ ଇସ୍ରାଏଲ୍ । ସେଠାରେ ଜେରୁଜେଲମରେ ଦାର୍ଶନିକ ମାର୍ଟିନ୍ ବୁବର୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ ଓ ଦୀର୍ଘ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିଥିଲି । ପ୍ରଧାନତଃ ସେହି ଦେଶର ସାମୂହିକ ଗାଆଁ (Kibbuz) ଗୁଡ଼ିକର ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ମୋ'ର ସର୍ବାଧିକ ସମୟ ଓ ଧ୍ୟାନ ନିୟୋଜିତ ହୋଇଥିଲା । ଇସ୍ରାଏଲରୁ ମିଶରର କାଇରୋ ଓ ପାରାମିଡ଼ ଦେଖି ମୁଁ ୧୯୫୪ରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲି ।

ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ : ଡେନମାର୍କରୁ ଫେରି ଅନଗୁଜ ପାଖ ଚମ୍ପତିମୁଣ୍ଡାରେ ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରୟୋଗ । ଏଠି ମୁଁ ଆପଣାକୁ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ରୂପେ ଆବିଷ୍କାର କଲି । ଆପଣାର ସ୍ୱଭାବଟିକୁ ଅତରଙ୍ଗ ଭାବରେ ଚିହ୍ନି ଯିଏ ନିଜର ସ୍ୱଧର୍ମଟିକୁ ଆବିଷ୍କାର କରି ପାରିଛି, ତା' ଜୀବନର ଅଧେ ସମସ୍ୟାକୁ ସିଏ ତାହାରି ଦ୍ୱାରା ସମାଧାନ କରିଦେଇ ପାରିଛି ବୋଲି ମୁଁ କହିବି । ଯିଏ କେବଳ ପାଠ ପଢ଼ାଏ, ସେଇ ଶିକ୍ଷକ ନୁହେଁ । ଯିଏ ଆପଣାର ସର୍ବମୂଳ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଗ୍ରହଣଶୀଳ, ସଂବେଦନଶୀଳ ଓ ସମ୍ମତ ହୋଇ ରହିଥାଏ, ସମକକ୍ଷ ଭାବରେ ଦିଏ ଓ ସମକକ୍ଷ ଭାବରେ ନିଏ, ତା'ର ଉପଲବ୍ଧ ଯାବତୀୟ ଅନୁରାଗଦୃଷ୍ଟିରେ ଯିଏ ମଣିଷକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିନିଏ, ଯିଏ ସତତ ବାଟ ଚାଲିବାକୁ ହିଁ ଅସଲ ଆରୋଗ୍ୟ ଏବଂ ଅସଲ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ବୋଲି ଜାଣେ, - ସେଇ ଶିକ୍ଷକ । ଚମ୍ପତିମୁଣ୍ଡାରେ ମୁଁ କ'ଣ କରୁଥିଲି ବା ନକରୁଥିଲି, 'ଜଙ୍ଗଲଟିଠି'ରେ ତାହାର ବିବରଣ ରହିଛି । ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ତା'ର ସାଙ୍ଗରେ ଥିବା ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର କେତେ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇପାରେ, ତାହା 'ଜୀବନ-ବିଦ୍ୟାଳୟ'ର ଦୁଇ ଖଣ୍ଡଯାକ ପୁସ୍ତକରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । - ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ ନାନା କ୍ରୁର ଦୃଷ୍ଟିର ଶିକାର ହୋଇ କ୍ରମଶଃ ଏକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପରିଣତ ହେଲା । ସରକାର ଓ ଗୁରୁଜନମାନେ ତାକୁ ତା' ବାଟରେ ଯିବାକୁ ମୋଟେ ବାଟ ଛାଡ଼ିଲେନାହିଁ । ମୁଁ ଭାରି ଯନ୍ତ୍ରଣା ପାଇଲି, ସେହି ଆଶ୍ୱାନଟିକୁ ଛାଡ଼ି କରି ଚାଲିଗଲି । ସେହି ଆଶ୍ୱାନଟିକୁ ସତେଅବା ମୁଁ ସେଇଦିନୁ ମୋ' ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ବୁଲୁଛି । ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆତ୍ମୀୟ ଭାବରେ ମଣିଷ ଯେ ପରସ୍ପର ପାଖରେ ଆପଣାକୁ ଦେଇପାରେ, ଉପଲବ୍ଧ ସେହି ସତ୍ୟଟିକୁ ମୁଁ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ବୁଲୁଛି । ଆତ୍ମୀୟ ଖୋଜି ବୁଲୁଛି । ତା'ପରେ ମୁଁ ଯାହାକିଛି କରିଛି, କହିଛି ବା ଲେଖିଛି, ତାହାଭିତରେ ଏହି ଆତ୍ମୀୟତାଟି ହିଁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ସତ୍ୟଭାବରେ ବଜେବଜେ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇ ଆସିଛି । ସାହିତ୍ୟ କହିଲେ, ଏପରିକି ସାହିତ୍ୟର ସମାଲୋଚନା କହିଲେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଆତ୍ମୀୟତାକୁ ବୁଝୁଛି । ମୋହ ତୁଟିଲେ ଯାଇ ଆତ୍ମୀୟତା ବଢ଼େ । ହିରଣ୍ମୟ ପାତ୍ରଗୁଡ଼ାକ ବିଦାର୍ଶ ହୋଇ ସାରିଲେ ଯାଇ ଅସଲ ଆତ୍ମୀୟତାର ବିଭିନ୍ନ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକ ଅନୁକୂଳ ହେବାରେ ଲାଗିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତି । ,

ଆଗ୍ରାରେ ଅଧ୍ୟାପନା : ୧୯୫୫, ୫୬, ୫୭, ୫୮ ଏହି ଚାରିବର୍ଷ ଚମ୍ପତିମୁଣ୍ଡାରେ ଥିଲି । ୧୯୫୮ ଡିସେମ୍ବର ମାସରେ ମୁଁ ଆଗ୍ରା Rural Higher Institute ରେ ଯୋଗ

ଦେଲି । ଜୀବନରେ ମୁଁ କୌଣସି ନିୟୁକ୍ତି ଲାଗି କେବେ ଔପଚାରିକ ଭାବରେ ଆବେଦନ କରିନାହିଁ । ଯିଏ ଆପଣା ତରଫରୁ ଆଗକୁ ବାହାରି ଆସି ମୋତେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲଗାଇବାକୁ ମନ କରିଛି, ମୁଁ ତାହାରି ପାଖକୁ କାମ କରିବାକୁ ଯାଇଛି । ସ୍ବାଧୀନତା ଅନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗ ଦେଇ କଲେଜ ଛାଡ଼ିଥିଲି । କେନ୍ଦ୍ର ଭିତରେ ପାଠ ପଢ଼ିବାର ଅସଲ ମର୍ମ ବୁଝିଲି । ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ଓ ସେଥିରେ ରହିଥିବା ସ୍ବାକୃତ ପାହାଚଗୁଡ଼ାକ ମଣିଷର ଯଥାର୍ଥ ଜ୍ଞାନପରିଚୟ କରାଇବା ଓ ତାକୁ ସେହି ଅନୁସାରେ ଅଧିକ ଆତ୍ମୀୟତା ସହିତ ଆପଣାକୁ ଦେବାଲାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଇବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ତାକୁ ସତେଅବା ଅଳପରୁ ଆହୁରି ଅଧିକ ଅଳପ ଭିତରକୁ କିକିକି ଆଣିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ଜୀବନଟାକୁ ନାନାଭାବେ ସ୍ପର୍ଶକାତର କରି ପକାନ୍ତି, ସବୁଟିଏ କରି ଆଣନ୍ତି, ମଣିଷ ଭିତରେ ରହିଥିବା ଗନ୍ତବ୍ଧ କ୍ରମଶଃ ମାରିମାରି ଦିଅନ୍ତି । ସେହି କେନ୍ଦ୍ର ଭିତରୁ ମୁଁ ମନସ୍ଥ କରି ନେଇଥିଲି ଯେ ମୁଁ ପଢ଼ିବାର ଆନନ୍ଦ ପାଇଁ ହିଁ ପାଠ ପଢ଼ିବି । ଡିଗ୍ରୀ ପାଇଁ ପଢ଼ିବିନାହିଁ । କେନ୍ଦ୍ରରୁ ବାହାରିବା ପରେ ଘରେ ମୋତେ ପୁଣି କଲେଜକୁ ପଠାଇବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଓ ଉତ୍ସୁକ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ରାଜି ହୋଇ ନଥିଲି । ଶେଷକୁ ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଗଲି । ସେତେବେଳେ ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଏକ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ରୂପେ ଅସ୍ବାକୃତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ମୁଁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ବାଧୀନତା ସହିତ ପଢ଼ିଲି, ପେଟ ପୂରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଢ଼ିଲି । ବିଦେଶରେ ମଧ୍ୟ ପଢ଼ିଲି, ମାତ୍ର ଡିଗ୍ରୀ ପାଇଁ କୌଣସି ପରୀକ୍ଷା ଦେଲିନାହିଁ । ନିଜର ପରିଚୟପତ୍ର ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ଦେଇ ସ୍ବାକୃତି ଲାଗ କରିବାର ଏକ ଜିଦ୍ ଧରି ମୁଁ ବିଦେଶରୁ ଫେରିଥିଲି ।

ଆଗ୍ରା ଗ୍ରାମୀଣ ବିଦ୍ୟାପୀଠରେ ନିୟୁକ୍ତି ପାଇବାବେଳେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ନିଜପାଖରେ କୌଣସି ପ୍ରାମାଣିକ ଡିଗ୍ରୀ ନାହିଁ ବୋଲି କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷକୁ ଜଣାଇଥିଲି । ସେମାନେ ମୋତେ ତଥାପି ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଭାରି ହଇରାଣରେ ପଡ଼ିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଏକ ପରୀକ୍ଷା ବି ହୋଇଗଲା । ବରଷକ ପରେ ଆମ ବିଦ୍ୟାପୀଠର ଅସଲ ମାଲିକ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କର ଶିକ୍ଷାବିଭାଗର ମୋ'ର ନିୟୁକ୍ତିକୁ ସ୍ୱାକ୍ଷର କରିବା ଲାଗି ଅସମ୍ମତ ହେଲା । ମୋ' କଥାକୁ ବିଶେଷ ଭାବରେ ବିଚାର କରିବାଲାଗି ବିଦ୍ୟାପୀଠ ତରଫରୁ ବାରବାର ଚିଠି ଗଲା । ସରକାର ବାରବାର ମନା କଲେ । ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚଦ୍ୱୟ ଥର ଏମିତି ଚିଠି ଲେଉଟିବା ପରେ ଭାରତ ସରକାର ରାଜି ହେଲେ । ମୋତେ ନେଇ ଏପରି ପତ୍ରଯୁକ୍ତ ଓ ପତ୍ରାନୁରୋଧ ଚାଲିଛି ବୋଲି ମୁଁ ଆଗରୁ କୌଣସି ଗନ୍ଧ ପାଇ ନଥିଲି । ସବାଶେଷରେ ମୋର ନିୟୁକ୍ତିକୁ ସ୍ୱାକ୍ଷର ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିଥିବା ସରକାରୀ ପତ୍ରଟିକୁ ହିଁ ମୋ'ଠାକୁ ପଠାଇ ଦିଆଯାଇଥିଲା ।

ମୁଁ ଜିତିଲି । ଆପଣା ବିଶ୍ୱାସ ଆହୁରି ବଳଯୁକ୍ତ ହେଲା । ଲଙ୍କାଗଡ଼ରେ ରାମଗନ୍ତକୁ ସ୍ବାକୃତି ମିଳିଲା ପରି ଲାଗିଲା । ଭାରତବର୍ଷରେ ବିନା ଲଢ଼େଇରେ ଓ ଆପଣା ପାଖରେ ପ୍ରମାଣକାରୀ କୌଣସି କାରଣପତ୍ର ନଥାଇ ମଧ୍ୟ ହୁଏତ ଆଉ କେହି ଏପରି ସ୍ବାକୃତି ପାଇନଥିବେ, ହୁଏତ କେହିହେଲେ ଏପରି ଏକ କଣ୍ଠାବଣରେ ପଶିବାକୁ ମୋତେ ମନ କରି ନଥିବେ, ଆପଣାକୁ ନେଇ ଏପରି ଏକ ଖେଳ ମୋତେ ଖେଳିନଥିବେ ।

ଆଗ୍ରାରେ ଥିବାବେଳେ ଦୁଇଥର ହିମାଳୟ ଯାଇଥିଲି । ଥରକର ଯାତ୍ରାବିବରଣୀ ‘ଶିକାରୀ’କୁ ରୂପ ଦେଇଛି । ଆଗ୍ରା ଯାଇନଥିଲେ ମୁଁ ଭରର ପ୍ରଦେଶ, ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ, ପଞ୍ଜାବ ଓ ରାଜସ୍ଥାନକୁ କଦାପି ଏତେ ନିକଟରୁ ଦେଖିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇନଥାନ୍ତି । ‘ସମାଜ- ପରିବର୍ତ୍ତନ ଓ ବିକାଶ’ ଏହି ସମୟର ଲେଖା । ସମାଜଶାସ୍ତ୍ର ଓ ମନୋବିଜ୍ଞାନକୁ ବିଷୟ କରି ଏହିପରି ଛଅଟି ବୃହତ୍ ପୁସ୍ତକ ଓଡ଼ିଆରେ ଲେଖିବାର ଯୋଜନା ମୋ’ର ରହିଥିଲା । ମାତ୍ର ପ୍ରକାଶକଙ୍କ ଠାରୁ ଅନୁକୂଳ ସୂଚନା ନପାଇବାରୁ ସେହି ଯୋଜନା ମୋତେ ଖଣ୍ଡିତ ବହିରେ ରହିଗଲା । ସେହି ଆଗ୍ରାରେ ଥିବାବେଳେ ରାଉରକେଲାରୁ ସେତେବେଳେ ବାହାରୁଥିବା ‘ନବପତ୍ର’ରେ ମୋର ନିୟମିତ ଦୀର୍ଘ ପ୍ରବନ୍ଧମାନ ବାହାରୁଥିଲା । ସେଗୁଡ଼ିକ ଏବେ ‘କେତେ ଦିଗନ୍ତ’ ରୂପେ ସଂକଳିତ ହୋଇଛି ।

ପଶ୍ଚିମ ଜର୍ମାନୀର Sonnerber International Center ରୁ ବର୍ଷେ ଅଧ୍ୟାପନା କରିବାର ଏକ ନିଯୁକ୍ତି ପାଇ ୧୯୬୨ ଶେଷରେ ଆଉଥରେ ଭାରତୋପ ଯାଇଥିଲି । ସେହି ଅବସରରେ ପୁନର୍ବାର ଡେନମାର୍କ ଓ ଫିନ୍‌ଲ୍ୟାଣ୍ଡ ଯିବାର ଅବସର ମଧ୍ୟ ମିଳିଲା । ସେତିକିବେଳେ ‘ଦିଗନ୍ତ’ ଲାଗି ଯେଉଁ ମାସିକ ଲେଖାମାନ ପଠାଉଥିଲି, ତାହା ଏବେ ‘ଚରଙ୍ଗ ଓ ତଡ଼ିବ୍’ ନାମରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ୧୯୬୪ ଆରମ୍ଭରେ ମୁଁ ପୁଣି ଆଗ୍ରାକୁ ଫେରି ଆସିଥିଲି । ଭାରତୋପର ଏହି ପୁନଃଦର୍ଶନର ମୋ’ର ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଓ ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅର୍ଜିତ ସଂଜ୍ଞାଗୁଡ଼ିକୁ ଅନେକ ପ୍ରକାରେ ସମ୍ବନ୍ଧ କରିଥିଲା । ଅନେକ ପ୍ରସାର-ଆଣ୍ଡି ଦେଇଥିଲା ।

ଆଗ୍ରାରୁ ଓଡ଼ିଶା : ୧୯୬୩ ଆରମ୍ଭରେ ଓଡ଼ିଶା ଆସିଲି । ହାଇସ୍କୁଲ ପରେ ମୁଁ ପ୍ରାୟ ଓଡ଼ିଶାର ବାହାରେ ହିଁ ରହିଥିଲି । ନିଜ ପ୍ରକୃତ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଫେରିଆସିବା, -ମୋତେ ଠିକ୍ ସାଧବର ଘରକୁ ଫେରିବା ପରି ଲାଗିଲା । ଭଟ୍ଟିମଧ୍ୟରେ ୧୯୬୦ରୁ ମୁଁ ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦଙ୍କର କେତୋଟି ଗ୍ରନ୍ଥର ଅନୁବାଦ ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଇଥିଲି । ସେଗୁଡ଼ିକ ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦ ଆଶ୍ରମ, ପଣ୍ଡିଚେରାରୁ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିଲା । ଏହିପରି ଭାବରେ ତାଙ୍କର ‘The Life Divine’, ‘Synthesis of Yoga’ ଓ ‘The Human Cycle’ର ଅନୁବାଦ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ମୁଁ କ୍ରମେ ଅନୁବାଦ କରୁଥିଲି ଯେ ଏହି ଅନୁବାଦ-କାର୍ଯ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୁଁ ନିଜ ଗିତରେ ଯେପରି ବଦଳି ବଦଳି ଯାଇଛି । ମୋ’ର ସତେଥବା ଏକ ପୁନର୍ଜନ୍ମ ହେବାକୁ ଯାଇଛି । ଚମ୍ପତିନୂଷାର ଜୀବନ-ବିଦ୍ୟାଳୟ ଏକ ନୂତନ ବିଷ୍ଣୁଟି ଏବଂ କର୍ମପ୍ରତିଷ୍ଠିତି ନେଇ ମୋ’ ଆଗରେ ଉଦ୍‌ଭାସିତ ହୋଇ ଆସିବାକୁ ଲାଗିଲା । ମୁଁ ପୁଣି ଆପଣାର କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଫେରି ଆସିଲି ।

ଅଗରୁ ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ପାଠ ପଢ଼ିଥିଲି, ମୂଳତଃ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧିଙ୍କର ଶିକ୍ଷାଦୃଷ୍ଟିରୁ ପ୍ରେରଣା ନେଇ ଜୀବନ-ବିଦ୍ୟାଳୟ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲି । ଭାରତବର୍ଷର ପ୍ରାଣପିଣ୍ଡଟିକୁ ଆପଣା ମଧ୍ୟରେ ଅନୁଭବ କରିବାଲାଗି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ, ଗାନ୍ଧି ଓ ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦଙ୍କୁ ଏକାଠି ଠୁଳ କରି ଗୋଟିଏ ସମଗ୍ର ଆହ୍ୱାନ ଅର୍ଥାତ୍ ସମଗ୍ର ଐତିହ୍ୟସମ୍ପଦ ରୂପେ ଯେ ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ହେବ, ସେହି

ସତ୍ୟଟିକୁ ସତେଆବା ନିଜର ଆଖି ଆଗରେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲି, ହାତ ବଢ଼ାଇ ତାହାକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି ପାରିଲି । ଓଡ଼ିଶାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରୟୋଗ ଗୁବନେଶ୍ୱରରେ ୧୯୭୦ରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ମୁଁ ସେହି ଉଦ୍ୟମଟିରେ ଆସି ଯୋଗ ଦେଲି । ଗତ ୬/୭ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ପ୍ରୟୋଗ ଏକ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକର ସଂଖ୍ୟା ୩୬ । ବର୍ଷକୁ ବର୍ଷ ଏହି ସଂଖ୍ୟା ଆହୁରି ବଢ଼ୁଛି । ୧୯୫୮ ବେଳେ ଜୀବନ-ବିଦ୍ୟାଳୟ ସମୟରେ ବାହାରୁ ଯେଉଁ ପ୍ରତିକୂଳତାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା, ବର୍ତ୍ତମାନ ସେଥିରେ ଅନେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଛି । ନିଜେ ଆଦରି ନେଇଥିବା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମଟି ମଧ୍ୟରେ ନିଜେ ତାହାର ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣସମ୍ମତ ଅଙ୍ଗ ହୋଇ ରହିବାରେ ଯେ କେତେ ଆନନ୍ଦ ନିହିତ ଅଛି, ଏବେ ମୁଁ ତାହାହିଁ ଉପଲବ୍ଧି କରୁଛି । ବର୍ତ୍ତମାନର ଯାବତୀୟ ସଭାପତ୍ନୀ ସ୍ଥିତିରେ ଆମ ଦେଶରେ ମୋଟେ କିଛି ହୋଇ ପାରିବନାହିଁ ବୋଲି ଚାରିପାଖରେ ଶୁଣା ଯାଉଥିବା କଥାଗୁଡ଼ାକର ବାଣ ଆଉ ମୋଟେ ଦୋହଲାଇ ଦେଇ ପାରୁନାହିଁ । ଆଖା ଲମ୍ବି ଲମ୍ବି ଯାଉଛି, ବିଶ୍ୱାସ ବଢ଼ି ବଢ଼ି ଯାଉଛି, ମଣିଷର ଆହୁରି ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଆସିବାଲାଗି ଭିତରେ ଥାଇ ଜଣେ ପରମ ବନ୍ଧୁ ଆବଶ୍ୟକ ବଳଟିକୁ ଯୋଗାଇଦେବା ପରି ଲାଗୁଛି ।

ଗତ ୬/୭ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖୁଛି । ସେଗୁଡ଼ିକ ‘ମା ନିଷାଦ’, ‘ଏକଲବ୍ୟ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧ’, ‘ରାନ୍ଧୀ ଗୋପବନ୍ଧୁ’ ଏବଂ ‘ପଶ୍ୟତି ଦିଶି ଦିଶି’ ନାମରେ ସଂକଳିତ ହୋଇ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ‘ନବରବି’ ଲାଗି ଧାରାବାହିକ ଭାବରେ ଲେଖା ହୋଇଥିବା ରଚନାଗୁଡ଼ିକ ‘ଜାତିରେ ମୁଁ ଯବନ’ ହୋଇ ବାହାରିଛି । ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ବି କିଛି ଲେଖିବାକୁ ଆଗ୍ରହ ବଢ଼ିଛି । ଆଗରୁ ‘ବିଶ୍ୱଶିଶୁ’ ବୋଲି ଏକ କିଶୋରପତ୍ରିକା ସମ୍ପାଦନା କରୁଥିଲି । ଇତିମଧ୍ୟରେ ଆଉ କେତୋଟି ଗପ ଓ ଜୀବନୀ ବାହାରି ଗଲାଣି । ଆଉ କେତେକ ଛପା ହେବ ବୋଲି ରହିଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦ କର୍ମଧାରାର ସର୍ବପ୍ରଧାନ ଉପାହବତ୍ରୀ ମାଆ (The Mother)ଙ୍କର ରଚନାବଳୀର ଅନୁବାଦ ଚାଲିଛି । ୮୫ଶ ସରିଲାଣି, ଆହୁରି ୬୫ଶ ବାକୀ ରହିଛି । ମୋଟେ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ହେବା ସମୟରୁ ମୁଁ ନିୟମିତ ତାଏରି ଲେଖୁ ଆସିଛି । ଘଟୁଥିବା ଘଟଣାଗୁଡ଼ାକର ତାଏରି ନୁହେଁ, ପାକଳ ହେଉଥିବା ଓ ଆଖି ପରେ ଆଖି ଅର୍ଜନ କରିବାରେ ଲାଗିଥିବା ଏକ ହୃଦୟର ତାଏରୀ, ବିଚାରର ତାଏରୀ । ତାହା ‘ରୋହିତର ତାଏରୀ’ ନାମରେ ସହାନୁଭୂତିଶୀଳ କୌଣସି ପ୍ରକାଶକଙ୍କ ଲାଗି ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଛି ।

ମୋ’ର ସାହିତ୍ୟ ମୋ’ ଲାଗି ଅଲଗା ପେଡ଼ିରେ ସାଇତା ହୋଇ ରହିଥିବା ଏକ ପାଟବସ୍ତ୍ର ନୁହେଁ । ସାହିତ୍ୟ ହେଉଛି ଜୀବନକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସମଗ୍ର ଭାବରେ ଅନୁଭବ କରିବାର ଅର୍ଥାତ୍ ଜୀବନ ଲାଗି ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ଯାଉଥିବାର ଏକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି, ଏକ ସମଗ୍ର ଶ୍ରବଣ ହେଉଛି ତାର ସର୍ବପ୍ରଧାନ ପାଥେୟ । ଯୋଗମାନେ ସାହିତ୍ୟକୁ ଏକ ବିଶେଷ ଦାରପରିଗ୍ରହ ବୋଲି ଧରିଥାନ୍ତି ଓ ସଂସାରର ସାଧାରଣ ଚାରଣା ପାଖରୁ ତାହାକୁ ଦୂରରେ

ରଖିଥାନ୍ତି, ସତେଅବା ନିଜର ନାସତିବା ପରି ତାହାକୁ ଖୋସଣିରେ ବାନ୍ଧି ଛୁଡ଼ାଇ ରଖିଥାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ଭାରି ଭୟ କରେ । ସେହି ଚତୁର ଓ ଅସୁସ୍ଥମାନେ ସାହିତ୍ୟ ଗିତରକୁ ନଆସିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଚଳିଥାନ୍ତା ବୋଲି ଭାବେ । ପୁଣି ଅନେକେ ସାହିତ୍ୟକୁ ଜାତୀୟତା ଗିତରେ ପୂରାଇବାକୁ ମନ ବି କରନ୍ତି । ସେମାନେ ଜାନଟାକୁ ମୋହର ମଣ୍ଡ ପକାଇ ଭାରି ବହଳ କରି ପକାଇଥାନ୍ତି । ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ପାଖରୁ ଦୂରରେ ରହିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ । ସାହିତ୍ୟ ହେଉଛି ଏକ ସମଗ୍ର ଜୀବନର ଦର୍ପଣ; ତେଣୁ ନିଜର ଜୀବନଟିକୁ ଯିଏ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସମଗ୍ର ଭାବରେ ବଞ୍ଚିବାଭାଣ୍ଡି ଏକ ଅତରଙ୍ଗ ଏବଂ କ୍ରିୟାଶୀଳ ପ୍ରୟାସ କରୁଥାଏ, ସେଇ ଲେଖୁଥିବା ସାହିତ୍ୟ ହିଁ ଆମକୁ ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରେରଣା ଦେବାର ଭାଜନ ହୁଏ । ସାହିତ୍ୟ ଛାନ୍ତି ଭାଙ୍ଗେ, ମାର୍କାଗୁଡ଼ାକୁ ଚାଙ୍ଗେ, ବ୍ୟକ୍ତିକୁ କ୍ରମେ ବିଶ୍ୱନାତ୍ କରାଇଥାଣେ । ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟାଟିକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବାରେ ଓ ମଣିଷକୁ ମଣିଷର ନିଜଟବର୍ତ୍ତୀ କରାଇବାରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଯାହାକିଛି ଲେଖା ହେଉଛି, ତାହାହିଁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ । ପ୍ରଧାନତଃ ଏହି ଦୃଷ୍ଟିକୁ ପ୍ରଧାନ କରି ରଖି ମୁଁ ଏବେ ‘ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସାଂସ୍କୃତିକ ବିକାଶଧାରା’ ବୋଲି ଗୋଟିଏ ରଚନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଛି ।

ବାଟ ଆହୁରି ବାକୀ ଅଛି । ଆଗରେ ଆହୁରି କେତେକେତେ ସାଙ୍ଗ ଅପେକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି । ନିଜ ସାହିତ୍ୟକୁ ନେଇ ସଂସାର ସହିତ ମିତ ବସି ଆକାଶକୁ ସାକ୍ଷୀ ରଖି ଯାବତୀୟ ବାଟ ଚାଲିଲାବେଳେ ମୋତେ ଏହି ଦୁଇଟି କଥା ଭାରି ଜଳଜଳ ହୋଇ ଦିଶିଯାଏ ।

(୨୭।୧୧।୮୧)

ପରବର୍ତ୍ତୀ ଏଯାବତ୍—ଏକ ସଂଯୋଜନ

୧୯୮୧ରୁ ୨୦୦୨,— ମଝିରେ ଇତିମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାୟ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷର ବାଟକୁ ମୁଁ ମୂଳତଃ ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ଆତ୍ମହା ସହିତ ଅତିକ୍ରମି ଆସିଲିଣି । ଚାରିପାଖକୁ ଅନାଇ ମୁଁ ଦେଖି ପାରୁଛି, ଏହି ଅବଧୂତି ଗିତରେ ପୃଥିବୀରେ ମାନବନିୟତିର ମାର୍ଗଟି ଯେତିକି ଯେତିକି ଆଗକୁ ଆଗକୁ ଦିଶିଯିବାରେ ଲାଗିଛି, ଏଣେ ନୈରାଶ୍ୟଗୁଡ଼ାକ ମଧ୍ୟ ସେତିକି ପ୍ରବଳ ହୋଇ ଏହି ସବୁକିଛିକୁ ଅଟକାଇ ରଖିବେ ଓ ଏପରିକି ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ପଣ୍ଡ କରିଦେବେ ବୋଲି ହୁଙ୍କାର ଦେଇଛନ୍ତି । ମୋ’ଗିତରେ ନୈରାଶ୍ୟ ହୁଏତ ଥିବ, ମାତ୍ର ତଥାପି ଆଶାଟି ହିଁ ଜନନୀ ପରି ହୋଇ ତାକୁ ବୋଧ ଦେଉଛି । ଗିତରକୁ ତଥା ବାହାରକୁ ଖୋଜ ପଡ଼ି ପଡ଼ି ଯାଉଛି । ଏହି ବଡ଼ ପୃଥିବୀଟାକୁ ଦେଖୁଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗିତରେ ବହୁ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ଅଞ୍ଚଳ ହଟି ହଟି ଯାଉଛନ୍ତି । ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀରୁ ନହେଉ ପଛକେ, ମୋ’ ନିଜଗିତରୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ । ସଂଶୟମାନଙ୍କୁ ଆଉ ତୁର ମାତ୍ର ନଥିବାରୁ କି କ’ଣ କେଜାଣି, ସେମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସକାରାତ୍ମକ ଭାବରେ ମୋ’ ଉପଲବ୍ଧିଭଣ୍ଡାରର ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ପରିପୂରକ ପରି ରହି ପାରୁଛନ୍ତି ।

ବୟସ ବଢ଼ୁଛି,— ସେହି ଅନୁସାରେ ମୁଁ ଜଳଜଳ ହୋଇ ଦେଖି ବି ପାରୁଛି ଯେ ମୋ’ର ଆହୁରି କେତେ କ’ଣ କହିବାକୁ ରହିଛି । ଲେଖିବାକୁ ରହିଛି । ନିଜେ କହିବାରେ ଓ ଲେଖିବାରେ

ନଜାରିଥିଲେ ମୁଁ ସତକୁ ସତ ବାଟ ଚାଲୁଛି ବୋଲି ସତ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷତାଏ ପୁଣି ଆଉ କିପରି ପାଇ ପାରୁଥାନ୍ତି ? ଅନେକ ଲେଖକ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କି ନିଜକୁ ପ୍ରଧାନତଃ ଭୁତାତ୍ମ ରଖିବାକୁ ହିଁ ଲେଖୁଥିଲେ, କଥା ପାଠକ ଧରି ଏବଂ ସେହି ଅନୁରୂପ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ଭାରି ଖୋଜୁଥାଆନ୍ତି । ମୁଁ ଏକାବେଳେକେ ଏକ ଅନ୍ୟ ଚୁଣାମର ବାଣ ବୋଲି କୋଉଦିନୁ ଆବିଷ୍କାର କରି ସାରିଲିନି । ମୁଁ ଏକ ଅନ୍ୟ ଧାତୁରେ ତିଆରି ହୋଇଛି ବୋଲି କହିବାକୁ ଜଣକୁ କାହିଁକି ଲାଜ ମାଡ଼ିବ ?

ଏହି ବର୍ଷଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ମାଆଙ୍କ ରଚନାବଳୀର ସତର ଖଣ୍ଡଯାକ ଅନୁବାଦ କରି ଦେଇଛି । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ବାରଖଣ୍ଡ ହାପା ହୋଇ ବାହାରି ସାରିଲାଣି । ବହୁ ଆଗରୁ ଅନୁବାଦ କରି ସାରିଥିବା ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଲିଖିତ The Ideal of Human Unity ଏବର୍ଷ ଶେଷ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ବାହାରିବାର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ମିଳିଛି । The National Book Trust ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧିଙ୍କର ଉଚ୍ଚିତ୍ତ୍ଵିକର ଏକ ବୃହତ୍ ସଂକଳନକୁ ମୋ' ଦ୍ଵାରା ଅନୁବାଦ କରାଇ ନେଇଛନ୍ତି ଏବଂ ତାହା 'ଗାନ୍ଧି-ମାନସ' ନାମରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ମୋ'ର ସବୁଠାରୁ ପ୍ରିୟ ପୁସ୍ତକ 'ରାଜକୁମାର'ର ଲେଖକ Antoine de Saint-Exup'ery ଜର ବୃହତ୍ମମ କୃତି La Citadelle ର ଅନୁବାଦ ଗତବର୍ଷ 'ସୌଧ-ସନ୍ଦେଶ' ନାମରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । 'ସବାମୂଳରେ ମଣିଷ' ନାମରେ ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ଆତ୍ମକଥନଟିଏ ମଧ୍ୟ ବାହାରି ଯାଇଛି । ଦୈନିକ 'ସମ୍ବାଦ'ର ଧାରାବାହିକ ଲେଖାଗୁଡ଼ିକରୁ 'ବିଶ୍ଵକୁ ଗବାକ୍ଷ' ଏବଂ 'କାଳକୁ କଳ୍ପକ' ନାମକ ଦୁଇଖଣ୍ଡ ପୁସ୍ତକ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଛି । ସେହିପରି, ଦୈନିକ 'ପ୍ରଗତିବାଦୀ'ରେ ପ୍ରାୟ ନିୟମିତ ଆଗ୍ରହରେ ବାହାରି ଆସୁଥିବା ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନଅଖଣ୍ଡରେ ବହି ହୋଇ ବାହାରି ସାରିଲାଣି । ଆହୁରି ତାରିଖ ଲାଗି ହାତରେ ସାମଗ୍ରୀ ରହିଛି । ଏବେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ 'ପ୍ରଗତିବାଦୀ'ରେ ଲେଖୁଛି, ସପ୍ତାହକୁ ଥରେ ହିସାବରେ । ହଁ, ଦେଶରେ ଏକ ଜରୁରୀ ଅବସ୍ଥା ଜାରି ହୋଇଥିବା ସମୟରେ ବେଶ୍ କିଛି ମାସ ପାଇଁ ଦୈନିକ 'ଧରାତ୍ରୀ'ରେ ମୁଁ ସମ୍ପାଦକୀୟ ବହୁ ପ୍ରସ୍ତ ଲେଖୁଥିଲି, ଏବେ 'ସମ୍ପାଦକର ପ୍ରସ୍ତ' ନାମରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ତିନିଖଣ୍ଡରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ଏହି କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷରେ ଲିଖିତ କେତୋଟି ପ୍ରବନ୍ଧ 'ଶୂକର ଓ ସକେଟିସ୍', 'ସାହିତ୍ୟ ଓ', 'ତିବ୍ବିଷ୍ଟାର', 'ଅନାବାନ ରଚନା' ଏବଂ 'ଦେଖୁ ଦେଖୁ କେବା ସହ' ପ୍ରଭୃତି ସଂଗ୍ରହର କଳେବର ଧରି ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । 'ପ୍ରବନ୍ଧର ପୃଥିବୀ' ନାମକ ଆଉ ଏକ ସଂଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ ଅପେକ୍ଷାରେ ।

'ରୋହିତରେ ତାଏରୀ' ଖଣ୍ଡିକ ପରେ ଖଣ୍ଡିଏ ବାହାରୁଛି । ମୋଟ ଏକୋଇଶିଟି ପର୍ବ ବାଉଁଶି ଖଣ୍ଡରେ ବାହାରି ଗଲାଣି । ଦ୍ଵାବିଂଶ ପର୍ବଟି ଯନ୍ତ୍ରଣ । ଆତ୍ମକାବନା 'ମିତ୍ରସ୍ୟ ଚକ୍ଷୁବା' ତିନିଖଣ୍ଡରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ନିଜକୁ ନିଜର ମିତ୍ରଟିଏ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ଜୀବନକୁ ବଞ୍ଚିବା, - ନିଜକୁ ଅତରଙ୍ଗ ଭାବରେ ବୁଝି ମୁଁ ତାହାକୁ ହିଁ ମୋ' ଯାବତୀୟ ଜୀବନବଣିକର ନିଜସ୍ଵ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ରୂପେ ଆବିଷ୍କାର କରିଛି । ସମ୍ଭବତଃ, ନିଜକୁ ମିତ୍ରରୂପେ ଦେଖୁଛି ବୋଲି ମୋ'

ଜଗତ ଭିତରେ ସମସ୍ତେ ମୋତେ ମିତ୍ରବନ୍ଧୁ ଦିଶୁଛନ୍ତି । ସେହି ସେତୁଟିକୁ ଧରି ମୁଁ ସତେଅବା କେଉଁ ସାଧାର୍ଯ୍ୟର ବାଟରେ ଯାଇ ସେହି ପରମମିତ୍ରଙ୍କର ବାସନାଟିକୁ ମଧ୍ୟ ପାଇଯାଇଛି । ବହିଷ୍କାର ପ୍ରଥମ ଦୁଇଖଣ୍ଡକୁ ମୁଁ ପ୍ରଥମ ଓ ତୃତୀୟ ସକାଳ ବୋଲି କହିଛି । ତୃତୀୟ ଖଣ୍ଡଟିର ନାଆଁ ହେଉଛି ସକାଳ ପରେ ସକାଳ । ପରିଚୟମାନେ ନିବିଡ଼ ପରେ ଆହୁରି ନିବିଡ଼; ତେଣୁ ବସ୍ତୁତଃ ସକାଳ ପରେ ସକାଳ ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷାକେନ୍ଦ୍ରମାନ ସଂଖ୍ୟାରେ ବଢ଼ି ବଢ଼ି ଏବେ ମୁଣ୍ଡାମୁଣ୍ଡି ତିନିଶହ ହେଲେଣି । ତେଣୁ ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶା ଏବେ ସତେଅବା ଏକ ଅତି ଆପଣାର ଘର ଭଳି ଲାଗୁଛି । ସହର ଅପେକ୍ଷା ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳରେ ହିଁ ଅଧିକ ଶିକ୍ଷାକେନ୍ଦ୍ର । ବାହାରକୁ ଦେଖିବାକୁ କିମ୍ବା ଦେଖାଇ ହେବାକୁ ସେମିତି ଆଦୌ କିଛି ନାହିଁ । ଆମ ନିଜଭିତରେ ବି କେତେ ନାକଟେକା, କେତେଅଇଁଗୁଣ, ଭଳି ଭଳି ସ୍ଵତନ୍ତ୍ରତା । ତଥାପି ପରସ୍ପର ସହିତ ଆଉ ଗୋଟିଏ ବନ୍ଧନ ରହିଛି, ଯାହାକି ମୋତେ ଛାଡ଼ି ପକାଇ ଯିବାକୁ ବାଟ ଛାଡ଼ି ଦେଉନାହିଁ । ଆମ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଜେର ସଂଖ୍ୟାରେ ରହିଛୁ, ଯେଉଁମାନେ ବଜାରର ହାଉଆଟା ଅନୁସାରେ ନାଟିବାକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଦେଖାଇ ହେବାକୁ ମନ ବି କରୁଛୁ, - ଯେଉଁଗୁଡ଼ାକର ବିକଳ ହେବାପାଇଁ ଏକାବେଳେକେ ଏକ ଅଲଗା ଶିକ୍ଷାଙ୍ଗନଟିଏ ସମ୍ଭବ କରି ପାରିବୁ ବୋଲି ପରସ୍ପର ପାଖରେ ପଣ କରିଥିଲୁ, ବେଳେବେଳେ ହୁଏତ ଗରଜରେ ପଡ଼ି ଏବଂ ତରତର ହୋଇ ପ୍ରାୟ ସେହିଗୁଡ଼ାକୁ ନକଲ କରିବା ସକାଶେ ହାଇପାଇଁ ହୋଇଯାଉଛୁ । ଏବଂ, ଦୈବର ବରାଦ ଏପରି ଯେ ଆମେ ପ୍ରାୟ ସେହିମାନେ ହିଁ ଭାରି ଭେଦରା ହୋଇ ଯାଉଛୁ, ଅତରତମ ଆସ୍ଥା ଏବଂ ଆସୁହାଟି ପାଖରେ ମଧ୍ୟ ସାନ ହୋଇ ଯାଉଛୁ । ଏହିସବୁ ମଉକାରେ ହିଁ ସରକାର ଆମକୁ ନଚାଇବ ବୋଲି ଅଧିକ ପାଖ ବଢ଼ାଉଛି । ତଥାପି ମୂଳ ପଞ୍ଜରଟି ରହିଛି; ମଞ୍ଜରା ଯାବତୀୟ ଅର୍ଥରେ ସମର୍ପିତ ହୋଇ ରହିଛି, - ବଳ ଦେବାରେ ଲାଗିଛି । ଆମର ଅସଲ ବଳ ହେଉଛି ଏହି ପାରସ୍ପରିକତାର ବଳ । ଆଗାମୀ ପୃଥ୍ବୀରେ ସେହି ପାରସ୍ପରିକତା ହିଁ ଆଗରେ ତାରାଟିଏ ହୋଇ ଯେ ସମଗ୍ର ମନୁଷ୍ୟନିଯତିଟିକୁ ଅଗ୍ରସର କରାଇ ନେବ, -ଆମ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅପୂର୍ବ ଅଥଚ ସର୍ବମତେ ଶ୍ରଦ୍ଧାବାନ୍ମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତରେ ସେହି ପ୍ରତ୍ୟୟଟି ଆମର ଯାବତୀୟ ପ୍ରୟାସରେ ସଚଳ ହୋଇ ରହିଥିବା ଯାଏ ଆମେ ଏହିପରି ଅବଶ୍ୟ ବାଟ ଚାଲିବାରେ ଲାଗିଥିବୁ, ଏକ ଶିକ୍ଷାପ୍ରୟୋଗର ବାହାନାରେ ଏହି ନିତାନ୍ତ ମାଟିର ସମ୍ଭାବନା ଉପରେ ଖୁସୀ ଏବଂ ଆହୁରି ଅଧିକ ଖୁସୀର ଅବକାଶଗୁଡ଼ିକୁ ସୃଷ୍ଟି କରି ଚାଲିଥିବୁ ।

ଜୀବନର ଅସଲ ତପସ୍ୟା କେବଳ ଏକ ଆରୋହଣ ନୁହେଁ । ଜୀବନର ଅସଲ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ଏକାଧିକ ଅର୍ଥରେ ଓହ୍ଲାଇ ଆସିବା ଦ୍ଵାରା ହିଁ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ । ତପସ୍ୟା ସର୍ବଦା ଜଣେ ମଣିଷର, ଖୁବ୍ ବେଶି ହେଲେ କେତେ ମଣିଷଙ୍କର । କିନ୍ତୁ, କେବଳ ସେହି ଜଣେ ମଣିଷ ଅଥବା କେତେକ ମଣିଷଙ୍କର ତଥାକଥିତ ଆରୋହଣ ଲାଗି ଆଦୌ ନୁହଁ । ସ୍ଵାଧୀନ

ଭାରତବର୍ଷର ନେତୃତ୍ୱ ସତେଅବା ଏଇଠି କୌଣସି ଏପରି ଏକ ବିଦ୍ୟୁତ୍‌ମାନାରେ ଆସି ପଶିଗଲା ଯେ ଏଠାରେ ନେତାମାନେ ଖାଲି ଉଠି ଉଠି ଉପରକୁ ଡାକିଗଲେ, କିନ୍ତୁ ଓହ୍ଲାଇ ପାରିଲେନାହିଁ । ଭାରୀ ଅର୍ଜନ କଲେ, କ୍ଷମତାରେ ବଢ଼ିଲେ ଓ ବିଭିନ୍ନ ଅର୍ଜିଲେ । ମୂଳତୁଆଟାକୁ ହୁଡ଼ିଗଲେ ଓ ସବାଉପରେ ମୁକୁଟ ହୋଇ ଶୋଭା ପାଇବାକୁ ମନ କଲେ । ଦେଖୁ ଦେଖିରେ ଅସୁଯା ବଢ଼ିଲା, ଅବଜ୍ଞାନରେ ବହୁ ବୁଦ୍ଧ ବିସ୍ତାରି କାଳଟାକୁ ଅଟକାଇ ରଖିଲେ । ତଳେ କୋଟି କୋଟି ମନୁଷ୍ୟକୁ ଅରକ୍ଷିତ ଓ ବଳହୀନ କରି ରଖିଲେ । ଦେଶର ଶିକ୍ଷା, ସାହିତ୍ୟ ଏପରିକି ଧର୍ମଘର ଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରାୟ ସେହି ଉଦ୍‌ବେଗବାନ୍‌ମାନଙ୍କ ଲାଗି ଗୋଲାମ ହୋଇ ରହିଲେ । ଭାରତବର୍ଷର ଦୁଃଖ ବଢ଼ିଗଲା । ରାଜନୀତି, ପ୍ରଶାସନ, ବଜାରର ଏହି ଯାବତୀୟ ନିତ୍ୟକାରବାର ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଦେଶ ସେହି ଫିସାଦ ଭିତରେ ଯାଇ ପଶିଗଲା ।

କିନ୍ତୁ ଅସଲ ସତ୍ୟଟି ହେଉଛି, ଯାହାକିଛି ସତକୁ ସତ ହେବ, ତାହା ତନ୍ତୁ ହିଁ ହେବ । ଆମ ପୃଥିବୀରେ ‘ଅତ୍ୟୋଦୟ’ ନାମକ ସେହି ବିଚାରଟି କ୍ରମେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ମଣିଷଙ୍କର ବିବେକକୁ ସର୍ବ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲାଣି । ତନ୍ତୁ ନିର୍ମାଣ, ତନ୍ତୁ ଶକ୍ତି-ସଚେତନତା, - ତାହାହିଁ ଆଗାମୀ ଉଦୟ ପାଇଁ ଯଥାର୍ଥ ଚାବିକାଠି । ଅସଲ ଜଗତାକରଣର ମାର୍ଗ, ସକଳ ବଜାରାକରଣ ଉପରେ ବିଜୟଲାଭ । ବିଗତ ପନ୍ଦରବର୍ଷ ହେଲା ମୁଁ ସେହିପରି ଏକ ବହୁମେଳରେ ଯାଇ ପଶିଛି, ଯେଉଁମାନେ କି ସେହି ତଳେ ଥାଇ ଉଦ୍ୟମ କରିବାର ବାଟଟିକୁ ବାନ୍ଧିଛନ୍ତି । ପିଲା କହିଲେ ସବୁ ପିଲାଙ୍କୁ ବୁଝାଇବ, ଦ୍ୱାରୋଦ୍‌ଘାଟନ କହିଲେ ସବୁ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କର ଗୁହାମୁକ୍ତିକୁ ବୁଝାଇବ । ତଳ ପ୍ରତିବାଦ କରି ଶିଖିବ- ତଥାକଥିତ ଉପରଟାକୁ ଗୋଟେ ଦୈତ୍ୟ ହେବାକୁ ବାଟ ଛାଡ଼ି ଦେବନାହିଁ । ପ୍ରତିରୋଧ କରିବ, ଭାର୍ୟନିର୍ମାଣ ଏବଂ ସୁଖସନ୍ଧାନର ସକଳ ଅବକାଶରେ ଶ୍ରିଏ ମଧ୍ୟ ଅଲବଦ୍ ସାଙ୍ଗରେ ଯିବା ନିମନ୍ତେ ଜିଦ୍ ଧରି ବସିବ, - ଏକଦା ଭାରତବର୍ଷରେ ଏକାଧିକ ଲଢ଼େଇରେ ଜିଣିଥିବା ସତ୍ୟାଗ୍ରହକୁ ସାରା ପୃଥିବୀରେ ରହିଥିବା ତଳମାନେ କ୍ରମେ ପଛାରୁପେ ଗ୍ରହଣ କରି ବାହାରିଲେଣି । ସେଇଟି ହିଁ ବୁଲି ବୁଲି ପୁନର୍ବାର ଭାରତବର୍ଷରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାର ମୁହୂର୍ତ୍ତଟି ନିକଟ ହୋଇ ଆସିଲାଣି । ପୁରୁଣା ସଂଜ୍ଞାମାନେ ସ୍ୱୀକୃତି ହରାଇବେ, ପୁରୁଣା ଆଶ୍ୱାମାନେ ଭାଙ୍ଗିବେ । ନିଜର ଏହି ବୁଲିଟିରେ ସେହି ଅଭିନବ ଉଦ୍‌ବେଳନଟି ସହିତ ଆପଣାକୁ ଖୁସୀ ହୋଇ ସମ୍ମିଳିତ କରି ରଖିବା, ରୋହିତ ନିମନ୍ତେ ତାହା ମୋଟେ କମ୍‌ ଭାରୀୟ କଥା ନୁହେଁ । ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ଏହିପରି ଭାବରେ ସକାଳ ପରେ ସକାଳକୁ ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଉଥିବା ସମୟରେ ‘ରୋହିତ’ ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ଯାଇ ସ୍ୱୀକୃତ ହୋଇ ପାରୁଛି, ଏହା ଏକ ଭଗବଦ୍‌କୃପା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କ’ଣ ହୋଇପାରେ ?

ଚିରରଞ୍ଜନ ଦାସ

୨୫.୦୯.୦୨

ମୋ' ଜୀବନ, ମୋ' ସାହିତ୍ୟ

ସଭାପତି ମହୋଦୟ, ବନ୍ଧୁଗଣ,

ଆଜି ଏହି ଅନୁଗୋଳିଆ ଅପରାହ୍ନରେ ଆପଣମାନେ ଅତିଥିମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଦୁଇଘଣ୍ଟା ଅପେକ୍ଷା କରିବା ପରେ ତଥାପି ଯେ ଜୀବନ ଏବଂ ସାହିତ୍ୟ, ଏବଂ ତା'ଠାରୁ ଆହୁରି ବିଚିକିଟିଆ ମୋ' ଜୀବନ ଓ ମୋ' ସାହିତ୍ୟ ବିଷୟରେ ଶୁଣିବାକୁ ଅପେକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି, ସେଥିଲାଗି ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କ ପାଖରେ କୃତଜ୍ଞତା ଜ୍ଞାପନ କରୁଛି ।

ମୁଁ ଭାବୁଛି, ଆମ ଜୀବନ ସହିତ ଯଦି ସାହିତ୍ୟର ଯଥାର୍ଥ ସମ୍ପର୍କ ରହିଥାନ୍ତା, ତେବେ ଏଠି ଜୀବନ ଅଲଗା ପ୍ରକୃତିର ହୋଇ ଦେଖା ଯାଉଥାନ୍ତା, ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଅଲଗା ପ୍ରକୃତିର ହୋଇ ଦେଖା ଯାଉଥାନ୍ତା । ଜୀବନ ନୀରସ ହେବାରୁ ସାହିତ୍ୟ ନୀରସ, ସାହିତ୍ୟ ନୀରସ ହେବାରୁ ଜୀବନ ମଧ୍ୟ ନୀରସ । ଆମର ଏଠି, ଅର୍ଥାତ୍ ଓଡ଼ିଶାରେ ବା ଭାରତବର୍ଷରେ ଋତୁ ଚାଳିଶବର୍ଷ ହେଲା ଯାହାକିଛି ହେଉଛି ତା'ର ଯଥାର୍ଥ ଜୀବନ ସହିତ ଆଦୌ କିଛି ସମ୍ପର୍କ ଅଛି କି ? ଆପଣମାନେ ଯେଉଁ ପାଠ ପଢ଼ୁଛନ୍ତି, ଜୀବନ ସହିତ ତା'ର କିଛି ସମ୍ପର୍କ ଅଛି ? 'ରସକଲ୍ଲୋଳ'ର ଘୋର ଅଧ୍ୟୟନ କରି ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଜୀବନର, ପ୍ରକୃତିର ରସ ସଂଗ୍ରହ କରିବାରେ କିଛି ସହାୟତା ମିଳିଛି କି ? ଯେଉଁ ମହାପୁରୁଷମାନେ ବା ସପକ ପୁରୁଷମାନେ ଆମ ଦେଶରେ ଚାକିରି କରିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ଚାକିରି ସହିତ ସେମାନଙ୍କ ମହାବାଣୀଗୁଡ଼ିକର କିଛି ସମ୍ପର୍କ ଅଛି ? ଯେଉଁମାନେ ଚିତା, ପଇତା ଲଗାଇ ଆତ୍ମୀୟ, ଅଧ୍ୟାପକ, ଗୁରୁ ଇତ୍ୟାଦି କ'ଣ ସବୁ ହୋଇଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନ ସହିତ ସେମାନଙ୍କର ମହାବାଣୀଗୁଡ଼ିକର କିଛି ସମ୍ପର୍କ ଅଛି ? ଏବଂ, ଯେଉଁମାନେ ସାହିତ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି, କୌଣସି ଏକ ଅଞ୍ଚଳର ପ୍ରାୟ ହଜାର ବର୍ଷର ଗୋଟାଏ ସାହିତ୍ୟକୁ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଟେକିନେବେ ବୋଲି ଗୋଟାଏ ଜୀବନରେ କେତେ ଦିବାସୁପ୍ତ ଦେଖି ଆସୁଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନ ସହିତ ସେମାନଙ୍କର ବାଣୀ ଗୁଡ଼ିକର କିଛି ସମ୍ପର୍କ ଅଛି କି ? ତା' ହେଲେ, ଆପଣମାନେ ଆଜିର ଆଲୋଚନା ପାଇଁ କାହିଁକି ଏଭଳି ବିଷୟଟିଏ ରଖିଲେ ? ଜୀବନ ସହିତ ସାହିତ୍ୟ, ପୁଣି ମୋ' ଜୀବନ ଓ ମୋ' ସାହିତ୍ୟ, ଆମକୁ ସବୁ ଧରା ପକାଇଦେବାକୁ ଆପଣମାନେ ଏସବୁ ବିଷୟ ରଖିଛନ୍ତି କି ?

ମୁଁ ସାହିତ୍ୟର ଛାତ୍ର ନୁହେଁ । ମୋ'ର ଭାଗ୍ୟ ଯେ, ମୁଁ କେବଳ ସାହିତ୍ୟର ଛାତ୍ର ନୁହେଁ । ମୁଁ ଜାଣେ, ସାହିତ୍ୟଠାରୁ ଜୀବନ ବଡ଼ । ଯିଏ ଜୀବନକୁ ଯେତିକି ବୁଝେ, ତା'ର ସାହିତ୍ୟ ଠିକ୍ ସେତିକି ଔଜ୍ଜ୍ୱଲ୍ୟ ବହନ କରେ । ଜୀବନର ଦୁଃଖ ଓ ସୁଖ ଭିତରେ ଯିଏ ଯେତିକି ଘଷିମାଜି ହୁଏ; ତା'ର ଦେହରୁ ସେତିକି ପରିମାଣରେ ନାନା ପ୍ରକାରର ମୋହ, କ୍ଷୁଦ୍ରତା ଓ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତାର ମଳି ଝଡ଼ିପଡ଼େ । ଓଡ଼ିଶା ହିସାବରେ, ଓଡ଼ିଆ-ଭାଷାଭାଷୀ ହିସାବରେ ଏହି ରାଜ୍ୟର ଲୋକମାନଙ୍କର ଖୁବ୍ ଅଳ୍ପ ଦିନର ଅଭିଜ୍ଞତା ଅଛି । ପ୍ରାୟ ଶହେବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଏହି ରାଜ୍ୟର ତୁଙ୍ଗ

ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା କାହିଁକି ବଡ଼ ନହେବ, ବଙ୍ଗଳାମାନଙ୍କ ସହିତ ସେଥିପାଇଁ କଳହ କରୁଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ବରିଷ୍ଠ ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ଯାହାକୁ କୁଳବୃଷ୍ଟି ବୋଲି କହିଛନ୍ତି, ନିଜ ସମୟରେ ସିଏ ମଧ୍ୟ ଘରେ କାହା ସହିତ ଓଡ଼ିଆରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁନଥିଲେ । ସେହି ଅମଳର ଗୁହଗୁଡ଼ାକ ଏକାକରେ ଆମ ମୁଣ୍ଡରେ ମଧ୍ୟ ନେଷାହୋଇ ରହିଛି । ସମ୍ଭବତଃ ସେଥିପାଇଁ ଆମେମାନେ ଆମ ନିଜ ଢୋଲଗୁଡ଼ାକ ଭିତରୁ; ଘୁମଗୁଡ଼ାକ ଭିତରୁ ଏବେ ମଧ୍ୟ ବାହାରି ପାରୁନାହିଁ ।

ଜୀବନ ଅନେକ ବଡ଼ ବୋଲି ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ କରେ । ସେଥିପାଇଁ ଦୁଃଖ ବିଷୟରେ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖିହୁଏ, ସୁଖ ବିଷୟରେ ବି ସାହିତ୍ୟ ଲେଖିହୁଏ । କିନ୍ତୁ ନିରାଶବା ଜୀବନକୁ ବା ସାହିତ୍ୟକୁ ନେଇ ସତ୍ୟରେ କିଛି କହି ହୁଏନାହିଁ । ଆପଣମାନେ ପୁଣି ଏହି ଉପବନ୍ଧରେ ମୋ' ଠାରୁ ମୋ' ଜୀବନର କଥା ଶୁଣିବା ପାଇଁ ମୋତେ କହିଛନ୍ତି । ଉପବନ୍ଧ ଭିତରେ ଏମିତି ଏକ ଘଟଣା କଥାଟିଏ କହିବାକୁ ଯେ ଆପଣମାନେ ମୋତେ ଅନୁରୋଧ କରିଛନ୍ତି, ସେହି କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରକୃତରେ ଶୁଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଏହି ଅନୁରୋଧ କରିଛନ୍ତି ନା ତା' ମାରିବେ ବୋଲି କରିଛନ୍ତି ଓ ଏପରି ବିଷୟଟିଏ ବାଛିଛନ୍ତି ? ଆମ ଦେଶରେ କଲେଜଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସରକାରୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାହାସବୁ ବିଷୟ ରହିଥାଏ, ସେଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ କେବେ କୌଣସି ଆଲୋଚନା ହୁଏ ? ସିଲ୍ଲାବସ୍ତୁରେ ଯାହାସବୁ ରହିଥାଏ, ଆମ ସାର୍ବମାନେ କ୍ଲାସ୍‌ରେ ସେସବୁର ଆଲୋଚନା କରନ୍ତି ? ଯଦି କରୁଥାନ୍ତେ, ତେବେ ଏହି ଦେଶରେ କଦାପି ଗାନ୍ଧି ବହିମାନ ଲେଖା ହେଉନଥାନ୍ତା । ଗୋଟିଏ ଗୁରୁକ୍ ଲାସ୍‌ଭିତରେ ବାହା ହୋଇ କ୍ଲାସ୍‌ ବାହାରେ ଆଉଜଣେ ଗୁରୁକୁ ବାହା ହେବାର ଦୁର୍ଗାନ୍ତ ଏ ଦେଶର ପିଲାମାନଙ୍କର ହେଉ ନ ଥାନ୍ତା । ତେଣୁ, ଆଜି ମୁଁ ଯାହା କହିବି, ତାହା ମୋ' ଅଙ୍ଗେ ନିରାଶତ୍ୱବା କଥା କହିବି । ତାହା ନିଶ୍ଚୟ ଅପ୍ରୀତିକର ହେବ ।

ଯେଉଁଦିନ ଜଣେ ସ୍ୱାମୀ ତାଙ୍କ ପତ୍ନୀଙ୍କ ଆଗରେ ନିଜର ଅଙ୍ଗେ ନିରାଶତ୍ୱବା କଥାମାନ କହିବସିବେ ଅଥବା ଯେଉଁଦିନ ଜଣେ ପତ୍ନୀ ନିଜର ଅଶେଷ ମହିମାମୟ ଅନେକ ଚାକିରି ବିରୁଦ୍ଧିତ ପତିଙ୍କ ଆଗରେ ନିଜର ଅଙ୍ଗେ ନିରାଶତ୍ୱବା କଥାମାନ କହି ବସିବେ, ସେଦିନ ସେମାନଙ୍କର ବାସର ଘରଟା ହୁଏତ ଦୁଇ ଭାଗ ହୋଇଯିବ । ସାହିତ୍ୟ ତ ବାସର ଘରଠାରୁ ଆହୁରି ଅଧିକ ଅଭିନୟମୟ । ବିଶେଷ କରି, ଯେଉଁ ଦେଶରେ ଶହେରେ ଡିରିକ୍ସିଜଣ ଲୋକ ଅକ୍ଷର ଶିଖି ଜାଣିଛନ୍ତି, ସେହି ଦେଶର ସାହିତ୍ୟ କେବଳ ଅଭିନୟ । ସେହି ଭାଷାକୁ ଧିବ, ଯେଉଁ ଭାଷାରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବାର ଦୀର୍ଘ ଚାକିରି ବର୍ଷ ପରେ ଶହେରେ ମୋଟେ ଡିରିକ୍ସି ଜଣ ଲୋକ ନାଆଁ ଦକ୍ଷତ କରି ଜାଣିଛନ୍ତି । ଏବଂ, ଯଦି ଆମରିମାନଙ୍କ ଭଳି ଚଷାଳମାନଙ୍କ ହାତରେ ଏହି ଦେଶର ଭାଗ୍ୟନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିବାର ଦାୟିତ୍ୱ ଦିଆଯାଏ, ତେବେ ଶହେବର୍ଷ ପରେ ସମ୍ଭବତଃ ଆମକୁ ମାରି ଆମ ଉପରେ ତୁଆ ଭାଷା ତିଆରି ହେବ ଏବଂ ତାହାହିଁ ଯଥାର୍ଥ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ହେବ ।

ଅଧ୍ୟାପକମାନଙ୍କର କ୍ଲାସରେ ଆପଣମାନେ ବଢ଼ିଆ ଶ୍ଳୋକଟିଏ ଶୁଣିଥିବେ । ଏକ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଥମ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କେଉଁଠୁ ହେଲା, ତାହାରି ସମ୍ବନ୍ଧରେ । ଏକଦା ବାଲ୍ମୀକି ରଖି ଥିଲେ, ରାମାୟଣ ରଚନା କରିବା ପୂର୍ବରୁ ସିଏ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମୂର୍ଖ ଥିଲେ, ଦସ୍ୟୁ ବି ଥିଲେ । ସିଏ କେଉଁଠି କ'ଣ ଗୋଟାଏ କାରୁଣ୍ୟ ଦେଖିଲେ । ସେ ଜଙ୍ଗଲ ଭିତରେ ଦୁଇଟା ଚଢ଼େଇଙ୍କର କାରୁଣ୍ୟ ଦେଖିଲେ ଓ ତାଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଏକ ଶ୍ଳୋକ ବାହାରି ଆସିଲା । ରତ୍ନକର ଦସ୍ୟୁ ଅଣ୍ଟିରା ଚଢ଼େଇଟିକୁ ଜଣେ ବ୍ୟାଧି ତାର ବିନ୍ଧି ମାରିଦେବାର ଦେଖିଲା, ଏବଂ ସେହି ଦସ୍ୟୁ ଭିତରେ, ଦୈତ୍ୟ ଭିତରେ କେଉଁଠି କେଉଁ ଘୋର ସୁଗଭୀର, ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ, ପ୍ରଗାଢ଼, ଅପ୍ରକେତ ଅବଚେତନ ଭିତରେ ତଥାପି ଏକ ମାନବ ସୁଲଭ, ଭଗବତ୍ ସୁଲଭ କାରୁଣ୍ୟ ଥିଲା, ଯାହାକି ଉଦ୍‌ଗାରିତ ହୋଇ ଆସିଲା । ଏହିଠାରୁ ସାହିତ୍ୟର ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ବୋଲି ଆମ ଅଧ୍ୟାପକମାନେ କହନ୍ତି । ନିବନ୍ଧମାନଙ୍କରେ ଲେଖନ୍ତି । ମାତ୍ର, ତା'ପରେ ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କର ଜୀବନରେ କ'ଣ ଘଟିଲା, ଅଧ୍ୟାପକମାନେ ସେକଥା ମୋଟେ କହନ୍ତି ନାହିଁ । ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଦସ୍ୟୁର ହୃଦୟରେ ଯେଉଁ କାରୁଣ୍ୟ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା, ସେହି ଅସଦ୍‌କ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତା'ର ଜୀବନ ବଦଳିଗଲା । ରତ୍ନକର ବଦଳିଗଲା, ବାଲ୍ମୀକିରେ ପରିଣତ ହେଲା ।

ଅର୍ଥାତ୍, ସାହିତ୍ୟ ହେଉଛି ଏକ ଆଲ୍‌କେମି, - ଯାହାକୁ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟରେ ରସବିଦ୍ୟା ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ସାହିତ୍ୟ ହେଉଛି ଏକ ରସବିଦ୍ୟା । ଆଧୁନିକ ରସାୟନ ଶାସ୍ତ୍ରର ପୂର୍ବପୁରୁଷ ହେଉଛି ଆଲ୍‌କେମି । କେବଳ ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତ ବର୍ଷରେ ନୁହେଁ, ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରୀକ୍ ସମାଜରେ, ମିଶରରେ ଏବଂ ପୁରାତନ ଆହୁରି କେତେକ ସଭ୍ୟତାରେ, ଆରବ ସଭ୍ୟତାରେ ମଧ୍ୟ ଆଲ୍‌କେମିର ଚର୍ଚ୍ଚା ହେଉଥିଲା । ଏବଂ, ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଭାବ ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ଆଲ୍‌କେମିର ପ୍ରଭାବ । ତାହା ବଦଳଇ ଦିଏ ଏବଂ, ପୃଥିବୀକୁ ବଦଳଇ ଦେବାର ଉଦ୍ଦ୍ୟାନ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରଥମେ ତାହା ଆମ ନିଜକୁ ବଦଳାଇ ଦିଏ । ପୁଅଟିଏ ଜନ୍ମ ହୋଇ ପୃଥିବୀରେ ନାଆଁ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ସିଏ ଯେପରି ସବାଆଗେ ତାକୁ ପ୍ରସବ କରିବାରେ ନିମିତ୍ତ ହୋଇ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିବା ବାପାମାଆଙ୍କ ମନରେ ଅହେତୁକ ଆନନ୍ଦ ଆଣିଦିଏ, ଠିକ୍ ସେହିପରି, ଯିଏ ସାହିତ୍ୟ କରେ, ସାହିତ୍ୟ ପାଖରେ ସେଇ ପ୍ରଥମେ ବଳି ପଡ଼େ । ପଡ଼େ ଲେଖିଲା ପରେ ସିଏ ଆଉ ଅଭିନୟ କରିବାକୁ ଗୁମ୍‌ନି ବୋଧ କରେନା । ସେଥିପାଇଁ ସାହିତ୍ୟ ଆଉ ଜୀବନ ପରସ୍ପରର ଏତେ ପାଖାପାଖି ।

ପ୍ରକୃତ କାରୁଣ୍ୟ ଥାଏ ଜୀବନରେ । ଜୀବନକୁ ଛାଡ଼ି, ସାହିତ୍ୟର କାରୁଣ୍ୟ ହେଉଛି ଏକ ଭାରି ଭେରେସା କାରୁଣ୍ୟ । ଅନେକ ସମୟରେ ଯେଉଁମାନେ ଜୀବନରେ ଦକ୍ଷତା ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ସେମାନେ ଟିକିଏ ଭୁଲି ପାରିବେ ବୋଲି ଓ ତତ୍‌କାରା ଟିକିଏ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରିବେ ବୋଲି, ଆଉ କୋଉଠି ଟିକିଏ ରସ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ବୋଲି ସାହିତ୍ୟ ଭିତରକୁ ଯାଆନ୍ତି । ଏଭଳି ସାହିତ୍ୟକ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଅର୍ଥରେ ହୁଏତ ଅତିସାହିତ୍ୟିକ ବୋଲି କୁହାଯାଇ

ପାରିବ । ଆପଣା ଜୀବନରେ ସେମାନେ ଦୈତ୍ୟ ସହିତ ତୁଳନାୟ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି, ଏବଂ, ଦୈତ୍ୟ ହେବାର ଯେଉଁ ପାପ, ଯେଉଁ ଅବସାଦ, ଯେଉଁ ବିଷାଦ, ଯେଉଁ ଅତର୍ବିଷାଦ, ତାହାରି ଦ୍ଵାରା ସତସ୍ତ୍ର ହୋଇ ସେମାନେ ସାହିତ୍ୟକୁ ଜୀବନର ସବୁକିଛି ବୋଲି କହି ବିକାପ କରିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ କଥା କହୁନାହିଁ । ମୁଁ କହୁଛି, ବାଲାକି ଯେଉଁ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସାହିତ୍ୟର ପାତ୍ର ଭିତରେ ଯାଇ ପଡ଼ିଗଲା, ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତା'ର ଜୀବନ ସତକୁ ସତ ବଦଳିଗଲା । ଏଇଟା ହେଉଛି ଠିକ୍ ପ୍ରେମରେ ପଡ଼ିଲା ପରି । ସତକୁ ସତ ପ୍ରେମରେ ପଡ଼ିଲେ କୋକାହଳ ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଏ, ଜୀବନ ବଦଳିଯାଏ ।

ଜୀବନ ଏବଂ ସାହିତ୍ୟ ପରସ୍ପରର ଅନେକ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ । ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟ ସହିତ ଜୀବନର ତୋର ଲାଗିନାହିଁ, ସେହି ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ରାଟମାନଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ । ସମ୍ରାଟମାନେ ଅଧିକାର କରନ୍ତି, ଭଲ ପାଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ ପ୍ରେମରେ ପଡ଼ି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସମ୍ରାଟମାନେ ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ଥିଲେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ କମ୍ ନାହାନ୍ତି । ଯିଏ ପ୍ରେମରେ ନ ପଡ଼ିଛି, ସିଏ ବି ସାହିତ୍ୟ ଲେଖି ପାରିବ । କିନ୍ତୁ ସେହି ସାହିତ୍ୟ ତା'ର ଜୀବନରେ ଆଦୌ କିଛି ଘଟାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ଇଉରୋପର ଦାର୍ଶନିକ ବେନେଡ଼ିକ୍ଟ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଦର୍ଶନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୁଁ ମୋ'ର ପ୍ରଥମ ନିବନ୍ଧ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲି । ସ୍ପିନୋଜା ଏପରି ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକ ଥିଲେ ଯିଏକି ନିଜର ଦର୍ଶନ, Conviction ବା ଦାର୍ଶନିକସଂପ୍ରତ୍ୟୟ ଅନୁସାରେ ନିଜର ଜୀବନ ବଞ୍ଚୁଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ମୋତେ ପ୍ରାୟ ପଚାଶବର୍ଷ ବୟସ । ସ୍ଵାଧୀନତା ଆସିଥାଏ ମୋତେ ବର୍ଷେ କି ଦି' ବର୍ଷ ହେଲା । ଏହି ଦେଶ କ'ଣ ହେଲା ବୋଲି ଯେଉଁମାନେ ଏବେ ବାହୁନୁହଁନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ଘୋଡ଼ାରେ ଚଢ଼ି ସ୍ଵାଧୀନତା ନାମକ କାଞ୍ଚିକେମାଙ୍କୁ ଜୟ କରି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସ୍ତୁତି କରୁଥାନ୍ତି । ମୁଁ ଜେଲରୁ ବାହାରି ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଯାଇଥିଲି, ଏବଂ ରାବିଥିଲି ଯେ ଏଇଟା ସମ୍ଭବତଃ ଭାରତବର୍ଷର ସର୍ବପ୍ରଧାନ ଆହ୍ୱାନ, ମୋ ନିଜ ଜୀବନର ମଧ୍ୟ ସର୍ବପ୍ରଧାନ ଆହ୍ୱାନ, I must be what I believe in,- ଜୀବନରେ କିଛି ପ୍ରତ୍ୟୟ ରହିଥିବା ଦରକାର ଏବଂ, ସେହି ପ୍ରତ୍ୟୟ ଯେ ମୋ' ଭିତରେ ରହିଛି, ତା'ରି ପ୍ରମାଣ ହେଉଛି, ତାକୁ ମୁଁ ନିଜ ଜୀବନରେ ବଞ୍ଚିବି ।

ମୁଁ ଜୀବନଯାକ କବାଟ ଅପେକ୍ଷା ଝରକା ଉପରେ ବେଶି ବିଶ୍ଵାସ କରି ଆସିଛି । କବାଟଟା ହେଉଛି ଘରର ଆବଶ୍ୟକତା । ପ୍ରଥମରେ ଅନେକ ଆଦିବାସୀ ସମାଜ ଅଛି, ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଘରେ କବାଟ ଅଛି, ଝରକା ନାହିଁ । ବୋହୂମାନେ ଆଗେ ଯେଉଁ ଘରେ ରୋଷେଇବାସ କରୁଥିଲେ, ସେଥିରେ କବାଟ ଥିଲା, ମାତ୍ର ଝରକା ନଥିଲା । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ସେହିପରି ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଝରକା ରହିଥିବା ଦରକାର । କାରଣ, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ କୁଅ ଭିତରେ ପଡ଼ି ସ୍ଥାନୀୟ ହିରୋମାନଙ୍କର କବଳରେ ପଡ଼ି ବଡ଼ ଛଟପଟ ହେଉଛି । ଏହି ସାହିତ୍ୟର, ଏହି ରାଜ୍ୟର ଆଦୌ କୌଣସି ଝରକା ନ ରହୁ ବୋଲି ଏବେ ମଧ୍ୟ ଆମ କଲେଜମାନଙ୍କରେ ଓ

ସତ୍ୟାମାନଙ୍କରେ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର ହେଉଛି । ପୃଥିବୀ ହେଉଛି ଏକ ମୁକ୍ତ ପ୍ରାଙ୍ଗଣ । ଆମର ଯଦି ଝରକା ନ ରହିବ, ତେବେ ଆମ ଘରକୁ ଆସିବ କ'ଣ ?

ବେନେଡ଼ିକ୍ଟ ସିନୋଜା ହେଉଛନ୍ତି ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଇଉରୋପର ଲୋକ । ସିଏ ଇହୁଦୀ ପରିବାରରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସ୍କୁଲରେ ପାଠ ପଢ଼ୁଥିବା ସମୟରେ ଥରେ ଜଣେ ସାଙ୍ଗପିଲା ସହିତ ଇଶ୍ଵରଙ୍କ ବିଷୟରେ କଥା ହେଉଥିଲେ । କହୁ କହୁ ସିନୋଜା କହିଦେଲେ ଯେ, ଭଗବାନଙ୍କୁ ତ ଆମେ କେହି ଦେଖିନାହିଁ, ଯାହାଙ୍କୁ ନ ଦେଖିଛୁ, ଯାହାଙ୍କୁ ଅନୁଭବ ନ କରିଛୁ, ଆମେ ତାଙ୍କୁ କାହିଁକି ବିଶ୍ଵାସ କରିବା ? ସାଙ୍ଗ ପିଲାଟି କଥାଟିକୁ ଆଣି ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପାଖରେ ପୋଡ଼ିଦେଲା, ଶିକ୍ଷକ ସିନୋଜାଙ୍କୁ ତାଙ୍କି ବୁଝାଇଲେ, ସତକ୍ କରିଦେଲେ । ମାତ୍ର, ସିନୋଜା ନିରାଶ ହେଲେ ନାହିଁ, ଆଉ କେତେଥର ବି ଧରା ପଡ଼ିଲେ । ଫଳରେ ସ୍କୁଲରୁ ବିତାଡ଼ିତ ହେଲେ । ଚବିଶ ବର୍ଷ ବୟସରେ ସେ A Treatise on Theology and Politics ବୋଲି ଗୋଟିଏ ବହି ଲେଖିଲେ । ସେହି ଦୋଷରେ ତାଙ୍କୁ ସମାଜରୁ ବାସନ୍ଦ କରାଗଲା । Let nobody spit on his grave ବୋଲି ବାସନ୍ଦପତ୍ରରେ ଲେଖା ଯାଇଥିଲା । ସିନୋଜା ଗୋଟିଏ ଛୋଟିଆ ଗାଁରେ ଯାଇ ରହିଲେ । ସେହିଠାରେ ଦର୍ଶନର ଅନୁଶୀଳନ କଲେ । ଚଷମାର ଲେନ୍ସ ତିଆରି କରି ତାହାକୁ ବିକି ନିଜର ଭରଣ ପୋଷଣ କଲେ । ତାଙ୍କର ସବୁଯାକ ଗ୍ରନ୍ଥ ସେ ସେହିଠାରେ ଲେଖିଛନ୍ତି । ବିଶ୍ଵବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ତାଙ୍କୁ ଅଧ୍ୟାପକ ପଦ ଯତା ହୋଇଛି । ତାଙ୍କ ନାମରେ ବହିଟିଏ ଲେଖି ଉପର୍ଗ କରିଦେଲେ ସେ ରାଜାଜୁଗ୍ରହ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବେ ବୋଲି ଜଣେ ସ୍ଥାନୀୟ ରଜା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଖବର ପଠାଇଥିଲେ । ସିନୋଜା କୋଉଥିରେ ବି ସମ୍ମତ ହୋଇ ନଥିଲେ ।

ନିଜର ଏକ ଚିଠିରେ ସିନୋଜା ଲେଖୁଥିବା ଗୋଟିଏ ବାକ୍ୟ ସତେଥବା ମୋ' ଜୀବନରେ ଏକ ମନ୍ତ୍ର ହୋଇ ରହିଗଲା । ସେହି ବାକ୍ୟଟି ହେଉଛି: Do not weep, do not wax indignant, understand,- ମୂଳ ଲାଟିନ୍ ଭାଷାରେ ଏହି ବାକ୍ୟଟିକୁ ସେ ଏହିପରି ଲେଖିଥିଲେ: Non ridere, non Lugere, neque detestari, sed intelligere, କାନ୍ଦ ନାହିଁ, ନ୍ୟାୟ କରିବାର ପାନ୍ଦରେ ପଡ଼ ନାହିଁ, କ୍ରୋଧ ହୋଇ ଭର୍ଷନା କର ନାହିଁ, ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କର । ଏହି ବାକ୍ୟଟି ମୋ'ର ଜୀବନକୁ ବଦଳାଇ ଦେଲା । ଅନେକତଃ ସେଇଥି ପାଇଁ, ମୁଁ ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ଦର୍ଶନଶାସ୍ତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ କରିସାରିବା ପରେ ଯେତେବେଳେ ଇଉରୋପ ଗଲି, ସେଠାରେ ମନୋବିଜ୍ଞାନ ପଢ଼ିଲି । ଏବେ ମନୋବିଜ୍ଞାନକୁ Science of understanding ବୋଲି କୁହାଗଲାଣି । To understand everything is to change everything । କେବଳ ଜାଣିବା ଦ୍ଵାରା କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ ନାହିଁ । ବୁଝିଲେ ମଣିଷ ନିଜେ ବଦଳିଯାଏ ଓ ସଂସାରକୁ ବଦଳାଇ ଦିଏ । ଆମେ ଅଧିକାଂଶ ମଣିଷ ଖାଲି ଜାଣିବାକୁ ହିଁ ଯଥେଷ୍ଟ ବୋଲି ମନେକରୁ । ଜାଣିବାଟା ଯେତିକି ନିରାପଦ, ବୁଝିବାଟା ସେତିକି ବିପଦସଙ୍କୁଳ । You have to be the first convert,- ଭଗବାନ ସତକୁ ସତ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ବିଶ୍ଵାସ

କଲେ ନିଜେ ଭଗବାନଙ୍କର ଭକ୍ତ ହେଇଯିବାକୁ ହୁଏ । ସଂସାରରେ ପ୍ରେମ ହିଁ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ସମ୍ପଦ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କଲେ ପ୍ରେମିକାଟିଏ ବା ପ୍ରେମିକଟିଏ ହେବାକୁ ହୁଏ ।

ସାହିତ୍ୟ ହେଉଛି ପରିବର୍ତ୍ତନର ଏକ ମାଧ୍ୟମ । ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ବଦଳାଏ, ବାହାରେ ବି ବଦଳାଇବାର ସର୍ତ୍ତ ରଖିଥାଏ । ପୃଥିବୀରେ ବଦଳାଇବାର କେତେ ପ୍ରକାର ରହିଛି । କିଏ ଖଣ୍ଡା ଦ୍ୱାରା ବଦଳେଇଛି, କିଏ ରାଜନୀତି ଦ୍ୱାରା, କିଏ ଉପଦେଶ ଦ୍ୱାରା ବଦଳେଇଛି । କିଏ ବିଶ୍ୱଖର୍ମା ହୋଇ ରାଜପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ବଦଳାଇବାକୁ ମନ କରିଛି । ଅସଲ ସାହିତ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ବି ଜୀବନ ବଦଳିଛି । ଜୀବନକୁ ଯିଏ ଯେତିକି ସମୀକ୍ଷାତ୍ମକ ଭାବରେ ଦେଖିଛି, ସିଏ ସେତିକି ସେତିକି ପରିବର୍ତ୍ତନ-ସମର୍ଥ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖିପାରିବ । ସମୀକ୍ଷାତ୍ମକ ଭାବରେ ଦେଖିବା ଅର୍ଥାତ୍ Critically ଦେଖିବା । Critically ଶବ୍ଦଟିର କୌଣସି ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତିଶବ୍ଦଟିଏ ଓଡ଼ିଆରେ ନାହିଁ । କାରଣ ଆମେ ଏଠି ସାଧାରଣତଃ Critical ହୋଇନାହୁଁ । ଏକାବେଳେକେ ଭାବପ୍ରବଣ ହୋଇଛୁ, ନ ହେଲେ ନିହକ ହୋଇଛୁ । ତେଣୁ, ଜୀବନକୁ ଯିଏ ଯେତିକି Critically ଦେଖିବ, ତା'ର ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ସେତିକି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟାଇବର ସାମର୍ଥ୍ୟ ଆସିବ । ଏବଂ, ପୃଥିବୀରେ ଯେତେ ସାହିତ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଯାହାକିଛି ଘଟିଛି, ଯଦି ଆପଣମାନେ ଭଲଟେଆର୍, ରକ୍ଷା ଓ ଏପରିକି ସେକ୍ସପିଅରଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ନେବେ, ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁମାନେ ଇଉରୋପୀୟ ଭୂଖଣ୍ଡରେ ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ଅନେକ ପ୍ରକାରେ ଏକ ନିମିତ୍ତ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଉଦାହରଣ ନେବେ, ତେବେ ଦେଖିବେ; ସେମାନଙ୍କର ସାହିତ୍ୟର ଜନନୀ ହେଉଛି “ଜୀବନ” । ଜୀବନଠାରୁ ପଳାୟନ କରିବାକୁ ସେମାନେ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖିନାହାନ୍ତି । ତେଣୁ, ସେମାନେ କେହି କେବେ ସାହିତ୍ୟରେ ଉତ୍ସବର କଳ୍ପନା କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ଆମ ଦେଶରେ ଆମ ତରୁଣମାନଙ୍କୁ ଭଣ୍ଡେଇ ସାହିତ୍ୟ ନାମରେ ଉତ୍ସବ କରାଯାଉଛି । କାରଣ, ଆମ ଗୁରୁଜନମାନେ, ଉପାଧ୍ୟାୟମାନେ ତାହୁଁ ନାହାନ୍ତି ଯେ ଆମେ ଜୀବନକୁ ସମୀକ୍ଷାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖୁ, ତୁଚ୍ଛ କରୁ ।

ସାହିତ୍ୟ କ'ଣ ବଦଳାଏ ? ଯାବତୀୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପ୍ରଥମେ ଆତ୍ମ-ପରିବର୍ତ୍ତନରୁ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ଏହି ଆତ୍ମ-ପରିବର୍ତ୍ତନ ପୁଣି କ'ଣ ? Every revolution starts with a personal revolution,- ମୋତେ ଭାବପ୍ରବଣ ହୋଇ ମୁଁ ଏକଥା କହୁ ନାହିଁ । ପୃଥିବୀଯାକର ଅତ୍ୟାଧୁନିକ ଦାର୍ଶନିକମାନେ, ଏହି ପୃଥିବୀ ରହିବ ବୋଲି ଯେଉଁମାନେ ଦୃଢ଼ ସଂକଳ୍ପର ସହିତ କହୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଆଗକୁ ଅନାଲ ଆଦୌ ଅନ୍ଧକାର ଦେଖୁନାହାନ୍ତି । ସେମାନେ ଆଲୋକ ଦେଖୁଛନ୍ତି । ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତେ ପୃଥିବୀ ବଦଳୁ ବୋଲି ଖାଲି ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖି ଆସିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ କେତେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖା ହୋଇଛି । ମାଟିର ମଣିଷଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ହିଙ୍ଗମାଟି ପାର ହୋଇ, ପ୍ରତିଜାକୁ ପାର ହୋଇ ଚାଉଟରମାନଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ । ସମସ୍ତେ କହିଛନ୍ତି ପୃଥିବୀ ବଦଳିଯାଇ । ବେଶ୍ୟାବୃତ୍ତି ଉଠିଯାଇ ବୋଲି ସମସ୍ତେ କହିଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ନିଜେ ବେଶ୍ୟା ଘରକୁ ଯାଇଛନ୍ତି, ଯାଉଛନ୍ତି । ତରୁଣମାନେ ଯେପରି କଦାପି ଅନ୍ୟପ୍ରକାରେ ନ ହେବେ ସେମାନେ

ସେଥିପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ ପୁଣି ସୁଦେଇ ମେଣ୍ଟାକରି ରଖିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ବ୍ରତାମାନଙ୍କର, ଅବସରମାନଙ୍କର ଭାରତବର୍ଷରେ ଆଜି କେହି ନାହାନ୍ତି । ତଥାପି, ଯିଏ ଆଗକୁ ଯିବାକୁ ମନ କରିବ, ତା' ପାଇଁ ସବୁ ଅଛି । ତରୁଣର ଆଖିରେ ପୃଥିବୀ ଆଡ଼କୁ ଅନାର ଦେଖିଲେ ମନେ ହେଉଛି, ସତେ ଯେପରି ଏଗାଧି ଯୁଗଟିଏ ଆଗରୁ କେବେ ଆସିନଥିଲା । ପ୍ରକୃତ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଯୁଗ ପ୍ରକୃତରେ ଆସୁଛି । ଇତିହାସରେ ଯେଉଁସବୁ ଯୁଗକୁ ତଥାକଥିତ ସୁବର୍ଣ୍ଣଯୁଗ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି, ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ନିମ୍ନମାନର ତାମ୍ରଯୁଗ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ।

ଆମେ ଯାହା ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖିବା, ଯଦି ତାହା ନ ହୋଇ ପାରିବା, ତା'ହେଲେ ସତ୍ୟ ଆମ କାନ୍ଧ ଉପରେ ଗୋଡ଼ ରଖି ଆମକୁ ପଛରେ ପକାଇ ଆଗକୁ ଚାଲିଯିବ । ତେଣୁ, ଯେଉଁ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଯୁଗ ଆସୁଛି, ଆମେ ସମସ୍ତେ ତାହାର ଆସିବାରେ ନିମିତ୍ତ ଭଳି ହେବା । ସାରା ପୃଥିବୀର ତରୁଣମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଏକ ଅନ୍ୟ ହାସ୍ତା ବହୁଛି । ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୃଥିବୀ କେବଳ କେତେକଜଣଙ୍କର ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସେହି ଢାଞ୍ଚାରେ ସାହିତ୍ୟ ହେଉଥିଲା, ସଂସ୍କୃତି ହେଉଥିଲା, ଆଗାମୀ ପୃଥିବୀ ମଣିଷମାନଙ୍କର ହେବ, ସବୁ ମଣିଷଙ୍କର ହେବ । ଆମେ ଯାହା ହେଉ ବୋଲି ଇଚ୍ଛା କରୁଛୁ, ତାକୁ ଆମେ ନିଜ ଜୀବନରେ ବଞ୍ଚିବା । ଗତ ଚାଳିଶ ବର୍ଷରେ ଆମେ ସ୍ୱପ୍ନମାନଙ୍କୁ କେବଳ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କରେ ବାନରୀ କଲବ ନଚାଇଛୁ । ଆମେ ଶିକ୍ଷିତମାନେ ହିଁ ଏସବୁ କରୁଛୁ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓଡ଼ିଆ ଲେଖି ଜାଣିଥିବା ଶତକଡ଼ା ଚିରିଶିଳ ଭିତରେ ଅଦୌ ସାମାବନ୍ଧ ନୁହେଁ । ଆମର ବୋଉ ଓ କେଜେମାଆମାନେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଅଧିକ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିବେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଓଡ଼ିଆବାସୀ ଲେଖିପଢ଼ି ଜାଣିଲେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଅଲବତ ରହିବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏଠି ହେଉଥିବା ଯାବତୀୟ ସାହେବୀ ଅନୁକରଣ ସବୁ ରହିବ । ଭବିଷ୍ୟତ ଆଦୌ ଅନ୍ଧକାରମୟ ନୁହେଁ । ତୁଳା ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖି ସେହି ପୁରୁଣା ଖୋଳ ଭିତରେ ପଶିକରି ରହିଥିବା ମଣିଷ ଲାଗି ସବୁ ଅନ୍ଧକାରମୟ । ସତ୍ୟକୁ ବଞ୍ଚୁଥିବା ମଣିଷ ଲାଗି ସବୁ ଆଲୋକ । ତେଣୁ, ଆମେ ଏହି Personal revolution ରୁ ଆରମ୍ଭ କରିବା । You must be what you believe in,- ତା' ନହେଲେ ମୋଟେ ହେବନାହିଁ ।

ଭଉରୋପାୟ ସଂସ୍କୃତିକୁ କିଛି ମାତ୍ରାରେ It is what it believes in ର ପ୍ରତିନିଧି ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ମୁଁ ସୂଚି କରି କିମ୍ବା ଭାବପ୍ରବଣ ହୋଇ ଏପରି କହୁନାହିଁ । ଭଉରୋପରେ ଯାବତୀୟ ବିବର୍ତ୍ତନ ଯଥାସମ୍ଭବ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ହୋଇଛି, ଯଥାସମ୍ଭବ ସବୁ ମଣିଷଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ହୋଇଛି । ବିଗତ ଚାଳିଶ ବର୍ଷ ଧରି ଆମେ ଭାରତ ବର୍ଷରେ ଯିଏ ଯେଉଁ ସାମୂହିକତା ଭିତରେ ରହିଛୁ, ଆମେ ପ୍ରାୟ ଜାଣିଶୁଣି ସେହି ବିବର୍ତ୍ତନର ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବଶାଳୀ ପ୍ରଗତିଟିକୁ ନଷ୍ଟ କରି ଆସିଛୁ । ଆମେ ସମୂହକୁ ଏଡ଼ି ପ୍ରଧାନତଃ ନିଜର ଦ୍ୱାପତିକୁ ବା ନିଜର ଡିହଟିକୁ ସର୍ବସମ୍ପଦପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ରଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଛୁ । ତଥାପି, ଗାନ୍ଧି କୁଆଡ଼େ ଗଲେ, ପରିମଳଗୁଡ଼ାକ କୁଆଡ଼େ ଗଲା ବୋଲି ରାବ କରିବାର ଲାଗିଛୁ । ମୁଁ ତ କହିବି, ଭଉଣୀ ଓ ଭାଇମାନେ, ଗାନ୍ଧି ତୁମରି ଭିତରେ ରହିଛନ୍ତି । ଠିକ୍ ଯେପରି ଭଗବାନ ସବୁରି ଭିତରେ

ରହିଛନ୍ତି । ମୁଁ ନାଷ୍ଟିକ ବୋଲି ମୋ' ପାଇଁ ସିନା ନାହାନ୍ତି, ହେଲେ ପୃଥିବୀରେ ସବୁଠାରେ ରହିଛନ୍ତି । ଯିଏ ବିଶ୍ୱାସ କଲା, ତା' ପାଇଁ ଅବଶ୍ୟ ଅଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ମାଆଟି ପୁଅଟିଏକୁ ପ୍ରକୃତରେ ସ୍ନେହ କରୁଛି, ତା' ପାଇଁ ପୃଥିବୀର ସ୍ନେହ ମମତା ନାହିଁ ବୋଲି କିଏ କହି ପାରିବ ? ଯେଉଁ ଛିଣ୍ଡାକୁଣୀ ମାଆ ସେସବୁ କିଛି ଜାଣିନାହିଁ, ବା କରୁନାହିଁ, ତା' ପାଇଁ କୋଉଠି ହେଲେ କିଛି ନାହିଁ । ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ନିଃସଙ୍ଗ, ଏହି ନିଃସଙ୍ଗତା ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ପତି, ପତ୍ନୀ, ଜାୟା, ସବୁକିଛି । ତୁମେ ନିଜେ ନିଃସଙ୍ଗ ବୋଲି ସଂସାରଟାକୁ ନିଃସଙ୍ଗ ବୋଲି କାହିଁକି ଭାରୁଛ ? କାହିଁକି କହୁଛ କାହାରି ସଂଜ୍ଞା ନାହାନ୍ତି ବୋଲି । ମୋ'ର ତ କେତେ ସାଙ୍ଗ । ଯିଏ ନିଜେ ବାଂଝ, ସିଏ କହିବ ପୃଥିବୀରେ ସବୁ ଛୁଆ ମରିଗଲେଣି ବୋଲି । ତାକୁ ପୁଣି ସଭା ଓ ଉପବରେ କହିବ । କବିତାରେ ସେହି କଥାକୁ ଲେଖିବ । ନିଃସଙ୍ଗତା ହେଉଛି ଏକ ଆଧୁନିକ ବ୍ୟାଧି, ଆପଣାକୁ ଆପଣାର ସାଙ୍ଗ କରି ନପାରି ଥିବାର ବ୍ୟାଧି । ଏହି ବ୍ୟାଧି ପାଇଁ ଚିକିତ୍ସା ଦରକାର ।

ଏଇଥି ପାଇଁ ଏକ Personal Revolution ର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ସେହିମାନେ ହିଁ ବିହନ ହେବେ, ଯେଉଁମାନଙ୍କର ନିଜ ଜୀବନରେ କିଛି ମୂଳଭୂତ ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ରହିଛି । ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଯାହାକୁ ଏକ ସତ୍ୟ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରୁଛି, ତାହା ଆଉଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ପାଇଁ ହୁଏତ ସତ୍ୟ ନ ହୋଇପାରେ । ତଥାପି ସିଏ ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଉପଲବ୍ଧି କରୁଛି, ସେହି ଅନୁସାରେ ନିଜର ଜୀବନଟିକୁ ବଞ୍ଚୁଛି । ଅନ୍ତତଃ ଅଭିନୟ କରୁନାହିଁ, ନିଜକୁ ନୁହାରି ରଖୁନାହିଁ । ଏହିଭଳି ବଞ୍ଚିବା ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଭଜତ ରହିବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଶିକ୍ଷିତମାନଙ୍କର କାହାରି ଭଜତ ନାହିଁ । Because they are not what they speak about,- ଜୀବନ ସହିତ ସାହିତ୍ୟକୁ ସମ୍ବନ୍ଧିତ କରି ରଖିବାରେ ବିଫଳ ରହିଛି ବୋଲି ସେମାନେ ଏପରି କରୁଛନ୍ତି । ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଆଧୁନିକ ଜୀବନରେ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେଉଛି ନିଜକୁ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ବଞ୍ଚାଇ କରି ରଖିବା । ଏବେ ଏଦେଶରେ ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତଥାକଥିତ ଭଲ ଲୋକମାନେ ମଣିଷକୁ ଚଣ୍ଡାଳମାନଙ୍କ ସହିତ, ରାକ୍ଷସମାନଙ୍କ ସହିତ ବାହା କରାଇ ଦେବା ପାଇଁ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର କରୁଛନ୍ତି । ସେହି ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ରର ବିରୋଧ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଆପଣାକୁ ସମ୍ମାନର ସହିତ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବାକୁ ହେବ । ନିଜର ପରଡ଼ିଟିକୁ ସମ୍ମାନ ରଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ବହୁଗଣ, ଆମର ଧନସମ୍ପତ୍ତିକୁ ରତ ତାଳିଶି ବର୍ଷ ହେଲା ଆମର ପ୍ରଭୁମାନେ କୁଟି କରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ଶିକ୍ଷାରେ, ରାଜନୀତିରେ, ସାହିତ୍ୟରେ, ସଂସ୍କୃତିରେ, କୋର୍ଟ୍ କଚେରୀରେ ସବୁ ଜାଗାରେ କୁଟି ନେଉଛନ୍ତି । ଭଗବାନ କରନ୍ତୁ ଆମ ପରଡ଼ିଟିକୁ ଆମଠାରୁ ସେମାନେ କୁଟି ନ ନିଅନ୍ତୁ । ପରଡ଼ିଟି ଥାଇ, ସତକଟି ରହିଥାଇ । ଆମେ ଅନ୍ତତଃ କିଛି ମଣିଷ ବିହନ ହୋଇ ରହିଥାଉଁ । ଆଧୁନିକ ଅଧ୍ୟାତ୍ମର ଜଣେ ଅନ୍ୟତମ ପ୍ରତିନିଧି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଭିକ୍ଟର ପ୍ରାଙ୍କର୍ ଗୋଟିଏ ବହିରେ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ, ଭଲ ବହିଟିଏ ପଢ଼ିବା ଭଲ କଥା । ଭଲ ଲେଖିବା ତା'ଠାରୁ ଆହୁରି ଅଧିକ ଭଲ କଥା । ଏମିତି ଗୋଟିଏ ବହି ଲେଖିବା ଯାହାକୁ ଅନୁସରଣ କରି ଗୋଟିଏ ଭଲ ଜୀବନ ଯାପନ କରିହେବ, ଏହା ତା'ଠାରୁ ଆହୁରି ଅଧିକ ଭଲ କଥା । ମାତ୍ର ସବୁଠାରୁ

ଅଧିକ ଭଲ କଥା ହେଉଛି, ଏମିତି ଏକ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବା, ଯାହା ବିଷୟରେ କି ଆଉଜଣେ ଗୋଟିଏ ବହି ଲେଖିବାଲାଗି ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିପାରିବ ।

ବହୁଶ୍ରମ, ଆପଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପାଞ୍ଚଜଣ ନିଜ ପାଖରେ ଶପଥ ନିଅନ୍ତୁ । ଆପଣମାନଙ୍କୁ ନାଆଁ ମିଳିବ ନାହିଁ । ଜମା ମିଳିବ ନାହିଁ । ଆପଣମାନେ ତ କାହାରିକୁ ଖୋସାମତ କରିବେ ନାହିଁ, ତେଣୁ ନାଆଁ ଆଉ କିପରି ମିଳିବ ? ଆପଣମାନଙ୍କୁ ମୋତେ କେହି ପଚାରିବେ ନାହିଁ । ଆପଣମାନେ ବିହନ ହେବା ପାଇଁ ନିଜ ପାଖରେ ଶପଥ ନିଅନ୍ତୁ । ବିହନ ଅର୍ଥାତ୍ Remnants । ବିବର୍ତ୍ତନ ଚାଲିଛି, ଅବଶ୍ୟ ଚାଲିବ । ସେହି ଧାରାରେ ବିହନର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିବ ହିଁ ରହିବ । ତେଣୁ, ଅତ୍ୟନ୍ତ କିଛି ଲୋକ ବିହନ ହୋଇ ରହିଥିବା ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ, ଅପେକ୍ଷା କରିଥିବା ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ଯିଏ ବିହନ ହେବ, ସିଏ ହିଁ ଭବିଷ୍ୟ ଆଡ଼କୁ ପୃଥିବୀର ବାଟ କଢ଼ାଇନେବ ।

ତେଣୁ, ଯଦି ଆପଣମାନେ ସାହିତ୍ୟକୁ ଜୀବନ ସହିତ ଗର୍ଭରେ ରଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥାନ୍ତି, ତେବେ ବିପଦଜନକ ଭାବେ ଜୀବନଟିକୁ ବଞ୍ଚିବାକୁ ମଧ୍ୟ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତୁ । ସାହିତ୍ୟ ମୋତେ କୌଣସି ଗେଜେଟ୍‌ସରିଆ ପଦାର୍ଥ ନୁହେଁ । ଗେଜେଟ୍‌ସରିଆମାନଙ୍କର କାମ ମୋତେ ନୁହେଁ । ତଥାକଥିତ ରାତିଯୁଗରେ ମଣିଷକୁ ଭାରି ଗେଜେଟ୍‌ସରିଆ କରି ପକାଇବାର ଚେଷ୍ଟା ହୋଇଥିଲା । ଏବଂ, ସେତେବେଳେ ଆମ ରାଜାମାନେ ମଧ୍ୟ ସେମିତି ଗେଜେଟ୍‌ସରିଆ ଭାବରେ କାଳ କାଟୁଥିଲେ । ଭାଗ୍ୟକୁ ଲୋକମାନଙ୍କ ପାଖରେ ସେହି ସାହିତ୍ୟ ବୋଧଗମ୍ୟ ନ ଥିଲା । ଯଦି ତାହାର ସଙ୍ଗାତ ଦିଗଟା ନଥାନ୍ତା, ତେବେ ଲୋକମାନେ ତାକୁ ମୋତେ ଗ୍ରହଣ କରି ନଥାନ୍ତେ । ଆପଣମାନେ ଆଉ ଗେଜେଟ୍‌ସରିଆ ହୁଅନ୍ତୁ ନାହିଁ, ନିଜର ଇଚ୍ଛା ରଖନ୍ତୁ । ଇଚ୍ଛାଟିକୁ ରଖିଥିଲେ, ଯେତେବେଳେ ଇଚ୍ଛାତର ଭିତ୍ତି ଉପରେ ସଂସାର ନୂଆଭାବେ ଗଢ଼ାହେବ, ସେତେବେଳେ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଅବଶ୍ୟ ଖୋଜା ପଡ଼ିବ । କିଛି ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖନ୍ତୁ, ତାହାକୁ ଭିତ୍ତି କରି ନିଜ ଜୀବନକୁ ବଞ୍ଚାନ୍ତୁ । ତା'ପରେ ଦେଖିବେ, ଆପଣ ଯାହା କହିବେ, ତାହା ଶାସ୍ତ୍ରବାକ୍ୟରେ ପରିଣତ ହେବ । କାହାପାଇଁ ନହେଲେ ମଧ୍ୟ ଆପଣମାନଙ୍କ ନିଜପାଇଁ ହେବ ।

ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କର ଅନେକ ସମୟ ନେଲି । ଯଦି କିଛି ଅପ୍ରୀତିକର କଥା କହିଥିବି, ଯଦି କେତେବେଳେ କେମିତି ଆପଣମାନେ ଉତ୍ସକେଇ ହୋଇ ଯାଇଥିବେ, ତେବେ ମୁଁ ନିଜକୁ ପ୍ରକୃତରେ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ବୋଲି ମନେ କରିବି । ଧନ୍ୟବାଦ ।

[୭-୨-୮୯ ତାରିଖରେ ସରକାରୀ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ, ଅନୁଗୋଳର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ସଂସଦ ଆନୁକୂଲ୍ୟରେ ଆୟାଜିତ ଉତ୍ସବର ପ୍ରଦତ୍ତ 'ମୋ ଜୀବନ, ମୋ' ସାହିତ୍ୟ' ବିଷୟକ ଅଭିଭାଷଣର ସମ୍ପାଦିତ ମୁଦ୍ରିତ ରୂପ ।]

ଦୁଇଟି ସାକ୍ଷାତକାର

ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ଆଳାପ :

(ଏବ)

ପ୍ର.୧. ଆପଣ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି କାହିଁକି ଆକୃଷ୍ଟ ହେଲେ ?

ଉ. ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେଇ ମୁଁ ଗୋଟିଏ କଥାରେ କହିବି ଯେ, ମୁଁ ଗଳ ପାଏ ବୋଲି ସାହିତ୍ୟ କରେ । ଗଳ ପାଇ ପାରିଲେ ଯାଇ ଜୀବନ ସତକୁ ସତ ଭଲ ଲାଗେ । ମତେ ଜୀବନ ଗଳ ଲାଗେ । ଜୀବନର କୁମି ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ଓ ମୋତେ ସେହି କୁମିଟି ଉପରେ ଠିଆ କରି ରଖୁଥିବା ବର୍ତ୍ତମାନ ଗଳ ଲାଗେ ଏବଂ ଏହି ସବୁ କିଛିକୁ ପୁଣିକରି ବ୍ୟବହାର କରି ଉକ୍ତ ଉକ୍ତ ରୂପାୟିତ ହେବାରେ ଲାଗିଥିବା ଗତିଷ୍ଟତା ବି ଗଳ ଲାଗେ ।

ପ୍ର.୨. ଆପଣଙ୍କ ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନ ପ୍ରବନ୍ଧ, କବିତା ନା ଗଳ୍ପକୁ ଆରମ୍ଭ ?

ଉ. ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ପ୍ରାୟତଃ କବିତାରୁ ସେମାନଙ୍କର ସାରସ୍ୱତ-ସୃଷ୍ଟିର ଶୁଭାରମ୍ଭ କରିଥାନ୍ତି । ସେମିତି କବିତା ହିଁ ମୋ'ର ପ୍ରଥମ ସୃଷ୍ଟି ।

ପ୍ର.୩. ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରଥମ ସୃଷ୍ଟି କ'ଣ ?

ଉ. 'ଦୁଇ ଅଧ୍ୟାୟ' କବିତା ।

ପ୍ର.୪. ଆପଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମୀ ଗ୍ରାମ 'ବାଗଲପୁର'ରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ଆପଣଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଗଠନରେ ସେହି ଗ୍ରାମର ପରିବେଶ କିଛି ସାହାଯ୍ୟ କରିଛି କି ? ଓଡ଼ିଶାର ଗ୍ରାମ ପ୍ରତି ଆପଣଙ୍କ ସଂପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗା କ'ଣ ?

ଉ. ଗାଆଁ କହିଲେ କବିମାନେ ଗାଆଁର ପ୍ରକୃତିକୁ ବୁଝନ୍ତି । ସେମାନେ ଗାଆଁରେ ଥିବା ସୁନ୍ଦର ଧାନବିଲ କଥା କହନ୍ତି । ନଈ, ନାଳ, ତୋଟା, ଗହୀର ଏହିସବୁ କଥା କହନ୍ତି । ଗାଆଁର ଖରା, ଗାଆଁର ନିର୍ମଳ ଚନ୍ଦ୍ର କିରଣ, ସୁନ୍ଦ୍ରପୁଲିଆ ପବନ- ଗାଆଁ ବିଷୟରେ ସେମାନେ ଏମିତି କେତେ କେତେ କଥା ମନେ ପକାଇ ଦିଅନ୍ତି । ଆମ ନିଜ ଗାଆଁ କହିଲେ ମୋ'ର ଏସବୁ କଥା ଅବଶ୍ୟ ମନେ ପଡ଼ିଯାଏ ସତ, ମାତ୍ର ସବା ଆଗ ମଣିଷମାନେ ମନେ ପଡ଼ିଯାଆନ୍ତି । ପିଲାଦିନେ ସେହିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟ ଦେଇ ମୁଁ ଗାଆଁକୁ ଚିହ୍ନି ଥିଲି, ସଂସାରର ଏତେ ଏତେ ଗାଆଁ ଭିତରେ ସେଇ ଗୋଟିଏ ଗାଆଁକୁ ନିଜର ବୋଲି ଜାଣିଥିଲି । ସଂସାରରେ ପରେ ମୁଁ ଏତେ ଗାଆଁକୁ ଗଲି, ମାତ୍ର ଜୀବନରେ ସର୍ବ ପ୍ରଥମେ ଦେଖୁଥିବା ସେଇ ନିଜ ଗାଆଁର ଦର୍ପଣ ଉପରେ ହିଁ ସେହି ସବୁ ଗାଆଁକୁ ଜାଣିଲି, ଚିହ୍ନିଲି, ଅନୁଭବ କଲି । ଦର୍ପଣ ଉପରେ ପକାଇ ଦେଖିଲେ ଅନେକ ସମୟରେ ଗୋଟାଏ ସରସା ଦିଶେ ଅଥବା ଆଉ ଗୋଟାଏ ଅଧିକ ନିରସା ଦେଖାଯାଏ, ମାତ୍ର ଆମ ଗାଆଁର ସେହି ପହିଲି ଦର୍ପଣ ମୋ' ଜୀବନରେ ମୋତେ କ'ଣ ସବୁ ଦେଖାଇଥିଲା ଓ ଦେଇଥିଲା କେଜାଣି, ତାକୁ ମଝିରେ ରଖି ଅର୍ଥାତ୍ ହୃଦୟ ଉପରେ

ଥୋଇ ପୃଥ୍ବୀରେ ମୁଁ ଯେତେ ଯେଉଁଠି ଗାଆଁ ଦେଖୁଛି, ସବୁଯାକ ମୋତେ ପ୍ରକୃତରେ କେତେ ଭଲ ଲାଗିଲା । ବାରିବାକୁ ମୋତେ ମନ ହେଲା ନାହିଁ, ଇର୍ଷା କରିବାକୁ ବି ମନ ହେଲା ନାହିଁ । ଯୋଡ ଆଖିରେ ଦେଖିଲେ ସଂସାରରେ ସବୁ ଭଲ ଲାଗେ ଓ ସମସ୍ତେ ଭଲ ଲାଗନ୍ତି, ସେହି ଆଖିଟିକୁ ମୁଁ ପିଲାଦିନେ ଯୋଉଁ ଗାଆଁ ପାଖରୁ ପାଇଛି ସେଇଟି ହେଉଛି ଆମ ଗାଁ, ବାଗଲପୁର ।

ଏକ ଅଭିଜ୍ଞତା ସମ୍ଭବ ଗାଆଁ ହେଉଛି ବାଗଲପୁର । ଆମେ ପିଲାଦିନେ ଏହିପରି ଗୋଟାଏ ଗାଆଁରେ ସାନରୁ ବଡ଼ ହୋଇଥିଲୁ । ଗାଆଁରେ ହିଁ ଆମର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଡେରଟି ପୋତି ହୋଇ ରହିଥିଲା । ୧୯୪୭ ମସିହାର ଭାରତଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ସେହି ଅଞ୍ଚଳର ଯାବତୀୟ କ୍ରିୟାଶୀଳତାରେ ବାଗଲପୁର ଗାଆଁ ହିଁ ନେତୃତ୍ୱ ନେଇଥିଲା ।

ପ୍ର.୫. ଆପଣ ଓଡ଼ିଶା ଛାଡ଼ି ବିଶ୍ୱଭାରତୀ ଯାଇଥିଲେ । ସେଠିକାର ରହଣିକାଳରେ ଆପଣଙ୍କ ବିଶ୍ୱତୃଷ୍ଣି ସଂପ୍ରସାରିତ ହୋଇଥିଲା କି ? ସେହି ବିଶ୍ୱତୃଷ୍ଣି କିପରି ଥିଲା ?

ଉ. ଶାନ୍ତିନିକେତନରୁ ମୋ'ର ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ ଜୀବନ, ଯଥାର୍ଥ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ବିଦ୍ୟାର୍ଜନାର ଶ୍ରଦ୍ଧା ରଖି ବିଦ୍ୟା ପାଇଁ ଆସିବା ମୁଁ ଜୀବନରେ ସର୍ବ ପ୍ରଥମଥର ପାଇଁ ଏହିଠାରେ ହିଁ ଅନୁଭବ କରିଥିଲି । ବିଶ୍ୱଭାରତୀ ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ଭାରତର ଚାରିଆଡ଼ୁ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀ ଥିଲେ, ମାତ୍ର ଖୋଦ୍ ବଙ୍ଗ ଦେଶରୁ ଏଥିରେ କୌଣସି ପିଲା ନଥିଲେ । ବେଳେବେଳେ ସେହି କଥାଟି ବେଶ୍ ବିଚିତ୍ର ଲାଗୁଥିଲା । ବିଶ୍ୱଭାରତୀ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ପଢୁଥିବା ଛାତ୍ରମାନେ ସେଠାରେ ଯାବତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ସବା ଆଗରେ ଥିଲେ । ଯାବତୀୟ ବିଶେଷ ଅନୁଷ୍ଠାନ ତଥା ଆସରରେ ସବା ଆଗ ସେହିମାନଙ୍କୁ ଖୋଜା ହେଉଥିଲା । ମନେ ଅଛି ଜେଲରୁ ଖଲାସ ହେବାପରେ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧି ବେଶ୍ କେତେଥର ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଆସିଥିଲେ । ଶାନ୍ତିନିକେତନର ପ୍ରକୃତି ଅପେକ୍ଷା ଶାନ୍ତିନିକେତନର ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସତେ ଅବା ମୋତେ ଅଧିକ ଟାଣିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ସେଠାରେ ଆମକୁ ପାଠପଢ଼ାଇ ଥିବା ଅଧ୍ୟାପକମାନେ ମଧ୍ୟ ନିଜ ସାମର୍ଥ୍ୟରେ ମହାଯାନ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ କାହାରିକୁ ମୁଁ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭୁଲି ନାହିଁ । ଗଛ ମୂଳେ ହେଉଥିବା କ୍ଲାସ୍‌ଗୁଡ଼ିକରେ ସେମାନେ କୁଆଡ଼େ ତଲ୍ଲୀନ ହୋଇ ଯାଉଥିଲେ । ବିଶ୍ୱଭାରତୀ ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ଗ୍ରନ୍ଥାଗାର ମୋ' ଲାଗି ଏକ ସ୍ନେହଶାଳା ଜନନୀର ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କଲା । ସ୍ନେହଶାଳା ଜନନୀଟିଏ ପାଇଲେ ଯେ କୌଣସି ସନ୍ତାନ ରେହୁ ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ମତ ହୋଇଯାଏ ଅଥବା ଆଗ ଆପେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ମତ ହୋଇ ପାରିଲେ କରିବା ଲାଗି ସ୍ନେହଶାଳା ଜନନୀଟିଏ ଆସି ମିଳିଯାଏ, ସେ କଥା ସୂତ୍ର ପକାଇ କିଏ କହି ପାରିବ ? ସେଠି ରହଣି କାଳରେ ମୋ' ଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଥିଲା । ଶାନ୍ତିନିକେତନ ମୋ' ଜୀବନରେ ସତକୁ ସତ ଏକ ଭୂମି ଯୋଗାଇ ଦେଇଥିଲା । ମୋତେ ଜନନୀ ପରି, ଗୁରୁ ପରି ଏବଂ ସଖା ପରି ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲା ।

ପ୍ର.୬. ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତି କହିଲେ ଆପଣ କ'ଣ ବୁଝନ୍ତି ?

ଉ. ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତି ଜୀବନ ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ । ସେଥିପାଇଁ ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିକୁ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସ୍ଥାନ ଦିଆଯାଇଛି ।

ପ୍ର.୭. ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ମଧ୍ୟରେ ଏବେ ସଂପର୍କ କ'ଣ ?

ଉ. ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ସଂପର୍କ ଲୋକ ପ୍ରାଚ୍ୟ ବିଷୟରେ ଯେତିକି ଜାଣିଛନ୍ତି ପ୍ରାଚ୍ୟର ଲୋକମାନେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଖୁବ୍ କମ୍ ଜାଣିଛନ୍ତି । ବସ୍ତୁବାଦ କେବଳ ଭାରତବର୍ଷରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଲାଭ କରିଛି । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟରେ ବସ୍ତୁ ହାତ ପାଆନ୍ତାରେ । ଆମର ଏଠି ଅଥେ ଲୋକଙ୍କର ପେଟ ପୂରେନା । ଭଲରେ ଟିକେ ପିନ୍ଧି ପାରନ୍ତିନି କି ରହି ପାରନ୍ତିନି । ଗାନ୍ଧି, ଅରବିନ୍ଦ, ବିଶ୍ୱକର୍ମି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥକୁ ଛାଡ଼ି ଭାରତବର୍ଷକୁ ଚିନ୍ତା କରାଯାଇ ପାରେନା ।

ପ୍ର.୮. ଶାନ୍ତିନିକେତନ ପରେ ଆପଣ ଅଧ୍ୟୟନ ପାଇଁ ବିଦେଶ ଯାଇଥିଲେ । ଆପଣଙ୍କର ଇଉରୋପ ଦର୍ଶନର ଅନୁଭବ କିପରି ଥିଲା ?

ଉ. ଇଉରୋପର ପ୍ରଥମ ଦର୍ଶନ ମୋତେ ଅଭିଭୂତ କରି ଦେଇଥିଲା । ମୁଁ ଇଉରୋପକୁ ହଜି ଯିବା ପାଇଁ ମୋଟେ ଯାଇନଥିଲି । ଇଉରୋପର ବିଦ୍ୟା ଅର୍ଜ୍ଜୁନୁଁ ଭାରତ ବର୍ଷରେ ଆସି କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ସ୍ଥଳ ଓ ବସ୍ତୁମାନ ବାବୁଟିଏ ବନି ଉଠିଲେ କିମ୍ବା ସୁଖରେ ରହିବି ବୋଲି ଯାଇନଥିଲି । ମୁଁ ବହୁ ବାନ୍ଧି ଇଉରୋପ ଯାଇଥିଲି । ସେଠାକାର ଜ୍ଞାନ ସହିତ, ସେଠା ପରିମଳ ସହିତ ଓ ସେଠାରେ ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ଆପଣାକୁ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଦେବାକୁ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବରେ ହୋଇ ଆସିଥିବା ଉଦ୍ୟମ ସହିତ ବହୁ ବାନ୍ଧିବାକୁ ମୁଁ ଇଉରୋପ ଯାଇଥିଲି । ସର୍ବୋପରି ଇଉରୋପର ମଣିଷ ସହିତ ବହୁ ବାନ୍ଧିବାକୁ ମୁଁ ଯାଇଥିଲି ।

ପ୍ର.୯. ପ୍ରବନ୍ଧ ହେଉ, କବିତା ହେଉ ଅଥବା ଆଉ ଯାହା ହେଉ ସାହିତ୍ୟ କହିଲେ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଭାବରେ ଆପଣ କ'ଣ ବୁଝନ୍ତି ?

ଉ. ନିଜକୁ ସାଙ୍ଗ କଲେ ନିଜର ଦୁଆର ଖୋଲିଯାଏ ଏବଂ ସେହି ଅସଲ ଦୁଆରଟି ଖୋଲିଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବାହାରକୁ ମଧ୍ୟ ଆହୁରି କେତେ ନା କେତେ ଦୁଆର ଖୋଲିଯାଏ । ଅସଲ ଗଣ୍ଡିଟି ପିଟିଯିବା ମାତ୍ରକେ ବାହାରେ କେତେ କେତେ ଗଣ୍ଡି ପଡ଼ିଯାଇଥାଏ । କେତେ ସହଜରେ କେତେ କେତେ ଜାଗାରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯିବା ସମ୍ଭବ ହୁଏ । ସେହି ବାନ୍ଧି ହୋଇଯିବାର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଇତିବୃତ୍ତି ହେଉଛି ସାହିତ୍ୟ । ଆପଣାର ଘର ଭିତରକୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆମନ୍ତ୍ରଣ କରି ନେଇ ଯିବାର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଇତିବୃତ୍ତି ହେଉଛି ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ।

ପ୍ର.୧୦. ଆପଣଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିରେ କେତେକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଆପଣଙ୍କ ଲେଖାର ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ଔଚିତ୍ୟ ସଂପର୍କରେ ଆପଣଙ୍କର ମତ କ'ଣ ?

ଉ. ମୋ'ର ଲେଖା ସବୁ ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖେ । ଯେଉଁଠି କୌଣସି ମୁଖା ନଥିବ, କୌଣସି ଜୁଗୁପ୍ସା ନଥିବ, ସିଏ ସେହିପରି ଗୋଟିଏ ଜୀବନର ସ୍ୱପ୍ନ

ଦେଖେ । ଏକ ଅନ୍ୟ ଅଭିଜ୍ଞମର ସ୍ବପ୍ନ ଦେଖେ । ତେଣୁ ଏକ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର ସମ୍ବନ୍ଧ ବି ସ୍ବପ୍ନ ଦେଖେ । ଆମର ଧର୍ମ, ଆମର ସତ୍ୟତା, ଆମର କଳା ଓ ଆମର ଏହି ଯାବତୀୟ ନାନାବିଧ କୌଶଳଗୁଡ଼ାକ ମଣିଷକୁ ତା'ର କେଉଁ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ହେତୁ ଓ କେଉଁ ଦୈରାନ୍ୟ ହେତୁ ତଥାପି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଗାତ ଭିତରେ କାହିଁକି ରୁଷ୍ଟ, ଉଗ୍ର ଏବଂ ଭୀତ କରି ରଖୁଥାଏ, ମୋ'ର ଲେଖା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନଟି ପଚାରି ଆପଣାର ଔଚିତ୍ୟକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରେ ।

ପ୍ର. ୧୧. 'ମିତ୍ରସ୍ୟ ଚକ୍ଷୁସା' ଆପଣଙ୍କର ଏକ ମନୋରଥ ଆତ୍ମଚରିତ । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଆପଣ ନିଜ କଥା ଅପେକ୍ଷା-ଶିକ୍ଷା-ସାହିତ୍ୟ-ରାଜନୀତି ସର୍ବୋପରି ସମାଜ ସମସ୍ୟା ସଂପର୍କରେ ଅଧିକ କହିଛନ୍ତି । ଏହା କ'ଣ ଆପଣଙ୍କର ଆତ୍ମ ସମୀକ୍ଷା ନା ଜାତୀୟ ମାନସିକତାର ସମୀକ୍ଷା ?

ଉ. ଏହା ମୋ'ର ଆତ୍ମ ସମୀକ୍ଷା । ନିଜକୁ ମୁଁ ଯେମିତି ଦେଖୁଛି ଆତ୍ମ ଅବଲୋକନ କରିଛି, ତାକୁ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛି ।

ପ୍ର. ୧୨. ଅଭିଜାତ ସାହିତ୍ୟ, ଲୋକ ସାହିତ୍ୟ, ଗଣ ସାହିତ୍ୟ, ବୌଦ୍ଧିକ ସାହିତ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି ଯେଉଁ ସବୁ କଥା କୁହାଯାଇଛି, ଏହା କ'ଣ ଠିକ୍ ?

ଉ. ଆଧୁନିକ ମଣିଷମାନେ ସାହିତ୍ୟରେ ଏପରି ବିଭାଗୀକରଣ କରିଛନ୍ତି । ସବୁ ମିଶିଲେ ତ ସାହିତ୍ୟ । ଯାହା ମଣିଷ ମନକୁ ଛୁଏଁ ଓ ଆଲୋଡ଼ିତ କରେ । ପାଠକ ଏସବୁ ବିଭାଗକୁ ଗୁରୁତ୍ବ ନ ଦେଇ ଅସଲ ରସକୁ ହିଁ ଉପଭବି କରେ ।

ପ୍ର. ୧୩. କବିତା କ'ଣ ଆମ ମାଟି ଓ ମଣିଷକୁ ଛୁଇଁ ପାରୁଛି ?

ଉ. ଲେଖିବା ଲୋକ ବା କବି ମାଟି- ମଣିଷକୁ ଛୁଇଁଲେ କବିତା ନିଶ୍ଚୟ ମାଟି-ମଣିଷକୁ ଛୁଇଁ ପାରିବ ।

ପ୍ର. ୧୪. ଶିକ୍ଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ସଂପର୍କରେ ଆପଣଙ୍କ ଅଭିମତ କ'ଣ ?

ଉ. ଶିକ୍ଷା ପରି ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ତୁମ୍ଭଙ୍କ ପରି ଟାଣେ । ଶିକ୍ଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ- ମଣିଷ ପ୍ରତି ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି । ମଣିଷକୁ ଚିହ୍ନିବା ଲାଗି ମଣିଷ ଯଥା ସମ୍ଭବ ଅଧିକ ଗଭୀର ଯାଏ ଯିବାକୁ ଲାଗି ରଖିଥାଆନ୍ତି । ଶିକ୍ଷା ବା ସାହିତ୍ୟ କେହି ମଣିଷକୁ ଲାବୋରେଟିରର ମୂଷା ପରି ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି ନାହିଁ । ତୁହେଁ ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ବିଶ୍ବାସ ରଖୁଥାନ୍ତି, ସେହି ପରିବର୍ତ୍ତନ ନିମନ୍ତେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇ ପାରିଲେ ଆପଣଙ୍କୁ ସାର୍ଥକ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ତୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟକୁ କେହି ହେଲେ କର୍ତ୍ତୃତ୍ବ ଉପରେ ବିଶ୍ବାସ କରନ୍ତି ନାହିଁ । କର୍ତ୍ତୃତ୍ବ ବୋଧ ହିଁ ସବା ଆଗରେ ରହିଥିଲେ ଶିକ୍ଷା ଅଥବା ସାହିତ୍ୟରେ ଖୁବ୍ ବେଶି ସୃଜନାତ୍ମକ ପ୍ରାପ୍ତି ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ ବୋଲି ସମସ୍ତେ ଅବଶ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବେ । ତୁଛନ୍ତି ଯାକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦେବାଟା ହିଁ ଅଧିକ, ନେବା ଓ ପ୍ରତ୍ୟାଶା ରଖିବାର ସ୍ଥାନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୋଟି । ପ୍ରତ୍ୟାଶା ରଖିଲେ ଧର୍ମତଃ ହତାଶ ହେବାକୁ

ହୋଇଥାଏ । ଶିକ୍ଷାଲାଭି ଅସଲ ପ୍ରାତିତି ମଣିଷର ଜିଜ୍ଞାସା ଶକ୍ତିକୁ ଜାଗ୍ରତ କରିଥାଏ । ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ସେହି ଜିଜ୍ଞାସାକୁ କମ୍ ଇଚ୍ଛନ ଆଣି ଯୋଗାଇ ଦିଏ ନାହିଁ । ଦ୍ଵାର ଉନ୍ମୋଚନ ହେଉଛି ଉଭୟଙ୍କର ଧର୍ମ । ତେଣୁ ମୋ' ଭିତରେ ଯିଏ ଶିକ୍ଷକଟିଏ ହୋଇ ପୃଥିବୀରେ ଆପଣାର ପରିଚୟ ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଛି, ଠିକ୍ ସେଇ ହିଁ ସାହିତ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ଆପଣାର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଲୋଡ଼ିବାକୁ ମନ ବି ବଳାଇଛି । ଶିକ୍ଷା ଏବଂ ସାହିତ୍ୟକୁ ନେଇ ମୋ' ଭିତରେ ଆଦୌ କୌଣସି ବିବାଜନ ନାହିଁ । ଗୋଟିକରୁ ଭାତ ହୋଇ ମୁଁ କେବେହେଲେ ଅବସାଦ ମେଣାଇବା ପାଇଁ ଆଉ ଗୋଟାଏ ଭିତରୁକୁ ଆସିନାହିଁ ।

ପ୍ର. ୧୫. ଆପଣ 'ଅନୁବାଦ' ପ୍ରତି ମନ କାହିଁକି ବଳାଇଲେ ?

ଉ. ଯେଉଁ ଭାଷା ମୋତେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ସହଜ ଲାଗେ, ଯେଉଁ ଭାଷା ପାଖରେ ଚାହିଁଲା ମାତ୍ରକେ ଧରା ଦେଇ ହୁଏ, ମୁଁ ସେହି ଭାଷାରେ ହିଁ ଯାହା କିଛି ଲେଖିଛି, ତାହା ହିଁ ସ୍ଵାଭାବିକ ହେଲା । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଯେତିକି ନିଜର ବୋଲି ଗାରିଲା, ଓଡ଼ିଶାଟା ସେତିକି ସ୍ଥାନୀୟ ବୋଲି ମନେ ହେଲା । ଏହି ସ୍ଥାନୀୟ ଘରଟିରେ କେତୋଟି ଝରକା ଖୋଲି ଦେଇ ପାରିଲେ ହୁଏତ ପୃଥିବୀ ଯାକର ପବନ ଆସି ଏଠି ପ୍ରବେଶ କରି ପାରନ୍ତେ, ଆମ ସାମୁହିକ ଜୀବନରେ ବିରାଦରି ବୃଦ୍ଧି ପାଆନ୍ତା, ଅଯାଜଗୁଡ଼ାକ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତା । ଅନୁବାଦର ଝୁଙ୍କଟା ସମ୍ଭବତଃ ସେଇଥିରୁ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ପୃଥିବୀରେ ଆଉ ଯେତେ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ଘର ସହିତ କିଛିତ ପରିଚୟ ହୋଇଥିଲା, ସବୁ ଘରୁ ସମ୍ପଦ ବୋହି ଆଣି ଏହି ଘରଟିକୁ ଭରି ଦେବା ପାଇଁ ମନ ହେଲା ।

ପ୍ର. ୧୬. ସ୍ଵାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଓ ରାଜନୀତି ପ୍ରତି ଆପଣଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗା ଓ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା କ'ଣ ?

ଉ. ସ୍ଵାଧୀନତା ପରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ସାହିତ୍ୟ ଆଉର୍ବାଟେ ଚାଲିଗଲା । ବୁଇଁ ଛାଡ଼ିଗଲା, ଶିକ୍ଷିତମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ସତେ ଅବା ଏକ ରମଣୀ ଦ୍ରବ୍ୟ ହୋଇ ରହିଲା । ଏଠି ଆମ ଘରେ ସାହିତ୍ୟର ତୋରଣ ସଜା ହେବା ପାଇଁ ପରା ଆଉ କୁଆଡୁ ରଙ୍ଗ କାରକ, କରି ଓ ଅନ୍ୟ ସରଜାମମାନ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲା । ସମସ୍ତେ ସତେ ଅବା ଭାରି ଅବାଗିଆ ଭାବରେ ଆଧୁନିକ ଦେଖାଯିବାକୁ ଶ୍ରମ ସାଧନା କଲେ । ନିଜ ଅତ୍ୟନ୍ତେତନାରେ ସାମନ୍ତ ହୋଇ ରହିଲେ, ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାରର ଜୀବନ ବଞ୍ଚିଲେ, ମାତ୍ର ଆଉ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାରେ କାବ୍ୟ ରଚନାକୁ ସରାର ଦେଖାଇଲେ । ଚାନ୍ଦୁରୀ ବଢ଼ିଲା- ଶୈଳୀରେ ନୂଆ ନୂଆ ଗଡ଼ା ପିନ୍ଧିଥିବା ପୁଲେଇମାନେ କଳସ ମୁଣ୍ଡାଇ ଦାଣ୍ଡକୁ ବାହାରିଲେ । ବିଗତ ପଚାଶବର୍ଷ ଭିତରେ ସାହିତ୍ୟ ଅଧିକାଂଶ ମଣିଷଙ୍କର ଅସ୍ଵାସରୁ ଅଲଗା ହୋଇ ଅଳ୍ପ କେତେଜଣଙ୍କର କଉତୁକ କଉଡ଼ିରେ ପରିଣତ ହୋଇ ରହିଛି । ସାହିତ୍ୟ ଯାହା ହୋଇଛି, ରାଜନୀତି ସେଇଆ ହୋଇଛି । ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ସର୍ବୋପରି ନିଜକୁ ହିଁ ଭଲ ପାଇଛନ୍ତି । କେବଳ ଚଉକିରେ ବସିବା ପାଇଁ ଚକ୍ରାନ୍ତ କରୁଛନ୍ତି ।

ପ୍ର.୧୭. ‘ମିତ୍ରସ୍ୟ ଚକ୍ଷୁସା’ କହିଲେ କ’ଣ ? ଏହା କହିବାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ କ’ଣ ?

ଉ. ଯଦ୍ବେଦରେ କୁହାଯାଇଛି- “ମିତ୍ରସ୍ୟ ଚକ୍ଷୁସା ସମୀକ୍ଷାମହେ ।” ମଣିଷ ଭିତରେ, ଅତି ଭିତରେ ଏକାବେଳେକେ ତା’ର ଅସଲ ଗଭୀରରେ ଏମିତି ଗୋଟାଏ କିଏ ବସିଛି, ଯାହାକୁ କି ସିଏ ଯଥାର୍ଥରେ ମିତ୍ର ବୋଲି କହି ପାରିବ । ମଣିଷ ଯେତେବେଳେ ଗୋଟାଏସୁଦ୍ଧା ହାକୁକା ହୋଇଯାଏ, ଗୋଟାଏସୁଦ୍ଧା ଖୋଲି ହୋଇଯାଏ, ସେତେବେଳେ ଭିତରେ ରହିଥିବା ସେହି ମିତ୍ରଟି ସହିତ ତା’ର କେତେ ବେଗରେ ଏକ ଖିଅ ଯୋଡ଼ି ହୋଇଯାଏ କେଜାଣି, ସେତେବେଳେ ସିଏ ଭିତରେ ତଥା ବାହାରେ ଯାହା କିଛି ଦେଖେ, ସବୁ କିଛି ତାକୁ ଭାରି ଭଲ ଲାଗେ, ଭାରି ଆପଣାର ଲାଗେ । ସେହି ଆପଣାର ବସ୍ତୁଟିକୁ ବୁଝାଇ ଦେବାକୁ ଯାଇ ଶାସ୍ତ୍ରାକାର ମାନେ କେତେ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟରେ କେତେ କ’ଣ କଥା କହିଛନ୍ତି ଓ କେତେ ସୂତ୍ର ବ୍ୟାଖ୍ୟାଛନ୍ତି । ସେହି ସୂତ୍ର ଗୁଡ଼ାକୁ ପଢ଼ିତମାନେ ଦର୍ଶନ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଅସଲ ଦର୍ଶନ ସୂତ୍ର ଦ୍ଵାରା ହୁଏ ନାହିଁ । ଅସଲ ଦର୍ଶନ ମିତ୍ରଟିଏ ହୋଇପାରିଲେ ହୁଏ । ଜୀବନରେ ମିତ୍ରଟିଏ ହୋଇ ପାରିଲେ ଆପଣା ଭିତରେ ରହିଥିବା ମିତ୍ରଟିର ଦର୍ଶନ ସମ୍ଭବ ହୁଏ ।

ପ୍ର.୧୮. ଆପଣ ଦେଶ ବିଦେଶ ଭ୍ରମଣ କରିଛନ୍ତି । ସେହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଛିତି କେଉଁଠି ?

ଉ. ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଛିତି ଓଡ଼ିଶାରେ ହିଁ ଟଳମଳ । ଓଡ଼ିଆମାନେ ନିଜକୁ ଏତେ ଛୋଟ ମନେ କରନ୍ତି ତାହା ସହଜରେ ଉପଲବ୍ଧ । ଭାଷା ସାହିତ୍ୟକୁ ନେଇ ଗର୍ବ କରିବା କେତୋଟି ସଜ୍ଞା ଓଡ଼ିଆ ଆମ ଭିତରେ ଅଛନ୍ତି ? ଡ଼େନମାର୍କ ଗଜାମ ଜିଲ୍ଲାଠାରୁ ସାନ, ସେଠି ନିଜ ଭାଷା ପ୍ରତି ଯେଉଁ ଅନୁରାଗ ରହିଛି ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନାମୀତ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ ଭଲ ପାଇବା ମୁଁ ବାହାରୁ ଶିଖିଛି । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାଚୀନ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ପରଂପରା ଐତିହ୍ୟ ନଥିଲେ ସାରଳା ଦାସ ଏପରି ଅନନ୍ୟ ମହାଭାରତ ରଚନା କରିପାରିନଥାନ୍ତେ ।

ପ୍ର.୧୯. ସ୍ଵାଧୀନତା ପରେ ରାଜନୀତି ପ୍ରତି ଆପଣଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ରହିଲା ନାହିଁ କାହିଁକି ?

ଉ. ଆମେ ଜେଲରେ ଥିବାବେଳେ ଅନେକ କଥା କରୁଥିଲୁ । ସ୍ଵାଧୀନତା ଆସିଲା ପରେ ଆମେ ନିଶ୍ଚିତ ନେଇଥିଲୁ ସ୍ଵାଧୀନ ମନୋବୃତ୍ତି ନେଇ କାମ କରିବା । ତେଣୁ ମୁଁ ରାଜନୀତି ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ନ ହୋଇ ସାହିତ୍ୟ-ଶିକ୍ଷା-ସଂସ୍କୃତି ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହେଲି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଭାବୁଛି ଯଦି ରାଜନୀତି କରିଥାନ୍ତି ତେବେ ବୁଲି ବୁଲି ପୁଣି ସାହିତ୍ୟରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥାନ୍ତି ।

ପ୍ର.୨୦. ତରୁଣ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତା ମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଆପଣଙ୍କର ବାର୍ତ୍ତା ?

ଉ. ଯେଉଁ ବିଷୟରେ ତରୁଣ ପ୍ରସ୍ତାମାନେ ଲେଖନୀ ଚାଳନା କରୁଛନ୍ତି ସେ ବିଷୟରେ ଭଲ ଭାବରେ ନିଜକୁ ଅଭିଷ୍ଟ କରନ୍ତୁ । ତେବେ ଲେଖନୀ ଭୂମି ସ୍ପର୍ଶ କରିବ, ସଫଳ ହେବେ ।

(ସାକ୍ଷାତ ଓ ପ୍ରସ୍ତୁତି- ଡକ୍ଟର ବିଜୟାନନ୍ଦ ସିଂହ

ପ୍ରକାଶକାଳ- ଅକ୍ଟୋବର-୨୦୦୨)

(ଦୂର)

- ଆପଣ ବହିଷ୍କୃତ ଲେଖକଙ୍କି ‘ଜାତିରେ ମୁଁ ଯବନ’ ଶୀର୍ଷକରେ । ଏ ‘ଯବନ’ଟି କିଏ ?

ଉ. ଯବନର ଧର୍ମ ହେଉଛି- ମଣିଷ ଭିତରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମଣିଷ ଭିତରେ, ତା’ର ଗୋଟାଏ ସମ୍ଭାବ୍ୟ ରୂପ ଅଛି, ମୁଖା, ଅଭିନୟ କୃତ୍ରିମତା ଭିତରେ ବି । ଯାହାକୁ ମୁଁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଗାଥାରେ ତା’ର ଅସଲ ଆତ୍ମା ବୋଲି କହିବି । ମୁଁ ମନୋବିଜ୍ଞାନ ପଢ଼ିସାରିବା ପରେ ଏବଂ ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦଙ୍କ ମାର୍ଗକୁ ଆସିଲାପରେ ସେଇଟା ମତେ କେମିତି ଦେଖାଗଲା ।

- ଏଇ ଶୀର୍ଷକ କ’ଣ ସାଇବେଗଙ୍କ ଗୀତରୁ ଆପଣଙ୍କ ମନ ଭିତରକୁ ଆସିଥିଲା ?

ଉ. ହଁ । ଯବନର ଅର୍ଥ ଇଂରାଜୀରେ କୁହାଯାଉଥିଲା ‘ଆଉଟ୍‌ସାଇଡର୍’ । ଆଉଟ୍‌ସାଇଡର୍ ପ୍ରକୃତରେ ଆଉଟ୍‌ ସାଇଡ୍‌ରେ ନଥାଏ । ସମାଜ ବିଜ୍ଞାନରେ ଆମେ ତାକୁ ‘ମାର୍ଜିନାଲ୍ ମ୍ୟାନ୍’ ବୋଲି କହୁ । କାଗଜରେ ଗୋଟେ ମାର୍ଜିନ୍ ପଡ଼ିଥାଏ କି ନାହିଁ ? ସିଏ ସେଇଠି ଥାଏ । ସମାଜର ମୁଖ୍ୟ ଇଲାକା ଭିତରେ ନଥାଏ, କି ସନ୍ଧ୍ୟାସୀ ହୋଇ ଆଶ୍ରମକୁ କି ପର୍ବତକୁ ପଳେଇ ଯାଇ ନଥାଏ । ସେ ଏ ପାଖରୁ ପ୍ରେରଣା ନେଇ ସେ ପାଖରେ ନିଜକୁ ମାଧ୍ୟମ କରି କିଛି କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥାଏ ।

- ସେଇ ଯବନଟିଏ ଭଳି ଆପଣ ପାଖରେ ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି, ସମାଜକୁ ଦେଖୁଛନ୍ତି ଓ ଭିତରେ ପଣି ପୁଣି କିଛି କରିବାକୁ ଚାହଁଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କ ଅନେକ ରଚନାରେ ଆପଣ ଆମ ସମାଜର ତଥାକଥିତ ବାଡ଼ଗୁଡ଼ିକୁ ଉଠେଇ ଦବାକୁ ଚାହଁଛନ୍ତି । ବାଡ଼ ଗୁଡ଼ିକ, ପାତେରୀ ଗୁଡ଼ିକ ଯେ ଦୁଃଖର କାରଣ, ଏଇ ଉପଲବ୍ଧି ଆପଣଙ୍କର କେବେଠୁ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ?

ଉ. ଜେଲ୍‌ରୁ । ସ୍ବାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମରେ ଯୋଗ ଦେଇ ଯେଉଁ କଟକ ଜେଲ୍‌କୁ ଗଲି, ସେତିକିବେଳେ । ପିଲାବେଳେ ମୁଁ ଭାରି ଉତ୍ସାହ ଥିଲି, ଆପଣ କଳନା କରିପାରିବେନି । ଆମବେଳେ ଯିଏ ଭଲ ପଢ଼ୁଥିଲା ତାକୁ ସାତଖୁଣ ମାଫ୍ ଥିଲା ଘରେ ଏବଂ ସୁଇଚ୍‌ରେ । ମୁଁ ପ୍ରକୃତରେ କେବେ ସେକେଣ୍ଡ ହେଇନି । ତେଣୁ ଅନେକ ସମୟରେ ବଡ଼ଜାଲମାନଙ୍କୁ ଦୁର୍ବ୍ୟବହାର ବି କରିବି ଓ ମତେ ଘରେ କେହି କିଛି କହି ନାହାନ୍ତି । ଜେଲ୍‌ରୁ ଆସିଲି ଯେତେବେଳେ, ମୁଁ ଦେଖିଲି ଯେ କେତେ ବହି ଅଛି ସତରେ । ଯେଉଁ ଅଢ଼େଇ ବର୍ଷ ରହିଲି ପ୍ରଥମେ କଟକ ଜେଲ୍‌ରେ ମୁଁ ସେ ବହିଗୁଡ଼ିକୁ ପଢ଼ିଗଲି । ଆପଣ ଯେତେଯେତେ ଅଧିକ ଜାଣିବେ, ସେତେ ଜାଣିବ ଯେ ମୁଁ ଏ ପୃଥିବୀରେ କେତେ ଅଳ୍ପ ଓ ଆହୁରି ମୋ’ର କେତେ ଜାଣିବାର ଅଛି । ସେଇଟା ବୋଧେ ସାହାଯ୍ୟ କଲା ମତେ । ତା’ ପରେ ଶାନ୍ତିନିକେତନ । ସେଠିକାର ଲାଇବ୍ରେରୀରେ ସେତେବେଳେ ଡିନିଆଲ୍‌ସ ବହି ଥିଲା, ଆଉ ଶିକ୍ଷକମାନେ ଅଲଗା ପ୍ରକାର ଥିଲେ । ସଂସ୍କୃତ ପଢ଼ିଲି, ଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦର୍ଶନ ମୁଁ ଭଲ ଭାବରେ ଅଧ୍ୟୟନ କଲି ସେତିକିବେଳେ ।

- ପ୍ରଫେସର ଦାସ, ଚିତ୍ତବାବୁ ଏସବୁ ସମ୍ବୋଧନ ଅପେକ୍ଷା ଆପଣଙ୍କୁ ‘ଚିତ୍ତବାବୁ’ ଡାକଟି ଭଲଲାଗେ ବୋଲି ଆମେ ଅନୁଭବ କରିଛୁ । କାହିଁକି ?

ଉ. ଏ ‘ଭାଇ ତାଙ୍କ’ ପ୍ରକୃତରେ ଚମ୍ପତିମୁଣ୍ଡା ସ୍କୁଲରେ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଚମ୍ପତିମୁଣ୍ଡା ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତିରେ ଗଢ଼ା ହୋଇଥିଲା । ସେଇ ଭାଇ ତାଙ୍କଟି ତା’ ପରେ କେମିତି ରହିଗଲା, ମୁଁ ନିଜେ ବି ଜାଣିପାରିଲିନି ।

- ଆମେ ଦେଖୁଛୁ ଉପରକୁ ଯାଇଥିବା ଲୋକେ ସେଇ ଉପରେ ରହିବାକୁ ସୁଖ ମଣନ୍ତି । ହେଲେ ଆପଣ ଉପରେ ରହିବାର ଲୋଭକୁ ପଛକରି ତଳର ମଣିଷ ପାଖରେ ମିତ ବସିବାକୁ ଭଲ ପାଆନ୍ତି କାହିଁକି ?

ଉ. କାରଣ ମତେ ତଳଟା ଠିକ୍ ଉପର ଭଳିଆ ଭଲଲାଗେ । ଯିଏ ଥରେ ଉପରଟାକୁ ଦେଖୁଛି, ସିଏ ବରଂ ତଳ ପ୍ରତି ବେଶି ଆକୃଷ୍ଟ ହେବ । ସେମାନେ ହୁଏତ ତଳେ କୌଣସି ବିରକ୍ତି ହେତୁ ଉପରକୁ ପଳେଇ ଯାଇଥିବା କିଛି ଲୋକ ଆଉ ତଳକୁ ଆସିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ । ମୁଁ କୌଣସି ବିରକ୍ତିରେ ଯାଇନାହିଁ ।

- ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନାରେ ଏକ ଅପୂର୍ବ ଶୈଳୀ ସୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ଆପଣଙ୍କୁ କି କାରଣମାନ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲା ?

ଉ. ସଚେତନତାବେତ କରିନାହିଁ । ମୁଁ ଭାବୁଛି, ପୃଥିବୀର ଯେଉଁ ଏତେ ଦେଖ ଦେଖୁଛି, ଏତେ ଭାଷା ଜାଣିଛି, ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ସେଇ ମୂଳ ଭାଷାରେ ପଢ଼ିଲି ଏବଂ ଏତେ ପରିବାର ସହିତ ମିଶିଲି ଓ ପରିଚିତ ହେଲି- ତା’ରି ଫଳରେ ବୋଧେ ଏ ଭାଷାଟି ଆପେ ଗଢ଼ି ହୋଇଗଲା । ମୁଁ ଆଉ ଦେଖକ, ତତ୍ତ୍ୱବ, ତତ୍ତ୍ୱମ ଇତ୍ୟାଦି ଭାଷା ଭିତରେ ଆଉ କିଛି ଫରକ ଦେଖୁ ପାରିଲିନି ।

- ଆପଣ ଯାହାକୁ ଦେଖନ୍ତି, ଖାଲି ଉପରକୁ ନ ଦେଖି, ଭିତରକୁ ପଶିଯାଆନ୍ତି । କେମିତି ?

ଉ. ମନୋବିଜ୍ଞାନର ଛାତ୍ର । ଅନେକ ବୋଧହୁଏ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ମୋ’ର ବିଷୟ ମନୋବିଜ୍ଞାନ ଥିଲାବୋଲି । ତା’ଛଡ଼ା ମୁଁ ଭିଏନା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ମନୋବିଜ୍ଞାନ ଚିକିତ୍ସା ପଢ଼ିଥିଲି, ରୋଗ ଭଲ କରିବା ପାଇଁ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଶପଥ ନେଇଥିଲି, କେବେ ଏହି ଜ୍ଞାନକୁ ଜୀବିକା ଭାବରେ ବ୍ୟବହାର ନ କରିବା ପାଇଁ । ତେଣୁ ଶିକ୍ଷକ ଭାବରେ ମୋ’ର ପିଲାଙ୍କ ଭିତରେ ଏହି ଜ୍ଞାନର ପ୍ରୟୋଗ କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟାକଲି ।

ଜଣେ ଭିତରେ ପଶିଲେ ହିଁ ତାକୁ କଟାଡ଼ି ନତେଇ ପାରିବ । ପୁଣି ଯିଏ ଭାସିଯାଉଥିବ ତାକୁ ଥରକରି ହାତଧରି, ଯେତିକି ପାହାଚ ଲୋଡ଼ା, ସେତିକି ଉଠେଇ ଆଣିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ

କରିବ, ମନୋବିଜ୍ଞାନରେ ଏହାତ ସବୁଠାରୁ ଆନନ୍ଦ ବିଷୟ ।

- ଅନେକ ଦେଶୀ, ବିଦେଶୀ ଭାଷା ଜାଣିଥିବାରୁ ଆପଣ ସେହିସବୁ ଭାଷାର ମୌଳିକ ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ କରିଛନ୍ତି । ମୌଳିକ ଭାଷାର ବାସ୍ତାବ୍ୟ ଅନୁବାଦରେ ସୁରକ୍ଷିତ ରହିଛି ?

ଉ. କୌଣସି ବହି ଭଲ ଭାରିନଥିଲେ ତା’ର ଅନୁବାଦ କେବେ ମୁଁ କରିନାହିଁ କାହାର ବରାଦରେ । ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଆସିବା ଉଚିତ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବିଛି, ତାରି ଅନୁବାଦ କରିଛି । ମୋ’ ଜାଣିବାରେ ସେହି ଅନୁବାଦ ଗୁଡ଼ିକରେ ମୁଁ ମନକୁ କିଛି ଏପଟ ସେପଟ କରିନାହିଁ ।

- ଏବେ ଆମେ ନାନା ପ୍ରକାର ଅନୁବାଦ ଦେଖିବାକୁ ପାଉଛୁ । ଛାୟାଅନୁବାଦ, ଭାବାନୁବାଦ, ଅନୁକୃତି ଭତ୍ୟାଦି । ଆପଣଙ୍କ ମତରେ ଅନୁବାଦ କିପରି ହେବା ଉଚିତ ?

ଉ. ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ‘ଲାଭପ୍ ଡିକାଇନ୍’ର ଅନୁବାଦ କରି, ପଣ୍ଡିତେରୀ ଆଶ୍ରମରେ ଶ୍ରୀମା ସେତେବେଳେ ଥିଲେ । ଅଧ୍ୟାପକ ପ୍ରପଣ୍ଡି ହିଁ ଏ ଅନୁବାଦ ପାଇଁ ଯୋଗସୂତ୍ର ଥିଲେ । ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡ ଯେତେବେଳେ ସେଇ ଆଶ୍ରମରେ ବାହାରିଥିଲା, ସେତେବେଳେ ସେ ମତେ ଡିଓରେ ଲେଖିଲେ ‘ଆପଣ ହିଁ ପ୍ରଥମେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନୁବାଦ କଲେ ।’ ବଙ୍ଗଳା ହିନ୍ଦୀର ଅନୁବାଦ ତା’ପରେ ମତେ ଦେଖେଇଲେ, ଅନେକ ଲୋକ ଏପାଖ ସେପାଖ କରିଦେଇଛନ୍ତି । ଆଉ ମଝିରେ ମଝିରେ ସର୍ବ କର୍ତ୍ତବ୍ୟାୟାଲକ୍ଷି, ତା’ର ଅର୍ଥ ସେସବୁ ଜାଣିଯାଇଛନ୍ତି । ଅନୁବାଦରେ ସେସବୁ କରିବା ଦୋଷାବହ ।

- ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ଅନେକ ଦର୍ଶନ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଛନ୍ତି ଆପଣ । କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦ ଦର୍ଶନ ପ୍ରତି ଏତେ ଅଧିକ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇପଡ଼ିଲେ କ’ଣ ପାଇଁ ?

ଉ. ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦ ଦର୍ଶନ ମତେ ଯେଉଁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆକୃଷ୍ଟ କଲା, ତା’ର ମୂଳକଥା ହେଉଛି- ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦ ଦର୍ଶନ କିଛି ଗୋଟାଏ ଅଲଗା ବାଟ ଦେଖାଇଛି । କିନ୍ତୁ ସେ ଦର୍ଶନର ଅଧ୍ୟୟନ ଭିତରେ ପଶିକରି ମୁଁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦର୍ଶନର ମାର୍ଗକୁ ଏକ ନୂତନ ଆଲୋକରେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲି । ଯେଉଁଥିରେ କି କିଛି ଆପଣଙ୍କୁ ଅସ୍ବାକାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ କି କୌଣସିଟିକୁ ଅନ୍ଧକାରରେ ମଧ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ନାହିଁ । ସେଇଥିପାଇଁ ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦ ମୋ’ ଜୀବନରେ ଅନେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଜଣେ ଆତ୍ମୀୟ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ କୌଣସି ଦର୍ଶନ ମତେ କେବେ ଅସୁବିଧା ଭାରିନାହିଁ ।

- ଶିକ୍ଷକ, ଗବେଷକ, ସାହିତ୍ୟିକ, ପ୍ରବଚନା-ନାନା ଭାବରେ ଆପଣ ଆମକୁ ବହୁକଥା ଶିଖେଇଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ କେବେ କୌଣସିଠାରେ ବାଢ଼ି ଉଠେଇ ଉପଦେଶ

ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରି ନାହାନ୍ତି । ସାଂପ୍ରତିକ ସମୟ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକର ଏ ପ୍ରକାର ଭୂମିକାର କିପରି ଯଥାର୍ଥତା ରହିଛି ?

ଉ. ଯାହା ପକେଟରେ ଫୁଲଟିଏ ଅଛି ସିଏ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବାସିପାରିବା ଉଚିତ କି ନାହିଁ । ତେଣୁ ମୁଁ କାହିଁକି ଏମିତି ପଣ୍ଡିତ ହେବି ଯେ, ଯାହା କେବଳ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କୁ ବାସିବ । ପୃଥ୍ବୀଯାକର ଅନେକ ପଣ୍ଡିତଙ୍କୁ ଦେଖିଛି, ଅନେକ ଜାଗାରେ ଏହା ଅତୁଆ ଲାଗିଛି । ବୋଧହୁଏ ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦଙ୍କ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ଓ ତା’ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମନୋବିଜ୍ଞାନର କୁମିଟିକୁ ବୁଝିବାର ଯେଉଁ ସହାନୁଭୂତି ମୂଳକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ମିଶିଯିବାରୁ ଏଭଳି ମୁଁ ଅନୁଭବ କଲି । ସବୁଠୁ ବଡ଼କଥା ହେଉଛି ମୁଁ ଗାଁରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲି । ଗାଁରେ ଜାତି ଥା’ନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏତେ ଜାତି ବାରନ୍ତିନି । ଯେମିତି ଆମ ଘରେ ପାଶମାନେ କାମ କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଜାତି ନେଇ ସେମାନେ ଅଲଗା ରହୁଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ନିଜାଭିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାପା ଖାଉନଥିଲେ । ଏସବୁ ଶିଖୁଥିଲି ଗାଁରୁ । ତେଣୁ ସହର ମତେ ଉପକୃତ କଲା ସିନା, ଦୃଷ୍ଟିତ କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ନିଜକୁ ସଂପ୍ରସାରିତ କରିଦେଲେ, ବିଷ୍ଣୁରିତ କରିଦେଲେ ଯେଉଁ ଆନନ୍ଦ ମିଳେ, ତା’ଠୁ ବଳି ଆଉ ଆନନ୍ଦ ନାହିଁ ।

- ନିଜ ସାହିତ୍ୟ ଭଳି, ନିଜକୁ ସଂପ୍ରସାରିତ କରିଦେବା କ’ଣ ଜଣେ ସତ୍‌ସୁସ୍ଥାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେବା ନିହାତି ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ?

ଉ. ସ୍ତ୍ରୀ ତ ଅସତ୍ ହେବନି । କାରଣ ‘ସ୍ତ୍ରୀ’ ମାନେ ହିଁ ‘ସଜ୍ଜାତ ସ୍ତ୍ରୀ’ । ଓଡ଼ିଶାର ବିଶ୍ୱନାଥ କବିରାଜ କହିଛନ୍ତି, ସାହିତ୍ୟ ହେଉଛି ଚିତ୍ତ ବିସ୍ତାର । ଅନ୍ତର୍ଗତ କାରଣଗୁଡ଼ିକ ଯୋଗୁଁ, ଅସମର୍ଥତା ଯୋଗୁଁ, ଅନେକ ସମୟରେ ଯେଉଁମାନେ ତାହା କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ତା’ର ଗୋଟେ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ବାହାର କରନ୍ତି । ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦଙ୍କ ଭାଷାରେ ଜଣେ ପାହାଡ଼ ଯେତିକି ଯେତିକି ଉପରକୁ ଚଢ଼ିବ, ବାହାରର ଦୃଶ୍ୟ ତାକୁ ସେତିକି ଅଧିକ ଦିଶିବ । ତେଣୁ ତା’ର ଦୃଶ୍ୟପଟଟା ସେତିକି ବିସ୍ତୃତ ହବ ନା ନାହିଁ କହିଲେ ?

- ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଭାବ ଆଜି ସମାଜ ଉପରେ ନାହିଁ, ତା’ର କାରଣ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ସୃଷ୍ଟି ଭିତରେ ଥିବା ପାର୍ଥକ୍ୟ ?

ଉ. ତା’ ସହିତ ଏକଥା ବି ମନେ ରଖିବାକୁ ହବ, ସମାଜର ଅର୍ଦ୍ଧାଧିକ ଲୋକ ଅକ୍ଷର ଚିହ୍ନି ନାହାନ୍ତି, ଯେତେ ସେମାନଙ୍କର ଦାନାମୁଠାଏ ନାହିଁ । ଧୀରେଧୀରେ ଯେତେବେଳେ ସବୁ ପିଲା ସ୍କୁଲକୁ ଆସିବେ, ସାହିତ୍ୟ ଆପେ ଆପେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆଦରଲାଭ କରିବ ।

- ସମାଜର ଉଚ୍ଚସ୍ତରରେ ରହିଥିବା ପଦାଧିକାରୀମାନେ ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟକୁ ‘ଗୁଡ଼ ସାର୍ଟିଫିକେଟ୍’ ଦେଇଛନ୍ତି ସେହି ସାହିତ୍ୟ ଭଲ ବୋଲି ପ୍ରଚାରିତ ହୋଇଛି, କାହିଁକି ?

ଉ. ସ୍ବାଧୀନତା ପରେ ଆମ ସମାଜର ଡେହେରା ଏପରି ହୋଇ ନଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ବହୁ କାରଣ ଆମ ସମାଜ ସାମନ୍ତବାଦୀ ହୋଇ ଏଯାବତ୍ ରହିଛି ତ ! ଏକ ସାମନ୍ତବାଦୀ ସମାଜରେ ସାହିତ୍ୟକୁ ଏପରି ଦକ୍ଷା ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ତେଣୁ ସେଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାର କିଛିନାହିଁ, ଦୁଃଖ କରିବାର ବି କିଛି ନାହିଁ । ଅନ୍ୟ ବିକଳ ଗୋଷ୍ଠୀ ସବୁ ବାହାରିଲେ ଧୀରେ ଧୀରେ ସବୁ ବଦଳିଯିବ । ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଉଛି ବି । ସେଥିପାଇଁ ନିଜକୁ ତିଆରିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ନହେଲେ ଆମେ ପଛରେ ରହିଯିବା ।

- ଏଇ ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ଆମ ସାହିତ୍ୟ ଠିକ୍ ରୂପେ ନିଜକୁ ସାମିଲ କରିପାରିନି ବୋଧେ ?

ଉ. ସେଥିପାଇଁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ ଘାଣ୍ଟିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ବିଶେଷକରି ବିଗତ ଶହେବର୍ଷରେ ଅନେକ କିଛି ହୋଇପାରିଥାନ୍ତା, କିନ୍ତୁ ହୋଇପାରିନି । ସେଥିରେ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ କେଁ ରହିଛି । ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ— କବିବର ରାଧାନାଥକୁ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପିତା ବୋଲି ଗବେଷକମାନେ କହୁଛନ୍ତି । ଆପଣ ଯେଉଁ ବଂଶରୁ ବାହାରିବେ, ସେଇ ବଂଶରେ ଆପଣଙ୍କର ଚେର ରହିଥିବା ଦରକାର । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଏବେ ବି ଭାବିପାରୁ ନାହିଁ, କବିବର ରାଧାନାଥ ତାଙ୍କ ପୂର୍ବସୂରୀ ଓଡ଼ିଆ କବିଙ୍କୁ ପଛଥିବେ ବୋଲି ।

- ରାତାରାତି ପପୁଲାର୍ ହେବା ପାଇଁ କିଛି ଲୋକ ବିବଦମାନ ବିଷୟକୁ ନେଇ ଲେଖୁଛନ୍ତି ଓ ବଡ଼ ଲେଖକ ବୋଲି ଗଣା ହେଉଛନ୍ତି । ଏହା ସାହିତ୍ୟ ପାଇଁ ମଙ୍ଗଳ ଦାୟକ କି ?

ଉ. ଏଥିରେ ଦୁଃଖ କରିବାର କିଛି ନାହିଁ । ପୃଥିବୀ ଧୀରେ ଧୀରେ ବଦଳିଛି । ସାହିତ୍ୟ ଆଜି ‘ଲେକଚର୍’ ସ୍ତରରୁ ଓହ୍ଲେଇ ଆସି ତା’ଏଇର ସ୍ତରରେ ପହଞ୍ଚିଲାଣି । ସାହିତ୍ୟ ଲୋକାଭିମୁଖୀ ହେଉଛି । ମଣିଷ ମଣିଷ ଭିତରେ ଥିବା ବ୍ୟବଧାନ ଯେତେ କମିଯିବ, ସାହିତ୍ୟ ପାଇଁ ସେତିକି ଅପୂର୍ବ ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟିହେବ । ସେତେବେଳେ ବାହାର ଆଡ଼ମ୍ବର ଆଉ ରହିବ ନାହିଁ । ଲୋକେ ଛାତିକୁ ଛାତି ମିଶେଇ ନାଚିବେ । ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଉକ୍ତି ମୋର ମନେପଡ଼ୁଛି, ସେ କହିଥିଲେ ‘ଭଗବାନଙ୍କୁ ଯଦି ଭଲ ନ ପାଇ ପାରିବ, ତେବେ ତାଙ୍କ ସହିତ କୁଣ୍ଡଳିକର । କାରଣ ଦୁଇସ୍ତରରେ, କୁଣ୍ଡଳି କଲାବେଳେ ଓ ଭଲପାଇଲାବେଳେ ଛାତିକୁ ଛାତି ଲାଗିଯାଏ’- ମତେ କାହିଁ ଏଇ ବାଟଟି ଭଲ ଲାଗେ । ସେଇଥିପାଇଁ ମୁଁ ପଚାରି ହେବାକୁ ଡରେ ନାହିଁ କି ତଳକୁ ଯିବାକୁ ବି ଡରେନି ।

- ସେଇଥିପାଇଁ ଆପଣ ବହୁତ ଭୋଗିଛନ୍ତି ବି—

ଉ. ନ ଭୋଗିଲେ ହବ କିମିତି ? କାନ୍ତୁ ଚିହ୍ନଟିଏ ନ ରହିଲେ, ପୁଅକୁ କେମିତି ଦେଖେଇବେ ଏଇଠି ମୋର କାନ୍ତୁ ହୋଇଥିଲା ବୋଲି । ସିଏ ବି ଆନନ୍ଦ ନା !

- ଆନନ୍ଦ ସହିତ ଦୁଃଖ ବି ପାଇଥିବେ ନା ?

ଉ. ପ୍ରଥମେ ପାହାଡ଼ଟି ଦେଖିଲେ ଚିତ୍ତା ହେବ କେମିତି ଡେଇଁବି । ତା'ପରେ ଡେଇଁଗଲେ ରଜା । କେବଳ ନିଜର ଦୁଃଖ ତ ନୁହେଁ, ତାରିପଟର ଦୁଃଖକୁ ତ ମୁଣ୍ଡେଇ ଚାଲିବାକୁ ହବ ।

- ଦୁଃଖର ବୋଝ ପୁଣି ଫୁଲ ଭଳି ଲାଗିବ କେତେବେଳେ ?

ଉ. ଭଏ ମୋ' ନିଜର, ସମସ୍ତେ ମୋ' ନିଜର ଏଇ କଥା ଚାରିଲେ ତା' ଭିତରୁ କେତେ ସାହସ୍ ଆସିବ । ଏହା କେବଳ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାର କଥା ନୁହେଁ, ଇଏବି ତ ସାହିତ୍ୟ ।

- ମଣିଷକୁ କାମଲାକ କଲାଭଳି ଆମେ ସାହିତ୍ୟକୁ ବି ବିଭିନ୍ନ ଖୋପ ଭିତରେ ବନ୍ଦୀ କରିବୁ । ଏହା ସାହିତ୍ୟକୁ ବିପଦରେ ପକାଇ ନାହିଁ କି ?

ଉ. ବିପଦରେ ପକଉଥିଲା । ଆଉ ପକଉନି । କାରଣ ଆଉ ସାହିତ୍ୟରେ ଯିଏ ଖୋପ କରିବ, ସିଏ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ପଶି ପାରିବନି । କୋଉଠୁ ପ୍ରବନ୍ଧ ସରୁଛି, ରମ୍ୟରଚନା ଆରମ୍ଭ ହେଉଛି, କେଉଁଠୁ ସରୁଛି, ପଦ୍ୟ ଆରମ୍ଭ ହେଉଛି କହିଲେ । ଅନେକ ଗଦ୍ୟ ଅଛି, ପଢ଼ିଲାବେଳକୁ ପଦ୍ୟଭଳି ଲାଗିବ, ଅନେକ ପଦ୍ୟ ବି ଲାଗିବ ଗଦ୍ୟଭଳି ।

- ଆପଣଙ୍କ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ରଚନା କେଉଁଟି ?

ଉ. ସେକଥା ମୁଁ କେମିତି କହିବି ? ତଥାପି ଗ୍ରମଣ କାହାଣୀ 'ଶିଳାତୀର୍ଥ' ଲେଖି ସାରିବା ପରେ ମୁଁ ସବୁଠୁ ଅଧିକ ଆନନ୍ଦ ପାଇଛି, ମା' ଗୋଟେ ସୁନ୍ଦରିଆ ଗୁଲୁଗୁଲିଆ ପୁଅ ଜନ୍ମ କରି ଆନନ୍ଦ ପାଇଲା ଭଳି । ଆଉ 'ମିତ୍ରସ୍ୟ ଚକ୍ଷୁସା'...ବି ।

- ପକାରମୋହନଙ୍କ ଆତ୍ମଚରିତ ପରେ ଆପଣଙ୍କ 'ମିତ୍ରସ୍ୟ ଚକ୍ଷୁସା'କୁ ଆମ ପାଠକମାନେ କେଉଁ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ?

ଉ. ମୋ'ର ମତେଇ ତ ପକାରମୋହନଙ୍କ ଆତ୍ମଚରିତ । ସେ ବହିର ସବୁଠୁ ବଡ଼କଥା ହେଉଛି 'ହୁଏମର୍', 'ହୁଏମର୍'ଟି ହେଉଛି ସର୍ବସର ଜୋକର ଭଳି । ଦୋଳିରେ ଝୁଲିବାର କଳା ତାକୁ ମାଲୁମ୍ ଥିଲେ ବି ଦୁଇପଟୁ ଦୁଇ ଖେଳାଳୀଙ୍କ ପାଇଁ ସେ ଦୋଳି ଛାଡ଼ିଦେବ-ତ୍ୟାଗ କରିଦେବ । ଲୋକେ ତାକୁ ଦେଖୁ ହସୁଥିବେ । ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ଅନୁବାଦର ବଡ଼ ବଳ ହେଉଛି ଏକ 'ହୁଏମର୍' । ମନରେ ଅହଂକାର ନଥିଲେ ଏଇ ହୁଏମର୍ ଆସିପାରେ । ହସିବାକୁ ତ ପଇସା ପଡ଼ୁନି । ମୋ' ମୁହଁଟାକୁ ଆସିଲା କିମ୍ବୋ କାହିଁକି କାହା ପାଖକୁ ଯିବି । ଏଇଟା ସ୍ୱାର୍ଥପରତା ନୁହେଁ କି ? ହୁଏମର୍ ଆସିଗଲେ ସ୍ୱାର୍ଥପରତାକୁ ଆଉ ମନହବନି ।

- ସମସ୍ତଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ହସି, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଭଲ ପାଇ ଆପଣ କ'ଣ ପାଇଛନ୍ତି ?

ଉ. ସେଇ ଭଲ ପାଇବାଠାରୁ ଆଉ କିଛି ବଡ଼ ପାଇବା କ'ଣ ଅଛି ?

- ଆପଣଙ୍କ ସାହିତ୍ୟକୃତିକୁ ଭଲ ପାଇ ପ୍ରକାଶକ ପ୍ରଚାର ସମିତି ତା'ର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସମ୍ମାନ 'ବିଷୁବ ପୁରସ୍କାର'ରେ ଆପଣଙ୍କୁ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧିତ କରିଛି । ଆପଣଙ୍କ ଅନୁଭବ ?

ଉ. ମତେ ଭାରି ଖୁସି ଲାଗିଲା । ସତରେ ବହୁତ ଖୁସି ଲାଗିଲା । କାରଣ ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ଏ ପୁରସ୍କାର ଦିଆଯାଇଛି ।

(ସାକ୍ଷାତ ଓ ପ୍ରସ୍ତୁତି : ବିଜୟ ମଲ୍ଲ, ଏପ୍ରିଲ-୧୯୯୮)

ପ୍ରକାଶିତ ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀ

କବିତା

୧୯୪୮ ଦୁଇ ଅଧ୍ୟାୟ : ଓଡ଼ିଶା ବୁକ୍ ଏଫୋରିୟମ, କଟକ,

ଦ୍ଵି. ସଂ ପଥକ ପ୍ରକାଶନା, ଭୁବନେଶ୍ୱର

ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ରମ୍ୟରଚନା

୧୯୫୮ : ଶିଳା ଓ ଶାଳଗ୍ରାମ	ଶାନ୍ତି ବଜାର, ବାଣୀ ମନ୍ଦିର, କଟକ
୧୯୬୮ : ଦ୍ଵି. ସଂ	ପଥକ ପ୍ରକାଶନା, ଭୁବନେଶ୍ୱର
୧୯୬୮ : ସମାଜ : ପରିବର୍ତ୍ତନ ଓ ବିକାଶ	ଗ୍ରନ୍ଥ ମନ୍ଦିର, କଟକ
୧୯୭୨ : କେତେ ଦିଗତ	ଲାର୍ଡ୍ ବୁକ୍ସ, କଟକ-୨
୨୦୦୦ : ଦ୍ଵି. ସଂ	ପଥକ ପ୍ରକାଶନା, ଭୁବନେଶ୍ୱର
୧୯୭୫ : ତରଂଗ ଓ ତଡ଼ିତ୍	ଅଗ୍ରଦୂତ, କଟକ
୧୯୭୬ : ମା' ନିଷାଦ	ପୁସ୍ତକ ଭଣ୍ଡାର, ବ୍ରହ୍ମପୁର, କଟକ-୨
୧୯୭୮ : ଏକଲବ୍ୟ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧ	ସାଥୀ ମହଲ, କଟକ-୨
୨୦୦୦ : ଦ୍ଵି. ସଂ	ପଥକ ପ୍ରକାଶନା, ଭୁବନେଶ୍ୱର
୧୯୭୯ : ଜାତିରେ ମୁଁ ଯବନ	ପୁସ୍ତକ ଭଣ୍ଡାର, ବ୍ରହ୍ମପୁର
୧୯୮୧ : ଗାନ୍ଧି ଗୋପବନ୍ଧୁ	ବୁକ୍ସ ଏଣ୍ଡ ବୁକ୍ସ, କଟକ-୨
୨୦୦୦ : ଦ୍ଵି. ସଂ	ପଥକ ପ୍ରକାଶନା, ଭୁବନେଶ୍ୱର
୧୯୮୧ : ଶିକ୍ଷାରୁ ସଂକ୍ରମଣ	ଉତ୍କଳିକା, କଟକ-୨
୧୯୮୧ : ସଂସ୍କୃତି ଓ ଓଡ଼ିଶା	ମୟୂର ପବ୍ଲିକେସନ, ଭୁବନେଶ୍ୱର
୧୯୮୬ : ପଶ୍ୟତି ଦିଶି ଦିଶି	ପୁସ୍ତକ ଭଣ୍ଡାର, ବ୍ରହ୍ମପୁର, କଟକ-୨
୧୯୮୬ : ନିଶ୍ଚ ଦର୍ପଣେନ	ଗ୍ରନ୍ଥ ମନ୍ଦିର, କଟକ-୨
୧୯୮୬ : ଅରମ୍ୟ ରଚନା	ଜନଶକ୍ତି ପୁସ୍ତକାଳୟ, କଟକ-୨
୧୯୮୮ : ଓଡ଼ିଶା ଓ ଓଡ଼ିଆ	ଇଷ୍ଟର୍ଣ୍ଣ ମିଡ଼ିଆ, ଭୁବନେଶ୍ୱର-୧୨
୧୯୮୯ : ଏବଂ (ଶ୍ରୀନାଥ ଉଦ୍‌ଗାଡ଼ାଙ୍କ ସହିତ)	ବୁକ୍ସ ଏଣ୍ଡ ବୁକ୍ସ, କଟକ-୨

୧୯୮୯ : ଶୁକର ଓ ସକ୍ରେଟିସ	ପୁସ୍ତକ ଗଣ୍ଡାର, କଟକ
୧୯୯୦ : ନେତା ଓ ନାରାୟଣ	ଜନଶକ୍ତି ପୁସ୍ତକାଳୟ, କଟକ-୨
୧୯୯୦ : ଆଉ ଏକ ଦୃଷ୍ଟିରେ	ବୁଦ୍ଧ ଏଣ୍ଡ ବୁଦ୍ଧ, କଟକ-୨
୧୯୯୧ : ଚେତନାର ଉନ୍ନତମାନ	ସହୃଦ ଗୋଷ୍ଠୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର
୧୯୯୪ : ବିଶ୍ୱକୁ ଗବାକ୍ଷ	ଅଗ୍ରଦୂତ, କଟକ-୨
୧୯୯୯ : (ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ)	
୧୯୯୫ : କାଳକୁ କଟକ	ସୁହୃଦ୍ ପ୍ରକାଶନ, ଭୁବନେଶ୍ୱର
୧୯୯୬ : ସବାମୂଳରେ ମଣିଷ	କାହାଣୀ ପ୍ରକାଶନୀ, କଟକ-୧୩
୧୯୯୯ : ଚିଦ୍‌ବିସ୍ତାର	ଅଗ୍ରଦୂତ, କଟକ-୨
୧୯୯୯ : ହସ୍ତ କେତେ କାନ୍ଦ କେତେ	କାହାଣୀ ପ୍ରକାଶନୀ, କଟକ-୧୩
୨୦୦୦ : ଅନାବନା ରଚନା	ପଥକ ପ୍ରକାଶନୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର
୨୦୦୦ : ଅଭୟ ଅମିତ୍ରାଦ୍	ଅକ୍ଷର ପ୍ରକାଶନୀ, କଟକ-୧୩
୨୦୦୦ : ସଂପାଦକର ସ୍ତମ୍ଭ (୧ମ ଭାଗ)	ଯଥକ ପ୍ରକାଶନୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର
୨୦୦୦ : ସଂପାଦକର ସ୍ତମ୍ଭ (୨ୟ ଭାଗ)	ପଥକ ପ୍ରକାଶନୀ
୨୦୦୧ : ସଂପାଦକର ସ୍ତମ୍ଭ (୩ୟ ଭାଗ)	ପଥକ ପ୍ରକାଶନୀ
୨୦୦୧ : ଚର୍ମ ଘାରିଛି ସିନା	ପ୍ରାଚୀ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ, କଟକ-୨
୨୦୦୧ : ବିଦ୍ୟାବତେ ଶୁଣ	କୋଣାର୍କ ପବ୍ଲିକେସନ, କଟକ
୨୦୦୧ : ଭଲ ମାନୁଛି ଦେଖ	ଏସବି ପବ୍ଲିକେସନସ୍, କଟକ-୨

ଅନୁବାଦ ସାହିତ୍ୟ

୧୯୫୮ : ଛାତ୍ରଙ୍କ ପ୍ରତି ଗାନ୍ଧିଜୀ	ଓଡ଼ିଶା ବୁକସ୍ ଏଂପୋରିଅମ, କଟକ
୧୯୫୯ : ନାରୀ ସମାଜ ପ୍ରତି ଗାନ୍ଧିଜୀ (ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ମିଶ୍ରଙ୍କ ସହିତ)	
ରାମ ନାମ - ଗାନ୍ଧିଜୀ	
ସ୍ୱାଧୀନତା ଓ ତାପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ	
୧୯୫୦ : ଦି' ଭଉଣୀ : ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ	କଟକ ପବ୍ଲିସିଂ ହାଉସ, କଟକ
୧୯୫୮ : ରବୀନ୍ଦ୍ର ଗଳ୍ପ ସଂଚୟନ : ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ	ଓଡ଼ିଶା ବୁକସ୍ ଏଂପୋରିଅମ
୧୯୫୮ : ବିଦ୍ରୋହୀ ଆତ୍ମା : ଖଲିଲ୍ ଜିବ୍ରାନ	ଓଡ଼ିଶା ବୁକସ୍ ଏଂପୋରିଅମ
୧୯୯୯ : (ଦ୍ୱି.ସଂ)	ପଥକ ପ୍ରକାଶନୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର
୧୯୫୯ : ଦାସୀ ସିଲିଆ : E.F.Sillampaa	ମନମୋହନ ପ୍ରେସ୍, କଟକ
୧୯୫୯ : ସନ୍ତୋହିନୀ : Franois Mauniae	ମନମୋହନ ପ୍ରେସ୍, କଟକ
୧୯୬୦ : ଡକ୍ଟର ଚିକାଗୋ : Boris Pasternak	ମନମୋହନ ପ୍ରେସ୍, କଟକ
୨୦୦୩ : (ଦ୍ୱି.ସଂ)	ପ୍ରେସ୍ ପବ୍ଲିଶର୍ସ, କଟକ
୧୯୬୧ : ଆଲୋକର କବି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ	ମନମୋହନ ପୁସ୍ତକାଳୟ, କଟକ

- ୧୯୯୫ : ରକ୍ଷିଆ ଚିଠି : ରବାନ୍ଦ୍ରନାଥ କଟକ ପବ୍ଲିସିଂ ହାଉସ, କଟକ
- ୧୯୯୫ : ଗଣୀ : Ladies! Law st. Raymant ମନମୋହନ ପ୍ରେସ୍, କଟକ
- ୧୯୯୬ : (ଦ୍ଵି.ସଂ) ପ୍ରେସ୍ ପବ୍ଲିଶର୍ସ, କଟକ
- ୧୯୯୫ : ମୋ ଜୀବନ ଓ ସାଧନା :
ଆଇବର୍ଟ ସ୍ଵାଇଜର ମନମୋହନ ପ୍ରେସ୍, କଟକ
- ୨୦୦୧ : ଦ୍ଵିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ ପଥକ ପ୍ରକାଶନୀ, ଭୁବନେଶ୍ଵର
କୁରାନ୍- ଡବ୍ଲୁଡବ୍ଲୁଡବ୍ଲୁ ଚାରତାୟ ବିଦ୍ୟାବିବେକ
ମା'-ପ୍ରେମା ନନ୍ଦକୁମାର ନ୍ୟାସନାଲ ବୁକ ଟ୍ରଷ୍ଟ ଅଫ ଇଣ୍ଡିଆ,
ଟୁଆଦିଲ୍ଲା
- ୧୯୭୨ : ରାଜକୁମାର Antoine de Saint ବିଦ୍ୟାପୁରୀ, କଟକ
- ୧୯୭୭ : (ଦ୍ଵି.ସଂ) Exupery
- ୧୯୮୯ : (ତୃ.ସଂ)
- ୧୯୮୩ : ପ୍ରଥମ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତି : ଆଶାପୂର୍ଣ୍ଣା ଦେବୀ ବିଦ୍ୟାପୁରୀ, କଟକ
- ୧୯୯୬ : (ଦ୍ଵି.ସଂ)
- ୧୯୯୨ : ମହାମାନବ : ଖଲିଲ ଜିବ୍ରାନ୍ ଉଜ୍ଜ୍ଵଳିକା, କଟକ
ବିନୋଦିନୀ : ରବାନ୍ଦ୍ରନାଥ କେନ୍ଦ୍ର ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ, କଟକ
- ୧୯୯୪ : ରାଜିମାନସ ନ୍ୟାସନାଲ ବୁକ୍ ଟ୍ରଷ୍ଟ ଅଫ ଇଣ୍ଡିଆ,
ଟୁଆଦିଲ୍ଲା
- ୧୯୯୬ : ଜଣେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ଚିଠି (ବାରବିଆନ ସ୍କୁଲ ଦ୍ଵାରା ପ୍ରେରିତ)
ଶିକ୍ଷାସଂଧାନ, ଭୁବନେଶ୍ଵର
- ୧୯୯୮ : ଯୁବନ୍ୟାୟା ପୋଲ୍ୟାନା : ଲିଓ ଟଲଷ୍ଟୟ ଶିକ୍ଷା ସଂଧାନ, ଭୁବନେଶ୍ଵର
- ୧୯୯୯ : ଯାତ୍ରୀ କାମନାତ Giellerup ପ୍ରେସ୍ ପବ୍ଲିଶର୍ସ, କଟକ
- ୨୦୦୧ : (ଦ୍ଵି.ସଂ)
- ୧୯୯୯ : ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ମସ୍ତିଷ୍କ କୁହେଁ, ହୃଦୟ :
ଏ.ଏସ୍.ନାଲ, ଶିକ୍ଷା ସଂଧାନ, ଭୁବନେଶ୍ଵର
- ୨୦୦୦ : ପୁରାତନ ପତ୍ରାବଳୀ
(ଜବାହରଲାଲ ନେହେରୁ) ପ୍ରେସ୍ ପବ୍ଲିଶର୍ସ, କଟକ-୨
- ୨୦୦୨ : ଯତୀନ୍ଦ୍ର ମୋହନ ସେନଗୁପ୍ତା ଶତୀନ ଦତ୍ତ,
ନ୍ୟାସନାଲ ବୁକ୍ ଟ୍ରଷ୍ଟ ଅଫ ଇଣ୍ଡିଆ
ନିଲ ପଟ୍ଟନାଗନ
ମାର୍ଟିନ୍ ଗୁଥର କିଂଗ
ପ୍ରେସ୍ ପବ୍ଲିଶର୍ସ, କଟକ
- ୨୦୦୩ : ଆଉ ତର ସହୁନି

୨୦୦୩ : ମୋ ଜାତିକୁ ଯିବାକୁ ଦିଅ

Albert Luthuli

୨୦୦୧ : ସୌଧ ସନ୍ଦେଶ

Antoine de Saint-Exupery

ଶିକ୍ଷା ସଂଧାନ, ବୁବନେଶ୍ୱର

ବିବ୍ୟ ଜୀବନ ଶ୍ରୀ ଅରବିଂଦ

୧ମ ଖଣ୍ଡ, ୨ୟ ଖଣ୍ଡ, ୩ୟ ଖଣ୍ଡ

ନବଜ୍ୟୋତି କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ, ପଣ୍ଡିଚେରୀ

ଯୋଗ ସମନ୍ୱୟ : ଶ୍ରୀ ଅରବିଂଦ

ନବଜ୍ୟୋତି କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ, ପଣ୍ଡିଚେରୀ

ମାନବ ଯୁଗ ଚକ୍ର : ଶ୍ରୀ ଅରବିଂଦ

ନବଜ୍ୟୋତି କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ, ପଣ୍ଡିଚେରୀ

ମାନବ ଏକତାର ଆଦର୍ଶ : ଶ୍ରୀ ଅରବିଂଦ

ନବଜ୍ୟୋତି କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ, ପଣ୍ଡିଚେରୀ

ମାତୃ ରଚନାବଳୀ : ଶ୍ରୀମା

ନବଜ୍ୟୋତି କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ, ପଣ୍ଡିଚେରୀ

ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷାର ଆରିମୁଖ୍ୟ

୨୦୦୩ : ହିନ୍ଦୁ ଓ ବୌଦ୍ଧ ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରନ୍ଥମାଳା

ଶିକ୍ଷା ସଂଧାନ, ବୁବନେଶ୍ୱର

ଆନନ୍ଦକୁମାର ସ୍ୱାମୀ ଓ ଭଗ୍ନା ନିବେଦିତା

ଭ୍ରମଣ ସାହିତ୍ୟ

୧୯୪୮ : ନେପାଳ ପଥେ

ଓଡ଼ିଶା ବୁକ୍ ଏଂସାଇକ୍ଲୋପିଡ଼ିଆ, କଟକ

୧୯୯୯ : (ଦ୍ୱି.ସଂ)

ପଥକ ପ୍ରକାଶନୀ, ବୁବନେଶ୍ୱର

୧୯୫୫ : ଗଂଜାମ ମାଳରେ ସାତଦିନ

ଓଡ଼ିଶା ବୁକ୍ ଏଂସାଇକ୍ଲୋପିଡ଼ିଆ, କଟକ

୧୯୯୫ : (ଦ୍ୱି.ସଂ)

ସର୍ଜନୀ, ବ୍ରହ୍ମପୁର

୧୯୫୫ : ସାଗର ଯାତ୍ରା

କଟକ ପବ୍ଲିଶିଂ ହାଉସ୍, କଟକ

୧୯୫୫ : ଡେନମାର୍କ ଚିଠି

ନବଜ୍ୟୋତି ପୁସ୍ତକାଳୟ, କଟକ

(ଦ୍ୱି.ସଂ)

ପ୍ରଜ୍ଞାଲୋକ, ପୁରୀ

୧୯୬୭ : ଶିଳାତୀର୍ଥ

ସାହିତ୍ୟ ସଦନ, କଟକ

୧୯୯୧ : (ଦ୍ୱି.ସଂ)

ଏସ୍‌ବି ପବ୍ଲିକେଶନ୍‌ସ୍, କଟକ

୧୯୭୧ : ସାଗର ପଥ

ବିଶ୍ୱଶ୍ରୀ ପବ୍ଲିକେଶନ୍‌ସ୍, କଟକ

୧୯୮୮ : ଭାରତରୁ ଡାନ

ବି ଯୁନିଭର୍ସିଟି, କଟକ

୧୯୯୩ : ଏରେଡ଼୍‌ ଇସ୍ତାଏଲ

ପ୍ରଜ୍ଞାଲୋକ, ପୁରୀ-୨

୨୦୦୦ : ଆମେରିକାରୁ ଆସିଲି

ଏସ୍‌ବି ପବ୍ଲିକେଶନ୍‌ସ୍, କଟକ

ଜୀବନୀ

୧୯୬୦ : ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ (୧ମ ଖଣ୍ଡ)

ଗ୍ରୀଥ ମହିର, କଟକ

୧୯୬୨ : ଜୀବନ ବିଦ୍ୟାଳୟ (୨ୟ ଖଣ୍ଡ)

ଗ୍ରୀଥ ମହିର, କଟକ

(ପ୍ରଥମ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ଖଣ୍ଡ ଏକତ୍ର)

ନବଜ୍ୟୋତି କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ, ପଣ୍ଡିଚେରୀ

୨୦୦୨ : ତୃତୀୟ ସଂସ୍କରଣ	ଶିକ୍ଷା ସମ୍ମାନ, ବୁବନେଶ୍ୱର
୧୯୯୭ : ଜଂଗଲ ଚିଠି	ସାଥୀ ନିକେତନ, କଟକ
୨ୟ ମୁଦ୍ରଣ	ଅଗ୍ରଗାମୀ, କାଶୀପୁର, ରାୟଗଡ଼ା
୧୯୮୪ : ରୋହିତର ଡାଏରୀ ୧ମ ଭାଗ	୧ମ ଓ ୨ୟ ଖଣ୍ଡ, ବିଦ୍ୟାପୁରୀ, କଟକ
ରୋହିତର ଡାଏରୀ	ଏସ୍‌ବି ପବ୍ଲିକେଶନସ୍, କଟକ
୨ : ୧୯୮୪ ୩ : ୧୯୮୫	୪ : ୧୯୮୬ ୫ : ୧୯୮୭
୬ : ୧୯୮୮ ୭ : ୧୯୮୯	୮ : ୧୯୯୦ ୯ : ୧୯୯୧
୧୦ : ୧୯୯୧ ୧୧ : ୧୯୯୨	୧୨ : ୧୯୯୨ ୧୩ : ୧୯୯୨
୧୪ : ୧୯୯୪ ୧୫ : ୧୯୯୫	୧୬ : ୧୯୯୫ ୧୭ : ୧୯୯୬
୧୮ : ୧୯୯୭ ୧୯ : ୧୯୯୭	୨୦ : ୧୯୯୯ ୨୧ : ୨୦୦୧
୨୨ :	୨୩ :

ଆତ୍ମ ଜୀବନୀ

ମିତ୍ରସ୍ୟ ଚକ୍ଷୁସା	ଏସ୍‌ବି ପବ୍ଲିକେଶନସ୍, କଟକ
୧ମ: ୧୯୯୩ ୨ୟ : ୧୯୯୬	୩ୟ : ୧୯୯୮

ଜୀବନୀ

୧୯୭୭ : ମାର୍କୋପୋଲୋ	ବିଦ୍ୟାପୁରୀ, କଟକ-୨
୧୯୯୨ : ଶ୍ରୀ ନବକୃଷ୍ଣ ଚୌଧୁରୀ : ଏକ ଜୀବନୀ	ଦି ଯୁନିଭର୍ସ, କଟକ-୨
: ଭିନ୍ନ ଏକ ବିବେକାନନ୍ଦ	ଦି ଯୁନିଭର୍ସ, କଟକ-୨
୨୦୦୦ : ଶିକ୍ଷାରେ କ୍ରାନ୍ତିକାରୀ	
କ୍ରିଷ୍ଣେନ କଲଲ	ଶିକ୍ଷା ସଂଧାନ, ବୁବନେଶ୍ୱର

କୋଷଗ୍ରନ୍ଥ

୧୯୯୯ : ଶତ ଶବ୍ଦକ :	ସୁନ୍ଦର ପ୍ରକାଶନ, ବୁବନେଶ୍ୱର
-------------------	---------------------------

ଆଲୋଚନା, ଗବେଷଣା ଓ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା

୧୯୫୦ : ଏଇ ମୋର ଦେଶ	କଟକ ପବ୍ଲିଶିଂ ହାଉସ୍, କଟକ
୧୯୫୦ : ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ଗୀତା (ସଂପାଦନା)	ବିଶ୍ୱଭାରତୀ, ଶାନ୍ତିନିକେତନ
୧୯୫୧ : Studies on Medieval Religion	
and Literature of Orissa	ବିଶ୍ୱଭାରତୀ, ଶାନ୍ତି ନିକେତନ
୧୯୫୧ : ଅତ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଓ ପଞ୍ଚସଖା ଧର୍ମ	ବିଶ୍ୱଭାରତୀ, ଶାନ୍ତି ନିକେତନ
୧୯୯୧ : (ଦ୍ୱି.ସଂ)	ଏସ୍‌ବି ପବ୍ଲିକେଶନସ୍, କଟକ-୨
୧୯୫୨ : ଓଡ଼ିଶାର ମହିମାଧର୍ମ	ବିଶ୍ୱଭାରତୀ, ଶାନ୍ତି ନିକେତନ,
୧୯୯୧ : (ଦ୍ୱି.ସଂ)	ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ଷୋର, କଟକ
୧୯୭୮ : ସମାଜ ଗବେଷଣାର ପଦ୍ଧତି	ରାଜ୍ୟ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନ ସଂସ୍ଥା

୧୯୮୧ : ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସାଂସ୍କୃତିକ ବିକାଶଧାରା	ରାଜ୍ୟ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନ ସଂସ୍ଥା, ଭୁବନେଶ୍ୱର
୧୯୮୨ : ସଂଥ (ଭକ୍ତି) ସାହିତ୍ୟ	ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର
୧୯୮୨ : Balaram Das	କେନ୍ଦ୍ର ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ, ନୂଆଦିଲ୍ଲୀ
୧୯୮୩ : ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ ସାମାଜିକ, ସାଂସ୍କୃତିକ ପୃଷ୍ଠଭୂମି	ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର, କଟକ-୩
୨୦୦୦ : (ଦ୍ୱି.ସଂ)	ପଥକ ପ୍ରକାଶନୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର
୧୯୮୬ : A Glimpses into Oriya Literature	ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ
୧୯୮୯ : ସାହିତ୍ୟ ଓ Bhakta Charana Das	ପୁସ୍ତକ ଭଣ୍ଡାର, କଟକ କେନ୍ଦ୍ର ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ, ନୂଆଦିଲ୍ଲୀ
୧୯୯୬ : ଗ୍ରନ୍ଥ ମଂଥନ (ଦ୍ୱି.ସଂ) ରାଜନୀତିର ଭାରତ (ସଂପାଦନା) ଶ୍ରୀମତ୍ ଗଗନବତ୍ସଳା ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମ ଓ ଧର୍ମଜୀବନ	ସୁହୃଦ୍ ପ୍ରକାଶନୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର ପଥକ ପ୍ରକାଶନୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର ଡି. ଯୁନିଭର୍ସିଟି, କଟକ
୨୦୦୨ : ଦେଖୁ ଦେଖୁ କେବା ସହ, ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ	ଶିକ୍ଷା ସଂଧାନ, ଭୁବନେଶ୍ୱର
୧୯୮୯ : ଗପ ଅଗପ	ବିଦ୍ୟାପୁରୀ
୧୯୮୯ : ଏସପ୍ କାହାଣୀ ନିକଟ ଦୂର	ବିଦ୍ୟାପୁରୀ
୧୯୮୯ : ସତ୍ୟବ୍ରତର ସଂଶୟ	ଏସ୍‌ବି ପବ୍ଲିକେଶନ୍ସ
୧୯୮୯ : ଆନନ୍ଦସନ୍ତକ ଗପ କେତେ ଦେଶର କଥା ମଣିଷଙ୍କ ଭିତରେ ମଣି ସୁନ୍ଦର ଦେଶ ପିନ୍ଧିଲ୍ୟାଣ୍ଡ ଆହୁରି କାହାଣୀ ପିଲାଙ୍କ ଗପ (ସଂପାଦନା) ଗପେ ନାଟକ କରିବା ପୃଥ୍ବୀର ପିଲାଦିନ	ଏସ୍‌ବି ପବ୍ଲିକେଶନ୍ସ
ପୁନର୍ବିକାଶନ :	
୨୦୦୩ : ଆହୁରି କାହାଣୀ	ନବପଲ୍ଲବ, ଭୁବନେଶ୍ୱର

ଚିତ୍ରରଞ୍ଜନ ଦାସ

ଜନ୍ମ : ଅକ୍ଟୋବର ୩, ୧୯୨୩
ବାଗଲପୁର, ଜି. କଟକ
(ଅଧୁନା ଜଗତସିଂହପୁର ଜିଲ୍ଲା)

ଶିକ୍ଷା : ବିଶ୍ୱଭାରତୀ, ଶାନ୍ତିନିକେତନ
କୋମେନସେଗେନ୍ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ,
ଡେନ୍‌ମାର୍କ

ଅଧ୍ୟାପନା : ଆଗ୍ରା, ପଣ୍ଡିତ ଜର୍ମାନୀ,
ଫିନ୍‌ଲ୍ୟାଣ୍ଡ, ଇସ୍ରାଏଲ୍

ବର୍ତ୍ତମାନ ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ଦର୍ଶନ ଉପରେ
ଆଧାରିତ ଓଡ଼ିଶାରେ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରୟୋଗର କ୍ଷେତ୍ରରେ
କାର୍ଯ୍ୟରତ ।